

SANCTI THOMÆ AQUINATIS

DOCTORIS ANGELICI

ORDINIS PRÆDICATORUM

IN METAPHYSICAM ARISTOTELIS

COMMENTARIA

CURA ET STUDIO

P. Fr. M. - R. CATHALA

Ord. Præd. S. Theol. Lectoris

Prof. Phil. in Inst. Catholico Tolosano

cum tabula analytica P. Fr. CHRYS. EGAN O. P. Theol. Lect.

Tertia Editio stereotypa attente recognita.

TAURINI (ITALIA)

Ex Officina Libraria MARIETTI anno 1820 condita

nunc MARII E. MARIETTI Sanctæ Sedis Apostolicæ, S. RR. Congr.
et Archiepiscopi Taurinensis Typographi

MCMXXXV

Printed in Italy

Robert F. Trisco

S. THOMÆ AQUINATIS
IN METAPHYSICAM ARISTOTELIS
COMMENTARIA

EX LIBRIS

Robert F. Trisco

SANCTI THOMÆ AQUINATIS

DOCTORIS ANGELICI

ORDINIS PRÆDICATORUM

IN METAPHYSICAM ARISTOTELIS

COMMENTARIA

CURA ET STUDIO

P. Fr. M. - R. CATHALA

Ord. Præd. S. Theol. Lectoris

Prof. Phil. in Inst. Catholico Tolosano

cum tabula analytica P. Fr. CHRYS. EGAN O. P. Theol. Lect.

Tertia Editio stereotypa attente recognita.

TAURINI (ITALIA)

Ex Officina Libraria MARIETTI anno 1820 condita

nunc MARI E. MARIETTI Sanctæ Sedis Apostolicæ, S. RR. Congr.
et Archiepiscopi Taurinensis Typographi

MCMXXXV

Printed in Italy

Nihil obstat.

Apud Sanctum Maximinum, in Collegio S. Thomæ,
die 17 Decembris 1925.

Fr. EMMANUEL LUSSIAA O. P. Fr. STEPHANUS M LAJEUNIE O. P.

Imprimatur.

Fr. MARIA HILARIO TAPIE *Prov. Tolos. S. O. P.*

Nihil obstat.

Taurini, die 22 Februarii 1926.

Th. C. MARITANO, *Rev. Del.*

Imprimatur.

C. FRANCISCUS DUVINA, *Prov. Gen.*

EPISTOLA E. E. D. D. CARDINALIS
BENEDICTI LORENZELLI
ad Equitem M. E. MARIETTI, Pontificium Typographum Editorem
AUGUSTÆ TAURINORUM

Eques Egregie,

Consilium sane perutile est, sancti Thomæ Commentaria in Aristotelem typis denuo committere, quibus veritatis et philosophiæ studiosi viam sapientissimorum relegant facilius per eamque pergant tutissimi. Qui enim Commentaria hæc meditatione sedula complectantur, ii non modo philosophiam, a summis ingeniis magno studio ac longo labore quæsitam, perspiciunt universam, verum etiam clarissima eademque suavissima Philosophi et Angelici, seu Communis Doctoris luce perfunduntur.

Laus igitur et gratia debentur tibi, Vir optime, qui ad Commentaria ista rursus edenda animum applicuisti, opus incipiens ab iis, quæ sunt in duodecim Libros Metaphysicorum, in quibus maxime universales primæque rerum rationes et causæ, ab omni scientia præsuppositæ, considerantur.

Equidem materialistæ et nonnulli pragmatici conati sunt hanc nobilissimam philosophiæ partem in contemptum adducere, ipsam ceu inutilem et naturalium scientiarum progressionem adversam calumniati; imo ab ea, tamquam a morbida affectione, mentes humanas esse liberandas effutierunt. Sed insana hæc molimina immortalis Aristoteles vel ab initio suæ Metaphysicæ dissipasse videtur, quippe qui scientiæ primæ dignitatem pronuntiaverit indeficientem, evincens, eam terminum esse vel finem illius sciendi desiderii, quo mentes humanæ naturaliter incenduntur. Etenim « omnes homines natura scire desiderant » (Metaphysic. lib. I, c. 1) et « tunc putamus unumquodque scire, cum causas primas noverimus » (Physicor. lib. I, c. 1). Quoniam vero per analysim intellectualem

rerum agnoscimus, omnem entis realis rationem sitam esse vel in ordine subjectivæ potentiæ, vel in ordine actus; actum autem vel esse receptum in aliqua potentia subjectiva, proprie scilicet vel analogice sumpta, vel contra, omnino irreceptum esse et irreceptibilem: idcirco speculativa investigatio desinere non potest nisi in Actum purissimum, nulli subjectivæ aut passivæ potentiæ admixtum, qui proinde est absolute Primus quique colitur a Philosopho, ut Intellectio, Intellectionis Intellectio, ἡ νόσις, νοήσεως νόσις, et unicus Universi Princeps. Ad illa igitur quæ in aliquo causalitatis genere vel ordine primatum habent, investigationis aculeus semper incitabit: unde nostris quoque temporibus renascitur amor doctrinæ cujusdam, quæ Metaphysicam imitari videtur.

Accedit Religionis divinitus datæ necessitas ex parte humanæ rationis. Cum enim Sacræ Doctrinæ Metaphysica jugiter et proxime famuletur, illud etiam sequitur, ut hujus studium evadat in Ecclesia Dei, tamquam ignis perpetuo radians. Quamvis ergo Metaphysicæ gloria numquam in multitudine sectatorum refulserit; vota tamen catholicorum studiosorum id etiam sunt effectura, ut, adjuvante Deo, multi exoriantur sapientes, qui adversus summam, in qua versamur, opinionum perversitatem, invicte pugnantes, impendant ne « vanitati veritas » ne « opinioni confirmatæ natura ipsa cedat » (TULLIUS, Tuscul. Disp. lib. III, c. 1). Et multitudo talium sapientium sanitas erit orbis terrarum (Sap. VI, 26).

Satis itaque prosperum ominari licet, Vir egregie, tuæ Metaphysicorum editioni eventum, eo vel magis quod studiosis adjumento erunt non exiguo ipsæ Librorum et Capitum seu Lectionum Synopses a clarissimo P. Cathala O. P. et in Catholico Instituto Tolosano Professore aptissime confectæ, quibus Stagiritæ et Aquinatis procedendi ratio doctrinæque amplitudo uno in conspectu ponuntur.

Vale, honorabilis Eques!

Romæ, 1 Julii 1914.

Tibi deditissimus

BENEDICTUS Card. LORENZELLI.

Editoris Præfatio

ac prospectus synopticus totius operis

Cunctis ecclesiasticarum scientiarum cultoribus perspicuum est quantæ necessitatis sit firmum inconcussumque in philosophicis fundamentum haberi. Quam necessitatem liquido ostendunt errores undique scatentes, quos Modernismi vocabulo censitos fel. mem. Pius PP. X plexit anathemate. Spectatæ namque certitudinis est damnosas novitates inde maxime manasse, quod earum molitores sanæ ac per sæcula jugiter traditæ philosophiæ ignorantia peccaverint. Utinam homines ceterum forsitan eruditissimi, Romano Pontifici etiam etiamque monenti ad perennem purissimæ et clarissimæ scientiæ fontem, Angelici nempe Præceptoris doctrinam redire jubenti docilius annuissent! Ecclesiæ luminaria quidam eorum esse poterant, in ipsius emolumentum eruditionem operasque conferre, et integræ doctrinæ laude clarere, sed a veritatis semita declinantes, simul inutiles facti sunt. De ipsis dixerit Augustinus: « Magni passus, sed extra viam ». Magni profecto, at prorsus cassi conatus, quique, sæpe sæpius noceant, nedum prosint.

In hoc penitius errant quod veritatis indolem aut nesciunt, aut negant, aut parvipendunt. Pueriliter æque ac superbe, solo se ingenii sui acumine omnem veritatem cumulate assecuturos fore contendunt, unde omnem disciplinam aversati, neque Ecclesiæ Catholicæ morem gerunt, neque antiquorum sapientiam exquirunt; sed ipsi soli sibimet auctores facti, desipere malunt quam recte sapiendi normam ut stipem emendicare; a veritate auditum avertunt, ad fabulas autem convertuntur.

Longe sanius de veritate ethnicus ille sentiebat Aristoteles, qui eam non e vestigio oriri aut cuivis repentino aspectu contemplandam se præbere, sed ad instar prædæ, nonnisi accitis in consilium qui ipsius locum probe sciant, venandam esse monebat. Aptè etiam veritatem deposito comparaveris, quod omni fide transmittatur ad posteros; aut talento quod ministris exercendum dominus concredit, ipsum cum usura exacturus.

Res cum ita sit, nil mirum tanto zelo, tanto studio, tanto cultu, traditiones a Romana Ecclesia servari, asseri, doceri; nil mirum a summis Pontificibus tanta instantia præceptum fuisse ut in disciplinis philosophicis æque ac theologicis Thomæ Aquinatis, **Doctoris Communis** sententia (qua nulla verior est, profundior, perfectior), aut omnino teneatur aut pristino restituatur honori. Standum vero esse voluit Apostolica Sedes Magistri Angelici interpretibus, qui mentem ipsius aut propius jam inde ab initio compertam habuerint, aut sincerius aperuerint; qui documenta ab ipso Thoma oretenus primum tradita per annorum centurias quotidie imprætermisse voce viva scriptisque fidelibus accedente jurisjurandi religione servarunt.

Hac de causa, jubente fel. rec. Leone P. XIII, ut faciliores evaderent recursus ad Angelici doctrinam, incepta fuit Romæ critica editio omnium S. Thomæ Aquinatis operum. Jam plura volumina in lucem edita sunt, et sequentur alia, intervallo temporis quam minimo, data mole laboris.

Cum vero omnino desideraretur aliqua editio Commentariorum Aquinatis super libros Metaphysicorum Aristotelis, cumque tales Commentarii in editione leonina nonnisi elapso longo tempore in lucem prodituri sint, hanc, licet valde imperfectam et nullomodo definitivam editionem curavimus, ut studentes possibilitatem haberent hos tractatus perlegendi, maximi certo momenti in re metaphysica.

Non criticam, bene vero eclecticam editionem nominare possumus nostram, nimirum factam juxta vetustissimas editiones (1), plus minusve omnes deficientes. Clariorem, et præsertim completum textum assumpsimus, quotiescumque varias vel incompletas inveniebamus lectiones. Et hoc fateri debemus: quotiescumque in aliqua editione textus nimis difficilis apparebat, ex imperfectione lectionis hoc provenire comperiebamus; invententes nimirum in altera editione, modo in hac, modo in illa, aut alia verba, sensum quam optime reconstituentia, aut quandoque locutiones integras, imo et lineas quæ omissa fuerant. Et inde difficultas legenti. Maxima cum cura opus nostrum absolvimus, sed vix possibile credimus omnes mendas perfecte a nobis correctas fuisse quin ulla attentioni nostræ fugerit. Propterea, et nos plus quam nullus, post criticam et definitivam su-

(1) Has præcipue editiones consulimus: *Venetiana gothica* Locatelli edit. anno 1503; *Romana (Piana)* edit. anno 1570; *Venetiana* edit. anno 1588; *Venetiana apud Nicolinum* edit. anno 1593; *Parmensi* edit. anno 1866.

spiramus editionem, in qua evanescent, de hoc nullum gerimus dubium, paucae difficultates textus, si quae sint, in nostra editione forsitan relictæ.

Nihil dicemus de præstantia hujus operis quod incompletum reliquit Angelicus cum Philosophus XIV libros Metaphysicorum scripserit, dum super XII tantummodo commentarios habemus (1). Legat studens et ipse judicabit. Tantummodo dabimus hic prospectum generalem synopticum totius operis.

Synopsis totius Metaphysicorum Commentarii.

Proœmium 1-68	Libr.	I
Quo posito, incipit prosequi scientiam præfatam	»	»
ostendit quid priores philosophi de causis rerum tradiderunt 69-272	»	»
veritatem hujus scientiæ incipit prosequi 273-2663	»	II
determinat ea quæ pertinent ad considerationem universalis veritatis	274-337	»
incipit inquirere veritatem de omnibus quæ ad considerationem hujus	scientiæ pertinent 338-2663	»
procedit modo disputativo, ostendens dubitabilia 338-523	»	III
procedit modo demonstrativo 529-2663	»	IV
dicit de quibus est consideratio hujus scientiæ 529-743	»	»
incipit determinare de rebus quas scientia ista considerat 749-2663	»	V
distinguit intentiones nominum quæ in hujus scientiæ conside-	ratione cadunt 749-1143	»
nomen significantia causas 749-841	»	»
nomen significantia id quod est subjectum in scientia 842-1032	»	»
nomen significantia ea quæ se habent per modum passionis	1033-1143	»
incipit determinare de rebus quæ sub consideratione hujus scientiæ	cadunt 1144-2663	»
ostendit per quem modum hæc scientia debet determinare de	ente 1144-1244	»
incipit de ente determinare 1245-2663	»	VII
determinat de ente in quantum est ens 1245-2145	»	»
de Ente 1245-1919	»	»
de Ente prout per decem prædicamenta dividitur 1245-1767	»	VII-VIII
de Ente prout per potentiam et actum dividitur 1768-1919	»	IX
de Uno et de consequentibus ad unum 1920-2145	»	X
de Uno secundum se 1920-1982	»	»
de Uno secundum comparisonem ad multitudinem	1983-2145	»
determinat de primis principiis entis: de substantiis sepa-	ratis 2146-2663	»
recolligit ea quæ præcedunt considerationem substantiæ	2146-2415	»
recolligit ea quæ ad considerationem substantiæ pertinent	2416-2663	»
		XII

(1) Isti duo ultimi libri non sunt necessarii ad intelligentiam hujusce Aristotelis operis; non enim continent expositionem suæ propriæ doctrinæ, sed tractant de Deo et de substantiis separatis secundum opinionem aliorum philosophorum, non vero juxta propriam.

Hanc miræ artis generalem Synopsim, sicut et cæteras quas inveniet Lector in decursu tractatus, ipsemet instituit S. Doctor. Operis nostri tantummodo fuit has subdivisiones in unum colligere, easque artificiali quadam typographica dispositione in ordine ita disponere per aliquem regressum in sensu verticali, ut unico intuitu apparerent correspondentes partes unius subdivisionis, aliaque membra unam partem subsubdividentia. Ad facilius legendum istas tabulas lector poterit lineis verticalibus jungere lineas transversales quæ sibi adinvicem correspondent. Et hujusmodi synopsi utendum est ad modum alicujus Indicis generalis totam explanatam materiam referentis.

Hæc autem generalis divisio secundum recentiorem terminologiam sic proponi potest, ut magis appareat quomodo Aristoteles tractavit problemata quæ postea fere ab omnibus metaphysicis disputata sunt.

Metaphysica Aristotelis subdividi potest in tres partes: 1^a pars, a libro I ad IV inclusive, est *Introductio ad Metaphysicam*, determinans objectum hujusce scientiæ, ejus problemata, ac ejus methodum; et simul *Metaphysica critica seu defensiva*; 2^a pars, a libro V ad X inclusive, est *Ontologia*; 3^a pars, a libro X ad finem, est *Theologia naturalis*.

Prima pars, scilicet **Introductio ad Metaphysicam**, et **Metaphysica critica seu defensiva** subdividitur in sex partes:

1^a determinat ex definitione nominali Sapientiæ *objectum ejus materiale*: *Sapientia est scientia quæ versatur circa primas causas*, lib. I, a lect. 1 ad 3 inclusive;

2^a refert et examinat opiniones *præcedentium philosophorum circa primas causas*, lib. I, a lect. 4 ad finem;

3^a tractat de *possibilitate hujusce scientiæ*; possibilis apparet quia non datur processus in infinitum in causis, ergo debent esse causæ primæ. Simul determinatur *methodus* inquisitionis veritatis in genere, lib. II;

4^a determinat *problemata* quæ pertinent ad metaphysicam, scilicet quæstiones universalissimas quæ non possunt tractari in aliis scientiis inferioribus, lib. III;

5^a assignat *objectum formale metaphysiæ*, scilicet *ens in quantum ens*, lib. IV, a lect. 1 ad 4 inclusive. Cfr. lib. VI quoad distinctionem objecti metaphysiæ ab objecto physiciæ et ab objecto mathematicæ, et consequenter quoad methodum istarum diversarum scientiarum;

6^a *Metaphysica critica seu defensiva*. Defensio valoris primorum principiorum rationis et præsertim supremi, scilicet principii contradictionis, contra Heraclitum et sophistas, lib. IV, a lect. 5 ad 17.

Secunda pars vocari potest **Ontologia**, a libro V ad X inclusive; continet duas partes prævias et partem principalem:

1^a *colligit nomina et definitiones* quibus omnes scientiæ utuntur; quia metaphysica debet has omnes notiones illustrare secundum resolutionem ad ens. Hæc sunt in libro V, qui est compendium definitionum, quasi vocabularium metaphysicum;

2^a *de quonam ente tractare debet ontologia*; ens per accidens, et ens verum prout est in intellectu removentur a principali consideratione metaphysicæ. Hic est liber VI;

3^a *De ente in quantum est ens*. A libro VII ad X inclusive. Hæc pars subdividitur in tres:

a) *de ente ut dividitur per substantiam et accidens*, in libro VII et VIII. — In libro VII agitur de *substantiâ sensibili*; *confutatur theoria Idearum Platonis*, et *defenditur realismus moderatus*. In libro VIII agitur de partibus substantiæ sensibilis, scilicet de *materia* et *forma* metaphysice consideratis, scilicet relative ad ens, et non ad fieri sicut in physica;

b) *de ente ut dividitur per potentiam et actum*, etiam in rebus immobilibus, lib. IX;

c) *de uno et de eodem*, quod est prima proprietas entis, lib. X.

Tertia pars est **Theologia naturalis**, et tractat de *Causa suprema rerum*; dividitur in tres partes:

1^a *viam parat ad cognitionem Dei*, recolligendo prædicta, lib. XI;

2^a *tractat de Deo* secundum suam propriam sententiam, scilicet de Actu puro et de suprema Intelligentia, in libro XII;

3^a tractat de Deo et de substantiis separatis *secundum opinionem aliorum*, in lib. XIII et XIV quos D. Thomas non commentavit.

Quoad impressionem textus hæc pauca adnotare libet. Numerationem aliquam instituimus ut faciliores evadant citationes, expeditioresque recursus ad textum; qua de causa numerum novum apposuimus quotiescumque in uno eodemque paragrapho textus aut aliqua nova idea, aut specialis ratio tradebatur. Et claritatis causa

ad lineam remisimus impressionem. Quotiescumque vero Commentarii textus specialem divisionem ferebat, quando scilicet particularis sententiæ ipsius Aristotelicæ litteræ dabat explicationem, ut hoc manifestius appareret intervallo unius lineæ a præcedentibus elucidationibus disjunximus. — Quoad tandem textum ipsius Aristotelis tantummodo retulimus versionem quam urgente Divo Thoma Guillelmus de Moerbeka, O. P. Archiepiscopus Corinthi elucubravat (1), et ad marginem indicavimus divisionem per capitula, referentias quoque, parvis numeris impressas, editioni Bekker operum Philosophi.

Perficetur opus Tabula analytica principalium enuntiationum, quæ ad quodlibet vocabulum philosophicum vel ad antiquos philosophos pertinent. Hæc tabula partim confecta est a Bartholomæo Spina O. P. (1588); eam vero multum complevit pro nostra editione P. Chrys. Egan O. P. cui maximas gratias fraterne agimus.

Omnia uno verbo media adhibuimus ut faciliior reddatur lectio et consultatio hujus maximi momenti Angelici operis. Si qua tamen adhuc deficientia inveniet Lector, hujusmodi defectibus indulgeat, eosque pro posse emendet, non immemor humanæ miseræ parvitatique quæ non sinit perfecta omni ex parte conficere opera.

(1) Cfr. *De Gestis et scriptis ac doctrina sancti Thomæ Aquinatis dissertationes critica et apologetica* Fr. Jo. Fr. Bernardi de Rubeis O. P., dissertatio 23, c. 2 in editione Leonina omnium operum D. Thomæ, t. I, p. cclx et seq.

S. THOMÆ AQUINATIS

DOCTORIS ANGELICI

IN XII. LIBROS METAPHYSICORUM

COMMENTARIUM

PROÆMIUM S. THOMÆ

IN QUO HANC SCIENTIAM OMNIUM SCIENTIARUM COMMUNISSIMAM CIRCA MAXIME UNIVERSALIA INTELLIGIBILIA VERSARI OSTENDIT: EX QUO TRIBUS NOMINIBUS EAM JURE APPELLARI CONCLUDIT, THEOLOGIAM SCILICET, METAPHYSICAM, AC PRIMAM PHILOSOPHIAM.

Sicut docet Philosophus in Politicis suis, quando aliqua plura ordinantur ad unum, oportet unum eorum esse regulans, sive regens, et alia regulata, sive recta. Quod quidem patet in unione animæ et corporis; nam anima naturaliter imperat, et corpus obedit. Similiter etiam inter animæ vires: irascibilis enim et concupiscibilis naturali ordine per rationem reguntur. Omnes autem scientiæ et artes ordinantur in unum, scilicet ad hominis perfectionem, quæ est ejus beatitudo. Unde necesse est, quod una earum sit aliarum omnium rectrix, quæ nomen sapientiæ recte vindicat. Nam sapientis est alios ordinare.

Quæ autem sit hæc scientia, et circa qualia, considerari potest, si diligenter respiciatur quomodo est aliquis idoneus ad regendum. Sicut enim, ut in libro prædicto Philosophus dicit, homines intellectu vigentes, naturaliter aliorum re-

ctores et domini sunt: homines vero qui sunt robusti corpore, intellectu vero deficientes, sunt naturaliter servi: ita scientia debet esse naturaliter aliarum regulatrix, quæ maxime intellectualis est. Hæc autem est, quæ circa maxime intelligibilia versatur.

Maxime autem intelligibilia tripliciter accipere possumus. Primo quidem ex ordine intelligendi. Nam ex quibus intellectus certitudinem accipit, videtur esse intelligibilia magis. Unde, cum certitudo scientiæ per intellectum acquiritur ex causis, causarum cognitio maxime intellectualis esse videtur. Unde et illa scientia, quæ primas causas considerat, videtur esse maxime aliarum regulatrix.

Secundo ex comparatione intellectus ad sensum. Nam, cum sensus sit cognitio particularium, intellectus per hoc ab ipso differre videtur, quod univer-

salia comprehendit. Unde et illa scientia maxime est intellectualis, quæ circa principia maxime universalia versatur. Quæ quidem sunt ens, et ea quæ consequuntur ens, ut unum et multa, potentia et actus. Hujusmodi autem non debent omnino indeterminata remanere, cum sine his completa cognitio de his, quæ sunt propria alicui generi vel speciei, haberi non possit. Nec iterum in una aliqua particulari scientia tractari debent: quia cum his unumquodque genus entium ad sui cognitionem indigeat, pari ratione in qualibet particulari scientia tractarentur. Unde restat quod in una communi scientia hujusmodi tractentur; quæ cum maxime intellectualis sit, est aliarum regulatrix.

Tertio ex ipsa cognitione intellectus. Nam cum unaquæque res ex hoc ipso vim intellectivam habeat, quod est a materia immunis, oportet illa esse maxime intelligibilia, quæ sunt maxime a materia separata. Intelligibile enim et intellectum oportet proportionata esse, et unius generis, cum intellectus et intelligibile in actu sint unum. Ea vero sunt maxime a materia separata, quæ non tantum a signata materia abstrahunt, « sicut formæ naturales in universali acceptæ, de quibus tractat « scientia naturalis, » sed omnino a materia sensibili. Et non solum secundum rationem, sicut mathematica, sed etiam secundum esse, sicut Deus et intelligentiæ. Unde scientia, quæ de istis rebus considerat, maxime videtur esse intellectualis, et aliarum princeps sive domina.

Hæc autem triplex consideratio, non diversis, sed uni scientiæ attribui debet. Nam prædictæ substantiæ separatæ sunt universales et primæ causæ essendi. Ejusdem autem scientiæ est con-

siderare causas proprias alicujus generis et genus ipsum: sicut naturalis considerat principia corporis naturalis. Unde oportet quod ad eandem scientiam pertineat considerare substantias separatas, et ens commune, quod est genus, cujus sunt prædictæ substantiæ communes et universales causæ.

Ex quo apparet, quod quamvis ista scientia prædicta tria consideret, non tamen considerat quodlibet eorum ut subjectum, sed ipsum solum ens commune. Hoc enim est subjectum in scientia, cujus causas et passiones quærimus, non autem ipsæ causæ alicujus generis quæsitæ. Nam cognitio causarum alicujus generis, est finis ad quem consideratio scientiæ pertingit. Quamvis autem subjectum hujus scientiæ sit ens commune, dicitur tamen tota de his quæ sunt separata a materia secundum esse et rationem. Quia secundum esse et rationem separari dicuntur, non solum illa quæ nunquam in materia esse possunt, sicut Deus et intellectuales substantiæ, sed etiam illa quæ possunt sine materia esse, sicut ens commune. Hoc tamen non contingeret, si a materia secundum esse dependerent.

Secundum igitur tria prædicta, ex quibus perfectio hujus scientiæ attenditur, sortitur tria nomina. Dicitur enim scientia divina sive theologia, in quantum prædictas substantias considerat. Metaphysica, in quantum considerat ens et ea quæ consequuntur ipsum. Hæc enim transphysica inveniuntur in via resolutionis, sicut magis communia post minus communia. Dicitur autem prima philosophia, in quantum primas rerum causas considerat. Sic igitur patet quid sit subjectum hujus scientiæ, et qualiter se habeat ad alias scientias, et quo nomine nominetur.

LIBER PRIMUS

SUMMA LIBRI. — DE NATURA ET PERFECTIONE HUIUS DIVINÆ SCIENTIÆ QUÆ SAPIENTIÆ DICITUR. ANTIQUORUM OPINIONES DE RERUM CAUSIS ET PRINCIPIIS NARRANTUR ET CONFUTANTUR.

LECTIO I.

Ex nonnullis suppositis principiis, videlicet hujus scientiæ dignitate, cum ab omnibus desideretur, et humanæ cognitionis gradibus, ad illius generationem conferentibus, scientiam hanc circa causas versari concludit.

VERSIO ANTIQUA ¹.

C. I. 980a21² Omnes homines natura scire desiderant. Signum autem est sensuum dilectio. Præter enim utilitatem, propter seipsum diliguntur, et maxime aliorum, qui est per oculos. Non enim solum ut agamus, sed et nihil agere debentes, ipsum videre præ omnibus (ut dicam) aliis eligimus. Causa autem est, quod hic maxime sensuum nos cognoscere facit, et multas differentias demonstrat.

Animalia quidem igitur natura sensum habentia fiunt.

b21 Ex sensibus autem quibusdam quidem ipsorum memoria non fit, quibusdam vero fit. Et propter hoc alia quidem prudentia sunt, alia vero disciplinabilia non possibilibus memorari. Prudentia quidem sunt sine addiscere, quæcumque sonos audire non potentia sunt, ut apes, et utique si aliquid aliud hujusmodi est animalium genus. Addiscunt autem quæcumque cum memoriâ et hunc habent sensum.

Alia quidem igitur imaginationibus et memoriis vivunt, experimenti autem parum participant: hominum autem genus arte et rationibus.

Fit autem ex memoria hominibus 981a experimentum. Ejusdem namque rei multæ memoriæ unius experientiæ potentiam faciunt. Et fere videtur scientiæ simile experimentum esse, et arti.

Hominibus autem scientia et ars per experientiam evenit. Experientia quidem enim artem fecit, sicut ait Polus recte dicens, sed inexperientia casum. Fit autem ars cum ex multis experimentalibus conceptionibus una fit universalis, velut de similibus, acceptio. Acceptionem quidem enim habere, quod Callia et Socrati hac ægritudine laborantibus hoc contulit, et ita multis singularium, experimenti est: quod autem omnibus hujusmodi secundum unam speciem determinatis, hac ægritudine laborantibus contulit, ut phlegmaticis, aut cholericis, aut æstu febricitantibus, artis est.

10

Ad agere quidem igitur experientia quidem nihil ab arte differre videtur. Sed expertos magis proficere videmus, sine experientia rationem habentibus. Causa autem est, quia experientia quidem singularium est cognitio: ars vero universalium. Actus autem et generationes omnes circa singularia sunt. Non enim medicus sanat

¹ Versio, urgente Aquinate, ex textu græco Gulielmo de Morbeka, Archiepiscopo Corinthi, elucubrata et a D. Thoma usurpata. Cf. de Rubeis O. P. *De Gestis et Scriptis ac Doctrina Sancti Thomæ Aquinatis dissertationes criticae et apologeticae*. Dissertatio 23.

² Paginatio editionis Bekker.

20 hominem nisi secundum accidens: sed Calliam, aut Socratem, aut aliquem sic dictorum, cui esse hominem accidit. Si igitur sine experimento quis rationem habeat, et universale quidem cognoscat, in hoc autem singulare ignoret, multotiens quidem peccabit. Singulare namque magis curabile est.

Sed tamen scire et obviare, magis arte quam experimento esse arbitramur: et artifices expertis sapientiores esse opinamur: tamquam magis sit scire secundum sapientiam omnia sequentem.

Hoc autem est, quia hi quidem causam sciunt, illi vero non. Experti quidem enim ipsum sciunt quia, sed propter quid nesciunt; hi autem propter quid, et causam cognoscunt. Unde et architectores circa quodlibet quidem huiusmodi honorabiliore, et magis scire manu artificibus putamus, et sapientiores, quia factorum causas
b sciunt. Illi vero sicut quædam inanimatorum faciunt quidem, non scientia autem faciunt quæ faciunt, ut ignis quidem exurit. Inanimata quidem igitur natura quadam unumquodque faciunt horum, sed manu artifices propter consuetudinem faciunt, tamquam non secundum practicos esse sapientiores sint, sed secundum quod rationes habent ipsi, et causas cognoscunt.

Et omnino signum scientis est posse docere, et ob hoc magis artem experimento scientiam esse existimamus. Possunt enim hi docere, illi autem docere non possunt.

10 Amplius autem sensuum, nec unum

sapientiam esse ponimus, cum et his singularium cognitiones maxime sint propriae. Sed propter quid de nullo dicunt: ut propter quid ignis calidus, sed quia calidus solum sit.

Primum quidem igitur conveniens est quamlibet artem invenientem ultra communes sensus, ab hominibus mirari, non solum propter aliquam inventorum utilitatem, sed sicut sapientem, et ab aliis distinguentem. Pluribus autem repertis artibus, et aliis quidem ad necessaria, aliis vero ad introductionem existentibus: semper tales illis sapientiores esse arbitrandum est propter id, quod illorum scientiæ ad usum non sunt. Unde omnibus talibus rebus iam partis, quæ non ad voluptatem, nec ad necessitatem scientiarum repertæ sunt. Et primum in his locis ubi vacabant. Unde circa Ægyptum mathematicæ artes primum substituerunt. Ibi namque gens sacerdotum vacare dimissa est. In moralibus quidem igitur, quæ sit artis et scientiæ differentia et similium generum, dictum est.

Cujus autem gratia nunc sermonem facimus, hoc est, quia denominatam sapientiam circa primas causas et principia existimant omnes versari. Quare sicut dictum est prius, expertus quidem quemcumque sensum habentibus sapientior esse videtur, artifex
982a autem expertis, architector autem manu artifice, speculativi autem magis activis. Quod quidem igitur sapientia et circa quasdam causas et principia sit scientia, manifestum est.

SYNOPSIS

(Lect. I et II.)

I. *Circa quod hæc scientia versatur* 1-51.*Sapientiæ est considerare causas* 1-35.

Præmittit quædam ex quibus ad propositum arguit 1-34.

ostendit in communi dignitatem scientiæ 1-8.

ponit intentum 1-4.

probat per signum 5-8.

ostendit cognitionis ordinem 9-34.

quantum ad bruta animalia 9-13.

tangit id in quo omnia animalia communicant 9.

tangit id in quo differunt 10-13.

quantum ad homines 14-34.

ostendit in quo cognitio humana excedit prædictorum cognitionem 14-16.

ostendit *diversos gradus humanæ cognitionis* 17-34.comparat *experimentum et artem* 17-30.

generatio experimenti et artis 17-19.

proponit generationem utriusque 17-18.

generationem experimenti 17.

generationem artis 18.

manifestat per exemplum 19.

præeminentia unius ad alterum 20-30.

comparat quantum ad actionem 20-22.

comparat quantum ad cognitionem 23-30.

ponit præeminentiam artis 23.

probat eam triplici ratione 24-30.

comparat *artem activam speculativæ* 31-34.

ostendit quod ars speculativa magis sit sapientia quam activa 31-33.

respondet cuidam objectioni 34.

Ex præhabitis principale propositum ostendit, quod scil. sapientia sit *circa causas* 35.*Quas causas considerat* 36-51.

colligit definitionem Sapientiæ ex his quæ homines opinantur 36-43.

ponit sex opiniones 36-42.

colligit definitionem 43.

ostendit hæc omnia convenire universali scientiæ quæ considerat *causas primas* 44-50.

concludit intentum 51.

II. Qualis sit scientia ista [vide lect. III.]

1. — Huic autem scientiæ Aristoteles procemium præmittit, in quo duo tradit. Primo quidem ostendit *circa quid hæc scientia versetur*. Secundo qualis sit ista scientia, ibi, « Quia vero non « activa. » Circa primum duo facit. Primo ostendit, quod hujus scientiæ, quæ sapientia dicitur, est *considerare causas*. Secundo quales vel quas causas considerat, ibi, « Quoniam autem scientiam hanc. » Circa primum *præmittit quædam* ex quibus ad propositum arguit. Secundo ex prædictis rationem sumit, ibi, « Cujus autem gratia nunc. »

Circa primum duo facit. Primo *ostendit in communi scientiæ dignitatem*. Secundo ostendit cognitionis ordinem, ibi, « Animalia quidem igitur etc. » Scientiæ autem dignitatem ostendit per hoc quod naturaliter desideratur ab omnibus tamquam finis. Unde circa hoc duo facit. Primo *proponit intentum*. Secundo probat, ibi, « Signum autem. » Proponit igitur primo quod omnibus hominibus naturaliter desiderium inest ad sciendum.

2. — Cujus ratio potest esse triplex: Primo quidem, quia unaquæque res na-

turaliter appetit perfectionem sui. Unde et materia dicitur appetere formam, sicut imperfectum appetit suam perfectionem. Cum igitur intellectus, a quo homo est id quod est, in se consideratus sit in potentia omnia, nec in actum eorum reducat nisi per scientiam, quia nihil est eorum quæ sunt, ante intelligere, ut dicitur in tertio de Anima: sic naturaliter unusquisque desiderat scientiam sicut materia formam.

3. — Secundo, quia quælibet res naturalem inclinationem habet ad suam propriam operationem: sicut calidum ad calefaciendum, et grave ut deorsum moveatur. Propria autem operatio hominis inquantum homo, est intelligere. Per hoc enim ab omnibus aliis differt. Unde naturaliter desiderium hominis inclinatur ad intelligendum, et per consequens ad sciendum.

4. — Tertio, quia unicuique rei desiderabile est, ut suo principio conjungatur; in hoc enim uniuscujusque perfectio consistit. Unde et motus circularis est perfectissimus, ut probatur octavo Physicorum, quia finem conjungit principio. Substantiis autem separatis, quæ sunt principia intellectus humani, et ad quæ intellectus humanus se habet ut imperfectum ad perfectum, non conjungitur homo nisi per intellectum: unde et in hoc ultima hominis felicitas consistit. Et ideo naturaliter homo desiderat scientiam. Nec obstat si aliqui homines scientiæ huic studium non impendant; cum frequenter qui finem aliquem desiderant, a prosecutione finis ex aliqua causa retrahantur, vel propter difficultatem perveniendi, vel propter alias occupationes. Sic etiam licet omnes homines scientiam desiderent, non tamen omnes scientiæ studium impendunt, quia ab aliis detinentur, vel a voluptatibus, vel a necessitatibus vitæ præsentis, vel etiam propter pigritiam vitant laborem addiscendi. Hoc autem proponit Aristoteles ut ostendat, quod querere scientiam non propter aliud utilem, qualis est hæc scientia, non est vanum, cum

naturale desiderium vanum esse non possit.

5. — Deinde ostendit quod proposuerat, per signum: quia cum sensus ad duo nobis deserviant; scilicet ad cognitionem rerum, et ad utilitatem vitæ; diliguntur a nobis propter seipsos, inquantum cognoscitivi sunt, et etiam propter hoc, quod utilitatem ad vitam conferunt. Et hoc patet ex hoc, quod ille sensus maxime ab omnibus diligitur, qui magis cognoscitivus est, qui est visus, quem diligimus non solum ad agendum aliquid, sed etiam si nihil agere deberemus. Cujus causa est, quia iste sensus, scilicet visus, inter omnes magis facit nos cognoscere, et plures differentias rerum nobis demonstrat.

6. — In quo manifestum est quod duas præeminentias visus in cognoscendo ad alios sensus ponit. Unam quidem quia perfectius cognoscit. Quod quidem visui accidit, eo quod spiritualior est inter omnes sensus. Quanto enim aliqua vis cognoscitiva est immaterialior, tanto est perfectior in cognoscendo. Quod autem visus sit immaterialior, patet si consideretur ejus immutatio, qua ab objecto immutatur. Nam, cum omnia alia sensibilia immutent organum et medium sensus secundum aliquam materialem immutationem, sicut tactus objectum calefaciendo et infrigidando, objectum vero gustus afficiendo sapore aliquo organum gustus mediante saliva, objectum autem auditus per motum corporalem, objectum autem odoratus per fumalem evaporationem, solum objectum visus non immutat nec organum nec medium nisi spirituali immutatione. Non enim pupilla nec aer coloratur, sed solum speciem coloris recipiunt secundum esse spirituale. Quia igitur sensus in actu consistit in actuali immutatione sensus ab objecto, manifestum est illum sensum spiritualiorem esse in sua operatione, qui immaterialius et spiritualius immutatur. Et ideo visus certius et perfectius judicat de sensibilibus inter alios sensus.

7. — Aliam autem præeminentiam ponit, quia nobis plura demonstrat. Quod quidem accidit ex ratione sui objecti. Tactus enim et gustus, et similiter odoratus et auditus sunt cognoscitivi illorum accidentium, in quibus distinguuntur inferiora corpora a superioribus. Visus autem est cognoscitivus illorum accidentium, in quibus communicant inferiora corpora cum superioribus. Nam visibile actu est aliquid per lucem, in qua communicant inferiora corpora cum superioribus, ut dicitur secundo de Anima; et ideo corpora cælestia solo visu sunt sensibilia.

8. — Est autem alia ratio, quia visus plures differentias rerum demonstrat; quia sensibilia corpora præcipue per visum et tactum cognoscere videmur, et adhuc magis per visum. Cujus ratio ex hoc sumi potest: quod alii tres sensus sunt cognoscitivi eorum quæ a corpore sensibili quodammodo effluunt, et non in ipso consistunt: sicut sonus est a corpore sensibili, ut ab eo fluens et non in eo manens: et similiter fumalis evaporatio cum qua et ex qua odor diffunditur. Visus autem et tactus percipiunt illa accidentia quæ rebus ipsis immanent, sicut color et calidum et frigidum. Unde iudicium tactus et visus extenditur ad res ipsas, iudicium autem auditus et odoratus ad ea quæ a rebus ipsis procedunt, non ad res ipsas. Et inde est quod figura et magnitudo et huiusmodi, quibus ipsa res sensibilis disponitur, magis percipitur visu et tactu, quam aliis sensibus. Et adhuc amplius magis visu quam tactu, tum propter hoc quod visus habet maiorem efficaciam ad cognoscendum, ut dictum est, tum propter hoc, quod quantitas et ea quæ ad ipsam sequuntur, quæ videntur esse sensibilia communia, proximius se habent ad objectum visus quam ad objectum tactus. Quod ex hoc patet, quod objectum visus omne corpus habens aliquam quantitatem aliquo modo consequitur, non autem objectum tactus.

9. — Deinde cum dicit « animalia quidem »

Prosequitur *de ordine cognitionis*. Et primo *quantum ad bruta animalia*. Secundo quantum ad homines, ibi, « Alia quidem igitur etc. » Circa vero bruta animalia tangit primo quidem *id in quo omnia animalia communicant*. Secundo id in quo animalia differunt, et seinvicem excedunt, ibi, « Ex sensibus. » Communicant autem omnia animalia in hoc quod naturaliter sensus habent. Nam ex hoc animal est animal, quod habet animam sensitivam, quæ natura est animalis, sicut forma unicuique propria est natura ejus. Quamvis autem omnia animalia sensum habeant naturaliter, non tamen omnia habent omnes sensus, sed solum perfecta. Omnia vero habent sensum tactus. Ipse enim est quodammodo fundamentum omnium aliorum sensuum. Non autem habent omnia sensum visus, quia sensus visus est omnibus aliis perfectior in cognoscendo, sed tactus magis necessarius. Est enim cognoscitivus eorum, ex quibus animal constat, scilicet calidi, frigidi, humidi et sicci. Unde sicut visus inter omnes est perfectior in cognoscendo, ita tactus est magis necessarius, utpote primus existens in via generationis: Ea enim quæ sunt perfectiora, secundum hanc viam, sunt posteriora respectu illius individui, quod de imperfecto ad perfectionem movetur.

10. — Deinde cum dicit « ex sensibus »

Ponit *diversitatem cognitionis*, quæ est in brutis: et tangit etiam tres gradus cognitionis in huiusmodi animalibus. Quædam enim sunt, quæ licet sensum habeant, non tamen habent memoriam, quæ ex sensu fit. Memoria enim sequitur phantasiam, quæ est motus factus a sensu secundum actum, ut habetur in secundo de Anima. In quibusdam vero animalibus ex sensu non fit phantasia, et sic in eis non potest esse memoria: et huiusmodi sunt animalia imperfecta, quæ sunt immobilia

secundum locum, ut conchilia. Cum enim animalibus cognitio sensitiva sit provisiva ad vitæ necessitatem et propriam operationem, animalia illa memoriam habere debent, quæ moventur ad distans motu progressivo: nisi enim apud ea remaneret per memoriam intentio præconcepta, ex qua ad motum inducuntur, motum continuare non possent quousque finem intentum consequerentur. Animalibus vero immobilibus sufficit ad proprias operationes, præsentis sensibilis acceptio, cum ad distans non moveantur; et ideo sola imaginatione confusa habent aliquem motum indeterminatum, ut dicitur tertio de Anima.

11. — Ex hoc autem, quod quædam animalia memoriam habent, et quædam non habent, sequitur quod quædam sunt prudentia et quædam non. Cum enim prudentia ex præteritorum memoria de futuris provideat (unde secundum Tullium in secundo Rhetoricæ, partes ejus ponuntur memoria, intelligentia, et providentia), in illis animalibus prudentia esse non potest, qui memoria carent. Illa vero animalia, quæ memoriam habent, aliquid prudentiæ habere possunt. Dicitur autem prudentia aliter in brutis animalibus, et aliter hominibus inesse. In hominibus quidem est prudentia secundum quod ex ratione deliberant quid eos oporteat agere; unde dicitur sexto Ethicorum, quod prudentia est recta ratio agibilium. Judicium autem de rebus agendis non ex rationis deliberatione, sed ex quodam naturæ instinctu, prudentia in aliis animalibus dicitur. Unde prudentia in aliis animalibus est naturalis æstimatio de convenientibus prosequendis, et fugiendis nocivis, sicut agnus sequitur matrem et fugit lupum.

12. — Inter ea vero, quæ memoriam habent, quædam habent auditum et quædam non. Quæcumque autem auditum non habent, ut apes, vel si quod aliud hujusmodi animal est, licet prudentiam habere possint, non tamen sunt disciplinabilia, ut scilicet per alterius instructionem possint assuescere ad a-

liquid faciendum vel vitandum: hujusmodi enim instructio præcipue recipitur per auditum: unde dicitur in libro de Sensu et sensato, quod auditus est sensus disciplinæ. Quod autem dicitur apes auditum non habere, non repugnat ei, quod videntur ex quibusdam sonis exterreri. Nam sicut sonus vehemens occidit animal, et scindit lignum, ut in tonitruo patet, non propter sonum, sed propter commotionem aeris vehementem in quo est sonus: ita animalia, quæ auditu carent, judicium de sonis non habendo possunt per sonos aereos exterreri. Illa vero animalia, quæ memoriam et auditum habent, et disciplinabilia et prudentia esse possunt.

13. — Patet igitur tres esse gradus cognitionis in animalibus. Primus est eorum, quæ nec auditum nec memoriam habent: unde nec disciplinabilia sunt, nec prudentia. Secundus est eorum quæ habent memoriam, sed non auditum; unde sunt prudentia, et non disciplinabilia. Tertius est eorum, quæ utrumque habent, et sunt prudentia et disciplinabilia. Quartus autem modus esse non potest, ut scilicet sit aliquod animal, quod habeat auditum, et non habeat memoriam. Sensus enim, qui per exterius medium suum sensibile apprehendunt, inter quos est auditus, non sunt nisi in animalibus quæ moventur motu progressivo, quibus memoria deesse non potest, ut dictum est (1).

14. — Deinde cum dicit « alia quidem »

Ostendit gradus cognitionis humanæ: et circa hoc duo facit. Primo namque ostendit in quo cognitio humana excedit prædictorum cognitionem. Secundo ostendit quomodo humana cognitio per diversos gradus distribuatur, ibi, « Fit autem ex memoria. » Dicit ergo in prima parte, quod vita animalium regitur imaginatione et memoria: imaginatione quidem, quantum ad animalia imperfecta; memoria vero quantum ad

animalia perfecta. Licet enim et hæc imaginationem habeant, tamen unumquodque regi dicitur ab eo quod est principalius in ipso. Vivere autem hic non accipitur secundum quod est esse viventis, sicut accipitur in secundo de Anima: cum dicitur, « Vivere viventi-bus est esse. » Nam huiusmodi vivere animalis non est ex memoria et imaginatione, sed præcedit utrumque. Accipitur autem vivere pro actione vitæ, sicut et conversationem hominum vitam dicere solemus. In hoc vero, quod cognitionem animalium determinat per comparisonem ad regimen vitæ, datur intelligi quod cognitio inest ipsis animalibus non propter ipsum cognoscere, sed propter necessitatem actionis.

15. — Supra memoriam autem in hominibus, ut infra dicetur, proximum est experimentum, quod quædam animalia non participant nisi parum. Experimentum enim est ex collatione plurium singularium in memoria receptorum. Huiusmodi autem collatio est homini propria, et pertinet ad vim cogitativam, quæ ratio particularis dicitur: quæ est collativa intentionum individualium, sicut ratio universalis intentionum universalium. Et, quia ex multis sensibus et memoria animalia ad aliquid consue-scunt proseguendum vel vitandum, inde est quod aliquid experimenti, licet parum, participare videntur. Homines autem supra experimentum, quod pertinet ad rationem particularem, habent rationem universalem, per quam vivunt, sicut per id quod est principale in eis.

16. — Sicut autem se habet experimentum ad rationem particularem, et consuetudo ad memoriam in animalibus, ita se habet ars ad rationem universalem. Ideo sicut perfectum vitæ regimen est animalibus per memoriam, adjuncta assuefactione ex disciplina, vel quomodolibet aliter, ita perfectum hominis regimen est per rationem arte perfectam. Quidam tamen ratione sine arte reguntur; sed hoc est regimen imperfectum.

17. — Deinde cum dicit « fit autem »

Ostendit diversos gradus humanæ cognitionis: et circa hoc duo facit. Primo comparat experimentum ad artem quidem. Secundo comparat artem speculativam ad activam, ibi, « Primum igitur « conveniens etc. » Circa primum duo facit. Primo ostendit generationem artis et experimenti. Secundo præeminentiam unius ad alterum, ibi, « Ad agere « quidem igitur etc. » Circa primum duo facit. Primo proponit utriusque prædictorum generationem. Secundo manifestat per exemplum, ibi, « Accipionem quidem enim etc. » Circa primum duo facit. Primo ponit generationem experimenti. Secundo artis generationem ibi, « Hominibus autem etc. » Dicit ergo primo, quod ex memoria in hominibus experimentum causatur. Modus autem causandi est iste: quia ex multis memoriis unius rei accipit homo experimentum de aliquo, quo experimento potens est ad facile et recte operandum. Et ideo quia potentiam recte et faciliter operandi præbet experimentum, videtur fere esse simile arti et scientiæ. Est enim similitudo eo quod utrobique ex multis una acceptio alicujus rei sumitur. Dissimilitudo autem, quia per artem accipiuntur universalialia, per experimentum singularia, ut postea dicetur.

18. — Deinde cum dicit « hominibus autem »

Ponit generationem artis: et dicit, quod ex experientia in hominibus fit scientia et ars: et probat per auctoritatem Poli, qui dicit, quod experientia facit artem, sed inexperientia casum. Quando enim aliquis inexpertus recte operatur, a casu est. Modus autem, quo ars fit ex experimento, est idem cum modo prædicto, quo experimentum fit ex memoria. Nam sicut ex multis memoriis fit una experimentalis scientia, ita ex multis experimentis apprehensio fit universalis acceptio de omnibus similibus. Unde plus habet hoc ars quam experimentum: quia experi-

mentum tantum circa singularia versatur, ars autem circa universalia.

19. — Quod consequenter *per exempla exponit*, cum dicit, « Acceptionem » quidem etc.: » quia cum homo accipit in sua cognitione quod hæc medicina contulit Socrati et Platoni tali infirmitate laborantibus, et multis aliis singularibus, quidquid sit illud, hoc ad experientiam pertinet: sed, cum aliquis accipit, quod hoc omnibus conferat in tali specie ægritudinis determinata, et secundum talem complexionem, sicut quod contulit febricitantibus et phlegmaticis et cholericis, id jam ad artem pertinet.

20. — Deinde cum dicit « ad agere »

Comparat artem ad experimentum per modum præeminentiæ: et secundum hoc duo facit. Primo comparat *quantum ad actionem*. Secundo quantum ad cognitionem, ibi, « Sed tamen scire etc. » Dicit ergo, quod quantum ad actum pertinet, experientia nihil videtur differre ab arte. Cum enim ad actionem venit, tollitur differentia, quæ inter experimentum et artem erat per universale et singulare: quia sicut experimentum circa singularia operatur, ita et ars; unde prædicta differentia erat in cognoscendo tantum. Sed quamvis in modo operandi ars et experimentum non differant, quia utraque circa singularia operatur, differunt tamen in efficacia operandi. Nam experti magis proficiunt in operando illis qui habent rationem universalem artis sine experimento.

21. — Cujus causa est, quia actiones sunt circa singularia, et singularium sunt omnes generationes. Universalis enim non generantur nec moventur nisi per accidens, inquantum hoc singularibus competit. Homo enim generatur hoc homine generato. Unde medicus non sanat hominem nisi per accidens; sed per se sanat Platonem aut Socratem, aut aliquem hominem singulariter dictum, cui convenit esse hominem, vel accidit inquantum est curatus. Quamvis enim esse hominem per

se conveniat Socrati, tamen curato et medicato per accidens convenit: hæc est enim per se, Socrates est homo: quia si Socrates definiretur, poneretur homo in ejus definitione, ut in quarto dicitur. Sed hæc est per accidens, curatus vel sanatus est homo.

22. — Unde cum ars sit universale, experientia singularium, si aliquis habet rationem artis sine experientia, erit quidem perfectus in hoc quod universale cognoscit; sed quia ignorat singulare cum experimento careat, multoties in curando peccabit: quia curatio magis pertinet ad singulare quam ad universale, cum ad hoc pertineat per se, ad illud per accidens.

23. — Deinde cum dicit « sed tamen »

Comparat experimentum ad artem quantum ad cognitionem: et circa hoc duo facit. Primo *ponit præeminentiam artis ad experimentum*. Secundo probat, ibi, « Hoc autem est quia hi qui dem etc. » Proponit autem præeminentiam artis et scientiæ quantum ad tria. Scilicet quantum ad scire, quod quidem magis arbitramur esse per artem quam per experimentum. Item quantum ad obviare, quod in disputationibus accidit. Nam habens artem potest disputando obviare his quæ contra artem dicuntur, non autem habens experimentum. Item quantum ad hoc quod artifices plus accedunt ad finem sapientiæ, quam experti, « Tamquam magis sit, » idest contingat, « Scire sapientiam sequentem omnia, » idest dum sequitur universalis. Ex hoc enim artifex sapientior judicatur, quam expertus quia universalis considerat. Vel aliter. « Tamquam magis sit scire secundum sapientiam omnia sequentem, » idest universalis. Alia litera, « Tamquam magis secundum scire sapientia omnia sequente: » quasi dicat: « Tamquam sapientia sequente omnia » idest consequente ad unumquodque, « Magis sit secundum scire, » quam secundum operari: ut scilicet dicantur sapientes magis qui magis sciunt, non qui magis

sunt operativi. Unde alia litera hunc sensum habet planiorem, qui sic dicit: « Tamquam secundum illud quod est « scire magis, omnes sequuntur sapientiam. »

24. — Consequenter cum dicit « hoc autem »

Probat prædictam præminentiam tripliciter. Prima probatio talis est. Illi, qui sciunt causam et propter quid, scientiores sunt et sapientiores illis qui ignorant causam, sed solum sciunt quia. Experti autem sciunt quia, sed nesciunt propter quid. Artifices vero sciunt causam, et propter quid, et non solum quia: ergo sapientiores et scientiores sunt artifices expertis.

25. — Primo primam probat cum dicit, « Unde et architectores etc. » Probatio talis est. Illi qui sciunt causam et propter quid comparantur ad scientes tantum quia, sicut architectonicæ artes ad artes artificum manu operantium. Sed architectonicæ artes sunt nobiliores: ergo et illi qui sciunt causas et propter quid, sunt scientiores et sapientiores scientibus tantum quia.

26. — Hujus probationis prima ex hoc apparet, quia architectores sciunt causas factorum. Ad cujus intellectum sciendum est, quod architector dicitur quasi principalis artifex: ab ἀρχος quod est princeps, et τέχνη quod est ars. Dicitur autem ars principalior illa, quæ principalior operationem habet. Operationes autem artificum hoc modo distinguuntur: quia quædam sunt ad disponendum materiam artificii, sicut carpentarii secando ligna et complanando disponunt materiam ad formam navis. Alia est operatio ad inductionem formæ; sicut cum aliquis ex lignis dispositis et præparatis navem compaginat. Alia est operatio in usum rei jam constitutæ; et ista est principalissima. Prima autem est infima, quia prima ordinatur ad secundam, et secunda ad tertiam. Unde navisfactor est architector respectu ejus qui præparat ligna. Gubernator autem, qui utitur navi jam fa-

cta, est architector respectu navis factoris.

27. — Et, quia materia est propter formam, et talis debet esse materia quæ formæ competat, ideo navisfactor scit causam, quare ligna debeant esse sic disposita; quod nesciunt illi qui præparant ligna. Similiter, cum tota navis sit propter usum ipsius, ille qui navi utitur, scit quare talis forma debeat esse; ad hoc enim debet talis esse, ut tali usui conveniens sit. Et sic patet, quod ex forma artificii sumitur causa operationum, quæ sunt circa dispositionem materiæ. Et ex usu sumitur causa operationum, quæ sunt circa formam artificii.

28. — Et sic manifestum est, quod architectores factorum causas sciunt. Illos vero, scilicet manu artifices, judicamus vel denominamus, sicut quædam inanimatorum. Et hoc non ideo quia faciunt operationes artificiales, sed quia quæ faciunt, incognita faciunt. Sciunt enim quia, sed causas non cognoscunt; sicut etiam ignis exurit absque aliqua cognitione. Est igitur quantum ad hoc similitudo inter inanimata et manu artifices, quod sicut absque causæ cognitione inanimata operantur ut ordinata ab aliquo superiori intellectu in proprium finem, ita et manu artifices. Sed in hoc est differentia: quia inanimata faciunt unumquodque suorum operum per naturam, sed manu artifices per consuetudinem: quæ licet vim naturæ habeat inquantum ad unum inclinat determinate, tamen a natura differt in hoc, quod est circa ea quæ sunt ad utrumlibet secundum humanam cognitionem. Naturalia enim non consuescimus, sicut dicitur in secundo Ethicorum. Nec etiam cognitione carentium est consuescere. Hæc autem quæ dicta sunt, sic sunt considerata tamquam ex eis appareat, quod aliqui non sunt sapientiores secundum quod est « practicus », id est operatores esse, quod convenit expertis; sed secundum quod aliqui habent rationem de agendis, et cognoscunt causas agendorum, ex qui-

bus rationes sumuntur: quod convenit architectoribus.

29. — Deinde cum dicit « et omnino »

Ponit secundam rationem: quæ talis est. Signum scientis est posse docere: quod ideo est, quia unumquodque tunc est perfectum in actu suo, quando potest facere alterum sibi simile, ut dicitur quarto Meteororum. Sicut igitur signum caliditatis est quod possit aliquid calefacere, ita signum scientis est, quod possit docere, quod est scientiam in alio causare. Artifices autem docere possunt, quia cum causas cognoscant, ex eis possunt demonstrare: demonstratio autem est syllogismus faciens scire, ut dicitur primo Posteriorum. Experti autem non possunt docere, quia non possunt ad scientiam perducere cum causam ignorent. Et si ea quæ experimento cognoscunt aliis tradant, non recipiuntur per modum scientiæ, sed per modum opinionis vel credulitatis. Unde patet quod artifices sunt magis sapientes et scientes expertis.

30. — Deinde cum dicit « amplius autem »

Ponit tertiam rationem; quæ talis est. Cognitiones singularium magis sunt propriæ sensibus quam alicui alteri cognitioni, cum omnis cognitio singularium a sensu oriatur. Sed tamen, « nec unum, » idest nullum sensum dicimus sapientiam, scilicet propter hoc quod licet aliquis sensus cognoscat quia, tamen non propter quid cognoscit. Tactus enim iudicat quod ignis calidus est, non tamen apprehendit propter quid: ergo experti qui habent singularium cognitionem causam ignorantes, sapientes dici non possunt.

31. — Deinde cum dicit « primum quidem »

Comparat artem activam speculativæ: et circa hoc duo facit. Primo ostendit, quod ars speculativa magis est sapientia quam activa. Secundo respondet cui-

dam objectioni, ibi, « In moralibus. » Ostendit autem quod primo dictum est, tali ratione. In quibuscumque scientiis vel artibus invenitur id propter quod homines scientes præ aliis hominibus in admiratione vel honore habentur, illæ scientiæ sunt magis honorabiles, et magis dignæ nomine sapientiæ. Quilibet autem inventor artis habetur in admiratione, propter hoc quod habet sensum et iudicium et discretionem causæ ultra aliorum hominum sensum, et non propter utilitatem illorum quæ invenit: sed magis admiramur, « sicut sapientem et « ab aliis distinguentem. » Sapientem quidem, quantum ad subtilem inquisitionem causarum rei inventæ: distinguentem vero, quantum ad investigationem differentiarum unius rei ad aliam. Vel aliter. « Ab aliis distinguentem, » ut passive legatur, quasi in hoc ab aliis distinguatur. Unde alia littera habet, « Differentem. » Ergo scientiæ aliquæ sunt magis admirabiles et magis dignæ nomine sapientiæ propter eminentiorem sensum, et non propter utilitatem.

32. — Cum igitur plures artes sint repertæ quantum ad utilitatem, quarum quædam sunt ad vitæ necessitatem, sicut mechanicæ; quædam vero ad introductionem in aliis scientiis, sicut scientiæ logicæ: illi artifices dicendi sunt sapientiores, quorum scientiæ non sunt ad utilitatem inventæ, sed propter ipsum scire, cuiusmodi sunt scientiæ speculative.

33. — Et quod speculative scientiæ non sint inventæ ad utilitatem, patet per hoc signum: quia, « jam partis, » id est acquisitis vel repertis omnibus huiusmodi, quæ possunt esse ad introductionem in scientiis, vel ad necessitatem vitæ, vel ad voluptatem, sicut artes quæ sunt ordinatæ ad hominum delectationem: speculative non sunt propter huiusmodi repertæ, sed propter seipsas. Et quod non sint ad utilitatem inventæ, patet ex loco quo inventæ sunt. In locis enim illis primo repertæ sunt, ubi primo homines studuerunt circa ta-

lia. Alia litera habet, « Et primum his « locis ubi vacabant, » id est ab aliis occupationibus quiescentes studio vacabant quasi necessariis abundantes. Unde et circa Ægyptum primo inventæ sunt artes mathematicæ, quæ sunt maxime speculativæ, a sacerdotibus, qui sunt concessi studio vacare, et de publico expensas habebant, sicut etiam legitur in Genesi.

34. — Sed quia usus nomine artis fuerat et sapientiæ et scientiæ quasi indifferenter, ne aliquis putet hæc omnia esse nomina synonyma idem penitus significantia, *hanc opinionem removet*, et remittit ad librum moralium, idest ad sextum Ethicorum, ubi dictum est, in quo differant scientia et ars et sapientia et prudentia et intellectus. Et ut breviter dicatur, sapientia et scientia et intellectus sunt circa partem animæ speculativam, quam ibi scientificum animæ appellat. Differunt autem, quia intellectus est habitus principiorum primorum demonstrationis. Scientia vero est conclusionis ex causis inferioribus. Sapientia vero considerat causas primas. Unde ibidem dicitur caput scientiarum. Prudentia vero et ars est circa animæ partem practicam, quæ est ratiocinativa de contingentibus operabilibus a nobis. Et differunt: Nam prudentia dirigit in actionibus quæ non transeunt ad exteriorem materiam, sed sunt perfectiones agentis: unde dicitur

ibi quod prudentia est recta ratio agibilium. Ars vero dirigit in factionibus, quæ in materiam exteriorem transeunt, sicut ædificare et secare: unde dicitur quod ars est recta ratio factibilium.

35. — Deinde cum dicit « ejus autem »

Ostendit ex præhabitis principalis propositum; quod scilicet sapientia sit circa causas. Unde dicit quod hoc est ejus gratia « nunc sermonem facimus, » idest ratiocinationem prædictam: quia scientia illa quæ denominatur sapientia, videtur esse circa primas causas, et circa prima principia. Quod quidem patet ex præhabitis. Unusquisque enim tanto sapientior est, quanto magis accedit ad causæ cognitionem: quod ex præhabitis patet; quia expertus est sapientior eo qui solum habet sensum sine experimento. Et artifex est sapientior experto quocumque. Et inter artifices architector est sapientior manu artifice. Et inter artes etiam et scientias, speculativæ sunt magis scientiæ quam activæ. Et hæc omnia ex prædictis patent. Unde relinquitur quod illa scientia, quæ simpliciter est sapientia, est circa causas. Et est similis modus arguendi, sicut si diceremus: Illud quod est magis calidum, est magis igneum: unde quod simpliciter est ignis, est calidum simpliciter.

LECTIO II.

Ex sex sapientis conditionibus, sapientiam ipsam circa causas, maxime universales et primas, et prima principia esse, ratiocinatur.

C. II. Quoniam autem scientiam hanc quærimus, circa quales causas et circa qualia principia sapientia et scientia sit, hoc utique considerandum erit. Si itaque accipiat aliquis existimationes, quas de sapiente habemus, fortassis ex his manifestum erit. Primum itaque sapientem scire omnia maxime, sicut decet, accipimus non singularem scientiam eorum habentem.

10 Postea difficilia cognoscere potentem, nec levia homini noscere, hunc sapientem dicimus. Sentire enim omnibus est commune, quare facile et non sophon.

Adhuc certiozem.

Et magis causas docentem, sapientiozem circa omnem esse scientiam.

Sed et hanc scientiarum quæ sui ipsius causa est, et sciendi gratia eligibilis est, magis est sapientia, quam quæ contingentium gratia.

Et hanc sapientiam magis famulante antiquiorem esse. Non enim ordinari, sed sapientem ordinare oportet; neque hunc ab altero, sed ab hoc minus sapientem suaderi. Tales quidem

20 igitur æstimationes et tot de sapientia et sapientibus habemus.

Istorum autem, hæc quidem omnia scire, universalem scientiam maxime habenti inesse necesse est: hic autem novit omnia aliquiditer subjecta.

Sed fere autem et difficillima sunt ea hominibus ad cognoscendum, quæ maxime sunt universalis. Nam a sensibus sunt remotissima.

Scientiarum vero certissima sunt, quæ maxime priorum sunt. Nam quæ sunt ex paucioribus, certiores sunt ex additione dictis ut Arithmetica Geometria.

Est et doctrinalis quæ causarum est speculatrix magis. Hi namque docent qui causas de singulis dicunt.

Et noscere, et scire sui gratia maxime inest ei, quæ maxime scibilis scientia: nam qui quidem scire propter se desiderat, ipsam maxime scientiam maxime desiderabit: talis autem est, quæ maxime scibilis. Maxime autem scibilia prima principia et causæ. Nam propter hæc et ex his alia dignoscuntur, sed non hæc per subjecta.

Maxime vero principalis scientiarum, et maxime principalis subser-viente, quæ cognoscit cujus causa sunt agenda singula: hoc autem est bonum uniuscujusque, totaliter autem optimum in natura omni.

Ex omnibus ergo quæ dicta sunt, in eandem cadit scientiam quæsitum nomen. Oportet enim hanc primorum principiorum et causarum esse speculativam: etenim bonum et quod cu- 10 jus gratia una causarum est.

36. — Postquam Philosophus ostendit quod sapientia sit quædam scientia circa causas existens, hic vult ostendere *circa quales causas et circa qualia principia sit*. Ostendit autem quod est circa causas maxime universales et primas; et argumentatur a definitione sapientiæ. Unde circa hoc tria facit. Primo colligit definitionem sapientiæ ex his quæ homines de homine sa-

piente et sapientia opinantur. Secundo ostendit quod omnia ista conveniunt universali scientiæ, quæ considerat causas primas et universales, ibi, « Istorum » autem etc. » Tertio concludit propositum, ibi, « Ex omnibus ergo etc. » Circa primum ponit sex opiniones hominum communes quæ de sapientia habentur. Primam, ibi, « Primum itaque » etc. » Quæ talis est, quod communi-

ter omnes accipimus sapientem maxime scire omnia, sicut eum decet, non quod habeat notitiam de omnibus singularibus. Hoc enim est impossibile, cum singularia sint infinita, et infinita intellectu comprehendendi non possint.

37. — Deinde cum dicit « postea diffilia »

Secundam ponit: et est ista, quod illum sapientem ponimus esse, qui est potens ex virtute sui intellectus cognoscere difficilia, et illa quæ non sunt levia communiter hominibus ad sciendum; quia commune est omnibus sentire, idest sensibilia cognoscere. Unde hoc est facile, et non est sophon, idest aliquid sapientis et ad sapientem pertinens: et sic patet, quod id quod proprie ad sapientem pertinet, non leviter ab omnibus cognoscitur.

38. — Deinde cum dicit « adhuc certiore »

Tertiam ponit: et est, quod nos dicimus illum sapientem esse qui de his quæ scit, habet certitudinem magis quam alii communiter habeant.

39. — Deinde cum dicit « et magis »

Quartam ponit: et est talis. Illum dicimus magis sapientem in omni scientia, qui potest assignare causas cujuslibet quæsiti, et per hoc docere.

40. — Deinde cum dicit « sed et hanc »

Quintam ponit: et est, quod illa de numero scientiarum est sapientia, quæ per se est magis eligibilis et voluntaria, idest volita gratia scientiæ, et propter ipsum scire, quam illa scientia, quæ est causa quorumque aliorum contingentium quæ possunt ex scientia generari; cujusmodi est necessitas vitæ, delectatio et hujusmodi alia.

41. — Deinde cum dicit « et hanc »

Sextam ponit: et est talis, quod istam sapientiam, de qua facta est mentio, oportet esse vel dicimus esse « magis

« antiquiorem, » idest digniorem, « famulante scientia. » Quod quidem ex præhabitis intelligi potest. Nam in artibus mechanicis famulantes sunt illæ, quæ exequuntur manu operando præcepta superiorum artificum, quos supra architectores et sapientes nominavit.

42. — Et quod magis conveniat ratio sapientiæ scientiis imperantibus quam famulantibus, probat per duo. Primo, quia scientiæ famulantes ordinantur a superioribus scientiis. Artes enim famulantes ordinantur in finem superioris artis, sicut ars equestris ad finem militaris. Sed sapientem secundum omnem opinionem non decet ordinari ab alio, sed ipsum potius alios ordinare. Item inferiores architectores persuadentur a superioribus, inquantum credunt superioribus artificibus circa operanda vel fienda. Credit enim navisfactor gubernatori docenti qualis debet esse forma navis. Sapienti autem non convenit ut ab alio persuadeatur, sed quod ipse aliis persuadeat suam scientiam.

43. — Istæ igitur sunt tales opiniones, quas homines accipiunt de sapientia et sapiente. Ex quibus omnibus potest quedam sapientiæ descriptio formari: ut ille sapiens dicatur, qui scit omnia etiam difficilia per certitudinem et causam, ipsum scire propter se quærens, alios ordinans et persuadens. Et sic patet quasi major syllogismi. Nam omnem sapientem oportet talem esse; et e converso, quicumque est talis, sapiens est.

44. — Deinde cum dicit « istorum autem »

Ostendit quod omnia prædicta conveniunt ei qui cognoscit primas causas et universales; et eo ordine prosequitur quo supra posuit. Unde primo posuit quod habenti scientiam universalem maxime insit omnia scire; quod erat primum. Quod sic patet. Quicumque enim scit universalia, aliquo modo scit ea quæ sunt subjecta universalibus, quia scit ea in illa: sed his quæ sunt

maxime universalia sunt omnia subiecta, ergo ille qui scit maxime universalia, scit quodammodo omnia.

45. — Deinde cum dicit « sed fere « autem »

Ostendit eidem inesse *secundum*, tali ratione. Illa quæ sunt maxime a sensibilibus remota, difficilia sunt hominibus ad cognoscendum; nam sensitiva cognitio est omnibus communis, cum ex ea omnis humana cognitio initium sumat. Sed illa quæ sunt maxime universalis, sunt sensibilibus remotissima, eo quod sensus singularium sunt: ergo universalis sunt difficillima hominibus ad cognoscendum. Et sic patet quod illa scientia est difficillima, quæ est maxime de universalibus.

46. — Sed contra hoc videtur esse quod habetur primo Physicorum. Ibi enim dicitur quod magis universalis sunt nobis primo nota. Illa autem quæ sunt primo nota, sunt magis facilia. — Sed dicendum, quod magis universalis secundum simplicem apprehensionem sunt primo nota, nam primo in intellectu cadit ens, ut Avicenna dicit, et prius in intellectu cadit animal quam homo. Sicut enim in esse naturæ quod de potentia in actum procedit prius est animal quam homo, ita in generatione scientiæ prius in intellectu concipitur animal quam homo. Sed quantum ad investigationem naturalium proprietatum et causarum, prius sunt nota minus communia; eo quod per causas particulares, quæ sunt unius generis vel speciei, pervenimus in causas universales. Ea autem quæ sunt universalis in causando, sunt posterius nota quo ad nos, licet sint prius nota secundum naturam, quamvis universalis per prædicationem sint aliquo modo prius quo ad nos nota quam minus universalis, licet non prius nota quam singularia; nam cognitio sensus qui est cognoscitivus singulare, in nobis præcedit cognitionem intellectivam quæ est universalis. — Facienda est etiam vis in hoc quod maxime universalis non dicit simpliciter

esse difficillima, sed « fere. » Illa enim quæ sunt a materia penitus separata secundum esse, sicut substantiæ immateriales, sunt magis difficilia nobis ad cognoscendum, quam etiam universalis: et ideo ista scientia, quæ sapientia dicitur, quamvis sit prima in dignitate, est tamen ultima in addiscendo.

47. — Deinde cum dicit « scientia-
« rum vero »

Ostendit *tertium* eidem inesse, tali ratione. Quanto aliquæ scientiæ sunt priores naturaliter, tanto sunt certiores: quod ex hoc patet, quia illæ scientiæ, quæ dicuntur ex additione ad alias, sunt minus certæ scientiis quæ pauciora in sua consideratione comprehendunt ut arithmetica certior est geometria, nam ea quæ sunt in geometria, sunt ex additione ad ea quæ sunt in arithmetica. Quod patet si consideremus quid utraque scientia considerat ut primum principium scilicet unitatem et punctum. Punctus enim addit supra unitatem situm: nam ens indivisibile rationem unitatis constituit: et hæc secundum quod habet rationem mensuræ, fit principium numeri. Punctus autem supra hoc addit situm. Sed scientiæ particulares sunt posteriores secundum naturam universalibus scientiis, quia subiecta earum addunt ad subiecta scientiarum universalium: sicut patet, quod ens mobile de quo est naturalis philosophia, addit supra ens simpliciter, de quo est metaphysica, et supra ens quantum de quo est mathematica: ergo scientia illa quæ est de ente, et maxime universalibus, est certissima. Nec illud est contrarium, quia dicitur esse ex paucioribus, cum supra dictum sit, quod sciat omnia. Nam universale quidem comprehendit pauciora in actu, sed plura in potentia. Et tanto aliqua scientia est certior, quanto ad sui subiecti considerationem pauciora actu consideranda requiruntur. Unde scientiæ operativæ sunt incertissimæ, quia oportet quod considerent multas singularem operabilium circumstantias.

48. — Deinde cum dicit « est et doctrinalis »

Ostendit *quartum* eidem inesse, tali ratione. Illa scientia est magis doctrix vel doctrinalis, quæ magis considerat causas: illi enim soli docent, qui causas de singulis dicunt; quia scire per causam est, et docere est scientiam in aliquo causare. Sed illa scientia quæ universalialia considerat, causas primas omnium causarum considerat: unde patet quod ipsa est maxime doctrix.

49. — Deinde cum dicit « et noscere »

Ostendit *quintum* eidem inesse, tali ratione. Illarum scientiarum maxime est scire et cognoscere earum causa, id est propter seipsas et non propter alias, quæ sunt de maxime scibilibus: sed illæ scientiæ quæ sunt de primis causis, sunt de maxime scibilibus: igitur illæ scientiæ maxime sui gratia desiderantur. — Primam sic probat. Qui desiderat scire propter scire, magis desiderat scientiam: sed maxima scientia est de maxime scibilibus: ergo illæ scientiæ sunt magis desideratæ propter seipsas, quæ sunt de magis scibilibus. — Secundam probat sic. Illa, ex quibus et propter quæ alia cognoscuntur, sunt magis scibilia his quæ per ea cognoscuntur: sed per causas et principia alia cognoscuntur et non e converso, etc.

50. — Deinde cum dicit « maxime vero »

Ostendit *sextum* inesse eidem: et est ratio talis. Illa scientia se habet ad alias ut principalis, sive ut architectonica ad servilem sive ad famulantem, quæ considerat causam finalem, cujus causa agenda sunt singula; sicut apparet in

his, quæ supra diximus. Nam gubernator, ad quem pertinet usus navis, qui est finis navis, est quasi architector respectu navisfactoris, qui ei famulatur. Sed prædicta scientia maxime considerat causam finalem rerum omnium. Quod ex hoc patet, quia hoc cujus causa agenda sunt singula, « Est bonum » uniuscujusque, » id est, particulare bonum. Finis autem bonum est in unoquoque genere. Id vero, quod est finis omnium, id est ipsi universo, est hoc quod est optimum in tota natura: et hoc pertinet ad considerationem prædictæ scientiæ: ergo prædicta est principalis, sive architectonica omnium aliarum.

51. — Deinde cum dicit « ex omnibus »

Concludit ex prædictis conclusionem intentam; dicens, quod ex omnibus prædictis apparet, quod in eadem scientiam cadit nomen sapientiæ, quod quærimus; scilicet in illam scientiam, quæ est theórica, id est speculativa primorum principiorum et causarum. Hoc autem manifestum est quantum ad sex primas condiciones, quæ manifeste pertinent consideranti universales causas. Sed, quia sexta conditio tangebatur finis considerationem, quæ apud antiquos non manifeste ponebatur esse causa, ut infra dicetur; ideo specialiter ostendit, quod hæc conditio est ejusdem scientiæ, quæ scilicet est considerativa primarum causarum; quia videlicet ipse finis, qui est bonum, et cujus causa fiunt alia, est una de numero causarum. Unde scientia, quæ considerat primas et universales causas, oportet etiam quod consideret universalem finem omnium, quod est optimum in tota natura.

LECTIO III.

Metaphysicam esse scientiam speculativam, liberam, et non humanam possessionem, ac omnium honorabilissimam ostendit: quis item finis ejus et terminus sit declarat.

Quia vero non activa, palam ex primis philosophantibus. Nam propter admirari homines nunc et primum incœperunt philosophari: a principio quidem pauciora dubitabilium mirantes, deinde paulatim procedentes, et de majoribus dubitantes, ut de lunæ passionibus, et de his quæ circa solem et astra, etiam de universi generatione. Qui vero dubitat et admiratur, ignorare videtur. Quare et philomythes, philosophus aliquantulum est. Fabula namque ex miris constituitur. Quare, si ad ignorantiam effugiendam philosophati sunt, palam quia propter scire, studere persecuti sunt, et non usus alicujus causa.

Testatur autem hoc accidens. Nam fere cunctis existentibus, quæ sunt necessariorum, et ad pigritiam et eruditionem, talis prudentia inquiri cœpit. Palam igitur, quia propter nullam ipsam quærimus aliam necessitatem.

Sed, ut dicimus, homo liber, qui suimet, et non alterius causa est, sic et hæc sola libera est scientiarum: sola namque hæc suimet causa est.

Propter quod et juste non humana ejus putetur possessio. Multipliciter enim hominum natura serva est.

Quare secundum Simonidem, solus quidem Deus hunc habet honorem. Virum vero non dignum quærere quæ secundum se est scientiam. Sic autem dicunt aliqui poetæ, quia divinum natum est invidere: et in hoc contingere maxime verisimile, et infortunatos o-

mnes imperfectos esse. Sed nec divinum invidum esse convenit: sed secundum proverbium: Multa mentiuntur poetæ.

Nec ea aliam honorabiliorem oportet existimare. Nam maxime divina, et maxime honoranda. Talis autem dupliciter utique erit solum. Quam enim maxime Deus habet, dea scientiarum est: et utique si qua sit divinorum. Sola autem ista, ambo hæc sortita est. Deus autem videtur causa omnibus esse, et principium quoddam: et talem aut solus, aut maxime Deus habet. Necessariores quidem igitur omnes ipsa, dignior vero nulla.

Oportet vero aliquantulum constituere ordinem ipsius ad contrarium nobis earum quæ a principio quæstionum. Incipiunt quidem homines, ut diximus, omnes ab admirari, si ita habent quemadmodum mirabilium automata, nondum speculantibus causam, aut circa solis conversiones, aut diametri non commensurationem. Mirum enim videtur esse omnibus, si quid numerorum non mensuratur. Oportet autem in contrarium, et ad dignius, juxta proverbium, proficere, quemadmodum et in his cum didicerint: nihil enim ita mirabitur vir geometricus, quam si diameter commensurabilis fiat. Quæ quidem igitur natura scientiæ quasi dictum est, et quæ sit intentio, qua oportet adipisci quæstionem et totam methodum.

SYNOPSIS

(Lect. III.)

I. [Circa quod hæc scientia versatur, 1-51].

II. *Qualis sit scientia ista* 52-68.

ostendit dignitatem hujus scientiæ 52-65.

ostendit quod *non* est scientia activa sed *speculativa* 52-57.

per rationem 52-56.

per signum 57.

ostendit quod est *libera maxime* 58-59.ostendit quod *non* est *humana* 60-63.

ostendit propositum 60.

excludit quorundam errorem 61-63.

ostendit quod est *honorabilissima* 64-65.

ostendit ad quem terminum ista scientia pervenire conetur 66-68.

52. — Ostenso circa quæ versatur consideratio hujus scientiæ, ostendit *qualis sit scientia ista*. Et circa hoc duo facit. Primo *ostendit dignitatem hujus scientiæ*. Secundo ostendit ad quem terminum ista scientia pervenire conetur, ibi, « Oportet vero aliqualem etc. » Circa primum facit quatuor. Primo ostendit quod *non est scientia activa, sed speculativa*. Secundo, quod ipsa est libera maxime, ibi, « Sed ut dicimus etc. » Tertio, quod non est humana, ibi, « Propter quod et juste. » Quarto, quod est honorabilissima, ibi, « Nec ea aliam. » Primum ostendit dupliciter. *Primo per rationem*. Secundo per signum, ibi, « Te- » statur autem hoc etc. »

53. — Primo ergo ponit talem rationem. Nulla scientia in qua quæritur ipsum scire propter seipsum, est scientia activa, sed speculativa: sed illa scientia, quæ sapientia est, vel philosophia dicitur, est propter ipsum scire: ergo est speculativa et non activa. Minorem hoc modo manifestat. Quicumque quærit fugere ignorantiam sicut finem, tendit ad ipsum scire propter seipsum: sed illi, qui philosophantur, quærun fugere ignorantiam sicut finem: ergo tendunt in ipsum scire propter seipsum.

54. — Quod autem ignorantiam fugere quærant, patet ex hoc, quia illi, qui primo philosophati sunt, et qui nunc philosophantur, incipiunt philosophari

propter admirationem alicujus causæ: aliter tamen a principio, et modo: quia a principio admirabantur dubitabilia pauciora, quæ magis erant in promptu, ut eorum causæ cognoscerentur: sed postea ex cognitione manifestorum ad inquisitionem occultorum paulatim procedentes inciperunt dubitare de majoribus et occultioribus, sicut de passionibus lunæ, videlicet de eclipsi ejus, et mutatione figuræ ejus, quæ variari videtur, secundum quod diversimode se habet ad solem. Et similiter dubitaverunt de his quæ sunt circa solem, ut de eclipsi ejus, et motu ipsius, et magnitudine ejus. Et de his quæ sunt circa astra, sicut de quantitate ipsorum, et ordine, et aliis hujusmodi, et de totius universi generatione. Quod quidam dicebant esse generatum casu, quidam intellectu, quidam amore.

55. — Constat autem, quod dubitatio et admiratio ex ignorantia provenit. Cum enim aliquos manifestos effectus videamus, quorum causa nos latet, eorum tunc causam admiramur. Et ex quo admiratio fuit causa inducens ad philosophiam, patet quod philosophus est aliqualem philomythes, idest amator fabulæ, quod proprium est poetarum. Unde primi, qui per modum quemdam fabularem de principiis rerum tractaverunt, dicti sunt poetæ theologizantes, sicut fuit Perseus, et quidam alii, qui

fuerunt septem sapientes. Causa autem, quare philosophus comparatur poetæ, est ista, quia uterque circa miranda versatur. Nam fabulæ, circa quas versantur poetæ, ex quibusdam mirabilibus constituuntur. Ipsi etiam philosophi ex admiratione moti sunt ad philosophandum. Et quia admiratio ex ignorantia provenit, patet quod ad hoc moti sunt ad philosophandum ut ignorantiam effugarent. Et sic deinde patet, quod scientiam, « persecuti sunt, » idest studiose quæsierunt, solum ad cognoscendum, et non causa alicujus « usus » idest utilitatis.

56. — Notandum est autem, quod cum prius nomine sapientiæ uteretur, nunc ad nomen philosophiæ se transfert. Nam pro eodem accipiuntur. Cum enim antiqui studio sapientiæ insistentes sophistæ, idest sapientes vocarentur, Pythagoras interrogatus quid se esse profiteretur, noluit se sapientem nominare, sicut sui antecessores, quia hoc præsumptuosum videbatur esse; sed vocavit se philosophum, idest amatorem sapientiæ. Et exinde nomen sapientis immutatum est in nomen philosophi, et nomen sapientiæ in nomen philosophiæ. Quod etiam nomen ad propositum aliquid facit. Nam ille videtur sapientiæ amator, qui sapientiam non propter aliud, sed propter seipsam quærit. Qui enim aliquid propter alterum quærit, magis hoc amat propter quod quærit, quam quod quærit.

57. — Deinde cum dicit « testatur autem »

Probat idem *per signum*; dicens, quod hoc quod dictum est, scilicet quod sapientia vel philosophia non sit propter aliquam utilitatem quæsita, sed propter ipsam scientiam, testatur, « accidens, » idest eventus, qui circa inquisitores philosophiæ provenit. Nam cum eis cuncta fere existerent, quæ sunt ad necessitatem vitæ, et quæ sunt « ad pigritiam, » idest ad voluptatem, quæ in quadam vitæ quiete consistit, et quæ sunt etiam ad eruditionem necessaria, sicut scien-

tiæ logicales, quæ non propter se quærentur, sed ut introductorie ad alias artes, tunc primo incœpit quæri talis prudentia, idest sapientia. Ex quo patet, quod non quæritur propter aliquam necessitatem aliam a se, sed propter seipsam: nullus enim quærit hoc quod habetur. Unde, quia omnibus aliis habitis ipsa quæsita est, patet quod non propter aliquid aliud ipsa quæsita est, sed propter seipsam.

58. — Deinde cum dicit « sed ut dicimus »

Hic probat secundum, scilicet *quod ipsa sit libera*; et utitur tali ratione. Ille homo proprie dicitur liber, qui non est alterius causa, sed est causa suiipsius. Servi enim dominorum sunt, et propter dominos operantur, et eis acquirunt quicquid acquirunt. Liberi autem homines sunt suiipsorum, utpote sibi acquirentes et operantes. Sola autem hæc scientia est propter seipsam: ergo ipsa sola est libera inter scientias.

59. — Et notandum, quod hoc potest dupliciter intelligi. Uno modo quod hoc quod dicitur « hæc sola » demonstrat in genere omnem scientiam speculativam. Et tunc verum est quod solum hoc genus scientiarum propter seipsam quæritur. Unde et illæ solæ artes liberales dicuntur, quæ ad sciendum ordinantur: illæ vero quæ ordinantur ad aliquam utilitatem per actionem habendam, dicuntur mechanicæ sive serviles. — Alio modo, ut demonstret specialiter istam philosophiam, sive sapientiam, quæ est circa altissimas causas; quia inter causas altissimas etiam est finalis causa, ut supra dictum est (1). Unde oportet, quod hæc scientia consideret ultimum et universalem finem omnium. Et sic omnes aliæ scientiæ in eam ordinantur sicut in finem; unde sola ista maxime propter se est.

60. — Deinde cum dicit « propter quod »

(1) n. 51.

Hic probat tertium, scilicet *quod non sit humana*. Et circa hoc duo facit. Primo ostendit propositum. Secundo excludit quorundam errorem, ibi, « Quare secundum Simonidem etc. » Ostendit autem propositum suum tali ratione. Scientia, quæ est maxime libera, non potest esse ut possessio naturæ illius, quæ multipliciter est ministra vel ancilla: humana autem natura « in multis, » idest quantum ad multa est ministra: ergo prædicta scientia non est humana possessio. — Dicitur autem humana natura ministra, inquantum multipliciter necessitatibus subditur. Ex quo provenit, quod quandoque prætermittit id quod est secundum se quærendum, propter ea quæ sunt necessaria vitæ; sicut dicitur in tertio Topicorum, quod philosophari melius est quam ditari, licet ditari quandoque sit magis eligendum, puta indigenti necessariis. Ex quo patet, quod illa sapientia tantum propter seipsam quæritur, quæ non competit homini ut possessio. Illud enim habetur ab homine ut possessio, quod ad nutum habere potest, et quo libere potest uti. Ea autem scientia, quæ propter se tantum quæritur, homo non potest libere uti, cum frequenter ab ea impediatur propter vitæ necessitatem. Nec etiam ad nutum subest homini, cum ad eam perfecte homo pervenire non possit. Illud tamen modicum quod ex ea habetur, præponderat omnibus quæ per alias scientias cognoscuntur.

61. — Deinde cum dicit « quare se-
cundum »

Hic excludit errorem cujusdam Simonidis poetæ, qui dicebat, quod soli Deo competit hunc honorem habere, quod velit illam scientiam, quæ est propter seipsam quærenda, et non propter aliud. Sed non est dignum viro, quod non quærat illam scientiam quæ est secundum suam conditionem, quæ scilicet ordinatur ad necessaria vitæ, quibus homo indiget.

62. — Iste autem error Simonidis

proveniebat ex aliquorum poetarum errore, qui dicebant, quod res divina invidet, et ex invidia ea quæ ad honorem suum pertinent, non vult deus ab omnibus acceptari. Et si in aliis deus hominibus invidet, multo magis est justum in hoc, scilicet in scientia propter se quæsita, quæ est honorabilissima inter omnia. Et secundum eorum opinionem, sequitur, quod omnes imperfecti sunt infortunati. Fortunatos enim esse homines dicebant ex providentia deorum, qui eis bona sua communicabant. Unde ex invidia deorum sua bona communicare nolentium, sequitur, quod homines extra perfectionem hujus scientiæ remanentes sint infortunati.

63. — Sed radix hujus opinionis est falsissima; quia non est conveniens, quod aliqua res divina invideat. Quod ex hoc patet, quia invidia est tristitia de prosperitate alicujus. Quod quidem accidere non potest, nisi quia bonum alterius æstimatur ab invido ut proprii boni diminutio. Deo autem non convenit esse tristem, cum non sit alicui malo subjectus. Nec etiam per bonum alterius ejus bonum diminui potest; quia ex ejus bonitate, sicut ex indeficienti fonte, omnia bona effluunt. Unde etiam Plato dixit, quod a Deo est omnis relegata invidia. Sed poetæ non solum in hoc, sed in multis aliis mentiuntur, sicut dicitur in proverbio vulgari.

64. — Deinde cum dicit « nec ea
« aliam »

Ostendit quartum, scilicet *quod hæc scientia sit honorabilissima*, tali ratione. Illa scientia est maxime honorabilis, quæ est maxime divina, sicut etiam Deus honorabilior est rebus omnibus: sed ista scientia est maxime divina: ergo est honorabilissima. — Minor sic probatur. Aliqua scientia dicitur esse divina dupliciter; et hæc sola scientia utroque modo divina dicitur. Uno modo scientia divina dicitur quam Deus habet. Alio modo, quia est de rebus divinis. — Quod autem hæc sola habeat utrumque, est manifestum; quia,

cum hæc scientia sit de primis causis et principiis, oportet quod sit de Deo; quia Deus hoc modo intelligitur ab omnibus, ut de numero causarum existens, et ut quoddam principium rerum. Item talem scientiam, quæ est de Deo et de primis causis, aut solus Deus habet, aut si non solus, ipse tamen maxime habet. Solus quidem habet secundum perfectam comprehensionem. Maxime vero habet, inquantum suo modo etiam ab hominibus habetur, licet ab eis non ut possessio habeatur, sed sicut aliquid ab eo mutuatum.

65. — Ex his autem ulterius concludit, quod omnes aliæ scientiæ sunt necessariæ magis quam ista ad aliquam vitæ utilitatem: minus enim sunt propter se quæsitæ. Sed nulla aliarum dignior ista potest esse.

66. — Deinde cum dicit « oportet »
« vero »

Hic ponit terminum, in quem proficit ista scientia; et dicit quod ordo ejus consistit vel terminatur ad contrarium ejus quod erat in illis qui prius istam scientiam quærebant. Sicut etiam in generationibus naturalibus et motibus accidit. Nam unusquisque motus terminatur ad contrarium ejus a quo motus incipit. Unde, cum inquisitio sit motus quidam ad scientiam, oportet quod terminetur ad contrarium ejus a quo incipit. Initiata est autem [ut prædictum est (1)] inquisitio hujus scientiæ ab admiratione de omnibus: quia primi admirabantur pauciora, posteriores vero occultiora. Quæ quidem admiratio erat, si res ita se haberet sicut automata mirabilia, idest quæ videntur mirabiliter a casu accidere. Automata enim dicuntur quasi per se accidentia. Admirantur enim homines præcipue quando aliqua a casu eveniunt hoc modo, ac si essent prævisa vel ex aliqua causa determinata. Casualia enim non a causa sunt determinata, et admiratio est propter ignorantiam causæ. Et ideo cum

homines nondum poterant speculari causas rerum, admirabantur omnia quasi quædam casualia. Sicut admirantur circa conversiones solis, quæ sunt duæ; scilicet duos tropicos, hyemalem et æstivalem. Nam in tropico æstivali incipit sol converti versus meridiem, cum prius versus septentrionem tenderet. In tropico autem hyemali e converso. Et etiam circa hoc quod diameter non est commensurabilis lateri quadrati. Cum enim non mensurari videatur esse solius indivisibilis, sicut sola unitas est quæ non mensuratur a numero, sed ipsa omnes numeros mensurat, mirum videtur si aliquid quod non est indivisibile non mensuratur; ac per hoc id quod non est minimum non mensuratur. Constat autem, quod diameter quadrati et latus ejus non sunt indivisibilia, sive minima. Unde mirum videtur si non sunt commensurabilia.

67. — Cum ergo philosophiæ inquisitio ab admiratione incipiat, oportet ad contrarium finire vel proficere; et ad id proficere quod est dignius, ut proverbium vulgare concordat, quo dicitur, quod semper proficere est in melius. Quid enim sit illud contrarium et dignius, patet in prædictis mirabilibus; quia quando jam homines discunt causas prædictorum, non mirantur. Ut geometra non admiratur si diameter sit incommensurabilis lateri. Scit enim causam hujus; quia scilicet proportio quadrati diametri ad quadratum lateris non est sicut proportio numeri quadrati ad numerum quadratum, sed sicut proportio duorum ad unum. Unde relinquitur, quod proportio lateris ad diametrum non sit sicut proportio numeri ad numerum. Et ex hoc patet quod commensurari non possunt. Illæ enim solæ lineæ sunt commensurabiles, quarum proportio ad invicem est sicut proportio numeri ad numerum. Erit ergo finis hujus scientiæ in quem proficere debemus, ut causas cognoscentes, non admiremur de earum effectibus.

68. — Patet igitur ex prædictis quæ

(1) n. 58 sq.

est natura hujus scientiæ, quia est speculativa, libera, non humana, sed divina: et quæ est ejus intentio, qua oportet habere quæstionem et totam methodum et totam hanc artem. Intendit enim circa primas et universales rerum

causas, de quibus etiam inquit et determinat. Et propter harum cognitionem ad prædictum terminum pervenit, ut scilicet non admiretur cognitæ causæ.

LECTIO IV.

Eorum opiniones exponit, qui de materiali principio loquuti fuerunt.

C. III. Quoniam autem manifestum est, quod earum, quæ a principio causarum oportet sumere scientiam; tunc enim scire dicimus unumquodque, quando primam causam cognoscere putamus: causæ vero quadrupliciter dicuntur: quarum quidem unam causam dicimus esse substantiam, et quod quid erat esse, reducit enim ipsum quare primum, ad rationem ultimam, causa autem et principium, ipsum quare primum, unam vero materiam
80 et subjectum; tertiam autem unde principium motus: quartam vero causam ei oppositam, et quod est cuius causa et bonum. Finis igitur generationis et motus omnis hic est; sufficienter quidem igitur de his speculatum est in his, quæ de natura.

Accipiemus tamen et nobis priores ad entium perscrutationem venientes, et de veritate philosophantes: palam enim, quia dicunt illi principia quædam et causas. Supervenientibus igitur, erit aliquid præ opere methodo quæ nunc. Aut enim aliud aliquod causæ genus inveniemus, aut modo dictis magis credemus.

Primum igitur philosophantium plurimi sola ea, quæ in materiæ specie, putaverunt omnium esse principia. Nam ex quo sunt omnia entia, et ex quo fiunt primo, et in quod corrumpuntur ultimo, substantia quidem manente, in passionibus vero mutata, hoc elementum et id principium dicunt esse eorum quæ sunt.

10 Et propter hoc nec generari aliquid putant, nec corrumpi, quasi tali natura semper conservata: sicut nec dicimus Socratem generari simpliciter, quando fit bonus aut musicus, nec corrumpi, quando deponit habitus istos, propterea quod subjectum maneat Socrates ipse: sic nec aliorum nihil: oportet enim esse aliquam materiam, aut unam, aut plures una, ex quibus fiunt alia, illa conservata. Plu-

ralitatem tamen et speciem talis principii, non eandem omnes dicunt.

Thales quidem talis philosophiæ 20 princeps, aquam ait esse. Unde et terram esse super aquam asserebat.

Forsan enim hanc opinionem accipiens, quia cunctorum nutrimentum humidum videbat esse, et ipsum calidum ex hoc factum, et animal vivere: ex quo fit vero, hoc est principium omnium. Propter hoc igitur eam est accipiens æstimationem. Et quia cunctorum spermata naturam habent humidam: aqua vero natura principium est humidis.

Sunt autem aliqui antiquiores et multum ante eam, quæ nunc est, generationem, et primo theologizantes sic putant de natura existimandum. Oceanum enim et Thetin generationis parentes fecerunt, sacramentumque deorum aquam Stygem ab ipsis poetis vocatam. Honorabilis enim, quod antiquius. Sacramentum autem honorabilius. Si quidem igitur antiquior aliqua ista et senior fuit de natura opinio, forsan utique incertum est. Thales quidem secundum hunc modum pronuntiasset de prima causa. Hypponem quidem enim non utique aliquis significabit posuisse cum his, propter sui intellectus parvitatem. 984a

Anaximenes autem et Diogenes ærem priorem aqua, et maxime principium simplicium corporum ponunt.

Hippasus autem Metapontinus, et Heraclitus Ephesius, ignem.

Empedocles vero quatuor, cum dictis 10 terram quartum addens. Eam namque dixit semper manere et non fieri nisi pluralitate et paucitate congregata, et disgregatione in unum et ex uno.

Anaxagoras vero Clazomenius, isto quidem ætate prior, factis vero posterior, infinita dixit esse principia. Nam fere omnia corpora partium consimi-

lium, ut ignem aut aquam, ita generari et corrumpi ait congregatione et disgregatione solum: aliter autem nec generari nec corrumpi, sed permanere

semper sempiterna. Ex his quidem igitur solam quis causam intelliget eam, quæ in materiæ specie dicitur.

SYNOPSIS

(Lect. IV, V, VI.)

Posito procæmio, incipit prosequi scientiam præfatam, et dividitur in duas partes 1-68.

Ostendit quid priores philosophi de Causis rerum tradiderunt 69-272.

Ponit opiniones philosophorum de Causis rerum 69-272.

Resumit enumerationem causarum 69-71.

Ponit opiniones philosophorum de Causis 72-272.

Assignat rationem cur hoc sit faciendum 72.

Incipit prosequi suam intentionem 73-272.

Primo recitando 73-180.

Recitat singulorum opinionem de Causis 73-180.

Ponit opiniones prætermittentium Causam formalem 73-150.

ponit opiniones illorum qui posuerunt principia aliquas res manifestas
opiniones antiquorum de C. materiali 73-92. | 73-111.

opiniones eorum in generali 73-76.

quid senserunt de C. materiali 74.

quid de generatione 75-76.

recitare incipit opiniones singulorum in speciali 77-98

opiniones ponentium unam C. materiale 77-87.

ponentium aquam 77-85.

Thaletis opinio 77-78.

opinionis probatio 79-85.

quomodo Thales inducebatur ratione 79-81.

quomodo auctoritate antiquorum 82-85.

ponentium aerem 86.

ponentium ignem 87.

opiniones ponentium plures Causas materiales 88-92.

Empedocles 88-89.

Anaxagoras 90-92.

opiniones antiquorum de C. efficiente 93-111.

eorum qui assignabant simpliciter C. motus et generationis 93-96.

ponit rationem cogentem ad ponendum C. moventem 96.

ostendit quomodo philosophi triplici modo ad hanc rationem se ha-
buerunt 94-96. |

eorum qui ponebant C. efficientem etiam ut principium boni et mali in
narrat eorum opiniones 97-106. | rebus 97-111.

ponit rationes opinionis 97-99.

ponit opiniones in speciali 100-106.

ponentium unam C. 100-108.

ponentium hanc C. = intellectum 100.

ponentium hanc C. = amorem 101-108.

ponentium contrarietatem in hanc C. 104-106.

ostendit in quo deficiebant 107-111.

generaliter 107.

in speciali 108-111.

Anaxagoras 108.

Empedocles 109-111.

in quo Empedocles deficit 109-110.

quomodo præ aliis philosophis Empedocles proprium posuit 111.
ponit opiniones illorum qui adinvenerunt principia extrinseca, non ma-
nifesta [vide lect. VII].

69. — Posito procemio, in quo ostendit intentionem hujus scientiæ et dignitatem et terminum, incipit prosequi scientiam præfatam: et dividitur in duas partes. Primo ostendit *quid priores philosophi de causis rerum tradiderunt*. Secundo veritatem hujus scientiæ incipit prosequi in secundo libro, ibi, « De veritate quidem theoria etc. » Prima autem pars dividitur in duas. Primo *ponit opiniones* philosophorum de causis rerum. Secundo improbat eas quantum ad hoc quod male dixerunt, ibi, « Ergo quicumque etc. » Circa primum duo facit. Primo *resumit enumerationem causarum*, quam in secundo Physicorum diffusius fuerat prosecutus. Secundo prosequitur opinionem philosophorum, ibi, « Accipiemus tamen etc. »

70. — Dicit ergo primo, quod quia hoc manifestum est, scilicet quod sapientia est causarum speculatrix, debemus incipere a causis rerum scientiam sumendo. Quod etiam ex ratione scientiæ congruum videtur; quia tunc unumquodque scire dicimus aliquem, quando putamus non ignorare causam. Causæ autem quadrupliciter dicuntur: quarum una est ipsa causa formalis, quæ est ipsa substantia rei, per quam scitur quid est unaquæque res. Constat enim, ut dictum est secundo Physicorum, quod non dicimus aliquid esse alicujus naturæ priusquam acceperit formam. Et quod forma sit causa, patet; quia quæstionem qua dicitur quare est aliquid, reducimus tamquam ad rationem ultimam ad causam formalem, incipiendo a formis proximis et procedendo usque ad ultimam. Patet autem, quod quare quærit de causa et principio. Unde patet quod forma est causa. Alia vero causa est materialis. Tertia vero causa est efficiens, quæ est unde principium motus. Quarta causa est finalis, quæ opponitur causæ efficienti secundum oppositionem principii et finis. Nam motus incipit a causa efficiente, et terminatur ad causam finalem. Et hoc est etiam cujus causa fit aliquid, et quæ est bonum uniuscujusque naturæ.

71. — Sic igitur causam finalem per tria notificat; scilicet quia est terminus motus, et per hoc opponitur principio motus, quod est causa efficiens; et quia est primum in intentione, ratione cujus dicitur cujus causa: et quia est per se appetibile, ratione cujus dicitur bonum. Nam bonum est quod omnia appetunt. Unde exponens quo modo causa finalis efficienti opponatur, dicit quod est finis generationis et motus, quorum principium est causa efficiens. Per quæ duo videtur duplicem finem insinuare. Nam finis generationis est forma ipsa, quæ est pars rei. Finis autem motus est aliquid quæsitum extrinsecum quæ movetur. De his dicit sufficienter se tractasse in libro Physicorum, ne ab eo ad præsens diffusior expositio causarum quæreretur.

72. — Deinde cum dicit « accipiemus tamen »

Hic *ponit opinionem philosophorum de causis*; et circa hoc duo facit. Primo *assignat rationem, quare hoc faciendum sit*. Secundo incipit prosequi suam intentionem, ibi, « Primum igitur etc. » Dicit ergo, quod quamvis de causis tractatum sit in Physicis, tamen nunc accipiendum est opiniones philosophorum, qui prius venerunt ad perscrutandum naturam entium, qui prius philosophati sunt de veritate quam Aristoteles; quia et ipsi causas et principium ponunt. Nobis igitur, qui eis supervenimus, considerare eorum opiniones, erit aliquid « prius, » idest aliquid præambulum, « methodo, » idest in arte, quæ nunc a nobis quæritur. Unde et litera Boetii habet, « Accedentibus igitur ad opus scientiæ præ opere viæ quæ nunc est aliquid erit: » alia litera habet, « Supervenientibus igitur quæ nunc est aliquid erit vitæ opus via. » et legenda est sic, « nobis igitur supervenientibus ei, quæ nunc est via, » idest in præsentī methodo et arte, considerata erit horum opinio, « quasi aliquid vitæ opus, » idest necessarium sicut opera quæ sunt ad vitæ conservationem, ut

intelligatur quasi quadam metaphora uti in loquendo, per vitæ opus, quodlibet necessarium accipiens. Utilitas autem est illa, quia aut ex prædictis eorum inveniemus aliud genus a causis prænumeratis, aut magis credemus his, quæ modo diximus de causis, quod, scilicet sint quatuor.

73. — Deinde cum dicit « primum igitur »

Hic incipit antiquorum philosophorum opiniones prosequi; et circa hoc duo facit. Primo recitat aliorum opiniones. Secundo reprobat, ibi, « Ergo quicumque. » Circa primum duo facit. Primo recitat singulorum opinionem de causis. Secundo colligit in summa quæ dicta sunt, ibi, « Breviter igitur etc. » Prima pars dividitur in duas. Prima ponit opiniones prætermittentium causam formalem. Secundo ponit opinionem Platonis, qui primo causam formalem posuit, ibi, « Post dictas vero philosophias etc. » Circa primum duo facit. Primo ponit opinionem illorum, qui posuerunt principia aliquas res manifestas. Secundo illorum, qui adinvenierunt extrinseca principia, ibi, « Leucippus etc. » Circa primum duo facit. Primo tangit opiniones antiquorum de causa materiali. Secundo de causa efficiente, ibi, « Precedentibus autem sic. » Circa primum duo facit. Primo ponit quid senserunt de causa materiali. Et primo ponit opiniones ponentium causam materialem in generali. Secundo prosequitur eorum opiniones in speciali, ibi, « Thales etc. » Circa primum duo facit. Primo ponit quid senserunt de causa materiali. Secundo quid senserunt de rerum generatione, quod ex primo sequebatur, ibi, « Et propter hoc nec generari etc. »

74. — Dicit ergo primo, quod plurimi eorum qui primo philosophati sunt de rerum naturis, posuerunt principia omnium esse sola illa, quæ reducuntur ad speciem causæ materialis. Et ad hoc dicendum accipiebant quatuor conditiones materiæ, quæ ad rationem principii

pertinere videntur. Nam id ex quo res est, principium rei esse videtur: hujusmodi autem est materia; nam ex materia dicimus materiaturum esse, ut ex ferro cultellum. — Item illud ex quo fit aliquid, cum sit et principium generationis rei, videtur esse causa rei, quia res per generationem procedit in esse. Ex materia autem primo res fit, quia materia rerum factioni præexistit. Et ex ipsa etiam non per accidens aliquid fit. Nam ex contrario vel privatione aliquid per accidens dicitur fieri, sicut dicimus quod ex nigro sit album. — Tercio illud videtur esse rerum principium, in quod finaliter omnia per corruptionem resolvuntur. Nam sicut principia sunt prima in generatione, ita sunt ultima in resolutione. Et hoc etiam materiæ manifeste contingit. — Quarto, cum principia oportet manere, id videtur esse principium, quod in generatione et corruptione manet. Materia autem, quam dicebant esse substantiam rei, manet in omni transmutatione; sed passiones mutantur, ut forma, et omnia quæ adveniunt supra substantiam materiæ. Et ex his omnibus concludebant, quod materia est elementum et principium omnium eorum quæ sunt.

75. — Deinde cum dicit « et propter »

Hic ponit secundarium quod ponebant quasi ex præcedentibus sequens, scilicet nihil simpliciter generari vel corrumpi in entibus. Nam quando fit aliqua mutatio circa passiones substantia manente, non dicimus aliquid esse generatum vel corruptum simpliciter, sed solum secundum quid: sicut cum Socrates fit bonus aut musicus, non dicitur fieri simpliciter, sed fieri hoc. Et similiter quando deponit hujusmodi habitum, non dicitur corrumpi simpliciter, sed secundum quid. Materia autem quæ est rerum substantia secundum eos, semper manet. Omnis autem mutatio fit circa aliqua quæ adveniunt ei, ut passiones. Et ex hoc concludebant quod nihil generatur vel corrumpitur simpliciter, sed solum secundum quid.

76. — Quamvis autem sic convenirent in ponendo causam materialem, tamen differebant in ejus positione quantum ad duo: scilicet quantum ad pluralitatem: quia quidam ponebant unam, quidam plures: et quantum ad speciem, quia quidam ponebant ignem, quidam aquam etc. Similiter ponentium plura, quidam hæc, quidam illa principia materialia rebus attribuebant.

77. — Deinde cum dicit « Thales quidem »

Hic incipit recitare opiniones singulorum, de causa materiali. Et primo ponit opinionem ponentium *unam causam materialem*. Secundo ponentium plures, ibi, « Empedocles vero. » Circa primum tria facit. Quia primo ponit opinionem *ponentium aquam* esse principium omnium. Secundo ponentium aerem, ibi, « Anaximenes etc. » Tertio ponentium ignem, ibi, « Hyppasus etc. » Circa primum duo facit. Primo *ponit opinionem Thaletis*, qui dicebat aquam esse rerum principium. Secundo ponit opinionis probationem, ibi, « Forsan enim etc. » Dicit ergo quod Thales princeps talis philosophiæ, idest speculativæ, dixit aquam esse primum rerum principium. Dicitur autem Thales speculativæ philosophiæ princeps fuisse, quia inter septem sapientes, qui post theologos poetæ fuerunt, ipse solus ad considerandum rerum causas se transiit, aliis sapientibus circa moralia occupatis. Nomina septem sapientum sunt ista. Primus Thales Milesius tempore Romuli, et apud Hebræos tempore Achaz regis Israel. Secundus fuit Pitagoras Mitylenæus, apud Hebræos regnante Sedechia, et apud Romanos Tarquinio Prisco. Alii quinque fuerunt Solon Atheniensis, Chilon Lacedæmonius, Periander Corinthius, Cleobulus Lydius, Bias Priennensis, qui fuerunt omnes tempore Babylonice captivitatis. Quia igitur inter hos solus Thales rerum naturas scrutatus est, suasque disputationes literis mandans emicuit, ideo hic princeps hujus scientiæ dicitur.

78. — Nec debet inconveniens videri, si opiniones hic tangit eorum, qui solum de scientia naturali tractaverunt; quia secundum antiquos qui nullam substantiam cognoverunt nisi corpoream et mobilem, oportebat quod prima philosophia esset scientia naturalis, ut in quarto dicitur. Ex hac autem positione ulterius procedebat ad hoc, quod terra esset super aquam fundata, sicut principiatum supra suum principium.

79. — Deinde cum dicit « forsan enim »

Hic ponit rationes quibus Thales potuit induci ad prædictam positionem. Et primo ostendit quomodo ad hoc inducebatur *ratione*. Secundo quomodo inducebatur primorum auctoritate, ibi, « Sunt et aliqui antiquiores etc. » Inducebatur autem duplici ratione. Una quæ sumitur ex consideratione causæ ipsius rei. Alia quæ sumitur ex consideratione generationis rerum, ibi, « Et quia cunctorum etc. » Hæc ergo media sunt ordinata. Nam ex primo sequitur secundum. Quod enim est aliis principium essendi, est etiam primum principium ex quo res generantur. Tertium sequitur ex secundo. Nam unumquodque per corruptionem resolvitur in id ex quo generatum est. Quartum autem sequitur ex secundo et tertio. Nam quod præcedit generationem rerum, et remanet post corruptionem, oportet esse semper manens.

80. — Primo modo utebatur tribus signis ad ostendendum aquam esse principium essendi rebus: quorum primum est, quia nutrimentum viventium oportet esse humidum. Ex eodem autem viventia nutriuntur et sunt; et sic humor videtur esse principium essendi. — Secundum signum est, quia esse cunjabet rei corporeæ, et maxime viventis, per proprium et naturalem calorem conservatur: calor autem ex humore fieri videtur, cum ipse humor sit quasi caloris materia: unde ex hoc videtur quod humor sit rebus principium essendi. — Tertium signum est, quia vita

animalis in humido consistit. Unde propter desiccationem naturalis humidi, animal moritur, et per ejus conservationem, animal sustentatur. Vivere autem viventibus est esse. Unde ex hoc etiam patet quod humor sit rebus principium essendi. — Et hæc etiam tria signa se invicem consequuntur. Ideo enim animal humido nutritur, quia calor naturalis humido sustentatur; et ex his duobus sequitur, quod vivere animalis sit semper per humidum. Id autem ex quo aliquid fit, idest ex quo aliquid esse consequitur, est principium omnibus quæ ex illo esse habent. Et propter hoc accepit hanc opinionem quod humor esset omnibus principium.

81. — Similiter etiam accepit signum ex rerum generatione, quia generationes viventium, quæ sunt nobilissima in entibus, fiunt ex seminibus. Semina autem sive spermata omnium viventium habent humidam naturam. Unde ex hoc etiam apparet, quod humor est generationis rerum principium. Si autem omnibus prædictis jungatur quod aqua est humiditatis principium, sequitur quod aqua sit primum rerum principium.

82. — Deinde cum dicit « sunt autem »

Hic ostendit quomodo Thales inducebatur ad prædictam positionem *per auctoritates antiquorum*. Et dicit quod aliqui fuerunt antiquiores Thalete et multum ante generationem hominum qui erant tempore Aristotelis, qui fuerunt primo theologizantes, qui visi sunt hanc opinionem de natura habuisse, scilicet quod aqua est principium omnium.

83. — Ad cujus evidentiam sciendum est, quod apud græcos primi famosi in scientia fuerunt quidam poetæ theologi, sic dicti, quia de divinis carmina faciebant. Fuerunt autem tres, Orpheus, Museus et Linus, quorum Orpheus famosior fuit. Fuerunt autem tempore, quo iudices erant in populo Judæorum. Unde patet, quod diu fuerunt ante Thaletem, et multo magis ante Aristotelem

qui fuit tempore Alexandri. Isti autem poetæ quibusdam ænigmatibus fabularum aliquid de rerum natura tractaverunt. Dixerunt enim quod Oceanus, ubi est maxima aquarum aggregatio, et Thetis, quæ dicitur dea aquarum, sunt parentes generationis: Ex hoc sub fabulari similitudine dantes intelligere aquam esse generationis principium.

84. — Hanc sententiam alia fabulosa narratione veiaverunt, dicentes, quod sacramentum vel juramentum deorum erat per aquam quamdam, quam poetæ dicunt Stygem, et dicunt eam esse paludem infernalem. Ex hoc autem quod deos dicebant jurare per aquam, dederunt intelligere, quod aqua erat nobilior ipsis deis, quia sacramentum vel juramentum fit per id quod est honorabilius. Hoc autem quod est prius, est honorabilius. Perfectum enim præcedit imperfectum natura et tempore simpliciter, licet in uno aliquo imperfectio perfectionem præcedat tempore. Unde per hoc patet quod aquam existimabant priorem esse ipsis diis, quos intelligebant esse corpora cælestia. Et quia isti antiquissimi aquam dixerunt esse rerum principium, si aliqua opinio fuit prior ista de naturalibus, non est nobis manifesta. Sic igitur patet quid Thales de prima causa rerum dicitur existimasse.

85. — Quidam autem philosophus, qui vocatur Hyppon, non fuit dignatus aliquid superaddere his propter suæ scientiæ vel intelligentiæ imperfectiorem. Unde in libro *de Anima* ponitur inter grossiores, ubi dicitur quod posuit aquam esse animam et principium rerum, sumens argumentum ex rerum seminibus, ut hic dictum est de Thalete. Unde patet quod nihil addit supra Thaletis sententiam. Vel potest intelligi quod quia imperfecte dixit, non reddidit se dignum, ut ejus sententia hic contineretur cum aliis.

86. — Deinde cum dicit « Anaximenes autem »

Hic ponuntur opiniones *ponentium æ-*

rem esse principium, qui fuerunt Diogenes et Anaximenes ponentes aerem priorem aqua esse naturaliter, et principium omnium simplicium corporum, scilicet quatuor elementorum, et per consequens omnium aliorum. Fuit autem Anaximenes tertius a Thalete. Fuit autem discipulus Anaximandri, qui fuit discipulus Thaletis. Diogenes vero discipulus Anaximenis fuisse dicitur. — Hæc tamen differentia fuit inter opinionem Diogenis et Anaximenis: quia Anaximenes aerem simpliciter posuit principium rerum, Diogenes autem dixit quod aer rerum principium esse non posset, nisi quia compos erat divinæ rationis. Ex quo provenit opinio quæ tangitur primo *de Anima*. Ratio autem quare aerem ponebat rerum principium, potuit sumi ex respiratione, per quam vita animalium reservatur; et quia ex immutatione aeris videntur variari generationes et corruptiones rerum.

87. — Deinde cum dicit « Hyppasus autem »

Hic ponit quod duo philosophi Hyppasus et Heraclitus *posuerunt ignem* esse primum principium ut materiam. Et potuerunt moveri ex ejus subtilitate, sicut infra dicitur.

88. — Deinde cum dicit « Empedocles vero »

Hic ponit opiniones *ponentium plura principia materialia*. Et primo *Empedoclis*, qui posuit plura finita. Secundo *Anaxagoræ*, qui posuit plura infinita, ibi, « Anaxagoras vero etc. » Ponit ergo primo opinionem Empedoclis quantum ad hoc quod tria prædicta elementa, scilicet aquam, aerem et ignem dicit esse rerum principia, addens eis quartum, scilicet terram.

89. — Secundo quantum ad hoc, quod ista etiam elementa dixit semper manere et non generari nec corrumpi, sicut illi qui posuerunt unam causam materialem; sed per congregationem

horum et divisionem secundum multitudinem et paucitatem dixit ex eis alia generari et corrumpi, inquantum ista quatuor per concretionem in unum et disgregationem ex uno dividuntur.

90. — Deinde cum dicit « Anaxagoras ras vero »

Hic ponit opinionem *Anaxagoræ*, qui fuit alter discipulus Anaximenis, qui fuit condiscipulus Diogenis: patria quidem Clazomenius, prior ætate quam Empedocles, sed factis sive operibus posterior, vel quia posterius philosophari incepit, quia in numero principiorum minus bene dixit quam Empedocles. Dixit enim principia materialia esse infinita, cum sit dignius finita principia et pauciora accipere, quod fecit Empedocles, ut dicitur in primo *Physicorum*. Non enim solum dixit principia rerum esse ignem et aquam et alia elementa, sicut Empedocles; sed omnia quæ sunt consimilium partium, ut caro, os, medulla et similia, quorum infinitas minimas partes principia rerum posuit, ponens in unoquoque infinitas partes singulorum inesse propter id quod in inferioribus unum ex alio generari posse invenit, cum generationem rerum non diceret esse nisi per separationem a mixto, ut planius explicavit primo *Physicorum*.

91. — Secundo etiam Anaxagoras convenit cum Empedocle in hoc, scilicet quod generatio et corruptio rerum non est nisi per concretionem et discretionem partium prædictarum infinitarum, et quod aliter nec generari nec corrumpi contingit aliquid. Sed hujusmodi rerum principia infinita, ex quibus rerum substantiæ efficiuntur, permanere dixit sempiterna.

92. — *Concludit* ergo Aristoteles quod ex prædictis philosophorum opinionibus aliquis cognoscet solam causam, quæ continetur sub specie causæ materialis.

LECTIO V.

Eorum sententias exponit, qui præter materiale principium, mentem et amorem, vel efficiens aliquod existimaverunt.

20 Procedentibus autem sic, res ipsa viam fecit similiter et quærere coegit. Si enim quam maxime omnis generatio et corruptio ex aliquo uno aut pluribus est, qualiter hoc accidit et quæ causa? non enim utique facit ipsum subjectum transmutare seipsum. Dico autem veluti neque lignum, neque æs, alterutrum ipsorum permu-
tandi est causa: neque lignum facit lectum, neque æs statuam, sed aliquid aliud permutationis est causa. Hoc autem quærere, est aliud principium quærere, ut si dicatur unde principium motus.

30 Igitur omnino qui talem viam a principio tetigerunt, et unum esse subjectum dixerunt, nihil difficultatis sibi met fecerunt, unum quidem omne dicentes, et quasi ab ea quæstione devicti, ipsum esse immobile dicunt, et naturam totam non solum secundum generationem et corruptionem (hoc et-
7 enim antiquum est, et quod omnes esse confessi sunt) verum et secundum aliam mutationem omnem esse: et hoc eorum est proprium. Unum ergo solum dicentium ipsum esse, nulli talem intelligere causam convenit, nisi forte Parmenidi: et hoc intantum, quia non solum unam, sed etiam duas aliquammodo ponit causas esse. Plura vero facientibus, magis contingit dicere: ut ipsum calidum et frigidum, aut ignem et terram. Utuntur enim quasi motivam materiam habentem naturam igne; aqua vero et terra et huiusmodi, contrario.

Post hos autem et talia principia

10 tamquam non sufficientia existentium generare naturam, iterum ab ipsa veritate (velut aiebamus) coacti habitum quæsierunt principium: ipsis enim et bene hoc quidem eorum, quæ sunt, habere, illa vero fieri, forsitan nec ignem, nec terram, neque aliud talium nihil, verisimile causam esse: neque illos conveniens existimare: neque iterum ipsi automato et fortunæ tantam committere rem bene habere.

Dicens et aliquis inesse intellectum unum, quemadmodum animalibus: et in natura causam et mundi et ordinis totius, et excitans, apparuit purificans priores præter convenientia dicentes. Palam quidem igitur, Anaxagoram sci-
20 mus hos sermones tetigisse, attamen habet prius Hermotimus Clazomenius causam dicendi. Sic quidem igitur opinantes, similiter ipsius bene causam, principium existentium esse posuerunt: et talis unde motus existentibus inest.

Suspiciatus est autem utique aliquis Hesiodum quæsisisse primum huiusmodi, et utique si aliquis alius amorem aut desiderium in existentibus quasi principium posuisset, ut Parmenides. Etenim hic tentans monstrare universi generationem, primum quidem ait deorum Amorem fore providentem omnibus. Hesiodus vero omnium primum chaos fuisse, deinde terram latam, et Amorem qui omnia condocet immortalia: quasi necessarium
80 sit in existentibus esse causam, quæ res ipsas moveat et congreget. His quidem igitur quomodo distribuere de hoc oporteat quis primus, liceat iudicare posterius.

93. — Postquam posuit opinionem de causa materiali, hic ponit opinionem de causa efficiente: quæ est unde principium motus. Et dividitur in duas. Primo ponit opiniones eorum, qui simpliciter assignaverunt causam motus et generationis. Secundo prosequitur opinionem illorum, qui posuerunt causam efficientem, quæ est etiam principium boni et mali in rebus, ibi, « Post hos » etc. Circa primum duo facit. Primo ponit rationem cogentem ad ponendum causam moventem. Secundo ostendit qualiter ad positionem diversi diversimode se habuerunt, ibi, « Igitur omnino » qui talem etc. Dicit ergo: quidam philosophi sic processerunt in causa materiali ponenda; sed et ipsa rei evidens natura dedit eis viam ad veritatis cognitionem vel inventionem, et coegit eos querere dubitationem quamdam quæ inducit in causam efficientem, quæ talis est. Nulla res vel subjectum transmutat seipsum, sicut lignum non transmutat seipsum ut ex eo lectus fiat: nec æs est sibi causa transmutandi, ut ex eo fiat statua: sed oportet aliquid aliud esse quod est eis mutationis causa, quod est artifex. Sed ponentes causam materialem unam vel plures, dicebant ex ea sicut ex subjecto fieri generationem et corruptionem rerum: ergo oportet quod sit aliqua alia causa mutationis; et hoc est querere aliud genus principii et causæ, quod nominatur, unde principium motus etc.

94. — Deinde cum dicit « igitur omnino »

Hic ostendit quod ad prædictam rationem tripliciter philosophi se habuerunt. Illi enim, qui istam viam a principio tetigerunt, et dixerunt unam causam materialem, non multum se gravabant in solutione hujus quæstionis: erant enim contenti ratione materiæ, causam motus penitus negligentes.

95. — Alii vero dicentes omnia unum esse, quasi per prædictam rationem devicti, non valentes pervenire ad assignandam causam motus, negaverunt to-

taliter motum. Unde dixerunt, quod totum universum est unum ens immobile. In quo differebant a primis naturalibus, qui dicebant unam causam esse omnium rerum substantiam, quæ tamen movetur per rarefactionem et condensationem, ut sic ex uno plura quodammodo fierent: licet non dicerent quod mutaretur secundum generationem et corruptionem simpliciter: hoc enim quod nihil simpliciter generaretur vel corrumpetur fuit antiqua opinio ab omnibus confessa, ut ex supradictis patet. Sed istis posterioribus proprium fuit differentiæ (1) quod totum est unum immobile, sicut omni motu carens. Hi fuerunt Parmenides et Melissus, ut infra dicitur. Ergo patet quod illis, qui dicunt totum unum immobile, non contigerit intelligere eos « talem » causam » scilicet causam motus, quia ex quo motum subtrahunt, frustra querunt causam motus nisi tantum Parmenides: quia iste etsi poneret unum secundum rationem, ponebat tamen plura secundum sensum, ut infra dicitur. Unde inquantum plura ponebat, conveniebat ei ponere plures causas, quarum una esset movens, et alia mota: quia sicut pluralitatem secundum sensum ponebat, ei oportebat quod poneret motum secundum sensum. Nam ex uno subjecto non potest intelligi pluralitas constituta, nisi per aliquem modum motus.

96. — Tertiis fuerunt qui plures facientes rerum substantias, consenserunt prædictæ rationi ponentes causam motus. Ponebant enim calidum vel frigidum causas, vel ignem et terram: quorum igne utebantur ut habente mobilem, idest motivam naturam; aqua vero et terra et aere contrario, vel ut habentibus naturam passivam: et sic ignis erat ut causa efficiens, alia vero ut causa materialis.

97. — Deinde cum dicit « post hos » Hic ponit opiniones ponentium cau-

(1) Lege proprium fuit dicere.

sam efficientem non solum ut principium motus, sed etiam ut principium boni vel mali in rebus. Et circa hoc duo facit. Primo narrat eorum opiniones. Secundo ostendit in quo in ponendo causas defecerunt, ibi, « Isti qui-
« dem. » Circa primum duo facit. Primo *ponit opinionis rationes*, ex quibus movebantur ad ponendum aliam causam a prædictis. Secundo ostendit quomodo diversimode causam posuerunt, ibi, « Dicens et aliquis etc. » Dicit ergo primo, quod post prædictos philosophos, qui solum unam causam materialem posuerunt, vel plures corporales, quarum una erat activa, alia ut passiva: et post alia prima principia ab eis posita, iterum fuerunt ab ipsa veritate coacti, « ut aiebamus. » idest supra dictum est, ut quærent principium, « habitum » idest consequenter se habens ad prædicta, scilicet causam boni, quæ quidem est causa finalis, licet ab eis non poneretur nisi per accidens, ut infra patebit. Ponatur enim ab eis solum causa boni per modum causæ efficientis. Et ad hoc cogebantur, quia præmissa principia non sufficiebant ad generandum naturam entium, in qua quidem inveniuntur aliqua bene se habere. Quod demonstrat conservatio corporum in propriis locis, extra quæ corrumpuntur. Et ulterius utilitates, quæ proveniunt ex partibus animalium, quæ hoc modo dispositæ inveniuntur secundum quod congruit ad bonum esse animalis.

98. — Hujusmodi autem bonæ dispositionis vel habitudinis, quam quædam res jam habent, quædam vero adipiscuntur per aliquam factionem, non sufficienter ponitur causa vel ignis, vel terra, vel aliquid talium corporum: quia ista corpora determinate agunt ad unum secundum necessitatem propriarum formarum, sicut ignis calefacit et tendit sursum, aqua vero infrigidat et tendit deorsum. Prædictæ autem utilitates, et bonæ dispositiones rerum exigunt habere causam non determinatam ad unum tantum, cum in diversis a-

nimalibus diversimode inveniuntur partes dispositæ, et in unoquoque secundum congruentiam ipsorum naturæ.

99. — Unde non est conveniens, quod ignis vel terra vel aliquid hujusmodi sit causa prædictæ bonæ habitudinis rerum: nec fuit conveniens, quod ipsi hoc æstimaverint: nec iterum bene se habet dicere, quod sint automata idest per se evenientia et casualia, et quod a fortuna tantum immutetur eorum causalitas: licet aliqui eorum hoc dixerint, ut Empedocles et quicumque posuerunt causam materialem tantum: sicut patet secundo Physicorum. Quod tamen patet etiam esse falsum, per hoc quod hujusmodi bonæ dispositiones inveniuntur vel semper, vel in majori parte. Ea autem, quæ sunt a casu vel a fortuna, non sunt sicut semper, sed nec sicut frequenter, sed ut raro. Et propter hoc necessarium fuit alterum invenire principium bonæ dispositionis rerum, præter quatuor elementa. Alia litera habet, « nec ipsi automato et fortunæ; » et est idem sensus quod prius.

100. — Deinde cum dicit « dicens « et »

Hic *ponit in speciali opiniones* de prædicto principio. Et primo ponit opiniones *ponentium unam causam*. Secundo ponentium duas, ibi, « Quoniam « vero contraria bonis etc. » Circa primum duo facit. Primo ponit opiniones ponentium causam primam efficientem *intellectum*. Secundo ponentium amorem, ibi, « Suspensus est autem etc. » Dicit ergo quod post prædictam rationem apparuit aliquis dicens intellectum esse in tota natura, sicut est in animalibus, et ipsum esse causam mundi et ordinis totius, idest universi, in quo ordine consistit bonum totius, et uniuscujusque. Et hic purificavit priores philosophos, ad puram veritatem eos reducens, qui inconvenientia dixerunt, hujusmodi causam non tangentes. Hanc autem sententiam manifeste tangit Anaxagoras, licet causam hujusmodi sententiam proferendi dederit ei primo

quidam alius philosophus, scilicet Her-
motimus Clazomenius. Unde patet quod
illi qui sunt opinati sic, simul posue-
runt idem rebus esse principium, quod
bene haberent se, et quod esset unde
principium motus est.

101. — Deinde cum dicit « suspi-
« catus est »

Ponit opinionem *ponentium amorem*
esse principium primum; quem tamen
non ita expresse vel plane, posuerunt.
Et ideo dicit, quod suspicio fuit apud
aliquos, quod Hesiodus quævisset hu-
jusmodi principium bonæ habitudinis
rerum, vel quicumque alius posuit a-
morem vel desiderium in rebus. Cum
enim Parmenides universi generationem
monstrare tentaret, dixit, quod amor
deorum providit omnibus, ut mundus
constitueretur. Nec est contra sensum
ejus, qui posuit unum ens immobile,
quod hic dicit; quia hic ponebat plura
secundum sensum, licet unum secun-
dum rationem, ut supra dictum est, et
infra dicetur. Deos autem corpora cæ-
lestia appellabat, vel forte aliquas sub-
stantias separatas.

102. — Sed Hesiodus dixit quod
primo omnium fuit chaos, et deinde fa-
cta est terra latior, ut esset recepta-
culum aliorum: posuerunt enim rece-
ptaculum et locum principium esse, ut
dicitur quarto Physicorum. Et posuit
rerum principium amorem, qui condo-
cet omnia immortalia. Et hoc ideo, quia

communicatio bonitatis ex amore pro-
venire videtur. Nam beneficium est si-
gnum et effectus amoris. Unde, cum ex
rebus immortalibus hujusmodi corrupti-
bilia esse habeant, et omnem bonam
dispositionem, oportet hoc amori im-
mortalium attribueretur. Immortalia autem
posuit vel ipsa corpora cælestia, vel
ipsa principia materialia. — Sic autem
posuit chaos et amorem, quasi necessa-
rium sit in rerum existentis esse non
solum materiam motuum, sed et ipsam
causam agentem, quæ res moveat et
congreget; quod videtur ad amorem
pertinere. Nam et in nobis amor ad
actiones movet, et quia est omnium af-
fectionum principium. Nam et timor et
tristitia et spes, non nisi ex amore pro-
cedunt. Quod autem amor congreget, ex
hoc patet; quia ipse amor est unio
quædam amantis et amati, dum amans
amatum quasi se reputat. Iste autem
Hesiodus ante philosophorum tempora
fuit in numero poetarum.

103. — Quis autem horum sit prior,
idest potior in scientia, utrum ille qui
dixit amorem esse primum principium,
vel qui dixit intellectum, posterius po-
terit judicari, scilicet ubi agetur de
Deo. Et hoc iudicium distributionem
vocat: quia per hoc unicuique suus gra-
dus attribuitur dignitatis. Alia transla-
tio planius habet: Hos quidem igitur
quomodo congruat transire, et quis de
hoc sit prior, posterius poterit judicari.

LECTIO VI.

Eorum placita exponit, qui materiæ addebant duo effectiva principia, unum bonorum alterum malorum, amorem et odium; et illos insufficientiæ arguit.

Quoniam vero contraria bonis vide-
 965a bantur esse in natura, et non solum
 ordinatio et bonum, sed inordinatio et
 turpe, pluraque mala melioribus, et
 prava bonis; sic alius aliquis amorem
 induxit et litem, singula singulorum
 causam horum. Siquis enim assequa-
 tur et accipiat ad intellectum, et non
 ad ea quæ balbutiendo Empedocles
 dixit, inveniet amorem quidem esse
 causam aggregatorum, litem vero ma-
 lorum. Quare siquis dixerit et quo-
 dammodo dicere et primum dicere Em-
 pedoclem bonum et malum principia,
 10 forsane bene dicet, si bonorum omnium
 bonum est causa, et malorum malum.

Isti quidem igitur (sicut diximus) et
 usque ad hoc duas causas tetigerunt,
 quas in Physicis determinavimus, ma-
 teriam, et id unde motus: obscure qui-
 dem, et non manifeste, sed qualiter
 in bellis ineruditi faciunt. Etenim illi
 circumducti sæpe bonas plagas fa-
 ciunt, at nec illi ex scientia, nec isti
 visi sunt scientes dicere quod dicunt.
 His etenim fere usi nihil videntur nisi
 parum.

Anaxagoras autem artificialiter ad
 mundi generationem utitur intellectu.

104. — Hic ponit opinionem *ponen-
 tium contrarietatem in hujusmodi*, et
 rationem eos moventem, quæ talis erat.
 In rerum natura videbantur aliqua esse
 contraria bonis, quia in natura non so-
 lum invenitur ordinatum et bonum, sed
 aliquando inordinatum et turpe: non
 potest autem dici quod mala non ha-
 beat causam, sed accidant a casu: quia
 mala sunt plura melioribus, et prava
 sunt plura bonis simpliciter: quæ au-
 tem sunt a casu sine causa determi-

Nam quando dubitat quæ causa ex ne-
 cessitate est, tunc attrahit ipsum. In 20
 aliis vero omnia magis causantur eorum
 quæ fiunt, quam intellectu.

Et Empedocles plus quidem hic u-
 titur causis; sed tamen nec sufficien-
 ter, neque in his invenitur quod con-
 fessum est. A multis igitur arguitur
 in locis apud ipsum: amor disgregat, lis
 autem congregat. Nam cum in ele-
 menta quidem ipsum esse a lite distra-
 hitur, tunc ignis in unum et aliorum
 elementorum singula concernuntur.
 Cum autem iterum in unum ab amore
 conveniunt, necesse rursum, ut ex
 singulis particulæ secernantur.

Empedocles quidem, præter priores,
 primus hanc causam dividens induxit, 30
 non unum faciens motus principium,
 sed diversa et contraria. Amplius au-
 tem quæ in materiæ specie dicuntur
 elementa quatuor primus dixit, non
 tamen utitur quatuor, sed ut duobus
 existentibus, solum quidem igne se-
 cundum se: oppositis vero quasi una
 natura terra aere et aqua: sumet au-
 tem utique aliquis id speculans ex e-
 lementis. Hic quidem ergo, sicut dixi-
 mus, sic et tot dixit principia.

nata non sunt ut in pluribus, sed ut in
 paucioribus. Unde, cum contrariorum
 sint contrariæ causæ, oportet non so-
 lum causam rerum ponere amorem, ex
 quo proveniunt ordinationes et bona:
 sed et odium, ex quo proveniunt in-
 ordinationes et turpia vel mala: ut sic
 singula mala et bona proprias causas
 habeant.

105. — Et quod ista fuerit ratio mo-
 vens Empedoclem patet, si quis asse-
 quatur sententiam ejus, et accipiat sen-

tentiam, quam dicere voluit, et non ad verba, quæ imperfecte et quasi balbutiendo dixit. Dixit enim quod amoris est congregare, odii disgregare: sed quia ex congregatione est rerum generatio, ex qua rebus est esse et bonum: per segregationem vero est corruptio, quæ est via ad non esse et malum, jam patet quod voluit amorem esse causam aggregatorum, idest bonorum, et odium esse causam malorum. — Et ita si quis dicat, quod Empedocles fuit primus, qui dixit bonum et malum esse principia, forsitan bene dixit.

106. — Si tamen secundum Empedoclem fuit hoc quod bonum est causa omnium bonorum, et malum omnium malorum. Quod enim aliquorum malorum posuit causam malam, scilicet corruptionis, et aliquorum bonorum bonum, scilicet generationis, manifestum est: sed quia non sequebatur quod omnia bona essent per amicitiam, nec omnia mala per odium, cum distinctio partium mundi adinvicem esset per odium, et confusio per amicitiam, ideo non usquequaque posuit bonum causam bonorum, et malum causam malorum.

107. — Deinde cum dicit « isti qui-
« dem »

Hic ostendit, quod *in ponendo prædictas causas deficiebant*. Et primo loquitur *generaliter* de eis. Secundo specialiter, ibi, « Anaxagoras autem etc. » Dicit ergo primo, quod prædicti philosophi, scilicet Anaxagoras et Empedocles, usque ad hoc pervenerunt, quod posuerunt duas causas illarum quatuor, quæ sunt determinatæ in Physicis, scilicet materiam et causam motus; sed obscure et non manifeste tradiderunt, quia non exprimebant quod illa, quæ causas esse ponebant, ad ista causarum genera reducerentur. Sed in hoc quod de causis posuerunt duas, convenienter assimilabantur bellatoribus non eruditis, qui ab adversariis circumducti faciunt aliquando bonos ictus, sed non per artem, sed a casu. Quod ex hoc patet, quia etsi aliquando accidit eis,

non tamen semper aut frequenter. — Similiter etiam prædicti philosophi non sunt usi dicere quod dicunt, nec usi sunt scientibus, idest sicut scientes. Unde alia translatio habet, « Sed nec « illi scientiam, nec hi assimilati sunt « scientibus dicere quod dicunt. » Quod ex hoc patet, quia cum prædictas causas posuissent, fere non sunt eis usi, quia in paucis utebantur. Unde videtur quod non ex arte, sed quadam inducti necessitate eas casualiter induxerunt.

108. — Deinde cum dicit « Anaxago-
« ras autem »

Hic ostendit in quo *specialiter* eorum uterque defecerit. Et primo de *Anaxagora*. Secundo de Empedocle, ibi, « Et « Empedocles. » Dicit ergo primo, quod Anaxagoras utitur intellectu ad mundi generationem; in quo videtur artificialiter loqui, non dubitans de causis generationis mundi, ex necessitate attrahit, idest producit ipsum intellectum, non valens reducere mundi generationem in aliquam aliam causam distinguentem res, nisi in aliquod in se distinctum et immixtum, cujusmodi est intellectus. Sed in omnibus aliis assignat causas magis ex omnibus aliis, quam ex intellectu, sicut in specialibus rerum naturis.

109. — Deinde cum dicit « et Em-
« pedocles »

Hic ostendit in quo deficiat *Empedocles*: et circa hoc duo facit. Primo ostendit *in quo deficit*. Secundo quid proprium præ aliis dixit, ibi, « Empe-
« docles igitur. » Dicit ergo primo, quod Empedocles in determinando de particularibus rerum naturis, « plus utitur « causis » a se positis, scilicet quatuor elementis, et odio et amore, quam Anaxagoras, quia singulorum generationem et corruptionem in prædictas causas reducit, non autem Anaxagoras in intellectum. — Sed in duobus deficit. Primo, quia non sufficienter huiusmodi causas tradit. Utitur enim eis quasi di-

gnitatibus per se notis, quæ non sunt per se nota, ut dicitur primo Physicorum: dum scilicet supposebat quasi per se notum, quod lis determinato tempore dominabatur in elementis, et alio tempore determinato amor.

110. — Secundo, quia in his quæ quærit, non invenitur illud quod est ab eo confessum, idest suppositum quasi principium, scilicet quod amor congreget et odium disgreget; quia in multis locis oportet quod e contrario amor « secernat, » idest dividat, et odium, « concernat, » idest congreget; quia quando ipsum universum in partes suas per odium, « distrahitur, » idest dejicitur, quod est in generatione mundi, tunc omnes partes ignis in unum conveniunt, et similiter singulæ partes aliorum elementorum, « concernunt, » idest adinvicem conjunguntur. Sic igitur odium, non solum partes ignis dividit a partibus aeris, sed etiam partes ignis conjungit adinvicem. E contrario autem, cum elementa in unum conveniunt per amorem, quod accidit in destructione universi, tunc necesse est ut partes ignis adinvicem separentur, et similiter singulorum partes adinvicem secernantur. Non enim posset ignis

commisceri aeri nisi partes ignis adinvicem separarentur, et similiter partes aeris nisi invicem se elementa prædicta penetrarent, ut sic amor sicut conjungit extranea, ita dividat similia, secundum quod sequitur ex ejus positione.

111. — Deinde cum dicit « Empedocles « cles quidem »

Hic ostendit *quomodo Empedocles præ aliis philosophis proprium posuit.* Et dicit quod duo præ aliis posuit. Unum est quod causam unde motus divisit in duas contrarias partes. Aliud est quod causam materiale dixit esse quatuor elementa: non quod utatur quatuor elementis ut quatuor, sed ut duobus, quia ignem comparat aliis tribus dicens, quod ignis habet naturam activam, et alia passivam. Et hoc potest aliquis sumere ex elementis rerum ab ipso traditis, vel « elementis » principii suæ doctrinæ quæ posuit. Alia litera habet ex versibus, quia dicitur metricè suam philosophiam scripsisse. Et huic concordat alia translatio quæ dicit, Ex rationibus. Hic igitur, « ut dictum est » et sic tot primus posuit principia, quia quatuor, et ea quæ dicta sunt.

LECTIO VII.

Democriti et Leucippi opiniones affert, qui ex indivisibilibus corporibus ut ex materia generasse visi sunt: hinc Pythagoricorum duo declarat, quibus rerum substantias numeros esse existimaverunt.

Leucippus et collega ejus Democritus, elementa quidem plenum et inane dicunt esse: dicentes velut hoc quidem ens, illud vero non ens; horum autem plenum quidem et solidum ens, inane vero non ens. Propter quod et
 10 quia neque inane corpore. Causas autem entium hæc ut materiam.

Et quemadmodum qui unum faciunt substantiam subjectam, alia passionibus ejus generant, rarum et spissum principia passionum ponentes, eodem modo et hi differentes causas aliorum esse dicunt. Has vero tres dicunt esse, figuram, ordinem et positionem. Differre autem ajunt ens rhysmo et diathygi et tropi solum. Horum autem rhysmus figura est et diathyge ordo, et trope positio. Differt enim a, ab n, figura: an autem a na, ordine: z autem ab n, positione. De
 20 motu vero unde aut quomodo inest habentibus, et hi aliis consimiliter, negligenter dimiserunt. De duabus igitur causis (ut diximus) in tantum videtur quæsitum esse prius.

In his autem et ante hos vocati Pythagorici mathematica tangentes primi ea produxerunt, et in eis nutriti, horum principia omnia esse putaverunt.

Horum autem quoniam natura numeri primi, et in numeris speculari multas similitudines inexistentibus et factis magis quam in igne et terra: quia talis numerorum passio, iustitia: illa vero talis, anima et intellectus: alia
 30 vero, tempus: et aliorum (ut est dicere) unumquodque similiter.

Amplius autem harmoniarum in numeris speculantes passiones et rationes, quoniam et alia quidem numeris secundum naturam omnem videbantur assimilata esse, et numeri sunt omnes natura primi: elementa numerorum e-
 986a xistentium, elementa cunctorum esse existimabant, et totum cælum harmoniam esse et numerum, et quæcumque habebant confessa monstrare, et in numeris, et in harmoniis, et ad cæli passiones et partes, et ad ornatum totum ea colligentes adaptabant. Et si quid alicubi deficiebat, advocabant continuatum ipsis esse negotium. Dico autem quoniam perfectus denarius
 10 esse videtur, et omnem comprehendere numerorum naturam, et quæ secundum cælum feruntur decem quidem esse dicuntur: solum autem novem existentibus manifestis, et ideo anticonam decimam faciunt. De his autem certius est a nobis in aliis determinatum.

SYNOPSIS

(Lect. VII, VIII, IX.)

Ponit opiniones prætermittentium Causam formalem 73-150.

(ponit opiniones illorum qui posuerunt principia aliquas res manifestas, 73-111.)

ponit opiniones illorum qui adinvenerunt principia extrinseca non manifesta 112-144.illorum qui posuerunt *plura principia* 112-133.opiniones *Leucippi* et *Democriti* 112-118.

de C. materiali 112-114.

de C. diversitatis 115-118.

opiniones *Pythagoricorum* 119-133.

de rerum substantia 119-123.

primum motivum ex quo movebantur 120.

secundum motivum 121-123.

de rerum principiis 124-133.

quid circa rerum principia aestimabant 124-131.

prima opinio 124-126.

secunda 127-130.

tertia 131.

ad quod genus Causæ reducantur principia ab eis posita 132-133.

illorum qui posuerunt *unum tantum ens* 134-144.opiniones eorum *in communi* 134.

quomodo hujus positionis consideratio ad præsentem tractatum pertineat 135-144.

non pertinet si consideratur positio 135-136.

pertinet si consideratur positionis ratio 137-144.

ostenditur de omnibus generaliter 137-141.

ostenditur *in speciali de Parmenide* 142-144.*recollegit* quæ dicta sunt 145-150.

primo de opinionibus antiquorum philosophorum 145-146.

secundo de *Pythagoricorum* opinionibus 147-150.*Ponit opinionem Platonis qui C. formalem primo posuit* [vide lect. X.].

112. — Hic incipit ponere positiones eorum, qui posuerunt de principiis positiones extraneas non manifestas. Et primo illorum qui posuerunt *plura* principia rerum. Secundo illorum, qui posuerunt tantum unum ens, ibi, « Sunt » autem aliqui etc. » Circa primum duo facit. Primo ponit opinionem *Leucippi* et *Democriti*, qui posuerunt principia rerum corporea. Secundo ponit opinionem *Pythagoricorum*, qui posuerunt principia rerum incorporea, ibi, « In his » autem etc. » Circa primum duo facit. Primo ponit opinionem *Democriti* et *Leucippi* de *causa materiali* rerum. Secundo de *causa diversitatis*, quomodo scilicet ex materia plures res diversificantur, in quo etiam apparet causa generationis et corruptionis rerum: in quo etiam cum antiquis philosophis

conveniebant, ibi, « Et quemadmodum » in unum etc. » Dicit ergo, quod duo philosophi, qui amici dicuntur, quia in omnibus se sequebantur, scilicet *Democritus* et *Leucippus*, posuerunt rerum principia plenum et inane, sive vacuum; quorum plenum est ens, et vacuum sive inane non ens.

113. — Ad hujus autem opinionis evidentiam recolendum est hoc quod Philosophus dicit in primo de Generatione, ubi diffusius eam tradit. Cum enim quidam philosophi posuissent omnia esse unum ens continuum, immobile: quia nec motus sine vacuo esse potest, ut videtur, nec etiam rerum distinctio, ut dicebant: cum continuitatis privationem, ex qua oportet intelligere corporum diversitatem, nisi per vacuum non possent comprehendere, vacuum autem

nullo modo esse ponerent, supervenit Democritus, qui eorum rationi consentiens, diversitatem autem et motum a rebus auferre non valens, vacuum esse posuit, et omnia corpora ex quibusdam indivisibilibus corporibus esse composita: propter hoc, quia non videbatur sibi quod ratio posset assignari quare ens universum magis in una parte esset divisum quam in alia; ne poneret totum esse continuum, praelegit ponere ubique totum et totaliter esse divisum; quod esse non posset si remaneret aliquod divisibile indivisum. Huiusmodi autem indivisibilia corpora invicem conjungi non possunt, nec esse ut ponebat, nisi vacuo mediante: quia nisi vacuum inter duo eorum intervenire, oporteret ex eis duobus unum esse continuum, quod ratione praedicta non ponebat. Sic igitur uniuscujusque corporis magnitudinem constitutam dicebat ex illis indivisibilibus corporibus impleantibus indivisibilia spatia, et ex quibusdam spatii vacuis ipsis indivisibilibus corporibus interjacentibus, quae quidem poros esse dicebat.

114. — Ex quo patet quod cum vacuum sit non ens, et plenum sit ens, non magis ponebat rei constitutionem ens quam non ens: quia nec corpora magis quam vacuum, nec vacuum magis quam corpora; sed ex duobus simul dicebat, ut dictum est corpus constitui. Unde praedicta duo ponebat rerum causas sicut materiam.

115. — Deinde cum dicit « et quem » admodum »

Hic ostendit in quo conveniebant praedicti philosophi cum antiquis philosophis, qui ponebant unam tantum materiam. Ostendit autem quod conveniebant cum eis in duobus. Primo quidem, quia sicut sunt ponentes unam materiam, et ex illa materia una generabant aliam secundum diversas materiae passionem, quae sunt rarum et densum, quae accipiebant ut principia omnium aliarum passionum; ita et isti, scilicet Democritus et Leucippus, dicebant,

quod causae differentes erant aliorum, scilicet corporum constitutorum ex indivisibilibus, videlicet quod per aliquas differentias illorum indivisibilium corporum et pororum diversa entia constituebantur.

116. — Eas autem differentias dicebant esse, unam secundum figuram, quae attenditur ex hoc quod aliquid est angulatum, circulare et rectum: aliam secundum ordinem quae est secundum prius et posterius: aliam secundum positionem, quae est secundum ante et retro, dextrum et sinistrum, sursum et deorsum. Et sic dicebant quod unum ens differt ab alio « vel rhysmo » idest figura, « vel diathyge » idest ordine, « vel trope » idest positione.

117. — Et hoc probat per exemplum in literis graecis, in quibus una litera differt ab alia figura: sicut et in nostris differt una ab altera: A enim differt ab N, figura; AN vero et NA, differunt secundum ordinem, nam una ante aliam ordinatur. Una etiam differt ab altera positione, ut Z ab N, sicut et apud nos videmus quod semivocales post liquidas poni non possunt ante quas ponuntur mutae in eadem syllaba. Sicut ergo propter triplicem diversitatem in literis ex eisdem literis diversimode se habentibus fit tragoedia et comedia, ita ex eisdem corporibus indivisibilibus diversimode habentibus fiunt diversae species rerum.

118. — Aliud vero in quo conveniebant isti philosophi cum antiquis est, quod sicut antiqui neglexerunt ponere causam ex qua motus inest rebus, ita et isti, licet illa indivisibilia corpora dicerent esse per se mobilia. — Sic ergo patet quod per praedictos philosophos nihil dictum est nisi de duabus causis, scilicet de causa materiali ab omnibus, et de causa movente a quibusdam.

119. — Deinde cum dicit « in his » autem »

Hic ponit opiniones Pythagoricorum ponentium numeros esse substantias rerum. Et circa hoc duo facit. Primo ponit

opiniones de rerum substantia. Secundo de rerum principiis, ibi, « Sed cujus » gratia advenimus. » Circa primum ponit duo, ex quibus inducebantur ad ponendum numeros esse rerum substantias. Secundum ponit ibi, « Amplius » autem harmoniarum etc. » Dicit ergo quod Pythagorici philosophi fuerunt, « in his, » idest, contemporanei aliquibus dictorum philosophorum, « et ante » hos, » quia fuerunt quidam quibusdam priores. Sciendum est autem duo fuisse philosophorum genera. Nam quidam vocabantur Ionici, qui morabantur in illa terra, quæ nunc Græcia dicitur: et isti sumpserunt principium a Thalete, ut supra dictum est. Alii philosophi fuerunt italici, in illa parte Italiæ quæ quondam Magna Græcia dicebatur, quæ nunc Apulia et Calabria dicitur: quorum philosophorum princeps fuit Pythagoras natione Samius, sic dictus a quadam Calabriæ civitate. Et hæc duo philosophorum genera simul concurrerunt. Et propter hoc dicit quod fuerunt, « in his et ante hos. »

120. — Isti autem italici philosophi, qui et Pythagorici dicuntur, primi produxerunt quædam mathematica, ut ea rerum sensibilium substantias et principia esse dicerent. Dicit ergo, « primi », quia Platonici eos sunt secuti. Ex hoc autem moti sunt ut mathematica introducerent, quia erant nutriti in eorum studio. Et ideo principia mathematicorum credebant esse principia omnium entium. Consuetum est enim apud homines, quod per ea quæ noverunt, de rebus judicare velint. Et quia inter mathematica numeri sunt priores, ideo conati sunt speculari similitudines rerum naturalium, et quantum ad esse et quantum ad fieri, magis in numeris quam in sensibilibus elementis, quæ sunt terra et aqua et huiusmodi. Sicut enim prædicti philosophi passiones rerum sensibilium adaptant passionibus rerum naturalium, per quamdam similitudinem ad proprietates ignis et aquæ et huiusmodi corporum: ita mathematici adaptabant proprietates rerum na-

turalium ad numerorum passiones, quando dicebant quod aliqua passio numerorum est causa iustitiæ, et aliqua causa animæ et intellectus, et aliqua causa temporis, et sic de aliis. Et sic passiones numerorum intelliguntur esse rationes et principia quædam omnium apparentium in rebus sensibilibus, et quantum ad res voluntarias, quod designatur per iustitiam, et quantum ad formas substantiales rerum naturalium, quod designatur per intellectum et animam: et quantum ad accidentia, quod designatur per tempus.

121. — Deinde cum dicit « amplius » autem ».

Hic ponit secundum motivum. Considerabant enim passiones harmoniarum, consonantiarum musicalium et earum rationes, scilicet proportionales, ex natura numerorum. Unde cum soni consonantes sint quædam sensibilia, eadem ratione sunt conati et cetera alia sensibilia secundum rationem et secundum totam naturam assimilare numeris, ita quod numeri sunt primi in tota natura.

122. — Et propter hoc etiam aestimaverunt quod principia numerorum essent principia omnium entium existentium, et totum cælum nihil aliud esse dicebant nisi quamdam naturam et harmoniam numerorum, idest proportionem quamdam numeralem, similem proportioni, quæ consideratur in harmoniis. Unde quæcumque habebant « confessa, » idest manifesta, quæ poterant adaptare numeris et harmoniis adaptabant, et quantum ad cæli passiones, sicut sunt motus et eclipses et huiusmodi: et quantum ad partes, sicut sunt diversi orbes: et quantum ad totum cæli ornatum, sicut sunt diversæ stellæ et diversæ figuræ in constellationibus.

123. — Et si aliquid deficiebat in rebus manifestis quod non videretur numeris adaptari, « advocabant, » idest ipsi de novo ponebant « continuatum » esse eis omne negotium, » idest ad hoc quod totum negotium eorum quod erat adaptare sensibilia ad numeros,

continuaretur, dum omnia sensibilia numeris adaptarent, sicut patet in uno exemplo. In numeris enim denarius videtur esse perfectus, eo quod est primus limes, et comprehendit in se omnium numerorum naturam: quia omnes alii numeri non sunt nisi quædam repetitio denarii. Propter quod Plato usque ad decem faciebat numerum, ut dicitur quarto Physicorum. Unde et Pythagoras, sphaeras, quæ moventur in cælo, dixit decem, quamvis novem solum harum sint apparentes: quia deprehenduntur septem motibus planetarum, octava ex motu stellarum fixarum, nona vero ex motu diurno, qui est motus primus. Sed et Pythagoras addit decimam quæ esset « antictona » idest in contrarium mota in inferioribus sphaeris,

et per consequens in contrarium sonans. Dicebat enim ex motu cælestium corporum fieri quamdam harmoniam: unde sicut harmonia fit ex proportionibus sonorum contrariorum, scilicet gravis et acuti, ita ponebat quod in cælo erat unus motus in oppositam partem aliis motibus, ut fieret harmonia. Et secundum hanc positionem motus diurnus pertinebat ad decimam sphaeram, quæ est ab oriente in occidentem, aliis sphaeris revolutis e contrario ab occidente in orientem. Nona vero secundum eum esse poterat, quæ primo revolvebat omnes sphaeras inferiores in contrarium primi motus. De his autem quæ ad opinionem istam Pythagoræ pertinent, determinatum est diffusius et certius in ultimis libris hujus scientiæ.

LECTIO VIII.

Tres Pythagoricorum de rerum principiis sententias exponit, ex quibus deducit principia esse contraria, et ea ad causæ materialis speciem reduci.

Sed cujus gratia advenimus, hoc est, ut accipiamus et de his quæ ponunt esse principia, et quomodo in dictas cadunt causas. Videntur autem igitur et hi numerum putare principium esse quasi materiam existentibus, et quasi passiones et habitus. Numeri vero elementa par et impar; et quidem hoc finitum, illud vero infinitum. Unum autem ex his utrisque esse; etenim par esse et impar; numerum vero ex uno. Numerus autem, sicut dictum est, totum cælum.

Eorundem autem alii decem dicunt esse principia secundum coelementationem dicta, finitum et infinitum, par et impar, unum et plura, dextrum et sinistrum, masculinum et femininum, quiescens et motum, rectum et curvum, lucem et tenebras, malum et bonum, quadrangulare et longius altera parte.

Quemadmodum videtur Alcmaeon Crotoniates suscipere, et aut hic ab

illis, aut illi ab hoc hunc sermonem acceperunt. Etenim fuit ætate Alcmaeon sene existente Pythagora. Is vero consimiliter enuntiavit. Nam ait esse duo, multas humanorum dicens contrarietates, non sicut hi determinatas, sed quascumque fortuna contingentes: ut album nigrum, dulce amarum, bonum malum, parvum magnum. Hic quidem indeterminate projecit de ceteris. Pythagorici vero et quot et quæ contrarietates enuntiaverunt.

Ab his igitur ambobus tantum est accipere, quia contraria sunt existentium principia: quot vero ab aliis, et quia hæc sint. Qualiter autem ad dictas causas conducere contingit plura, plane quidem non est dearticulatum ab illis. Videtur autem ut in materiæ specie elementa ordinare. Ex his enim ut ex his quæ insunt, constitui et plasmasi dicunt substantiam. Antiquorum quidem igitur elementa naturæ plura dicentium, ex his sufficiens est intellectui speculati.

124. — Hic ponit opinionem Pythagoricorum *de principiis*; et circa hoc duo facit. Primo ostendit *quid circa rerum principia æstimabant*. Secundo ad quod genus causæ principia ab eis posita reducuntur, ibi, « Ab his igitur ambobus etc. » Ponit autem circa primum *tres opiniones*. Secunda incipit ibi, « Eorundem autem alii etc. » Tertia ibi, « Quemadmodum videtur. » Dicit ergo *primo*, quod hujus gratia venit ad opiniones Pythagoricorum recitandas, ut ostenderet per eorum opiniones, quæ sunt rerum principia, et quomodo rerum principia ab eis posita incidunt in causas suprapositas. Videntur enim Pythagorici ponere numerum esse principium entium sicut numerum, et

passiones numeri esse sicut passiones entium, et sicut habitus; ut per passiones intelligamus accidentia cito transeuntia, per habitus accidentia permanentia. Sicut ponebant quod passio alicujus numeri secundum quam dicitur aliquis numerus par, erat justitia propter æqualitatem divisionis, quia talis numerus æqualiter per media dividitur usque ad unitatem, sicut octonarius in duos quaternarios, quaternarius vero in duos binarios, et binarius in duas unitates. Et simili modo alia accidentia rerum assimilabant accidentibus numerorum.

125. — Principia vero numerorum dicebant esse par et impar, quæ sunt primæ numerorum differentiæ. Paræ-

que numerum dicebant esse principium infinitatis, imparem vero principium finitatis, sicut exponitur in tertio Physicorum: quia infinitum in rebus præcipue videtur sequi divisionem continui. Par autem est numerus aptus divisioni. Impar enim sub se numerum parem concludit addita unitate, quæ indivisionem causat. Probat etiam hoc, quia numeri impares per ordinem sibi additi semper retinent figuram quadrati, pares autem figuram variant. Ternarius enim unitati quæ est principium numerorum additus facit quaternarium, qui primus est quadratus. Nam bis duo quatuor sunt. Rursus quaternario quaternarius additus, qui est impar, secundum novenarium constituit, qui est etiam quadratus: et sic de aliis. — Si vero binarius qui est primus par, unitati addatur, triangularem numerum constituit, scilicet ternarium. Cui si addatur quaternarius, qui est secundus par, constituit heptagonum numerum, qui est septenarius. Et sic deinceps numeri pares sibiinvicem additi, figuram non eandem servant. Et hac ratione infinitum attribuebant pari, finitum vero impari. Et quia finitum est ex parte formæ, cui competit vis activa, ideo pares numeros dicebant esse feminas, impares vero masculos.

126. — Ex his vero duobus, scilicet pari et impari, finito et infinito, non solum numerum constituebant, sed etiam ipsum unum, idest unitatem. Unitas enim et par est virtute et impar. Omnes enim differentię numeri unitati conveniunt in virtute, quia quæcumque differentię numeri in unitate resolvuntur. Unde in ordine imparium primum invenitur unitas. Et similiter in ordine parium et quadratorum et perfectorum numerorum, et sic de aliis numeri differentis: quia unitas licet non sit actu aliquis numerus, est tamen omnis numerus virtute. Et sicut unum dicebat componi ex pari et impari, ita numerum ex unitatibus: cælum vero et omnia sensibilia ex numeris. Et hic erat ordo principiorum quem ponebant.

127. — Deinde cum dicit « eorum: » dem autem »

Hic ponit *aliam* opinionem Pythagoricorum de principiis; dicens, quod de numero eorundem Pythagoricorum fuerunt aliqui, qui non posuerunt unam tantum contrarietatem in principiis, sicut prædicti; sed posuerunt decem principia secundum coelementationem dicta, idest accipiendo unumquodque illorum cum suo coelemento, idest cum suo contrario. Et hujus positionis ratio fuit, quia non solum accipiebant prima principia, sed etiam proxima principia singulis rerum generibus attributa. Ponebant ergo primo finitum et infinitum, sicut et illi qui prædicti sunt; et consequenter par et impar, quibus finitum et infinitum attribuitur. Et quia par et impar sunt prima rerum principia, et primo ex eis causantur numeri, ponebant tertio differentiam numerorum, scilicet unum et plura, quæ duo ex pari et impari causabantur. Et quia ex numero constituebantur magnitudines, secundum quod in numeris positionem accipiebant, (nam secundum eos punctus nihil aliud erat quam unitas positionem habens, et linea dualitas positionem habens), ideo consequenter ponebant principia positionum dextrum et sinistrum. Dextrum enim invenitur perfectum, sinistrum autem imperfectum. Et ideo dextrum erat ex parte imparis, sinistrum ex parte paris. Quia vero naturalia super magnitudines mathematicas addunt virtutem activam et passivam, ideo ulterius ponebant principia masculum et feminam. Masculum enim ad virtutem activam pertinet, feminineum ad passivam: quorum masculum pertinet ad imparem, feminineum vero ad parem numerum, ut dictum est.

128. — Ex virtute autem activa et passiva sequitur in rebus motus et quies: quorum motus quia deformitatem habet et alteritatem, in ordine infiniti et paris ponitur, quies vero in ordine finiti et imparis. Differentię autem motuum primæ sunt circulare et rectum. Et ideo consequenter rectum ad

parem numerum pertinet; unde et lineam rectam dualitatem esse dicebant. Curvum vero sive circulare ratione uniformitatis pertinet ad imparem, qui in divisionem ex forma unitatis retinet.

129. — Nec solum ponebant principia rerum quantum ad actiones naturales et motus, sed etiam quantum ad actiones animales. Et quantum quidem ad cognitionem ponebant lucem et tenebras: quantum vero ad appetitum, bonum et malum. Nam lux est cognitionis principium, tenebra vero ignorantiae ascribitur. Bonum etiam est in quod appetitus tendit, malum vero a quo recedit.

130. — Diversitas autem perfectionis et imperfectionis non solum in naturalibus et voluntariis virtutibus et motibus invenitur, sed etiam in magnitudine et figuris. Quæ quidem figuræ intelliguntur ut supervenientes substantiis magnitudinum, sicut virtutes motus et actiones substantiis rerum naturalium. Et ideo quantum ad hoc ponebant principium quadrangulare, idest quadratum, et altera parte longius. Dicitur autem quadratum figura constans ex quatuor lateribus æqualibus, cujus quatuor anguli sunt recti; et provenit talis figura ex ductu alicujus lineæ in seipsam. Unde cum ex ipsa unitate causetur, ad numerum imparem pertinet. Figura vero altera parte longior dicitur, cujus omnes anguli sunt recti, et latera vicissim sibi opposita sunt æqualia, non tamen omnia latera sunt æqualia omnibus. Unde patet quod sicut quadratum consurgit ex ductu unius lineæ in seipsam, ita figura altera parte longior, ex ductu duarum linearum in unam. Et sic pertinet ad numerum parem, qui primus est dualitas.

131. — Deinde cum dicit « quemadmodum »

Hic ponit tertiam opinionem Pythagoricorum, dicens, quod Alcmaeon Crotoniatus, sic dictus a civitate unde oriundus fuit, videtur suscipere quantum ad aliquid idem quod prædicti Pythagorici

dixerunt, scilicet quod plura contraria sint principia. Aut enim accepit a Pythagoricis, aut illi ab isto. Et quod utrumque esse potuerit, patet per hoc quod fuit contemporaneus Pythagoricorum: ita tamen quod incæpit philosophari Pythagora sene existente. Sed qualitercumque fuerit, multum similiter enunciavit Pythagoricis. Dixit enim multa quæ « sunt humanorum » idest multa rerum sensibilium esse in quadam dualitate constituta, intelligens per dualitatem opposita contrarie. — Sed tamen in hoc differt a prædictis, quia Pythagorici dicebant determinatas contrarietates esse rerum principia. Sed ille projecit quasi inordinate ponens quascumque contrarietates, quæ a fortuna ad mentem suam deveniebant, esse rerum principia: sicut album nigrum, dulce amarum, et sic de aliis.

132. — Deinde cum dicit « ab his igitur »

Hic colligit ex prædictis quid Pythagorici de principiis senserunt, et quomodo principia ab eis posita ad aliquod genus causæ reducuntur. Dicit ergo quod ex ambobus prædictis, scilicet Alcmaëone et Pythagoricis una communis opinio accipi potest, scilicet quod principia entium sunt contraria; quod non est ab aliis dictum. — Quod intelligendum est circa causam materiale. Nam circa causam efficientem posuit Empedocles contrarietatem. Antiqui vero naturales, contraria posuerunt principia, ut rarum et densum; contrarietatem tamen ex parte formæ assignantes. Empedocles vero etsi principia materialia posuerit quatuor elementa, non tamen posuit ea principia prima materialia ratione contrarietatis, sed propter eorum naturas et substantiam: isti vero contrarietatem ex parte materiæ posuerunt.

133. — Quæ etiam sunt ista contraria quæ isti posuerunt, patet ex dictis. Sed quomodo prædicta principia contraria ab eis posita possunt « conduci » idest reduci ad prædictas species causarum,

non est manifeste « articulatum, » id est distincte expressum ab eis. Tamen videtur quod hujusmodi principia ordinantur secundum speciem causæ materialis. Dicunt enim quod substantia rerum constituitur et plasmatur ab istis principiis, sicut ex his quæ insunt:

quod est ratio causæ materialis. Materia enim est ex qua fit aliquid cum insit. Quod quidem dicitur ad differentiam privationis, ex qua etiam dicitur aliquid fieri, non tamen inest, sicut dicitur musicum fieri ex non musico.

LECTIO IX.

Parmenidis et Melissi de causis sententias exponit; quæ item tum a Pythagoricis, tum ab aliis naturalibus de causa materiali et efficiente dicta sunt, colligit.

Sunt autem aliqui, qui de omni quasi existente una natura enuntiaverunt, modo vero non eodem omnes, neque ipsius bene, neque ipsius secundum naturam.

Igitur ad præsentem causarum perscrutationem nullatenus congruit de ipsis sermo. Non enim ut philosophorum quidam, qui unum posuerunt ipsum ens, tamen generant ex materia quasi ex uno. Sed alio dicunt hi modo. Illi namque motum apponunt ipsum omne generantes, hi vero immobile dicunt esse.

20 Sed quidem secundum tantum præsentem proprium est inquisitioni. Parmenides enim videtur unum secundum rationem tangere. Melissus vero ipsum secundum materiam. Quare et hic quidem finitum, ille vero infinitum id esse ait. Xenophanes vero primus horum unum dixit. Parmenides enim, qui huius dicitur fuisse discipulus, nihil explanavit. Neque de natura horum neuter visus est tangere; sed ad totum cælum respiciens, ipsum unum dicit esse Deum.

80 Igitur ii (sicut diximus) prætermittendi sunt ad præsentem inquisitionem. Duo quidem, et penitus, tamquam existentes parum agrestiores, Xenophanes et Melissus. Parmenides autem magis videns visus est dicere. Præter enim ens, non ens, nihil dignatur esse; unde ex necessitate opinatur unum esse ens, et aliud nihil: de quo in Physicis manifestius diximus. Coactus vero apparentia sequi, et quid unum quidem secundum rationem, plura vero secundum sensum opinatus esse, duas causas et duo principia rursus ponit, calidum et frigidum, ut ignem et terram dicens. Horum

ens, calidum ordinat, alterum vero secundum non ens.

Igitur ex dictis et a sapientibus iam rationi consentientibus ea accepimus. A primis quidem igitur principium esse corporeum. Aqua namque et ignis et consimilia corpora sunt; et ab his quidem unum, ab aliis vero plura principia corporea. Utrisque tamen ea ut in materiæ specie ponentibus, et a quibusdam cum hac illam unde motus. Et hanc ab his quidem unam, ab aliis 10 vero duas. Igitur usque ad italicos, et absque illis mediocrius dixerunt alii de ipsis. Attamen (ut diximus) duabus sunt causis usi, et harum alteram, hi quidem unam, alii vero duas faciunt illam, unde motus.

Pythagorici vero duo quidem principia dixerunt secundum eundem modum, tantum autem addiderunt, quod et proprium est eorum, quia finitum et infinitum et unum, et non alias aliquas putaverunt esse naturas, ut ignem aut terram, aut aliud aliquid tale: sed infinitum ipsum et unum ipsum horum esse substantiam, de quibus prædicantur. Quapropter et numerum esse substantiam omnium. De 20 his igitur secundum hunc enunciaverunt modum, et de ipso quid est, dicere et definire cœperunt. Valde autem simpliciter tractaverunt. Superficialiter enim definierunt, et cui primo inerat dictus terminus, hoc esse substantiam rei putaverunt. Ut si quis existimet ratione idem esse duplum ac dualitatem, eo quod primo inest duobus duplum. Sed forsitan duplo et dualitati non idem est esse. Si autem non, multa ipsum unum erit, quod et illis accidit. De prioribus quidem igitur et aliis tot est accipere.

987a autem quod quidem est secundum

134. — Hic ponit opiniones philosophorum de toto universo, sicut de *uno ente*; et circa hoc duo facit. Primo ponit eorum opiniones *in communi*. Secundo ostendit quomodo consideratio hujus opinionis ad præsentem tractatum pertineat, et quomodo non, ibi, « Igitur ad præsentem etc. » Dicit ergo quod aliqui alii philosophi a prædictis fuerunt, qui enuntiaverunt, « de omni », idest de universo quasi de una natura, idest quasi totum universum esset unum ens vel una natura. Quod tamen non eodem modo omnes posuerunt, sicut infra patebit. Ipso tamen modo, quo diversificati sunt, nec bene dixerunt, nec naturaliter. Nullus enim eorum naturaliter locutus est, quia motum rebus subtrahunt. Nullus etiam bene locutus est, quia positionem impossibilem posuerunt, et per rationes sophisticas: sicut patet primo Physicorum.

135. — Deinde cum dicit « igitur ad »

Hic ostendit quomodo consideratio hujus positionis ad præsentem tractatum pertinet, et quomodo non. Et primo ostendit quod *non pertinet*, si consideretur eorum positio. Secundo ostendit quod pertinet, si consideretur positionis ratio, vel positionis modus, ibi, « Sed quidem secundum causam etc. » Dicit ergo, quod quia isti philosophi posuerunt tantum unum ens, et unum non potest suiipsius esse causa, patet, quod ipsi non potuerunt invenire causas. Nam positio, idest pluralitas, causarum diversitatem in rebus exigit. Unde, quantum ad præsentem perscrutationem quæ est de causis, non congruit ut sermo de eis habeatur. — Secus autem est de antiquis naturalibus, qui tantum ens posuerunt esse unum, de quibus debet hic sermo haberi. Illi enim ex illo uno generant multa, sicut ex materia, et sic ponunt causam et causatum. Sed isti de quibus nunc agitur, alio modo dicunt. Non enim dicunt quod sint omnia unum secundum materiam, ita quod ex uno omnia gene-

rentur; sed dicunt quod simpliciter sunt unum.

136. — Et ratio hujus diversitatis est, quod antiqui naturales apponebant motum illis, qui ponebant unum principium et unum ens, dicentes ipsum esse mobile. Et ideo per aliquem modum motus, sicut per rarefactionem et condensationem poterant ex illo uno diversa generari. Et per hunc modum dicebant generari totum universum secundum diversitatem, quæ in partibus ejus invenitur. Et tamen quia non ponebant variationem secundum substantiam, nisi secundum accidentia, ut supra dictum est, ideo relinquebatur quod totum universum esset unum secundum substantiam, diversificatum tamen secundum accidentia. — Sed isti dicebant illud quod ponebant esse unum penitus immobile. Et ideo ex illo uno non poterat aliqua diversitas rerum causari. Et propter hoc nec secundum substantiam nec secundum accidentia pluralitatem in rebus ponere poterant.

137. — Deinde cum dicit « sed qui dem »

Hic ostendit quomodo eorum opinio pertineat ad præsentem perscrutationem. Et primo *generaliter de omnibus*. Secundo specialiter de Parmenide, ibi, « Igitur hi. » Dicit ergo primo, quod licet diversitatem rebus auferrent, et per consequens causalitatem, tamen eorum opinio est propria præsentis inquisitioni, secundum tantum quantum dicitur; quantum scilicet ad modum ponendi, et quantum ad rationem positionis.

138. — Parmenides enim qui fuit unus ex eis, videtur tangere unitatem secundum rationem, idest ex parte formæ. Argumentatur enim sic. Quicquid est præter ens, est non ens; et quicquid est non ens, est nihil: ergo quicquid est præter ens est nihil. Sed ens est unum. Ergo quicquid est præter unum, est nihil. — In quo patet quod considerabat ipsam rationem essendi quæ videtur esse una, quia non potest intelligi quod ad rationem entis aliquid superveniat

per quod diversificetur: quia illud quod supervenit enti, oportet esse extraneum ab ente. Quod autem est huiusmodi, est nihil. Unde non videtur quod possit diversificare ens. Sicut etiam videmus quod differentiae advenientes generi diversificant ipsum, quæ tamen sunt præter substantiam ejus. Non enim participant differentiae genus, ut dicitur quarto Topicorum. Aliter genus esset de substantia differentiae, et in definitionibus esset nugatio, si posito genere, adderetur differentia, si de ejus substantia esset genus, sicut esset nugatio si species adderetur. In nullo etiam differentia a specie differret. Ea vero quæ sunt præter substantiam entis, oportet esse non ens, et ita non possunt diversificare ens.

139. — Sed in hoc decipiebantur, quia utebantur ente quasi una ratione et una natura sicut est natura alicujus generis; hoc enim est impossibile. Ens enim non est genus, sed multipliciter dicitur de diversis. Et ideo in primo Physicorum dicitur quod hæc est falsa, Ens est unum: non enim habet unam naturam sicut unum genus vel una species.

140. — Sed Melissus considerabat ens ex parte materiæ. Argumentabatur enim unitatem entis, ex eo quod ens non generatur ex aliquo priori, quod proprie pertinet ad materiam quæ est ingenita. Arguebat enim sic: Quod est generatum, habet principium; non est generatum, ergo non habet principium. Quod autem caret principio, et fine caret; ergo est infinitum. Et si est infinitum, est immobile: quia infinitum non habet extra se quo moveatur. — Quod autem ens non generetur, probat sic. Quia si generatur, aut generatur ex ente, aut ex non ente; atqui nec ex non ente, quia non ens est nihil, et ex nihilo nihil fit. Nec ex ente; quia sic aliquid esset antequam fieret; ergo nullo modo generatur. — In qua quidem ratione patet quod tetigit ens ex parte materiæ; quia non generari ex aliquo prius existente materiæ est. Et

quia finitum pertinet ad formam, infinitum vero ad materiam, Melissus qui considerabat ens ex parte materiæ, dixit esse unum ens infinitum. Parmenides vero, qui considerabat ens ex parte formæ, dixit ens esse finitum. Sic igitur inquantum consideratur ens ratione materiæ et formæ, tractare de his pertinet ad præsentem considerationem, quia materia et forma in numero causarum ponuntur.

141. — Xenophanes vero qui fuit primus inter dicentes omnia esse unum, unde etiam Parmenides fuit ejus discipulus, non explanavit qua ratione diceret omnia esse unum, nec sumendo rationem aliquam ex parte materiæ, nec ex parte formæ. Et sic de neutra natura scilicet neque de materia neque de forma visus est « tangere hos » id est pertingere et adæquare eos irrationalitate dicendi; sed respiciens ad totum cælum dixit esse ipsum unum Deum. Antiqui enim dicebant ipsum mundum esse Deum. Unde videns omnes partes mundi in hoc esse similes, quia corporeæ sunt, judicavit de eis quasi omnia essent unum. Et sicut prædicti posuerunt unitatem entium per considerationem eorum quæ pertinent ad formam vel ad materiam, ita iste respiciens ad ipsum compositum.

142. — Deinde cum dicit « igitur » iis »

Hic *specialiter* intendit dicere quomodo opinio Parmenidis ad perscrutationem præsentem pertineat; concludens ex prædictis, quod quia diversitatem ab entibus auferebant, et per consequens causalitatem, quantum ad præsentem quæstionem pertinet, omnes prætermittendi sunt. Sed duo eorum, scilicet Xenophanes et Melissus, sunt penitus prætermittendi, quia aliquantulum fuerunt, « agrestiores, » idest minus subtiliter procedentes. Sed Parmenides visus est dicere suam opinionem, « magis videns, » idest quasi plus intelligens. Utitur enim tali ratione. Quicquid est præter ens, est non ens: quicquid est non ens, « dignatur esse nihil »

idest dignum reputat esse nihil. Unde ex necessitate putat sequi quod ens sit unum, et quicquid est aliud ab ente, sit nihil. De qua quidem ratione manifestius dictum est primo Physicorum.

143. — Licet autem Parmenides ista ratione cogatur ad ponendum omnia esse unum; tamen quia sensui apparebat multitudinem esse in rebus, coactus sequi ea quæ apparent, voluit in sua positione utrique satisfacere, et apparentiæ sensus et rationi. Unde dixit quod omnia sunt unum secundum rationem, sed sunt plura secundum sensum. Et inquantum ponebat pluralitatem secundum sensum, potuit in rebus ponere causam et causatum. Unde posuit duas causas, scilicet calidum et frigidum: quorum unum attribuebat igni, aliud terræ. Et unum videbatur pertinere ad causam efficientem, scilicet calidum et ignis; aliud ad causam materialem, scilicet frigidum et terra. — Et ne ejus positio suæ rationi videretur esse opposita, qua concludebat quod quicquid est præter unum, est nihil: dicebat quod unum prædictorum, scilicet calidum, erat ens: alterum vero quod est præter illud unum ens, scilicet frigidum, dicebat esse non ens secundum rationem et rei veritatem, sed esse ens solum secundum apparentiam sensus.

144. — In hoc autem aliquo modo ad veritatem appropinquat. Nam principium materiale non est ens in actu cui attribuebat terram; similiter etiam alterum contrariorum est ut privatio, ut dicitur primo Physicorum. Privatio autem ad rationem non entis pertinet. Unde et frigidum quodammodo est privatio calidi, et sic est non ens.

145. — Deinde cum dicit « igitur ex »

Hic recolligit ea, quæ dicta sunt de opinionibus antiquorum; et circa hoc duo facit. Primo recolligit ea quæ dicta sunt de opinionibus antiquorum naturalium. Secundo quæ dicta sunt de opinionibus Pythagoricorum qui mathe-

maticam introduxerunt, ibi, « Pythagorici etc. » Concludit ergo primo ex dictis, quod ex his prædictis, qui idem considerabant, scilicet esse causam materialem rerum substantiam, et qui jam incipiebant per rationem sapere causas rerum inquirendo ipsas, accepimus eas quæ dictæ sunt. A primis namque philosophis acceptum est quod principium omnium rerum est corporeum. Quod patet per hoc, quod aqua et hujusmodi quæ principia rerum ponebant, quædam corpora sunt. In hoc autem differebant, quod quidam ponebant illud principium corporeum esse unum tantum, sicut Thales, Diogenes, et similes. Quidam vero ponebant esse plura, sicut Anaxagoras, Democritus et Empedocles. Utrique tamen, tam isti qui ponebant unum, quam illi qui ponebant plura, esse, hujusmodi corporea principia ponebant in specie causæ materialis. Quidam vero eorum non solum causam materialem posuerunt, sed cum ea addiderunt causam unde principium motus: quidam eam unam ponentes, sicut Anaxagoras intellectum, et Parmenides amorem: quidam vero duas, sicut Empedocles amorem et odium.

146. — Unde patet quod prædicti philosophi qui fuerunt usque ad Italicos, scilicet Pythagoram, « et absque illis », idest separatam opinionem habentes de rebus non communicando opinionibus Pythagoricorum, obscurius dixerunt de principiis, quia non assignabant ad quod genus causæ hujusmodi principia reducerentur: et tamen utebantur duabus causis, scilicet principio motus et materia; et alteram istarum, scilicet ipsam unde principium motus, quidam fecerunt unam, ut dictum est, quidam duas.

147. — Deinde cum dicit « Pythagorici vero »

Hic recolligit quæ dicta sunt a Pythagoricis, et quantum ad id quod erat commune cum prædictis, et quantum ad id quod erat eis proprium. Commune tamen fuit aliquibus prædictorum et Py-

thagoricorum, quod ponerent duo principia aliququaliter eodem modo cum prædictis. Sicut enim Empedocles ponebat duo principia contraria, quorum unum erat principium bonorum, et aliud principium malorum, ita et Pythagorici: ut patet ex coordinatione principiorum contrariorum supposita a Pythagoricis.

148. — In hoc tamen non eodem modo, quia Empedocles illa principia contraria ponebat in specie causæ materialis, ut supra dictum est. Pythagorici autem addiderunt *quod erat eis proprium* supra opinionem aliorum; primo quidem quia dicebant quod hoc quod dico unum finitum et infinitum non erant accidentia aliquibus aliis naturis, sicut igni aut terræ, aut alicui huiusmodi. Sed hoc quod dico unum finitum et infinitum, erant substantiæ eorumdem, de quibus prædicabantur. Et ex hoc concludebant quod numerus, qui ex unitatibus constituitur, sit substantia rerum omnium. Alii vero naturales, licet ponerent unum et finitum, seu infinitum, tamen attribuebant ista alicui alteri naturæ, sicut accidentia attribuuntur subjecto, ut igni, vel aquæ, vel alicui huiusmodi.

149. — Secundo addiderunt super alios philosophos, quia inceptum dicere et definire de « ipso quid est, » scilicet substantia et rerum quidditate. Sed tamen valde simpliciter de hoc tractaverunt, superficialiter definientes. Non enim attendebant in assignandis defini-

tionibus nisi unum tantum. Dicebant enim quod si aliquis terminus dictus inesset alicui primo, quod erat substantia illius rei; sicut si aliquis æstimet quod proportio dupla sit substantia dualitatis: quia talis proportio primo in numero binario invenitur. Et quia ens primo inveniebatur in uno quam in multis, nam multa ex uno constituuntur, ideo dicebant quod ens est ipsa substantia unius. Sed hæc eorum determinatio non erat conveniens: quia licet dualitas sit dupla, non tamen idem est esse dualitatis et dupli, ita quod sint idem secundum rationem, sicut definitio et definitum. Si autem etiam esset verum quod illi dicebant, sequeretur quod multa essent unum. Contingit enim aliqua multa primo inesse alicui uni, sicut dualitati primo inest paritas et proportio dupla. Et sic sequitur quod par et duplum sint idem: similiter quod cuicumque inest duplum sit idem dualitati, ex quo duplum est dualitatis substantia. Quod quidem etiam et Pythagoricis continebat. Nam multa et diversa assignabant quasi unum essent, sicut proprietates numerales dicebant idem esse cum proprietatibus naturalium rerum.

150. — Sic igitur concludit quod tot est accipere a prioribus philosophis, qui posuerunt tantum unum principium materiale, et ab aliis posterioribus qui posuerunt plura principia.

LECTIO X.

Platoniorum opiniones de ideis ab antiquis processisse ostendit: quid item de rerum principiis causis rerum fuerint opinati exponit et ipsos refellit.

CVI.30 Post dictas vero philosophias, Platonis supervenit negotium, in multis quidem hos sequens, aliam vero et propriam præter Italicorum philosophiam habens. Nam ex novo conveniens Cratyli et Heracliti opinionibus, quasi sensibilibus omnibus semper defluentibus et scientia de his non existente, hoc quidem et posterius ita suscepit. Socrate vero circa moralia negociante et de tota natura nihil, in his tamen universale quærente et de definitionibus intellectum firmante, illum recipiens propter huiusmodi suscepit, quasi de aliis hoc eveniens et non de sensibilibus aliquo. Impossibile namque est communem rationem esse alicujus sensibilibus semper transmutantium. Sic itaque talia quidem existentium ideas et species appellavit; sensibilia vero propter hoc et secundum hoc dici omnia. Nam secundum participationem esse multa univocorum speciebus: participationem vero secundum nomen transmutavit.

10 Pythagorici quidem existentia dicunt esse numerorum imitatione. Plato vero participatione, nomen transmutans. Participationem tamen aut imitationem, quæ sit utique specierum, dimiserunt in communi quærere.

Amplius autem præter sensibilia et species, mathematica rerum intermedia dicit esse. Et differentia a sensibilibus quidem: quia sempiterna sunt et immobilia. A speciebus autem eo quod hæc quidem multa similia sunt, species autem ipsum unum unaquæque solum.

Quoniam autem species causæ sunt aliis, illarum elementa omnium putaverunt existentium elementa esse: ut quidem igitur materiam, magnum et parvum esse principia: ut autem substantiam, unum: ex illis enim secundum participationes unius, species esse numeros.

Unum tamen substantiam, et non a-

liquod aliud ens dici unum, consimiliter Pythagoricis dixit; et numeros esse causas meræ substantiæ similiter ut illi.

Pro infinito vero et uno, dualitatem facere et infinitum ex magno et parvo: hoc proprium. Amplius hic quidem numeros præter sensibilia, illi vero numeros esse dicunt res ipsas, et mathematica intermedia horum non ponunt.

Unum igitur et numeros præter res facere et non ut Pythagorici, et specierum introductio, propter eam quæ in rationibus perscrutationem evenit. Priores enim non participaverunt dialectica.

Dualitatem autem facere alteram naturam, quia numeri extra priores omnes naturaliter ex ea generantur, velut ex aliquo echimagio.

Attamen e contrario contingit. Non enim rationabile ita: nunc enim ex materia multa faciunt, species vero semel generat solum.

Videtur autem ex una materia una mensura. Speciem autem, quam inducit unus existens, multa facit. Similiter quoque se habet masculus ad feminam. Hæc enim ab uno impletur motu, ille vero multas implet. Et tales mutationes principiorum illorum sunt. Plato quidem igitur de quæsitis ita definit.

Palam autem est ex dictis, quia dualibus causis solum est usus: ipsaque est ejus quod quid est, et ipsa materia. Species enim ejus quod quid est causæ sunt aliis, speciebus vero unum. Et quæ materia subjecta de qua species: hæc quidem in sensibilibus, unum vero in speciebus dicitur: quia ea dualitas est, magnum et parvum. Amplius boni et mali causam dedit elementis singulis singularem. Quod magis dicimus primorum investigare quosdam philosophorum velut Empedoclis et Anaxagoræ.

SYNOPSIS (Lect. X, XI.)

Recitat singulorum opinionem de Causis 73-180.

(ponit opiniones prætermittentium C. formalem 73-150.)

ponit opinionem Platonis qui primo C. formalem posuit 151-180.

ponit hanc opinionem 151-170.

de rerum substantiis 151-158.

de idéis 151-156.

de substantiis mediis mathematicis 157-158.

de rerum principiis 159-170.

quæ principia Plato rebus assignavit 159-168.

ponit ejusmodi Plato principia assignavit 159.

comparat Platonem cum Pythagoricis 160-168.

in quo conveniunt 160-161.

in quo differunt 162-168.

duplex differentia 162-168.

causa utriusque differentiae 164-168.

differentiae positionis idéarum et substantiarum mediarum præter sensibilia 164.

differentiae ex parte materiae 165-168.

causa hujus differentiae 165.

ostendit Platonem irrationabiliter posuisse 166-168.

ratione naturali 166.

ponit rationem naturalem ex qua motus fuit Plato 167-168.

ad quod genus Causæ principia a Platone posita reducantur 169-170.

colligit in summa dicta de Causis ab antiquis philosophis 171-180.

ostendit quod nullam causam de 4 generibus Causarum addere potuerunt 171.

ostendit qualiter Causas tetigerunt 172-179.

in generali 172.

in speciali 173-179.

quantum ad C. materiale 173.

quantum ad C. efficientem 174.

quantum ad C. formalem 175-176.

quantum ad C. finalem 177-179.

concludit 180.

Improbare incipit [vide lect. XII].

151. — Positis opinionibus antiquorum de causa materiali et efficiente, hic tertio ponit *opinionem Platonis*, qui primo manifeste induxit causam formalem. Et dividitur in partes duas. Primo enim ponit opinionem Platonis. Secundo colligit ex omnibus prædictis quid de quatuor generibus causarum ab aliis philosophis sit positum, ibi, « Bre-
« viter et recapitulariter etc. » Circa primum duo facit. Primo ponit opinionem Platonis *de rerum substantiis*. Secundo de rerum principiis, ibi, « Quo-
« niam autem species etc. » Circa primum duo facit. Primo ponit opinionem Platonis *quantum ad hoc quod posuit*

ideas. Secundo quantum ad hoc quod posuit substantias medias, scilicet mathematica separata, ibi, « Amplius autem præter sensibilia. » Dicit ergo primo, quod post omnes prædictos philosophos supervenit negotium Platonis, qui immediate Aristotelem præcessit. Nam Aristoteles ejus discipulus fuisse perhibetur. Plato siquidem in multis secutus est prædictos philosophos naturales, scilicet Empedoclem, Anaxagoram et alios hujusmodi, sed alia quædam habuit propria præter illos prædictos philosophos, propter philosophiam Italicorum Pythagoricorum. Nam ipse ut studiosus erat ad veritatis inquisitio-

nem, ubique terrarum philosophos quæsit, ut eorum dogmata sciret. Unde in Italiam Tarentum venit, et ab Archita Tarentino Pythagoræ discipulo de opinionibus Pythagoricis est instructus.

152. — Cum enim naturales philosophos, qui in Græcia fuerunt, sequi videret, et intra eos aliqui posteriores ponerent omnia sensibilia semper esse in fluxu, et quod scientia de eis esse non potest, quod posuerunt Heraclitus et Cratylus, hujusmodi positionibus tamquam novis Plato consuetus, et cum eis conveniens in hac positione ipse posterius ita esse suscepit, unde dixit particularium scibilium scientiam esse relinquendam. Socrates etiam, qui fuit magister Platonis, et discipulus Archelai, qui fuit auditor Anaxagoræ, propter hanc opinionem, quæ suo tempore surrexerat, quod non potest esse de sensibilibus scientia, noluit aliquid de rerum naturis perscrutari, sed solum circa moralia negociatus est. Et ipse prius incepit in moralibus quærere quid esset universale, et insistere ad definiendum.

153. — Unde et Plato tamquam ejus auditor, « recipiens Socratem, » idest sequens, suscepit hoc ad inquirendum in rebus naturalibus, quasi in eis hoc posset evenire, ut universale in eis acciperetur de quo definitio traderetur, ita quod definitio non daretur de aliquo sensibilibus, quia cum sensibilia sint semper « transmutantium, » idest transmutata, non potest alicujus eorum communis ratio assignari. Nam omnis ratio oportet quod et omni et semper conveniat, et ita aliquam immutabilitatem requirit. Et ideo hujusmodi entia universalis, quæ sunt a rebus sensibilibus separata, de quibus definitiones assignantur, nominavit ideas et species existentium sensibilibus: « ideas quidem, » idest formas, inquantum ad earum similitudinem sensibilia constituebantur: species vero inquantum per earum participationem esse substantiale habebant. Vel ideas inquantum erant principium essendi, species vero inquantum erant principium cognoscendi. Unde et sen-

sibilia omnia habent esse propter prædictas et secundum eas. Propter eas quidem inquantum ideæ sunt sensibilibus causæ essendi. Secundum eas vero inquantum sunt eorum exemplaria.

154. — Et quod hoc sit verum, patet ex eo, quod singulis speciebus attribuantur « multa individua univocorum, » idest multa individua univocæ speciei prædicationem suscipientia et hoc secundum participationem; nam species, vel idea est ipsa natura speciei, quæ est existens homo per essentiam. Individuum autem est homo per participationem, inquantum natura speciei in hac materia designata participatur. Quod enim totaliter est aliquid, non participat illud, sed est per essentiam idem illi. Quod vero non totaliter est aliquid habens aliquid aliud adjunctum, proprie participare dicitur. Sicut si calor esset calor per se existens, non diceretur participare calorem, quia nihil esset in eo nisi calor. Ignis vero quia est aliquid aliud quam calor, dicitur participare calorem.

155. — Similiter autem cum idea hominis separata nihil aliud habeat nisi ipsam naturam speciei, est essentialiter homo. Et propterea ab eo vocabatur per se homo. Socrates vero vel Plato, quia habet præter naturam speciei principium individuans quod est materia signata, ideo dicitur secundum Platonem participare speciem.

156. — Hoc autem nomen participationis Plato accepit a Pythagora. Sed tamen transmutavit ipsum. Pythagorici enim dicebant numeros esse causas rerum sicut Platonici ideas, et dicebant quod hujusmodi existentia sensibilia erant quasi quædam imitationes numerorum. Inquantum enim numeri qui de se positionem non habent, accipiebant positionem, corpora causabant. Sed quia Plato ideas posuit immutabiles ad hoc quod de eis possent esse scientiæ et definitiones, non conveniebat ei in ideis uti nomine imitationis. Sed loco ejus usus est nomine participationis. Sed tamen est sciendum, quod Pythagorici, li-

cet ponerent participationem, aut imitationem, non tamen perscrutati sunt qualiter species communis participetur ab individuis sensibilibus, sive ab eis imitetur, quod Platonici tradiderunt.

157. — Deinde cum dicit « amplius autem »

Hic ponit opinionem Platonis *de mathematicis substantiis*: et dicit quod Plato posuit alias substantias præter species et præter sensibilia, idest mathematica; et dixit quod huiusmodi entia erant media trium substantiarum, ita quod erant supra sensibilia et infra species, et ab utrisque differebant. A sensibilibus quidem, quia sensibilia sunt corruptibilia et mobilia, mathematica vero sempiterna et immobilia. Et hoc accipiebant ex ipsa ratione scientiæ mathematicæ, nam mathematica scientia a motu abstrahit. Differunt vero mathematica a speciebus, quia in mathematicis inveniuntur differentia secundum numerum, similia secundum speciem: alias non salvarentur demonstrationes mathematicæ scientiæ. Nisi enim essent duo trianguli ejusdem speciei, frustra demonstraret geometra aliquos triangulos esse similes; et similiter in aliis figuris. Hoc autem in speciebus non accidit. Nam cum in specie separata nihil aliud sit nisi natura speciei, non potest esse singularis species nisi una. Licet enim alia sit species hominis, alia asini, tamen species hominis non est nisi una, nec species asini, et similiter de aliis.

158. — Patet autem diligenter inveniunt rationes Platonis, quod ex hoc in sua positione erravit, quia credidit, quod modus rei intellectæ in suo esse sit sicut modus intelligendi rem ipsam. Et ideo quia invenit intellectum nostrum dupliciter abstracta intelligere, uno modo sicut universalia intelligimus abstracta a singularibus, alio modo sicut mathematica abstracta a sensibilibus, utrique abstractioni intellectus posuit respondere abstractionem in essentiis rerum: unde posuit et mathematica esse

separata et species. Hoc autem non est necessarium. Nam intellectus etsi intelligat res per hoc, quod similis est eis quantum ad speciem intelligibilem, per quam fit in actu; non tamen oportet quod modo illo sit species illa in intellectu quo in re intellecta: nam omne quod est in aliquo, est per modum ejus in quo est. Et ideo ex natura intellectus, quæ est alia a natura rei intellectæ, necessarium est quod alius sit modus intelligendi quo intellectus intelligit, et alius sit modus essendi quo res existit. Licet enim id in re esse oporteat quod intellectus intelligit, non tamen eodem modo. Unde quamvis intellectus intelligat mathematica non coinelligendo sensibilia, et universalia præter particularia, non tamen oportet quod mathematica sint præter sensibilia, et universalia præter particularia. Nam videmus quod etiam visus percipit colorem sine sapore, cum tamen in sensibilibus sapor et color simul inveniuntur.

159. — Deinde cum dicit « quoniam autem »

Hic ponit opinionem Platonis *de rerum principiis*: et circa hoc duo facit. Primo ponit *quæ principia* rebus Plato assignavit. Secundo ad quod genus causæ reducuntur, ibi, « Palam autem ex dictis etc. » Circa primum duo facit. Primo ponit *cujusmodi principia* Plato assignaverit. Secundo ostendit quomodo Plato cum Pythagoricis communicet, et in quo differat ab eis, ibi, « Unum tamen substantiam. » Dicit ergo primo, quod quia secundum Platonem species separatæ sunt causæ omnibus aliis entibus, ideo elementa specierum putaverunt esse elementa omnium entium. Et ideo assignabant rebus pro materia magnum et parvum, et quasi « substantiam rerum, » idest formam dicebant esse unum. Et hoc ideo, quia ista ponebant esse principia specierum. Dicebant enim quod sicut species sunt sensibilibus formæ, ita unum est forma specierum. Et ideo sicut sensibilia con-

stituuntur ex principiis universalibus per participationem specierum, ita species, quas dicebat esse numeros, constituuntur secundum eum, « ex illis, » scilicet magno et parvo. Unitas enim diversas numerorum species constituit per additionem et subtractionem, in quibus consistit ratio magni et parvi. Unde cum unum opinaretur esse substantiam entis, quia non distinguebat inter unum quod est principium numeri, et unum quod convertitur cum ente, videbatur sibi quod hoc modo multiplicarentur diversæ species separatæ ex una quæ est communis substantia, sicut ex unitate diversæ species numerorum multiplicantur.

160. — Deinde cum dicit « unum tamē »

Hic comparat opinionem Platonis Pythagoræ. Et primo ostendit in quo conveniebant. Secundo in quo differebant, ibi, « Pro infinito. » Conveniebant autem in duabus positionibus. Quarum prima est quod unum sit substantia rerum. Dicebant enim Platonici, sicut etiam Pythagorici, quod hoc quod dico unum non probatur de aliquo alio ente, sicut accidens de subiecto, sed hoc signat substantiam rei. Et hoc ideo, quia, ut dictum est, non distinguebant inter unum quod convertitur cum ente, et unum quod est principium numeri.

161. — Secunda positio sequitur ex prima. Dicebant enim Platonici (similiter ut Pythagorici) numeros esse causas substantiæ omnibus entibus. Et hoc ideo quia numerus nihil aliud est quam unitates collectæ. Unde si unitas est substantia, oportet quod etiam numerus.

162. — Deinde cum dicit « pro infinito »

Hic ostendit in quo differebant. Et circa hoc duo facit. Primo enim ponit differentiam inter eos. Secundo differentiæ causam, ibi, « Unum igitur et « numeros etc. » Est autem ista differentia in duobus. Primo quantum ad hoc Pythagorici ponebant (ut dictum

est) duo principia, ex quibus constituebantur, scilicet finitum et infinitum: quorum unum, scilicet infinitum, se habet ex parte materiæ. Plato vero loco hujus unius quod Pythagoras posuit, scilicet infiniti, fecit dualitatem, ponens ex parte materiæ magnum et parvum. Et sic infinitum quod Pythagoras posuit unum principium, Plato posuit consistere ex magno et parvo. Et hoc est proprium opinionis suæ in comparatione ad Pythagoram.

163. — Secunda differentia est, quia Plato posuit numeros præter sensibilia, et hoc dupliciter. Ipsas enim species, numeros esse dicebat, sicut supra habitum est. Et iterum inter species et sensibilia posuit mathematica (ut supra dictum est) quæ secundum suam substantiam numeros esse dicebat. Sed Pythagorici dicunt ipsas res sensibiles esse numeros, et non ponunt mathematica media inter species et sensibilia, nec iterum ponunt species separatas.

164. — Deinde cum dicit « unum igitur »

Hic ostendit causam differentiæ. Et primo secundæ. Secundo causas differentiæ primæ, ibi, « Dualitatem autem « fere etc. » Dicit ergo quod ponere unum et numeros præter res sensibiles, et non in ipsis sensibilibus, sicut Pythagorici fecerunt, et iterum introducere species separatas, evenit Platonici propter scrutationem, « quæ est in rationibus, » idest propter hoc quod perscrutati sunt de definitionibus rerum, quas credebant non posse attribui rebus sensibilibus, ut dictum est. Et hac necessitate fuerunt coacti ponere quasdam res quibus definitiones attribuuntur. Sed Pythagorici qui fuerunt priores Platone, non participaverunt dialecticam, ad quam pertinet considerare definitiones et universalialia hujusmodi, quarum consideratio induxit ad introductionem idearum.

165. — Deinde cum dicit « dualitatem autem »

Hic ostendit causam *alterius differentiae*, quæ scilicet ex parte materiæ est. Et primo ponit causam hujusmodi differentiae. Secundo ostendit Platonem non rationabiliter motum esse, ibi, «At-
« tamen e contrario. » Dicit ergo quod ideo Platonici fecerunt dualitatem esse numerum, qui est alia natura a speciebus, quia omnes numeri naturaliter generantur ex dualitate præter numeros primos. Dicuntur autem numeri primi, quos nullus numerat, sicut ternarius, quinarium, septenarius, undenarius, et sic de aliis. Hi enim a sola unitate constituuntur immediate. Numeri vero, quos aliquis alius numerus numerat, non dicuntur primi, sed compositi, sicut quaternarius, quem numerat dualitas et universaliter omnis numerus par a dualitate numeratur. Unde numeri pares materiæ attribuuntur, cum eis attribuuntur infinitum, quod est materiæ, ut supra dictum est. Hac ratione posuit dualitatem, ex qua sicut « aliquo echimago, » idest ex aliquo exemplari omnes alii numeri pares generantur.

166. — Deinde cum dicit « attamen e contrario »

Hic ostendit Platonem *irrationabiliter posuisse*. Et circa hoc duo facit. Primo enim *ex ratione naturali* ostendit hoc. Secundo etiam ponit rationem naturalem, quæ Platonem movebat ad suam opinionem, ibi, « Videtur autem ex una materia. » Dicit ergo quod quamvis Plato poneret dualitatem ex parte materiæ, tamen e converso contingit, sicut attestantur opiniones omnium aliorum philosophorum naturalium, qui posuerunt contrarietatem ex parte formæ, et unitatem ex parte materiæ, sicut patet primo Physicorum. Ponebant enim rerum materiam aerem, vel aquam, vel aliquid hujusmodi, ex quo diversitatem rerum constituebant per rarum et densum, quæ ponebant quasi principia formalia. Non enim est rationabile ponere sicut Plato posuit. Et hoc ideo quia ex materia videntur philosophi multa fieri per successionem

formarum in ipsa. Illa enim materia, quæ modo substat uni formæ, post modum substat poterit pluribus, uno corrupto et alio generato. Sed una species sive una forma solum « semel generat », idest constituit aliquid generatum. Cum enim aliquid generatur accipit formam quidem, quæ forma eadem numero non potest alteri generato advenire, sed esse desinit generato corrupto. In quo manifeste apparet quod una materia ad multas formas se habet, et non e converso una forma ad multas materias se habet. Et sic videtur rationabilis ponere ex parte materiæ unitatem, sed dualitatem sive contrarietatem ex parte formæ, sicut posuerunt naturales, quam e converso, sicut posuit Plato.

167. — Deinde cum dicit « videtur autem »

Hic ponit *rationem e converso* ex his sensibilibus acceptam *secundum opinionem Platonis*. Videbat enim Plato quod unumquodque recipitur in aliquo secundum mensuram recipientis. Unde diversæ receptiones videntur provenire ex diversis mensuris recipientium. Una autem materia est una mensura recipiendi. Vidit etiam quod agens, qui inducit speciem, facit multas res speciem habentes, cum sit unus, et hoc propter diversitatem quæ est in materiis. Et hujus exemplum apparet in masculo et femina. Nam masculus se habet ad feminam sicut agens et imprimens speciem ad materiam. Femina autem imprimatur ab una actione viri. Sed masculus unus potest imprægnare multas feminas. Et inde est quod posuit unitatem ex parte speciei, et dualitatem ex parte materiæ.

168. — Est autem attendendum quod hæc diversitas inter Platonem et naturales accidit propter diversam de rebus considerationem. Naturales enim considerant tantum quæ sunt sensibilia, prout sunt subjecta transmutationi, in qua unum subjectum successive accipit contraria. Et ideo posuerunt unitatem

ex parte materiæ, et contrarietatem ex parte formæ. — Sed Plato ex consideratione universalium deveniebat ad ponendum principia sensibilium rerum. Unde, cum diversitatis multorum singularium sub uno universali causa sit divisio materiæ, posuit diversitatem ex parte materiæ, et unitatem ex parte formæ. « Et tales sunt mutationes illorum principiorum », quæ posuit Plato, idest participationes, vel ut ita dicam influentias in causata: sic enim nomen immutationis Pythagoras accipit. Vel immutationes dicit inquantum Plato mutavit opinionem de principiis, quam primi naturales habuerunt, ut ex prædictis patet. Et sic patet ex prædictis, quod Plato de causis quæsitis a nobis ita definivit.

169. — Deinde cum dicit « palam autem »

Hic ostendit *ad quod genus causæ* principia a Platone posita reducantur. Dicit ergo, ex dictis palam esse quod Plato usus est solum duobus generibus causarum. Causa enim « ipsa, » idest causa, quæ est causa ei, « quod quid est, » idest quidditatis rei, scilicet causa formalis, per quam rei quidditas constituitur: et etiam usus est ipsa materia. Quod ex hoc patet, quia species quas posuit « sunt aliis, » idest

sensibilibus causæ ejus « quod quid est, » idest causæ formales: ipsis vero speciebus causa formalis est hoc quod dico unum, et illa videtur substantia de qua sunt species: sicut ens unum ponit causam formalem specierum: ita magnum et parvum ponit earum causam quasi materialem, ut supra dictum est. Et hæc quidem causæ, scilicet formalis et materialis, non solum sunt respectu specierum, sed etiam respectu sensibilium, quia unum dicitur « in speciebus: » idest id quod hoc modo se habet ad sensibilia, sicut unum ad speciem, est ipsa species, quia ea dualitas quæ respondet sensibilibus pro materia est magnum et parvum.

170. — Ulterius Plato assignavit causam ejus quod est bonum et malum in rebus, et singulis elementis ab eo positis. Nam causam boni ascribebat speciei, causam vero mali materiæ. Sed tamen causam boni et mali conati sunt investigare quidam primorum philosophorum, scilicet Anaxagoras et Empedocles, qui ad hoc specialiter aliquas causas in rebus constituerunt, ut ab eis possent assignare principia boni et mali. In hoc autem quod boni causas et mali tetigerunt, aliquo modo accedebant ad ponendum causam finalem, licet non per se, sed per accidens eam ponerent, ut infra dicitur.

LECTIO XI.

Quomodo antiqui quatuor genera causarum tantum posuere sicut ipse Aristoteles, et quid reliquum circa ipsa considerare necessarium sit.

C. VII. Breviter igitur et capitulariter quid
20 et quomodo de principiis et veritate dixerunt pertransivimus. Attamen ab eis tantum habemus, quia dicentium de principio et causa, nullus præter ea quæ sunt in Physicis a nobis determinata, dixit.

Sed omnes obscure quidem, verumtamen illis appropinquavere.

Illi namque ut materiam principium dicunt, sive unam sive plures supponant, et sive corpus, sive incorporeum hoc ponant, ut Plato quidem magnum et parvum dicens, Italici verò infinitum, Empedocles ignem, terram, aquam, et aerem, Anaxagoras autem similitum partium infinitatem. Et hi
30 omnes sunt talem causam tangentes. Et amplius quicumque aerem aut ignem, aut aquam, aut igne spissius, aere autem subtilius. Etenim quoddam tale primum elementum dixerunt. Hi quidem igitur hanc causam solum tetigerunt.

Alii vero quidem unde principium motus, ut quicumque amicitiam et litem et intellectum, aut amorem, aut extra hæc principium faciunt.

Quod quid erat esse vero, et substantiam plane nullus dedit. Maxime vero hi dicunt qui species et eas in speciebus rationes ponunt. Neque enim ut materiam sensibilibus species, et quæ sunt in speciebus: neque
b

ut huic principium motus proveniens existimant: immobilitatis autem causas magis, et ejus quod est in quiete esse dicunt. Sed quod quid erat esse aliorum, singulis species præstant, speciebus autem unum.

Cujus vero causa actus et transmutationes et motus modo quodam dicunt causam, ita vero non dicunt, nec quo vere est. Nam intellectum quidem dicentes, aut amorem, ut bonum quidem has ponunt causas non ut gratia horum, aut existens, aut factum aliquid entium, sed ut ab his horum motum dicunt. Similiter autem et unum aut ens dicentes esse talem naturam, substantiæ quidem causam dicunt esse, non tamen hujus causa, aut esse aut fieri. Quare dicere et non dicere aliquid accedit eis bonum esse causam. Non enim simpliciter, sed secundum accidens dicunt.

Quod quidem igitur recte determinatum est de causis et quot et quæ, testimonium præbere nobis videntur et hi omnes aliam causam tangere non valentes. Adhuc autem quia quærenda sunt principia aut sic omnia, aut horum aliquo modo palam. Quomodo etiam unusquisque horum dixit, et quomodo habent de principiis contingentes dubitationes, post hoc pertranseamus de ipsis.
20

171. — Hic recolligit omnia quæ ab antiquis de causis sunt dicta: et circa hoc tria facit. Primo ostendit, quod priores philosophi nullam causam de quatuor generibus causarum ab eis suprapositis addere potuerunt. Secundo ostendit qualiter prædictas causas tetigerunt, ibi, « Sed omnes obscure etc. » Tertio concludit conclusionem principaliter intentam, ibi, « Quod quidem igitur recte etc. » Dicit ergo, quod breviter et sub quodam capitulo sive com-

pendio pertranseundo dictum est, qui philosophi, et quomodo locuti sunt de principiis rerum et de veritate, quantum ad ipsam rerum substantiam. Sed ex eorum dictis tantum haberi potest, quod nullus eorum, qui de causis et principiis rerum dixerunt, potuit dicere aliquas causas præter illas, quæ distinctæ sunt secundo Physicorum.

172. — Deinde cum dicit « sed omnes »

Hic ponit *qualiter* illas causas posuerunt. Et primo *in generali*. Secundo in speciali, ibi, « Illi namque etc. » Dicit ergo primo, quod non solum nihil addiderunt, sed quo modo appropinquaverunt, et hoc non manifeste, sed obscure. Non enim assignaverunt secundum quod genus causæ principia ab eis posita rerum causæ essent; sed solum posuerunt illa, quæ ad aliquod genus causæ adaptari possunt.

173. — Deinde cum dicit « illi namque »

Hic ostendit *in speciali* quomodo singulas causas tetigerunt. Et primo quomodo tetigerunt *causam materialem*. Secundo quomodo causam efficientem, ibi, « Alii vero. » Tertio quomodo causam formalem, ibi, « Quod quid erat esse vero etc. » Quarto quomodo causam finalem, ibi, « Cujus vero causa etc. » Dicit ergo primo quod illi, scilicet priores philosophi, omnes in hoc conveniunt, quod dant rebus aliquod principium quasi materiam. — Differunt tamen in duobus. Primo, quia quidam posuerunt unam materiam, sicut Thales et Diogenes et similes: quidam plures, sicut Empedocles. Secundo, quia quidam posuerunt rerum materiam esse aliquod corpus, sicut prædicti philosophi. Quidam incorporeum, sicut Plato qui posuit dualitatem. Posuit enim Plato magnum et parvum, quæ non dicunt aliquod corpus. Italici vero, idest Pythagorici posuerunt infinitum, quod iterum non est corpus. Empedocles vero quatuor elementa quæ sunt corpora. Similiter Anaxagoras posuit « infinitatem similium partium » idest infinitas partes consimiles principia esse. Et hi omnes tetigerunt « talem causam, » scilicet materialem. Et etiam illi qui dixerunt aerem aut aquam aut ignem esse principium, vel aliquod medium inter hæc elementa, scilicet igne spissius, aere subtilius; omnes enim tales prædicti tale corpus posuerunt esse primum elementum. Et sic patet quod dicit, quod philosophi quantum ad hæc, quæ præ-

dicta sunt, posuerunt solam causam materialem.

174. — Deinde cum dicit « alii quidem »

Hic ponit opiniones de *causa efficiente*, dicens, quod alii prædictorum philosophorum posuerunt cum causa materiali causam unde principium motus: sicut quicumque posuerunt causam rerum amorem, odium, et intellectum; aut qui faciunt aliqua principia agentia præter hæc, sicut Parmenides qui posuit ignem quasi causam agentem.

175. — Deinde cum dicit « quod quid »

Hic ponit opiniones de *causa formali*; et dicit quod causa, per quam scitur quid est rei substantia, idest causam formalem, nullus manifeste rebus attribuit, et si aliquid tangerent antiqui philosophi quod pertineret ad causam formalem, sicut Empedocles qui posuit os et carnem habere aliquam rationem per quam sunt hujusmodi; non tamen hoc quod pertinet ad causam formalem ponebant per modum causæ.

176. — Sed inter alios maxime appropinquaverunt ad ponendum causam formalem qui posuerunt species, et eas rationes qui ad species pertinent, sicut unitatem et numerum et alia hujusmodi. Species enim et ea quæ sunt modo prædicto in speciebus, ut unitas et numerus, non suscipiuntur vel ponuntur ab eis ut materiæ rerum sensibilibus, cum potius ex parte rerum sensibilibus materiam ponant. Nec ponunt eas ut causas unde motus proveniat rebus, immo magis sunt rebus causa immobilitatis. Quicquid enim necessarium in sensibilibus invenitur, hoc ex speciebus causari dicebant, et ipsas, scilicet species, dicebant esse absque motu. Ad hoc enim ab eis ponebantur, ut dictum est, quod immobiles existentes uniformiter se haberent, ita quod de eis possent dari definitiones et fieri demonstrationes. Sed secundum eorum opinionem species rebus singulis præstant quidditatem per modum causæ

formalis, et unitas hoc ipsum præstat speciebus.

177. — Deinde cum dicit «cujus «vero»

Hic ponit opiniones quorundam de *causa finali*, dicens quod philosophi quodammodo finem ejus causam motus et transmutationes et actiones fiunt, dicunt esse causam, et quodammodo non dicunt, nec dicunt eodem modo, quo vera causa est. — Illi enim qui dicunt causam esse intellectum vel amorem, ponunt eas causas quasi bonum. Dicebant enim hujusmodi esse causas ut res bene se habeant. Boni enim causa esse non potest nisi bonum. Unde sequitur quod ponerent intellectum et amorem esse causam, sicut bonum est causa. Bonum autem potest intelligi dupliciter. Uno modo sicut causa finalis, inquantum aliquid fit gratia alicujus boni. Alio modo per modum causæ efficientis, sicut dicimus quod bonus homo facit bonum. Isti ergo philosophi non dixerunt prædictas causas esse bonas, quasi horum causa aliquod entium sit aut fiat, quod pertinet ad rationem causæ finalis; sed quia a prædictis, scilicet intellectu et amore, procedebat motus quidam ad esse et fieri rerum, quod pertinet ad rationem causæ efficientis.

178. — Similiter autem Pythagorici et Platonici qui dixerunt rerum substantiam esse ipsum unum et ens, uni etiam et enti attribuebant bonitatem. Et sic dicebant talem naturam, scilicet bonum, esse rebus sensibilibus causam substantiæ, vel per modum causæ formalis, sicut Plato posuit, vel per modum materiæ sicut Pythagorici. Non tamen dicebant quod esse rerum aut fieri esset hujus causa, scilicet unius et entis, quod pertinet ad rationem causæ finalis. Et sic sicut naturales posuerunt bonum esse causam, non per modum causæ formalis, sed per modum causæ efficientis: ita Platonici posuerunt bonum esse causam per modum causæ formalis et non per modum causæ finalis: Pythagorici vero per modum causæ materialis.

179. — Unde patet quod accidebat eis quodammodo dicere bonum esse causam, et quodammodo non dicere. Non enim simpliciter dicebant bonum esse causam, sed per accidens. Bonum enim secundum propriam rationem est causa per modum causæ finalis. Quod ex hoc patet, quod bonum est, quod omnia appetunt. Id autem, in quod tendit appetitus, est finis: bonum igitur secundum propriam rationem est causa per modum finis. Illi igitur ponunt bonum simpliciter esse causam, qui ponunt ipsum esse causam finalem. Qui autem attribuunt bono alium modum causalitatis, ponunt ipsum esse causam, et hoc per accidens, quia non ex ratione boni, sed ratione ejus cui accidit esse bonum, ut ex hoc quod est esse activum vel perfectivum. Unde patet quod isti philosophi causam finalem non ponebant nisi per accidens, quia scilicet ponebant pro causa, id cui convenit esse finem, scilicet bonum; non tamen posuerunt ipsum esse causam per modum finalis causæ, ut dictum est.

180. — Deinde cum dicit «quod «quidem»

Hic *concludit* conclusionem principaliter intentam, scilicet quod determinatio facta superius de causis quæ et quot sint, recta fuit. Hujus enim testimonium videntur præbere prædicti philosophi, nullum genus causæ valentes addere supra prædicta. Et hæc utilitas provenit ex prædictarum opinionum recitatione. Alia autem utilitas est, quia inde palam est, quod principia rerum sunt quærenda in ista scientia, ut omnia quæ antiqui posuerunt, et quæ superius sunt determinata, aut aliquod horum. Maxime enim hæc scientia considerat causam formalem et finalem et aliquo modo etiam moventem. Nec solum oportet prædictas opiniones recitasse; sed post hæc transiendo dicendum est quomodo quilibet horum dixerit, et in quo bene, et in quo male; et quomodo ea quæ dicuntur de principiis habent aliquam dubitationem.

LECTIO XII.

Eorum improbatio ponitur, qui unum vel plura materialia principia, existimaverunt; quo item modo bene vel male de materia Anaxagoras dixerit, ostendit.

C.VIII. Ergo quicumque unum ipsum omne, et unam esse quamdam naturam quasi materiam ponunt, et eam corpoream et mensuram habentem, pa'am quod multipliciter delinquant. Corporum enim elementa ponunt solum, incorporeorum vero non, tamquam non existentibus incorporeis.

De generatione quoque et corruptione causam dicere conantes, et de omnibus physice tractantes, motus causam auferunt.

Amplius autem substantiam nullius posuerunt causam, neque quod quid est.

30 Et ad hoc quodlibet simplicium corporum esse principium quodcumque, præter terram, non considerantes ea, quæ ex invicem generationem aliquam faciunt.

Dico autem ignem, terram, aquam et aerem: hæc quidem enim concretionem, illa vero discretionem invicem fiunt. Hæc autem ad prius esse et posterius plurimum differunt.

Aliqua enim utique videbitur maxime elementum esse omnium ex quo primo fit congregatione primum. 369a Tale vero est quod minutissimæ partis et subtilissimum corporum. Unde quicumque ponunt ignem principium, maxime confessæ rationi huic dicunt: tale vero et aliorum unusquisque confitetur elementum esse quoddam corporum.

Nullus enim posteriorum et unum dicentium, terram esse elementum voluit: palam quia propter magnitudinem partialitatis. Quodlibet autem trium elementorum iudicem quemdam accepit. Hi namque ignem, illi vero aquam, alii aerem hoc esse dicunt. Sed quare non terram dicunt, quemadmodum hominum multi? omnia namque terram esse dicunt. Dicit autem Hesiodus terram primam corporum fa-

ctam esse: sic enim antiquam et publicam contingit existimationem esse. Secundum hanc igitur rationem nec si quis horum aliquid dicit præter ignem, nec si quis aere quidem spissius hoc ponit, aqua autem subtilius, non recte utique dicet.

Si vero est, quod est generatione posterius, natura prius; et quod est densatum et concretum posterius generatione, horum erit contrarium; aqua quidem aere prior, et terra aqua. De ponentibus quidem igitur unam causam qualem diximus, sint hæc dicta. 20

Idem quoque et si quis hæc plura ponit, velut Empedocles, quatuor dicit esse corpora materiam. Etenim huic hæc quidem eadem, alia vero propria accidere est necesse. Ex adinvicem enim generata cernimus, quasi non semper igne et terra eodem corpore permanente. Dictum est autem de his in Physicis.

Et de moventium causa, utrum unum aut plura ponendum, nec recte nec rationabiliter putandum est omnino dictum esse.

Et ex toto alterationem auferre est necesse sic dicentibus. Non enim ex calido frigidum, nec ex frigido calidum erit. Quod enim ea patietur contraria, et quæ est una natura, quæ sit ignis et aqua? quod ille non ponit. 30

Anaxagoram vero si quis susceperit, duo elementa dicere, suscipiant maxime secundum rationem, quam ille quidem non dearticulavit: secutus tamen est ex necessitate dicentes eam. Nam absurdo existente taliter dicere permixta esse a principio omnia, et quia oportet accipere quod impermixta præexistant, et quia non aptum cuilibet permisceri quodlibet. Adhuc autem quia passiones et accidentia

separantur a substantiis: eorundem enim permixtio est et separatio. Tamen siquis exequitur articulans quod vult dicere, forte apparebit mirabilius dicens. Quando namque nihil erat discretum, palam quia nihil erat verum dicere de substantia illa. Dico autem quia neque album, neque nigrum, aut fuscum aut alium colorem: sed neque colorata erat ex necessitate: horum enim colorem aliquem haberet. Similiter autem et sine humoribus. Eadem quoque ratione, neque aliud simile. Nihil enim neque quale aliquod id possibile est esse, neque quantum, neque quid. Aliqua enim dictarum in parte specierum inessent utique ei; sed hoc palam impossibile

permixtis omnibus. Jam enim discreta essent. Dixit autem permixta esse omnia præter intellectum. Hunc autem impermixtum solum et purum. Ex his autem accidet eidem dicere duo principia intellectum ipsum: hoc enim simpliciter impermixtum et alterum quale ponimus indeterminatum antequam determinetur et quadam specie participet. Quare quod dicit quidem, neque recte, neque plane. Vult tamen aliquid posterius dicentibus propinquum et nunc apparentibus magis. Verum hi quidem his qui circa generationem sermonibus et corruptionem et motum proprii sunt solum. Fere namque circa talis substantiæ principia et causas quærent solum.

SYNOPSIS

(Lect. XII.)

Incipit prosequi suam intentionem 73-272.

(primo recitando 73-180).

secundo improbando 181-272.

Improbat singulas opiniones 181-271.

opiniones illorum qui physice locuti sunt 181-200.

illorum qui posuerunt *unam tantum C. materialem* 181-189.

in generali 181-183.

in speciali 184-189.

illorum qui posuerunt *plures C. materiales* 190-200.

Empedocles 190-193.

Anaxagoras 194-200.

opiniones illorum qui non naturaliter locuti sunt [vide lect. seq.].

181. — Postquam recitavit opiniones philosophorum de principiis, hic incipit eas improbare. Et dividitur in duas partes. Primo improbat *singulas opiniones*. Secundo recolligit ea quæ dicta sunt, et continuat se ad sequentia, ibi, « Quoniam ergo dictas causas etc. » Prima dividitur in duas partes. Primo reprobatur opiniones *eorum qui naturaliter locuti sunt*. Secundo reprobatur opiniones illorum qui non naturaliter sunt locuti, scilicet Pythagoræ et Platonis, eo quod altiora principia posuerunt quam naturales, ibi, « Quicumque vero etc. » Circa primum duo facit. Primo improbat opiniones *eorum qui posuerunt unam causam materialem*. Secundo eorum qui posuerunt plures,

ibi, « Idem quoque et siquis. » Circa primum duo facit. Primo improbat opiniones prædictas *in generali*. Secundo in speciali, ibi, « Et ad hoc etc. » Improbat autem in generali triplici ratione. *Prima ratio* talis est. Quia in rebus non solum sunt corporea, sed etiam quædam incorporea, ut patet ex libro de Anima. Sed ipsi non posuerunt principia nisi corporea: quod ex hoc patet, quia ipsi ponebant, « unum omne » id est universum esse unum secundum substantiam, et esse unam naturam quasi materiam, et eam esse corpoream, et habentem « mensuram » id est dimensionem: corpus autem non potest esse causa rei incorporeæ; ergo patet quod in hoc deliquerunt insufficienter rerum

principia tradentes. Et non solum in hoc, sed in multis, ut ex sequentibus rationibus apparet.

182. — Deinde cum dicit « de generatione ratione »

Hic ponit *secundam rationem* quæ talis est. Quicumque habet necesse determinare de motu, oportet quod ponat causam motus: sed prædicti philosophi habebant necesse tractare de motu: quod ex duobus patet: tum quia ipsi conabantur dicere causas generationis et corruptionis rerum, quæ sine motu non sunt: tum etiam quia de rebus omnibus naturaliter tractare volebant: naturalis autem consideratio requirit motum, eo quod natura est principium motus et quietis, ut patet secundo Physicorum: ergo debebant tractare de causa, quæ principium motus. Et ita cum illam auferrent causam, nihil de ea dicendo, patet etiam quod in hoc deliquerunt.

183. — Deinde cum dicit « amplius autem »

Hic ponit *tertiam rationem*. Quælibet enim res naturalis habet « substantiam, » idest formam partis, « et quod quid est, » idest quidditatem quæ est forma totius. Formam dicit, inquantum est principium subsistendi: et quod quid est, inquantum est principium cognoscendi, quia per eam scitur quid est res: sed prædicti philosophi formam non ponebant esse alicujus causam: ergo insufficienter de rebus tractabant, in hoc etiam delinquentes, quod causam formalem prætermittabant.

184. — Deinde cum dicit « nullus enim »

Hic reprobat opiniones eorum *in speciali*: et hoc dupliciter. Primo quantum ad hoc quod ponebant elementa *præter ignem* esse principia. Secundo quantum ad hoc quod prætermittabant terram, ibi, « Si vero est, quod est generatione etc. » Primo ergo resumit eorum positionem, qui videlicet ponebant esse elementum quodlibet simplicium

corporum præter terram. Et rationem opinionis ostendit, quia ipsi videbant simplicia corpora ex invicem generari, ita quod quædam fiunt ex illis per concretionem sive per inspissationem, sicut grossiora ex subtilioribus.

185. — Ostendit etiam modum procedendi contra eorum opiniones ex eorum rationibus. Ponebant enim hanc rationem aliquid istorum esse principium, quia ex eo generabantur alia concretionem vel discretione. Qui duo modi multum differunt quantum ad prioritatem vel posterioritatem ejus ex quo aliquid generatur. Nam secundum unum modum videtur esse prius id ex quo generatur aliquid per concretionem. Et hanc rationem primo ponit. Secundum vero alium modum videtur esse prius illud, ex quo generatur aliquid per rarefactionem; et ex hoc sumit secundam rationem.

186. — Quod enim illud ex quo generatur aliquid per concretionem sit primum, hoc attestatur opinioni, quæ nunc habetur, quod illud sit elementum maxime omnium, ex quo alia fiunt per concretionem. Quod quidem patet per rationem, et eorum positiones. Per rationem quidem: quia id ex quo fiunt alia per concretionem est hoc quod est subtilissimum inter corpora, minutissimas partes habens. Et hoc esse videtur simplicius. Unde si simplex est prius composito, videtur quod hoc sit primum. Per eorum vero positiones: quia quicumque posuerunt ignem esse principium, posuerunt ipsum primum esse principium, quia est subtilissimum corporum. Similiter autem alii visi sunt hanc rationem sequi, existimantes tale esse elementum corporum, quod est subtiles partes habens. Quod ex hoc patet, quod nullus posteriorum prosecutus est poetas theologos, qui dixerunt terram esse elementum. Et manifestum est quod hoc renuerunt ponere, « propter magnitudinem partialitatis » idest propter grossitiem partium. Constat autem quod quodlibet aliorum trium elementorum accepit aliquem philoso-

phorum, qui iudicavit ipsum esse principium. Sed quia non dixerunt terram principium esse, ideo non potest dici quod hoc non dixerunt, quia esset contra communem opinionem. Nam multitudo hominum hoc existimabat, quod terra esset substantia omnium. Et Hesiodus etiam, qui fuit unus de theologis poetis, dixit quod inter alia corpora primum facta est terra. Et sic patet quod opinio quod terra esset principium, fuit antiqua, quia ab ipsis poetis theologis posita, qui fuerunt ante naturales philosophos: et publica, quia in eam consenserunt plures. Unde restat quod hac sola ratione posteriores naturales evitaverunt ponere terram esse principium, propter grossitiem partium. Sed constat quod terra habet grossiores partes quam aqua, et aqua quam aer, et aer quam ignis, et si quid est medium inter ea grossius est quam ignis. Unde patet, sequendo hanc rationem, quod nullus eorum recte dixit, nisi qui posuit ignem esse principium. Nam ex quo ratione subtilitatis aliquid ponitur principium, necessarium est illud poni primum principium quod est omnium subtilissimum.

187. — Deinde cum dicit « si vero »

Hic ponit aliam rationem, per quam e converso videtur quod terra sit maxime elementum. Constat enim quod illud quod est in generatione posterius, est prius secundum naturam; eo quod natura in finem generationis tendit, sicut in id quod est primum in ejus intentione. Sed quanto aliquid est magis densum et compositum, tanto est etiam posterius generatione: quia in via generationis ex simplicibus proceditur ad composita, sicut ex elementis fiunt mixta, et ex mixtis humores et membra: ergo illud quod est magis compositum et spissum illud est prius secundum naturam. Et sic sequitur contrarium ejus quod prima ratio concludebat, scilicet quod aqua sit prior aere, et terra prior aqua quasi primum principium.

5 — *Comment. in Metaph.*

188. — Est autem attendendum quod differt quærere illud quod est prius in uno et eodem, et illud quod est prius simpliciter. Si enim quæratur quid est prius simpliciter, oportet perfectum esse prius imperfecto, sicut et actum potentia. Nihil enim reducitur de imperfecto ad perfectum, vel de potentia in actum, nisi per aliquod perfectum ens actu. Et ideo, si loquamur de primo universi, oportet ipsum esse perfectissimum. Sed respectu unius particularis, quod procedit de potentia in actum perfectum, potentia est prius tempore actu, licet posterius natura. Constat etiam quod primum omnium oportet esse simplicissimum, eo quod composita dependent a simplici et non e converso. Necessarium ergo erat antiquis naturalibus quod utrumque attribuerent primo principio totius universi, scilicet cum summa simplicitate maximam perfectionem. Hæc autem duo non possunt simul attribui alicui principio corporali. Nam in corporibus generabilibus et corruptibilibus sunt simplicissima imperfecta; ideo cogeantur quasi rationibus contrariis diversa principia ponere. Præelgebant autem rationem simplicitatis, quia non considerabant res nisi secundum modum, secundum quem aliquid exit de potentia in actum; in cujus ordine non oportet id quod est principium esse perfectius. — Hujusmodi autem contrarietatis dissolutio haberi non potest, nisi ponendo primum entium principium incorporeum: quia hoc erit simplicissimum, ut de eo inferius Aristoteles probabit.

189. — Concludit autem in fine quod de positionibus eorum, qui dixerunt unam causam materialem, ea sufficiant quæ ad præsens dicta.

190. — Deinde cum dicit « idem « quoque »

Hic ponit rationes contra ponentes plures causas materiales. Et primo contra Empedoclem. Secundo contra Anaxagoram, ibi, « Anaxagoram etc. » Dicit ergo primo, quod idem accidit Empe-

docli qui posuit quatuor corpora esse materiam, quia patiebatur eandem difficultatem ex prædicta contrarietate. Nam ex ratione simplicitatis, ignis videbatur esse maxime principium, alia vero ratione terra, ut dictum est. Quædam etiam inconvenientia accidunt Empedocli eadem cum prædictis. Sicut de hoc quod non posuit causam formalem, et de prædicta contrarietate simplicitatis et perfectionis in corporalibus, licet contra eum non sit ratio de ablatione causæ moventis. Sed quædam alia inconvenientia accidunt ei, propria præter ea quæ accidunt ponentibus unum causam materialem.

191. — Et hoc patet tribus rationibus. Quarum *prima* talis est. Quia *prima principia non generantur ex invicem*, eo quod principia semper oportet manere, ut dictum est primo Physicorum. Sed ad sensum videmus quod quatuor elementa ex invicem generantur, unde et de eorum generatione in scientia naturali determinatur. Ergo inconvenienter posuit quatuor elementa *prima rerum principia*.

192. — Deinde cum dicit « et de moventium »

Hic ostendit *secundum* inconveniens quod pertinet ad causam moventem. Ponere enim plures causas moventes et contrarias non omnino dictum est recte, nec omnino rationabiliter. Si enim causæ moventes accipiantur proxime, oportet eas esse contrarias, cum earum effectus contrarii appareant. Si autem accipiatur *prima causa*, tunc oportet esse unum, sicut apparet in duodecimo hujus scientiæ, et in octavo Physicorum. Cum igitur ipse intendat ponere *primas causas moventes*, inconvenienter posuit eas contrarias.

193. — Deinde cum dicit « et ex toto »

Hic ponit *tertiam* rationem quæ ducit ad inconveniens, et est talis. In omni alteratione oportet esse idem subjectum quod patitur contraria. Et hoc

ideo, quia ex uno contrario non fit alterum, ita quod unum contrarium in alterum convertatur, sicut ex calido non fit frigidum, ita quod ipse calor fiat frigus vel e converso, licet ex calido fiat frigidum supposito uno subjecto tantum, inquantum unum subjectum quod suberat calori, postea subest frigori. Empedocles vero non posuit unum subjectum contrariis, immo contraria in diversis subjectis posuit, sicut calidum in igne, et frigidum in aqua. Nec iterum posuit istis duobus unam naturam subiectam; ergo nullo modo potuit alterationem ponere. Et hoc est inconveniens quod alteratio totaliter auferatur.

194. — Deinde cum dicit « Anaxagoræ ram vero »

Hic prosequitur de opinione *Anaxagoræ*: et circa hoc duo facit. Primo ostendit qualiter opinio *Anaxagoræ* est suscipienda quasi vera, et quomodo quasi falsa *in generali*. Secundo explicat utrumque in speciali, ibi, « Nam absurdo existente etc. » Dicit ergo primo quod si quis vult suscipere opinionem *Anaxagoræ* veram de eo quod posuit duo principia, scilicet materiam et causam agentem, accipiat eam secundum rationem quam videtur ipse secutus, quasi quadam necessitate veritatis coactus, ut sequeretur eos, qui hanc rationem exprimunt. Ipse vero « non articulavit eam, » idest non expresse distinxit. Ejus ergo opinio est vera quantum ad hoc quod non expressit, falsa quantum ad hoc quod expressit.

195. — Et hoc *in speciali* patet sic. Quia si totaliter accipiatur ejus opinio secundum quod in superficie apparebat ex ejus dictis, apparebit major absurditas propter quatuor rationes. Primo, quia hoc ipsum quod est, omnia in principio mundi fuisse permixta, est absurdum, cum distinctio partium mundi æstimetur secundum sententiam Aristotelis sempiterna. — Secunda ratio est, quia impermixtum se habet ad permixtum sicut simplex ad compositum: sed

simplicia præexistunt compositis, et non e converso: ergo impermixta oportet præexistere mixtis, cujus contrarium Anaxagoras dicebat. — Tertia ratio est, quia non quodlibet natum est misceri cuilibet in corporibus; sed illa sola nata sunt adinvicem misceri, quæ nata sunt adinvicem transire per aliquam alterationem, eo quod mixtū est miscibilium alteratorum unio. Anaxagoras vero ponebat quodlibet esse mixtum cuilibet. — Quarta ratio est, quia eorundem est permixtio et separatio: non enim dicuntur misceri nisi illa quæ apta nata sunt separata existere: sed passionem et accidentia sunt permixta substantiis, ut Anaxagoras dicebat: ergo sequeretur quod passionem et accidentia possent a substantiis separari, quod est manifeste falsum. Istæ igitur absurditates apparent, si consideretur opinio Anaxagoræ superficialiter.

196. — Tamen si quis exequatur « articulariter, » idest distincte et manifeste perquirat quod Anaxagoras « vult « dicere, » idest ad quod ejus intellectus tendebat, licet exprimere nesciret, apparebit ejus dictum mirabilium et subtilius præcedentium philosophorum dictis. Et hoc propter duo. Primo, quia magis accessit ad veram materiæ cognitionem. Quod ex hoc patet, quia in illa permixtione rerum quando nihil erat ab alio discretum, sed omnia erant permixta, de illa substantia sic permixta, quam ponebat rerum materiam, nihil vere poterat de ea prædicari, ut patet de coloribus; non enim poterat de ea prædicari aliquis specialis color, ut diceretur esse alba, vel nigra, vel secundum aliquem alium colorem colorata; quia secundum hoc oporteret illum colorem non esse aliis permixtum. Et similiter color in genere non poterat de ea prædicari, ut diceretur esse colorata; quia de quocunque prædicatur genus, necesse est aliquam ejus speciem prædicari, sive sit prædicatio univoca sive denominativa. Unde si illa substantia esset colorata, de necessitate haberet aliquem determinatum colorem, quod est contra

prædicta. Et similis ratio est de « humo-ribus » idest saporibus, et de omnibus aliis hujusmodi. Unde nec ipsa genera prima poterant de ipso prædicari, ut scilicet esse qualis vel quanta vel aliquid hujusmodi. Si enim genera prædicarentur, oportet quod aliqua specierum particularium inesset ei; quod est impossibile, si ponantur omnia esse permixta; quia jam ista species, quæ de illa substantia diceretur, esset ab aliis distincta. Et hæc est vera natura materiæ, ut scilicet non habeat actu aliquam formam, sed sit in potentia ad omnes; quia et ipsum mixtum non habet actu aliquid eorum quæ in ejus mixtionem conveniunt, sed potentia tantum. Et propter hanc similitudinem materiæ primæ ad mixtum, videtur posuisse mixtionem prædictam, licet aliqua differentia sit inter potentiam materiæ et potentiam mixti. Nam miscibilia, etsi sint in potentia in mixto, tamen non sunt in eo in potentia pure passiva. Manent enim virtute in mixto. Quod ex hoc potest patere, quia mixtum habet motum et operationes ex virtute corporum miscibilium; quod non potest dici de his, quæ sunt in potentia in materia prima. Est et alia differentia: quia mixtum etsi non sit actu aliquod miscibilium, est tamen aliquid actu: quod de materia prima dici non potest. Sed hanc differentiam videtur removere Anaxagoras ex hoc, quod non posuit particularem aliquam mixtionem, sed universalem omnium.

197. — Secundo subtilius cæteris dixit, quia magis accessit ad veram cognitionem primi principii agentis. Dixit enim omnia esse permixta præter intellectum; et hunc dixit solum esse impermixtum et purum.

198. — Ex quibus patet, quod ipse posuit duo esse principia, et ipsum intellectum posuit esse unum, secundum quod ipse est simplex et impermixtus; et alterum principium posuit materiam primam, quam ponimus sicut indeterminatam, antequam determinetur, et antequam aliquam speciem participet.

Materia enim, cum sit infinitarum formarum, determinatur per formam, et per eam consequitur aliquam speciem.

199. — Patet igitur quod Anaxagoras secundum illa quæ exprimit, nec dixit recte, nec plene. Tamen videbatur directe dicere aliquid propinquius opinionibus posteriorum, quæ sunt veriores, scilicet opinioni Platonis et Aristotelis qui recte de materia prima senserunt, quæ quidem opiniones tunc erant magis apparentes.

200. — Ultimo excusat se Aristoteles a perscrutatione diligentiori harum opinionum, quia sermones dictorum philosophorum sunt proprii sermonibus naturalibus, ad quos pertinet tractare de

generatione et corruptione. Ipsi enim fere posuerunt principia et causas talis substantiæ, scilicet materialis et corruptibilis. Dicit autem « fere, » quia de aliis substantiis non tractabant, quamvis quædam principia ab eis posita possent ad alia etiam extendere, ut patet de intellectu maxime. Quia igitur non posuerunt principia communia omnibus substantiis, quod pertinet ad istam scientiam, sed principia solum substantiarum corruptibilium, quod pertinet ad scientiam naturalem; ideo diligens inquisitio de prædictis opinionibus magis pertinet ad scientiam naturalem quam ad istam.

LECTIO XIII.

Tribus rationibus Pythagoricorum sententia improbat.

Quicumque vero de omnibus existentibus faciunt theoricam, existentium autem hæc quidem sensibilia, illa vero insensibilia ponunt, palam autem quia de utrisque generibus perscrutationem faciunt. Propter quod magis utique immorabitur aliquis de eis quod bene aut non bene dicunt, ad præsentem nobis propositorum perscrutationem.

Ergo qui Pythagorici sunt vocati, principiis et elementis extraneæ a physiologis sunt usi. Causa vero, quia
30 acceperunt ea ex non sensibilibus. Nam mathematica existentium sine motu sunt, extra ea quæ sunt circa astrologiam. Disputant tamen et tractant omnia de natura. Generant enim
990a cælum, et quod circa hujus partes et passiones et operationes accidit observant. Et principia et causas in hoc dispensant, quasi aliis physiologis consentientes. Quia ens hoc est quodcumque sensibile est, et comprehendit vocatum cælum. Causas vero et principia (sicut diximus) dicunt sufficientia pertinere usque ad ea quæ sunt entium superiora et magis quam de natura rationibus convenientia.

Ex quo tamen modo motus inerit, finito et infinito solum suppositis pari et impari, non dicunt. Quomodo autem possibile sine motu et transmutatione,
10 generationem et corruptionem esse, aut eorum quæ geruntur opera circa cælum?

Amplius autem sive quis det ex eis esse magnitudinem, sive hoc ostendatur, tamen quomodo erunt hæc corporum levia, illa vero gravitatem habentia? Ex quibus enim supponunt et dicunt, nihil magis de mathematicis corporibus dicunt quam de sensibilibus. Unde de igne et terra et aliis hujusmodi corporibus nihil dixerunt, sicut nihil de sensibilibus existimant dicentes proprium.

Amplius autem quomodo oportet accipere eas quidem esse numeri passiones, et numerum circa cælum exist
20 stentium et factorum et ab initio et nunc? Numerum vero ullum esse præter numerum hunc, ex quo consistit mundus? Nam cum in hac parte opinio et tempus sit eis, parum vero desuper aut subtus injustitia et discretio, aut et permixtio, demonstrationem autem dicant, quia horum unumquodque numerus est: accidit autem secundum hunc locum jam pluralitatem esse constitutarum magnitudinum, quia passiones hæc sequuntur singula loca: utrum idem est hic numerus qui in cælo est, quem oportet accipere, quia unumquodque est, aut præter hunc alius? Plato namque ait
30 alium esse. Existimat quidem etiam et ille numeros hæc esse et horum causas: sed illos quidem intellectuales causas, hos vero sensibiles. De Pytha- C. IX. goricis quidem dimittatur ad præsens, sufficit enim ipsa tangere tantum.

SYNOPSIS

(Lect. XIII-XVII.)

Improbat singulas opiniones 181-271.

(opiniones illorum qui naturaliter locuti sunt 181-200.)

opiniones illorum qui non physice locuti sunt 201-271.ostendit quod consideratio harum opinionum magis ad præsentem scientiam pertinet
incipit contra eos disputare 202-271. | net 201.

contra Pythagoram 202-207.

in quo conveniebat et differebat cum naturalibus philosophis 202-203.

disputat contra eum, triplici ratione 204-207.

contra Platonem 208-271.

de rerum substantiis 208-258.

contra species vel Ideas 208-238.

contra ipsam positionem 208-209.

quantum ad positionis rationem 210-238.

tangit in generali modos quibus rationes Platonis deficiebant 210.

in speciali 211-238.

ostendit juxta rationem Platonis esse ideas de quibus Plato ideas non po-
nebat — 6 rationibus 211-234.

ostendit rationes Platonis esse insufficientes ad probandum 235-238.

ideas non prodesse ad motum 236.

neque ad scientiam 227-230.

neque ut exemplaria 231-235.

proponit intentum 231.

probat tripliciter 232-235.

neque ut substantiæ 236.

neque ut causa fieri — duplici ratione 237-238.

contra hoc quod ponebant de mathematicis 239-258.

contra posita de numeris 239-253.

contra posita de magnitudinibus mathematicis 254-258.

ponit positionem 254.

objicit dupliciter, 255-258.

de rerum principiis 259-271.

de principiis essendi 259-267.

de principiis cognoscendi 268-271.

Recolligit quæ dicta sunt 272.

201. — Hic disputat contra opiniones Pythagoræ et Platonis, qui altera principia posuerunt quam naturalia. Et circa hoc duo facit. Primo ostendit quod consideratio harum opinionum magis pertinet ad scientiam præsentem, quam prædictarum. Secundo incipit contra eas disputare, ibi, « Ergo qui » Pythagorici sunt vocati. » Dicit ergo primo, quod illi qui « faciunt theoriæ cam, » idest considerationem de omnibus entibus, et ponunt, quod entium quædam sunt sensibilia, quædam insensibilia, perscrutantur de utroque genere entium. Unde investigare de opi-

nionibus eorum, qui bene et qui non bene dixerunt, magis pertinet ad perscrutationem quam proponimus tractare in hac scientia. Nam hæc scientia est de omnibus entibus, non de aliquo particulari genere entis. Et sic illa quæ pertinent ad omnia entis genera, magis sunt hic considerata quam illa quæ pertinent ad aliquod particulare genus entis etc.

202. — Deinde cum dicit « ergo qui » Hic disputat contra opiniones prædictorum philosophorum. Et primo contra Pythagoram. Secundo contra Pla-

tonem; ibi, « Qui vero ideas. » Circa primum duo facit. Primo ostendit in quo Pythagoras *conveniebat cum naturalibus, et in quo ab eis differebat*. Secundo disputat contra ejus opinionem, ibi, « Ex quo tamen modo motus etc. » Sciendum est ergo, quod Pythagorici in uno conveniebant cum naturalibus, in alio ab eis differebant. Differebant quidem in positione principiorum; usi sunt enim principii rerum extraneo modo a naturalibus. — Cujus causa est, quia principia rerum non acceperunt ex sensibilibus sicut naturales, sed ex mathematicis, quæ sunt sine motu, unde non sunt naturalia. Quod autem mathematica dicuntur esse sine motu, referendum est ad illas scientias, quæ sunt pure mathematicæ, sicut arithmetica et geometria. Astrologia enim considerat motum, quia astrologia est media scientia inter mathematicam et naturalem. Principia enim sua astrologia et aliæ mediæ applicant ad res naturales, ut patet secundo Physicorum.

203. — Conveniebat autem Pythagoras cum naturalibus quantum ad ea quorum principia quærebat. Disputabat enim et tractabat de omnibus naturalibus. Tractabat enim de generatione cæli, et observabat omnia quæ accidunt circa partes cæli, quæ dicuntur diversæ spheræ, vel etiam diversæ stellæ: et quæ accidunt circa passiones vel circa eclipses luminarium, et quæ accidunt circa operationes et circa motus corporum cælestium, et circa eorum effectus in rebus inferioribus; et singulis hujusmodi dispensabat causas, adaptando scilicet unicuique propriam causam. Et videbatur etiam in hoc consentire aliis naturalibus, quod solum sit illud ens, quod est sensibile, quod comprehenditur a cælo quod videmus. Non enim ponebat aliquod corpus sensibile infinitum, sicut alii naturales posuerunt. Nec iterum ponebat plures mundos, sicut posuit Democritus. Ideo autem videbatur æstimare quod nulla entia essent nisi sensibilia, quia non assignabat principia et cau-

sas nisi talibus substantiis. Nihilominus tamen causæ et principia, quæ assignabat, non erant propria et determinata sensibilibus, sed erant sufficientia ascendere ad superiora entia, idest ad entia intellectualia. Et erant adhuc magis convenientia quam rationes naturalium, quæ non poterant extendi ultra sensibilia, quia ponebant principia corporea. Pythagoras vero, quia ponebat principia incorporea, scilicet numeros, quamvis non poneret principia nisi corporum sensibilibus, ponebat tamen entium intelligibilium, quæ non sunt corpora, principia pene, sicut et Plato posterius fecit.

204. — Deinde cum dicit « ex quo « tamen »

Hic ponit tres *rationes contra opinionem Pythagoras*: quarum prima talis est. Pythagoras non poterat assignare, quomodo motus adveniat rebus, quia non ponebat principia nisi finitum et infinitum, par et impar, quæ ponebat principia sicut substantia, sive materialia principia. Sed oportebat eum concedere motum rebus inesse. Quomodo enim esset possibile sine motu et transmutatione esse generationem et corruptionem in corporibus, et operationes eorum, quæ geruntur circa cælum, quæ per motus quosdam fiunt? Patet quod nullo modo. Unde cum Pythagoras consideravit de generatione et corruptione, et eis quæ geruntur circa cælum, patet quod insufficienter posuit non assignans aliqua principia motus.

205. — Deinde cum dicit « amplius « autem »

Hic ponit *secundam rationem*. Pythagoras enim ponebat ex numeris componi magnitudines. Sed sive hoc probet, sive concedatur, non poterit ex numeris assignare causam, quare quædam sunt gravia, quædam levia. Quod ex hoc patet, quia rationes numerorum non magis adaptantur corporibus sensibilibus quam mathematicis, quæ sunt non gravia et levia. Unde patet, quod ipsi nihil dixerunt plus de corporibus sen-

sibilibus, quam de mathematicis. Et sic patet, quod cum corpora sensibilia, ut ignis et terra et hujusmodi, inquantum talia, addant aliquid supra mathematica, nihil proprium de istis sensibilibus dixerunt secundum veram æstimationem. Et sic iterum patet, quod insufficienter posuerunt, prætermittentes assignare causas eorum, quæ sunt propria sensibilibus.

206. — Deinde cum dicit « amplius autem »

Hic ostendit *tertiam* rationem, quæ procedit ex hoc, quod Pythagoras videbatur ponere duo contraria. Ponebat enim ex una parte, quod numerus et numeri passionem sunt causa eorum quæ sunt in cælo, et omnium generabilium et corruptibilium a principio mundi: ex alia vero ponebat, quod non erat aliquis alius numerus præter istum numerum ex quo constituitur mundi substantia, numerum enim substantiam rerum posuit. Hoc autem quomodo est accipere, cum idem non sit causa suiipsius? Nam Pythagoras ex hoc dicit demonstrari, quod unumquodque horum sensibilibus est numerus secundum substantiam suam, quia in hac parte universi sunt entia contingentia, de quibus est opinio, et quæ subsunt tempore inquantum aliquando sunt et aliquando non sunt. Si autem generabilia et corruptibilia essent partim supra aut subter, in ordine universi esset inordinatio, vel per modum injustitiæ, dum, scilicet, aliqua res sortiretur nobiliorem locum vel minus nobilem quam sibi debeatur: aut per modum discretionis, inquantum corpus si poneretur extra locum suum, divideretur a corporibus similis naturæ: vel per modum mixtionis et confusionis, dum corpus extra suum locum positum oportet permisceri alteri corpori, sicut si aliqua pars aquæ esset in aliquo loco aeris, vel in loco terræ. Et videtur in hoc tangere duplicem convenientiam corporis

naturalis ad suum locum. Unam ex ordine situs, secundum quod nobiliora corpora sortiuntur altiorum locum, in quo videtur quædam justitia. Aliam autem ex similitudine vel dissimilitudine corporum locatorum adinvicem, cui contrariatur discretio et permixtio. Quia igitur res secundum quod determinatum situm habent, in universo convenienter se habent, quia situs in modico mutaretur sequeretur inconveniens, ut dictum et manifestum est, quod omnes partes universi sunt ordinatæ secundum determinatam proportionem; omnis enim determinata proportio est secundum numeros. Unde ostendebat Pythagoras, quod omnia entia essent numerus. Sed ex alia parte videmus quod magnitudines constitutæ in diversis locis sunt plures et diversæ, quia singula loca universi consequuntur proprias passiones, quibus corpora diversificantur. Nam alia sunt passiones corporis existentis sursum et deorsum. Cum igitur Pythagoras ratione prædicta dicat omnia sensibilia numerum, et videamus accidere diversitatem in sensibilibus secundum diversa loca, utrum sit idem et unus numerus tantum, qui est, « in cælo, » idest in toto corpore sensibili quod in cælo includatur, de quo oportet accipere quod est substantia uniuscujusque sensibilis? aut præter hunc numerum qui est substantia rerum sensibilibus, est alius numerus qui est eorum causa? Plato autem dixit alium numerum, qui est substantia sensibilibus, et qui est causa. Et quia ipse Plato existimavit sicut Pythagoras, numeros esse ipsa corpora sensibilia et causas eorum, sed numeros intellectuales æstimavit causas insensibilium, numeros vero sensibiles causas esse et formas sensibilibus. Quid quia Pythagoras non fecit, insufficienter posuit.

207. — *Concludit* autem in fine quod ista sufficiant de Pythagoricis opinionibus, nam eas tetigisse sufficit.

LECTIO XIV.

Multis rationibus adversus Platoniorum ideas arguitur.

6 Qui vero ideas posuerunt, primum quidem horum existentium accipere causas quærentes, alia his æqualia numero attulerunt: ut si quis numerare volens paucioribus quidem existentibus putet non posse, plures vero facientes numeret. Nam fere æquales aut non pauciores his sunt species, de quibus quærentes causas ab his ad illas pervenerunt. Secundum unumquodque enim æquivocum homogeneum aliquid est, et circa substantias aliorum est in multis unum et in his et in sempiternis.

10 Amplius autem secundum quos modos ostendimus quia sunt species, secundum nullum videntur horum. Ex quibusdam enim non est necesse fieri syllogismum; ex quibusdam vero ita; et non quorum putamus, horum fiunt species.

Quia secundum rationes eas, quæ fiunt ex scientiis, omnium erunt species quorumcumque sunt scientiæ, et secundum unum in multis et in negationibus.

Et secundum quod intelligitur aliquid corrumpi corruptibilium: phantasma enim aliquid horum est.

Amplius autem rationum certissimæ, aliæ, quidem eorum quæ ad aliquid ideas faciunt, quorum non dicunt esse secundum se genus, aliæ vero tertium hominem dicunt.

20 Et omnino quæ sunt de speciebus rationes, auferunt ea quæ magis esse volunt dicentes species esse, quam ipsas ideas esse. Accidit autem ei dualitatem non esse primam, sed nume-

rum: et ad aliquid, ipso quod secundum se. Et omnia quæcumque aliquid de speciebus opinionis sequentes opposuerunt principiis.

Amplius autem ad existimationem quidem secundum quam dicimus ideas non solum esse substantiarum species, sed et multorum aliorum. Etenim intelligentia una non solum circa substantias, sed et de aliis est. Et scientiæ non solum sunt ipsius substantiæ, sed aliorum. Accidunt autem et mille talia alia.

Secundum vero necessitatem et opinionones de ideis, si sunt participabiles species, substantiarum necesse ideas esse solum. Non enim secundum acci- 30 dens participantur; sed oportet hanc in unoquoque participare, in quantum non de subjecto dicuntur. Dico autem ut si quid per se duplo participat, hoc et sempiterno participat, sed secundum accidens; accidit enim duplo sempiternum esse. Quare substantia erit species.

991a Hæc vero substantiam esse hic significat et illic. Quare necesse est apparere quid præter eas unum in multis. Et siquidem eadem species idearum, et participantium aliquid erit commune. Quid enim magis incorruptibilibus dualitatibus, et dualitatibus multis quidem, sed sempiternis dualitas unum et idem, quam in hac et aliqua? Si vero non eadem species, æquivocatio est et simpliciter, ut si quis vocat hominem Calliam et lignum, nullam illarum communitatem inspic-
ciens.

208. — Hic disputat contra opinionem *Platonis*: et dividitur in duas partes. Primo disputat contra ejus opinionem, quantum ad hoc quod ponebat de *rerum substantiis*. Secundo quantum ad hoc quod de rerum principiis, ibi, « Om-
nino autem sapientia. » Prima dividi-

tur in duas partes. Primo enim disputat contra hoc quod ponebat substantias *species*. Secundo quantum ad hoc quod ponebat de mathematicis, ibi, « Amplius « si sunt numeri. » Circa primum duo facit. Primo enim disputat contra *ipsam positionem* *Platonis*. Secundo con-

tra rationem ipsius, ibi, « Amplius autem secundum quos etc. » Dicit ergo primo, quod Platonici ponentes ideas esse quasdam substantias separatas, in hoc videntur deliquisse, quia cum ipsi quærentes causas horum sensibilium entium, prætermisissis sensibilibus, adinvennerunt quædam alia nova entia æqualia numeris sensibilibus. Et hoc videtur inconveniens: quia qui quærit causas aliquarum rerum, debet ipsas certificare, non alias res addere, ex quarum positione accrescat necessitas inquisitionis: hoc enim simile est ac si aliquis vellet numerare res aliquas, quas non putet se posse numerare sicut pauciores, sed vult eas numerare multiplicando eas per additionem aliquarum rerum. Constat enim quod talis stulte movetur, quia in paucioribus est via magis plana, quia melius et facilius certificantur pauca quam multa. Et numerus tanto est certior quanto est minor, sicut propinquior unitati, quæ est mensura certissima. Sicut autem numeratio est quædam rerum certificatio quantum ad numerum, ita inquisitio de causis rerum est quædam certa mensura ad certificationem naturæ rerum. Unde sicut numeratæ pauciores res facilius certificantur quantum ad earum numerum, ita pauciores res facilius certificantur quantum ad earum naturam. Unde cum Plato ad notificandum res sensibiles tantum, multiplicaverit rerum genera, adjunxit difficultates, accipiens quod est difficilius ad manifestationem facilioris, quod est inconveniens.

209. — Et quod ideæ sint æquales numero, aut non pauciores sensibilibus, de quibus Platonici inquirunt causas (quibus Aristoteles se connumerat, quia Platonis discipulus fuit) et determinaverunt procedentes de his sensibilibus ad prædictas species, manifestum est si consideretur, qua ratione Platonici ideas induxerunt: hac, scilicet, quia videbant in omnibus univocis unum esse in multis. Unde id unum ponebant esse speciem separatam. Videmus tamen, quod circa omnes substantias rerum aliarum

ab ideis invenitur unum in multis per modum univocæ prædicationis, inquantum inveniuntur multa unius speciei. Et hoc non solum in sensibilibus corruptibilibus, sed etiam in mathematicis, quæ sunt sempiternæ: quia et in eis multa sunt unius speciei, ut supra dictum est. Unde relinquitur quod omnibus speciebus rerum sensibilium respondeat aliqua idea. Quælibet igitur earum est quoddam æquivocum cum istis sensibilibus, quia communicat in nomine cum eis. Sicut enim Socrates dicitur homo, ita et illa. Tamen differunt ratione. Ratio enim Socratis est cum materia. Ratio vero hominis idealis est sine materia. Vel secundum aliam litteram, unaquæque species dicitur esse aliquid univocum, inquantum scilicet est unum in multis, et convenit cum illis de quibus prædicatur, quantum ad rationem speciei. Ideo autem dicit æquales, aut non pauciores, quia ideæ vel ponuntur solum specierum, et sic erunt æquales numero istis sensibilibus, si numerentur hic sensibilia secundum diversas species, et non secundum diversa individua quæ sunt infinita. Vel ponuntur ideæ non solum specierum, sed etiam generum; et sic sunt plures ideæ quam species sensibilium, quia ideæ tunc erunt species omnes, et præter hæc omnia et singula genera. Et propter hoc dicit aut non pauciores quidem, sed plures. Vel aliter, ut dicantur esse æquales, inquantum ponebat eas esse sensibilium; non pauciores autem sed plures, inquantum ponebat eas non solum species sensibilium, sed etiam mathematicorum.

210. — Deinde cum dicit « amplius autem »

Hic disputat contra Platonem quantum ad rationem suæ positionis. Et circa hoc duo facit. Primo tangit modos in generali, quibus rationes Platonis deficiebant. Secundo exponit illos in speciali, ibi, « Quia secundum rationes scientiarum. » Dicit ergo primo, quod secundum nullum illorum modorum vi-

dentur species esse, secundum quos nos Platonici ostendimus species esse. Et hoc ideo quia ex quibusdam illorum modorum non necessarium est « fieri syllogismum, » idest quasdam rationes Platonis, quia scilicet non de necessitate possunt syllogizare species esse: ex quibusdam vero modis fit syllogismus, sed non ad propositum Platonis: quia per quasdam suas rationes ostenditur, quod species separatæ sunt quarundam rerum, quarum esse species Platonici non putaverunt similiter, sicut et illarum quarum putaverunt, esse species.

211. — Deinde cum dicit « quia secundum »

Hic prosequitur istos modos *in speciali*: et primo prosequitur secundum, ostendendo quod sequitur per rationem Platonis *species esse aliquorum, quorum species Plato non ponebat*. Secundo prosequitur primum, ostendens quod rationes Platonis non sunt sufficientes ad ostendendum esse ideas, ibi, « Omnium » autem dubitabit aliquis etc. » Circa primum ponit septem rationes: quarum *prima* talis est. Una rationem inducentium Platonem ad ponendum ideas sumebatur ex parte scientiæ: quia videlicet scientia cum sit de necessariis, non potest esse de his sensibilibus, quæ sunt corruptibilia, sed oportet quod sit de entibus separatis incorruptibilibus. Secundum igitur hanc rationem ex scientiis sumptam, sequitur quod species sint omnium quorumcumque sunt scientiæ. Scientiæ autem non solum sunt de hoc quod est esse unum in multis, quod est per affirmationem, sed etiam de negationibus: quia sicut sunt aliquæ demonstrationes concludentes affirmativam propositionem, ita sunt etiam demonstrationes concludentes negativam propositionem: ergo oportet etiam negationum ponere ideas.

212. — Deinde cum dicit « et secundum »

Hic ponit *secundam* rationem. In scientiis enim non solum intelligitur quod quædam semper se eodem modo

habent, sed etiam quod quædam corrumpuntur; aliter tolleretur scientia naturalis, quæ circa motum versatur. Si igitur oportet esse ideas omnium illorum quæ in scientiis intelliguntur, oportet esse ideas corruptibilium inquantum corruptibilia, hoc est inquantum sunt hæc sensibilia singularia; sic enim sunt corruptibilia. Non autem potest dici secundum rationem Platonis, quod scientiæ illæ, quibus intelligimus corruptiones rerum, intelligantur corruptiones horum sensibilibus; quia horum sensibilibus non est intellectus, sed imaginatio vel phantasia, quæ est motus factus a sensu secundum actum, secundum quod dicitur in secundo de Anima.

213. — Deinde cum dicit « amplius » autem »

Hic ponit *tertiam* rationem, quæ continet duas conclusiones, quas certissimis rationibus dicit concludi. Una est, quia si ideæ sunt omnium, quorum sunt scientiæ, scientiæ autem non solum sunt de absolutis, sed etiam sunt de his quæ dicuntur ad aliquid, sequitur hac ratione faciente quod ideæ sunt etiam eorum quæ sunt ad aliquid: quod est contra opinionem Platonis; quia cum ideæ separatæ sint secundum se existentes, quod est contra rationem ejus quod est ad aliquid, non ponebat Plato eorum quæ sunt ad aliquid, aliquid esse genus idearum, quia secundum se dicuntur.

214. — Alia conclusio est quæ ex aliis rationibus certissimis sequitur, quod scilicet sit tertius homo. Quod quidem tripliciter potest intelligi. Uno modo quod intelligatur, quod homo idealis sit tertius a duobus hominibus sensibilibus, qui communis hominis prædicationem suscipiunt. Sed hæc non videtur ejus esse intentio, licet non tangatur secundo Elenchorum: hæc enim est positio contra quam disputat: unde ad hoc non duceret quasi ad inconveniens.

215. — Alio modo potest intelligi, ut dicatur tertius homo, scilicet qui sit communis et homini ideali et homini

sensibili. Cum enim homo sensibilis et homo idealis conveniant in ratione, sicut duo homines sensibiles, et sicut homo idealis ponitur tertius præter duos homines sensibiles, ita alius homo debet poni tertius præter hominem idealem et hominem sensibilem. Et hoc etiam non videtur hic esse ejus intentio, quia ad hoc inconveniens statim alia ratione ducet: unde esset superfluum hic ad idem inconveniens ducere.

216. — Tertio modo potest intelligi, quia Plato ponebat in quibusdam generibus tria, quædam scilicet sensibilia, mathematica et species, sicut in numeris et lineis et omnibus hujusmodi. Non est autem major ratio quare in quibusdam rebus ponantur media quam in aliis; ergo oportebat etiam in specie hominis ponere hominem medium, qui erit tertius inter hominem sensibilem et idealem: et hanc etiam rationem in posterioribus libris Aristoteles ponit.

217. — Deinde cum dicit « et omnino »

Hic ponit *quartam* rationem quæ talis est. Quicumque per suam rationem removet aliqua, quæ sunt apud eum magis nota quam ipsa positio, inconvenienter ponit. Sed istæ rationes, quas Plato posuit, de speciebus separatis, auferunt quædam principia, quæ Platonici dicentes esse species magis volunt esse vera quam hoc ipsum quod est, ideas esse: ergo Plato inconvenienter posuit. Minorem autem sic manifestat. Ideæ secundum Platonem sunt priores rebus sensibilibus et mathematicis: sed ipsæ ideæ sunt numeri secundum eum, et magis numeri impares quam pares, quia numerum imparem attribuebat formæ, parem autem materiæ. Unde et dualitatem dixit esse materiam. Sequitur ergo quod alii numeri sunt priores dualitate, quam ponebat sicut materiam sensibilem, ponens magnum et parvum. Cujus contrarium Platonici maxime asserebant, scilicet dualitatem esse primam in genere numeri.

218. — Item si, sicut per superiorem rationem probatum est, oportet esse aliquas ideas relationum, quæ sint secundum se ad aliquid, et ipsa idea est prior eo quod participat ideam, sequitur quod hoc ipsum quod est ad aliquid est prius absoluto quod secundum se dicitur. Nam hujusmodi substantiæ sensibiles, quæ participant ideas, absolute dicuntur. Et similiter de omnibus est quæcumque illi qui sequuntur opinionem de ideis dicunt opposita principiis per se notis, quæ etiam ipsi maxime concedebant.

219. — Deinde cum dicit « amplius autem »

Hic ponit *quintam* rationem, quæ talis est. Ideæ ponebantur a Platone, ut eis competerent rationes sive definitiones positæ in scientiis, ut etiam de eis scientiæ esse possent. Sed « intelligentia una, » idest simplex et indivisibilis, qua scitur de unoquoque quid est, non solum est circa substantias « sed etiam de aliis, » scilicet accidentibus. Et similiter scientiæ non solum sunt substantiæ, et de substantia, sed etiam inveniuntur scientiæ « aliorum, » scilicet accidentium: ergo patet quod ad æstimationem, secundum quam vos Platonici esse dicitis ideas, sequitur quod species non solum essent substantiarum, sed etiam multorum aliorum, scilicet accidentium. Et hoc idem sequitur non solum propter definitiones et scientias, sed etiam accidit multa « alia talia, » scilicet plurima, ex quibus oportet ponere ideas accidentium secundum rationes Platonis. Sicut quia ponebat ideas principia essendi et fieri rerum, et multorum hujusmodi, quæ conveniunt accidentibus.

220. — Sed ex alia parte secundum quod Plato opinabatur de ideis, et secundum necessitatem, qua sunt necessariæ sensibilibus « inquantum » scilicet sunt participabiles a sensibilibus, est necessarium ponere quod ideæ sint solum substantiarum. Quod sic patet. Ea quæ sunt secundum accidens non

participantur: sed ideam oportet participari in unoquoque inquantum non dicitur de subjecto. Quod sic patet. Quia si aliquod sensibile participat « per se » duplo, » idest duplo separato (sic enim appellabat Plato omnia separata, scilicet per se entia): oportet quod participet sempiterno; non quidem per se, quia tunc sequeretur quod dupla sensibilia essent sempiterna, sed per accidens: inquantum scilicet ipsum per se duplum quod participatur est sempiternum. Ex quo patet quod participatio non est eorum quæ accidentia sunt, sed solummodo substantiarum. Unde secundum opinionem Platonis non erat aliquod accidens species separata, sed solum substantia: et tamen secundum rationem sumptam ex scientiis oportebat quod esset species etiam accidentium, ut dictum est.

221. — Deinde cum dicit « hæc « vero »

Hic ponit *sextam* rationem, quæ talis est. Istæ res sensibiles substantiam significant in rebus quæ videntur et similiter illic, ut in rebus intelligibilibus, quæ substantiam significant, quia tam intelligibilia quam sensibilia substantiam ponebant: ergo necesse est ponere præter utrasque substantias, scilicet intelligibiles et sensibiles, aliquid commune eis quod sit unum in multis: ex hac enim ratione Platonici ideas ponebant, quia inveniebant unum in multis, quod credebant esse præter illa multa.

222. — Et quod hoc ponere sit necessarium, scilicet aliquod unum præter substantias sensibiles et præter species, sic ostendit. Aut enim ideæ et sensibilia quæ participant ideas sunt unius speciei aut non. — Si sunt unius speciei, omnium autem multorum in specie convenientium oportet ponere secundum positionem Platonis unam speciem separatam communem, oportebit igitur aliquid ponere commune sensibilibus et ipsis ideis, quod sit separatum ab utroque. Non potest autem responderi ad hanc rationem quod ideæ quæ sunt incorpo-

rales et immateriales non indigent aliis speciebus superioribus; quia similiter mathematica quæ ponuntur a Platone media inter sensibilia et species, sunt incorporea et immaterialia: et tamen, quia plura eorum inveniuntur unius speciei, Plato posuit eorum speciem communem separatam, qua etiam participant non solum mathematica, sed etiam sensibilia. Si igitur est una et eadem dualitas, quæ est species vel idea dualitatis, quæ quidem est etiam in dualitatibus sensibilibus quæ sunt corruptibiles, sicut exemplar est in exemplo et in dualitatibus etiam mathematicis quæ sunt multæ unius speciei, sed tamen sunt sempiternæ, eadem ratione in eadem dualitate, scilicet quæ est idea et in alia quæ est mathematica, vel sensibilis, erit alia dualitas separata. Non enim potest reddi (1) propter quid illud sit, et hoc non sit.

223. — Si autem detur alia pars, scilicet sensibilia quæ participant ideas non sunt ejusdem speciei cum ideis: sequitur quod nomen quod dicitur de ideis et de substantia sensibili dicatur omnino æquivoce. Illa enim dicuntur æquivoce, quorum solum nomen commune est, ratione speciei existente diversa. Nec solum sequitur quod sint quocumque modo æquivoca, sed simpliciter æquivoca, sicut illa quibus imponitur unum nomen sine respectu ad aliquam communicationem, quæ dicuntur æquivoca a casu. Sicut si aliquem hominem aliquis vocaret Calliam et aliquod lignum.

224. — Hoc autem ideo addidit Aristoteles quia posset aliquis dicere quod non omnino æquivoce aliquod nomen prædicatur de idea et de substantia sensibili, cum de idea prædicetur essentialiter, de substantia vero sensibili per participationem. Nam idea hominis secundum Platonem dicitur per se homo, hic autem homo sensibilis dicitur per participationem. Sed tamen talis æquivocatio non est pura; sed nomen quod

(1) *Supple ratio.*

per participationem prædicatur, dicitur
per respectum ad illud quod prædicatur
per se, quod non est pura æquivocatio,
sed multiplicitas analogiæ. Si autem es-
sent omnino æquivoca a casu idea et

substantia sensibilis, sequeretur quod
per unum non posset cognosci aliud,
sicut æquivoca non se invicem notifi-
cant.

LECTIO XV.

Rationes illæ solvuntur, quibus Platonici ideas ponere coacti sunt.

10 Omnium autem dubitabit aliquis maxime, quid conferunt species sempiternis sensibilibus, aut his quæ fiunt et corrumpuntur.

Nec enim motus, nec transmutationis ullius sunt causa in eis.

Sed nec ad scientiam nihil auxiliatur eis, quia est aliorum nec enim illæ horum substantia: nam essent in eis. Nec ad esse cum non participantibus insint. Sic enim forsitan causa videbitur esse album permixtum albo. Sed hæc quidem ratio valde mobilis est, quam Anaxagoras prius, et Hesiodus posterius et alii quidam dixerunt. Facile namque colligere est multa et impossibilia ad talem opinionem. At vero
20 nec ex speciebus sunt alia secundum ullum modum consuetorum.

Dicere vero exemplaria esse et eis alia participare, vaniloquium est, et metaphoras dicere poeticas.

Nam quid est opus ad ideas respiciens? Contingit enim et esse et fieri simile aliquod, et non assimilatum ad illud. Quare existente Socrate et non existente fiet qualis Socrates.

Similiter autem palam, quia etiam si sit Socrates sempiternus, erunt ejusdem exemplaria plura, quare et species: ut hominis animal et bipes: similiter autem et autosanthropos.

Amplius autem non solum sensibilibus species exemplaria, sed etiam ipsarum, ut genus specierum; quare idem erit exemplar et imago. b

Amplius opinabitur utique impossibile esse separatim substantiam, et cuius est substantia. Quare quomodo ideæ substantiæ rerum existentes separatim erunt?

In Phædone vero sic dicitur quod ipsius esse et fieri causæ sint species, et etiam existentibus speciebus, tamen non fiunt participantia nisi sit quod movit.

Et multa fiunt alia ut domus et annulus, quorum non dicimus esse species: quare palam quia contingit et alia et esse et fieri, et propter tales causas quales et nunc dictas.

225. — Hic improbat opinionem Platonis quantum ad hoc quod *non concludere intendebat*. Intendebat enim Plato concludere ideas esse per hoc, quod sunt necesse sensibilibus rebus secundum aliquem modum. Unde Aristoteles ostendens quod ideæ ad nihil possunt sensibilibus utiles esse, destruit rationes Platonis de positione idearum: et ideo dicit, quod inter omnia dubitabilia, quæ sunt contra Platonem, illud est maximum, quod species a Platone positæ non videntur aliquid conferre rebus sensibilibus, nec sempiternis, sicut sunt corpora celestia: nec his, quæ fiunt et corrumpuntur sicut corpora elementaria. — Quod

sigillatim de omnibus ostendit propter quæ Plato ponebat ideas, cum dicit « nec enim »

226. — Ibi incipit quinque ostendere. Primo quod *non prosunt ad motum*. Secundo quod non prosunt ad scientias, ibi, « Sed nec ad scientiam. » Tertio quod non prosunt sicut exemplaria, ibi, « Dicere vero exemplaria » etc. » Quarto quod non prosunt sicut substantiæ, ibi, « Amplius opinabitur. » Quinto quod non prosunt sicut causæ fiendi, ibi, « In Phædone vero etc. » Dicit ergo primo, quod species non possunt conferre sensibilibus, ita quod sint eis causa motus vel transmutationis a-

licujus. Cujus rationem hic non dicit, sed superius tetigit, quia videlicet ideæ non introducebantur propter motum, sed magis propter immobilitatem. Quia enim Platoni videbatur quod omnia sensibilia semper essent in motu, voluit aliquid ponere extra sensibilia fixum et immobile, de quo posset esse certa scientia. Unde species non poterant ab eo poni sicut principia sensibilia motus, sed potius sicut immobiles, et immobilitatis principia: ut scilicet si aliquid fixum et eodem modo se habens in rebus sensibilibus invenitur, hoc sit secundum participantiam idearum, quæ per se sunt immobiles.

227. — Deinde cum dicit « sed nec ad »

Ostendit secundo, quod species *non prosunt sensibilibus ad scientiam*, tali ratione. Cognitio uniuscujusque perficitur per cognitionem suæ substantiæ, et non per cognitionem aliquarum substantiarum extrinsecarum: sed substantiæ separatæ quas dicebant species, sunt omnino aliæ ab istis substantiis sensibilibus: ergo earum cognitio non auxiliatur ad scientiam illorum sensibilibus.

228. — Nec potest dici quod illæ species sunt substantiæ istorum sensibilibus: nam cujuslibet rei substantia est in eo cujus est substantia. Si igitur illæ species essent substantiæ rerum sensibilibus, essent in his sensibilibus: quod est contra Platonem.

229. — Nec iterum potest dici quod illæ species adsint istis substantiis sensibilibus, sicut participantibus eas. Hoc enim modo Plato opinabatur aliquas species horum sensibilibus causas esse. Sicut nos intelligeremus ipsum album per se existens, ac si esset quoddam album separatum, permisceri albo quod est in subjecto, et albedinem participare, ut sic etiam dicamus quod homo iste, qui est separatus, permisceatur huic homini qui componitur ex materia et natura speciei, quam participat. Sed hæc ratio est valde « mobilis, » idest de-

structibilis: hanc enim rationem primo tetigit Anaxagoras qui posuit etiam formas et accidentia permisceri rebus. Et secundo tetigit Hesiodus et alii quidam. Et ideo dico quod est valde mobilis, scilicet quia facile est colligere multa impossibilia contra talem opinionem. Sequitur enim, sicut supra dixit contra Anaxagoram, quod accidentia et formæ possunt esse sine substantiis. Nam ea sola nata sunt misceri quæ possunt separatim existere.

230. — Sic igitur non potest dici quod species sic conferant ad scientiam sensibilibus ut eorum substantiæ, nec quod sint eis principia existendi per modum participandi. Nec etiam potest dici quod ex speciebus sicut ex principiis « sunt alia, » scilicet sensibilia secundum ullum eorum modum qui consueverunt dici. Unde si eadem sunt principia essendi et cognoscendi, oportet quod species non conferant ad scientias, cum principia essendi esse non possint. Ideo autem dicit secundum ullum modum consuetorum dici, quia Plato invenerat novos modos aliquid ex alio cognoscendi.

231. — Deinde cum dicit « dicere vero »

Hic tertio ostendit, quod species *non conferant sensibilibus sicut exemplaria*. Et primo proponit intentum. Secundo probat, ibi, « Nam quid opus est etc. » Dicit ergo primo, quod dicere species esse exemplaria sensibilibus et mathematicorum eo quod hujusmodi causas participant, est dupliciter inconveniens. Uno modo, quia vanum et nulla utilitas est hujusmodi exemplaria ponere, sicut ostendit. — Alio modo quia est simile metaphoris quas poetæ inducunt, quod ad philosophum non pertinet. Nam philosophus ex propriis docere debet. Ideo autem hoc dicit esse metaphoricum, quia Plato productionem rerum naturalium assimilavit factioni rerum artificialium, in quibus artifex ad aliquod exemplar respiciens, operatur aliquid simile suæ arti.

232. — Deinde cum dicit « nam quid « est »

Hic *probat* propositum *tribus rationibus*. Hoc enim videtur esse opus exemplaris, idest utilitas, quod artifex respiciens ad exemplar inducat similitudinem formæ in suo artificio. Videmus autem in operatione naturalium rerum, quod similia ex similibus generantur, sicut ex homine generatur homo. Aut ergo similitudo ista provenit in rebus generatis propter respectum alicujus agentis ad exemplar, aut non. — Si non, quid erat « opus, » idest utilitas quod aliquod agens sic respiciens ad ideas sicut ad exemplaria? quasi dicat, nullum. — Si autem similitudo provenit ex respectu ad exemplar separatum, tunc non poterit dici quod causa hujus similitudinis in genito sit forma inferioris generantis. Fiet enim aliquid simile propter respectum ad hoc exemplar separatum, et non per respectum ad agens hoc sensibile. Et hoc est quod dicit « et non simile illi, » idest agentis sensibili. Ex quo sequitur hoc inconveniens quod aliquis generetur similis Socrati, sive posito, sive remoto Socrate. Quod videmus esse falsum; quia nisi Socrates agat in generatione, nunquam generabitur aliquis similis Socrati. Si igitur hoc est falsum, quod non similitudo generatorum dependeat a proximis generantibus, vanum et superfluum est ponere aliqua exemplaria separata.

233. — Sciendum autem quod illa ratio, etsi destruat exemplaria separata a Platone posita, non tamen removet divinam scientiam esse rerum omnium exemplarem. Cum enim res naturales naturaliter intendunt similitudines in res generatas inducere, oportet quod ista intentio ad aliquod principium dirigens reducatur, quod est in finem ordinans unumquodque. Et hoc non potest esse nisi intellectus cujus sit cognoscere finem et proportionem rerum in finem. Et sic ista similitudo effectuum ad causas naturales reducit, sicut in primum principium, in intellectum aliquem. Non autem oportet quod in ali-

quas alias formas separatas: quia ad similitudinem prædictam sufficit prædicta directio in finem, qua virtutes naturales diriguntur a primo intellectu.

234. — Deinde cum dicit « similiter « autem »

Hic ponit *secundam* rationem, quæ talis est. Sicut Socrates ex eo quod est Socrates addit aliquid supra hominem, ita etiam homo addit aliquid supra animal: et sicut Socrates participat hominem, ita homo participat animal. Sed si præter istum Socratem sensibilem poneretur alius Socrates sempiternus, quasi exemplaris, sequeretur quod hujus Socratis sensibilis essent plura exemplaria, scilicet Socrates sempiternus et idea hominis: ergo et eadem ratione species hominis habet plura exemplaria. Erit enim exemplar ejus et animal et bipes et iterum « Autosanthropos, » idest idea hominis. Hoc autem est inconveniens quod unius exemplati sint plura exemplaria: ergo inconveniens est ponere hujusmodi sensibilia exemplaria.

235. — Deinde cum dicit « amplius « autem »

Hic ponit *tertiam* rationem, quæ talis est. Sicut se habet species ad individuum, ita se habet genus ad speciem. Si igitur species sunt exemplaria sensibilia individuum, ut Plato ponit, ipsarum etiam specierum erunt aliqua exemplaria, scilicet genus specierum: quod est inconveniens: quia tunc sequeretur quod idem, scilicet species, erit exemplum alterius, scilicet individui sensibilis, et imago ab alio exemplata, scilicet a genere; quod videtur esse inconveniens.

236. — Deinde cum dicit « amplius « opinabitur »

Hic quarto ostendit quod species *non conferunt* rebus sensibilibus *sicut earum substantiæ vel causæ formales*, quia « hic « opinabitur, » idest hoc est opinativum, (ut impersonaliter ponatur), quod impossibile est separari substantiam ab eo cujus est substantia. Sed hæc separan-

tur ab eo cuius sunt ideæ, idest a sensibilibus; ergo non sunt substantiæ sensibilium.

237. — Deinde cum dicit « in Phædone »

Hic ostendit quod *non conferunt species sensibilibus ad eorum fieri*, quamvis Plato dixerit « in Phædone, » idest in quodam suo libro, quod species sunt causæ rebus sensibilibus essendi et fiendi. Sed hoc improbat duabus rationibus: quarum *prima* talis est. Posita causa ponitur effectus: sed existentibus speciebus non propter hoc fiunt entia particularia sive individua participantia species, nisi sit aliquid motivum quod moveat ad speciem. Quod ex hoc patet, quia species semper eodem modo sunt secundum Platonem. Si igitur eis positis essent vel fierent individua participantia eas, sequeretur quod semper essent huiusmodi individua, quod patet esse falsum: ergo non potest dici quod species sint causæ fieri

et esse rerum; et præcipue cum non poneret species causas esse motivas, ut supra dictum est. Sic enim a substantiis separatis immobilibus ponit Aristoteles procedere et fieri et esse inferiorum, inquantum illæ substantiæ sunt motivæ cælestium corporum, quibus mediantibus causatur generatio et corruptio in istis inferioribus.

238. — Deinde cum dicit « et multa »

Hic ponit *secundam* rationem, quæ talis est. Sicut se habent artificialia ad causas artificiales, ita se habent naturalia ad causas naturales. Sed videmus quod multa alia a naturalibus, ut domus et annulus, fiunt in istis inferioribus, quorum Platonici species non ponebant: ergo « et alias, » scilicet naturalia contingit esse et fieri propter tales causas proximas, quales contingit esse nunc dictas, scilicet artificiales; ut scilicet sicut res artificiales fiunt a proximis agentibus, ita et res naturales.

LECTIO XVI.

Ideas et species sensibilibus numeros esse, variis rationibus elidit: magnum item et parvum magnitudinum principia esse improbat.

- 10 Amplius si sunt numeri species, quomodo causæ erunt? Utrum quia alii numeri sunt ipsa existentia, ut hic quidem numerus homo, ille vero Socrates et alius Callias? Quid igitur his sunt causæ illi? nec enim si hi sunt sempiterni, illi vero non, differunt. Si vero quia rationes numerorum et hic, ut symphonia, palam quia est unum quidem, quorum sunt rationes. Si itaque hæc materia, manifestum quia et ipsi numeri et aliquæ rationes sunt aliud ad aliud. Dico autem ut si est Callias ratio in numeris ignis, aquæ, terræ et aeris et autos-anthropos, sive numerus quis existens, sive non, tamen est ratio in numeris quorundam et non numerus; et non erit quis propterea numerus.
- 20

Amplius ex multis numeris fit unus numerus: ex speciebus autem una species qualiter vel quomodo?

Sed si nec ex eis, sed ex unis, ut in millenario, quomodo se habent unitates? Sive enim ejusdem speciei, multa inconvenientia accidunt, sive non ejusdem speciei. Nec enim eædem sibi sunt invicem, nec aliæ omnes omnibus.

Quomodo namque different impassibiles existentes? Nec enim rationabilia hæc, nec intelligentiæ confessa.

Amplius autem aliud aliquod genus numeri facere est necesse, circa quod fit arithmetica. Et omnia intermedia dicta, ex quibus simpliciter, aut ex quibus sunt principia, aut quale infra præsentia erunt et eas?

- 992a Amplius autem unitates, quæ sunt in dualitate, utraque est ex aliqua priori dualitate: quamvis impossibile.

Amplius quare numerus ex his collectus est?

Amplius autem cum dictis, si sint differentes unitates, oportebit ita dicere, quemadmodum et quicumque elementa quatuor, aut duo dicunt. Et enim horum quilibet non commune dicit elementum, ut corpus, sed ignem et terram: sive sit corpus commune ipsum, sive non. Nunc autem dicimus quod uno existente quemadmodum igne aut aqua, similium partium. Si vero sic, non erunt substantiæ numeri. Sed palam, quia si commune est aliquod unum ipsum, et hoc est principium: quare multipliciter dicitur ipsum unum, aliter est impossibile.

Volentes autem substantias ad principia reducere, longitudines quidem enim ponimus ex producto et brevi, et ex aliquo parvo et magno: et planum ex lato et arcto: corpus vero ex profundo et humili. 10

Attamen quomodo habebit aut planum lineam, aut solidum lineam et planum? Aliud enim est genus et latum et arctum et profundum et humile. Quemadmodum ergo nec numerus est in eis, quia multum et paucum ab his alterum, palam quia nec aliud nihil superiorum inerit inferioribus. At vero nec genus profundi latum. Erit enim planum aliquod corpus.

Amplius puncta ex quo existunt? 20 Huic quidem generi et Plato oppugnabat tamquam existente geometricæ dogmate, sed lineæ principium vocabat. Hic autem multoties indivisibiles lineas posuit, quamvis necesse est aliquid horum esse. Quare ex qua ratione linea est, et punctum est.

239. — Hic improbat opinionem Platonis de speciebus inquantum ponebat eas esse numeros. Et circa hoc duo facit. Primo disputat contra ea quæ posita sunt ab ipso de *numeris*. Secundo contra ea quæ posita sunt ab ipso de aliis mathematicis, ibi, « Volentes autem tem substantias etc. » Circa primum ponit sex rationes: quarum *prima* talis est. Eorum quæ sunt idem secundum substantiam, unum non est causa alterius: sed sensibilia secundum substantiam sunt numeri secundum Platonicos et Pythagoricos: si igitur species sunt etiam numeri, non poterunt species esse causæ sensibilium.

240. — Si autem dicatur quod alii numeri sunt species, et alii sunt sensibilia, sicut ad litteram Plato ponebat: ut si dicamus quod hic numerus est homo, et ille alius numerus est Socrates et alius numerus est Callias, istud adhuc non videtur sufficere: quia secundum hoc sensibilia et species conveniunt in ratione numeri: et eorum, quæ sunt idem secundum rationem, unum non videtur esse causa alterius: ergo species non erunt causæ horum sensibilium.

241. — Non iterum potest dici quod sunt causæ; quia illi numeri, si sunt species, sunt sempiterni. Illa enim differentia non sufficit ad hoc quod quædam ponantur causæ aliorum; quia aliqua differunt per sempiternum et non sempiternum secundum esse suum absolute consideratum; sed per causam et causatum differunt secundum habitudinem unius ad alterum: ergo diversa numero non differunt per causam et causatum per hoc, quod quædam sunt sempiterna, et quædam non sempiterna.

242. — Si autem dicatur quod hæc sensibilia sunt quædam « rationes, » idest proportionem numerorum, et per hunc modum numeri sunt causæ horum sensibilium, sicut videmus in « symphoniis, » idest in musicis consonantiis, quia numeri dicuntur esse causæ consonantiarum, inquantum proportionem

numerales, quæ applicantur sonis, consonantias reddunt: palam est quod oportebat præter ipsos numeros in sensibilibus ponere aliquod unum secundum genus, cui applicantur proportionem numerales: ut scilicet eorum, quæ sunt illius generis proportionem, sensibilia constituent; sicut præter proportionem numerales in consonantiis inveniuntur soni. Si autem illud, cui applicatur illa proportio numeralis in sensibilibus est materia, manifestum est quod oportebat dicere, quod ipsi numeri separati qui sunt species, sint proportionem aliquus unius, scilicet ad aliquod aliud. Oportet enim dicere quod hic homo, qui est Callias vel Socrates, est similis homini ideali qui dicitur « autosanthropos » idest per se homo. Si igitur Callias non est numerus tantum, sed magis est ratio quædam vel proportio in numeris elementorum, scilicet ignis, terræ, aquæ et aeris; et ipse homo idealis erit quædam ratio vel proportio in numeris aliquorum; et non erit homo idealis numerus per suam substantiam. Ex quo sequitur, quod nullus numerus erit « præter ea, » id est præter res numeratas. Si enim numerus specierum est maxime separatus, et ille non est separatus a rebus, sed est quædam proportio rerum numeratarum, nunc nullus alius numerus erit separatus: quod est contra Platonicos.

243. — Sequitur autem, quod homo idealis sit proportio aliquorum numerorum, sive ponatur esse numerus, sive non: tam enim secundum ponentes substantias esse numeros, quam secundum naturales, qui numeros substantias esse non dicebant, oportet quod in rerum substantiis aliquæ proportionem numerales inveniuntur: quod patet præcipue ex opinione Empedoclis, qui ponebat unamquamque rerum sensibilium constitui per quamdam harmoniam et proportionem.

244. — Deinde cum dicit « amplius ex »

Hic ponit secundam rationem, quæ ta-

lis est. Ex multis numeris fit unus numerus. Si igitur species sunt numeri, ex multis speciebus fiet una species, quod est impossibile. Nam si ex multis diversarum specierum aliquid unum in specie constituatur, hoc fit per mixtionem, in qua non salvantur species eorum quæ miscentur, sicut ex quatuor elementis fit lapis. Et iterum ex huiusmodi diversis secundum speciem non fit aliquid unum ratione specierum, quia ipsæ species non conjunguntur ad aliquid unum constituendum, nisi secundum rationem individuorum, qui alterantur, ut possint permisceri: ipsæ autem species numerorum binarii et ternarii simul conjunctæ numerum constituunt quinarium, ita quod in quinario uterque numerus remanet et salvatur.

245. — Sed quia ad hanc rationem posset responderi ex parte Platonis, quod ex multis numeris non fit unus numerus, sed quilibet numerus immediate constituitur ex unitatibus, ideo consequenter cum dicit « sed si nec » excludit etiam hanc responsionem. Si enim dicitur quod aliquis numerus major, ut millenarius, non constituatur « ex eis, » scilicet ex duobus vel pluribus numeris minoribus, sed constituitur « ex unis, » idest ex unitatibus, remanebit quæstio quomodo se habent unitates ad invicem, ex quibus numeri constituuntur? Aut enim oportet, quod omnes unitates sint conformes ad invicem, aut quod sint diffformes ad invicem.

246. — Sed primo modo sequuntur multa inconvenientia, et præcipue quantum ad ponentes species esse numeros; quia sequitur quod diversæ species non differant secundum substantiam, sed solum secundum excessum unius speciei super aliam. Inconveniens etiam videtur, quod unitates nullo modo differant; et tamen sunt multæ, cum diversitas multitudinem consequatur.

247. — Si vero non sint conformes, hoc potest esse dupliciter. Uno modo, quia unitates unius numeri sunt differentes ab unitatibus alterius numeri, sicut unitates binarii ab unitatibus ter-

narii; et tamen unitates unius et ejusdem numeri sibi invicem sunt conformes. Alio modo ut unitates ejusdem numeri non sibi invicem, nec unitatibus alterius numeri conformes existant. Hanc divisionem significat, cum dicit, « Nec eadem sibi invicem, » idest quæ ad eundem numerum pertinent, « nec » alia omnes etc., » scilicet quæ pertinent ad diversos numeros. — Quocumque autem modo ponatur difformitas inter unitates, videtur inconveniens. Nam omnis difformitas est per aliquam formam vel passionem; sicut videmus quod corpora difformia differunt calido et frigido, albo et nigro, et huiusmodi passionibus: unitates autem huiusmodi passionibus carent, cum sint impassibiles secundum Platonicos; ergo non poterit inter ea poni talis difformitas vel differentia, quæ causatur ab aliqua passione. Et sic patet quod ea quæ Plato ponit de speciebus et numeris, nec sunt « rationabilia, » sicut illa quæ per certam rationem probantur, nec sunt « intelligentiæ confessa, » sicut ea quæ sunt per se nota, et solo intellectu certificantur, ut prima demonstrationis principia.

248. — Deinde cum dicit « amplius » autem »

Hic ponit *tertiam* rationem contra Platonem, quæ talis est. Omnia mathematica, quæ a Platone sunt dicta intermedia sensibilibus et specierum, sunt ex numeris, aut simpliciter, sicut ex propriis principiis, aut sicut ex primis. Et hoc ideo dicit, quia secundum unam viam videtur quod numeri sint immediata principia aliorum mathematicorum; nam unum dicebant constituere punctum, binarium lineam, ternarium superficiem, quaternarium corpus. Secundum vero aliam viam videntur resolvi mathematica in numeros, sicut in prima principia et non in proxima. Nam corpora dicebant componi ex superficiebus, superficies ex lineis, lineas ex punctis, puncta autem ex unitatibus, quæ constituunt numeros. Utrouque au-

tem modo sequebatur numeros esse principia aliorum mathematicorum.

249. — Sicut igitur alia mathematica erant media inter sensibilia et species, ita necessarium est facere aliquod genus numeri, quod sit aliud a numeris qui sunt species, et a numeris qui sunt substantia sensibilibus: et quod de huiusmodi numero sit arithmetica, sicut de proprio subjecto, quæ est una mathematicarum, sicut geometria de magnitudinibus mathematicis. Hoc autem ponere videtur superfluum esse. Nam nulla ratio poterit assignari quare sunt numeri medii « inter præsentia, » idest sensibilia et « eas » scilicet species, cum tam sensibilia quam species sint numeri.

250. — Deinde cum dicit « amplius autem »

Hic ponit *quartam* rationem, quæ talis est. Ea quæ sunt in sensibilibus et in mathematicis sunt causata ex speciebus: si igitur aliqua dualitas in sensibilibus et in mathematicis invenitur, oportet quod utraque unitas huius posterioris dualitatis sit causata ex priori dualitate, quæ est species dualitatis. Et hoc est « impossibile, » scilicet quod unitas ex dualitate causetur. Hoc enim præcipue oportet dicere, si unitates unius numeri sint alterius speciei ab unitatibus alterius, quia tunc a specie ante illius numeri unitates, species sortientur. Et sic oportet quod unitates posterioris dualitatis sint causatæ ex priori dualitate.

251. — Deinde cum dicit « amplius quare »

Hic ponit *quintam* rationem, quæ talis est. Multa non conveniunt ad unum constituendum, nisi propter aliquam causam, quæ potest accipi vel extrinseca, sicut aliquod agens quod coniungit, vel intrinseca, sicut aliquod vinculum uniens. Vel si aliqua uniuntur per seipsa, oportet ut unum sit ut potentia, et aliud ut actus. Nullum autem horum potest dici in unitatibus « quare » numerus » idest ex qua causa nume-

rus erit quoddam « comprehensum, » idest congregatum ex pluribus unitatibus: quasi dicat: non erit hoc assignare.

252. — Deinde cum dicit « amplius autem »

Hic ponit *sextam* rationem, quæ talis est. Si numeri sunt species et substantiæ rerum, oportet, sicut præmissum est, dicere vel quod unitates sint differentes, aut convenientes. — Si autem differentes, sequitur quod unitas, inquantum unitas, non sit principium. Quod patet per similitudinem sumptam a naturalium positione. Naturales enim aliqui posuerunt quatuor corpora esse principia. Quamvis autem commune sit ipsis hoc quod est esse corpus, non tamen ponebant corpus commune esse principium, sed magis ignem, terram, aquam et aerem, quæ sunt corpora differentia. Unde, si unitates sint differentes, quamvis omnes convenient in ratione unitatis, non tamen erit dicendum, quod ipsa unitas inquantum huiusmodi sit principium; quod est contra positionem Platoniorum. Nam nunc ab eis dicitur, quod unum sit principium, sicut primo (1) de Naturalibus dicitur quod ignis aut aqua aut aliquod corpus similium partium principium sit. Sed si hoc est verum quod conclusum est contra positionem Platoniorum, scilicet quod unum inquantum unum non sit principium et substantia rerum, sequeretur quod numeri non sunt rerum substantia. Numerus enim non ponitur esse rerum substantia, nisi inquantum constituitur ex unitatibus, quæ dicuntur esse rerum substantiæ. Quod iterum est contra positionem Platoniorum, quam nunc prosequitur, quia scilicet ponitur, quod numeri sint species.

253. — Si autem dicas quod omnes unitates sunt indifferentes, sequitur « quod omne, » idest universum totum sit aliquid unum et idem, ex quo substantia rei cuiuslibet est ipsum unum,

(1) Al. sicut etiam.

quod est commune indifferens. Et ulterius sequitur, quod idem illud sit unum principium omnium: quod est impossibile ratione ipsius rationis, quæ de se est inopinabilis, ut scilicet sint omnia unum secundum rationem substantiæ; tum quia includit contradictionem ex eo quod ponit unam esse substantiam rerum, et tamen ponit illud unum esse principium. Nam unum et idem non est sui ipsius principium: nisi forte dicatur quod unum multipliciter dicitur, ut distincto uno ponantur omnia esse unum genere, et non specie vel numero.

254. — « Volentes autem substantias. »

Hic disputat contra positionem Platonis quantum ad hoc quod posuit de *magnitudinibus mathematicis*. Et primo ponit ejus positionem. Secundo objicit contra ipsam, ibi, « Attamen quomodo » habebit etc. » Dicit ergo primo, quod Platonici volentes rerum substantias reducere ad prima principia, cum ipsas magnitudines dicerent esse substantias rerum sensibilium, lineam, superficiem et corpus, istorum principia assignantes, putabant se rerum principia invenisse. Assignando autem magnitudinum principia, dicebant « longitudines, » id est lineas componi ex producto et brevi, eo quod principia rerum omnium ponebant esse contraria. Et quia linea est prima inter quantitates continuas, ei per prius attribuebant magnum et parvum, ut per hoc quod hæc duo sunt principia lineæ, sint etiam principia aliarum magnitudinum. Dicit autem « ex aliquo parvo et magno, » quia parvum et magnum etiam in speciebus ponebantur, ut dictum est, sed secundum quod per situm determinatur et quodammodo particulari (1) ad genus magnitudinum, constituunt primo lineam, et deinde alias magnitudines. « Planum » autem, » id est superficiem eadem ratione dicebant componi ex lato et arcto, et corpus ex profundo et humili.

(1) *Lege particularizatur.*

255. — Deinde cum dicit « attamen quomodo »

Hic objicit contra prædictam positionem duabus rationibus; quarum prima talis est. Quorum principia sunt diversa, ipsa etiam sunt diversa; sed principia dictarum magnitudinum secundum prædictam positionem sunt diversa. Latum enim et arctum, quæ ponuntur principia superficiæ, sunt alterius generis quam profundum et humile, quæ ponuntur principia corporis. Et similiter potest dici de longo et brevi quod differunt ab utroque; ergo etiam linea et superficies et corpus erunt adinvicem distincta. Quomodo ergo poterat dici quod superficies haberet in se lineam, et quod corpus habeat lineam et superficiem? Et ad hujus rationis confirmationem inducit simile de numero. Multum enim et paucum, quæ simili ratione ponuntur principia rerum, sunt alterius generis a longo et brevi, lato et stricto, profundo et humili. Et ideo numerus non continetur in his magnitudinibus, sed est separatus per se. Unde et eadem ratione nec superius inter prædicta erit etiam in inferioribus, sicut linea non in superficie, nec superficies in corpore.

256. — Sed quia posset dici, quod quædam prædictorum contrariorum sunt genera aliorum, sicut quod longum esset lati genus, et latum genus profundi; hoc removet tali ratione. Sicut habent se principia adinvicem, et principiata: si igitur latum est genus profundi, et superficies erit genus corporis. Et ita corpus erit aliquod planum, id est aliqua species superficiæ: quod patet esse falsum.

257. — Deinde cum dicit « amplius » puncta »

Hic ponit secundam rationem, quæ sumitur ex punctis; circa quam Plato videtur dupliciter deliquisse. Primo quidem, quia cum punctus sit terminus lineæ, sicut linea superficiæ, et superficies corporis; sicut posuit aliqua principia, ex quibus componuntur prædicta,

ita debuit aliquid ponere ex quo existerent puncta ; quod videtur prætermis-
sisse.

258. — Secundo, quia circa puncta videbatur diversimode sentire. Quandoque enim contendebat totam doctrinam geometricam de hoc genere existere, scilicet de punctis, inquantum scilicet puncta ponebat principia et substantiam omnium magnitudinum. Et hoc non solum implicate, sed etiam explicite punctum vocabat principium lineæ, sic ipsum definiens. Multoties vero dicebat, quod lineæ indivisibiles essent princi-

pia linearum, et aliarum magnitudinum ; et hoc genus esse, de quo sit geometria, scilicet lineæ indivisibiles. Et tamen per hoc quod ponit ex lineis indivisibilibus componi omnes magnitudines, non evadit quin magnitudines componantur ex punctis, et quin puncta sint principia magnitudinum. Linearum enim indivisibilium necessarium esse aliquos terminos, qui non possunt esse nisi puncta. Unde ex qua ratione ponitur linea indivisibilis principium magnitudinum, ex eadem ratione et punctum principium magnitudinis ponitur.

LECTIO XVII.

Per multas rationes ostendit ideas non esse principia essendi et cognoscendi.

Omnino autem sapientia de manifestis causam inquirentem hoc quidem prætermisimus. Nihil enim de causa dicimus unde principium est transmutationis. Horum autem substantiam dicere putantes ipsorum, alias quidem substantias dicimus esse. Quomodo vero illæ substantiæ horum, vane dicimus. Nam et participare, sicut prius diximus, nihil est. Nec quam in scientiis videmus existens causa, propter quam omnis intellectus et omnis natura facit, nec hanc causam quam modo dicimus esse unum principiorum, nihil tangunt species. Sed facta est mathematica præsentibus philosophia dicentibus aliorum gratia ea oportere tractari.

Amplius autem substantiam subjectam ut materiam, magis mathematicam aliquis suscipiat, et magis prædicari et differentiam esse substantiæ et materiæ, ut magnum et parvum: sicut physiologi ajunt rarum et spissum primas subjecti dicentes esse differentias has. Hæc autem superabundantiæ sunt quædam et defectio.

Et de motu. Si quidem hæc erit motus, palam quia moventur species: sin autem, unde venit? Tota namque de natura aufertur perscrutatio.

Et quod videtur facile esse monstrare, quod unum omnia non sint. Ex positione enim omnia unum non fiant. Sed si aliquid unum siquis dicat omnia, et nec hoc si non dat genus universale esse. Hoc autem in quibusdam impossibile.

Nullam namque rationem habent, nec quæ sunt post numeros longitudes, latitudes, solida: nec quæ modo sunt aut futura sunt, nec si aliquam habent potestatem. Hæc enim nec species possibile esse, non enim sunt numeri. Nec intermedia; sunt enim illa mathematica. Nec corruptibilia: sed rursum quantum videtur hoc aliquod genus.

Et omnino existentium quærere elementa, non dividendem multipliciter dicta, invenire impossibile est. Et aliter secundum hunc modum quærentes ex quibus sunt elementis. Ex quibus enim facere aut pati, aut ipsum rectum non est accipere. Sed siquidem substantiarum solum esse contingit, tunc quidem existentium omnium elementa: quærere aut putare habere, non est verum.

Quomodo autem aliquis discet omnium elementa? Palam enim quia non est possibile præexistere cognoscentem prius. Sicut enim geometrizare discentem, alia quidem oportet præscire, quorum autem scientia, et de quibus futuris est discere, non prænoscit, ita et in aliis. Quare si qua est omnium scientia, et de quibus oportet, ut quidam ajunt, nihil utique hic præexistit cognoscens. Quamvis sit omnis disciplina per præcognita, aut omnia, aut quædam, aut per demonstrationem, aut per definitiones. Oportet enim ex quibus est definitio præscire et esse nota: similiter autem et quæ per inductionem.

Sed si est existens connaturalis, mirum quomodo obliviscimur habentes potissimam scientiarum.

Amplius autem quomodo aliquis cognoscit ex quibus est, et quomodo est manifestum? Etenim hoc habet dubitationem. Ambiget enim aliquis quemadmodum et circa quasdam syllabas. Hi namque sma ex s, m et a dicunt: alii vero quemdam sonum alium dicunt esse et cognitorum nullum.

Amplius autem et quorum est sensus, hæc quomodo aliquis non habens sensum cognoscat? quamvis oporteat, si omnium sunt elementa, ex quibus, quemadmodum compositæ sunt voces ex elementis propriis.

Quoniam ergo dictas causas in physicis quærere visi sunt omnes et extra has nullam habemus dicere, palam ex prius dictis. Sed obscure hæc et modo

quodam omnes prius dictæ sunt, modo vero quodam nullatenus. Balbutiens vero visa prima philosophia de omnibus, velut nova existens circa principium et primum. Quoniam et Empedocles ossi dicit inesse rationes: hoc autem est quod quid erat esse et substantia rei. At vero similiter necessarium et carnis et aliorum singulorum esse rationem, aut nihil. Propter hoc enim et caro et os est et aliorum

unumquodque et non propter materiam, quam ille dicit ignem, et terram, et aerem et aquam. Sed hoc alio dicente quidem similiter dixit ex necessitate, manifeste vero non dixit. De talibus quidem igitur prius est ostensum. Quæcumque vero de ipsis his dubitabit aliquis, resumamus iterum: nam forsitan ex ipsis aliquid investigabimus ad posteriores dubitationes.

259. — Hic improbat positionem Platonis quantum ad hoc, quod ponebat de *rerum principiiis*. Et primo quantum ad hoc quod ponebat *principia essendi*; secundo quantum ad hoc quod ponebat principia cognoscendi, ibi, « Quomodo » autem aliquis etc. » Circa primum ponit sex rationes; quarum *prima* sumitur ex hoc, quod genera causarum prætermittebat. Unde dicit quod « omnino sapientia, » scilicet philosophia habet inquirere causas « de manifestis, » idest de his, quæ sensui apparent. Ex hoc enim homines inceperunt philosophari, quod causas inquisiverunt, ut in præmio dictum est. Platonici autem, quibus se connumerat, rerum principia prætermiserunt, quia nihil dixerunt de causa efficiente, quæ est principium transmutationis. Causam vero formalem putaverunt se assignare ponentes ideas. Sed, dum ipsi putaverunt se dicere substantiam eorum, scilicet sensibilem, dixerunt quasdam esse alias substantias separatas ab istis diversas. Modus autem, quo assignabant illa separata esse substantias horum sensibilem, « est super-vacuum, » idest efficaciam non habens nec veritatem. Dicebant enim quod species sunt substantiæ eorum inquantum ab istis participantur. Sed hoc quod de participatione dicebant, nihil est, sicut ex supradictis patet. Item species, quas ipsi ponebant, non tangunt causam finalem, quod tamen videmus in aliquibus scientiis, quæ demonstrant per causam finalem, et propter quam causam omne agens per intellectum et agens per naturam operatur, ut secundo Physicorum ostensum est. Et sicut ponendo species

non tangunt causam quæ dicitur finis, ita nec causam quæ dicitur principium, scilicet efficientem, quæ fini quasi opponitur. Sed Platonicis prætermittentibus hujusmodi causas facta sunt naturalia, ac si essent mathematica sine motu, dum principium et finem motus prætermittebant. Unde et dicebant quod mathematica debent tractari non solum propter seipsa, sed aliorum gratia, idest naturalium, inquantum passiones mathematicorum sensibilibus attribuebant.

260. — Deinde cum dicit « amplius » autem »

Hic ponit *secundam* rationem, quæ talis est. Illud, quod ponitur tamquam rei materia, magis est substantia rei et prædicabile de re, quam illud quod est separatum a re: sed species est separata a rebus sensibilibus: ergo secundum Platoniorum opinionem magis aliquis suscipiet substantiam subjectam, ut materiam, esse substantiam mathematicorum quam speciem separatam. Magis etiam suscipiet eam prædicari de re sensibili quam speciem prædictam. Platonici enim ponebant magnum et parvum esse differentiam substantiæ et materiei. Hæc enim duo principia ponebant ex parte materiæ, sicut naturales ponentes rarum et densum esse primas differentias « subjecti » idest materiæ, per quas scilicet materia transmutabatur, dicentes eas quodammodo scilicet magnum et parvum. Quod ex hoc patet, quia rarum et densum sunt quædam superabundantia et defectio. Spissum enim est quod habet multum de materia sub eisdem dimensionibus,

Rarum quod parum. Et tamen Platonici substantiam rerum sensibilibum magis dicebant species quam mathematica, et magis prædicari.

261. — Deinde cum dicit « et de « motu »

Hic ponit *tertiam* rationem, quæ talis est. Si ea, quæ sunt in sensibilibus, causantur a speciebus separatis, necessarium est dicere quod sit in speciebus idea motus, aut non. Si est ibi aliqua species et idea motus, etiam constat quod non potest esse motus sine eo quod movetur, necesse erit quod species moveantur; quod est contra Platoniorum opinionem, qui ponebant species immobiles. Si autem non sit idea motus, ea autem quæ sunt in sensibilibus causantur ab ideis, non erit assignare causam, unde motus veniat ad ista sensibilia. Et sic aufertur tota perscrutatio scientiæ naturalis, quæ inquit de rebus mobilibus.

262. — Deinde cum dicit « et quod »

Hic ponit *quartam* rationem, quæ talis est. Si unum esset substantia rerum omnium sicut Platonici posuerunt, oporteret dicere quod omnia sint unum, sicut et naturales, qui ponebant substantiam omnium esse aquam, et sic de elementis aliis. Sed facile est monstrare, quod omnia non sunt unum: ergo positio quæ ponit substantiam omnium esse unum, est improbabilis.

263. — Si autem aliquis dicat quod ex positione Platonis non sequitur quod omnia sint unum simpliciter, sed aliquod unum, sicut dicimus aliqua esse unum secundum genus, vel secundum speciem; si quis velit dicere sic omnia esse unum, nec hoc etiam poterit sustineri, nisi hoc quod dico unum, sit genus, vel universale omnium. Per hunc enim modum possemus dicere omnia esse unum specialiter, sicut dicimus hominem et asinum esse animal substantialiter. Hoc autem quibusdam videtur impossibile, scilicet quod sit unum genus omnium; quia oporteret, quod differentia divisiva hujus generis non esset una, ut in ter-

tio dicitur, ergo nullo modo potest poni quod substantia rerum omnium sit unum.

264. — Deinde cum dicit « nullam « namque »

Hic ponit *quintam* rationem, quæ talis est. Plato ponebat post numeros, longitudoines et latitudines et soliditates esse substantias rerum sensibilibum, ex quibus scilicet corpora componerentur. Hoc autem secundum Platonis positionem nullam rationem habere videtur, quare debeant poni nec in præsentia, nec in futuro. Nec etiam videtur habere aliquam potestatem ad hoc quod sint sensibilibum causæ. Per « præsentia » enim hic oportet intelligi immobilia, quia semper eodem modo se habent. Per « futura » autem corruptibilia et generabilia, quæ esse habent post non esse. Quod sic patet. Plato enim ponebat tria genera rerum; scilicet sensibilia, et species, et mathematica quæ media sunt. Hujusmodi autem lineæ et superficies, ex quibus componuntur corpora sensibilia, non est possibile esse species, quia species sunt numeri essentialiter. Hujusmodi autem sunt post numeros. Nec iterum potest dici quod sunt intermedia inter species et sensibilia. Hujusmodi enim sunt entia mathematica, et a sensibilibus separata: quod non potest dici de illis lineis et superficiebus ex quibus corpora sensibilia componuntur. Nec iterum possunt esse sensibilia. Nam sensibilia sunt corruptibilia; hujusmodi autem incorruptibilia sunt, ut infra probabitur in tertio. Ergo vel ista nihil sunt, vel sunt quantum aliquod genus entium, quod Plato prætermisit.

265. — Deinde cum dicit « et om- « nino »

Hic ponit *sextam* rationem, quæ talis est. Impossibile est invenire principia alicujus multipliciter dicti, nisi multiplicitas dividatur. Ea enim quæ solo nomine convenientia sunt et differunt ratione, non possunt habere principia communia, quia sic haberent rationem eandem, cum rei cujuscumque ratio ex

suis principiis sumatur. Distincta autem principia his, quibus solum nomen commune est, assignari impossibile est, nisi his quorum principia sunt assignanda adinvicem diversis. Cum igitur ens multipliciter dicatur et non univoce de substantia et aliis generibus, inconvenienter assignat Plato principia existentium, non dividendo abinvicem entia.

266. — Sed quia aliquis posset aliquibus ratione differentibus, quibus nomen commune est, principia assignare, singulis propria principia coaptando, sine hoc quod nominis communis multiplicitatem distingueret, hoc etiam Platonici non fecerunt. Unde « et aliter, » idest alia ratione inconvenienter rerum principia assignaverunt quærentes ex quibus elementis sunt entia, secundum hunc modum, quo quæsierunt, ut scilicet non omnibus entibus sufficientia principia assignarent. Non enim ex eorum dictis est accipere ex quibus principiis est agere aut pati, aut curvum aut rectum, aut alia huiusmodi accidentia. Assignabant enim solum principia substantiarum, accidentia prætermittentes.

267. — Sed si aliquis defendendo Platonem dicere vellet, quod tunc contingit omnium entium elementa esse acquisita aut inventa, quando contingit solarum substantiarum principia habita esse vel inventa, hoc opinari non est verum. Nam licet principia substantiarum etiam quodammodo sint principia accidentium, tamen accidentia propria principia habent. Nec sunt omnibus modis omnium generum eadem principia, ut ostendetur infra, undecimo vel duodecimo hujus.

268. — Deinde cum dicit « quomodo autem »

Disputat contra Platonem quantum ad hoc, quod ponebat ideas esse *principia scientiæ in nobis*. Et ponit quatuor rationes: quarum *prima* est. Si ex ipsis ideis scientia in nobis causatur, non continget addiscere rerum principia.

Constat autem quod addiscimus. Ergo ex ipsis ideis scientia non causatur in nobis. — Quod autem non contingeret aliquid addiscere, sic probat. Nullus enim præcognoscit illud quod addiscere debet; sicut geometra, etsi præcognoscat alia quæ sunt necessaria ad demonstrandum, tamen ea quæ debet addiscere non debet præcognoscere. Et similiter est in aliis scientiis. Sed si ideæ sunt causa scientiæ in nobis, oportet quod omnium scientiam habeant, quia ideæ sunt rationes omnium scibilium: ergo non possumus aliquid addiscere, nisi aliquis dicatur addiscere illud quid prius præcognovit. Unde si ponatur quod aliquis addiscat, oportet quod non præexistat cognoscens illa quæ addiscit, sed quædam alia cum quibus fiat disciplinatus, idest addiscens præcognita « omnia, » idest universalialia « aut quædam, » idest singularia. Universalialia quidem, sicut in his quæ addiscuntur per demonstrationem et definitionem; nam oportet sicut in demonstrationibus, ita in definitionibus esse præcognita ea, ex quibus definitiones fiunt, quæ sunt universalialia; singularia vero oportet esse præcognita in his quæ discuntur per inductionem.

269. — Deinde cum dicit « sed si est »

Hic ponit *secundam* rationem, quæ talis est. Si ideæ sunt causa scientiæ, oportet nostram scientiam esse nobis connaturalem. Sensibilia enim per hæc naturam propriam adipiscuntur, quia ideas participant secundum Platonicos. Sed potissima disciplina sive cognitio est illa quæ est nobis connaturalis, nec ejus possumus oblivisci, sicut patet in cognitione primorum principiorum demonstrationis, quæ nullus ignorat: ergo nullo modo possumus omnium scientiam ab ideis in nobis causatam oblivisci. Quod est contra Platonicos, qui dicebant quod anima ex unione ad corpus obliviscitur scientiæ, quam naturaliter in omnibus habet; et postea per disciplinam addiscit homo illud quod est

prius notum, quasi addiscere nihil sit nisi reminisci.

270. — Deinde cum dicit « amplius autem »

Hic ponit *tertiam* rationem, quæ talis est. Ad rerum cognitionem requiritur, quod homo non solum cognoscat formas rerum, sed etiam principia materialia, ex quibus componitur. Quod ex hoc patet, quia de his interdum contingit esse dubitationem, sicut de hac syllaba SMA, quidam dubitant utrum sit composita ex tribus literis, scilicet s, m, a, aut sit una litera præter omnes prædictas habens proprium sonum. Sed ex ideis non possunt cognosci nisi principia formalia, quia ideæ sunt formæ rerum: ergo non sunt sufficientes causæ cognitionis rerum principiis materialibus remanentibus ignotis.

271. — Deinde cum dicit « amplius autem »

Hic ponit *quartam* rationem, quæ talis est. Ad cognitionem rerum oportet de sensibilibus notitiam habere, quia sensibilia sunt manifesta elementa materialia omnium rerum, ex quibus componuntur, sicut voces compositæ, ut syllabæ et dictiones componuntur ex propriis elementis. Si igitur per ideas scientia in nobis causatur, oportet quod per ideas causetur in nobis cognitio sensibiliū. Cognitio autem in nobis causata ex ideis sine sensu est accepta, quia per sensum non habemus habitudinem ad ideas. In cognoscendo ergo sequitur quod aliquis non habens sensum possit cognoscere sensibilia, quod patet esse falsum. Nam cæcus natus non potest habere scientiam de coloribus.

272. — Deinde cum dicit « quoniam ergo »

Hic colligit ea, quæ ab antiquis de

principiis dicta sunt; dicens quod ex prius dictis est manifestum, quod antiqui philosophi conati sunt querere causas a nobis in libro Physicorum determinatas, et quod per dicta eorum non habemus aliquam causam extra causas ibi declaratas. Has autem causas obscure dixerunt, et quodammodo omnes ab eis sunt tactæ, quodammodo vero nullam earum tetigerunt. Sicut enim pueri de novo loqui incipientes imperfecte et balbutiendo loquuntur, ita philosophia priorum philosophorum nova existens, visa est balbutiendo et imperfecte de omnibus loqui circa principia. Quod in hoc patet quod Empedocles primo dixit quod ossa habent quamdam rationem idest commixtionem proportionis, quæ quidem ratio est quod quid est et substantia rei. Sed similiter necessarium est de carne et de singulis aliorum, aut de nullo. Omnia enim ista ex elementis commixta sunt. Et propter hoc patet quod caro et os et omnia huiusmodi non sunt id quod sunt, propter materiam quæ ab eo ponitur quatuor elementa, sed propter hoc principium, scilicet formale. Hoc autem Empedocles quasi ex necessitate veritatis coactus posuit (1) aliquo alio expressius ista dicente, sed ipse manifeste non expressit. — Et sicut expresse non manifestaverunt naturam formæ, ita nec materiæ, ut supra de Anaxagora dictum est. — Et similiter nec alicujus alterius principii. De talibus ergo quæ ab aliis imperfecte dicta sunt, dictum est prius. Iterum autem in tertio libro recapitulabimus de istis quæcumque circa hoc potest aliquis dubitare ad unam partem vel ad aliam. Ex talibus enim dubitationibus forsitan investigabimus aliquid utile ad dubitationes, quas posterius per totam scientiam prosequi et determinare oportet.

(1) Forte posuisset.

LIBER SECUNDUS

SUMMA LIBRI. — QUALITER SE HABEAT HOMO AD CONSIDERATIONEM VERITATIS. VERITATIS COGNITIONEM MAXIME AD PHILOSOPHIAM PRIMAM PERTINERE. NON DARI PROCESSUM IN INFINITUM IN CAUSIS. DE MODO CONSIDERANDÆ VERITATIS.

LECTIO I.

Contemplationem veritatis cum facilem, tum difficilem esse ostendit: difficultatem etiam quandoque a rebus, nonnunquam ab intellectu oriri asserit: quomodo item homines se ad invicem juvent in consideratione veritatis exponit.

C.I. De veritate quidem theoria, id est contemplatio, sic difficilis est, sic vero facilis.

δ Signum autem, nec digne nullus adipisci ipsam posse, nec omnes fallere, sed unumquemque aliquid de natura dicere.

Et secundum unumquemque quidem nihil aut parum ei immittere, de omnibus autem coarticulatis fieri magnitudinem aliquam.

Quare si videtur habere, ut proverbialiter dicimus, In foribus quis delinquet? sic quidem utique erit facilis.

Habere autem totum et partem non posse, difficultatem ejus ostendit.

Forsan autem et difficultate secundum duos existente modos, non in re-

bus, sed in nobis est ejus causa. Sicut enim nycticoracum oculi ad lucem diei se habent, sic et animæ nostræ intellectus ad ea quæ sunt omnium naturæ manifestissima. 10

Non solum autem his habere gratiam justum est, quorum aliquis opinionibus communicaverit; sed his qui adhuc superficialiter enuntiaverunt. Etenim conferunt aliquid. Nam habitum nostrum præexercuerunt. Nam si Timotheus non fuisset, multam melodiam non haberemus. Si autem non Phrynis, Timotheus non fuisset. Eodem vero modo et de enuntiantibus veritatem. A quibusdam enim opiniones quasdam accepimus, sed alii, ut hi ferent, causa fuerunt.

SYNOPSIS

(Lib. II.)

(Ostendit quid priores Philosophi de C. rerum tradiderunt 69-272.)

Veritatem hujus scientiæ incipit proseguere 273-2863.*determinat ea quæ pertinent ad considerationem universalis veritatis* 274-337.*qualiter se habet homo ad considerationem veritatis* 274-288.

ostendit facilitatem hujus cognitionis 274-278.

proponit intentum 274.

manifestat propositum 275-278.

quantum ad facilitatem 275-277.*quantum ad difficultatem* 278.

ostendit causam difficultatis 279-286.

ostendit quomodo homines se juvant ad considerandum veritatem 287-288.

ostendit quod cognitio veritatis maxime ad philosophiam primam pertinet 289-330.

hoc ostendit 289-293.

excludit falsam opinionem 299-330.

proponit intentum 299-300.

probat propositum 301-330.

Causas non esse infinitas in directum 301-329.hoc probatur *de Causis efficiantibus* 301-304.*de Causis materialibus* 305-315.

intentum 305-307.

probatio 308-315.

distinguit duos modos quibus aliquid fit ex aliquo 308-309.

ostendit duplicem differentiam inter hos modos 310-311.

probat de processu in infinitum secundum neutrum modum 312-313.

ostendit ex quo horum modorum, alia fiant ex primo principio materiali

de Causa finali 316-319.

| 314-315

de Causa formali 320-329.

intentum 320-321.

probatio 4 rationibus 322-329.

Causas non esse infinitas secundum speciem 330.

ostendit quis sit modus conveniens ad considerandum veritatem 331-337.

ponit *diversos modos* quos homines sequuntur in consideratione veritatis 331-334.

ostendit efficaciam consuetudinis 331-333.

ostendit hanc efficaciam 331-332.

manifestat per signum 333.

concludit *diversos modos considerandi veritatem propter diversas consuetudines*quis sit *modus conveniens* 335-337.

| 334.

quomodo possit homo cognoscere modum convenientem in inquisitione veritatis

quod modus simpliciter optimus non debet in omnibus quæri 336-337.

| 335.

273. — Postquam Philosophus reprobavit opiniones antiquorum philosophorum de primis principiis rerum, circa quæ versatur principaliter philosophi primi intentio, hic accedit ad determinandum veritatem. Aliter autem se habet consideratio philosophiæ primæ circa veritatem, et aliarum particularium scientiarum. Nam unaquæque par-

ticularis scientia considerat quamdam particularem veritatem circa determinatum genus entium, ut geometria circa rerum magnitudines, arithmetica circa numeros. Sed philosophia prima considerat universalem veritatem entium. Et ideo ad hunc philosophum pertinet considerare, quomodo se habeat homo ad veritatem cognoscendam.

274. — Dividitur ergo ista pars in partes duas. In prima parte determinat ea quæ pertinent ad considerationem universalis veritatis. In secunda incipit inquirere veritatem de primis principiis et omnibus aliis, ad quæ extenditur hujus philosophiæ consideratio; et hoc in tertio libro, qui incipit, « Necesse est nobis acquisitam scientiam etc. » Prima autem pars dividitur in partes tres. In prima dicit *qualiter se habet homo ad considerationem veritatis*. In secunda ostendit ad quam scientiam principaliter pertineat cognitio veritatis, ibi, « Vocari vero philosophiam veritatis etc. » In tertia parte ostendit modum considerandæ veritatis, ibi, « Con-tingunt autem auditiones etc. » Circa primum tria facit. Primo ostendit *facilitatem existentem in cognitione veritatis*. Secundo ostendit causam difficultatis, ibi, « Forsan autem et difficultate etc. » Tertio ostendit quomodo homines se invicem juvant ad cognoscendum veritatem, ibi, « non solum autem his dicere etc. » Circa primum duo facit. Primo *proponit intentum*, dicens, quod « theoria, » idest consideratio vel speculatio de veritate quodammodo est facilis, et quodammodo difficilis.

275. — Secundo ibi « signum autem »

Manifestat propositum. Et primo quantum ad *facilitatem*. Secundo quantum ad difficultatem, ibi, « Habere autem totum et partem etc. » Facilitatem autem in considerando veritatem ostendit tripliciter. Primo quidem hoc signo, quod licet nullus homo veritatis perfectam cognitionem adipisci possit, tamen nullus homo est ita expertus veritatis, quin aliquid de veritate cognoscat. Quod ex hoc apparet, quod unusquisque potest enuntiare de veritate et natura rerum, quod est signum considerationis interioris.

276. — *Secundum* signum ponit ibi « et secundum »

Dicens quod licet id quod unus homo potest immittere vel apponere ad cognitionem veritatis suo studio et ingenio, sit aliquid parvum per comparisonem ad totam considerationem veritatis, tamen illud quod aggregatur ex omnibus « coarticulatis, » idest exquisitis et collectis, fit aliquid magnum, ut potest apparere in singulis artibus, quæ per diversorum studia et ingenia ad mirabile incrementum pervenerunt.

277. — *Tertio* manifestat idem per quoddam exemplum vulgaris proverbii, ibi « quare si »

Concludens ex præmissis, quod ex quo unusquisque potest cognoscere de veritate, licet parum, ita se habere videtur in cognitione veritatis, sicut proverbialiter dicitur: in « foribus, » idest in januis domorum, « quis delinquet ? » Interiora enim domus difficile est scire, et circa ea facile est hominem decipi: sed sicut circa ipsum introitum domus qui omnibus patet et primo occurrit, nullus decipitur, ita etiam est in consideratione veritatis: nam ea, per quæ intratur in cognitionem aliorum, nota sunt omnibus, et nullus circa ea decipitur: hujusmodi autem sunt prima principia naturaliter nota, ut non esse simul affirmare et negare, et quod omne totum est majus sua parte, et similia. Circa conclusiones verò, ad quas per hujusmodi, quasi per januam, intratur, contingit multoties errare. Sic igitur cognitio veritatis est facilis, inquantum scilicet ad minus istud modicum, quod est principium, per se notum, per quod intratur ad veritatem, est omnibus per se notum,

278. — Deinde cum dicit « habere autem »

Manifestat difficultatem; dicens, quod hoc ostendit difficultatem quæ est in consideratione veritatis, quia non possumus habere circa veritatem totum et partem. Ad cujus evidentiam considerandum est, quod hoc dixit omnibus esse notum, per quod in alia introitur.

Est autem duplex via procedendi ad cognitionem veritatis. Una quidem per modum resolutionis, secundum quam procedimus a compositis ad simplicia, et a toto ad partem, sicut dicitur in primo Physicorum, quod confusa sunt prius nobis nota. Et in hac via perficitur cognitio veritatis, quando pervenitur ad singulas partes distincte cognoscendas. — Alia est via compositionis, per quam procedimus a simplicibus ad composita, qua perficitur cognitio veritatis cum pervenitur ad totum. Sic igitur hoc ipsum, quod homo non potest in rebus perfecte totum et partem cognoscere, ostendit difficultatem considerandæ veritatis secundum utramque viam.

279. — Deinde cum dicit « forsán « autem »

Ostendit causam præmissæ difficultatis. Ubi similiter considerandum est, quod in omnibus, quæ consistunt in quadam habitudine unius ad alterum, potest impedimentum dupliciter vel ex uno vel ex alio accidere: sicut si lignum non comburatur, hoc contingit vel quia ignis est debilis, vel quia lignum non est bene combustibile; et similiter oculus impeditur a visione alicujus visibilis, aut quia est debilis aut quia visibile est tenebrosum. Sic igitur potest contingere quod veritas sit difficilis ad cognoscendum, vel propter defectum qui est in ipsis rebus, vel propter defectum qui est in intellectu nostro.

280. — Et quod quantum ad aliquas res difficultas contingat in cognoscendo veritatem ipsarum rerum ex parte earum, patet. Cum enim unumquodque sit cognoscibile inquantum est ens actu, ut infra in nono hujus dicetur, illa quæ habent esse deficiens et imperfectum, sunt secundum seipsa parum cognoscibilia, ut materia, motus et tempus propter esse eorum imperfectionem, ut Boetius dicit in libro de Duabus naturis.

281. — Fuerunt autem aliqui philosophi, qui posuerunt difficultatem cognitionis veritatis totaliter provenire ex

parte rerum, ponentes nihil esse fixum et stabile in rebus; sed omnia esse in continuo fluxu, ut infra in quarto hujus dicetur. Sed hoc excludit Philosophus, dicens, quod quamvis difficultas cognoscendæ veritatis forsán possit secundum aliqua diversa esse dupliciter, videlicet ex parte nostra, et ex parte rerum; non tamen principalis causa difficultatis est ex parte rerum, sed ex parte nostra.

282. — Et hoc sic probat. Quia, si difficultas esset principaliter ex parte rerum, sequeretur, quod illa magis cognosceremus, quæ sunt magis cognoscibilia secundum suam naturam: sunt autem maxime cognoscibilia secundum naturam suam, quæ sunt maxime in actu, scilicet entia immaterialia et immobilia, quæ tamen sunt maxime nobis ignota. Unde manifestum est, quod difficultas accedit in cognitione veritatis, maxime propter defectum intellectus nostri. Ex quo contingit, quod intellectus animæ nostræ hoc modo se habet ad entia immaterialia, quæ inter omnia sunt maxime manifesta secundum suam naturam, sicut se habent oculi nyctioracum ad lucem diei, quam videre non possunt, quamvis videant obscura. Et hoc est propter debilitatem visus eorum.

283. — Sed videtur hæc similitudo non esse conveniens. Sensus enim quia est potentia organi corporalis, corrumpitur ex vehementia sensibilis. Intellectus autem, cum non sit potentia alicujus organi corporei, non corrumpitur ex excellenti intelligibili. Unde post apprehensionem alicujus magni intelligibilis, non minus intelligimus minus intelligibilia, sed magis, ut dicitur in tertio de Anima.

284. — Dicendum est ergo, quod sensus impeditur a cognitione alicujus sensibilis dupliciter. Uno modo per corruptionem organi ab excellenti sensibili; et hoc locum non habet in intellectu. Alio modo ex defectu proportionis ipsius virtutis sensitivæ ad objectum. Potentiæ enim animæ non sunt

ejusdem virtutis in omnibus animalibus ; sed sicuti homini hoc in sua specie convenit, quod habeat pessimum olfactum, ita nycticoraci, quod habeat debilem visum, quia non habet proportionem ad claritatem diei cognoscendam.

285. — Sic igitur, cum anima humana sit ultima in ordine substantiarum intellectivarum, minime participat de virtute intellectiva ; et sicut ipsa quidem secundum naturam est actus corporis, ejus autem intellectiva potentia non est actus organi corporalis, ita habet naturalem aptitudinem ad cognoscendum corporaliū et sensibiliū veritatem, quæ sunt minus cognoscibilia secundum suam naturam propter eorum materialitatem, sed tamen cognosci possunt per abstractionem sensibiliū a phantasmatibus. Et quia hic modus cognoscendi veritatem convenit naturæ humanæ animæ secundum quod est forma talis corporis ; quæ autem sunt naturalia semper manent ; impossibile est, quod anima humana hujusmodi corpori unita cognoscat de veritate rerum, nisi quantum potest elevari per ea quæ abstractendo a phantasmatibus intelligit. Per hæc autem nullo modo potest elevari ad cognoscendum quidditates immaterialium substantiarum, quæ sunt improporionatæ istis substantiis sensibilibus. Unde impossibile est quod anima humana hujusmodi corpori unita, apprehendat substantias separatas cognoscendo de eis quod quid est.

286. — Ex quo apparet falsum esse quod Averroes hic dicit in commento, quod Philosophus non demonstrat hic, res abstractas intelligere esse impossibile nobis, sicut impossibile est vesperilioni inspicere solem. Et ratio sua, quam inducit, est valde derisibilis. Subjungit enim, quoniam si ita esset, natura otiose egisset, quia fecit illud quod in se est naturaliter intelligibile, non esse intellectum ab aliquo ; sicut si fecisset solem non comprehensum ab aliquo visu. Deficit enim hæc ratio. Primo quidem in hoc, quod cognitio intelle-

ctus nostri non est finis substantiarum separatarum, sed magis e converso. Unde non sequitur, quod, si non cognoscantur substantiæ separatæ a nobis, quod propter hoc sint frustra. Frustra enim est, quod non consequitur finem ad quem est. — Secundo, quia etsi substantiæ separatæ non intelliguntur a nobis secundum suas quidditates, intelliguntur tamen ab aliis intellectibus ; sicut solem etsi non videat oculus nycticoracis, videt tamen eum oculus aquilæ.

287. — Deinde cum dicit « non solum »

Ostendit quomodo se homines adinvicem juvant ad considerandum veritatem. Adjuvatur enim unus ab altero ad considerationem veritatis dupliciter. Uno modo directe. Alio modo indirecte. Directe quidem juvatur ab his qui veritatem invenerunt : quia, sicut dictum est, dum unusquisque præcedentium aliquid de veritate invenit, simul in unum collectum, posteriores introducit ad magnam veritatis cognitionem. Indirecte vero, inquantum priores errantes circa veritatem, posterioribus exercitii occasionem dederunt, ut diligenti discussione habita, veritas limpidius appareret.

288. — Est autem justum ut his, quibus adjuti sumus in tanto bono, scilicet cognitione veritatis, gratias agamus. Et ideo dicit, quod « justum est » gratiam habere, » non solum his, quos quis existimat veritatem invenisse, quorum opinionibus aliquis communicat sequendo eas ; sed etiam illis, qui superficialiter locuti sunt ad veritatem investigandam, licet eorum opiniones non sequamur ; quia isti etiam aliquid conferunt nobis. Præstiterunt enim nobis quoddam exercitium circa inquisitionem veritatis. — Et ponit exemplum de inventoribus musicæ. Si enim non « fuis- » set Timotheus » qui multa de arte musicæ invenit, non haberemus ad præsens multa, quæ scimus circa melodias. Et si non præcessisset quidam philosophus nomine « Phrynis », Timotheus non

fuiſſet ita inſtructus in muſicalibus. Et ſimiliter eſt dicendum de philoſophis qui enuntiaverunt univerſaliter veritatem rerum. A quibuſdam enim prædeceſſorum noſtrorum accepimus aliquas opinionēſ de veritate rerum, in quibus

credimus eos bene dixiſſe, alias opinio- nes prætermittentes. Et iterum illi, quibus nos accepimus, invenerunt alios quos prædeceſſores, a quibus acceperunt, quique fuerunt eis cauſa inſtructionis.

LECTIO II.

Metaphysicam præcipue et maxime, veritatis scientiam esse probat: hinc in omni causarum genere non esse aliquo modo processum in infinitum proponit probandum.

20 Vocari vero philosophiam, veritatis scientiam recte habet. Nam theoricæ finis est veritas, et practicæ opus. Et enim si quo modo se habet, intendunt, non tamen secundum se, sed ut ad aliquid et nunc speculantur practici. Nescimus autem verum sine causa. Unumquodque vero maxime id ipsum aliorum dicitur, secundum quod et in aliis inest univocatio. Puta ignis calidissimus, etenim est causa aliis hic caloris. Quare et verissimum quod posterioribus est causa ut sint vera. Quapropter semper existentium principia esse verissima necesse est. Non enim quandoque vera, quandoque non vera; nec illis causa aliqua est ut sint, sed illa aliis. Quare unumquodque sicut se habet ut sit, ita et ad veritatem.

At vero quod sit principium quod- C. II.
dam et non infinitæ causæ existen- 994a
tium, nec in directum, nec secundum speciem, palam. Neque enim ut ex materia hoc ex hoc in infinitum progredi est possibile, et velut carnem quidem ex terra, terram vero ex aere, aerem autem ex igne, et hoc non stare. Nec unde principium motus; ut hominem ab aere moveri, et hunc a sole, et solem a lite, et huiusmodi 10
nullum esse finem. Similiter autem nec id, cujus causa, in infinitum ire est possibile. Iter quidem sanitatis causa, illam vero felicitatis, et felicitatem alterius, et ita semper aliud alterius causam esse. Et in quod quid erat esse similiter.

289. — Postquam Philosophus ostendit qualiter se habet homo ad considerationem veritatis, hic ostendit quod *cognitio veritatis maxime ad philosophiam primam pertineat*. Et circa hoc duo facit. Primo ostendit, quod ad *philosophiam primam maxime pertineat cognitio veritatis*. Secundo excludit quamdam falsam opinionem, per quam sua probatio tolleretur, ibi, « At vero quod « sit principium. » Circa primum duo facit. Primo ostendit, quod ad philosophiam primam *pertineat cognitio veritatis*. Secundo quod maxime ad ipsam pertineat, ibi, « Nescimus autem verum « sine causa etc. » Hæc autem duo ostendit ex duobus, quæ supra probata sunt in procæmio libri: scilicet quod sapientia sit non practica, sed speculativa: et quod sit cognoscitiva causarum primarum.

290. — Ex primo autem horum sic argumentatur ad primam conclusionem. Theorica, idest speculativa, differt a practica secundum finem: nam finis speculativæ est veritas: hoc enim est quod intendit, scilicet veritatis cognitionem. Sed finis practicæ est opus, quia etsi « practici, » hoc est operativi, intendunt cognoscere veritatem, quomodo se habeat in aliquibus rebus, non tamen quærunt eam tamquam ultimum finem. Non enim considerant causam veritatis secundum se et propter se, sed ordinando ad finem operationis, sive applicando ad aliquod determinatum particulare, et ad aliquod determinatum tempus. Si ergo huic conjunxerimus, quod sapientia sive philosophia prima non est practica, sed speculativa, sequetur quod recte debeat dici scientia veritatis.

291. — Sed quia multæ sunt scientiæ speculativæ, quæ veritatem considerant, utpote geometria et arithmetica, fuit necessarium consequenter ostendere, quod philosophia prima *maxime* consideret veritatem, propter id quod supra ostensum est, scilicet quod est considerativa primarum causarum. Et ideo argumentatur sic. Scientia de vero non habetur nisi per causam: ex quo apparet, quod eorum verorum, de quibus est scientia aliqua, sunt aliquæ causæ, quæ etiam veritatem habent. Non enim potest sciri verum per falsum, sed per aliud verum. Unde et demonstratio, quæ facit scientiam, ex veris est, ut dicitur in primo Posteriorum.

292. — Deinde adjungit quamdam universalem propositionem, quæ talis est. Unumquodque inter alia maxime dicitur, ex quo causatur in aliis aliquid univoce prædicatum de eis; sicut ignis est causa caloris in elementatis. Unde, cum calor univoce dicatur et de igne et de elementatis corporibus, sequitur quod ignis sit calidissimus.

293. — Facit autem mentionem de univocatione, quia quandoque contingit quod effectus non pervenit ad similitudinem causæ secundum eandem rationem speciei, propter excellentiam ipsius causæ. Sicut sol est causa caloris in istis inferioribus: non tamen inferiora corpora possunt recipere impressionem solis aut aliorum cælestium corporum secundum eandem rationem speciei, cum non communicent in materia. Et propter hoc non dicimus solem esse calidissimum sicut ignem, sed dicimus solem esse aliquid amplius quam calidissimum.

294. — Nomen autem veritatis non est proprium alicui speciei, sed se habet communiter ad omnia entia. Unde, quia illud quod est causa veritatis, est causa communicans cum effectu in nomine et ratione communi, sequitur quod illud, quod est posterioribus causa ut sint vera, sit verissimum.

295. — Ex quo ulterius concludit quod principia eorum, quæ sunt sem-

per, scilicet corporum cælestium, necesse est esse verissima. Et hoc duplici ratione. Primo quidem, quia non sunt « quandoque vera et quandoque non, » et per hoc transcendunt in veritate generabilia et corruptibilia, quæ quandoque sunt et quandoque non sunt. Secundo, quia nihil est eis causa, sed ipsa sunt causa essendi aliis. Et per hoc transcendunt in veritate et entitate corpora cælestia: quæ etsi sint incorruptibilia, tamen habent causam non solum quantum ad suum moveri, ut quidam opinati sunt, sed etiam quantum ad suum esse, ut hic Philosophus expresse dicit.

296. — Et hoc est necessarium: quia necesse est ut omnia composita et participantia, reducantur in ea, quæ sunt per essentiam, sicut in causas. Omnia autem corporalia sunt entia, in actu, in quantum participant aliquas formas. Unde necesse est substantiam separatam, quæ est forma per suam essentiam, corporalis substantiæ principium esse.

297. — Si ergo huic deductioni adjungamus, quod philosophia prima considerat primas causas, sequitur ut prius habitum est, quod ipsa considerat ea, quæ sunt maxime vera. Unde ipsa est maxime scientia veritatis.

298. — Ex his autem infert quoddam corollarium. Cum enim ita sit, quod ea, quæ sunt aliis causa essendi, sint maxime vera, sequitur quod unumquodque sicut se habet ad hoc quod sit, ita etiam se habet ad hoc quod habeat veritatem. Ea enim, quorum esse non semper eodem modo se habet, nec veritas eorum semper manet. Et ea quorum esse habet causam, etiam veritatis causam habent. Et hoc ideo, quia esse rei est causa veræ existimationis quam mens habet de re. Verum enim et falsum non est in rebus, sed in mente, ut dicitur in sexto hujus.

299. — Deinde cum dicit «at vero» *Removet quoddam*, per quod præcedens probatio posset infringi: quæ procedebat ex suppositione hujus, quod

philosophia prima considerat causas primas. Hoc autem tolleretur si causæ in infinitum procederent. Tunc enim non essent aliquæ primæ causæ. Unde hoc hic remove intendit: et circa hoc duo facit. Primo *proponit intentum*. Secundo probat propositum, ibi, « Medio-
« rum enim extra quæ est aliquid etc. » Dicit ergo primo. Palam potest esse ex his, quæ dicuntur, quod sit aliquod principium esse et veritatis rerum; et quod causæ existentium non sunt infinitæ, nec procedendo in directum secundum unam aliquam speciem causæ, puta in specie causarum efficientium; nec etiam sunt infinitæ secundum speciem, ita quod sint infinitæ species causarum.

300. — Exponit autem quod dixerat causas infinitas esse in directum. Primo quidem in genere causæ materialis. Non enim possibile est procedere in infinitum in hoc, quod aliquid fiat ex aliquo, sicut ex materia, puta ut caro fiat ex terra, terra vero ex aere, aer ex igne, et hoc non stet in aliquo primo, sed procedat in infinitum. Secundo exemplificat in genere causæ efficientis; di-

cens, quod nec possibile est ut causa, quæ dicitur unde principium motus, in infinitum procedat: puta cum dicimus hominem moveri ad deponendum vestes ab aere calefacto, aerem vero calefieri a sole, solem vero moveri ab aliquo alio, et hoc in infinitum. Tertio exemplificat in genere causarum finalium; et dicit, quod similiter non potest procedere in infinitum illud quod est « cujus causa, » scilicet causa finalis; ut si dicamus quod iter sive ambulatio est propter sanitatem, sanitas autem propter felicitatem, felicitas autem propter aliquid, et sic in infinitum. Ultimo facit mentionem de causa formali: et dicit quod similiter non potest procedi in infinitum in hoc quod est « quod quid erat esse, » idest in causa formali quam significat definitio. Sed exempla prætermittit, quia sunt manifesta, et probatum est in primo Posteriorum, quod non proceditur in infinitum in prædicatis, puta quod animal prædicetur de homine in eo quod quid est, et vivum de animali, et sic in infinitum.

LECTIO III.

In causis efficientibus materialibus esse unam primam causam probat hic, quomodo ex prima materia aliquid fiat ostendens.

Mediorum enim extra quæ est aliquid ultimum et primum, necesse est esse quod prius est causa ipsorum post se. Nam si dicere nos oporteat unum trium causam, quod primum est dicemus, non enim quod est ultimum. Nullius enim quod finale est. Sed nec medium, nam unius. Nihil enim differt unum aut plura esse, nec infinita aut finita. Infinitorum vero secundum modum istum et omnino infiniti partes omnes mediæ sunt, similiter autem usque modo. Quare si nihil est ex toto aliquid primum, nec ex toto causa nulla est.

20 At vero nec in deorsum est possibile in infinitum procedere, ipso sursum habente principium; ut ex igne quidem aquam, ex aqua vero terram, et ita semper aliquid aliud fieri genus.

Dupliciter autem fit hoc ex hoc, non ut hoc dicitur post hoc, ut ex isthmis olympia, sed ut ex puero mutato fieri vir, aut ex aqua aer.

Ergo sic ex puero fieri virum dicimus, quomodo ex eo quod fit, quod

factum est, aut ex eo quod perficitur, perfectum. Semper enim est medium inter esse et non esse, generatio; ita et quod fit, existentis et non existentis. Est autem addiscens qui fit sciens; et hoc est quod dicitur, quod fit ex addiscente sciens: hoc vero ex aere aqua, corrupto altero.

Propter quod illa quidem non reflectuntur adinvicem, nec fit ex viro puer. Non enim fit ex generatione quod fit, sed est post generationem. Sic enim est dies ex aurora, quia post hanc: propter quod nec aurora ex die. Altera vero reflectuntur.

Utroque autem modo impossibile est in infinitum ire: existentium vero intermediorum necesse est finem esse. Quædam vero adinvicem reflectuntur. Alterius enim corruptio, alterius est generatio.

Simul autem impossibile primum sempiternum corrumpi. Quoniam enim non est infinita generatio in sursum, necesse ex quo corrupto primo aliquid factum est, non sempiternum esse.

301. — Postquam Philosophus præmisit quod causæ entium non sunt infinitæ, hic *probat propositum*. Et primo, quod *non sint infinitæ in directum*. Secundo, quod *non sint infinitæ secundum speciem*, ibi, « Sed si infinitæ essent etc. » Circa primum quatuor facit. Primo ostendit propositum *in causis efficientibus* vel moventibus. Secundo in causis immaterialibus, ibi, « At vero nec in deorsum. » Tertio in causis finalibus, ibi, « Amplius autem quod est cujus causa etc. » Quarto in causis formalibus, ibi, « Sed nec quod quid erat esse etc. » Circa primum sic pro-

cedit. Primo proponit quamdam propositionem: scilicet, quod in omnibus his, quæ sunt media inter duo extrema, quorum unum est ultimum, et aliud primum, necesse est quod illud quod est primum, sit causa posteriorum, scilicet medii et ultimi.

302. — Et hanc propositionem manifestat per divisionem: quia, si oporteat nos dicere quid sit causa inter aliqua tria, quæ sunt primum, medium et ultimum, ex necessitate dicemus causam esse id quod est primum. Non enim possumus dicere id quod est ultimum, esse causam omnium, quia nullius est

causa; alioquin non est ultimum, cum effectus sit posterior causa. Sed nec possumus dicere quod medium sit causa omnium; quia nec est causa nisi unius tantum, scilicet ultimi.

303. — Et ne aliquis intelligat, quod medium nunquam habeat post se nisi unum, quod est ultimum, quod tunc solum contingit, quando inter duo extrema est unum medium tantum, ideo ad hoc excludendum concludit quod nihil ad propositum differt, utrum sit unum tantum medium, vel plura: quia omnia plura media accipiuntur loco unius, in quantum conveniunt in ratione medii. — Et similiter non differt utrum sint media finita vel infinita; quia dummodo habeant rationem medii, non possunt esse prima causa movens. Et quia ante omnem secundam causam moventem requiritur prima causa movens, requiritur quod ante omnem causam mediam sit causa prima, quæ nullo modo sit media, quasi habens aliam causam ante se. Sed, si prædicto modo ponantur causæ moventes procedere in infinitum, sequitur, quod omnes causæ sunt mediæ. Et sic universaliter oportet dicere, quod cujuslibet infiniti, sive in ordine causæ, sive in ordine magnitudinis, omnes partes sint mediæ: si enim esset aliqua pars quæ non esset media, oporteret, quod vel esset prima vel ultima: et utrumque repugnat rationi infiniti, quod excludit omnem terminum et principium et finem.

304. — Est autem et ad aliud attendendum: quod, si alicujus finiti sint plures partes mediæ, non omnes partes simili ratione sunt mediæ. Nam quædam magis appropinquant primo, quædam magis appropinquant ultimo. Sed in infinito quod non habet primum et ultimum, nulla pars potest magis appropinquare vel minus principio aut ultimo. Et ideo usque ad quamcumque partem, quam modo signaveris, omnes partes similiter sunt mediæ. Sic igitur, si causæ moventes procedant in infinitum, nulla erit causa prima: sed causa prima erat causa omnium: ergo sequere-

tur, quod totaliter omnes causæ tollerentur: sublata enim causa tolluntur ea quorum est causa.

305. — Deinde cum dicit « at vero »

Ostendit, quod non est possibile procedere in infinitum in *causis materialibus*. Et primo *proponit* quod intendit. Secundo probat propositum, ibi, « Dupliciter enim fit hoc ex hoc etc. » Circa primum considerandum est, quod patiens subjicitur agenti: unde procedere in agentibus est sursum ire, procedere autem in patientibus est in deorsum ire. Sicut autem agere attribuitur causæ moventi, ita pati attribuitur materiæ. Unde processus causarum moventium est in sursum, processus autem causarum materialium est in deorsum. Quia ergo ostenderat, quod non est in infinitum procedere in causis moventibus quasi in sursum procedendo, subjungit, quod nec possibile est ire in infinitum in deorsum, secundum scilicet processum causarum materialium, supposito, quod sursum ex parte causarum moventium inveniatur aliquod principium.

306. — Et exemplificat de processu naturalium, qui est in deorsum: ut si dicamus quod ex igne fit aqua, et ex aqua terra, et sic in infinitum. Et titur hoc exemplo secundum opinionem antiquorum naturalium, qui posuerunt unum aliquod elementorum esse principium aliorum quodam ordine.

307. — Potest autem et aliter exponi, ut intelligamus, quod in causis moventibus manifesti sunt ad sensum ultimi effectus, qui non movent: et ideo non quæritur, si procedatur in infinitum in inferius secundum illud genus, sed si procedatur in superius. Sed in genere causarum materialium e converso supponitur unum primum, quod sit fundamentum et basis aliorum; et dubitatur utrum in infinitum procedatur in deorsum secundum processum eorum quæ generantur ex materia. Et hoc sonat exemplum propositum: non enim dicit ut ignis ex aqua, et hoc ex alio, sed e

converso, ex igne aqua et ex hoc aliud : unde supponitur prima materia, et quaeritur, an sit processus in infinitum in his quæ generantur ex materia.

308. — Deinde cum dicit « dupliciter autem »

Probat propositum : et circa hoc quatuor facit. Primo *distinguit duos modos, quibus fit aliquid ex aliquo*. Secundo ostendit duplicem differentiam inter illos duos modos, ibi, « Ergo sic ex « puero. » Tertio ostendit quod secundum neutrum eorum contingit procedere in infinitum, ibi, « Utroque autem modo « impossibile est etc. » Quarto ostendit secundum quem illorum modorum ex primo materiali principio alia fiant, ibi, « Simul autem impossibile etc. » Dicit ergo primo, quod duobus modis fit aliquid ex aliquo proprie et per se. — Et utitur isto modo loquendi, ut excludat illum modum, quo dicitur improprie aliquid fieri ex aliquo ex hoc solo, quod fit post illud : Ut si dicamus, quod quædam festa Græcorum, quæ dicebantur olympia, fiunt ex quibusdam aliis festis, quæ dicebantur isthmia, puta si nos diceremus quod festum Epiphaniæ fit ex festo Natalis. Hoc autem non proprie dicitur, quia fieri est quoddam mutari : in mutatione autem non solum requiritur ordo duorum terminorum, sed etiam subjectum idem utriusque : quod quidem non contingit in prædicto exemplo : sed hoc dicimus, secundum quod imaginatur tempus esse ut subjectum diversorum festorum.

309. — Sed oportet proprie dicere aliquid fieri ex aliquo, quando aliquod subjectum mutatur de hoc in illud. Et hoc dupliciter. Uno modo sicut dicimus, quod ex puero fit vir, inquantum scilicet puer mutatur de statu puerili in statum virilem : alio modo sicut dicimus, quod ex aqua fit aer per aliquam transmutationem.

310. — Deinde cum dicit « ergo sic »

Ostendit duas differentias inter prædictos modos. Quarum prima est, quia dicimus ex puero fieri virum, sicut

ex eo quod est in fieri, fit illud quod jam est factum ; aut ex eo quod est in perfici, fit illud quod jam est perfectum. Illud enim quod est in fieri et in perfici, est medium inter ens et non ens, sicut generatio est medium inter esse et non esse. Et ideo, quia per medium venit ad extremum, dicimus, quod ex eo quod generatur fit illud quod generatum est, et ex eo quod perficitur, fit illud quod perfectum est. Et sic dicimus, quod ex puero fit vir, vel quod ex addiscente fit sciens, quia addiscens se habet ut in fieri ad scientem. — In alio autem modo, quo dicimus ex aere fieri aquam, unum extremorum non se habet ut via vel medium ad alterum, sicut fieri ad factum esse ; sed magis ut terminus a quo recedit, ut ad alium terminum perveniatur. Et ideo ex uno corrupto fit alterum.

311. — Deinde cum dicit « propter « quod »

Concludit ex præmissa differentia, aliam differentiam. Quia enim in primo modo unum se habet ad alterum ut fieri ad factum esse, et medium ad terminum, patet, quod habent ordinem naturaliter adinvicem. Et ideo non reflectuntur adinvicem, ut indifferenter unum fiat ex altero. Unde non dicimus quod ex viro fiat puer sicut dicimus e converso. Cujus ratio est, quia illa duo ex quorum uno secundum istum modum dicitur alterum fieri, non se habent adinvicem sicut duo termini mutationis alicujus ; sed sicut ea, quorum unum est post alterum. Et hoc est quod dicit, quod illud « quod fit, » id est terminus generationis, scilicet esse, non fit ex generatione, quasi ipsa generatio mutetur in esse ; sed est post generationem, quia naturali ordine consequitur ad generationem, sicut terminus est post viam, et ultimum post medium. Unde, si consideramus ista duo, scilicet generationem et esse, non differunt ab illo modo quem exclusimus, in quo consideratur ordo tantum ; sicut cum dicimus, quod dies fit ex aurora, quia est

post auroram. Et propter istum naturalem ordinem, non dicimus e converso, quod aurora fit « ex die, » idest post diem. Et ex eadem ratione non potest esse, quod puer fiat ex viro. — Sed secundum alterum modum, quo aliquid fit ex altero, invenitur reflexio. Sicut enim aqua generatur ex aere corrupto, ita aer generatur ex aqua corrupta. Et hoc ideo, quia ista duo non se habent adinvicem secundum naturalem ordinem, scilicet ut medium ad terminum; sed sicut duo extrema quorum utrumque potest esse et primum et ultimum.

312. — Deinde cum dicit « utroque autem »

Ostendit quod *non sit procedere in infinitum secundum utrumque istorum modorum*. Et primo secundum primum, prout dicimus ex puero fieri virum. Illud enim ex quo dicimus aliquid fieri, sicut ex puero virum, se habet ut medium inter duo extrema, scilicet inter esse et non esse: sed positis extremis impossibile est esse infinita media: quia extremum infinitati repugnat: ergo secundum istum modum non convenit procedere in infinitum.

313. — Similiter etiam nec secundum alium; quia in alio modo invenitur reflexio extremorum adinvicem, propter hoc quod alterius corruptio est alterius generatio, ut dictum est. Ubicumque autem est reflexio, reditur ad primum, ita scilicet quod id quod fuit primo principium, postea sit terminus. Quod in infinitis non potest contingere, in quibus non est principium et finis. Ergo nullo modo ex aliquo potest aliquid fieri in infinitum.

314. — Deinde cum dicit « simul autem »

Ostendit quod *prædictorum modorum ex prima materia aliquid fiat*. Ubi considerandum est, quod Aristoteles utitur hic duabus communibus suppositionibus, in quibus omnes antiqui naturales conveniebant: quarum una est, quod sit aliquod primum principium materiale, ita scilicet quod in generationibus rerum non procedatur in infinitum ex parte superiori, scilicet ejus ex quo generatur. — Secunda suppositio est, quod prima materia est sempiterna. Ex hac igitur secunda suppositione statim concludit, quod ex prima materia non fit aliquid secundo modo, scilicet sicut ex aere corrupto fit aqua, quia scilicet illud quod est sempiternum, non potest corrumpi.

315. — Sed quia posset aliquis dicere, quod primum principium materiale non ponitur a philosophis sempiternum, propter hoc quod unum numero manens sit sempiternum, sed quia est sempiternum per successionem, sicut si ponatur humanum genus sempiternum: hoc excludit ex prima suppositione, dicens, quod, quia generatio non est infinita in sursum, sed devenitur ad aliquod primum principium materiale, necesse est quod, si aliquid sit primum materiale principium, ex quo fiunt alia per ejus corruptionem, quod non sit illud sempiternum de quo philosophi dicunt. Non enim posset esse illud primum materiale principium sempiternum, si eo corrupto alia generarentur, et iterum ipsum ex alio corrupto generaretur. Unde manifestum est, quod ex primo materiali principio fit aliquid, sicut ex imperfecto et in potentia existente, quod est medium inter purum non ens et ens actu; non autem sicut aqua ex aere fit corrupto.

LECTIO IV.

Statum aliquem esse et terminum tam in causis finalibus quam formalibus; quodque non infinitæ sint secundum speciem causæ, ostendit.

- 10 Amplius autem quod est cujus causa, finis est. Tale autem quod non alicujus causa, sed alia illius. Quare, si quidem fuerit tale ipsum ultimum, non erit infinitum; si vero nihil tale, non erit cujus causa.

Sed qui infinitum faciunt, latet auferentes boni naturam.

Et nullus conabitur aliquid facere ad terminum non futurum venire.

Neque utique erit intellectus in talibus. Nam causa alicujus semper facit qui intellectum habet: hic enim terminus finis est rei.

Sed nec quod quid erat esse convenit reduci ad aliquam definitionem multiplicantem rationem.

- 20 Semper enim quæ ante est, magis est, et quæ posterior non est. Cujus autem primum non est, nec erit quod habitum est.

Amplius scire destruunt qui ita dicunt. Non enim possibile scire priusquam ad individua perveniatur.

Et cognoscere non est. Nam quæ sic sunt infinita, quomodo contingit intelligere?

Non enim simile in linea, quæ secundum divisiones non stat: intelligere enim non est non statuentem. Propter quod non enumerabit sectiones, quæ per infinita procedunt.

Sed materiam in eo quod movetur intelligere est necesse, et infinito nihil est, esse autem non. Si vero non est infinitum, quod est esse infinito?

Sed si infinitæ essent pluralitate species causarum, non esset nec ita cognoscere. Tunc enim scire putamus, cum causas ipsas noverimus. Infinitum vero secundum adjectionem non est pertransire in finito tempore.

316. — Postquam probavit Philosophus, quod in causis moventibus et materialibus non proceditur in infinitum, hic ostendit idem *in causa finali*, quæ nominatur « cujus causa » fit aliquid. Et ostendit propositum quatuor rationibus: quarum *prima* talis est. Id, quod est cujus causa, habet rationem finis. Sed *finis est id quod non est propter alia, sed alia sunt propter ipsum*. Aut ergo est aliquid tale, aut nihil: et si quidem fuerit aliquid tale, ut scilicet omnia sint propter ipsum, et ipsum non sit propter alia, ipsum erit ultimum in hoc genere: et ita non procedetur in infinitum: si autem nihil inveniatur tale, non erit finis. Et ita tolletur hoc genus causæ, quod dicitur cujus causa.

317. — *Secundam* rationem ponit ibi « sed qui »

Quæ derivatur ex præmissa ratione. Ex prima enim ratione conclusum est quod qui ponunt infinitatem in causis finalibus, removeant causam *finalem*. Remota autem causa finali, removetur natura et ratio boni: eadem enim ratio boni et finis est; nam bonum est quod omnia appetunt, ut dicitur in primo Ethicorum. Et ideo illi qui ponunt infinitum in causis finalibus, auferunt totaliter naturam boni, licet ipsi hoc non percipiant.

318. — *Tertiam* rationem ponit ibi « et nullus »

Quæ talis est. Si sit infinitum in causis finalibus, nullus poterit pervenire ad ultimum terminum, quia infinitorum non est ultimus terminus: sed nullus conatur ad aliquid faciendum nisi per hoc, quod se existimat ventu-

rum ad aliquid, sicut ad ultimum terminum: ergo ponentes infinitum in causis finalibus excludunt omnem conatum ad operandum, etiam naturalium rerum: nullius enim rei motus naturalis est nisi ad id ad quod nata est pervenire.

319. — *Quartam* rationem ponit ibi « neque utique »

Quæ talis est. Qui ponit infinitum in causis finalibus, excludit terminum, et per consequens excludit finem cujus causa fit aliquid. Sed omne agens per intellectum agit causa alicujus finis: ergo sequetur quod inter causas operativas non sit intellectus, et ita tolletur intellectus practicus. Quæ cum sint inconvenientia, oportet removeere primum, id scilicet ex quo sequuntur, scilicet infinitum a causis finalibus.

320. — Deinde cum dicit « sed nec »

Ostendit quod non sit infinitum in causis formalibus: et circa hoc duo facit. Primo *proponit* quod intendit. Secundo *probat* propositum, ibi: « Semper enim etc. » Circa primum considerandum est quod unumquodque constituitur in specie per propriam formam. Unde definitio speciei maxime significat formam rei. Oportet ergo accipere processum in formis secundum processum in definitionibus. In definitionibus enim una pars est prior altera, sicut genus est prius differentia, et differentiarum una est prior altera. Idem ergo est quod in infinitum procedatur in formis, et quod in infinitum procedatur in partibus definitionis. Et ideo volens ostendere quod non sit procedere in infinitum in causis formalibus, proponit non esse infinitum in partibus definitionis. Et ideo dicit quod non convenit hoc quod est quod quid erat esse, in infinitum reduci ad aliam definitionem, ut sic semper multiplicetur ratio. Puta qui definit hominem in definitione ejus ponit animal. Unde definitio hominis reducitur ad definitionem animalis, quæ ulterius redu-

citur ad definitionem alicujus alterius, et sic multiplicatur ratio definitiva. Sed hoc non convenit in infinitum procedere.

321. — Non autem hoc dicimus quasi in uno et eodem individuo multiplicentur formæ secundum numerum generum et differentiarum, ut scilicet in homine sit alia forma a qua est homo, et alia a qua est animal, et sic de aliis; sed quia necesse est ut in rerum natura tot gradus formarum inveniantur, quot inveniuntur genera ordinata et differentiæ. Est enim in rebus invenire aliquam formam, quæ est forma, et non est forma corporis; et aliquam quæ est forma corporis, sed non est forma animati corporis; et sic de aliis,

322. — Deinde cum dicit « semper enim »

Probat propositum quatuor rationibus. Quarum *prima* talis est. In multitudine formarum vel rationum semper illa quæ est prius « est magis ». Quod non est intelligendum quasi sit completior; quia formæ specificæ sunt completæ. Sed dicitur esse magis, quia est in plus quam illa quæ est posterior, quæ non est ubicumque est prior. Non enim ubicumque est ratio animalis, est ratio hominis. Ex quo argumentatur, quod si primum non est, « nec habitum » idest consequens est. Sed si in infinitum procedatur in rationibus et formis, non erit prima ratio vel forma definitiva; ergo excludentur omnes consequentes.

323. — *Secundam* rationem ponit ibi « amplius scire »

Quæ talis est. Impossibile est aliquid sciri prius quam perveniatur ad individua. — Non autem accipitur hic individuum singulare, quia scientia non est de singularibus. Sed individuum potest dici uno modo ipsa ratio speciei specialissimæ, quæ non dividitur ulterius per essentielles differentias. Et secundum hoc intelligitur quod non habetur perfecta scientia de re, quousque

perveniat ad speciem specialissimam ; quia ille qui scit aliquid in genere, non dum habet perfectam scientiam de re. Et secundum hanc expositionem oportet dicere, quod sicut prima ratio concludebat, quod in causis formalibus non proceditur in infinitum in sursum, ita hæc ratio concludit, quod non proceditur in infinitum in deorsum. Sic enim non esset devenire ad speciem specialissimam. Ergo ista positio destruit perfectam scientiam.

324. — Sed quia formalis divisio non solum est secundum quod genus dividitur per differentias, per cujus divisionis privationem species specialissima potest dici individuum, sed etiam est secundum quod definitum dividitur in partes definitionis, ut patet in primo Physicorum ; ideo individuum potest hic dici, cujus definitio non resolvitur in aliqua definitia. Et secundum hoc, supremum genus est individuum. Et secundum hoc erit sensus, quod non potest haberi scientia de re per aliquam definitionem, nisi deveniatur ad suprema genera, quibus ignoratis impossibile est aliquid posteriorum sciri. Et secundum hoc concludit ratio, quod in causis formalibus non procedatur in infinitum in sursum, sicut et prius.

325. — Vel ad idem concludendum potest aliter exponi individuum, ut scilicet propositio immediata dicatur individuum. Si enim procedatur in infinitum in definitionibus in sursum, nulla erit propositio immediata. Et sic universaliter tolletur scientia, quæ est de conclusionibus deductis ex principiis immediatis.

326. — Deinde cum dicit « et cognoscere »

Tertiam rationem ponit quæ procedit non solum ad scientiam excludendam, sed ad excludendum simpliciter omnem cognitionem humanam. Et circa hanc rationem duo facit. Primo *ponit rationem*. Secundo excludit objectionem quamdam, ibi, « Non enim simile etc. » Ratio autem talis est. Unumquodque cognoscitur

per intellectum suæ formæ : sed si in formis procedatur in infinitum, non poterunt intelligi ; quia infinitum in quantum huiusmodi, non comprehenditur intellectu : ergo ista positio universaliter destruit cognitionem.

327. — Deinde cum dicit « non enim »

Excludit quamdam obviationem. Posset enim aliquis dicere, quod illud quod habet infinitas formas, potest cognosci, sicut et linea, quæ in infinitum dividitur. Sed hoc excludit, dicens, quod non est simile de linea, cujus divisiones non stant, sed in infinitum procedunt. Impossibile enim est quod aliquid intelligatur nisi in aliquo stetur ; unde linea, in quantum statuitur ut finita in actu propter suos terminos, sic potest intelligi ; secundum vero quod non statuitur in ejus divisione, non potest sciri. Unde nullus potest numerare divisiones lineæ secundum quod in infinitum procedunt. Sed infinitum in formis est infinitum in actu, et non in potentia, sicut est infinitum in divisione lineæ ; et ideo, si essent infinitæ formæ, nullo modo esset aliquid scitum vel notum.

328. — Deinde cum dicit « sed materiam »

Ponit *quartam* rationem, quæ talis est. In omni eo quod movetur necesse est intelligere materiam. Omne enim quod movetur est in potentia : ens autem in potentia est materia : ipsa autem materia habet rationem infiniti, et ipsi infinito, quod est materia, convenit ipsum nihil, quia materia secundum se intelligitur absque omni forma. Et, cum ei quod est infinitum, conveniat hoc quod est nihil, sequitur per oppositum, quod illud per quod est esse, non sit infinitum, et quod « infinito, » idest materiæ, non sit esse infinitum. Sed esse est per formam : ergo non est infinitum in formis.

329. — Est autem hic advertendum quod hic ponit nihil esse de ratione infiniti, non quod privatio sit de ratione

materiæ, sicut Plato posuit non distinguens privationem a materia; sed quia privatio est de ratione infiniti. Non enim ens in potentia habet rationem infiniti, nisi secundum quod est sub ratione privationis, ut patet in tertio Physicorum.

330. — Deinde cum dicit « sed si in-
« finitæ »

Ostendit quod non sunt infinitæ species causarum, tali ratione. Tunc putamus nos scire unumquodque quando cognoscimus omnes causas ejus: sed, si sunt infinitæ causæ secundum adjunctionem unius speciei ad aliam, non erit pertransire istam infinitatem, ita quod possint omnes causæ cognosci: ergo etiam per istum modum excludetur cognitio rerum.

LECTIO V.

Consuetudo ac natura quantum valeat in inquirenda veritate, ex variis hominum generibus, qui diversimode his affecti veritatem suscipiunt, exponit: hinc quis modus conveniens sit inquirendæ veritatis deducit.

C. III. Contingunt autem auditiones secundum consuetudinem entibus. Nam ut consuevimus ita dignamur dici: et quæ præter ea, non similia videntur, sed præter consuetudinem minus nota et magis extranea. Nam consuetum notius.

Quantam vero vim habeat quod consuetum est, leges ostendunt, in quibus fabularia et puerilia magis valent cognitione de eis propter consuetudinem.

Alii vero, si non mathematice quis dicat, non recipiunt dicentes. Alii vero si non exemplariter. Et hi testem induci dignantur poetam. Et illi quidem omnia certe. His vero flebilis est certitudo aut propter impotentiam complectendi, aut propter micrologiam:

10

habet autem quod certum est tale. Unde quemadmodum in symbolis et rationibus non liberum esse quibusdam videtur.

Propter quod oportet erudiri quomodo singula sunt recipienda; et absurdum est simul querere scientiam et modum sciendi. Est autem neutrum facile accipere.

Acrobologia vero mathematica non in omnibus est expetenda, sed in non habentibus materiam. Propter quod non naturalis est modus: omnis enim forsân natura materiam habet. Ideo primum perscrutandum quid est natura. Ita namque et de quibus est physica, manifestum est. Et si unius scientiæ aut plurium est causas et principia considerare.

20

331. — Postquam Philosophus ostendit, quod consideratio veritatis partim est difficilis et partim facilis, et quod maxime pertinet ad primum philosophum, hic ostendit, *quis sit modus conveniens ad considerandum veritatem*: et circa hoc duo facit. Primo enim *ponit diversos modos*, quos homines sequuntur in consideratione veritatis. Secundo ostendit quis sit modus conveniens, ibi, « Propter quod oportet erudiri etc. » Circa primum duo facit. Primo ostendit *efficaciam consuetudinis* in consideratione veritatis. Secundo concludit *diversos modos*, quibus homines utuntur in consideratione, propter diversas consuetudines, ibi, « Alii vero si non mathematice etc. » Circa primum duo facit. Primo *ostendit virtutem consuetudinis* in consideratione veritatis. Se-

cundo manifestat per signum, ibi, « Quantam vero vim habeat etc. » Dicit ergo primo, quod auditiones contingunt in hominibus de his quæ sunt secundum consuetudines. Ea enim, quæ sunt consuetæ, libentius audiuntur et facilius recipiuntur. Dignum enim videtur nobis, ut ita dicatur de quocumque, sicut consuevimus audire. Et si qua dicantur nobis præter ea quæ consuevimus audire, non videntur nobis similia in veritate his quæ consuevimus audire. Sed videntur nobis minus nota et magis extranea a ratione, propter hoc quod sunt inconsuetæ. Illud enim quod est consuetum, est nobis magis notum.

332. — Cujus ratio est, quia consuetudo vertitur in naturam; unde et habitus ex consuetudine generatur, qui inclinat per modum naturæ. Ex hoc au-

tem quod aliquis habet talem naturam vel talem habitum, habet proportionem determinatam ad hoc vel illud. Requiritur autem ad quamlibet cognitionem determinata proportio cognoscentis ad cognoscibile. Et ideo secundum diversitatem naturarum et habituum accidit diversitas circa cognitionem. Videmus enim, quod hominibus secundum humanam naturam sunt innata prima principia; et secundum habitum virtutis apparet unicuique bonum, quod convenit illi virtuti: sicut et gustui videtur aliquid conveniens, secundum ejus dispositionem. Sic igitur, quia consuetudo causat habitum consimilem naturæ, contingit quod ea quæ sunt consueta sint notiora.

333. — Deinde cum dicit « quantam »
« vero »

Manifestat quod dixerat per quoddam signum; ostendens, quod leges ab hominibus positæ ostendunt per experientiam, quantam vim habeat consuetudo: in quibus quidem legibus propter consuetudinem magis valent fabulariter et pueriliter dicta, ad hoc quod eis assentiantur, quam cognitio veritatis. — Loquitur autem hic Philosophus de legibus ab hominibus adinventis, quæ ad conservationem civilem sicut ad ultimum finem ordinantur; et ideo quicumque invenerunt eas, aliqua quibus hominum animi retraherentur a malis et provocarentur ad bona secundum diversitatem gentium et nationum in suis legibus tradiderunt, quamvis multa eorum essent vana et frivola, quæ homines a pueritia audientes magis approbant quam veritatis cognitionem. Sed lex divinitus data ordinat hominem ad veram felicitatem cui omnis falsitas repugnat. Unde in lege Dei nulla falsitas continetur.

334. — Deinde cum dicit « alii »
« vero »

Hic ostendit quomodo homines in consideratione veritatis propter consue-

tudinem diversos modos acceptant: et dicit, quod quidam non recipiunt quod eis dicitur, nisi dicatur eis per modum mathematicum. Et hoc quidem convenit propter consuetudinem his, qui in mathematicis sunt nutriti. Et quia consuetudo est similis naturæ, potest etiam hoc quibusdam contingere propter indispositionem: illis scilicet, qui sunt fortis imaginationis, non habentes intellectum multum elevatum. — Alii vero sunt, qui nihil volunt recipere nisi proponatur eis aliquod exemplum sensibile, vel propter consuetudinem, vel propter dominium sensitivæ virtutis in eis et debilitatem intellectus. — Quidam vero sunt qui nihil reputent esse dignum ut aliquid eis inducatur absque testimonio poetæ, vel alicujus auctoris. Et hoc etiam est vel propter consuetudinem, vel propter defectum iudicii, quia non possunt didicare utrum ratio per certitudinem concludat; et ideo quasi non credentes suo iudicio requirunt iudicium alicujus noti. — Sunt etiam aliqui qui omnia volunt sibi dici per certitudinem, idest per diligentem inquisitionem rationis. Et hoc contingit propter bonitatem intellectus judicantis, et rationes inquirentis; dummodo non quærat certitudo in his, in quibus certitudo esse non potest. — Quidam vero sunt qui tristantur, si quid per certitudinem cum diligenti discussione inquiretur. Quod quidem potest contingere dupliciter. Uno modo propter impotentiam complectendi: habent enim debilem rationem, unde non sufficiunt ad considerandum ordinem complexionis priorum et posteriorum. Alio modo propter micrologiam, idest parvorum ratiocinationem. Cujus similitudo quædam est in certitudinali inquisitione, quæ nihil indiscussum relinquit usque ad minima. Imaginantur autem quidam, quod sicut in symbolis convivorum non pertinet ad liberalitatem, quod debeant etiam minima computari in ratiocinio, ita etiam sit quædam importunitas et illiberalitas, si homo velit circa cognitionem veritatis etiam minima discutere.

335. — Deinde cum dicit « propter « quod »

Ostendit *quis sit modus conveniens* ad inquirendum veritatem ; et circa hoc duo facit. Primo enim ostendit, *quomodo homo possit cognoscere modum convenientem* in inquisitione veritatis. Secundo ostendit, quod ille modus qui est simpliciter melior, non debet in omnibus quæri, ibi, « Acribologia vero « etc. » Dicit ergo primo, quod quia diversi secundum diversos modos veritatem inquireunt ; ideo oportet quod homo instruat per quem modum in singulis scientiis sint recipienda ea quæ dicuntur. — Et quia non est facile quod homo simul duo capiat, sed dum ad duo attendit, neutrum capere potest ; absurdum est, quod homo simul quærat scientiam et modum qui convenit scientiæ. Et propter hoc debet prius addiscere logicam quam alias, scientias, quia logica tradit communem modum procedendi in omnibus aliis scientiis. Modus autem proprius singularum scientiarum, in scientiis singulis circa principium tradi debet.

336. — Deinde cum dicit « acribologia vero »

Ostendit quod *ille modus, qui est simpliciter optimus, non debet in omnibus quæri* ; dicens quod « acribologia » id est diligens et certa ratio, sicut est in mathematicis, non debet requiri in omnibus rebus, de quibus sunt scientiæ ; sed debet solum requiri in his, quæ non

habent materiam. Ea enim quæ habent materiam, subjecta sunt motui et variationi : et ideo non potest in eis omnibus omnimoda certitudo haberi. Quæritur enim in eis non quid semper sit, et ex necessitate ; sed quid sit ut in pluribus. Immaterialia vero secundum seipsa sunt certissima, quia sunt immobilia. Sed illa quæ in sui natura sunt immaterialia, non sunt certa nobis propter defectum intellectus nostri, ut prædictum est. Hujusmodi autem sunt substantiæ separatae. Sed mathematica sunt abstracta a materia, et tamen non sunt excedentia intellectum nostrum : et ideo in eis est requirenda certissima ratio. Et quia tota natura est circa materiam, ideo iste modus certissimæ rationis non pertinet ad naturalem philosophum. Dicit autem « forsan » propter corpora cælestia, quia non habent eodem modo materiam sicut inferiora.

337. — Et, quia in scientia naturali non convenit iste certissimus rationis modus, ideo in scientia naturali ad cognoscendum modum convenientem illi scientiæ, primo perscrutandum est quid sit natura : sic enim manifestum erit de quibus sit scientia naturalis. Et iterum considerandum est, « si unius scientiæ, » scilicet naturalis, sit omnes causas et principia considerare, aut sit diversarum scientiarum. Sic enim poterit scire quis modus demonstrandi conveniat naturali. Et hunc modum ipse observat in secundo Physicorum, ut patet diligenter intuenti.

LIBER TERTIUS

SUMMA LIBRI. — DE MODO INQUIRENDÆ VERITATIS, DEQUE DUBITANDIS IN HAC SCIENTIA. DE GENERIBUS CAUSARUM, DE SUBSTANTIIS DE RERUM PRINCIPIS, ET AD QUAM SCIENTIAM SPECTET DE ISTIS DETERMINARE.

LECTIO I.

Conueniens esse in inquisitione veritatis universalis de singulis dubitare, quatuor rationibus ostendit.

C. I. Necesse est ad quæsitam scientiam nos aggredi primum de quibus dubitare primum oportet. Hæc autem sunt quæcumque de ipsis aliter susceperunt quidam, et si quid præter hoc est prætermissum.

30 Inest autem investigare volentibus præ opere bene dubitare. Posterius enim investigatio priorum est solutio dubitatorum. Solvere enim non est ignorantis vinculum. Sed mentis dubitatio, hoc de re demonstrat: inquantum enim dubitat, intantum similiter ligatis est passus. Impossibile enim utrisque procedere ad quod est ante.

Propter quod oportet difficultates speculari omnes prius, et horum causas.

Et quia quærentes sine dubitatione primo, similes quo oportet ire ignorantibus.

Et adhuc neque quando quæsitum invenit, cognoscit. Finis enim huic est non manifestus. Prædubitantem autem manifestus.

Amplius autem melius necesse est se habere ad iudicandum eum qui audivit velut adversariorum et dubitantium omnes rationes.

SYNOPSIS

(Lect. I.)

Posito proœmio, 1-68, incipit prosequi scientiam præfatam.

(ostendit quid priores philosophi de Causis rerum tradiderunt 69-272).

veritatem hujus scientiæ incipit prosequi 273-2663.

(determinat ea quæ pertinent ad considerationem universalis veritatis 274-337).

incipit inquirere veritatem de omnibus quæ ad considerationem hujus scientiæ pertinent 338-2663.

procedit modo disputativo (non demonstrativo), ostendens dubitabilia 338-528.

de quo est intentio 338-345.

intentum 338.

rationem suæ intentionis — quadrupliciter 339-345.

exsequitur propositum [vide lect. seq.].

338. — Postquam Philosophus in secundo libro ostendit modum considerandæ veritatis, hic *procedit ad veritatis considerationem*. Et primo procedit modo *disputativo*, ostendens ea quæ sunt dubitabilia circa rerum veritatem. Secundo incipit determinare veritatem. Et hoc in quarto libro, qui incipit ibi, « Est scientia quædam quæ speculatur. » Prima autem pars dividitur in partes duas. In prima dicit *de quo est intentio*. In secunda exequitur propositum, ibi, « Est autem dubitatio prima « quod etc. » Circa primum duo facit. Primo enim dicit de quo est *intentio*. Secundo rationem assignat suæ intentionis, ibi, « Inest autem investigare volentibus etc. » Dicit ergo primo, quod ad hanc scientiam, quam quærimus de primis principiis, et universali veritate rerum, necesse est ut primum aggrediamur ea de quibus oportet dubitare, antequam veritas determinetur. Sunt autem huiusmodi dubitabilia propter duas rationes. Vel quia antiqui philosophi aliter susceperunt opinionem de eis quam rei veritas habeat, vel quia omnino prætermiserunt de his considerare.

339. — Deinde cum dicit « idest autem »

Assignat quatuor rationes suæ intentionis: et primo dicit quod volentibus investigare veritatem contingit « præ opere, » idest ante opus « bene dubitare, » idest bene attingere ad ea quæ sunt dubitabilia. Et hoc ideo quia posterior investigatio veritatis, nihil aliud est quam solutio prius dubitatorum. Manifestum est autem in solutione corporalium ligaminum, quod ille qui ignorat vinculum, non potest solvere ipsum. Dubitatio autem de aliqua re hoc modo se habet ad mentem, sicut vinculum corporale ad corpus, et eundem effectum demonstrat. Inquantum enim aliquis dubitat, intantum patitur aliquid simile his qui sunt stricte ligati. Sicut enim ille qui habet pedes ligatos, non potest in anteriora procedere secundum viam corporalem, ita ille qui dubitat,

quasi habens mentem ligatam, non potest ad anteriora procedere secundum viam speculationis. Et ideo sicut ille qui vult solvere vinculum corporale, oportet quod prius inspiciat vinculum et modum ligationis, ita ille qui vult solvere dubitationem, oportet quod prius speculetur omnes difficultates et earum causas.

340. — Deinde cum dicit « et quia quærentes »

Secundam rationem ponit; et dicit quod illi qui volunt inquirere veritatem non considerando prius dubitationem, assimilantur illis qui nesciunt quo vadant. Et hoc ideo, quia sicut terminus viæ est illud quod intenditur ab ambulante, ita exclusio dubitationis est finis qui intenditur ab inquirente veritatem. Manifestum est autem quod ille qui nescit quo vadat, non potest directe ire, nisi forte a casu: ergo nec aliquis potest directe inquirere veritatem, nisi prius videat dubitationem.

341. — Deinde cum dicit « et adhuc »

Tertiam rationem ponit; et dicit, quod sicut ex hoc quod aliquis nescit quo vadat, sequitur quod quando pervenit ad locum quem intendebat, nescit utrum sit quiescendum vel ulterius eundem, ita etiam quando aliquis non præcognoscit dubitationem, cujus solutio est finis inquisitionis, non potest scire quando invenit veritatem quæsitam, et quando non; quia nescit finem suæ inquisitionis, qui est manifestus ei qui primo dubitationem cognovit.

342. — « Et quia »

Quartam rationem ponit, quæ sumitur ex parte auditoris. Auditorem enim oportet judicare de auditis. Sicut autem in judiciis nullus potest judicare nisi audiat rationes utriusque partis, ita necesse est eum, qui debet audire philosophiam, melius se habere in iudicando si audierit omnes rationes quasi adversariorum dubitantium.

343. — Est autem attendendum, quod propter has rationes consuetudo Aristo-

telis fuit fere in omnibus libris suis, ut inquisitioni veritatis vel determinationi præmitteret dubitationes emergentes. Sed in aliis libris singillatim ad singulas determinationes præmittit dubitationes: hic vero simul præmittit omnes dubitationes, et postea secundum ordinem debitum determinat veritatem. — Cujus ratio est, quia aliæ scientiæ considerant particulariter de veritate: unde et particulariter ad eas pertinet circa singulas veritates dubitare: sed ista scientia sicut habet universalem considerationem de veritate, ita etiam ad eam pertinet universalis dubitatio de veritate; et ideo non particulariter, sed simul universalem dubitationem prosequitur.

344. — Potest etiam et alia esse ratio; quia dubitabilia, quæ tangit, sunt principaliter illa, de quibus philosophi

aliter opinati sunt. Non autem eodem ordine ipse procedit ad inquisitionem veritatis, sicut et alii philosophi. Ipse enim incipit a sensibilibus et manifestis, et procedit ad separata, ut patet infra in septimo. Alii vero intelligibilia et abstracta voluerunt sensibilibus applicare. Unde, quia non erat eodem ordine determinaturus, quo ordine processerunt alii philosophi, ex quorum opinionibus dubitationes sequuntur; ideo prælegit primo ponere dubitationes omnes seorsum, et postea suo ordine dubitationes determinare.

345. — Tertiam assignat Averroes dicens hoc esse propter affinitatem hujus scientiæ ad logicam, quæ tangitur infra in quarto. Et ideo dialecticam disputationem posuit quasi partes principales hujus scientiæ.

LECTIO II.

Quæstiones movet, quæ ad modum hujus scientiæ spectant.

Est autem dubitatio prima quidem quibus procemialiter dictis dubitavimus, utrum unius scientiæ aut multarum est scientiarum causas speculari.

10 Et utrum substantiæ principia est scientiæ hujus scire solum, aut de principiis de quibus ostendunt omnes: ut utrum contingit unum et idem simul dicere et negare, aut non, et de aliis talibus. Et si est circa substantiam, utrum una circa omnes, aut plures sunt. Sed, si plures, utrum omnes cognatæ, aut earum hæc quidem sapientiæ, illæ vero aliquid aliud dicendæ sunt.

Et hoc idem quoque necessarium est quærere, utrum sensibiles substantiæ esse solum dicendæ sunt, aut præter

has aliæ; et utrum unicæ sunt, aut plura genera sunt substantiarum, ut facientes species et mathematica inter ista et sensibilia dixerunt. De his igitur, ut diximus, perscrutandum est.

20 Et utrum circa substantias solum speculatio, aut circa quæ accidunt secundum se substantiis. Adhuc de eodem et diverso, simili et dissimili et contrarietate, priore et posteriore et aliis omnibus talibus de quibus dialectici intendere tentant, ex probabilibus solum perscrutationem facientes, quorum theoria est de omnibus. Amplius autem his eisdem quæcumque secundum se accidunt, et non solum quid est horum unumquodque. Sed utrum unum est uni contrarium.

SYNOPSIS

(Lect. II, III.)

Procedit modo disputativo, ostendens dubitabilia 338-528.

(dicit de quo est intentio 338-342.)

exsequitur propositum, id est incipit præmittere dubitationes 346-528.

ponit dubitationes 346-368.

dubitationes pertinentes ad modum considerationis hujus scientiæ 346-354.

pertinentes ad considerationem causarum 346.

pertinentes ad ea de quibus considerat hæc scientia 347-354.

de his de quibus considerat hæc scientia sicut de substantiis 347-351.

quæstiones tres ex parte ipsius scientiæ quæ est de substantiis 347-349.

quæstiones duas ex parte substantiæ 350-351.

de his de quibus considerat hæc scientia sicut de accidentibus — 3 quæstiones | 352-354.

dubitationes pertinentes ad res de quibus hæc scientia considerat 355-368.

pertinentes ad species 355-365.

quærit quæ sunt principia 355-360.

utrum universalis sint separata — 2 quæstiones 355-356.

utrum res separata sint principia — 4 quæstiones 357-360.

qualia sunt principia 361-365.

quomodo sint secundum unitatem et multitudinem — 4 quæstiones 361-364.

quomodo secundum actum et potentiam 365.

pertinentes ad mathematica — 2 quæstiones 366-368.

ponit causas dubitationum et incipit disputare [vide lect. IV et sq.].

346. — Secundum ea quæ prædixit Philosophus, *incipit præmittere dubitationes* determinationi veritatis; et dividit in duas partes. In prima *ponit* dubitationes. In secunda causas dubitationum, inducendo rationes ad singulas dubitationes, ibi, « Primum ergo de quibus in primis dicimus etc. » Dictum est autem in secundo libro, quod prius oportet quærere modum scientiæ, quam ipsam scientiam. Et ideo primo *ponit dubitationes pertinentes ad modum considerationis* hujus scientiæ. Secundo ponit dubitationes pertinentes ad prima principia, de quibus est ista scientia, ut in primo libro dictum est; et hoc ibi, « Et utrum principia et elementa etc. » Ad modum autem scientiæ hujus duo pertinent, ut in secundo dictum est: scilicet consideratio causarum, ex quibus scientia demonstrat; et iterum res de quibus scientia considerat. Unde circa primum duo facit. Primo movet dubitationem *pertinentem ad considerationem causarum*. Secundo movet multas dubitationes pertinentes ad ea de quibus est scientia, ibi, « Et utrum substantiæ principia etc. » Dicit ergo quod prima dubitatio est quam dubitando proposuimus in fine secundi libri, qui est quasi procœmium ad totam scientiam, scilicet utrum consideratio causarum quatuor, secundum quatuor genera, pertineat ad unam scientiam, vel ad multas et diversas. Et hoc est quærere utrum unius scientiæ, et præcipue hujus, sit demonstrare ex omnibus causis, vel magis diversæ scientiæ ex diversis demonstrant.

347. — Deinde cum dicit « et utrum »

Movet *dubitationes de his, de quibus considerat ista scientia*. Et primo inquirat de quibus considerat ista scientia sicut de substantiis. Secundo de quibus considerat ista scientia sicut de accidentibus, ibi, « Et utrum circa substantias etc. » Circa primum duo facit. Primo multiplicat quæstiones *ex parte ipsius*

scientiæ, quæ est de substantia. Secundo ex parte substantiarum ipsarum, ibi, « Et hoc idem quoque etc. » Circa primum ponit tres quæstiones. Supposito enim ex his quæ in primo libro dicta sunt, quod ista scientia consideret principia prima, *prima* quæstio hic erit, utrum ad hanc scientiam solum pertineat cognoscere prima principia substantiæ, aut etiam ad hanc scientiam pertineat considerare de primis principiiis demonstrationis, ex quibus omnes scientiæ demonstrant; ut puta quod hæc scientia consideret utrum contingat unum et idem simul affirmare et negare, vel non: et similiter de aliis demonstrationis principiiis primis et per se notis.

348. — *Secunda* quæstio est, si ista scientia est considerativa substantiæ sicut primi entis, utrum sit una scientia considerans omnes substantias, vel sint plures scientiæ de diversis substantiis. Videtur enim quod de pluribus substantiis debeant esse plures scientiæ.

349. — *Tertia* quæstio est, si sint plures scientiæ de pluribus substantiis, utrum omnes sint « cognatæ, » idest unius generis, sicut geometria et arithmetica sunt in genere mathematicæ scientiæ, vel non sint unius generis, sed quædam earum sint in genere sapientiæ, quædam vero in aliquo alio genere, puta in genere scientiæ naturalis, vel mathematicæ. Videtur enim secundum primum aspectum, quod non sint unius generis, cum substantiæ materiales et immateriales non eodem modo cognoscantur.

350. — Deinde cum dicit « et hoc idem »

Multiplicat quæstiones *ex parte substantiæ*; et ponit duas quæstiones: quarum *prima* est, utrum dicendum sit, quod sint solum substantiæ sensibiles, ut antiqui naturales posuerunt, vel etiam præter substantias sensibiles sint aliæ substantiæ immateriales et intelligibiles, ut posuit Plato.

351. — *Secunda* quæstio est, si sunt aliquæ substantiæ separatæ a sensibili-

libus, utrum «sint unicæ,» idest unius generis tantum, aut sint plura generalium substantiarum, sicut quidam attendentes duplicem abstractionem, scilicet universalis a particulari, et formæ mathematicæ a materia sensibili, posuerunt utrumque genus subsistere. Et ita ponebant substantias separatas quæ sunt universalia abstracta subsistentia, inter quæ et substantias sensibiles particulares posuerunt mathematica subsistentia separata, scilicet numeros, magnitudines et figuras. De istis igitur quæstionibus sicut nunc moventur, perscrutandum est inferius; primo quidem disputative, secundo determinando veritatem.

352. — Deinde cum dicit «et utrum «circa»

Inquit utrum consideratio hujus scientiæ *de accidentibus* sit. Et ponit tres quæstiones. Quarum *prima* est, utrum speculatio hujus scientiæ sit solum circa substantias, propter hoc quod dicitur philosophia substantiæ: aut etiam sit circa ea quæ per se substantiis accidunt, eo quod ad eandem scientiam

pertinere videtur ut consideret subjectum et per se accidentia subjecti.

353. — *Secunda* quæstio est, utrum hæc scientia consideret de quibusdam quæ videntur esse per se accidentia entis, et consequi omnia entia: scilicet de eodem et diverso, simili et dissimili, et de contrarietate, et de priori et posteriori, et omnibus aliis hujusmodi, de quibus dialectici tractant, qui habent considerationem de omnibus. Sed tamen de hujusmodi perscrutantur, non ex necessariis, sed ex probabilibus. Ex una enim parte videtur quod cum sint communia, pertineant ad philosophum primum. Ex alia parte videtur quod ex quo dialectici ista considerant, quorum est ex probabilibus procedere, quod non pertineat ad considerationem ipsius philosophi cujus est demonstrare.

354. — *Tertia* quæstio est, cum ad ista communia accidentia entis quædam per se consequantur, utrum ad philosophum pertineat circa unumquodque horum solum considerare quid est, aut etiam illa quæ consequuntur ad ipsa, puta utrum unum uni sit contrarium.

LECTIO III.

Movet quæstiones pertinentes ad res de quibus scientia ista considerat.

Et utrum principia et elementa genera sunt, aut in quæ dividitur existentium singulum. Et si genera, utrum quæcumque dicuntur de individuis finalia, aut prima. Et utrum animal aut homo principium et magis est quam singulare.

Maxime vero quærendum est et tractandum, utrum est aliquid præter materiam causa secundum se, aut non. Et hoc separabile, aut non: et utrum unum aut plura numero. Et utrum est aliquid præter synolon, (Dico autem synolon quando prædicatur aliquid de materia) aut nihil, aut horum quidem, horum vero non.

Amplius autem utrum principia numero aut specie determinata et quæ in rationibus et in subjecto. Et utrum corruptibilem et incorruptibilem eadem, aut diversa. Et utrum corruptibilia omnia, aut corruptibilem corrupti-

bilia. Amplius autem quod omnium difficillimum est et plurimam habet dubitationem, utrum unum et ens, quemadmodum Pythagorici dicunt et Plato, non aliquid alterum esse supra existentium substantiam, aut non: sed alterum aliquid ipsum subjectum, ut Empedocles amorem dicit, alius vero ignem, alius aquam, alius aerem. Et utrum principia sint universalialia, aut singularialia rerum.

Et potestate aut actu. Amplius utrum aliter aut secundum motum. Hæc enim dubitationem præstant magnam.

Adhuc autem utrum numeri, aut longitudo et figura et puncta, substantiæ sunt quædam, aut non. Et si substantiæ, utrum separatæ a sensibilibus, aut in eis. De his etenim omnibus non solum difficile veritatem inquirere, sed nec dubitatur facile bene.

355. — Postquam Philosophus movit quæstiones pertinentes ad modum considerandi hujus scientiæ, hic movet quæstiones pertinentes ad res de quibus ista scientia considerat. Et quia ista scientia considerat de principiis primis, ut in primo dictum est, ideo movet hic quæstiones de principiis rerum. Prima autem rerum principia ponebantur et species et mathematica. Unde primo movet quæstiones pertinentes ad species. Secundo quæstiones pertinentes ad mathematica, ibi, « Adhuc autem utrum numeri, aut longitudo etc. » Circa primum duo facit. Primo quærit quæ sunt principia. Secundo qualia sunt, ibi, « Amplius autem utrum principia numero aut specie determinata etc. » Quia vero principia ponebantur universalialia separata, primo quæritur utrum universalialia sint principia. Secundo utrum res separatæ sint

principia, ibi, « Maxime vero quærendum est etc. » Circa primum ponit duas quæstiones; quarum prima est, utrum genera sint principia et elementa rerum, aut ea in quæ sicut in ultima dividitur quodcumque singulare existens. Et ratio hujus dubitationis est, quia elementum est ex quo primo componitur res, et in quod ultimo dividitur. Invenimus autem duplicem modum compositionis et divisionis: unum scilicet secundum rationem, prout species resolvuntur in genera. Et secundum hoc videntur genera esse principia et elementa, ut Plato posuit. Alio modo secundum naturam sicut corpora naturalia componuntur ex igne et aere et aqua et terra, et in hæc resolvuntur. Et propter hoc naturalia posuerunt esse prima principia elementa.

356. — Secunda quæstio est, supposito quod genera sint principia re-

rum, utrum principia sint universalia dicta de individuis, scilicet species specialissimæ, quas genera appellat secundum Platoniorum consuetudinem, quia continent sub se plura individua, sicut genera plures species; aut magis sint principia prima generalissima, ut puta quid sit magis principium, utrum animal vel homo, qui est principium quoddam secundum Platonicos, et magis vere existens quam singulare. Oritur autem hæc dubitatio propter duas divisiones rationis. Quarum una est secundum quam genera dividimus in species. Alia vero est secundum quam species resolvimus in genera. Semper enim videtur illud quod est ultimus terminus divisionis esse primum principium et elementum in componendo.

357. — Deinde cum dicit « maxime » vero »

Quærit de principiis ex parte separationis: et movet quatuor quæstiones, quarum prima est, cum primi naturales posuerint solum causam materialem, utrum aliquid aliud præter materiam sit causa secundum se, aut non.

358. — *Secunda* quæstio est, supposito quod aliquid præter materiam sit causa, utrum illud sit separabile a materia, sicut posuit Plato, aut sicut posuit Pythagoras.

359. — *Tertia* quæstio est, si est aliquid separabile a materia, utrum sit unum tantum, sicut posuit Anaxagoras; aut plura numero sicut posuit Plato et ipse Aristoteles.

360. — *Quarta* quæstio est, utrum aliquid sit « præter synolon, » id est simul totum, aut nihil; aut in quibusdam sit aliquid, et in quibusdam non: et qualia sint in quibus sunt et qualia in quibus non. — Exponit autem quid sit synolon vel simul totum, scilicet quando prædicatur aliquid de materia. Ad cujus intellectum considerandum est quod Plato posuit hominem et equum et ea quæ sic prædicantur, esse quasdam formas separatas. Per hoc autem homo prædicatur de Socrate vel Platone, quod

materia sensibilis participat formam separatam. Socrates ergo vel Plato dicitur synolon vel simul totum, quia constituitur per hoc quod materia participat formam separatam. Et est quasi quoddam prædicatum de materia. Quærit ergo Philosophus hic utrum quod quid est individui, sit aliquid aliud præter ipsum individuum, vel non: aut etiam in quibusdam est aliud et in quibusdam non aliud. Quam quidem quæstionem Philosophus determinabit in septimo.

361. — Deinde cum dicit « amplius » autem »

Movet quæstiones circa modum existendi principiorum. Et quia ens dividitur per unum et multa, per actum et potentiam, primo quærit quomodo sint principia secundum unitatem et multitudinem. Secundo quomodo sint secundum actum et potentiam, ibi, « Et potestate » aut actu. » Circa primum movet quatuor quæstiones: quarum prima est, utrum principia sint determinata secundum numerum, aut secundum speciem. Puta quia dicimus tria esse principia naturæ. Potest autem intelligi, vel quia sunt determinata secundum numerum, ita scilicet quod sola una numero forma sit principium naturæ, et sola una numero materia et privatio. Et potest intelligi quod sit determinata secundum speciem, ita, scilicet, quod sint multa principia materialia quæ conveniant in specie materialis principii, et sic de aliis. Et quia quidam philosophorum assignabant causas formales, sicut Platonici, quidam autem solas materiales, sicut antiqui naturales, addit quod ista quæstio habet locum « in rationibus, » id est in causis formalibus, « et in subjecto, » id est in causis materialibus.

362. — *Secunda* quæstio est, utrum corruptibile et incorruptibile sint eadem principia aut diversa. Et si sint diversa, utrum omnia sint incorruptibilia, vel corruptibile principia sint corruptibilia et incorruptibile incorruptibilia.

363. — *Tertia* quæstio est, utrum

unum et ens significant ipsam substantiam rerum et non aliquid aliud additum supra substantiam rerum, sicut dicebant Pythagorici et Platonici, vel non significant ipsam substantiam rerum, sed sit aliquid aliud subjectum unitati et entitati, scilicet ignis aut aer, aut aliquid aliud huiusmodi, ut antiqui naturales posuerunt. Hanc autem quæstionem dicit esse difficillimam et maxime dubitabilem, quia ex ista quæstione dependet tota opinio Platonis et Pythagoræ, qui ponebant numeros esse substantiam rerum.

364. — *Quarta* quæstio est, utrum principia rerum sint sicut « quædam » universalia, vel sicut aliqua singularia, » idest utrum ea quæ ponuntur esse principia habeant rationem principii secundum rationem universalem, vel secundum quod unumquodque eorum est aliquid et singulare.

365. — Deinde cum dicit « et po-
« testate »

Quærit utrum principia sint *secundum potentiam vel secundum actum*. Et hæc quæstio maxime videtur pertinere ad principia materialia. Potest enim esse dubitatio, utrum primum materiale principium sit aliquod corpus in actu, ut ignis aut aer, ut antiqui naturales posuerunt, aut aliquid existens in potentia tantum, ut Plato posuit. Et quia motus est actus existentis in po-

tentia, et est quodammodo medium inter potentiam et actum, ideo adjungit aliam quæstionem, utrum principia sint causæ rerum solum secundum motum, sicut naturales posuerunt sola principia motus, vel materialia, vel efficientia: vel etiam sint principia aliter quam per motum, sicut Plato posuit per quamdam participationem huius sensibilia ab immaterialibus causari. Has autem quæstiones ideo se movisse dicit, quia magnam dubitationem habent, ut patet ex discordia philosophorum circa eas.

366. — Deinde cum dicit « adhuc
« autem »

Movet quæstiones pertinentes ad *mathematica*, quæ quidem principia rerum ponuntur: et movet duas quæstiones. Quarum *prima* est, utrum numeri et longitudo et figura et puncta sint quædam substantiæ, ut Pythagorici vel Platonici posuerunt; vel non, sicut posuerunt naturales.

367. — *Secunda* quæstio est, si sunt substantiæ, utrum sint separatæ a sensibilibus, ut posuerunt Platonici, aut in sensibilibus, ut Pythagorici.

368. — Moventur autem quæstiones istæ tamquam disputandæ infra et determinandæ: quia in his non solum difficile est veritatem inquirere, sed etiam non est facile bene dubitare de eis, inveniendi scilicet probabiles rationes dubitationis.

LECTIO IV.

An ad unam seu diversas scientias genera causarum spectent.

C. II. Primum ergo de quibus in primis diximus, utrum unius aut plurium scientiarum sint speculanda omnia genera causarum.

20 Unius enim scientiæ quomodo erit non contraria principia existentia, cognoscere?

Amplius autem multis existentium non insunt omnia. Quo namque modo possibile est motus principium esse in omnibus immobilibus, aut boni naturam? Siquidem omne, quod bonum est, secundum se et propter suam naturam finis est, et ita causa, quod illius causa et fiunt et sunt cetera. Finis autem, et cuius causa, actus

30 cuiusdam est finis. Sed actus omnes cum motu: quare in immobilibus non continget hoc esse principium, neque esse aliquid autoagathon, idest per se bonum. Unde et in mathematicis nihil per hanc ostenditur causam, neque est demonstratio ulla, eo quod melius aut deterius. Sed nec omnino ullus talium alienus reminiscitur. Quapropter et Sophistarum quidam, ut Aristippus, ipsas præneglexit. In aliis enim artibus et illiberalibus, ut tectonica et co-

4 raria, eo quod melius aut deterius dici omnia: mathematicas vero nullam de bonis aut de malis rationem facere. At vero, si scientiæ causarum sunt plures, et altera alterius principia, quæ earum est dicenda quæ quæritur? Aut quis maxime res quæsitæ est eas sciens habentium?

Contingit enim eidem omnes modos causarum inesse; ut domus, unde quidem motus, ars et ædificator: cuius vero causa, opus: et materia terra et lapides: species vero ratio.

Igitur ex dudum determinatis, quem decet vocare scientiarum sapientiam? Habet enim rationem quamlibet appellari in quantum senior et principalior, cui veluti servientes non contradicere scientias alias certum est, quæ finis et boni talis est. Hujus enim causa sunt cetera.

In quantum vero primarum causarum et maxime scibilis definita est esse, substantiæ utique erit talis. Multis enim modis rationem scientibus, magis quidem scire dicimus eum, qui novit in ipso esse quid ipsa res, quam in non esse; et horum eorundem aliud alio magis; et maxime quid est et non quantum, aut quale, aut aliquid facere aut pati apta nata est. Amplius autem et in aliis scire singula et quorum demonstrationes sunt, tunc putamus 20 existere, quando scimus quid est: ut quid est tetragonizare? quia mediæ inventio. Similiter autem et in aliis.

Circa generationes vero et actus et circa omnem transmutationem opinamur nos perfecte cognoscere, quando cognoscimus principium motus: hoc autem alterum et oppositum fini. Quapropter videtur alterius esse scientiæ causarum harum singulas speculari.

SYNOPSIS

(Lect. IV, V, VI.)

(Ponit dubitationes 346-368).

Ponit causas dubitationum et *incipit disputare* 369-528.*disputat de quæstionibus pertinentibus ad considerationem hujus scientiæ* 369-402.*de consideratione hujus scientiæ quantum ad causas per quas demonstratur* 369-386.

resumit quæstionem 369.

ponit rationes 370-386.

duas rationes ad ostendendum quod *ad unam scientiam non pertinet consideratio*
movet quæstionem quamdam 376-382. | *omnium generum causarum* 370-375.

proponit primam ejus partem 376.

manifestat alteram ejus partem 377.

reassumit quæstionem et ponit rationes 378-382.

pro scientia quæ est per C. finalem 378.

pro scientia quæ est per C. formalem 379-381.

pro scientia quæ est per C. moventem 382.

conclusionem primarum rationum ponit 383-386.

de consideratione principiorum demonstrationis, ad quam scientiam pertineat 387-392.

movet quæstionem 387.

disputat ad unam partem, 2 rationibus 388-390.

disputat ad alteram 391-392.

de consideratione substantiarum et accidentium 393-402.

primam quæstionem disputat 393-398.

movet quæstionem 398.

objicit ad primam partem 394.

objicit ad alteram 395-398.

aliam quæstionem ponit 399-402.

movet eam 399.

objicit in unam partem 400.

objicit in contrarium 401-402.

disputat de quæstionibus pertinentibus ad ipsas substantias [vide lect. VII].

369. — Postquam Philosophus movit quæstiones, quæ faciunt dubitationem in ista scientia, hic *incipit de eis disputare*; et dividitur in tres partes. In prima disputat *de quæstionibus pertinentibus ad considerationem hujus scientiæ*. In secunda de quæstionibus pertinentibus ad substantias, ibi, « Am-
« plius autem utrum sensibiles substan-
« tiæ etc. » In tertia parte de quæstio-
nibus pertinentibus ad principia sub-
stantiarum, ibi, « Et de principiis utrum
« oporteat genera et elementa etc. » Circa primum tria facit. Primo e-
nim disputat de consideratione hujus
scientiæ *quantum ad causas per quas*
demonstratur. Secundo quantum ad
prima demonstrationis principia, ibi,
« At verò de principiis demonstratio-

« nis etc. » Tertio quantum ad ipsas
substantias, ibi, « Totaliter quæ sub-
« stantiarum utrum una est etc. » Circa
primum duo facit. Primo enim *resumit*
quæstionem de qua disputare intendit,
concludens ex ipso enumerationis or-
dine, quod primo disputandum est de
istis, de quibus primum dictum est in
enumeratione quæstionum, utrum sci-
licet ad unam scientiam vel ad plures
pertineat speculari omnia genera cau-
sarum; ut sic ordo disputationis or-
dini quæstionum motarum respondeat.

370. — Secundo ibi « unius e-
« nim »

Ponit rationes ad quæstionem; et
circa hoc tria facit. Primo enim ponit
rationem *ad ostendendum, quod consi-*

derare omnia genera causarum non pertineat ad unam scientiam. Secundo movet alteram quæstionem: supposito quod ad diversas scientias pertineat diversa genera causarum considerare, cujus causæ consideratio pertinet ad philosophum primum. Et disputat ad diversas quæstionis partes; et hoc, ibi, « At vero « si scientiæ causarum sunt plures etc. » Tertio ex hac disputatione secunda concludit conclusionem primarum rationum, ibi, « Quapropter videtur alterius « esse scientiæ etc. » Circa primum ponit duas rationes; dicens, quod cum unius scientiæ sit considerare contraria, quomodo erit unius scientiæ considerare principia, cum non sint contraria? Quæ quidem ratio si secundum superficiem consideretur, nullius videtur esse momenti. Videtur enim procedere ex destructione antecedentis, ac si sic argumentaretur: si principia sunt contraria, sunt unius scientiæ: ergo, si non sunt contraria, non sunt unius scientiæ.

371. — Posset ergo dici, quod Philosophus in his disputationibus non solum probabilibus rationibus utitur, sed etiam interdum sophisticis, ponens rationes quæ ab aliis inducebantur. — Sed non videtur esse rationabile, quod in tanta re tantus Philosophus tam frivolam et parum apparentem rationem induxisset. Unde aliter dicendum est, quod si quis recte consideret naturam diversorum, quæ ad eandem scientiam pertinent, quædam pertinent ad unam scientiam secundum sui diversitatem, quædam vero secundum quod reducuntur ad aliquod unum. Multa quidem igitur alia diversa inveniuntur pertinere ad unam scientiam, secundum quod reducuntur ad aliquod unum; puta, ut ad unum totum, vel ad unam causam, vel ad unum subjectum. Sed contraria et quælibet opposita pertinent ad unam scientiam secundum se ipsa, eo quod unum est ratio cognoscendi alterum. Et ex hoc efficitur ista propositio probabilis, quod omnia diversa, quæ sunt contraria, pertineant ad unam scien-

tiam. Unde sequeretur, si principia sunt diversa et non sunt contraria, quod non pertineant ad unam scientiam.

372. — Deinde cum dicit « amplius « autem »

Secundam rationem ponit, quæ talis est. Diversorum pertinentium ad unam scientiam, quæcumque scientia considerat unum considerat et aliud, ut patet in contrariis, quorum diversitas secundum se pertinet ad unam scientiam non per reductionem ad aliquid aliud unum: sed non quæcumque scientia considerat unam causam considerat omnes causas: ergo consideratio omnium causarum non pertinet ad unam scientiam.

373. — Minorem probat per hoc, quod diversæ scientiæ sunt de diversis entibus; et multa entia sunt, quibus non possunt attribui omnes causæ. Quod primo manifestat in causa, quæ dicitur, unde principium motus: non enim videtur, quod possit esse principium motus in rebus immobilibus. Ponuntur autem quædam entia immobilia, et præcipue secundum Platonicos ponentes numeros et substantias separatas. Unde, si qua scientia de his considerat, non potest considerare de causa quæ est unde principium motus.

374. — Secundo manifestat idem de causa finali, quæ habet rationem boni. Boni enim natura non videtur posse inveniri in rebus immobilibus, si hoc concedatur, quod omne quod est bonum secundum se et propter suam naturam, est finis. Et hoc modo causa est, inquantum propter ipsam et causa ejus omnia fiunt et sunt. Dicit autem, quod est bonum secundum se et propter suam naturam, ad excludendum bonum utile, quod non dicitur de fine, sed magis de eo quod est ad finem. Unde quæ sic solum dicuntur bona inquantum sunt utilia ad aliud, non sunt bona secundum se et propter suam naturam. Sicut potio amara non est secundum se bona, sed solum secundum quod ordinatur ad finem sanitatis, quæ est secundum se bona: finis autem, et cujus causa fit aliquod,

videtur esse terminus alicujus actus: omnes autem actiones videntur esse cum motu. Ergo videtur sequi, quod in rebus immobilibus non possit esse hoc principium, scilicet causa finalis, quæ habet rationem boni. Et quia quæ sunt per se existentia absque materia, necesse est quod sint immobilia, ideo non videtur esse possibile, quod sit aliquid « autoagathon, » idest per se bonum, ut Plato ponebat. Omnia enim immaterialia et non participata vocabat per se existentia, sicut ideam hominis vocabat hominem per se, quasi non participatum in materia. Unde et per se bonum dicebat id quod est sua bonitas non participata, scilicet primum principium omnium.

375. — Et ad hanc rationem confirmandam inducit quoddam signum. Ex hoc enim quod finis non potest esse in rebus immobilibus, videtur procedere quod in scientiis mathematicis, quæ abstrahunt a materia et motu, nihil probatur per hanc causam, sicut probatur in scientia naturali, quæ est de rebus mobilibus, aliquid per rationem boni. Sicut cum assignamus causam quare homo habet manus, quia per eas melius potest exequi conceptiones rationis. In mathematicis autem nulla demonstratio fit hoc modo, quod hoc modo sit quia melius est sic esse, aut deterius si ita non esset. Puta si diceretur quod angulus in semicirculo est rectus, quia melius est quod sic sit quam quod sit acutus vel obtusus. Et quia posset forte aliquis esse alius modus demonstrandi per causam finalem, puta si diceretur, si finis erit, necesse est id quod est ad finem præcedere: ideo subjungit, quod nullus omnino in mathematicis facit mentionem alicujus talium pertinentium ad bonum vel ad causam finalem. Propter quod quidam sophistæ, ut Aristippus, qui fuit de secta Epicureorum, omnino neglexit demonstrationes quæ sunt per causas finales, reputans eas viles ex hoc quod in artibus illiberalibus sive mechanicis, ut in arte « tectonica, » idest ædifica-

toria, et « coriaria, » omnium rationes assignantur ex hoc quod est aliquid melius vel deterius. In mathematicis vero, quæ sunt nobilissimæ et certissimæ scientiæ, nulla fit mentio de bonis et malis.

376. — Deinde cum dicit « at vero »

Interponit *aliam questionem*: et primo *proponit eam*. Et habet duas partes. *Prima enim pars* quæstionis est. Si diversæ causæ considerentur a pluribus scientiis, ita quod altera scientia sit alterius causæ considerativa, quæ illarum debet dici scientia « quæ quæ- » ritur? » idest philosophia prima? Utrum scilicet illa quæ considerat causam formalem, aut quæ considerat causam finalem, vel quæ considerat aliquam aliarum? Secunda pars quæstionis est, si aliquæ res sint quæ habeant plures causas, quis maxime cognoscit rem illam eorum qui considerant illas causas?

377. — Secundo cum dicit « contingit enim »

Manifestat partem secundam quæstionis per hoc, quod una et eadem res invenitur, quæ habet omnes modos causarum: sicut domus causa unde principium motus, est ars et ædificator. Id vero cujus causa vel finis causa domus « est opus, » idest usus ejus, qui est habitatio. Causa vero sicut materia est terra, ex qua fiunt lateres et lapides. Causa vero sicut species vel forma, est ipsa ratio domus, quam artifex præconceptam mente in materia ponit.

378. — Tertio ibi « igitur ex »

Reassumit quæstionem, scilicet quam dictarum scientiarum possumus vocare sapientiam, secundum ea quæ de sapientia prius determinavimus in principio libri: utrum scilicet illam, quæ considerat causam formalem, vel quæ considerat causam finalem, vel aliquam aliarum causarum. Et ponit consequenter rationes ad singulas trium causarum: dicens, quod ratio quædam videtur de « qualibet scientia, » idest

quæ est per quaecumque causam, quod appelletur nomine sapientiæ. Et primo quantum ad scientiam quæ est *per causam finalem*. Dictum est enim in principio libri, quod ista scientia, quæ sapientia dicitur, est maxime principalis et ordinativa aliarum, quasi subditarum. Sic igitur inquantum sapientia « est senior, » idest prior ordine dignitatis, et principalior quadam auctoritate ordinandi alias, quia non est iustum quod aliæ scientiæ contradicant ei, sed ab ea accipiant sua principia, sicut ei servientes; videtur quod illa scientia, « quæ est finis et boni, » idest quæ procedit per causam finalem, sit digna nomine sapientiæ. Et hoc ideo, quia omnia alia sunt propter finem, unde finis est quodammodo causa omnium aliarum causarum. Et sic scientia, quæ procedit per causam finalem, est principalior. Cujus signum est, quod artes illæ, ad quas pertinent fines, principantur et præcipiunt aliis artibus, sicut gubernatoria navifactivæ. Unde, si sapientia est principalis et præceptiva respectu aliarum, maxime videtur quod procedat per causam finalem.

379. — Deinde cum dicit « inquantum vero »

Inducit rationem *de causa formali*. Dicitur enim in proœmio libri, quod sapientia est primarum causarum, et ejus quod est maxime scibile, et quod est maxime certum. Et secundum hoc videtur quod sit « substantiæ, » idest per causam formalem: quia inter diversos modos sciendi, magis dicimus scire illum qui scit aliquid esse, quam qui scit aliquid non esse. Unde et in Posterioribus Philosophus probat, quod demonstratio affirmativa est potior quam negativa. Inter eos autem, qui sciunt aliquid affirmare, unum alio magis dicimus scire. Sed inter omnes maxime dicimus scire illum, qui cognoscit quid est res, non autem qui scit quanta est, vel qualis, et quid possit facere vel pati. Sic igitur in cognoscendo ipsam rem absolute perfectis-

simum est scire quid est res, quod est scire substantiam rei. Sed etiam in aliis cognoscendis, puta proprietatibus rei, magis dicimus scire singula, de quibus sunt demonstrationes; quando etiam de ipsis accidentibus vel proprietatibus scimus quod quid est; quia quod quid est non solum invenitur in substantiis, sed etiam in accidentibus.

380. — Et ponit exemplum de tetragonismo, idest quadratura superficiei æque distantium laterum non quadratæ, quam quadrare dicimur, cum invenimus quadratum ei æquale. Cum autem omnis superficies æque distantium laterum et rectorum angulorum ex duabus lineis contineatur, quæ rectum continent angulum, ita, quod totalis superficies nihil est aliud quam ductus unius earum in alia, tunc invenimus quadratum æquale superficiei prædictæ, quando invenimus lineam quæ sit media in proportionem inter duas lineas prædictas. Puta, si linea A, ad lineam B se habet sicut linea B ad lineam C, quadratum lineæ B est æquale superficiei, quæ continetur in C et A, ut probatur in sexto Euclidis.

381. — Et apparet manifeste in numeris. Sex enim est medium in proportionem inter novem et quatuor. Novem enim se habet ad sex in proportionem sesquialtera, et similiter sex ad quatuor. Quadratum autem senarii est trigintasex. Quod etiam perficitur ex ductu quaternarii in novenarium. Quater enim novem sunt trigintasex. Et simile est in omnibus aliis.

382. — Deinde ponit rationem *de causa movente* « circa generationes »

Videmus enim quod circa generationes et actiones, et circa omnem transmutationem maxime dicimur aliquid scire quando cognoscimus principium motus, eo quod motus nihil est aliud quam actus mobilis a movente, ut dicitur in tertio Physicorum. Prætermittit autem de causa materiali, quia illa imperfectissime se habet ad hoc quod sit principium cognoscendi: non enim fit cognitio per id quod est in potentia, sed per id

quod est in actu, ut infra in nono dicitur.

383. — His igitur positis ad secundam quæstionem pertinentibus, inducit rationem ex eisdem rationibus supra positis ad primam quæstionem, scilicet quod alterius scientiæ sit considerare omnes istas causas, eo quod in diversis rebus diversæ causæ videntur habere principalitatem, sicut in mobilibus principium motus, in scibilibus quod quid est, finis autem in his quæ ordinantur ad finem.

384. — Hanc autem quæstionem Aristoteles in sequentibus expresse solvere non invenitur: potest tamen ejus solutio ex his quæ ipse inferius in diversis locis determinat, colligi. Determinat enim in quarto, quod ista scientia considerat ens inquantum est ens; unde et ejus est considerare primas substantias, non autem scientiæ naturalis, quia supra substantiam mobilem sunt aliæ substantiæ. Omnis autem substantia vel est ens per seipsam, si sit forma tantum; vel si sit composita ex materia et forma, est ens per suam formam; unde inquantum hæc scientia est considerativa entis, considerat maxime causam formalem. Primæ autem substantiæ non cognoscuntur a nobis ut sciamus de eis quod quid est, ut potest aliquando haberi ex his quæ in nono determinantur: et sic in earum cognitione non habet locum causa formalis. Sed quamvis ipsæ sint immobiles secundum seipsas, sunt tamen causa motus aliorum per modum finis; et ideo ad hanc scientiam, inquantum est considerativa primarum substantiarum, præcipue pertinet considerare causam finalem, et etiam aliquando causam moventem. Causam autem materiale secundum seipsam nullo modo, quia materia non convenienter causa est entis, sed alicujus determinati generis, scilicet substantiæ mobilis. Tales

autem causæ pertinent ad considerationem particularium scientiarum, nisi forte considerentur ab hac scientia inquantum continentur sub ente. Sic enim ad omnia suam considerationem extendit.

385. — His autem visis, rationes inductas facile est solvere. Primo enim nihil prohibet diversas causas ad hanc scientiam pertinere unam existentem, licet non sint contraria, quia reducuntur ad unum, scilicet ad ens commune, sicut dictum est. Similiter nihil prohibet, etsi non quælibet scientia consideret omnes causas, quin aliqua scientia possit considerare omnes vel plures earum inquantum reducuntur ad aliquid unum. Sed specialiter descendendo, dicendum est, quod nihil prohibet in immobilibus considerari et principium motus, et finem sive bonum; in immobilibus inquam quæ sunt tamen moventia sicut sunt primæ substantiæ: in his autem quæ neque moventur nec movent, non est consideratio principii motus, nec finis sub ratione finis motus, quamvis possit considerari finis sub ratione finis alicujus operationis sine motu. Sicut si ponantur esse substantiæ intelligentes non moventes, ut Platonicus posuerunt, nihilominus tamen inquantum habent intellectum et voluntatem oportet ponere in eis finem et bonum, quod est objectum voluntatis. Mathematica autem non moventur, nec movent, nec habent voluntatem. Unde in eis non consideratur bonum sub nomine boni et finis. Consideratur tamen in eis id quod est bonum, scilicet esse et quod quid est. Unde falsum est, quod in mathematicis non sit bonum, sicut ipse infra in nono probat.

386. — Ad quæstionem vero secundam jam patet responsio; quia ad hanc scientiam pertinet consideratio trium causarum, de quibus rationes inducit.

LECTIO V.

*Duplicia principia hic memorantur demonstrationis, et substantiæ d
quibus quæritur num ad unam, vel diversas scientias spectent.*

At vero et de principiis demonstra-
tionis utrum unius scientiæ est aut
plurium, dubitatio est. Dico autem de-
monstrativa communes opiniones ex
quibus demonstrant, ut quoniam omne
necessarium est aut dicere aut negare,
et impossibile simul esse et non esse,
et quæcumque tales propositiones.
Utrum harum una scientia et substan-
tiæ, aut alia? Et si non una est, quam
oportet appellare, quæ nunc est quæ-
sita?

Unius igitur esse non est rationa-
bile. Quid enim magis Geometriæ quam
qualiscumque de his est proprium au-
dire? Si igitur similiter qualiscumque
sit, omnium vero non contingit, sicut
nec aliarum, ita neque ipsas substan-
tias cognoscentes proprium est de ip-
sis cognoscere.

Simul autem quomodo erit ipsorum

scientia? Quid enim et unumquodque
harum existit ens et nunc novimus.
Utuntur ergo eis ut notis artes aliæ.
Si autem de his demonstratio, oport-
tebit aliquid igitur esse subjectum,
et hæc quidem passiones, illa vero di-
gnitates eorum. Namque de omnibus
esse demonstrationem est impossibile.
Necesse enim ex aliquo esse et circa
aliquid et aliquorum demonstratio-
nem: quare accidit esse unum genus
aliquid monstratorum. Omnes enim de-
monstrativæ dignitatibus utuntur.

At vero si alia quæ substantiæ et
quæ de his, quæ earum principalior
et prior est? Universaliter enim ma-
xime omnium principia sunt dignita-
tes. Et si non est Philosophi, cujus
erit alterius determinare veritatem et
falsitatem?

387. — Postquam disputavit de
prima quæstione quæ erat de conside-
ratione causarum, hic intendit dispu-
tare de consideratione principiorum de-
monstrationis, ad quam scientiam per-
tineat; et circa hoc tria facit. Primo
moven¹ quæstionem. Secundo disputat ad
unam partem, ibi, « Unius igitur esse
« etc. » Tertio disputat ad aliam par-
tem, ibi, « At vero si alia etc. » Dicit
ergo primo, quod dubitatio est de
principiis demonstrationis, utrum con-
siderare de his pertineat ad unam scien-
tiam vel ad plures. Et exponit quæ sunt
demonstrationis principia. Et dicit, quod
sunt communes conceptiones omnium ex
quibus procedunt omnes demonstratio-
nes, inquantum scilicet singula principia
propriarum conclusionum demonstrata-
rum habent firmitatem virtute princi-
piorum communium. Et exemplificat de

primis principiis maxime sicut quod
necesse est de unoquoque aut affirmare
aut negare. Et aliud principium est
quod impossibile est idem simul esse
et non esse. Est ergo hæc quæstio, utrum
hæc principia et similia pertineant ad
unam scientiam vel ad plures. Et si ad
unam, utrum pertineant ad scientiam
quæ est considerans substantiam, vel
ad aliam. Et si ad aliam, quam earum
oportet nominare sapientiam vel philo-
sophiam primam quam nunc quærimus

388. — Deinde cum dicit « unius
« igitur »

Obijcit ad unam partem quæstionis
scilicet ad ostendendum quod non est
unius scientiæ considerare principia
omnia, supple demonstrationis, et sub-
stantiam. Et ponit duas rationes: qua-
rum prima talis est. Cum omnes scien-

tiae utantur prædictis principiis demonstrationis; nulla ratio esse videtur quare magis pertineat ad unam quam ad aliam: nec etiam videtur rationabile, quod eorum consideratio pertineat ad omnes scientias, quia sic sequeretur quod idem tractaretur in diversis scientiis, quod esset superfluum. Videtur igitur relinqui, quod nulla scientia consideret de principiis istis: ergo per quam rationem non pertinet ad aliquam aliarum scientiarum tradere cognitionem de hujusmodi demonstrationis principiis, per eandem rationem non pertinet ad scientiam cuius est considerare de substantia.

389. — *Secunda ratio ponitur ibi « simul autem »*

Quæ talis est. Modus de quo est cognitio in scientiis est duplex. Unus modus secundum quod de unoquoque cognoscitur quid est. Alius modus secundum quod cognitio per demonstrationem acquiritur. Primo autem modo non pertinet ad aliquam scientiam tradere cognitionem de principiis demonstrationis, quia talis cognitio principiorum præsupponitur ante omnes scientias. Quod enim unumquodque horum sit ens « ex nunc novimus, » idest statim a principio cognoscimus quid significant hæc principia, per quorum cognitionem statim ipsa principia cognoscuntur. Et, quia talis cognitio principiorum inest nobis statim a natura, concludit, quod omnes artes et scientiæ, quæ sunt de quibusdam aliis cognitionibus, utuntur prædictis principiis tamquam naturaliter notis.

390. — Similiter autem probatur, quod prædictorum principiorum cognitio non traditur in aliqua scientia per demonstrationem; quia si esset aliqua demonstratio de eis, oporteret tria tunc principia considerari; scilicet genus subjectum, passiones, et dignitates. Et ad hujus manifestationem, subdit, quod impossibile est de omnibus esse demonstrationem: non enim demonstrantur subjecta, sed de subjectis passiones. De

subjectis vero oportet præcognoscere an est et quid est, ut dicitur in primo Posteriorum. Et hoc ideo, quia necesse est demonstrationem esse ex aliquibus, sicut ex principiis, quæ sunt dignitates, et circa aliquid, quod est subjectum, et aliquorum, quæ sunt passiones. Ex hoc autem statim manifestum est ex uno horum trium, quod dignitates non demonstrantur; quia oporteret quod haberent aliquas dignitates priores, quod est impossibile. Unde prætermisso hoc modo procedendi tamquam manifesto, procedit ex parte subjecti. Cum enim una scientia sit unius generis subjecti, oporteret quod illa scientia, quæ demonstraret dignitates, haberet unum subjectum. Et sic oporteret, quod omnium scientiarum demonstratarum esset unum genus subjectum, quia omnes scientiæ demonstrativæ utuntur hujusmodi dignitatibus.

391. — Deinde cum dicit « at vero »

Obijcit ad aliam partem. Si enim dicatur, quod alia scientia sit, quæ est de hujusmodi principiis, et alia, quæ est de substantia, remanebit dubitatio quæ ipsarum sit principalior et prior. Ex una enim parte dignitates sunt maxime universales, et principia omnium, quæ traduntur in quibuscumque scientiis. Et secundum hoc videtur quod scientia, quæ est de hujusmodi principiis, sit principalissima. — Ex alia vero parte, cum substantia sit primum et principale ens; manifestum est, quod prima philosophia est scientia substantiæ. Et si non est eadem scientia substantiæ et dignitatum, non erit de facili dicere cujus alterius sit considerare veritatem et falsitatem circa dignitates, si non est primi philosophi qui considerat substantiam.

392. — Hanc autem quæestionem determinat Philosophus in quarto hujus; et dicit, quod ad Philosophum potius pertinet consideratio dignitatum, in quantum ad ipsum pertinet consideratio entis in communi, ad quod per se pertinent hujusmodi principia prima, ut

maxime apparet in eo quod est maxime primum principium, scilicet quod impossibile est idem esse et non esse. Unde omnes scientiæ particulares utuntur hujusmodi principiis sicut utuntur ipso ente, quod tamen principaliter considerat Philosophus primus. Et per hoc

solvitur ratio prima. — Secunda autem ratio solvitur per hoc, quod Philosophus non considerat hujusmodi principia tamquam faciens ea scire definiendo vel absolute demonstrando; sed solum elenchice, idest contradicendo disputative negantibus ea, ut in quarto dicitur.

LECTIO VI.

*Num omnium substantiarum una sit scientia, vel diversæ;
et an ista scientia contempletur substantiam, et ejus per se accidentia.*

Totaliterque substantiarum utrum una omnium sit aut plures scientiæ.

Siquidem ergo non una, cujus substantiæ ponenda est scientia?

Unam vero omnium non est rationabile. Etenim demonstrativa una de omnibus erit utique per se accidentibus. Siquidem demonstrativa omnis circa aliquod subjectum speculatur per se accidentia ex communibus opinionibus. Et circa idem igitur genus accidentia per se ejusdem est speculari ex eisdem opinionibus. Nami circa ipsum quia, unus; et ex quibus, unus, sive ejusdem, sive alterius. Quare et accidentia, sive hæ speculentur, aut ex his, una.

Amplius autem utrum circa substantiam solum theoria est, aut circa ipsas et accidentia. Dico autem ut si solidum quædam substantia est et lineæ et superficies, utrum ejusdem scientiæ est eadem cognoscere, et accidentia circa unumquodque genus, de quibus mathematicæ ostendunt, aut alterius.

Nam si ejusdem demonstrativa quædam esset, et quæ substantiæ est. Non autem videtur ejus quod quid est demonstratio.

Si vero diversæ, quæ erit speculans circa substantiam accidentia? Hoc enim reddere est valde difficile.

30

393. — Postquam disputavit duas quæstiones pertinentes ad considerationem hujus scientiæ, hic disputat tertiam, quæ est de *consideratione substantiarum et accidentium*. Et dividitur in partes duas, secundum quod circa hoc duas quæstiones disputat. Secunda incipit ibi, « Amplius autem utrum sensi-
« biles substantiæ etc. » Circa primum tria facit. Primo movet quæstionem, quæ est, *utrum omnium substantiarum sit una scientia, aut plures scientiæ considerent diversas substantias*.

394. — Secundo ibi « siquidem « ergo »

Obicit ad primam partem; scilicet ad ostendendum quod una scientia sit de omnibus substantiis: quia si non esset una de omnibus substantiis, non posset assignari, ut videtur, cujus substantiæ sit considerativa hæc scientia, eo quod substantia, in quantum substantia, est principaliter ens. Unde non videtur quod magis pertineat ad considerationem

principalis scientiæ una substantia quam alia.

395. — Tertio ibi « unam vero »

Obicit in contrarium, dicens quod non est rationabile ponere unam esse scientiam omnium substantiarum. Sequeretur enim quod esset una scientia demonstrativa de omnibus per se accidentibus. Et hoc ideo, quia omnis scientia demonstrativa aliquorum accidentium, speculatur per se accidentia circa aliquod subjectum: et hoc ex aliquibus conceptionibus communibus. Quia igitur scientia demonstrativa non speculatur accidentia nisi circa subjectum aliquod, sequitur quod ad eandem scientiam pertineat considerare aliquod genus subjectum, ad quam pertinet considerare per se accidentia illius generis, et e converso, dummodo demonstratio fiat ex eisdem principiis.

396. — Sed quandoque contingit quod demonstrare quia ita est, per aliqua principia, pertinet ad aliquam

scientiam, et demonstrare principia ex quibus demonstrabatur quia ita est, pertinet ad unam scientiam, quandoque quidem ad eandem, quandoque vero ad aliam. Ad eandem quidem, sicut geometria demonstrat, quod triangulus habet tres angulos æquales duobus rectis; per hoc quod angulus exterior trianguli est æqualis duobus interioribus sibi oppositis, quod tantum demonstrare pertinet ad geometriam. — Ad aliam vero scientiam, sicut musicus probat quod tonus non dividitur in duo semitonia æqualia, per hoc quod proportio sesquioctava cum sit superparticularis, non potest dividi in duo æqualia. Sed hoc probare non pertinet ad musicum sed ad arithmeticum. Sic ergo patet, quod quandoque accidit diversitas in scientiis propter diversitatem principiorum, dum una scientia demonstrat principia alterius scientiæ per quædam altiora principia.

397. — Sed supposita identitate principiorum non potest esse diversitas in scientiis, dummodo sint eadem accidentia et idem genus subjectum, quasi una scientia consideret subjectum, et eadem accidentia. Unde sequitur, quod scientia quæ considerat substantiam consideret etiam accidentia; ita quod si sint plures scientiæ considerantes substantias, erunt considerantes accidentia. Si vero una earum sola sit quæ consideret substantias, una sola erit quæ considerabit accidentia. Hoc autem est impossibile; quia sic sequeretur non esse nisi unam scientiam, cum nulla scientia sit quæ non demonstret accidentia de aliquo subjecto: non ergo ad unam scientiam pertinet considerare omnes substantias.

398. — Hæc autem quæstio determinatur in quarto hujus, ubi ostenditur quod ad primam scientiam, ad quam pertinet considerare de ente inquantum est ens, pertinet considerare de substantia inquantum est substantia: et sic considerat omnes substantias secundum communem rationem substantiæ; et per consequens ad eam pertinet considerare

communia accidentia substantiæ. Particularia vero accidentia quarundam substantiarum pertinet considerare ad particulares scientias, quæ sunt de particularibus substantiis; sicut ad scientiam naturalem pertinet considerare accidentia substantiæ mobilis. Verum tamen in substantiis est etiam ordo: nam primæ substantiæ sunt substantiæ immateriales. Unde et earum consideratio pertinet proprie ad philosophum primum. Sicut si non essent aliæ substantiæ priores substantiis mobilibus corporalibus, scientia naturalis esset philosophia prima, ut dicitur infra in sexto.

399. — Deinde cum dicit « amplius » autem »

Ponit *aliam quæstionem de consideratione substantiæ et accidentis*. Et circa hoc etiam tria facit. Primo movet quæstionem, quæ est, *utrum consideratio hujus scientiæ sit solum circa substantiam, aut etiam circa ea quæ accidunt substantiis*. Puta si dicamus quod lineæ superficies et solida sint quædam substantiæ, ut quidam posuerunt, quæritur utrum ejusdem scientiæ sit considerare ista, et per se accidentia horum, quæ demonstrantur in scientiis mathematicis; aut alterius.

400. — Secundo ibi « nam si »

Objicit ad unam partem. Si enim ejusdem scientiæ est considerare accidentia et substantias; cum scientia quæ considerat accidentia sit demonstrativa accidentium, sequitur quod scientia quæ considerat substantiam, sit demonstrativa substantiarum: quod est impossibile: cum definitio declarans substantiam, quæ significat quod quid est, non demonstretur. Sic ergo non erit ejusdem scientiæ substantias considerare et accidentia.

401. — Tertio ibi « si vero »

Objicit in contrarium: quia si diversæ scientiæ considerant substantiam et accidunt, non erit assignare quæ scientia

speculetur accidentia circa substantiam, quia talis scientia considerabit utrumque, cum tamen hoc videatur ad omnes scientias pertinere: quia omnis scientia considerat per se accidentia circa subiectum, ut dictum est.

402. — Hanc autem quæstionem determinat Philosophus in quarto hujus; dicens, quod ad eam scientiam, ad quam

pertinet considerare de substantia et ente, pertinet etiam considerare de per se accidentibus substantiæ et entis. Non tamen sequetur quod eodem modo consideret utrumque, scilicet demonstrando substantiam, sicut demonstrat accidens; sed definiendo substantiam et demonstrando accidens inesse vel non inesse, ut plenius habetur in fine noni hujus.

LECTIO VII.

Num præter sensibiles substantias reperiantur aliquæ aliæ a sensibilibus separatæ: arguit item illos qui inter species et sensibilia sive in ipsis sensibilibus mathematica existimaverunt.

b Amplius autem utrum sensibiles substantiæ solæ causæ sint dicendæ, aut præter eas aliæ. Et utrum unum genus, aut plura genera substantiarum sunt, ut dicentes species et intermedia, circa quæ mathematicas dicunt esse scientias.

Quomodo ergo dicimus species causasque et substantias secundum se, dictum est in prioribus de omnibus ipsis sermonibus.

10 Multis autem modis habentibus difficultatem, nullo minus absurdum dicere quidem alias aliquas esse naturas præter eas quæ in cælo sunt, has autem easdem dicere sensibilibus, nisi quia hæc quidem sempiterna, illa vero corruptibilia. Nam per se hominem dicunt hominem esse et equum et sanitatem, aliud autem nihil simile facientes deos esse ostendentibus et humanæ speciei esse. Nihil enim aliud illi fecerunt quam homines sempiternos, nec hi species nisi sensibiles sempiternas.

20 Amplius autem si quis præter species et sensibilia intermedia ponat, multas habebit dubitationes. Palam enim quia similiter lineæ præter ipsas sensibiles erunt, et unumquodque aliorum generum. Igitur quoniam astrologia una harum est, erit quoddam cælum præter sensibile cælum, et sol et luna et alia similiter cælestia. Et quomodo his credere oportet? Neque enim immobile rationabile esse, mobile vero impossibile omnino. Similiter autem et de quibus perspectiva tractat et in mathematicis harmonica. Etenim hoc impossibile esse præter sensibilia propter easdem causas. Nam si sunt sensibilia intermedia et sensus, palam et manifestum, quia et animalia erunt intermedia et ipsorum et corruptibilium.

Dubitabit autem aliquis et circa quæ existentium quærere oportet has scientias. Nam si in hoc differt Geometria idest ars mensurandi terram, a Geodæsia idest ab arte dividendi terram solum, quia hæc quidem horum est quæ sentimus, illa vero non sensibilem, palam vero quod præter medicinam et alia erit scientia, et præter unamquamque aliarum, inter ipsam medicinalem et hanc medicinalem. Sed 30 quomodo hoc possibile? Etenim salubria quædam utique erunt præter sensibilia et etiam sanum.

Similiter autem nec hoc videtur quod Geodæsia sensibilem sit magnitudinum et corruptibilem; corrupta enim esset utique corruptis.

At vero nec sensibilem erit magnitudinum, nec circa cælum hæc Astrologia. Nec enim sensibiles lineæ sunt tales, quales dicit Geometria: nihil enim rectum sensibilem, ita nec rotundum. Tangit enim regulam non secundum punctum circulus, sed ut Protagoras ait geometras redarguens. Nec motus, nec revolutiones cæli similes de quibus Astrologia sermones dicit, nec astris puncta naturam habent eandem. 98a

Sunt autem et aliqui, qui dicunt esse quidem intermedia hæc infra species et sensibilia, non extra sensibilia, sed in his. Quibus accidentia impossibilia 10 omnia quidem majoris est orationis pertransire: sufficit enim et talia speculari.

Non enim in talibus congruum est habere sic solum, sed palam quia et species contingit in sensibilibus esse. Ejusdem enim rationis utraque ea sunt.

Amplius autem duo solida in eodem necesse loco esse.

Et non esse immobilia in motis existentia sensibilibus.

Totaliter autem cuius causa quis ponet esse quidem ipsa, esse autem in sensibilibus. Eadem enim contingunt inconvenientia eis quæ dicta sunt. Erit

enim cælum aliquod præter cælum, non tamen extra, sed in eodem loco: quod est magis impossibile. De his 20 ergo dubitatio multa, quomodo oportet C. III. positam habere veritatem.

SYNOPSIS (Lect. VII.)

Ponit causas dubitationum 369-528.

(disputat de quæstionibus pertinentibus ad considerationem hujus scientiæ 369-402.)

disputat de quæstionibus pertinentibus ad ipsas substantias 403-422.

mouet duas quæstiones 403-405.

ostendit unde accipi rationes ad unam partem 406.

objicit ad partem contrariam 407-422.

ad ostendendum non esse species separatas 407-409.

ad ostendendum non esse mathematica separata 410-422.

disputat contra ponentes mathematica media inter species et res, — et separata rationes 8 contra 410-415.

objicit pro 416.

disputat contra ponentes mathematica, sed in ipsis rebus 417-422. intentum 417.

rationes 4 ad propositum 418-422.

disputat de quæstionibus motis de principiis substantiarum [vide lect. seq.].

403. — Postquam disputavit Philosophus quæstiones pertinentes ad considerationem hujus scientiæ, hic disputat quæstiones pertinentes ad ipsas substantias, de quibus principaliter considerat ista scientiâ. Et circa hoc tria facit. Primo *mouet quæstiones*. Secundo ostendit unde accipi possint rationes ad unam partem, ibi, « Quomodo ergo dicimus etc. » Tertio objicit ad partem contrariam, ibi, « Multis autem modis habentibus difficultatem etc. » Circa primum mouet duas quæstiones: quarum *prima* est, utrum in universitate rerum solæ substantiæ sensibiles inveniuntur, sicut aliqui antiqui naturales dixerunt, aut etiam inveniuntur quædam aliæ substantiæ præter sensibiles, sicut posuerunt Platonici.

404. — *Secunda* quæstio est, supposito quod sint aliquæ substantiæ præter sensibiles, Utrum illæ substantiæ sint unius generis, aut magis sint plura genera harum substantiarum. Utrumque enim opinionem recipit. Quidam enim posuerunt præter substantias sensibiles esse

solas species separatas, idest per se hominem immaterialem, et per se equum: et sic de aliis speciebus. — Alii vero posuerunt quasdam alias intermedias substantias inter species et sensibilia, scilicet mathematica, de quibus dicebant esse mathematica scientias.

405. — Et hujus ratio est, quia ponebant duplicem abstractionem rerum: puta abstractionem intellectus, qui dicitur abstrahere uno modo universale a particulari, juxta quam abstractionem ponebant species separatas per se subsistentes. Alio modo formas quasdam a materia sensibili, in quarum scilicet definitione non ponitur materia sensibilis, sicut circulus abstrahitur ab ære. Juxta quam ponebant mathematica abstracta, quæ dicebant media inter species et sensibilia, quia conveniunt cum utrisque. Cum speciebus quidem, inquantum sunt separata a materia sensibili; cum sensibilibus autem, inquantum inveniuntur plura ex eis in una specie, sicut plures circuli et plures lineæ.

406. — Deinde cum dicit « quomodo ergo »

Ostendit quomodo *ad unam partem* argumentari possit; et dicit quod hoc dictum est « in primis sermonibus, » idest in primo libro, quomodo species ponantur causæ rerum sensibilium, et substantiæ quædam per se subsistentes. Unde ex his quæ ibi dicta sunt in recitatione opinionis Platonis, accipi possunt rationes ad partem affirmativam.

407. — Deinde cum dicit « multis autem »

Obijcit *ad partem negativam*. Et primo ad ostendendum quod non sunt species separatæ a sensibilibus. Secundo ad ostendendum quod non sunt mathematica separata, ibi, « Amplius autem si quis præter species etc. » Supra autem in primo libro multas rationes posuit contra ponentes species; et ideo illis rationibus prætermisissis ponit quamdam rationem, quæ videtur efficacissima; et dicit, quod cum positio ponentium species separatas, multas habeat difficultates, illud quod nunc dicetur non continet minorem absurditatem aliquo aliorum, scilicet quod aliquis dicat quasdam esse naturas præter naturas sensibiles, quæ sub cælo continentur. Nam cælum est terminus corporum sensibilium, ut in primo de Cælo et Mundo probatur. Ponentes autem species, non ponebant eas esse infra cælum, nec extra, ut dicitur in tertio Physicorum. Et ideo convenienter dicit, quod ponebant quasdam naturas præter eas quæ sunt in cælo. Dicebant autem contrarias naturas esse easdem secundum speciem et rationem, et in istis sensibilibus: quinimmo dicebant illas naturas esse species horum sensibilium; puta quod homo separatus est humanitas hominis hujus sensibilis, et quod homo sensibilis est homo participatione illius hominis. Hanc tamen differentiam ponebant inter ea, quia illæ naturæ immateriales sunt sempiternæ, istæ vero sensibiles sunt corruptibiles.

408. — Et quod ponerent illas na-

turas easdem istis patet per hoc, quod sicut in istis sensibilibus inveniuntur homo, equus, et sanitas, ita in illis naturis ponebant « hominem per se, » idest sine materia sensibili, et similiter equum et sanitatem; et nihil aliud ponebant in substantiis separatis, nisi quod erant materialiter in sensibilibus. Quæ quidem positio videtur esse similis positioni ponentium deos esse humanæ speciei, quæ fuit positio Epicureorum, ut Tullius dicit in libro de natura deorum. Sicut enim qui ponebant deos humanæ speciei, nihil aliud fecerunt quam ponere homines sempiternos secundum suam naturam, ita et illi qui ponebant species nihil aliud faciunt quam ponunt res (1) sensibiles sempiternas, ut equum, bovem, et similia.

409. — Est autem valde absurdum, quod id quod secundum suam naturam est corruptibile, sit ejusdem speciei cum eo, quod per suam naturam est incorruptibile: quin potius corruptibile et incorruptibile differunt specie, ut infra dicitur in decimo hujus. Potest tamen contingere quod id quod secundum suam naturam est corruptibile, virtute divina perpetuo conservetur in esse.

410. — Deinde cum dicit « amplius autem »

Obijcit contra ponentes *mathematica media inter species et sensibilia*. Et primo contra illos, qui ponebant *mathematica media, et a sensibilibus separata*. Secundo contra illos, qui ponebant mathematica, sed in sensibilibus esse, ibi, « Sunt autem et aliqui qui dicunt etc. » Circa primum duo facit. Primo ponit rationes contra *primam opinionem*. Secundo obijcit pro ea, ibi, « At vero nec sensibilium etc. » Contra primum obijcit tribus viis: quarum prima est, quod sicut scientia quædam mathematica est circa lineam, ita etiam sunt quædam mathematicæ scientiæ circa alia subjecta. Si igitur sunt quæ-

(1) Edit. Rom. tres.

dam lineæ præter lineas sensibiles, de quibus geometra tractat, pari ratione in omnibus aliis generibus, de quibus aliæ scientiæ mathematicæ tractant, erunt quædam præter sensibilia. Sed hoc ponere ostendit esse inconveniens in duabus scientiis mathematicis.

411. — Primo quidem in astrologia, quæ est una scientiarum mathematicarum, cuius subjectum est cælum et cælestia corpora. Sequetur ergo secundum prædicta, quod sit aliud cælum præter cælum sensibile, et similiter alius sol et alia luna, et similiter de aliis corporibus cælestibus. Sed hoc est incredibile: quia illud aliud cælum, aut est mobile, aut immobile. Si est immobile, hoc videtur esse irrationabile, cum videamus naturale esse cælo quod semper moveatur. Unde et astrologus aliquod considerat circa motum cæli. Dicere vero quod cælum sit separatum, et sit mobile, est impossibile, eo quod nihil separatum a materia potest esse mobile.

412. — Deinde ostendit idem esse inconveniens in aliis scientiis mathematicis, scilicet in perspectiva, quæ considerat lineam visuaalem, et « in harmonica » idest musica, quæ considerat proportionem sonorum audibilium. Impossibile est autem hæc esse intermedia inter species et sensibilia; quia si ista sensibilia sint intermedia, scilicet soni et visibilia, sequetur etiam quod sensus sunt intermedii. Et cum sensus non sint nisi in animali, sequetur quod etiam animalia sint intermedia inter species et corruptibilia; quod est omnino absurdum.

413. — Deinde cum dicit « dubitabit autem »

Secunda via talis est. Si in illis generibus, de quibus sunt scientiæ mathematicæ, invenitur triplex gradus rerum; scilicet sensibilia, species, et intermedia; cum de omnibus speciebus et omnibus sensibilibus videatur esse similis ratio, videtur sequi quod inter quælibet sensibilia et suas species sunt aliqua media: unde remanet dubitatio

ad quæ rerum genera se extendant scientiæ mathematicæ. Si enim scientia mathematica, puta geometria, differt a geodæsia, quæ est scientia de mensuris sensibilibus, in hoc solum quod geodæsia est de mensuris sensibilibus, geometria vero de intermediis non sensibilibus, pari ratione præter omnes scientias, quæ sunt de sensibilibus, erunt secundum prædicta quædam scientiæ mathematicæ de intermediis: puta si scientia medicinalis est de quibusdam sensibilibus, erit quædam alia scientia præter scientiam medicinalem, et præter unamquamque similem scientiam, quæ erit media inter medicinalem quæ est de sensibilibus, et medicinalem quæ est de speciebus. Sed hoc est impossibile; quia cum medicina sit circa « salubria, » idest circa sanativa, si medicina est media, sequitur quod etiam sanativa sint media præter sensibilia sanativa et præter autosanum, idest per se sanum, quod est species sani separati: quod est manifeste falsum. Relinquitur ergo, quod istæ scientiæ mathematicæ non sunt circa aliqua quæ sunt media inter sensibilia et species separatas.

414. — Deinde cum dicit « similiter autem »

Tertiam viam ponit, per quam destruit quoddam, quod prædicta positio ponebat; quod scilicet esset aliqua scientia circa sensibiles magnitudines: et sic si inveniretur alia scientia circa magnitudines, ex hoc haberetur quod essent magnitudines mediæ. Unde dicit, quod hoc non est verum quod geodæsia sit scientia sensibilibus magnitudinum, quia sensibiles magnitudines sunt corruptibiles. Sequeretur ergo quod geodæsia esset de magnitudinibus corruptibilibus. Sed scientia videtur corrupti corruptis rebus de quibus est. Socrate enim non sedente, jam non erit vera opinio qua opinabamur eum sedere. Sequeretur ergo quod geodæsia vel geosophia, ut alii libri habent, corruptatur corruptis magnitudinibus sensibilibus; quod est contra rationem

scientiæ, quæ est necessaria et incorruptibilis.

415. — Posset tamen hæc ratio ad oppositum induci: ut dicatur quod per hanc rationem intendit probare, quod nullæ scientiæ sunt de sensibilibus. Et ita oportet quod omnes scientiæ vel sint de rebus mediis, vel sint de speciebus.

416. — Deinde cum dicit « at vero »

Objicit pro prædicta positione in hunc modum, De ratione scientiæ est, quod sit verorum. Hoc autem non esset, nisi esset de rebus prout sunt. Oportet igitur res, de quibus sunt scientiæ, tales esse, quales traduntur in scientiis. Sed sensibiles lineæ non sunt tales, quales dicit geometra. Et hoc probat per hoc, quod geometria probat, quod circulus tangit « regulam, » idest rectam lineam solum in puncto, ut patet in tertio Euclidis. Hoc autem non invenitur verum in circulo et linea sensibilibus. Et hac ratione usus fuit Protagoras, destruens certitudines scientiarum contra geometras. — Similiter etiam motus et revolutiones cælestes non sunt tales, quales astrologus tradit. Videtur enim naturæ repugnare, quod ponantur motus corporum cælestium per excentricos, et epicyclos, et alios diversos motus, quos in cælo describunt astrologi. — Similiter etiam nec quantitates corporum cælestium sunt tales, sicut describunt eas astrologi. Utuntur enim astris ut punctis, cum tamen sint corpora magnitudinem habentia: Unde videtur quod nec geometria sit de sensibilibus magnitudinibus, nec astrologia de cælo sensibili. Relinquitur igitur, quod sint de aliquibus aliis mediis.

417. — Deinde cum dicit « sunt autem »

Objicit contra aliam positionem. Et primo ponit intentum. Secundo inducit rationes ad propositum, ibi, « Non enim in talibus etc. » Dicit ergo primo, quod quidam ponunt esse quasdam naturas medias inter species et

sensibilia, et tamen non dicunt ea esse separata a sensibilibus, sed quod sunt in ipsis sensibilibus. Sicut patet de opinione illorum, qui posuerunt dimensiones quasdam per se existentes, quæ penetrant omnia corpora sensibilia, quas quidam dicunt esse locum corporum sensibilibus, ut dicitur in quarto Physicæ, et ibidem improbat. Unde hic dicit, quod prosequi omnia impossibilia, quæ sequuntur ad hanc positionem, majoris est negotii. Sed nunc aliqua breviter tangere sufficit.

418. — Deinde cum dicit « non enim »

Inducit quatuor rationes contra prædictam positionem: quarum prima talis est. Ejusdem rationis videtur esse quod præter sensibilia ponantur species et mathematica media, quia utrumque ponitur propter abstractionem intellectus: si igitur ponuntur mathematica esse in sensibilibus, congruum est quod non solum ita se habeant in eis, sed etiam quod species ipsæ sint in sensibilibus, quod est contra opinionem ponentium species. Ponunt enim eas esse separatas: et non esse alicubi.

419. — *Secundam rationem* ponit ibi « amplius autem »

Quæ talis est. Si mathematica sunt alia a sensibilibus, et tamen sunt in eis, cum corpus sit quoddam mathematicum, sequitur quod corpus mathematicum simul est in eodem cum corpore sensibili: ergo « duo solida, » idest duo corpora erunt in eodem loco; quod est impossibile, non solum de duobus corporibus sensibilibus, sed etiam de corpore sensibili et mathematico: quia utrumque habet dimensiones, ratione quarum duo corpora prohibentur esse in eodem loco.

420. — *Tertiam rationem* ponit ibi « et non esse »

Moto enim aliquo movetur id quod in eo est: sed sensibilia moventur: si igitur mathematica sunt in sensibi-

libus, sequetur quod mathematica moveantur: quod est contra rationem mathematicorum, quæ non solum abstrahunt a materia, sed etiam a motu.

421. — *Quartam* rationem ponit ibi « totaliter autem »

Quæ talis est. Nihil rationabiliter ponitur nisi propter aliquam causarum; et præcipue si ex tali positione majus inconueniens sequatur. Sed ista positio ponitur sine causa. Eadem enim inconuenientia sequentur ponentibus mathematica esse media et in sensibilibus, quæ sequuntur ponentibus ea non esse in sensibilibus, et adhuc quædam alia propria et majora, ut ex prædictis patet. Hæc igitur positio est irrationabilis. — Ultimo autem concludit quod prædictæ quæstiones habent multam dubitationem, quomodo se habeat veritas in istis.

422. — Has autem quæstiones pertractat Philosophus infra, duodecimo,

tertiodecimo et quartodecimo hujus, ostendens non esse mathematicas substantias separatas, nec etiam species. Et ratio quæ movebat ponentes mathematica et species sumpta ab abstractione intellectus, solvitur in principio decim tertii. Nihil enim prohibet aliquid quod est tale, salva veritate considerari ab intellectu non inquantum tale; sicut homo albus potest considerari non inquantum albus: et hoc modo intellectus potest considerare res sensibiles, non inquantum mobiles et materiales, sed inquantum sunt quædam substantiæ vel magnitudines; et hoc est intellectum abstrahere a materia et motu. Non autem sic abstrahit secundum intellectum, quod intelligat magnitudines et species esse sine materia et motu. Sic enim sequeretur quod vel esset falsitas intellectus abstrahentis, vel quod ea quæ intellectus abstrahit, sint separata secundum rem.

LECTIO VIII.

*Num genera sint principia, et horum magis universalialia, vel individua
proxima, arguit.*

Et de principiis, utrum oporteat genera elementa et principia suscipere, aut magis ex quibus, cum insint, est unumquodque primis.

Ut vocis elementa et principia videntur esse ex quibus componuntur voces omnes primum, sed non commune vox. Et diagrammatum (1) ea dicimus elementa, quorum demonstrationes insunt in aliorum demonstrationibus, aut omnium aut plurimorum.

Amplius autem corporum qui dicunt esse plura elementa, et qui unum, ex quibus componuntur et constant principia dicunt esse: ut Empedocles ignem et aquam et quæ sunt insimul, hæc elementa dicit esse, ex quibus sunt entia quæ sunt, sed non ut genera dicit ea eorum quæ sunt.

Adhuc autem et aliorum si quis vult naturam speculari, ut lectum ex quibus partibus et quomodo compositus, cognoscet ejus naturam. Et ex his quidem rationibus non sunt principia genera existentium.

Quod si cognoscimus unumquodque per definitiones, et principia definitorum sunt ipsa genera, necesse et definitorum principia esse genera.

Et si est eorum quæ sunt accipere scientiam, accipienda est scientia specierum, secundum quas dicuntur esse entia. Specieum autem principia sunt genera.

Videntur autem quidam dicentium elementa existentium unum, aut ens, aut magnum, aut parvum, ut generibus eis uti.

Sed non possibile dicere utrobique principia ipsa. Ratio namque substantiæ est una. Diversa ergo erit quæ est per genera definitio et quæ dicit ex quibus est quæ insunt.

(1) *Al. descriptionum.*

Adhuc autem, si maxime principia sunt genera, utrum prima generum oportet existimare principia, aut ultima prædicata de individuis? Etenim hoc dubitationem habet.

Nam siquidem universalialia sunt magis principia, palam quia suprema generum: ea namque maxime dicuntur de omnibus existentibus: tot igitur erunt principia, quot et prima genera: quare erit ens et unum principia et substantiæ: ea namque de omnibus maxime dicuntur existentibus. Non est autem possibile genus entium esse unum, neque unum, neque ens. Nam necesse est differentias cuiusque generis et esse, et unam esse quamlibet. Impossibile autem prædicari aut species de propriorum generum differentiis, aut genus sine suis speciebus. Quare si unum genus aut ens, nulla differentia neque unum neque ens erit. Sed si non genera, nec principia erunt, si principia genera.

Amplius autem quæ sunt intermedia et coaccepta cum differentiis erunt genera usque ad individua. Nunc autem hæc quidem videntur, illa autem non videntur. Adhuc magis differentia sunt principia quam genera; et si hæc sunt principia, infinita (ut ita dicatur) erunt principia. Aliter et si primum quidem genus principium ponat.

At vero et si magis principium speciale sit unum, unum autem indivisibile, indivisibile vero omne sive secundum quantitatem, sive secundum speciem, et prius quod secundum speciem: genera vero divisibilia in species: magis utique erit unum ultimum prædicatum. Non enim est genus homo aliquorum hominum.

Amplius in quibus et prius et posterius est, non est possibile in his aliquid esse præter ea. Ut si prima

10 numerorum est dualitas, non erit numerus aliquis præter speciem numerorum; similiter autem nec figura aliqua, præter species figurarum. Si autem non horum, schola aliorum genera erunt præter species. Horum enim maxime videntur esse genera. In individuis vero non hoc est primum et aliud posterius.

Amplius autem ubi hoc quidem melius, illud autem vilius, semper quod est melius, prius. Quare nihil horum e-

rit genus. Ex his igitur magis videntur quæ de individuis sunt prædicata, esse generum principia.

Iterum autem quomodo oportet suscipere principia, dicere facile non est. Principium enim et causam oportet esse præter res quarum est principium, et possibile ab eis separatum esse. Tale vero aliquid præter singularia esse, quare aliquis suscipit, nisi quia universaliter et de omnibus prædicatur? 20 Sed si propter hoc, magis universalia, magis ponenda sunt principia. Quare principia erunt genera prima.

SYNOPSIS

(Lect. VIII, IX.)

Ponit causas dubitationum et incipit disputare 369-528.

(disputat de quæstionibus pertinentibus ad considerationem hujus scientiæ 369-402.)

(disputat de quæstionibus pertinentibus ad substantias 403-422.)

disputat de quæstionibus motis de principiis substantiarum 423-528.

de quæstionibus « quæ sunt principia » 423-455.

utrum universalia sint principia 423-442.

utrum genera sint principia 425-430.

movet quæstionem 426.

disputat quæstionem 424-430.

ea ex quibus primis aliquid fit sunt elementa et principia — 3 rationes 424-426.

objicit ad partem contrariam — 3 rationes 427-429

excludit quoddam responsum 430.

quæ genera sint principia: an prima vel alia 431-442.

movet quæstionem 431.

disputat 432-442.

3 rationes ad ostendendum prima genera non posse esse principia 432-435.

3 rationes ad ostendendum species specialissimas magis esse principia 436-440.

objicit ad propositum 441-442.

utrum sint aliqua principia a materia separata 443-455.

utrum universalia sint separata a singularibus 443-446.

describit dubitationem 443.

objicit ad unam partem 444.

objicit ad aliam partem 445-446.

utrum sit aliquod formale separatum ab his quæ sunt composita ex materia et

movet quæstionem 447.

| forma 447-455.

prosequitur hanc dubitationem 445-455.

objicit in uno sensu 448-453.

prima via 448.

secunda via 449-453.

ostendit inconveniens habitum ex precedenti conclusione, — ex parte ma-

ex parte formæ idem ostenditur 2 rationibus 451-453.

| teriæ — 450.

objicit in contrarium 454-455.

de quæstione « qualia sint principia » [vide lect. X et seq.].

423. — Postquam Philosophus disputavit de quæstionibus motis de substantiis, hic *disputat de quæstionibus motis de principiis*. Et dividitur in partes duas. In prima disputat de quæstionibus, quibus quærebatur *quæ sunt principia*. Secundo de quæstionibus quibus quærebatur qualia sint principia, et hoc ibi, « Adhuc autem utrum » substantia. » Circa primum disputat de duabus quæstionibus. Primo *utrum universalis sint principia*. Secundo utrum sint aliqua principia a materia separata, ibi, « Est autem habita de his » disputatio etc. » Circa primum disputat duas quæstiones: quarum *prima est, utrum genera sint principia*; secunda, quæ genera, utrum scilicet prima genera, vel alia, ibi, « Ad hoc autem » si maxime principia sunt genera etc. » Circa primum duo facit. Primo *movet* quæstionem. Secundo disputat. Secunda ibi, « Ut vocis elementa etc. » Est ergo quæstio prima de principiis, utrum oportet recipere vel opinari quod ipsa genera, quæ de pluribus prædicantur, sint elementa et principia rerum, vel magis sint dicenda, principia et elementa ea, ex quibus unumquodque est, sicut ex partibus. — Sed addit duas condiciones: quarum una est « cum in » sint, » quod ponitur ad differentiam contrarii et privationis. Dicitur enim album fieri ex nigro, vel non albo, quæ tamen non insunt albo. Unde non sunt ejus elementa. Alia conditio est qua dicit « primis, » quod ponitur ad differentiam secundorum componentium. Sunt enim corpora animalium ex carnis et nervis quæ insunt animali, non tamen dicuntur animalis elementa, quia non sunt hæc prima ex quibus animal componitur, sed magis ignis, aer, aqua et terra, ex quibus etiam existunt carnes et nervi.

424. — Deinde cum dicit « ut » vocis »

Disputat ad hanc quæstionem: et circa hoc tria facit. Primo ostendit, quod ea, ex quibus primis aliquid com-

ponitur, sint principia et elementa. Secundo obicit ad partem contrariam, ibi « Inquantum autem cognoscimus unumquodque etc. » Tertio excludit quamdam responsionem qua posset dici, quod utraque sunt principia et elementa, ibi, « At vero nec utrobique etc. » Circa primum primo ponit tres rationes: quarum *prima* procedit ex naturalibus, in quibus manifestat propositum secundum duo exempla: quorum primum est de voce dearticulata, cujus principium et elementum non dicitur esse commune, quod est vox, sed magis illa, ex quibus primis componuntur omnes voces, quæ dicuntur literæ. Secundum exemplum ponit in diagrammatibus idest in demonstrativis descriptionibus figurarum geometricarum. Dicuntur enim horum diagrammatum esse elementa non hoc commune quod est diagramma, sed magis illa theoremata, quorum demonstrationes insunt demonstrationibus aliorum theorematum geometralium, aut omnium, aut plurimorum; quia scilicet aliæ demonstrationes procedunt ex suppositione primarum demonstrationum. Unde et liber Euclidis dicitur liber elementorum, quia scilicet in eo demonstrantur prima geometriæ theoremata ex quibus aliæ demonstrationes procedunt.

425. — *Secundam rationem ponit ibi* « amplius autem »

Quæ procedit in rebus naturalibus. Et dicit quod illi, qui ponunt elementa corporum vel plura vel unum, illa dicunt esse principia et elementa corporum ex quibus componuntur et constant tamquam in eis existentibus. Sicut Empedocles dicit, elementa corporum naturalium esse ignem et aquam, et alia hujusmodi, quæ simul cum his elementa rerum dicit, ex quibus primis cum insin corpora naturalia constituuntur. Ponunt autem præter hæc duo, alia quatuor principia, scilicet aerem et terram, litem et amicitiam, ut in primo dictum est. Non autem dicebat, nec Empedocles nec alii naturales philosophi, quod gener-

rerum essent earum principia et elementa.

426. — *Tertiam* rationem ponit ibi « adhuc autem »

Quæ procedit in artificialibus: et dicit quod si quis velit « speculari naturam, » id est definitionem indicantem essentiam aliorum corporum a corporibus naturalibus, scilicet artificialium, puta si vult cognoscere lectum, oportet considerare ex quibus partibus componitur et modum compositionis earum, et sic cognoscet naturam lecti. Et post hoc concludit quod genera non sunt principia entium.

427. — Deinde cum dicit « quod si cognoscimus »

Obicit ad partem contrariam: et ponit tres rationes, quarum *prima* talis est. Unumquodque cognoscitur per suam definitionem. Si igitur idem est principium essendi et cognoscendi, videtur, quod id quod est principium definitionis sit principium rei definitæ. Sed genera sunt principia definitionum, quia ex eis primo definitiones constituuntur: ergo genera sunt principia rerum quæ definiuntur.

428. — *Secundam* rationem ponit ibi « et si est »

Quæ talis est. Per hoc accipitur scientia de unaquaque re, quod scitur species ejus secundum quam res est: non enim potest cognosci Socrates nisi per hoc quod scitur quod est homo. Sed genera sunt principia specierum, quia species constituuntur ex genere et differentia: ergo genera sunt principia eorum quæ sunt.

429. — *Tertiam* rationem ponit ibi « videntur autem »

Et sumitur ex auctoritate Platoniorum, qui posuerunt unum et ens esse principia, et magnum et parvum, quibus utuntur ut generibus: ergo genera sunt principia.

430. — Deinde cum dicit « sed non possibile »

Excludit quamdam responsionem, quæ posset dici quod utraque sunt principia; dicens quod non est possibile dicere utrobique esse « principia, » ut elementa, id est partes ex quibus componitur aliquid, et genera. Et hoc probat tali ratione. Unius rei una est ratio definitiva manifestans ejus substantiam, sicut et una est substantia uniuscujusque: sed non est eadem ratio definitiva quæ datur per genera et quæ datur per partes ex quibus aliquid componitur: ergo non potest esse utraque definitio indicans substantiam rei. Ex principiis autem rei potest sumi ratio definitiva significans substantiam ejus. Impossibile est ergo quod principia rerum sint simul genera, et ea ex quibus res componuntur.

431. — Deinde cum dicit « adhuc autem »

Disputat secundam quæstionem. Et primo movet eam. Secundo ad eam rationes inducit ibi, « Nam siquidem universalia etc. » Dicit ergo quod si ponamus quod genera sint maxime principia, quæ oportet existimare magis esse principia? utrum *prima* de numero « generum, » scilicet communissima, aut etiam infima, quæ proxima prædicantur de individuis, scilicet species specialissimas. Hoc enim habet dubitationem, sicut ex sequentibus patet.

432. — Deinde cum dicit « nam siquidem »

Obicit ad propositam quæstionem: et circa hoc tria facit. Primo enim inducit rationes ad ostendendum quod *prima* genera non possunt esse principia. Secundo inducit rationes ad ostendendum, quod species ultimæ magis debent dici principia, ibi, « At vero et si magis. » Tertio obicit ad propositum, ibi, « Iterum autem etc. » Circa primum ponit tres rationes: quarum *prima* talis est. Si genera sunt magis principia quanto sunt universaliora oportet quod illa quæ sunt maxime universaliora, quæ scilicet dicuntur de omnibus, sint *prima* inter genera

et maxime principia. Tot ergo erunt rerum principia, quot sunt hujusmodi genera communissima. Sed communissima omnium sunt unum et ens, quæ de omnibus prædicantur: ergo unum et ens erunt principia et substantiæ omnium rerum. Sed hoc est impossibile; quia non possunt omnium rerum esse genus, unum et ens: quia, cum ens et unum universalissima sint, si unum et ens essent principia generum, sequeretur quod principia non essent genera. Sic ergo positio, qua ponitur communissima generum esse principia, est impossibilis, quia sequitur ex ea oppositum positi, scilicet quod principia non sunt genera.

433. — Quod autem ens et unum non possint esse genera, probat tali ratione. Quia cum differentia addita generi constituat speciem, de differentia prædicari non poterit nec species sine genere, nec genus sine speciebus. Quod autem species de differentia prædicari non possit, patet ex duobus. Primo quidem, quia differentia in plus est quam species, ut Porphyrius tradit. — Secundo, quia cum differentia ponatur in definitione speciei, non posset species prædicari per se de differentia, nisi intelligeretur quod differentia esset subiectum speciei, sicut numerus est subiectum paris, in cuius definitione ponitur. Hoc autem non sic se habet; sed magis differentia est quædam forma speciei. Non ergo posset species prædicari de differentia, nisi forte per accidens. Similiter etiam nec genus per se sumptum, potest prædicari de differentia prædicatione per se. Non enim genus ponitur in definitione differentiæ, quia differentia non participat genus, ut dicitur in quarto Topicorum. Nec etiam differentia ponitur in definitione generis: ergo nullo modo per se genus prædicatur de differentia. Prædicatur tamen de eo quod « habet differentiam, » idest de specie, quæ habet differentiam in actu. Et ideo dicit, quod de propriis differentiis generis non prædicatur species, nec genus sine spe-

ciebus, quia scilicet genus prædicatur de differentiis secundum quod sunt in speciebus. Nulla autem differentia potest accipi de qua non prædicetur ens et unum, quia quælibet differentia cuiuslibet generis est ens et est una, alioquin non posset constituere unam aliquam speciem entis. Ergo impossibile est quod unum et ens sint genera.

434. — Deinde cum dicit « amplius » autem »

Secundam rationem ponit, quæ talis est. Si genera dicuntur principia quia sunt communia et prædicantur de pluribus, oportebit quod omnia quæ pariter ratione erunt principia, quia sunt communia, et prædicata de pluribus, sint genera. Sed omnia quæ sunt media inter prima genera et individua, quæ scilicet sunt coaccepta cum differentiis aliquibus, sunt communia prædicata de pluribus: ergo sunt principia et sunt genera: quod patet esse falsum. Quædam enim eorum sunt genera, sicut species subalternæ; quædam vero non sunt genera, sicut species specialissimæ. Non ergo verum est, quod prima genera sive communia sint principia prima.

435. — Præterea. Si prima genera sunt principia, quia sunt principia cognitionis specierum, multo magis differentiarum sunt principia, quia differentiarum sunt principia formalia specierum. Forma autem et actus est maxime principium cognoscendi. Sed differentias esse principia rerum est inconueniens, quia secundum hoc erunt quasi infinita principia. Sunt enim, ut ita dicatur, infinitæ rerum differentiarum; non quidem infinitæ secundum rerum naturam, sed quoad nos. Et quod sint infinitæ, patet dupliciter. Uno modo si quis consideret multitudinem ipsam differentiarum secundum se. Alio modo si quis accipiat primum genus quasi primum principium. Manifestum enim est quod sub eo continentur innumerabiles differentiarum. Non ergo prima genera sunt principia.

436. — Deinde cum dicit « at vero »

Ostendit, quod *species specialissima sunt magis principia quam genera*; et ponit tres rationes, quarum *prima* talis est. Unum secundum Platonicos maxime videtur habere « speciem, » idest rationem principii. Unum vero habet rationem indivisibilitatis, quia unum nihil est aliud quam ens indivisum. Dupliciter est autem aliquid indivisibile: scilicet secundum quantitatem, et secundum speciem. Secundum quantitatem, quidem, sicut punctus et unitas: et hoc indivisibile opponitur divisioni quantitatis. Secundum speciem autem, sicut quod non dividitur in multas species. Sed inter hæc duo indivisibilia prius et principalius est quod est indivisibile secundum speciem, sicut et species rei est prior quam quantitas ejus; ergo illud quod est indivisibile secundum speciem, est magis principium eo quod est indivisibile secundum quantitatem. Et quidem secundum quantitatis numeralis divisionem videtur esse magis indivisibile genus, quia multarum specierum est unum genus: sed secundum divisionem speciei magis est indivisibilis una species. Et sic ultimum prædicatum de pluribus quod non est genus plurium specierum, scilicet species specialissima, est magis unum secundum speciem quam genus. Sicut homo et quælibet alia species specialissima, non est genus aliquorum hominum. Est ergo magis principium species quam genus.

437. — Deinde cum dicit « amplius » in quibus »

Secundam rationem ponit, quæ procedit ex quadam positione Platonis; qui quando aliquid unum de pluribus prædicatur, non secundum prius et posterius, posuit illud unum separatum, sicut hominem præter omnes homines. Quando vero aliquid prædicatur de pluribus secundum prius et posterius, non ponebat illud separatum. Et hoc est quod dicit quod « in quibus prius et posterius est, » scilicet quando unum eorum de

quibus aliquid commune prædicatur est altero prius, non est possibile in his aliquid esse separatum, præter hæc multa de quibus prædicatur. Sicut si numeri se habent secundum ordinem, ita quod dualitas est prima species numerorum, non invenitur idea numeri præter omnes species numerorum. Eadem ratione non invenitur figura separata, præter omnes species figurarum.

438. — Et hujus ratio esse potest, quia ideo aliquid commune ponitur separatum, ut sit quoddam primum quod omnia alia participant. Si igitur unum de multis sit primum, quod omnia alia participant, non oportet ponere aliquid separatum, quod omnia participant. Sed talia videntur omnia genera; quia omnes species generum inveniuntur differre secundum perfectius et minus perfectum. Et, per consequens, secundum prius et posterius secundum naturam. Si igitur eorum quorum unum est prius altero, non est accipere aliquid commune separatum, si genus præter species inveniatur, erunt « schola aliorum, » idest erit eorum alia doctrina et regula, et non salvabitur in eis prædicta regula. Sed manifestum est quod inter individua unius speciei, non est unum primum et aliud posterius secundum naturam, sed solum tempore. Et ita species secundum scholam Platonis est aliquid separatum. Cum igitur communia sint principia inquantum sunt separata, sequitur quod sit magis principium species quam genus.

439. — Deinde cum dicit « amplius » autem »

Tertiam rationem ponit quæ sumitur ex meliori et peiori; quia in quibuscumque invenitur unum alio melius, semper illud quod est melius, est prius secundum naturam. Sed horum quæ sic se habent non potest poni unum genus commune separatum: ergo eorum quorum unum est melius et aliud peius non potest poni unum genus separatum. Et sic redit in idem quod prius. Hæc enim ratio inducitur quasi confirmatio

præcedentis, ad ostendendum, quod in speciebus cujuslibet generis invenitur prius et posterius.

440. — Et ex tribus his rationibus concludit propositum; scilicet quod species specialissimæ quæ immediate de individuis prædicantur, magis videntur esse principia quam genera. Ponitur enim genitivus generum loco ablativi more græcorum. Unde litera Boetii planior est, quæ expresse concludit hujusmodi prædicata magis esse principia quam genera.

441. — Deinde cum dicit « iterum » autem »

Objicit in contrarium tali ratione. Principium et causa est præter res quarum est principium et causa, et possibile est ab eis esse separatum. Et hoc ideo quia nihil est causa sui ipsius. Et loquitur hic de principiis et causis extrinsecis, quæ sunt causæ totius rei. Sed aliquid esse præter singularia non ponitur, nisi quia est commune et universaliter de omnibus prædicatum: ergo quanto aliquid est magis universale, tanto magis est separatum, et magis

debet poni principium. Sed genera prima sunt maxime universalia: ergo genera prima sunt maxime principia.

442. — Harum autem quæstionum solutio innuitur ex hac ultima ratione. Secundum hoc enim genera vel species universalia principia ponebantur, in quantum ponebantur separata. Quod autem non sint separata et per se subsistentia ostendetur in septimo hujus. Unde et Commentator in octavo ostendit quod principia rerum sunt materia et forma, ad quorum similitudinem species habent genus et species. Nam genus sumitur a materia, differentia vero a forma, ut in eodem libro manifestabitur. Unde, cum forma sit magis principium quam materia, secundum hoc etiam erunt species magis principia quam genera. Quod vero contra objicitur ex hoc quod genera sunt principia cognoscendæ speciem et definitiones ipsius, eodem modo solvitur sicut et de separatione. Quia enim separatim accipitur a ratione genus sine speciebus, est principium in cognoscendo. Et eodem modo esset principium in essendo, si haberet esse separatum.

LECTIO IX.

Num aliqua universalia sint a sensibilibus singularibus, etiam ex materia et forma compositis, separata, inquiri.

C. IV. Est autem habita his dubitatio et omnium difficillima et ad considerandum maxime necessaria, de qua ratio nunc existit.

Nam si non est aliquid præter singularia, singularia vero infinita, quomodo accipere contingit scientiam? Nam inquantum unum aliquid et idem, et inquantum universale aliquid est, intantum omnia cognoscimus.

20 At vero si hoc est necesse, et oportet aliquid esse præter singularia, erit necesse esse genera præter singularia, aut ultima, aut prima. Hoc autem quia impossibile, nunc dubitavimus.

Amplius autem, si quam maxime est aliquid præter simul totum, quando prædicatur aliquid de materia, utrum si est aliquid præter omnia oportet aliquid esse, aut præter quædam esse et præter quædam non esse, aut præter nihil.

2 Si igitur nihil est præter singularia, nihil est intelligibile, sed omnia sensibilia et scientia nullius, nisi quis dicat sensum esse scientiam.

Amplius autem neque sempiternum est aliquid, nec immobile. Nam sen-

sibilia omnia corrumpuntur et in motu sunt.

At vero si sempiternum nihil est, nec generationem possibile est esse. Necesse enim est aliquid esse quod factum est et ex quo fit; et horum ultimum ingenitum, si stat, et ex non ente generari impossibile.

Amplius autem cum sit generatio et motus, finem esse necesse est. Motus enim nullus est infinitus, sed omnis est finitus. Generarique impossibile, quod est impossibile factum esse. Quod autem generatum est, esse necesse est, quando primo factum est.

Amplius autem, si materia est, quia est ingenita, multo rationabilius est esse substantiam, quando hæc aliquando fit esse. Nam si nec hæc erit, nec illa, nihil erit omnino. Sed si hoc est impossibile, necesse est aliquid esse præter synolon, scilicet formam et speciem.

Sed si hoc iterum quis ponit, dubitatio est, in quibus hos ponet et in quibus non. Nam quia in omnibus non, existimatur manifestum. Non enim ponemus domum aliquam præter domus aliquas.

443. — Postquam Philosophus disputavit quæstionem de universalibus, utrum sint principia, hic consequenter movet quæstionem de separatis, *utrum scilicet aliquid sit separatum a sensibilibus, quod sit eorum principium*. Et circa hoc pertractat duas quæstiones: quarum prima est, *an universalia sint separata a singularibus*. Secunda est, *an sit aliquid formale separatum ab his quæ sunt composita ex materia et forma*, ibi, « Amplius autem si quam maxime etc. » Circa primum tria facit. Primo *describit dubitationem*. Secundo objicit ad unam partem, ibi,

« Nam si non est etc. » Tertio objicit ad partem aliam, ibi, « At vero etc. » Est ergo hæc dubitatio de eo quod tactum est in ultima ratione præcedentis quæstionis, utrum scilicet universale sit separatum a singularibus, sicut præmissa ratio supposebat. Et hoc est quod dicit, « De qua ratio nunc existit, » idest de qua immediate præcedens ratio præcessit. De hac autem dubitatione ita dicit: primo quod « est habita, » idest consequenter se habens ad præmissa: quia sicut jam dictum est, ex hoc dependet consideratio præcedentis quæstionis. Nam si universalia non sunt

separata, non sunt principia: si autem sunt separata, sunt principia. — Secundo dicit de ea, quod est difficillima omnium dubitationum hujus scientiæ. Quod ostenditur ex hoc quod eminentissimi philosophi de ea diversimode senserunt. Nam Platonici posuerunt universalia esse separata, aliis philosophis contra ponentibus. — Tertio dicit de ea quod est maxime necessaria ad considerandum, quia scilicet ex ea dependet tota cognitio substantiarum tam sensibilem quam immaterialium.

444. — Deinde cum dicit « nam si « non »

Obicit ad ostendendum, quod universalia sint separata a singularibus. Singularia enim sunt infinita: infinita autem cognosci non possunt. Unde singularia omnia cognosci non possunt nisi inquantum reducuntur ad aliquid unum, quod est universale. Sic igitur scientia de rebus singularibus non habetur, nisi inquantum sciuntur universalia. Sed scientia non est nisi verorum et existentium: ergo universalia sunt aliqua per se existentia præter singularia.

445. — Deinde cum dicit « at vero « si »

Obicit in contrarium hoc modo. Si necesse est universalia esse aliquid præter singularia, oportet quod genera sint præter singularia, vel prima generum, vel etiam ultima, quæ sunt immediate ante singularia. Sed hoc est impossibile, ut ex præcedenti dubitatione patet; ergo universalia non sunt a singularibus separata.

446. — Hanc autem dubitationem solvit Philosophus in septimo hujus, ubi ostendit multipliciter universalia non esse substantias per se subsistentes. Nec oportet, sicut multoties dictum est, quod aliquid eundem modum essendi habeat in rebus, per quem modum ab intellectu scientis comprehenditur. Nam intellectus immaterialiter cognoscit materialia: et similiter naturas rerum, quæ singulariter in rebus existunt, intel-

lectus cognoscit universaliter, idest abque consideratione principiorum et accidentium individualium.

447. — Deinde cum dicit « amplius autem »

Prosequitur de alia quæstione: *utrum scilicet aliquid sit separatum a compositis ex materia et forma*: et circa hoc duo facit. Primo movet quæstionem. Secundo prosequitur eam, ibi, « Si igitur etc. » Circa primum considerandum est, quod primo movet quæstionem: utrum universale sit separatum a singularibus. Contingit autem aliquod singulare esse compositum ex materia et forma: non tamen omne singulare ex materia et forma est compositum, nec secundum rei veritatem: quia substantiæ separatæ sunt quædam particulares substantiæ, quia per se stantes et per se operantes; nec etiam secundum opinionem Platoniorum, qui ponebant etiam in mathematicis separatim esse quædam particularia, ponendo plura ex eis in una specie. Et quamvis dubitari possit, utrum etiam in his quæ non sunt composita ex materia et forma, sit aliquid separatum sicut universale a singularibus, tamen hoc maxime habet dubitationem in rebus compositis ex materia et forma. Et ideo dicit, quod maxime est dubitabile, utrum sit aliquid, « præter similitudinem totum etc. » idest præter rem compositam ex materia et forma. Et quædam dicatur simul totum compositum, exponit subdicens, ut « quando prædicatur aliquid de materia. » Ponebat enim Plato quod sensibilis materia participabat universalis separata. Et ex hoc erat quod universalis prædicantur singularibus. Et ipsæ participationes universalium formarum in materialibus sensibilibus constituunt simul totum quasi universalis forma per modum participationis ejusdem sit de materia prædicata. In his autem quæstionem triplicem proponit: utrum scilicet præter omnia hujusmodi sit aliquid separatum, aut præter quædam eorum non præter alia, aut præter nihil eorum.

448. — Deinde cum dicit « si igitur »

Prosequitur prædictam dubitationem: et circa hoc duo facit. Primo *objicit contra* hoc, quod poni posset nihil separatum esse ab his quæ sunt composita ex materia et forma. Secundo *objicit ad oppositum*, ibi, « Sed si hoc etc. » Circa primum *objicit duplici via*. Primo quidem ex hoc, quod ea quæ sunt composita ex materia et forma sunt sensibilia: unde proponit quod ea quæ sunt composita ex materia et forma sunt singularia. Singularia autem non sunt intelligibilia, sed sensibilia. Si igitur nihil est præter singularia composita ex materia et forma nihil erit intelligibile, sed omnia entia erunt sensibilia. Scientia autem non est nisi intelligibilium: ergo sequitur quod nullius rei sit scientia: nisi aliquis dicat quod sensus et scientia sunt idem, ut antiqui naturales posuerunt: sicut dicitur in primo de Anima. Utrumque autem horum est inconveniens: scilicet vel quod non sit scientia, vel quod scientia sit sensus: ergo et primum est inconveniens, scilicet quod nihil sit præter singularia composita ex materia et forma.

449. — Deinde cum dicit « amplius autem »

Secundo objicit ex hoc quod composita ex materia et forma sunt mobilia. Inducit talem rationem. Omnia sensibilia composita ex materia et forma corrumpuntur et in motu sunt: si igitur nihil sit præter hujusmodi entia, sequetur quod nihil sit sempiternum nec immobile.

450. — Deinde cum dicit « at vero »

Ostendit *esse inconveniens*, scilicet quod nihil sit sempiternum et immobile: et primo *ex parte materiae*. Secundo ex parte formæ, ibi, « Amplius autem cum sit etc. » Dicit ergo primo, quod si nihil est sempiternum, non est possibile esse generationem alicujus rei. Et hoc probat sic. Quia in omni generatione necesse est aliquid quod fit, et

aliquid ex quo fit. Si ergo id ex quo fit aliquid, iterum generatur, oportet quod ex aliquo generetur. Aut ergo necesse est quod in infinitum procedatur in materiis, aut quod stet processus in aliquo primo, quod sit aliquid primum materiale principium non generatum: nisi forte dicatur quod generatur ex non ente, quod est impossibile. Si autem in infinitum procederetur, nunquam posset compleri generatio, quia infinita non est transire: ergo vel oportet ponere aliquid ingenitum materiale principium, aut impossibile est esse aliquam generationem.

451. — Deinde cum dicit « amplius autem »

Ostendit idem *ex parte causæ formalis*: et ponit duas rationes: quarum prima talis est. Omnis generatio et motus necesse est quod habeat aliquem finem. Et hoc probat, quia nullus motus est infinitus, sed cujuslibet motus est aliquis finis. Hoc autem planum est in illis motibus, qui finiuntur in suis terminis. Sed videtur habere instantiam in motu circulari, qui potest esse perpetuus et infinitus, ut probatur in octavo Physicorum. Et quamvis supposita sempiternitate motus, tota continuitas circularis motus sit infinita, secundum quod circulatio succedit circulationi, tamen quælibet circulatio secundum speciem suam, completa et finita est. Quod autem ei succedat alia circulatio, hoc accidit quantum ad circulationis speciem.

452. — Et quod dixerat de motu universaliter, specialiter ostendit de generatione: non enim potest esse aliqua generatio una infinita, quia non potest aliquid generari quod impossibile est pervenire ad finem generationis, cujus finis est factum esse. Et quod factum esse sit terminus generationis, ex hoc patet: quia quod generatum est, necesse est esse « quando primo factum est, » id est quando primo terminatur generatio ejus. Oportet igitur quod cum forma secundum quam

aliquid est, sit terminus generationis, quod non sit procedere in infinitum in formis, sed quod sit aliqua forma ultima, cujus non sit aliqua generatio. Omnis enim generationis finis est forma, ut dictum est. Et sic videtur quod sicut materiam, ex qua aliquid generatur, oportet esse ingentam, ex eo quod non proceditur in infinitum, ita etiam quod formam aliquam oportet esse ingentam, ex hoc quod in infinitum non procedatur in formis.

453. — Deinde cum dicit « amplius » autem »

Secundam rationem ponit quæ talis est. Si materia aliqua est prima quia est ingenta, multo rationabilius est quod sit substantia, idest forma ingenta, cum per formam res habeat esse; materia vero magis sit subjectum generationis et transmutationis. Si vero neutrum eorum sit ingentum, nihil omnino erit ingentum; cum omne quod est, pertineat ad rationem materiæ vel formæ, vel sit compositum, ex utroque. Hoc autem est impossibile, ut nihil sit ingentum, sicut probatum est. Ergo relinquitur quod necesse est aliquid esse « præter synolon, » idest simul totum, idest præter singulare compositum ex materia et forma. Et hoc dico aliquid quod sit forma et species. Materia enim per se non potest esse separata a singularibus, quia non habet esse nisi per aliud. De forma vero hoc magis videtur, per quam est esse rerum.

454. — Deinde cum dicit « sed si hoc »

Obicit in contrarium. Si enim aliquis

ponat aliquam formam esse separatam præter singularia composita ex materia et forma, erit dubitatio in quibus hoc sit ponendum et in quibus non. Manifestum enim est quod hoc non est ponendum in omnibus, præcipue in artificialibus. Non enim est possibile quod sit aliqua domus præter hanc domum sensibilem compositam ex materia et forma.

455. — Hanc autem dubitationem solvit Aristoteles partim quidem in duodecimo hujus: ubi ostendit esse quoddam substantias a sensibilibus separatas, quæ sunt secundum seipsas intelligibiles: partim vero in septimo hujus, ubi ostendit formas et species rerum sensibilibus non esse a materia separatas. Non tamen sequitur, quod de rebus sensibilibus non possit haberi scientia, vel quod scientia sit sensus. Non enim oportet, quod eundem modum essendi habeant res in seipsis, quem habent in consideratione scientis. Quæ enim seipsis materialia sunt, ab intellectu immaterialiter cognoscuntur, ut etiam supra dictum est. Nec etiam oportet, si forma non est separata a materia, quod generetur: quia formarum non est generatio, sed compositorum, ut in septimo hujus ostenditur. Patet ergo in quibus oportet ponere separatas formas, et in quibus non. Nam omnium eorum quæ sunt secundum suam naturam sensibilia, formæ non sunt separatæ. Sed illa quæ sunt secundum naturam suam intelligibilia sunt a materia separata. Non enim substantiæ separatæ sunt naturæ horum sensibilibus, sed sunt altioris naturæ alium habentes ordinem in rebus.

LECTIO X

Num omnium sit una substantia, et eadem sint omnium rerum principia, vel diversa, inquit.

20 Adhuc autem utrum substantia una est omnium, ut hominum.

Sed impossibile est. Non enim unum omnia quorum substantia una, sed multa et differentia. Sed hoc extra rationem est.

Simul autem et quomodo sit materia horum singulorum, et synolon.

Amplius autem et de principiis hoc dubitabit aliquis. Nam si specie sunt unum, nihil erit numero unum. Nec unum iterum unum ipsum et ens. Et scire quomodo erit, nisi quid unum fuerit in omnibus?

30 At vero si numero unum et unum quodlibet principiorum et non quem-

admodum in sensibilibus alia aliorum, ut in hac syllaba, ha specie existente et principia specie eadem: etenim ea sunt numero diversa. Quod si non ita, sed quæ sunt entium principia numero unum sunt, non erunt præter elementa quippiam aliud. Nam dicere 1000a numero unum, aut singulare, nihil differt. Sic enim dicimus unumquodque numero unum. Universale vero quod in his est. Ut si vocis elementa numero essent determinata, tot literas esse necesse esset, quot elementa. Duobus quidem eisdem non existentibus, nec pluribus.

SYNOPSIS

(Lect. X, XI.)

Disputat de quæstionibus motis de principiis substantiarum 423-528.

(de quæstionibus « quæ sunt principia » 423-455.)

de quæstionibus *qualia sint principia* 456-528.

quærit de unitate et multitudine ipsorum 456-518.

qualiter principia se habent ad unitatem 456-487.

specialiter de principio formali 456-459

movet dubitationem 456.

objicit duabus rationibus 457-459.

de omnibus principiis generaliter 460-465.

3 rationes *pro* 460-463.

rationes *contra* 464-465.

utrum corruptibile et incorruptibile sint eadem principia aut diversa 466-487.

proponit quæstionem 466.

inducit rationem in unam partem 467-482.

ponit rationem 467.

excludit solutionem hujus rationis a poetis theologis propositam 468-471.

excludit solutionem hujus rationis a quibusdam naturalibus propositam 472-482.

recitat rationem 472.

responsionem Empedoclis 473.

improbat hanc responsionem 474-482.

quia non convenit Empedoclis positioni ex triplici capite 474-477.

quia insufficiens 478-480.

quia non ad propositum 481-482.

objicit in contrarium duabus rationibus 483-487.

qualiter se habeat unum ad hoc quod sit principium [vide lect. XII et seq.].

456. — Postquam Philosophus inquisivit quæ sunt principia, et utrum sint aliqua a materia separata, hic inquit *qualia sint principia*. Et primo inquit *de unitate et multitudine ipsorum*. Secundo inquit, utrum sint in potentia vel in actu, ibi, « His autem » affine est querere etc. » Tertio utrum principia sint universalia vel singularia, ibi, « Et utrum universalia sint » etc. » Circa primum duo facit. Primo inquit *qualiter principia se habeant ad unitatem*. Secundo qualiter ipsum unum se habeat ad rationem principii, ibi, « Omnium autem etc. » Circa primum tria facit. Primo inquit *specialiter de principio formali*, utrum sit unum omnium existentium in una specie. Secundo inquit idem de omnibus generaliter principii, ibi, « Amplius » autem etc. » Tertio inquit, utrum eadem sint principia aut diversa corruptibilium et incorruptibilium, ibi, « Non minor autem etc. » Circa primum duo facit. Primo *movet dubitationem*. Secundo objicit ad quæstionem, ibi, « Sed impossibile est. » Est ergo dubitatio, utrum sit una substantia, id est forma omnium existentium in una specie, puta hominum.

457. — Deinde cum dicit « sed impossibile »

Objicit ad unam partem quæstionis: scilicet ad ostendendum quod non sit una forma omnium existentium in una specie: et hoc duabus rationibus, quarum prima talis est. Ea quæ sunt in una specie, sunt multa et differentia: si igitur omnium in una specie existentium sit una substantia, sequetur quod ea quorum substantia est una, sint multa et differentia: quod est irrationabile.

458. — Deinde cum dicit « simul » autem »

Hic ponit *secundam* rationem, quæ talis est. Illud, quod est in se unum et indivisum, non componitur cum aliquo diviso ad constitutionem multo-

rum. Sed manifestum est quod materia dividitur in diversis singularibus. Si igitur substantia formalis esset una et eadem, non esset assignare quomodo singulorum horum singularium sit materia habens talem substantiam, quæ est una et indivisa, ita quod singulariter sit simul totum habens hæc duo, scilicet materiam et formam substantialem, quæ est una et indivisa.

459. — In contrarium autem non objicit, quia rationes, quæ ad sequentem quæstionem proponuntur ad oppositum prædictarum rationum, sunt etiam illæ quæ sunt propositæ supra de separatione universalium. Nam si sit universale separatum, necesse est ponere unam numero substantiam eorum quæ conveniunt in specie, quia universale est substantia singularium. Hujus autem quæstionis veritas determinatur in septimo hujus, ubi ostendetur, quod quid est, id est essentiam cujuslibet rei non esse aliud quam rem ipsam, nisi per accidens, ut ibi dicitur.

460. — Deinde cum dicit « amplius » autem »

Movet dubitationem *de unitate principiorum in communi*. Utrum scilicet principia rerum sint eadem numero, vel eadem specie et numero diversa: et circa hoc duo facit. Primo *ponit rationes ad ostendendum, quod sint eadem numero*. Secundo ad oppositum, ibi, « At vero etc. » Circa primum ponit tres rationes et *præmittit dubitationem*, dicens, quod idem potest quæri universaliter de principiis rerum, quod quæsitum est de substantia, utrum scilicet principia rerum sint eadem numero.

461. — Et inducit *primam* rationem, ad ostendendum, quod sint eadem numero. Non enim invenitur in principiis nisi quod ex principiis habent: si igitur in principiis non inveniatur unum numero, sed solum unum specie, nihil erit in principiis unum numero, sed solum unum specie.

462. — *Secunda* ratio talis est: quia illud quod est ipsum unum vel

ipsum ens, oportet quod sit unum numero. Dicit autem ipsum unum vel ipsum ens, unitatem, aut ens abstractum. Si igitur principium rerum non sit unum numero, sed solum unum specie, sequetur, quod nihil sit ipsum unum et etiam ipsum ens, idest quod ens et unum non per se subsistant.

463. — *Tertia* ratio est, quia scientia habetur de rebus per hoc, quod unum invenitur in multis, sicut homo communis invenitur in omnibus hominibus; non enim est scientia de singularibus, sed de uno quod invenitur in eis. Omnis autem scientia vel cognitio principiorum dependet ex cognitione principiorum. Si igitur principia non sunt unum numero, sed solum unum specie, sequitur, quod scientia non sit de rebus.

464. — Deinde cum dicit « at vero « si »

Obicit in contrarium tali ratione. Si principia sunt unum numero, ita quod quodlibet principiorum in se consideratum sit unum, non erit dicere de principiis existentium, quod hoc modo se habent sicut principia sensibilium. Videmus enim in sensibilibus, quod diversorum sunt diversa principia secundum numerum, sed eadem secundum speciem; sicut et eorum quorum sunt principia, sunt diversa secundum numerum, sed eadem secundum speciem. Sicut videmus quod diversarum syllabarum secundum numerum, quæ conveniunt in specie, sunt principia eadem literæ secundum speciem, sed non secundum numerum. Si quis autem dicat quod non est ita in principiis entium, sed omnium entium principia sunt unum numero; sequetur quod nihil sit

in rebus præter elementa; quia quod est unum numero, est singulare. Sic enim appellamus singulare quod est unum numero, sicut universale quod est in multis. Quod autem est singulare, non multiplicatur nec invenitur nisi singulariter. Si igitur ponatur quod omnium syllabarum essent principia eadem literæ numero, sequeretur quod illæ literæ nunquam possent multiplicari, ut scilicet essent duo aut plura: et sic non posset seorsum inveniri in syllaba ista BA, vel DA. Et eadem ratio est de aliis literis. Pari igitur ratione si omnium entium sint principia eadem numero, sequetur quod nihil sit præter principia: quod videtur inconveniens: quia cum principium alicujus sit, non erit principium nisi sit aliquid præter ipsum.

465. — Hæc autem quæstio solvetur in duodecimo. Ibi enim ostendetur quod principia quæ sunt intrinseca rebus, scilicet materia et forma, vel privatio, non sunt eadem numero omnium, sed analogia sive proportionem. Principia autem separata, scilicet substantiæ intellectuales, quarum suprema est Deus, sunt unum numero unaquæque secundum seipsam. Id autem quod est ipsum unum et ens, Deus est; et ab ipso derivatur unitas secundum numerum in rebus omnibus. Scientia autem est de his, non quia sint unum numero in omnibus, sed quia est unum in multis secundum rationem. Ratio autem quæ est ad oppositum verificatur in principiis essentialibus, non autem in principiis separatis, cujusmodi sunt agens et finis. Multa enim possunt produci ab uno agente vel movente et ordinari in unum finem.

LECTIO XI.

*Num eadem vel diversa principia sint corruptibilem et incorruptibilem
ad partes arguit.*

Non autem minor dubitatio modernis et prioribus relinquitur, utrum eadem corruptibilem et incorruptibilem sint principia, aut diversa.

Nam si eadem sint, quomodo hæc quidem incorruptibilia, illa vero corruptibilia? et propter quam causam?

10 Qui quidem igitur circa Hesiodum, et omnes, qui theologi erant, solum apud ipsos persuasionem curaverunt, nos autem neglexerunt. Deos autem facientes principia, et ex deis esse facta, quæ non gustaverunt nectar et manna mortalia facta esse dicunt.

Palam quod hæc omnia sibi nota dicentes, equidem de allatione harum causarum super nos dixerunt. Nam si gratia voluptatis ipsa tangunt, non est causa existendi nectar et manna. Si vero essendi, quomodo erunt sempiterni, cibo egentes?

Sed de fabulose sophisticantibus non est dignum cum studio intendere.

20 A dicentibus vero per demonstrationem oportet sciscitari interrogantes, quare ex eisdem existentia, hæc quidem sempiterna secundum naturam sunt, illa vero corrumpuntur existentium? Quoniam autem nec causam dicunt, nec rationabile est sic se habere, palam quod nec eadem principia, nec causæ ipsorum erunt.

Etenim quam existimabit aliquis utique maxime dicere ipsi confesse Empedocli. est et idem passus. Ponit enim quoddam principium causam corruptionis odium.

Videbitur autem nihilominus et hoc generare extra unum. Nam omnia ex hoc alia sunt præter Deum. Dicit ergo: ex quibus omnia et quæcumque erant et arbores pullulaverunt et viri et feminae, bestiaque et volucres, et aqua nutriti pisces, et dii longævi. Et præter hæc palam, quia si non esset in

rebus, essent unum omnia, ut ait. Nam quando convenerunt, tunc ultimum omnium stabit odium.

Propter quod etiam accidit ipsi felicissimum Deum, minus prudentem aliis. Non enim cognoscit elementa omnia: nam odium non habet: notitia vero similis simili. Terram namque, ait, per terram cognoscimus et per aquam aquam, et per affectum affectum, et adhuc odium per odium triste.

Sed unde ratio hæc etiam palam, quia accidit ei odium non magis corruptionis quam existendi causam.

10 Similiter autem nec amor existendi: colligens enim in unum corrumpit alia.

Similiter quoque ipsius transmutationis causam nullam, nisi quia sic aptum natum fuit, loquitur.

Sed itaque magnum odium in membris nutritum est, et ad honorem intendebat perfecto tempore, qui mutabilis dissolvit sacramentum. Quare necessarium ens transmutari, causam vero necessitatis nullam ostendit.

Attamen tantum solum dicit confesse. Non enim existentium hæc quidem corruptibilia, illa vero incorruptibilia facit; sed omnia corruptibilia præter elementa. Dicta vero dubitatio est, cur hæc quidem, illa vero non, si ex eisdem sunt? Quod quidem igitur non utique erunt eadem principia, tot dicta sunt.

20 Si vero diversa principia, una quidem dubitatio, utrum et incorruptibilia hæc erunt, aut corruptibilia. Nam si corruptibilia, manifestum quia necessarium et ea ex aliquibus esse: omnia enim corrumpuntur in ea ex quibus sunt. Quare contingit principiorum a-

lia esse principia priora: hoc autem et impossibile, sive stet, sive in infinitum vadat. Amplius autem, quomodo erunt corruptibilia, si destruuntur principia? Si vero incorruptibilia, cur ex his quidem incorruptibilibus existentibus corruptibilia erunt, ex diversis vero incorruptibilia? Hoc enim

non rationabile est; sed aut impossibile, aut multa ratione eget.

Amplius autem nec conatus est alius quis diversa dicere, sed eadem omnium dicunt principia. Verum primum dubitatum concedunt, tamquam hoc parvum aliquid accipientes.

466. — Postquam Philosophus inquisivit universaliter, utrum principia sint eadem numero omnia quæ sunt unius speciei, vel eadem specie, hic inquit *utrum eadem numero sint principia corruptibilium et incorruptibilium*: et circa hoc tria facit. Primo *proponit questionem*. Secundo inducit rationem ad ostendendum quod non sunt eadem principia corruptibilium et incorruptibilium, ibi, « Nam si eadem etc. » Tertio inducit rationes ad ostendendum quod non sunt diversa, ibi, « Si vero diversa etc. » Dicit ergo primo, quod quædam dubitatio est, quæ non minus relinquitur modernis philosophis Platonem sequentibus, quam fuit apud antiquos philosophos, qui etiam dubitaverunt, utrum corruptibilium et incorruptibilium sint eadem principia vel diversa.

467. — Deinde cum dicit « nam si eadem »

Obicit ad ostendendum quod non sunt eadem principia corruptibilium et incorruptibilium: et circa hoc tria facit. Primo *ponit rationem*. Secundo improbat solutionem positæ rationis, quam poetæ theologi adhibebant, ibi, « Qui quidem etc. » Tertio excludit solutionem quam adhibebant quidam philosophi naturales, ibi, « A dicentibus etc. » Dicit ergo, quod si ponantur corruptibilium et incorruptibilium esse eadem principia, cum ex eisdem principiis idem sequatur effectus, videtur quod omnia vel sint corruptibilia, vel omnia sint incorruptibilia. Relinquitur ergo quæstio quomodo quædam sunt corruptibilia et

quædam incorruptibilia, et propter quam causam.

468. — Deinde cum dicit « qui quidem »

Excludit solutionem poetarum theologorum: et primo *ponit eorum solutionem*. Secundo obicit contra prædictam positionem, ibi, « Palam quod hæc omnia sibi nota dicentes etc. » Tertio se excusat a diligentiori probatione hujus positionis, ibi, « Sed de fabulose etc. » Circa primum considerandum est, quod apud græcos, aut naturales philosophos, fuerunt quidam sapientiæ studentes, qui deis se intromiserunt occultantes veritatem divinorum sub quodam tegmine fabularum, sicut Orpheus, Hesiodus et quidam alii: sicut etiam Plato occultavit veritatem philosophiæ sub mathematicis, ut dicit Simplicius in commento Prædicamentorum. Dicit ergo, quod sectatores Hesiodi, et omnes, qui dicebantur theologi, curaverunt persuadere solis sibi, et nos alios spreverunt; quia scilicet veritatem, quam intellexerunt, taliter tradiderunt, quod eis solum possit esse nota. Si enim per fabulas veritas obumbretur, non potest sciri quid verum sub fabula lateat, nisi ab eo qui fabulam confixerit. Itaque igitur Hesiodistæ prima rerum principia deos nominaverunt; et dixerunt, quod illi de numero deorum, qui non gustaverunt de quodam dulci cibo, qui vocatur nectar vel manna, facti sunt mortales; illi vero qui gustaverunt, facti sunt immortales.

469. — Potuit autem sub hac fabula aliquid veritatis occulte latere, ut scilicet per nectar et manna intelligatur ipsa

suprema bonitas primi principii. Nam omnis dulcedo dilectionis et amoris ad bonitatem refertur. Omne autem bonum a primo bono derivatur. Potuit ergo esse intellectus eorum quod ex participatione propinqua summæ bonitatis aliqua incorruptibilia reddantur, sicut quæ perfecte participant divinum esse. Quædam vero propter longe distare a primo principio, quod est non gustare manna et nectar, non possunt perpetuitatem conservare secundum idem numero, sed secundum idem specie: sicut dicit Philosophus in secundo de Generatione. Sed utrum hoc intenderint occulte tradere, vel aliud, ex hoc dicto plenius percipi non potest.

470. — Deinde cum dicit « palam » quod »

Obicit contra prædictam positionem: et dicit, quod prædicti Hesiodistæ quid significare voluerint per ista nomina nectar et manna, fuit eis notum, sed non nobis. Et ideo quomodo afferantur istæ causæ ad istam quæstionem solvendam, et ad incorruptionem præstandam rebus, dixerunt supra nostrum intellectum. Si enim intelligantur ista verba secundum quod sonant, nullius efficacæ esse videntur. Dii enim, qui gustaverunt nectar et manna, aut gustaverunt propter delectationem, aut propter necessitatem essendi. His enim de causis aliqui sumunt cibum. Siquidem sumpserunt ista propter delectationem, non possunt nectar et manna esse eis causa existendi, ita quod per hoc incorruptibiles reddantur: quia delectatio est quoddam consequens ad esse. Si autem propter necessitatem essendi prædicta sumpserunt, non erunt semper iterum cibo indigentes. Videtur ergo quod corruptibiles existentes prius tamquam cibo indigentes, per cibum facti sunt incorruptibiles. Quod iterum videtur inconveniens; quia cibus non nutrit in sua specie, nisi corruptus transeat in speciem nutriti. Quod autem est corruptibile, non potest alii incorruptionem præstare.

471. — Deinde cum dicit « sed de » fabulose »

Excusat se a diligentiori hujus opinionis investigatione: et dicit quod de illis, qui philosophari voluerunt « fabulose, » veritatem scilicet sapientiæ sub fabulis occultantes non est dignum cum studio intendere. Quia si quis contra dicta eorum disputaret secundum quod exterius sonant, ridiculosa sunt. Si vero aliquis velit de his inquirere secundum veritatem fabulis occultatam, immanifesta est. Ex quo accipitur quod Aristoteles disputans contra Platonem et alios hujusmodi, qui tradiderunt suam doctrinam occultantes sub quibusdam aliis rebus, non disputat secundum veritatem occultam, sed secundum ea quæ exterius proponuntur.

472. — Deinde cum dicit « a di- » centibus »

Disputat contra responsionem quorundam philosophorum naturalium. Et circa hoc tria facit. Primo recitat rationem. Secundo ponit responsionem, ibi, « Etenim quam existimabit etc. » Tertio improbat ipsam, ibi, « Videbitur autem etc. » Dicit ergo primo, quod prætermisiss illis, qui sub fabulis veritatem tradiderunt, oportet a tradentibus veritatem per modum demonstrationis inquirere de quæstione prædicta: scilicet, si ex eisdem principiis sunt omnia existentia, quare quædam existentium naturaliter sunt sempiterna, quædam vero corrumpantur. Et quia nec ipsi causam dicunt quare hoc sit, nec rationabile est sic se habere, ut ex eisdem principiis existentium quædam sint corruptibilia, quædam sempiterna: videtur manifeste sequi quod non sunt eadem principia nec causæ corruptibilium et sempiternorum.

473. — Deinde cum dicit « etenim » quam »

Ponit quamdam solutionem: et dicit, quod ratio assignata circa prædictam dubitationem, quæ maxime videtur esse conveniens ad quæstionem, est

quam assignavit Empedocles: qui tamen idem passus est cum aliis: quia ratio quam assignavit, non est conveniens, sicut nec aliorum, ut ostendetur. Posuit enim quædam principia communia corruptibilium et incorruptibilium; sed posuit quoddam principium esse causam specialem corruptionis, scilicet odium elementorum: ita scilicet quod adjunctio hujus causæ ad alia principia facit corruptionem in rebus.

474. — Deinde cum dicit «videbitur autem»

Improbatur prædictam rationem Empedoclis: et hoc tripliciter. Primo quidem ostendendo, quod ratio ab eo assignata non convenit suæ positioni. Secundo ostendendo, quod non est sufficiens, ibi, «Similiter quoque ipsius transmutationis etc.» Tertio ostendendo quod non est ad propositum, ibi, «Attamen tantum solum dicit etc.» Circa primum tria facit. Primo ostendit suam rationem non convenire aliis ejus positionibus ex parte odii. Secundo ex parte ipsius Dei, ibi, «Propter quod etc.» Tertio ex parte amoris, ibi, «Similiter autem nec amor etc.» Dicit ergo primo, quod inconvenienter Empedocles ponit odium esse causam corruptionis: quia non minus secundum ejus positionem videtur esse causa generationis in omnibus rebus, nisi in una re tantum. Ponebat enim omnia alia essentialiter composita ex odio simul cum aliis principis, nisi solus Deus, quem ponebat compositum esse ex aliis principis præter odium. Deum autem appellabat cælum, sicut supradictum est in primo, quod Xenophanes ad totum cælum respiciens, ipsum unum dicit esse Deum. Ponebat autem Empedocles cælum esse compositum ex quatuor elementis, et ex amicitia: non autem ex lite sive ex odio, considerans indissolubilitatem cæli. Sed quantum ad alias res dicebat, quod omnia sunt ex odio quæcumque sunt, erunt vel fuerunt: sicut arbores pullulantes, et viri, et feminae, et bestia quæ sunt animalia terrestria: et vul-

tures, quæ sunt volandia diu viventia: et pisces nutriti in aqua, et dii longævi. Videtur autem hos deos vocare vel stellas, quas ponebat quandoque corrumpi, licet post longum tempus: vel dæmones quos ponebant Platonici esse animalia aerea. Vel etiam dii quos ponebant Epicurei in forma humana, sicut supra dictum est. Ex hoc ergo quod omnia animalia præter unum sunt generata ex odio, potest haberi quod odium sit causa generationis.

475. — Et præter hoc etiam ex alia ratione. Manifestum est enim secundum positionem Empedoclis quod, si non esset odium in rebus, omnia essent unum. Odium enim est causa distinctionis secundum Empedoclem. Unde inducit verba Empedoclis dicentis, quod quando omnes res in unum conveniunt, ut puta quando fit chaos, tunc ultimum stabit odium separans et dissolvens. Unde litera Boetii habet: Ea enim convenit, tunc ultimam scit discordiam. Et sic patet quod, cum esse mundi consistat in distinctione rerum, odium est causa generationis mundi.

476. — Deinde cum dicit «propter quod»

Ponit secundam rationem sumptam ex parte Dei: et dicit, quod cum Empedocles poneret odium non esse de compositione Dei, accidit secundum rationes ejus, quod Deus, qui est felicissimus secundum omnium dicta, et per consequens maxime cognoscens, sit minus prudens omnibus aliis cognoscensibus. Sequitur enim, secundum positionem Empedoclis, quod non cognoscat omnia elementa, quia non habet odium; unde non cognoscit ipsum. Cognoscit autem simile simili secundum opinionem Empedoclis qui dixit, quod per terram cognoscimus terram, per aquam cognoscimus aquam «et affectum.» idest amorem vel concordiam cognoscimus «per affectum,» idest amorem vel concordiam: et similiter «odium per odium,» quod est triste sive grave vel malum secundum literam Boetii, qui

dicit « discordiam autem discordia malum. » Sic igitur patet, quod Aristoteles reputat inconveniens, et contra id quod ponitur Deus felicissimus, quod ipse ignoret aliquid eorum, quæ nos scimus. — Sed quia ista ratio videbatur esse præter propositum, ideo ad principale propositum rediens, dicit, quod redeundo ad illud unde prius erat ratio, manifestum est quod accidit Empedocli quod odium non sit magis causa corruptionis quam existendi.

477. — Deinde cum dicit « similiter autem »

Ponit tertiam rationem *ex parte amoris*: et dicit, quod similiter etiam amor non est causa generationis vel existendi, ut ipse ponebat, si alia ejus positio attendatur. Dicebat enim quod cum omnia elementa in unum congregabuntur, tunc erit corruptio mundi. Et sic amor corrumpit omnia: ergo quantum ad totum mundum amor erat causa corruptionis, odium autem generationis. Quantum autem ad singulares odium erat causa corruptionis et amor generationis.

478. — Deinde cum dicit « similiter quoque »

Ostendit quod *ratio ejus non fuit sufficiens*. Dicebat enim quamdam transmutationem esse in rebus odii et amicitiae, ita scilicet quod amor quandoque omnia uniebat, et postmodum omnia odium separabat. Sed causam, quare sic transmutabatur, ut quodam tempore dominaretur odium, et alio tempore amor, nullam aliam dicebat, nisi quia sic aptum natum est esse.

479. — Et ponit consequenter verba Empedoclis, quæ, quia in græco metricè scripta sunt, habent aliquam difficultatem et diversitatem a communi modo loquendi. Sunt autem hæc verba ejus « Sed itaque magnum odium in membris nutritum est, et ad honorem intendebat perfectò tempore, qui mutabilis dissolvit sacramentum. » Litera vero Boetii sic habet « Sed cum magna dis-

cordia in membris alita sit in honores: quia processit completo anno, qui illis mutatis amplo rediit sacramento. » — Ad cujus intellectum notandum est, quod loquitur poetice de toto mundo, ad similitudinem unius animalis, in cujus membris et partibus primo quidem est magna convenientia, quam amorem nominabat sive concordiam: sed postea paulatim incipit aliqua dissonantia esse, vel cum dicit discordiam. Et similiter in partibus universi a principio erat magna concordia, sed postea paulatim nutritur odium quousque odium præcedat « ad honorem, » idest ad hoc quod dominetur super elementa. Quod quidem fit perfecto tempore quodam determinato, vel completo quodam anno, quem ponebat Empedocles: « qui, » scilicet odium et discordia, vel annus mutabilis existens dissolvit « sacramentum, » idest unionem præexistentem elementorum, vel annus sive odium rediit amplo sacramento, quia quadam potentia et secreta virtute rediit ad dominandum in rebus.

480. — Post quæ verba Empedoclis Aristoteles faciens vim in hoc quod dixerat « mutabilis, » subjungit exponens quasi necessarium ens transmutari: quasi dicat: Sic prædicta dixit Empedocles ac si necessarium sit esse transmutationem odii et amoris: sed nullam causam ostendit hujus necessitatis. In uno enim animali est manifesta causa transmutationis et odii et amoris, propter motum cæli, qui causat generationem et corruptionem in rebus. Sed talis causa non potest assignari totius universi sic transmutati per amicitiam et litem. Unde patet, quod ejus ratio fuit insufficiens.

481. — Deinde cum dicit « attamen tantum »

Ostendit quod *prædicta ratio Empedoclis non est ad propositum*: et dicit quod hoc solum videtur dicere « confesse, » idest manifeste, quod non ponit quædam existentium ex principiis esse corruptibilia, et quædam non cor-

ruptibilia, sed omnia ponit esse corruptibilia præter sola elementa. Et ita videtur evadere prædictam dubitationem, quæ dubitabatur, quare quædam sunt corruptibilia et quædam non, si sunt ex eisdem principiis? Unde etiam patet, quod ejus ratio non est ad propositum, quia interemit id de quo est dubitatio.

482. — Sed potest quæri quomodo hic dicit, quod Empedocles ponebat omnia esse corruptibilia præter elementa, cum supra dixerit unum esse deum, scilicet ex aliis principiis compositum præter quam ex odio? Sed dicendum, quod Empedocles ponebat duplicem corruptionem in rebus, sicut ex prædictis patet. Unam quidem secundum confusionem totius universi, quam faciebat amor; et ab hac corruptione nec ipsum deum faciebat immunem, cum in eo poneret amorem, qui alia ei commiscebat. Aliam autem corruptionem ponebat singularium rerum, quarum principium est odium. Et hanc corruptionem excludebat a Deo per hoc, quod in eo odium non ponebat. Sic igitur Aristoteles epilogoando concludit tot dicta, esse ad ostendendum, quod non sunt eadem principia corruptibilium et incorruptibilium.

483. — Deinde cum dicit « si vero »

Obijcit ad contrariam partem per duas rationes: quarum prima est: Si non sint eadem principia corruptibilium et incorruptibilium, relinquitur quæstio, utrum principia corruptibilium sint corruptibilia, an incorruptibilia. Si dicatur quod sint corruptibilia, ostendit hoc esse falsum duplici ratione. Quarum prima est: Omne corruptibile corrumpitur in ea ex quibus est: si igitur principia corruptibilium sunt corruptibilia, oportet iterum ponere alia principia ex quibus sint. Et hoc inconveniens est, nisi ponantur principia procedere in infinitum. Ostensum autem est in secundo quod secundum nullum genus causæ contingit in principiis procedere in infinitum. Similiter etiam est inconveniens

si dicatur, quod fit status in principiis corruptibilibus; cum corruptio videatur esse per resolutionem in aliqua priora.

484. — Secunda ratio est, quia si principia corruptibilium sint corruptibilia, oportet quod corrumpantur, quia omne corruptibile corrumpetur. Sed postquam sunt corrupta non possunt esse principia; quia quod corrumpitur vel corruptum est, non potest causare aliquid. Cum ergo corruptibilia semper causentur per successionem, non potest dici, quod principia corruptibilium sint corruptibilia.

485. — Si autem dicatur, quod principia corruptibilium sunt incorruptibilia, manifestum est quod principia incorruptibilium sunt incorruptibilia. Relinquitur ergo quæstio, quare ex quibusdam incorruptibilibus principiis producantur effectus corruptibiles, et ex quibusdam effectus incorruptibiles. Hoc enim non videtur esse rationabile; sed aut est impossibile, aut indiget multa manifestatione.

486. — Deinde cum dicit « amplius autem »

Secundam rationem ad principale propositum ponit, quæ sumitur ex communi opinione omnium. Nullus enim conatus est hoc dicere, quod sint diversa principia corruptibilium et incorruptibilium; sed omnes dicunt eadem esse principia omnium. Et tamen id quod primo objectum est, scilicet pro prima parte, ac si esset aliquid modicum omnes leviter transeunt, quod est concedere. Unde litera Boetii habet, « Sed « primum objectum deglutitur, sicut hoc « parvum quoddam opinantes. »

487. — Hujus autem dubitationis solutio ponitur in duodecimo: ubi Philosophus ostendit prima quidem principia activa vel motiva esse eadem omnium sed quodam ordine. Nam prima quidem sunt principia simpliciter incorruptibilia et immobilia. Sunt autem secunda incorruptibilia et mobilia, scilicet cælestia corpora, quæ per sui motum cau-

sant generationem et corruptionem in rebus. Principia autem intrinseca non sunt eadem numero corruptibilium et incorruptibilium, sed secundum analogiam. Nec tamen principia intrinseca

corruptibilium, quæ sunt materia et forma, sunt corruptibilia per se, sed solum per accidens. Sic enim corrumpitur materia et forma corruptibilium, ut habetur in primo Physicorum.

LECTIO XII.

Numquid unum et ens sint omnium rerum substantia, et principium, inquit.

Omnium autem ad considerandum d. f. ficillimum et ad cognoscendum veritatem maxime necessarium, utrum unum et ens substantiæ entium sunt: et utrum ipsorum non alterum aliquid ens, hoc quidem unum, hoc autem quidem ens est. Aut oportet quærere quid sit ipsum ens et unum, quasi subjecta alia natura.

10 Hi namque illo modo, illi hoc modo putant naturam se habere. Plato namque et Pythagorici non aliquid aliud ens nec unum, sed hoc ipsorum naturam esse quasi existente substantia ipsum unum esse et ens aliquid. Aliis vero de natura ut Empedocles, ut ad aliquid notius reducens, dicit quod unum ens est: videbitur enim utique dicere hoc amore esse, causa namque est hoc unum omnibus esse. Alii vero ignem, alii aerem dicunt esse unum hoc et ens, ex quo entia esse et facta esse. Similiter et qui plura elementa ponunt. Necesse namque et his tot dicere ens et unum, quot principia dicunt esse.

20 Accidit autem siquidem quis non ponit esse quamdam substantiam unum et ens, neque aliorum esse universalium nullum: hæc namque universalis sunt maxime omnium. Si vero non est aliquid unum ipsum nec ipsum ens, vix aliorum aliquid erit præter ea, quæ dicta sunt, singula. Amplius autem non existente unius substantia, palam quia nec numerus erit quasi natura alia ab existentibus separata. Numerus enim unitates. Unitas vero quod vere unum aliquid est. Si autem est aliquid ipsum unum et ens, necesse est substantiam ipsorum esse ipsum unum et ens: non enim aliquid universaliter prædicatur, sed hæc ipsa.

30 At vero si erit aliquid ens ipsum

et ipsum unum, multa erat dubitatio quomodo erat diversum aliquid præter hæc. Dico autem, quomodo erunt uno plura entia? Quod enim diversum est ab ente, non est. Quare secundum Parmenidis rationem accidere necesse est, unum omnia esse entia et hoc esse ens.

Utrobique vero difficile: sive namque non sit ipsum unum substantia, sive sit unum idem, substantiam esse numerum est impossibile. Siquidem igitur non sit, dictum est prius propter quid: si autem fuerit, eadem est dubitatio et de ente. Ex aliquo namque et præter ens, erit ipsum aliud unum. Nihil enim esse est necesse. Omnia autem entia, aut unum sunt aut multa, quorum est unumquodque.

Amplius si indivisibile est ipsum unum, secundum Zenonis dignitatem, nihil utique erit. Quod enim nec additum nec ablatum facit majus nec minus, non ait esse hoc existentium: tamquam palam existente magnitudine ipso ente. Et si magnitudo, corporalis. Hoc enim omnino ens. Alia vero aliquid aliter quidem addita facient majus, aliquid aliter autem nihil ut superficies et linea. Punctus vero et unitas nullatenus.

Sed quoniam hic speculatur onerose, et contingit esse indivisibile, ut et sic ad illum aliqua habetur responsio: majus enim non faciet, sed plus additum tale.

Sed quomodo ex uno tali, aut pluribus erit magnitudo? Simile namque est et lineam ex punctis esse dicere. 20

At vero et si quis ita putat ut factus sit, ut quidam dicunt ex uno ipso et alio non uno aliquo, numerus, nihil minus est quærendum quare et quomodo. Quandoque quidem numerus,

quandoque autem magnitudo erit quod factum est, si non unum inæqualitas et eadem natura erat. Nec enim quomodo

ex uno et hac, nec quomodo ex numero aliquo et hac fient utique magnitudines, palam.

SYNOPSIS

(Lect. XII, XIII, XIV.)

De quæstionibus « qualia sint principia » 456-528.

quærit de unitate et multitudine ipsorum 456-518.

(qualiter principia se habent ad unitatem 456-487.)

qualiter se habeat unum ad hoc quod sit principium 488-518.

inquit an ipsum unum sit principium 488-501.

movet dubitationem 488.

ponit opiniones ad utramque partem 489.

ponit rationes 490-501.

pro opinione Platonis et Pythagoræ 490-492.

pro opinione contraria 493-501.

prima ratio 493-495.

rationem ponit 493.

quomodo hæc ratio positioni Platonis difficultatem facit 494-495.

secunda ratio 496-501.

eam ponit 496-497.

eam solvit 498.

quomodo difficultas adhuc remanet, — et dupliciter 499-501.

inquit utrum numerus et magnitudo sint substantiæ rerum 502-514.

movet dubitationem 502.

objicit pro una parte 503-506.

quod numerus, linea, superficies et corpus sint substantiæ rerum 503-505.

corpus est substantia rerum 503.

multo magis punctus, linea, superficies sunt substantiæ rerum 504-505.

quomodo philosophi præcedentes secuti sunt rationes primas 506.

objicit in contrarium, 4 rationibus 507-514.

inquit utrum species sint principia 515-518.

movet dubitationem 515.

objicit in unam partem 516-517.

objicit in aliam 518.

quærit utrum principia ista sint in actu aut in potentia [vide lect. XV].

488. — Postquam Philosophus inquisivit utrum principia sint eadem vel diversa, hic inquit *quomodo se habeat ipsum unum ad hoc quod sit principium*: et circa hoc tria facit. Primo inquit, *an ipsum unum sit principium*. Secundo inquit an numeri, qui ex uno oriuntur vel consequuntur, sint principia rerum, ibi, « Horum autem habita « dubitatio etc. » Tertio inquit utrum species, quæ sunt quædam unitates separate, sint principia, ibi, « Omnino « vero dubitabit aliquis etc. » Et circa primum tria facit. Primo *movet dubita-*

tionem. Secundo ponit opiniones ad utramque partem, ibi, « Hi namque illo « modo, » Tertio ponit rationes ad utramque partem, ibi, « Accidit autem si « quidem etc. » Dicit ergo primo, quod inter omnes alias quæstiones motas una est difficilior ad considerandum, propter efficaciam rationum ad utramque partem, in qua etiam veritatem cognoscere est maxime necessarium, quia ex hoc dependet iudicium de substantiis rerum. Est ergo quæstio ista, utrum unum et ens sint substantiæ rerum, ita scilicet quod neutrum eorum oporteat

attribuere alicui alteri naturæ quæ quasi informetur unitate et entitate, sed potius ipsa unitas et esse rei sit ejus substantia: vel e contrario oportet inquirere quid sit illud, cui convenit esse unum vel ens, quasi quædam alia natura subjecta entitati et unitati.

489. — Deinde cum dicit « hi namque »

Ponit opiniones ad utramque partem: et dicit, quod philosophorum quidam opinati sunt naturam rerum se habere uno modo, quidam alio. Plato enim et Pythagorici non posuerunt quod unum et ens advenirent alicui naturæ, sed unum et ens essent naturam rerum, quasi hoc ipsum quod est esse et unitas sit substantia rerum. Alii vero philosophi de naturalibus loquentes, attribuerunt unum et ens aliquibus aliis naturis, sicut Empedocles reducit unum ad aliquid notius, quod dicebant esse unum et ens. Et hoc videtur esse amor, qui est causa unitatis in omnibus. Alii vero philosophi naturales attribuerunt quibusdam causis elementaribus, sive ponerent unum primum, ut ignem vel aerem, sive etiam ponerent plura principia. Cum enim ponerent principia rerum materialia esse substantias rerum, oportebat quod in unoquoque eorum constituerent unitatem et entitatem rerum, ita quod quicquid aliquis poneret esse principium, ex consequenti opinaretur, quod per illud attribuitur omnibus esse et unum, sive poneret unum principium sive plura.

490. — Deinde cum dicit « accidit autem »

Ponit rationes ad utramque partem. Et primo ponit rationes pro opinione Platonis et Pythagoræ. Secundo ponit rationes in contrarium pro opinione naturalium, ibi, « At vero si erit etc. » Circa primum utitur tali divisione. Necessesse est ponere quod vel ipsum unum et ens separatim sit quædam substantia, vel non: si dicatur quod non est aliqua substantia quæ sit unum et ens, sequuntur duo inconvenientia. Quorum

primum est, quod dicitur unum et ens quod sint maxime universalia inter omnia. Si igitur unum et ens non sunt separata quasi ipsum unum aut ens sit substantia quædam, sic sequitur quod nullum universale sit separatim: et ita sequetur quod nihil erit in rebus nisi singularia: quod videtur esse inconveniens, ut in superioribus quæstionibus habitum est.

491. — Aliud inconveniens est, quia numerus non est aliud quam unitates: ex unitatibus enim componitur numerus. Unitas enim nihil aliud est quam ipsum unum. Si igitur ipsum unum, non sit separatim quasi substantia per se existens, sequetur quod numerus non erat quædam natura separata ab his quæ sunt in materia. Quod potest probari esse inconveniens, secundum ea quæ dicta sunt in superioribus. Sic ergo non potest dici quod unum et ens non sit aliqua substantia per se existens.

492. — Si ergo detur alia pars divisionis, scilicet quod aliquid sit ipsum unum et ens separatim existens, necesse est quod ipsum sit substantia omnium eorum, de quibus dicitur unum et ens. Omne enim separatim existens, quod de pluribus prædicatur, est substantia eorum de quibus prædicatur. Sed nihil aliud prædicatur ita universaliter de omnibus sicut unum et ens; ergo unum et ens erit substantia omnium.

493. — Deinde cum dicit « at vero » *Obijcit ad partem contrariam;* et ponit duas rationes, quarum secunda incipit ibi, « Amplius si indivisibile etc. » Circa primum duo facit. Primo ponit rationem. Secundo ostendit quomodo ex ratione inducta quæstio redditur difficilis, ibi, « Utrobique vero difficile etc. » Est ergo *prima ratio* talis. Si est aliquid, quod est ipsum ens et ipsum unum, quasi separatim existens, oportebit dicere quod idipsum sit unum quod ens. Sed quicquid est diversum ab ente non est; ergo sequetur secundum rationem Parmenidis, quod quicquid est

præter unum sit non ens. Et ita necesse erit omnia esse unum; quia non poterit poni quod id quod est diversum ab uno, quod est per se separatum, sit aliquid ens.

494. — Deinde cum dicit « utrobique » vero »

Ostendit *quomodo ista ratio difficultatem facit* in opinione Platonis ponentis numerum esse substantiam rerum: et dicit quod ex utraque parte sequitur difficultas contra eum, sive dicatur quod ipsum unum separatum sit substantia quædam, sive quod non sit. Quodcumque enim horum ponatur, videtur impossibile esse, quod numerus sit substantia rerum. Quia si ponatur quod unum non sit substantia, dictum est prius, quare numerus non potest poni substantia.

495. — Si autem ipsum unum fuerit substantia, oportet quod eadem dubitatio ponatur circa unum et ens. Aut enim præter ipsum unum, quod est separatum per se existens, est aliud aliquid unum, aut non. Et si quidem non sit aliquid aliud unum, non erit jam multitudo, sicut Parmenides dicebat. Si autem sit aliquid aliud unum oportebit, quod illud aliud unum, cum non sit hoc ipsum quod est unum, quod sit materialiter ex aliquo quod est præter ipsum unum, et per consequens præter ens. Et sic necesse est ut illud aliquid, ex quo fit illud secundum unum, non sit ens. Et sic ex ipso uno quod est præter ipsum unum, non potest constitui multitudo in entibus: quia omnia entia aut sunt unum, aut multa, quorum unumquodque est unum. Hoc autem unum est materialiter ex eo quod non est unum nec ens.

496. — Deinde cum dicit « amplius » si »

Ponit *secundam rationem*; et circa hoc tria facit. Primo *ponit rationem*. Secundo solvit eam, ibi, « Sed quoniam » etc. » Tertio ostendit adhuc difficultatem remanere, ibi, « Sed quomodo ex » uno etc. » Dicit ergo primo, quod si

ipsum unum separatum sit indivisibile, sequitur secundum hoc, aliud, quod supponebat Zeno, quod nihil sit. Supponebat enim Zeno, quod illud, quod additum non facit majus, et ablatum non facit minus, non est aliquid existentium. Hoc autem supponit ac si idem sit ens quod magnitudo. Manifestum est enim quod non est magnitudo, illud scilicet quod additum non facit majus et subtractum non facit minus. Sic ergo si omne ens esset magnitudo, sequeretur quod illud, quod non facit majus et minus additum et subtractum, non sit ens.

497. — Et adhuc perfectius si aliquid velit hoc verificare, oportebit quod omne ens sit magnitudo corporalis. Corpus enim secundum quamcumque dimensionem additum et subtractum facit majus et minus. Aliæ vero magnitudines, ut superficies et lineæ, secundum aliquam dimensionem additam facerent majus, secundum autem aliquam non. Linea enim addita lineæ secundum longitudinem facit majus, non autem secundum latitudinem. Superficies autem addita superficiei facit quidem majus secundum latitudinem et longitudinem, sed non secundum profunditatem. Punctus autem et unitas nullo modo faciunt majus vel minus. Sic ergo secundum principium Zenonis sequeretur quod punctus et unitas sint omnino non entia, corpus autem omnimodo ens, superficies et linea quodammodo entia et quodammodo non entia.

498. — Deinde cum dicit « sed quoniam »

Solvit propositam rationem: et dicit, quod quia Zeno proponendo tale principium speculatur « onerose, » idest ruditer et grosse, ita quod secundum ipsum non contingit aliquid esse indivisibile, oportet quod aliqua responsio prædictæ rationi detur, et si non sit ad rem, sit tamen ad hominem. Dicemus autem quod unum etsi additum alteri non faciat majus, facit tamen plus. Et hoc sufficit ad rationem entis, quod fa-

ciat majus in continuis, et plus in discretis.

499. — Deinde cum dicit « sed quo-
« modo »

Ostendit difficultatem, quæ adhuc remanet Platonici post prædictam solutionem. Et inducit duas difficultates. Quarum *prima* est, quia Platonici ponebant, quod illud unum indivisibile, non solum est causa numeri, qui est pluralitas quædam, sed etiam est causa magnitudinis. Si igitur detur, quod unum additum faciat plus, quod videtur sufficere ad hoc quod unum sit causa numeri; quomodo poterit esse quod ex tali uno indivisibili, aut ex pluribus talibus, fiat magnitudo, ut Platonici posuerunt? Simile enim hoc videtur, si aliquis ponat lineam ex punctis. Nam unitas est indivisibilis sicut et punctus.

500. — *Secundam* difficultatem ponit ibi « at vero »

Et dicit: si quis existimet ita, quod numerus sit effectus ex uno indivisibili, et ex aliquo alio quod non sit unum, sed participet unum sicut quædam materialis natura, ut quidam dicunt; nihilominus remanet quærendum propter quid, et per quem modum illud, quod fit ex illo uno formali et alia natura materiali, quæ dicitur non unum, quandoque est numerus, quandoque autem est magnitudo. Et præcipue si illud non unum materiale sit inæqualitas, quæ significatur per magnum, et sit eadem natura. Non enim est manifestum quomodo ex hac inæqualitate quasi materia et uno formali fiant numeri; neque etiam quomodo ex aliquo numero formali et hac inæqualitate quasi materiali fiant magnitudines. Ponebant enim Platonici quod ex primo uno et

ex prima dualitate fiebat numerus, ex quo numero et a quâ inæqualitate materiali fiebat magnitudo.

501. — Hujus autem dubitationis solutio ab Aristotele in sequentibus traditur. Quod enim sit aliquid separatum, quod sit ipsum unum et ens, infra in duodecimo probabit, ostendens unitatem primi principii omnino separati, quod tamen non est substantia omnium eorum quæ sunt unum, sicut Platonici putabant, sed est omnibus unitatis causa et principium. Unum autem, secundum quod dicitur de aliis rebus, dicitur dupliciter. Uno modo secundum quod convertitur cum ente: et sic unaquæque res est una per suam essentiam, ut infra in quarto probabitur, nec aliquid addit unum supra ens nisi solam rationem in-divisionis. — Alio modo dicitur unum secundum quod significat rationem primæ mensuræ, vel simpliciter, vel in aliquo genere. Et hoc quidem si sit simpliciter minimum et indivisibile, est unum quod est principium et mensura numeri. Si autem non sit simpliciter minimum et indivisibile, nec simpliciter, sed secundum positionem erit unum et mensura, ut as in ponderibus, et dies in melodiis, et mensura pedalis in lineis: et ex tali uno nihil prohibet componi magnitudinem: et hoc determinabit in decimo hujus. Sed quia Platonici æstimaverunt idem esse unum quod est principium numeri, et quod convertitur cum ente; ideo posuerunt unum, quod est principium numeri, esse substantiam cujuslibet rei, et per consequens numerum, inquantum ex pluribus substantialibus principiiis, rerum compositarum substantia consistit vel constat. Hanc autem quæestionem diffusius pertractabit in tertiodecimo et quartodecimo.

LECTIO XIII.

Numquid numeri et magnitudines substantiæ rerum sint, et principia.

C. V. Horum autem habita est dubitatio utrum numeri et corpora et superficies et puncta substantiæ aliquæ sunt, aut non.

Nam si non sunt, diffugit nos quidnam sit ipsum ens, et quænam entium substantiæ. Passiones enim, et motus, et ad aliquid, et dispositiones et orationes, nullius videntur substantiam significare. Dicuntur enim omnia de subjecto aliquo et nihil hoc aliquid. Quæ vero maxime substantiam significare videntur aqua et ignis et terra, ex quibus corpora composita constant: horum calores quidem et frigiditates et similes passiones, non sunt substantiæ. Corpus vero hæc patiens, solum remanet ut ens aliquod et substantia aliqua existens.

At vero corpus est minus substantia superficie et hæc linea, et hæc unitate et puncto: his enim definitur corpus. Et hæc quidem sine corpore contingere videntur esse, corpus vero sine his impossibile.

Propter quod multi quidem et priores substantiam et ens putabant corpus esse, alia vero huiusmodi passiones. Quare et principia corporum entium esse principia. Posteriores vero et sapientiores his, esse opinabantur numeros. Quemadmodum ergo dicebamus, si non sunt substantia hæc, omnino nulla substantia est, neque ens nullum: non enim horum accidentia dignum est vocare entia.

At vero si hoc quidem confessum est, quia magis substantia sunt longitudo corporibus et puncta, hæc autem non videmus qualium utique erunt corporum. Nam in sensibilibus impossibile esse, non utique erit substantia ulla.

Amplius autem hæc omnia videntur

dimensiones corporis: hoc quidem ad latitudinem, hoc vero ad profunditatem, aliud ad longitudinem.

Adhuc autem similiter est in solido quæcumque figura. Quare si nec in lapide Mercurius, nec medietas cubi in cubo sic ut segregata, igitur neque superficies, nam si quæcumque, et hæc utique erat determinans medietatem: eadem enim ratio et in linea, et in puncto et in unitate. Quare si maxime quidem substantia est corpus, hoc autem magis ea, non sunt autem ea, nec substantiæ aliquæ, nos fugit quid est ipsum ens et quæ substantia entium.

Nam cum dictis et circa generationem et corruptionem accidunt irrationabilia. Videtur enim substantia non ens prius, nunc esse, aut prius existens, posterius non esse, cum generatione et corruptione ea pati. Puncta vero et linea et superficies non contingit neque fieri et corrumpi, quandoque existentes, quandoque vero non existentes. Nam quando copulantur aut distinguuntur corpora, simul quandoque quidem una copulatorum, quandoque duæ divisorum fiunt: quia non compositorum est. Sed corruptum est, divisorumque sunt prius non existentes: non enim indivisibile punctum divisum est in duo; et si generantur et corrumpuntur, ex aliquo generantur.

Similiter autem se habet circa nunc in tempore; non enim contingit fieri et corrumpi. Attamen videtur semper esse, non substantia aliqua existens. Similiter autem palam, quia se habet et circa puncta et lineas et superficies: eadem enim ratio. Nam omnia similiter aut termini aut divisiones sunt.

502. — Postquam Philosophus inquisivit utrum unum et ens sint substantia rerum, hic inquit *utrum numerus et magnitudo sint substantia rerum*; et circa hoc tria facit. Primo movet *dubitationem*. Secundo objicit pro una parte, ibi, « Nam si non sunt etc. » Tertio objicit ad contraria, ibi, « At vero si hoc quidem confessum est etc. » Dicit ergo primo, quod dubitatio « habita, » idest consequens ad præmissam, est, *utrum numeri et magnitudines, scilicet corpora et superficies et termini eorum, ut puncta, sint aliquæ substantiæ vel a rebus separatæ, vel etiam sint substantiæ ipsorum sensibilium, aut non.* Dicit autem hanc dubitationem esse consequentem ad præmissam; quia in præmissa dubitatione quærebatur utrum unum sit substantia rerum; unum autem est principium numeri; numerus autem videtur esse substantia magnitudinis; sicut et punctum, quod est principium magnitudinis, nihil aliud videtur quam unitas positionem habens, et linea dualitas positionem habens. Prima autem superficies est ternarius positionem habens, corpus autem quaternarius positionem habens.

503. — Deinde cum dicit « nam si non »

Objicit ad ostendendum quod prædicta sint substantiæ rerum: et circa hoc duo facit. Primo objicit *ad ostendendum quod prædicta sunt substantiæ rerum*. Secundo ostendit quomodo philosophi præcedentes secuti fuerunt rationes primas, ibi, « Propter quod multi. » Circa primum duo facit. Primo enim objicit ad ostendendum quod *corpus sit substantia rerum*. Secundo quod multo magis alia, ibi, « At vero corpus etc. » Dicit ergo primo, quod si prædicta non sunt substantiæ quædam, fugiet a nobis quid sit substantialiter ens, et quæ sunt substantiæ entium. Manifestum est enim quod passiones et motus, et relationes, et dispositiones seu ordines, et orationes secundum quod voce proferuntur, prout ponuntur in genere quantitatis, non vi-

dentur alicujus significare substantiam, quia omnia hujusmodi videntur dici de aliquo subjecto, et nihil eorum significare « hoc aliquid, » idest, aliquid absolutum et per se subsistens. Et hoc specialiter manifestum est in præmissis, qui non dicuntur absolute, sed eorum ratio in quadam relatione consistit. Inter omnia vero, quæ maxime videntur significare substantiam, sunt ignis et terra et aqua, ex quibus componuntur corpora multa. Prætermittit autem aerem, quia minus est sensibilis, unde aliqui opinati sunt aerem nihil esse. In his autem corporibus inveniuntur quædam dispositiones, scilicet calor et frigus et aliæ hujusmodi passiones vel passibiles qualitates, quæ non sunt substantiæ secundum prædicta. Unde relinquitur quod solum corpus sit substantia.

504. — Deinde cum dicit « at vero »

Procedit ulterius ad alia, quæ etiam videntur magis esse substantia quam corpus: et dicit, quod corpus videtur minus esse substantia quam superficies, et superficies minus quam linea, et linea minus quam punctus aut unitas. Et hoc probat per duo media: quorum unum est; quia id, per quod aliquid definitur, videtur esse substantia ejus: nam definitio significat substantiam. Sed corpus definitur per superficiem, et superficies per lineam, et linea per punctum, et punctus per unitatem, quia dicunt quod punctus est unitas positionem habens: ergo superficies est substantia corporis, et sic de aliis.

505. — Secundum medium est, quia cum substantia sit primum in entibus, illud quod est prius, videtur esse magis substantia: sed superficies natura prior est corpore, quia superficies potest esse sine corpore, non autem corpus sine superficie: ergo superficies est magis substantia quam corpus. Et idem potest argui de omnibus aliis per ordinem.

506. — Deinde cum dicit « propter quod »

Ostendit quomodo philosophi præce-

dentes secuti fuerunt prædictas rationes; et dicit, quod propter prædictas rationes multi antiquorum philosophorum, et maxime illi, qui fuerunt priores, nihil opinabantur esse ens et substantiam nisi corpus, omnia vero alia esse quædam accidentia corporis. Et inde est, quod quando volebant inquirere principia entium, inquirebant principia corporum, ut supra in primo circa opiniones antiquorum naturalium habitum est. Alii vero posteriores philosophi, qui reputabantur sapientiores prædictis philosophis, quasi altius attingentes ad principia rerum, scilicet Pythagorici et Platonici, opinati sunt numeros esse rerum substantias, inquantum scilicet numeri componuntur ex unitatibus. Unum autem videtur esse una substantia rerum. Sic ergo videtur secundum præmissas rationes et philosophorum opiniones, quod si prædicta non sunt substantiæ rerum, scilicet numeri et lineæ et superficies et corpora, nihil erit ens. Non est enim dignum ut, si ista non sunt entia, quod accidentia eorum entia vocentur.

507. — Deinde cum dicit « at vero »

Obicit in contrarium: et ponit quatuor rationes: quarum *prima* talis est. Si quis confitetur, quod longitudines et puncta sint magis substantiæ quam corpora, sequetur quod, si huiusmodi non sint substantiæ, et corpora non sint substantiæ; et per consequens nihil erit substantia, quia accidentia corporum non sunt substantiæ, ut supra dictum est. Sed puncta et lineæ et superficies non sunt substantiæ. Hæc enim oportet aliquorum corporum esse terminos; nam punctus est terminus lineæ, lineæ superficiei, et superficies corporis. Non autem videtur qualium corporum sint illæ superficies, quæ sunt substantiæ, vel lineæ, vel puncta. Manifestum enim est, quod lineæ et superficies sensibilibus corporum non sunt substantiæ; variantur enim per modum aliorum accidentium circa idem subjectum. Sequetur ergo quod nihil erit substantia.

508. — *Secundam rationem ponit ibi* « amplius autem »

Quæ talis est. Omnia prædicta videntur esse quædam corporis dimensiones: vel secundum latitudinem, ut superficies: vel secundum profunditatem, ut corpus: vel secundum longitudinem, ut lineæ. Sed dimensiones corporis non sunt substantiæ: ergo huiusmodi non sunt substantiæ.

509. — *Tertiam rationem ponit ibi* « adhuc autem »

Quæ talis est. In corpore solido simili modo inest, scilicet potentialiter, quælibet figura, quæ potest protrahi ex illo solido per aliquam dimensionem. Sed manifestum est quod in quodam magno lapide nondum secto non inest « Mercurius » idest figura Mercurii, in actu, sed solum in potentia: ergo similiter « in cubo, » idest in corpore habente sex superficies quadratas, non inest medietas cubi, quæ est quædam alia figura, actu. Sed hoc modo est actu, quando jam cubus dividitur in duas medietates. Et quia omnis protractio novæ figuræ in solido exciso fit secundum aliquam superficiem, quæ terminat figuram, manifestum est quod nec etiam superficies talis erit in corpore in actu, sed solum in potentia: quia si quæcumque superficies præter exteriorem essent in actu in corpore solido, pari ratione esset in actu superficies, quæ terminat medietatem figuræ. Quod autem dictum est de superficie, intelligendum est in lineæ, puncto, unitate. Hæc enim in continuo non sunt in actu, nisi solum quantum ad illa quæ terminant continuum, quæ manifestum est non esse substantiam corporis. Aliæ vero superficies vel lineæ non possunt esse corporis substantiæ, quia non sunt actu in ipso. Substantia autem actu est in eo cuius est substantia. Unde concludit quod inter omnia, maxime videtur esse substantia corpus; superficies autem et lineæ magis videntur esse substantia quam corpus. Hæc autem si non sunt entia in actu, nec sunt aliquæ substantiæ, videtur

effugere cognitionem (1) nostram, quid sit ens, et quæ sit rerum substantia.

510. — *Quartam* rationem ponit ibi « nam cum »

Et primo ponit ipsam. Secundo manifestat eam in quodam simili, ibi, « Si-
« militer autem se habet etc. » Dicit ergo primo, quod cum dictis inconvenientibus etiam irrationabilia accidunt ex parte generationis et corruptionis, ponentibus lineas et superficies esse substantias rerum. Omnis enim substantia, quæ prius non fuit et postea est, aut prius fuit et postea non est, videtur hoc pati cum generatione et corruptione. Et hoc manifeste apparet in omnibus his quæ per motum causantur. Puncta autem et lineæ et superficies quandoque quidem sunt, quandoque vero non sunt, et tamen non generantur nec corrumpuntur; ergo nec sunt substantiæ.

511. — Probat autem utrumque suppositorum. Primo quidem, quod quandoque sint et quandoque non sint. Contingit enim corpora prius divisa copulari in unum, aut prius copulata dividi. Quando autem corpora primum divisa copulantur, fit una superficies duorum corporum, quia partes corporis continui copulantur ad unum communem terminum, qui est superficies una. Quando vero corpus unum dividitur in duo, efficiuntur duæ superficies. Quia non potest dici quod quando corpora duo componuntur, quod duæ superficies eorum maneant, sed utræque « corrumpuntur, » id est desinunt esse. Similiter quando corpora dividuntur, incipiunt esse de novo duæ superficies prius non existentes. Non enim potest dici quod superficies quæ est indivisibilis secundum profunditatem, dividatur in superficies duas secundum profunditatem: aut linea, quæ est indivisibilis secundum latitudinem, dividatur secundum latitudinem: aut punctum, quod omnino est indivisibile, quocumque modo divida-

tur. Et sic patet quod ex uno non possent fieri duo in via divisionis: nec ex duobus prædictorum potest fieri unum in via compositionis. Unde relinquitur quod puncta et linea et superficies quandoque esse incipiant, et quandoque esse deficient.

512. — Consequenter probat secundum quod supponebatur, scilicet quod ista non generantur nec corrumpuntur. Omne enim quod generatur, ex aliquo generatur: et omne quod corrumpitur, in aliquid corrumpitur sicut in materiam. Sed non est dare aliquam materiam, ex qua ista generentur et in qua corrumpantur, propter eorum simplicitatem; ergo non generantur nec corrumpuntur.

513. — Deinde cum dicit « similiter autem »

Manifestat prædictam rationem in simili. Ita enim se habet nunc in tempore, sicut punctus in linea. Nunc autem non videtur generari et corrumpi: quia si generaretur vel corrumpere, oporteret quod generatio et corruptio ipsius mensurarentur aliquo tempore vel instanti. Et sic mensura ipsius nunc, esset vel aliud nunc in infinitum, vel tempus, quod est impossibile. Et licet nunc non generetur et corrumpatur, tamen videtur semper esse aliud et aliud nunc: non quidem quod differant secundum substantiam, sed secundum esse. Quia substantia ipsius nunc, respondet subjecto mobili. Variatio autem ipsius nunc secundum esse, respondet variationi motus, ut ostenditur in quarto Physicorum. Similiter ergo videtur se habere de puncto in comparatione ad lineam, et de linea in comparatione ad superficiem, et de superficie in comparatione ad corpus; scilicet quod non corrumpantur nec generentur, et tamen aliqua variatio attendatur circa huiusmodi. Eadem enim ratio est de omnibus his: omnia enim huiusmodi similiter sunt termini, secundum quod in extremo considerantur, vel divisiones secundum quod sunt in medio. Unde, sicut secundum defluxum

(1) Al. conditionem.

motus variatur nunc secundum esse, licet maneat idem secundum substantiam propter identitatem mobilis, ita etiam variatur punctus, nec fit aliud et aliud propter divisionem lineæ, licet non corrumpatur nec generetur simpliciter. Et eadem ratio est de aliis.

514. — Hanc autem quæstionem Philosophus pertractat in decimotertio et decimoquarto. Et veritas quæstionis hujus est, quod hujusmodi mathematica non sunt substantiæ rerum, sed sunt accidentia supervenientia substantiis. Deceptio autem quantum ad magnitudines provenit ex hoc, quod non distinguitur de corpore secundum quod

est in genere substantiæ, et secundum quod est in genere quantitatis. In genere enim substantiæ est secundum quod componitur ex materia et forma, quam consequuntur dimensiones in materia corporali. Ipsæ autem dimensiones pertinent ad genus quantitatis, quæ non sunt substantiæ, sed accidentia, quibus subicitur substantia composita ex materia et forma. Sicut etiam supra dictum est, quod deceptio ponentium numeros esse substantias rerum, proveniebat ex hoc quod non distinguebant inter unum quod est principium numeri, et unum quod convertitur cum ente.

LECTIO XIV.

Num præter mathematica et sensibilia sint aliqua rerum species separatæ.

C. VI. Omnino vero dubitabit aliquis, quare oportet quærere quædam præter sensibilia, quæ sunt intermedia, quas ponimus species.

Nam si ideo quia mathematica a præsentibus in aliquo quodam differunt, in esse vero plures similis speciei nihil differunt. Quare non erunt eorum principia numero determinata, quemadmodum nec præsentium literarum numero quidem omnium non sunt principia determinata, sed specie: nisi quisumat hujus syllabæ, aut hujus vocis: harum enim erunt et numero determinata. Similiter autem et in eis, quæ sunt intermedia: infinita enim et illæ sunt quæ ejusdem speciei. Quare, si non

præter sensibilia et mathematica, alia quædam, qualia dicunt species ipsas quidam, non erit una numero et specie substantia. Nec principia entium numero existunt quanta aliqua, sed specie. Ergo si hoc est necessarium, et species necessarium est propter hoc esse. Etenim et si non bene dearticulant dicentes, sed hoc est quod volunt, et eos ea necesse est dicere: quia specierum singula substantia quædam est, sed non secundum accidens.

At vero si ponimus species esse et unum numero principia et non specie, diximus quæ contingere necesse est impossibilia.

515. — Postquam Philosophus inquit utrum mathematica sint principia rerum sensibilibus, hic inquit *utrum supra mathematica sint aliqua alia principia*, puta quæ dicuntur species, quæ sunt substantiæ et principia horum sensibilibus. Et circa hoc tria facit. Primo movet dubitationem. Secundo inducit rationem ad unam partem, ibi, « Nam » si ideo. » Tertio objicit ad partem contrariam, ibi, « At vero si ponimus etc. » Dicit ergo primo, quod supposito quod mathematica non sint principia rerum sensibilibus et eorum substantia, ulterius aliquis dubitabit quæ est ratio quare præter substantias sensibiles et præter mathematica quæ sunt media inter sensibilia et species, oportet iterum ponere tertium genus, scilicet ipsas « species, » idest ideas vel formas separatas.

516. — Deinde cum dicit « nam si » ideo »

Objicit ad unam partem: et videtur hæc esse ratio quare oportet species ponere præter sensibilia et mathema-

tica: quia mathematica « a præsentibus » idest a sensibilibus, quæ in universo sunt, differunt quidem in aliquo, quia mathematica abstrahunt a materia sensibili; non tamen differunt in hoc, sed magis conveniunt, quia sicut in sensibilibus inveniuntur plura numero differentia ejusdem speciei, utpote plures homines, aut plures equi, ita etiam in mathematicis inveniuntur plura numero differentia ejusdem speciei, puta plures trianguli æquilateri, et plures lineæ æquales. Et si ita est, sequitur quod sicut principia sensibilibus non sunt determinata secundum numerum, sed secundum speciem, ita etiam sit « in » mediis » idem in mathematicis. Manifestum est enim quod in sensibilibus propter hoc quod sunt plura individua unius speciei sensibilibus, principia sensibilibus non sunt determinata numero, sed specie, nisi forte accipiantur principia propria hujus individui, quæ sunt etiam in numero determinata et individualia. Et ponit exemplum in vocibus. Manifestum est enim quod vocis literatæ, literæ sunt principia; non tamen sunt

aliquo numero determinato individuum literarum, sed solum secundum speciem sunt determinatæ literæ secundum aliquem numerum, quarum aliæ sunt vocales, et aliæ consonantes: sed hæc determinatio est secundum speciem, non secundum numerum. Non enim unum solum est A sed multa, et sic de aliis literis. Sed si accipiantur hæc literæ, quæ sunt principia hujus determinatæ syllabæ vel dictionis aut orationis, sic sunt determinatæ numero: Et eadem ratione, cum sint multa mathematica numero differentia in una specie, non poterunt esse mathematica principia mathematicorum determinata numero, sed determinata specie solum: puta si dicamus quod principia triangulorum sunt tria latera et tres anguli. Sed hæc determinatio est secundum speciem: contingit enim quodlibet eorum in infinitum multiplicari. Si igitur nihil esset præter sensibilia et mathematica; sequeretur quod substantia speciei non esset una secundum numerum, et quod principia entium non essent determinata in aliquo numero, sed erunt determinata solum secundum speciem. Si ergo est necessarium quod sint determinata secundum numerum (alioquin contingeret esse principia rerum infinita numero), sequitur quod necesse sit species esse præter mathematica et sensibilia.

517. — Et hoc est quod Platonici volunt dicere, quod sequitur ex necessitate ad positiones eorum quod sit in singularium substantia species aliquid unum, cui non conveniat aliquid secundum accidens. Homini enim individuo convenit aliquid secundum accidens, scilicet album vel nigrum; sed homini separato, qui est species secundum Platonicos, nihil convenit per accidens, sed solum quod pertinet ad rationem speciei. Et quamvis hoc dicere intendant, non tamen bene « dearticulant; » idem non bene distinguunt.

518. — Deinde cum dicit « at vero » *Objicit in contrarium:* et dicit, quod si ponamus species separatas esse, et quod principia rerum non sunt solum determinata specie, sed etiam numero, quædam inconvenientia sequuntur, quæ superius in quadam quæstione sunt tacta. Hanc autem dubitationem Philosophus determinat duodecimo et quarto-decimo hujus libri. Et veritas dubitationis est quod sicut mathematica non sunt præter sensibilia, ita nec species rerum separatæ præter mathematica et sensibilia. Principia autem rerum efficientia et moventia sunt quidem determinata numero; sed principia rerum formalia quorum sunt multa individua unius speciei, non sunt determinata numero, sed solum specie.

LECTIO XV.

Num prima rerum principia in actu vel in potentia, universalia, an singularia sint.

His autem affine est querere, utrum potestate sunt elementa, aut aliquo alio modo.

1008a Nam si aliter, prius aliquid erit principii aliud. Prior enim erit potestas causa illa. Possibile autem non est necessarium illo modo se habere.

Si vero potestate sunt elementa, nihil entium esse convenit (1). Nam possibile est esse, quod nondum est ens: fit enim non ens. Nihil autem fit impossibile esse. Has igitur dubitationes querere necesse est.

Et utrum universalis sint, aut ut dicimus singularia.

(1) *Lege contingit.*

Nam si universalis, non erunt substantiæ. Nihil enim communium hoc aliquid significat, sed quale quid. Substantia vero hoc aliquid est.

Sed si est hoc aliquid, et ponitur quod communiter quod prædicatur, multa erit animalia Socrates ipseque homo et animal: si significat singulum hoc aliquid et unum. Si igitur universalis sint principia, ea continentur. 10

Si autem non universalis, sed quasi singularia; non erunt scibilia. Universales enim sunt omnes scientiæ. Quare erunt diversa priora principiis universaliter prædicata, si futura est eorum scientia.

SYNOPSIS

(Lect. XV.)

De quæstionibus « qualia sint principia » 456-528.

(querit de unitate et multitudine ipsorum 456-518.)

querit utrum principia sint in actu aut in potentia 519-528.

mouet dubitationem 519.

probat quod sunt in potentia 520.

objicit in contrarium 521-522.

querit utrum principia sint per modum universalium aut per modum singularium

proponit dubitationem 523.

probat quod non sunt universalis 524-526.

objicit in contrarium 527-528.

[523-523.

19. — Postquam Philosophus inquisivit quæ sunt principia, hic inquit quomodo sunt. Et primo utrum sint in potentia vel in actu. Secundo utrum sint universalis vel singularis, ibi, « Et utrum » universalis etc. » Circa primum tria facit. Primo movet dubitationem. Secundo objicit ad unam partem, ibi, « Nam si aliter etc. » Tertio objicit in contrarium, ibi, « Si vero potestate etc. » Querit ergo primo, utrum prima prin-

cipia sint in potentia, vel « aliquo alio » modo, » idest in actu. Et hæc dubitatio inducitur propter antiquos naturales, qui ponebant sola principia materialia, quæ sunt in potentia. Platonici autem ponentes species quasi principia formalia, ponebant eas esse in actu.

520. — Deinde cum dicit « nam si » aliter »

Probat quod principia sint in po-

tentia. Si enim essent « aliter, » scilicet in actu, sequeretur quod aliquid esset prius principiis; potentia enim actu prius est. Quod patet ex hoc, quod prius est a quo non convertitur consequentia essendi: sequitur autem si est, quod possit esse; non autem ex necessitate sequitur, si est possibile, quod sit actu. Hoc autem est inconveniens quod aliquid sit prius primo principio; ergo impossibile quod primum principium sit aliter quam in potentia.

521. — Deinde cum dicit « si vero »

Obijcit in contrarium; quia si principia rerum sint in potentia, sequitur quod nihil sit entium in actu; nam illud quod est possibile esse, nondum est ens. Et hoc probat per hoc quod id quod fit, non est ens; quod enim est, non fit. Sed nihil fit nisi quod possibile est esse; ergo omne quod est possibile esse, est non ens. Si igitur principia sint tantum in potentia, erunt non entia. Si autem principia non sint, nec effectus sunt: sequitur ergo quod contingit nihil esse in entibus. Et concludit epilogando quod secundum prædicta necessarium est dubitare de principiis propter præmissas rationes.

522. — Hæc autem quæstio determinabitur in nono hujus, ubi ostendetur quod actus est simpliciter prior potentia, sed potentia est prior actu tempore in eo quod movetur de potentia ad actum. Et sic oportet primum principium esse in actu et non in potentia ut ostendit in duodecimo hujus.

523. — Deinde cum dicit « et utrum »

Inquit utrum principia sint per modum universalium aut per modum singularium; et circa hoc tria facit. Primo proponit dubitationem. Secundo obijcit ad unam partem, ibi, « Nam si universalia etc. » Tertio obijcit ad aliam, ibi, « Si autem non universalia etc. » Est ergo dubitatio, utrum principia sint universalia, vel existant per modum quorundam singularium.

524. — Deinde cum dicit « nam si »

Probat quod principia non sunt universalia tali ratione. Nullum communiter prædicatum de multis significat hoc aliquid, sed significat tale sive quale; non quidem secundum qualitatem accidentalem, sed secundum qualitatem substantialem; est enim quædam substantialis qualitas, ut infra in quinto hujus dicitur. Et ratio hujus est quia hoc aliquid dicitur secundum quod in se subsistit; quod autem in se subsistit, non potest esse in multis ens, quod est de ratione communis. Quod enim in multis est, in se subsistens non est; nisi et ipsum esset multa, quod est contra rationem communis. Nam commune est, quod est unum in multis. Sic igitur patet, quod nullum communium significat hoc aliquid, sed significat formam in multis existentem.

525. — Addit autem minorem, scilicet quod substantia significat hoc aliquid. Et hoc quidem verum est quantum ad primas substantias, quæ maxime et proprie substantiæ dicuntur, ut habetur in Prædicamentis: hujusmodi enim substantiæ sunt in se subsistentes. Relinquitur ergo quod principia, si sunt universalia, non sunt substantiæ. Et ita vel substantiarum non erunt aliqua principia, vel oportebit dicere quod non sint substantiæ substantiarum principia.

526. — Sed quia aliquis posset concedere quod aliquid communiter prædicatum significet hoc aliquid, consequenter diluitur cum dicit « sed si est »

Ostendit quod inconveniens ex hoc sequitur. Si enim id quod communiter prædicatur sit hoc aliquid, sequeretur quod omne id de quo illud commune prædicatur, sit hoc aliquid quod est commune. Sed planum est, quod de Socrate prædicatur et homo et animal, quorum utrumque, scilicet homo et animal, est quoddam commune prædicatum. Unde si omne commune prædicatum sit hoc aliquid, sequitur quod Socrates sit tria hoc aliquid, quia Socrates est Socrates, quod est hoc aliquid: ipse etiam est homo,

quod est secundum prædicta hoc aliquid : ipse etiam est animal, quod similiter est hoc aliquid. Erit ergo tria hoc aliquid. Et ulterius sequitur quod sit tria animalia : nam animal prædicatur de ipso et de homine et de Socrate. Cum ergo hoc sit inconveniens, inconveniens est quod aliquid communiter prædicatum sit hoc aliquid. Hæc igitur sunt inconvenientia quæ sequuntur, si universalia sunt principia.

527. — Deinde cum dicit « si autem »

Obicit in contrarium. Cum enim omnes scientiæ sint universales, non sunt singularium, sed universalium. Si igitur aliqua principia non sint universalis, sed singularia, non erunt scibilia secundum seipsa. Si ergo de eis debet

aliqua scientia haberi, oportebit esse aliqua priora principia, quæ sunt universalis. Sic igitur oportet prima principia esse universalis, ad hoc quod scientia habeatur de rebus ; quia ignoratis principiis necesse est alia ignorare.

528. — Hæc autem quæstio determinatur in septimo hujus ; ubi ostenditur quod universalis non sunt substantiæ, nec principia rerum. Non autem propter hoc sequitur, quod si principia et substantiæ rerum sint singularia, quod eorum non possit esse scientia ; tum quia res immateriales etsi sint singulariter subsistentes, sunt tamen etiam intelligibiles ; tum etiam quia de singularibus est scientia secundum universales eorum rationes per intellectum apprehensas.

LIBER QUARTUS

SUMMA LIBRI. — DE IIS QUORUM CONSIDERATIO PERTINET AD HANC SCIEN-
TIAM: NEMPE DE ENTE, DE UNO ET MULTIS, DE EODEM ET DIVERSO, DE PRIMIS
PRINCIPIIS DEMONSTRATIONIS.

LECTIO I.

*Hanc scientiam versari circa ens inquantum ens et circa substantiam
et accidens, tamquam ejus adæquatum subjectum probat.*

[20: Titulus]

C. I. Est autem scientia quædam quæ speculatur ens inquantum ens et quæ huic insunt secundum se.

Hæc autem nulli est in parte dictarum eadem. Aliarum enim nulla intendit universaliter de ente inquantum est ens, verum partem ejus abscondentes aliquam, circa quidem hanc speculantur ipsum accidens: veluti scientiarum mathematicarum.

80 Quoniam autem principia et extremas quærimus causas, palam, quia cuiusdam eas naturæ secundum se esse necesse est. Si ergo et entium elementa quærentes, ea quæsierunt principia, necesse et entis elementa esse non secundum accidens, sed inquantum sunt entia. Unde et nobis entis inquantum est ens, primæ causæ sunt accipiendæ.

C. II. Ens autem multis quidem dicitur modis; sed ad unum et ad unam naturam aliquam et non æquivoce. Sed quemadmodum salubre omne ad sanitatem, hoc quidem ad conservationem, id vero in actione, aliud quia est signum (ut urina) sanitatis, hoc autem quia illius est susceptibile. Et medicinale a medicina. Hoc enim habendo medicinas dicitur medicinale, illud vero susceptibile ad eam, aliud vero per actus existentium medicinarum. Similiter autem alia sumemus his dicta. Ita vero et

ens multipliciter dicitur quidem, sed omne ad primum principium. Hæc enim quia substantiæ entia dicuntur, illa vero quia passionibus substantiæ dicuntur, alia quia via ad substantiam aut corruptiones, aut privationes, aut qualitates, aut effectiva, aut generativa substantiæ, aut ad substantiam dictorum, aut quorundam horum negationes, aut substantiæ. Quare et non ens esse non ens dicimus.

10

Quemadmodum ergo salubrium omnium una est scientia, ita hoc etiam et in aliis. Non enim solum circa unum dictorum unius est scientiæ speculari, sed ad unam dictorum naturam. Et enim ea modo quodam circa unum dicuntur.

Manifestum igitur quia entia unius est scientiæ speculari inquantum entia. Ubique vero proprie primi est scientia et ex quo alia pendent et propter quod dicuntur. Ergo si hoc est substantia, substantiarum oportet principia et causas habere philosophum ipsum.

Omnis autem generis unius est sensus unus et scientia: ut grammatica una ens, omnes speculatur voces. Quapropter et entis inquantum est ens, quascumque species speculari unius est scientiæ genere, et species specierum.

20

SYNOPSIS

(Lect. I, II, III, IV.)

Posito proœmio, 1-68, incipit prosequi scientiam præfatam.

(ostendit quid priores philosophi de Causis rerum tradiderunt 69-272.)

veritatem hujus scientiæ incipit prosequi 273-2663.

(determinat ea quæ pertinent ad considerationem universalis veritatis 274-337.)

incipit inquirere veritatem de omnibus quæ ad considerationem hujus scientiæ perti-
(procedit modo disputativo 338-528). | nent 338-2663.

procedit demonstrative 529-2663.

dicit de quibus est consideratio hujus scientiæ 529-748.

subjectum stabilit hujus scientiæ 529-533.

supponit aliquam esse scientiam cujus subjectum sit *Ens* 529-531.

ostendit hanc scientiam non esse aliquam ex particularibus 532.

ostendit hanc scientiam quam præ manibus habemus, habere *Ens pro subjecto*
| 533.

procedit ad solvendum quæstiones in III motas de consideratione hujus scientiæ
| 534-748.

utr. hujus scientiæ sit considerare de substantiis et accidentibus simul 534-547.

hujus scientiæ est tam de substantiis quam de accidentibus considerare 534-
minor 535-543. | 545.

major 544.

conclusio 545.

principaliter de substantiis 546.

de omnibus substantiis 547.

utr. ad considerationem unius scientiæ pertineat considerare unum et multa.....

hoc ostendit per rationes proprias 548-569. | 549-587.

de singulis his debet considerare Philosophus 548-567.

de uno et speciebus unius 548-567.

de uno, — 2 rationibus — 548-560.

de partibus unius 561-563.

de oppositis 564-567.

de negatione et privatione 564-566.

de contrariis 567.

modus considerandi de his 568-569.

per rationes communes 570-587.

ostendit propositum 570-586.

3 rationes 570-585.

corollarium 586.

conclusio 587.

utr. ad istam scientiam pertineat considerare prima principia demonstrationis
[vide lect. V et seq.].

529. — In præcedenti libro Philosophus disputative processit de illis, quæ debent in hac scientia considerari: hic incipit procedere demonstrative determinando veritatem quæstionum prius motarum et disputatarum. Fuit autem in præcedenti libro disputatum tam de his quæ pertinent ad modum hujus scientiæ, scilicet ad quæ se extendit hujus scientiæ consideratio, quam etiam de his quæ sub consideratione hujus scientiæ ca-

dunt. Et quia prius oportet cognoscere modum scientiæ quam procedere in scientia ad ea consideranda de quibus est scientia, ut in secundo libro dictum est: ideo dividitur hæc pars in duas. Primo dicit de quibus est consideratio hujus scientiæ. Secundo dicit de rebus quæ sub consideratione hujus scientiæ cadunt, in quinto libro, ibi, « Principium » dicitur aliud quidem etc. » Prima in duas. Primo subjectum stabilit hujus

scientiæ. Secundo procedit ad solvendum quæstiones motas in libro præcedenti de consideratione hujus scientiæ, ibi, « *Ens autem multis.* » Circa primum tria facit. Primo *supponit aliquam esse scientiam cujus subjectum sit ens*. Secundo ostendit quod ista non est aliqua particularium scientiarum; ibi, « *Hæc autem etc.* » Tertio ostendit quod hæc est scientia quæ præ manibus habetur, ibi, « *Quoniam autem principia etc.* » Quia vero scientia non solum debet speculari subjectum, sed etiam subjecto per se accidentia: ideo dicit primo, quod est quædam scientia, quæ speculatur ens secundum quod ens, sicut subjectum, et speculatur « *ea quæ insunt enti per se,* » idest entis per se accidentia.

530. — Dicit autem « *secundum quod est ens,* » quia scientiæ aliæ, quæ sunt de entibus particularibus, considerant quidem de ente, cum omnia subjecta scientiarum sint entia, non tamen considerant ens secundum quod ens, sed secundum quod est hujusmodi ens, scilicet vel numerus, vel linea, vel ignis, aut aliquid hujusmodi.

531. — Dicit etiam « *et quæ huic insunt per se* » et non simpliciter quæ huic insunt, ad significandum quod ad scientiam non pertinet considerare de his quæ per accidens insunt subjecto suo, sed solum de his quæ per se insunt. Geometra enim non considerat de triangulo utrum sit cupreus vel ligneus, sed solum considerat ipsum absolute secundum quod habet tres angulos æquales etc. Sic igitur hujusmodi scientia, cujus est ens subjectum, non oportet quod consideret de omnibus quæ insunt enti per accidens, quia sic consideraret accidentia quæsitæ in omnibus scientiis, cum omnia accidentia insint alicui enti, non tamen secundum quod est ens. Quæ enim sunt per se accidentia inferioris, per accidens se habent ad superius, sicut per se accidentia hominis non sunt per se accidentia animalis. Necessitas autem hujus scientiæ quæ speculatur ens et per se accidentia entis, ex hoc

apparet, quia hujusmodi non debent ignota remanere, cum ex eis aliorum dependeat cognitio; sicut ex cognitione communium dependet cognitio rerum propriarum.

532. — Deinde cum dicit « *hæc autem* »

Hic ostendit, quod ista scientia non sit aliqua particularium scientiarum, tali ratione. Nulla scientia particularis considerat ens universale inquantum hujusmodi, sed solum aliquam partem entis divisam ab aliis; circa quam speculatur per se accidens, sicut scientiæ mathematicæ aliquod ens speculantur, scilicet ens quantum. Scientia autem communis considerat universale ens secundum quod ens: ergo non est eadem alicui scientiarum particularium.

533. — Deinde cum dicit « *quoniam autem* »

Hic ostendit, quod ista scientia, quæ præ manibus habetur, habet ens pro subjecto, tali ratione. Omne principium est per se principium et causa alicujus naturæ: sed nos quærimus prima rerum principia et altissimas causas, sicut in primo dictum est: ergo sunt per se causa alicujus naturæ. Sed non nisi entis. Quod ex hoc patet, quia omnes philosophi elementa quærentes secundum quod sunt entia, quærebant hujusmodi principia, scilicet prima et altissima; ergo in hac scientia nos quærimus principia entis inquantum est ens: ergo ens est subjectum hujus scientiæ, quia quælibet scientia est quærens causas proprias sui subjecti.

534. — Deinde cum dicit « *ens autem* »

Hic procedit ad solvendum quæstiones in præcedenti libro motas de consideratione hujus scientiæ: et dividitur in tres partes. Primo solvit quæstionem, qua quærebant, *utrum hujus scientiæ esset consideratio de substantiis et accidentibus simul*, et utrum de omnibus substantiis. Secundo solvit quæstionem

qua quærebatur utrum hujus scientiæ esset considerare de omnibus istis, quæ sunt unum et multa, idem et diversum, oppositum, contrarium et hujusmodi, ibi, « Si igitur ens et unum etc. » Tertio solvit quæstionem, qua quærebatur utrum hujus scientiæ esset considerare demonstrationis principia, ibi, « Dicen-
« dum est autem utrum unius etc. » Circa primum tria facit. Primo ostendit quod hujus scientiæ est considerare tam de substantiis quam de accidentibus. Secundo quod principaliter de substantiis, ibi, « Ubique vero proprie etc. » Tertio quod de omnibus substantiis, ibi, « Omnis autem generis. » Circa primum utitur tali ratione. Quæcumque communiter unius recipiunt prædicationem, licet non univoce, sed analogice de his prædicetur, pertinent ad unius scientiæ considerationem: sed ens hoc modo prædicatur de omnibus entibus; ergo omnia entia pertinent ad considerationem unius scientiæ, quæ considerat ens in quantum est ens, scilicet tam substantias quam accidentia.

535. — In hac autem ratione primo ponit minorem. Secundo majorem, ibi, « Quemadmodum ergo salubrium omnium. » Tertio conclusionem, ibi, « Manifestum igitur etc. » Dicit ergo primo, quod ens sive quod est, dicitur multipliciter. Sed sciendum quod aliquid prædicatur de diversis multipliciter: quandoque quidem secundum rationem omnino eandem, et tunc dicitur de eis univoce prædicari, sicut animal de equo et bove. — Quandoque vero secundum rationes omnino diversas; et tunc dicitur de eis æquivoce prædicari, sicut canis de sidere et animali. — Quandoque vero secundum rationes quæ partim sunt diversæ et partim non diversæ: diversæ quidem secundum quod diversas habitudines important, unæ autem secundum quod ad unum aliquid et idem istæ diversæ habitudines referuntur; et illud dicitur « analogice prædicari, » idest proportionaliter, prout unumquodque secundum suam habitudinem ad illud unum refertur.

536. — Item sciendum quod illud unum ad quod diversæ habitudines referuntur in analogicis, est unum numero, et non solum unum ratione, sicut est unum illud quod per nomen univocum designatur. Et ideo dicit quod ens etsi dicitur multipliciter, non tamen dicitur æquivoce, sed per respectum ad unum; non quidem ad unum quod sit solum ratione unum, sed quod est unum sicut una quædam natura. Et hoc patet in exemplis infra positis.

537. — Ponit enim primo unum exemplum, quando multa comparantur ad unum sicut ad finem, sicut patet de hoc nomine sanativum vel salubre. Sanativum enim non dicitur univoce de diætâ, medicina, urina et animali. Nam ratio sani secundum quod dicitur de diætâ, consistit in conservando sanitatem. Secundum vero quod dicitur de medicina, in faciendo sanitatem. Prout vero dicitur de urina, est signum sanitatis. Secundum vero quod dicitur de animali, ratio ejus est, quoniam est receptivum vel susceptivum sanitatis. Sic igitur omne sanativum vel sanum dicitur ad sanitatem unam et eandem. Eadem enim est sanitas quam animal suscipit, urina significat, medicina facit, et diætâ conservat.

538. — Secundo ponit exemplum quando multa comparantur ad unum sicut ad principium efficiens. Aliquid enim dicitur medicativum, ut qui habet artem medicinæ, sicut medicus peritus. Aliquid vero quia est bene aptum ad habendum artem medicinæ, sicut homines qui sunt dispositi ut de facili artem medicinæ acquirant. Ex quo contingit quod ingenio proprio quædam medicinalia operantur. Aliquid vero dicitur medicativum vel medicinale, quia eo opus est ad medicinam, sicut instrumenta quibus medici utuntur, medicinalia dici possunt, et etiam medicinæ quibus medici utuntur ad sanandum. Et similiter accipi possunt alia quæ multipliciter dicuntur, sicut et ista.

539. — Et sicut est de prædictis, ita etiam ens multipliciter dicitur. Sed

tamen omne ens dicitur per respectum ad unum primum. Sed hoc primum non est finis vel efficiens sicut in præmissis exemplis, sed subjectum. Alia enim dicuntur entia vel esse, quia per se habent esse sicut substantiæ, quæ principaliter et prius entia dicuntur. Alia vero quia sunt passionēs sive proprietates substantiæ, sicut per se accidentia uniuscujusque substantiæ. Quædam autem dicuntur entia, quia sunt via ad substantiam, sicut generationes et motus. Alia autem entia dicuntur, quia sunt corruptiones substantiæ. Corruptio enim est via ad non esse, sicut generatio via ad substantiam. Et quia corruptio terminatur ad privationem, sicut generatio ad formam, convenienter ipsæ etiam privationes formarum substantialium esse dicuntur. Et iterum qualitates vel accidentia quædam dicuntur entia, quia sunt activa vel generativa substantiæ, vel eorum quæ secundum aliquam habitudinem prædictarum ad substantiam dicuntur, vel secundum quamcumque aliam. Item negationes eorum quæ ad substantiam habitudinem habent, vel etiam ipsius substantiæ esse dicuntur. Unde dicimus quod non ens est non ens. Quod non diceretur nisi negationi aliquo modo esse competeret.

540. — Sciendum tamen quod prædicti modi essendi ad quatuor possunt reduci. Nam unum eorum quod est debilissimum, est tantum in ratione, scilicet negatio et privatio, quam dicimus in ratione esse, quia ratio de eis negociatur quasi de quibusdam entibus, dum de eis affirmat vel negat aliquid. Secundum quid autem differant negatio et privatio, infra dicitur.

541. — Aliud autem huic proximum in debilitate est, secundum quod generatio et corruptio et motus entia dicuntur. Habent enim aliquid admixtum de privatione et negatione. Nam motus est actus imperfectus, ut dicitur tertio Physicorum.

542. — Tertium autem dicitur quod nihil habet de non ente admixtum, habet tamen esse debile, quia non per se, sed

in alio, sicut sunt qualitates, quantitates et substantiæ proprietates.

543. — Quantum autem genus est quod est perfectissimum, quod scilicet habet esse in natura absque admixtione privationis, et habet esse firmum et solidum, quasi per se existens, sicut sunt substantiæ. Et ad hoc sicut ad primum et principale omnia alia referuntur. Nam qualitates et quantitates dicuntur esse, inquantum insunt substantiæ; motus et generationes, inquantum tendunt ad substantiam vel ad aliquid prædictorum; privationes autem et negationes, inquantum remouent aliquid trium prædictorum.

544. — Deinde cum dicit « quemadmodum ergo »

Hic ponit maiorem primæ rationis; dicens, quod est unius scientiæ speculari non solum illa quæ dicuntur « secundum unum, » idest secundum unam rationem omnino, sed etiam eorum quæ dicuntur per respectum ad unam naturam secundum habitudines diversas. Et hujus ratio est propter unitatem ejus ad quod ista dicuntur; sicut patet quod de omnibus sanativis considerat una scientia, scilicet medicinalis, et similiter de aliis quæ eodem modo dicuntur.

545. — Deinde cum dicit « manifestum igitur »

Hic ponit conclusionem intentam quæ per se est manifesta.

546. — « Ubique vero »

Hic ponit quod hæc scientia principaliter considerat de substantiis, etsi de omnibus entibus consideret, tali ratione. Omnis scientia quæ est de pluribus quæ dicuntur ad unum primum, est proprie et principaliter illius primi, ex quo alia dependent secundum esse, et propter quod dicuntur secundum nomen; et hoc ubique est verum. Sed substantia est hoc primum inter omnia entia. Ergo philosophus qui considerat omnia entia, primo et principaliter debet habere in sua con-

sideratione principia et causas substantiarum; ergo per consequens ejus consideratio primo et principaliter de substantiis est.

547. — Deinde cum dicit « omnis autem »

Hic ostendit quod *primi philosophi est considerare de omnibus substantiis*, tali ratione. Omnium eorum qui sunt unius generis, est unus sensus et una scientia, sicut visus est de omnibus coloribus, et grammatica considerat omnes voces. Si igitur omnia entia sint unius generis aliquo modo, oportet quod omnes species ejus pertineant ad considerationem unius

scientiæ quæ est generalis: et species entium diversæ pertineant ad species illius scientiæ diversas. Hoc autem dicit, quia non oportet quod una scientia consideret de omnibus speciebus unius generis secundum proprias rationes singularum specierum, sed secundum quod conveniunt in genere. Secundum autem proprias rationes pertinent ad scientias speciales, sicut est in proposito. Nam omnes substantiæ, inquantum sunt entia vel substantiæ, pertinent ad considerationem hujus scientiæ: inquantum autem sunt talis vel talis substantia, ut leo vel bos, pertinent ad scientias speciales.

LECTIO II.

Quoa ad hanc scientiam spectet consideratio entis et unius, juxta quorum divisiones sumuntur etiam philosophiæ partes.

Si igitur ens et unum idem et una natura, quia se adinvicem consequuntur ut principium et causa, sed non ut una ratione ostensa. Nihil autem differt, nec si similiter suscipimus, sed et præ opere magis.

Idem enim unus homo, et ens homo et homo: et non diversum aliquid ostenditur secundum repetitam dictionem, ipsum est homo, et homo, et unus homo. Palam autem, quia non separantur nec in generatione neque in corruptione. Similiter autem et in uno. Quare palam quia additio in his idem ostendit: et nihil aliud unum præter ens.

Amplius autem cujuscumque substantia unum est non secundum accedens, similiter et quod ens aliquid.

Quare quocumque unius sunt species, tot entis, et de quibus quidem est ejusdem scientiæ genere speculari. Dico autem ut de eodem et simili et aliis talibus. Fere autem omnia referuntur contraria ad principium illud. 1004a Speculata sunt autem et ea a nobis in ecloga, idest explanatione, vel tractatione contrariorum.

Et tot partes sunt philosophiæ quot substantiæ. Quare aliquam esse primam necesse et habitam ipsis. Existunt enim recte genera ens et unum habentia. Quapropter et hæc sequuntur scientiæ. Est enim philosophus ut mathematicus dictus. Etenim ea partes habet et prima quædam et secunda est scientia, et alia deinde in mathematicis.

548. — Hic procedit ad ostendendum quod ad considerationem unius scientiæ pertineat considerare hujusmodi communia, scilicet unum et multa, idem et diversum: et circa hoc duo facit. Primo ostendit hoc de singulis per proprias rationes. Secundo de omnibus simul per quasdam rationes communes, ibi, « Et philosophi est de omnibus posse speculari. » Circa primum duo facit. Primo ostendit quod de omnibus his considerare debet philosophus. Secundo docet modum considerandi, ibi, « Quare quoniam niam unum multipliciter etc. » Circa primum duo facit. Primo ostendit quod ad hanc scientiam pertineat considerare de uno et de speciebus unius. Secundo quod ad eandem scientiam pertineat considerare de omnibus oppositis, ibi, « Quoniam autem unius est opposita considerare. » Circa primum duo facit. Primo enim ostendit quod hujus scientiæ est considerare de uno. Secundo

quod ejus sit considerare de speciebus unius, ibi, « Quare quocumque unius. » Dicit ergo primo, quod ens et unum sunt idem et una natura. Hoc ideo dicit, quia quædam sunt idem numero quæ non sunt una natura, sed diversæ, sicut Socrates, et hoc album, et hoc musicum. Unum autem et ens non diversas naturas, sed unam significant. Hoc autem contingit dupliciter. Quædam enim sunt unum quæ consequuntur se adinvicem convertibiliter sicut principium et causa. Quædam vero non solum convertuntur ut sint idem subjecto, sed etiam sunt unum secundum rationem, sicut vestis et indumentum.

549. — Unum autem et ens significant unam naturam secundum diversas rationes. Unde sic se habent sicut principium et causa, sed non sicut tunica et vestis, quæ sunt nomina penitus synonyma. — Nihil tamen differt ad propositum, si similiter accipiamus ea dici,

sicut illa quæ sunt unum et subjecto et ratione. Sed hoc erit « magis præ opere, » idest magis utile ad hoc quod intendit. Intendit enim probare quod unum et ens cadunt sub eadem consideratione, et quod habent species sibi correspondentes. Quod manifestius probaretur si unum et ens essent idem re et ratione, quam si sint idem re et non ratione.

550. — Quod autem sint idem re, probat duabus rationibus, quarum *primam* ponit ibi, « idem enim »

Quæ talis est. Quæcumque duo addita uni nullam diversitatem afferunt, sunt penitus idem: sed unum et ens addita homini vel cuicumque alii nullam diversitatem afferunt: ergo sunt penitus idem. Minor patet: idem enim est dictum homo, et unus homo. Et similiter est idem dictum, ens homo, vel quod est homo: et non demonstratur aliquid alterum cum secundum dictionem replicamus dicendo, est ens homo, et homo, et unus homo. Quod quidem probat sic.

551. — Idem enim est generari et corrumpi hominem, et id quod est homo. Quod ex hoc patet, quia generatio est via ad esse, et corruptio mutatio ab esse ad non esse. Unde nunquam generatur homo, quin generetur ens homo: nec unquam corrumpitur homo, quin corrumpatur ens homo. Quæ autem simul generantur et corrumpuntur sunt unum.

552. — Et sicut dictum est quod ens et homo non separantur in generatione et corruptione, similiter apparet de uno. Nam cum generatur homo, generatur unus homo: et cum corrumpitur, similiter corrumpitur. Unde manifestum est quod appositio in istis ostendit idem; et per hoc quod additur vel unum vel ens, non intelligitur addi aliqua natura supra hominem. Ex quo manifeste apparet, quod unum non est aliud præter ens: quia quæcumque uni et eidem sunt eadem, sibiinvicem sunt eadem.

553. — Patet autem ex prædicta ratione, non solum quod sunt unum re, sed quod differunt ratione. Nam si non

differrent ratione, essent penitus synonyma; et sic nugatio esset cum dicitur, ens homo et unus homo. Sciendum est enim quod hoc nomen Homo, imponitur a quidditate, sive a natura hominis; et hoc nomen Res imponitur a quidditate tantum; hoc vero nomen Ens, imponitur ab actu essendi: et hoc nomen Unum, ab ordine vel indivisione. Est enim unum ens indivisum. Idem autem est quod habet essentiam et quidditatem per illam essentiam, et quod est in se indivisum. Unde ista tria, res, ens, unum, significant omnino idem, sed secundum diversas rationes.

554. — Deinde cum dicit « amplius autem »

Hic ponit *secundam* rationem ad idem; quæ talis est. Quæcumque duo prædicantur de substantia alicujus rei per se et non per accidens, illa sunt idem secundum rem: sed ita se habent unum et ens, quod prædicantur per se et non secundum accidens de substantia cujuslibet rei. Substantia enim cujuslibet rei est unum per se et non secundum accidens. Ens ergo et unum significant idem secundum rem.

555. — Quod autem ens et unum prædicentur de substantia cujuslibet rei per se et non secundum accidens, sic potest probari. Si enim prædicarentur de substantia cujuslibet rei per aliquod ens ei additum, de illo iterum necesse est prædicari ens, quia unumquodque est unum et ens. Aut ergo iterum de hoc prædicatur per se, aut per aliquid aliud additum. Si per aliquid aliud, iterum esset quæstio de illo addito, et sic erit procedere usque ad infinitum. Hoc autem est impossibile: ergo necesse est stare in primo, scilicet quod substantia rei sit una et ens per seipsam, et non per aliquid additum.

556. — Sciendum est autem quod circa hoc Avicenna aliud sensit. Dixit enim quod unum et ens non significant substantiam rei, sed significant aliquid additum. Et de ente quidem hoc dicebat, quia in qualibet re quæ habet esse ab

alio, aliud est esse rei, et substantia sive essentia ejus: hoc autem nomen ens, significat ipsum esse. Significat igitur (ut videtur) aliquid additum essentiae.

557. — De uno autem hoc dicebat, quia aestimabat quod illud unum quod convertitur cum ente, sit idem quod illud unum quod est principium numeri. Unum autem quod est principium numeri necesse est significare quamdam naturam additam substantiae: aliquoquin cum numerus ex unitatibus constituitur, non esset numerus species quantitatis, quæ est accidens substantiae superadditum. Dicebat autem quod hoc unum convertitur cum ente, non quia significat ipsam rei substantiam vel entis, sed quia significat accidens quod inhæret omni enti, sicut risibile quod convertitur cum homine.

558. — Sed in primo quidem non videtur dixisse recte. Esse enim rei quamvis sit aliud ab ejus essentia, non tamen est intelligendum quod sit aliquod superadditum ad modum accidentis, sed quasi constituitur per principia essentiae. Et ideo hoc nomen Ens quod imponitur ab ipso esse, significat idem cum nomine quod imponitur ab ipsa essentia.

559. — De uno autem non videtur esse verum, quod sit idem quod convertitur cum ente, et quod est principium numeri. Nihil enim quod est in determinato genere videtur consequi omnia entia. Unde unum quod determinatur ad speciale genus entis, scilicet ad genus quantitatis discretæ, non videtur posse cum ente universali converti. Si enim unum est proprium et per se accidens entis, oportet quod ex principiis causetur entis in quantum ens, sicut quodlibet accidens proprium ex principiis sui subjecti. Ex principiis autem communibus entis in quantum est ens, non intelligitur causari aliquod particulare ens sufficienter. Unde non potest esse quod ens aliquod determinati generis et speciei sit accidens omnis entis.

560. — Unum igitur quod est principium numeri, aliud est ab eo quod cum ente convertitur. Unum enim quod cum ente convertitur, ipsum ens designat, superaddens indivisionis rationem, quæ, cum sit negatio vel privatio, non ponit aliquam naturam enti additam. Et sic in nullo differt ab ente secundum rem, sed solum ratione. Nam negatio vel privatio non est ens naturæ, sed rationis, sicut dictum est. Unum vero quod est principium numeri addit supra substantiam, rationem mensuræ, quæ est propria passio quantitatis, et primo invenitur in unitate. Et dicitur per privationem vel negationem divisionis, quæ est secundum quantitatem continuam. Nam numerus ex divisione continui causatur. Et ideo numerus ad scientiam mathematicam pertinet, cujus subjectum extra materiam esse non potest, quamvis sine materia sensibili consideretur. Hoc autem non esset, si unum quod est principium numeri, secundum esse a materia separaretur in rebus immaterialibus existens, quasi cum ente conversum.

561. — « Quare quocumque »

Hic concludit quod *philosophi est considerare de partibus unius, sicut de partibus entis*. Et primo hoc ostendit. Secundo etiam ostendit, quod secundum diversas partes entis et unius, sunt diversæ partes philosophiæ, ibi, « Et tot « partes. » Dicit ergo primo, quod ex quo unum et ens idem significant, et ejusdem sunt species eadem, oportet quod tot sint species entis, quot sunt species unius, et sibiinvicem respondentes. Sicut enim partes entis sunt substantia, quantitas et qualitas etc., ita et partes unius sunt idem, æquale et simile. Idem enim unum in substantia est. Æquale, unum in quantitate. Simile, unum in qualitate. Et secundum alias partes entis possent sumi aliæ partes unius, si essent nomina posita. Et sicut ad unam scientiam, scilicet ad philosophiam, pertinet consideratio de omnibus partibus entis, ita et de omni-

bus partibus unius, scilicet eodem et simili et hujusmodi. Et ad hoc « principium, » scilicet unum, reducuntur omnia contraria « fere. »

562. — Et hoc addit, quia in quibusdam non est ita manifestum. Et tamen hoc esse necesse est; quia cum in omnibus contrariis alterum habeat privationem inclusam, oportet fieri reductionem ad privativa prima, inter quæ præcipue est unum. Et iterum multitudo, quæ ex uno causatur, causa est diversitatis differentiæ et contrarietatis, ut infra dicetur. Et hæc dicit esse considerata « in ecloga, » idest in electione « contrariorum, » idest in tractatu, quæ est pars electa ad tractandum de contrariis, scilicet in decimo hujus.

563. — « Et tot partes »

Hic ostendit *partes philosophiæ distinguere secundum partes entis et unius*; et dicit, quod tot sunt partes philosophiæ, quot sunt partes substantiæ, de qua dicitur principaliter ens et unum et de qua principalis est hujus scientiæ consideratio et intentio. Et, quia partes substantiæ sunt ordinatæ adinvicem,

nam substantia immaterialis est prior substantia sensibili naturaliter; ideo necesse est inter partes philosophiæ esse quamdam primam. Illa tamen, quæ est de substantia sensibili, est prima ordine doctrinæ, quia a notioribus nobis oportet incipere disciplinam: et de hac determinatur in septimo et octavo hujus. Illa vero, quæ est de substantia immateriali est prior dignitate et intentione hujus scientiæ, de qua traditur in duodecimo hujus. Et tamen quæcumque sunt prima, necesse est quod sint continua aliis partibus, quia omnes partes habent pro genere unum et ens. Unde in consideratione unius et entis diversæ partes hujus scientiæ uniuntur, quamvis sint de diversis partibus substantiæ; ut sic sit una scientia inquantum partes prædictæ sunt consequentes « hoc, » id est unum et ens, sicut communia substantiæ. Et in hoc philosophus est similis mathematico. Nam mathematica habet diversas partes, et quamdam principaliter sicut arithmetica, et quamdam secundario sicut geometriam, et alia consequenter se habent his, sicut perspectiva, astrologia et musica.

LECTIO III.

Unum et multa, et quæcumque opposita ad eandem scientiam attingere, et quomodo, docetur.

10 Quoniam autem unius est opposita speculari, et uni opponitur pluralitas, et negationem et privationem unius est speculari: quia utrumque speculari unum, cuius negatio aut privatio. Hæc autem quæ simpliciter dicitur, quia non inest illi, aut alicui generi. Huic igitur uni differentia adest præter quod est in negatione. Illius enim absentia negatio est. In privatione vero subjecta quædam fit natura, de qua dicitur privatio.

Sed uni pluralitas opponitur. Quare opposita dictis diversumque et dissimile et inæquale et quæcumque alia dicuntur, aut secundum pluralitatem et unum, est dictæ cognoscere scientiæ.

20 Quorum unum quidem contrarietas est. Differentia namque quædam contrarietas est, et differentia diversitas.

Quare quoniam unum multipliciter

dicatur, et hæc quidem multipliciter dicuntur. Attamen unius omnia cognoscere. Non enim si multipliciter alterius. Quare si nec secundum unum, nec ad unum rationes referuntur, tunc alterius. Quoniam vero ad primum omnia referuntur, ut quæcumque unum dicuntur, ad primum unum, similiter dicendum est et de eodem et diverso et contrariis se habere. Ergo divisum quoties dicitur singulum, sic reducendum est ad primum in singulis prædicatis, quomodo ad illud dicitur. Hoc enim habendo illud, illa vero faciendo illud, alia vero secundum alios dicuntur modos.

Palam ergo, quod in quæstionibus dictum est quia uni est de his et de substantia sermonem habere: hoc autem erat unum dubitatorum.

564. — Hic ostendit, quod *considerare de oppositis pertinet ad scientiam istam*: et circa hoc duo facit. Primo ostendit, quod *ejus est considerare de negatione et privatione*. Secundo de contrariis, ibi, « Sed uni etc. » Dicit ergo, quod, cum ad unam scientiam pertineat considerare opposita, sicut ad medicinam considerare sanum et ægrum, et ad grammaticam congruum et incongruum: uni autem opponitur multitudo: necesse est, quod illius scientiæ sit speculari negationem et privationem, cuius est speculari unum et multitudinem. Propter quod « utriusque » est considerare unum; scilicet ex utroque dependet unius consideratio, de cuius ratione est negatio et privatio. Nam sicut dictum est, unum est ens non divisum: divisio autem ad multitudinem pertinet, quæ

uni opponitur. Unde cuius est considerare unum, ejus est considerare negationem vel privationem.

565. — Negatio autem est duplex: quædam simplex per quam absolute dicitur quod hoc non inest illi. Alia est negatio in genere, per quam aliquid non absolute negatur, sed infra metas alicujus generis; sicut cæcum dicitur non simpliciter, quod non habet visum, sed infra genus animalis quod natum est habere visum. Et hæc adest differentia huic quod dico unum præter « quod » est in negatione, id est per quam distat a negatione: quia negatio dicit tantum absentiam alicujus, scilicet quod removet, sine hoc quod determinet subiectum. Unde absoluta negatio potest verificari tam de non ente, quod est natum habere affirmationem, quam de

ente, quod est natum habere et non habet. Non videns enim potest dici tam chimæra quam lapis quam etiam homo. Sed in privatione est quædam natura vel substantia determinata, de qua dicitur privatio: non enim omne non videns potest dici cæcum, sed solum quod est natum habere visum. Et sic, cum negatio, quæ in ratione unius includitur, sit negatio in subjecto (alias non ens, unum dici posset): patet, quod unum differt a negatione simpliciter, et magis trahit se ad naturam privationis, ut infra decimo hujus habetur.

566. — Sciendum est autem quod quamvis unum importet privationem implicitam, non tamen est dicendum quod importet privationem multitudinis: quia cum privatio sit posterior naturaliter eo cuius est privatio, sequeretur quod unum esset posterius naturaliter multitudine. Item quod multitudo poneretur in definitione unius. Nam privatio definiri non potest nisi per suum oppositum, ut quid est cæcitas? privatio visus. Unde cum in definitione multitudinis ponatur unum (nam multitudo est aggregatio unitatum), sequitur quod sit circulus in definitionibus. Et ideo dicendum quod unum importat privationem divisionis, non quidem divisionis quæ est secundum quantitatem, nam ista divisio determinatur ad unum particulare genus entis, et non posset cadere in definitione unius. Sed unum quod cum ente convertitur importat privationem divisionis formalis quæ fit per opposita, cuius prima radix est oppositio affirmationis et negationis. Nam illa dividuntur adinvicem, quæ ita se habent, quod hoc non est illud. Primo igitur intelligitur ipsum ens, et ex consequenti non ens, et per consequens divisio, et per consequens unum quod divisionem privat, et per consequens multitudo, in cuius ratione cadit divisio, sicut in ratione unius indivisio; quamvis aliqua divisa modo prædicto rationem multitudinis habere non possint nisi prius cuilibet divisorum ratio unius attribuat.

567. — « Sed uni pluralitas »

Hic ostendit quod *philosophi est considerare contraria*. Uni enim multitudo opponitur, ut dictum est. Opposita autem est unius scientiæ considerare. Cum igitur ista scientia consideret unum et idem, æquale et simile, necesse est quod consideret opposita his, scilicet multum, alterum sive diversum, dissimile, et inæquale, et quæcumque alia reducuntur ad illa, sive etiam ad unum et pluralitatem. Et inter ista una est contrarietas. Nam contrarietas est quædam differentia, eorum scilicet quæ maxime differunt in eodem genere: differentia vero est quædam alteritas sive diversitas, ut decimo hujus habetur: igitur contrarietas pertinet ad considerationem hujus scientiæ.

568. — « Quare quoniam »

Hic tradit modum, quo philosophus de his debet determinare: et dicit, quod cum omnia prædicta deriventur ab uno, et unum multipliciter dicatur, etiam omnia ista necesse est multipliciter dici: scilicet idem et diversum et alia hujusmodi. Sed tamen quamvis multipliciter dicantur omnia, tamen quæ significantur per quodlibet horum nominum est cognoscere unius scientiæ, scilicet philosophiæ. Non enim sequitur, quod si aliquid dicitur multipliciter, quod propter hoc sit alterius scientiæ vel diversæ. Diversa enim significata si neque dicuntur « secundum unum, » idest secundum unam rationem, scilicet univoce, nec ratione diversa referuntur ad unum, sicut est in analogicis: tunc sequitur, quod sit alterius, idest diversæ scientiæ de his considerare, vel ad minus unius per accidens. Sicut cæleste sidus, quod est canis, considerat astrologus, naturalis autem canem marinum et terrestrem. — Hæc autem omnia referuntur ad unum principium. Sicut enim quæ significantur per hoc nomen Unum, licet sint diversa, reducuntur tamen in unum primum significatum; similiter est dicendum de his nominibus, idem, diversum, contrarium, et hujusmodi. Et ideo circa unumquodque istorum philosophus duo debet

facere: videlicet primo dividere quot modis dicitur unumquodque. Et hæc divisio consequenter assignatur in « unoquoque prædicato » idest in unoquoque istorum nominum de pluribus prædicatorum, ad quod primum dicatur; sicut quid est primum significatum hujus nominis Idem vel Diversum et quomodo ad illud omnia alia referantur; aliquid quidem inquantum habet illud, aliquid

autem inquantum facit illud, vel secundum alios hujusmodi modos.

569. — Deinde cum dicit « palam ergo »

Inducit conclusionem ex omnibus præcedentibus; scilicet quod hujus scientiæ est ratiocinari de his communibus et de substantia: et hoc fuit unum quæsitum inter quæstiones in tertio disputatas.

LECTIO IV.

Quod prima philosophia consideret omnia contraria, cum consideret ens et unum et contraria, quorum speculatio ad nullam scientiam particularem attinet, probat.

0 Et philosophi est de omnibus posse speculari. Nam, si non philosophi, quis est qui investigat si idem Socrates et Socrates sedens, aut si unum uni contrarium, aut quid est contrarium, aut quoties dicitur? Similiter autem et de talibus. Quoniam ergo unius inquantum est unum, et entis inquantum est ens, eandem secundum se passionem sunt, sed non inquantum numeri, aut lineæ, aut ignis, palam quia illius scientiæ quid est in eis cognoscere et eorum accidentia. Et ideo non peccant qui de eis intendebant quasi non philosophantes, sed quia primum est substantia, de qua nihil audiunt. Quare sicut sunt et numeri et inquantum numeri propriæ passionem sunt, ut imparitas et paritas, et mensuratio, æqualitas, excedentia et defectio, et ea quæ secundum se et adinvicem insunt numeris, similiter autem et solido, et mobili et immobili, et levi et gravi sunt alia propria, sic entis inquantum est ens quædam propria, et ea sunt de quibus est philosophi perscrutari veritatem.

20 Signum autem. Dialectici namque et sophistæ, eandem subinduunt figuram philosopho, quia sophistæ apparens est sophia et dialectici de omnibus disputant: omnibus autem commune ens est. Disputant autem et de his, scilicet quia sophistæ sunt ea communia. Nam circa idem genus versatur et sophistica et dialectica cum philosophia.

Sed differt ab hac quidem modo potestatis, ab illa vero vitæ prohæresi idest electione. Est autem dialectica tentativa, de quibus philosophia est sciens: sophistica quidem visa, ens vero non.

Amplius contrariorum alia coelementatio, privatio, et omnia referuntur ad ens et ad non ens, et ad unum et ad pluralitatem: ut status unius et motus pluralitatis.

Entia vero et substantiam confitentur fere omnes ex contrariis componi. Omnes enim principia contraria dicunt. Hi namque impar et par, illi vero calidum et frigidum, alii finitum et infinitum, alii amorem et odium.

Omnia vero alia reducta videntur ad unum et pluralitatem. Sumatur ergo illa reductio a nobis. Principia vero et omnia quæ de aliis, ad unum et ens ut in genera ea cadunt.

Palam igitur ex his, quia unius est scientiæ ens inquantum est ens speculari. Omnia namque aut ex contrariis, aut contraria. Principia vero contrariorum unum et pluralitas: et ea unius scientiæ, sive secundum unum dicantur, sive non, ut forsitan habet veritas. Attamen etsi multipliciter dicatur unum, ad primum omnia dicentur et contraria similiter. Et propter hoc si ens et unum non est universale idem in omnibus, aut separabile, ut forsitan non est, sed hoc quidem ad unum, illud vero ad ea quæ consequenter sunt.

Et propter hoc non est Geometriæ speculari quid contrarium, aut perfectum, aut unum, aut ens, aut idem, aut diversum, nisi ex conditione.

Quod quidem igitur unius scientiæ est ens inquantum ens speculari, et quæ insunt ei inquantum ens, manifestum. Et quia non solum substantiarum, sed accidentium eadem est theoria, et dictorum, et de priore et posteriore, et de genere et specie et toto et parte et talibus aliis.

570. — Hic ostendit per rationes communes, quod de omnibus prædictis philosophus debet considerare. Et primo ostendit propositum. Secundo conclusionem inducit intentam, ibi, « Quod quidem igitur etc. » Circa primum duo facit. Primo ostendit propositum. Secundo ex dictis infert quoddam corollarium, ibi, « Et propter hoc etc. » Ostendit autem primum tribus rationibus. Secunda ibi, « Signum autem etc. » Tertia ibi, « Amplius autem etc. » Prima ratio talis est. Omnes dubitationes, quæ possunt moveri, sunt in aliqua scientia solvendæ: sed de prædictis communibus moventur quædam quæstiones, sicut de eodem et de diverso movetur illa quæstio utrum sit idem Socrates, et Socrates sedens: et de contrariis movetur ista quæstio, utrum unum sit contrarium uni, et quot modis dicitur: ergo oportet, quod in aliqua scientia ista solvantur, quæ consideret de eodem et contrario et aliis prædictis.

571. — Et quod hoc pertineat ad philosophum et ad nullum alium, sic probat. Ejus est considerare primas passiones entis, cujus est considerare ens secundum quod est ens. Sed prædicta omnia sunt per se accidentia entis et unius secundum quod hujusmodi. Sicut enim numerus, in quantum hujusmodi, habet proprias passiones, ut superfluum, æquale, commensuratum et hujusmodi, quorum quædam insunt alicui numero absolute, ut par et impar, quædam uni per comparisonem ad alterum, ut æquale: et etiam substantia habet proprias passiones « ut firmum, » idest corpus, et alia hujusmodi. Similiter et ens in quantum ens, habet quædam propria, quæ sunt communia prædicta. Ergo consideratio eorum pertinet ad philosophum. Et ideo tradentes philosophiam non peccaverunt de his tractando tamquam « non philosophantes, » idest tamquam ista non pertineant ad considerationem philosophiæ; sed quia de his tractantes de substantia nihil audiunt, quasi substantiæ omnino obliviscantur, cum tamen ipsa sit primum

inter illa, de quibus philosophus debet considerare.

572. — Deinde cum dicit « signum autem »

Hic ponit secundam rationem ad idem ostendendum, quæ est per signum, quæ talis est. Dialectici et sophistæ induunt figuram eandem philosopho, quasi similitudinem cum eo habentes: sed dialectici et sophistæ disputant de prædictis: ergo et philosophi est ea considerare. Ad manifestationem autem primæ ostendit quomodo dialectica et sophistica cum philosophia habeant similitudinem, et in quo differunt ab ea.

573. — Conveniunt autem in hoc, quod dialectici est considerare de omnibus. Hoc autem esse non posset, nisi consideraret omnia secundum quod in aliquo uno conveniunt: quia unius scientiæ unum subjectum est, et unius artis una est materia, circa quam operatur. Cum igitur omnes res non conveniant nisi in ente, manifestum est quod dialecticæ materia est ens, et ea quæ sunt entis, de quibus etiam philosophus considerat. — Similiter etiam sophistica habet quamdam similitudinem philosophiæ. Nam sophistica est « visa » sive apparens sapientia, non existens. Quod autem habet apparentiam alicujus rei, oportet quod aliquam similitudinem cum illa habeat. Et ideo oportet quod eadem consideret philosophus, dialecticus et sophista.

574. — Differunt autem ab invicem. Philosophus quidem a dialectico secundum potestatem. Nam majoris virtutis est consideratio philosophi quam consideratio dialectici. Philosophus enim de prædictis communibus procedit demonstrative. Et ideo ejus est habere scientiam de prædictis, et est cognoscitivus eorum per certitudinem. Nam certa cognitio sive scientia est effectus demonstrationis. Dialecticus autem circa omnia prædicta procedit ex probabilibus; unde non facit scientiam, sed quamdam opinionem. Et hoc ideo est, quia ens est duplex: ens scilicet rationis et ens

naturæ. Ens autem rationis dicitur proprie de illis intentionibus, quas ratio adinvenit in rebus consideratis; sicut intentio generis, speciei et similium, quæ quidem non inveniuntur in rerum natura, sed considerationem rationis consequuntur. Et hujusmodi, scilicet ens rationis, est proprie subjectum logicæ. Hujusmodi autem intentiones intelligibiles, entibus naturæ æquiparantur, eo quod omnia entia naturæ sub consideratione rationis cadunt. Et ideo subjectum logicæ ad omnia se extendit, de quibus ens naturæ prædicatur. Unde concludit, quod subjectum logicæ æquiparatur subjecto philosophiæ, quod est ens naturæ. Philosophus igitur ex principiis ipsius procedit ad probandum ea quæ sunt consideranda circa hujusmodi communia accidentia entis. Dialecticus autem procedit ad ea consideranda ex intentionibus rationis, quæ sunt extranea a natura rerum. Et ideo dicitur, quod dialectica est tentativa, quia tentare proprium est ex principiis extraneis procedere.

575. — A sophista vero differt philosophus « prohæresi, » idest electione vel voluptate, idest desiderio vitæ. Ad aliud enim ordinat vitam suam et actiones philosophus et sophista. Philosophus quidem ad sciendum veritatem; sophista vero ad hoc quod videatur scire quamvis nesciat.

576. — Licet autem dicatur, quod Philosophia est scientia, non autem dialectica et sophistica, non tamen per hoc removetur, quin dialectica et sophistica sint scientiæ. Dialectica enim potest considerari secundum quod est docens, et secundum quod est utens. Secundum quidem quod est docens, habet considerationem de istis intentionibus, instituens modum, quo per eas procedi possit ad conclusiones in singulis scientiis probabiliter ostendendas; et hoc demonstrative facit, et secundum hoc est scientia. Utens vero est secundum quod modo adjuncto utitur ad concludendum aliquid probabiliter in singulis scientiis; et sic recedit a modo scientiæ. —

Et similiter dicendum est de sophistica; quia prout est docens tradit per necessarias et demonstrativas rationes modum arguendi apparenter. Secundum vero quod est utens, deficit a processu veræ argumentationis.

577. — Sed in parte logicæ quæ dicitur demonstrativa, solum doctrina pertinet ad logicam, usus vero ad philosophiam et ad alias particulares scientias quæ sunt de rebus naturæ. Et hoc ideo, quia usus demonstratiæ consistit in utendo principiis rerum, de quibus fit demonstratio, quæ ad scientias reales pertinet, non utendo intentionibus logicis. Et sic apparet, quod quædam partes logicæ habent ipsam scientiam et doctrinam et usum, sicut dialectica tentativa et sophistica; quædam autem doctrinam et non usum, sicut demonstrativa.

578. — « Amplius contrariorum »

Hic ponit *tertiam rationem*, quæ talis est. Quæcumque reducuntur in unum et ens, debent considerari a philosopho, cujus est considerare unum et ens: sed omnia contraria reducuntur ad unum et ens: ergo omnia contraria sunt de consideratione philosophi, cujus est considerare unum et ens.

579. — Quod autem omnia contraria reducuntur ad unum et ens, ostendit quidem *primo* quantum ad ens hoc modo. Inter duo contraria, quæ a philosophis principia ponuntur, ut in *primo* habitum est, semper unum quidem est alteri correlativum, et ei coordinatum est, ut privatio. Quod ex hoc patet; quia semper alterum contrariorum est imperfectum respectu alterius, et sic quamdam perfectionis privationem alterius importat. Privatio autem est quædam negatio, ut dictum est supra; et sic est non ens. Et sic patet quod omnia contraria reducuntur in ens et non ens.

580. — Similiter etiam ostendit quod reducuntur in unum et multitudinem, per quoddam exemplum. Status enim sive quies reducitur in unitatem. Illud enim quiescere dicitur, quod uno modo

se habet nunc et prius, ut in sexto Physicorum traditur. Motus autem ad multitudinem pertinet; quia quod movetur, diversimode se habet nunc et prius; quod multitudinem importat.

581. — Deinde ibi « entia vero »

Ostendit *alio modo*, quod contraria reducuntur ad ens: quia principia et principiata sunt unius considerationis. Principia autem entium, inquantum huiusmodi, confitentur philosophi esse contraria. Omnes enim dicunt entia et substantias entium ex contrariis componi, ut in primo Physicorum dictum est, et primo huius. Et quamvis in hoc conveniant quod entium principia sint contraria, differunt tamen quantum ad contraria quæ ponunt. Quidam enim ponunt par et impar, sicut Pythagorici. Et alii calorem et frigus, sicut Parmenides. Quidam « finem » sive terminum « et « infinitum, » idest finitum et infinitum, sicut idem Pythagoras. Nam pari et impari, finitum et infinitum attribuebant, ut in primo habitum est. Alii concordiam et discordiam, sicut Empedocles. Patet ergo quod contraria reducuntur in considerationem entis.

582. — Deinde ulterius ibi « omnia « vero »

Dicit, quod sicut prædicta contraria reducuntur ad ens, ita habent reduci ad unum et multitudinem. Quod apparet. Nam imparitas aliquid unitatis habet propter indivisionem: paritas autem ad naturam multitudinis pertinet propter suam divisionem. Sic autem finis sive terminus ad unitatem pertinet, quæ est terminus omnis resolutionis: infinitum autem pertinet ad multitudinem, quæ in infinitum augeatur. Concordia etiam unitatis est manifeste (1). Discordia vero multitudinis. Calor autem ad unitatem pertinet, inquantum habet unire homogenea. Frigus autem ad multitudinem, inquantum habet ea separare. Nec solum ista contraria reducuntur sic in

unum et multitudinem, sed etiam alia. — Sed ista « reductio » sive introductio ad unum et multitudinem accipiat sive « sumatur, » idest supponatur nunc a nobis, quia longum esset per singula contraria hoc discutere.

583. — Deinde ostendit consequenter quod omnia contraria reducuntur ad unum et ens. Constat enim quod omnia tam principia quam quæ sunt « de « aliis, » idest principiata, inducunt in unum et ens tamquam in genera; non quod sint vere genera; sed ratione suæ communitatis quamdam similitudinem generum habent. Si igitur contraria omnia sunt principia vel ex principiis, oportet quod ad unum et ens reducuntur. — Sic igitur patet, quod dupliciter ostendit contraria reduci ad ens. Primo per naturam privationis. Secundo per hoc quod contraria sunt principia. Quod vero reducuntur ad unum, ostendit per exemplum et per quamdam reductionem. Finaliter autem ostendit quod reducuntur ad unum et ens inquantum sunt genera.

584. — « Palam igitur »

Hic ostendit conversim, scilicet quod ista scientia considerat ens, quia considerat prædicta, tali ratione. Omnia entia reducuntur ad contraria; quia vel sunt contraria, vel sunt ex contrariis: contraria vero reducuntur ad unum et multitudinem, quia unum et multitudo sunt principia contrariorum: unum autem et multitudo sunt unius scientiæ, scilicet philosophiæ: ergo et ejus est considerare ens secundum quod est ens. Sciendum est tamen, quod prædicta omnia in unius scientiæ considerationem cadunt, sive dicantur « secundum unum, » idest univoce, sive non, sicut fortasse verum est. Sed tamen quamvis unum dicatur multipliciter, omnia tamen alia, idest omnes significationes, reducuntur ad unam primam significationem. Et similiter est etiam de contrariis, quæ dicuntur multipliciter, sed omnes significationes ad unam primam reducuntur. Et propter

(1) *Al.* manifesta.

hoc, si etiam unum et ens non est unum universale quasi genus existens, sicut supra ponebatur, sive dicamus quod universale sit unum in omnibus secundum opinionem nostram, sive quod sit aliquid separatum a rebus secundum opinionem Platonis, sicut fortassis non est verum: tamen dicuntur secundum prius et posterius: sicut et aliæ significationes referuntur ad unum primum, et aliæ se habent consequenter respectu illius primi. Utitur tamen adverbio dubitandi, quasi nunc supponens quæ inferius probabuntur.

585. — Sciendum tamen est quod hoc, quod dixit, omnia entia contraria esse vel ex contrariis, non posuit secundum suam opinionem, sed accepit quasi opinionem philosophorum antiquorum: entia enim immobilia nec sunt contraria, nec ex contrariis. Unde nec Plato circa sensibiles substantias immobiles posuit contrarietatem. Fecit enim unitatem ex parte formæ, contrarietatem ex parte materiæ. Antiqui vero philosophi solummodo substantias sensibiles posuerunt, in quibus necesse est contrarietatem esse secundum quod mobiles sunt.

586. — Deinde cum dicit « et propter »

Inducit quoddam corollarium ex prædictis; dicens, quod geometriæ non est speculari de prædictis, quæ sunt acci-

dentia entis inquantum est ens, scilicet quid est contrarium, aut quid est perfectum, et hujusmodi. Sed si consideret, hoc erit « ex conditione, » idest ex suppositione, quasi supponens ab aliquo priori philosopho, a quo sumit quantum est necessarium ad suam materiam. Et hoc quod dicitur de geometria, similiter est intelligendum in qualibet alia particulari scientia.

587. — Deinde cum dicit « quod quidem »

Colligit quæ sunt supra ostensa; dicens, manifestum esse, quod ad unam scientiam pertinet considerare ens secundum quod est ens, et ea quæ per se illi insunt. Et per hoc patet, quod illa scientia non solum est considerata substantiarum, sed etiam accidentium, cum de utrisque ens prædicetur. Et est considerata eorum quæ dicta sunt, scilicet ejusdem et diversi, similis et dissimilis, æqualis et inæqualis, negationis et privationis, et contrariorum; quæ supra diximus esse per se entis accidentia. Et non solum est considerata istorum, de quibus ostensum est singillatim propriis rationibus, quæ cadunt in consideratione hujus scientiæ; sed etiam considerat de priori et posteriori, genere et specie, toto et parte, et aliis hujusmodi, pari ratione, quia hæc etiam sunt accidentia entis inquantum est ens.

LECTIO V.

Eam hic dissolvit quæstionem, qua de primorum principiorum demonstrationis tractatione agebatur in tertio.

C. III. Dicendum autem, utrum unius, aut
20 diversæ scientiæ, de vocatis in mathematicis dignitatibus et substantia.

Palam autem, quia unius est, et ejus, quæ est philosophi, quæ de his perscrutatio.

Omnibus enim insunt existentibus, sed non generi alicui separatim ab aliis; et utuntur omnes, quia entis inquantum est ens. Unumquodque enim genus est ens: intantum vero utuntur, inquantum eis est sufficiens. Hoc autem est quantum continet genus, de quo demonstrationes ferunt. Quare quoniam manifestum est, quod inquantum sunt entia, insunt omnibus: (hoc enim eis est commune), de ente inquantum est ens cognoscentis et de eis est speculatio.

80 Unde nullus particulariter intendendum nititur dicere aliquid de eis, si vera aut non, neque Geometra neque Arithmeticus.

Nisi physicorum quidam merito hoc facientes. Soli namque putantur de tota natura intendere et de ente. Sed quoniam est adhuc physico aliquis superior, unum enim aliquod genus est natura entis, ipsius universalis et circa substantiam primam theorizantis, et de his erit perscrutatio. Est autem sophia sapientia quædam physica, sed non prima.

Quicumque vero conantur dicentium dicere quid de veritate quo oportet modo recipere, propter ignorantiam analyticorum hoc faciunt. Oportet enim de his pervenire scientes sed non audientes quærere.

Quoniam igitur philosophi, et de omni substantia speculantis inquantum congruit, et de omnibus syllogisticis principiis est perscrutari, palam.

SYNOPSIS

(Lect. V, VI.)

Procedit ad solvendum quæstiones in III motas de consideratione hujus scientiæ 534-748. (utr. hujus scientiæ sit considerare de substantiis et accidentibus simul 534-547.)

(utr. ad considerationem unius scientiæ pertineat considerare unum et multa 548-587.

utr. ad istam scientiam pertineat considerare prima principia demonstrationis 588-748. ejus est considerare de omnibus his principiis 588-595.

movet quæstionem 588.

solvit 589.

probat solutionem 590-595.

probat propositum 590-594.

conclusio 595.

ad primum Philosophum pertinet principaliter considerare de primo principio demonstrationis philosophi est de hoc principio considerare 596-610. | strationis 596-748.

hoc ostendit 596

quid sit illud primum principium 597-605.

excludit quosdam errores 606-610.

de isto principio tractare incipit, disputando 611-748 [vⁱ de lect. VII et seq.].

588. — Hic solvit aliam quæstionem in tertio motam ; scilicet *utrum ad istam scientiam pertineat considerare prima principia demonstrationis*. Et dividitur in duo. Primo ostendit, quod *ejus est considerare universaliter de omnibus his principiis*. Secundo specialiter de primo eorum, ibi, « Congruit autem etc. » Circa primum tria facit. Primo *movel quæstionem*, quæ est, Utrum unius scientiæ sit considerare de substantia et de principiis quæ in scientiis mathematicis vocantur dignitates, aut est alterius et alterius scientiæ considerare. Appropriat autem ista principia magis mathematicis scientiis, quia certiores demonstrationes habent, et manifestius istis principiis per se notis utuntur, omnes suas demonstrationes ad hæc principia resolventes.

589. — « Palam autem »

Secundo *solvit*: quæ quidem solutio est, quia una scientia intendit de utrisque prædictis: et hæc est philosophia, quæ præ manibus habetur.

590. — « Omnibus enim »

Tertio *probat solutionem propositam*: et circa hoc duo facit. Primo *probat propositum*. Secundo *conclusionem principalem inducit*, ibi, « Quoniam igitur etc. » Probat autem solutionem propositam dupliciter. Primo *per rationem*. Secundo *per signum*, ibi, « Unde » nullus etc. » Ratio talis est. Quæcumque insunt omnibus entibus, et non solum alicui generi entium separatim ab aliis, hæc pertinent ad considerationem philosophi: sed prædicta principia sunt huiusmodi: ergo pertinent ad considerationem philosophi. Minorem sic probat. Illa, quibus utuntur omnes scientiæ, sunt entis inquantum huiusmodi: sed prima principia sunt huiusmodi: ergo pertinent ad ens inquantum est ens.

591. — Rationem autem, quare omnes scientiæ eis utuntur, sic assignat; quia unumquodque genus subjectum alicujus scientiæ recipit prædicationem entis. Utuntur autem principiis prædictis scientiæ particulares non secundum

suam communitatem, prout se extendunt ad omnia entia, sed quantum sufficit eis: et hoc secundum continentiam generis, quod in scientia subijcitur, de quo ipsa scientia demonstrationes affert. Sicut ipsa philosophia naturalis utitur eis secundum quod se extendunt ad entia mobilia, et non ulterius.

592. — Deinde cum dicit « unde » nullus »

Probat quod dixerat, *per signum*. Et primo *inducit probationem*. Secundo *excludit quorundam errorem*, ibi, « Sed » quoniam est adhuc. » Dicit ergo primo, quod nullus intendens primo tradere scientiam alicujus particularis entis, conatus est aliquid dicere de primis principiis utrum sint vera aut non: nec geometra, aut arithmetici, qui tamen istis principiis plurimum utuntur, ut supra dictum est. Unde patet quod consideratio dictorum principiorum ad hanc scientiam pertinet.

593. — Deinde cum dicit « nisi physicorum »

Excludit errorem quorundam: et circa hoc duo facit. Primo *excludit errorem eorum, qui de prædictis se intromittebant, cum ad eos non pertineret*. Secundo eorum, qui de eis alio modo volebant tractare quam de eis sit tractandum, ibi, « Quicumque autem utuntur etc. » Dicit ergo primo, quod quamvis nulla scientiarum particularium de prædictis principiis se intromittere debeat, quidam tamen naturalium de his se intromiserunt; et hoc non sine ratione. Antiqui enim non opinabantur aliquam substantiam esse præter substantiam corpoream mobilem, de qua physicus tractat. Et ideo creditum est, quod soli determinent de tota natura, et per consequens de ente; et ita etiam de primis principiis quæ sunt simul considerata cum ente. Hoc autem falsum est; quia adhuc est quædam scientia superior naturali: ipsa enim natura, idest res naturalis habens in se principium motus, in se ipsa est unum aliquod genus entis universalis. Non enim omne

ens est hujusmodi: cum probatum sit in octavo Physicorum, esse aliquod ens immobile. Hoc autem ens immobile superius est et nobilius ente mobili, de quo considerat naturalis. Et quia ad illam scientiam pertinet consideratio entis communis, ad quam pertinet consideratio entis primi, ideo ad aliam scientiam quam ad naturalem pertinet consideratio entis communis; et ejus etiam erit considerare hujusmodi principia communia. Physica enim est quædam pars philosophiæ: sed non prima, quæ considerat ens commune, et ea quæ sunt entis inquantum hujusmodi.

594. — Deinde cum dicit « quicumque vero »

Excludit alium errorem circa modum tractandi hujusmodi principia. Quidam enim tractabant de istis principiis volentes ea demonstrare: et quæcumque isti dixerunt de veritate prædictorum principiorum, quomodo oporteat ea recipere per vim demonstrationis, vel quomodo oporteat contingere veritatem in omnibus istis ita se habere, hoc fecerunt propter ignorantiam, vel propter imperitiam « analyticorum, » idest illius partis logicæ, in qua ars demonstrandi traditur: quia oportet « scientes de his » pervenire, » idest omnis scientia per demonstrationem acquisita ex his principiis causatur. Sed non oportet « audientes », idest discipulos instruendos in aliqua scientia, quærere de his sicut de aliquibus demonstrandis. Vel secundum aliam literam « oportet de his » pervenire scientes, » idest oportet, quod qui acquirunt scientiam per demonstrationem perveniant ad cognoscendum hujusmodi principia communia, et non quod quærant ea sibi demonstrari.

595. — Deinde cum dicit « quoniam igitur »

Concludit conclusionem principaliter intentam: scilicet quod philosophi erit considerare de omni substantia inquantum hujusmodi, et de primis syllogismorum principiis. Ad hujus autem evidentiam sciendum, quod propositiones per se notæ sunt, quæ statim notis terminis cognoscuntur, ut dicitur primo Posteriorum. Hoc autem contingit in illis propositionibus, in quibus prædicatum ponitur in definitione subjecti, vel prædicatum est idem subjecto. — Sed contingit aliquam propositionem quantum in se est esse per se notam, non tamen esse per se notam omnibus, qui ignorant definitionem prædicati et subjecti. Unde Boetius dicit in libro de Hebdomadibus, quod quædam sunt per se nota sapientibus quæ non sunt per se nota omnibus. Illa autem sunt per se nota omnibus, quorum termini in conceptionem omnium cadunt. Hujusmodi autem sunt communia, eo quod nostra cognitio a communibus ad propria pervenit, ut dicitur in primo Physicorum. Et ideo istæ propositiones sunt prima demonstrationum principia, quæ componuntur ex terminis communibus, sicut totum et pars, ut, Omne totum est majus sua parte; et sicut æquale et inæquale, ut, Quæ uni et eidem sunt æqualia, sibi sunt æqualia. Et eadem ratio est de similibus. Et quia hujusmodi communes termini pertinent ad considerationem philosophi, ideo hæc principia de consideratione philosophi sunt. — Determinat autem ea philosophus non demonstrando, sed rationes terminorum tradendo, ut quid totum et quid pars et sic de aliis. Hoc autem cognito, veritas prædictorum principiorum manifesta relinquitur.

LECTIO VI.

De primo demonstrationis principio oportere primum philosophum disserere; et cujusmodi sit tale principium exponit: quomodo item antiqui circa tale principium erraverint, ostendit.

10 Congruit autem maxime cognoscen-
tem circa unumquodque genus, habere
dicere firmissima rei principia. Quare
et de entibus, inquantum sunt entia,
omnium firmissima. Est autem hic phi-
losophus ipse.

Et firmissimum omnium principiorum
est, contra quod mentiri impossibile
est, notissimum enim esse tale est ne-
cesse: nam circa ea quæ ignorant de-
cipiuntur omnes. Et non conditionale.
Quod enim necessarium habere quod-
cumque entium intelligentem, hoc non
conditionale. Quod autem cognoscere
est necessarium quodcumque cogno-
scentem et venire habenti est necesse.
Quod quidem igitur tale principium om-
nium sit firmissimum, palam.

20 Quid vero sit illud, post hoc dica-
mus. Idem enim simul esse, et non
esse in eodem, secundum idem, est
impossibile: et quæcumque alia deter-
minaremus, utique sint determinata ad
logicas difficultates. Hoc autem om-
nium firmissimum est principium. Ha-
bet enim dictam determinationem. Im-
possibile namque quemcumque idem
suscipere esse et non esse. Quemad-
modum quidem quidam putant dicere
Heraclitum. Non enim est necesse quæ
aliquis dicit, hoc et suscipere. Si vero
non contingit simul inesse eidem con-
traria (determinentur ergo nobis ead-
em, positione consueta), contraria vero
est opinio opinioni, quæ contradictio-
nis: palam quia impossibile, simul
60 suscipere eundem esse et non esse
idem: simul enim habebit contrarias
opiniones, qui de hoc est mentitus.

Quapropter omnes demonstrantes in
hanc reducunt ultimam opinionem. Na-
tura namque principium et aliarum di-
gnitatum hæc omnium.

Sunt autem quidam, qui, ut dixi-
mus, dicebant contingere idem esse et
1006a non esse, et existimare ita. Utuntur
autem ratione hac multi eorum qui de
Natura. Nos autem nunc accipimus
quasi impossibili existente simul esse
et non esse, et per hoc ostendemus,
quod firmissimum id principiorum est
omnium.

Dignantur autem et hoc demonstrare
quidam propter apædeusiam. Est enim
apædeusia non cognoscere, quorum o-
portet quærere demonstrationem et
quorum non oportet. Totaliter quidem
enim omnium esse demonstrationem
est impossibile: nam in infinitum pro-
cederet, ut nec ita foret demonstratio.
Si vero quorundam non oportet
10 demonstrationem quærere, quod dignan-
tur magis esse tale principium, non
habent dicere.

Est autem demonstrare elenchice et
de hoc quia impossibile, si solum a-
liquid dicit qui dubitat. Si vero nihil,
derisio est quærere rationem ad nul-
lam habentem rationem, inquantum non
habet rationem. Similis enim plantæ
talis jam est. Elenchice autem demon-
strare, dico utique differre et demon-
strare. Quia demonstrat quidem quod
in principio. Alterius autem tali exi-
stente causa, elenchus utique erit et
non demonstratio.

596. — Hic ostendit principaliter,
quod ad primum philosophum pertinet
considerare de primo demonstrationis
principio: et circa hoc duo facit. Primo

ostendit, quod ejus est de ipso conside-
rare. Secundo de ipso tractare incipit,
ibi, « Principium vero etc. » Circa pri-
mum tria facit. Primo ostendit, quod

hujus scientiæ est considerare de primo demonstrationis principio. Secundo ostendit quid sit illud, ibi, « Et firmis-
« *simum* etc. » Tertio excludit quosdam errores circa idem principium, ibi, « Sunt autem quidam etc. » Utitur autem ad primum tali ratione. In unoquoque genere ille est maxime cognoscitivus, qui certissima cognoscit principia; quia certitudo cognitionis ex certitudine principiorum dependet. Sed primus philosophus est maxime cognoscitivus et certissimus in sua cognitione: hæc enim erat una de conditionibus sapientis, ut in proœmio hujus libri patuit, scilicet quod esset certissimus cognitor causarum; ergo philosophus debet considerare certissima et firmissima principia circa entia, de quibus ipse considerat sicut de genere sibi proprie subjecto.

197. — Deinde cum dicit « et fir-
« *nissimum* »

Ille ostendit quid sit firmissimum sive certissimum principium: et circa hoc duofacit. Primo dicit *quæ sunt conditiones certissimi principii.* Deinde adaptat eas uni principio, ibi, « Quid vero « *sit* etc. » Ponit ergo primo tres conditiones firmissimi principii. Prima est, quod circa hoc non possit aliquis *mentiri*, sive errare. Et hoc patet, quia cum omnes non decipiuntur nisi circa ea quæ ignorant: ideo circa quod non potest aliquis decipi, oportet esse notissimum.

598 — Secunda conditio est ut sit « non *onditionale*, » idest non propter suppositionem habitum, sicut illa, quæ ex quoam conditio ponuntur. Unde alia *traslatio* habet. « Et non *subji-
« ciantu*, » idest non subiciantur ea, quæ sunt certissima principia. Et hoc ideo, quia illud, quod necessarium est habere irelligentem quæcumque entium « hoc *no* est *conditionale*, » idest non est suppositum, sed oportet per se esse notum. E hoc ideo, quia ex quo ipsum est necessarium ad intelligendum quodcumque, oportet quod quilibet qui alia est cognosens, ipsum cognoscat.

599. — Tertia conditio est, ut non acquiratur per demonstrationem, vel alio simili modo; sed adveniat quasi per naturam habenti ipsum, quasi ut naturaliter cognoscatur, et non per acquisitionem. Ex ipso enim lumine naturali (1) intellectus agentis prima principia fiunt cognita, nec acquiruntur per ratiocinationes, sed solum per hoc quod eorum termini innotescunt. Quod quidem fit per hoc, quod a sensibilibus accipitur memoria et a memoria experimentum et ab experimento illorum terminorum cognitio, quibus cognitis cognoscuntur hujusmodi propositiones communes, quæ sunt artium et scientiarum principia. Manifestum est ergo quod certissimum principium sive firmissimum, tale debet esse, ut circa id non possit errari, et quod non sit suppositum et quod adveniat naturaliter.

600. — Deinde cum dicit « quid
« *vero* »

Ostendit cui principio prædicta determinatio conveniat: et dicit, quod huic principio convenit tamquam firmissimo, quod est impossibile eidem simul inesse et non inesse idem: sed addendum est, et secundum idem: et etiam alia sunt determinanda circa hoc principium, quæcumque determinari contingit « ad « *logicas* difficultates, » sine quibus videtur contradictio cum non sit.

601. — Quod autem prædicta huic principio conveniant, sic ostendit. Impossibile enim est quemcumque « *susci-
« pere*, » sive opinari, quod idem sit simul et non sit: quamvis quidam arbitrentur Heraclitum hoc opinatum fuisse. — Verum est autem, quod Heraclitus hoc dixit, non tamen hoc potuit opinari. Non enim necessarium est, quod quicquid aliquis dicit, hæc mente suscipiat vel opinetur.

602. — Si autem aliquis diceret, quod contingeret aliquem opinari idem simul esse et non esse, sequitur hoc inconveniens, quod contingit contraria

(1) *Al. naturalis.*

eidem simul inesse. — Et hæc « deter-
« minentur nobis, » idest ostendantur
quadam propositione consueta et in lo-
gicis determinata. Ostensum est enim
in fine Perihermenias, quod opiniones
sunt contrariæ, non quæ sunt contrario-
rum, sed quæ sunt contradictionis per
se loquendo. Hæ enim non sunt contra-
riæ opiniones primo et per se, ut si unus
opinetur, quod Socrates est albus, et
alius opinetur quod Socrates est niger.
Sed, quod unus opinetur quod Socrates
est albus, et alius opinetur quod So-
crates non est albus.

603. — Si igitur quis opinetur simul
duo contradictoria esse vera, opinando
simul idem esse et non esse, habebit
simul contrarias opiniones: et ita con-
traria simul inerunt eidem, quod est im-
possibile. Non igitur contingit aliquem
circa hæc interius mentiri et quod opi-
netur simul idem esse et non esse. Et
propter hoc omnes demonstrationes re-
ducunt suas propositiones in hanc pro-
positionem, sicut in ultimam opinionem
omnibus communem: ipsa enim est na-
turaliter principium et dignitas omnium
dignitatum.

604. — Et sic patent aliæ duæ condi-
tiones; quia inquantum in hanc redu-
cant demonstrantes omnia, sicut in ul-
timum resolvendo, patet quod non
habetur ex suppositione. Inquantum
vero est naturaliter principium, sic patet
quod advenit habenti, et non habetur
per acquisitionem.

605. — Ad hujus autem evidentiam
sciendum est, quod, cum duplex sit ope-
ratio intellectus: una, qua cognoscit
quod quid est, quæ vocatur indivisibi-
lium intelligentia: alia, qua componit
et dividit: in utroque est aliquod pri-
mum: in prima quidem operatione est
aliquod primum, quod cadit in conce-
ptione intellectus, scilicet hoc quod dico
ens; nec aliquid hac operatione potest
mente concipi, nisi intelligatur ens. Et
quia hoc principium, impossibile est
esse et non esse simul, dependet ex in-
tellectu entis, sicut hoc principium,
omne totum est majus sua parte, ex

intellectu totius et partis: ideo hoc
etiam principium est naturaliter primum
in secunda operatione intellectus, sci-
licet componentis et dividētis. Nec ali-
quis potest secundum hanc operationem
intellectus aliquid intelligere, nisi hoc
principio intellecto. Sicut enim totum
et partes non intelliguntur nisi intellecto
ente, ita nec hoc principium omne totum
est majus sua parte, nisi intellecto præ-
dicto principio firmissimo.

606. — Deinde cum dicit « sunt
« autem »

Ostendit quomodo circa prædictum
principium *ab aliquibus est erratum.*
et circa hoc duo facit. Primo tangit
errorem illorum, qui contradicebant
prædicto principio. Secundo eorum, qui
ipsum demonstrare volebant, ibi, « *hi* »
« gnantur autem etc. » Dicit ergo, quod
quidam, sicut dictum est de Heracleto,
dicebant quod contingit idem simul esse
et non esse, et quod contingit hoc existi-
mare. Et hac positione utuntur multi
naturales, ut infra patebit: sed nos nunc
accipimus supponendo prædictum prin-
cipium esse verum, scilicet quod im-
possibile sit idem esse et non esse sed
ex sui veritate ostendimus quod es cer-
tissimum. Ex hoc enim quod impossibile
est esse et non esse, sequitur quod
impossibile sit contraria simul esse
eidem, ut infra dicetur. Et ex hoc quod
contraria non possunt simul inesse, se-
quitur quod homo non possit habere
contrarias opiniones, et per consequens
quod non possit opinari contradictoria
esse vera, ut ostensum est.

607. — Deinde cum dicit « *ignantur*
« autem »

Tangit errorem quorundam, qui præ-
dictum principium demonstrare vole-
bant: et circa hoc duo facit. Primo
ostendit quod non possit demonstrari
simpliciter. Secundo quod a quo modo
potest demonstrari, ibi, « *Es autem de-* »
« monstrare etc. » Dicit ergo primo,
quod quidam dignum ducunt, sive vo-
lunt demonstrare prædictum principium.

Et hoc « propter apædeusiam, » idest ineruditionem sive indisciplinationem. Est enim ineruditio, quod homo nesciat quorum oportet quærere demonstrationem, et quorum non: non enim possunt omnia demonstrari. Si enim omnia demonstrarentur, cum idem per seipsum non demonstretur, sed per aliud, oportet esse circulum in demonstrationibus. Quod esse non potest: quia sic idem esset notius et minus notum, ut patet in primo Posteriorum. Vel oportet procedere in infinitum. Sed, si in infinitum procederetur, non esset demonstratio; quia quælibet demonstrationis conclusio redditur certa per reductionem ejus in primum demonstrationis principium: quod non esset si in infinitum demonstratio sursum procederet. Patet igitur, quod non sunt omnia demonstrabilia. Et si aliqua sunt non demonstrabilia, non possunt dicere quod aliquod principium sit magis indemonstrabile quam prædictum.

608. — « Est autem »

Hic ostendit, quod *aliquo modo potest prædictum principium demonstrari*; dicens, quod contingit prædictum principium demonstrari argumentative. In græco habetur elenchice, quod melius transfertur *redargutive*. Nam elenchus est syllogismus ad contradicendum. Unde inducitur ad redarguendum aliquam falsam positionem. Et propter hoc isto modo ostendi potest, quod impossi-

bile sit idem esse et non esse. Sed solum si ille qui ex aliqua dubitatione negat illud principium, « dicit aliquid » idest aliquid nomine significat. Si vero nihil dicit, derisibile est quærere aliquam rationem ad illum qui nulla utitur ratione loquendo. Talis enim in hac disputatione, qui nihil significat, similis erit plantæ. Animalia enim bruta etiam significant aliquid per talia signa.

609. — Differt enim demonstrare simpliciter principium prædictum, et demonstrare argumentative sive elenchice. Quia si aliquis vellet demonstrare simpliciter prædictum principium, videretur petere principium, quia non posset aliquid sumere ad ejus demonstrationem, nisi aliqua quæ ex veritate hujus principii dependerent, ut ex prædictis patet. Sed quando demonstratio non erit talis, scilicet simpliciter, tunc est argumentatio sive elenchus et non demonstratio.

610. — Alia litera sic habet et melius, « Alterius autem cum hujus causa sit, » argumentatio erit, et non demonstratio, » idest cum hujusmodi processus a minus notis ad hoc magis notum principium fiat causa alterius hominis qui hoc negat, tunc poterit esse argumentatio sive elenchus, et non demonstratio, scilicet syllogismus contradicens ei poterit esse, cum id quod est minus notum simpliciter est concessum ab adversario, ex quo poterit procedi ad prædictum principium ostendendum quantum ad ipsum, licet non simpliciter.

LECTIO VII.

Quod principio procedendum sit contra negantes primum principium præmittit, hinc duabus rationibus astruit contradictoria non posse simul verificari.

20 Principium vero ad omnia talia non velle, aut esse aliquid dicere, aut non esse. Hoc enim forsitan utique quis opinabitur, quod a principio petere. Sed significare quidem aliquid et ipsi et alii. Hoc enim necesse est si dicat aliquid. Si enim non, cum tali utique non erit sermo, nec ipsi ad seipsum, nec ad alium. Si quis autem hoc dederit, erit demonstratio. Jam enim erit aliquid definitum, sed tamen non demonstrans, sed sustinens. Interimens enim rationem sustinet rationem.

Primum quidem igitur manifestum quod hoc quidem verum est quod significat nomen esse, aut non esse hoc.
30 Quare neque utique omne sic et non sic se habebit.

Amplius si homo significat unum, sit hoc, animal bipes.

Dico autem unum significare hoc, si hoc est homo, si sit aliquid homo, hoc est hominem esse. Nihil autem differt nec si plura quis dicat significare: solum autem definita. Ponetur enim utique rationibus alterum nomen. Dico autem, ut si non dicat hominem unum significare sed multa, quorum unius quidem una ratio, animal bipes. Sunt autem et alia plures, sed definitæ numero. Ponetur enim utique proprium nomen secundum unamquamque rationem. Si autem non ponatur, sed infinita significare dicat, palam quia non utique erit ratio. Nam non unum significare, nihil significare est. Non significantibus autem nominibus aufer-
10 tur adinvicem disputare, secundum veritatem autem et ad seipsum. Nihil enim contingit intelligere nisi intelligentem unum. Si autem contingit, ponatur huic rei nomen. Sit itaque sicut a principio dictum est, significans aliquid nomen et significans unum.

Nec sic contingit hominem esse significare non esse hominem, si homo significat non solum de uno, sed et unum. Non enim hoc dignamur unum significare quod de uno, quoniam sic itaque musicus et album et homo unum significarent. Quare unum omnia erunt. Synonyma namque. Et non erunt esse et non esse idem, nisi secundum æquivocationem: ut si quem nos hominem vocamus, alii non hominem vocant. Dubitatum vero non hoc est, si contingit simul idem esse et non esse hominem secundum nomen, sed secundum rem.

Si autem non significet alterum homo et non homo, palam quia non esse hominem, non erit diversum ab esse hominem. Quare erit hominem esse non hominem esse. Unum enim erunt. Hoc enim significat esse unum, ut vestimentum et indumentum si ratio una. Si vero erunt unum, et unum significat hominem esse et non hominem. Sed ostensum est quod alterum significat.

Necesse itaque, si quidem est verum dicere quia homo, animal esse bipes: hoc enim erat quod significabat homo. Sed si hoc necesse, non contingit non esse hoc ipsum animal bipes: hoc enim significat, necesse esse, impossibile non esse hominem. Non igitur contingit simul verum esse, dicere idem hominem esse et non esse hominem. Eadem autem ratio et de non esse hominem.

Nam hominem esse, et non hominem esse, alterum significat: siquidem album esse et hominem esse alterum: multum enim opponitur illud magis, quare significat diversum. Si autem et album dixerit idem significare et unum ratione, idem dicemus quod et prius dictum est, quod unum omnia

20

30

1007a

sunt et non solum opposita. Si autem hoc non contingit, contingit quod dictum est.

- 10 Si respondeatur ad interrogatum. Si autem apponat interroganti simpliciter et negationes, non respondetur ad interrogatum. Nihil enim prohibet idem et hominem, et album et alia mille secundum pluralitatem. Attamen interroganti si verum est dicere hominem hoc esse, aut non respondendum est unum significatum et non addendum quia et album et nigrum et magnum. Etenim impossibile infinita entis accidentia permeare. Aut igitur omnia permeantur aut nullum. Similiter etiam si millies est homo idem et non homo, non est correspondendum interroganti si est homo: quia est simul et non homo, si non et alia quæcumque acciderunt sunt correspondentia, quæcumque sunt aut non sunt. Si autem hoc non fecerit, non disputat.
- 20

Omnino vero destruunt qui hoc dicunt substantiam et quod quid erat esse: omnia namque accidere dicere eis est necesse et vere hominem esse aut animal esse et non esse. Nam si quid fuerit quod est hominis esse, hoc non erit non hominem esse, aut non esse hominem. Etenim hæ sunt negationes huius. Unum enim erat quod significabat nomen, et hoc erat alicujus substantia. Significare vero substantiam est quod non aliud aliquid esse ipsi. Si autem fuerit quod est esse hominem ipsi quod non hominem esse, esse hominem aliud erit. Quare dicere eos est

necesse, quia nullius talis erit ratio, 30
sed omnia secundum accidens. Hic enim determinata est substantia et accidens. Accidit enim album homini, quia est albus, sed non quod vere album.

Si vero omnia secundum accidens dicantur, nullum erit primum universale. Si autem semper accidens de subiecto aliquo significat prædicationem, in infinitum ergo necesse est ire: sed impossibile. Neque enim plura duobus complectitur. Accidens enim accidenti non accidit, nisi quia ambo eidem accidunt. Dico autem ut album musico et homo albo: quia homini ambo accidunt, sed non Socrates musicus: itaque ambo accidunt alicui alteri. Quoniam igitur hæc quidem ita, illa vero illo modo dicuntur accidentia: quæcumque sic dicuntur ut album Socrati non contingit infinita esse in superius ut Socrati albo alterum aliquid accidens. Non enim fit unum aliquid ex omnibus. 10
Nec itaque albo erit aliquid aliud accidens ut musicus: nihil enim magis hoc illi quam illud huic accidit. Et simul determinatum est, quia hæc quidem ita accidunt; hæc autem ut musicus Socrati: quæcumque vero sic non accidenti accidunt per accidens, sed quæcumque illo modo: quare non omnia secundum accidens dicuntur: erit igitur aliquid etiam ut substantiam significans. Si autem hoc, ostensum est quia impossibile est simul prædicari contradictiones.

SYNOPSIS

(Lect. VII, VIII, IX.)

*De isto principio tractare incipit, elenchice disputando contra negantes 611-748,
disputat contra dicentes contradictoria esse simul vera 611-719.*

in communi contra prædictos 611-662.

disputat rationem negantium tale principium 611-660.

prima ratio 611-623.

secunda 624-635.

tertia 636-641.

quarta 642-651.

quinta 652-653.

sexta 654-658.

septima 659-660.

de opinione Protagoræ 661-663.

in speciali [vide lect. X et seq.].

611. — Hic incipit elenchie disputare contra negantes prædictum principium: et dividitur in duas partes. Primo disputat contra eos, qui dicunt contradictoria simul esse vera. Secundo contra illos qui dicunt quod contingit ea simul esse falsa, « Verum nec ite-
« rum etc. » Circa primum duo facit. Primo disputat contra prædictos errantes in communi. Secundo ostendit quomodo in speciali sit disputandum contra diversos, ibi, « Est autem non idem mo-
« dus. » Circa primum duo facit. Primo disputat rationem negantium prædictum principium. Secundo ostendit quod opinio Protagoræ in idem redit cum prædicta positione, ibi, « Est autem ab ea-
« dem etc. » Circa primum ponit septem rationes. Secunda ibi, « Omnino vero
« destruunt. » Tertia ibi, « Amplius si
« contradictiones. » Quarta ibi, « Am-
« plius autem circa omnia etc. » Quinta ibi, « Amplius igitur quomodo. » Sexta ibi, « Unde et maxime manifestum est. » Septima ibi, « Amplius quia si maxime. » Circa primum duo facit. Primo ostendit ex quo principio oporteat procedere contra negantes primum principium. Secundo ex illo principio procedit, ibi, « Primum quidem igitur manife-
« stum etc. » Dicit ergo primo, quod ad omnia talia inopinabilia non oportet accipere pro principio, quod aliquis velit supponere hoc determinate esse « vel
« non esse, » idest non oportet accipere pro principio aliquam propositionem, qua asseratur aliquid de re vel negetur ab ea: hoc enim esset quærere principium ut prius dictum est. Sed oportet accipere pro principio, quod nomen significet aliquid, et ipsi qui profert, in quantum se loquentem intelligit, et alii qui eum audit. Si autem hoc non concedit, tunc talis non habebit propositum nec secum, nec cum alio; unde superfluum erit cum eo disputare; sed cum hoc dederit, jam statim erit demonstratio contra eum: statim enim invenitur aliquid definitum et determinatum quod per nomen significatur distinctum a suo contradictorio, ut infra patebit. — Sed

tamen hoc non erit demonstrans prædictum principium simpliciter, sed tantum erit ratio sustinens contra negantes. Ille enim qui « destruit rationem, » idest sermonem suum, dicendo quod nomen nihil significat, oportet quod sustineat, quia hoc ipsum quod negat, proferre non potest nisi loquendo et aliquid significando.

612. — Deinde cum dicit « primum
« quidem »

Procedit ex dicta suppositione ad propositum ostendendum. Et primo singulariter in uno. Secundo generaliter in omnibus, ibi, « Amplius si homo etc. » Dicit ergo primo, quod si nomen aliquid significat, primo hoc erit manifestum quod hæc propositio erit vera, et ejus contradictoria quam negat est falsa. Et sic ad minus hoc habemus, quia non omnis affirmatio est vera cum sua negatione.

613. — Deinde cum dicit « dico
« autem »

Ostendit universaliter de omnibus, scilicet quod contradictoria non sint simul vera. Et circa hoc quatuor facit. Primo ponit quædam quæ sunt necessaria ad propositum concludendum. Secundo concludit propositum, ibi, « Ne-
« cesse itaque. » Tertio probat quoddam quod supposuerat, ibi, « Nam esse ho-
« minem etc. » Quarto excludit quamdam cavillationem, ibi, « Si autem re-
« spondeatur. » Circa primum tria facit. Primo ostendit quod nomen unum significat. Secundo ex hoc ostendit ulterius quod hoc nomen homo, significet id quod est hominem esse, non autem id quod est non esse, ibi, « Nec sic con-
« tingit etc. » Tertio ostendit quod homo significat unum, ibi, « Si autem non
« significat etc. » Dicit ergo primo, quod si homo significat aliquid unum, sit hoc unum, animal bipes. Hoc enim unum dicitur nomen significare, quod est definitio rei significatæ per nomen; ut si est hominis esse « animal bipes », idest

si hoc est quod quid est homo, hoc erit significatum per hoc nomen homo.

614. — Si autem dicat nomen plura significat, aut significabit finita, aut infinita. Si autem finita, nihil differt, secundum aliam translationem, ab eo quod ponitur significare unum, quia significat multas rationes diversarum rerum finitas, et singulis eorum possunt adaptari diversa nomina. Ut si homo significet multa, et unius eorum sit ratio animal bipes, ponetur unum nomen secundum hanc rationem, quod est homo: et si sunt plures aliæ rationes, ponentur alia plura nomina, dummodo rationes illæ sint finitæ. Et sic redibit primum quod nomen significet unum.

615. — Si autem nomen non significat finitas rationes, sed infinitas, manifestum est quod nulla erit ratio sive disputatio. Quod sic patet. Quod enim non significat unum, nihil significat. Et hoc sic probatur. Nomina significant intellectus. Si igitur nihil intelligitur, nihil significatur. Sed si non intelligitur unum, nihil intelligitur; quia oportet quod qui intelligit ab aliis distinguat. Ergo si non significat unum, non significat. Sed si nomina non significant, tolletur disputatio, et quæ est secundum veritatem et quæ est ad hominem. Ergo patet quod si nomina infinita significant, non erit ratio sive disputatio. Sed si contingit intelligere unum, imponatur ei nomen, et sic teneatur quod nomen significet aliquid.

616. — Deinde cum dicit « nec sic » contingit »

Ostendit secundum; scilicet quod *hoc nomen homo non significet id quod est homini non esse*: nomen enim significans unum, non solum significat unum subjecto, quod ideo dicitur unum quia de uno, sed id quod est unum simpliciter, scilicet secundum rationem. Si enim hoc vellemus dicere, quod nomen significat unum quia significat ea quæ verificantur de uno, sic sequeretur quod musicum et album et homo unum significarent, quoniam omnia verificantur de

uno. Et ex hoc sequeretur, quod omnia essent unum: quia si album dicitur de homine, et propter hoc est unum cum eo, cum dicatur etiam de lapide, erit unum cum lapide. Et quæ uni et eidem sunt eadem, sibiinvicem sunt eadem. Unde sequeretur quod homo et lapis sit unum, et unius rationis. Et sic sequeretur quod omnia nomina sint univoca, idest unius rationis, vel synonyma secundum aliam literam, idest omnino idem significantia re et ratione.

617. — Quamvis autem esse et non esse verificentur de eodem secundum negantes principium primum, tamen oportet quod aliud sit hoc quod est esse hominem et hoc quod est non esse; sicut aliud est ratione album et musicum, quamvis de eodem verificentur. Ergo patet quod esse et non esse non erunt idem ratione et re, quasi uno nomine significatum univoce.

618. — Sciendum est autem quod esse hominem vel esse homini sive hominis, hic accipitur pro quod quid est hominis. Ex hoc ergo concluditur quod hoc quod dico homo, non significat hoc quod dico hominem non esse, sicut propriam rationem. — Sed quia dixerat supra quod idem nomen potest plura significare secundum diversas rationes, ideo subjungit « nisi secundum æquivocationem, » ad determinandum quod homo univoce non significet esse hominem, et non esse hominem; sed æquivoce potest utrumque significare; ut si id quod vocamus hominem in una lingua, vocent alii non hominem in alia lingua. Non enim est nostra disputatio si idem secundum nomen contingat esse et non esse, sed si idem secundum rem.

619. — Deinde cum dicit « si autem »

Probat tertium, scilicet quod *homo et non homo non significat idem*, tali ratione. Homo significat hoc quod est esse hominem, et quod quid est homo: non homo autem significat non esse hominem, et quod quid est non homo. Si ergo homo et non homo non significant aliquid diversum, tunc id quod est esse

homini non erit diversum ab hoc quod est non esse homini, vel non esse hominem. Et ita unum eorum prædicabitur de altero. — Et erunt etiam secundum rationem unum. Cum enim dicimus aliqua unum significare, intelligimus quod significant rationem unam, sicut vestis et indumentum. Si igitur esse hominem et non esse hominem sunt hoc modo unum, scilicet secundum rationem, unum et idem erit illud quod significabit illud quod est esse hominem, et id quod est non esse hominem. — Sed datum est vel demonstratum, quia diversum nomen est quod significat utrumque. Ostensum est enim quod hoc nomen homo significat hominem, et non significat non esse hominem: ergo patet quod esse hominem et non esse hominem, non sunt unum secundum rationem. Et sic patet propositum quod homo et non homo diversa significant.

620. — Deinde cum dicit « necesse » itaque »

Ostendit principale propositum ex prioribus suppositis, tali ratione. Necesse est quod homo sit animal bipes: quod patet ex præhabitis. Hæc enim est ratio quam hoc nomen significat. Sed quod necesse est esse, non contingit non esse: hoc enim significat necessarium, scilicet non possibile non esse, vel non contingens non esse, vel impossibile non esse: ergo impossibile est sive non contingens vel non possibile hominem non esse animal bipes. Sic ergo patet quod non contingit utrumque verum esse affirmationem et negationem; scilicet quod sit animal bipes, et quod non sit animal bipes. Et eadem ratio ex significationibus nominum sumpta potest accipi de non homine, quia necesse est non hominem esse non animal bipes, cum hoc significet nomen: ergo impossibile est esse animal bipes.

621. — Ea autem, quæ supra monstrata sunt, valent ad propositum: quia si consideretur quod homo et non homo idem significarent, vel quod hoc nomen homo significaret esse hominem et non

esse hominem, posset adversarius negare istam: Necesse est hominem esse animal bipes. Posset enim dicere, quod non magis necessarium est dicere hominem esse animal bipes, quam non esse animal bipes, si hæc nomina homo et non homo idem significarent, vel si hoc nomen homo utrumque significet, scilicet id quod est esse hominem, et id quod est non esse hominem.

622. — Deinde cum dicit « nam hominem »

Hic probat quoddam quod supponerat. Ad probandum autem quod hoc nomen, homo, non significat id quod est non esse hominem, assumpsit quod id quod est esse hominem, et id quod est non esse hominem, sint diversa, quamvis verificentur de eodem. Et hoc intendit hic probare tali ratione. Magis opponuntur esse hominem et non esse hominem quam homo et album: sed homo et album sunt diversa secundum rationem, licet sint idem subiecto; ergo et esse hominem et non esse hominem sunt diversa secundum rationem. — Minorem sic probat. Si enim omnia quæ dicuntur de eodem sunt unum secundum rationem quasi significata uno nomine, sequitur quod omnia sunt unum, sicut supra dictum est et expositum. Si ergo hoc non contingit, continget illud quod dictum est, scilicet quod esse hominem et non esse hominem sunt diversa. Et per consequens sequitur ultima conclusio supradicta, scilicet quod homo sit animal bipes, et quod impossibile est ipsum esse non animal bipes.

623. — Deinde cum dicit « si respondetur »

Excludit quamdam cavillationem per quam prædictus processus posset impediri. Posset enim adversarius interrogatus, an necesse sit hominem esse animal bipes, non respondere affirmationem vel negationem, sed dicere, necesse est hominem esse animal bipes, et non esse animal bipes. — Hoc autem excludit hic

Philosophus dicens prædictam conclusionem sequi, dummodo velit respondere ad interrogatum simpliciter. Si autem interroganti simpliciter de affirmatione, velit addere negationem in sua responsione, ut dictum est, non ad interrogatum responderet. Quod sic probat. Contingit enim unam et eandem rem esse hominem et album et mille alia hujusmodi. Hic tamen si quærat, utrum homo sit albus, respondendum est tantum id quod uno nomine significatur. Nec sunt addenda alia omnia. Verbi gratia: si quærat, utrum hoc sit homo, respondendum est, quod est homo. Et non est addendum quod est homo et albus et magnus et similia; quia oportet omnia quæ accidunt alicui simul respondere, aut nullum. Omnia autem simul non possunt, cum sint infinita: infinita enim eidem accidunt ad minus secundum relationes ad infinita antecedentia et consequentia, et infinita non est pertransire. In respondendo ergo, nullum eorum quæ accidunt quæsito est respondendum, sed solum quod quæritur. Licet ergo supponatur millies quod sit idem homo et non homo; cum tamen quæritur de homine, non est respondendum de non homine, nisi respondeantur omnia quæ possunt homini accidere. Si enim hoc fieret, non esset disputandum, quia nunquam completeretur disputatio, cum impossibile sit infinita pertransire.

624. — Deinde cum dicit « omnino vero »

Ponit *secundam rationem*, quæ sumitur ex ratione prædicati substantialis et accidentalis: quæ talis est. Si affirmatio et negatio verificantur de eodem, sequitur quod nihil prædicabitur in quid sive substantialiter, sed solum per accidens. Et sic in prædicatis per accidens erit procedere in infinitum. Sed hoc est impossibile: ergo et primum.

625. — Circa hanc rationem duo facit. Primo *ponit conditionalem*. Secundo probat destructionem consequentis, ibi, « Si vero omnia secundum accidens etc. » Circa primum sic procedit:

dicens quod illi qui hoc dicunt, scilicet affirmationem et negationem simul esse vera, omnino destruunt « substantiam, » idest substantiale prædicatum, « et quod » quid erat esse, » idest quod prædicatur in eo quod quid: necesse est enim eis dicere « quod omnia accidunt, » idest per accidens prædicantur, et quod non sit hominem esse aut animal esse, et quod non sit quod significet quid est homo, aut quid est animal.

626. — Quod sic probat. Si aliquid est quod est hominem esse, idest quod quid est homo substantialiter, scilicet de homine prædicatum; illud non erit non esse hominem, nec erit esse non hominem. Hujus enim quod est esse hominem sunt prædictæ duæ negationes; scilicet non esse hominem, vel esse non hominem. Patet ergo quod affirmatio et negatio non verificantur de eodem; quia scilicet de eo quod est esse hominem non verificatur non esse hominem, vel esse non hominem.

627. — Conditionalem autem positam, quod si aliquid sit quod quid est homo, quod illud non sit non esse hominem, vel esse non hominem, sic probat. Propositum est enim supra et probatum quod hoc quod significat nomen est unum. Et iterum est positum quod illud quod significat nomen, est substantia rei, scilicet quod quid est res. Unde patet quod aliquid significat substantiam rei, et idem quod est significatum non est aliquid aliud. Si igitur illud quod est esse hominem, sive quod quid est homo, fuerit vel non esse hominem, vel esse non hominem, constat quidem quod erit alterum a se. Unde oportet dicere, quod non sit definitio significans quod quid est esse rei; sed sequetur ex hoc quod omnia prædicentur secundum accidens.

628. — In hoc enim distinguitur substantia ab accidente, idest prædicatum substantiale ab accidentali, quia unumquodque est vere id quod prædicatur substantialiter de eo; et ita non potest dici illud quod prædicatur substantialiter esse non unum, quia quælibet res

non est nisi una. Sed homo dicitur albus, quia albedo vel album accedit ei. Non autem ita quod sit id quod vere est album vel albedo. Ergo non oportet quod id quod prædicatur per accidens sit unum tantum. Sed multa possunt per accidens prædicari. Substantiale vero prædicatum est unum tantum. Et sic patet, quod ita est esse hominem quod non est non esse hominem. Si autem utrumque fuerit, jam substantiale prædicatum non erit unum tantum, et sic non erit substantiale sed accidentale.

629. — Deinde cum dicit « si vero »

Destruit consequens; ostendens hoc esse impossibile quod aliquid non prædicetur substantialiter, sed omnia accidentaliter; quia si omnia per accidens prædicentur, non erit aliquid prædicatum universale. (Dicitur autem hic prædicatum universale sicut in Posterioribus, secundum quod prædicatur de aliquo per se et secundum quod ipsum est.) Hoc autem est impossibile: quia si semper aliquid prædicatur de altero per accidens, oportet quod accidentaliter prædicatio procedat in infinitum, quod est impossibile hac ratione.

630. — Prædicatio enim accidentaliter non complectitur nisi duos modos. Unus modus est secundum quod accidens de accidente prædicatur per accidens, et hoc ideo, quia ambo accidunt eidem subjecto, sicut album prædicatur de musico, quia ambo accidunt homini. Alius modus est quo accidens prædicatur de subjecto, sicut Socrates dicitur musicus, non quia ambo accidunt alicui alteri subjecto, sed quia unum eorum accedit alteri. Cum igitur sint duo modi prædicationis per accidens, in neutro contingit esse prædicationem in infinitum.

631. — Constat enim quod illo modo, quo accidens prædicatur de accidente, non contingit abire in infinitum, quia oportet devenire ad subjectum. Jam enim dictum est, quod hæc est ratio prædicationis huius, quia ambo prædicantur de uno subjecto; et sic descen-

dendo a prædicato ad subjectum contingit invenire pro termino ipsum subjectum.

632. — Sed illo modo prædicandi per accidens quo accidens prædicatur de subjecto, ut cum dicitur Socrates est albus, non contingit abire in infinitum in superius ascendendo a subjecto ad prædicatum, ita ut dicamus quod Socrati accedit album et quod Socrati albo accedit aliquod aliud. Hoc enim non posset esse nisi duobus modis. Uno modo quia ex albo et Socrate fieret unum. Et sic sicut Socrates est unum subjectum albedinis, ita Socrates albus esset subjectum alterius accidentis. Hoc autem non potest esse, quia non fit aliquid unum ex omnibus quibuscumque prædicatis. Ex subjecto enim et accidente non fit unum simpliciter, sicut fit unum ex genere et differentia. Unde non potest dici quod Socrates albus, sit unum subjectum.

633. — Alius modus esset quod sicut Socrates est subjectum albi, ita ipsi albo insit aliquid aliud accidens, ut musicum. Sed hoc etiam non potest esse, propter duo. Primo, quia non erit aliqua ratio, quare musicum dicatur magis accidere albo quam e converso. Unde non erit ordo inter album et musicum, sed e converso respicient se adinvicem. Secundo, quia simul cum hoc definitum est vel determinatum, quod iste est alius modus prædicandi per accidens in quo accidens prædicatur de accidente, ab illo modo quo accidens prædicatur de subjecto, ut musicum de Socrate. In isto autem modo de quo nunc loquitur, non dicitur prædicatio accidentaliter, quia accidens prædicatur de accidente; sed illo modo quo prius locuti sumus.

634. — Sic igitur manifestum est, quod in accidentali prædicatione non est abire in infinitum: quare patet quod non omnia prædicantur secundum accidens. Et ulterius quod aliquid erit significans substantiam. Et ulterius quod contradictio non verificatur de eodem.

635. — Sciendum autem est circa prædictam rationem, quod licet accidens

non sit subjectum alterius, et sic non sit ordo accidentis ad accidens quantum ad rationem subjiciendi, est tamen ordo quantum ad rationem causæ et causati. Nam unum accidens est causa alterius.

sicut calidum et humidum dulcis et sicut superficies coloris. Subjectum enim per hoc quod subjicitur uni accidenti, est susceptivum alterius.

LECTIO VIII.

Duas ad idem rationes affert: unam qua deducit omnia unum fore, si contradictoria simul verificentur: alteram vero a certitudine et cognitione accipit.

Amplius si contradictiones simul de eodem veræ sunt omnes, palam quod omnia unum erunt. Erunt enim idem
20 triremis et murus et homo, si de omni aliquid aut affirmare aut negare contingit.

Quemadmodum est necesse dicentibus rationem Protagoræ. Nam alicui si videatur non triremis homo, palam quia non triremis: quare et est, si contradictoria vera. Et fit itaque Anaxagoræ simul res omnes esse, ut nihil vere sit unum. Indefinitum igitur videntur dicere; et putantes dicere ens, de non ente dicunt. Nam potestate ens et non endelechia, indefinitum erit.

30 Sed dicenda est ipsis de omni affirmatio et negatio. Inconveniens enim si unicuique sua quidem negatio inest, quæ vero alterius quidem non inest ei. Dico autem ut verum est dicere hominem quia non homo, palam quod et non triremis. Ergo si affirmatio,
1008a necesse et negationem. Si autem existat affirmatio, negatio alia inest magis quam illa quæ sua. Ergo et si illa inest, inest quæ et ipsius triremis. Si autem hoc, et affirmatio. Hoc ergo contingit hanc dicentibus rationem.

Et quia non est necesse aut dicere aut negare. Nam si verum est quia homo et non homo, palam quia nec homo nec non homo erit. Nam duorum duæ negationes. Si autem una ex utrisque illa, et una utique erit opposita.

Amplius aut circa omnia ita se habet et est album et non est album, et ens et non ens, et circa alias dictiones
10 et negationes modo simili, aut non, sed circa quasdam sic, circa quasdam autem non. Et siquidem non circa om-

nes, hæ utique erunt confessæ. Si vero circa omnes, iterum aut de quibuscumque dicere et negare et de quibuscumque negare et dicere: aut de quibus quidem dicere et negare, sed de quibuscumque negare, non de omnibus dicere. Et si sic, erit aliquid firmiter non ens, et hæc erit firma opinio. Et si ipsum non, firmum aliquid sit et notum, notior utique erit dictio quam opposita negatio. Si vero negando similiter et quæcumque contingit negare dicere, necesse est de his aut dividenter verum dicere, ut quod album et iterum quod non album, aut non. Et siquidem non verum dividenter dicere, non dicet ea, et non erit nihil. Non entia autem quomodo utique pronuntiabunt aut ibunt? Et omnia utique erunt unum (ut prius dictum est) et idem erit homo et Deus et triremis et ipsorum contradictiones. Similiter si de unoquoque, nihil differret aliud ab alio. Namque si differret, erit hoc verum et proprium. Similiter autem si dividenter contingit verum esse, accidit quod dictum est. Adhuc quia omnes dicent verum et omnes
30 mentientur, et idem ipse seipsum falsum dicere confitetur. Simul autem palam quia de nullo est adhuc perscrutatio. Nihil enim dicit. Nec enim ita, neque non ita dicit: sed ita et non ita; et iterum hæc negat ambo, quia nec ita nec non ita. Nam si non, jam utique erit aliquid determinatum. Amplius, si quando est affirmatio vera et negatio est falsa: et si hæc vera, affirmatio falsa: non erit utique dicere simul idem affirmare et negare vere, sed
b forsitan dicet utique aliquis hoc esse quod a principio positum est.

636. — *Ponit tertiam rationem, quæ sumitur ex uno et diverso: et est ratio talis. Si affirmatio et negatio verificantur simul de eodem, omnia sunt unum. Hoc autem est falsum; ergo et primum. Circa hanc rationem tria facit. Primo ponit conditionalem et exemplificat, quia scilicet sequeretur si contradictiones simul verificantur de eodem, quod idem esset triremis, idest navis habens tres ordines remorum, et murus et homo.*

637. — Secundo cum dicit « quemadmodum est »

Ostendit quod idem inconveniens sequitur ad duas alias positiones. Primo ad opinionem Protagoræ, qui dicebat quod quicquid alicui videtur, hoc totum est verum; quia si alicui videtur quod homo non sit triremis, non erit triremis; et si alteri videtur quod sit triremis, erit triremis; et sic erunt contradictoria vera.

638. — Secundo ad opinionem Anaxagoræ, qui dicebat omnes res simul esse, quasi nihil sit vere unum ab aliis determinatum, sed omnia sint unum in quadam confusione. Dicebat enim, quod quodlibet sit in quolibet, sicut in primo Physicorum ostensum est. Quod ideo accidebat Anaxagoræ, quia ipse videtur loqui de ente indeterminato, idest quod non est determinatum in actu. Et cum putaret loqui de ente perfecto, loquebatur de ente in potentia, sicut infra patebit. Quod autem est in potentia et non « endelechia, » idest in actu, est indefinitum. Potentia enim non finitur nisi per actum.

639. — Tertio cum dicit « sed dicenda »

Probat conditionalem primo propositam esse veram; et primo quantum ad hoc quod omnia affirmative dicta unum essent. Secundo quantum ad hoc quod affirmationes a suis negationibus non distinguerentur in veritate et falsitate, ibi, « Et quia non est necesse etc. » Dicit ergo primo, quod illud primum est

ab eis supponendum ex quo ponunt affirmationem et negationem simul verificari de eodem, quod de quolibet est affirmatio et negatio vera. Constat enim quod de unoquoque magis videtur prædicari negatio alterius rei, quam negatio propria. Inconveniens enim esset si alicui inesset sua negatio et non inesset negatio alterius rei, per quam significatur quod illa res non inest ei: sicut si verum est dicere quod homo non est homo, multo magis est verum dicere quod homo non est triremis. Patet ergo, quod de quocumque necessarium est prædicari negationem, quod prædicatur de eo affirmatio. Et ita per consequens prædicabitur negatio, cum affirmatio et negatio sint simul vera; aut si non prædicabitur affirmatio, prædicabitur negatio alterius magis quam negatio propria. Sicut si triremis non prædicatur de homine, prædicabitur de eo non triremis, multo magis quam non homo. Sed ipsa negatio propria prædicatur, quia homo non est homo: ergo et negatio triremis prædicabitur de eo, ut dicatur quod homo non est triremis. Sed si prædicatur affirmatio, prædicabitur negatio, cum simul verificentur: ergo necesse est quod homo sit triremis et eadem ratione quodlibet aliud. Et sic omnia erunt unum. Hoc igitur contingit dicentibus hanc positionem, scilicet quod contradictio verificetur de eodem.

640. — Deinde cum dicit « et quia non »

Deducit aliud inconveniens, quod scilicet *non distinguatur negatio ab affirmatione in falsitate*, sed utraque sit falsa. Dicit ergo quod non solum prædicta inconvenientia sequuntur ad prædictam positionem, sed etiam sequitur quod non sit necessarium « affirmare et negare, » idest quod non sit necessarium affirmationem vel negationem esse veram, sed contingit utramque esse falsam. Et sic non erit distantia inter verum et falsum. Quod sic probat.

641. — Si verum sit quod aliquid sit homo et non homo, verum est quod

id non erit homo, nec erit non homo. Et hoc patet. Horum enim duorum quæ sunt homo et non homo, sunt duæ negationes, scilicet non homo et non non homo. Si autem ex primis duabus fiat una propositio, ut dicamus, Socrates non est homo nec non homo, sequitur quod nec affirmatio nec negatio sit vera, sed utraque falsa.

642. — Deinde cum dicit « amplius » autem ».

Ponit quartam rationem quæ sumitur ex certitudine cognitionis ; et est talis. Si affirmatio et negatio simul verificantur, aut ita est in omnibus, aut ita est in quibusdam, et in quibusdam non : si autem non est verum in omnibus, illæ, in quibus non est verum, erunt « confessæ, » idest simpliciter et absolute concedendæ, vel « erunt certæ, » idest certitudinaliter veræ secundum aliam translationem ; idest in eis ita erit vera negatio, quod affirmatio erit falsa, vel e converso.

643. — Si autem hoc est verum in omnibus, quod contradictio verificetur de eodem, hoc contingit dupliciter. Uno modo quod de quibuscumque sunt veræ affirmationes, sunt veræ negationes, et e converso. Alio modo quod de quibuscumque verificantur affirmationes, verificantur negationes, sed non e converso.

644. — Et si hoc secundum sit verum, sequitur hoc inconueniens, quod aliquid firmiter vel certitudinaliter est non ens ; et ita erit firma opinio, quæ scilicet est de negativa ; et hoc ideo, quia negativa semper est vera, eo quod quandocumque est affirmativa vera, est etiam negativa vera. Non autem affirmativa semper erit vera, quia positum est, quod non de quocumque est vera negativa, sit vera affirmativa ; et ita negativa erit firmior et certior quam affirmativa : quod videtur esse falsum : quia dato quod non esse sit certum et notum, tamen semper erit certior affirmatio quam negatio ei opposita, quia veritas negativæ semper dependet ex veritate alicujus affirmativæ. Unde nulla

conclusio negativa infertur, nisi in præmissis sit aliqua affirmativa. Conclusio vero affirmativa ex negativa non probatur.

645. — Si autem dicatur primo modo, scilicet quod de quibuscumque est affirmare, ita de eis est negare ; similiter de quibuscumque est negare, de eis est affirmare, ut scilicet affirmatio et negatio convertantur : hoc contingit dupliciter : quia si semper negatio et affirmatio sunt simul veræ, aut erit divisim dicere de utraque quod sit vera, verbi gratia, quod sit divisim dicere quod hæc est vera, Homo est albus, iterum hæc est vera, Homo non est albus : aut non est divisim utramque dicere veram sed solum conjunctim, ut si dicamus quod hæc copulativa sit vera, homo est albus et homo non est albus.

646. — Et siquidem dicamus hoc secundo modo, ut scilicet non sit utraque vera divisim sed solum conjunctim, tunc sequuntur duo inconuenientia : quorum primum est, quod « non dicet ea, » idest quod non asseret nec affirmationem nec negationem, et quod ambæ « erunt nihil, » idest quod ambæ sunt falsæ : vel secundum aliam translationem « et non erit » nihil, » idest sequitur quod nihil sit verum, nec affirmatio nec negatio. Et si nihil est verum, nihil poterit dici nec intelligi. Quomodo enim aliquis pronuntiabit vel intelliget non entia ? quasi dicat, nullo modo.

647. — Secundum inconueniens est, quia sequitur quod omnia sint unum, quod in priori ratione est dictum. Sequitur enim quod sit idem homo et Deus et triremis, et etiam contradictiones eorum, scilicet non homo et non Deus et non triremis. Et sic patet, quod si affirmatio et negatio simul dicuntur de unoquoque, tunc nihil differt unum ab alio. Si enim unum ab alio differret, oporteret quod aliquid diceretur de uno, quod non diceretur de alio. Et sic sequeretur quod aliquid esset verum determinate et proprium huic rei, quod non conveniret alteri. Et sic non de quolibet verificaretur affirmatio vel negatio.

Constat autem quod ea quæ nullo modo differunt, sunt unum; et ita sequetur omnia unum esse.

648. — Si autem dicatur primo modo, scilicet quod non solum conjunctim est dicere affirmationem et negationem, sed etiam divisim, sequuntur quatuor inconvenientia: quorum unum est, quod hæc positio « significat ipsum dictum, » idest demonstrat hoc esse verum quod immediate est dictum. Unde alia litera habet « Accidit quod dictum est, » scilicet quod omnia sunt unum; quia sic etiam similiter affirmatio et negatio de unoquoque dicetur, et non erit differentia unius ad aliud.

649. — Secundum est quod omnes verum dicerent, quia quilibet vel dicit affirmationem vel negationem, et utraque est vera; et omnes mentientur, quia contradictorium ejus quod quisque dicit, erit verum. Et idem etiam homo seipsum dicere falsum confitetur; quia cum dicit negationem esse veram, dicit se falsum dixisse cum dixit affirmationem.

650. — Tertium est quia manifestum est quod adhuc non poterit esse perscrutatio vel disputatio. Non enim potest disputari cum aliquo qui nihil concedit. Ille enim nihil dicit, quia nec

dicat absolute quod est ita, nec dicit quod non est ita; sed dicit quod est ita et non est ita. Et iterum ambo ea negat dicens quod nec est ita nec non ita, sicut ex præcedenti ratione apparet. Si enim non omnia ista neget, sequitur quod ipse noverit aliquid determinate verum; quod est contra positum. Vel secundum quod alia traslatio habet, et planius, « Jam utique erit « determinatum. »

651. — Quantum sequitur per definitionem veri et falsi. Verum enim est cum dicitur esse quod est vel non esse quod non est. Falsum autem est cum dicitur non esse quod est, aut esse quod non est. Ex quo patet per definitionem veri et falsi, quod quando affirmatio est vera, tunc negatio est falsa: tunc enim dicit non esse, quod est: et si negatio est vera, tunc affirmatio est falsa: tunc enim dicitur esse de eo quod non est. Non ergo contingit vere idem affirmare et negare. — Sed forte adversarius ad hoc ultimum poterit dicere, quod hic est petitio principii. Qui enim ponit contradictionem simul esse veram, non recipit hanc definitionem falsi, scilicet quod falsum est dicere quod non est esse, vel quod est non esse.

LECTIO IX.

Tribus adhuc rationibus arguit primum principium negantes.

Amplius igitur quomodo aut habere existimans, aut non habere, mentitus est: qui autem ambo, verum dicit? Nam si verum dicit, quid utique erit quod dicitur, quia talis est entium natura? Si vero non verum dicit, magis verum dicit qui isto modo existimat: jam aequaliter se habebunt entia et verum utique erit et non simul etiam non verum. Si autem similiter et omnes mentientur et vera dicunt: nec pronuntiandum est, nec dicendum est tali. Simul enim hæc et non hæc dicit. Si autem nihil suscipiat, sed similiter existimat et non existimat, et quid utique habebit differenter a plantis?

Unde et maxime manifestum est, quia nullus ita disponitur, nec aliorum, nec dicentium hanc rationem. Quare namque vadit domum et non quiescit putans ire? Nec statim diluculo vadit in puteum aut torrentem si contingat, sed videtur timens, tamquam non similiter putans non bonum esse incidere et bonum. Palam ergo quia hoc quidem melius existimat, hoc autem non melius. Si autem hoc in bono et non bono, necesse est et sic in aliis: et hoc quidem hominem, hoc autem non hominem: et hoc quidem dulce, illud vero non dulce putare est necesse: non enim existimant quando putant melius esse aquam bibere et hominem videre: deinde ea quærit, quamvis oportebat si idem erat similiter homo et non homo. Sed, secundum quod dictum est, nullus est qui non videatur hæc quidem timens, illa vero non. Quare sicut videtur, omnes existimant habere simpliciter, sed non

circa omnia, sed circa melius et deterius.

Si autem non scientes, sed opinantes, multo magis curandum utique erit de veritate: quemadmodum infirmo existenti, quam sano de sanitate. Et enim opinans ad scientem, non salubriter disponitur ad veritatem.

Amplius autem quia si maxime sic se habent omnia et non sic, sed magis et minus inest in natura entium. Non enim similiter dicemus esse duo paria et tria; neque similiter mentitus est, qui quatuor esse pence, opinatus est, et qui mille. Si igitur non similiter, palam quia alter minus, quare magis verum dicit. Si igitur quod magis affinius, erit utique aliquid verum, cui affinius quod magis verum. Et utique si non est, sed jam aliquid est firmitus et verius, et a ratione remoti utique erimus incondita et prohibente aliquid mente determinare.

Est autem et ab eadem opinione et C. V. Protagoræ ratio et necesse similiter ipsas ambas aut esse, aut non esse. Nam si quæ videntur omnia sunt vera et apparentia, necesse omnia simul vera et falsa. Multi namque contraria sibi invicem existimant et non eadem opinantes sibi ipsis mentiri putant. Quare necesse idem esse et non esse. Et si hoc est, necesse putat omnia esse vera; opposita namque invicem opinantur mentientes et verum dicentes: igitur entia si sic se habent, verum dicunt omnes. Quod quidem igitur ab eodem sunt intellectu utraq̃ue rationes, palam.

652. — Hic ponit quintam rationem, quæ sumitur ex veritatis ratione, quæ talis est. Dictum est quod affirmatio et negatio simul vera ponuntur: ergo ille, qui suscipit sive opinatur « sic se habere, »

idest affirmationem tantum « aut non sic « se habere, » scilicet ille, qui opinatur negationem esse veram tantum, mentitus est: qui vero opinatur ambo simul, dicit verum. Cum igitur verum sit quando

ita est in re sicut est in opinione, vel sicut significatur voce, sequitur quod ipsum quod dicit erit aliquid determinatum in rebus, scilicet quia entium natura (1) talis erit qualis dicitur, ut non patiat affirminationem et negationem simul. Vel secundum aliam literam « quia talis est entium natura »: quasi dicat, ex quo hoc quod dicitur est determinate verum, sequitur quod res habeat naturam talem. Si autem dicatur quod ille qui existimat simul affirmationem et negationem, non opinatur verum, sed magis ille qui existimat illo modo, quod vel tantum affirmatio vel tantum negatio sit vera, adhuc manifestum est quod entia se habebunt in aliquo modo determinate. Unde alia translatio habet planius « quodammodo » et hoc erit verum determinate, et non « erit simul non verum » ex quo sola affirmatio vel negatio est vera.

653. — Sed si omnes prædicti, scilicet et illi qui dicunt utramque partem contradictionis, et illi qui dicunt alteram « mentiuntur, » et omnes etiam verum dicunt; cum tali qui hoc ponit, non est disputandum nec aliquid dicendum ut disputetur cum eo; vel secundum aliam literam (2), talis homo non asserit aliquid nec affirmat. Sicut enim alia translatio dicit, nec asserere nec dicere aliquid huiusmodi est, quia similiter unumquodque et dicit et negat. Et si ipse sicut similiter affirmat et negat exterius, ita et similiter interius opinatur et non opinatur, et nihil suscipit quasi determinate verum, in nullo videtur differre a plantis; quia etiam bruta animalia habent determinatas conceptiones. Alius textus habet « ab aptis natis: » et est sensus, quia talis, qui nihil suscipit, nihil differt in hoc quod actu cogitat ab illis, qui apti nati sunt cogitare, et nondum cogitant actu; qui enim apti nati sunt cogitare de aliqua questione, neutram partem asserunt; et similiter nec isti.

654. — Deinde cum dicit « unde et » maxime »

Ponit *sextam rationem*, quæ sumitur ab electione et fuga: et circa hoc duo facit. Primo *ponit rationem*. Secundo excludit quamdam cavillosam responsionem, ibi, « Si autem non scientes etc. » Dicit ergo primo, quod manifestum est quod nullus homo sic disponitur ut credat affirmationem et negationem simul verificari; nec illi qui hanc positionem ponunt, nec etiam alii. Si enim idem esset ire domum et non ire, quare aliquis iret domum et non quiesceret, si putaret quod hoc ipsum quiescere, esset ire domum? Patet ergo, ex quo aliquis vadit et non quiescit, quod aliud putat esse ire et non ire.

655. — Et similiter si aliquis incedit per aliquam viam, quæ forte directe vadit ad puteum vel ad torrentem, non recte incedit per viam illam, sed videtur timere casum in puteum aut in torrentem. Et hoc ideo, quia incidere in torrentem vel puteum non putat esse similiter bonum et non bonum, sed absolute putat esse non bonum. Si autem putaret esse bonum sicut et non bonum, non magis vitaret quam eligeret. Cum ergo vitet et non eligat, palam est quod ipse suscipit sive opinatur quod unum sit melius, scilicet non incidere in puteum, quod novit esse melius.

656. — Et si hoc est in non bono et bono, similiter necesse est esse in aliis, ut videlicet opinetur quod hoc sit homo, et illud non homo: et hoc sit dulce et illud non dulce. Quod ex hoc patet, quia non omnia æqualiter quærit et opinatur, cum ipse putet melius aquam bibere dulcem quam non dulcem, et melius videre hominem quam non hominem. Et ex ista diversa opinione sequitur quod determinate quærit unum et non aliud. Oporteret siquidem quod similiter utraque quæreret, scilicet dulce et non dulce, hominem et non hominem, si existimaret quod essent eadem contradictoria. Sed, sicut dictum est, nullus est qui non videatur hoc timere et illa non timere. Et sic per hoc ipsum quod

(1) *Al. deest natura.*

(2) *Al. vel secundum aliam, idest.*

homo afficitur diversimode ad diversa, dum quædam timet et quædam desiderat, oportet quod non existimet idem esse quodlibet et non esse.

657. — Sic ergo patet quod omnes opinantur se habere veritatem vel in affirmativa tantum, vel in negativa, et non utraque simul. Et si non in omnibus, saltem in bonis et malis, vel in melioribus et in deterioribus. Ex hac enim differentia provenit quod quædam quæruntur et quædam timentur.

658. — Deinde cum dicit « si autem non »

Excludit quamdam cavillationem. Posset enim aliquis dicere quod homines quædam desiderant tamquam bona, et alia fugiunt tamquam non bona, non quasi scientes veritatem, sed quasi opinantes, quod non idem sit bonum et non bonum, licet idem sit secundum rei veritatem. Sed si hoc est verum, quod homines non sunt scientes, sed opinantes, multo magis debent curare ut addiscant veritatem. Quod sic patet; quia infirmus magis curat de sanitate quam sanus. Ille autem, qui opinatur non verum, non disponitur salubriter ad veritatem in comparatione ad scientem: habet enim se ad scientem sicut infirmus ad sanitatem. Defectus enim scientiæ est opinio falsa, sicut ægritudo sanitatis. Et sic patet, quod homines debent curare de veritate inveniendi: quod non esset, si nihil esset verum determinate, sed simul aliquid verum et non verum.

659. — Deinde cum dicit « amplius quia »

Ponit *septimam rationem*, quæ sumitur ex diversis gradibus falsitatis. Dicit ergo, quod etsi maxime verum sit quod omnia sic se habeant et non sic, idest quod affirmatio et negatio sint simul vera, et omnia sint simul vera et falsa, sed tamen in natura entium oportet quod aliquid sit magis et minus verum. Constat enim quod non similiter se habet ad veritatem, quod duo sunt paria, et tria sunt paria: nec similiter se habet

ad mendacium dicere quod quatuor sunt pente idest quinque, et quod sint mille. Si enim sunt falsa similiter, manifestum est quod alterum est minus falsum, scilicet dicere quatuor esse quinque, quam dicere quatuor esse mille. Quod autem est minus falsum, est verum magis vel propinquius vero, sicut et minus nigrum, quod est albo propinquius. Patet ergo quod alter eorum magis dicit verum, idest magis appropinquat veritati, scilicet ille qui dicit quatuor esse quinque. Sed non esset aliquid affinius vero vel propinquius, nisi esset aliquid simpliciter verum, cui propinquius vel affinius esset magis verum et minus falsum. Relinquitur ergo quod aliquid oportet ponere esse absolute verum, et non omnia vera et falsa; quia sequitur ex hoc quod contradictio sit simul vera. Et si per prædictam rationem non sequitur quod aliquid sit absolute verum, tamen jam habetur quod aliquid est verius et firmitus sive certius alio. Et sic non eodem modo se habet ad veritatem et certitudinem affirmatio et negatio. Et ita per hanc rationem et per alias præcedentes erimus liberati vel remoti a ratione, idest opinione non mixta, idest non temperata (unde alius textus habet, distemperata): tunc enim opinio est bene temperata, quando prædicatum non repugnat subjecto: cum autem opinio implicat opposita, tunc non bene temperatur. Talis autem est prædicta positio, quæ dicit contradictionem verificari.

660. — Item prohibet ne mente aliquid possimus definire vel determinare. Prima enim ratio distinctionis consideratur in affirmatione et negatione. Unde qui affirmationem et negationem unum esse dicit, omnem determinationem sive distinctionem excludit.

661. — Deinde cum dicit « est autem »

Ostendit quod opinio Protagoræ reducitur in eandem sententiam cum prædicta positione. Dicebat enim Protagoras, quod omnia, quæ videntur alicui esse vera, omnia sunt vera. Et siquidem

hæc positio est vera, necesse est primam positionem esse veram, scilicet quod affirmatio et negatio sint simul vera. Et per consequens, quod omnia sint simul vera et falsa, sicut ex hac positione sequitur, ut supra ostensum est. Quod sic ostendit. Multi enim homines opinantur sibiinvicem contraria: et putant quod illi, qui non eadem opinantur quod ipsi, mentiantur, et e converso. Si ergo quidquid alicui videtur hoc est verum, sequitur quod utrique mentiantur, et verum dicant, quod idem sit et non sit. Et sic ad opinionem Protagoræ sequitur quod contradictio simul verificetur.

662. — Similiter etiam si hoc est

verum quod contradictio simul verificetur, necessarium est opinionem Protagoræ esse veram, scilicet quod omnia quæ videntur aliquibus esse vera, sint vera. Constat enim quod aliqui habent diversas opiniones; quorum quidam sunt mentientes, et quidam sunt verum dicentes, quia opinantur sibiinvicem opposita. Si ergo omnia opposita sunt simul vera, quod sequitur si contradictoria simul verificentur, necessario sequitur quod omnes dicant verum, et quod videtur alicui sit verum; et sic patet quod ejusdem sententiæ vel intellectus vel rationis est utraque positio, quia ad unam sequitur alia de necessitate.

LECTIO X.

*Illorum rationem solvit, qui contradictoria simul verificari dicunt,
et qua ratione disserendum cum negantibus prima principia.*

20 Est autem non idem modus homelie ad omnes. Hi namque persuasione egent, illi vi. Quicumque enim dubitasse existimaverunt, horum bene curabilis ignorantia. Non enim ad orationem sed ad mentem obviatio est eorum. Quicumque vero orationis causa dicunt, horum argumentatio est medela et ejus quæ in voce orationis et ejus quæ in nominibus.

Venit autem dubitantibus hæc opinio ex sensibilibus, quæ quidem ejus quod simul contradictiones et contraria existere, videntibus ex eodem facta contraria. Ergo si non contingit fieri non ens, præfuit similiter res ambo ens: ut et Anaxagoras mixtum omne in omni ait et Democritus. Etenim inane

et plenum similiter secundum quamcumque existere partem; quamvis hoc quidem horum esse non ens, illud vero ens.

30

Igitur ex his ad suscipientes dicemus, quia modo quodam recte dicunt, et modo quodam ignorant. Ens enim dupliciter dicitur. Est ergo quomodo contingit fieri aliquid ex non ente, est autem quomodo non. Unde et simul idem esse ens et non ens, sed non secundum idem ens. Potentia namque contingit idem esse contraria, perfecte vero non.

Amplius autem dignificemus ipsos existimare et aliam substantiam esse entium, cui nec motus existit, nec corruptio, nec generatio omnino.

b

SYNOPSIS

(Lect. X, XI, XII, XIII, XIV, XV.)

De isto principio tractare incipit elenchice disputando contra negantes 611-748.

disputat contra dicentes contradictoria esse simul vera 611-719.

(in communi contra prædictos 611-662.)

in speciali 663-719.

ostendit diversimode contra diversos disputandum esse 663-664.

incipit obviare dubitantibus, solvendo dubitationes 665-719.

quantum ad ponentes contradictoria simul vera 665-668.

quantum ad ponentes quidquid apparet esse verum 669-719.

ponit dubitationes 669-684.

ratio movens illos 669-671.

causa hujus rationis 672-684.

ex parte sensus 672-680.

ex parte sensibillium 681-684.

removet eas 685-719.

quantum ad hoc quod ponebant de mutabilitate sensibillium — 6 rationes — 685-691.

quantum ad hoc... de veritate apparentium 692-719.

improbat hanc opinionem 692-717.

contra hoc ponentes propter aliquam dubitationem — 7 rationes — 692-707.

contra hoc ponentes propter pertinaciam 708-717.

quomodo moventur ad hanc opinionem 708-710.

disputat contra eos 711-717.

conclusio cum corollario 718-719.

contra ponentes medium inter contradictoria [vide lect. XVI et seq.].

663. — Postquam determinavit Philosophus et posuit rationes contra negantes primum principium, hic ostendit quomodo diversimode est procedendum, quo ad diversos, qui ex diversis viis in prædictum errorem devenerunt: et dividitur in duas partes. Primo ostendit quod diversimode est procedendum contra diversos. Secundo incipit procedere alio modo quam supra, ibi, « Venit autem dubitantibus. » Dicit ergo primo, quod non est idem modus « homiliæ, » idest popularis allocutionis, vel « bonæ constructionis, » secundum aliam translationem, idest ordinatæ dispositionis « vel intercessionis, » sicut in græco habetur, idest persuasionis, ad omnes prædictas positiones, scilicet de veritate contradictionis et veritate eorum quæ apparent. Dupliciter enim aliqui incidunt in prædictas positiones. Quidam enim ex dubitatione. Cum enim eis occurrunt aliquæ sophisticæ rationes, ex quibus videantur sequi prædictæ positiones, et eas nesciunt solvere, concedunt conclusionem. Unde eorum ignorantia est facile curabilis. Non enim obviandum est eis vel occurrendum ad rationes quas ponunt, sed ad mentem, ut scilicet solvatur dubitatio de mentibus, per quam in hujusmodi opiniones inciderunt. Et tunc ab istis positionibus recedunt.

664. — Alii vero prædictas positiones prosequuntur non propter aliquam dubitationem eos ad hujusmodi inducentem, sed solum « causa orationis, » idest ex quadam protervia, volentes hujusmodi rationes impossibiles sustinere propter seipsas, quia contraria earum demonstrari non possunt. Et horum medela est argumentatio vel argutio « quæ est in « voce orationis et in nominibus, » idest per hoc quod ipsa vox orationis aliquid significat. Significatio autem orationis a significatione nominum dependet. Et sic oportet ad hoc principium redire, quod nomina aliquid significant: sicut supra Philosophus usus est.

665. — Deinde cum dicit « venit autem »

Quia superius obviavit super hoc ex significatione nominum, hic incipit obviare dubitantibus solvendo eorum dubitationes. Et primo quantum ad illos, qui ponebant contradictoria esse simul vera. Secundo quantum ad illos qui ponebant omnia apparentia esse vera, ibi, « Similiter autem. » Circa primum duo facit. Primo ponit dubitationem quæ movet quosdam ad concedendum contradictoria esse simul vera. Secundo solvit, ibi, « Igitur ex his. » Dicit ergo quod opinio de hoc quod contradictio simul verificetur, quibusdam venit per modum dubitationis ex sensibilibus, in quibus apparet generatio et corruptio et motus. Videbatur enim quod ex aliquo uno fiebant contraria, sicut ex aqua fit et aer qui est calidus, et terra quæ est frigida. Sed omne quod fit, fit ex prius existente. Quod enim non est, non contingit fieri, cum ex nihilo nihil fiat. Oportet ergo quod res fuerit simul in se habens contradictionem; quia si ex uno et eodem fit calidum et frigidum, fit per consequens calidum et non calidum.

666. — Propter hanc autem rationem Anaxagoras dixit quod omnia in omnibus miscentur. Ex hoc enim quod videbat quodlibet ex quolibet fieri, putabat quod nihil posset fieri ex alio nisi ante fuisset ibi. Et huic rationi videtur acquievisse Democritus. Posuit enim vacuum et plenum in qualibet parte corporis conjungi. Quæ quidem se habent sicut ens et non ens. Nam plenum se habet sicut ens, vacuum vero sicut non ens.

667. — Deinde cum dicit « igitur ex » Solvit prædictam dubitationem dupliciter. Primo sic, dicens quod sicut dictum est, illis qui ex dubitatione opinantur prædicta inconvenientia, obviandum est ad mentem. Igitur « ad suscipientes, » idest opinantes contradictoria simul verificari, « ex his, » idest prædicta ratione dicimus, quod quodammodo recte dicunt, et quodammodo

ignorant quid dicunt, inconvenienter loquentes. Ens enim dupliciter dicitur; ens actu, et ens in potentia. Cum igitur dicunt quod ens non fit ex non ente, quodammodo verum dicunt, et quodammodo non. Nam ens fit ex non ente actu, ente vero in potentia. Unde etiam aliquo modo idem potest esse simul ens et non ens, et aliquo modo non potest. Contingit enim quod idem sit contraria in potentia, non tamen « perfecte, » idest in actu. Sic enim tepidum est in potentia calidum et frigidum, neutrum tamen in actu.

668. — Deinde cum dicit « amplius
« autem »

Secundam solutionem ponit ibi, di-

cens, quod dignum dicimus, quod ipsi suscipiant vel opinentur aliquam substantiam esse cui nec insit motus, nec generatio, nec corruptio, quod probatum est octavo Physicorum. Tali autem substantiæ non poterit concludi ex ratione prædicta, quod insint contraria, quia ex ea non fit aliquid. Et hæc solutio videtur procedere secundum Platonicos, qui propter mutabilitatem sensibilium coacti sunt ponere ideas immobiles, scilicet de quibus dentur definitiones, et fiant demonstrationes, et certa scientia habeatur; quasi de his sensibilibus propter eorum mutabilitatem et admixtionem contrarietatis in eis certa scientia esse non possit. Sed prima solutio sufficientior est.

LECTIO XI.

Quanam ratione aliqui existimaverunt, quæcumque apparent ita esse.

Similiter autem et quæ circa apparentia veritas quibusdam ex sensibilibus venit. Verum enim non pluralitate judicari putant oportere, nec paucitate. Idem vero his gustantibus dulce videtur, illis vero amarum. Quare si omnes laboraverint, aut omnes desipuerint, duo autem vel tres sani sint, aut intellectum habent: hos quidem videri laborare et desipere,

alios vero non. Amplius autem multis aliorum animalium contraria videri et nobis. Et ipsi autem unicuique ad se ipsum non eadem secundum sensum semper videri. Quæ igitur horum vera aut falsa non manifestum. Nihil enim magis hæc quam illa vera, sed similiter. Propter quod Democritus ait, aut nihil esse verum, aut nobis non manifestum. 10

669. — Postquam Philosophus solvit dubitationem, ex qua inducebantur antiqui ad ponendum contradictoria simul esse vera, hic *removet illa, ex quibus aliqui inducebantur ad ponendum omne, quod apparet, esse verum.* Dividitur autem pars ista in duas. Primo *ponit dubitationes*, ex quibus aliqui movebantur ad prædictam positionem ponendam. Secundo *removet dubitationes prædictas*, ibi, « Nos autem et ad hanc orationem. » Circa primum duo facit. Primo *ponit rationem eorum, ex qua movebantur ad ponendum omne, quod apparet, esse verum.* Secundo assignat causam prædictæ rationis, ibi, « Omnino vero propter « existimare. » Dicit ergo primo quod sicut opinio, quæ ponebat contradictoria simul esse vera, veniebat ex quibusdam sensibilibus, in quibus contingit contradictoria fieri ex aliquo uno, similiter « et veritas quæ est circa apparentia, » idest opinio de veritate apparentium, venit ex quibusdam sensibilibus, illis scilicet qui non protervientes, sed dubitantes in hanc positionem incidunt. Et hoc quia de eisdem sensibilibus inveniuntur contrariæ opiniones diversorum. Et hoc tripliciter. Primo, quia quibusdam gustantibus videtur dulce, quod aliis videtur amarum esse. Et sic homines de omnibus sensibilibus con-

trariam opinionem habent. Secundo, quia multa animalia contraria judicant de sensibilibus nobis. Illud enim quod videtur sapidum bovi vel asino, mali saporis ab homine judicatur. Tercio, quia idem homo in diversis temporibus diversimode judicat de sensibilibus. Quod enim nunc videtur sibi dulce et sapidum, alio tempore sibi videtur amarum et insipidum.

670. — Nec potest assignari ratio certa per quam fiat manifestum, quæ opinionum istarum sit vera, aut quæ sit falsa; quia non magis una earum videtur vera uni, quam alteri altera. Ergo oportet quod æqualiter sint veræ, vel æqualiter falsæ. Et ideo dixit Democritus, quod aut nihil est determinate verum in rebus; aut si quid est verum, non est nobis manifestum. Cognitionem enim rerum accipimus per sensus. Judicium autem sensus non est certum, cum non semper eodem modo judicet. Unde nulla certitudo videtur nobis esse de veritate, ut possimus dicere, quod hæc opinio determinate est vera et contraria determinate est falsa.

671. — Sed quia posset aliquis dicere, contra hanc opinionem, quod aliqua regula potest sumi per quam discernitur inter contrarias opiniones quæ earum sit vera, ut videlicet dicamus

quod illud est verum iudicium de sensibilibus quod dant sani, non quod dant ægrotantes; et de veritate hoc est verum iudicium, quod dant sapientes et intelligentes, non autem quod dant insipientes vel stulti: ideo in principio removet istam responsionem per hoc, quod iudicium certum de veritate non convenienter potest sumi ex multitudine et paucitate, ut scilicet dicatur esse verum quod multis videtur, falsum autem quod videtur paucis; cum quandoque illud quod est pluribus opinabile, non

sit simpliciter verum. Sanitas autem et ægritudo, sive sapientia et stultitia, non videntur differre nisi secundum multitudinem et paucitatem. Si enim omnes vel plures essent tales quales sunt illi qui nunc reputantur desipientes vel stulti, illi reputarentur sapientes. Et qui nunc reputantur sapientes, reputarentur stulti. Et similiter est de sanitate et ægitudine. Non ergo credendum est magis iudicio sani et sapientis de falsitate et veritate, quam iudicio infirmi et insipientis.

LECTIO XII.

Causas duas exponit, quibus antiquorum nonnulli rerum veritatem in apparentia consistere crediderunt.

Omnino vero propter existimare prudentiam quidem sensum et hunc autem esse alterationem, quod videtur secundum sensum, ex necessitate verum dicunt.

20 Ex his enim Empedocles et Democritus et aliorum, ut est verisimile dicere, unusquisque talibus opinionibus facti sunt rei. Etenim Empedocles, permutantes habitum permutare dicit prudentiam. Ad apparens enim consili-
um augere hominibus: et in aliis dicit: quia quantum alteri transformati sunt, tantum ipsis et semper sapere altera affuit. Parmenides vero enuntiat eodem modo. Ut enim quicumque habuerunt membrorum complexionem multæ flexionis, et hominibus intellectus inest. Idem enim est quod quidem sapit natura membrorum hominibus et omnibus et omni: quod enim plus est, intelligentia. Anaxagoras quoque pronuntiatione recordatur ad quosdam sociorum. Quia talia erant ipsis entia, qualia utique existimaverunt.
30 Dicunt autem et Homerum hanc habentem, quia fecit Hectorem tamquam in extasi fuerit a plaga jacere aliud sapientem: tamquam sapientes quidem et desipientes, sed non secundum eadem. Palam ergo quod si uterque prudentiæ, et entia simul sic et non sic se habent.

Quare et gravissimum accidens est. Nam si qui maxime contingens verum viderunt (hi autem sunt maxime quærentes ipsum et amantes) tales habent opiniones et talia enuntiant de veritate, quomodo non est dignum respondere philosophari conantes? Nam 1010a volantia prosequi erit utique veritatem inquirere.

Hujus autem opinionis causa est, quia de entibus quidem veritatem intendebant. Entia vero putabant esse sensibilia solum. In his vero multa quæ indeterminati natura consistit et quæ entis, sicut diximus. Propter quod decenter quidem dicunt, non vera autem dicunt. Sic enim congruit magis dicere, quam sicut Epicharmus ad Xenophanem.

Amplius autem omnem videntes hanc motam naturam, de permutante autem nihil verum dicimus: circa vero omnino semper permutans, non contingere verum dicere. Nam ex hac estimatione pullulavit opinio dictorum summa, quæ est dicentium heraclizare, et qualem Cratylus habuit, qui tandem opinatus est nihil oportere dicere, sed digitum movebat solum, et Heraclitum increpavit dicentem, bis in eodem flumine non est intrare. Ipse enim existimavit nec semel.

672. — *Ostendit causam prædictæ positionis.* Et primo ex parte sensus. Secundo ex parte sensibilibum, ibi, « Hujus autem opinionis causa etc. » Circa primum tria facit. Primo ponit causam prædictæ positionis ex parte sensus. Secundo recitat diversorum opiniones, quæ in hanc causam concordaverunt, ibi, « Ex his Empedocles etc. » Tertio invehit contra eos, ibi « Qua-

« re gravissimum. » Dicit ergo primo, quod antiqui hoc opinabantur, quod prudentia sive sapientia vel scientia non esset nisi sensus. Non enim ponebant differentiam inter sensum et intellectum. Cognitio autem sensus fit per quamdam alterationem sensus ad sensibilia: et ita quod sensus aliquid sentiat, provenit ex impressione rei sensibilis in sensum. Et sic semper cognitio

sensus respondet naturæ rei sensibilis, ut videtur. Oportet igitur, secundum eos, quod illud, quod videtur secundum sensum, sit de necessitate verum. Cum autem conjunxerimus quod omnis cognitio est sensitiva, sequitur quod omne quod alicui apparet quocumque modo, sit verum.

673. — Hæc autem ratio non solum deficit in hoc, quod ponit sensum et intellectum idem, sed et in hoc quod ponit iudicium sensus nunquam falli de sensibilibus. Fallitur enim de sensibilibus communibus et per accidens, licet non de sensibilibus propriis, nisi forte ex indispositione organi. Nec oportet, quamvis sensus alteretur a sensibilibus, quod iudicium sensus sit verum ex conditionibus rei sensibilis. Non enim oportet quod actio agentis recipiatur in patiente secundum modum agentis, sed secundum modum patientis et recipientis. Et inde est quod sensus non est quandoque dispositus ad recipiendum formam sensibilis secundum quod est in ipso sensibili; quare aliter aliquando iudicat quam rei veritas se habeat.

674. — Deinde cum dicit « ex his » enim »

Recitat diversorum opiniones assentientium causis prædictis. Omnia autem dicta eorum, quæ inducit, tendunt ad duo. Quorum primum est, quod intellectus sit idem cum sensu. Aliud est, quod omne quod videtur sit verum. Dicit ergo, quod ex prædictis rationibus Empedocles et Democritus et singuli aliorum sunt facti rei talibus opinionibus, ut « est dicere verisimile, » idest sicut verisimiliter conjecturare possumus ex eorum dictis.

675. — Dicit enim Empedocles quod illi, qui permutant « habitum, » idest dispositionem corporis, permutant etiam prudentiam; quasi intellectus cujus est prudentia, sequatur habitudinem corporis, sicut et sensus. Nam prudentia crescit in hominibus « ad apparens, » idest per hoc quod aliquid de novo incipit apparere homini, profectus scien-

tia fit in homine: sed hoc fit per hoc quod dispositio corporis variatur. Alia translatio habet melius: « Ad præsens » enim voluntas vel consilium augetur « hominibus, » quasi dicat: secundum dispositiones diversas præsentis, nova consilia, sive novæ voluntates, sive novæ prudentiæ hominibus augentur; quasi consilium sive voluntas non sequatur aliquam vim intellectivam in homine, quæ sit præter sensum, sed solum dispositionem corporis quæ variatur secundum præsentiam diversarum rerum. In aliis autem libris suis dicit Empedocles quod quantum ad alterationem transformat, idest secundum quantitatem qua homo transformatur in alteram dispositionem corporis, tanta eis est semper cura inquit, id est quod tot curæ sive sollicitudines seu prudentiæ hominibus adveniunt. Quod quidem est difficile. Alia translatio melius sic habet. « Quia quantumcumque mutati fiant, » intantum secundum ipsas semper sa- « pere alia statutum est sive stultum. » Vel « ipsis affuit » secundum aliam litteram: quasi dicat, quod quantumcumque homo mutatur in dispositione corporis, intantum semper alia sapientia, quasi alium intellectum et aliam sapientiam habens.

676. — Deinde ponit opinionem Parmenidis ad idem; dicens, quod Parmenides de rerum veritate enuntiat eodem modo sicut Empedocles. Dicit enim quod sicut unusquisque habet dispositionem membrorum valde circumflexorum, vel « multæ flexionis, » secundum aliam litteram, ita intellectus hominibus: quasi dicat, quod in membris hominis est multa varietas et circumvolutio ad hoc quod talis membrorum dispositio adaptetur ad operationem intellectus, qui sequitur membrorum complexionem, secundum eum. Ipse enim dicit quod idem est « quod curavit, » idest quod curam habet sive prudentiam de membris ex natura membrorum: et quod est « in omnibus, » idest in singulis partibus universi, et quod est « in omni, » idest in toto universo. Sed tamen aliter no-

minatur in toto universo, et in singulis partibus universi et etiam in homine. Et hoc in toto universo, dicitur Deus. In singulis autem partibus universi, dicitur natura. In homine autem, dicitur intellectus. Et sic hoc habet plus in homine quam in aliis partibus universi, quia in homine illa virtus intelligit propter complexionem determinatam membrorum, non autem in aliis rebus. In quo etiam datur intelligi quod intellectus sequitur complexionem corporis, et per consequens non differt a sensu. Alia translatio planius habet sic. Idem enim quod quidam sapit membrorum, non est in hominibus et omnibus et omnino. Plus enim est intellectus.

677. — Deinde ponit opinionem Anaxagoræ qui pronuntiavit ad quosdam suos socios vel amicos reducens eis ad memoriam, quia talia sunt eis entia, qualia suscipiunt sive opinantur. Et hoc est secundum quod in illis dictis philosophorum tangitur, scilicet quod veritas sequatur opinionem.

678. — Deinde ponit opinionem Homeri, de quo dicunt, quod videbatur eandem opinionem habere. Fecit enim in sua recitatione Hectorem jacere quasi in extasi a plaga sibi illata « aliud cunctantem, » idest aliud cogitantem quam prius, vel aliena sapientem, secundum aliam translationem, scilicet ab his quæ prius sapuerat, quasi cunctantem quidem et non cunctantem, idest in illo strato, in quo jacebat percussus, esset sapiens et non sapiens: sed non quantum ad eadem; quia quantum ad illa, quæ tunc sibi videbantur sapiens erat; quantum autem ad illa quæ prius sapuerat et jam sapere desierat, non erat sapiens. Alia translatio sic habet: « Sapientes quidem et desipientes »: quasi dicat, sicut fuit de Hectore qui sapiebat aliena post plagam, ita contingit et de aliis quod sunt simul sapientes et desipientes, non secundum eadem sed secundum diversa.

679. — Ex omnibus autem prædictis philosophorum opinionibus concludit conclusionem intentam, scilicet quod

si utræque sint prudentiæ, scilicet secundum quas homo existimat contraria mutatus de una dispositione in aliam; quod omne id quod existimatur sit verum. Non enim esset prudentia existimare falsum. Unde sequitur quod entia similiter se habeant sic et non sic.

680. — Deinde cum dicit « quare et »

Invehit contra prædictos philosophos, dicens, quod gravissimum accidens est quod eis accidit. Nam si illi, qui maxime viderunt verum inquantum contingit ab homine posse videri, scilicet prædicti philosophi, qui etiam sunt maxime quærentes et amantes verum, tales opiniones et tales sententias proferunt de veritate, quomodo non est dignum prædictos philosophos dolere de hoc, quod eorum studium frustratur, si veritas inveniri non potest? Alia litera habet « Quomodo non est dignum relinquere vel respuere » philosophari conantes? » idest quod homo non adhæreat his, qui volunt philosophari, sed eos contemnat. Nam si nullum verum potest ab homine de veritate sciri, quærere veritatem est quærere illud, quod non potest homo habere, sicut ille qui prosequitur vel fugat volatilia. Quanto enim magis prosequitur, tanto magis ab eo elongantur.

681. — Deinde cum dicit « hujus autem »

Assignat causam præmissæ opinionis *ex parte sensibilium*; scilicet quæ causa prædictæ opinionis etiam ex parte sensibilium ponebatur. Nam, cum sensibile sit prius sensu naturaliter, oportet quod dispositio sensuum sequatur sensibilium dispositionem. Assignat autem ex parte sensibilium *duplicem causam*; quarum secunda ponitur, ibi, « Amplius autem » omnium etc. » Dicit ergo primo, quod causa opinionis prædictorum philosophorum fuit, quia cum ipsi intenderent cognoscere veritatem de entibus, et videretur eis quod sola sensibilia entia essent, totius veritatis doctrinam dijudicarunt ex natura sensibilium rerum. In rebus autem sensibilibus multum est de

natura infiniti sive indeterminati, quia in eis est materia, quæ quantum est de se non determinatur ad unum, sed est in potentia ad multas formas: et est in eis natura entis similiter ut diximus, videlicet quod esse rerum sensibilibium non est determinatum, sed ad diversa se habens. Unde non est mirum si non determinatam cognitionem ingerit sensibus, sed huic sic, et alteri aliter.

682. — Et propter hoc prædicti philosophi decenter sive verisimiliter loquuntur ratione prædicta. Non tamen verum dicunt in hoc quod ponunt nihil determinatum esse in rebus sensibilibus. Nam licet materia quantum est de se indeterminate se habeat ad multas formas, tamen per formam determinatur ad unum modum essendi. Unde cum res cognoscantur per suam formam magis quam per materiam, non est dicendum quod non possit haberi de rebus aliqua determinata cognitio. Et tamen quia verisimilitudinem aliquam habet eorum opinio, magis congruit dicere sicut ipsi dicebant, quam sicut dicit Epicharmus ad Xenophanem, qui forte dicebat omnia immobilia et necessaria esse, et per certitudinem sciri.

683. — Deinde cum dicit « amplius autem »

Ponit *secundam causam* ex parte sensibilibium sumptam; dicens quod philosophi viderunt omnem hanc naturam, scilicet sensibilem, in motu esse. Viderunt etiam de permutante, idest de eo quod movetur, quod nihil verum dicitur in quantum mutatur. Quod enim mutatur de albedine in nigredinem, non est album nec nigrum in quantum mutatur. Et ideo si natura rerum sensibilibium semper permutatur, et « omnino, » idest

quantum ad omnia, ita quod nihil in ea est fixum, non est aliquid determinate verum dicere de ipsa. Et ita sequitur quod veritas opinionis vel propositionis non sequatur modum determinatum essendi in rebus, sed potius id quod apparet cognoscenti; ut hoc sit esse verum unumquodque quod est alicui apparere.

684. — Et quod ista fuerit eorum ratio, ex hoc patet. Nam ex hac susceptione sive opinione pullulavit opinio dictorum philosophorum « summa vel extrema, » idest quæ invenit quid summum vel extremum hujus sententiæ, quæ dicebat « heraclizare, » idest sequi opinionem Heracliti, vel sequentium Heraclitum secundum aliam literam, idest qui dicebant se opinionem Heracliti sequi qui posuit omnia moveri, et per hoc nihil esse verum determinate. Et hanc opinionem habuit Cratylus, qui ad ultimum ad hanc dementiam devenit, quod opinatus est quod non oportebat aliquid verbo dicere, sed ad exprimendum quod volebat, movebat solum digitum. Et hoc ideo, quia credebat quod veritas rei quam volebat enuntiare, primo transibat, quam oratio finiretur. Brevis autem spatio digitum movebat. Iste autem Cratylus reprehendit vel increpavit Heraclitum. Heraclitus enim dixit quod non potest homo bis intrare in eodem flumine, quia antequam intret secundo, aqua quæ erat fluminis jam defluerat. Ipse autem existimavit, quod nec semel potest homo intrare in eodem fluvium, quia ante etiam quam semel intret, aqua fluminis defluit et supervenit alia. Et ita non solum etiam non potest homo bis loqui de re aliqua antequam dispositio mutetur, sed etiam nec semel.

LECTIO XIII.

*Sensibilium mutationem in nullo prorsus eorum veritati obstare,
sex rationibus ostendit.*

Nos autem et ad hanc rationem dicemus, quia permutans quando permutat habet quamdam ipsius veram rationem non existimari esse.

Est etiam dubitatio. Abiciens enim, habet aliquid ejus quod abjicitur: et ejus quod fit, jam necesse aliquid esse. 20 Omninoque si corrumpitur, existet aliquid ens. Et si fit, ex quo fit et a quo generatur necesse est esse, et hoc non esse in infinitum.

Sed hæc prætermittentes, ita dicamus, quia non idem est permutans secundum quantitatem et secundum qualitatem. Secundum quantitatem igitur fit idem non manens. Sed secundum speciem omnia cognoscimus.

Amplius autem dignum increpare sic existimantes, quod sensibilium in mi-

noribus numerum scientes sic habentem, de cælo toto similiter enuntia-
verunt. Nam circa nos sensibilis locus
in generatione et corruptione perse- 30
verat solum ens. Sed iste, ut ita dicatur, nulla pars est omnis. Quare justius utique propter illa hæc reveriti fuissent: quare propter hoc de illis erraverunt.

Amplius autem palam quia ad hos eadem olim dictis dicemus. Quod enim est immobilis natura quædam, ostendendum ipsis et credendum est eis.

Et etiam contingit simul dicentibus esse et non esse, quiescere magis dicere omnia quam moveri. Non etenim in quod aliquid permutetur. Nam omnia insunt omnibus.

685. — *Disputat contra prædicta.*
Et primo quantum ad hoc quod ponebant de mutabilitate rerum sensibilium. Secundo quantum ad hoc quod dicebatur de apparentia sensuum, ibi, « De veritate vero quod non est. » Circa primum ponit sex rationes; quarum prima talis est. Qui existimat non esse de eo quod non est, veram opinionem habet, et veram orationem profert si hoc enuntiat: sed quod mutatur, dum mutatur non est, nec illud ad quod mutatur, nec illud ex quo mutatur: ergo aliquid vere potest dici de eo quod mutatur. Sic ergo possumus dicere contra prædictam rationem « vel orationem, » idest opinionem dicentem quod de eo quod mutatur nihil potest verum dici, quia « permutans, » idest quod mutatur, « quando permutat, » idest quando permutatur, habet quamdam orationem vel rationem veram « in eis, » idest secun-

dum prædictorum opinionem « non existimari, » idest quod non existimetur aliquid ei inesse.

686. — Deinde cum dicit « est etiam »
Secundam rationem ponit, quæ talis est. Omne quod permutatur, habet jam aliquid de termino ad quem permutatur; quia quod mutatur, dum mutatur, partim est in termino ad quem, et partim in termino a quo, ut probatur in sexto Physicorum; vel secundum aliam literam « abiciens habet aliquid « ejus quod abjicitur. » Et ex hoc datur intelligi, quod in eo quod movetur, sit aliquid de termino a quo: quia quamdiu aliquid movetur, tamdiu terminus a quo abjicitur; non autem abjiceretur nisi aliquid ejus inesset subjecto mobili. Et ejus quod fit, necesse est jam aliquid esse: quia omne quod fit fiebat, ut probatur sexto Physicorum. Patet etiam,

quod si aliquid corrumpitur, quod adhuc aliquid sit; quia si omnino non esset, jam esset omnino in corruptum esse, et non in corrumpi. Similiter autem si aliquid generatur, oportet quod sit materia ex qua generatur, et agens a quo generatur. Hoc autem non est possibile procedere in infinitum; quia ut probatur in secundo, nec in causis materialibus, nec in agentibus, in infinitum proceditur. Sic igitur est magna dubitatio contra eos qui dicunt, quod de eo quod movetur nihil potest vere dici: tum quia in eo quod movetur et generatur est aliquid de termino ad quem: tum quia in omni generatione et motu oportet ponere aliquid ingentum et immobile ex parte materiæ et agentis.

687. — Deinde cum dicit « sed hæc »

Tertiam rationem ponit. Et hæc ratio contradicit eis quantum ad causam, ex qua opinionem sumpserunt, quia omnia sensibilia semper moventur. Moti enim sunt ad hoc dicendum ex his quæ augentur. Viderunt enim quod aliquid per unum annum crescit secundum modicam quantitatem; et crediderunt quod motus augmenti esset continuus, ita quod quantitas, secundum quam attenditur augmentum divideretur proportionaliter secundum partes temporis, ita quod in qualibet parte fieret augmentum aliqujus quantitatis, cujus proportio esset ad totam quantitatem, sicut proportio partis temporis ad totum tempus. Unde, cum iste motus sit insensibilis, existimaverunt similiter quod ea quæ videntur quiescere, moventur, sed motu insensibili.

688. — Dicit ergo contra illos, quod prætermisiss illis, quæ dicta sunt, patet quod non est idem motus secundum quantitatem, et secundum qualitatem vel formam. Et quamvis concedatur eis quod motus secundum quantitatem sit continuus in rebus, et quod omnia hoc motu semper insensibiliter moveantur, tamen secundum qualitatem vel formam non oportet quod propter hoc semper omnia moveantur. Et ita poterit haberi

cognitio de rebus determinata; quia res magis cognoscuntur per suam speciem quam per suam quantitatem.

689. — Deinde cum dicit « amplius » autem »

Quartam rationem ponit, dicens, quod dignum est renuere sive increpare « sic » existimantes, » idest opinantes, scilicet quod omnia sensibilia sunt semper in motu, propter hoc quod paucorum sensibilibum numerum inveniunt sic se habentem, cum tamen plura sensibilia immobilia sint, nisi quantum ad motum localem. Constat enim quod sola sensibilia quæ sunt hic circa nos in sphaera activorum et passivorum, sunt in generatione et corruptione. Hujusmodi autem locus est quasi nihil respectu universi. Nam tota terra non habet sensibilem quantitatem respectu supremæ sphaeræ. Ideo se habet ad eam sicut centrum, sicut astrologi probant per hoc quod semper sex signa zodiaci super terram apparent. Quod non esset, si terra aliquam partem cæli sensu notabilem a nobis occultaret. Stultum enim fuit de tota natura sensibili judicare propter illa pauciora; immo tolerabilius fuisset quod tota natura sensibilis fuisset dijudicata secundum modum (1) cælestium corporum, quæ multum excedunt alia in quantitate.

690. — Deinde cum dicit « amplius » autem »

Quintam rationem ponit, dicens, quod contra hæc dicenda sunt ea quæ supra sunt dicta in hoc eodem libro; scilicet quod sit quædam « natura immobilis, » scilicet natura primi motoris, ut probatum est in octavo Physicorum. Et hoc est dicendum contra eos, et ipsi debent hoc credere, sicut alibi probatum est. Et ideo non est verum, quod omnia sint semper in motu, et quod nihil vere de aliquo possit dici.

691. — Deinde cum dicit « et etiam » *Sextam* rationem ponit, dicens, quod

(1) Al. motum.

illa positio, qua ponunt omnia moveri, repugnat primæ eorum positioni, qua ponuntur contradictoria simul verificari de eodem: quia si aliquid simul est et non est, magis sequitur quod omnia quiescant quam quod omnia moveantur. Nihil enim permutatur ad

hoc quod jam inest ei; sicut quod jam est album non mutatur ad albedinem. Si autem idem contingit simul esse et non esse, omnia insunt omnibus, ut supra probatum est, quia omnia sunt unum. Et ita non erit in quod possit aliquid permutari.

LECTIO XIV.

Septem rationibus probat rerum veritatem in apparentia non consistere.

b De veritate autem, quod non omne apparens verum: primum quidem, quia neque sensus falsus proprii est: sed phantasia non idem sensui.

Deinde dignum mirari si hoc dubitatur, utrum tantæ sunt magnitudines et colores tales quales a remotis videntur, aut quales de prope: et utrum qualia sanis, aut qualia laborantibus. Et graviora, utrum qualia debilibus, aut qualia robustis. Et vera, utrum qualia dormientibus, aut qualia vigilantibus. Quod quidem enim non putant palam. Nullus ergo si putaverit se de nocte Athenis esse ens in Lybia, vadit ad Odion.

Amplius autem de futuro, ut et Plato dicit nequaquam similiter propria medici opinio et ignorantis, velut de futuro sanum fore, aut non futuro.

Amplius autem et non similiter in sensibilibus propria alieni et proprii, aut propinqui et ejus quod ipsius. Et de coloribus quidem visus non gustus; de chymis vero, gustus sed non visus.

Quorum unusquisque in eodem tempore, circa idem nunquam dicit ita et non ita simul habere. Sed nec in altero tempore circa passionem dubita-

vit, sed circa id cui accidit passio. Dico autem, puta idem quidem videtur vinum, aut mutatum vinum, aut corpore mutato, quandoque quidem dulce esse, quandoque autem non dulce. Sed quod non dulce, quale est quando fuerit, nunquam mutavit: sed semper de ipso verum dicit, et est ex necessitate existens tale dulce.

Quamvis et hæc rationes omnes auferunt, quemadmodum et substantiam non esse ullius, ita nec ex necessitate nihil. Necessarium enim quod non contingit aliter et aliter se habere. Quare et siquidem ex necessitate, non habebit ita et non ita.

Et ex toto si est actu sensibile solum, nihil utique erit solum non existentibus animatis. Sensus enim non erit. Neque quidem igitur sensibilia esse, et neque sensationes forsitan verum. Sentientis enim passio hæc est. Subjecta vero non esse quæ sensum faciunt, et sine sensu, impossibile. Non enim sensus suimet est, sed aliquid alterum præter sensum, quod prius esse sensu necesse est. Movens enim moto prius est natura. Et utique, si adinvicem dicantur hæc ipsa, nihil minus.

30

1011a

692. — Hic incipit procedere contra ipsam rationem de veritate apparentium: et circa hoc duo facit. Primo improbat hanc opinionem. Secundo inducit conclusionem intentam, ibi, « Igitur quia cunctorum. » Circa primum duo facit. Primo disputat contra illos, qui prædictam positionem propter aliquam rationem vel dubitationem posuerunt. Secundo contra protervientes, ibi, « Sunt autem quidam. » Circa primum ponit septem rationes. Circa primam sic dicit. Ostensum est, quod non om-

nia sunt mutabilia, sed « de veritate » quod non omne apparens sit verum, » ista consideranda sunt: quorum primum est quod sensus non est proprie causa falsitatis, sed phantasia, quæ non est idem sensui: quasi dicat: diversitas judiciorum, quæ dantur de sensibilibus, non provenit ex sensu, sed ex phantasia, ad quam propter aliquod impedimentum naturæ proveniunt deceptiones sensuum. Phantasia autem non est eadem sensui, ut probatur tertio de Anima, sed est motus factus a sensu secundum actum.

Unde quod ipsi attribuerunt sensui istam diversitatem iudiciorum, per quam unus iudicatur falsum sentire de hoc, de quo alius verum sentit, non convenienter faciunt. Alia translatio melius habet, « Et primum quidem quia nec « sensus falsus proprii est. Sed phantasia non idem est sensui: » quasi dicat, quod nullus sensus de proprio objecto decipitur, sicut visus non decipitur de coloribus. Ex quo patet quod iudicium sensus de sensibili proprio est determinatum. Unde oportet determinatam veritatem esse in rebus.

693. — Et si obijciatur quod aliquando etiam circa sensibilia propria error accidit, respondet quod hoc non est ex sensu, sed ex phantasia, per cuius indispositionem aliquando contingit quod id quod per sensum accipitur, aliter ad ipsam perveniat quam sensu percipitur, sicut patet in phreneticis in quibus organum phantasie est læsum.

694. — Deinde cum dicit « deinde « dignum »

Secundam rationem ponit, circa quam sic dicit. Dignum est admirari si aliqui de hoc « quærent, » vel « dubitant, » secundum aliam literam, utrum magnitudines tales sint quales videntur a remotis, vel quales videntur a propinquis. Quasi enim per se verum est quod sensus propinquas magnitudines iudicat tales esse quales sunt, remotas autem minores quam sint, quia quod a remotiori videtur, videtur minus, ut in perspectiva probatur.

695. — Et simile est si quis dubitat utrum colores sint tales quales videntur a remotis, vel quales videntur a propinquis. Constat enim quod virtus agentis quanto plus in remotis porrigitur in agendo, tanto deficientior ejus invenitur effectus. Ignis enim minus calefacit quæ distant, quam quæ sunt propinqua. Unde et color corporis perfecti sensitivi non ita immutat perfecte in remoto ut in propinquo diaphanum. Et propter hoc verius est iudicium sen-

sus de coloribus sensibilibus in propinquo quam in remoto.

696. — Et simile est etiam si quis dubitat utrum aliqua talia sint qualia videntur sanis, aut qualia videntur « laborantibus, » idest infirmis. Sani enim habent organa sensuum bene disposita, et ideo species sensibilibus in eis recipiuntur prout sunt, et propter hoc verum est iudicium sanorum de sensibilibus. Organa vero infirmorum sunt indisposita. Unde non convenienter immutantur a sensibilibus. Et propter hoc eorum iudicium de eis non est rectum, ut patet in gustu: cujus organum quia in infirmis corruptis humoribus est infectum, ea quæ sunt boni saporis eis insipida videntur.

697. — Et simile iterum est utrum pondera sint ita gravia sicut videntur debilibus, vel sicut videntur robustis. Constat enim quod robusti de ponderibus iudicant secundum quod sunt. Non autem ita est in debilibus in quibus difficultas ad sustinendum pondus, non solum provenit ex magnitudine ponderis, quemadmodum in robustis, sed etiam ex paucitate virtutis. Unde etiam parva pondera eis magna videntur.

698. — Simile est si aliqui dubitant utrum veritas sic se habeat sicut videtur dormientibus aut sicut videtur vigilantibus. In dormientibus enim ligati sunt sensus, et ita iudicium eorum de sensibilibus non potest esse liberum, sicut est iudicium vigilantium, quorum sensus sunt soluti. Supra autem dictum est quod mirandum est si dubitant, quia ex eorum actibus apparet quod non dubitant, nec existimant omnia prædicta iudicia æqualiter esse vera. Si enim aliquis existens in Lybia in somnis videat se esse Athenis, vel aliquis existens Parisiis videat se esse in Hungaria in somnis, a somno surgens non talia operatur, qualia operaretur si in vigilia hoc percepisset. Iret enim ad Odion, idest ad locum quemdam qui est Athenis, si in vigilia se Athenis esse videret, quod non facit si hoc somniavit. Ergo patet quod non putat similiter esse ve-

rum, quod videtur dormienti et vigilanti.

699. — Similiter potest argui de aliis quæstionibus prædictis. Licet enim oretenus de talibus quærant, tamen de eis in mente non dubitant. Unde patet rationem esse nullam, qua ponebant omne quod videtur esse verum. Hoc enim ponebant, quia diversarum opinionum non potest accipi quæ verior sit, sicut supra dictum est.

700. — Deinde cum dicit « amplius autem »

Tertiam rationem ponit; dicens quod de futuris, sicut Plato dicebat, non similiter « est propria, » idest principalis firma et vera et digna credi opinio medici, et ignorantis medicinam, sicut de hoc futuro quod est infirmatum sanari vel non sanari. Nam medicus, qui scit causam sanitatis, potest aliqua signa sanitatis futuræ præscire, quæ nescit artis medicinalis ignarus. Unde patet quod stulta est opinio, qua creditur omnes opiniones æqualiter esse veras.

701. — Deinde cum dicit « amplius autem »

Quartam rationem ponit, quia in sensibilibus non similiter « est propria, » idest vera et credibilis judicatio sensus de alieno sensibili, et de proprio. Sicut visus non similiter judicat de coloribus et gustus. Sed credendum est de coloribus iudicio visus. « Et de chymis, » idest saporibus, iudicio gustus. Unde si visus iudicet aliquid dulce esse, et gustus percipit idem esse amarum, credendum est magis gustui quam visui.

702. — Et similiter etiam non est æqualis ponderis iudicium sensus de proprio sensibili, et de eo quod est proprio propinquum. Propinqua autem propriis sensibilibus hic dicuntur sensibilia communia, ut magnitudo, numerus, et huiusmodi, circa quæ magis decipitur sensus quam circa sensibilia propria, minus tamen quam circa sensibilia alterius sensus, vel circa ea quæ sunt sensibilia per accidens. Et ita patet quod

stultum est dicere omnia iudicia æqualiter esse vera.

703. — Deinde cum dicit « quorum unusquisque »

Quintam rationem ponit; dicens, quod nullus sensus in eodem tempore simul dicit circa idem ita se habere et non habere. In eodem enim tempore non dicit visus aliquid esse album et non album, nec bicubitum et non bicubitum, nec dulce et non dulce. Sed quamvis in diversis temporibus videatur iudicium sensus opposita de eodem iudicare, nunquam tamen dubitatio accidit ex iudicio circa passionem ipsam sensibilem, sed circa passionis subjectum, verbi gratia, de eodem subjecto, scilicet vino, gustui quandoque videtur quod est dulce, et quandoque quod non est dulce. Quod provenit vel propter mutationem corporis sensibilis, vel instrumenti quod est infectum amaris humoribus; et sic quicquid gustat ei non dulce videtur; — vel propter mutationem ipsius vini. Sed nunquam gustus mutat iudicium suum quin ipsam dulcedinem talem iudicet esse qualem perpendit in dulci, quando iudicavit eam esse dulcem; sed de ipsa dulcedine semper verum dicit, et semper eodem modo. Unde si iudicium sensus est verum, sicut ipsi ponunt, sequitur etiam quod natura dulcis ex necessitate sit talis, et sic aliquid erit determinate verum in rebus. Sequitur etiam quod nunquam affirmatio vel negatio sunt simul vera, quia nunquam sensus simul dicit aliquid esse dulce et non dulce, ut dictum est.

704. — Deinde cum dicit « quamvis et »

Sextam rationem ponit, dicens, quod prædictæ rationes omnes vel opiniones sicut auferunt omnia substantialia prædicata, ut supra ostensum est, ita auferunt omnia prædicata necessaria. Sequitur enim quod nihil de altero prædicatur substantialiter aut necessario. Et quod non substantialiter, ex supra dictis patet. Quod autem non necessa-

rio, sic probatur. Quia necessarium est, quod non contingit aliter se habere. Si ergo omne quod est, est sic vel aliter, secundum eos qui dicunt contradictoria simul esse vera, et oppositas opiniones, sequetur quod nihil sit necessarium in rebus.

705. — Deinde cum dicit « et ex « toto »

Septimam rationem ponit, dicens. Si omne apparens est verum, nec aliquid est verum nisi ex hoc ipso quod est apparens sensui, sequetur quod nihil est nisi inquantum sensibile est in actu. Sed si solum sic aliquid est, scilicet inquantum est sensibile, sequetur quod nihil sit si non erunt sensus. Et per consequens si non erunt animata vel animalia. Hoc autem est impossibile.

706. — Nam hoc potest esse verum quod sensibilia inquantum sensibilia non sunt, idest si accipiantur prout sunt sensibilia in actu, quod non sunt sine sensibus. Sunt enim sensibilia in actu secundum quod sunt in sensu. Et secundum hoc omne sensibile in actu

est quædam passio sentientis, quæ non potest esse si sentientia non sunt. Sed quod ipsa sensibilia quæ faciunt hanc passionem in sensu non sint, hoc est impossibile. Quod sic patet. Remoto enim posteriori, non removetur prius: sed res faciens passiones in sensu non est ipsemet sensus, quia sensus non est suimet, sed alterius, quod oportet esse prius sensu naturaliter, sicut movens moto naturaliter est prius. Visus enim non videt se sed colorem.

707. — Et si contra hoc dicatur quod sensibile et sensus sunt relativa adinvicem dicta, et ita simul natura, et interempto uno interimitur aliud; nihilominus sequitur propositum; quia sensibile in potentia non dicitur relative ad sensum quasi ad ipsum referatur, sed quia sensus refertur ad ipsum, ut in quinto hujus habetur. Patet igitur quod impossibile est dici quod ex hoc sunt aliqua vera, quia sensui apparent. Quod ponunt illi qui ponunt omnia apparentia esse vera, ut ex prædictis patet.

LECTIO XV.

Eos evincit, qui mentis pertinacia contradictoria simul ex apparenti verificari putaverunt: contraria item simul in eodem esse non posse asserit.

C. VI. Sunt autem quidam qui dubitant, hujusmodi persuasorum, et has rationes solum dicentium. Quærunť enim quis qui judicat sanum, et omnino circa singula recte judicantem. Tales vero dubitationes similes sunt dubitationi, utrum dormimus nunc, aut vigilamus? Possunt autem omnes dubitationes tales idem. Omnium enim rationem hi 10 dignificant esse. Principium enim quærunť et hoc per demonstrationem accipere. Quandoque vero quod non persuasi sunt, manifesti sunt in actibus. Sed secundum quod quidem diximus, hæc eorum passio est. Rationem enim quærunť, quorum non est ratio. Demonstrationis enim principium non est demonstratio. Hi quidem utique facile hoc credent. Est enim non difficile sumere.

Qui vero vim in solo verbo quærunť, impossibile quærunť. Contraria namque dicere significant statim contraria dicentes.

Verum si non omnia sunt ad aliquid, sed quædam secundum se, non erit utique omne quod apparet verum: nam quod apparet, alicui apparet. Quare 20 qui omnia, quæ apparent esse, vera dicunt, omnia quæ sunt facit ad aliquid. Propter quod et observandum vim in sermone quærentibus, simul autem et sustinere sermonem dignificantibus, quod non quod apparet, est, sed quod apparet, cui apparet, et quando apparet, inquantum et ut. Si autem sustineant quidem sermonem, non sic autem sustineant, accidit ipsis contraria cito dicere: contingit enim secundum visum eisdem mel apparere, gustu vero non. Et oculis duobus existentibus, non eadem utrique visui, si sunt dissimiles. Quoniam ad dicentes propter jam dictas causas quod apparet verum esse et propter hoc similiter 30 omnia esse vera et falsa: neque enim

omnibus eadem apparere contingit. Nec enim accidunt semper eadem, sed multoties contraria secundum idem tempus. Tactus enim duo dicit in digitorum varietate et visus unum: aut nullatenus idem et secundum idem sensui et similiter et in eodem tempore. Quare hoc utique erit verum. Sed forsitan ideo erat necesse dicere, non propter dubitationem, sed orationis causa dicentibus, quia hoc non est verum, sed huic verum.

Et sicut prædictum, est necesse ad aliquid facere omnia et ad opinionem et sensum. Quare nec factum est, nec erit nihil, nullo præopinante. Si vero factum est, aut erit, palam quia non erunt omnia ad opinionem.

Amplius si unum ad unum, aut ad determinatum. Et si idem dimidium et æquale, sed non æquale ad duplum, neque dimidium ad æquale. Verum ad opinans si idem est homo et opinatum, non est homo opinans, sed opinatum. Si vero unumquodque fuerit ad opinans, ad infinita erit specie opinans. 10

Igitur quia cunctorum est opinio firmissima, non esse simul veras oppositas dictiones: et quid accidit ita dicentibus, et quare ita dicunt, tot sint dicta.

Quoniam autem impossibile est contradictionem veram simul esse de eodem, palam quia nec contraria simul inesse eidem contingit. Contrariorum enim alterum est privatio. Non vero minus substantiæ privatio negatio est ab aliquo genere determinato. Si igitur impossibile est simul affirmare et negare vere, impossibile est contraria simul inesse, sed vel quo ambo vel quo alterum: alterum vero simpliciter aut non. 20

708. — Disputat contra illos, qui prædictam rationem non ex ratione, sed ex pertinacia susceperunt: et circa hoc duo facit. Primo ponit qualiter isti moventur ad hanc opinionem ponendam. Secundo ostendit qualiter est resistendum, ibi, « Qui vero vim in solo » verbo etc. » Dicit ergo primo, quod præter prædictos qui in prædictam opinionem ex quibusdam dubitationibus inciderunt, sunt aliqui qui interrogant « persuasos in his, » scilicet opinionibus, idest deceptos, ut eos in deceptione detineant, et has solas rationes habent ad suam opinionem confirmandam. Alia translatio habet: « Sunt autem quidam » qui deficiunt sive dubitant huiusmodi « persuasorum has rationes solum dicentium. » Et est sensus, quia quidam deceptorum, qui prædictam opinionem tenent, has solas dubitationes tenent, et his rationibus utuntur, quæ infra dicuntur. Si enim dicatur eis quod inter contrarias opiniones credendum est magis sanis quam infirmis, et sapientibus quam ignorantibus, et vigilantibus quam dormientibus, ipsi iterato quærent quomodo possit dijudicari sanus per certitudinem ab infirmo, et vigilans a dormiente, et sapiens a stulto: et breviter in omnibus diversitatibus opinionum quomodo potest discerni quis illorum iudicat recte in omnibus, cum quibusdam videatur aliquis esse sapiens qui alii videtur stultus, et sic de aliis.

709. — Sed istæ dubitationes stultæ sunt. Similes enim sunt illi dubitationi, quæ dubitatur, utrum nunc dormiamus, an vigilemus. Horum enim omnium distinctio per se non est. Omnes autem dubitationes prædictæ idem valent, quia ex eadem radice procedunt. Volunt enim isti sophistæ quod omnium possent accipi rationes demonstrativæ. Patet enim quod ipsi quærebant accipere aliquod principium, quod esset eis quasi regula ad discernendum inter infirmum et sanum, inter vigilantem et dormientem. Nec erant contenti istam regulam qualitercumque scire, sed eam volebant per demonstrationem accipere. Ergo

quod ipsi decepti sunt, manifestum est in eorum actibus secundum quod diximus. Ex quibus apparet quod positio eorum sit falsa. Nam si æqualiter efficax esset iudicium dormientis et vigilantis, eadem sequerentur in actibus hominum ex utroque iudicio; quod patet esse falsum. Alia litera habet: « Quandoque vero quod non persuasi sunt »; et est sententia convenientior præmissis. Ipsi enim licet hoc ponant et oretenus quærant, non tamen mente in hoc decipiuntur quod credant similiter esse verum iudicium dormientis et vigilantis; quod ex eorum actibus patet, ut dictum est.

710. — Sed quamvis non sint decepti ut in hoc dubitent, hæc « tamen » est passio eorum, » idest infirmitas mentis quod quærent rationem demonstrativam eorum quorum non est demonstratio. Nam « principium demonstrationis non est demonstratio, » idest de eo demonstratio esse non potest. Et hoc est eis facile ad credendum, quia non est hoc difficile sumere etiam per demonstrationem. Ratio enim demonstrativa probat quod non omnia demonstrari possunt, quia sic esset abire in infinitum.

711. — Deinde cum dicit « qui vero »

Disputat contra istos, vel contra alios, qui nec hac ratione moventur ad ponendum omnia apparentia esse vera, quia non potest per demonstrationem accipi regula, per quam certitudinaliter possit discerni inter iudicantes vere et non vere, sed solum ex quadam protervia (1) rationem prædictam ponunt. Et circa hoc tria facit. Primo ostendit quod tales protervientes tendant ducere ad impossibile. Secundo qualiter resistendum est eis apparenter, ibi, « Verum si non omnia. » Tertio qualiter eis obviandum est secundum veritatem, ibi, « Et sicut » prædictum est etc. » Dicit ergo primo, quod illi qui quærent « vim in solo » verbo, » idest qui non moventur ex

(1) Al. potentia.

aliqua ratione, nec propter difficultatem alicujus dubitationis, nec propter defectum demonstrationis, sed solum verbis innuntantur, et credunt quod omnia possunt dicere quæ improbari non possunt, isti tales quærent ducere ad aliquid impossibile. Volunt enim ad hoc ducere, quod contraria sint simul vera, per hoc quod omnia apparentia sunt vera.

712. — Deinde cum dicit « verum si »

Docet ex eorum positione eis resistere, et prædictum inconveniens evitare; dicens, quod nisi ponantur omnia quæ sunt esse ad aliquid, non potest dici, quod omne apparens sit verum. Si enim sunt quædam in rebus, quæ secundum se habent esse absolutum, non per relationis sensum vel opinionem, non idem erit eis esse quod apparere: hoc enim dicit relationem ad sensum vel opinionem, quia apparens alicui apparet. Et ita oportebit quod non apparens sit verum. Patet igitur quod quicumque dicit omnia apparentia esse vera, facit omnia entia esse ad aliquid, scilicet in respectu ad opinionem vel sensum. Et ideo contra prædictos sophistas, qui quærent vim in oratione, si aliquis dignetur eis « dare orationem, » idest concedere hanc positionem, quam ipsi ponunt, custodiendum sive observandum est eis ne deducantur ad concedendum contradictoria simul esse vera; quia non est dicendum absolute quod omne apparens est verum; sed quod apparet, est verum cui apparet, et quantum apparet, et quando apparet et sicut apparet: hoc enim licitum erat nobis apponere, ex quo res non habent esse absolutum, sed relativum tantum.

713. — Ideo autem hoc observandum est volentibus hanc positionem concedere, quia si aliquis concedat eis quod omne apparens est verum, et ita non concedat cum prædictis determinationibus, sicut dictum est, sequeretur quod statim dicat contraria simul esse vera. Contingit enim quod idem secundum visum videtur mel propter similem colorem mellis, et secundum gustum non

mel propter dissimilem saporem. Et similiter cum duo oculi sint dissimiles, non eadem est visio quæ fit per utrumque oculum, vel non eadem videntur utrique visui qui fit per utrumque oculum. Ut si pupilla unius oculi infecta sit aliquo grosso vel nigro vapore, alia vero pura, videbuntur per oculum infectum omnia nigra vel obscura, per alium autem non. Ideo autem dico hoc esse custodiendum vel observandum, quia hoc est necessarium apud prædictos sophistas, qui dicunt ex causis prædictis omne apparens esse verum.

714. — Et ex hoc sequi potest, quod omnia similiter sunt vera et falsa, propter hoc quod non omnibus eadem apparent, nec etiam eadem ad seipsum, cum multoties idem homo secundum idem tempus judicet contraria secundum diversos sensus. Sicut visus judicat esse unum, quod tactus judicat esse duo propter variationem digitorum, qua contingit quod idem tangibile per diversa instrumenta tangibilia, scilicet tactus per diversos digitos, ad vim tactivam pervenit ac si essent duo tangibilia. Nullatenus autem eidem homini secundum eundem sensum similiter et in eodem tempore, videtur quod hoc sit verum, scilicet contraria simul esse.

715. — Ideo autem forsitan est necessarium sic respondere prædictis sophistis, qui dicunt non propter dubitationem sed orationis causa, quasi ex protervia ipsam orationem propter seipsam concedentibus, quia hoc non est verum simpliciter, sed huic verum. Ex hoc enim non sequitur contradictoria simul esse vera. Esse enim huic verum, et non esse verum illi, non est contradictorium.

716. — Deinde cum dicit « et sicut »

Docet resistere sophistis prædictis secundum veritatem, et non solum ad hominem; scilicet non concedendo falsam opinionem, quam ipsi ponunt. Et hoc duabus rationibus: quarum prima sic dicit. Sicut dictum est prius, si omne apparens est verum, necesse « est fa-

« cere omnia ad aliquid, » scilicet ad opinionem et sensum. Et ex hoc sequitur hoc inconveniens quod nihil sit, nec fiat, nullo opinante. Si autem hoc falsum est, quia multa sunt et fiunt de quibus nulla est opinio vel cognitio, sicut quæ sunt in profundo maris vel in visceribus terræ, manifestum est quod non omnia sunt ad aliquid, idest ad opinionem et sensum. Et ita non omne apparens est verum.

717. — Deinde cum dicit « amplius « si »

Ponit *secundam rationem*, dicens, quod unum non refertur nisi ad unum; et non ad quodcumque unum, sed ad unum determinatum. Sicut patet quod sint idem subjecto dimidium et æquale; non tamen ad æquale dicitur duplum, sed magis ad dimidium. Æquale vero dicitur ad æquale. Et similiter si ipse homo qui est opinans sit etiam opinatus, non refertur homo ad opinans inquantum est opinans, sed inquantum est opinatus. Si igitur omnia entia inquantum sunt huiusmodi, referuntur ad opinans inquantum opinans est, sequetur quod hoc quod dico opinans non sit unum, cum ad unum non referatur nisi unum, sed infinita secundum speciem, cum infinita referantur ad ipsum; quod est impossibile. Unde non potest dici quod omnia relative dicantur ad opinans, nec per consequens quod omne apparens vel opinans sit verum.

718. — Deinde cum dicit « igitur « quia »

Concludit conclusionem suam intentam: et circa hoc duo facit. Primo ponit ipsam *principalem conclusionem*. Secundo inducit quoddam corollarium ex ea, ibi, « Si igitur impossibile. » Dicit ergo primo, quod ex prædictis patet, quod inter omnes opiniones vel senten-

tias ista est firmissima, qua dicitur oppositas dictiones sive propositiones sive contradictiones non simul esse veras. Et etiam dictum est quæ inconvenientia accidunt dicentibus eas simul esse veras, et ex qua causa moti sunt ad illa dicendum.

719. — Deinde cum dicit « quoniam « autem »

Concludit corollarium, dicens, ex dictis, quod quia impossibile est simul contradictionem verificari de eodem, manifestum est, quod nec etiam contraria eidem inesse possunt; quia manifestum est quod non minus in contrariis alterum eorum est privatio, quam in aliis oppositis, licet utrumque contrariorum sit natura aliqua; quod non est in affirmatione et negatione, vel in privatione et habitu. Alterum enim eorum est imperfectum respectu alterius, sicut nigrum respectu albi, et amarum respectu dulcis. Et sic habet privationem quamdam adjunctam. Privatio autem est « aliqua negatio substantiæ, » idest in aliquo subjecto determinato. Et est etiam ab aliquo genere determinato. Est enim negatio infra genus. Non enim omne non videns dicitur cæcum, sed solum in genere videntium. Sic igitur patet quod contrarium includit privationem, et privatio est quædam negatio. Si igitur impossibile est simul affirmare et negare, impossibile est contraria simul inesse eidem simpliciter, sed vel « ambo insunt quo, » idest secundum aliquid, sicut quando utrumque in potentia vel secundum partem, vel unum secundum quid et alterum simpliciter: sicut quando unum est in actu et alterum est in potentia; vel unum secundum plures et principiores partes, alterum tantum secundum aliquam partem, sicut Æthiops est niger simpliciter et albus dente.

LECTIO XVI.

Inter contradictoria nullum dari medium probat, et quomodo ad Heracliti et Anaxagoræ positionem hoc secutum est.

C. VII. Verum nec inter contradictiones quicquam medium esse contingit; sed necessarium aut dicere aut negare unum de unoquoque. Palam autem, primum quidem definientibus quid verum est et falsum. Dicere namque ens non esse, aut non ens esse, falsum. Ens autem esse et non ens non esse, verum est. Quare qui dixerit ita esse aut non esse, verum dicet aut mentitur: sed neque ens dicet non esse, aut esse, neque non ens.

80 Amplius autem medium erit contradictionis, quemadmodum viride nigri et albi, quemadmodum neutrum hominis et equi. Siquidem igitur sic, non permutabitur. Nam ex bono in non bonum permutatur, aut ex hoc in bonum; nunc autem semper apparet. Non est enim permutatio nisi in contraria et media. Si autem est medium, et sic utique erit aliqua in album non ex
1012a non albo generatio. Nunc autem non videtur.

Amplius omne sententiale et intellectuale mens aut affirmat aut negat. Hoc autem ex definitione palam, quia verum dicit aut mentitur. Quando quidem sic componit dicens aut negans, verum dicit: quando autem non sic, mentitur.

Amplius autem præter omnes oportet esse contradictiones, nisi orationis causa dicatur. Quare nec verum dicit aliquis, nec non verum, et præter ens et non ens, erit. Quare et præter generationem et corruptionem, transmutatio quædam erit.

Amplius in quibuscumque generibus 10 negatio contrarium inest, his etiam erit: ut in numeris, nec par nec impar numerus. Sed impossibile. Ex definitione vero palam.

Amplius in infinitum vadet, et non solum hemiolia quæ sunt erunt, sed plura. Iterum enim est hoc negare ad dictionem et negationem, et hoc erit aliquid. Nam substantia est quædam ejus alia.

Amplius quando interroganti si est album, dicit quoniam non: nihil aliud negavit quam ipsum esse. Negatio vero est quæ non esse.

Evenit autem quibusdam ea opinio sicut aliæ inopinabilia. Quoniam enim solvere non possunt orationes contentiosas, annuentes orationi, confirmant verum esse quod est syllogizatum. Hi quidem igitur propter talem causam dicunt. Illi vero propter omnium rationem inquirendam. 20

Principium autem ad hos omnes ex definitione. Definitio vero fit ex significare aliquid necessario res esse. Ratio namque cuius nomen est signum, definitio est rei.

Videtur autem Heracliti quidem oratio dicens omnia esse et non esse, omnia vera facere. Quæ vero Anaxagoræ, esse aliquid medium contradictionis. Quare omnia falsa. Nam quando miscentur, nec bonum nec non bonum est mixtum. Quare nihil est dicere verum.

SYNOPSIS

(Lect. XVI, XVII.)

De isto principio tractare incipit elenchice disputando contra negantes 611-743.

(disputat contra dicentes contradictoria esse simul vera 611-719.)

contra ponentes medium inter contradictoria 720-748.

disputat contra ipsam positionem 720-735.

ponit 7 rationes contra ipsam 720-730.

ostendit causam quare aliqui in hanc opinionem deveniunt 731-735.

ostendit hanc causam 731-732.

ex quo principio sit procedendum contra eos 733.

ad quas opiniones hæ positiones consequuntur 734-735.

contra quasdam alias opiniones inopinabiles, ad prædicta sequentes 736-749.

contra destruentes logicæ principia 736-743.

ponit opiniones falsas de vero et falso 737-738.

ponit 4 rationes contra 739-743.

contra destruentes naturæ principia 744-748.

falsitatem tangit 744.

ostendit has opiniones esse falsas 745-747.

opinionem ponentem omnia quiescere 745.

opinionem ponentem omnia moveri 746-747.

excludit aliam falsam opinionem 748.

720. — Postquam disputavit contra ponentes contradictoria simul esse vera, hic disputat contra ponentes esse medium inter contradictionem: hi enim dicunt non semper alteram partem contradictionis esse veram. Et circa hoc duo facit. Primo disputat contra ipsam positionem. Secundo contra quasdam alias quæstiones inopinabiles, hanc et superiorem positionem comitantes, ibi, « His autem definitis. » Circa primum duo facit. Primo ponit rationes contra dictam positionem. Secundo ostendit causam, quare aliqui moti sunt ad positionem illam ponendam, ibi, « Evenit autem quibusdam etc. » Circa primum ponit septem rationes: dicens primo, quod sicut contradictoria non possunt simul esse vera, ita nec potest esse medium inter contradictionem; sed de unoquoque necessarium est aut affirmare aut negare.

721. — Et hoc manifestum est primo ex definitione veri vel falsi: non enim aliud est magis falsum quam dicere non esse quod est, aut esse quod non est. Et nihil aliud est magis verum quam

dicere esse quod est, aut non esse quod non est. Patet igitur, quod quicumque dicit aliquid esse, aut dicit verum, aut dicit falsum: si dicit verum, oportet ita esse, quia verum est esse quod est. Si dicit falsum, oportet illud non esse, quia falsum nihil aliud est quam non esse quod est. Et similiter si dicit hoc non esse, si dicit falsum, oportet esse; si verum, oportet non esse; ergo de necessitate aut affirmativa aut negativa est vera. Sed ille, qui ponit medium inter contradictionem, non dicit quod necesse sit dicere de ente esse vel non esse, neque quod necesse sit de non ente. Et ita nec affirmans nec negans, de necessitate dicit verum vel falsum.

722. — Deinde cum dicit « amplius autem »

Secundam rationem ponit; quæ talis est. Medium inter duo aliqua accipi potest uno modo vel participatione utriusque extremi, quod est medium in eodem genere, sicut viride vel pallidum inter album et nigrum. Alio modo per abnegationem, quod etiam est diver-

sum in genere, sicut inter hominem et equum, quod nec est homo, nec est equus, ut lapis. Si ergo inter contradictoria est medium, aut hoc erit primo modo, aut secundo:

723. — Si secundo modo, tunc nihil permutatur: quod sic patet. Omnis enim permutatio est ex non bono in bonum, aut ex bono in non bonum. Quare etiam cum est mutatio inter contraria, ut inter album et nigrum, est mutatio inter contradictorie opposita. Nam nigrum est non album, ut ex prædictis patet. Secundum autem prædicta non posset fieri mutatio ex non bono in bonum, vel e converso: ergo nulla esset mutatio: cum tamen semper hoc appareat vel videatur, quod ex non bono in bonum fiat mutatio, vel e converso. Quod autem omnis talis mutatio tollatur ex prædicta positione facta, sic patet. Non enim potest esse mutatio nisi inter contraria et media quæ sunt unius generis: nec potest esse mutatio de uno extremo in alterum nisi per medium. Si igitur est medium inter contradictoria per abnegationem, idest alterius generis, nulla poterit esse mutatio de extremo in medium, et ita per consequens de extremo in extremum.

724. — Si autem primo modo, scilicet quod sit medium in contradictione quasi ejusdem generis, participatione utriusque, sicut pallidum inter album et nigrum, sequitur hoc inconveniens, quod sit aliqua generatio quæ terminetur ad album, et non fiat ex non albo; quia ad unum extremum non tantum fit mutatio ex alio extremo, sed etiam ex medio. Hoc autem non videtur esse verum, scilicet quod sit aliqua generatio terminata ad album quæ non fiat ex non albo. Et sic patet quod nullo modo potest esse medium in contradictione.

725. — Deinde cum dicit « amplius » omne »

Tertiam rationem ponit, quæ talis est. Intellectus in omni conceptione sua, qua sentit et intelligit, aut affirmat aliquid aut negat. Ex definitione autem veri et

falsi apparet quod sive aliquis affirmet sive neget, oportet ut verum dicat, aut mentiatur: quia quando intellectus sic componit vel affirmando vel negando sicut est in re, dicit (1); quando autem non sic, mentitur. Et ita patet quod semper oportet quod sit vera vel affirmatio vel negatio; quia oportet quod aliqua opinio sit vera, et omnis opinio affirmatio est vel negatio: unde oportet quod semper affirmatio vel negatio sit vera: et sic non est medium in contradictione.

726. — Deinde cum dicit « amplius » autem »

Quartam rationem ponit, quæ talis est. Si in contradictione ponatur medium, oportet hoc in omnibus contradictionibus dicere, quod scilicet præter omnes contradictiones sit aliquid verum quod est medium inter eas, nisi hoc dicat « aliquis orationis causa, » idest absque omni ratione, solum quia placet ei ita dicere. Sed hoc non potest verum esse in omnibus, quia verum et non verum sunt contradictoria quædam. Et ita sequeretur quod aliquis esset, qui nec verum diceret, nec non verum. Cujus contrarium patuit ex definitione veri et falsi.

727. — Similiter, cum ens et non ens sint contradictoria, sequitur quod aliquid sit præter ens et non ens. Et ita erit quædam transmutatio præter generationem et corruptionem. Nam generatio est transmutatio ad esse, et corruptio ad non esse; ergo in nulla contradictione erit medium.

728. — Deinde cum dicit « amplius » in »

Quintam rationem ponit, dicens, quod negatio in quibusdam generibus inest loco contrariæ differentiæ. Vel secundum aliam literam « negatio implet contrarium, » quia alterum contrariorum, quæ necesse est esse in eodem genere, ex negatione rationem habet; sicut pa-

(1) *Supple:* Verum.

tet de pari et impari, justo et injusto. Si igitur inter affirmationem et negationem esset aliquod medium, in omnibus istis contrariis esset aliquod medium, cum affirmationem et negationem manifeste sequantur. Sicut in numero si esset aliquis numerus qui nec esset par nec impar. Hoc autem patet esse impossibile ex definitione paris et imparis. Nam par est quod potest dividi in æqualia. Impar vero quod non potest. Relinquitur ergo quod inter affirmationem et negationem non potest esse medium.

729. — Deinde cum dicit « amplius » in »

Sextam rationem ponit, quæ talis est. Ponentes aliquid medium inter affirmationem et negationem, ponunt aliquod tertium præter illa duo, quæ ponunt omnes communiter, dicentes nihil inter ea esse medium. Tria autem ad duo se habent in « hemiolia, » idest in sesquialtera proportionem. Secundum igitur opinionem eorum qui ponunt inter affirmationem et negationem medium, in primo aspectu apparet quod omnia « erunt hemiolia, » idest in sesquialtera proportionem ad ea quæ ponuntur; quia non solum erunt affirmationes et negationes, sed etiam media. Non solum autem hoc sequetur, sed etiam quod sint in infinitum plura. Constat enim quod omne quod contingit affirmare, contingit negare. Contingit autem affirmare hæc tria esse, scilicet affirmationem, negationem, et medium; ergo contingit ista tria negare. Et sicut negatio est aliud ab affirmatione, ita aliud erit quoddam quartum præter tria prædicta. Erit enim ejus substantia et ratio alia a prædictis, sicut et negationis alia ab affirmatione. Item ista quatuor contingit negare, et horum negatio erit verum, et sic in infinitum. Erunt igitur plura in infinitum quam modo ponantur. Quod videtur inconveniens.

730. — Deinde cum dicit « amplius » quando »

Septimam rationem ponit, quæ talis

est. Si quis interrogaret utrum homo vel aliquid aliud sit album, oportet quod respondens vel assentiat vel non assentiat: et si assentiat, planum est quod dicit affirmationem esse veram; si autem non assentiat respondendo non, constat quod negat. Nec negat aliquid aliud quam illud quod ille interrogavit; et ipsa negatio est non esse, quia negativa. Relinquitur igitur, quod respondens ad quæstionem, vel necesse habet concedere affirmationem, vel proferre negativam; et ita inter hæc duo non est medium.

731. — Deinde cum dicit « evenit » autem »

Ostendit causam quare quidam in hanc opinionem incidunt: et circa hoc tria facit. Primo enim *ostendit quare quidam hanc opinionem posuerunt*. Secundo modum disputandi contra eos, ibi, « Principium autem ad hos omnes. » Tertio ad quas opiniones philosophorum prædictæ opiniones sequuntur, ibi, « Vi » detur autem Heracliti. » Dicit ergo primo, quod prædicta opinio evenit quibusdam, sicut et aliæ opiniones inopinabilem, ex duplici causa: quarum prima est, quia quando aliqui non possunt solvere « orationes contentiosas, » idest rationes litigiosas sive sophisticas factas eis ab aliis vel a seipsis, consentiunt rationi probanti, et concedunt conclusionem, dicentes verum esse quod syllogizatum est. Et ulterius ipsam nituntur confirmare aliquas alias rationes adinveniando.

732. — Secunda est propter hoc, quod quidam volunt inquirere rationem probantem de omnibus; et ideo illa quæ probari non possunt, nolunt concedere, sed negant. Prima autem principia quæ sunt omnium conceptiones communes probari non possunt; et ideo eas negant, per hoc in positiones inopinabiles incidentes.

733. — Deinde cum dicit « principium autem »

Ostendit ex quo principio debeat pro-

cedi contra tales opiniones; et dicit quod ex definitione veri vel falsi vel aliquorum aliorum nominum, sicut ex supra dictis rationibus patet. Necesse est enim eis concedere definitiones rerum, si ponunt quod nomina aliquid significant. Nam ratio quam nomen significat est definitio rei. Si autem non concedunt omnia significare aliquid, tunc non differunt a plantis, sicut supra dictum est.

734. — Deinde cum dicit « videtur « autem »

Ostendit ad quas opiniones prædictæ positiones consequuntur; et dicit quod ad positionem Heracliti, qui dicebat omnia moveri simul, et per consequens esse et non esse. Et quia id quod mo-

vetur habet non esse admixtum cum esse, sequitur quod omnia sunt vera.

735. — Ad positionem vero Anaxagoræ sequitur quod aliquid sit medium contradictionis. Ipse enim ponebat quod quodlibet miscetur cum quolibet, propter hoc quod quodlibet fit ex quolibet. De permixto autem neutrum extremorum potest dici; sicut colores medii nec sunt albedo nec nigredo. Unde illud quod est mixtum, nec est bonum nec non bonum, nec album nec non album. Et sic est aliquid medium contradictionis. Et per consequens sequitur omnia esse falsa. Nihil enim secundum communem opinionem ponimus nisi affirmationem et negationem. Unde si affirmatio et negatio sunt falsa, sequitur omnia falsa esse.

LECTIO XVII.

Duas destruit opiniones: unam qua omnia vera, et falsa esse, alteram vero, qua omnia moveri et quiescere quidam falso existimaverunt.

C. VIII. His autem definitis, palam quia et
30 univoce dicta, et de omnibus, impossibile est esse, sicut quidam dicunt. Hi quidem dicentes nihil verum esse. Nihil enim prohibere dicunt sic omnia esse, sicut diametrum commensurabilem esse. Illi vero omnia vera. Fere namque hæ orationes eadem ipsius Heracliti. Nam qui dicit quod omnia sunt vera et omnia falsa, extra orationes
b has utrumque dicit. Quare si sunt impossibilia illa, et ea esse est impossibile.

Amplius autem palam quia contradictiones sunt, quas non est possibile simul esse veras nec falsas omnes. Et hoc quidem putabitur magis contingere ex dictis.

Sed ad omnes tales orationes quærere oportet, quemadmodum in superioribus orationibus dictum est, an esse aliquid, aut non esse, sed significare aliquid. Quare ex definitione disputare oportet, accipientes quid significat verum aut falsum. Sed si nihil aliud verum dicere quam negare
10 falsum, impossibile omnia falsa esse. Necesse est enim contradictionis partem alteram esse veram.

Amplius si omne aut dicere aut negare est necesse, utraque falsa esse est impossibile. Altera namque pars contradictionis est falsa.

Contingit autem quod famatum est omnibus talibus rationibus ipsas seipsas destruere. Nam qui omnia vera dicit, orationis suæ contrariam veram facit. Quare et suam non veram. Contraria enim non dicit ipsam esse veram. Qui vero omnia falsa, et ipse seipsum. Sed si auferant hic quidem contrariam, quia non vera sola: ille vero suam propriam, quia non falsa: nihilominus infinitas accidit eis quærere orationes veras et falsas. Nam
20 qui veram orationem dicit, verus est. Et hoc in infinitum vadit.

Palam autem quia neque qui omnia, quiescere dicunt, vera dicunt, nec qui omnia moveri.

Nam si quiescunt omnia, semper eadem vera et falsa erunt: videtur autem hoc transmutatum. Nam qui dicit, is quidem aliquando non erat, et iterum non erit.

Si vero omnia moventur, nihil erit verum; ergo omnia falsa. Sed hoc ostensum est quia impossibile.

Amplius autem eas permutari est necesse. Nam ex aliquo in aliquid fit permutatio.

Sed nec omnia quiescunt aut moventur aliquando, semper autem nihil. Etenim est aliquid quod semper movet quæ moventur, et primum movens immobile ipsum.
30

736. — *Disputat contra quasdam positiones, quæ ad prædicta consequuntur: et primo contra quosdam, qui destruunt principia Logicæ. Secundo contra quosdam, qui destruunt principia Physicæ, ibi, « Palam autem quia neque qui « omnia etc. » Philosophus enim primus debet disputare contra negantes principia singularium scientiarum, quia*

omnia principia firmanur super hoc principium, quod affirmatio et negatio non sunt simul vera, et quod nihil est medium inter ea. Illa autem sunt propriissima hujus scientiæ, cum sequantur rationem entis, quod est hujus philosophiæ primum subjectum. Verum autem et falsum pertinere proprie ad considerationem logici; consequuntur

enim ens in ratione de quo considerat logicus: nam verum et falsum sunt in mente, ut in sexto hujus habetur. Motus autem et quies sunt proprie de consideratione naturalis, per hoc quod natura definitur quod est principium motus et quietis. Ad errorem autem qui accidit circa esse et non esse, sequitur error circa verum et falsum: nam per esse et non esse verum et falsum definitur, ut supra habitum est. Nam verum est cum dicitur esse quod est, vel non esse quod non est. Falsum autem, e converso. Similiter autem ex errore, qui est circa esse vel non esse, sequitur error qui est circa moveri et quiescere. Nam quod movetur, inquantum hujusmodi, nondum est. Quod autem quiescit, est. Et ideo destructis erroribus circa esse et non esse, ex consequenti destruuntur errores circa verum et falsum, quietem et motum.

737. — Circa primum duo facit. Primo ponit opiniones falsas circa verum et falsum. Secundo reprobat eas, ibi, « Amplius autem palam etc. » Dicit ergo quod « definitis, » idest determinatis prædictis quæ erant dicenda contra prædictas inopinabiles opiniones, manifestum est quod impossibile est quod quidam dixerunt quod « univoce, » idest uno modo sententiandum est de omnibus, ut dicamus omnia similiter esse falsa vel similiter esse vera. Quidam enim dixerunt nihil esse verum, sed omnia esse falsa, et quod nihil prohibet quin dicamus omnia sic esse falsa, sicut illa est falsa, diameter est commensurabilis lateri quadrati, quod est falsum. Alii vero dixerunt quod omnia sunt vera. Et hujusmodi orationes consequuntur ad opinionem Heracliti, sicut dictum est. Ipse enim dixit simul esse et non esse, ex quo sequitur omnia esse vera.

738. — Et ne forte aliquis diceret quod præter has opiniones est etiam tertia, quæ dicit quod omnia simul sunt vera et falsa, quasi tacitæ objectioni respondens dicit, quod qui hoc ponit, utrumque prædictorum ponit. Unde si

duæ primæ opiniones sunt impossibiles, illam tertiam oportet esse impossibilem.

739. — Deinde cum dicit « amplius autem »

Ponit rationes contra prædictas opiniones; quarum prima talis. Constat quasdam esse contradictiones quas impossibile est simul esse veras nec simul falsas, sicut verum et non verum, ens et non ens. Et hoc magis potest sciri ex dictis. Si igitur harum contradictionum necesse est alteram esse veram et alteram falsam, non omnia sunt vera nec omnia sunt falsa.

740. — Deinde cum dicit « sed ad omnes »

Secundam rationem ponit, dicens, quod ad « istas orationes, » idest positiones, non « oportet quærere, » idest petere concedendum aliquid esse vel non esse in rebus, quemadmodum supra dictum est; quia hoc videtur petere principium. Sed hoc petendum est, quod detur nomina aliquid significare; quo non dato, disputatio tollitur. Hoc autem dato, oportet ponere definitiones, sicut jam supra dictum est. Et ideo ex definitionibus contra eos disputare oportet, et præcipue in proposito, accipiendo definitionem falsi. Si autem non est aliud verum, quam illud affirmare, quod falsum est negare, et e converso: et similiter falsum non aliud est quam affirmare id quod negare est verum, et e converso: sequitur quod impossibile sit omnia esse falsa; quia necesse erit vel affirmationem vel negationem esse veram. Patet enim, quod verum nihil est aliud quam dicere esse quod est, vel non esse quod non est. Falsum autem, dicere non esse quod est, vel esse quod non est. Et ideo patet, quod verum est dicere illud esse, quod falsum est non esse; vel non esse, quod falsum est esse. Et falsum est dicere id esse, quod verum est non esse; vel non esse quod verum est esse. Et ita, ex definitione veri vel falsi, patet quod non sunt om-

nia falsa. Et ratione eadem patet quod non omnia sunt vera.

741. — Deinde cum dicit « amplius » si »

Tertiam rationem ponit, quæ talis est. Constat ex prædictis, quod necesse est de quolibet aut affirmare aut negare, cum nihil sit medium in contradictione. Igitur impossibile est omnia falsa esse. Et eadem ratione probatur quod impossibile est omnia esse vera, per hoc quod ostensum est, quod non est simul affirmare et negare.

742. — Deinde cum dicit « contingit autem »

Quartam rationem ponit, quæ talis est. Ad omnes prædictas orationes, idest positiones, contingit hoc inconueniens quod seipsas destruunt. Et hoc « est famosum », idest famosum ab omnibus dictum. Unde alius textus habet, « Accidit autem et id vulgare. » Quod sic probat. Ille enim, qui dicit omnia esse vera, facit opinionem contrariam suæ opinioni esse veram; sed contraria suæ opinionis est quod sua opinio non sit vera: ergo qui dicit omnia esse vera, dicit suam opinionem non esse veram, et ita destruit suam opinionem. Et similiter manifestum est quod ille, qui dicit omnia esse falsa, dicit etiam seipsum dicere falsum.

743. — Et quia posset aliquis dicere quod dicens omnia vera excipit aut aufert ab universalitate suam contrariam, et similiter, qui dicit omnia esse falsa excipit suam opinionem: ideo hanc responsionem excludit; et dicit, quod si ille qui dicit omnia esse vera, excipiat suam contrariam, dicens solam eam esse non veram, et dicens omnia esse falsa excipiat suam opinionem dicens quod ipsa sola non est falsa, nihilominus sequitur quod contingat eis « querere, » idest repetere infinitas esse orationes veras contra ponentes omnia esse falsa, et infinitas falsas contra ponentes omnia vera esse. Si enim detur una opinio vera, sequetur infinitas esse veras. Et

si detur una opinio falsa, sequetur infinitas esse falsas. Si enim hæc positio vel opinio est vera: Socrates sedet, ergo et hæc erit vera: Socratem sedere est verum. Et si illa est vera, ulterius hæc erit vera, Socratem sedere esse verum est verum, et sic in infinitum. Semper enim qui dicit de oratione vera quod sit vera, verus est. Et qui dicit de oratione falsa quod sit vera, falsus est. Et hoc potest procedere in infinitum.

744. — Deinde cum dicit « palam autem »

Disputat contra opiniones destruentes principia naturæ, scilicet motum et quietem: et circa hoc tria facit. Primo tangit falsitatem harum opinionum; dicens, quod ex prædictis est manifestum, quod nec opinio dicens omnia moveri, nec opinio dicens omnia quiescere, vera est.

745. — Deinde cum dicit « nam si quiescunt »

Secundo ostendit has opiniones esse falsas. Et primo ostendit quod opinio sit falsa, quæ ponit omnia quiescere: quia si omnia quiescunt, tunc nihil remouetur a dispositione, in qua aliquando est; et ideo quicquid est verum, semper erit verum, et quicquid est falsum, semper est falsum. Sed hoc videtur inconueniens: transmutatur enim veritas et falsitas propositionis. Nec hoc est mirum: quia homo, qui opinatur vel profert propositionem, aliquando non erat, postmodum fuit, et iterum non erit.

746. — Secundo ostendit esse falsam opinionem, quæ ponit omnia moveri, duabus rationibus. Quarum primam ponit ibi « si vero omnia »

Quæ talis est. Si omnia moventur et nihil est quiescens, nihil erit verum in rebus: quia quod est verum, jam est; quod autem movetur nondum est: ergo oportet omnia esse falsa: quod est impossibile, ut ostensum est.

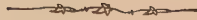
747. — Deinde cum dicit « amplius
« autem »

Secundam rationem ponit, quæ talis est. Omne quod permutatur, necessario est ens ; quia omne quod permutatur, ex aliquo in aliud permutatur ; et omne quod in aliquo permutatur, inest ei quod permutatur. Unde non oportet dicere quod quicquid est in re permutata, mutetur, sed quod aliquid sit manens ; et ita non omnia moventur.

748. — Deinde cum dicit « sed nec
« omnia »

Tertiam rationem ponit, *excludens*.

quamdam falsam opinionem, quæ posset occasionari ex prædictis. Posset enim aliquis credere quod, quia non omnia moventur nec omnia quiescunt, quod ideo omnia quandoque moventur et quandoque quiescunt. Et hoc removens, dicit, quod non est verum quod omnia quandoque quiescant et quandoque moveantur. Sunt enim quædam mobilia, quæ semper moventur ; scilicet corpora super cælestia ; et est quoddam movens, scilicet primum, quod semper est immobile, et semper eodem modo se habet, ut probatum est octavo Physicorum.

LIBER QUINTUS

SUMMA LIBRI. — NOMINUM, QUIBUS OMNES SCIENTIÆ UTUNTUR, ANNUMERANTUR INTENTIONES, AC SIGNIFICATA.

LECTIO I.

*Ipsius principii quinque modi exponuntur,
et in unum aliquod commune reducuntur.*

C. I. Principium dicitur aliud quidem unde
aliquis rem moveat primum, ut lón-
gitudinis et viæ, hinc quidem princi-
1018a pium ipsum, e converso vero diver-
sum. Est aliud unde optime fiet unum-
quodque, ut doctrinæ. Nam non a
primo et rei principio inchoandum est
aliquando, sed unde opportunius discat.
Aliud unde primum generatur in exi-
stente, ut navis sedile et domus fun-
damentum, et animalium alii cor, alii
cerebrum, alii quodcumque talium sus-
cipiunt. Aliud autem unde fit pri-
mum non existente, et unde primum
10 motus natus est initiari et permuta-
tio, ut puer ex patre et matre et bel-
lum ex convitio. Aliud secundum cu-
jus voluntatem moventur mobilia et
mutantur mutabilia, ut civitatum prin-

cipatus, et potestates, et imperia et
tyrannides. Principia dicuntur et artes
et architectonicæ maxime. Amplius
unde cognoscibilis res primum et id
principium rei dicitur, ut demonstra-
tionum suppositiones. Toties autem et
causæ dicuntur. Omnes enim causæ
principia.

Omnium igitur principiorum est com-
mune primum omne unde aut est, aut
fit, aut cognoscitur. Horum autem hæc
quidem inexistencia sunt, illa vero
extra. Quapropter natura principium
et elementum est et mens et prævo-
luntas et substantia, et quod est cu-
jus causa. Multorum enim et cogni-
tionis et motus principium est bonum
et malum.

SYNOPSIS

(Lect. I, II, III, IV, V, VI.)

Posito procæmio, 1-68, incipit prosequi scientiam præfatam.

(ostendit quid priores philosophi de Causis rerum tradiderunt 69-272.)

veritatem hujus scientiæ incipit prosequi 273-2663.

(determinat ea quæ pertinent ad considerationem universalis veritatis 274-337.)

incipit inquirere veritatem de omnibus quæ ad considerationem hujus scientiæ per-
(procedit modo disputativo 338-523.) | tinent 338-2663.

procedit demonstrative 529-2663.

(dicit de quibus est consideratio hujus scientiæ 529-748.)

incipit determinare de rebus quas scientia ista considerat 749-2663.

distinguit intentiones nominum quæ in hujus scientiæ consideratione cadunt

distinctiones nominum significantium Causas 749-841.

| 749-1143.

nomina significantia Causas 749-826.

generaliter 749-807.

nomen Principium 750-762.

significationes hujus 750-760.

ad unum eas reducit 761-762.

nomen Causa 763-794.

species causarum 763-782.

enumerat eas 763-776.

reducit eas ad 4 — 777-782.

distinguit modos Causarum 783-794.

nomen Elementum 795-807.

diversos modos 795-806.

quomodo proprie dicatur 795-801.

quomodo transsumptive 802-806.

quid in his modis sit commune 807.

in speciali, hoc nomen Natura 808-826.

modos distinguit secundum quos natura dicitur 808-823

5 modos principales 808-820.

2 modos adjunctos duobus ultimis 821-823.

nos modos reducit ad unum 824-826.

nomen Necessarium 827-841.

4 modos distinguit 827-835.

hos modos reducit ad unum 836-841.

distinctiones nominum significantium id quod est subjectum in scientia [vide

| lect. VII et seq.].

749. — In præcedenti libro determinavit Philosophus quid pertineat ad considerationem hujus scientiæ; hic incipit determinare de rebus, quas scientia ista considerat. Et quia ea quæ in hac scientia considerantur, sunt omnibus communia, nec dicuntur univoce, sed secundum prius et posterius de diversis, ut in quarto libro est habitum; ideo prius distinguit intentiones nominum, quæ in hujus scientiæ consideratione cadunt. Secundo incipit determinare de

rebus, quæ sub consideratione hujus scientiæ cadunt, in sexto libro, qui incipit, ibi, «Principia et causæ.» Cujuslibet autem scientiæ est considerare subjectum, et passionem, et causas; et ideo hic quintus liber dividitur in tres partes. Primo determinat distinctiones nominum quæ significant causas; secundo, illorum nominum quæ significant subjectum hujus scientiæ vel partes ejus, ibi, «Unum dicitur aliud «secundum accidens.» Tertio nominum

quæ significant passiones entis inquantum est ens, ibi, « Perfectum vero dicitur etc. » Prima in duas. Primo distinguit *nomina significantia causas*. Secundo quoddam nomen significans quoddam quod consequitur ad causam, scilicet necessarium. Nam causa est ad quam de necessitate sequitur aliud, ibi, « Necessarium dicitur sine quo non contingit. » Prima dividitur in duas. Primo distinguit nomina significantia causas *generaliter*. Secundo distinguit quoddam nomen, quod significat quamdam causam in speciali, scilicet hoc nomen natura, ibi, « Natura vero dicitur etc. »

750. — Prima dividitur in tres. Primo distinguit hoc nomen, *Principium*. Secundo hoc nomen, Causa, ibi, « Causa vero dicitur. » Tertio hoc nomen, Elementum, ibi, « Elementum vero dicitur. » Procedit autem hoc ordine, quia hoc nomen Principium communius est quam causa: aliquid enim est principium, quod non est causa; sicut principium motus dicitur terminus a quo. Et iterum causa est in plus quam elementum. Sola enim causa intrinseca potest dici elementum. Circa primum duo facit. Primo *ponit significationes huius nominis Principium*. Secundo reducit omnes ad unum commune, ibi, « Omnium igitur principiorum. »

751. — Sciendum est autem, quod principium et causa licet sint idem subjecto, differunt tamen ratione. Nam hoc nomen Principium ordinem quemdam importat; hoc vero nomen Causa, importat influxum quemdam ad esse causati. Ordo autem prioris et posterioris invenitur in diversis; sed secundum id, quod primo est nobis notum, est ordo inventus in motu locali, eo quod ille motus est sensui manifestior. Sunt autem trium rerum ordines sese consequentes; scilicet magnitudinis, motus, et temporis. Nam secundum prius et posterius in magnitudine est prius et posterius in motu; et secundum prius et posterius in motu est prius et posterius in tempore, ut habetur quarto

Physicorum. Quia igitur principium dicitur quod est in aliquo ordine, et ordo qui attenditur secundum prius et posterius in magnitudine, est prius nobis notus, secundum autem quod res sunt nobis notæ secundum hoc a nobis nominantur, ideo hoc nomen principium secundum propriam sui inquisitionem significat id quod est primum in magnitudine, super quam transit motus. Et ideo dicit, quod principium dicitur illud « unde aliquis rem primo moveat, » idest aliqua pars magnitudinis, a qua incipit motus localis. Vel secundum aliam litteram, « Unde aliquid rei primo movebitur, » idest ex qua parte rei aliquid incipit primo moveri. Sicut in longitudine et in via quacumque, ex illa parte est principium, unde incipit motus. Ex parte vero opposita sive contraria, est « diversum vel alterum, » idest finis vel terminus. Secundum est, quod ad hunc modum pertinet principium motus et principium temporis ratione jam dicta.

752. — Quia vero motus non semper incipit a principio magnitudinis, sed ab ea parte unde est unicuique in promptu magis ut moveatur, ideo ponit secundum modum, dicens, quod alio modo dicitur principium motus « unde unumquodque fiet maxime optime, » idest unusquisque incipit optime moveri. Et hoc manifestat per simile, in disciplinis scilicet in quibus non semper incipit aliquis addiscere ab eo quod est principium simpliciter et secundum naturam, sed ab eo unde aliquis facilius sive opportunius « valet addiscere, » idest ab illis, quæ sunt magis nota quo ad nos, quæ quandoque posteriora sunt secundum naturam.

753. — Differt autem hic modus a primo. Nam in primo modo ex principio magnitudinis designatur principium motus. Hic autem ex principio motus designatur principium in magnitudine. Et ideo etiam in illis motibus, qui sunt super magnitudines circulares non habentes principium, accipitur aliquod principium a quo optime vel opportune movetur mobile secundum suam natu-

ram. Sicut in motu primi mobilis principium est ab oriente. In motibus etiam nostris non semper incipit homo moveri a principio viæ, sed quandoque a medio, vel a quocumque termino, unde est ei opportunum primo moveri.

754. — Ex ordine autem, qui consideratur in motu locali, fit nobis etiam nobis ordo in aliis motibus; et ideo sequuntur significationes principii, quæ sumuntur secundum principium in generatione vel fieri rerum. Quod quidem principium dupliciter se habet. Aut enim est « inexistens, » idest intrinsecum; vel « non est inexistens, » idest extrinsecum.

755. — Dicitur ergo primo modo principium illa pars rei, quæ primo generatur, et ex qua generatio rei incipit; sicut in navi fit primo sedile vel carina, quæ est quasi navis fundamentum, super quod omnia ligna navis compaginantur. Similiter quod primo in domo fit, est fundamentum. In animali vero primo fit cor secundum quosdam, et secundum alios cerebrum, aut aliud tale membrum. Animal enim distinguitur a non animali, sensu et motu. Principium autem motus apparet esse in corde. Operationes autem sensus maxime manifestantur in cerebro. Et ideo qui consideraverunt animal ex parte motus, posuerunt cor principium esse in generatione animalis. Qui autem consideraverunt animal solum ex parte sensus, posuerunt cerebrum esse principium; quamvis etiam ipsius sensus primum principium sit in corde, etsi operationes sensus perficiantur in cerebro. Qui autem consideraverunt animal in quantum agit vel secundum aliquas ejus operationes, posuerunt membrum adaptatum illi operationi, ut hepar vel aliud hujusmodi, esse primam partem generatam in animali. Secundum autem Philosophi sententiam, prima pars est cor, quia a corde omnes virtutes animæ per corpus diffunduntur.

756. — Alio autem modo dicitur principium, unde incipit rei generatio, quod tamen est extra rem; et hoc qui-

dem manifestatur in tribus. Primo quidem in rebus naturalibus, in quibus principium generationis dicitur, unde primum natus est motus incipere in his quæ fiunt per motum, sicut in his quæ acquiruntur per alterationem, vel per aliquem alium motum hujusmodi. Sicut dicitur homo fieri magnus vel albus. Vel unde incipit permutatio, sicut in his quæ non per motum, sed per solam fiunt mutationem; ut patet in factione substantiarum, sicut puer est ex patre et matre qui sunt ejus principium, et bellum ex convitio, quod concitat animos hominum ad bellum.

757. — Secundo etiam manifestat in rebus agilibus sive moralibus aut politicis, in quibus dicitur principium id, ex cujus voluntate vel proposito moventur et mutantur alia; et sic dicuntur principatus in civitatibus illi qui obtinent potestates et imperia, vel etiam tyrannides in ipsis. Nam ex eorum voluntate fiunt et moventur omnia in civitatibus. Dicuntur autem potestates habere homines, qui in particularibus officiis in civitatibus præponuntur, sicut iudices et hujusmodi. Imperia autem illi, qui universaliter quibuscumque imperant, ut reges. Tyrannides autem obtinent, qui per violentiam et præter juris ordinem ad suam utilitatem civitates et regnum detinent.

758. — Tertium exemplum ponit in artificialibus, quia artes etiam simili modo principia esse dicuntur artificiatorum, quia ab arte incipit motus ad artificii constructionem. Et inter has maxime dicuntur principia architectonicæ, quæ a principio « nomen habent, » idest principales artes dictæ. Dicuntur enim artes architectonicæ quæ aliis artibus subservientibus imperant, sicut gubernator navis imperat navifactivæ, et militaris equestri.

759. — Ad similitudinem autem ordinis, qui in motibus exterioribus consideratur, attenditur etiam quidam ordo in rerum cognitione; et præcipue secundum quod intellectus noster quamdam similitudinem motus habet, discurrens

de principiis in conclusiones. Et ideo alio modo dicitur principium, unde res primo innotescit; sicut dicimus principia demonstrationum « esse suppositiones, » idest dignitates et petitiones.

760. — His etiam modis et causæ dicuntur quædam principia. « Nam omnes causæ sunt quædam principia. » Ex causa enim incipit motus ad esse rei, licet non eadem ratione causa dicatur et principium, ut dictum est.

761. — Deinde cum dicit « omnium » igitur »

Reducit omnes prædictos modos ad aliquid commune; et dicit quod commune in omnibus dictis modis est, ut dicatur principium illud, quod est primum, aut in esse rei, sicut prima pars rei dicitur principium, aut in fieri rei, sicut primum movens dicitur principium, aut in rei cognitione.

762. — Sed quamvis omnia principia

in hoc, ut dictum est, convenient, differunt tamen, quia quædam sunt intrinseca, quædam extrinseca, ut ex prædictis patet. Et ideo natura potest esse principium et elementum, quæ sunt intrinseca. Natura quidem, sicut illud a quo incipit motus: elementum autem sicut pars prima in generatione rei. « Et mens, » idest intellectus, « Et prævoluntas, » idest propositum, dicuntur principia quasi extrinseca. Et iterum quasi intrinsecum dicitur principium « substantia rei, » idest forma quæ est principium in essendo, cum secundum eam res sit in esse. Et secundum etiam prædicta, finis cujus causa fit aliquid, dicitur etiam esse principium. Bonum enim, quod habet rationem finis in prosequendo, et malum in vitando, in multis sunt principia cognitionis et motus, sicut in omnibus quæ aguntur propter finem. In naturalibus enim, et moralibus et artificialibus, præcipue demonstrationes ex fine sumuntur.

LECTIO II.

Enumerantur quatuor species causarum; hinc ejusdem effectus esse plures causas, et causas sibiinvicem causas esse, et eandem contrariorum causam esse, infertur.

C. II. Causa vero dicitur uno quidem modo ex quo fit aliquid ut inexistente, ut æs statuæ, et argentum phialæ et horum genera. Alio vero species et exemplum. Hæc autem ratio ipsius quod quid erat esse, et hujus genera, ut
 30 diapason, duo ad unum et totaliter numerus et partes quæ in ratione. Amplius unde principium permutationis primum aut quietis, ut consiliator est causa et pater pueri et omnino efficiens facti, et permutans permutati. Amplius ut finis. Hoc autem est quod est cujus causa, ut ambulandi sanitas: nam quare ambulavit, dicimus ut sanetur. Et dicentes ita, putamus red-
 6 didisse causam. Et quæcumque movente alio fiunt infra finem, ut attenuatio, aut purgatio, aut pharmacia, aut organa. Hæc namque omnia finis causa fiunt. Differunt autem ab invicem tamquam entia hæc quidem, ut

organa, illa vero, ut opera. Ergo causæ fere toties dicuntur.

Accidit autem multoties dictis causis multas ejusdem causas esse, non secundum accidens, ut statuæ, effector statuæ, et æs, non secundum aliud aliquid, sed inquantum statuæ. Verum non eodem modo; sed hoc quidem ut materia, illud vero ut unde motus.

Et adinvicem causæ sunt, ut dolor
 10 causa est sanitatis, et sanitas causa est dolendi: sed non eodem modo. Verum hoc quidem, ut finis; illud vero, ut principium motus.

Amplius autem idem quandoque contrariorum est causa. Quod enim præsens, hujus est causa, hoc absens, causamur quandoque de contrario. Ut absentia gubernatoris deperditionis navis, cujus erat præsentia causa salutis. Utraque vero, et præsentia et privatio, causæ sunt quasi moventes.

763. — Hic Philosophus distinguit *quot modis dicitur causa*. Et circa hoc duo facit. Primo *assignat species causarum*. Secundo modos causarum, ibi, « Modi vero causarum. » Circa primum duo facit. Primo *enumerat diversas species causarum*. Secundo reducit eas ad quatuor, ibi, « Omnes vero causæ dictæ. » Circa primum duo facit. Primo *enumerat diversas species causarum*. Secundo manifestat quædam circa species prædictas, ibi, « Accidit autem multoties etc. » Dicit ergo primo, quod uno modo dicitur causa id ex quo fit aliquid, et est ei « inexistens, » id est intus existens. Quod quidem dicitur ad differentiam privationis, et etiam contrarii. Nam ex contrario vel privatione

dicitur aliquid fieri sicut ex non inexistente, ut album ex nigro vel album ex non albo. Statua autem fit ex ære, et phiala ex argento, sicut ex inexistente. Nam cum statua fit, non tollitur ratio æris, nec si fit phiala, tollitur ratio argenti. Et ideo æs statuæ, et argentum phialæ sunt causa per modum materiæ. « Et horum genera, » quia cujuscunque materia est species aliqua, materia est ejus genus, sicut si materia statuæ est æs, ejus materia erit metallum, et mixtum, et corpus, et sic de aliis.

764. — Alio autem modo dicitur causa, species et exemplum; id est exemplar; et hæc est causa formalis, quæ comparatur dupliciter ad rem. Uno modo sicut forma intrinseca rei; et hæc

dicitur species. Alio modo sicut extrinseca a re, ad cuius tamen similitudinem res fieri dicitur; et secundum hoc, exemplar rei dicitur forma. Per quem modum ponebat Plato ideas esse formas. Et, quia unumquodque consequitur naturam vel generis vel speciei per formam suam, natura autem generis vel speciei est id quod significat definitio, dicens quid est res, ideo forma est ratio ipsius « quod quid erat esse, » idest definitio per quam scitur quid est res. Quamvis enim in definitione ponantur aliquæ partes materiales, tamen id quod est principale in definitione, oportet quod sit ex parte formæ. Et ideo hæc est ratio quare forma est causa; quia perficit rationem quidditatis rei. Et sicut id quod est genus materiæ, est etiam materia, ita etiam genera formarum sunt formæ rerum; sicut forma consonantiæ diapason, est proportio duorum ad unum. Quando enim duo soni se habent adinvicem in dupla proportionem, tunc est inter eos consonantia diapason, unde dualitas est forma ejus. Nam proportio dupla ex dualitate rationem habet. Et, quia numerus est genus dualitatis, ideo ut universaliter loquamur, etiam numerus est forma diapason, ut scilicet dicamus quod diapason est secundum proportionem numeri ad numerum. Et non solum tota definitio comparatur ad definitum ut forma, sed etiam partes definitionis, quæ scilicet ponuntur in definitione in recto. Sicut enim animal gressibile bipes est forma hominis, ita animal, et gressibile, et bipes. Ponitur autem interdum materia in definitione, sed in obliquo; ut cum dicitur, quod anima est actus corporis organici physici potentia vitam habentis.

765. — Tertio modo dicitur causa unde primum est principium permutationis et quietis; et hæc est causa movens, vel efficiens. Dicit autem, motus, aut etiam quietis, quia motus naturalis et quies naturalis in eandem causam reducuntur, et similiter quies violenta et motus violentus. Ex ea-

dem enim causa ex qua movetur aliquid ad locum, quiescit in loco. « Sicut consiliator est causa. » Nam ex consiliatore incipit motus in eo, qui secundum consilium agit ad rei conservationem. Et similiter « pater est causa filii. » In quibus duobus exemplis duo principia motus tetigit ex quibus omnia fiunt, scilicet propositum in consiliatore, et naturam in patre. Et universaliter omne faciens est causa facti per hunc modum, et permutans permutati.

766. — Sciendum est autem quod secundum Avicennam quatuor sunt modi causæ efficientis; scilicet perficiens, disponens, adjuvans, et consilians. Perficiens autem dicitur causa efficiens, quæ ultimam rei perfectionem causat, sicut quod inducit formam substantialem in rebus naturalibus, vel artificialem in artificialibus, ut ædificator domus.

767. — Disponens autem quod non inducit ultimam formam perfectivam, sed tantummodo præparat materiam ad formam; sicut ille, qui dolat ligna et lapides, dicitur domum facere. Et hæc non proprie dicitur efficiens domus; quia id, quod ipse facit, non est domus nisi in potentia. Magis tamen proprie erit efficiens, si inducat ultimam dispositionem ad quam sequitur de necessitate forma; sicut homo generat hominem non causans intellectum, qui est ab extrinseco.

768. — Adjuvans autem dicitur causa secundum quod operatur ad principalem effectum. In hoc tamen differt ab agente principali, quia principale agens agit ad finem proprium, adjuvans autem ad finem alienum; sicut qui adjuvat regem in bello, operatur ad finem regis. Et hæc est dispositio causæ secundariæ ad primam; nam causa secunda operatur propter finem primæ causæ in omnibus agentibus per se ordinatis, sicut militaris propter finem civilis.

769. — Consilians autem differt ab efficiente principali, inquantum dat finem et formam agendi. Et hæc est na-

bitudo primi agentis per intellectum ad omne agens secundum, sive sit naturale, sive intellectuale. Nam primum agens intellectuale in omnibus dat finem et formam agendi secundo agenti, sicut architector navis navim operanti, et primus intellectus toti naturæ.

770. — Ad hoc autem genus causæ reducitur quicquid facit aliquid quocumque modo esse, non solum secundum esse substantiale, sed secundum accidentale; quod contingit in omni motu. Et ideo non solum dicit quod faciens sit causa facti, sed etiam mutans mutati.

771. — Quarto modo dicitur causa finis; hoc autem est cujus causa aliquid fit, sicut sanitas est causa ambulandi. Et quia de fine videbatur minus quod esset causa, propter hoc quod est ultimum in esse, unde etiam ab aliis prioribus philosophis hæc causa est prætermissa, ut in primo libro præhabitu est, ideo specialiter probat de fine quod sit causa. Nam hæc quæstio quare, vel propter quid, quærit de causa: cum enim quæritur quare, vel propter quid quis ambulat, convenienter respondentes dicimus, ut sanetur. Et sic respondentes opinamur reddere causam. Unde patet quod finis est causa. Non solum autem ultimum, propter quod efficiens operatur, dicitur finis respectu præcedentium; sed etiam omnia intermedia quæ sunt inter primum agens et ultimum finem, dicuntur finis respectu præcedentium; et eodem modo dicuntur causa unde principium motus respectu sequentium: sicut inter medicinam, quæ est primum agens in hoc ordine, et sanitatem quæ est ultimus finis, sunt ista media: scilicet attenuatio, quæ est propinquissima sanitati in his, qui superabundant in humoribus, et purgatio, per quam acquiritur attenuatio, « et pharmacía, » idest medicina laxativa, et ex qua purgatio causatur, et « organa » idest instrumenta quibus medicina vel pharmacía præparatur et ministratur. Hujusmodi etiam omnia sunt propter finem; et tamen unum eorum est finis alterius. Nam attenuatio est finis pur-

gationis, et purgatio pharmacíæ. Hæc autem intermedia posita differunt adinvicem in hoc, quod quædam eorum sunt organa, sicut instrumenta quibus medicina præparatur et ministratur, et ipsa medicina ministrata qua natura utitur ut instrumento; quædam vero sunt opera, idest operationes, sive actiones, ut purgatio et attenuatio.

772. — Concludit ergo quod « causæ » toties dicuntur, » idest quatuor modis. Et addit « fere » propter modos causarum quos infra ponet. Vel etiam ideo, quia illæ eadem species non eadem ratione in omnibus inveniuntur.

773. — Deinde cum dicit « accidit » autem »

Ponit quædam, quæ consequuntur circa causas ex prædictis; et sunt tria: quorum primum est, quod quia causa multis modis dicitur, contingit multas causas esse unius rei non secundum accidens, sed secundum se. Quod enim secundum accidens multæ sint causæ unius rei, hoc difficile non videbatur; quia rei, quæ est causa per se aliqujus effectus, multa possunt accidere, quæ omnia illius effectus possunt etiam causa per accidens dici: sed, quod causæ per se sint multæ unius, hoc fit manifestum ex hoc, quod causæ multipliciter dicuntur. Statuæ enim causa per se et non per accidens est factor statuæ, et æs; sed non eodem modo. Hoc enim est impossibile quod ejusdem secundum idem genus, sint multæ causæ per se eodem ordine; licet possint esse plures causæ hoc modo, quod una sit proxima, alia remota: vel ita, quod neutrum sit causa sufficiens, sed utrumque conjunctim; sicut patet in multis, qui trahunt navem. Sed in proposito diversis modis ista duo sunt causa statuæ: æs quidem ut materia, artifex vero ut efficiens.

774. — Secundum ponit ibi « et » adinvicem »

Dicit, quod etiam contingit, quod aliqua duo adinvicem sibi sunt causæ:

quod impossibile est in eodem genere causæ. Manifestum vero fit multipliciter dictis causis. Sicut dolor ex incisione vulneris est causa sanitatis, ut efficiens sive principium motus: sanitas autem est causa illius doloris, ut finis. Secundum enim idem genus causæ aliquid esse causam et causatum est impossibile. Alia litera habet melius « labo-
« rare causa est euexiæ », idest bonæ dispositionis, quæ causatur ex labore moderato, qui ad digestionem confert et superfluos humores consumit.

775. — Sciendum est autem, quod cum sint quatuor causæ superius positæ, earum duæ sibiinvicem correspondent, et aliæ duæ similiter. Nam efficiens et finis sibi correspondent invicem, quia efficiens est principium motus, finis autem terminus. Et similiter materia et forma: nam forma dat esse, materia autem recipit. Est igitur efficiens causa finis, finis autem causa efficientis. Efficiens est causa finis quantum ad esse quidem, quia movendo perducit efficiens ad hoc, quod sit finis. Finis autem est causa efficientis non quantum ad esse, sed quantum ad rationem causalitatis. Nam efficiens est causa inquantum agit: non autem agit nisi causa finis. Unde ex fine habet suam causalitatem efficiens. Forma autem et materia sibiinvicem sunt causa quantum ad esse. Forma quidem materiæ inquantum dat ei esse actu; ma-

teria vero formæ inquantum sustentat ipsam. Dico autem utrumque horum sibi invicem esse causam essendi vel simpliciter vel secundum quid. Nam forma substantialis dat esse materiæ simpliciter. Forma autem accidentalis secundum quid, prout etiam forma est. Materia etiam quandoque non sustentat formam secundum esse simpliciter, sed secundum quod est forma hujus, habens esse in hoc, sicut se habet corpus humanum ad animam rationalem.

776. — *Tertium* ponit ibi « amplius autem »

Dicit, quod idem contrariorum contingit esse causam. Quod etiam difficile videbatur vel impossibile, si similiter ad utrumque referatur; sed dissimiliter est causa utriusque. Illud enim, quod per sui præsentiam est causa hujus, quando est absens « causamur » idest accusamus ipsum « de contrario, » idest dicimus ipsum esse causam contrarii. Sicut patet, quod gubernator per sui præsentiam est causa salutis navis, dicimus ejus absentiam esse causam perditionis. Ne autem putetur quod hoc sit referendum ad diversa genera causarum sicut et priora duo, ideo subjungit quod utrumque istorum reducitur ad idem genus causæ, scilicet ad causam moventem. Eodem enim modo oppositum est causa oppositi, quo hæc est causa hujus.

LECTIO III.

Omnes modos causarum ad quatuor species reducit; hinc juxta modos quosdam causarum divisiones quatuor ponit, quas ad actum et potentiam reducit.

Omnes vero causæ dictæ in quatuor modos cadunt manifestissimos. Nam elementa syllabarum et materia artificialium et ignis et terra et talia omnia corporum, et partes totius et suppositiones conclusionis, ut ex quo causæ sunt. Harum autem hæc quidem quasi subjectum, ut partes. Illa vero ut quod quid erat esse, ut totum, compositio et species. Sperma vero et medicus et consiliator, et omnino efficiens, omnia sunt unde principium permutationis aut status. Alia vero ut finis et bonum aliorum. Nam quod cuius causa, optimum, et finis aliorum vult esse. Nihil autem differt dicere sive bonum, sive apparens bonum. Causæ igitur hæc sunt, et tot specie.

Modi vero causarum numero quidem sunt multi, capitulatim vero et hi pauciores. Dicuntur enim causæ multipliciter. Et earum conspecialium prius et posterius altera alia, ut sanitatis medicus et artifex, diapason duplum et numerus, et semper quæ singularium sunt continentia. Amplius autem ut accidens et horum genera, velut statuae aliter Polycletus, et aliter statuae factor, quia accidit statuae factori Polycletum esse: et continentia accidens, ut homo causa statuae, aut et totaliter animal, quia Polycletus

homo est et animal. Sunt etiam et accidentium aliis remotiora et propinquiora, ut si album et musicum causa dicuntur statuae, et non solum Polycletus aut homo. Præter omnia autem et proprie dicta et secundum accidens, hæc quidem ut potentia dicuntur, illa vero ut agentia, ut ædificationis ædificator, aut ædificans. Similiter autem dicuntur, et in quibus causæ sunt causæ dicta, ut hujus statuae, aut statuae, aut omnino imaginis, aut æris, aut æris hujus, aut omnino materiæ: et in accidentibus similiter. Amplius autem complexa et ea et illa dicuntur; ut nec Polycletus, nec statuae factor, sed Polycletus statuae factor. Attamen ea omnia sunt pluralitate sex, sed dupliciter dicta. Aut enim ut singulare, aut ut genus. Et secundum se, aut secundum accidens, aut ut genus accidentis. Aut ut ea complexa, aut simpliciter dicta. Amplius autem ut agentia, aut secundum potentiam. Differunt autem intantum, quod agentia quidem singularia simul sunt et non sunt cum his quorum sunt causæ; ut hic medens cum hoc convalescente, et hic ædificator cum hoc ædificio. Quæ vero sunt secundum potentiam, non semper. Corruptur enim non simul ædificium et ædificator.

777. — Hic Philosophus reducit omnes causas in quatuor modos causarum prædictos; dicens, quod omnia quæ dicuntur causæ, incidunt in prædictos quatuor modos. Dicuntur enim « elementa », idest literæ, causæ syllabarum, et materia artificialium dicitur esse causa factorum per artem, et ignis et terra et hujusmodi omnia simplicia corpora, dicuntur esse causæ corporum mixtorum. Et partes dicuntur esse causa

totius. « Et suppositiones, » idest propositiones præmissæ, ex quibus propositis syllogizatur, dicuntur esse causa conclusionis. Et in omnibus istis est una ratio causæ, secundum quod dicitur causa illud ex quo fit aliquid, quod est ratio causæ materialis.

778. — Sciendum est autem, quod propositiones dicuntur esse materia conclusionis, non quidem secundum quod sub tali forma existunt, vel secundum

virtutem earum; (sic enim magis se habent in ratione causæ efficientis;) sed quantum ad terminos, ex quibus componuntur. Nam ex terminis præmissarum componitur conclusio, scilicet ex majori et ex minori extremitate.

779. — Inter ea autem ex quibus res integratur, aliquid se habet per modum subjecti, sicut partes et alia quæ prædicta sunt; alia vero se habent ut « quod quid erat esse, » scilicet totum, et compositio, et species, quæ pertinent ad rationem formæ, secundum quam quidditas rei completur. Sciendum est enim, quod quandoque una res simpliciter est alicujus materia, sicut argentum phialæ; et tunc forma correspondens tali materiæ potest dici species. Quandoque autem plures adinvicem adunatæ sunt materia alicujus rei. Quod quidem contingit tripliciter. Quandoque enim adunantur secundum ordinem tantum, sicut homines in exercitu, vel domus in civitate; et sic pro forma respondet totum, quod designatur nomine exercitus vel civitatis. Quandoque autem non solum adunantur ordine, sed contactu et colligatione, sicut apparet in partibus domus; et tunc respondet pro forma compositio. Quandoque autem super hoc additur alteratio componentium, quod contingit in mixtione; et tunc forma est ipsa mixtio, quæ tamen est quædam compositionis species. Ex quolibet autem trium horum sumitur quod quid est rei, scilicet ex compositione et specie et toto: sicut patet si definiretur exercitus, domus et phiala. Sic ergo habemus duos modos causæ.

780. — Secundum autem aliam rationem dicitur causa sperma et medicus et consiliator, et universaliter omne faciens, ex eo scilicet quod sunt principia motus et quietis. Unde jam hoc est aliud genus causæ, propter aliam rationem causandi. Ponit autem sperma in hoc genere causæ, quia secundum ejus sententiam sperma vim habet activam, menstruum autem mulieris cedit in materiam concepti.

781. — Quarta vero ratio causandi

est secundum quod aliqua dicuntur causæ per modum finis et boni respectu aliorum. Illud enim cujus causa fit aliquid, est optimum inter alia « et vult « esse » idest habet aptitudinem ut sit aliorum finis. Quia vero posset aliquis objicere quod non semper bonum est finis, cum quandoque aliqui inordinate agentes malum finem sibi constituent, ideo respondet, quod nihil ad propositum differt dicere quod simpliciter sit bonum vel apparens bonum. Qui enim agit, agit per se loquendo propter bonum; hoc enim intendit; per accidens autem propter malum, inquantum accidit ei quod existimat bonum esse. Nul-
lus enim agit propter aliquid intendens malum.

782. — Sciendum autem est, quod licet finis sit ultimus in esse in quibusdam, in causalitate tamen est prior semper. Unde dicitur causa causarum, quia est causa causalitatis in omnibus causis. Est enim causa causalitatis efficientis, ut jam dictum est. Efficiens autem est causa causalitatis et materiæ et formæ. Nam facit per suum motum materiam esse susceptivam formæ, et formam inesse materiæ. Et per consequens etiam finis est causa causalitatis et materiæ et formæ; et ideo potissimæ demonstrationes sumuntur a fine, in illis in quibus agitur aliquid propter finem, sicut in naturalibus, in moralibus et artificialibus. Concludit igitur, quod prædicta sunt causæ, et quod causæ secundum tot species distinguuntur.

783. — Deinde cum dicit « modi « vero »

Distinguit modos causarum. Est autem distinctio causæ per species et per modos. Nam distinctio per species est penes diversas rationes causandi; et ideo est quasi divisio per differentias essentielles species constituentes. Divisio autem per modos est penes diversas habitudines causæ ad causatum. Et ideo est in his quæ habent eandem rationem causandi, sicut per se et per accidens,

remotum et propinquum. Unde est quasi per differentias accidentales non diversificantes speciem.

784. — Dicitur ergo, quod multi sunt modi causarum, sed pauciores inveniuntur quando « capitulatim, » idest quodam compendio comprehenduntur. Per se enim et per accidens sunt duo modi; tamen reducuntur ad unum capitulum, secundum quod est eadem consideratio de utroque. Et similiter est de aliis modis oppositis. Causæ enim multis modis dicuntur, non solum quantum ad diversas species causæ, sed etiam quantum ad causas conspéciales, quæ scilicet reducuntur ad unam speciem causæ.

785. — Dicitur enim una prior, et altera posterior. Prius autem et posterius in causis invenitur dupliciter. Uno modo in causis diversis numero adinvicem ordinatis, quarum una est prima et remota, et alia secunda et propinqua; sicut in causis efficientibus homo generat hominem ut causa propinqua et posterior, sol autem ut causa prior et remota: et similiter potest considerari in aliis speciebus causarum. Alio modo in una et eadem causa numero secundum ordinem rationis qui est inter universale et particulare. Nam universale naturaliter est prius, particulare posterius.

786. — Prætermittit autem primum modum, et accipit secundum. In secundo enim modo immediate effectus ab utraque causa existit, scilicet priori et posteriori, quod in primo non convenit (1). Unde dicit, quod sanitatis causa est medicus et artifex in genere causæ efficientis. Artifex quidem ut universale, et prius; medicus vero ut particulare, sive speciale, et posterius. Similiter etiam in causis formalibus dupliciter est causa formalis: ut diapason duplum, vel proportio dupla, vel dualitas est causa formalis, ut speciale et posterius; numerus autem, vel proportio numeri ad numerum vel ad unum, ut universale et prius. Et ita « semper ea quæ con-

« tinent singularia, » scilicet universalia, dicuntur causæ priores.

787. — Alia divisio est causarum, secundum quod aliquid dicitur esse causa per se et per accidens. Sicut enim causa per se dividitur in universale et particulare, sive in prius et posterius, ita etiam causa per accidens. Unde non solum ipsæ causæ accidentales dicuntur causæ per accidens, sed etiam ipsarum genera. Ut statuwæ factor, statuwæ causa est per se; Polycletus autem per accidens est causa, in quantum accidit ei factorem statuwæ esse. Et sicut Polycletus est causa statuwæ per accidens, ita omnia universalia « continentia accidentis, » idest causarum per accidens, dicuntur per accidens causæ; sicut homo et animal, quæ sub se continent Polycletum, qui est homo et animal.

788. — Et sicut causarum per se quædam sunt propinquæ, quædam remotæ, ut dictum est, ita et inter causas per accidens. Nam Polycletus est causa statuwæ magis propinqua quam album et musicum. Magis enim remotus modus prædicationis per accidens est, cum accidens prædicatur de accidente, quam cum accidens prædicatur de subjecto. Accidens enim non prædicatur de accidente, nisi quia ambo prædicantur de subjecto. Unde magis remotum est ut attribatur uni accidenti quod est alterius, sicut musico quod est ædificatoris, quam quod attribatur subjecto quod est accidentis, sicut Polycleto quod est ædificatoris.

789. — Sciendum autem est, quod aliquid potest dici causa per accidens alterius dupliciter. Uno modo ex parte causæ; quia scilicet illud quod accidit causæ, dicitur causa per accidens, sicut si album dicatur causa domus. Alio modo ex parte effectus; ut scilicet aliquid dicatur causa per accidens alicujus, quod accidit ei quod est effectus per se. Quod quidem potest esse tripliciter. Uno modo, quia habet ordinem necessarium ad effectum, sicut remotio impedimenti habet ordinem necessarium

(1) *Lege* contingit.

ad effectum. Unde removens prohibens dicitur movens per accidens; sive illud accidens sit contrarium, sicut cholera prohibet frigiditatem, unde scamonæa dicitur infrigidare per accidens, non quia causet frigiditatem sed quia tollit impedimentum frigiditatis, quod est ei contrarium, scilicet choleram: sive etiam si non sit contrarium, sicut columna impedit motum lapidis, unde removens columnam dicitur per accidens movere lapidem superpositum. Alio modo, quando accidens habet ordinem ad effectum, non tamen necessarium, nec ut in pluribus, sed ut in paucioribus, sicut inventio thesauri ad fossionem in terra. Et hoc modo fortuna et casus dicuntur causæ per accidens. Tertio, quando nulum ordinem habent, nisi forte secundum existimationem; sicut si aliquis dicat se esse causam terræmotus, quia eo intrante domum accidit terræmotus.

790. — Tertia distinctio est, secundum quod præ omnibus his vel præter omnia hæc, quæ dicuntur esse secundum se sive per se, et secundum accidens, quædam sunt causæ in potentia, quædam ut agentia, idest in actu. Sicut ædificationis causa est ædificator in potentia. Hoc enim sonat habitum vel officium. Vel ædificans actu.

791. — Et eisdem modis, quibus dividuntur causæ, possunt dividi causata in quibus vel quorum causæ sunt causæ. Potest enim dividi causatum per prius et posterius sive particulare et universale; sicut si dicamus, quod statuæ factor est causa hujus statuæ, quod est posterius, aut statuæ, quod est universalis et prius, aut imaginis, quod est adhuc universalis. Et similiter aliquid est causa formalis hujus æris, aut æris, quod est universalis, aut materiæ, quod est adhuc universalis. Et similiter potest dici in accidentalibus, scilicet in effectibus per accidens. Nam statuæ factor qui est causa statuæ, est etiam causa gravis vel albi vel rubei quæ accidunt ex parte materiæ, et non sunt ab hoc agente causata.

792. — Ulterius ponit quartam di-

stinctionem causæ, quæ est in simplex et in compositum; ut simplex causa dicatur secundum quod accipitur causa statuæ per se solum ut statuæ factor, sive per accidens tantum, scilicet Polycletus. Composita autem secundum quod utrumque simul accipitur, ut dicatur causa statuæ Polycletus statuæ factor!

793. — Est autem alius modus quo causæ possunt dici compositæ, secundum quod plures causæ concurrunt ad unius rei constitutionem; sicut plures homines ad trahendum navem, vel plures lapides, ut sint materia domus. Sed hoc prætermisit, quia nullum illorum est causa, sed pars causæ.

794. — His autem modis positis, colligit istorum modorum numerum, dicens, quod isti modi causarum sunt sex et variantur dupliciter, et ita efficiuntur duodecim. Hi enim modi sex sunt aut singulare, aut genus, quod superius dixit prius et posterius. Et secundum se et per accidens, ad quod etiam reducitur genus accidentis, nam genus accidentis est causa per accidens. Et iterum per complexum et simplex. Hi autem sex modi ulterius dividuntur per potentiam et per actum, et sunt duodecim. Ideo autem oportet omnes istos modos per potentiam et actum dividi, quia potentia et actus diversificant habitudinem causæ ad effectum. Nam causæ in actu particulares sunt simul et tolluntur cum suis effectibus, sicut hic medicans cum hoc convalescente, et hic ædificans cum hoc ædificato: non enim potest aliquid actu ædificari, nisi sit actu ædificans. Sed causæ secundum potentiam non semper remouentur cum effectibus; sicut domus et ædicator non simul corrumpuntur. In quibusdam tamen contingit, quod remota actione efficientis tollitur substantia effectus, sicut in his quorum esse est in fieri, vel quorum causa non solum est effectui causa fiendi sed essendi. Unde remota illuminatione solis ab aere, tollitur lumen. Dicit autem causas singulares, quia actus singularium sunt, ut in primo hujus habitum est.

... ..

... ..

LECTIO IV.

Quidnam elementum proprie sit, et quomodo in vocibus, et naturalibus ac demonstrationibus elementa sumuntur. Quot nam item et quæ ex translatione elementa dicantur, et quid commune sit omnibus quæ elementa dicuntur.

- . C. III. Elementum vero dicitur ex quo aliquid componitur primo inexistente indivisibili specie in aliam speciem, ut vocis elementa, ex quibus componitur vox, et in quæ dividitur ultima, illa vero non in alias voces ab eis specie diversas; sed et si dividantur, particulae sunt aqua, sed non syllabæ. Similiter autem et corporum elementa dicunt, dicentes, in quæ dividuntur corpora, ultima, et illa non in alia specie differentia corpora, et sive unum, sive plura talia, ea elementa dicuntur. Similiter vero et quæ sunt diagrammatum dicuntur elementa, et ex toto quæ sunt demonstrationum.
- b Nam primæ demonstrationes in pluribus demonstrationibus existentes, esse demonstrationum elementa dicuntur. Sunt autem tales syllogismi primi per unum medium ex tribus terminis.

Et transferentes elementum vocant hinc quodcumque unum ens et parvum, quod ad multa est utile. Quapropter parvum et simplex et indivisibile dicitur elementum. Unde evenit maxime universalia elementa esse, quia unumquodque eorum unum ens et simplex multis inest, aut omnibus, aut plurimis. Et unum et punctum principia quibusdam videntur esse. Quoniam ergo vocata genera sunt universalis et indivisibilia, (una enim est eorum ratio) elementa genera dicunt aliqui. Et magis quam differentiam, quoniam universale magis genus: nam cui differentia inest, et genus id sequitur; sed cui genus, non omnino differentia. Omnium autem commune est elementum cujuslibet, quod primum est cuique.

795. — Hic distinguit hoc nomen *elementum*. Circa quod duo facit. Primo assignat diversos modos elementi. Secundo ostendit quid in omnibus sit commune, ibi, « Omnium autem commune. » Circa primum duo facit. Primo ostendit quomodo *elementum proprie dicatur*. Secundo quomodo dicatur transumptive, ibi, « Et transferentes elementum etc. » Ponit ergo primo quamdam elementi descriptionem; ex qua colligi potest, quod quatuor sunt de ratione elementi. Quorum primum est, ut sit causa sicut ex quo: per quod patet, quod elementum ponitur in genere causæ materialis.

796. — Secundum est, quod sit principium ex quo aliquid fiat primo. Cuius primum enim est ex quo fit statua; non

tamen est elementum, quia habet aliquam aliam materiam ex qua fit.

797. — Tertium est, quod sit inexistens sive intrinsecum: per quod differt elementum ab omni eo ex quo fit aliquid sicut ex transeunte, sive sit privatio, aut contrarium, sive materia contrarietati et privationi subjecta, quæ est materia transiens. Ut cum dicimus, quod homo musicus fit ex homine non musico, vel musicum ex non musico. Elementa enim oportet manere in his quorum sunt elementa.

798. — Quartum est, quod habeat aliquam speciem, quæ non dividatur in diversas species: per quod differt elementum a materia prima, quæ nullam speciem habet, et etiam ab omnibus

materiis, quæ in diversas species resolvi possunt, sicut sanguis et hujusmodi. Propter hoc dicit, quod elementum est ex quo aliquid componitur, quantum ad primum. « Primo, » quantum ad secundum. « Inexistente, » quantum ad tertium. « Indivisibili specie in aliam speciem, » quantum ad quartum.

799. — Hanc autem definitionem manifestat in quatuor, in quibus utimur nomine elementi. Dicimus enim ipsas litteras esse elementa vocis, quia ex eis omnis vox componitur, et primo. Quod ex hoc patet, quia omnes voces in litteras resolvuntur, sicut in ultima. Quod est enim ultimum in resolutione, oportet esse primum in compositione. Litteræ autem non resolvuntur ulterius in alias voces specie diversas. Sed, si aliquo modo dividantur, particulæ in quas fit divisio, erunt « conformes, » idest unius speciei, sicut omnes particulæ aquæ sunt aqua. Dividitur autem littera secundum tempora prolationis, prout littera longa dicitur habere duo tempora, brevis vero unum. Nec tamen partes, in quas sic dividuntur litteræ, sunt diversæ secundum speciem vocis. Non est autem ita de syllaba: nam ejus partes sunt diversæ secundum speciem: alius enim sonus est secundum speciem, quem facit vocalis et consonans, ex quibus syllaba componitur.

800. — Secundum exemplum ponit in corporibus naturalibus, in quibus etiam quædam dicimus elementa quorundam. Illa enim dicuntur corporum esse elementa, in quæ ultimo resolvuntur omnia corpora mixta: et per consequens ea sunt, ex quibus primo componuntur hujusmodi corpora. Ipsa autem corpora, quæ elementa dicuntur, non dividuntur in alia corpora specie differentia, sed in partes consimiles, sicut quælibet pars aquæ est aqua. Et quicumque posuerunt tale corpus esse unum, scilicet in quod omnia resolvuntur, et ipsum non resolvitur in alia, dixerunt unum esse elementum. Quidam vero aquam, quidam autem aerem, qui-

dam autem ignem. Qui vero posuerunt plura talia corpora, dixerunt etiam esse elementa plura. Sciendum est, quod cum in definitione elementi ponatur, quod non dividitur in diversa secundum speciem, non est intelligendum de partibus in quas aliquid dividitur divisione quantitatis: sic enim lignum esset elementum, quia quælibet pars ligni est lignum: sed de divisione, quæ fit secundum alterationem, sicut corpora mixta resolvuntur in simplicia.

801. — Tertium exemplum ponit in demonstrationibus; in quibus etiam utimur nomine elementi, sicut dicitur liber elementorum Euclidis. Et dicit, quod modo simili et propinquo dictis dicuntur elementa, quæ « sunt diagrammatum, » idest descriptionum geometralium elementa. Et non solum hoc potest dici in geometria, sed universaliter in omnibus demonstrationibus. Illæ enim demonstrationes, quæ existunt in tribus terminis tantum, dicuntur esse aliorum elementa. Nam ex his componuntur aliæ demonstrationes, et in ea resolvuntur. Quod sic patet. Secunda enim demonstratio accipit pro principio conclusionem primæ demonstrationis, inter cujus terminos intelligitur medium, quod fuit primæ demonstrationis principium. Et sic secunda demonstratio erit ex quatuor terminis; prima ex tribus tantum, tertia vero ex quinque, quarta ex sex, et sic quælibet demonstratio unum terminum addit. In quo manifestum est demonstrationes primas in postremis includi: ut si sit hæc demonstratio prima: Omne B est A: omne c est B: ergo omne c est A: hoc includetur in hac, Omne c est A: omne d est c: ergo omne d est A. Et ulterius ista in alia, quæ concludit, omne e est A: ut quasi videatur esse ad hanc ultimam conclusionem unus syllogismus ex pluribus syllogismis compositus plura media habens, ut dicatur sic, Omne B est A: et omne c est B: et omne d est c: et omne e est d: ergo omne e est A. Prima igitur demonstratio, quæ habebat unum medium et solum tres terminos,

est simplex et non resolvitur in aliam demonstrationem, sed omnes aliæ resolvuntur in ipsam. Et ideo syllogismi primi, quæ fiunt ex terminis tribus per unum medium, elementa dicuntur.

802. — Deinde cum dicit « et trans-ferentes »

Ostendit quomodo elementum dicatur transumptive; dicens, quod ex hac præmissa ratione et significatione elementi transtulerunt quidam hoc nomen elementum ad significandum aliquid, quod est unum, et parvum, et ad multa utile. Ex hoc enim quod elementum est indivisibile in diversas species, acceperunt quod sit unum. Ex eo vero quod est primum, quod sit simplex. Ex eo vero, quod ex elementis alia componuntur, acceperunt quod sit utile ad multa. Unde hanc rationem elementi constituerunt, ut elementum dicerent omne illud, quod est parvum in quantitate, et simplex, quasi ex aliis non compositum, et indivisibile in diversa.

803. — Hac autem ratione elementi constituta, per transumptionem contingebat eis ut duos modos elementorum adinvenirent; quorum primus est, ut ea quæ sunt maxime universalialia, dicerent elementa. Universale enim est unum secundum rationem, et est simplex, quia ejus definitio non componitur ex diversis, et est in multis, et sic est ad multa utile, sive sit in omnibus, sicut unum et ens; sive in pluribus, sicut alia genera. Per eandem vero rationem contingebat eis secundo, quod punctum et unitatem dicerent esse principia vel elementa, quia utrumque eorum est unum simplex et ad multa utile.

804. — Sed in hoc a vera ratione elementi defecerunt, quia universalialia non sunt materia, ex quibus compo-

nuntur particularia, sed prædicant eorum substantiam. Similiter et punctus non est materia linearum; non enim linea ex punctis componitur.

805. — Hac autem transumptiva elementi ratione constituta, patet solutio cujusdam quæstionis in tertio libro disputatæ; scilicet quid sit magis elementum, utrum genus vel species, et utrum genus magis quam differentia. Patet enim consequi quod genera magis sunt elementa, quia genera magis sunt universalialia et indivisibilia. Non enim est ratio eorum et definitio, quam oporteat componi ex genere et differentia; sed definitiones proprie dantur de speciebus. Et si aliquod genus definitur, non definitur inquantum est genus, sed inquantum est species; et ideo species dividitur in diversa, et propter hoc non habent rationem elementi. Genus autem non dividitur in diversa: et ideo dixerunt genera esse elementa magis quam species. Alia translatio habet « Una enim est eorum » ratio » idest indivisibilis, quia genera, etsi non habeant definitionem, tamen id quod significatur per nomen generis, est quædam conceptio intellectus simplex, quæ ratio dici potest.

806. — Et sicut genus est magis elementum quam species, quia est simplicius; ita etiam magis quam differentia, licet ipsa simplex sit, quia genus est universalialius. Quod ex hoc patet: quia cuicumque inest differentia, inest genus, cum per se differentia non transcendat genus: non tamen oportet quod ad omne id sequatur differentia cui convenit genus.

807. — Ultimo autem dicit, quod omnibus prædictis modis elementi hoc est commune, esse primum in unoquoque, sicut dictum est.

LECTIO V.

Quinque modos naturæ exponit; eosque in unum reducit, quo ipsa forma et substantia totius, natura est appellata.

C. IV. Natura vero dicitur uno quidem modo nascentium generatio, ut si quis porrigens dicat y. Uno vero modo, ex quo generatur primum generatum inexistente. 20 Amplius unde motus primus in quolibet natura entium, et est in eo inquantum id existit. Nasci vero dicuntur quæcumque augmentum habent per alterum in tangendo et simul et aliquid esse apte, ut embryo. Differt autem connascentia a tactu. Hic enim nihil præter tactum diversum esse necesse est. Insimul vero apte existentibus est aliquid unum idem in ambobus, quod facit pro tactu simul apte esse, et unum esse secundum quantitatem et continuitatem, sed non secundum qualitatem. Amplius autem natura dicitur ex quo primo aut est aut fit aliquid entium natura, cum informe sit et immutabile a sua propria potestate, ut statua, et vasorum æreorum, æs natura dicitur, et ligneorum, lignum; similiter autem in aliis: ex his enim unumquodque, salvata prima materia. Hoc enim modo et existentium natura elementa dicunt naturam, alii ignem, alii terram, alii aquam, alii aerem, alii aliquid aliud tale dicentes, alii quædam horum, alii omnia ea. Amplius alio modo dicitur natura, existentium natura substantia, ut dicentes naturam primam esse com-

positionem, ut Empedocles dicit, quod 1015 a natura nullius est entium, sed solum mixtio et permutatio permixtorum natura in hominibus nominatur. Quapropter et quæcumque natura sunt, aut fiunt, jam existente ex quo apta nata sunt fieri aut esse, non dicimus naturam habere, si non habent speciem et formam. Ergo natura quidem quod ex utrisque est, ut animalia et eorum partes.

Natura autem prima materia; et hæc dupliciter: aut quæ ad id prima, aut ex toto prima: ut operum æreorum, ad ipsa quidem primum æs: totaliter 10 vero forsitan aqua, si omnia liquescunt aqua. Et species et substantia. Hæc autem finis generationis. Metaphora vero jam et omnino omnis substantia natura dicitur propter hanc, quia et natura substantia quædam est.

Ex dictis igitur prima natura et proprie dicta est substantia, quæ principium motus habentium in se inquantum ea. Materia namque, quia huius est susceptibilis, esse dicitur natura. Et generationes et generari, quia sunt ab ea motus. Et principium motus natura existentium idipsum est existens, aut potestate, aut perfectione.

808. — Hic *distinguit hoc nomen natura*: cuius quidem consideratio, licet non videatur ad primum philosophum, sed magis ad naturalem pertinere, ideo tamen hic hoc nomen natura distinguitur, quia natura secundum sui quamdam acceptionem de omni substantia dicitur, ut patebit. Et per consequens cadit in consideratione philosophi primi, sicut et substantia universalis. Circa hoc autem duo facit. Primo *distinguit*

diversos modos, quibus natura dicitur. Secundo reducit omnes ad unum primum, ibi, « Ex dictis igitur. » Circa primum duo facit. Primo *ponit quinque modos principales*. Secundo ponit duos alios adjunctos duobus ultimis, ibi, « Natura autem prima materia. » Dicit ergo primo, quod natura dicitur uno modo generatio generatorum, vel ut alia litera habet melius, « nascentium. » Non enim omnia generata nascentia dici pos-

sunt; sed solum in viventibus, sicut in plantis, sive in animalibus, et in partibus eorum. Non autem generatio rerum non viventium potest dici natura proprie loquendo secundum communem usum vocabuli, sed solum generatio viventium; ut dicatur natura ipsa nativitas vel ipsa nascentia, quod ipsum nomen sonare videtur. « Ut si quis porrigens dicat naturam. » Litera ista corrupta est. Quod ex alia translatione patet, quæ sic habet « ut si quis producens dicat ypsilon. » Physis enim, quod apud græcos naturam significat, si pro generatione viventium accipiat, habet primum ypsilon productum; si vero pro principio, sicut communiter utitur, habet primum ypsilon breve. Posset tamen per hanc literam intelligi quod hoc nomen natura de generatione viventium dicatur secundum quamdam porrectionem idest extensionem.

809. — Ex hoc autem quod ipsa nativitas primo natura dicta est, secutus est modus secundus, ut scilicet generationis principium, ex quo aliquid generatur, sive ex quo illud, quod nascitur generatur primo, sicut ex intrinseco principio, dicatur natura.

810. — Et per similitudinem nativitatis ad alios motus, ulterius processit hujus nominis significatio, ut natura tertio modo dicatur id, unde est principium motus in quolibet entium secundum naturam, dummodo sit in eo inquantum hujusmodi, et non per accidens. Sicut in medico, qui infirmatur, inest principium sanationis, scilicet ars medicinæ, non tamen inquantum est infirmus, sed inquantum medicus. Sanatur autem non inquantum est medicus, sed inquantum infirmus: et sic principium motus non est in eo inquantum movetur. Et hæc est definitio naturæ posita in 2 Physicorum.

811. — Et, quia de nascentibus mentionem fecit, ostendit quid sit proprie nasci, ut habet alia litera, loco cujus hæc litera improprie habet generari. Differt enim generatio in viventibus a generatione inanimatorum, quia inani-

matum generatur, non ut conjunctum sive unitum generanti, ut ignis ab igne, et aqua ab aqua. In viventibus autem fit generatio per quamdam unionem ad generationis principium. Et, quia additio quanti ad quantum facit augmentum, ideo in generatione viventium videtur esse quoddam augmentum, sicut est cum ex arbore nascitur fructus, aut folium. Et ideo dicit, quod nasci dicuntur quæcumque « augmentum habent, » idest quoddam augmentum cum generationis principio.

812. — Differt autem hoc augmentum a specie motus quæ augmentum dicitur, quæ moventur jam nata. Nam in augmento aliquid augetur in seipso per hoc, quod id quod additur transit in substantiam ejus cui additur, sicut nutrimentum in substantiam nutriti: id autem, quod nascitur apponitur ei ex quo nascitur, tamquam alterum et diversum, non sicut in ejus substantiam transiens. Et ideo dicit, quod habet augmentum « per diversum » sive per alterum: quasi dicat, quod hoc augmentum fit per appositionem alicujus alterius, vel diversi.

813. — Sed appositio augmentum faciens potest intelligi dupliciter. Uno modo « tangendo, » idest per solum contactum. Alio modo per hoc « quod est simul » idest aliqua duo simul producuntur adinvicem coaptata, sicut brachium et nervus et « aliquid esse apte, » idest quod aliquid adaptetur ad alterum jam præexistens, sicut capilli capiti, et dentes gingivis. Loco autem hujus alia litera habet melius connasci et adnasci. In hac autem generatione viventium non solum fit appositio per tactum, sed etiam per quamdam coaptationem sive connascentiam; ut patet in embryonibus, qui non solum tanguntur in matrice, sed etiam alligantur in principio suæ generationis.

814. — Ostendit autem quid inter duo prædicta differat; dicens, quod « conflatio, » idest colligatio sive connascentia, ut alia litera habet, differt a tactu, quia in tactu non est necessarium

aliquid esse præter tangentia, quod ea faciat unum. In colligatis autem sive coaptatis sive connatis vel adnatis oportet esse quid unum in ambobus « quod » pro tactu, » idest loco tactus faciat ea simul « apta esse » idest coaptata vel ligata sive simul nasci. Intelligendum est autem quod id, quod facit ea unum, facit esse unum secundum quantitatem et continuitatem, et non secundum qualitatem; quia ligamentum non alterat ligata a suis dispositionibus.

815. — Ex hoc autem apparet, quia quod nascitur semper est conjunctum ei ex quo nascitur. Ideo natura numquam dicit principium extrinsecum, sed secundum omnes suas acceptiones dicit principium intrinsecum.

816. — Ex hac autem tertia ratione naturæ sequitur quarta. Si enim principium motus rerum naturalium natura dicitur, principium autem motus rerum naturalium quibusdam videbatur esse materia, consequens fuit ut materia natura diceretur, quæ quidem est principium rei, et quantum ad esse et quantum ad fieri. Ipsa etiam absque omni forma consideratur, nec a seipsa movetur, sed ab alio. Et ideo dicit quod natura dicitur ex quo aliquid entium primo est aut fit.

817. — Quod ideo dicit, quia materia essendi et fiendi est principium. Ex quo, dico, « existente inordinato » idest absque forma. Unde alia litera habet « Cum informe sit. » In quibusdam enim ipse ordo habetur pro forma, sicut in exercitu et civitate. Ex quo, dico, « immutabili ex sua potestate, » idest, quod moveri non potest per suam potestatem, sed secundum potestatem sui superioris agentis. Nam materia non movet seipsam ad formam, sed movetur a superiori exteriori agente. Sicut si diceremus æs materiam statuæ et vasorum æreorum, et ligna ligneorum, si huiusmodi vasa, naturalia corpora essent. Similiter est in omnibus aliis quæ ex materia sunt vel fiunt. Unumquodque enim eorum fit ex sua materia, ea salvata. Dispositiones autem formæ non

salvantur in generatione; una enim forma introducit altera abjecta. Et propter hoc formæ videbantur esse quibusdam accidentia, et sola materia substantia et natura, ut dicitur 2 Physicorum.

818. — Et hoc ideo, quia similiter existimabant formam et materiam in rebus naturalibus, sicut in rebus artificialibus, in quibus formæ sunt accidentia, et sola materia substantia. Unde isto modo naturales dixerunt elementa esse materiam existentium secundum naturam, vel aquam, vel aerem, vel ignem aut terram, quam nullus elementum naturalium posuit solam, sed aliqui non naturales, ut in primo libro est habitum. Quidam autem posuerunt aliqua eorum esse elementa et naturam rerum, sicut Parmenides. Quidam vero omnia quatuor, sicut Empedocles. Quidam vero aliquid aliud, sicut Heraclitus vaporem.

819. — Quia vero motus rerum naturalium magis causatur ex forma quam ex materia, ideo supervenit quintus modus quo ipsa forma dicitur natura. Et sic alio modo natura dicitur « ipsa substantia, » idest forma rerum existentium secundum naturam, sicut naturam rerum dixerunt esse ipsam compositionem mixtorum; sicut Empedocles dixit, quod non est aliquid entium absolutum, sed solummodo commutatio seu relaxatio vel commixtio permixtorum, secundum aliam translationem, natura apud homines dicitur. Dicuntur enim quæ sunt permixtionis diversæ, naturam diversam habere.

820. — Ad ponendum autem formam esse naturam, hac ratione inducebatur, quia, quæcumque sunt et fiunt naturaliter non dicuntur habere naturam, existente materia ex qua nata sunt fieri vel esse, nisi habeant speciem propriam et formam, per quam speciem consequantur. Videtur autem nomen speciei poni pro forma substantiali, et forma pro figura quæ consequitur speciem, et est signum speciei. Si igitur forma est natura, nec aliquid potest dici habere

naturam nisi quando habet formam, illud ergo quod compositum est ex materia et forma « dicitur esse natura, » idest secundum naturam, ut animalia et partes eorum, sicut caro et os et hujusmodi.

821. — Deinde cum dicit « natura autem »

Ponit duos modos adjunctos duobus ultimis præcedentibus, quorum primus additur quarto modo quo materia dicebatur natura. Et dicit, quod materia dicitur natura non quæcumque, sed prima. Quod potest intelligi dupliciter aut quantum ad id quod est genus; aut ex toto vel simpliciter prima. Sicut operum artificialium quæ fiunt ex ære, prima materia secundum genus illud est æs. Prima vero simpliciter est aqua. Nam omnia quæ liquescunt calido et indurantur frigido sunt aquea magis, ut dicitur quarto Meteororum.

822. — Secundus modus adjacet quinto modo prædicto quo forma dicebatur natura. Et secundum hunc modum non solum forma partis dicitur natura, sed species ipsa quæ est forma totius. Ut si dicamus quod hominis natura non solum est anima, sed humanitas et substantia quam significat definitio. Secundum hoc enim Boetius dicit, quod natura est unumquodque informans specifica differentia. Nam specifica differentia est, quæ complet substantiam rei et dat ei speciem. Sicut autem forma vel materia dicebatur natura, quia est principium generationis, quæ secundum primam nominis impositionem natura dicitur; ita species et substantia dicitur natura, quia est finis generationis. Nam generatio terminatur ad speciem generati, quæ resultat ex unione formæ et materiæ.

823. — Et ex hoc secundum quamdam metaphoram et nominis extensionem omnis substantia dicitur natura; quia natura quam diximus quæ est generationis terminus, substantia quædam est. Et ita cum eo quod natura dicitur,

omnis substantia similitudinem habet. Et hunc modum etiam ponit Boetius. Ratione autem istius modi distinguitur hoc nomen natura inter nomina communia. Sic enim commune est sicut et substantia.

824. — Deinde cum dicit « ex dictis »

Reducit omnes modos prædictos ad unum. Sciendum est autem, quod reductio aliorum modorum ad unum primum, fieri potest dupliciter. Uno modo secundum ordinem rerum. Alio modo secundum ordinem, qui attenditur quantum ad nominis impositionem. Nomina enim imponuntur a nobis secundum quod nos intelligimus, quia nomina sunt intellectuum signa. Intelligimus autem quandoque priora ex posterioribus. Unde aliquid per prius apud nos sortitur nomen, cui res nominis per posterius convenit: et sic est in proposito. Quia enim formæ et virtutes rerum ex actibus cognoscuntur, per prius ipsa generatio vel nativitas, naturæ nomen accepit, et ultimo forma.

825. — Sed secundum rerum ordinem, formæ prius competit ratio naturæ, quia, ut dictum est, nihil dicitur habere naturam, nisi secundum quod habet formam.

826. — Unde patet ex dictis, quod « primo et proprie natura dicitur substantia, » idest forma rerum habentium in se principium motus inquantum huiusmodi. Materia enim dicitur esse natura, quia est formæ susceptibilis. Et generationes habent nomen naturæ, quia sunt motus procedentes a forma, et iterum ad formas. Et idipsum, scilicet forma est principium motus rerum existentium secundum naturam, aut in actu, aut in potentia. Forma enim non semper facit motum in actu, sed quandoque in potentia tantum: sicut quando impeditur motus naturalis ab aliquo exteriori prohibente, vel etiam quando impeditur actio naturalis ex materiæ defectu.

LECTIO VI.

Quatuor necessarij modis expositis, ex quibus quartum proprie et primum necessarium dicit esse, hinc et necessariorum, alia causam habere, alia non, exponit: primum item et proprie necessarium simplex esse, immobilia quoque necessario secundum violentiam carere concludit.

C. V. 20 Necessarium dicitur sine quo non contingit esse aut vivere quasi concausali. Ut spirare et cibus animalium est necessarium. Nam sine his esse est impossibile.

Et sine quibus homini bonum non contingit esse aut fieri, aut aliquid malum expellere aut privari. Veluti bibere pharmacum necessarium, ut non laboret; et ad Aeginam navigare ut pecuniam recipiat.

Amplius vim faciens et vis. Sed hoc est præter impetum et prævoluntatem impediens et prohibens. Vim enim faciens necessarium dicitur. Quapropter triste etiam, sicut Evenus ait,

Omnis enim res necessaria lamentabilis est facta.

30 Et vis necessitas quædam, ut Sophocles dicit.

Sed vis ea me facere cogit.

Et videtur necessitas aliquid inculpabile esse recte. Contrarium enim est motui secundum prævoluntatem et secundum excogitationem.

Amplius quod non contingit aliter se habere, necessarium dicimus sic se habere.

Et secundum hoc necessarium et alia dicuntur omnia necessaria. Vim enim patiens necessarium dicitur aut facere aut pati tunc quando non contingit secundum impetum propter coagens quasi ea necessitate existente propter quam non contingit aliter. Et in concausalibus vivendi et boni similiter. Nam, cum non contingit hic quidem bonum, illic vero vivere et esse sine aliquibus, ea necessaria, et causa necessitas quædam est hæc.

Amplius demonstratio necessariorum est, quia non contingit aliter se habere quod demonstratum est simpliciter. Hujus autem causa est quæ prima sunt: si impossibile est aliter se habere, ex quibus est syllogismus.

Horum quidem itaque altera causa 10 essendi necessaria est, aliorum vero nulla: sed propterea alia sunt ex necessitate. Quare primum et proprie necessarium ipsum simplex est. Hoc enim habere non contingit pluribus modis. Quare nec aliter et aliter; jam enim plus haberet. Ergo, si qua sunt sempiternæ et immobilia, nihil illis est violentum, nec præter naturam.

827. — Postquam Philosophus distinxit nomina, quæ significant causas, hic *distinguit nomen quod significat aliquid pertinens ad rationem causæ; scilicet necessarium.* Causa enim est ad quam de necessitate sequitur aliud. Et circa hoc duo facit. Primo *distinguit modos necessarij.* Secundo reducit omnes ad unum primum, ibi, « Et secun-

« dum hoc necessarium. » Ponit autem in prima parte *quatuor modos* necessarij. *Primus* est, secundum quod dicitur aliquid necessarium, sine quo non potest aliquid vivere aut esse; quod licet non sit principalis causa rei, est tamen quædam concausa. Sicut respirare est necessarium animali respiranti, quia sine respiratione vivere non potest.

Ipsa enim respiratio, etsi non sit causa vitæ, est tamen concausa, inquantum cooperatur ad temperamentum caloris, sine quo non est vita. Et similiter est de cibo, sine quo animal vivere non potest, inquantum cooperatur ad restaurationem deperditi, et impedit totalem consumptionem humidi radicalis, quod est causa vitæ. Igitur hujusmodi dicuntur necessaria, quia sine eis impossibile est esse.

828. — *Secundum modum ponit ibi « et sine »*

Dicit, quod secundo modo dicuntur necessaria, sine quibus non potest esse vel fieri bonum aliquod, vel vitari aliquod malum, vel expelli; sicut « bibere « pharmacum, » idest medicinam laxativam, dicimus esse necessarium, non quia sine hoc vivere animal non possit; sed ad expellendum, scilicet hoc malum quod est infirmitas, vel etiam vitandum. Est enim hoc necessarium « ut non « laboret, » idest ut non infirmetur aliquis. Similiter « navigare ad Æginam, » scilicet ad illum locum, est necessarium, non quia sine hoc non possit homo esse; sed quia sine hoc non potest acquirere aliquod bonum, idest pecuniam. Unde dicitur, quod necessaria est talis navigatio, ut aliquis pecuniam recipiat.

829. — *Tertium modum ponit ibi « amplius enim »*

Dicit quod id quod infert violentiam, et etiam ipsa violentia necessarij nomen accepit; nam violentia necessaria dicitur, et qui vim patitur dicitur de necessitate id facere ad quod cogitur. Quid autem sit faciens vim, manifestat in naturalibus, et in voluntariis. In naturalibus quidem est impetus, sive inclinatio ad aliquem finem, cui respondet voluntas in natura rationali; unde et ipsa naturalis inclinatio appetitus dicitur. Utrumque autem, scilicet et impetus naturalis inclinationis, et propositum voluntatis, contingit impediri et prohiberi. Impediri quidem, in prosecutione motus jam incepti. Prohiberi au-

tem, ne etiam motus incipiat. Illud ergo dicitur esse violentum, « quod est præter « impetum, » idest præter inclinationem rei naturalis, et est « impediens præ- « voluntatem, » idest propositum in prosecutione motus voluntarii jam incepti, et prohibens etiam ne incipiat. Alia littera habet « Et hoc est secundum or- « min (1), » idest secundum impetum. Violentia enim est cum aliquid agit secundum impetum exterioris agentis, contra voluntatem vim passi. Violentum autem est secundum impetum vim faciens.

830. — Ex hac autem violenti definitione duas conclusiones inducit. Quarum prima est, quod omne violentum est triste sive flebile. Quod probat per cujusdam poetæ sive doctoris dictum; dicens, quod omnis res necessaria sive violenta est tristis sive lamentabilis: necessitas enim est quædam violentia; sicut Sophocles poeta dicit: Violentia me facere coegit ea, idest necessitas. Dictum est enim, quod violentia est impediens voluntatem. Ea autem, quæ voluntati sunt contraria, contristant. Tristitia enim est de his quæ nobis nolentibus accidunt.

831. — Secunda conclusio est, quod necessitas recte dicitur, quod est inculpabilis et irreprehensibilis. Dicitur enim quod necessitas magis meretur veniam quam increpationem. Et hoc ideo, quia non inculpamur nisi de his quæ voluntarie facimus, de quibus etiam rationaliter increpamur. Necessitas autem violentiæ est contraria voluntati et excogitationi, ut dictum est; et ideo rationabilius dicitur, quod violenta non sunt culpabilia.

832. — *Quantum modum ponit ibi « amplius quod »*

Dicit, quod necessarium etiam dicimus sic se habere, quod non contingit aliter se habere; et hoc est necessarium absolute. Prima autem necessaria sunt secundum quid.

(1) Editiones nonnullæ armin, *perperam*.

833. — Differt autem necessarium absolute ab aliis necessariis: quia necessitas absoluta competit rei secundum id quod est intimum et proximum ei; sive sit forma, sive materia, sive ipsa rei essentia; sicut dicimus animal necesse esse corruptibile, quia hoc consequitur ejus materiam inquantum ex contrariis componitur. Dicimus etiam animal necessario esse sensibile, quia consequitur ejus formam: et animal necessarium esse substantiam animatam sensibilem, quia est ejus essentia.

834. — Necessarium autem secundum quid et non absolute est, cujus necessitas dependet ex causa extrinseca. Causa autem extrinseca est duplex; scilicet finis et efficiens. Finis autem est, vel ipsum esse absolutum, et ab hoc fine necessitas sumpta pertinet ad primum modum; vel bene esse, sive aliquod bonum habere, et ab hoc fine sumitur necessitas secundi modi.

835. — Necessitas autem quæ est a movente exteriori, pertinet ad tertium modum. Nam violentia est quando aliquid movetur ab exteriori agente ad aliud ad quod ex propria natura aptitudinem non habet. Si enim secundum suam naturam ordinetur ad hoc quod recipiat motum ab exteriori agente, tunc motus non erit violentus, sed naturalis. Sicut patet de motu cælestium orbium a substantiis separatis, et de motu inferiorum corporum a superioribus.

836. — Deinde cum dicit « et secundum »

Reducit omnes modos ad unum: et circa hoc tria facit. Primo ostendit quod omnes modi necessitatis, qui in rebus inveniuntur, ad hunc ultimum modum pertinent. Secundo ostendit, quod secundum ultimum modum accipitur necessarium in demonstrativis, ibi, « Amplius demonstratio. » Tertio infert quoddam corollarium ex præmissis, ibi, « Horum quidem itaque. » Dicit ergo primo, quod secundum istum ultimum modum necessarij, omnes alij modi ali-

qualiter dicuntur. Quod primo ostendit in tertio modo. Illud enim quod vim patitur, de necessitate dicitur aliquid facere vel pati, propter hoc quod non contingit secundum proprium impetum aliquid agere propter violentiam agentis, quæ est quædam necessitas propter quam non contingit aliter se habere.

837. — Et similiter ostendit hoc in primo et secundo modo, in quibus necessitas sumitur ex causis vivendi vel essendi simpliciter, quantum ad primum modum: vel ex causis boni, quantum ad secundum modum. Sic enim in aliis modis necessarium dicebatur, sine quo non poterat esse ex una parte bonum, et ex alia parte vivere et esse. Et sic illa causa, sine qua non contingit vivere vel esse, vel bonum habere, vel malo carere, necessitas dicitur; quasi ex hoc sit prima ratio necessarij, quia impossibile est aliter se habere.

838. — Deinde cum dicit « amplius demonstratio »

Ostendit quod *secundum ultimum modum accipitur necessarium in demonstrativis, et quantum ad conclusiones, et quantum ad principia.* Demonstratio enim dicitur esse necessariorum, et dicitur esse ex necessariis. Necessariorum quidem esse dicitur, quia illud, quod simpliciter demonstratur, non contingit aliter se habere. Dicitur autem simpliciter demonstratum ad ejus differentiam quod demonstratur in demonstratione quæ est ad aliquem, et non simpliciter; quod in quarto libro dixit demonstrare ad hominem arguentem. In talibus enim demonstrationibus, quæ sunt ad aliquem, contingit etiam impossibile concludi ex aliquibus impossibilibus positis. Sed, quia causæ conclusionis in demonstrationibus sunt præmissæ, cum demonstratio simpliciter scire faciat, quod non est nisi per causam, oportet etiam principia, ex quibus est syllogismus, esse necessaria quæ impossibile sint aliter se habere. Nam ex causa non necessaria non potest sequi effectus necessarius.

839. — Deinde cum dicit « horum
« quidem »

Concludit ex præmissis tres conclusiones se invicem sequentes: quarum *prima* est, quod ex quo in demonstrationibus præmissæ sunt causæ conclusionis, et utraque sunt necessaria, sequitur quod aliqua sunt necessaria dupliciter. Quædam quidem quorum altera sit causa necessitatis; quædam vero quorum nulla sit causa necessitatis; et talia sunt necessaria propter seipsa. Et hoc est contra Democritum, qui dicebat quod necessaryorum non sunt quærendæ causæ, ut habetur in octavo Physicorum.

840. — *Secunda conclusio*, quia, cum oporteat esse unum primum necessarium, a quo alia necessitatem habent, quia in causis non est procedere in infinitum, ut in secundo ostensum est, oportet hoc primum necessarium, quod etiam maxime proprie est necessarium, quia est omnibus modis necessarium, quod ipsum sit simplex. Ea enim, quæ

sunt composita, sunt mutabilia, et ita pluribus modis se possunt habere: quæ autem pluribus modis habere se possunt, possunt se habere aliter et aliter; quod est contra rationem necessarij. Nam necessarium est, quod est impossibile aliter se habere. Unde oportet, quod primum necessarium non aliter et aliter se habeat, et per consequens nec pluribus modis. Et ita oportet ipsum esse simplex.

841. — *Tertia conclusio* est, quod, cum violentum sit quod movetur ab aliquo exteriori agente præter naturam propriam, principia autem necessaria sunt simplicia et immobilia, ut ostensum est, necessarium est ut si sunt aliqua sempiterna et immobilia sicut sunt substantiæ separatæ, quod in illis non sit aliquid violentum nec præter naturam. Et hoc dicit, ne deceptio accadat in nomine necessitatis, cum dicitur de substantiis immaterialibus, nec per hoc intelligitur aliqua violentia in eis esse.

LECTIO VII.

*Modos tres exponit, quibus unum per accidens aliqua dicuntur:
modos item quinque exponit unitatis per se.*

C. VI. Unum dicitur aliud autem secundum
accidens, aliud secundum se. Secun-
dum accidens quidem, ut Coriscus et
musicus, et Coriscus musicus. Idem
enim est dicere Coriscus et musicus,
et Coriscus musicus, et musicum et
20 musicus vero et Coriscus, quia alter-
um alteri accidit. Similiter autem et
modo quodam musicus Coriscus cum
Corisco unum, quia altera partium al-
teri accidit earum quæ sunt in ora-
tione: ut musicum Corisco et musicus
Coriscus justo Corisco, quia utrius-
que pars eidem uni accidit. Nihil enim
differt quam Corisco musicum acci-
dere. Similiter autem sive in genere,
80 sive in universalis alicujus nominibus
dicatur accidens, ut quia homo idem
et musicus homo. Aut enim quia ho-
mini uni existenti substantiæ accidit
musicum: aut quia ambo singularium
alicui accidunt, ut Corisco. Tamen non
eodem modo ambo insunt. Sed hoc
quidem forsitan ut genus et substantia,
illud vero ut habitus aut passio sub-
stantiæ. Ergo quæcumque secundum
accidens dicuntur unum, hoc modo di-
cuntur.

1016a Secundum se vero unum dictorum
alia dicuntur natura continuitatis, ut
onus vinculo, et lignum cum visco.
Et linea et si flexa sit, continua au-
tem, una dicitur: sicut et partium
singulæ, ut tibia et brachium. Ipsorum
autem magis unum natura continua
quam arte. Continuum vero dicitur,
cujus motus unus secundum se et non
possibile aliter. Unus autem unius in-
divisibilis. Indivisibilis autem secun-
dum tempus.

Secundum se autem continua, quæ-

cumque non tactu sunt unum. Nam si
ponis se tangentia ligna, non dices hæc
unum esse, nec lignum, nec corpus,
nec aliud continuum ullum. Quæ ita-
que omnino sunt continua, unum di-
cuntur, quamvis reflexionem habeant.
Adhuc magis quæ non habent reflex-
ionem, ut tibia aut femur vel crus,
quia contingit non unum esse motum
cruris. Et recta quam reflexa magis
unum. Reflexam vero et angulum ha-
bentem, unam et non unam dicimus,
quia contingit et non simul esse mo-
tum ejus et simul. Rectæ vero semper
simul; et nulla pars habens magni-
tudinem, hæc quidem movetur, hæc
vero quiescit, quemadmodum reflexæ.

Amplius alio modo dicitur, eo quod
subjectum sit specie indifferens. In-
differens vero, ut quorum indivisibilis
species secundum sensum. Subjectum
autem primum, aut ultimum ad fi-
nem. Vinum enim unum dicitur et aqua
una, inquantum indivisibile secundum
speciem. Et liquores omnes unum di-
cuntur, ut oleum, vinum et fluida,
quia omnium ultimum subjectum idem.
Nam aqua aut aere omnia hæc fiunt.

Dicuntur autem unum, et quorum
genus unum differens oppositis dif-
ferentiis; et hæc dicuntur omnia u-
num quod subicitur differentiis: ut
homo, canis et equus, unum quidem,
quia omnia animalia. Et modo propin-
quissimo, sicut materia una. Hæc
autem quandoque quidem ita unum di-
cuntur, quandoque vero genere supe-
riore; quod idem dicitur, si sint ul-
timæ species generis superiores his.
Ut isosceles et isopleurus sunt una
et eadem figura quia ambo triangulus;
sed trianguli non iidem.

Amplius autem unum dicuntur, quo-
rumcumque ratio quæ quod quid erat

esse dicit, indivisibilis est ad aliam significantem quid erat esse rei. Ipsa enim secundum se omnis ratio divisibilis. Sic enim augmentatum et diminutum unum sunt, quia ratio una, sicut in superficiebus quæ speciei una.

Omnino vero quorum intelligentia indivisibilis intelligens quid erat esse, et non potest separari neque tempore, neque loco, neque ratione, maxime hæc unum: et horum quæcumque substantia.

SYNOPSIS

(Lect. VII, VIII, IX, X.)

Distinguit intentiones nominum quæ in hujus scientiæ consideratione cadunt 749-1143. (distinctiones nominum significantium Causas, 749-841.)

distinctiones nominum significantium id quod est subjectum in hac scientia 842-1032.

nomina significantia subjectum hujus scientiæ 842-905.

nomen Unum distinguit in per se et per accidens 842-884.

quot modis unum per accidens 843-847.

quot modis unum per se 843-884.

ponit quot modis dicitur unum per se 843-880.

distinguit naturaliter modos unius 843-875.

distinguit hos modos 843-871.

ponit 5 modos 843-865.

hos reducit ad unum 866-871.

ponit hanc reductionem 866-869.

addit alium modum 870-871.

ponit quamdam proprietatem sequentem unum 872-875.

distinguit logice 876-880.

ponit modos quibus dicuntur *Multa* 881-884.

nomen Ens distinguit 885-897.

in per se et per accidens 885.

3 modos Entis per accidens 886-888.

modos Entis per se 889-897.

distinguit Ens reale per decem prædicamenta 889-894.

alium modum Entis (in ratione), 895-896.

dividit per Potentiam et Actum 897.

nomen Substantia 898-905.

ponit 4 modos 898-902.

hos reducit ad duos 903-905.

nomina significantia partes eorum quæ sunt subjectum hujus scientiæ [vide lect. XI
[et seq.].]

842. — Postquam Philosophus distinxit nomina quæ significant causas, hic *distinguit nomina quæ significant id quod est subjectum aliquo modo in ista scientia*. Et dividitur in duas partes. Primo ponit sive distinguit *nomina, quæ significant subjectum* hujus scientiæ. Secundo ea, quæ significant partes subjecti, ibi, « Eadem dicuntur. » Subjectum autem hujus scientiæ potest accipi, vel sicut communiter in tota scientia considerandum, cujusmodi est ens et unum: vel sicut id de quo est prin-

cipalis intentio, ut substantia. Et ideo primo distinguit *hoc nomen unum*. Secundo hoc nomen ens, ibi, « Ens dicitur etc. » Tertio hoc nomen substantia, ibi, « Substantia dicitur etc. » Circa primum duo facit. Primo *distinguit unum in per se et per accidens*; et ostendit *quot modis dicitur unum per accidens*. Secundo quot modis dicitur unum per se, ibi, « Secundum se vero « unum etc. »

843. — Dicit ergo, quod unum dicitur et per se et per accidens. Per

accidens autem unum docet considerare primo in terminis singularibus ; et hoc dupliciter. Uno modo secundum quod accidens comparatur ad subjectum. Alio modo secundum quod unum accidens comparatur ad aliud. In utroque autem istorum tria est accipere ; scilicet unum compositum et duo simplicia. Si enim unum per accidens accipitur secundum comparisonem accidentis ad subjectum, sic sunt ista tria : primum est Coriscus, secundum est musicus, tertium Coriscus musicus. Et hæc tria sunt unum per accidens. Nam idem subjecto est Coriscus et musicus. Et similiter, quando comparatur accidens ad accidens, tria est accipere ; quorum primum est musicum, secundum est justum, tertium est musicus justus Coriscus. Et omnia prædicta dicuntur esse unum secundum accidens ; tamen alia et alia ratione.

844. — Justum enim et musicum, quæ sunt duo simplicia in secunda acceptione, dicuntur unum per accidens, quia accidunt uni subjecto. Musicus vero et Coriscus, quæ sunt duo simplicia in prima acceptione, dicuntur unum per accidens, quia « alterum eorum, » scilicet musicum « accidit alteri, » scilicet Corisco. Et similiter quantum ad aliquid musicus Coriscus cum Corisco, quod est compositum cum uno simplicium, in prima acceptione dicuntur unum per accidens, quia inter partes istas quæ sunt in hac oratione, idest in hoc termino complexo, scilicet, Coriscus musicus, altera pars termini complexi, scilicet musicus, accidit alteri parti per se signatæ, scilicet Corisco. Et eadem ratione potest dici, quod musicus Coriscus est unum cum justo Corisco, quæ sunt duo composita in secunda acceptione, quia ambæ partes utriusque compositi accidunt uni, scilicet Corisco. Si enim idem est musicus et musicus Coriscus, et justus et justus Coriscus, cuicumque accidit musicum accidit musicus Coriscus ; et quicquid accidit Corisco accidit Corisco justo. Unde, si musicum accidit Corisco, sequitur, quod musicus Coriscus accidit justo Corisco.

Et sic nihil differt dicere musicum Coriscum accidere justo Corisco, quam musicum accidere Corisco.

845. — Quia vero hujusmodi prædicata per accidens per prius prædicantur de singularibus, et per posterius de universalibus, cum tamen e converso sit de prædicatis per se, manifestat consequenter in terminis universalibus quod in singularibus ostenderat ; dicens, quod similiter accipitur unum per accidens, si aliquid accidens dicatur cum aliquo nomine alicujus generis, vel cujuscumque universalis, sicut accipitur unum per accidens in prædictis, quando accidens adjungitur nomini singulari ; sicut cum dicitur, quod homo et musicus homo sunt unum per accidens, licet quantum ad aliquid differant.

846. — Singulares enim substantiæ nec sunt in subjecto, nec de subjecto prædicantur. Unde tantum substant et nihil eis substat. Substantiæ quidem universales dicuntur de subjecto, sed non sunt in subjecto. Unde non substant accidentibus, et eis aliquid substat. Cum ergo accidens adjungitur particulari substantiæ, non potest esse alia ratio dicti, nisi quia accidens inest substantiæ particulari, ut quia musicum inest Corisco cum dicitur Coriscus musicus.

847. — Sed, cum dicitur homo musicus, potest esse duplex ratio dicti. Aut enim hoc dicitur, quia musicum accidit homini, per quod significatur substantia, et ex hoc competit sibi quod possit substatere accidenti. Aut hoc ideo dicit, quia ambo, scilicet homo et musicus, inest alicui singulari, sicut Corisco : sicut musicum dicebatur justum, quia eidem singulari insunt, et eodem modo, scilicet per accidens. Sed forsitan hoc non eodem modo ; sed universalis substantia inest singulari ut genus, sicut hoc nomen animal ; aut si non sit genus, saltem est in substantia subjecti, idest ut substantiale prædicatum, sicut hoc nomen homo. Sed aliud, scilicet musicum, non est ut genus vel essentielle prædicatum, sed ut habitus vel passio subjecti, vel

qualecumque accidens. Ponit autem hæc duo, habitum et passionem, quia quædam accidentia sunt manentia in subiecto, sicut habitus, qui sunt difficile mobiles; quædam autem sunt accidentia pertranseuntia et non manentia, sicut passiones. Patet igitur quod isti sunt modi, quibus aliqua dicuntur unum per accidens.

848. — Deinde cum dicit « secundum se »

Ponit *modos unius per se*; et circa hoc duo facit. Primo ostendit *quot modis dicitur unum*. Secundo quot modis dicuntur multa, ibi, « Palam autem, et » quia multa. » Circa primum duo facit. Primo distinguit *modos unius naturaliter*, idest secundum conditiones in rebus inventas. Secundo vero logice, idest secundum intentiones logicales, ibi, « Amplius autem alia etc. » Circa primum duo facit. Primo *distinguit modos unius*. Secundo vero ponit quamdam proprietatem consequentem ad unum, ibi, « Uni vero esse, est principium. » Circa primum duo facit. Primo *ponit modos unius*. Secundo reducit eos omnes ad unum, ibi, « Universaliter enim » quæcumque. » Ponit autem in prima parte quinque modos unius.

849. — Quorum *primus* est, quod eorum quæ secundum se dicuntur unum, quædam dicuntur unum esse « natura » continuitatis, » idest essendo continua: vel « eo quod sunt continua, » sicut dicit alia translatio. Sed continua dicuntur aliqua dupliciter. Quædam enim sunt continua, sicut dicit alia littera, per aliud, quædam secundum se.

850. — Prosequitur ergo primo *continua secundum aliud*, dicens, quod continua per aliud sunt, sicut onus lignorum continuum est ratione ligaminis vel vinculi: et hoc modo ligna adinvicem conviscata dicuntur unum per viscum. Quod etiam contingit dupliciter: quia quandoque continuatio alligatorum fit secundum lineam rectam, quandoque autem secundum lineam indirectam, sicut est linea reflexa angulum continens,

quæ fit ex contactu duarum in una superficie, quarum applicatio non est directa. Per hunc enim modum partes animalis dicuntur unum et continuum. Sicut tibia, quæ habet reflexionem, et angulum continet ad genu, dicitur una et continua, et similiter brachium.

851. — Sed, cum talis continuatio, quæ est per aliud, possit esse vel fieri naturaliter et arte, magis unum sunt quæ sunt continua per naturam, quam quæ sunt continua per artem: quia in his quæ sunt continua per naturam, illud unum, per quod fit continuatio, non est extraneum a natura rei quæ per ipsum continuatur, sicut accidit in his quæ sunt unum per artificium, in quibus vinculum, vel viscus, vel aliquid tale est omnino extraneum a natura colligatorum. Et ita ea quæ sunt naturaliter colligata, prius accedunt ad ea quæ sunt secundum se continua, quæ sunt maxime unum.

852. — Et ad evidentiam hujus, definit continuum, dicens, quod continuum dicitur id cujus est secundum se unus motus tantum, et non est possibile aliter. Non enim possibile est in continuo, ut diversæ partes diversis motibus moveantur, sed totum continuum movetur uno motu. Dicit autem « secundum se, » quia possibile est ut continuum moveatur uno modo per se, et uno alio vel pluribus per accidens; sicut si homo movetur in navi per se contra motum navis, movetur nihilominus motu navis per accidens.

853. — Ad hoc autem quod sit unus motus, oportet quod sit indivisibilis: et hoc dico secundum tempus, ut videlicet simul dum movetur una pars continui, moveatur et alia. Non enim contingit in continuo quod una pars moveatur et alia quiescat, vel quod una quiescat et alia moveatur, ut sic motus diversarum partium continui sint in diversis partibus temporis.

854. — Ideo autem hic definit Philosophus continuum per motum et non per unitatem termini, ad quem partes continui conjunguntur, sicut in Prædi-

camentis et in libro Physicorum habetur, quia ex ista definitione potest sumi diversus gradus unitatis in diversis continuis, sicut postea patebit, non autem ex definitione ibi data.

855. — Sciendum est autem, quod hoc quod hic dicitur, quod motus continui indivisibilis est secundum tempus, non est contrarium ei quod probatur in sexto Physicorum, scilicet, quod tempus motus dividitur secundum partes mobilis. Hic enim loquitur Philosophus quantum ad motum absolute, quia scilicet non ante incipit moveri una pars continui quam alia: ibi autem loquitur referendo ad aliquod signum, quod signatur in magnitudine, per quam fit motus. Illud enim signum, quod est prior pars magnitudinis, in priori tempore transitur, licet etiam in illa priori parte temporis aliæ partes mobilis continui moveantur.

856. — Deinde cum dicit « secundum se »

Prosequitur de illis quæ sunt *secundum se continua*, dicens, quod illa sunt secundum se continua quæ non dicuntur unum per contactum. Quod sic probat. Illa enim, quæ se tangunt, ut duo ligna, non dicuntur unum lignum, nec unum corpus, nec unum aliquid aliud quod pertineat ad genus continui. Et sic patet quod alia est unitas continuorum, et alia tangentium. Quæ enim sunt se tangentia non habent unitatem continuitatis per seipsa, sed per aliquod vinculum quod ea conjungit. Sed illa quæ sunt continua, dicuntur unum secundum se, quamvis habeant reflexionem. Duæ enim lineæ reflexæ continuantur ad unum communem terminum, qui est punctus in loco ubi constituitur angulus.

857. — Sed tamen magis sunt unum quæ per se sunt continua sine reflexione. Cujus ratio est, quia linea recta non potest habere nisi unum motum in omnibus partibus suis. Linea vero reflexa potest habere unum motum, et duos motus. Potest enim intelligi linea reflexa tota moveri in unam partem: et iterum

potest intelligi quod una parte quiescente, alia pars, quæ cum parte quiescente continet angulum, appropinquet per suum motum ad partem quiescentem, sicut quando tibia vel crus applicatur ad coxam, quæ hic dicitur femur. Unde utrumque eorum, scilicet tibia vel coxa, sunt magis unum « quam scelos, » ut habetur in græco, idest quam id quod est compositum ex tibia et coxa.

858. — Sciendum autem, quod litera quæ habet curvitatē loco reflexionis, falsa est. Constat enim quod partes lineæ curvæ angulum non continentes, oportet quod simul moveantur et simul quiescant, sicut partes lineæ rectæ; quod non accidit in reflexa, ut dictum est.

859. — *Secundum* modum ponit ibi « amplius alio »

Dicit, quod secundo modo dicitur unum, non tantum ratione continuæ quantitatis, sed ex eo quod subjectum totum est indifferens forma secundum speciem. Quædam enim esse possunt continua quæ tamen in subjecto sunt diversa secundum speciem; sicut si continuetur aurum argento, vel aliqua hujusmodi. Et tunc talia duo erunt unum si attendatur sola quantitas, non autem si attendatur natura subjecti. Si vero totum subjectum continuum sit unius formæ secundum speciem, erit unum et secundum rationem quantitatis et secundum rationem naturæ.

860. — Subjectum autem dicitur esse indifferens secundum speciem, quando eadem species sensibilis non dividitur, ita quod sint diversæ formæ sensibiles in diversis partibus subjecti, sicut quandoque contingit quod unius corporis sensibilis una pars est alba, et alia nigra. Hoc autem subjectum indifferens potest accipi dupliciter. Uno modo subjectum primum. Alio modo subjectum finale sive ultimum, ad quod pervenitur in fine divisionis. Sicut patet quod totum vinum dicitur unum esse, quia partes ejus communicant in uno primo subjecto quod est indifferens se-

cundum speciem. Et similiter est de aqua. Omnes enim liquores sive humores dicuntur unum in uno ultimo. Nam oleum et vinum et omnia hujusmodi resoluntur ultimo in aquam vel aerem, qui in omnibus est radix humiditatis.

861. — *Tertium* modum ponit ibi « dicuntur autem »

Dicit, quod aliqua dicuntur unum, quorum genus est unum, oppositis differentiis divisum. Et ille modus habet aliquam similitudinem cum præcedenti. Ibi enim aliqua dicebantur esse unum, quia genus subjectum est unum: hic etiam aliqua dicuntur esse unum, quia eorum genus, quod est subjectum differentiis, est unum; sicut homo et equus et canis dicuntur unum, quia communicant in animali, quasi in uno genere, subjecto differentiis. Differt tamen hic modus a prædicto, quia in illo modo subjectum erat unum non distinctum per formas; hic autem genus subjectum est unum distinctum per diversas differentias quasi per diversas formas.

862. — Et sic patet quod propinquisimo modo dicuntur aliqua esse unum genere, et similiter sicut aliqua dicuntur esse unum materia. Nam illa etiam quæ dicuntur esse unum materia, distinguuntur per formas. Genus enim, licet non sit materia, quia non prædicaretur de specie, cum materia sit pars, tamen ratio generis sumitur ab eo quod est materiale in re; sicut ratio differentiae ab eo quod est formale. Non enim anima rationalis est differentia hominis, cum de homine non prædicetur; sed habens animam rationalem, quod significat hoc nomen rationale. Et similiter natura sensitiva non est genus hominis, sed pars. Habens etiam naturam sensitivam, quod nomine animalis significatur, est hominis genus. Similiter ergo et propinquus modus est quo aliqua sunt unum materia et unum genere.

863. — Sed sciendum est, quod unum ratione generis dicitur dupliciter. Quandoque enim aliqua dicuntur ita unum in genere sicut dictum est, quia

scilicet eorum unum est genus qualitercumque. Quandoque vero non dicuntur aliqua esse unum in genere, nisi in genere superiori, quod cum adjunctione unitatis vel identitatis prædicatur de ultimis speciebus generis inferioris, quando sunt aliquæ aliæ superiores species supremi generis, in quarum una infinitæ species conveniunt. Sicut figura est unum genus supremum continens sub se multas species, scilicet circulum, triangulum, quadratum, et hujusmodi. Et triangulus etiam continet diversas species, scilicet æquilaterum, qui dicitur isopleurus, et triangulum duorum æqualium laterum, qui dicitur æquitibiarum vel isosceles. Isti igitur duo trianguli dicuntur una figura, quod est genus remotum, sed non unus triangulus, quod est genus proximum. Cujus ratio est, quia hi duo trianguli non differunt per differentias quibus dividitur figura. Differunt autem per differentias quibus dividitur triangulus. Idem autem dicitur a quo aliquid non differt differentia.

864. — *Quartum* modum ponit ibi « amplius autem »

Dicit quod unum etiam dicuntur, quæcumque ita se habent quod definitio unus, quæ est ratio significans quid est esse, non dividitur a definitione alterius, quæ significat etiam quid est esse ejus. Ipsa enim definitio, scilicet secundum se, oportet quod sit divisibilis, cum constet ex genere et differentia. Sed potest esse quod definitio unus sit indivisibilis a definitione alterius, quando duo habent unam definitionem; sive illæ definitiones significant totum hoc quod est in definito, sicut tunica et indumentum; et tunc sunt simpliciter unum, quorum definitio est una: sive illa communis definitio non totaliter comprehendat rationem duorum, quæ in ea conveniunt, sicut bos et equus conveniunt in una definitione animalis. Unde nunquam sunt unum simpliciter, sed secundum quid, in quantum scilicet utrumque eorum est animal. Et similiter augmentum et diminutio conveniunt in una definitione ge-

neris, quia utraque est motus secundum quantitatem. Similiter in omnibus superficiebus est una definitio hujus speciei quæ est superficies.

865. — *Quintum* modum ponit ibi « omnino vero »

Dicit, quod « omnino » idest perfecte et maxime sunt unum, quorum intellectus intelligens quidditatem eorum est omnino indivisibilis, sicut simplicia, quæ non componuntur ex principiis materialibus et formalibus. Unde intellectus accipiens quidditatem eorum, non comprehendit ea, quasi componens definitionem eorum ex diversis principiis; sed magis per modum negationis, sicut punctus est, cujus pars non est: vel etiam per modum habitudinis ad composita, sicut si dicatur quod unitas est principium numeri. Et, quia talia habent intellectum indivisibilem in seipsis, ea

autem quæ sunt quocumque modo divisa, possunt intelligi separatim, ideo sequitur quod hujusmodi sunt inseparabilia, et secundum tempus, et secundum locum, et secundum rationem. Et propter hoc sunt maxime unum; præcipue illud quod est indivisibile in genere substantiæ. Nam quod est indivisibile in genere accidentis, etsi ipsum in se non sit compositum, est tamen alteri compositum, idest subjecto in quo est. Indivisibilis autem substantia, neque secundum se composita est, nec alteri componitur. Vel ly substantia, potest esse ablativi casus. Et tunc est sensus, quod licet aliqua dicantur unum quia sunt indivisibilia secundum locum vel tempus vel rationem, tamen inter ea illa maxime dicuntur unum, quæ non dividuntur secundum substantiam. Et redit in eundem sensum cum priore.

LECTIO VIII.

Omnes unitatis modos in unum reducit: quibus addit unitatis modum quo unitas a perfectione sumitur: unum item numeratorum principium esse infert; divisionem item aliam unitatis ponit, quod aliqua numero, specie, genere, vel proportionem unum esse dicuntur: quot modis demum multa dicantur exponit.

10 Universaliter enim quaecumque non habent divisionem, inquantum non habent, sic unum dicuntur. Ut si inquantum homo non habet divisionem, unus homo. Si vero inquantum animal, unum animal. Et si inquantum magnitudo, una magnitudo. Plura quidem igitur unum dicuntur per alterum aliquid facere, aut pati, aut habere, aut aliquid esse unum. Quæ autem unum primo dicuntur, quorum substantia una. Una vero aut continuatione, aut specie, aut ratione. Et enim numeramus ut plura, aut quæ non continua, aut quorum non una species, aut quorum ratio non una.

Amplius autem, est quidem ut quodcumque unum continuitate dicimus esse, si sit quantum et continuum: est autem ut non: si non aliquod totum sit. Hoc autem si non speciem habeat unam. Ut videntes utique non dicimus similiter unum qualitercumque partes compositas calceamenti, nisi propter continuitatem; sed si sit ut calceamentum sit, et speciem habeat aliquam, jam unum. Quapropter et quæ circuli, maxime una linearum, quia tota et perfecta est.

20 Uni vero esse est principium alicui numero esse. Prima namque mensura principium. Nam quo primo cognoscimus, hoc est prima mensura cujuslibet generis. Principium ergo cognoscibilis circa quodlibet, unum. Non idem autem in omnibus generibus unum. Hoc quidem enim est diæsis, illis autem vocalis aut consonans; gravitatis autem alterum, et in motu aliud: ubique vero unum aut quantitate aut specie, in-

divisibile. Secundum quantum quidem igitur, et inquantum quantum, indivisibile: quod quidem omnino et sine positione, dicitur unitas. Quod autem omnino et positionem habens, punctum. Quod autem secundum unum, linea. Quod autem secundum duo, superficies. Omnino vero et tripliciter divisibile secundum quantitatem, corpus. Facta autem conversione, dualiter quidem divisibile superficies, unice autem linea, nullatenus divisibile secundum quantitatem punctus et unitas. Hoc quidem non habens positionem unitas. Illud vero habens positionem, punctus.

80

Amplius autem alia secundum numerum sunt unum, alia secundum speciem, alia secundum genus, alia secundum analogiam. Numero quidem, quorum materia una. Specie, quorum ratio est una. Genere, quorum eadem figura prædicationis. Secundum proportionem, quaecumque se habent ut aliud ad aliud. Semper itaque posteriora, præcedentia sequuntur. Ut quaecumque numero, specie unum: sed quaecumque specie, non omnia numero. 1017a Sed genere omnia unum, quaecumque et specie: quaecumque vero genere, non omnia specie, sed proportionem: et quaecumque unum proportionem, non omnia genere.

Palam autem et quia multa opposita dicuntur uni. Nam alia non existendo continua. Alia in habendo materiam divisibilem secundum speciem, aut primam aut ultimam. Alia in habendo rationes plures, quod quid erat esse dicentes.

866. — Hic Philosophus *reducit omnes modos ad unum primum*; et circa hoc duo facit. Primo *ponit reductionem prædictam*. Secundo super modos positos ponit alium modum unitatis, ibi, « *Amplius autem etc.* » Dicit ergo primo, quod ex hoc patet, quod illa quæ sunt penitus indivisibilia, maxime dicuntur unum: quia ad hunc modum omnes alii modi reducuntur, quia universaliter hoc est verum, quod quæcumque non habent divisionem, secundum hoc dicuntur unum, inquantum divisionem non habent. Sicut quæ non dividuntur in eo quod est homo, dicuntur unum in homine, sicut Socrates et Plato. Et quæ non dividuntur in ratione animalis, dicuntur unum in animali. Et quæ non dividuntur in magnitudine vel mensura, dicuntur unum secundum magnitudinem, sicut continua.

867. — Et ex hoc potest accipi etiam numerus et diversitas modorum unius suprapositorum; quia unum aut est indivisibile simpliciter, aut indivisibile secundum quid. Siquidem simpliciter, sic est ultimus modus, qui est principalis. Si autem est indivisibile secundum quid, aut secundum quantitatem tantum, aut secundum naturam. Si secundum quantitatem, sic est primus modus. Si secundum naturam, aut quantum ad subjectum, aut quantum ad divisionem quæ se tenet ex parte formæ. Si quantum ad subjectum, vel quantum ad subjectum reale, et sic est secundus modus. Vel quantum ad subjectum rationis, et sic est tertius modus. Indivisibilitas autem formæ, quæ est indivisibilitas rationis, idest definitionis, facit quartum modum.

868. — Ex his autem modis ulterius aliqui alii modi derivantur. Plurima autem sunt, quæ dicuntur unum, ex eo quod faciunt unum; sicut plures homines dicuntur unum, ex hoc quod trahunt navem. Et etiam dicuntur aliqua unum, ex eo quod unum patiuntur; sicut multi homines sunt unus populus, ex eo quod ab uno rege reguntur. Quædam vero dicuntur unum ex eo quod habent aliquid unum, sicut multi posses-

sores unius agri sunt unum in dominio ejus. Quædam etiam dicuntur unum ex hoc quod sunt aliquid unum; sicut multi homines albi dicuntur unum, quia quilibet eorum albus est.

869. — Sed respectu omnium istorum modorum secundariorum, primo dicuntur unum illa quæ sunt unum secundum suam substantiam, de quibus supra dictum est in quinque modis suprapositis. Una namque substantia est, aut ratione continuitatis, sicut in primo modo: aut propter speciem subjecti, sicut in secundo modo, et etiam in tertio, prout unitas generis aliquid habet similitudinis cum unitate speciei: aut etiam propter rationem, sicut in quarto et in quinto modo. Et quod adhuc ex his modis aliqua dicantur unum, patet per oppositum. Aliqua enim sunt numero plura, vel numerantur ut plura, quia non sunt continua, vel quia non habent speciem unam, vel quia non conveniunt in una ratione.

870. — Deinde cum dicit « *amplius autem* »

Addit alium modum a supradictis, qui non sumitur ex ratione indivisionis sicut prædicti, sed magis ex ratione divisionis; et dicit, quod quandoque aliqua dicuntur unum propter solam continuitatem, quandoque vero non, nisi sit aliquod totum et perfectum; quod quidem contingit quando habet aliquam unam speciem, non quidem sicut subjectum homogeneum dicitur unum specie quod pertinet ad secundum modum positum prius, sed secundum quod species in quadam totalitate consistit requirens determinatum ordinem partium; sicut patet quod non dicimus unum aliquid, ut artificiatum, quando videmus partes calceamenti qualitercumque compositas, nisi forte secundum quod accipitur unum pro continuo; sed tunc dicimus esse unum omnes partes calceamenti, quando sic sunt compositæ, quod sit calceamentum et habeat aliquam unam speciem, scilicet calceamenti.

871. — Et ex hoc patet, quod lineæ circularis est maxime una; quia non solum habet continuitatem, sicut lineæ recta; sed etiam habet totalitatem et perfectionem, quod non habet lineæ recta. Perfectum est enim et totum, cui nihil deest: quod quidem contingit (1) lineæ circulari. Non enim potest sibi fieri additio, sicut fit lineæ rectæ.

872. — Deinde cum dicit « uni vero »

Ponit quamdam proprietatem consequentem unum; et dicit, quod ratio unius est in hoc, quod sit principium alicujus numeri. Quod ex hoc patet, quia unum est prima mensura numeri, quo omnis numerus mensuratur: mensura autem habet rationem principii, quia per mensuram res mensuratæ cognoscuntur, res autem cognoscuntur per sua propria principia. Et ex hoc patet, quod unum est principium noti vel cognoscibilis circa quodlibet, et est in omnibus principii cognoscendi.

873. — Hoc autem unum, quod est principium cognoscendi, non est idem in omnibus generibus. In genere enim consonantiarum est unum, quod est diesis, quod est minimum in consonantiis. Diesis enim est semitonium minus. Dividitur enim tonus in duo semitonia inæqualia, quorum unus dicitur diesis. In vocibus autem unum primum et minimum est litera vocalis, aut consonans; et magis vocalis quam consonans, ut in decimo dicitur. Et in gravitatibus sive ponderibus est aliquid minimum, quod est mensura, scilicet uncia, vel aliquid aliud hujusmodi. Et in motibus est una prima mensura, quæ mensurat alios motus, scilicet motus simplicissimus et velocissimus, sicut est motus diurnus.

874. — In omnibus tamen istis hoc est commune, quod illud, quod est prima mensura, est indivisibile secundum quantitatem, vel secundum speciem. Quod igitur est in genere quantitatis unum et primum, oportet quod sit indi-

visibile et secundum quantitatem. Si autem sit omnino indivisibile et secundum quantitatem et non habeat positionem, dicitur unitas. Punctus vero est id, quod est omnino indivisibile secundum quantitatem et tamen habet positionem. Linea vero est quod est divisibile secundum unam dimensionem tantum: superficies vero secundum duas. Corpus autem est omnibus modis divisibile secundum quantitatem, scilicet secundum tres dimensiones. Et hæ descriptiones convertuntur. Nam omne quod duabus dimensionibus dividitur, est superficies, et sic de aliis.

875. — Sciendum est autem quod esse mensuram est propria ratio unius secundum quod est principium numeri. Hoc autem non est idem cum uno quod convertitur cum ente, ut in quarto dictum est. Ratio enim illius unius in sola indivisione consistit: hujusmodi autem unius in mensuratione. Sed tamen hæc ratio mensuræ, licet primo conveniat uni quod est principium numeri, tamen per quamdam similitudinem derivatur ad unum in aliis generibus, ut in decimo hujus Philosophus ostendet. Et secundum hoc ratio mensuræ invenitur in quolibet genere. Hæc autem ratio mensuræ consequitur rationem indivisionis, sicut habitum est. Et ideo unum non omnino æquivoce dicitur de eo quod convertitur cum ente, et de eo quod est principium numeri; sed secundum prius et posterius.

876. — Deinde cum dicit « amplius autem »

Ponit aliam divisionem unius, quæ est magis logica; dicens, quod quædam sunt unum numero, quædam specie, quædam genere, quædam analogia. Numero quidem sunt unum, quorum materia est una. Materia enim, secundum quod stat sub dimensionibus signatis, est principium individuationis formæ. Et propter hoc ex materia habet singulare quod sit unum numero ab aliis divisum.

877. — Specie autem dicuntur unum, quorum una est « ratio, » idest defini-

(1) *Lege* convenit.

tio. Nam nihil proprie definitur nisi species, cum omnis definitio ex genere et differentia constet. Et si aliquod genus definitur, hoc est inquantum est species.

378. — Unum vero genere sunt, quæ conveniunt in figura « prædicationis, » idest quæ habent unum modum prædicandi. Alius enim est modus quo prædicatur substantia, et quo prædicatur qualitas vel actio; sed omnes substantiæ habent unum modum prædicandi, inquantum prædicantur non ut in subjecto existentes.

379. — Proportione vero vel analogia sunt unum quæcumque in hoc conveniunt, quod hoc se habet ad illud sicut aliud ad aliud. Et hoc quidem potest accipi duobus modis, vel in eo quod aliqua duo habent diversas habitudines ad unum; sicut sanativum de urina dictum habitudinem significat signi sanitatis; de medicina vero, quia significat habitudinem causæ respectu ejusdem. Vel in eo quod est eadem proportio duorum ad diversa, sicut tranquillitatis ad mare et serenitatis ad aerem. Tranquillitas enim est quies maris et serenitas aeris.

380. — In istis autem modis unius, semper posterius sequitur ad præcedens et non convertitur. Quæcumque enim sunt unum numero, sunt specie unum et non convertitur. Et idem patet in aliis.

381. — Deinde cum dicit « palam » autem »

Ex modis unius accipit modos multorum; et dicit, quod multa dicuntur per oppositum ad unum. Et ideo quot modis dicitur unum, tot modis dicuntur multa; quia quoties dicitur unum oppositorum, toties dicitur et reliquum. Unde aliqua dicuntur multa propter hoc, quod non sunt continua. Quod est per oppositum ad primum modum unius.

382. — Alia dicuntur multa propter hoc quod materiam habent divisam secundum speciem, sive intelligamus de « materia prima, » idest proxima, aut de finali sive ultima, in quam ultimo fit resolutio. Per divisionem quippe proximæ materiæ dicuntur multa vinum et oleum: per divisionem vero materiæ remotæ, vinum et lapis. Et si materia accipiat tam pro materia naturæ quam pro materia rationis, scilicet pro genere quod habet similitudinem materiæ, hic modus multitudinis sumitur per oppositum ad secundum et tertium modum unius.

383. — Alia vero dicuntur multa quæ habent rationes, quod quid est esse dicentes, plures. Et hoc sumitur per oppositum ad quartum modum.

384. Quod autem opponitur quinto modo, nondum habet rationem pluralitatis nisi secundum quid et in potentia. Non enim ex hoc quod aliquid est divisibile propter hoc est multa nisi in potentia.

LECTIO IX.

Dividit ens in per se et per accidens; entis deinde per accidens tres modos exponit: hinc ponit tres entis per se divisiones: unam entis in decem prædicamenta, alteram entis in animam; reliquam entis in actu et potentia.

C. VII. Ens dicitur hoc quidem secundum accidens, illud vero secundum se.

10 Secundum accidens quidem, ut justum musicum esse dicimus, et hominem musicum, et musicum hominem. Similiter autem dicentes ut musicum ædificare, quia accidit ædificatori musicum esse, aut musico ædificatorem. Hoc enim esse hoc significat accidere hoc huic. Sic autem et in dictis, quando hominem musicum dicimus, et musicum hominem, aut album musicum, aut hunc album. Hoc quidem, quia ambo eidem accidunt: illud vero, quia enti accidit hoc: aliud autem musicum hominem, quia huic musicum accidit. Sic autem dicitur et album esse, quia cui accidit ille est. Quæ quidem
20 igitur secundum accidens esse dicuntur, sic dicuntur aut eo quod eidem enti ambo insunt, aut quia enti illud inest, aut quia ipsum est cui inest, de quo ipsum prædicatur.

Secundum se vero esse dicuntur, quæcumque significant figuras prædicationis. Quoties enim dicitur, toties esse significat. Quoniam ergo prædicatorum, alia quid est significant, alia quale, alia quantum, alia ad aliquid,

alia facere, alia pati, alia ubi, alia quando: horum unicuique idem esse significat. Nihil enim refert, homo convalescens est, aut homo convalescit: vel homo vadens est aut secans, vel hominem vadere aut secare. Similiter autem et in aliis.

Amplius autem et esse significat, quia verum; non esse, quia non verum, sed falsum. Similiter in affirmatione et negatione, ut quod est Socrates musicus, quia hoc verum: aut quod non est Socrates albus, quia verum est. Hoc autem, non est, diameter incommensurabilis, quia falsum.

Amplius esse significat et ens, hoc quidem potestate dicibili, illud vero actu. Horum enim dictorum terminorum esse dicimus, et quod potestate est dicibile terminorum, et quod est actu. Et scire similiter et potens uti scientia, et utens. Et quiescens et cum jam inest quies et potens quiescere. Similiter autem et in substantiis. Etenim Mercurium in lapide dicimus esse, et medietatem lineæ et frumentum nondum perfectum. Quando vero potens et quando non, in aliis determinandum.

885. — Hic Philosophus distinguit quot modis dicitur ens. Et circa hoc tria facit. Primo distinguit ens in ens per se et per accidens. Secundo distinguit modos entis per accidens, ibi, « Secundum accidens quidem etc. » Tertio modos entis per se, ibi, « Secundum se vero. » Dicit ergo, quod ens dicitur quoddam secundum se, et quoddam secundum accidens. Sciendum tamen est quod illa divisio entis non est eadem

cum illa divisione qua dividitur ens in substantiam et accidens. Quod ex hoc patet, quia ipse postmodum, ens secundum se dividit in decem prædicamenta, quorum novem sunt de genere accidentis. Ens igitur dividitur in substantiam et accidens, secundum absolutam entis considerationem, sicut ipsa albedo in se considerata dicitur accidens, et homo substantia. Sed ens secundum accidens prout hic surritur, oportet accipi per

comparationem accidentis ad substantiam. Quæ quidem comparatio significatur hoc verbo, Est, cum dicitur, homo est albus. Unde hoc totum, homo est albus, est ens per accidens. Unde patet quod divisio entis secundum se et secundum accidens, attenditur secundum quod aliquid prædicatur de aliquo per se vel per accidens. Divisio vero entis in substantiam et accidens attenditur secundum hoc quod aliquid in natura sua est vel substantia vel accidens.

386. — Deinde cum dicit « secundum « accidens »

Ostendit *quot modis dicitur ens per accidens*; et dicit, quod tribus: quorum unus est, quando accidens prædicatur de accidente, ut cum dicitur, justus est musicus. Secundus, cum accidens prædicatur de subjecto, ut cum dicitur, homo est musicus. Tertius, cum subjectum prædicatur de accidente, ut cum dicitur musicus est homo. Et, quia superius jam manifestavit quomodo causa per accidens differt a causa per se, ideo nunc consequenter per causam per accidens manifestat ens per accidens.

387. — Et dicit, quod sicut assignantes causam per accidens dicimus quod musicus ædificat, eo quod musicum accidit ædificatori, vel e contra, constat enim « quod hoc esse hoc, » idest musicum ædificare, nihil aliud significat quam « hoc accidere huic, » ita est etiam in prædictis modis entis per accidens, quando dicimus hominem esse musicum, accidens prædicando de subjecto: vel musicum esse hominem, prædicando subjectum de accidente: vel album esse musicum, vel e converso, scilicet musicum esse album, prædicando accidens de accidente. In omnibus enim his, Esse, nihil aliud significat quam accidere. « Hoc quidem, » scilicet quando accidens de accidente prædicatur, significat quod ambo accidentia accident eidem subjecto: « illud vero, » scilicet cum accidens prædicatur de subjecto, dicitur esse, « quia enti » idest subjecto accidit accidens. Sed musicum esse ho-

minem dicimus, « quia huic, » scilicet prædicato, accidit musicum, quod ponitur in subjecto. Et est quasi similis ratio prædicandi, cum subjectum prædicatur de accidente, et accidens de accidente. Sicut enim subjectum prædicatur de accidente ea ratione, quia prædicatur subjectum de eo, cui accidit accidens in subjecto positum; ita accidens prædicatur de accidente, quia prædicatur de subjecto accidentis. Et propter hoc, sicut dicitur musicum est homo, similiter dicitur musicum esse album, quia scilicet illud cui accidit esse musicum, scilicet subjectum, est album.

388. — Patet igitur, quod ea, quæ dicuntur esse secundum accidens, dicuntur triplici ratione: aut eo « quod « ambo, » scilicet subjectum et prædicatum, insunt eidem, sicut cum accidens prædicatur de accidente, aut « quia « illud, » scilicet prædicatum, ut musicum, « inest enti, » idest subjecto, quod dicitur esse musicum; et hoc est cum accidens prædicatur de subjecto; aut « quia illud, » scilicet subjectum in prædicato positum, est illud cui inest accidens, de quo accidente illud, scilicet subjectum, prædicatur. Et hoc est scilicet cum subjectum prædicatur de accidente, ut cum dicimus, musicum est homo.

389. — Deinde cum dicit « secundum « se »

Distinguit *modum entis per se*: et circa hoc tria facit. Primo *distinguit ens, quod est extra animam, per decem prædicamenta*, quod est ens perfectum. Secundo ponit alium modum entis, secundum quod est tantum in mente, ibi, « Amplius autem et esse significat. » Tertio dividit ens per potentiam et actum: et ens sic divisum est communius quam ens perfectum. Nam ens in potentia, est ens secundum quid tantum et imperfectum, ibi, « Amplius esse significat et ens. » Dicit ergo primo, quod illa dicuntur esse secundum se, quæcumque significant figuras prædica-

tionis. Sciendum est enim quod ens non potest hoc modo contrahi ad aliquid determinatum, sicut genus contrahitur ad species per differentias. Nam differentia, cum non participet genus, est extra essentiam generis. Nihil autem posset esse extra essentiam entis, quod per additionem ad ens aliquam speciem entis constituat: nam quod est extra ens, nihil est, et differentia esse non potest. Unde in tertio hujus probavit Philosophus, quod ens, genus esse non potest.

890. — Unde oportet, quod ens contrahatur ad diversa genera secundum diversum modum prædicandi, qui consequitur diversum modum essendi; quia « quoties ens dicitur, » idest quot modis aliquid prædicatur, « toties esse significatur, » idest tot modis significatur aliquid esse. Et propter hoc ea in quæ dividitur ens primo, dicuntur esse prædicamenta, quia distinguuntur secundum diversum modum prædicandi. Quia igitur eorum quæ prædicantur, quædam significant quid, idest substantiam, quædam quale, quædam quantum, et sic de aliis; oportet quod unicuique modo prædicandi, esse significet idem; ut cum dicitur homo est animal, esse significat substantiam. Cum autem dicitur, homo est albus, significat qualitatem, et sic de aliis.

891. — Sciendum enim est quod prædicatum ad subjectum tripliciter se potest habere. Uno modo cum est id quod est subjectum, ut cum dico, Socrates est animal. Nam Socrates est id quod est animal. Et hoc prædicatum dicitur significare substantiam primam, quæ est substantia particularis, de qua omnia prædicantur.

892. — Secundo modo ut prædicatum sumatur secundum quod inest subjecto: quod quidem prædicatum, vel inest ei per se et absolute, ut consequens materiam, et sic est quantitas: vel ut consequens formam, et sic est qualitas: vel inest ei non absolute, sed in respectu ad aliud, et sic est ad aliquid. Tertio modo ut prædicatum sumatur ab eo quod est extra subjectum: et hoc du-

pliciter. Uno modo ut sit omnino extra subjectum: quod quidem si non sit mensura subjecti, prædicatur per modum habitus, ut cum dicitur, Socrates est calceatus vel vestitus. Si autem sit mensura ejus, cum mensura extrinseca sit vel tempus vel locus, sumitur prædicamentum vel ex parte temporis, et sic erit quando: vel ex loco, et sic erit ubi, non considerato ordine partium in loco, quo considerato erit situs. Alio modo ut id a quo sumitur prædicamentum, secundum aliquid sit in subjecto, de quo prædicatur. Et si quidem secundum principium, sic prædicatur ut agere. Nam actionis principium in subjecto est. Si vero secundum terminum, sic prædicabitur ut in pati. Nam passio in subjectum patiens terminatur.

893. — Quia vero quædam prædicantur, in quibus manifeste non apponitur hoc verbum Est, ne credatur quod illæ prædicationes non pertineant ad prædicationem entis, ut cum dicitur, homo ambulat, ideo consequenter hoc removet, dicens quod in omnibus hujusmodi prædicationibus significatur aliquid esse. Verbum enim quodlibet resolvitur in hoc verbum Est, et participium. Nihil enim differt dicere, homo convalescens est, et homo convalescit, et sic de aliis. Unde patet quod quot modis prædicatio fit, tot modis ens dicitur.

894. — Nec est verum quod Avicenna dicit, quod prædicata, quæ sunt in generibus accidentis, principaliter significant substantiam, et per posterius accidens, sicut hoc quod dico album et musicum. Nam album ut in prædicamentis dicitur, solam qualitatem significat. Hoc autem nomen album significat subjectum ex consequenti, in quantum significat albedinem per modum accidentis. Unde oportet, quod ex consequenti includat in sui ratione subjectum. Nam accidentis esse est inesse. Albedo enim etsi significet accidens, non tamen per modum accidentis, sed per modum substantiæ. Unde nullo modo consignificat subjectum. Si enim

principaliter significaret subjectum, tunc prædicata accidentaliter non ponerentur a Philosopho sub ente secundum se, sed sub ente secundum accidens. Nam hoc totum, quod est homo albus, est ens secundum accidens, ut dictum est.

895. — Deinde cum dicit « amplius » autem »

Ponit alium modum entis, secundum quod esse et est, significant compositionem propositionis, quam facit intellectus componens et dividens. Unde dicit, quod esse significat veritatem rei. Vel sicut alia translatio melius habet « quod » esse significat » quia aliquid dictum est verum. Unde veritas propositionis potest dici veritas rei per causam. Nam ex eo quod res est vel non est, oratio vera vel falsa est. Cum enim dicimus aliquid esse, significamus propositionem esse veram. Et cum dicimus non esse, significamus non esse veram; et hoc sive in affirmando, sive in negando. In affirmando quidem, sicut dicimus quod Socrates est albus, quia hoc verum est. In negando vero, ut Socrates non est albus, quia hoc est verum, scilicet ipsum esse non album. Et similiter dicimus, quod non est diameter incommensurabilis lateri quadrati, quia hoc est falsum, scilicet non esse ipsum non commensurabilem.

896. — Sciendum est autem quod iste secundus modus comparatur ad primum, sicut effectus ad causam. Ex hoc enim quod aliquid in rerum natura est, sequitur veritas et falsitas in propositione, quam intellectus significat per hoc verbum Est prout est verbalis copula. Sed, quia aliquid, quod est in se non ens, intellectus considerat ut quoddam ens, sicut negationem et huiusmodi, ideo quandoque dicitur esse de aliquo hoc secundo modo, et non primo. Dicitur enim, quod cæcitas est secundo modo, ex eo quod vera est propositio, qua dicitur aliquid esse cæcum; non tamen dicitur quod sit primo modo vera. Nam cæcitas non habet aliquid esse in

rebus, sed magis est privatio alicujus esse. Accidit autem unicuique rei quod aliquid de ipsa vere affirmetur intellectu vel voce. Nam res non refertur ad scientiam, sed e converso. Esse vero quod in sui natura unaquæque res habet, est substantiale. Et ideo, cum dicitur, Socrates est, si ille Est primo modo accipitur, est de prædicato substantiali. Nam ens est superius ad unumquodque entium, sicut animal ad hominem. Si autem accipitur secundo modo, est de prædicato accidentali.

897. — Deinde cum dicit « amplius » esse »

Ponit distinctionem entis per actum et potentiam; dicens, quod ens et esse significant aliquid dicibile vel effabile in potentia, vel dicibile in actu. In omnibus enim prædictis terminis, quæ significant decem prædicamenta, aliquid dicitur in actu, et aliquid in potentia. Et ex hoc accidit, quod unumquodque prædicamentum per actum et potentiam dividitur. Et sicut in rebus, quæ extra animam sunt, dicitur aliquid in actu et aliquid in potentia, ita in actibus animæ et privationibus, quæ sunt res rationis tantum. Dicitur enim aliquis scire, quia potest uti scientia, et quia utitur: similiter quiescens, quia jam inest ei quiescere, et quia potest quiescere. Et non solum hoc est in accidentibus, sed etiam in substantiis. « Etenim Mercurium, » idest imaginem Mercurii dicimus esse in lapide in potentia, et medium lineæ dicitur esse in linea in potentia. Quælibet enim pars continui est potentialiter in toto. Linea vero inter substantias ponitur secundum opinionem ponentium mathematica esse substantias, quam nondum reprobaverat. Frumentum etiam quando nondum est perfectum, sicut quando est in herba, dicitur esse in potentia. Quando vero aliquid sit in potentia, et quando nondum est in potentia, determinandum est in aliis, scilicet in nono hujus.

LECTIO X.

Substantiæ quatuor modos exponit, eosque in duos reducit.

C. VIII. Substantia dicitur, et simplicia cor-
 10 pora, ut terra et ignis et aqua et
 quæcumque talia. Et universaliter cor-
 pora. Et ex his constantia, et anima-
 lia, et dæmonia et partes horum. Hæc
 autem omnia dicuntur substantia, quia
 non de subjecto dicuntur, sed de his
 alia.

Alio vero modo quodcumque fuerit
 causa existendi inexistens in talibus.
 quæcumque non dicuntur de subjecto,
 ut anima in animali.

Amplius quæcumque particulæ exi-
 stentes sunt in talibus terminantes et
 hoc aliquid significantes, quibus de-

structis destruitur totum: ut super-
 ficie corpus, (ut quidam dicunt) et su-
 perficies linea. Et totaliter numerus 20
 videtur quibusdam esse talis. Nam eo
 destructo, nihil esse et terminare
 omnia.

Amplius quod quid erat esse cuius
 ratio est definitio; et hæc substantia
 videtur uniuscujusque.

Accidit itaque secundum duos mo-
 dos substantiam dici: subjectum ulti-
 mum, quod non adhuc de alio dicitur:
 et quodcumque hoc aliquid ens, et se-
 parabile fuerit. Tale vero uniuscujus-
 que forma et species.

898. — Hic ostendit *quot modis di-*
citur substantia: et circa hoc duo facit.
 Primo *ponit diversos modos* substan-
 tiæ. Secundo *reducit omnes ad duos*, ibi,
 « Accidit itaque. » Circa primum *ponit*
quatuor modos; quorum *primus* est se-
 cundum quod substantiæ particulares
 dicuntur substantiæ, sicut simplicia cor-
 pora, ut terra et ignis et aqua et hujus-
 modi. Et universaliter omnia corpora,
 etiam si non sint simplicia, sicut mixta
 similium partium, ut lapis, sanguis,
 caro, et hujusmodi. Et iterum animalia
 quæ constant ex hujusmodi corporibus
 sensibilibus, et partes eorum, ut manus
 et pedes et hujusmodi, « et dæmonia, »
 idest idola, quæ in templis posita cole-
 bantur pro diis. Vel dæmonia dicit quæ-
 dam animalia rationabilia secundum
 Platonicos, quæ Apulejus sic definit:
 Dæmones sunt animalia corpore aerea,
 mente rationalia, animo passiva, tem-
 pore æterna. Hæc enim omnia prædicta
 dicuntur substantia, quia non dicuntur
 de alio subjecto, sed alia dicuntur de
 his. Et hæc est descriptio primæ sub-
 stantiæ in prædicamentis.

899. — *Secundum modum ponit ibi*
 « alio vero »

Dicit quod alio modo dicitur substan-
 tia quæ est causa essendi prædictis sub-
 stantiis quæ non dicuntur de subjecto;
 non quidem extrinseca sicut efficiens,
 sed intrinseca eis, ut forma. Sicut dici-
 tur anima substantia animalis.

900. — Deinde cum dicit « amplius
 « quæcumque »

Ponit *tertium modum*, secundum opi-
 nionem Platoniorum et Pythagorico-
 rum, dicens, quod quæcumque particulæ
 sunt in prædictis substantiis, quæ sunt
 termini earum, et significant hoc aliquid
 secundum opinionem eorum, in quibus
 destructis destruitur totum, dicuntur
 etiam substantiæ. Sicut superficie de-
 structa destruitur corpus, ut quidam di-
 cunt, et destructa linea destruitur su-
 perficies. Patet etiam, quod superficies
 est terminus corporis, et linea termi-
 nus superficiei. Et secundum dictorum
 positionem, linea est pars superficiei,
 et superficies pars corporis. Ponebant
 enim corpora componi ex superficibus

et superficies ex lineis, et lineas ex punctis. Unde sequebatur, quod punctum sit substantia lineæ, et linea superficie, et sic de aliis. Numerus autem secundum hanc positionem videtur esse substantia totaliter omnium rerum, quia remoto numero nihil remanet in rebus: quod enim non est unum, nihil est. Et similiter quæ non sunt plura, non sunt. Numerus etiam invenitur terminare omnia, eo quod omnia mensurantur per numerum.

901. — Iste autem modus non est verus. Nam hoc quod communiter invenitur in omnibus, et sine quo res esse non potest, non oportet quod sit substantia rei, sed potest esse aliqua proprietas consequens rei substantiam vel principium substantiæ. Provenit etiam eis error specialiter quantum ad unum et numerum, eo quod non distinguebant inter unum quod convertitur cum ente, et unum quod est principium numeri.

902. — *Quantum* modum ponit ibi « amplius quod »

Dicit quod etiam quidditas rei, quam significat definitio, dicitur substantia uniuscujusque. Hæc autem quidditas, sive rei essentia, cujus definitio est ratio, differt a forma quam dixit esse substantiam in secundo modo, sicut differt humanitas ab anima. Nam forma est pars essentiæ vel quidditatis rei. Ipsa autem quidditas vel essentia rei includit omnia essentialia principia. Et ideo genus et species dicuntur esse substantia eorum, de quibus prædicantur, hoc ultimo modo. Nam genus et species non significant tantum formam, sed totam rei essentiam.

903. — Deinde cum dicit « accidit » itaque »

Reducit dictos modos substantiæ ad duos; dicens, quod ex prædictis modis considerari potest, quod substantia duobus modis dicitur: quorum unus est secundum quod substantia dicitur id quod ultimo subjicitur in propositionibus, ita quod de alio non prædicetur, sicut substantia prima. Et hoc est, quod est hoc aliquid, quasi per se subsistens, et quod est separabile, quia est ab omnibus distinctum et non communicabile multis. Et quantum ad hæc tria differt substantia particularis ab universali. Primo quidem, quia substantia particularis non prædicatur de aliquo inferiori, sicut universalis. Secundo, quia substantia universalis non subsistit nisi ratione singularis quæ per se subsistit. Tertio, quia substantia universalis est in multis, non autem singularis, sed est ab omnibus separabilis et distincta.

904. — Sed etiam forma et species uniuscujusque rei, « dicitur tale, » idest substantia. In quo includit et secundum et quantum modum. Essentia enim et forma in hoc conveniunt quod secundum utrumque dicitur esse illud quo aliquid est. Sed forma refertur ad materiam, quam facit esse in actu; quidditas autem refertur ad suppositum, quod significatur ut habens talem essentiam. Unde sub uno comprehenduntur « forma et species, » idest sub essentia rei.

905. — Tertium autem modum prætermittit, quia falsus est, vel quia reducibilis est ad formam, quæ habet rationem termini. — Materiam vero, quæ substantia dicitur, prætermittit, quia non est substantia in actu. Includitur tamen in primo modo, quia substantia particularis non habet quod sit substantia et quod sit individua in rebus materialibus, nisi ex materia.

LECTIO XI.

Modos exponit, quibus aliqua idem esse dicuntur tam per se quam per accidens.

C. IX. Eadem dicuntur, secundum accidens, quidem, ut album et musicum idem, quia eidem accidunt. Et homo et musicum quia alterum alteri accidit. Sed et musicum homo, quia musicum homini accidit. Et utrique hoc, et horum utrumque illi. Etenim homini musico, et homo et musicus idem dicitur et his illud. Quapropter et omnia ea universaliter non dicuntur. Non enim verum dicere, quia omnis homo idem et musicum. Nam universaliter secundum se existunt, et accidentia non secundum se, sed in singularibus simpliciter dicuntur. Idem enim videtur So-

crates musicus et Socrates esse. Nam Socrates non in multis. Quapropter non omnis Socrates dicitur, quemadmodum omnis homo. Et hæc quidem sic dicuntur eadem.

Alia vero secundum se quemadmodum et unum. Etenim quorum materia una, aut specie, aut numero, eadem dicuntur, et quorum substantia una. Quare palam quia identitas unio quædam est plurium essendi, aut quando utitur uno ut pluribus, veluti quando dicit idem eidem idem: nam ut duobus utitur eodem.

10

SYNOPSIS

(Lect. XI, XII, XIII.)

Distinguit intentiones nominum quæ in hujus scientiæ consideratione cadunt 749-1143. (distinctiones nominum significantium Causas, 749-841.)

distinctiones nominum significantium id quod est subjectum in hac scientia 842-1032.

(nomina significantia subjectum hujus scientiæ 842-905.)

nomina significantia partes eorum quæ sunt subjectum hujus scientiæ 906-1032.

nomina significantia partes Unius 906-935.

distinguit hæc nomina 906-935.

nomina significantia primas partes Unius et ejus oppositi Multitudinis 907-921.

hoc nomen Idem et ejus oppositum 907-917.

Idem 907-912.

modos ejusdem per accidens 907-910.

modos ejusdem per se 911-912.

Diversum 913-915.

Differens 916-917.

hoc nomen Simile et Dissimile 918-921.

3 modos quibus dicitur Simile 918-920.

modos quibus dicitur Dissimile 921

nomina significantia secundarias partes Pluralitatis 922-935.

quot modis dicuntur Opposita 922-924.

quot modis Contraria 925-930.

quot modis Diversa specie 931-935.

distinguit nomina significantia ordinem secundum Prius et Posterius 936-953. rationem communem Prius et Posterius 936.

diversos modos distinguit 937-953.

quomodo dicitur Prius secundum motum et quantitatem 937-945.

in rebus continuis — 3 modos — 937-943.

in concretis 944-945.

quomodo in cognitione — 3 modos — 946-949.

quomodo in essendo — 3 modos — 950-953.

nomina significantia partes Entis [vide lect. XIV. et seq.].

906. — Postquam Philosophus distinxit nomina, quæ significant subjectum hujus scientiæ, hic *distinguit nomina, quæ significant partes eorum, quæ sunt subjecta hujus scientiæ*: et dividitur in partes duas. In prima distinguit nomina, quæ significant partes unius. In secunda, nomina, quæ significant partes entis; hoc ibi, « Potestas dicitur. » Substantia enim quæ etiam posita est subjectum hujus scientiæ, est unum solum prædicamentum non divisum in multa prædicamenta. Prima dividitur in duas. In prima *distinguit nomina, quæ significant partes unius*. In secunda, nomina, quæ significant aliquid consequens ad rationem unius, scilicet prius et posterius. Nam unum esse, est principium esse, ut supra dictum est. Et hoc ibi, « Priora et posteriora dicuntur. »

907. — Prima dividitur in duas. In prima *distinguit nomina, quæ significant primas partes unius et ejus oppositi, scilicet multitudinis*. In secunda distinguit nomina, quæ significant quasdam secundarias partes, ibi, « Opposita dicuntur. » Partes autem unius sunt idem, quod est unum in substantia: et simile, quod est unum in qualitate: et æquale, quod est unum in quantitate. Et e contrario partes multitudinis sunt diversum, dissimile et inæquale. Circa primum duo facit. Primo *distinguit hoc nomen Idem, et ea quæ ei opponuntur*. Secundo *distinguit hoc nomen Simile et Dissimile oppositum ejus*, ibi, « Similia dicuntur. » De æquali autem, et ejus opposito, mentionem hic non facit, quia in eis multiplicitas non est ita manifesta. Circa primum tria facit. Primo *distinguit hoc nomen Idem*. Secundo hoc nomen Diversum, ibi, « Diversa vero dicuntur. » Tertio hoc nomen Differens, ibi, « Differentia vero. » Circa primum duo facit. Primo *ponit modos ejusdem per accidens*. Secundo ejusdem per se, ibi, « Alia vero secundum se. »

908. — Dicit ergo, quod aliqua dicuntur eadem per accidentia tribus modis. Uno modo sicut duo accidentia; ut al-

bum et musicum dicuntur idem, quia accidunt eidem subjecto. Secundo modo, quando prædicatum dicitur idem subjecto in quantum de eo prædicatur; ut cum dicitur, homo est musicus, quæ dicuntur idem, quia accidit « musicum homini, » idest prædicatum subjecto. Tertio modo dicuntur idem per accidens, quando subjectum dicitur esse idem accidenti quasi de eo prædicatum: ut cum dicitur, musicus est homo, significatur quod homo sit idem musico. Quod enim prædicatur de aliquo, significatur idem esse illi. Et hæc ratio identitatis est, quia subjectum accedit prædicato.

909. — Præter hos autem modos ejusdem per accidens, in quibus sumitur accidens per se et subjectum per se, sunt alii modi in quibus accipitur accidens cum subjecto compositum. Et in hoc variantur duo modi: quorum unus significatur, quando accidens simpliciter prædicatur de composito ex accidente et subjecto. Et tunc significatur hoc, scilicet accidens esse idem utrique simul accepto; sicut musico homini, musicum. Alius modus significatur quando compositum prædicatur de subjecto simplici, ut cum dicitur, homo est homo musicus. Tunc enim « illi, » idest subjecto simplici, significatur esse idem horum utrumque simul acceptum, scilicet hoc quod dicitur homo musicus. Et similis ratio est, si accidens accipitur ut simplex, et subjectum cum compositione; ut si dicamus, musicus est homo musicus, aut e converso, quia et homini musico, quod est compositum, dicuntur idem per accidens et homo et musicum, quando hæc duo de illo uno prædicantur, et e converso.

910. — Ex hoc autem concludit ulterius conclusionem, quod in omnibus prædictis modis prædicandi, in quibus idem per accidens prædicatur, non prædicatur aliquod nomen universaliter. Non enim est verum dicere, quod omnis homo sit idem musico. Quod sic patet. Ea enim sola de universalibus prædicantur universaliter, quæ secundum se insunt eidem. Propter hoc enim modus

prædicandi, qui est universaliter prædicari, convenit cum conditione subjecti, quod est universale, quia prædicatum per se de subjecto prædicatur. Sed accidentia non prædicantur secundum se de universalibus, sed ratione singularium. Et ideo de universalibus non prædicantur universaliter. Sed de singularibus prædicantur simpliciter, quia idem videtur esse subjecto Socrates et Socrates musicus; non tamen prædicantur de singulari universaliter, quia de nullo potest prædicari aliquid universaliter quod non est universale. Socrates autem non est universale: nam non est in multis. Et ideo non prædicatur universaliter aliquid de Socrate, ut dicatur, omnis Socrates sicut omnis homo. Igitur quæ diximus sic dicuntur eadem, scilicet per accidens, ut dictum est.

911. — Deinde cum dicit « alia vero »

Ponit modos ejusdem per se; et dicit, quod aliqua dicuntur eadem secundum se eisdem modis, quibus dicitur unum per se. Omnes enim modi, quibus aliqua unum per se dicuntur, reducuntur ad duos: quorum unus est secundum quod dicuntur unum illa, quorum materia est una; sive accipiamus materiam eandem secundum speciem, sive secundum numerum; ad quod pertinet secundus et tertius modus unius. Alio modo dicuntur unum, quorum substantia est una: vel ratione continuitatis, quod pertinet ad primum modum: vel propter unitatem et indivisibilitatem rationis, quod perti-

net ad quartum et quintum. Unde et his modis dicuntur aliqua esse idem.

912. — Ex hoc autem ulterius concludit, quod identitas est unitas vel unio; aut ex eo quod illa quæ dicuntur idem, sunt plura secundum esse, et tamen dicuntur idem in quantum in aliquo uno conveniunt. Aut quia sunt unum secundum esse, sed intellectus utitur eo ut pluribus ad hoc quod relationem intelligat. Nam non potest intelligi relatio nisi inter duo extrema. Sicut cum dicitur aliquid esse idem sibiipsi. Tunc enim intellectus utitur eo quod est unum secundum rem, ut duobus. Alias ejusdem ad seipsum relationem designare non posset. Unde patet, quod si relatio semper requirit duo extrema, et in hujusmodi relationibus non sunt duo extrema secundum rem sed secundum intellectum solum, relatio identitatis non erit relatio realis, sed rationis tantum, secundum quod aliquid dicitur idem simpliciter. Secus autem est, quando aliqua duo dicuntur esse idem vel genere vel specie. Si enim identitatis relatio esset res aliqua præter illud quod dicitur idem, res etiam, quæ relatio est, cum sit idem sibi, pari ratione haberet aliam relationem, quæ sibi esset idem, et sic in infinitum. Non est autem possibile in rebus in infinitum procedere. Sed in his quæ sunt secundum intellectum nihil prohibet. Nam cum intellectus reflectatur super suum actum, intelligit se intelligere. Et hoc ipsum potest etiam intelligere, et sic in infinitum.

LECTIO XII.

De diverso, differenti, simili et oppositis, et diverso specie modi exponuntur.

Diversa vera dicuntur quorum aut species plures, aut materia, aut ratio substantiæ: et omnino opposite eidem dicitur diversum.

Differentia vero dicuntur quæcumque diversa sunt, idem aliquid entia: et non solum in numero, sed specie, aut genere, aut proportionem. Amplius quorum diversum genus, et contraria et quæcumque habent in substantia diversitatem.

Similia dicuntur quæ idem sunt passa. Et plura idem patientia aut diversa. Et quorum qualitas una.

Et secundum quæ alterari contingit horum contrariorum quod plura habet, aut magis proprium, hoc est simile. Opposite vero similibus, dissimilia.

C. X. ²⁰ Opposita dicuntur contraria, contradictio, et ad aliquid, et privatio, et habitus.

Et ex quibus et in quæ ultima, ut generationes et corruptiones. Et quæcumque non contingunt simul adesse amborum susceptibili, ea opponi dicuntur, aut ea ex quibus sunt. Nam pallidum et album simul eidem non insunt. Unde ex quibus sunt hæc opponuntur.

Contraria dicuntur quæ non possunt simul adesse eidem differentium secundum genus. Et quæ plurimum differunt eorum quæ sunt in eodem genere. Et quæ plurimum differunt eo-

rum, quæ sunt in eodem susceptibili. Et quæ plurimum differunt eorum, quæ sub eadem potestate. Et quorum differentia maxima aut simpliciter, aut secundum genus, aut secundum speciem.

Alia vero contraria dicuntur, hæc quidem talium habitu, alia talium susceptione, alia existendo aut activa aut passiva talium, alia agentia, alia patientia, aut expulsionem, aut acceptiōem, aut habitus, aut privationem talium.

Sed quoniam ens et unum multipliciter dicuntur, sequi est necesse, et alia quæcumque secundum ea dicuntur. Quare idem, et diversum, et contrarium, est diversum secundum unamquamque categoriam.

Diversa vero specie dicuntur quæcumque ejusdem generis existentia non sunt subalterna. Et quæcumque sub eodem genere existentia differentiam habent. Et quæcumque in substantia contrarietatem habent. Contraria enim diversa sunt specie ab invicem, aut omnia, aut dicta primum. Et quorumcumque in finali generis specie rationes diversæ, ut homo et equus individua genere, et rationes eorum diversæ. Et quæcumque in eadem substantia differentiam habent. Eadem vero specie opposite his dicta.

913. — Hic ostendit quot modis dicitur diversum; et dicit, quod diversa dicuntur aliqua tripliciter. Dicuntur enim aliqua diversa specie, quorum species sunt plures, sicut asinus et bos. Quædam vero dicuntur diversa numero, quia differunt secundum materiam, sicut duo individua unius speciei. Quædam

vero dicuntur diversa secundum «rationem substantiæ,» idest definitionem declarantem substantiam rei. Contingit enim quædam esse idem numero, scilicet subjecti, sed diversa ratione, sicut Socrates et hoc album.

914. — Et quia plures modi diversitatis accipi possunt, sicut quod dicatur

diversum genere et diversum propter continui divisionem, ideo subjungit, quod diversum dicitur oppositum totaliter ad idem. Cuilibet enim modo ejus, quod est idem, opponitur aliquis modus ejus quod est diversum. Et propter hoc, quot modis dicitur idem, tot modis diversum.

915. — Et tamen alii modi unius, vel ejus quod est idem, possunt reduci ad istos hic tactos. Diversitas enim generis includitur in diversitate speciei. Diversitas vero continuitatis in diversitate materiæ, eo quod partes quantitatis se habent per modum materiæ ad totum.

916. — Deinde cum dicit « differentia vero »

Hic distinguit *quot modis dicitur hoc nomen Differens*. Assignat autem duos modos: quorum primus est, quod aliquid proprie dicitur differens secundum quod aliqua duo quæ sunt « aliquid idem entia, » idest in aliquo uno convenientia, sunt diversa: sive convenient in aliquo uno secundum numerum, sicut Socrates sedens a Socrate non sedente: sive convenient in aliquo uno specie, sicut Socrates et Plato in homine: sive in aliquo uno genere, sicut homo et asinus in animali: sive in aliquo uno secundum proportionem, sicut quantitas et qualitas in ente. Ex quo patet, quod differens omne est diversum, sed non convertitur. Nam illa diversa, quæ in nullo convenient, non possunt proprie dici differentia, quia non differunt aliquo alio, sed seipsis. Differens autem dicitur, quod aliquo alio differt. Secundus modus est prout differens communiter sumitur pro diverso; et sic differentia dicuntur etiam illa, quæ habent diversum genus, et in nullo communicant.

917. — Deinde docet quibus conveniat esse differens secundum primum modum qui est proprius. Cum enim oporteat ea, quæ proprie dicuntur differentia, in uno aliquo convenire; ea vero, quæ convenient in specie, non distin-

guuntur nisi per accidentales differentias, ut Socrates albus vel justus, Plato niger vel musicus; quæ vero convenient in genere et sunt diversa secundum speciem, differunt differentiis substantialibus: illa propriissime dicuntur differentia, quæ sunt eadem genere et diversa secundum speciem. Omne autem genus dividitur in contrarias differentias; non autem omne genus dividitur in contrarias species. Coloris enim species sunt contrariæ, scilicet album, nigrum: et differentia etiam, scilicet congregativum et disgregativum. Animalis autem differentia quidem sunt contrariæ, scilicet rationale et irrationale: sed species animalis, ut homo et equus etc. non sunt contrariæ. Illa igitur, quæ propriissime dicuntur differentia, sunt quæ vel sunt species contrariæ, sicut album et nigrum: vel sunt species unius generis non contrariæ, sed habentia contrarietatem in substantia ratione contrarii differentiarum quæ sunt de substantia specierum.

918. — Deinde cum dicit « similia dicuntur »

Ostendit *quot modis dicitur simile*. Circa hoc autem duo facit. Nam primo assignat *quot modis dicitur simile*. Secundo quot modis dicitur dissimile, ibi, « Opposite vero. » Circa primum duo facit. Primo ostendit *quot modis dicitur simile*. Secundo quomodo dicatur aliquid maxime simile, ibi, « Et secundum quæ alterari. » Ponit autem tres modos similitudinis. Constat enim quod unum in qualitate facit simile. Passio autem est affinis qualitati, eo quod præcipue passio in mutatione qualitatis, quæ est alteratio, attenditur. Unde et quædam species qualitatis est passio et passibilis qualitas. Et propter hoc similitudo non solum attenditur secundum convenientiam in qualitate, sed secundum convenientiam in passione. Quod quidem potest esse dupliciter. Aut ex parte passionis, aut ex parte ejus ad quod passio terminatur.

919. — Sic igitur tripliciter aliqua

sunt similia. Uno modo, quia patiuntur idem, sicut duo ligna, quæ comburuntur, possunt dici similia. Alio modo ex hoc solo, quod patiuntur aliqua plura, similia dicuntur, sive patiuntur idem, sive diversa: sicut duo homines, quorum unus fustigatur, et alter incarceratur, dicuntur similes in patiendo. Tertio modo dicuntur similia quorum una est qualitas; sicut duo albi, et duo sidera in cælo habentia similem splendorem aut virtutem.

920. — Deinde cum dicit « et secundum »

Ostendit unde aliquid maxime dicitur simile. Quando enim sunt plures contrarietates, secundum quas attenditur alteratio, illud, quod secundum plures illarum contrarietatum est alicui simile, dicitur magis proprie simile. Sicut alium, quod est calidum et siccum, dicitur magis proprie simile igni, quam saccharum, quod est calidum et humidum. Et idem est inter duo quorum utrumque est simile alicui tertio secundum unam qualitatem tantum: illud quod est simile secundum qualitatem magis sibi propriam, magis proprie dicitur simile ei: sicut aer magis proprie similis est igni, quam terra. Aer enim assimilatur igni in calore, quæ est qualitas sibi propria, magis quam siccitas in qua assimilatur sibi terra.

921. — Consequenter dicit, quod dissimilia dicuntur per oppositum ad similia.

922. — Deinde cum dicit « opposita dicuntur »

Hic distinguit secundarias partes pluralitatis, quæ scilicet continentur sub differenti et diverso, quæ sunt partes primæ: et circa hoc tria facit. Primo ostendit quot modis dicuntur opposita. Secundum quot modis dicuntur contraria, ibi, « Contraria dicuntur. » Tertio quot modis dicuntur diversa specie, ibi, « Di-versa vero specie. » Circa primum duo facit. Primo enim dicit quot modis dicuntur opposita; quia quatuor modis; scilicet contradictoria, contraria, priva-

tio et habitus, et ad aliquid. Aliquid enim contraponitur alteri vel opponitur aut ratione dependentiæ, qua dependet ab ipso, et sic sunt opposita relative. Aut ratione remotionis, quia scilicet unum removet alterum. Quod quidem contingit tripliciter. Aut enim totaliter removet nihil relinquens, et sic est negatio. Aut relinquit subjectum solum, et sic est privatio. Aut relinquit subjectum et genus, et sic est contrarium. Nam contraria non sunt solum in eodem subjecto, sed etiam in eodem genere.

923. — Secundo ibi « et ex quibus »

Ponit duos modos, secundum quos potest cognosci, quod aliqua sunt opposita: quorum primus est per comparisonem ad motum. Nam in quolibet motu vel mutatione, terminus a quo, opponitur termino ad quem. Et ideo ex quibus est motus, et in quæ est motus, sunt opposita, ut patet in generationibus. Nam generatio albi est ex non albo, et ignis ex non igne.

924. — Secundo modo per comparisonem ad subjectum. Nam illa, quæ non possunt inesse simul eidem susceptibili, oportet quod adinvicem opponantur, vel ipsa, vel ea in quibus sunt. Non enim potest idem corpus simul esse album et nigrum, quæ sunt contraria. Homo vero et asinus non possunt de eodem dici, quia habent in suis rationibus differentias oppositas, scilicet rationale et irrationale. Et similiter pallidum et album; quia pallidum componitur ex nigro, quod est oppositum albo. Et notandum, quod signanter dicit, eidem susceptibili: quia quædam non possunt alicui eidem subjecto simul inesse, non propter oppositionem quam habeant adinvicem, sed quia subjectum non est susceptibile utriusque; sicut albedo et musica non possunt simul inesse asino, possunt autem simul inesse homini.

925. — Deinde cum dicit « contraria dicuntur »

Hic ostendit quot modis contraria dicuntur: et circa hoc tria facit. Quorum

primum est, quod *assignat modos*, quibus aliqua principaliter dicuntur contraria: inter quos ponit unum primum proprium: scilicet quod aliqua dicuntur contraria, quæ non possunt simul adesse eidem, licet differant secundum genus: proprie enim contraria sunt quæ sunt unius generis: sicut si diceretur, quod gravitas et motus circularis non sunt in eodem subjecto.

926. — Alium modum ponit proprium secundum quod contraria dicuntur in aliquo convenientia. Conveniunt enim contraria in tribus: scilicet in eodem genere, et in eodem subjecto, et in eadem potestate. Et ideo notificat secundum ista tria, illa quæ sunt vere contraria; dicens, quod illa, quæ plurimum differunt eorum quæ sunt in eodem genere, dicuntur contraria, sicut album et nigrum in genere coloris. Et iterum illa, quæ plurimum differunt in eodem susceptibili existentia, sicut sanum et ægrum in animali. Et iterum, quæ plurimum differunt in eadem potestate contenta, sicut congruum et incongruum in grammatica. Potestates enim rationabiles ad opposita sunt. Dicit autem « plurimum » ad differentiam mediorum inter contraria, quæ etiam conveniunt in eodem genere, subjecto et potestate, non tamen sunt plurimum differentia.

927. — Unde subjungit universalem rationem, secundum quam aliqua dicuntur contraria; quia scilicet eorum differentia est maxima, vel simpliciter, vel in eodem genere, vel in eadem specie. Simpliciter quidem, sicut in motu locali extrema sunt maxime distantia, sicut punctus orientis et occidentis, quæ sunt extrema diametri totius orbis. In eodem genere, sicut specificæ differentiæ, quæ dividunt genus. In eadem specie, sicut accidentales differentiæ contrariæ per quæ differunt individua ejusdem speciei.

928. — *Secundum* ponit ibi « alia vero »

Et ostendit *qualiter aliqua secundo*

modo dicuntur contraria, propter hoc quod habent habitudinem ad ea quæ principaliter sunt contraria; scilicet quia vel habent contraria in actu, sicut ignis et aqua dicuntur contraria, quia alterum est calidum et alterum frigidum; vel quia sunt susceptibilia contrariorum in potentia, sicut sanativum et ægrotativum. Vel quia sunt activa vel passiva contrariorum in potentia, ut calefactivum et infrigidativum, calefactibile et infrigidabile. Vel quia sunt contrariorum agentia et patientia in actu, sicut calefaciens et infrigidans, calefactum et infrigidatum. Vel quia sunt expulsioniones, sive abjectiones, sive acceptiones contrariorum, vel etiam habitus aut privationes eorum. Nam privatio albi opposita est privationi nigri, sicut habitus habitui.

929. — Patet ergo quod tangit triplicem habitudinem circa contraria. Una quæ est subjecti in actu, vel in potentia. Alia quæ est activi et passivi in actu et potentia. Tertia quæ est generationis et corruptionis, vel secundum se, vel quantum ad eorum terminos, qui sunt habitus et privatio.

930. — *Tertium* ponit ibi « sed quoniam »

Et ostendit *qua de causa prædicta dicuntur multipliciter*. Quia enim unum et ens dicuntur multipliciter, oportet quod ea quæ dicuntur secundum ea, multipliciter dicantur; sicut idem et diversum, quæ consequuntur unum et multa, et contrarium, quod sub diverso continetur. Et ita oportet, quod diversum dividatur secundum decem prædicamenta, sicut ens et unum.

931. — « *Diversa vero* »

Hic ostendit *quot modis dicantur aliqua diversa specie*: et ponit quinque modos: quorum primus est, quando aliqua sunt in eodem genere, et non sunt subalterna, sicut scientia et albedo sub qualitate, licet non contra se dividantur oppositis differentiis.

932. — *Secundus* est, quando sunt in eodem genere, et dividuntur contra

invicem per aliquam differentiam; sive differentiæ sint contrariæ, sive non, ut bipes et quadrupes.

933. — Tertius modus est, quando sua subjecta habent contrarietatem, utpote quæ dividuntur per differentias contrarias; sive ipsa sint contraria, ut album et nigrum, quæ dividuntur per congregativum et disgregativum; sive non, ut homo et asinus, quæ dividuntur per rationale et irrationale. Contraria enim oportet esse diversa specie, vel omnia, vel illa quæ principaliter dicuntur esse contraria.

934. — Quartus modus est, quando sunt diversæ species ultimæ, eademque specialissimæ in aliquo genere, ut homo et equus. Magis enim proprie dicuntur specie differre, quæ solum specie differunt, quam quæ specie et genere.

935. — Quintus modus est, quando aliqua accidentia sunt in eodem subjecto, et tamen differunt adinvicem, eo quod impossibile est plura accidentia unius speciei in eodem subjecto esse. Eadem vero specie dicuntur per oppositum ad prædicta.

LECTIO XIII.

Modi quidam prioris et posterioris distinguuntur tripliciter: quo ad fieri, quo ad cognosci, et quo ad esse: iique ad unum reducuntur, quo aliqua secundum consequentiam priora aliis dicuntur.

C. XI. Priora et posteriora dicuntur quædam quidem tamquam existente aliquo
10 primo et principio in singulo genere, quod propinquius principio alicui determinato, aut simpliciter et natura, aut ad aliquid, aut ad ubi, aut ab aliis.

Ut hoc quidem secundum locum in existendo propinquius, aut natura alicui determinato loco, ut medio, aut ultimo, aut sicut evenit. Quod vero remotius, posterius.

Alia secundum tempus. Hæc quidem enim eo quod remotiora ab ipso nunc, ut in factis. Priora namque troica med-
20 dis, quia remotiora ab ipso nunc. Alia affinia ipsi nunc ut in futuris. Prius enim Nemea Pythion, quia propinquius nunc: et ipso nunc ut principio et primo usi sunt.

Alia secundum motum. Propinquius enim primo moventi est prius. Ut puer viro. Principium autem, et id quoddam simpliciter est. Alia secundum potestatem. Excedens enim potestate prius est, et quod est potentius. Tale vero est, cuius secundum prævoluntatem sequi est necesse alterum, et posterius, quia non movente illo non moveatur, et movente moveatur: et est prævoluntas principium.

Alia secundum ordinem; et ea sunt quæcumque ad aliquid unum determinatum distant secundum rationem, ut parastata, et tritostata, et paranitæ nitis. Hic quidem enim, qui sumitur; illic autem, quæ media, principium.

30 Ergo ea priora dicuntur hoc modo.

Alio vero modo quod cognitione est prius, ut simpliciter prius. Horum autem aliter: et quæ secundum rationem, et quæ secundum sensum. Nam secundum rationem universalis priora, secundum autem sensum singularia.

Et secundum rationem accidens toto prius, ut musicum, musico homine. Non est enim ratio tota sine parte; et non contingit musicum esse non existente aliquo musico.

Amplius priora dicuntur priorum 1019a passionibus, ut rectitudo lævitate. Hoc enim lineæ secundum se passio, illud vero superficiæ. Alia quidem sic dicuntur priora et posteriora.

Alia vero secundum naturam et secundum substantiam, quæcumque contingit esse sine aliis, et alia non sine illis. Qua divisione usus est Plato. Et quoniam esse multipliciter dicitur, primum quidem subjectum prius, propter quod substantia prius. Deinde aliter quæ sunt potestate et perfectione. Nam alia potestate priora, alia perfectione: ut secundum potestatem quidem dimidietas, toto: et pars, toto: et materia, quam substantia. Secun-
10 dum perfectionem vero, posterius. Nam dissoluta, secundum actum erunt.

Modo itaque quodam, omnia prius et posterius dicta secundum hæc dicuntur. Alia namque secundum generationem quæ sine aliis esse contingit, ut totum partibus. Alia secundum corruptionem, ut pars toto. Similiter autem et alia.

936. — Postquam distinxit nomina, quæ significant partes unius, hic *distinquit nomina significantia ordinem, sci-*

licet prius et posterius. Unum enim quemdam ordinem importat, eo quod uni esse est principium esse, ut supra

dictum est. Et circa hoc duo facit. Primo *assignat rationem communem prioris et posterioris*. Secundo distinguit diversos modos prioris et posterioris secundum communem rationem, ibi, « Ut hoc « quidem secundum locum. » Dicit ergo primo, quod significatio prioris dependet a significatione principii. Nam principium in unoquoque genere est id, quod est primum in genere. Prius autem dicitur, quod est propinquius alicui determinato principio. Hujusmodi autem ordo principii, et ejus, quod est principio propinquum, potest attendi multipliciter. Aut enim aliquid est principium et primum simpliciter et secundam naturam, sicut pater est principium filii. Aut est principium « ad « aliquid, » idest per ordinem ad aliquid extrinsecum; sicut dicitur id, quod est secundum se posterius, esse prius quantum ad aliquid; vel quantum ad cognitionem, vel perfectionem, vel dignitatem, vel aliquo tali modo. Vel etiam dicitur aliquid esse principium et prius quantum ad ubi. Aut etiam aliquibus aliis modis.

937. — Deinde cum dicit « ut hoc » *Distinguit modos diversos, quibus dicitur aliquid prius et posterius*. Et quia prius et posterius dicuntur in ordinem ad principium aliquod, principium autem est, ut supra dictum est, quod est primum in esse, aut in fieri, aut in cognitione: ideo pars ista dividitur in partes tres. In prima dicit *quomodo dicitur aliquid esse prius secundum motum et quantitatem*; nam ordo in motu, sequitur ordinem in quantitate. Per prius enim et posterius in magnitudine, est prius et posterius in motu, ut dicitur in quarto Physicorum. Secundo ostendit, quomodo aliquid dicitur prius altero in cognitione, ibi, « Alio vero modo. » Tertio, quomodo dicitur aliquid altero prius in essendo, idest secundum naturam, ibi, « Alia vero secundum naturam. » Circa primum duo facit. Primo ostendit *quomodo aliquid sit prius et posterius secundum quantitatem in re-*

bus continuis. Secundo, quomodo in rebus discretis, ibi, « Alia secundum ordinem. »

938. — Et circa primum ponit tres modos. *Primus modus* attenditur secundum ordinem in loco; sicut aliquid dicitur esse prius secundum locum in hoc, quod est propinquius alicui loco determinato; sive ille locus determinatus accipiat ut medium in aliqua magnitudine, sive ut extremum. Potest enim in ordine locali accipi ut principium, centrum mundi, ad quod feruntur gravia: ut sic ordinemus elementa, dicentes terram esse primum, aquam secundum etc. Et potest etiam accipi ut principium etiam ipsum cælum, ut si dicamus ignem esse primum, aerem secundum, et sic deinceps.

939. — Propinquitas autem ad principium in loco, quidquid sit illud, potest esse dupliciter. Uno modo secundum ordinem naturalem: sicut aqua propinquior est medio naturaliter quam aer, aer vero propinquior extremo, scilicet cælo. Alio modo « sicut evenit, » idest secundum quod ordinantur aliqua in loco a casu, vel a quacunque causa præter naturam; sicut in lapidibus superpositis invicem in acervo, supremus est prior uno ordine, et alio est prior infimus. Et sicut id quod est propinquius principio, est prius, ita quod remotius a principio, est posterius.

940. — « Alia secundum tempus »

Secundus modus attenditur secundum ordinem temporis; quem ponit, dicens, quod alia dicuntur priora secundum tempus, et diversimode. Quædam namque dicuntur priora, eo quod sunt remotiora a præsentī nunc, ut accidit « in « factis, » idest in præteritis. Bella enim trojana dicuntur priora bellis Medis et Persicis, quibus Xerses rex Persarum et Medorum Græciam expugnavit, quia remotiora sunt a præsentī nunc. Quædam vero dicuntur priora, quia sunt affinia vel propinquiora ipsi nunc; sicut dicitur quod prius est Menelaus Pyrrho, quia propinquius alicui nunc præ-

senti, respectu cuius utrumque erat futurum. Videtur autem hæc litera falsa esse, quia utrumque erat præteritum tempore Aristotelis quando hæc sunt scripta. In Græco autem habetur, quod prius est Nemea Pythion, quæ quidem erant duæ nundinæ vel duo festa, quorum unum erat propinquius illi nunc quo hæc scripta sunt, cum tamen utrumque esset futurum.

941. — Patet autem quod in hoc utimur ipso nunc, ut principio et primo in tempore; quia per propinquitatem vel remotionem respectu ejus, dicimus aliquid esse prius vel posterius. Et hoc necessarium est dicere secundum ponentes æternitatem temporis. Non enim potest accipi hac positione facta, aliquod principium in tempore, nisi ab aliquo nunc, quod est medium præteriti et futuri, ut ex utraque parte tempus in infinitum procedat.

942. — « Alia secundum motum »

Tertius modus est secundum ordinem in motu: et hoc primo ponit quantum ad naturalia; dicens, quod aliqua dicuntur esse priora secundum ordinem in motu. Illud enim, quod est propinquius primo moventi, est prius; sicut puer est prius viro, quia est propinquior primo, scilicet generanti. Et hoc etiam prius dicitur per propinquitatem ad aliquod principium. Id enim, scilicet movens et generans, est principium quodammodo, non qualitercumque, sicut in loco accidebat, sed simpliciter et secundum naturam. Secundo ponit hunc ordinem motus etiam in rebus voluntariis; dicens, quod quædam priora dicuntur secundum potestatem, sicuti homines, qui sunt in potestatibus constituti. Ille enim, qui excedit potestate, et qui est potentior, dicitur esse prior. Et hic est ordo dignitatis.

943. — Patet autem, quod hic ordo etiam est secundum motum, quia potentius et potestate excedens est secundum «cujus prævoluntatem,» idest propositum, necesse est sequi aliquid, quod est eo posterius in movendo; ita scilicet

quod non movente illo potentiori vel priori, non moveatur posterius, et movente moveatur. Sicut se habet princeps in civitate. Nam ex ejus imperio moventur alii ad exequendum imperata; eo vero non imperante, non moventur. Et patet, quod hoc etiam prius dicitur propter propinquitatem ad aliquod principium. Nam « prævoluntas, » idest propositum imperantis, hic accipitur ut principium, cui propinquiores sunt, et per consequens priores per quos propositum et imperium principis ad subditos defertur.

944. — Deinde cum dicit « alia secundum ordinem »

Ponit *modum secundum ordinem in rebus discretis*; dicens, quod alia dicuntur priora secundum ordinem, qui invenitur in aliquibus rebus tantummodo quodam ordine associatis sibi, non per continuitatem, ut in præcedentibus accidebat. Hujusmodi autem sunt, quæ distant ab aliquo uno determinato secundum aliquam rationem determinatam, ut parastata, tritostata. Parastata est prius tritostata. Parastata dicitur ille, qui stat juxta aliquem, puta regem. Tritostata autem ille, qui stat tertius ab eo. Unde alia litera habet, « Præ- » stans, tertio stante prius est. » Patet autem, quod alia ratio distantiae est distare ut secundum, vel tertium. Et similiter paranitæ sunt priores nitis. In chordis enim hypatæ dicuntur quæ sunt graves, nitæ vero acutæ dicuntur, mediocres autem vocantur mesæ. Paranitæ autem dicuntur quæ sunt juxta nitas mesis propinquiores.

945. — Patet etiam, quod hic dicitur etiam esse aliquid prius per propinquitatem ad aliquod principium. Sed differenter in utroque prædictorum exemplorum: quia in illis, scilicet parastata et tritostata, accipitur principium id quod est verum initium et extremum, scilicet ille, qui est summus inter alios vel vertex aliorum, ut rex vel aliquis alius talis. Sed in chordis accipitur ut principium, medium, et media chorda

quæ dicitur mesa, cui propinquiore dicuntur paranitæ, et per hoc priores dicuntur nitis. Ista ergo dicuntur priora per hunc modum, scilicet per ordinem quantitatis vel continuæ vel discretæ.

946. — Secundo ibi « alio vero ».

Ostendit *quomodo aliquid dicitur prius altero in cognitione*. Illud autem prius est cognitione, quod etiam prius est simpliciter, non secundum quid, sicut erat in loco: nam res per sua principia cognoscitur. Sed, cum cognitio sit duplex, scilicet intellectus vel rationis, et sensus, aliter dicimus aliqua priora secundum rationem, et aliter secundum sensum.

947. — Ponit autem tres modos, secundum quos aliquid est prius ratione sive cognitione intellectiva; quorum *primus* est secundum quod universalia sunt priora singularibus, licet in cognitione sensitiva accidat e converso. Ibi enim singularia sunt priora. Ratio enim est universalium, sensus autem singularium. Unde sensus non cognoscit universalia nisi per accidens, inquantum cognoscit singularia, de quibus universalia prædicantur. Cognoscit enim hominem inquantum cognoscit Socratem, qui est homo. E contrario autem intellectus cognoscit Socratem inquantum cognoscit hominem. Semper autem quod est per se est prius eo quod est per accidens.

948. — *Secundum modum* ponit « et « secundum »

Dicit, quod secundum rationem prius est « accidens quam totum, » idest quam compositum ex subjecto et accidente; et musicus homo cognosci non potest sine ratione hujus partis, quod est musicum. Eodem modo quæcumque alia simplicia sunt priora secundum rationem compositis, cum in sensu sit e converso. Nam sensui primo composita offeruntur.

949. — *Tertium modum* ponit ibi « amplius priora »

Dicit, quod priora dicuntur etiam

secundum rationem, passiones (1), sicut rectitudo habetur prior lævitate. Rectitudo enim est per se passio lineæ, levitas autem superficiæ, linea vero naturaliter est prior superficiæ. Secundum autem sensum prior est superficies lineæ, et passiones compositorum passionibus simplicium. Hæc igitur dicuntur priora per hunc modum, scilicet per ordinem cognoscendi.

950. — Deinde cum dicit « alia « vero »

Ponit *modos, quibus dicitur aliquid prius secundum ordinem in essendo*: et circa hoc duo facit. Primo *ponit tres modos*, quibus dicitur aliquid esse prius in essendo. Secundo *reducit eos ad unum*, ibi, « modo itaque quodam. » Dicit ergo primo, quod quædam dicuntur esse priora, « secundum naturam et « substantiam, » idest secundum naturalem ordinem in essendo. Et hoc tripliciter. *Primo* ratione communitatis aut dependentiæ: secundum quod priora dicuntur, quæ possunt esse sine aliis et illa non possunt esse sine eis. Et hoc est prius a quo non convertitur essendi consequentia, ut dicitur in prædicationis. Et « hac divisione, » idest isto modo prioris et posterioris contra alios diviso usus est Plato. Voluit enim quod propter hoc universalia essent priora in essendo quam singularia, et superficies quam corpora, et lineæ quam superficies, et numerus quam omnia alia.

951. — *Secundus* modus attenditur secundum ordinem substantiæ ad accidens. Quia enim ens multipliciter dicitur, et non univoce, oportet, quod omnes significationes entis reducantur ad unam primam, secundum quam dicitur ens, quod est subjectum aliorum entium per se existens. Et propter hoc primum subjectum dicitur esse prius: unde substantia prius est accidente.

952. — *Tertius* modus attenditur secundum divisionem entis in actum et potentiam. Nam uno modo dicitur ali-

(1) *Supple* priorum.

quid esse prius secundum potentiam et alio modo secundum actum: secundum potentiam quidem dimidium rei est prius re ipsa, et quælibet pars toto, et materia « quam substantia, » idest quam forma. Hæc enim omnia sic comparantur ad ea, respectu quorum sic dicuntur priora, ut potentia ad actum: secundum actum vero dicuntur prædicta esse posteriora. Nam prædicta non efficiuntur in actu nisi per dissolutionem. Resoluto enim toto in partes, incipiunt partes esse in actu.

953. — Deinde cum dicit « modo itaque »

Concludit, quod *omnes modi prioris et posterioris possunt reduci* ad hos ul-

timos modos, et præcipue ad primum, prout prius dicitur quod potest esse sine aliis, et non e converso. Quædam enim possunt esse sine aliis secundum generationem, per quem modum totum est prius partibus: quia, quando jam totum generatum est, partes non sunt in actu, sed in potentia. Quædam vero contingit esse sine aliis secundum corruptionem, sicut pars sine toto, quando est jam totum corruptum et dissolutum in partes. Et similiter etiam alii modi prioris et posterioris ad hunc modum reduci possunt. Constat enim, quod priora non dependent a posterioribus, sicut e converso. Unde omnia priora aliquo modo possunt esse sine posterioribus, et non e converso.

LECTIO XIV.

Potentia et possibilis, et impotentia et impossibilis, proprie et improprie ratio ac modi exponuntur, iique ad unum reducuntur.

C. XII. Potestas dicitur alia quidem principium motus aut mutationis in diverso, inquantum diversum, ut ædificativa potestas est quæ non existit in ædificato. Sed ars medicinalis est potentia et existit in sanato, sed non inquantum sanatum est. Ergo totaliter principium permutationis aut motus dicitur potestas in diverso, inquantum diversum.

Alia diverso inquantum diversum. Nam secundum quam patiens patitur aliquid, quandoque quidem si quodcumque pati sit possibile, dicimus esse potens pati. Quandoque vero non secundum omnem passionem, sed si secundum excellentiorem.

Amplius alia bene hoc perficiendi aut secundum prævoluntatem. Nam quandoque solum progredientes aut dicentes, non bene vero, aut non ut maluerunt, non dicimus posse dicere aut vadere. Similiter autem et in pati.

Amplius quicumque habitus, secundum quos impassibilia omnino et immutabilia, aut non facile in pejus mobilia potestates dicuntur. Franguntur autem et conteruntur, curvantur et omnino corrumpuntur, non per potentiam, sed per non potentiam et aliqujus defectionem. Impassibilia vero talium, quæ vix et paulatim patiuntur propter potentiam et posse aliquo modo habere.

Dicta vero potestate, toties et possibile dicitur: uno quidem modo, quod habet motus principium, aut mutationis. Etenim stativum possibile quoddam in diverso, inquantum est diversum. Alio vero modo siquidem ab eo aliud potestatem habet talem.

Alio si habet permutari in quolibet secundum potestatem sive in pejus, sive in melius. Etenim corruptibile, esse videtur possibile corrumpi: aut

utique non corrumpi, si erat impossibile. Nunc autem quamdam dispositionem habet et causam talis passionis et principium. Aliquando quidem igitur per habere aliquid videtur, aliquando per privari, tale esse.

Sed, si privatio est habitus aliquo modo in habendo, omnia utique erunt aliquid. Ens vero dictum æquivoce. Quare in habendo privationem aliquam et principium, est possibile: et habendo huiusmodi privationem, si contingit habere privationem.

Alio in non habendo ipsius potestatem aut principium in alio, inquantum est aliud, corruptivum.

Amplius autem ea omnia aut ex solo accidere fieri aut non fieri, aut bene. Nam in inanimatis est talis potestas ut in organis. Alia enim dicunt posse sonare lyram, alia non, si est non bene sonans.

Impotentia autem est privatio potentia et talis principii sublatio quædam, qualis dicta est, aut omnino, aut in apto nato, aut quando aptum natum est jam habere. Non enim similiter dicuntur impossibile generare puerum et virum et eunuchum.

Amplius autem secundum potentiam utramque est impotentia opposita ei quæ solum mobili, et ei quæ bene mobili.

Impossibilia vero hæc quidem secundum impotentiam eam dicuntur; alia, alio modo, ut possibile et impossibile. Impossibile quidem, cujus contrarium de necessitate est verum: ut diametrum commensurabilem esse impossibile, quia falsum tale, cujus contrarium non solum verum, sed et necesse, non commensurabilem esse. Ergo commensurabile non solum falsum, sed ex necessitate falsum.

Contrarium vero huic possibile, quando non necesse est contrarium

80 falsum esse. Ut sedere hominem possibile, non enim ex necessitate non sedere falsum. Ergo possibile est uno modo sicut dictum est, quod non ex necessitate falsum significat, alio modo verum esse, alio contingens verum jam.

Secundum metaphoram autem quæ in geometria dicitur potentia. Hæc quidem igitur possibilia non secundum potentiam.

Quæ verò secundum potentiam omnia dicuntur ad primam unam, et ea est principium mutationis in alio inquantum aliud. Alia namque dicuntur possibilia, hæc quidem eorum in habendo aliquid aliud talem potentiam, illa verò in non habendo, alia in sic habendo. Similiter autem et impossibilia. Quare propria definitio primæ potentiæ erit principium permutationis in alio inquantum aliud. 1020a

SYNOPSIS

(Lect. XIV, XV, XVI, XVII.)

Distinguit intentiones nominum quæ in hujus scientiæ consideratione cadunt 749-1143.
(distinctiones nominum significantium Causas, 749-841.)

distinctiones nominum significantium id quod est subjectum in hac scientia 842-1052.

(nomina significantia subjectum hujus scientiæ 842-905.)

nomina significantia partes eorum quæ sunt subjectum hujus scientiæ 906-1082.

(nomina significantia partes Unius 906-953.)

nomina significantia partes Entis 954-1082.

secundum quod Ens dividitur per Actum et Potentiam 954-976.

quot modis dicitur Potentia 954-974.

distinguit nomen Potentia 954-966.

ponit 4 modos Potentiæ 954-960.

4 modos Possibilis 961-966.

quot modis dicitur Impotentia 967-973.

distinguit Impotentia 967-969.

communem rationem Impotentiae 967-968.

quot modis dicatur 969.

distinguit Impossibile — 3 modos 970-975.

ostendit quod Potentia potest dici metaphorice 974.

reducit omnes hos modos ad unum 975-976.

secundum quod per 10 prædicamenta dividitur 977-1082.

De quantitate 977-986.

rationem Quantitatis 977.

species 978.

modos 979-986.

distinguit in quantum per se et quantum per accidens 979.

distinguit quantum per se 980-983.

distinguit modos quantitatis per accidens 984-986.

De qualitate 987-1000.

ponit 4 modos 987-995.

hos reducit ad duos 996-1000.

De ad aliquid 1001-1082.

modos eorum quæ ad aliquid secundum se 1001-1029.

enumerat hos 3 modos 1001-1005.

prosequitur de eis 1006-1029.

primus modus 1006-1022.

relationes consequentes numerum absolute 1006-1021.

relationes consequentes unitatem absolute 1022.

secundus 1023-1025.

tertius 1026-1029.

modos eorum quæ ad aliquid secundum aliud 1030-1082.

*distinctiones nominum significantium ea quæ se habent per modum Passionis [vide
| lect. XVIII et seq.].*

954. — Postquam distinxit nomina significantia partes unius, hic *incipit distinguere nomina significantia partes entis*: et primo *secundum quod ens dividitur per actum et potentiam*. Secundo, prout dividitur ens in decem prædicamenta, ibi, « Quantum vero dicitur « quod est divisibile. » Circa primum *distinguit hoc nomen potentia vel potestas*. Nomen autem actus prætermittit, quia ejus significationem sufficienter explicare non poterat, nisi prius natura formarum esset manifesta, quod faciet in octavo et nono. Unde statim in nono simul determinat de potentia et actu. Dividitur ergo pars ista in partes duas: in prima ostendit *quot modis dicitur potentia*. In secunda reducit omnes ad unum primum, ibi, « Quæ vero secundum potentiam. » Circa primum duo facit. Primo *distinguit hoc nomen, potentia*. Secundo hoc nomen, impotentia, ibi, « Impotentia autem. » Circa primum duo facit. Primo *ponit modos potentiae*. Secundo modos possibilis, ibi, « Dicta vero potestate. »

955. — Ponit ergo in prima parte quatuor modos potentiae vel potestatis. Quorum *primus* est, quod potentia dicitur principium motus et mutationis in alio inquantum est aliud. Est enim quoddam principium motus vel mutationis in eo quod mutatur, ipsa scilicet materia: vel aliquod principium formale, ad quod consequitur motus, sicut ad formam gravis vel levis sequitur motus sursum aut deorsum. Sed hujusmodi principium non potest dici de potentia activa, ad quam pertinet motus ille. Omne enim quod movetur ab alio movetur. Neque aliquid movet seipsum nisi per partes, inquantum una pars ejus movet aliam, ut probatur in 8 Physicorum. Potentia igitur, secundum quod est principium motus in eo in quo est, non comprehenditur sub potentia activa, sed magis sub passiva. Gravitas enim in terra non est principium ut moveat, sed magis ut moveatur. Potentia igitur activa motus oportet quod sit in alio ab eo quod movetur,

sicut ædificativa potestas non est in ædificato, sed magis in ædificante. Ars autem medicinalis, quamvis sit potentia activa, quia per eam medicus curat, contingit tamen quod sit in aliquo sanato, non inquantum est sanatum, sed per accidens, inquantum accidit eidem esse medicum et sanatum. Sic igitur universaliter loquendo, potestas dicitur uno modo principium mutationis aut motus in alio, inquantum est aliud.

956. — *Secundum modum ponit ibi « alia diverso »*

Dicit, quod quodam alio modo dicitur potestas principium motus vel mutationis ab altero inquantum est aliud. Et hæc est potentia passiva, secundum quam patiens aliquid patitur. Sicut enim omne agens et movens, aliud a se movet, et in aliud a se agit; ita omne patiens, ab alio patitur: et omne motum, ab alio movetur. Illud enim principium, per quod alicui competit ut moveatur vel patiatur ab alio, dicitur potentia passiva.

957. — Posse autem pati ab alio dicitur dupliciter. Aliquando quidem, quicquid sit illud, quod aliquid potest pati, dicimus ipsum esse possibile ad illud patiendum, sive sit bonum, sive malum. Aliquando vero non dicitur aliquid potens ex eo quod potest pati aliquid malum, sed ex hoc quod potest pati aliquid excellentius. Sicut, si aliquis potest vinci, non dicimus potentem; sed si aliquis potest doceri vel adjuvari, dicimus eum potentem. Et hoc ideo, quia posse pati aliquem defectum quandoque attribuitur impotentiae; et posse non pati idem, attribuitur potentiae, ut infra dicitur.

958. — Alia tamen litera habet, « A-
« liquando autem non secundum om-
« nem passionem, sed utique in contra-
« rium. » Quod quidem sic debet intel-
ligi. Improperie enim dicitur pati, quicquid recipit aliquam perfectionem ab aliquo, sicut intelligere dicitur quoddam pati. Proprie autem pati dicitur quod recipit aliquid cum sui transmutatione

ab eo quod est ei naturale. Unde et talis passio dicitur esse abiciens a substantia. Hoc autem non potest fieri nisi per aliquod contrarium. Unde, quando aliquid patitur, secundum quod est contrarium suæ naturæ vel conditioni, proprie pati dicitur. Secundum quod etiam ægritudines passionis dicuntur. Quando vero aliquis recipit id quod est ei conveniens secundum suam naturam, magis dicitur perfici quam pati.

959. — *Tertium* modum ponit ibi « amplius alia »

Dicit, quod alia potestas dicitur, quæ est principium faciendi aliquid non quocumque modo, sed bene, aut secundum « prævoluntatem, » idest secundum quod homo disponit. Quando enim aliqui progrediuntur vel loquuntur, sed non bene, aut non secundum quod volunt, dicuntur non posse loqui aut progredi. Et « similiter est in pati. » Dicitur enim aliquid posse pati illud quod bene potest pati. Sicut dicuntur aliqua ligna combustibilia, quia de facili comburuntur, et incombustibilia, quæ non possunt de facili comburi.

960. — *Quantum* modum ponit ibi « amplius quicumque »

Dicit, quod etiam potestates dicuntur omnes habitus sive formæ vel dispositiones, quibus aliqua dicuntur vel redduntur omnino impassibilia, vel immobilia, aut non de facili mobilia in pejus. Quod enim in pejus mutantur, sicut quod frangantur, vel curvantur, vel conterantur, vel qualitercumque corumpantur, non inest corporibus per aliquam potentiam, sed magis per impotentiam et defectum alicujus principii, quod corrumpenti resistere non potest. Nunquam enim corrumpitur aliquid nisi propter victoriam corrumpentis supra ipsum. Quod quidem contingit ex debilitate propriæ virtutis. Illis vero, quæ non possunt tales defectus pati, « aut vix aut paulatim, » idest tarde vel modicum patiuntur, accidit eis propter potentiam, et in eo quod habent « aliquo

« modo posse, » idest cum quadam perfectione, ut non superentur a contrariis. Et per hunc modum dicitur in Prædicationis, quod durum vel sanativum significat potentiam naturalem non patiendi a corrumpentibus. Molle autem et ægrotativum impotentiam.

961. — Deinde cum dicit « dicta « vero »

Ponit modos possibili correspondentes prædictis modis potestatis. Primo autem modo potestatis respondent duo modi possibili. Secundum potestatem enim activam aliquid dicitur potens agere dupliciter. Uno modo, quia ipse per seipsum agit immediate. Alio modo, quia agit mediante altero, cui potentiam suam communicat, sicut rex agit per ballivum.

Dicit ergo, quod, cum potentia tot modis dicatur, possibile etiam et potens pluribus modis dicitur. Uno quidem modo, quod habet principium activum mutationis in seipso « sicut stativum vel « sistitivum, » idest id quod facit aliud stare, dicitur esse potens ad sistendum aliquid aliud diversum ab eo. Alio vero modo, quando ipse non immediate operatur, sed aliud habet ab eo talem potestatem, ut possit immediate agere.

962. — Deinde cum dicit « alio si »

Secundo ponit secundum modum respondentem secundo modo potentiæ, idest potentiæ passivæ; dicens, quod alio modo a prædicto dicitur possibile sive potens, quod potest mutari in aliquid, quicquid sit illud; scilicet sive possit mutari in pejus, sive in melius. Et secundum hoc, aliquid dicitur corruptibile, quia « potest corrumpi, » quod est in pejus mutari: vel non corruptibile, quia potest non corrumpi, si sit impossibile illud ipsum corrumpi.

963. — Oportet autem illud, quod est possibile ad aliquid patiendum, habere in se quamdam dispositionem, quæ sit causa et principium talis passionis; et illud principium vocatur potentia passiva. Principium autem passionis potest

inesse alicui passibili dupliciter. Uno modo per hoc, quod habet aliquid; sicut homo est possibilis pati infirmitatem propter abundantiam alicujus inordinati humoris in ipso. Alio vero modo est aliquid potens pati per hoc, quod privatur aliquo, quod posset repugnare passioni; sicut si homo dicatur potens infirmari propter subtractionem fortitudinis et virtutis naturalis. Et hæc duo oportet esse in quolibet potente pati. Nunquam enim aliquid pateretur, nisi esset in eo subjectum, quod esset receptivum dispositionis, vel formæ, quæ per passionem inducitur; et nisi esset debilitas virtutis in patiente ad resistendum actioni agentis.

964. — Hi enim duo modi principii patiendi possunt reduci in unum, quia potest privatio significari ut habitus. Et sic sequetur, quod privari sit habere privationem. Et ita uterque modus erit in aliquid habendo. Quod autem privatio possit significari ut habitus, et ut aliquid habitum, ex hoc contingit, quod ens æquivoce dicitur. Et secundum unum modum et privatio et negatio dicitur ens, ut habitum est in principio quarti. Et sic sequitur quod etiam negatio et privatio possunt significari ut habitus. Et ideo possumus universaliter dicere, quod aliquid possibile sit pati propter hoc quod habet in se quendam habitum et quoddam principium passionis; cum etiam privari sit habere aliquid, si contingat privationem habere.

965. — Deinde cum dicit « alio in »

Tertium modum ponit hic; et respondet quarto modo potentiae, secundum quod potentia dicebatur inesse alicui, quod non potest corrumpi, vel in pejus mutari. Dicit ergo, quod alio modo dicitur possibile vel potens, inquantum non habet potestatem vel principium aliquid ad hoc quod corruptatur. Et hoc dico ab alio inquantum est aliud; quia secundum hoc aliquid dicitur potens et vigorosum, quod ab exteriori vinci non potest, ut corruptatur.

966. — Deinde cum dicit « amplius autem »

Quantum modum ponit, qui respondet tertio modo potentiae, secundum quem dicebatur potentia ad bene agendum vel patiendum. Dicit ergo, quod secundum prædictos modos, qui pertinent ad agendum vel patiendum, potest dici aliquid potens vel ex eo solum, quod aliquid accidit fieri vel non fieri, vel ex eo quod accidit etiam bene fieri. Sicut etiam dicitur potens agere, quia potest bene et faciliter agere, vel quia potest agere simpliciter. Et similiter potens pati et corrumpi, quia de facili hoc pati potest. Et iste modus potestatis etiam invenitur in rebus inanimatis « ut « in organis, » idest in lyra et musicis instrumentis. Dicitur enim quod aliqua lyra potest sonare, quia bene sonat; alia non potest sonare, quia non bene sonat.

967. — Deinde cum dicit « impotentia autem »

Ostendit *quot modis dicitur impotentia*; et circa hoc duo facit. Primo *distinguit hoc nomen impotentia*. Secundo hoc nomen impossibile, ibi, « Impossibilia vero. » Circa primum duo facit. Primo enim *ostendit communem rationem hujus nominis impotentia*. Secundo ostendit *quot modis dicitur*, ibi, « Amplius autem. » Dicit ergo primo quod impotentia est privatio potentiae. Ad rationem autem privationis duo requiruntur: quorum primum est remotio habitus oppositi. Id autem, quod opponitur impotentiae, est potentia. Unde, cum potentia sit quoddam principium, impotentia erit sublatio quædam talis principii, qualis dicta est esse potentia. Secundum quod requiritur, est quod privatio proprie dicta sit circa determinatum subjectum et determinatum tempus. Improprie autem sumitur absque determinatione subjecti et temporis. Non enim cæcum proprie dicitur nisi quod est aptum natum habere visum, et quando est natum habere visum.

968. — Impotentia autem sic dicta dicit remotionem potentiae, « aut omni-

«no,» idest universaliter, ut scilicet omnis remotio potentiae impotentia dicatur, sive sit aptum natum habere, sive non: aut dicitur remotio in eo quod est aptum natum habere quodcumque, aut solum tunc quando aptum natum est habere. Non enim similiter accipitur impotentia, cum dicimus puerum non posse generare, et cum virum et eunuchum simul. Puer enim dicitur impotens generare, quia subjectum est aptum ad generandum, non tamen pro illo tempore. Vir autem eunuchus dicitur impotens ad generandum, quia pro illo tempore esset quidem aptus, non tamen potest, quia caret principiis activis generationis. Unde hic magis salvatur ratio privationis. Mulus autem vel lapis dicitur impotens ad generandum, quia non potest nec etiam habet aptitudinem in subjecto existentem.

969. — Deinde cum dicit « amplius autem »

Dat intelligere *impotentiae modos* per oppositum ad modos potentiae. Sicut enim potentia est duplex, scilicet activa et passiva: et iterum utraque aut ad agendum et patiendum simpliciter, aut ad bene agendum et patiendum; ita secundum utramque potentiam est impotentia opposita. Et « solum mobili et bene mobili » idest potentiae activae, quae est ad movendum simpliciter, vel bene movendum: et potentiae passivae, quae est ad moveri simpliciter, vel bene moveri.

970. — Deinde cum dicit « impossibilia vero »

Ostendit *quot modis dicitur impossibile*: et circa hoc duo facit. Primo *distinguit modos impossibilis*. Secundo *reducit illos modos ad unum*, ibi, « Quae vero secundum. » Circa primum tria facit. Primo dicit, quod uno modo dicuntur aliqua impossibilia secundum quod habent impotentiam praedictam, quae opponitur potentiae. Et hujusmodi modus in quatuor dividitur, sicut et impotentia.

971. — Ideo cum dicit « *alio modo,* » ponit alium modum, quo dicuntur aliqua impossibilia, non propter privationem alicujus potentiae, sed propter repugnantiam terminorum in propositionibus. Cum enim posse dicatur in ordine ad esse, sicut ens dicitur non solum quod est in rerum natura, sed secundum compositionem propositionis, prout est in ea verum vel falsum; ita possibile et impossibile dicitur non solum propter potentiam vel impotentiam rei: sed propter veritatem et falsitatem compositionis vel divisionis in propositionibus. Unde impossibile dicitur, cujus contrarium est verum de necessitate, ut diametrum quadrati esse commensurabilem ejus lateri, est impossibile, quia hoc tale est falsum, cujus contrarium non solum est verum, sed etiam necessarium, quod quidem est non commensurabilem esse. Et propter hoc esse commensurabilem est falsum de necessitate, et hoc est impossibile.

972. — *Tertio* ibi « contrarium vero »

Manifestat quid sit possibile oppositum impossibili secundo modo dicto. Impossibile enim opponitur possibili secundo modo dicto, sicut dictum est. Dicit ergo, quod possibile contrarium huic secundo impossibili est, cujus contrarium non est de necessitate falsum: sicut sedere hominem est possibile, quia non sedere, quod est ejus oppositum, non est de necessitate falsum.

973. — Ex quo patet, quod ille modus possibilis in tres modos dividitur. Dicitur enim uno modo possibile quod falsum est, sed non ex necessitate: sicut hominem sedere dum non sedet, quia ejus oppositum non est verum ex necessitate. Alio modo dicitur impossibile quod est verum, sed non de necessitate, quia ejus oppositum non est falsum de necessitate, sicut Socratem sedere dum sedet. Tertio modo dicitur possibile, quia licet non sit verum, tamen contingit in proximo verum esse.

974. — Deinde cum dicit « secundum « metaphoram »

Ostendit quomodo potentia sumatur metaphorice; et dicit, quod in geometria dicitur potentia secundum metaphoram. Potentia enim lineæ in geometria dicitur quadratum lineæ per hanc similitudinem: quia sicut ex eo quod est in potentia fit illud quod est in actu, ita ex ductu alicujus lineæ in seipsam, resultat quadratum ipsius. Sicut si diceremus, quod ternarius potest in novenarium, quia novenarius consurgit ex ductu ternarii in seipsum. Nam tria sunt novem. Sicut autem impossibile secundo modo acceptum non dicitur secundum aliquam impotentiam, ita et modi possibilis ultimo positi, non dicuntur secundum aliquam potentiam, sed secundum similitudinem, vel secundum modum veri et falsi.

975. — Deinde cum dicit « quæ vero »

Reducit omnes modos possibilis et impossibilis ad unum primum: et dicit, quodabilia, quæ dicuntur secundum potentiam, omnia dicuntur per respectum ad unam primam potentiam, quæ est prima potentia activa, de qua

supra dictum est, quod est principium mutationis in alio inquantum est aliud. Nam omnia alia possibilia dicuntur per respectum ad istam potentiam. Aliquid enim dicitur possibile per hoc, quod aliquid aliud habet potentiam activam in ipsum, secundum quod dicitur possibile secundum potentiam passivam. Quædam vero dicuntur possibilia in non habendo aliquid aliud talem potentiam in ipsa: sicut quæ dicuntur potentia, quia non possunt corrumpi ab exterioribus agentibus. Quædam vero potentia « in sic « habendo, » idest in hoc quod habent potentiam, ut bene aut faciliter agant vel patiantur.

976. — Et sicut omnia possibilia, quæ dicuntur secundum aliquam potentiam, reducuntur ad unam primam potentiam; ita omnia impossibilia, quæ dicuntur secundum aliquam impotentiam, reducuntur ad unam primam impotentiam, quæ est opposita primæ potentie. Patet igitur, quod propria definitio potentie primo modo dictæ est principium permutationis in alio inquantum est aliud, quod est ratio potentie activæ.

LECTIO XV.

*Quodnam sit ipsum quantum, quænam sint species ejus,
et quæ sint per se et per accidens quanta exponit.*

C. XIII. Quantum vero dicitur quod est divisibile in ea quæ insunt, quorum utrumque aut singulum, unum aliquid, et hoc aliquid, aptum natum est esse.

10 Multitudo ergo quantum aliquid si fuerit numerabilis. Magnitudo, si fuerit mensurabilis. Dicitur autem multitudo quidem, quod est divisibile potestate in non continua. Magnitudo autem quod in continua. Mensura vero, alia in unum continuum, longitudine: alia in duo, latitudine: alia in tria, profunditate. Horum autem pluralitas quidem finita, numerus: sed longitudo, linea: latitudo, superficies: et profundum, corpus.

Amplius autem alia dicuntur secundum se quanta, alia secundum accidens: ut linea quantum aliquid secundum se, musicum vero secundum accidens.

Eorum vero quæ sunt secundum se, alia secundum substantiam sunt, ut linea quantum quid. Nam in ratione

quid est dicente, quantum quid existit. Alia passiones et habitus talis sunt 20 substantiæ; ut multum et paucum et productum et breve: et latum et strictum, et profundum et humile, et grave et leve, et alia talia. Sunt autem magnum et parvum, et majus et minus, secundum se et ad invicem dicta, quanti passiones secundum se. Transferuntur etiam et ad alia ea nomina.

Secundum accidens vero dictarum quantitatum aliæ sic dicuntur, sicut dictum est, quia musicum quantum est, et album, per esse quantum aliquid cui insunt. Alia ut motus et tempus. Et enim hæc quanta quædam dicuntur et continua, quia illa sunt divisibilia, 30 quorum sunt hæc passiones. Dico autem non quod movetur, sed quo motum est. Nam per esse quantum illud et motus est quantus. Tempus vero per ipsum, scilicet motum.

977. — Quoniam ens non solum dividitur in potentiam et actum, sed etiam in decem prædicamenta, postquam Philosophus distinxit hoc nomen potentia, hic incipit distinguere nomina, quæ significant prædicamenta. Et primo nomen quantitatis. Secundo nomen qualitatis, ibi, « Quale autem. » Tertio distinguit modos ad aliquid, ibi, « Ad aliquid dicuntur. » Alia vero prædicamenta prætermittit, quia sunt determinata ad aliquod genus rerum naturalium; ut patet præcipue de agere et pati, et de ubi et quando. Circa primum tria facit. Primo ponit rationem quantitatis; dicens, quod quantum dicitur quod est divisibile in ea quæ insunt. Quod quidem dicitur ad differentiam divisionis

mixtorum. Nam corpus mixtum resolvitur in elementa, quæ non sunt actu in mixto, sed virtute tantum. Unde non est ibi tantum divisio quantitatis; sed oportet quod adsit aliqua alteratio, per quam mixtum resolvitur in elementa. Et iterum addit, quod utrumque aut singulum, est natum esse « unum aliquid, » hoc est aliquid demonstratum. Et hoc dicit ad removendum divisionem in partes essentielles, quæ sunt materia et forma. Nam neutrum eorum aptum natum est esse unum aliquid per se.

978. — Secundo ibi « multitudo ergo »

Ponit species quantitatis; inter quas primæ sunt duæ; scilicet multitudo

sive pluralitas, et magnitudo sive mensura. Utrumque autem eorum habet rationem quanti, inquantum multitudo numerabilis est et magnitudo est mensurabilis. Mensuratio enim propria pertinet ad quantitatem. Definitur autem multitudo sic. Multitudo est, quod est divisibile secundum potentiam in partes non continuas. Magnitudo autem quod est divisibile in partes continuas. Quod quidem contingit tripliciter: et secundum hoc sunt tres species magnitudinis. Nam, si sit divisibile secundum unam tantum dimensionem in partes continuas, erit longitudo. Si autem in duas, latitudo. Si autem in tres, profunditas. Uterius autem, quando pluralitas vel multitudo est finita, dicitur numerus. Longitudo autem finita, dicitur linea. Latitudo finita (1), corpus. Si enim esset multitudo infinita, non esset numerus; quia quod infinitum est, numerari non potest. Similiter, si esset longitudo infinita, non esset linea. Linea enim est longitudo mensurabilis. Et propter hoc in ratione lineæ ponitur, quod ejus extremitates sunt duo puncta. Simile est de superficie et corpore.

979. — Tercio ibi « amplius autem »

Distinguit modos quantitatis; et circa hoc tria facit. Primo distinguit quantum in id quod est quantum per se, sicut linea, et in id quod est quantum per accidens, sicut musicum.

980. — *Secundo ibi « eorum vero »*

Distinguit quantum per se; quod quidem duplex est. Quædam enim significantur per modum substantiæ et subjecti, sicut linea, vel superficies, vel numerus. Quodlibet enim istorum substantialiter est quantum, quia in definitione cujuslibet ponitur quantitas. Nam linea est quantitas continua secundum longitudinem divisibilis, finita: et similiter est de aliis.

(1) *Sic in edit., sed certo erronee. Sic lege: « latitudo finita, dicitur superficies, profunditas finita, corpus ».*

981. — Quædam vero per se pertinent ad genus quantitatis, et significantur per modum habitus vel passionis talis substantiæ, scilicet lineæ, quæ est substantialiter quantitas, vel aliarum similium quantitatum: sicut multum et paucum significantur ut passionis numeri: et productum et breve, ut passionis lineæ: et latum et strictum, ut passionis superficiæ: et profundum et humile sive altum, ut passionis corporis: et similiter grave et leve, secundum opinionem illorum, qui dicebant multitudinem superficialium vel atomorum esse causam gravitatis in corporibus, paucitatem vero eorumdem, causam levitatis. Sed secundum veritatem grave et leve non pertinent ad quantitatem, sed ad qualitatem, ut infra ponet. Et similiter est de aliis talibus.

982. — Quædam etiam sunt, quæ communiter cujuslibet quantitatis continuæ passionis sunt, sicut magnum et parvum, majus et minus; sive hæc dicantur « secundum se, » idest absolute, sive dicantur « ad invicem, » sicut aliquid dicitur magnum et parvum respective, sicut in Prædicamentis habetur. Ista autem nomina, quæ significant passionis quantitatis per se, transferuntur etiam ad alia quam ad quantitates. Dicitur enim albedo magna et parva, et alia hujusmodi.

983. — Sciendum autem est, quod quantitas inter alia accidentia propinquior est substantiæ. Unde quidam quantitates esse substantias putant, scilicet lineam et numerum et superficiem et corpus. Nam sola quantitas habet divisionem in partes proprias post substantiam. Albedo enim non potest dividi, et per consequens nec intelligitur individuari nisi per subjectum. Et inde est, quod in solo quantitatis genere aliqua significantur ut subjecta, alia ut passionis.

984. — Tercio ibi « secundum accidens »

Distinguit modos quantitatis per accidens: et ponit duos modos quantitatis

per accidens: quorum unus est secundum quod aliqua dicuntur quanta per accidens ex hoc solo, quod sunt accidentia alicujus quanti, sicut album et musicum per hoc quod sunt accidentia alicujus subjecti, quod est quantum.

985. — Alio modo dicuntur aliqua quanta per accidens non ratione subjecti, in quo sunt, sed eo quod dividuntur secundum quantitatem ad divisionem alicujus quantitatis; sicut motus et tempus, quæ dicuntur quædam quanta et continua, propterea quod ea, quorum sunt, sunt divisibilia, et ipsa dividuntur ad divisionem eorum. Tempus enim est divisibile et continuum propter motum; motus autem propter magnitudinem; non quidem propter magnitudinem ejus quod movetur, sed propter magnitudinem ejus in quo aliquid movetur. Ex eo enim quod illa magnitudo est quanta, et motus est quantus. Et propter hoc quod motus est quantus, sequitur tempus esse quantum. Unde hæc non solum per accidens quantitates dici possunt, sed magis per posterius,

inquantum quantitatis divisionem ab aliquo priori sortiuntur.

986. — Sciendum est autem, quod Philosophus in Prædicamentis posuit tempus quantitatem per se, cum hic ponat ipsum quantitatem per accidens; quia ibi distinxit species quantitatis secundum diversas rationes mensuræ. Aliam enim rationem mensuræ habet tempus, quod est mensura extrinseca, et magnitudo, quæ est mensura intrinseca. Et ideo ponitur ibi ut alia species quantitatis. Hic autem considerat species quantitatis quantum ad ipsum esse quantitatis. Et ideo illa, quæ non habent esse quantitatis nisi ex alio, non ponit hic species quantitatis, sed quantitates per accidens, ut motum et tempus. Motus autem non habet aliam rationem mensuræ quam tempus et magnitudo. Et ideo nec hic nec ibi ponitur quantitatis species. Locus autem ponitur ibi species quantitatis, non hic, quia habet aliam rationem mensuræ, sed non aliud esse quantitatis.

LECTIO XVI.

Qualitatis quatuor modi exponuntur, et ad duos reducuntur.

C. XIV. Quale, uno quidem modo dicitur differentia substantiæ: ut quale quid homo? quia animal bipes, equus quadrupes: et circulus qualis? quia quædam figura, quia agonion est, quasi differentia secundum substantiam qualitate existente. Uno quidem itaque modo hæc dicitur qualitas differentia substantiæ.

Alio vero modo ut immobilia et mathematica, sicut numeri quales quidem sunt, quemadmodum compositi, et non solum ad unum entes, sed quorum imitatio superficies et solidum. Hi vero sunt quoties quanti, aut quoties quot quanti: et totaliter quod præter quantitatem existit substantia. Nam substantia cujuslibet, quod semel: ut ipsorum sex, non bis tres sunt, sed semel. Sex enim, semel sex.

Amplius quæcumque passiones sunt earum, quæ moventur, substantiarum, ut calor et frigiditas, albedo et nigredo, gravitas et levitas, et quæcum-

que talia secundum quæ dicuntur mutari corpora permutantium.

Amplius secundum virtutem et vitium, et omnino bonum et malum.

Fere vero secundum duos modos dicitur quale, et horum quoddam maxime secundum priorem. Nam prima qualitas, substantiæ differentia. Ejus vero quædam et quæ in numeris qualitas, pars: nam differentia quædam substantiarum est, sed aut non motorum, aut non inquantum mota. Hæ autem passionum motorum inquantum sunt mota et motuum differentia. Virtus autem et vitium passionum pars quædam est.

Differentias enim ostendunt motus et actus, secundum quos faciunt vel patiuntur bene aut prave, quæ sunt in motu. Possibile namque sic moveri aut agere, bonum: quod vero non sic sed contrarie, pravum. Maxime vero bonum et malum significant quale in animatis, et horum maxime in habentibus præhæresim.

987. — Hic distinguit modos qualitatis: et circa hoc duo facit. Primo ponit quatuor modos qualitatis. Secundo reducit eos ad duos, ibi, « Fere vero secundum duos modos. » Dicit ergo primo, quod unus modus qualitatis est secundum quod qualitas dicitur « differentia substantiæ, » idest differentia, per quam aliquid ab altero substantialiter differt, quæ intrat in definitionem substantiæ. Et propter hoc dicitur, quod differentia prædicatur in quale quid. Ut si quæretur, quale animal est homo? respondemus quod bipes: et quale animal equus? respondemus quod quadrupes: et qualis figura est circulus? respondemus quod « agonion », id est sine angulo; ac si ipsa differentia substantiæ qualitas sit. Uno igitur modo ipsa differentia substantiæ qualitas dicitur.

988. — Hunc autem modum qualitatis Aristoteles in Prædicamentis prætermisit, quia non continetur sub Prædicamento qualitatis, de quo ibi agebat. Hic autem agit de significationibus hujus nominis, qualitas.

989. — Secundum ponit ibi « alio » vero »

Dicit, quod alius modus qualitatis vel qualis est secundum quod immobilia et mathematica dicuntur qualia. Mathematica enim abstrahunt a motu, ut in sexto hujus dicitur. Mathematica enim sunt numeri, et magnitudines; et in utrisque utitur nomine qualis. Dicimus enim superficies esse quales, inquantum sunt quadratæ vel triangulares. Et similiter numeri dicuntur quales, inquantum sunt compositi. Dicuntur autem numeri com-

positi, qui communicant in aliquo numero mesurante eos; sicut senarius numerus et novenarius mesurantur ternario, et non solum ad unitatem comparationem habent, sicut ad mensuram communem. Numeri autem incompositi, vel primi in sua proportionem dicuntur, quos non mesurat alius numerus communis, nisi sola unitas.

990. — Dicuntur etiam numeri quales ad similitudinem superficiei « et solidi, » idest corporis. Secundum quidem imitationem superficiei, in quantum numerus ducitur in numerum, vel eundem vel alium; ut cum dicitur bis tria, vel ter tria. Et hoc est quod dicit « quoties quanti. » Nam designatur quasi una dimensio in hoc quod dicitur « tria », quasi vero secunda dimensio, hoc quod dicitur « bis tria », vel etiam « ter tria ».

991. — Ad imitationem vero solidi, quando est duplex ductus, vel ejusdem numeri in seipsum, vel diversorum numerorum in unum, ut cum dicitur ter tria ter, vel bis tria bis, vel bis tria quater. Et hoc est quod dicit « quoties quot quanti. » Sic enim considerantur in numero quasi tres dimensiones ad modum solidi. In hac autem numerorum ordinatione, aliquid consideratur per modum substantiæ; sicut hoc quod dico tria, vel quicumque numerus qui in alium ducitur. Aliquid vero per modum quantitatis; sicut ipse ductus unius numeri in alterum, vel in se ipsum; ut cum dico bis tria, binarius significatur per modum quantitatis mesurantis, ternarius vero per modum substantiæ. Id ergo, quod existit in substantia numeri præter ipsam quantitatem, quæ est numeri substantia, dicitur qualitas ejus, ut hoc quod significatur per hoc quod dicitur bis vel ter.

992. — Alia litera habet « secundum quantitatem »; et tunc substantia numeri dicitur, ipse numerus simpliciter prolatus, ut quod dico tria. Quantitas autem secundum quam attenditur ejus qualitas, dicitur ipsa multiplicatio nu-

meri in numerum. Et huic concordat litera sequens, quæ dicit, quod substantia cujuslibet numeri est id quod semel dicitur. Sicut substantia senarii est quod dicitur semel sex, non quod dicitur bis tria, vel ter duo: sed hoc pertinet ad ejus qualitatem. Dicere enim numerum esse superficiale vel solidum sive quadratum, sive cubicum, significat eum esse qualem. Hic autem modus qualitatis est quarta species in Prædicamentis posita.

993. — *Tertio* ponit ibi « amplius quæcumque »

Dicit, quod etiam qualitates dicuntur passionibus substantiarum mobilium, secundum quas corpora per alterationem mutantur, ut calidum, frigidum, et hujusmodi. Et hic modus pertinet ad tertiam speciem qualitatis in Prædicamentis positam.

994. — *Quantum* ponit ibi « amplius secundum »

Dicit quod qualitas sive quale dicitur quarto modo secundum quod aliquid disponitur per virtutem et vitium, vel qualitercumque per bonum et malum, sicut per scientiam et ignorantiam, sanitatem et ægritudinem, et hujusmodi. Et hæc est prima species qualitatis in Prædicamentis posita.

995. — Prætermittit autem inter hos modos secundam qualitatis speciem, quia magis comprehenditur sub potentia, cum non significetur nisi ut principium passioni resistens; sed propter modum denominandi ponitur in Prædicamentis inter species qualitatis. Secundum autem modum essendi magis continetur sub potentia, sicut et supra posuit.

996. — Deinde cum dicit « tere vero »

Reducit quatuor positos modos ad duos; dicens, quod quale dicitur aliquid fere secundum duos modos, in quantum alii duo de quatuor reducuntur ad alios duos. Horum autem unus principalissi-

mus est primus modus, secundum quem differentia substantiæ dicitur qualitas, quia per eum aliquid significatur informatum et qualificatum.

997. — Et ad hunc modum reducitur qualitas, quæ est in numeris, et in mathematicis aliis, sicut quædam pars. Hujusmodi enim qualitates sunt quasi quædam differentiæ substantiales mathematicorum. Nam ipsa significantur per modum substantiæ potius quam alia accidentia, ut in capitulo de quantitate dictum est. Sunt autem hujusmodi qualitates differentiæ substantiarum « aut « non motorum, aut non inquantum sunt « motæ »: et hoc dicit, ut ostendat quantum ad propositum non differre, utrum mathematica sint quædam substantiæ per se existentes secundum esse, ut dicebat Plato, a motu separatiæ; sive sint in substantiis mobilibus secundum esse, sed separatiæ secundum rationem. Primo enim modo essent qualitates non motorum. Secundo autem, motorum, sed non inquantum sunt mota.

998. — Secundus modus principalis est, ut passiones motorum inquantum mota, et etiam differentiæ motuum dicantur qualitates. Quæ quidem dicuntur differentiæ motuum, quia alterationes differunt secundum hujusmodi qualitates, sicut calefieri et infrigidari secundum calidum et frigidum.

999. — Et ad hunc modum reducitur ille modus secundum quem vitium et virtus dicitur qualitas. Hic enim modus est quasi quædam pars illius. Virtus enim et vitium ostendunt quasdam dif-

ferentias motus et actus secundum bene et male. Nam virtus est, per quam se aliquis habet bene ad agendum et patiendum; vitium autem secundum quod male. Et simile est de aliis habitibus, sive intellectualibus, ut scientia, sive corporalibus, ut sanitas.

1000. — Sed tamen bene et male maxime pertinet ad qualitatem in rebus animatis; et præcipue in habentibus « prohæresim » idest electionem. Et hoc ideo, quia bonum habet rationem finis. Ea vero, quæ agunt per electionem, agunt propter finem. Agere autem propter finem maxime competit rebus animatis. Res enim inanimatæ agunt vel moventur propter finem, non tamquam cognoscentes finem, neque tamquam se agentes ad finem; sed potius ab alio diriguntur, qui eis naturalem inclinationem dedit, sicut sagitta dirigitur in finem a sagittante. Res autem irrationalis animatæ cognoscunt quidem finem et appetunt ipsum appetitu animali, et movent seipsa localiter ad finem tamquam judicium habentes de fine; sed appetitus finis, et eorum quæ sunt propter finem, determinatur eis ex naturali inclinatione. Propter quod sunt magis acta quam agentia. Unde nec in eis est judicium liberum. Rationalia vero in quibus solum est electio, cognoscunt finem, et proportionem eorum, quæ sunt in finem ipsum. Et ideo sicut seipsa movent ad finem, ita etiam ad appetendum finem, vel ea quæ sunt propter finem, ex quo est in eis electio libera.

LECTIO XVII.

Distinguit relativa per se et per accidens, seu secundum aliud omnes modos, et de proportionibus multa dicuntur.

C. XV. Ad aliquid dicuntur alia per se, ut duplum ad dimidium, et triplum ad tertiam partem, et totaliter multiplicatum ad multiplicati partem, et continens ad contentum. Alia ut calefactivum ad calefactibile, et sectivum ad secabile, et omne activum ad passivum. Alia ut mensurabile ad mensuram, et scibile ad scientiam, et sensibile ad sensum.

1021a Dicuntur autem prima quidem secundum numerum, aut simpliciter, aut determinate ad eos, aut ad unum, ut duplum ad dimidium, ut numerus determinatus. Multiplex vero secundum numerum ad unum, sed non determinatum, ut hunc aut hunc. Sed hemiolum ad subhemiolum, secundum numerum ad numerum determinatum. Et superparticulare ad subparticulare secundum indeterminatum, ut multiplex ad numerum. Contineps autem ad contentum omnino indeterminatum secundum numerum: numerus enim commensurabilis. Secundum non commensurabilem autem numerum dicuntur. Contineps enim ad contentum tantum quid est, et amplius; sed hoc indeterminatum. Quodcumque enim evenit, aut æquale est, aut non æquale. Hæc igitur ad aliquid omnia secundum numerum dicuntur, et numeri passionibus.

10 Et amplius æquale et simile, et idem secundum alium modum. Hæc enim secundum unum dicuntur omnia. Eadem namque quorum una est substantia. Similia vero quorum qualitas est una. Æqualia vero quorum quantitas est una. Unum vero est numeri principium et metrum. Quare ea omnia dicuntur ad aliquid secundum numerum quidem, non tamen eodem modo.

Activa vero et passiva secundum potentiam activam et passivam sunt, et actiones potentiarum: ut calefactivum ad calefactibile, quia potest; et

iterum calefaciens ad calefactum, et secans ad sectum, tamquam agentia. Eorum vero, quæ sunt secundum numerum, non sunt actiones, nisi quemadmodum in aliis dictum est: quæ autem secundum motum, actiones non existunt. Istorum autem, quæ secundum potentiam et secundum tempus jam dicuntur ad aliquid, ut faciens ad quod fit, et facturum ad faciendum. Sic enim pater, filii dicitur pater: hoc quidem enim fecit, illud autem passum quid est. Amplius quædam secundum privationem potentia, ut impossibile, et quæcumque sic dicuntur, ut invisibile.

Ergo secundum numerum et potentiam dicta ad aliquid, omnia sunt ad aliquid, eo quod ipsum, quod est alterius dicitur quid est, sed non eo quod aliud ad aliud. Mensurabile vero et scibile, et intellectuale, eo quod aliud dicitur ad ipsum, ad aliquid dicuntur, sed non eo, quod illa ad aliud. Nam intellectuale significat quod ipsius est intellectus. Non est autem intellectus ad hoc cuius est intellectus. Bis enim idem diceretur. Et similiter alicujus visus est visus, et non cuius est visus, quamvis sit verum hoc dicere; sed ad colorem, aut ad aliquid tale. Illo vero modo bis diceretur, quia est visus cuius est visus. Ergo secundum se dicta ad aliquid, sic dicuntur.

Illæ vero, quia sua genera sunt talia, ut medicina ad aliquid, quia suum genus scientia videtur ad aliquid esse. Amplius quæcumque secundum habentia dicuntur ad aliquid; ut æqualitas, quia æquale, et similitudo, quia simile.

Alia vero secundum accidens: ut homo ad aliquid, quia ei accidit duplum esse, et hoc est ad aliquid; ut album, quia ei accidit album et duplum esse.

1001. — Hic determinat Philosophus de *ad aliquid*: et circa hoc duo facit. Primo *ponit modos eorum*, quæ sunt ad aliquid secundum se. Secundo eorum, quæ sunt ad aliquid ratione alterius, ibi, « Illa vero quia sua genera. » Circa primum duo facit. Primo *enumerat modos eorum, quæ secundum se ad aliquid dicuntur*. Secundo *prosequitur de eis*, ibi, « Dicuntur autem prima. » *Ponit ergo tres modos eorum*, quæ ad aliquid dicuntur: quorum *primus* est secundum numerum et quantitatem, sicut duplum ad dimidium, et triplum ad tertiam partem, et « multiplicatum, » idest multiplex, ad partem « multiplicati, » idest ad submultiplex, « et continens ad contentum. » Accipitur autem continens pro eo, quod excedit secundum quantitatem. Omne enim excedens secundum quantitatem continet in se illud quod exceditur. Est enim hoc et adhuc amplius; sicut quinque continet in se quatuor, et tricubitum continet in se bicubitum.

1002. — *Secundus* modus est prout aliqua dicuntur ad aliquid secundum actionem et passionem, vel potentiam activam et passivam; sicut calefactivum ad calefactibile, quod pertinet ad actiones naturales, et sectivum ad sectibile, quod pertinet ad actiones artificiales, et universaliter omne activum ad passivum.

1003. — *Tertius* modus est secundum quod mensurabile dicitur ad mensuram. Accipitur autem hic mensura et mensurabile non secundum quantitatem, (hoc enim ad primum modum pertinet, in quo utrumque ad utrumque dicitur: nam duplum dicitur ad dimidium, et dimidium ad duplum), sed secundum *mensurationem* esse et veritatis. Veritas enim scientiæ mensuratur a scibili. Ex eo enim quod res est vel non est, oratio scita vera vel falsa est, et non e converso. Et similiter est de sensibili et sensu. Et propter hoc non mutuo dicuntur mensura ad mensurabile et e converso, sicut in aliis modis, sed solum mensurabile ad mensuram. Et

similiter etiam imago dicitur ad id cuius est imago, tamquam mensurabile ad mensuram. Veritas enim imaginis mensuratur ex re cuius est imago.

1004. — *Ratio autem istorum modorum hæc est*. Cum enim relatio, quæ est in rebus, consistat in ordine quodam unius rei ad aliam, oportet tot modis huiusmodi relationes esse, quot modis contingit unam rem ad aliam ordinari. Ordinatur autem una res ad aliam, vel secundum esse, prout esse unius rei dependet ab alia, et sic est tertius modus. Vel secundum virtutem activam et passivam, secundum quod una res ab alia recipit, vel alteri confert aliquid; et sic est secundus modus. Vel secundum quod *quantitas* unius rei potest *mensurari per aliam*; et sic est primus modus.

1005. — *Qualitas autem rei*, in quantum huiusmodi, non respicit nisi subjectum in quo est. Unde secundum ipsam una res non ordinatur ad aliam, nisi secundum quod qualitas accipit rationem potentiæ passivæ vel activæ, prout est principium actionis vel passionis. Vel ratione quantitatis, vel aliqujus ad quantitatem pertinentis; sicut dicitur aliquid albius alio, vel sicut dicitur simile, quod habet unam aliquam qualitatem. Alia vero genera magis consequuntur relationem, quam possint relationem causare. Nam Quando consistit in aliquali relatione ad tempus. Ubi vero, ad locum. Positio autem ordinem partium importat. Habitus autem relationem habentis ad habitum.

1006. — Deinde cum dicit « dicuntur autem »

Prosequitur tres modos enumeratos; et primo prosequitur primum. Secundo prosequitur secundum, ibi, « Activa vero » et passiva. » Tertio tertium, ibi, « Ergo secundum numerum. » Circa primum duo facit. Primo *ponit relationes quæ consequuntur numerum absolute*. Secundo ponit relationes quæ consequuntur unitatem absolute, ibi, « Et amplius æquale. » Dicit ergo, quod primus modus relationum, qui est secundum

numerus, distinguitur hoc modo: quia vel est secundum comparationem numeri ad numerum, vel numeri ad unum. Et secundum comparationem ad utrumque dupliciter: quia vel est secundum comparationem numeri indeterminate ad numerum, aut ad unum determinate. Et hoc est quod dicit, quod prima, quæ dicuntur ad aliquid secundum numerum, aut dicuntur « simpliciter, » idest universaliter, vel indeterminate, aut determinate. Et utrolibet modo « ad eos, » scilicet numeros. « Aut ad unum, » idest ad unitatem.

1007. — Sciendum est autem, quod omnis mensuratio, quæ est in quantitatibus continuis, aliquo modo derivatur a numero. Et ideo relationes, quæ sunt secundum quantitatem continuam, etiam attribuuntur numero.

1008. — Sciendum est etiam, quod proportio numeralis dividitur primo in duas; scilicet æqualitatis, et inæqualitatis. Inæqualitatis autem sunt duæ species; scilicet excedens et excessum, et magis et minus. Inæquale autem excedens in quinque species dividitur.

1009. — Numerus enim major quandoque respectu minoris est multiplex; quando scilicet aliquoties continet ipsum, sicut sex continet duo ter. Et si quidem contineat ipsum bis, dicitur duplum; sicut duo ad unum vel quatuor ad duo. Si ter, triplum. Si quater, quadruplum. Et sic inde.

1010. — Quandoque vero numerus major continet totum numerum minorem semel, et insuper unam aliquam partem ejus. Et tunc dicitur superparticularis. Et si quidem contineat totum et medium, vocatur sesquialterum, sicut tria ad duo. Si autem tertiam, sesquiertius, sicut quatuor ad tria. Si quartam, sesquiquartus, sicut quinque ad quatuor. Et sic inde.

1011. — Quandoque numerus major continet minorem totum semel; et insuper non solum unam partem, sed plures partes. Et sic dicitur superpartiens. Et si quidem contineat duas partes, dicitur superbipartiens, sicut quinque se

habent ad tria. Si vero tres, dicitur supertripartiens, sicut septem se habent ad quatuor. Si autem quatuor, sic est superquadripartiens; et sic se habet novem ad quinque. Et sic inde.

1012. — Quandoque vero numerus major continet totum minorem pluries, et insuper aliquam partem ejus; et tunc dicitur multiplex superparticularis. Et si quidem contineat ipsum bis et mediam partem ejus, dicitur duplum sesquialterum, sicut quinque ad duo. Si autem ter et mediam partem ejus, vocabitur triplum sesquialterum, sicut se habent septem ad duo. Si autem quater et dimidiam partem ejus, dicitur quadruplum sesquialterum, sicut novem ad duo. Possent etiam ex parte superparticularis hujusmodi proportionis species sumi, ut dicatur duplex sesquiertius, quando major numerus habet minorem bis et tertiam partem ejus, sicut se habent septem ad tria: vel duplex sesquiquartus, sicut novem ad quatuor, et sic de aliis.

1013. — Quandoque etiam numerus major habet minorem totum pluries, et etiam plures partes ejus, et tunc dicitur multiplex superpartiens. Et similiter proportio potest dividi secundum species multiplicatis, et secundum species superpartientis, si dicatur duplum superbipartiens, quando habet major numerus totum minorem bis et duas partes ejus, sicut octo ad tria. Vel etiam triplum superbipartiens, sicut undecim ad tres. Vel etiam duplum supertripartiens, sicut undecim ad quatuor. Habet enim totum bis, et tres partes ejus.

1014. — Et totidem species sunt ex parte inæqualitatis ejus qui excedit. Nam numerus minor dicitur submultiplex, subparticularis, subpartiens, submultiplex subparticularis, submultiplex subpartiens, et sic de aliis.

1015. — Sciendum autem quod prima species proportionis, scilicet multiplicitas, consistit in comparatione unius numeri ad unitatem. Quælibet enim ejus species invenitur primo in aliquo numero respectu unitatis. Duplum primo

invenitur in binario respectu unitatis. Et similiter proportio tripli in ternario respectu unitatis, et sic de aliis. Primi autem termini in quibus invenitur aliqua proportio, dant speciem ipsi proportioni. Unde in quibuscumque aliis terminis consequenter inveniatur, invenitur in eis secundum rationem primorum terminorum. Sicut proportio dupla primo invenitur inter duo et unum. Unde ex hoc proportio recipit rationem et nomen. Dicitur enim proportio dupla proportio duorum ad unum. Et propter hoc, si etiam unus numerus respectu alterius numeri sit duplus, tamen hoc est secundum quod minor numerus accipit rationem unius, et major rationem duorum. Sex enim se habet in dupla proportionem ad tria, inquantum tria se habent ad sex ut unum ad duo. Et simile est in tripla proportionem, et in omnibus aliis speciebus multiplicitatibus. Et ideo dicit, quod ista relatio dupli, est per hoc quod numerus determinatus, scilicet duo, « refertur ad unum, » idest ad unitatem.

1016. — Sed hoc quod dico, multiplex, importat relationem numeri ad unitatem; sed non alicujus determinati numeri, sed numeri in generali. Si enim determinatus numerus accipitur ut binarius vel ternarius, esset una species multiplicitatibus, ut dupla vel tripla. Sicut autem duplum se habet ad duo, et triplum ad tria, quæ sunt numeri determinati, ita multiplex ad multipliciter, quia significat numerum indeterminatum.

1017. — Aliæ autem proportionem non possunt attendi secundum numerum ad unitatem, scilicet neque proportio superparticularis, neque superpartiens, neque multiplex superparticularis, neque multiplex superpartiens. Omnes enim hæ proportionum species attenduntur secundum quod major numerus continet minorem semel, vel aliquoties; et insuper unam vel plures partes ejus. Unitas autem partem habere non potest: et ideo nulla harum proportionum potest attendi secundum comparisonem

numeri ad unitatem, sed secundum comparisonem numeri ad numerum. Et sic est duplex, vel secundum numerum determinatum, vel secundum numerum indeterminatum.

1018. — Si autem secundum numerum determinatum, sic « est hemiolum, » idest sesquialterum, aut « subhemiolum, » idest supersesquialterum. Proportio enim sesquialtera primo consistit in his terminis, scilicet ternario et binario; et sub ratione eorum in omnibus aliis invenitur. Unde quod dicitur hemiolum vel sesquialterum importat relationem determinati numeri ad determinatum numerum, scilicet trium ad duo.

1019. — Quod vero dicitur superparticulare, refertur ad subparticulare, non secundum determinatos numeros, sicut etiam multiplex refertur ad unum, sed secundum numerum indeterminatum. Primæ enim species inæqualitatis superius numeratæ accipiuntur secundum indeterminatos numeros, ut multiplex, superparticulare, superpartiens etc. Species vero istorum accipiuntur secundum numeros determinatos, ut duplum, triplum, sesquialterum, sesquitergium, et sic de aliis.

1020. — Contingit enim aliquas quantitates continuas habere proportionem adinvicem, sed non secundum aliquem numerum, nec determinatum, nec indeterminatum. Omnium enim quantitatum continuarum est aliqua proportio; non tamen est proportio numeralis. Quorumlibet enim duorum numerorum est una mensura communis, scilicet unitas, quæ aliquoties sumpta, quemlibet numerum reddit. Non autem quorumlibet quantitatum continuarum invenitur esse una mensura communis; sed sunt quædam quantitates continuæ incommensurabiles: sicut diameter quadrati est incommensurabilis lateri. Et hoc ideo, quia non est proportio ejus ad latus, sicut proportio numeri ad numerum, vel numeri ad unum.

1021. — Cum ergo dicitur in quantitibus, quod hæc est major illa, vel se habet ad illam ut continens ad con-

tentum, non solum hæc ratio non attenditur secundum aliquam determinatam speciem numeri, sed nec etiam quod sit secundum numerum, quia omnis numerus est alteri commensurabilis. Omnes enim numeri habent unam communem mensuram, scilicet unitatem. Sed continens et contentum non dicuntur secundum aliquam commensurationem numeralem. Continens enim ad contentum dicitur, quod est tantum, et adhuc amplius. Et hoc est indeterminatum, utrum sit commensurabile, vel non commensurabile. Quantitas enim qualiscumque accipitur, vel est æqualis, vel inæqualis. Unde, si non est æqualis, sequitur quod sit inæqualis et continens, etiam si non sit commensurabilis. Patet igitur quod omnia prædicta dicuntur ad aliquid secundum numerum, et secundum passionem numerorum, quæ sunt commensuratio, proportio, et huiusmodi.

1022. — Deinde cum dicit « et amplius »

Ponit relativa, quæ accipiuntur secundum unitatem, et non per comparisonem numeri ad unum vel ad numerum; et dicit quod alio modo a prædictis dicuntur relative, æquale, simile, et idem. Hæc enim dicuntur secundum unitatem. Nam eadem sunt, quorum substantia est una. Similia, quorum qualitas est una. Æqualia, quorum quantitas est una. Cum autem unum sit principium numeri et mensura, patet etiam, quod hæc dicuntur ad aliquid « secundum numerum, » idest secundum aliquid ad genus numeri pertinens; non eodem modo tamen hæc ultima cum primis. Nam primæ relationes erant secundum numerum ad numerum, vel secundum numerum ad unum; hoc autem secundum unum absolute.

1023. — Deinde cum dicit « activa vero »

Prosequitur de *secundo modo relationum*, quæ sunt in activis et passivis; et dicit, quod huiusmodi relativa sunt relativa dupliciter. Uno modo secundum potentiam activam et passivam; et secundo modo secundum actus

harum potentiarum, qui sunt agere et pati; sicut calefactivum dicitur ad calefactibile secundum potentiam activam et passivam. Nam calefactum est, quod potest calefacere; calefactibile vero, quod potest calefieri. Calefaciens autem ad calefactum, et secans ad id quod secatur, dicuntur relative secundum actus prædictarum potentiarum.

1024. — Et differt iste modus relationum a præmissis. Quæ enim sunt secundum numerum, non sunt aliquæ actiones nisi secundum similitudinem, sicut multiplicare, dividere et huiusmodi, ut etiam in aliis dictum est, scilicet in secundo Physicorum; ubi ostendit, quod mathematica abstrahunt a motu, et ideo in eis esse non possunt huiusmodi actiones, quæ secundum motum sunt.

1025. — Sciendum etiam est quod eorum relativorum, quæ dicuntur secundum potentiam activam et passivam, attenditur diversitas secundum diversa tempora. Quædam enim horum dicuntur relative secundum tempus præteritum, sicut quod fecit, ad illud quod factum est; ut pater ad filium, quia ille genuerit, iste genitus est; quæ differunt secundum fecisse, et passum esse. Quædam vero secundum tempus futurum, sicut facturus refertur ad faciendum. Et ad hoc genus relationum reducuntur illæ relationes, quæ dicuntur secundum privationem potentie, ut impossibile et invisibile. Dicitur enim aliquid impossibile huic vel illi; et similiter invisibile.

1026. — Deinde cum dicit « ergo secundum »

Prosequitur de *tertio modo relationum*; et dicit quod in hoc differt iste tertius modus a præmissis, quod in præmissis, unumquodque dicitur relative ex hoc, quod ipsum ad aliud refertur; non ex eo quod aliud referatur ad ipsum. Duplum enim refertur ad dimidium, et e converso; et similiter pater ad filium, et e converso; sed hoc tertio modo aliquid dicitur relative ex eo solum, quod aliquid refertur ad ipsum; sicut patet, quod sensibile et scibile vel intelligibile dicuntur relative, quia alia

referuntur ad illa. Scibile enim dicitur aliquid, propter hoc, quod habetur scientia de ipso. Et similiter sensibile dicitur aliquid quod potest sentiri.

1027. — Unde non dicitur relative propter aliquid quod sit ex eorum parte, quod sit qualitas, vel quantitas, vel actio, vel passio, sicut in præmissis relationibus accidebat; sed solum propter actiones aliorum, quæ tamen in ipsa non terminantur. Si enim videre esset actio videntis perveniens ad rem visam, sicut calefactio pervenit ad calefactibile; sicut calefactibile refertur ad calefaciens, ita visibile referretur ad videntem. Sed videre et intelligere et hujusmodi actiones, ut in nono hujus dicitur, manent in agentibus, et non transeunt in res passas; unde visibile et scibile non patitur aliquid, ex hoc quod intelligitur vel videtur. Et propter hoc non ipsamet referuntur ad alia, sed alia ad ipsa. Et simile est in omnibus aliis, in quibus relative aliquid dicitur propter relationem alterius ad ipsum, sicut dextrum et sinistrum in columna. Cum enim dextrum et sinistrum designent principia motuum in rebus animatis, columnæ et alicui inanimato attribui non possunt, nisi secundum quod animata aliquo modo se habeant ad ipsam, sicut columna dicitur dextra, quia homo est ei sinister. Et simile est de imagine respectu exemplaris, et denario, quo fit pretium emptionis. In omnibus autem his tota ratio referendi in duobus extremis, pendet ex altero. Et ideo omnia hujusmodi quodammodo se habent ut mensurabile et mensura. Nam ab eo quælibet res mensuratur, a quo ipsa dependet.

1028. — Sciendum est autem, quod quamvis scientia secundum nomen videatur referri ad scientem et ad scibile, dicitur enim scientia scientis, et scientia scibilis, et intellectus ad intelligentem et intelligibile; tamen intellectus secundum quod ad aliquid dicitur, non ad hoc cujus est sicut subjecti dicitur: sequeretur enim quod idem re-

lativum bis diceretur. Constat enim quoniam intellectus dicitur ad intelligibile, sicut ad objectum. Si autem diceretur ad intelligentem, bis diceretur ad aliquid; et cum esse relativi sit ad aliud quodammodo se habere, sequeretur quod idem haberet duplex esse. Et similiter de visu patet quod non dicitur ad videntem, sed ad objectum quod est color « vel aliquid aliud tale. » Quod dicit propter ea, quæ videntur in nocte non per proprium colorem, ut habetur in secundo de Anima.

1029. — Quamvis et hoc recte posset dici, scilicet quod visus sit videntis. Refertur autem visus ad videntem, non inquantum est visus, sed inquantum est accidens, vel potentia videntis. Relatio enim respicit aliquid extra, non autem subjectum nisi inquantum est accidens. Et sic patet, quod isti sunt modi, quibus aliqua dicuntur secundum se ad aliquid.

1030. — Deinde cum dicit « illa « vero »

Ponit tres modos, quibus aliqua dicuntur ad aliquid non secundum se, sed secundum aliud. Quorum primus est, quando aliqua dicuntur ad aliquid propter hoc quod sua genera sunt ad aliquid, sicut medicina dicitur ad aliquid, quia scientia est ad aliquid. Dicitur enim, quod medicina est scientia sani et ægri. Et isto modo refertur scientia per hoc quod est accidens.

1031. — *Secundus* modus est, quando aliqua abstracta dicuntur ad aliquid, quia concreta habentia illa abstracta ad aliud dicuntur; sicut æqualitas et similitudo dicuntur ad aliquid, quia simile et æquale ad aliquid sunt. Æqualitas autem et similitudo secundum nomen non dicuntur ad aliquid.

1032. — *Tertius* modus est, quando subjectum dicitur ad aliquid, ratione accidentis; sicut homo vel album dicitur ad aliquid, quia utrique accedit duplum esse; et hoc modo caput dicitur ad aliquid, eo quod est pars.

LECTIO XVIII.

*Perfectum secundum se tribus dici modis exponitur, qui in duos reducuntur :
quomodo item perfecta, ratione alterius dicantur perfecta declarat.*

C. XVI. Perfectum vero dicitur, unum quidem, extra quod non est accipere ullam quidem particulam: ut tempus perfectum singulorum, extra quod non est accipere tempus aliquod, quod sit hujus temporis pars. Et quæ sunt, secundum virtutem et ejus quod bene, non habentia hyperbolem ad genus. Ut perfectus medicus, et perfectus fistulator, quando secundum speciem propriæ virtutis in nullo deficiunt. Sic autem transferentes ad mala dicimus sycphantam perfectum et latronem perfectum, quoniam et bonos dicimus eos, ut latronem bonum, sycphantam bonum. Est enim virtus perfectio quædam. Quodlibet enim perfectum, et substantia omnis tunc perfecta, quando secundum speciem propriæ virtutis in nulla deficit parte secundum naturam mensuræ.

Amplius quibus est finis studiosus, ea

dicuntur perfecta. Etenim secundum habere finem perfecta. Quare quoniam finis ultimorum aliquis est, et ad prava transferentes dicimus perfecte perdi, et perfecte corrumpi, quando nihil deest corruptioni et malo, sed in ultimo est. Quapropter mors secundum metaphoram dicitur finis, quia ambo ultima. Finis autem et cujus causa ultimum.

36

Secundum se dicta quidem igitur perfecta toties dicuntur. Alia quidem, quia secundum bene in nullo deficiunt, nec hyperbolem habent, nec extra aliquid accipiunt. Alia omnino secundum quod non habent hyperbolem, in unoquoque genere, nec aliquid est extra.

1022a

Alia vero jam secundum ipsa, aut in faciendo aliquid tale aut habendo, aut cognoscendo tali, aut in aliquo modo dici ad primo dicta perfecta.

SYNOPSIS

(Lect. XVIII, XIX, XX.)

Distinguit intentiones nominum quæ in hujus scientiæ consideratione cadunt 749-1143.
(distinctiones nominum significantium Causas, 749-841.)

(distinctiones nominum significantium id quod est subjectum in hac scientia 842-1032.)
distinctiones nominum significantium ea quæ se habent per modum passionis entis
nomina pertinentia ad perfectionem entis 1033-1127. | 1033-1143.

nomina significantia perfectionem entis 1033-1084.

distinguit Perfectum 1033-1043.

ponit modos quibus quædam dicuntur perfecta secundum se 1033-1042.

ponit tres modos 1033-1039.

quomodo secundum hos modos aliqua diversimode perfecta dicuntur 1040-1042.

modum quo dicuntur perfecta secundum aliud 1043.

distinguit nomina significantia conditiones perfecti 1044-1084.

nomen Terminus 1044-1049.

rationem termini 1044.

ponit 4 modos 1045-1048.

comparat terminum ad principium 1049.

nomen Per se 1050-1061.

determinat de eo quod dicitur secundum quod, — 4 modos 1050-1058.

ex prædictis concludit 4 modos dicendi per se 1054-1057.

de nomine Positionis 1058-1061.

nomen Habitus 1062-1084.

distinguit, ponendo 2 modos 1062-1064.

distinguit nomina habentia propinquam considerationem ad nomen habitus
| 1065-1084.

de his quæ se habent ad habitum per modum oppositionis 1065-1079.

de Passione 1065-1069.

de Privatione 1070-1079.

modos privationis ex parte aptitudinis 1070-1073.

modos ex parte negationis 1074-1079.

de eo quod se habet ad habitum per modum effectus, scilicet habere 1080-1084.

nomina pertinentia ad totalitatem [vide lect. XXI et seq.].

1033. — Postquam Philosophus distinxit nomina, quæ significant causas, et subjectum, et partes subjectorum hujus scientiæ; hic incipit distinguere nomina quæ significant ea quæ se habent per modum passionis; et dividitur in duas partes. In prima distinguit nomina ea quæ pertinent ad perfectionem entis. In secunda distinguit nomina quæ pertinent ad entis defectum, ibi, « Falsum dicitur uno modo. » Circa primum duo facit. Primo distinguit nomina significantia ea quæ pertinent ad perfectionem entis. Secundo pertinentia ad totalitatem. Perfectum enim et totum, aut sunt idem, aut fere idem significant, ut dicitur in tertio Physicorum. Secunda ibi, « Ex aliquo esse dicitur. » Circa pri-

imum duo facit. Primo distinguit hoc nomen Perfectum. Secundo distinguit quædam nomina, quæ significant quasdam perfectiones perfecti, ibi, « Terminus dicitur. » Circa primum duo facit. Primo ponit modos, quibus aliqua dicuntur perfecta secundum se. Secundo modos, quibus aliqua dicuntur perfecta per respectum ad alia, ibi, « Alia vero. » Circa primum duo facit. Primo ponit tres modos quibus aliquid secundum se dicitur perfectum. Secundo ostendit quomodo secundum hos modos aliqua diversimode perfecta dicuntur, ibi, « Secundum se dicta quidem igitur. »

1034. — Dicit ergo primo, quod perfectum uno modo dicitur, extra quod non est accipere aliquam ejus particu-

lam ; sicut homo dicitur perfectus, quando nulla deest ei pars. Et dicitur tempus perfectum, quando non est accipere extra aliquid quod sit temporis pars ; sicut dicitur dies perfectus, quando nulla pars diei deest.

1035. — *Alio modo* dicitur aliquid perfectum secundum virtutem ; et sic dicitur aliquid perfectum, quod non habet « hyperbolem, » idest superexcellantiam vel superabundantiam ad hoc quod aliquid bene fiat secundum genus illud, et similiter nec defectum. Hoc enim dicimus bene se habere, ut dicitur in secundo Ethicorum, quod nihil habet nec plus nec minus quam debet habere. Et sic dicitur perfectus medicus et perfectus fistulator, quando non deficit ei aliquid, quod pertineat ad speciem propriæ virtutis, secundum quam dicitur, quod hic est bonus medicus, et ille bonus fistulator. Virtus enim cujuslibet est quæ bonum facit habentem, et opus ejus bonum reddit.

1036. — Secundum autem hunc modum utimur translativè nomine perfecti etiam in malis. Dicimus enim perfectum « sycophantam, » idest calumniatorem, et perfectum latronem, quando in nullo deficit ab eo quod competit eis in quantum sunt tales. Nec est mirum, si in istis quæ magis sonant defectum, utimur nomine perfectionis ; quia etiam cum sint mala, utimur in eis nomine bonitatis per quamdam similitudinem. Dicimus enim bonum furem et bonum calumniatorem, quia sic se habent in suis operationibus, licet malis, sicut boni in bonis.

1037. — Et quod aliquid dicatur perfectum per comparisonem ad virtutem propriam, provenit quia virtus est quædam perfectio rei. Unumquodque enim tunc est perfectum quando nulla pars magnitudinis naturalis, quæ competit ei secundum speciem propriæ virtutis, deficit ei. Sicut autem quælibet res naturalis, habet determinatam mensuram naturalis magnitudinis secundum quantitatem continuam, ut dicitur in secundo de Anima, ita etiam quælibet res

habet determinatam quantitatem suæ virtutis naturalis. Equus enim habet quantitatem dimensionem determinatam secundum naturam cum aliqua latitudine. Est enim aliqua quantitas, ultra quam nullus equus protenditur in magnitudine. Et similiter est aliqua quantitas, quam non transcendit in parvitate. Ita etiam ex utraque parte determinatur aliquibus terminis quantitas virtutis equi. Nam aliqua est virtus equi, quæ major in nullo equo invenitur : et similiter est aliqua tam parva, quæ nulla est minor.

1038. — Sicuti igitur primus modus perfecti accipiebatur ex hoc quod nihil rei deerat de quantitate dimensionis sibi naturaliter determinata, ita hic secundus modus accipitur ex hoc quod nihil deest alicui de quantitate virtutis sibi debitæ secundum naturam. Uterque autem modus perfectionis attenditur secundum interiorem perfectionem.

1039. — « Amplius quibus »

Tertium modum ponit per respectum ad exterius ; dicens, quod illa dicuntur tertio modo perfecta « quibus inest « finis, » idest quæ jam consecuta sunt suum finem ; si tamen ille finis fuerit « studiosus, » idest bonus : sicut homo, quando jam consequitur beatitudinem. Qui autem consequitur finem suum in malis, magis dicitur deficientis quam perfectus ; quia malum est privatio perfectionis debitæ. In quo patet, quod mali, quando suam perficiunt voluntatem, non sunt feliciores, sed miserrimiores. Quia vero omnis finis est quoddam ultimum, ideo per quamdam similitudinem transferimus nomen Perfectum ad ea, quæ perveniunt ad ultimum, licet illud sit malum. Sicut dicitur aliquid perfecte perdi, vel corrumpi, quando nihil deest de corruptione vel perditione rei. Et per hanc metaphoram, mors dicitur finis, quia est ultimum. Sed finis non solum habet quod sit ultimum, sed etiam quod sit cujus causa fit aliquid. Quod non contingit morti vel corruptioni.

1040. — Deinde cum dicit « secundum se »

Ostendit quomodo aliqua diversimode se habeant ad prædictos modos perfectionis ; et dicit, quod quædam dicuntur secundum se perfecta : et hoc dupliciter. Alia quidem universaliter perfecta, quia nihil omnino deficit eis absolute, nec aliquam habent « hyperbolem, » idest excedentiam, quia a nullo videlicet penitus in bonitate exceduntur, nec aliquid extra accipiunt, quia nec indigent exteriori bonitate. Et hæc est conditio primi principii, scilicet Dei, in quo est perfectissima bonitas, cui nihil deest de omnibus perfectionibus in singulis generibus inventis.

1041. — Alia dicuntur perfecta in aliquo genere, ex eo quod quantum ad illud genus pertinet, nec « habent hyperbolem, » idest excedentiam, quasi aliquid eis deficiat eorum, quæ illi generi debentur ; nec aliquid eorum, quæ ad perfectionem illius generis pertinent, est extra ea, quasi eo careant ; sicut homo dicitur perfectus, quando jam adeptus est beatitudinem.

1042. — Et sicut fit hæc distinctio quantum ad secundum modum perfe-

ctionis supra positum, ita potest fieri quantum ad primum, ut tangitur in principio Cæli et mundi. Nam quodlibet corpus particulare est quantitas perfecta secundum suum genus, quia habet tres dimensiones, quibus non sunt plures. Sed mundus dicitur perfectus universaliter, quia omnino nihil extra ipsum est.

1043. — Deinde cum dicit « alia vero »

Ponit modum, secundum quem aliqua dicuntur perfecta per respectum ad aliud : et dicit, quod alia dicuntur perfecta « secundum ipsa, » idest per comparisonem ad perfecta, quæ sunt secundum se perfecta. Vel ex eo, quod faciunt aliquid perfectum aliquo priorum modorum ; sicut medicina est perfecta, quia facit sanitatem perfectam. Aut ex eo, quod habent aliquid perfectum ; sicut homo dicitur perfectus, qui habet perfectam scientiam. Aut repræsentando tale perfectum ; sicut illa, quæ habent similitudinem ad perfecta ; ut imago dicitur perfecta, quæ repræsentat hominem perfecte. Aut qualitercumque aliter referantur ad ea, quæ dicuntur per se perfecta, primis modis.

LECTIO XIX.

*Quot modis terminus, secundum quod, et ipsum per se,
ac dispositio ipsa dicatur, exponit.*

C. Terminus dicitur quod est cujuslibet
XVII. ultimum, et extra quod nihil est acci-
pere primi, et infra quod omnia primi.

Et quæcumque fuerit species magni-
tudinis, aut habentis magnitudinem: et
finis cujusque. Tale vero ad quod mo-
tus et actus, et non a quo. Et quan-
doque ambo; et a quo et in quod.
Et cujus causa. Et substantia cujus-
libet, et quod quid erat esse cuique. Co-

10 gnitionis enim hic terminus; sed si
cognitionis, et rei.

Quare palam, quia quoties principia
dicuntur, toties terminus, et adhuc
amplius. Principium enim terminus
quidam est, sed terminus non omnis
principium.

C. Et secundum quod dicitur multiplici-
XVIII. ter. Uno quidem modo species et sub-
stantia cujusque rei: ut secundum
quod bonum per se bonum. Alio vero
in quo primum aptum natum est fieri,
ut color in superficie. Primo quidem
ergo dictum, secundum quod species
est. Secundo autem ut materia cujus-
que, et subjectum cujusque primum.
Omnino vero ipsum secundum quod
20 pariter et causa existit. Nam secun-

dum quod venit, aut cujus causa ve-
nit, dicitur et secundum quod para-
logizatum est, aut syllogizatum, aut
qua causa syllogismi sunt, aut para-
logismi. Amplius secundum quod secun-
dum positionem dicitur: ut secundum
quod stetit, aut secundum quod vadit:
ea namque omnino positionem signifi-
cant et locum.

Quare secundum se dici multipliciter
est necesse. Unum enim secundum se
quod quid erat esse unicuique, ut Cal-
lias et quod quid erat esse Calliam.
Alia vero quæcumque in eo quod quid
est existunt, ut animal Callias secun-
dum se: nam in ratione inest animal.
Animal enim quoddam est Callias. 50
Amplius autem si in ipso ostensum est
primo, aut in ejus aliquo, ut super-
ficies alba secundum se, et vivum se-
cundum se homo. Anima namque pars
est quædam hominis, in qua prima est
ipsum vivere. Amplius cujus non est
alia causa. Hominis enim multæ sunt cau-
sæ, animal, bipes: attamen secundum se
homo est homo. Amplius quæcumque
soli insunt, et inquantum soli, eo quod
separatum, secundum se.

1044. — Hic prosequitur de nomini-
bus, quæ significant conditiones perfe-
cti. Perfectum autem, ut ex præmissis
patet, est terminatum et absolutum, non
dependens ab alio, et non privatum, sed
habens ea, quæ sibi secundum suum ge-
nus competunt. Et ideo primo ponit hoc
nomen *Terminus*. Secundo hoc quod di-
citur per se, ibi, « Et secundum quod
« dicitur. » Tertio hoc nomen *Habitus*,
ibi, « *Habitus* vero dicitur. » Circa pri-
mum tria facit. Primo *ponit rationem*
termini; dicens, quod terminus dicitur
quod est ultimum cujuslibet rei, ita quod

nihil de primo terminato est extra ip-
sum terminum; et omnia quæ sunt ejus,
continentur intra ipsum. Dicit autem
« primi » quia contingit id, quod est ul-
timum primi, esse principium secundi;
sicut nunc quod est ultimum præteriti,
est principium futuri.

1045. — « Et quæcumque »

Secundo *ponit quatuor modos*, quibus
dicitur terminus; quorum *primus* est
secundum quod in qualibet specie ma-
gnitudinis, finis magnitudinis, vel ha-
bentis magnitudinem, dicitur terminus;

sicut punctus dicitur terminus lineæ, et superficies corporis, vel etiam lapidis habentis quantitatem.

1046. — *Secundus* modus est similis primo, secundum quod unum extremum motus vel actionis dicitur terminus, hoc scilicet ad quod est motus, et non a quo: sicut terminus generationis est esse, non autem non esse; quamvis quandoque ambo extrema motus dicantur terminus largo modo, scilicet a quo, et in quod; prout dicimus, quod omnis motus est inter duos terminos.

1047. — *Tertius* modus dicitur terminus, cujus causa fit aliquid; hoc enim est ultimum intentionis, sicut terminus secundo modo dictus est ultimum motus vel operationis.

1048. — *Quartus* modus est secundum quod substantia rei, quæ est essentia et definitio significans quod quid est res, dicitur terminus. Est enim terminus cognitionis. Incipit enim cognitio rei ab aliquibus signis exterioribus quibus pervenitur ad cognoscendam rei definitionem; quo cum perventum fuerit, habetur perfecta cognitio de re. Vel dicitur terminus cognitionis definitio, quia infra ipsam continentur ea, per quæ scitur res. Si autem mutetur una differentia, vel addatur, vel subtrahatur, jam non erit eadem definitio. Si autem est terminus cognitionis, oportet quod sit rei terminus, quia cognitio fit per assimilationem cognoscentis ad rem cognitam.

1049. — Deinde cum dicit « quare » palam »

Concludit *comparationem termini ad principium*; dicens, quod quoties dicitur principium, toties dicitur terminus, et adhuc amplius; quia omne principium est terminus, sed non terminus omnis est principium. Id enim ad quod motus est, terminus est, et nullo modo principium est: illud vero a quo est motus, est principium et terminus, ut ex prædictis patet.

1050. — Deinde cum dicit « et secundum »

Hic determinat de per se: et circa hoc

tria facit. Primo determinat de hoc, quod dicitur secundum quod; quod est communius quam secundum se. Secundo concludit modos ejus, quod dicitur secundum se, ibi, « Quare secundum » se. » Tertio, quia uterque dictorum modorum secundum aliquem modum significat dispositionem, determinat de nomine dispositionis, ibi « dispositio. » Circa primum ponit quatuor modos ejus quod dicitur secundum quod: quorum primus est, prout « species, » idest forma, et « substantia rei, » idest essentia, est id, secundum quod aliquid esse dicitur; sicut secundum Platonicos, « per se bonum, » idest idea boni, est illud, secundum quod aliquid bonum dicitur.

1051. — *Secundus* modus est, prout subjectum, in quo primo aliquid natum est fieri, dicitur secundum quod, sicut color primo fit in superficie; et ideo dicitur, quod corpus est coloratum secundum superficiem. Hic autem modus differt a prædicto, quia prædictus pertinet ad formam, et hic pertinet ad materiam.

1052. — *Tertius* modus est, prout universaliter quælibet causa dicitur secundum quod. Unde toties dicitur secundum quod quoties et causa. Idem enim est quærere secundum quod venit, et cujus causa venit; similiter secundum quod paralogizatum, aut syllogizatum est, et qua causa facti sunt syllogismi.

1053. — *Quartus* modus est prout secundum quod significat positionem et locum; sicut dicitur, iste « stetit secundum hunc, » idest juxta hunc, et ille « vadit secundum hunc, » idest juxta hunc; quæ omnia significant positionem et locum. Et hoc manifestius in græco idiomate apparet.

1054. — Deinde cum dicit « quare » secundum »

Concludit ex prædictis, quatuor modos dicendi per se, vel secundum se. Quorum primus est, quando definitio significans quid est esse uniuscujusque,

dicatur ei inesse secundum se, sicut Callias « et quod quid erat esse Calliam, » idest et essentia rei, ita se habent quod unum inest secundum se alteri. Non autem solum tota definitio dicitur de definito secundum se; sed aliquo modo etiam quæcumque insunt in definitione dicente quid est, prædicantur de definito secundum se, sicut Callias est animal secundum se. Animal enim inest in ratione Calliæ. Nam Callias est quoddam animal; et poneretur in ejus definitione, si singularia definitionem habere possent. Et hi duo modi sub uno comprehenduntur. Nam eadem ratione, definitio et pars definitionis per se de unoquoque prædicantur. Est enim hic primus modus per se, qui ponitur in libro Posteriorum; et respondet primo modo ejus quod dicitur secundum quod, superius posito.

1055. — *Secundus* modus est, quando aliquid ostenditur esse in aliquo, sicut in primo subjecto, cum inest ei per se. Quod quidem contingit dupliciter: quia vel primum subjectum accidentis est ipsum totum subjectum de quo prædicatur (Sicut superficies dicitur colorata vel alba secundum seipsam. Primum enim subjectum coloris est superficies, et ideo corpus dicitur coloratum ratione superficie). Vel etiam aliqua pars ejus; sicut homo dicitur vivens secundum se, quia aliqua pars ejus est primum subjectum vitæ, scilicet anima. Et hic est secundus modus dicendi per se in Posterioribus positus, quando scilicet subjectum ponitur in definitione prædicati. Subjectum enim

primum et proprium, ponitur in definitione accidentis proprii.

1056. — *Tertius* modus est prout secundum se esse dicitur illud, cujus non est aliqua alia causa; sicut omnes propositiones immediatæ, quæ scilicet per aliquod medium non probantur. Nam medium in demonstrationibus propter quid est causa, quod prædicatum insit subjecto. Unde, licet homo habeat multas causas, sicut animal et bipes, quæ sunt causæ formales ejus; tamen hujus propositionis, homo est homo, cum sit immediata, nihil est causa; et propter hoc homo est homo secundum se. Et ad hunc modum reducitur quartus modus dicendi per se in Posterioribus positus, quando effectus prædicatur de causa; ut cum dicitur interfectus interiit propter interfectionem, vel infrigidatum infriguit vel refriguit propter refrigerium.

1057. — *Quartus* modus est, prout illa dicuntur secundum se inesse alicui, quæ ei soli inquantum soli insunt. Quod dicit ad differentiam priorum modorum, in quibus non dicebatur secundum se inesse ex eo quod est soli inesse. Quamvis etiam ibi aliquid soli inesset, ut definitio definito. Hic autem secundum se dicitur ratione solitudinis. Nam hoc quod dico Secundum se, significat aliquid separatum; sicut dicitur homo secundum se esse, quando solus est. Et ad hunc reducitur tertius modus in Posterioribus positus, et quartus modus dicendi secundum quod, qui positionem importabat.

LECTIO XX.

Dispositionis definitione proposita, ipsius modos tres ponit, habitus autem duos, item passionis: privationis denique octo, habere autem quatuor exponit modos.

C. XIX. ^b Dispositio dicitur habentis partes ordo, aut secundum locum, aut secundum potentiam, aut secundum speciem. Positionem enim oportet quamdam esse, sicut et ipsum hoc nomen Dispositio ostendit.

C. XX. ¹⁰ Habitus vero dicitur uno quidem modo tamquam actio quædam habentis et habiti, ut actus quidam, aut motus. Nam quando hoc quidem facit, illud vero fit, est factio intermedia. Et ita inter habentem indumentum, et habitum indumentum, intermedius est habitus. Ergo palam quia non convenit habere habitum: in infinitum enim vadit, si habiti fuerit habere habitum. Alio vero modo habitus dispositio dicitur, secundum quam bene et male disponitur dispositum, et aut secundum se, aut ad aliud; ut sanitas est habitus quidam et dispositio est talis. Amplius habitus quidem dicitur, si est pars dispositionis talis. Quapropter et partium virtus habitus est quidam.

C. XXI. ²⁰ Passio dicitur uno quidem modo qualitas secundum quam alterari contingit, ut album et nigrum, dulce et amarum, gravitas et levitas, et quæcumque sunt talia. Alio vero modo horum actiones et alterationes. Amplius horum magis nocivæ alterationes et motus. Et maxime lamentabiles et nocivæ. Amplius magnitudines exultationum et lamentationum passiones dicuntur.

C. XXII. ^c Privatio dicitur, uno quidem modo si non habet aliquid aptorum natorum haberi, etsi non sit id natum habere, ut oculis privari dicitur planta. Alio vero si aptum natum habere, aut ipsum, aut genus, non habet. Ut aliter

homo cæcus visu privari dicitur, et talpa; hoc quidem secundum genus, illud vero secundum se. Amplius si aptum natum, et quando aptum natum est habere, et non habet: cæcitas enim privatio quædam est, sed cæcus non est secundum omnem ætatem, sed in qua aptum natum est habere, si non habet. Similiter autem et in quo, et secundum quid, et ad quod, et ut, si non habet, aptum natum. Amplius cuiusque per vim ablatio privatio dicitur.

Et quoties ab eo quod A privativa particula negationes dicuntur, toties et privationes dicuntur. Nam inæquale, non habere æqualitatem aptum quidem natum dicitur. Invisibile vero et eo quod non habere omnino colorem et eo quod turpiter. Et sine pede, et non habere omnino pedes, et ex eo quod turpes. Amplius et eo quod parum habeat, ut non ignitum: hoc autem est turpiter aliquo modo habere. Amplius non facile, aut non bene; ut insecabile, non solum quia non secatur, sed quia non facile, aut quia non bene. Amplius non habere omnino. Cæcus enim non dicitur monocus, sed qui in ambobus non habet visum. Propter quod non omnis homo bonus aut malus aut iustus aut iniustus est, sed est medium.

Habere multipliciter dicitur. Uno quidem modo deducere secundum suam naturam, aut secundum suum impetum. Propter quod febris dicitur habere hominem, et tyranni civitatem et vestimentum induti. Alio in quo utique aliquid extiterit ut susceptibili, ut æs habet speciem statuas et infirmitatem corpus. Alio ut continens contentum. Nam in quo est, contentum aliquod haberi ab hoc dicitur, ut lagenam habere humi-

C. XXII.

10

dum dicimus, et civitatem homines, et naves nautas. Sic autem et totum habere partes. Amplius et prohibens secundum suum impetum aliquid movere aut operari, habere dicitur hoc ipsum, ut columnæ ponderosa superposita, ut
20 poetæ Atlantem faciunt habere cælum

tamquam casurum super terram, quemadmodum physiologorum quidam dicunt. Hoc autem modo, continens dicitur quæ continet habere, quasi separata secundum suum impetum singula. Et in aliquo aliquid esse simili modo dicitur; et consequenter ipsi habere.

1058. — Quia uno modo Secundum quod positionem significat, ideo consequenter Philosophus prosequitur *de nomine dispositionis*; et ponit rationem communem hujus nominis Dispositio, dicens, quod dispositio nihil est aliud quam ordo partium in habente partes. Ponit autem modos quibus dicitur dispositio: qui sunt tres. Quorum primus est secundum ordinem partium in loco. Et sic dispositio sive situs est quoddam prædicamentum.

1059. — Secundus modus est, prout ordo partium attenditur secundum potentiam sive virtutem; et sic dispositio ponitur in prima specie qualitatis. Dicitur enim aliquid hoc modo esse dispositum, utputa secundum sanitatem vel ægritudinem, ex eo quod partes ejus habent ordinem in virtute activa vel passiva.

1060. — Tertius modus est, prout ordo partium attenditur secundum speciem et figuram totius; et sic dispositio sive situs ponitur differentia in genere quantitatis. Dicitur enim quod quantitas alia est habens positionem, ut linea, superficies, corpus et locus; alia non habens, ut numerus et tempus.

1061. — Ostendit etiam quod hoc nomen Dispositio, ordinem significet. Significat enim positionem, sicut ipsa nominis impositio demonstrat: de ratione autem positionis est ordo.

1062. — « Habitus vero »

Hic prosequitur *de nomine habitus*; et primo distinguit ipsum nomen habitus. Secundo quædam nomina quæ habent propinquam considerationem ad hoc nomen, ibi, « Passio dicitur. » Ponit ergo primo duos modos, quibus

hoc nomen dicitur. Quorum *primus* est aliquid medium inter habentem et habitum. Habere enim, licet non sit actio, significat tamen per modum actionis. Et ideo inter habentem et habitum intelligitur habitus esse medius, et quasi actio quædam; sicut calefactio intelligitur esse media inter calefactum et calefaciens; sive illud medium accipiat ut actus, sicut quando calefactio accipitur active; sive ut motus, sicut quando calefactio accipitur passive. Quando enim hoc facit, et illud fit, est media factio. In græco habetur *ποίησις*, quod factionem significat. Et siquidem ulterius procedatur ab agente in patientem, est medium factio activa, quæ est actus facientis. Si vero procedatur a facto in facientem, sic est medium factio passiva, quæ est motus facti. Ita etiam inter hominem habentem vestem, et vestem habitam, est medius habitus; quia si consideretur procedendo ab homine ad vestem, erit ut actio, prout significatur in hoc quod dicitur habere: si vero e converso, erit ut passio motus, prout significatur in hoc quod dicitur haberi.

1063. — Quamvis autem habitus intelligatur esse medius inter hominem et vestem, inquantum habet eam; tamen manifestum est, quod non contingit inter ipsum habitum et habentem esse aliud medium, quasi adhuc sit alius habitus medius inter habentem et ipsum medium habitum. Sic enim procederetur in infinitum, si dicatur quod convenit habere habitum « habiti, » idest rei habitæ. Homo enim habet « rem habitam, » idest vestem. Sed illum habitum rei habitæ non habet homo, alio medio habitu, sicut homo faciens facit factum *fa*

ctione media ; sed ipsam mediam factionem non facit aliqua alia factione media. Et propter hoc etiam relationes, quibus subjectum refertur ad aliud, non referuntur ad subjectum aliqua alia relatione media, nec etiam ad oppositum ; sicut paternitas neque ad patrem neque ad filium refertur aliqua alia relatione media : et si aliquæ relationes mediæ dicantur, sunt rationis tantum, et non rei. Habitus autem sic acceptus est unum prædicamentum.

1064. — *Secundo modo* dicitur habitus dispositio, secundum quam aliquid disponitur bene et male ; sicut sanitate aliquid disponitur bene, ægritudine male. Utroque autem, scilicet ægritudine et sanitate, aliquid disponitur bene vel male dupliciter ; scilicet aut secundum se aut per respectum ad aliquid. Sicut sanum est quod est bene dispositum secundum se ; robustum autem quod est bene dispositum ad aliquid agendum. Et ideo sanitas est habitus quidam, quia est talis dispositio qualis dicta est. — Et non solum habitus dicitur dispositio totius, sed etiam dispositio partis, quæ est pars dispositionis totius ; sicut bonæ dispositiones partium animalis, sunt partes bonæ habitudinis in toto animali. Et virtutes etiam partium animæ, sunt quidam habitus ; sicut temperantia concupiscibilis, et fortitudo irascibilis, et prudentia rationalis.

1065. — Deinde cum dicit « passio » dicitur »

Hic *prosequitur de illis quæ consequuntur ad habitum* ; et primo de his quæ se habent ad ipsum per modum oppositionis. Secundo de eo quod se habet ad ipsum per modum effectus, scilicet de habere, quod ab habitu denominatur, ibi, « Habere multipliciter dicitur. » Habitui autem opponitur aliquid, scilicet passio, sicut imperfectum perfecto. Privatio autem oppositione directa. Unde primo determinat de passione. Secundo de privatione, ibi, « Privatio dicitur. » Ponit ergo primo quatuor modos, quibus passio dicitur. Uno

modo dicitur qualitas, secundum quam fit alteratio, sicut album et nigrum et huiusmodi. Et hæc est tertia species qualitatis. Probatum enim est in septimo Physicorum, quod in sola tertia specie qualitatis potest esse alteratio.

1066. — *Secundus* modus est, secundum quod huiusmodi actiones qualitatis et alterationis, quæ fiunt secundum eas, dicuntur passionibus ; et sic passio est unum prædicamentum, ut calefieri et infrigidari et huiusmodi.

1067. — *Tertio modo* dicuntur passionibus, non quælibet alterationes, sed quæ sunt nocivæ, et ad malum terminatæ, et quæ sunt lamentabiles, sive tristes : non enim dicitur aliquid pati secundum hunc modum quod sanatur, sed quod infirmatur ; vel etiam cuicumque aliquid nocumentum accidit : et hoc rationabiliter. Patiens enim per actionem agentis sibi contrarii, trahitur a sua dispositione naturali in dispositionem similem agenti. Et ideo magis proprie dicitur pati, cum subtrahitur aliquid de eo quod sibi congruebat, et dum agitur in ipso contraria dispositio, quam quando fit e contrario. Tunc enim magis dicitur perfici.

1068. — Et quia illa, quæ sunt modica, quasi nulla reputantur, ideo *quarto modo* dicuntur passionibus, non quæcumque nocivæ alterationes, sed quæ habent magnitudinem nocimenti, sicut magnæ calamitates et magnæ tristitiæ. Quia etiam excedens lætitia fit nociva, cum quodcumque propter excessum lætitiæ aliqui mortui sint et infirmati ; et similiter superabundantia prosperitatis in nocimentum vertitur his qui ea bene uti nesciunt : ideo alia littera habet « Magnitudines lamentationum et exultationum passionibus dicuntur. » Cui concordat alia littera, quæ dicit « Magnitudines dolorum et prosperorum. »

1069. — Sciendum est autem, quod quia hæc tria, scilicet dispositio, habitus, et passio, non significant genus prædicamenti, nisi secundum unum modum significationis, ut ex præhabitis patet, ideo non posuit ea cum aliis par-

tibus entis, scilicet quantitate, qualitate et ad aliquid. In illis enim vel omnes vel plures modi ad genera prædicamenti, significata per illa nomina, pertinebant.

1070. — « Privatio dicitur »

Hic distinguit *modos, quibus dicitur privatio*; et quia privatio includit in sua ratione negationem et aptitudinem subjecti, ideo primo distinguit modos privationis *ex parte aptitudinis*. Secundo ex parte negationis, ibi, « Et quoties. » Et circa primum ponit quatuor modos. *Primus modus* est, secundum quod aptitudo consideratur ex parte rei privatæ, non ex parte subjecti. Dicitur enim hoc modo privatio, quando ab aliquo non habetur id quod natum est haberi, licet hoc quod ipso caret non sit natum habere; sicut planta dicitur privari oculis, quia oculi nati sunt haberi, licet non a planta. In his vero, quæ a nullo nata sunt haberi, non potest dici aliquid privari, sicut oculus visu penetrante per corpora opaca.

1071. — *Secundus* modus attenditur secundum aptitudinem subjecti. Hoc enim modo dicitur privari hoc solum quod natum est illud habere, aut secundum se, aut secundum genus suum: secundum se, sicut homo cæcus dicitur privari visu, quem natus est habere secundum se. Talpa autem dicitur privari visu, non quia ipsa secundum se sit nata habere visum; sed quia genus ejus, scilicet animal, natum est habere visum. Multa enim sunt a quibus aliquid non impeditur ratione generis, sed ratione differentiæ; sicut homo non impeditur quin habeat alas ratione generis, sed ratione differentiæ.

1072. — *Tertius* modus attenditur ex parte circumstantiarum. Unde hoc modo dicitur aliquid privari aliquo, si non habet ipsum habitum cum natum sit habere. Sicut cæcitas, quæ est quædam privatio, et tamen animal non dicitur cæcum secundum omnem ætatem, sed solum si non habeat visum in illa ætate in qua natum est habere; unde canis non dicitur cæcus ante nonum diem. Et

sicut est de hac circumstantia Quando, ita est et de aliis circumstantiis, scilicet « in quo, » ut in loco; sicut nox dicitur privatio lucis in loco ubi nata est esse lux, non in cavernis, ad quas lumen solis pervenire non potest; « Et « secundum quid, » sicut homo non dicitur edentulus, si non habet dentes in manu; sed si non habet secundum illam partem, secundum quam natus est habere; « Et ad quod », sicut homo non dicitur parvus, vel deficientis stature si non est magnus respectu montis, vel respectu cujuscunque alterius rei, ad cujus comparisonem non est natus habere magnitudinem: et sic homo non dicitur tardus esse motu, si non currat ita velociter sicut lepus vel ventus; vel ignorans, si non intelligit sicut Deus.

1073. — *Quartus* modus est secundum quod ablatio cujuslibet rei per violentiam, dicitur privatio. Violentum enim est contra impetum naturalem, ut habitum est supra. Et ita ablatio per violentiam est respectu ejus quod quis natus est habere.

1074. — Deinde cum dicit « et « quoties »

Distinguit modos privationis ex parte negationis. Græci enim utuntur hac præpositione & in compositionibus ad designandas negationes et privationes, sicut nos utimur hac præpositione in. Dicit ergo quod quoties dicuntur negationes designatæ ab hac præpositione & posita in principio dictionis per compositionem, toties dicuntur etiam privationes. Dicitur enim inæquale *uno modo*, quod non habet æqualitatem, si aptum natum est habere; et invisibile, quod non habet colorem; et sine pede, quod non habet pedes.

1075. — *Secundo modo* dicuntur hujusmodi negationes non per hoc quod est omnino non habere; sed per hoc quod est prave vel turpiter habere; sicut dicitur non habere colorem, quia habet malum colorem vel turpem; et non habere pedes, quia habet parvos vel turpes.

1076. — *Tertio modo* significatur aliquid privative vel negative ex hoc, quod est parum habere; sicut dicitur in græco ἀπύρηνον, idest non ignitum, ubi est modicum de igne: et hic modus quodammodo continetur sub secundo, quia parum habere est quodammodo prave et turpiter habere.

1077. — *Quarto modo* dicitur aliquid privative vel negative, ex eo quod non est facile, vel non bene; sicut aliquid dicitur insecabile, non solum quia non secatur, sed quia non facile, aut non bene.

1078. — *Quinto modo* dicitur aliquid negative vel privative, ex eo quod est omnino non habere. Unde monocus non dicitur cæcus, sed ille qui in ambobus oculis caret visu.

1079. — Ex hoc inducit quoddam corollarium; scilicet quod inter bonum et malum, justum et injustum, est aliquid medium. Non enim ex quocumque defectu bonitatis efficitur aliquis malus, sicut Stoici dicebant ponentes omnia peccata esse paria; sed quando multum a virtute recedit, et in contrarium habitum inducitur. Unde in secundo Ethicorum dicitur: ex eo quod homo recedit parum a medio virtutis, non vituperatur.

1080. — Deinde cum dicit « habere » multipliciter »

Hic ponit quatuor modos ejus, quod est habere: quorum *primus* est, secundum quod habere aliquid est ducere illud secundum suam naturam in rebus naturalibus, aut secundum suum impetum in rebus voluntariis. Et hoc modo febris dicitur habere hominem, quia homo traducitur a naturali dispositione in dispositionem febrilem. Et hoc modo habent tyranni civitates, quia secundum voluntatem et impetum tyrannorum res civitatum aguntur. Et hoc etiam modo induti dicuntur habere vestimentum, quia vestimentum coaptatur induto ut accipiat figuram ejus. Et ad hunc modum reducitur etiam habere possessionem, quia homo re possessa utitur secundum suam voluntatem.

1081. — *Secundus* modus est, prout illud, in quo existit aliquid ut in proprio susceptibili, dicitur habere illud; sicut æs habet speciem statuæ, et corpus habet infirmitatem. Et sub hoc modo comprehenditur habere scientiam, quantitatem, et quodcumque accidens, vel quancumque formam.

1082. — *Tertius* modus est, secundum quod continens dicitur habere contentum, et contentum haberi a continente; sicut dicimus quod lagena « habet » « humidum, » idest humorem aliquem, ut aquam vel vinum; et quod civitas habet homines, et navis nautas. Et secundum hunc modum etiam dicitur quod totum habet partes. Totum enim continet partem, sicut et locus locatum. In hoc enim differt locus a toto, quia locus est divisus a locato, non autem totum a partibus. Unde locatum est sicut pars divisa, ut habetur in quarto Physicorum.

1083. — *Quartus* modus est secundum quod aliquid dicitur habere alterum, ex eo, quod prohibet ipsum operari vel moveri secundum suum impetum; sicut columnæ dicuntur habere corpora ponderosa imposita super eas, quia prohibent ea descendere deorsum secundum inclinationem. Et hoc etiam modo poetæ dixerunt quod Atlas habet cælum. Fingunt enim poetæ quod Atlas est quidam gigas qui sustinet cælum ne cadat super terram. Quod etiam quidam naturales dicunt, qui ponebant quod cælum quandoque corrumpetur et resolutum cadet super terram. Quod patet præcipue ex opinione Empedoclis, qui posuit mundum infinities corrumpi et infinities generari. Habuit autem poetica fictio ex veritate originem. Atlas quidem magnus astrologus, subtiliter motus cælestium corporum perscrutatus est, ex quo fictio processit quod ipse cælum sustineret. — Differt autem hic modus a primo. Nam in primo habens, habitum cogeat sequi secundum suum impetum, et sic erat causa motus violenti. Hic autem habens, prohibet habitum moveri motu naturali, unde est causa quietis violentæ. Ad

hunc autem modum reducitur tertius modus quo continens dicitur habere contenta; ea ratione quia aliter contenta suo proprio impetu singula separarentur abinvicem, nisi continens prohiberet; sicut patet in lagena continente aquam, quæ prohibet partes abinvicem separari.

1084. — Dicit autem in fine, quod esse in aliquo similiter dicitur sicut et habere; et modi essendi in aliquo consequuntur ad modos habendi. Octo autem modi essendi in aliquo in quarto Physicorum positi sunt: quorum duo, scilicet secundum quod totum integrale est in partibus et e converso: duo etiam, scilicet secundum quod totum universale est in partibus, et e converso, et alius

modus secundum quod locatum est in loco, consequuntur ad tertium modum habendi, secundum quod totum habet partes, et locus locatum. Modus autem secundum quod aliquid dicitur esse in aliquo, ut in efficiente vel movente, sicut quæ sunt regni in rege, consequitur primum modum habendi hic positum. Modus autem essendi in, secundum quod forma est in materia, reducitur ad secundum modum habendi hic positum. Modus autem quo aliquid est in fine, reducitur ad modum habendi quartum hic positum; vel etiam ad primum, quia secundum finem moventur et quiescunt ea quæ sunt ad finem.

LECTIO XXI.

Modos, quibus aliqua ex aliquo, partis item, et totius ac mutili, exponit.

C. XIV. Ex aliquo esse dicitur uno quidem modo ex quo est ut materia: et hoc dupliciter: aut secundum genus primum, aut secundum ultimam speciem, ut sunt quædam, tamquam omnia liquabilia ex aqua, est autem veluti ex ære statua. Alio vero ex primo movente principio, ut ex quo pugna? ex convitio: id enim est principium pugnae. Alio ex composito ex materia et forma; ut ex toto partes, et ex Iliade versus, et ex domo lapides. Finis enim est forma, perfectum vero habens finem. Hoc autem tamquam ex parte speciei species, ut homo ex bipede, et syllaba ex elemento. Aliter enim hoc, et statua ex ære: nam ex sensibili materia est composita substantia. Sed et species ex speciei materia. Hæc quidem igitur sic dicuntur. Alia vero, si secundum partem aliquam horum aliquis existit modorum, ut ex patre et matre puer, et ex terra plantæ, quia ex aliqua parte eorum. Alia vero prius quidem tempore, ut ex die nox, ex serenitate hyems, quia hoc post hoc. Horum autem, alia quia habent transmutationem adinvicem, ita dicuntur, ut quæ nunc sunt dicta. Alia quia secundum tempus solum, ut ex æquinoctio fit navigatio, quia post æquinoctium. Sic festivitates sunt, ut ex Dionysiis Thargelia, quia post Dionysia.

C. XV. Pars dicitur quidem uno modo, in quam dividitur utique quantum quocumque modo. Semper enim ablatum a quanto ut quantum est, pars dicitur illius; ut trium duo pars quodammodo dicuntur. Alio vero modo, quæ talia mensurant solum. Propter quod trium, duo sunt ut dicitur pars, sunt autem ut non. Amplius et in quæ dividitur utique species sine quantitate, et ea partes hujus dicuntur: quare species,

generis dicuntur esse partes. Amplius in quæ dividitur aliquid, aut ex quibus componitur totum, aut species, aut habens speciem, ut sphaeræ æreæ, aut cubi ærei, æs pars est: hoc autem est materia in qua species. Et angulus pars. Amplius quæ sunt in ratione unumquodque ostendente, et ea partes sunt totius. Propter quod et genus speciei pars dicitur; aliter autem species, generis pars.

Totum dicitur cujus nulla partium C. deest, ex quibus dicitur totum natura: XXVI. et continens contenta: unde unum aliquid sunt illa.

Hoc autem dupliciter. Aut enim ut unumquodque unum, aut ut ex his unum.

Universale quidem enim et quod totaliter, dicitur ut aliquid ens unum sicut universale, quasi multa continens, quia prædicatur de unoquoque, et unum omnia sunt et unumquodque: ut homo, et equus, et Deus, quia omnia animalia.

Continuum vero et finitum, quando unum aliquid ex pluribus est quæ insunt, maxime quidem potestate. Sin autem et energia.

Horum vero eorundem magis quæ sunt natura, quam arte talia; quemadmodum et in uno dicimus, tamquam existente totalitate unione aliqua.

Amplius quanto habente principium 1024a et medium et ultimum, quorum quidem non facit positio differentiam, omne dicitur; quorum vero facit totum, et quæcumque ambo dicuntur et omne et totum. Sunt autem ea quorum natura quidem eadem manet transpositione, forma vero non, ut cera et vestis. Etenim omne et totum dicuntur. Habent enim ambo. Aqua vero et quæcumque sunt humida, et numerus, omne quidem dicuntur; totus vero

10 numerus, et tota aqua non dicitur, nisi metaphorice. Omnia vero dicuntur in quibus omne, ut in uno: in his omnia, ut in diversis: omnis hic numerus, omnes hæ unitates.

C.
XXVII. Colobon vero dicitur quantum non quodlibet, sed partibile oportet illud esse, et totum. Nam duo non sunt coloba, altero ablato uno. Non enim æquale colobon et reliquum unquam est. Nec totaliter numerus ullus. Etenim substantiam oportet manere. Si calix colobos, adhuc oportet esse calicem. Sed numerus non est idem parte sublata. Adhuc et quæ sunt partium dissimilium. Nec hæc omnia. Numerus enim est ut dissimiles habeat partes, ut dualitatem et trinitatem. Sed et totaliter quorum po-

20 sitio non facit differentiam; nullum enim colobon, ut aqua aut ignis; sed oportet talia esse, quæ in substantia positionem habeant. Amplius continua. Nam harmonia est ex his quæ sunt dissimilium partium et positionem habent, sed colobon non est.

Adhuc autem nec quælibet tota, nec cuiusque particulæ privatione coloba. Non enim nec quæ sunt propria substantiæ, nec quæ sunt ubique entia; ut si perforaretur calix, non colobon, sed si auris calicis, aut extremitas aliqua. Et homo non si carnem aut splenem, sed si extremitatem. Et hanc non omnem, sed quæ non habet generationem ablatam a toto. Quapropter calvi non colobi.

SYNOPSIS

(Lect. XXI, XXII.)

Distinctiones nominum significantium ea quæ se habent per modum perfectionis entis
nomina pertinentia ad perfectionem entis 1088-1127. | 1088-1143.

(nomina significantia perfectionem entis 1083-1084.)

nomina pertinentia ad totalitatem 1085-1127.

pertinentia ad partem 1085-1097.

quot modis aliquid dicitur ex aliquo 1085-1092.

modos (4) quibus aliquid dicitur ex aliquo proprie et primo 1085-1089.

modum quo aliquid dicitur ex aliquo non primo 1090.

modum quo aliquid dicitur ex aliquo non proprie 1091-1092.

quot modis dicitur pars 1093-1097.

pertinentia ad totum 1098-1127.

de toto in communi 1098-1118.

de nomine totius 1098-1108.

rationem communem totius 1098.

duos modos totius 1099.

hos modos exponit 1100-1108.

de universali 1100.

de integrali 1101-1108.

rationem communem hujus totius 1101-1103.

duas diversitates in hoc secundo toto exponit 1104-1108.

de eo quod est oppositum toti 1109-1118.

quid requiratur ex parte totius 1109-1116.

quid ex parte deficientis 1117-1118.

de toto quodam - scil. genere 1119-1127.

quot modis dicatur genus 1119-1123.

quot modis dicantur aliqua diversa 1124-1127.

nomina significantia entis imperfectionem seu defectum 1128-1143.

nomen falsum. 1128-1138.

quomodo falsum in rebus 1128-1129.

quomodo in definitionibus 1130-1134.

quomodo in homine 1135-1138.

ponit duos modos 1135-1136.

excludit 2 falsas opiniones 1137-1138.

nomen accidens 1139-1143.

1085. — Hic incipit prosequi *de his quæ pertinent ad rationem totius et partis*; et primo *de his quæ pertinent ad partem*. Secundo de his, quæ pertinent ad totum, ibi, « Totum dicitur. » Et quia ex partibus constituitur totum; ideo circa primum duo facit. Primo ostendit quot modis dicitur aliquid esse ex aliquo. Secundo quot modis dicitur pars, ibi, « Pars dicitur uno quidem « modo. » Circa primum tria facit. Primo ponit modos, quibus aliquid ex aliquo fieri dicitur proprie et primo. Secundo quo modo fit aliquid ex aliquo, sed non primo, ibi, « Alia vero si « secundum partem. » Tertio quo modo fit aliquid ex aliquo non proprie, ibi, « Alia vero. » Circa primum ponit quatuor modos. Quorum primus est, secundum quod aliquid dicitur esse ex aliquo, ut ex materia. Quod quidem contingit dupliciter. Uno modo secundum quod accipitur « materia primi generis, » scilicet communis; sicut aqua est materia omnium liquabilium, quæ omnia dicuntur esse ex aqua. Alio modo « secundum speciem ultimam, » idest specialissimam; sicut hæc species, quæ est statua, dicitur fieri ex ære.

1086. — Secundo modo dicitur aliquid fieri ex alio ut « ex primo principio « movente, » sicut pugna ex convitio, quod est principium movens animum convitiati ad pugnandum. Et sic etiam dicitur, quod domus est ex ædificante, et sanitas ex medicina.

1087. — Tertio modo dicitur fieri ex aliquo, sicut simplex, « ex composito ex « materia et forma. » Et hoc est in via resolutionis, sicut dicimus quod partes fiunt ex toto, « et versus ex « Iliade, » idest ex toto tractatu Homeri de Troia; resolvitur enim Ilias in versus, sicut totum in partes. Et similiter dicitur quod lapides fiunt ex domo. Ratio autem hujus est, quia forma est finis in generatione. Perfectum enim dicitur quod habet finem, ut supra habitum est. Unde patet, quod perfectum est quod habet formam. Quando igitur ex toto perfecto fit resolutio partium,

est motus quasi a forma ad materiam; sicut e converso, quando partes componuntur, est motus a materia in formam. Et ideo hæc præpositio Ex quæ principium designat, utrobique competit: et in via compositionis, quia determinat principium materiale; et in via resolutionis, quia significat principium formale.

1088. — Quarto modo dicitur aliquid fieri ex aliquo sicut « species ex « parte speciei. » Pars autem speciei potest accipi dupliciter: aut secundum rationem, aut secundum rem. Secundum rationem, sicut bipes est pars hominis, quia est pars definitionis ejus, quamvis secundum rem non sit pars, quia aliter non prædicaretur de toto. Toti enim homini competit habere duos pedes. Secundum rem vero, sicut « syllaba est ex « elemento, » idest ex litera sicut ex parte speciei. Hic autem quartus modus differt a primo. Nam ibi dicebatur aliquid esse ex parte materiæ sicut statua ex ære. Nam hæc substantia quæ est statua, est composita ex sensibili materia tamquam ex parte substantiæ. Sed hæc species componitur ex parte speciei.

1089. — Sunt enim partium, quædam partes speciei, et quædam partes materiæ. Partes quidem speciei dicuntur, a quibus dependet perfectio speciei, et sine quibus esse non potest species. Unde et tales partes in definitione totius ponuntur, sicut anima et corpus in definitione animalis, et angulus in definitione trianguli, et litera in definitione syllabæ. Partes vero materiæ dicuntur ex quibus species non dependet, sed quodammodo accidunt speciei; sicut accidit statuæ quod fiat ex ære, vel ex quacumque materia. Accidit etiam circulo quod dividatur in duos semicirculos: et angulo recto, quod angulus acutus sit ejus pars. Unde hujusmodi partes non ponuntur in definitione totius speciei, sed potius e converso, ut in septimo hujus erit manifestum. Sic ergo patet quod sic quædam dicuntur ex aliquo fieri primo et proprie.

1090. — Aliqua vero dicuntur *ex aliquo fieri non primo, sed secundum partem*. Et hoc secundum « quæcum-que prædictorum modorum; » sicut puer dicitur fieri ex patre, sicut principio motivo, et matre sicut ex materia; quia quædam pars patris movet, scilicet sperma, et quædam pars matris est materia, scilicet menstruum. Et plantæ fiunt ex terra; non tamen quidem ex toto, sed ex aliqua ejus parte.

1091. — Alio vero modo dicitur *fieri aliquid ex aliquo non proprie*, scilicet ex hoc ipso quod importat solum ordinem; et sic aliquid fieri dicitur ex aliquo, post quod fit, sicut « nox fit ex » die, » idest post diem: et « imber ex » serenitate, » idest post serenitatem. Hoc autem dicitur dupliciter. Quandoque enim inter ea, quorum unum dicitur fieri ex altero, attenditur ordo secundum motum, et non solum secundum tempus; quia vel sunt duo extrema ejusdem motus, ut cum dicitur quod album fit ex nigro: vel consequuntur aliqua extrema motus, sicut nox et dies consequuntur diversa ubi solis. Et similiter hiems et æstas. Unde in quibusdam dicitur hoc fieri post hoc, quia habent transmutationem adinvicem, ut in prædictis patet.

1092. — Quandoque vero attenditur ordo secundum tempus tantum; sicut dicitur quod « ex æquinotio fit navigatio, » idest post æquinotium. Hæc enim duo extrema non sunt duo extrema unius motus, sed ad diversos motus pertinent. Et similiter dicitur, ex Dionysiis fiunt Thargelia, quia fiunt post Dionysia. Hæc autem sunt quædam festa, quæ apud gentiles celebrabantur, quorum unum erat prius et aliud posterius.

1093. — Deinde cum dicit « pars » dicitur »

Hic ponit quatuor modos, quibus aliquid dicitur esse pars. Primo modo pars dicitur, in quam dividitur aliquid secundum quantitatem: et hoc dupliciter. Uno enim modo quantumcumque

fuerit quantitas minor, in quam quantitas major dividitur, dicitur ejus pars. Semper enim id quod aufertur a quantitate, dicitur pars ejus; sicut duo aliquo modo sunt partes trium. Alio modo dicitur solum pars quantitas minor, quæ mensurat majorem. Et sic duo non sunt pars trium; sed sic duo sunt pars quatuor, quia bis duo sunt quatuor.

1094. — *Secundo modo* ea dicuntur partes, in quæ dividitur aliquid sine quantitate: et per hunc modum species dicuntur esse partes generis. Dividitur enim in species, non sicut quantitas in partes quantitatis. Nam tota quantitas non est in una suarum partium. Genus autem est in qualibet specierum.

1095. — *Tertio modo* dicuntur partes, in quas dividitur, aut ex quibus componitur aliquid totum; sive sit species, sive aliquid habens speciem, scilicet individuum. Sunt enim, sicut dictum est, quædam partes speciei, et quædam partes materiæ, quæ sunt partes individui. Æs enim est pars sphaeræ æræ, aut cubi ærei, sicut materia, in qua species est recepta. Unde æs non est pars speciei, sed pars habentis speciem. Est autem cubus corpus contentum ex superficiebus quadratis. Angulus autem est pars trianguli sicut speciei, sicut supra dictum est.

1096. — *Quarto modo* dicuntur partes, quæ ponuntur in definitione cuiuslibet rei, quæ sunt partes rationis sicut animal et bipes sunt partes hominis.

1097. — Ex quo patet, quod genus quarto modo est pars speciei: aliter vero, scilicet secundo modo, species est pars generis. In secundo enim modo sumebatur pars pro parte subjectiva totius universalis; in aliis autem tribus pro parte integrali. Sed in primo pro parte quantitatis, in aliis autem duobus pro parte substantiæ; ita tamen, quod pars secundum tertium modum est pars rei; sive sit pars speciei, sive pars individui. Quarto autem modo est pars rationis.

1098. — Deinde cum dicit « totum dicitur »

Hic prosequitur *de his quæ pertinent ad totum*. Et primo *de toto in communi*. Secundo de toto quodam, scilicet de genere, ibi, « Genus dicitur. » Circa primum duo facit. Primo prosequitur *de ipso nomine totius*. Secundo de ejus opposito, scilicet de colobon, ibi, « Colobon autem dicitur. » Circa primum tria facit. Primo *ponit rationem communem totius* quæ consistit in duobus. Primo in hoc quod perfectio totius integratur ex partibus. Et significat hoc, cum dicit quod « totum dicitur cui nulla suarum partium deest, ex quibus » scilicet partibus « dicitur totum natura, » idest totum secundum suam naturam constituitur. Secundum est quod partes uniuntur in toto. Et sic dicit quod totum « continens est contenta, » scilicet partes, ita quod illa contenta sunt aliquid unum in toto.

1099. — Secundo ibi « hoc autem »

Ponit duos modos totius; dicens quod totum dicitur dupliciter; aut ita quod unumquodque contentorum a toto continente, sit « ipsum unum », scilicet ipsum totum continens, quod est in toto universali de qualibet suarum partium prædicato. Aut ex partibus constituatur unum, ita quod non quælibet partium sit unum illud. Et hæc est ratio totius integralis, quod de nulla suarum partium integralium prædicatur.

1100. — Tertio ibi « universale quidem »

Exponit prædictos modos totius; et primo *primum*, dicens quod universale « et quod totaliter » idest quod communiter prædicatur, dicitur quasi sit aliquid unum totum ex hoc quod prædicatur de unoquoque, sicut universale, quasi multa continens ut partes, in eo quod prædicatur de unoquoque. Et omnia illa sunt unum in toto universali, ita quod unumquodque illorum est illud unum totum. Sicut animal continet hominem et equum et deum, quia « omnia sunt ani-

malia, » idest quia animal prædicatur de unoquoque. Deum autem hic dicit aliquid corpus cæleste, ut solem vel lunam, quæ antiqui animata corpora esse dicebant et deos putabant. Vel animalia quædam aerea, quæ Platonici dicebant esse dæmones, et pro diis colebantur a gentibus.

1101. — Secundo ibi « continuum vero »

Exponit modum secundum totius qui pertinet ad totum integrale; et circa hoc duo facit. Primo *ponit rationem communem hujus totius*, et præcipue de toto quod dividitur in partes quantitativas, quod est manifestius; dicens, quod aliquid dicitur « continuum et finitum, » idest perfectum et totum. Nam infinitum non habet rationem totius, sed partis, ut dicitur in tertio Physicorum; quando scilicet unum aliquid fit ex pluribus quæ insunt toti. Et hoc dicit ad removendum modum quo aliquid fit ex aliquo sicut ex contrario.

1102. — Partes autem ex quibus constituitur totum dupliciter possunt esse in toto. Uno modo in potentia, alio modo in actu. Partes quidem sunt in potentia in toto continuo; actu vero in toto non continuo, sicut lapides actu sunt in acervo. Magis autem est unum, et per consequens magis totum, continuum, quam non continuum. Et ideo dicit quod oportet partes inesse toti, maxime quidem in potentia sicut in toto continuo. Et si non in potentia, saltem « energia, » idest in actu. Dicitur enim energia, interior actio.

1103. — Licet autem magis sit totum quando partes sunt in eo in potentia, quam quando sunt actu, tamen si respiciamus ad partes, magis sunt ipsæ partes, quando sunt actu, quam quando sunt in potentia. Unde alia litera habet « maxime quidem perfectione et actu. Sin autem, et potestate. » Et subjungit etiam quod prius dictum est « Et maxime potestate. Sin autem, et energia. » Unde videtur quod translator duas invenit literas et utramque trans-

tulit, et errore factum est, sic ut conjungantur ambæ quasi una litera. Et hoc patet ex alia translatione quæ non habet nisi alterum tantum. Sic enim dicit « Continuum autem et finitum est, cum unum aliquod sit ex pluribus » in hærentibus, maxime quod potentia. » Si autem non, actu sunt.

1104. — Secundo ibi « horum vero »

Ostendit duas diversitates in isto secundo modo totius: quarum prima est, quod continuorum quædam sunt continua per artem, quædam per naturam. Et illa quæ sunt continua per naturam, magis sunt « talia, » idest tota, quam quæ sunt per artem. Sicut de uno dictum est supra; scilicet quod illa quæ sunt continua per naturam, magis sunt unum, ac si totalitas sit aliqua unio: ex quo patet quod, quod est magis unum, est magis totum.

1105. — Deinde cum dicit « amplius » quanto »

Secundam diversitatem ponit. Cum enim ita sit quod in quantitate sit ordo partium, quia est ibi principium, medium et ultimum, in quo ratio positionis consistit, oportet quod omnia tota ista continuam habeant positionem in suis partibus. Sed ad positionem partium totum continuum tripliciter se invenitur habere. Quædam enim tota sunt in quibus diversa positio partium non facit diversitatem, sicut patet in aqua. Qualitercumque enim transponantur partes aquæ, nihil differunt: et similiter est de aliis humidis, sicut de oleo, vino et hujusmodi. In his autem significatur totum per hoc quod dicitur omne, non autem ipso nomine totius. Dicimus enim, omnis aqua, vel omne vinum, vel omnis numerus; non autem totus, nisi secundum metaphoram: et hoc forte est secundum proprietatem græci idiomatis. Nam apud nos dicitur proprie.

1106. — Quædam vero sunt in quibus positio differentiam facit, sicut in homine, et in quolibet animali, et in domo et hujusmodi. Non enim est do-

mus qualitercumque partes ordinentur, sed secundum determinatum ordinem partium: et similiter nec homo nec animal; et in his dicimus totum, et non omne. Dicimus enim de uno solo animali loquentes, totum animal, non omne animal.

1107. — Quædam vero sunt in quibus contingunt ambo, quia positio quodammodo facit differentiam in eis. In his autem dicimus utrumque, scilicet et omne et totum; et ista sunt in quibus facta transpositione partium manet eadem materia, sed non eadem forma sive figura; ut patet in cera, cujus qualitercumque transponantur partes, nihilominus est cera, licet non ejusdem figuræ: et similiter est de vestimento, et de omnibus quæ sunt similium partium, retinentium diversam figuram. Humida enim, etsi sunt similium partium, non tamen figuram possunt habere propriam, quia non terminantur terminis propriis, sed alienis: et ideo transpositio in eis nihil variat quod sit ex parte eorum.

1108. — Ratio autem hujus diversitatis est, quia omne, distributivum est: et ideo requirit multitudinem in actu, vel in potentia propinqua: et quia ea sunt similium partium, dividuntur in partes consimiles toti, fitque ibi multiplicatio totius. Nam si quælibet pars aquæ est aqua, in unaquaque aqua sunt multæ aquæ, licet in potentia; sicut in uno numero sunt multæ unitates in actu. Totum vero significat collectionem partium in aliquo uno: et ideo in illis proprie dicitur totum in quibus, ex omnibus partibus acceptis simul, fit unum perfectum, cujus perfectio nulli partium competit, sicut domus et animal. Unde omne animal, non dicitur de uno animali, sed de pluribus: et ideo in fine dicit, quod in illis totis in quibus dicitur omne, ut de uno referente ad totum, potest dici omnia in plurali, ut in diversis referendo ad partes: sicut dicitur, omnis hic numerus et omnes hæ unitates et omnis hæ aqua, demonstrato toto, et omnes hæ aquæ, demonstratis partibus.

1109. — Deinde cum dicit « colobon »
« vero »

Hic determinat de eo, quod est oppositum toti, quod est colobon, pro quo alia translatio habet diminutum membro, sed non usquequaque convenienter. Nam colobon non dicitur solum in animalibus, in quibus solis sunt membra. Videtur autem esse colobon quod nos dicimus truncatum. Unde Boetius transulit mancum, id est defectivum. Est ergo intentio Philosophi ostendere quid requiratur ad hoc quod aliquid dicatur colobon. Et primo quid requiratur ex parte totius; secundo quid requiratur ex parte partis deficientis, ibi, « Adhuc autem neque quælibet. »

1110. — Ad hoc autem, quod aliquod totum dici possit colobon, septem requiruntur. Primum est, ut illud totum sit quantum habens partes in quas dividatur secundum quantitatem. Non enim totum universale potest dici colobon si una species ejus auferatur.

1111. — Secundum est quod non quodlibet quantum potest dici colobon, sed oportet quod « sit partibile, » id est distinctionem habens, et « totum, » id est ex diversis partibus integratum. Unde ultimæ partes, in quas aliquod totum resolvitur, licet habeant quantitatem, non possunt dici colobæ, sicut caro vel nervus.

1112. — Tertium est, quod duo non sunt coloba, vel aliquid habens duas partes, si altera earum auferatur. Et hoc ideo quia nunquam « colobonium, » id est quod aufertur a colobon, est æquale residuo, sed semper oportet residuum esse majus.

1113. — Quartum est, quod numerus nullus potest esse colobus quotcumque partes habeat; quia substantia colobi manet parte subtracta; sicut si calix truncetur, adhuc manet calix; sed numerus non manet idem, ablata quacumque parte. Quælibet enim unitas addita vel subtracta, variat numeri speciem.

1114. — Quintum est, quia oportet quod habeat partes dissimiles. Ea enim, quæ sunt similium partium, non possunt

dici coloba, quia ratio totius salvatur in qualibet parte: unde, si auferatur aliqua partium, altera pars non dicitur coloba. Nec tamen omnia, quæ sunt dissimilium partium, possunt dici coloba: numerus enim non potest dici colobus, ut dictum est, quamvis quodammodo habeat dissimiles partes, sicut duodenarius habet pro partibus dualitatem et trinitatem. Aliquo tamen modo omnis numerus habet partes similes, prout omnis numerus ex unitatibus constituitur.

1115. — Sextum est quod nullum eorum potest dici colobon, in quibus positio non facit differentiam, sicut aqua aut ignis. Oportet enim coloba talia esse, quod in suæ ratione substantiæ habeant determinatam positionem, sicut homo vel domus.

1116. — Septimum est quod oportet esse continua coloba. Harmonia enim musicalis non potest dici coloba voce vel chorda subtracta, licet sit dissimilium partium: quia constituitur ex vocibus gravibus et acutis; et licet partes ejus habeant determinatam positionem: non enim qualitercumque voces graves et acutæ ordinatæ, talem constituunt harmoniam.

1117. — Deinde cum dicit « adhuc autem »

Ostendit quæ sunt conditiones colobi ex parte partis diminutæ; et ponit tres: dicens quod sicut non quælibet tota possunt dici coloba, ita nec cujuslibet particulæ ablatione potest aliquid dici colobon. Oportet enim primo quod pars ablata non sit pars substantiæ principalis, quæ scilicet rei substantiam constituit, et sine qua substantia esse non possit; quia, ut supra dictum est, colobon oportet manere ablata parte. Unde homo non potest dici colobus, capite abscisso.

1118. — Secundo, ut pars subtracta non sit ubique, sed sit in extremitate. Unde si perforatur calix circa medium aliqua parte ejus ablata, non potest dici colobus; sed, si accipiat « auris calicis, » id est particula, quæ est

ad similitudinem auris, aut quæcumque alia extremitas. Et similiter homo non dicitur colobus, si amittat aliquid de carne, vel in tibia, vel in brachio, vel circa medium corporis; aut si amittens splenem, vel aliquam ejus partem; sed si amittat aliquam ejus extremitatem, ut manum aut pedem.

1118². — *Tertio* vero, ut non omni

particula in extremitate existente ablata, aliquid dicatur colobum; sed, si sit talis pars, quæ non regeneratur iterum, si tota auferatur, sicut manus, aut pes. Capillus autem totus incisus iterum regeneratur. Unde per eorum subtractionem, licet in extremitate sint, non dicitur colobus. Et propter hoc calvi non dicuntur colobi,

LECTIO XXII.

Genus quatuor dici modis, diversa vero genere duobus, exponit. Quando item falsum in rebus, definitionibus et hominibus dicatur declarans, duas circa ipsum falsas opiniones elidit: ac demum accidentis modos ostendit.

C. XXVIII. 30 Genus dicitur hoc quidem si sit generatio continua speciem habentium eandem, ut dicitur, donec utique genus hominum sit; quia dum est generatio eorum continua. Istud vero a quo sunt primo movente ad esse. Sic enim dicuntur Hellines genere et Iones, quia illi ab Helline, illi ab Ione generante. Et magis qui a generante quam qui a materia. Dicuntur enim et a femina genere, ut a Plela. Amplius autem, ut superficies figurarum genus superficialium, et solidum solidorum. Figurarum enim unaquæque hæc superficies quidem talis, hoc autem solidum tale. Hoc autem est subjectum differentis. Amplius ut in rationibus quod primum inest, et dicitur in eo quod quid est, hoc genus, cujus differentie dicuntur qualitates. Genus igitur toties dicitur, aliud quidem secundum generationem continuum speciei, aliud quidem secundum primum movens ejusdem speciei, aliud ut materia. Cujus enim differentia, et qualitas est, hoc est subjectum quod dicimus materiam.

10 Diversa vero genere dicuntur, quorum diversum primum est subjectum, et non resolvitur alterum in alterum, nec ambo in idem, ut species et materia diversum genere. Et quæcumque secundum diversam figuram categoriæ entis dicuntur. Alia namque quid significant entium. Alia quale quid. Alia aliud, ut divisum est prius. Nec enim ea resolvuntur nec in invicem, nec in unum aliquod.

C. XXIX. Falsum dicitur uno modo ut res falsa; et hujus hoc quidem per non componi, aut per impossibile esse

componi. Sicut dicitur diametrum esse 20 commensurabilem, aut te sedere: horum enim falsum hoc quidem semper, illud vero quandoque: sic enim non entia hæc. Alia vero, quæ sunt quidem entia et apta nata sunt videri, aut non qualia sunt, aut quæ non sunt, ut schiagraphia, et somnia. Ea namque sunt aliquid quidem, sed non quorum faciunt phantasiam. Res ergo falsæ dicuntur, aut quia non sunt, aut quia ab eis phantasia non entis est.

Ratio vero falsa est, quæ non entium inquantum falsa. Unde omnis ratio falsa, alterius quam cujus est vera; ut quæ circuli, falsa trigoni. Cujuslibet autem ratio est quidem quasi una quæ est ejus quod quid erat esse: est et quasi multæ: quoniam idem aliqualiter 30 ipsum et ipsum passum, ut Socrates et Socrates musicus. Sed falsa ratio nullius est simpliciter ratio. Quapropter Antisthenes opinatus est fatue, nihil dignatus dici nisi propria ratione semper unum de uno. Ex quibus accidit non esse contradicere. Fere autem nec mentiri. Est autem unumquodque dicere non solum sua ratione, sed et ea quæ alterius. Falso quidem et omnino. Est autem et vere; sicut 1025a octo dupla dualitatis ratione. Hæc igitur ita dicuntur falsa.

Sed et homo falsus, quia talium rationum electivus non propter aliud aliquid, nisi propter idipsum. Et in aliis talium factor rationum; sicut res dicimus esse falsas quæcumque falsam faciunt phantasiam.

Quare in Hippiæ oratio refutatur, quæ eadem vera et falsa. Potentem enim mentiri accipit falsum, hic autem sciens et prudens.

Amplius volentem turpia meliorem:

10 et hoc falsum accipit per inductionem. Nam voluntate claudicans, non voluntarie dignior, claudicantem imitari dicimus. Quoniam sic claudus voluntarie, indignior forsitan sicut in more et hoc.

C.
XXX Accidens est quod inest alicui, et est verum dicere, non tamen ex necessitate, nec secundum magis: ut si quis fodiens plantæ fossam, thesaurum inveniat: hoc quidem accidens fodiendi foveam invenire thesaurum. Nec enim ex necessitate hoc ex hoc, aut post hoc: nec ut secundum magis, si quis plantat inveniet thesaurum. Et quis utique musicus est albas; sed 20 quoniam nec ex necessitate, nec ut secundum magis hoc fit, accidens esse dicimus. Sed quoniam inest aliquid a-

licui, et horum quædam et alicubi et quandoque, quodcumque extiterit quidem sed non quia nunc aut hoc, accidens erit. Nec est aliqua causa determinata accidentis, sed contingens, vel quia forte. Hoc autem indeterminatum. Accidit enim alicui Æginam venire; sed, si non propter hoc advenit ut illuc veniat, sed ab hieme expulsus, aut a latronibus captus, evenit quidem et est accidens. At non inquantum ipsum, sed inquantum alterum. Hiems enim est causa non quo navigabat veniendi, et hoc erat Ægina. 30 Dicitur et aliter accidens, et quæcumque in unoquoque secundum se non in substantia entia. Veluti in triangulo duos rectos habere. Et eadem quidem contingit sempiterna esse. Illorum vero nullum. Hujus autem ratio in aliis.

1119. — Hic determinat de quodam toto, scilicet de genere. Et primo ostendit quot modis dicitur genus. Secundo quot modis dicuntur aliqua diversa, ibi, « Diversa vero genere. » Dicit ergo primo, quod genus dicitur quatuor modis. Primo generatio continua aliquorum habentium eandem speciem. Sicut dicitur dum erit « genus hominum, » idest dum du abit generatio continua hominum. Iste est primus modus positus in Porphyrio, scilicet multitudo habentium relationem adinvicem et ad unum principium.

1120. — Secundo modo dicitur genus illud a quo « primo movente ad esse, » idest a generante procedunt aliqua; sicut dicuntur Hellenes genere, quia descendunt a quodam Hellene nomine, et aliqui dicuntur Iones genere, quia descendunt a quodam Ione, sicut a primo generante. Magis autem denominantur aliqui a patre, qui est generans, quam a matre, quæ dat materiam in generatione: et tamen aliqui denominantur genere a matre, sicut a quadam femina nomine Pleia, dicuntur aliquæ Pleiades. Et iste est secundus modus generis in Porphyrio positus.

1121. — Tertio modo dicitur genus, sicut superficies est genus figurarum

superficialium, « et solidum, » idest corpus, dicitur esse genus figurarum solidarum, idest corporearum. Genus autem hoc non est quod significat es-solidarum, idest corporearum. Genus hominis; sed quod est proprium subjectum, specie differentium accidentium. Superficies enim est subjectum omnium figurarum superficialium. Et habet similitudinem cum genere; quia proprium subjectum ponitur in definitione accidentis, sicut genus in definitione speciei. Unde subjectum proprium de accidente prædicatur ad similitudinem generis. « Una præque enim figurarum hæc « quidem, » idest superficialis, est talis superficies. « Hoc autem, » idest figura solida, est tale solidum, ac si figura sit differentia qualificans superficiem vel solidum. Superficies enim se habet ad figuras superficiales, et solidum ad solidas, sicut genus quod subicitur contrariis. Nam differentia prædicatur in eo quod quale. Et propter hoc, sicut cum dicitur animal rationale significatur tale animal, ita cum dicitur superficies quadrata, significatur talis superficies.

1122. — Quarto modo genus dicitur, quod primo ponitur in definitione, et prædicatur in eo quod quid, et differentia sunt ejus qualitates. Sicut in de-

finitione hominis primo ponitur animal, et bipes sive rationale, quod est quædam substantialis qualitas hominis.

1123. — Patet ergo quod tot modis dicitur genus. Uno modo secundum generationem continuam in eadem specie, quod pertinet ad primum modum. Alio modo secundum primum movens, quod pertinet ad secundum. Alio modo sicut materia, quod pertinet ad tertium et quartum modum. Hoc enim modo se habet genus ad differentiam, sicut subiectum ad qualitatem. Et ideo patet quod genus prædicabile, et genus subiectum, quasi sub uno modo comprehenduntur, et utrumque se habet per modum materiæ. Licet enim genus prædicabile non sit materia, sumitur tamen a materia, sicut differentia a forma. Dicitur enim aliquid animal ex eo quod habet naturam sensitivam. Rationale vero ex eo, quod habet rationalem naturam, quæ se habet ad sensitivam sicut forma ad materiam.

1124. — Deinde cum dicit « diversa « vero »

Hic ostendit *quot modis dicuntur aliqua diversa genere*; et ponit duos modos respondentes ultimis duobus modis generis. Primi enim duo modi non multum pertinent ad philosophicam considerationem. *Primo* igitur modo dicuntur aliqua genere diversa, quia eorum primum subiectum est diversum. Sicut primum subiectum colorum est superficies, primum autem subiectum saporum est humor. Unde quantum ad genus subiectum, sapor et color sunt diversa genere.

1125. — Oportet autem quod duo diversa subjecta, talia sint, quorum unum non resolvatur in alterum. Solidum enim quodammodo resolvitur in superficies. Unde figuræ solidi, et figuræ superficiales non sunt diversorum generum. Et iterum oportet quod ambo non resolvantur in aliquod idem. Sicut species et materia sunt diversa genere, si secundum suam essentiam considerentur, quod nihil est commune utrique. Et

similiter corpora cælestia et inferiora sunt diversa genere, inquantum non habent materiam communem.

1126. — *Alio modo dicuntur diversa genere, quæ dicuntur « secundum diversam figuram categoriæ, » idest prædicationis entis.* Alia namque entia significant quid est, alia quale, alia aliis modis, sicut divisum est prius, ubi tractavit de ente. Istæ enim categoriæ nec resolvuntur invicem, quia una non continetur sub alia. Nec resolvuntur in unum aliquid, quia non est unum aliquod genus commune ad omnia prædicamenta.

1127. — Patet autem ex dictis quod aliqua continentur sub uno prædicamento, et sunt unum genere hoc modo secundo, quæ tamen sunt diversa genere primo modo. Sicut corpora cælestia et elementaria, et colores, et sapes. Primus autem modus diversitatis secundum genus consideratur magis a naturali, et etiam a philosopho, quia est magis realis. Secundus autem modus consideratur a logico, quia est rationis.

1128. — Deinde cum dicit « falsum « dicitur »

Hic *distinguit nomina, quæ significant defectum entis, vel ens incompletum.* Et primo hoc nomen *falsum*. Secundo hoc nomen *accidens*. Circa primum tria facit. Primo ostendit *quomodo dicatur falsum in rebus*. Secundo quomodo in definitionibus, ibi, « Ratio vero falsa. » Tertio quomodo sit falsum in hominibus, ibi, « Sed et homo falsus. » Dicit ergo primo, quod falsum dicitur uno modo in rebus, per hoc quod oratio significans rem non congrue componitur. Quod quidem contingit dupliciter. Uno modo per hoc, quod aliquid componitur quod non debet componi, sicut est in falsis contingentibus. Alio modo per hoc quod est impossibile componi, sicut est in falsis impossibilibus. Si enim dicamus diametrum esse commensurabilem quadrati lateri, est falsum impossibile, quia impossibile est commensurabile componi diametro. Si autem dicatur te sedere, te stante, est falsum contingens,

quia prædicatum non inest subjecto, licet non sit impossibile inesse. Unde unum istorum, scilicet impossibile, est falsum semper; sed aliud, scilicet contingens, non est falsum semper. Sic igitur falsa dicuntur, quæ omnino sunt non entia. Nam oratio tunc esse falsa dicitur, quando non est id quod oratione significatur.

1129. — Secundo modo dicitur falsum in rebus ex eo, quod aliqua quidem sunt entia in se, sed tamen sunt apta nata videri aut qualia non sunt, aut quæ non sunt, sicut « schiagra-
« phia, » idest umbrosa descriptio. Umbra enim quandoque videntur res, quarum sunt umbræ, sicut umbra hominis videtur homo. Et eadem ratio est de somniis, quæ videntur res veræ, tamen non sunt nisi rerum similitudines. Et similiter dicitur aurum falsum, quod habet similitudinem auri veri. Differt autem hic modus a primo: quia in primo dicebatur aliquod falsum, ex eo quod non erat. Hic autem dicuntur aliqua falsa quæ quidem in se sunt aliquid, sed non sunt illa « quorum faciunt phantasia, » idest quorum habent apparentiam. Patet ergo quod res dicuntur falsæ, aut quia non sunt, aut quia ab eis est apparentia ejus quod non est.

1130. — Deinde cum dicit « ratio
« vero »

Ostendit *quomodo est falsum in definitionibus*: et dicit quod « ratio, » idest definitio, inquantum est falsa, est non entium. Dicit autem inquantum est falsa, quia definitio dicitur falsa dupliciter. Aut secundum se; et sic non est definitio alicujus, sed penitus non entis. Aut est definitio vera in se, sed falsa est prout attribuitur alteri quam proprio definito, et sic dicitur falsa inquantum non est ejus.

1131. — Unde patet, quod omnis definitio, quæ est vera definitio alicujus rei, est falsa definitio alterius; ut definitio quæ est vera de circulo, est falsa de triangulo. Definitio autem cujuslibet rei significans quod quid est, quodam

modo est una tantum unius, et quodam modo sunt multæ unius. Aliquo enim modo ipsum subjectum per se sumptum, et « ipsum passum, » idest cum passione sumptum, est idem, sicut Socrates et Socrates musicus. Aliquo modo non: est enim idem per accidens, sed non per se. Patet autem, quod eorum sunt definitiones diversæ. Alia enim est definitio Socratis et Socratis musici; et tamen ambæ sunt quodammodo ejusdem.

1132. — Sed illa definitio, quæ est falsa secundum se, non potest esse definitio alicujus rei. Definitio autem falsa secundum se vel simpliciter, dicitur ex eo, quod una pars definitionis non potest stare cum altera; sicut si diceretur, animal inanimatum.

1133. — Patet autem ex hoc, quod stulta fuit opinio Antisthenis. Volebat enim, quod quia voces sunt signa rerum, quod sicut res non habet aliam essentiam nisi propriam, ita in propositione nihil posset prædicari de aliquo, nisi propria ejus definitio, ut simpliciter vel semper de uno subjecto dicatur unum prædicatum. Et ex hoc sequitur, quod non sit contradictio; quia, si de homine prædicatur animal, quod est in ejus ratione, non poterit de ipso prædicari non animal; et ita non poterit formari negativa propositio. Et ex hac positione etiam sequitur, quod non contingit aliquem mentiri: quia propria definitio rei vere prædicatur de re. Unde, si de nullo potest prædicari nisi propria definitio, nulla propositio erit falsa.

1134. — Est autem ejus opinio falsa, quia contingit prædicari de unoquoque non solum suam definitionem, sed etiam alterius. Quod quando fit, universaliter et omnino, est falsa prædicatio. Aliquo tamen modo potest esse vera prædicatio; sicut octo dicuntur dupla, inquantum habent rationem dualitatis, quia ratio dupli est ut se habeat sicut duo ad unum. Octo autem, inquantum sunt duplum, sunt quodammodo duo, quia dividuntur in duo æqualia. Hæc ergo dicuntur falsa modo prædicto.

1135. — Deinde cum dicit « sed homo »

Ostendit *quomodo falsum dicatur de homine*: et circa hoc duo facit. Primo ponit *duos modos*, quibus homo dicitur falsus: quorum *primus* est, quod homo dicitur falsus, qui est promptus vel gaudens in huiusmodi rationibus, scilicet falsis, et qui est electivus talium rationum non propter aliquod aliud, sed propter se. Unicuique enim habenti habitum fit delectabilis et in promptu operatio, quæ est secundum habitum illum; et sic habens habitum operatur secundum habitum illum, non propter aliquod extrinsecum. Sicut luxuriosus fornicatur propter delectationem coitus: si autem fornicetur propter aliquid aliud, puta ut furetur, magis est fur quam luxuriosus. Similiter et qui eligit falsum dicere, propter lucrum, magis est avarus quam falsus.

1136. — *Secundus* modus est prout homo dicitur falsus, qui facit aliis falsas rationes; quasi consimili modo sicut supra dicebamus res esse falsas quæ faciunt falsam phantasiam. Patet autem ex præmissis, quod falsum pertinet ad non ens; ex quo homo dicitur falsus per respectum ad rationes falsas: et ratio dicitur falsa, inquantum est non ens.

1137. — Secundo ibi « quare in »

Excludit ex præmissis duas falsas opiniones: de quarum *prima* concludit ex præmissis, dicens, quod ex quo falsus homo est electivus et factivus falsarum opinionum, rationabiliter refutatur et reprobatur in Hippia, qui est liber quidam Platonis, oratio quædam, quæ dicebat, eandem rationem esse veram et falsam. Hæc enim opinio accipiebat illum hominem esse falsum qui potest mentiri; et sic, cum idem homo possit mentiri et verum dicere, idem homo esset verus et falsus. Similiter eadem oratio esset vera et falsa, quia eadem oratio vera et falsa potest esse, ut hæc, Socrates sedet, eo sedente est vera, non sedente, est falsa. Constat autem, quod

hic inconvenienter accipit, quia etiam homo sciens et prudens potest mentiri; non tamen est falsus, quia non est factivus vel electivus falsarum rationum vel opinionum, ex qua ratione dicitur homo falsus, ut dictum est.

1138. — Deinde cum dicit « amplius volentem »

Secundam falsam opinionem excludit. Dicebat hæc opinio, quod homo, qui facit turpia et prava volens, melior est eo qui facit nolens, quod est falsum. Nam quilibet vitiosus ex hoc definitur quod est promptus vel electivus malorum. Et tamen hoc falsum vult accipere per quamdam inductionem ex simili. Ille enim qui claudicat voluntarie, melior et dignior est eo, qui claudicat non voluntarie. Et ita dicit, quod prava agere imitatur hoc quod est claudicare, ut scilicet sit eadem ratio de utroque. Et hoc quodammodo verum est. Nam claudicans voluntarie deterior est quantum ad morem, licet sit perfectior quantum ad virtutem gressivam. Et similiter qui agit prava voluntarie, deterior est quantum ad morem, licet forte non sit deterior quantum ad aliquam aliam potentiam. Sicut ille qui dicit falsum voluntarie, licet sit peior secundum morem, est tamen intelligentior eo qui credit se verum dicere, cum falsum dicat non voluntarie.

1139. — Deinde cum dicit « accidens est »

Hic ultimo, *distinguit nomen accidentis*: et ponit duos modos, quibus dicitur hoc nomen accidens: quorum *primus* est, quod accidens dicitur id quod inest alicui, et quod contingit vere affirmare, non tamen ex necessitate, nec « secundum magis, » idest ut in pluribus, sed ut in paucioribus; sicut, si aliquis fodiens aliquam fossam ad plantandum aliquam plantam, inveniatur thesaurum. Hoc ergo, quod est fodientem fossam invenire thesaurum, est quoddam accidens. Neque enim unum est causa alterius ex necessitate, ut hoc sit ex hoc

necessario. Neque etiam de necessitate se comitantur, ut hoc sit post hoc, sicut dies consequitur noctem, quamvis unum non sit causa alterius. Neque etiam secundum magis hoc contingit, sive ut in pluribus, hoc contingit, ut ille qui plantat, inveniatur thesaurum. Et simili modo musicus dicitur esse albus, sed tamen hoc non est ex necessitate, nec fit ut in pluribus; ideo dicimus hoc per accidens. Differt autem hoc exemplum a primo. Nam in primo exemplo sumebatur accidens quantum ad fieri; in secundo vero quantum ad esse.

1140. — Quia ergo sicut aliquid inest alicui subjecto determinate, ita et aliquid consideratur « esse alicubi, » idest in aliquo loco determinato, et « quantum doque, » idest in aliquo tempore determinato, in omnibus contingit inesse per accidens, si non insit secundum quod huiusmodi. Sicut si album dicitur de musico, hoc est per accidens, quia non inest musico inquantum huiusmodi. Et similiter si sit abundantia pluvie in æstate, hoc est per accidens, quia non accidit in æstate inquantum est ætas; et similiter si grave sit sursum, hoc est per accidens, non enim est in tali loco secundum quod talis locus est, sed per aliquam causam extraneam.

1141. — Et sciendum, quod accidentis hoc modo dicti, non est aliqua causa determinata, « sed contingens, » idest qualiscumque contingat, vel « quia forte, » idest causa fortuita, quæ est causa indeterminata. Sicut accidit alicui quod « veniat Æginam, » idest ad illam villam, si non propter hoc advenit « ut illuc veniat, » idest si non propter hoc incepit moveri ut ad hunc terminum perveniret, sed ab aliqua extranea cau-

sa illuc adductus est, sicut quia impulsus est ab hieme concitante tempestatem in mari, aut etiam captus est a latronibus, et illuc perductus præter intentionem. Unde patet, quod hoc est per accidens, et causari potest ex diversis causis; sed tamen quod iste navigans ad hunc locum perveniat non est « inquantum ipsum, » idest inquantum erat navigans, cum intenderet ad alium locum navigare; sed hoc contingit « inquantum alterum, » idest secundum aliquam aliam causam extraneam. Hiems enim est causa veniendi « quo non navigabat, » idest ad Æginam, aut latrones, aut aliquid aliud huiusmodi.

1142. — *Secundo modo* dicitur accidens, quod inest alicui secundum se, et tamen non est de substantia ejus. Et hic est secundus modus dicendi per se, ut supra dictum est. Nam primus erat prout secundum se dicitur de aliquo quod in ejus definitione ponitur, ut animal de homine, quod nullo modo est accidens. Sed triangulo inest per se duos rectos habere, et non est de substantia ejus; unde est accidens.

1143. — Differt autem hic modus a primo, quia accidentia hoc secundo modo contingit esse sempiterna. Semper enim triangulus habet tres angulos æquales duobus rectis. Accidentium vero secundum primum modum, nullum contingit esse sempiternum, quia sunt semper ut in paucioribus; et huius ratio habetur in aliis, sicut infra in sexto huius, et in secundo Physicorum. Accidens ergo secundum primum modum opponitur ad secundum se. Accidens vero secundo modo opponitur ad substantia-liter. Et hæc de quinto.

LIBER SEXTUS

SUMMA LIBRI. — DE MODO TRACTANDI DE ENTE, QUI COMPETIT PRIMÆ PHILOSOPHIÆ. DE MODIS AD HANC SCIENTIAM NON PERTINENTIBUS, QUIBUS ENS DICI SOLET.

LECTIO I.

Quisnam sit modus tractandi ens inquantum est ens, et differentiam hujus scientiæ ab aliis exponit.

C. I. b Principia et causæ quærentur entium: palam autem quia inquantum entia. Est enim aliqua causa sanitatis et convalescentiæ. Sunt autem et mathematicorum principia et elementa et causæ, et totaliter omnis scientia intellectualis participans aliquid intellectus circa causas et principia est aut certiora, aut simpliciora.

10 Sed et omnes illæ circa unum quid et genus aliquod circumscriptæ de hoc tractant; sed non de ente simpliciter, nec inquantum est ens. Nec de ipso quod quid est ullam faciunt mentionem. Sed ex hoc aliæ quidem sensu facientes ipsum manifestum, aliæ per suppositionem accipientes quod quid est, sic secundum se quæ insunt generi circa quod sunt, demonstrant, aut magis necessarie, aut infirmius. Quapropter palam quia non est demonstratio substantiæ, nec ejus quod quid est ex tali inductione, sed alius modus est ostensionis. Similiter autem nec si est aut non est genus circa quod versantur, nihil dicunt propter ejusdem esse scientiæ ipsum quod quid est manifestum facere, et hoc si est.

20 Quoniam vero physica scientia est circa genus quoddam entis, nam circa talem est substantiam, in qua est principium motus et quietis in ea, palam quia nec activa nec factiva est. Factivarum enim, in faciente principium, aut intellectus, aut ars, aut potentia

quædam. Activarum vero in agente prohæresis. Idem enim agibile et eligibile. Quare, si omnis scientia, aut activa, aut factiva, aut theorica, physica theorica quædam est. Sed theorica circa tale ens, quod est possibile moveri; et circa substantiam, quæ est secundum rationem, ut secundum magis non separabile solum.

Oportet autem quod quid erat esse, et rationem quomodo est, non latere, quia sine hoc quærere nihil est facere. Definientium autem et ipsorum quod quid est, hoc quidem ita fit ut simum, illa vero ut concavum. Differunt autem ea, quia simum conceptum est cum materia; est enim simus nasus concavus, concavitas vero sine materia sensibili. Sed omnia physica similiter simo dicuntur, ut nasus, oculus, facies, caro, os, totaliter animal. Folium, radix, cortex, totaliter planta. Nullius enim sine motu ratio eorum, sed semper habet materiam. Palam quomodo oportet in physicis ipsum quid est quærere et definire. Ideoque et de anima aliqua speculati est physici, quæcumque non sine materia est. Ergo quia physica theorica, manifestum est ex his.

Sed est et mathematica theorica. Sed si immobilium et separabilium, adhuc non manifestum. Quia tamen mathematica inquantum sunt immobilia, et inquantum separabilia speculatur, palam.

30

1026a

10

Si vero est immobile aliquid et semipiternum et separabile, palam quia est theoricæ id nosse, non tamen physicæ. Nam de mobilibus quibusdam est physica. Sed nec mathematicæ, sed prioris ambarum. Physica namque circa inseparabilia forsân quidem, sed non immobilia. Mathematicæ autem quædam circa immobilia, sed et inseparabilia forsân, verum quasi in materia. Prima vero circa separabilia et immobilia. Necesse vero communes quidem causas sempiternas, et maxime has: hæ namque causæ manifestis sensibilibus sunt.

Quare tres erunt philosophiæ theoricæ: Mathematica, Physica et Theologia.

- 20 Non enim immanifestum, si alicubi divinum existit, in tali existit natura. Et honorabilissimam scientiarum o-

portet circa honorabilissimum genus esse: ergo theoricæ aliis scientiis desiderabiliores sunt.

Dubitabit autem aliquis, utrum prima Philosophia sit universalis, aut circa aliquod genus, aut naturam unam. Non enim idem modus, nec in mathematicis; quia geometria et astrologia circa aliquam naturam sunt: illa vero universaliter omnium est communis.

Si igitur non est aliqua diversa substantia præter naturam consistentes, physica erit prima scientia. Sed, si est aliqua substantia immobilis, ea prior, et philosophia prima et universalis sic. Et quia prima et de ente inquantum est ens, ejus utique est speculari, et quod quid est, et quæ insunt inquantum ens.

30

SYNOPSIS

(Lect. I.)

Posito præmio, 1-68, incipit prosequi scientiam præfatam.

(ostendit quid priores philosophi de Causis rerum tradiderunt 69-272.)

veritatem hujus scientiæ incipit prosequi 273-2668.

(determinat ea quæ pertinent ad considerationem universalis veritatis 274-337.)

incipit inquirere veritatem de omnibus quæ ad considerationem hujus scientiæ pertinent (procedit modo disputativo 338-528.) | tinent 333-2668.

procedit demonstrative 529-2668.

(dicit de quibus est consideratio hujus scientiæ 529-748.)

incipit determinare de rebus quas scientia ista considerat 749-1143.

(distinguit intentiones nominum quæ in hujus scientiæ consideratione cadunt | 749-1143.)

incipit determinare de rebus quæ sub consideratione hujus scientiæ cadunt | 1144-2668.

ostendit per quem modum hæc scientia debet determinare de ente 1144-1244.

modum tractandi de entibus competentem huic scientiæ 1144-1170.

differentiam hujus scientiæ ad alias quantum ad hoc quod considerat principia entis inquantum ens 1144-1151.

convenientiam hujus scientiæ ad alias 1145-1146.

differentiam 1147-1151.

quantum ad modum considerandi principia entis inquantum ens 1152-1170.

differentiam scientiæ naturalis ad scientias practicas 1152-1155.

differentiam scientiæ naturalis ad speculativas quantum ad modum de hanc differentiam ostendit 1156-1165. | finiendi 1156-1170.

modum proprium definiendi naturalis philosophiæ 1156-1159.

modum mathematicæ 1160-1161.

modum hujus scientiæ 1162-1165.

concludit numerum scientiarum theoreticarum 1166-1170.

tres esse partes philosophiæ theoreticæ 1166.

duas rationes ponit quare philosophia prima dicatur theologia 1167-1168.

quæstio quædam circa prædeterminata 1169-1170.

de quibus entibus principaliter hæc scientia tractare intendit [vide lect. II | cum seq.].

1144. — Postquam Philosophus in quarto hujus ostendit, quod hæc scientia considerat de ente et de uno, et de his quæ consequuntur ad ens inquantum hujusmodi, et quod omnia ista dicuntur multipliciter, et in quinto hujus eorum multiplicitatem distinxit, hic *incipit de ente determinare, et de aliis quæ consequuntur ad ens*. Dividitur autem pars ista in duas. In prima ostendit *per quem modum hæc scientia debet determinare de ente*. In secunda incipit de ente determinare, scilicet in principio septimi, ibi, « Ens dicitur multipliciter. » Prima pars dividitur in duas. In prima *ostendit modum tractandi de entibus*, qui competit huic scientiæ per differentiam ad alias scientias. In secundo removet a consideratione hujus scientiæ ens aliquibus modis dictum, secundum quos modos ens non intenditur principaliter in hac scientia, ibi, « Sed quoniam ens simpliciter. » Prima autem pars dividitur in duas. In prima parte *ostendit differentiam hujus scientiæ ad alias, per hoc, quod considerat principia entis inquantum est ens*. Secundo, quantum ad modum tractandi de hujusmodi principiis, ibi, « Quoniam vero physica. » Circa primum duo facit.

1145. — Primo ostendit *quomodo hæc scientia convenit cum aliis in consideratione principiorum*; dicens, quod ex quo ens est subjectum in hujusmodi scientia, ut in quarto ostensum est, et quælibet scientia debet inquirere principia et causas sui subjecti, quæ sunt ejus inquantum hujusmodi, oportet quod in ista scientia inquirentur principia et causæ entium, inquantum sunt entia. Ita etiam est et in aliis scientiis. Nam sanitatis et convalescentiæ est aliqua causa, quam quærit medicus. Et similiter etiam mathematicorum sunt principia et elementa et causæ, ut figuræ et numeri et aliarum hujusmodi quæ perquirunt mathematici. Et universaliter omnis scientia intellectualis qualitercumque participet intellectum: sive sit solum circa intelligibilia, sicut scientia divina; sive sit circa ea quæ sunt aliquo mo-

do imaginabilia, vel sensibilia in particulari, in universali autem intelligibilia, et etiam sensibilia prout de his est scientia, sicut in mathematica et in naturali; sive etiam ex universalibus principiis ad particularia procedant, in quibus est operatio, sicut in scientiis practicis: semper oportet quod talis scientia sit circa causas et principia.

1146. — Quæ quidem principia aut sunt certiora quo ad nos sicut in naturalibus, quia sunt propinquiora sensibilibus, aut simpliciora et priora secundum naturam, sicut est in mathematicis. Cognitiones autem quæ sunt sensitivæ tantum, non sunt per principia et causas, sed per hoc quod ipsum sensibile obijcitur sensui. Discurrere enim a causis in causata vel e contrario, non est sensus, sed solum intellectus. — Vel certiora principia dicit ea quæ sunt magis nota et exquisita. Simplicia autem ea, quæ magis superficialiter exquiruntur, sicut est in scientiis moralibus, quorum principia sumuntur ex his quæ sunt ut in pluribus.

1147. — Secundum ibi « sed et « omnes »

Ostendit differentiam aliarum scientiarum ad istam quantum ad considerationem principiorum et causarum; dicens, quod omnes istæ scientiæ particulares, de quibus nunc facta est mentio, sunt circa unum aliquod particulare genus entis, sicut circa numerum vel magnitudinem, aut aliquid hujusmodi. Et tractat unaquæque circumscripse de « suo genere subjecto, » idest ita de isto genere, quod non de alio: sicut scientia quæ tractat de numero, non tractat de magnitudine. Nulla enim earum determinat « de ente simpliciter, » idest de ente in communi, nec etiam de aliquo particulari ente inquantum est ens. Sicut arithmetica non determinat de numero inquantum est ens, sed inquantum est numerus. De quolibet enim ente inquantum est ens, proprium est metaphysici considerare.

1148. — Et, quia ejusdem est consi-

derare de ente inquantum est ens, « et « de eo quod quid est, » idest de quidditate rei, quia unumquodque habet esse per suam quidditatem, ideo etiam aliæ scientiæ particulares « nullam mentionem, » idest determinationem faciunt de eo « quod quid est, » idest de quidditate rei, et de definitione, quæ ipsam significat. Sed « ex hoc, » idest ex ipso quod quid est ad alia procedunt, utentes eo quasi demonstrato principio ad alia probanda.

1149. — Ipsum autem quod quid est sui subjecti aliæ scientiæ faciunt esse manifestum per sensum; sicut scientia, quæ est de animalibus, accipit quid est animal per id quod « apparet sensui, » idest per sensum et motum, quibus animal a non animali discernitur. Aliæ vero scientiæ accipiunt quod quid est sui subjecti, per suppositionem ab aliqua alia scientia, sicut geometria accipit quid est magnitudo a philosopho primo. Et sic ex ipso quod quid est noto per sensum vel per suppositionem, demonstrant scientiæ proprias passiones, quæ secundum se insunt generi subjecto, circa quod sunt. Nam definitio est medium in demonstratione propter quid. Modus autem demonstrationis est diversus; quia quædam demonstrant magis necessarie, sicut mathematicæ scientiæ, quædam « vero infirmius, » idest non de necessitate; sicut scientiæ naturales, in quibus multæ demonstrationes sumuntur ex his quæ non semper insunt, sed frequenter.

1150. — Alia translatio habet loco suppositionis, conditionem. Et est idem sensus. Nam quod supponitur, quasi ex conditione accipitur: et quia principium demonstrationis est definitio, palam est ex tali inductione, quod demonstratio « non est de substantia rei, » idest de essentia ejus; nec de definitione, quæ significat quid est res; sed est aliquis alius modus, quo definitiones ostenduntur; scilicet divisione, et aliis modis, qui ponuntur in secundo Posteriorum.

1151. — Et sicut nulla scientia particularis determinat quod quid est, ita

etiam nulla earum dicit de genere subiecto, circa quod versatur, est, aut non est. Et hoc rationaliter accidit; quia ejusdem scientiæ est determinare quæstionem an est, et manifestare quid est. Oportet enim quod quid est accipere ut medium ad ostendendum an est. Et utraque est consideratio philosophi, qui considerat ens inquantum ens. Et ideo quælibet scientia particularis supponit de subjecto suo, quia est, et quid est, ut dicitur in primo Posteriorum; et hoc est signum, quod nulla scientia particularis determinat de ente simpliciter, nec de aliquo ente inquantum est ens.

1152. — Deinde cum dicit « quoniam « vero »

Ostendit *differentiam hujus scientiæ ad alias, quantum ad modum considerandi principia entis inquantum est ens.* Et quia ab antiquis scientia naturalis credebatur esse prima scientia, et quæ consideraret ens inquantum est ens, ideo ab ea, quasi a manifestiori incipiens, primo ostendit *differentiam scientiæ naturalis a scientiis practicis.* Secundo differentiam ejus a scientiis speculative, in quo ostenditur modus proprius considerationis hujus scientiæ, ibi, « Oportet autem quod quid erat « esse. » Dicit ergo primo, quod scientia naturalis non est circa ens simpliciter, sed circa quoddam genus entis; scilicet circa substantiam naturalem, quæ habet in se principium motus et quietis: et ex hoc apparet quod neque est activa, neque factiva. Differunt enim agere et facere: nam agere est secundum operationem manentem in ipso agente, sicut est eligere, intelligere et hujusmodi: unde scientiæ activæ dicuntur scientiæ morales. Facere autem est secundum operationem, quæ transit exterius ad materiam transmutationem, sicut secare, urere, et hujusmodi: unde scientiæ factivæ dicuntur artes mechanicæ.

1153. — Quod autem scientia naturalis non sit factiva, patet; quia principium scientiarum factivarum est in faciente, non in facto, quod est artifi-

ciatum; sed principium motus rerum naturalium est in ipsis rebus naturalibus. Hoc autem principium rerum artificialium, quod est in faciente, est primo intellectus, qui primo artem adinvenit; et secundo ars, quæ est habitus intellectus; et tertio aliqua potentia exequens, sicut potentia motiva, per quam artifex exequitur conceptionem artis. Unde patet, quod scientia naturalis non est factiva.

1154. — Et per eandem rationem patet quod non est activa. Nam principium activarum scientiarum est in agente, non in ipsis actionibus, sive moribus. Hoc autem principium « est » prohæresis, » idest electio. Idem enim est agibile et eligibile. Sic ergo patet, quod naturalis scientia non sit activa neque factiva.

1155. — Si igitur omnis scientia est aut activa, aut factiva, aut theórica, sequitur quod naturalis scientia theórica sit. Ita tamen « est theórica, » idest speculativa circa determinatum genus entis, quod scilicet est possibile moveri. Ens enim mobile est subjectum naturalis philosophiæ. Et est solum circa « talem substantiam, » idest quidditatem et essentiam rei, quæ secundum rationem non est separabilis a materia, ut in pluribus; et hoc dicit propter intellectum, qui aliquo modo cadit sub consideratione naturalis philosophiæ, et tamen substantia ejus est separabilis. Sic patet, quod naturalis scientia est circa determinatum subjectum, quod est ens mobile; et habet determinatum modum definiendi, scilicet cum materia.

1156. — Deinde cum dicit « oportet » autem »

Hic ostendit *differentiam naturalis scientiæ ad alias speculativas* quantum ad modum definiendi: et circa hoc duo facit. Primo *ostendit differentiam prædictam*. Secundo concludit numerum scientiarum theoricarum, ibi, « Quare. » Circa primum tria facit. Primo *ostendit modum proprium definiendi naturalis philosophiæ*; dicens, quod ad cogno-

scendum differentiam scientiarum speculativarum adinvicem, oportet non latere quidditatem rei, et « rationem » idest definitionem significantem ipsam, quomodo est assignanda in unaquaque scientia. Quærere enim differentiam prædictam « sine » hoc, » idest sine cognitione modi definiendi, nihil facere est. Cum enim definitio sit medium demonstrationis, et per consequens principium sciendi, oportet quod ad diversum modum definiendi, sequatur diversitas in scientiis speculativis.

1157. — Sciendum est autem, quod eorum quæ diffiniuntur, quædam definiuntur sicut definitur simum, quædam sicut definitur concavum; et hæc duo differunt, quia definitio simi est accepta cum materia sensibili. Simum enim nihil aliud est quam nasus curvus vel concavus. Sed concavitas definitur sine materia sensibili. Non enim ponitur in definitione concavi vel curvi aliquod corpus sensibile, ut ignis aut aqua, aut aliquod corpus hujusmodi. Dicitur enim concavum, cujus medium exit ab extremis.

1158. — Omnia autem naturalia simili modo definiuntur sicut simum, ut patet in partibus animalis tam dissimilibus, ut sunt nasus, oculus et facies, quam similibus, ut sunt caro et os; et etiam in toto animali. Et similiter in partibus plantarum quæ sunt folium, radix et cortex; et similiter in tota planta. Nullius enim prædictorum definitio potest assignari sine motu: sed quodlibet eorum habet materiam sensibilem in sui definitione, et per consequens motum. Nam cuilibet materiæ sensibili competit motus proprius. In definitione enim carnis et ossis, oportet quod ponatur calidum et frigidum aliquo modo contemplatum; et similiter in aliis. Et ex hoc palam est quis est modus inquirendi quidditatem rerum naturalium, et definiendi in scientia naturali, quia scilicet cum materia sensibili.

1159. — Et propter hoc etiam de anima, quædam speculatur naturalis, quæcumque scilicet non definitur sine

materia sensibili. Dicitur enim in secundo de Anima, quod anima est actus primus corporis physici organici potentia vitam habentis. Anima autem secundum quod non est actus talis corporis non pertinet ad considerationem naturalis, si qua anima potest a corpore separari. Manifestum est ergo ex prædictis quod physica est quædam scientia theoria, et quod habet determinatum modum definiendi.

1160. — *Secundo* ibi « sed est et mathematica »

Ostendit modum proprium mathematicæ; dicens quod etiam mathematica est quædam scientia theoria. Constat enim, quod neque est activa, neque factiva; cum mathematica consideret ea quæ sunt sine motu, sine quo actio et factio esse non possunt. Sed utrum illa de quibus considerat mathematica scientia, sint mobilia et separabilia a materia secundum suum esse, adhuc non est manifestum. Quidam enim posuerunt numeros et magnitudines et alia mathematica esse separata et media inter species et sensibilia, scilicet Platonici, ut in primo et tertio libro habitum est; cujus quæstionis veritas nondum est ab eo perfecte determinata; determinabitur autem infra.

1161. — Sed tamen hoc est manifestum, quod scientia mathematica speculatur quædam inquantum sunt immobilia et inquantum sunt separata a materia sensibili, licet secundum esse non sint immobilia vel separabilia. Ratio enim eorum est sine materia sensibili, sicut ratio concavi vel curvi. In hoc ergo differt mathematica a physica, quia physica considerat ea quorum definitiones sunt cum materia sensibili. Et ideo considerat non separata, inquantum sunt non separata. Mathematica vero considerat ea, quorum definitiones sunt sine materia sensibili. Et ideo, etsi sunt non separata ea quæ considerat, tamen considerat ea inquantum sunt separata.

1162. — *Tertio* ibi « si vero est »

Ostendit modum proprium scientiæ hujus; dicens quod, si est aliquid immobile secundum esse, et per consequens sempiternum et separabile a materia secundum esse, palam est, quod ejus consideratio est theoriæ scientiæ, non activæ vel factivæ, quarum consideratio est circa aliquos motus. Et tamen consideratio talis entis non est physica. Nam physica considerat de quibusdam entibus, scilicet de mobilibus. Et similiter consideratio hujus entis non est mathematica; quia mathematica non considerat separabilia secundum esse, sed secundum rationem, ut dictum est. Sed oportet quod consideratio hujus entis sit alterius scientiæ prioris ambabus prædictis, scilicet physica et mathematica.

1163. — Physica enim est circa inseparabilia et mobilia, et mathematica quædam circa (1) immobilia, quæ tamen non sunt separata a materia secundum esse, sed solum secundum rationem, secundum vero esse sunt in materia sensibili. Dicit autem « forsan, » quia hæc veritas nondum est determinata. Dicit autem quædam mathematicas esse circa immobilia, sicut geometriam et arithmetica; quia quædam scientiæ mathematicæ applicantur ad motum sicut astrologia. Sed prima scientia est circa separabilia secundum esse, et quæ sunt omnino immobilia.

1164. — Necesse vero est communes causas esse sempiternas. Primas enim causas entium generativorum oportet esse ingenitas, ne generatio in infinitum procedat; et maxime has, quæ sunt omnino immobiles et immateriales. Hæ namque causæ immateriales et immobiles sunt causæ sensibilibus manifestis nobis, quia sunt maxime entia, et per consequens causæ aliorum, ut in secundo libro ostensum est. Et per hoc patet, quod scientia quæ hujusmodi entia pertractat, prima est inter omnes, et considerat communes causas omnium entium. Unde sunt causæ entium secundum

(1) Al. circa quædam.

dum quod sunt entia, quæ inquiruntur in prima philosophia, ut in primo proposuit. Ex hoc autem apparet manifeste falsitas opinionis illorum, qui posuerunt Aristotelem sensisse, quod Deus non sit causa substantiæ cæli, sed solum motus ejus.

1165. — Advertendum est autem, quod licet ad considerationem primæ philosophiæ pertineant ea quæ sunt separata secundum esse et rationem a materia et motu, non tamen solum ea; sed etiam de sensibilibus, inquantum sunt entia, Philosophus perscrutatur. Nisi forte dicamus, ut Avicenna dicit, quod hujusmodi communia de quibus hæc scientia perscrutatur, dicuntur separata secundum esse, non quia semper sint sine materia; sed quia non de necessitate habent esse in materia, sicut mathematica.

1166. — Deinde cum dicit « quare tres »

Concludit numerum scientiarum theoricarum; et circa hoc tria facit. *Primo concludit* ex præmissis, quod tres sunt partes philosophiæ theoricæ, scilicet mathematica, physica et theologia, quæ est philosophia prima.

1167. — Deinde cum dicit « non enim »

Secundo assignat duas rationes quare hæc scientia dicatur theologia. Quarum *prima* est, quia « manifestum est, quod « si alicubi, » idest in aliquo genere rerum existit aliquod divinum, quod existit in tali natura, scilicet entis immobilis et a materia separati, de quo considerat ista scientia.

1168. — Deinde cum dicit « et honorabilissimam »

Secundam rationem ponit quæ talis est. Honorabilissima scientia est circa honorabilissimum genus entium, in quo continentur res divinæ: ergo, cum hæc

scientia sit honorabilissima inter omnes, quia est honorabilior theoreticis, ut prius ostensum est, — quæ quidem sunt honorabiliores practicis, ut in primo libro habitum est —, manifestum est, quod ista scientia est circa res divinas; et ideo dicitur theologia, quasi sermo de divinis.

1169. — Deinde cum dicit « dubi-
« tabit autem »

Tertio movetur quædam quæstio circa prædeterminata: et primo *movet eam*, dicens, quod aliquis potest dubitare, utrum prima philosophia sit universalis quasi considerans ens universaliter, aut ejus consideratio sit circa aliquod genus determinatum et naturam unam. Et hoc non videtur. Non enim est unus modus hujus scientiæ et mathematicarum; quia geometria et astrologia, quæ sunt mathematicæ, sunt circa aliquam naturam determinatam; sed philosophia prima est universaliter communis omnium. — Et tamen e converso videtur, quod sit aliqujus determinatæ naturæ, propter hoc quod est separabilem et immobilem, ut dictum est.

1170. — Deinde cum dicit « si igitur »

Secundo solvit, dicens quod si non est aliqua alia substantia præter eas quæ consistunt secundum naturam, de quibus est physica, physica erit prima scientia. Sed, si est aliqua substantia immobilis, ista erit prior substantia naturalis; et per consequens philosophia considerans hujusmodi substantiam, erit philosophia prima. Et quia est prima, ideo erit universalis, et erit ejus speculari de ente inquantum est ens, et de eo quod quid est, et de his quæ sunt entis inquantum est ens: eadem enim est scientia primi entis et entis communis, ut in principio quarti habitum est.

LECTIO II.

De quo ente sit ista scientia.

C. II. Sed quoniam ens simpliciter dictum dicitur multipliciter, quorum unum quidem accidens, et aliud quasi verum et non ens quasi falsum; præter hæc autem sunt figuræ categoriæ, ut quid, quale, quantum, ubi, quando, et si
b quod aliud significat hoc modo; amplius præter ea omnia, quod est potestate et actu:

Quoniam itaque multipliciter dicitur ens, primum de eo quod secundum accidens est dicendum est, quia nulla est circa id speculatio. Signum autem. Nulla enim scientia studiosa est de eo, nec practica, nec theorica. Non enim faciens domum, facit quæcumque simul accidunt domui factæ. Infinita enim sunt. His enim voluptuosam, illis vero nocivam, aliis utilem, nihil enim prohibet factam, et alteram, ut est
10 dicere, ab omnibus entibus, quorum nullius est ædificativa factiva. Eodem vero modo nec geometer speculatur sic accidentia figuris, nec si alterum est trigonum, et trigonum duos rectos habens.

Et hoc rationabiliter accidit. Quemadmodum enim nomine solum accidens est.

Unde Plato modo quodam non male sophistica circa non ens ordinavit. Sunt enim sophistarum rationes circa accidens, ut est dicere maxime omnium. Utrum diversum aut idem musicum et grammaticum, et musicus Coriscus et Coriscus. Et si omne quod est, et non semper, factum est. Quare si musicus ens grammaticus est factus, et grammaticus ens musicus, et quæcumque aliæ rationum tales sunt. Videtur enim accidens propinquum non enti.
20

Palam autem et ex his rationibus. Non alio modo entium, generatio est et corruptio. Eorum vero quæ sunt secundum accidens, non est.

Attamen dicendum est amplius de accidente inquantum contingit, quæ

ejus natura, et propter quam causam est. Simul enim forsam palam erit, et quare ejus non est scientia.

Quoniam igitur in entibus sunt hæc quidem semper similiter se habentia et ex necessitate, non secundum vim dicta, sed secundum quod dicimus in non contingere aliter, illa vero ex necessitate quidem non sunt, nec semper, sed quasi secundum magis, hoc principium et hæc causa ejus est, quod est accidens esse. 30

Quod enim nec semper, nec quasi secundum magis est, hoc dicimus esse accidens: ut sub cane si fuerit hiems et frigus, hoc accidere dicimus, sed non si æstuatio et calor; quia hoc quidem semper aut secundum magis, illud vero non. Et hominem album esse accidit; nec enim semper nec secundum magis; animal vero non secundum accidens. Et ædificatorem sanitatem facere, accidens; quia non est natus hoc facere ædificator, sed medicus: sed accidit medicum esse ædificatorem. Et opsopios voluptatem, conjectans, faciet utique alicui salubre, sed non secundum opsopoieticam: quapropter accidens dicimus et est ut facit, simpliciter autem non. Aliorum enim aliæ quandoque potentiæ factivæ sunt; horum vero nulla est ars, nec potentia determinata. Nam secundum accidens entium aut factorum causa est secundum accidens. 1027a

Quare quoniam quidem non omnia ex necessitate sunt et semper, aut entia, aut quæ fiunt, sed prima secundum magis, necesse est quod secundum accidens ens, ut nec semper, nec secundum magis albus musicus est. Quoniam vero fit aliquando, secundum accidens erit; si autem non, omnia erunt ex necessitate. Quare materia erit causa contingens propter quam ut in pluribus aliter accidentis. Principium autem hoc oportet sumere, utrum nihil est nec semper, nec se- 10

cundum magis? Aut hoc impossibile? Est igitur aliquid præter hoc quod utrumque contingit et secundum accidens. Sed utrum hoc quod in pluribus et quod semper, nulli insunt, aut sunt quædam sempiterna? de his quidem igitur posterius perscrutandum est.

Quod autem scientia non est accidentis, palam. Scientia namque omnis, aut est ejus quod semper, aut ejus quod secundum magis. Etenim quo-

modo docebitur aut docebit alium? Oportebit enim definiri, aut per semper, aut per magis, ut quia utile melicratum febricitanti, ut secundum magis. Quod autem præter hoc, non habebit dicere. Quando puta nova luna. Aut enim semper, aut in pluribus, et quod nova luna. Accidens autem est præter hoc. Quid quidem igitur est accidens, et propter quam causam, et quia scientia non est ejus, dictum est.

SYNOPSIS

(Lect. II, III, IV.)

Incipit determinare de rebus quæ sub consideratione hujus scientiæ cadunt 1144-2663.

ostendit per quem modum hæc scientia debet determinare de ente 1144-1244.

(modum tractandi de entibus competentem huic scientiæ 1144-1170.)

de quibus entibus principaliter hæc scientia tractare intendit 1171-1244.

repetit modos quibus aliquid dicitur ens 1171.

determinat de modis entis quod prætermittere intendit 1172-1240.

de ente per accidens 1172-1222.

quod de ente per accidens non possit esse scientia 1172-1179.

per signum 1173-1175.

per rationem 1176-1179.

auctoritate Platonis 1177-1178.

ratione 1179.

quænam sint consideranda circa ens per accidens 1180-1222.

hæc determinat 1180-1190.

tria esse consideranda 1180-1181.

hæc 3 incipit prosequi 1182-1190.

causa entis per accidens 1182-1183.

natura ejus 1184-1188.

accidentis non est scientia 1189-1190.

excludit quamdam opinionem per quam totaliter tollitur ens per accidens 1191-1222.

hanc opinionem destruit 1191-1200.

quamdam conclusionem infert 1201.

quæstionem occasionalem movet 1202-1222.

de ente quod significat veritatem propositionis 1223-1240.

qualiter dicatur 1223-1226.

cuidam quæstioni respondet 1227-1229.

manifestat verum et falsum esse in compositione et divisione 1230-1240.

removet tale ens a consideratione principali hujus scientiæ 1241-1244.

1171. — Hic ostendit de quibus entibus principaliter hæc scientia tractare intendit; et circa hoc tria facit. Primo repetit modos quibus aliquid dicitur ens. Secundo determinat naturam entis secundum duos modos de quibus principaliter non intendit, ibi, « Quoniam itaque multipliciter dicitur ens. » Tertio ostendit quod de his modis entis principaliter non intendit, ibi, « Quo-

« niam autem complexio. » Dicit ergo primo quod ens simpliciter, idest universaliter dictum, dicitur multipliciter, ut in quinto est habitum. Uno modo dicitur aliquid ens secundum accidens. Alio modo dicitur ens, idem quod verum propositionis; et non ens, idem quod falsum. Tertio modo dicitur ens quod continet sub se figuras prædicamentorum, ut quid, quale, quantum etc. Quarto

modo præter prædictos omnes, quod dividitur per potentiam et actum.

1172. — Deinde cum dicit « quoniam » itaque »

Determinat de modis entis quos prætermittere intendit. Et primo de ente per accidens. Secundo de ente quod est idem quod verum, ibi, « Quod autem » ut verum etc. » Circa primum duo facit. Primo ostendit quod de ente per accidens non potest esse aliqua scientia. Secundo determinat ea quæ sunt consideranda circa ens per accidens, ibi, « Attamen dicendum est etc. » Dicit ergo primo quod, cum ens multipliciter dicitur, ut dictum est, primo dicendum est de ente per accidens; ut quod minus habet de ratione entis, primo a consideratione hujus scientiæ excludatur. Hoc autem dicendum est de eo, quod nulla speculatio cujuscumque scientiæ potest esse circa ipsum. Et hoc probat dupliciter.

1173. — Primo per signum; dicens, signum esse hujus quod de ente per accidens non possit esse speculatio, quia nulla scientia « quantumcumque sit studeosia » aut meditativa, ut alia translatio habet, idest diligenter inquisitiva eorum quæ ad ipsam pertinent, invenitur esse de ente per accidens. Sed nec etiam practica quæ dividitur per activam et factivam, ut supra dictum est, neque scientia theoria.

1174. — Et hoc manifestat primo in practicis scientiis, quia ille qui facit domum, si facit eam, non facit ea quæ insunt domui factæ, nisi per accidens, cum illa sint infinita, et sic non possunt cadere sub arte. Nihil enim prohibet domum factam esse istis « voluptuosam, » idest delectabilem, illis scilicet qui in ea prospere vivunt: aliis autem « nocivam » qui scilicet occasione domus aliquod detrimentum incurrunt. Et aliis « utilem » qui in domo aliquod emolumentum conquirunt, et etiam esse alteram et dissimilem omnibus entibus. Nullius autem eorum, quæ per accidens insunt domui, factiva est ars ædi-

ficativa; sed solum est factiva domus, et eorum quæ per se insunt domui.

1175. — Et deinde ostendit idem in scientiis speculativis: quia simili modo nec geometria speculatur ea quæ sunt accidentia « figuris sic, » idest per accidens, sed solum illa quæ accidunt figuris per se. Speculatur enim hoc quod triangulus est habens « duos rectos, » idest tres angulos æquales duobus rectis; sed non speculatur, si aliquid alterum, utputa lignum vel aliquid hujusmodi, est trigonum. Hæc enim per accidens conveniunt triangulo.

1176. — Secundo ibi « et hoc »

Probat idem per rationem; dicens, quod rationabiliter hoc accidit quod scientia non speculatur de ente per accidens; quia scientia speculatur de his quæ sunt entia secundum rem; ens autem secundum accidens est ens quasi solo nomine, inquantum unum de aliis prædicatur. Sic enim unumquodque est ens inquantum unum est. Ex duobus autem, quorum unum accidit alteri, non fit unum nisi secundum nomen; prout scilicet unum de altero prædicatur, ut cum musicum dicitur esse album, aut e converso. Non autem ita, quod aliqua res una constituatur ex albedine et musico.

1177. — « Unde Plato »

Quod autem ens per accidens sit quasi solo nomine ens, probat dupliciter. Primo per auctoritatem Platonis. Secundo per rationem. Secunda ibi, « Platonem autem etc. » Dicit ergo, quod propter hoc quod ens per accidens quodammodo est ens solo nomine, ideo Plato quodammodo non male fecit cum ordinando diversas scientias circa diversa substantia, ordinavit scientiam sophisticam circa non ens. Rationes enim sophisticorum maxime sunt circa accidens. Secundum enim fallaciam accidentis fiunt maxime latentes paralogismi.

1178. — Et ideo dicitur in primo Elenchorum, quod secundum accidens

faciunt syllogismos contra sapientes ; ut patet in istis paralogismis, in quibus dubitatur utrum diversum an idem sit musicum et grammaticum. Ut fiat talis paralogismus. Musicum est aliud a grammatico ; musicum autem est grammaticum, ergo musicum est alterum a se. Musicum enim est aliud a grammatico, per se loquendo ; sed musicus est grammaticus per accidens. Unde non est mirum si sequitur inconveniens, non distincto quod est per accidens ab eo quod est per se. — Et similiter si sic dicatur : Coriscus est alterum a Corisco musico : sed Coriscus est Coriscus musicus ; ergo Coriscus est aliud a se. Hic etiam non distinguitur quod est per accidens ab eo quod est per se. — Et similiter si dicatur : Omne quod est et non fuit semper, est factum : sed musicus ens est grammaticus et non fuit semper : ergo sequitur quod musicus ens grammaticus sit factus, et grammaticus ens musicus. Quod quidem est falsum ; quia nulla generatio terminatur ad hoc quod est grammaticum esse musicum ; sed una ad hoc quod est grammaticum esse, alia ad hoc quod est musicum esse. Patet etiam, quod in hac ratione, prima est vera de eo quod est per se, sed in secunda assumitur quod est ens per accidens. Et similiter est in omnibus talibus rationibus, quæ sunt secundum fallaciam accidentis. Videtur enim ens per accidens, esse propinquum non enti. Et ideo sophistica, quæ est circa apparens et non existens, est præcipue circa ens per accidens.

1179. — « Palam autem »

Secundo *probat idem per rationem*, dicens, quod etiam ex his rationibus, quibus utuntur sophistæ, palam est, quod ens per accidens est propinquum non enti. Nam eorum, quæ sunt entia alio modo quam per accidens, est generatio et corruptio : sed entis per accidens non est neque generatio neque corruptio. Musicum enim una generatione fit, et grammaticum alia. Non est autem una generatio grammatici musici, sicut ani-

malis bipedis, vel sicut hominis risibilis. Unde patet, quod ens per accidens non vere dicitur ens.

1180. — Deinde cum dicit « attamen dicendum »

Determinat de ente per accidens secundum quod est possibilis de eo determinatio. Quamvis enim ea, quibus convenit esse per accidens, non cadant sub consideratione alicujus scientiæ, tamen ratio hujus quod est esse per accidens, per aliquam scientiam considerari potest. Sicut etiam licet id quod est infinitum, secundum quod est infinitum, sit ignotum, tamen de infinito secundum quod est infinitum aliqua scientia tractat. Et circa hoc duo facit. Primo *determinat ea, quæ sunt considerata circa ens per accidens.* Secundo excludit quamdam opinionem, per quam removeretur ens per accidens, ibi, « Quod autem sint principia et esse etc. »

1181. — Circa primum duo facit. Primo dicit, quod est dicendum de ente per accidens inquantum contingit de ipso tractare, *tria* ; scilicet quæ est ejus natura, et quæ est ejus causa ; et ex his erit tertium manifestum, quare ejus non potest esse scientia.

1182. — Deinde cum dicit « quoniam igitur »

Prosequitur tria prædicta. Et primo *quæ sit causa entis per accidens* ; dicens, quod quia in entibus quædam sunt semper similiter se habentia ex necessitate, (non quidem secundum quod necessitas ponitur pro violentia, sed prout necessitas dicitur secundum quam non contingit aliter se habere, ut hominem esse animal) ; quædam vero non sunt ex necessitate, nec semper, sed sunt « secundum magis, » idest ut in pluribus. Et « hoc, » scilicet ens ut in pluribus, est causa et principium quod aliquid sit per accidens. In rebus enim quæ sunt semper, non potest esse aliquid per accidens ; quia solum quod est per se potest esse necessarium et sempiternum, ut etiam in quinto habitum est. Unde

relinquitur, quod solum in contingentibus potest esse ens per accidens.

1183. — Contingens autem ad utrumlibet, non potest esse causa alicujus inquantum hujusmodi. Secundum enim quod est ad utrumlibet, habet dispositionem materiæ, quæ est in potentia ad duo opposita: nihil enim agit secundum quod est in potentia. Unde oportet quod causa, quæ est ad utrumlibet, ut voluntas, ad hoc quod agat, inclinetur magis ad unam partem, per hoc quod movetur ab appetibili, et sic sit causa ut in pluribus. Contingens autem ut in paucioribus est ens per accidens cujus causa quæritur. Unde relinquitur, quod causa entis per accidens sit contingens ut in pluribus, quia ejus defectus est ut in paucioribus. Et hoc est ens per accidens.

1184. — Secundo ibi « quod enim » Ostendit naturam entis per accidens, dicens: ideo dico quod id quod est in pluribus est causa entis per accidens, quia quod non est semper neque secundum magis, hoc dicimus esse per accidens. Et hoc est defectus ejus quod est in pluribus, ut si « fuerit hiems » idest tempus pluviosum et frigus « sub » « cane, » idest in diebus canicularibus, hoc dicimus esse per accidens. Non tamen si tunc « fuerit æstuatio, » idest siccitas et calor. Hoc enim est semper vel ut in pluribus, sed illud non. Et similiter dicimus hominem esse album per accidens, quia hoc non est semper nec in pluribus. Hominem vero per se dicimus esse animal, non per accidens, quia hoc est semper. Et similiter ædificator facit sanitatem per accidens, quia ædificator non est aptus natus facere sanitatem inquantum hujusmodi, sed solum medicus. Ædificator autem facit sanitatem inquantum accidit eum esse medicum; et similiter « opsopios », idest cocus « conjectans, » idest intendens facere « voluptatem, » idest delectationem in cibo, faciendo aliquem cibum bene saporatum, facit aliquid salubre. Cibus enim bonus et delectabilis quandoque est

utilis ad sanitatem. Sed hoc non est secundum « artem opsopoieticam, » idest pulmentariam, quod faciat salubre, sed quod faciat delectabile. Et propter hoc dicimus hoc accidere.

1185. — Et notandum quod in primo exemplo fuit ens per accidens secundum concursum in eodem tempore. In secundo per concursum in eodem subjecto, sicut album cum homine. In tertio secundum concursum in eadem causa agente, sicut ædificator et medicus. In quarto secundum concursum in eodem effectu, sicut in pulmento salubre et delectabile. Quamvis autem cocus faciat pulmentum delectabile, tamen hoc fit per accidens salubre. Cocus quidem facit modo quodam salubre secundum quid; sed simpliciter non facit, quia ars operatur per intentionem. Unde quod est præter intentionem artis, non fit ab arte per se loquendo. Et ideo ens per accidens, quod est præter intentionem artis, non fit ab arte. Aliorum enim entium, quæ sunt per se, sunt quandoque aliquæ potentiæ factivæ determinatæ; sed entium per accidens nulla ars neque potentia determinata est factiva. Eorum enim quæ sunt aut fiunt secundum accidens, oportet esse causam secundum accidens, et non determinatam. Effectus enim et causa proportionantur adinvicem; et ideo effectus per accidens habet causam per accidens, sicut effectus per se causam per se.

1186. — Et quia supra dixerat quod ens ut in pluribus est causa entis per accidens, consequenter cum dicit « quare » « quoniam »

Ostendit qualiter ex eo quod est in pluribus, est ens per accidens; dicens, quod, quia non omnia ex necessitate et semper existunt et fiunt, « sed plurima. » « sunt secundum magis, » idest ut in pluribus, ideo necesse est esse quod est secundum accidens, quod neque est semper neque secundum magis, ut hoc quod dico, albus est musicus. Quia tamen aliquando fit, licet non semper nec ut in pluribus, sequitur quod fit per ac-

cidens. Si enim non fieret aliquando id quod est in paucioribus, tunc id quod est in pluribus nunquam deficeret, sed esset semper et ex necessitate, et ita omnia essent sempiterna et necessaria; quod est falsum. Et, quia defectus ejus quod est ut in pluribus, est propter materiam, quæ non subditur perfecte virtuti agentis ut in pluribus, ideo materia est causa accidentis aliter « quam ut in pluribus, » scilicet accidentis ut in paucioribus: causa inquam non necessaria, sed contingens.

1187. — Habito autem, quod non omnia sunt necessaria, sed aliquid est nec semper nec secundum magis, principium hoc oportet hic sumere, utrum nihil sit nec semper, nec secundum magis. Sed hoc patet esse impossibile; quia, cum id quod est ut in pluribus, sit causa entis per accidens, oportet esse et id quod est semper, et id quod est ut in pluribus. Igitur quod est præter utrumque dictorum, est ens secundum accidens.

1188. — Sed utrum iterum id quod est ut in pluribus inest alicui, quod autem est semper nulli inest, aut etiam sunt aliqua sempiterna, considerandum est posterius in duodecimo; ubi ostendet quasdam substantias esse sempiternas. Sic igitur per primam quæstionem quæritur, utrum omnia sint per accidens. Per secundam vero, utrum omnia possibilia, et nihil sempiternum.

1189. — Deinde cum dicit « quod autem »

Ostendit *tertium præmissorum*; scilicet quod *scientia non sit de ente per accidens*. Quod quidem dicit esse palam ex hoc, quod omnis scientia est aut ejus quod est semper, aut ejus quod est in pluribus. Unde cum ens per accidens nec sit semper, nec sit in pluribus, de eo non poterit esse scientia. Primam sic probat. Non enim potest aliquis doceri ab alio, vel docere alium, de eo quod nec est semper, nec ut frequenter. Hoc enim de quo est doctrina oportet esse definitum aut per hoc quod est semper, aut per hoc quod est in pluribus. Sicut quod « melicratum, » idest mixtum ex aqua et melle, utile est febricitantibus, determinatum est ut in pluribus.

1190. — Sed quod « est præter hoc, » idest præter id quod est semper et magis, non potest dici quando fiat, sicut quod fiat in tempore novilunii. Quia quod determinatur fieri in tempore novilunii, vel est semper, vel ut in pluribus. Vel potest esse hoc quod dicitur de nova luna aliud exemplum, ejus scilicet quod determinatur semper; et quod addit, « aut in pluribus fit, » addit, propter differentiam ejus per accidens, quod nec sic nec sic est. Unde subdit « quod accidens sit præter hoc, » scilicet præter ens semper et ens ut magis. Et hæc minor est rationis principalis superius positæ. — Ulterius autem epilogando dicit quod dictum est, quid est ens per accidens, et quæ est causa ejus, et quod de eo non potest esse scientia.

LECTIO III.

Eorum diluitur sententia,

qui a rerum universitate ens per accidens remove re nisi sunt.

C. III. Quod autem sint principia et causæ
 30 generabilia et corruptibilia sine generari et corrumpi, palam. Si enim non hoc, ex necessitate omnia erunt, si ejus quod fit et corrumpitur, non secundum accidens causam aliquam necesse est esse. Utrum enim erit hoc, aut non? Si hoc fiat, erit. Si autem non, non. Hoc autem, si aliud. Et ita
 3 manifestum quia semper tempore ablato a finito tempore, venit usque ad nunc. Quare hic moritur infirmitate aut vi, si exit, aut si facit; sed hoc, si aliud; et ita veniet ad quod nunc est. Aut in factorum aliquid, ut si sit. Hoc autem, si comedit mordicantia. Sed hoc, aut est, aut non. Quare ex necessitate morietur, aut non morietur. Similiter autem et si supersiliat aliquis ad facta, eadem ratio. Jam enim

est hoc in aliquo, dico autem factum. Ex necessitate ergo omnia erunt, quæ sunt futura, et moriturum fore viventem. Jam enim aliquid factum est, ut contraria in eodem corpore; sed si infirmitate aut vi, nondum, nisi hoc factum fuerit.

10

Palam ergo quia usque ad aliquod vadit principium, hoc autem non adhuc ad aliud. Erit ergo ejus quodcumque evenit ipsum, et causa ipsius generationis nulla.

Sed ad principium quale et causam qualem reductio talis? utrum ut ad materiam, aut ad quod cujus gratia, aut ut ad movens, maxime perscrutandum. Ergo de ente secundum accidens prætermittatur. Determinatum est enim sufficienter.

1191. — Postquam Philosophus determinavit de ente per accidens, hic *excludit quamdam opinionem*, per quam tollitur totum ens per accidens. Quidam enim posuerunt, quod quicquid fit in mundo habet aliquam causam per se; et iterum quod qualibet causa posita, necesse est sequi effectum ejus. Unde sequebatur quod per quamdam connexionem causarum omnia ex necessitate acciderent, et nihil esset per accidens in rebus. Et ideo hanc opinionem Philosophus intendit destruere: et circa hoc tria facit. Primo enim *destruit prædictam opinionem*. Secundo infert quamdam conclusionem ex prædictis, ibi, «Palam ergo quia usque ad aliquod etc.» Tertio movet quamdam questionem quæ ex prædictis occasionatur, ibi, «Sed ad principium quale.» Dicit ergo primo, quod palam erit ex sequentibus quod principia et causæ generationis et cor-

ruptionis aliquorum «sunt generabilia et corruptibilia,» idest contingit generari et corrumpi sine generatione et corruptione, idest sine hoc quod sequatur generatio et corruptio. Non enim oportet, quod si generatio alicujus rei vel corruptio est causa generationis aut corruptionis rei alterius, quod posita generatione vel corruptione causæ, de necessitate sequatur generatio vel corruptio effectus: quia quædam causæ sunt agentes ut in pluribus: unde eis positus, adhuc potest impedi effectus per accidens, sicut propter indispositionem materiæ, vel propter occursum contrarii agentis, vel propter aliquid hujusmodi.

1192. — Sciendum tamen, quod Avicenna probat in sua Metaphysica, quod nullus effectus sit possibilis in comparisonem ad suam causam, sed solum necessarius. Si enim posita causa, pos

sibile est effectum non poni, et poni, id autem quod est in potentia inquantum hujusmodi reducit in actum per aliquod ens actu, oportebit ergo quod aliquid aliud a causa faciat ibi sequi effectum in actu. Causa igitur illa non erat sufficiens. Et hoc videtur contra id, quod Philosophus hic dicit.

1193. — Sed sciendum, quod dictum Avicennæ intelligi debet, supposito quod nullum impedimentum causæ adveniat. Necesse est enim causa posita sequi effectum, nisi sit impedimentum, quod quandoque contingit esse per accidens. Et ideo Philosophus dicit, quod non est necessarium generationem sequi vel corruptionem, positis causis generationis vel corruptionis.

1194. — Si enim non est verum hoc quod dictum est, sequetur, quod omnia erunt ex necessitate, si tamen cum hoc quod dictum est, quod posita causa necesse est sequi effectum, ponatur etiam alia positio, scilicet quod cujuslibet quod fit et corrumpitur, necesse sit esse aliquam causam per se et non per accidens. Ex his enim duabus propositionibus, sequitur omnia esse de necessitate. Quod sic probat.

1195. — Si enim quæretur de aliquo, utrum sit futurum vel non, sequitur ex prædictis, quod alterum sit de necessitate verum: quia si omne quod fit habet causam per se suæ factionis, qua posita necesse est ipsum fieri, sequetur quod res illa, de qua quæritur utrum sit futura, fiat, si sit hoc quod ponitur causa ejus; et si illud non fuerit, quod non fiat. Et similiter oportet dicere, quod ista causa erit futura, si aliquod aliud quod est causa ejus, erit futurum.

1196. — Constat autem, quod tempus quantumcumque futurum accipiat, sive post centum annos, sive post mille, est finitum, incipiendo a præsentī nunc usque ad illum terminum. Cum autem generatio causæ præcedat tempore generationem effectus, oportet quod procedendo ab effectu ad causam auferamus aliquid de tempore futuro, et

appropinquemus magis ad præsens. Omne autem finitum consumitur aliquoties ablato quodam ab ipso. Et ita sequitur quod procedendo ab effectu ad causam, et iterum ab illa causa ad ejus causam, et sic deinceps, auferatur totum tempus futurum cum sit finitum, et ita perveniatur ad ipsum nunc.

1197. — Quod quidem patet in hoc exemplo. Si enim omnis effectus habet aliquam causam per se, ad quam de necessitate sequitur, oportet quod iste de necessitate moriatur, vel per infirmitatem, vel per violentiam, si exit domum suam. Exitus enim a domo ejus invenitur causa esse mortis ejus, vel violentiæ; puta si exiens domum invenitur a latronibus et occiditur; vel per infirmitatem; puta si exiens de domo ex æstu incurrit febrem et moritur. Et eodem modo hoc erit ex necessitate, scilicet quod exeat domum ad hauriendum aquam si sitit. Nam sitis invenitur esse causa ut exeat domum ad hauriendum aquam. Similiter per eandem rationem hoc erit de necessitate, scilicet quod sitiatur, si aliquid aliud erit quod est causa sitis: et ita sic procedens de effectu ad causam perveniet ad aliquod « quod nunc est, » idest in aliquod præsens, vel in « aliquod factorum, » idest in aliquod præteritorum. Sicut si dicamus quod sitis erit si comedit mordicantia vel salsa, quæ faciunt sitim: hoc autem, scilicet quod comedat salsa vel non comedat, est in præsentī. Et ita sequitur quod « prædictum futurum, » scilicet quod iste moriatur vel non moriatur, ex necessitate erit.

1198. — Cum enim quælibet conditionalis vera sit necessaria, oportet quod ex quo antecedens est positum, quod consequens ex necessitate ponatur. Sicut hæc est vera, Si Socrates currit, movetur. Posito ergo quod currat, necesse erit ipsum moveri, dum currit. Si autem quilibet effectus habet causam per se, ex qua de necessitate sequitur, oportet quod sit illa conditionalis vera, cujus antecedens est causa et consequens effectus. Et licet inter causam,

quæ nunc est præsens, et effectum qui erit futurus, quandoque sint plurima media, quorum unumquodque est effectus respectu præcedentium, et causa respectu sequentium; tamen sequitur de primo ad ultimum, quod conditionalis sit vera cujus antecedens est præsens et ejus consequens quandoque futurum. Sicut hic, Si comedit salsa, occiditur. Antecedens autem ponitur, ex quo præsens est; ergo de necessitate erit quod occidatur. Et ita omnia alia futura erunt necessaria, quorum causæ proximæ vel remotæ, sunt præsentēs.

1199. — Et similis ratio est si aliquis procedens ab effectibus ad causas, supersiliat « ad facta, » idest ad præterita, hoc est dicere si reducat effectus futuros in aliquam causam præteritam non præsentem; quia hoc quod præteritum est jam est secundum aliquem modum. Hoc autem dico inquantum est factum vel præteritum. Licet enim vita Cæsaris non sit nunc ut in præsentī, est tamen in præterito. Verum enim est Cæsarem vixisse. Et ita nunc est ponere verum esse antecedens conditionalis, in cujus antecedente est causa præterita, et in consequente est causa futura. Et sic sequetur, cum omnes effectus futuros oporteat redigere in tales causas præsentēs vel præteritas, quod omnia futura ex necessitate eveniant. Sicut nos dicimus quod viventem fore moriturum est necessarium absolute, quia sequitur de necessitate ad aliquid quod jam factum est, scilicet duo contraria esse in eodem corpore per commixtionem. Hæc enim conditionalis est vera: Si aliquid corpus est compositum ex contrariis, corrumpetur.

1200. — Hoc autem est impossibile, quod omnia futura ex necessitate eveniant. Ergo illa duo sunt impossibilia, ex quibus hoc sequebatur; scilicet quod quilibet effectus habeat causam per se, et quod causa posita necesse sit effectum poni. Quia ex hoc ipso sequeretur quod jam dictum est, quod quorumlibet effectuum futurorum essent aliquæ causæ jam positæ. Sicut corruptionis animalis,

jam sunt aliquæ causæ positæ. Sed quod iste homo moriatur per infirmitatem vel violentiam, nondum habet aliquam causam positam ex qua de necessitate sequatur.

1201. — Deinde cum dicit « palam » ergo »

Infert quamdam conclusionem ex prædictis; dicens: ergo ex quo non quodlibet, quod fit, habet causam per se, palam, quod in futuris contingentibus, effectus futuri reductio ad causam per se, vadit usque ad aliquod principium; quod quidem principium non reducitur in aliquod principium adhuc per se, sed ipsum erit cujus causa « erit quoddam-que evenit, » idest causa casualis, et illius causæ casualis non erit aliqua alia causa; sicut jam prædictum est, quod ens per accidens non habet causam neque generationem. Verbi gratia, quod iste occidatur a latronibus habet causam per se quia vulneratur; et hoc etiam habet causam per se, quia a latronibus invenitur; sed hoc non habet nisi causam per accidens. Hoc enim quod iste qui negotiatur, ad negotium vadens, inter latrones incidat, est per accidens, ut ex prædictis patet. Unde ejus non oportet ponere aliquam causam. Ens enim per accidens, ut supra dictum est, non habet generationem, et ita ejus generationis causam per se quærere non oportet.

1202. — Deinde cum dicit « sed ad » principium »

Movet quamdam questionem occasionatam ex dictis. Dixit enim supra immediate, quod causæ entium per accidens reducuntur usque ad aliquod principium, cujus non est ponere aliam causam. Et ideo hic inquit de hac reductione, vel ἀναγωγή, quod idem est, ad « quale principium et ad qualem causam debeat fieri, » idest ad quod genus causæ vel principii: scilicet utrum ad aliquam causam primam, quæ sit causa sicut materia; aut ad aliquam, quæ sit causa sicut finis, cujus gratia aliquid fit; aut ad aliquam, quæ sit

causa sicut movens. Prætermittit autem de causa formali, quia quæstio hic habetur de causa generationis rerum, quæ fiunt per accidens. In generatione autem, forma non habet causalitatem, nisi per modum finis. Finis enim et forma in generatione incidunt in idem numero. — Hanc autem quæstionem hic motam non solvit: sed supponit ejus solutionem ab eo quod est determinatum in secundo Physicorum. Ibi enim ostensum est quod fortuna et casus, quæ sunt causæ eorum quæ fiunt per accidens, reducuntur ad genus causæ efficientis. Ergo concludit ex præmissis, quod prætermittendum est loqui de ente per accidens, ex quo determinatum est sufficienter secundum id quod de eo determinari potest.

1203. — Attendendum est autem quod ea quæ Philosophus hic tradit, videntur remove quædam, quæ secundum philosophiam ab aliquibus ponuntur, scilicet fatum et providentiam. Vult enim hic Philosophus, quod non omnia quæ fiunt, reducantur in aliquam causam per se, ex qua de necessitate sequantur: alias sequeretur, quod omnia essent ex necessitate, et nihil per accidens esset in rebus. Illi autem, qui ponunt fatum, dicunt, contingentia, quæ hic fiunt, quæ videntur per accidens, esse reducibilia in aliquam virtutem corporis cælestis, per cujus actionem ea quæ secundum se considerata per accidens fieri videntur, cum quodam ordine producantur. Et similiter illi, qui ponunt providentiam, ea quæ aguntur hic, dicunt esse ordinata secundum ordinem providentiæ.

1204. — Ex utraque igitur positione duo videntur sequi, quæ sunt contraria his, quæ hic Philosophus determinat: quorum primum est: in rebus nihil fit per accidens neque a fortuna neque a casu. Quæ enim secundum aliquem ordinem procedunt, non sunt per accidens. Sunt enim vel semper vel in majori parte. Secundum autem est, quod omnia ex necessitate eveniant. Si enim omnia ex necessitate eveniunt quorum causa vel

ponitur in præsentī, vel jam est posita in præterito, ut ratio Philosophi procedit, eorum autem quæ sunt sub providentia vel fato causa ponitur in præsentī, et jam posita est in præterito, eo quod providentia est immutabilis et æterna, motus etiam cæli est invariabilis: videtur sequi quod ea quæ sunt sub providentia vel fato, ex necessitate contingant. Et ita, si omnia quæ hic aguntur, fato et providentia subduntur, sequitur quod omnia ex necessitate proveniant. Videtur ergo quod secundum intentionem Philosophi non sit ponere neque providentiam neque fatum.

1205. — Ad horum autem evidentiam considerandum est, quod quanto aliqua causa est altior, tanto ejus causalitas ad plura se extendit. Habet enim causa altior proprium causatum altius quod est communius et in pluribus inventum. Sicut in artificialibus patet quod ars politica, quæ est supra militarem, ad totum statum communis se extendit. Militaris autem solum ad eos, qui in ordine militari continentur. Ordinatio, autem quæ est in effectibus ex aliqua causa tantum se extendit quantum extendit se illius causæ causalitas. Omnis enim causa per se habet determinatos effectus, quos secundum aliquem ordinem producit. Manifestum igitur est, quod effectus relati ad aliquam inferiorem causam nullum ordinem habere videntur, sed per accidens sibiipsis coincidunt; qui si referantur ad superiorem causam communem, ordinati inveniuntur, et non per accidens conjuncti, sed ab una per se causa simul producti sunt.

1206. — Sicut floritio hujus herbæ vel illius, si referatur ad particularem virtutem, quæ est in hac planta vel in illa, nullum ordinem habere videtur, — immo videtur esse accidens —, quod hac herba florente illa floreat. Et hoc ideo, quia causa virtutis hujus plantæ extendit se ad floritionem hujus, et non ad floritionem alterius: unde est quidem causa, quod hæc planta floreat, non autem quod simul cum altera. Si autem

ad virtutem corporis cælestis, quæ est causa communis, referatur, invenitur hoc non esse per accidens, quod hac herba florente illa floreat, sed esse ordinatum ab aliqua prima causa hoc ordinante, quæ simul movet utramque herbam ad floritionem.

1207. — Invenitur autem in rebus triplex causarum gradus. Est enim primo causa incorruptibilis et immutabilis, scilicet divina; sub hac secundo est causa incorruptibilis, sed mutabilis; scilicet corpus cæleste; sub hac tertio sunt causæ corruptibiles et mutabiles. Hæ igitur causæ in tertio gradu existentes sunt particulares, et ad proprios effectus secundum singulas species determinatæ: ignis enim generat ignem, et homo generat hominem, et planta plantam.

1208. — Causa autem secundi gradus est quodammodo universalis, et quodammodo particularis. Particularis quidem, quia se extendit ad aliquod genus entium determinatum, scilicet ad ea quæ per motum in esse produciuntur; est enim causa movens et mota. Universalis autem, quia non ad unam tantum speciem mobilium se extendit causalitas ejus, sed ad omnia, quæ alterantur et generantur et corrumpuntur: illud enim quod est primo motum, oportet esse causam omnium consequenter mobilium.

1209. — Sed causa primi gradus est simpliciter universalis: ejus enim effectus proprius est esse: unde quicquid est, et quocumque modo est, sub causalitate et ordinatione illius causæ proprie continetur.

1210. — Si igitur ea quæ hic sunt contingentia, reducamus in causas proximas particulares tantum, inveniuntur multa fieri per accidens, tum propter concursus duarum causarum, quarum una sub altera non continetur, sicut cum præter intentionem occurrunt mihi latrones. (Hic enim concursus causatur ex duplici virtute motiva, scilicet mea et latronum.) Tum etiam propter defectum agentis, cui accidit debilitas, ut non pos-

sit pervenire ad finem intentum; sicut cum aliquis cadit in via propter assitudinem. Tum etiam propter indispositionem materiæ, quæ non recipit formam intentam ab agente, sed alterius modi sicut accidit in monstruosis partibus animalium.

1211. — Hæc autem contingentia, si ulterius in causam cælestem reducantur, multa horum inveniantur non esse per accidens; quia causæ particulares etsi non continentur sub se invicem, continentur tamen sub una causa communi cælesti; unde concursus earum potest habere aliquam unam causam cælestem determinatam. Quia etiam virtus corporis cælestis et incorruptibilis est: et impassibilis, non potest exire aliquis effectus ordinem causalitatis ejus propter defectum vel debilitatem ipsius virtutis. Sed quia agit movendo, et omne tale agens requirit materiam determinatam et dispositam, potest contingere quod in rebus naturalibus virtus cælestis non consequatur suum effectum propter materiæ indispositionem; et hoc erit per accidens.

1212. — Quamvis igitur multa, quæ videntur esse per accidens reducendo ipsa ad causas particulares, inveniantur non esse per accidens reducendo ipsa ad causam communem universalem, scilicet virtutem cælestem, tamen etiam hac reductione facta, inveniuntur esse aliqua per accidens, sicut superius est habitum a Philosopho. Quando enim agens aliquod inducit effectum suum ut in pluribus, et non semper, sequetur, quod deficiat in paucioribus, et hoc per accidens est. Si igitur corpora cælestia effectos suos inducant in inferiora corpora, ut in pluribus, et non semper, propter materiæ indispositionem, sequetur, quod ipsum sit per accidens, quod virtus cælestis effectum suum non consequatur.

1213. — Licet etiam ex hoc inveniatur aliqua per accidens, facta reductione ad corpus cæleste: quia in istis inferioribus sunt aliquæ causæ agentes, quæ possunt per se agere absque im-

pressionem corporis celestis, scilicet animas rationales, ad quas non pertinet virtus corporis celestis, (cum sint formae corporibus non subjectae), nisi forte per accidens, inquantum scilicet ex impressione corporis celestis fit aliqua immutatio in corpore, et per accidens in viribus animae, quae sunt actus quarundam partium corporis, ex quibus anima rationalis inclinatur ad agendum, licet nulla necessitas inducatur. cum habeat liberum dominium super passiones, ut eis dissentiat. Illa igitur, quae in his inferioribus inveniuntur per accidens fieri reducendo ad has causas, scilicet animas rationales, prout non sequuntur inclinationem, quae est ex impressione celesti, non inveniuntur per se fieri per reductionem ad virtutem corporis celestis.

1214. — Et sic patet, quod positio fati, quae est quaedam dispositio inherens rebus inferioribus ex actione corporis celestis, non removet omnia ea quae sunt per accidens.

1215. — Sed si ulterius ista contingentia reducantur in causam altissimam divinam, nihil inveniri poterit, quod ab ordine ejus exeat, cum ejus causalitas extendat se ad omnia inquantum sunt entia. Non potest igitur sua causalitas impediri per indispositionem materiae; quia et ipsa materia, et ejus dispositiones non exeunt ab ordine illius agentis, quod est agens per modum dantis esse, et non solum per modum moventis et alterantis. Non enim potest dici, quod materia praesupponatur ad esse, sicut praesupponitur ad moveri, ut ejus subiectum; quinimo est pars essentiae rei. Sicut igitur virtus alterantis et moventis non impeditur ex essentia motus, aut ex termino ejus, sed ex subjecto, quod praesupponitur; ita virtus dantis esse non impeditur a materia, vel a quocumque, quod adveniat qualitercumque ad esse rei. Ex quo etiam patet, quod nulla causa agens potest esse in istis inferioribus, quae ejus ordini non subdatur.

1216. — Relinquitur igitur quod omnia, quae hic fiunt, prout ad primam

causam divinam referuntur, inveniuntur ordinata et non per accidens existere; licet per comparisonem ad alias causas per accidens esse inveniuntur. Et propter hoc secundum fidem catholicam dicitur, quod nihil fit temere sive fortuito in mundo, et quod omnia subduntur divinae providentiae. Aristoteles autem hic loquitur de contingentibus quae hic fiunt, in ordine ad causas particulares, sicut per ejus exemplum apparet.

1217. — Nunc autem restat videre quomodo positio fati et providentiae non tollit a rebus contingentiam, quasi omnia ex necessitate eveniant. Et de fato quidem manifestum est per ea quae dicta sunt. Jam enim est ostensum, quod licet corpora caelestia et eorum motus et actiones quantum in ipsis est necessitatem habeant, tamen effectus eorum in istis inferioribus potest deficere, vel propter indispositionem materiae, vel propter animam rationalem quae habet liberam electionem sequendi inclinationes, quae sunt ex impressione celesti, vel non sequendi: et ita relinquitur, quod hujusmodi effectus non ex necessitate, sed contingentiter proveniant. Non enim positio causae celestis est positio causae talis, ad quam de necessitate sequatur effectus, sicut ad compositionem ex contrariis sequitur mors animalis, ut in littera tangitur.

1218. — Sed de providentia majorem habet difficultatem. Providentia enim divina falli non potest. Haec enim duo sunt impossibilia, quod aliquid sit provisum a Deo, et non fiat: et ita videtur, quod ex quo providentia jam ponitur, quod ejus effectum necesse sit sequi.

1219. — Sed sciendum est, quod ex eadem causa dependet effectus, et omnia quae sunt per se accidentia illius effectus. Sicut enim homo est a natura, ita et omnia ejus per se accidentia, ut risibile, et mentis disciplinae susceptibile. Si autem aliqua causa non faciat hominem simpliciter sed hominem talem, ejus non erit constituere ea quae sunt per se accidentia hominis, sed so-

lum uti eis. Politicus enim facit hominem civilem; non tamen facit eum mentis disciplinæ susceptibilem, sed hac ejus proprietate utitur ad hoc quod homo fiat civilis.

1220. — Sicut autem dictum est, ens inquantum ens est, habet causam ipsum Deum: unde sicut divinæ providentiæ subditur ipsum ens, ita etiam omnia accidentia entis inquantum est ens, inter quæ sunt necessarium et contingens. Ad divinam igitur providentiam pertinet non solum quod faciat hoc ens, sed quod det ei contingentiam vel necessitatem. Secundum enim quod unicuique dare voluit contingentiam vel necessitatem, præparavit ei causas medias, ex quibus de necessitate sequatur, vel contingenter. Invenitur igitur uniuscujusque effectus secundum quod est sub ordine divinæ providentiæ necessitatem habere. Ex quo contingit quod hæc conditionalis est vera, Si aliquid est a Deo provisum, hoc erit.

1221. — Secundum autem quod effectus aliquis consideratur sub ordine causæ proximæ, sic non omnis effectus est necessarius; sed quidam necessarius

et quidam contingens secundum analogiam suæ causæ. Effectus enim in suis naturis simulantur causis proximis, non autem remotis, ad quarum conditionem pertingere non possunt.

1222. — Sic ergo patet, quod cum de divina providentia loquimur, non est dicendum solum, hoc est provisum a Deo ut sit, sed hoc est provisum a Deo, ut contingenter sit, vel ut necessario sit. Unde non sequitur secundum rationem Aristotelis hic inductam, quod ex quo divina providentia est posita, quod omnes effectus sint necessarii; sed necessarium est effectus esse contingenter, vel de necessitate. Quod quidem est singulare in hac causa, scilicet in divina providentia. Reliquæ enim causæ non constituunt legem necessitatis vel contingentiae, sed constituta a superiori causa utuntur. Unde causalitati cujuslibet alterius causæ subditur solum quod ejus effectus sit. Quod autem sit necessario vel contingenter, dependet ex causa altiori, quæ est causa entis inquantum est ens; a qua ordo necessitatis et contingentiae in rebus provenit.

LECTIO IV.

Quomodo ens verum dicatur et in quo sit verum et falsum, exponitur: quod item tale ens verum et ens per accidens merito excluduntur ab ista scientia, concludit.

20

Quod autem ut verum, ens; et non ens, ut falsum, quoniam secundum compositionem et divisionem, totaliter autem circa partitionem contradictionis. Verum quidem enim affirmationem contradictionis in composito habet, negationem vero in disjuncto. Sed falsum hujus partitionis contradictionem.

Quomodo autem quod simul aut quod separatim intelligere accidit, alius sermo. Dico autem quod simul et separatim, non ut eo consequenter, sed in unum aliquid fieri.

Non est autem verum et falsum in rebus, ut quod quid bonum verum, quod autem malum falsum, sed in mente. Circa vero simplicia et quid est nec in mente est. Igitur quaecumque oportet speculari circa sic ens et non ens, posterius perscrutandum est.

Quoniam autem complexio et divisio 30
est in mente et non in rebus. Quod autem ita ens, alterum ens a propriis: aut enim quia quid est, aut quia quale, aut quia quantum, aut si quid aliud copulat aut dividit mens. Quod quidem ut accidens, et quod ut verum ens, prætermittendum. Causa enim hujus quidem indefinita, illius vero mentis aliqua passio, et utraque circa reliquum ge- 1028a
nus entis, et non extra ostendunt entem aliquam naturam entis. Quapropter ea quidem prætermittantur. Perscrutanda vero sunt ipsius entis causæ et principia, inquantum ens. Palam autem in quibus determinavimus de eo quoties unumquodque dicitur, quia multipliciter dicitur ens.

1223. — Postquam determinavit Philosophus de ente per accidens, *hic determinat de ente, quod significat veritatem propositionis*: et circa hoc duo facit. Primo determinat qualiter dicatur hujusmodi ens. Secundo removet ipsum a principali consideratione hujus scientiæ, ibi, « Quoniam autem complexio etc. ». Circa primum tria facit. Primo *ostendit qualiter hujusmodi ens dicatur*. Secundo respondet cuidam questioni, ibi, « Quomodo autem quod simul etc. » Tertio manifestat quoddam quod dixerat, ibi, « Non est autem verum et falsum in rebus etc. » Dicit ergo « quod ens quoddam dicitur quasi verum, » id est quod nihil aliud significat nisi veritatem. Cum enim interrogamus si homo est animal, respondetur quod est; per quod significatur, propositionem præmissam esse veram. Et eodem modo non ens significat quasi falsum. Cum

enim respondetur, Non est, significatur quod proposita oratio sit falsa. Hoc autem ens, quod dicitur quasi verum, et non ens, quod dicitur quasi falsum, consistit circa compositionem et divisionem. Voces enim incomplexæ neque verum neque falsum significant; sed voces complexæ, per affirmationem aut negationem veritatem aut falsitatem habent. Dicitur autem hic affirmatio compositio, quia significat prædicatum inesse subjecto. Negatio vero dicitur hic divisio, quia significat prædicatum a subjecto removeri.

1224. — Et cum voces sint signa intellectuum, similiter dicendum est de conceptionibus intellectus. Quæ enim sunt simplices, non habent veritatem neque falsitatem, sed solum illæ quæ sunt complexæ per affirmationem vel negationem.

1225. — Et quia prædictum ens et

non ens, scilicet verum et falsum, consistit in compositione et divisione, ideo similiter consistit circa partitionem contradictionis. Unaquæque enim contradictionum partiuntur sibi invicem verum et falsum; ita quod altera pars est vera, et altera pars est falsa. Cum enim contradictio ex affirmatione et negatione constituatur, utraque autem harum ex prædicato sit et subjecto, prædicatum et subjectum dupliciter se possunt habere. Aut enim sunt conjuncta in rerum natura, sicut homo et animal; aut sunt disjuncta, ut homo et asinus.

1226. — Si ergo formantur duæ contradictiones: una ex terminis conjunctis, ut, homo est animal, homo non est animal; alia ex terminis disjunctis, ut, homo est asinus, homo non est asinus, utramque contradictionem inter se condividunt verum et falsum; ita quod verum pro parte sua « habet affirmationem in composito, » idest in terminis conjunctis, et « negationem in disjuncto, » idest in terminis disjunctis. Hæ enim duæ sunt veræ, homo est animal et homo non est asinus. Sed falsum pro sua parte habet « contradictionem partitionis, » idest contradictoria eorum, quæ cedunt in partem veri. Habet enim falsum pro sua parte negationem in conjuncto, et affirmationem in disjuncto. Hæ enim duæ sunt falsæ, homo non est animal, et homo est asinus.

1227. — Deinde cum dicit « quomodo autem »

Removet quamdam dubitationem, quæ posset occasionari ex dictis. Dixerat enim quod verum et falsum consistunt in compositione et divisione, vocum quidem secundo, intellectus autem primo et principaliter: omnis autem compositio vel divisio plurium est: et ideo potest esse dubium, quomodo ista quæ componuntur et dividuntur, intellectus intelligat: utrum scilicet simul, aut separatim. Sed dicit, quod hoc pertinet ad alium sermonem, scilicet ad librum de Anima.

1228. — Et quia Simul dupliciter

dicatur, quandoque enim significat unitatem, sicut dicimus simul esse secundum tempus quæ sunt in uno et eodem instanti: quandoque vero significat conjunctionem et vicinitatem eorum quæ consequenter se habent, sicut dicimus duos homines esse simul secundum locum, quorum loca sunt conjuncta et consequenter se habentia, et secundum tempus, quæ se tempore consequuntur: ideo exponit quæstionem motam, qua quæsit utrum simul aut separatim intelligat intellectus ea quæ componuntur et dividuntur: dicens, quod non intelligit simul secundum quod aliqua dicuntur esse simul, ut consequenter se habent; sed secundum quod aliqua dicuntur esse simul in eo quod fit aliquid unum.

1229. — Et in hoc innuitur solutio quæstionis. Si enim intellectus intelligat hominem et animal unumquodque secundum se, ut sunt duo quædam, intelligit ea consequenter duabus conceptionibus simplicibus, non formans ex eis affirmationem neque negationem. Cum autem ex eis format compositionem vel divisionem, intelligit ambo ut unum, inquantum scilicet ex eis aliquod unum fit: sicut etiam partes cujuslibet totius intelligit intellectus ut unum, intelligendo ipsum totum. Non enim intelligit domum intelligendo prius fundamentum et postea parietem et postea tectum; sed omnia ista intelligit simul, inquantum ex eis fit unum. Similiter intelligit prædicatum et subjectum simul, inquantum ex eis fit unum, scilicet affirmatio et negatio.

1230. — Deinde cum dicit « non est autem »

Manifestat quoddam quod dixerat scilicet quod verum et falsum sint in compositione et divisione. Quod quidem probat per modum cujusdam divisionis. Eorum enim, quæ dicuntur voce, quædam sunt in rebus extra animam, quædam autem sunt in anima tantum. Album enim et nigrum sunt extra animam; sed rationes horum sunt in anima tantum. Posset autem aliquis credere, quod ve-

rum et falsum sint etiam in rebus sicut bonum et malum; ita quod verum sit quoddam bonum, et falsum sit quoddam malum: hoc enim oporteret si verum et falsum essent in rebus. Verum enim quamdam perfectionem naturæ significat, Falsum vero defectum. Omnis autem perfectio in rebus existens, ad perfectionem et bonitatem naturæ pertinet, defectus vero et privatio ad malitiam.

1231. — Sed ipse hoc negat; dicens, quod verum et falsum non sunt in rebus, ita quod verum rationis sit quoddam bonum naturæ, et falsum sit quoddam malum; sed « sunt tantum in « mente, » idest in intellectu.

1232. — Intellectus autem habet duas operationes, quarum una vocatur indivisibilibus intelligentia, per quam intellectus format simplices conceptiones rerum intelligendo quod quid est uniuscujusque rei. Alia ejus operatio est per quam componit et dividit.

1233. — Verum autem et falsum, etsi sint in mente, non tamen sunt circa illam operationem mentis, qua intellectus format simplices conceptiones, et quod quid est rerum. Et hoc est quod dicit, quod « verum et falsum, circa simplicia et quod quid est, nec in mente « est. » Unde relinquitur per locum a divisione, quod ex quo non est in rebus, nec est in mente circa simplicia et quod quid est, quod sit circa compositionem et divisionem mentis primo et principaliter; et secundo vocis, quæ significat conceptionem mentis. Et ulterius concludit, quod quæcumque oportet speculari circa ens et non ens sic dictum, scilicet prout ens significat verum, et non ens falsum, « posterius « perscrutandum est, » scilicet in fine noni et etiam in libro de Anima, et in logicis. Tota enim logica videtur esse de ente et non ente sic dicto.

1234. — Sciendum est autem, quod cum quælibet cognitio perficiatur per hoc quod similitudo rei cognitæ est in cognoscente; sicut perfectio rei cognitæ consistit in hoc quod habet talem

formam per quam est res talis, ita perfectio cognitionis consistit in hoc, quod habet similitudinem formæ prædictæ. Ex hoc autem, quod res cognita habet formam sibi debitam, dicitur esse bona; et ex hoc, quod aliquem defectum habet, dicitur esse mala. Et eodem modo ex hoc quod cognoscens habet similitudinem rei cognitæ, dicitur habere veram cognitionem: ex hoc vero, quod deficit a tali similitudine, dicitur falsam cognitionem habere. Sicut ergo bonum et malum designant perfectiones, quæ sunt in rebus: ita verum et falsum designant perfectiones cognitionum.

1235. — Licet autem in cognitione sensitiva possit esse similitudo rei cognitæ, non tamen rationem hujus similitudinis cognoscere ad sensum pertinet, sed solum ad intellectum. Et ideo, licet sensus de sensibili possit esse verus, tamen sensus veritatem non cognoscit, sed solum intellectus: et propter hoc dicitur quod verum et falsum sunt in mente.

1236. — Intellectus autem habet apud se similitudinem rei intellectæ, secundum quod rationes incomplexorum concipit; non tamen propter hoc ipsam similitudinem dijudicat, sed solum cum componit vel dividit. Cum enim intellectus concipit hoc quod est animal rationale mortale, apud se similitudinem hominis habet; sed non propter hoc cognoscit se hanc similitudinem habere, quia non judicat hominem esse animal rationale et mortale: et ideo in hac sola secunda operatione intellectus est veritas et falsitas, secundum quam non solum intellectus habet similitudinem rei intellectæ, sed etiam super ipsam similitudinem reflectitur, cognoscendo et dijudicando ipsam. Ex his igitur patet, quod veritas non est in rebus, sed solum in mente, et etiam in compositione et divisione.

1237. — Et si res dicatur aliquando falsa, vel etiam definitio, hoc erit in ordine ad affirmationem et ad negationem. Dicitur enim res falsa, ut in fine quinti habitum est, aut quæ non

est omnino, sicut diametrum commensurabilem; aut quia est quidem, sed est apta nata videri aliter quam sit. Et similiter definitio dicitur falsa, aut quia nullius, vel quia assignatur alteri quam ei cuius est. In omnibus enim his modis patet quod falsum in rebus vel in definitionibus dicitur, ratione falsæ enunciationis de ipsis.

1238. — Et similiter patet de vero. Nam res dicitur vera, quando habet propriam formam, quæ ei ostenditur inesse. Et definitio vera, quæ vere competit ei cui assignatur.

1239. — Patet etiam quod nihil prohibet verum esse quoddam bonum, secundum quod intellectus cognoscens accipitur ut quædam res. Sicut enim quælibet alia res dicitur bona sua perfectione, ita intellectus cognoscens, sua veritate.

1240. — Apparet etiam ex his quæ hic dicuntur, quod verum et falsum, quæ sunt objecta cognitionis, sunt in mente. Bonum vero et malum, quæ sunt objecta appetitus, sunt in rebus. Item quod, sicut cognitio perficitur per hoc quod res cognitæ sunt in cognoscente, ita appetitus quicumque perficitur per ordinem appetentis ad res appetibiles.

1241. — Deinde cum dicit « quoniam autem »

Excludit ens verum et ens per accidens a principali consideratione huius doctrinæ; dicens, quod compositio et divisio, in quibus est verum et falsum, est in mente, et non in rebus. Invenitur siquidem et in rebus aliqua compositio; sed talis compositio efficit unam rem, quam intellectus recipit ut unum simplici conceptione. Sed illa compositio vel divisio, qua intellectus coniungit vel dividit sua concepta, est tantum in intellectu, non in rebus. Consistit enim in quadam duorum comparisonem conceptorum; sive illa duo sint idem secundum rem, sive diversa. Utilitur enim intellectus quandoque uno ut duobus compositionem formans; sicut dicitur, homo est homo: ex quo patet

quod talis compositio est solum in intellectu, non in rebus. Et ideo illud, quod est ita ens sicut verum in tali compositione consistens, est alterum ab his quæ proprie sunt entia, quæ sunt res extra animam, quarum unaquæque est « aut quod quid est, » idest substantia, aut quale, aut quantum, aut aliquod incomplexum, quod mens copulat vel dividit.

1242. — Et ideo utrumque est prætermittendum; scilicet et ens per accidens, et ens quod significat verum; quia hujus, scilicet entis per accidens, causa est indeterminata, et ideo non cadit sub arte, ut ostensum est. Illius vero, scilicet entis veri, causa est « alia qua passio mentis, » idest operatio intellectus componentis et dividitis. Et ideo pertinet ad scientiam de intellectu.

1243. — Et alia ratio est, quia « utrumque, » scilicet ens verum et ens per accidens, sunt circa aliquod genus entis, non circa ens simpliciter per se quod est in rebus; et non ostendunt aliquam aliam naturam entis existentem extra per se entia. Patet enim quod ens per accidens est ex concursu accidentaliter entium extra animam, quorum unumquodque est per se. Sicut grammaticum musicum licet sit per accidens, tamen et grammaticum et musicum est per se ens, quia utrumque per se acceptum, habet causam determinatam. Et similiter intellectus compositionem et divisionem facit circa res, quæ sub prædicamentis continentur.

1244. — Unde si determinetur sufficienter illud genus entis quod continetur sub prædicamento, manifestum erit et de ente per accidens, et de ente vero. Et propter hoc huiusmodi entia prætermittuntur. Sed perscrutandæ sunt causæ et principia ipsius entis per se dicti, inquantum est ens. De quo palam est ex his quæ determinavimus in quinto libro; ubi dictum est, quoties unumquodque talium nominum dicitur, quod ens dicitur multipliciter, sicut infra in principio septimi sequetur.

LIBER SEPTIMUS

SUMMA LIBRI. — DE ESSENTIA SUBSTANTIARUM SENSIBILIVM PER RATIONES LOGICAS ET COMMUNES DISSEKITUR.

LECTIO I.

Ratione ac signo, et antiquorum consuetudine, de sola substantia in scientia de ente tractandum esse probat, quæ tempore, ratione, cognitione, natura prius esse accidente ostenditur; quæ demum cum ex antiquorum opinionibus, tum ex ipsius Aristotelis sententia tractanda sint de substantia proponuntur.

C. I. 10 Ens dicitur multipliciter, sicut diximus in his quæ de quoties. Significat enim hoc quid est, et hoc aliquid, illud vero quod quale, aut quantum, aut aliorum unumquodque sic prædicamentorum. Toties autem de ente dicto, palam quia horum primum ens est quod quid est quod significat substantiam.

20 Nam quando dicimus quale quid hoc, aut bonum dicimus aut malum, sed non tricubitus, aut hominem. Quando vero quid est, nec album, nec calidum, nec tricubitus: sed hominem aut Deum. Alia vero dicuntur entia, eo quod taliter entis, hæc quidem qualitates esse, illa vero quantitates, alia passiones, alia aliud quid tale.

Unde et utique dubitabit aliquis, utrum vadere et sanare et sedere unumquodque ipsorum sit ens aut non ens, similiter autem et in aliis talibus. Nihil enim ipsorum nec secundum se aptum natum, nec separari possibile a substantia. Sed magis siquidem vadens entium est aliquid, et sedens et sanans. Hæc autem apparent magis entia, quia aliquid est subjectum ipsis determinatum. Hæc autem est substantia et unumquodque quod quidem in categoria tali apparet. Bonum enim aut sedens, non sine hoc dicitur. Pa-

lam ergo quia propter eam et illorum singula sunt. Quare primum ens, et non ens aliquid, sed ens simpliciter, substantia utique erit. 30

Multipliciter quidem igitur dicitur quod primum. Sed substantia omnium primum est ratione, et notitia, et tempore. Aliorum enim catagorematum nullum est separabile, hæc autem sola. Et ratione hoc primum. Necesse est enim in uniuscujusque ratione, substantiæ rationem esse. Et scire tunc singula maxime putamus, quando quid est homo cognoscimus, aut ignis, magis quam aut quale, aut quantum, aut ubi. Quoniam tunc horum eorundem singula scimus, quando quid est ipsum quale aut quantum scimus. 40

Et quod olim et nunc et semper quæsitum est et semper dubitatum quid ens, hoc est quæ substantia. Hoc enim quidam unum esse dicunt, illi vero plura quam unum; et hi quidem finita, illi vero infinita. Quapropter nobis maxime, et primum et solum, ut est dicere, de sic ente, speculandum est quid est.

Videtur autem substantia inexistere C. II. manifestissime quidem corporibus. 10 Unde animalia, et plantas, et eorum

partes substantias esse dicimus, et naturalia corpora, ut ignem, aquam, et terram, et talium singula, et quaecumque, aut partes eorum, aut ex his sunt, aut partibus, aut omnibus, ut cælum et partes ejus, ut astra, et luna et sol. Utrum vero hæ solæ substantiæ sunt, aut et aliæ, aut horum quidem nullum, alteræ autem quædam, perscrutandum.

Videntur quibusdam corporis termini, ut superficies, et linea, et punctus, et unitas, esse substantiæ magis quam corpus et solidum. Amplius præter sensibilia hi quidem non opinantur aliquid esse talium; illi vero plura et magis entia sempiterna, ut Plato species ipsas et mathematica, duas substantias, tertiam vero sensibilibus cor-

porum substantiam. Sed Leucippus plures substantias ab uno inchoans, et principia cujuslibet substantiæ, aliud quidem numerorum, aliud autem magnitudinum, deinde animæ, et hoc modo protendit substantias. Quidam vero species et numeros eandem habere dicunt naturam, alia vero habita, lineas et superficiem, usque ad primam cæli substantiam et sensibilia.

De his igitur quid dicitur bene et quid non bene, et quæ sunt substantiæ, et utrum sint aliquæ præter sensibiles, aut non sunt; et istæ quomodo sunt, et utrum est aliqua separabilis substantia, et quare, et quomodo, aut nulla præter sensibiles, perscrutandum, cum descripserimus primo substantiam quid est.

30

SYNOPSIS

(Lect. I.)

Posito præmio (1-68), incipit prosequi scientiam præfatam.

(ostendit quid priores philosophi de Causis rerum tradiderunt 69-272.)

veritatem hujus scientiæ incipit prosequi 273-2663.

(determinat ea quæ pertinent ad considerationem universalis veritatis 274-337.)

incipit inquirere veritatem de omnibus quæ ad considerationem hujus scientiæ per-
(procedit modo disputativo 338-528.) | tinent 338-2663.

procedit demonstrative 529-2663.

(dicit de quibus est consideratio hujus scientiæ 529-748.)

incipit determinare de rebus quas scientia ista considerat 749-2663.

(distinguit intentiones nominum quæ in hujus scientiæ consideratione cadunt
| 749-1143.)

incipit determinare de rebus quæ sub consideratione hujus scientiæ cadunt
| 1144-2663.

(ostendit per quem modum hæc scientia debet determinare de ente 1144-1244.)

incipit determinare de ente 1245-2663.

determinat de ente inquantum ens 1245-2145.

de ente 1245-1919.

de ente prout per decem prædicamenta dividitur 1245-1767.

ostendit quod de sola substantia sit determinandum 1246-1269.

de substantia determinandum 1246-1262.

hoc ostendit per rationem 1246-1259.

substantia est primum ens 1246-1256.

intentum 1247.

probatio 1248-1256.

quomodo substantia dicatur primum 1257-1259.

hoc ostendit per consuetudinem Philosophorum 1260-1262.

quid de substantia determinandum 1263-1269.

opiniones aliorum 1263-1267.

quid de harum veritate dicendum 1268-1269.

incipit de substantia determinare [vide lect. II et seq.].

1245. — Postquam Philosophus removit a principali consideratione hujus scientiæ ens per accidens, et ens secundum quod significat verum, hic incipit determinare de ente per se, quod est extra animam, de quo est principalis consideratio hujus scientiæ. Dividitur autem pars ista in duas partes. Hæc enim scientia et determinat de ente inquantum est ens, et de primis principiis entium, ut in sexto libro est habitum. In prima ergo parte determinatur de ente. In secunda de primis principiis entis, in duodecimo libro, ibi, « De substantia quidem etc. » Quia vero ens et unum se consequuntur, et sub eadem consideratione cadunt, ut in principio quarti est habitum, ideo prima pars dividitur in partes duas. In prima determinat de ente. In secunda de uno et de his quæ consequuntur ad unum, in decimo libro, ibi, « Unum quia multis » dicitur. » Ens autem per se, quod est extra animam, dupliciter dividitur, ut in quinto libro est habitum. Uno modo per decem prædicamenta, alio modo per potentiam et actum. Dividitur ergo prima pars in duas. In prima determinat de ente secundum quod dividitur per decem prædicamenta. In secunda determinat de ente secundum quod dividitur per potentiam et actum, in nono libro, ibi, « Ergo de primo ente etc. »

1246. — Prima autem pars dividitur in duas. In prima ostendit quod ad determinandum de ente, prout in decem prædicamenta dividitur, oportet determinare de sola substantia. In secunda incipit de substantia determinare, ibi, « Dicitur autem substantia et si non » multiplicius etc. » Circa primum duo facit. Primo ostendit quod de substantia est determinandum. Secundo ostendit quid de ea sit tractandum, ibi, « Videtur autem substantia. » Circa primum duo facit. Primo ostendit quod intendens tractare de ente, de sola substantia debet tractare per rationem. Secundo per consuetudinem aliorum, ibi, « Et quod olim, et nunc etc. » Intendit ergo in prima parte talem ratio-

nem ponere. Illud quod est primum inter entia quasi ens simpliciter et non secundum quid, sufficienter demonstrat naturam entis: sed substantia est hujusmodi; ergo sufficit ad cognoscendum naturam ens determinare de substantia. Circa hoc autem duo facit. Primo ostendit, quod substantia sit primum ens. Secundo ostendit quomodo dicatur primum, ibi, « Multipliciter quidem igitur dicitur primum etc. » Circa primum duo facit.

1247. — Primo proponit intentum quod ens dicitur multipliciter, ut dictum est in quinto libro, in quo diviserat quoties dicuntur hujusmodi nomina, quia quoddam ens significat « quid est » et hoc aliquid, » idest substantiam; ut per quid, intelligatur essentia substantiæ, per hoc aliquid suppositum, ad quæ duo omnes modi substantiæ reducuntur, ut in quinto est habitum. Illud vero significat qualitatem vel quantitatem, aut aliquid aliorum prædicamentorum. Et cum ens tot modis dicatur, palam est quod inter omnia entia, primum est quod quid est, idest ens quod significat substantiam.

1248. — Secundo ibi « nam quando »

Probat propositum; et utitur tali ratione. Quod est per se et simpliciter in unoquoque genere, est prius eo quod est per aliud et secundum quid. Sed substantia est ens simpliciter et per seipsam: omnia autem alia genera a substantia sunt entia secundum quid et per substantiam: ergo substantia est prima inter alia entia.

1249. — Minorem autem dupliciter manifestat. Primo ex ipso modo loquendi sive prædicandi; dicens, quod ex hoc palam est quod substantia sit primum entium, quia quando dicimus de aliquo quale quid sit, dicimus ipsum esse aut bonum aut malum. Hæc enim significant qualitatem, quæ aliud est a substantia et quantitate. Tricubitum autem significat quantitatem, et homo significat substantiam. Et ideo quando dicimus quale est aliquid, non dicimus

ipsum esse tricubitum neque hominem. Sed quando dicimus quid est de aliquo, non dicimus ipsum esse album, nec calidum, quæ significant qualitatem; nec tricubitum, quod significat quantitatem; sed hominem aut Deum, quæ significant substantiam.

1250. — Ex quo patet quod illa quæ significant substantiam, dicunt quid est aliquid absolute. Quæ autem prædicant qualitatem, non dicunt quid est illud de quo prædicatur absolute, sed quale quid. Et simile est in quantitate, et aliis generibus.

1251. — Et ex hoc patet quod ipsa substantia dicitur ens ratione suiipsius, quia absolute significantia substantiam significant quid est hoc. Alia vero dicuntur entia, non quia ipsa habeant secundum se aliquam quidditatem, quasi secundum se entia, cum non ita dicant absolute quid: sed eo quod « sunt talis entis, » idest eo quod habent aliquam habitudinem ad substantiam quæ est per se ens; quia non significant quidditatem; inquantum scilicet quædam sunt qualitates talis entis, scilicet substantiæ, et quædam quantitates, et aliæ passiones, vel aliquid aliud tale, quod significatur per alia genera.

1252. — Secundo ibi « unde et »

Probat idem per quoddam signum. Quia enim alia entia non sunt entia nisi secundum quod referuntur ad substantiam, ideo potest esse dubitatio de aliis entibus in abstracto significatis, quando non significant cum aliqua habitudine ad substantiam: utrum sint entia vel non entia, scilicet utrum vadem, sanare et sedere et unumquodque istorum in abstracto significatorum sit ens aut non ens. Et similiter est in aliis talibus, quæ in abstracto significantur; sive significantur per modum actionis, ut prædicta, sive non, ut albedo sive nigredo.

1253. — Pro tanto autem videntur accidentia in abstracto significata esse non entia, quia nihil ipsorum est aptum

natum secundum se esse; immo cuiuslibet eorum esse est alteri inesse, et non est possibile aliquid eorum separari a substantia; et ideo, quando significantur in abstracto quasi sint secundum se entia et a substantia separata, videtur quod sint non entia. Licet modus significanti vocum non consequatur immediate modum essendi rerum, sed mediante modo intelligendi; quia intellectus sunt similitudines rerum, voces autem intellectuum, ut dicitur in primo Perihermenias.

1254. — Licet autem modus essendi accidentium non sit ut per se sint, sed solum ut insint, intellectus tamen potest ea per se intelligere, cum sit natus dividere ea quæ secundum naturam conjuncta sunt. Et ideo nomina abstracta accidentium significant entia quæ quidem inhærent, licet non significant ea per modum inhærentium. Essent autem significata per huiusmodi nomina non entia, si non inessent in re.

1255. — Et quia ista in abstracto significata videntur non entia, magis videntur entia nomina accidentium concreta. Magis autem videtur « aliquid entium » esse vadens et sedens et sanans quia determinatur eis aliquod subjectum per ipsam nominis significationem, inquantum significantur in concretionem ad subjectum. Hoc autem subjectum est substantia. Et ideo unumquodque talium nominum, quæ significant accedens in concreto, « apparet in tali categoria, » idest videtur importare prædicamentum substantiæ; non ita quod prædicamentum substantiæ sit pars significationis talium nominum (album enim, ut in prædicamentis dicitur, solam qualitatem significat); sed inquantum huiusmodi nomina significant accidentia ut inhærentia substantiæ. Bonum autem aut sedens non dicitur « sine hoc », idest sine substantia. Significat enim accedens concretum substantiæ.

1256. — Et quia accidentia non videntur entia prout secundum se significantur, sed solum prout significantur in concretionem ad substantiam, palam est quod singula aliorum entium sunt entia.

propter substantiam. Et ex hoc ulterius apparet, quod substantia est « primum ens, et ens simpliciter, et non ens secundum aliquid, » idest secundum quid, sicut est in accidentibus. Esse enim album non est simpliciter esse, sed secundum quid. Quod ex hoc patet, quia cum incipit esse albus, non dicimus quod incipiat esse simpliciter, sed quia incipiat esse albus. Cum enim Socrates incipit esse homo, dicitur simpliciter quod incipit esse. Unde patet quod esse hominem significat esse simpliciter. Esse autem album significat esse secundum quid.

1257. — Deinde cum dicit « multiplicitate quidem »

Ostendit quomodo substantia dicatur primum; et dicit quod cum hoc quod dico primum dicatur multis modis, ut in quinto est habitum, tribus modis substantia est prima inter omnia entia: scilicet secundum cognitionem, et secundum definitionem et secundum tempus. Et quod sit prima tempore aliis, ex hoc probatur, quod nullum aliorum prædicamentorum est separabile a substantia, sola autem substantia est separabilis ab aliis: nullum enim accidens invenitur sine substantia, sed aliqua substantia invenitur sine accidente. Et sic patet, quod non quodcumque est substantia, est accidens, sed e contrario: et propter hoc substantia est prior tempore.

1258. — Et quod etiam sit prima secundum definitionem, patet, quia in definitione cujuslibet accidentium oportet ponere definitionem substantiæ. Sicut enim in definitionem simi ponitur nasus, ita in definitione cujuslibet accidentis ponitur proprium ejus subiectum; et ideo sicut animal est prius definitione quam homo, quia definitio animalis ponitur in definitione hominis, eadem ratione substantia est prior definitione accidentibus.

1259. — Quod etiam sit prior ordine cognitionis, patet. Illud enim est primum secundum cognitionem, quod est

magis notum et magis manifestat rem. Res autem unaquæque magis noscitur, quando scitur ejus substantia, quam quando scitur ejus quantitas aut qualitas. Tunc enim putamus nos maxime scire singula, quando noscitur quid est homo aut ignis, magis quam quando cognoscimus quale est aut quantum, aut ubi, aut secundum aliquid aliud prædicamentum. Quare etiam de ipsis, quæ sunt in prædicamentis accidentium, tunc scimus singula, quando de unoquoque scimus quid est. Sicut quando scimus quid est ipsum quale, scimus qualitatem, et quando scimus quid est ipsum quantum, scimus quantitatem. Sicut enim alia prædicamenta non habent esse nisi per hoc quod insunt substantiæ, ita non habent cognosci nisi inquantum participant aliquid de modo cognitionis substantiæ, quæ est cognoscere quid est.

1260. — Deinde cum dicit « et quod »

Ostendit idem, scilicet quod de substantia sola est agendum, ex consuetudine aliorum philosophorum: dicens, quod cum sit quæsitum et semper dubitatum apud philosophos « et olim » quantum ad præteritum, « et nunc » quantum ad præsens, quid est ens: hoc nihil aliud est querere et dubitare, quam quid est substantia rerum.

1261. — « Hoc enim ens, » scilicet substantiam, quidam dixerunt esse unum vel immobile, sicut Parmenides et Melissus, vel mobile, sicut antiqui naturales ponentes unum tantum materiale principium rerum. Solam autem materiam putabant ens esse substantiam. Et sic patet, quod cum ponerent unum ens propter unum materiale principium, per unum ens intelligebant unam substantiam. Quidam vero posuerunt plura entia quam unum, qui scilicet posuerunt plura principia materialia, et per consequens plures rerum substantias. Quorum quidam posuerunt ea finita, ut Empedocles quatuor elementa; quidam vero infinita, ut Anaxagoras infinitas partes consimiles,

et Democritus infinita indivisibilia corpora.

1262. — Et ideo si alii philosophi tractantes de entibus attendebant ad solas substantias, et nobis etiam speculandum est « de sic ente, » idest de substantia quid ipsa sit. Et hoc inquam maxime, quia de hac principaliter intendimus. Et primo, quia per eam alia cognoscuntur « et solum, ut est dicere » quia de substantia sola determinando, de omnibus aliis notitiam facit. Et ita quodam modo solum de substantia determinat, et quodam modo non solum. Hoc autem significat cum dicit « ut est « dicere » vel ut ita dicatur, quod consuevimus dicere de his quæ non usquequaque sunt vera.

1263. — Deinde cum dicit « videtur « autem »

Ostendit *quid determinandum sit de substantia*: et circa hoc duo facit. Primo *ponit opiniones aliorum* de substantia. Secundo dicit, quid de earum veritate est inquirendum, ibi, « De his « ergo etc. » Circa primum duo facit. Primo *proponit quid sit manifestum circa substantias*; dicens, quod esse substantiam manifestissime inest corporibus. Unde animalia et plantas et partes eorum dicimus esse substantias, et etiam alia naturalia corpora, ut ignem, terram, et aquam « et talium singula, » idest talia elementaria corpora, sicut aerem et vaporem secundum opinionem Heracliti, et alia media secundum opinionem aliorum. Et etiam omnes partes elementorum, et etiam corpora, quæ sunt composita ex elementis, vel ex aliquibus partibus elementorum, sicut particularia corpora mixta « aut ex omnibus elementis, » idest totis, sicut tota ipsa sphaera activorum et passivorum et sicut « etiam cælum » quod est quoddam corpus naturale præter elementa dicimus esse substantiam, et partes ejus, ut astra et luna, et sol.

1264. — Sed utrum hæ sensibiles substantiæ sint solum substantiæ secundum quod ponebant antiqui naturales,

vel etiam sint aliquæ aliæ substantiæ ab istis, sicut ponebant Platonici, vel etiam istæ non sint substantiæ, sed solum sint aliæ substantiæ ab istis, perscrutandum est.

1265. — Secundo ibi « videntur quibusdam »

Recitat opiniones philosophorum de substantiis non manifestis, dicens, quod quibusdam videtur, quod termini corporis sint rerum substantiæ, ut scilicet superficies; et linea et punctus et unitas sint magis substantiæ quam corpus et solidum. Et hæc opinio dividitur: quia quidam nihil talium terminorum opinabantur esse separata a sensibilibus, scilicet Pythagorici. Alii vero ponebant quædam entia sempiterna a sensibilibus separata, quæ sunt plura et magis entia quam sensibilia: magis inquam entia, quia ista sunt incorruptibilia et immobilia, hæc autem corruptibilia et mobilia; plura vero, quia sensibilia sunt unius ordinis tantum, separata vero duorum: sicut « Plato posuit « duas substantias separatas, » idest duos ordines substantiarum separatarum, scilicet species vel ideas, et mathematica. Et tertium ordinem posuit substantias corporum sensibilibus.

1266. — Sed Leucippus, qui successor fuit Platonis, et ex sorore nepos, posuit plures ordines substantiarum, et in unoquoque etiam inchoavit ab uno, quod ponebat esse principium in quolibet ordine substantiarum. Sed aliud quidem unum ponebat esse principium numerorum, quos ponebat esse primas substantias post species; aliud autem magnitudinum, quas ponebat esse secundas substantias; et demum ponebat substantiam animæ; et hoc modo pretendebat ordinem substantiarum usque ad corruptibilia corpora.

1267. — Sed quidam differebant a Platone et Leucippo, quia non distinguebant inter species, et primum ordinem mathematicorum, qui est numerorum. Dicebant enim species et numeros habere eandem naturam, et omnia

« alia esse habita, » idest consequenter se habentia ad numeros, scilicet lineas et superficies usque ad primam cæli substantiam, et alia sensibilia, quæ sunt in ultimo ordine.

1268. — Deinde cum dicit « de his » igitur »

Ostendit *quid circa prædicta dicendum sit*; dicens, quod dicendum est quid de prædictis dicitur bene aut non bene, et quæ sunt substantiæ, et utrum prædicta mathematica et species sint aliquid præter res sensibiles, aut non. Et illæ substantiæ si sint præter sensibiles,

quem modum essendi habeant. Et si ista non sunt præter sensibiles substantias, utrum sit aliqua alia substantia separabilis, et quare et quomodo; aut nulla est substantia præter sensibiles.

1269. — Hoc enim determinabit in duodecimo hujus et infra. Sed tamen antequam hæc determinantur, oportet primo ponere et describere quid sit substantia in istis sensibilibus, in quibus substantia manifesta invenitur. Quod quidem facit in hoc septimo et in octavo sequenti.

LECTIO II.

Divisa substantia in materiam, formam et corpora, quænam prior et magis substantia sit, ostendit: hinc quænam substantia tractanda, et quo ordine, docet.

C. III. Dicitur autem substantia, et si non multiplicius, de quatuor maxime. Etenim quod quid erat esse, et universale, et genus, videtur substantia cuiusque esse. Et quantum horum, subjectum. Subjectum vero est de quo alia dicuntur, et illud ipsum non adhuc de alio. Propter quod primum de hoc determinandum est. Maxime namque videtur esse substantia subjectum primum.

1029a

Tale vero modo quodam materia dicitur; et alio modo, forma; tertio modo quod ex his. Dico autem materiam quidem æs; formam autem figuram speciei; quod autem ex his statuum totum.

Quare si species materia est prior et magis ens, et ipso quod ex utrisque prior erit propter eandem rationem. Nunc quidem igitur typo, dictum est quid sit substantia, quia quod non de subjecto, sed de quo alia. Oportet autem non solum ita. Non enim sufficiens. Ipsum enim hoc manifestum.

10

Et adhuc materia substantia sit. Si enim non ipsa, quæ est alia diffugit. Aliis enim ablatis, nil apparet remanens. Nam aliæ quidem sunt corporum passionem et factionem et potentiam. Longitudo vero, latitudo, est profunditas quantitates quædam sunt, sed non substantiæ. Quantitas enim non substantia; sed magis cui insunt hæc ipsa primum, illud est substantia. At vero ablata longitudine, latitudine, et profunditate, nihil videmus remanens, nisi si quid est determinatum ab his. Quare materiam necesse est videri solam substantiam sic intendentibus.

20

Dico autem materiam quæ secundum se, nec quid, nec quantitas, nec aliud aliquid eorum dicitur, quibus est ens determinatum. Est enim quoddam, de quo prædicatur horum quodlibet, cui

est esse alterum et categoriarum unicuique. Alia namque de substantia prædicantur, hæc vero de materia. Quare quod est ultimum secundum se, neque quid, neque quantitas, neque aliud aliquid est. Neque utique negationes. Etenim erunt hæc secundum accidens. Ex his ergo speculantibus accidit substantiam esse materiam.

Sed impossibile. Etenim separabile et hoc aliquid, inesse videntur maxime substantiæ: quapropter species et quod ex ambobus, substantia videbitur esse magis quam materia.

30

Attamen eam, quæ nunc ex ambobus substantiam, dico autem eam, quæ ex materia et forma, dimittendum. Posterior enim est et aperta. Manifesta autem aliquid et materia. De tertia autem perscrutandum. Hæc namque maxime dubitabilis.

Confitentur autem substantias esse sensibilem quidam: quare quærendum in his prius.

Quoniam autem in principio divisi-C. IV. 2 mus quot modis determinavimus substantiam, et horum unum videtur esse quod quid erat esse, speculandum est de ipso.

Præopere enim transeundum ad id, quod notius est. Disciplina enim ita fit omnibus per minus nota naturæ, ad nota magis. Et hoc opus est, quemadmodum in actibus facere ex uniuscuiusque bonis, totaliter bona et unicuique bona; sic ex ipsis notioribus, quæ natura quidem nota, ipsi nota. Quæ autem singulis nota et prima, multoties debiliter nota, et parum aut nihil entis habent. Attamen ex male quidem noscibilibus, ipsi autem noscibilibus, quæ omnino noscibilia, noscere tentandum, procedentes sicut dictum est per hæc ipsa.

10

SYNOPSIS

(Lect. II.)

Incipit de substantia determinare 1270-1276.*ostendit modum et ordinem determinandi de substantia, dividendo substantiam in suas* | *partes 1270-1305.**prior divisio: essentia - universale - primum genus - subjectum seu substantia* | *secunda divisio subjecti seu substantiæ primæ 1276-1296.**ponit divisionem (materia, - forma, - compositum) 1276-1277.*| *prima 1270-1275.**partes hujus divisionis ad invicem comparat 1278-1293.**formam esse magis substantiam quam compositum 1278-1280.**materiam esse maxime substantiam, secundum opinionem quorundam 1281-1290.**rationem antiquorum 1281-1284.**quid sit vere materia 1285-1290.**tam formam quam compositum esse magis substantiam quam materia 1291-1293.**quomodo de partibus hujus divisionis sit agendum 1294-1296.**tertia divisio (substantiæ sensibiles et non sensibiles) modus, ordo et processus 1297-1305.**prius agendum esse de substantiis sensibilibus 1298.**quid de substantiis sensibilibus determinandum 1299.**ratio ordinis præmissi 1300-1305.**prosequitur tractatum de substantia sensibili [vide lect. III et seq.].*

1270. — Postquam ostendit, quod principalis intentio hujus scientiæ est considerare de substantia, hic *incipit de substantia determinare*; et dividitur hæc pars in duas. In prima *ostendit modum et ordinem tractandi de substantia*. In secunda prosequitur tractatum substantiæ, ibi, « Et primo dicemus quædam de » eo. » Modum autem et ordinem tractandi de substantia ostendit dividendo substantias in suas partes; et docendo de qua partium ejus primo et principalius est determinandum, et quæ partium ipsius prætermittendæ sunt, et quæ prius vel posterius considerandæ. Unde dividitur prima pars in partes tres, secundum divisiones et subdivisiones, quas ponit de substantia. Secunda incipit ibi, « Tale vero modo quodam. » Tertia vero incipit ibi, « Confitentur autem etc. » Dicit ergo primo, quod substantia ad minus dicitur quatuor modis, si non dicatur « multiplicius, » idest pluribus modis. Sunt enim plures modi, quibus aliqui substantiam nominant; ut patet de dicentibus terminos corporis esse substantias, qui modus hic prætermittitur. Quorum quidem modorum *primus* est secundum quod « quod quid erat

« esse, » idest quidditas, vel essentia, si ve natura rei dicitur ejus substantia.

1271. — *Secundus* modus est prout « universale » dicitur substantia esse, secundum opinionem ponentium ideas species, quæ sunt universalis de singularibus prædicata, et sunt horum particularium substantiæ.

1272. — *Tertius* modus est secundum quod « primum genus videtur esse » substantia uniuscujusque. » Et per hunc modum, unum et ens ponebant substantias esse omnium rerum, tanquam prima omnium genera.

1273. — *Quartus* modus est « secundum quod subjectum, » idest substantia particularis dicitur esse substantia. Dicitur autem subjectum de quo alia dicuntur, vel sicut superiora de inferioribus, ut genera et species et differentia; vel sicut accidens prædicatur de subjecto, ut accidentia communia et propria; sicut de Socrate prædicatur homo, animal, rationabile, risibile et album; ipsum autem subjectum non prædicatur de alio. Quod est intelligendum per se. Per accidens enim nihil prohibet Socratem de hoc albo prædicari, vel de animali, vel de homine; quia id, cui

inest album, aut animal, aut homo, Socrates est. De seipso autem prædicatur per se, cum dicitur, Socrates est Socrates. Patet autem, quod subjectum hic dicitur, quod in Prædicamentis nominatur substantia prima, ex hoc, quod eadem definitio datur de subjecto hic, et ibi de substantia prima.

1274. — Unde concludit quod determinandum est « de hoc, » idest de subjecto vel de substantia prima, quia tale subjectum maxime videtur substantia esse. Unde in Prædicamentis dicitur quod talis substantia est quæ proprie et principaliter et maxime dicitur. Huiusmodi enim secundum se omnibus aliis substantiis, scilicet speciebus et generibus et accidentibus. Substantiæ vero secundæ, idest genera et species, substant solis accidentibus. Et hoc etiam non habent nisi ratione primarum. Homo enim est albus inquantum hic homo est albus.

1275. — Unde patet quod fere eadem est divisio substantiæ hic posita, cum illa quæ ponitur in Prædicamentis. Nam per subjectum intelligitur hic substantia prima. Quod autem dixit genus et universale, quod videtur ad genus et species pertinere, continetur sub substantiis secundis. Hoc autem quod quid erat esse hic ponitur, sed ibi prætermittitur, quia non cadit in prædicamentorum ordine nisi sicut principium. Neque enim est genus neque species neque individuum, sed horum omnium formale principium.

1276. — Deinde cum dicit « tale « vero »

Subdividit quartum modum præmissæ divisionis; hoc scilicet quod dixerat subjectum: et circa hoc tria facit. Primo namque ponit divisionem. Secundo comparat partes divisionis adinvicem, ibi, « Quare si species etc. ». Tertio ostendit quomodo de istis partibus divisionis sit agendum, ibi, « Attamen « eam quæ nunc ex ambobus etc. ». Dicit ergo primo, quod subjectum, quod est prima substantia particularis, in tria dividitur; scilicet in materiam, et for-

mam, et compositum ex eis. Quæ quidem divisio non est generis in species, sed alicujus analogice prædicati, quod de eis, quæ sub eo continentur, per prius et posterius prædicatur. Tam enim compositum quam materia et forma particularis substantia dicitur, sed non eodem ordine; et ideo posterius inquitur quid horum per prius sit substantia.

1277. — Exemplificat autem hic membra in artificialibus, in quibus æs est ut materia, figura ut « forma speciei, » idest dans speciem, statua compositum ex his. Quæ quidem exemplificatio non est accipienda secundum veritatem, sed secundum similitudinem proportionis. Figura enim et aliæ formæ artificiales non sunt substantiæ, sed accidentia quædam. Sed quia hoc modo se habet figura ad æs in artificialibus, sicut forma substantialis ad materiam in naturalibus, pro tanto utitur hoc exemplo, ut demonstret ignotum per manifestum.

1278. — Deinde cum dicit « quare si « species »

Comparat partes divisionis præmissæ adinvicem: et circa hoc tria facit. Primo ostendit quod forma sit magis substantia quam compositum. Secundo ostendit, quod materia sit maxime substantia, quod erat opinio quorundam, ibi, « Et « adhuc materia substantia sit. » Tertio ostendit quod tam forma quam compositum est magis substantia quam materia, ibi, « Sed impossibile etc. ». Dicit ergo primo « quod species, » idest forma, prior est materia. Materia enim est ens in potentia, et species est actus ejus. Actus autem naturaliter prior est potentia. Et simpliciter loquendo prior tempore, quia non movetur potentia ad actum nisi per ens actu; licet in uno et eodem quod quandoque est in potentia, quandoque in actu, potentia tempore præcedat actum. Unde patet, quod forma est prior quam materia, et etiam est magis ens quam ipsa, quia propter quod unumquodque et illud magis. Materia autem non fit ens actu nisi per formam.

Unde oportet quod forma sit magis ens quam materia.

1279. — Et ex hoc ulterius sequitur, quod eadem ratione forma sit prior composito ex utrisque, inquantum est in composito aliquid de materia. Et ita participat aliquid de eo quod est posterius secundum naturam, scilicet de materia. Et iterum patet, quod materia et forma sunt principia compositi. Principia autem alicujus sunt eo priora. Et ita, si forma est prior materia, erit prior composito.

1280. — Et quia posset alicui videri, quod ex quo Philosophus ponit omnes modos, quibus dicitur substantia, quod hoc sufficeret ad sciendum quid est substantia; ideo subjungit dicens, quod nunc dictum est quid sit substantia « *so-lum typo,* » idest dictum est solum in universali, quod substantia est illud, quod non dicitur de subjecto, sed de quo dicuntur alia; sed oportet non solum ita cognoscere substantiam et alias res, scilicet per definitionem universalem et logicam: hoc enim non est sufficiens ad cognoscendum naturam rei, quia hoc ipsum quod assignatur pro definitione tali, est manifestum. Non enim hujusmodi definitione tanguntur principia rei, ex quibus cognitio rei dependet; sed tangitur aliqua communis conditio rei per quam talis notificatio datur.

1281. — Deinde cum dicit « et ad-
« huc »

Ostendit quod materia maxime sit substantia: et circa hoc duo facit. Primo ponit rationem antiquorum per quam ponebant materiam maxime et solum esse substantiam. Secundo notificat quid sit materia, ibi, « Dico autem « *materiam quæ secundum se.* » Dicit ergo, primo, quod non solum forma est substantia, et compositum, sed et materia sit substantia secundum rationem prædictam. Si enim ipsa materia non sit substantia, fugit a nobis quæ sit alia substantia præter materiam. Quia si removeantur a rebus sensibilibus in qui-

bus manifeste est substantia, alia quæ planum est non esse substantiam, nihil remanet, ut videtur, nisi materia.

1282. — In istis enim corporibus sensibilibus, quæ omnes confitentur esse substantias, quædam sunt sicut corporum passiones, ut calidum, frigidum et hujusmodi; de quibus manifestum est, quod non sunt substantiæ. Sunt etiam in eis « *quædam factiones,* » idest generationes et corruptiones et motus; de quibus etiam planum est quod non sunt substantiæ. Sunt etiam in eis potentiæ, quæ sunt principia prædictarum factionum et motuum; scilicet potentiæ, quæ sunt in rebus ad agendum et patiendum: has etiam patet non esse substantias, sed magis ponuntur sub genere qualitatibus.

1283. — Et post omnia ista inveniuntur in corporibus sensibilibus dimensiones, scilicet longitudo, latitudo et profunditas, quæ sunt quantitates quædam, et non substantiæ. Quantitas enim manifestum est quod non est substantia; sed illud cui prædictæ dimensiones insunt, ut primum subjectum earum, est substantia. Sed remotis istis dimensionibus nihil videtur remanere nisi subjectum earum, quod est determinatum et distinctum per hujusmodi dimensiones. Hæc autem est materia. Quantitas enim dimensiva videtur inesse materiæ immediate, cum materia non dividatur ad recipiendum diversas formas in diversis suis partibus, nisi per hujusmodi quantitatem. Et ideo per hujusmodi considerationem videtur necessarium esse non solum quod materia sit substantia, sed quod ipsa sola sit substantia.

1284. — Decepit autem antiquos philosophos hanc rationem inducentes, ignorantia formæ substantialis. Non enim adhuc tantum profecerant, ut intellectus eorum se elevaret ad aliquid quod est supra sensibilia; et ideo illas formas tantum consideraverunt, quæ sunt sensibilia propria vel communia. Hujusmodi autem manifestum est esse accidentia, ut album et nigrum, magnum et parvum, et hujusmodi. Forma

autem substantialis non est sensibilis nisi per accidens; et ideo ad ejus cognitionem non pervenerunt, ut scirent ipsam a materia distinguere. Sed totum subjectum, quod nos ponimus ex materia et forma componi, ipsi dicebant esse primam materiam, ut aerem, aut aquam, aut aliquid hujusmodi. Formas autem dicebant esse, quæ nos dicimus accidentia, ut quantitates et qualitates, quorum subjectum proprium non est materia prima, sed substantia composita quæ est substantia in actu: omne enim accidens ex hoc est, quod substantiæ inest, ut habitum est.

1285. — Deinde cum dicit « dico » autem »

Quia ratio prædicta ostendens solam materiam esse substantiam, videtur processisse ex ignorantia materiæ, ut dictum est; ideo consequenter dicit, *quid sit materia secundum rei veritatem*, prout declaratum est in primo Physicorum. *Materia enim in se non potest sufficienter cognosci, nisi per motum; et ejus investigatio præcipue videtur ad Naturalem pertinere.* Unde et Philosophus accipit hic de materia, quæ in physicis sunt investigata, dicens: Dico autem materiam esse « quæ secundum se, » idest secundum sui essentiam considerata, nullatenus est « neque quid, » idest neque substantia, « neque qualitas, » neque aliquid aliorum generum, qui « bus ens dividitur, vel determinatur. »

1286. — Et hoc præcipue apparet motu. Oportet enim subjectum mutationis et motus alterum esse, per se loquendo, ab utroque terminorum motus, ut probatum est primo Physicorum. Unde, *cum materia sit primum subjectum subsistens non solum motibus, qui sunt secundum qualitatem et quantitatem et alia accidentia, sed etiam mutationibus quæ sunt secundum substantiam, oportet, quod materia sit alia secundum sui essentiam ab omnibus formis substantialibus et earum privationibus, quæ sunt termini generationis et corruptionis; et non solum quod sit*

aliud a quantitate et qualitate et aliis accidentibus.

1287. — Attamen diversitatem materiæ ab omnibus formis non probat Philosophus per viam motus, quæ quidem probatio est per viam naturalis Philosophiæ, sed per viam prædicationis, quæ est propria Logicæ, quam in quarto hujus dicit affinem esse huic scientiæ. Dicit ergo, quod oportet aliquid esse, de quo omnia prædicta prædicentur; ita tamen quod sit diversum esse illi subjecto de quo prædicantur, et unicuique eorum quæ de « ipso prædicantur, » idest diversa quidditas et essentia.

1288. — Sciendum autem est, quod id, quod hic dicitur, non potest intelligi de univoca prædicatione secundum quod genera prædicantur de speciebus, in quarum definitionibus ponuntur; quia non est aliud per essentiam animal et homo; sed oportet hoc intelligi de denominativa prædicatione, sicut cum album prædicatur de homine; alia enim quidditas est albi et hominis. Unde subjungit, quod alia genera prædicantur hoc modo de substantia, scilicet denominative, substantia vero prædicatur de materia denominative.

1289. — Non est ergo intelligendum, quod substantia actu existens (de qua hic loquimur) de materia prædicetur prædicatione univoca, sive quæ est per essentiam. Jam enim supra dixerat, quod materia non est quid, neque aliquid aliorum. Sed intelligendum est de denominativa prædicatione, per quem modum accidentia de substantia prædicantur. Sicut enim hæc est vera: homo est albus, non autem hæc: homo est albedo, vel: humanitas est albedo, ita hæc est vera: hoc materiatum est homo, non autem hæc: materia est homo, vel: materia est humanitas. Ipsa ergo concretiva, sive denominativa prædicatio ostendit, quod sicut substantia est aliud per essentiam ab accidentibus, ita per essentiam aliud est materia a formis substantialibus. Quare sequetur quod illud quod est ultimum subjectum per se loquendo, « neque est quid, »

idest substantia, neque quantitas, neque aliquid aliud quod sit in aliquo genere entium.

1290. — Neque ipsæ negationes possunt per se prædicari de materia. Sicut enim formæ sunt præter essentiam materiæ, et ita quodammodo se habent ad ipsam per accidens, ita et negationes formarum quæ sunt ipsæ privationes, secundum accidens insunt materiæ. Si enim per se inessent materiæ, nunquam formæ in materia possent recipi salvata materia. Hoc autem dicit Philosophus ad removendum opinionem Platonis, qui non distinguebat inter privationem et materiam, ut in primo Physicorum habetur. Concludit etiam finaliter quod considerantibus secundum prædictas rationes accidit solam materiam esse substantiam, ut prius inducta ratio concludebat.

1291. — Deinde cum dicit « sed impossibile »

Ostendit contrarium hujus conclusionis; dicens, quod impossibile est solam materiam esse substantiam, vel ipsam etiam esse maxime substantiam. Duo enim sunt, quæ maxime propria videntur esse substantiæ: quorum unum est, quod sit separabilis. Accidens enim non separatur a substantia, sed substantia potest separari ab accidente. Aliud est, quod substantia est hoc aliquid demonstratum. Alia enim genera non significant hoc aliquid.

1292. — Hæc autem duo, scilicet esse separabile et esse hoc aliquid, non conveniunt materiæ. Materia enim non potest per se existere sine forma per quam est ens actu, cum de se sit in potentia tantum; ipsa etiam non est hoc aliquid nisi per formam per quam fit actu. Unde esse hoc aliquid maxime competit composito.

1293. — Et ideo patet « quod species, » idest forma, et « compositum » ex ambobus, » scilicet ex materia et forma, magis videtur esse substantia quam materia; quia compositum et est separabile, et est hoc aliquid. Forma

autem, etsi non sit separabilis; et hoc aliquid, tamen per ipsam compositum fit ens actu, ut sic possit esse separabile, et hoc aliquid.

1294. — Deinde cum dicit « attamen eam »

Ostendit quomodo sit procedendum circa partes hujus divisionis substantiæ, quam prosecutus est, prout scilicet dividitur in materiam et in formam et compositum: et dicit, quod licet tam species quam compositum sit magis substantia quam materia, tamen ad præsens dimittenda est substantia quæ « ex ambobus composita, » scilicet ex materia et forma. Et hoc propter duas rationes.

1295. — Una ratio est, quia ipsa est posterior secundum naturam utraque, scilicet quam materia et quam forma; sicut compositum est posterius simplicibus, ex quibus componitur. Et ideo cognitio materiæ et formæ præcedit cognitionem substantiæ compositæ.

1296. — Alia ratio est, quia hujusmodi substantia « est aperta, » idest manifesta, cum sensui subjaceat. Et ideo circa ejus cognitionem non oportet immorari. Materia autem, licet non sit posterior sed quodammodo prior, tamen aliquid est manifesta. Dicit autem « aliquid » quia secundum essentiam suam non habet unde cognoscatur, cum cognitionis principium sit forma. Cognoscitur autem per quamdam similitudinem proportionis. Nam sicut hujusmodi substantiæ sensibiles se habent ad formas artificiales, ut lignum ad formam scamni, ita prima materia se habet ad formas sensibiles. Propter quod dicitur primo Physicorum, quod materia prima est scibilis secundum analogiam. Et ideo restat de tertia perscrutandum, scilicet de forma, quia ista est maxime dubitabilis.

1297. — Deinde cum dicit « confidentur autem »

Ostendit modum et ordinem, et quomodo procedendum sit circa partes tertiæ divisionis substantiæ, prout substan-

tia scilicet dividitur in substantias sensibiles et insensibiles. Et circa hoc tria facit.

1298. — Primo ostendit, quod *de substantiis sensibilibus prius est agendum*, quia hujusmodi substantiæ sensibiles sunt confessæ apud omnes: omnes enim confitentur quasdam sensibiles esse substantias. Substantias autem non sensibiles, non omnes confitentur. Unde prius quærendum est de substantiis sensibilibus sicut de notioribus.

1299. — Secundo ibi « quoniam autem »

Ostendit *quid de substantiis sensibilibus sit determinandum*: et dicit, quod, cum prius divisum sit, quot modis dicatur substantia, inter istos modos unus modus est prout quod quid erat esse, idest quidditas et essentia rei, dicitur substantia. Unde speculandum est de ista primo, ostendendo scilicet quidditates substantiarum sensibilibus.

1300. — Tertio ibi « præopere enim »

Assignat rationem præmissi ordinis; et dicit, quod ideo prius dicendum est de essentiis substantiarum sensibilibus, quia hoc est « præopere, » idest ante opus sicut præparatorium et necessarium ad opus, ut ex his substantiis sensibilibus, quæ sunt magis manifestæ quo ad nos, transeamus ad illud, quod « est » notius simpliciter et secundum naturam, » idest ad substantias intelligibiles, de quibus principaliter intendimus. Ita enim fit disciplina in omnibus rebus, sive omnibus hominibus, per ea quæ sunt minus nota secundum naturam, procedendo ad ea quæ sunt magis nota secundum naturam.

1301. — Cum enim omnis disciplina fiat per ea quæ sunt magis nota addiscenti, quem oportet aliqua præcognoscere ad hoc ut addiscat, oportet disciplinam nostram procedere per ea quæ sunt magis nota quo ad nos, quæ sunt sæpe minus nota secundum naturam, ad ea quæ sunt notiora secundum naturam, nobis autem minus nota.

1302. — Nobis enim quorum cognitio a sensu incipit, sunt notiora quæ sunt sensui propinquiora. Secundum autem naturam sunt notiora, quæ ex sui natura sunt magis cognoscibilia. Et hæc sunt quæ sunt magis entia, et magis actualia. Quæ quidem sunt remota a sensu. Formæ autem sensibiles sunt formæ in materia.

1303. — Et ideo in disciplinis oportet procedere ex minus notis secundum naturam ad magis nota, « et hoc opus » est, » idest necessarium est hoc facere « sicut in actibus » hoc est in artibus vel potentiis activis, in quibus « ex » bonis uniuscujusque, » idest ex his quæ sunt bona isti et illi, fiunt ea quæ totaliter « sunt, » idest universaliter bona, et per consequens unicuique bona. Militaris enim pervenit ad victoriam totius exercitus, quæ est quoddam bonum commune ex singularibus victoriis hujus et illius. Et similiter ædificativa ex compositione horum lapidum et illorum, pervenit ad constitutionem totius domus. Et similiter oportet in speculativis, ex his quæ sunt notiora ipsi, scilicet addiscenti, pervenire oportet ad ea quæ sunt naturæ nota, quæ etiam fiunt ultimo ipsi addiscenti nota.

1304. — Hoc autem non est propter hoc, quod illa quæ sunt magis nota huic vel illi, sint simpliciter magis nota, quia illa quæ sunt « singulis nota, » idest quo ad hunc et illum, et prima in cognitione eorum, sunt multoties debiliter nota secundum naturam. Et hoc ideo, quia parum vel nihil habent de entitate. Secundum enim quod aliquid est ens, secundum hoc est cognoscibile. Sicut patet, quod accidentia et motus et privationes parum aut nihil habent de entitate; et tamen ista sunt magis nota quo ad nos quam substantiæ rerum, quia sunt viciniora sensui, cum per se cadant sub sensu quasi sensibilia propria vel communia. Formæ autem substantiales per accidens.

1305. — Dicit autem « multoties » quia quandoque eadem sunt magis nota et quo ad naturam et secundum nos,

sicut in mathematicis, quæ abstrahunt a materia sensibili. Et ideo ibi semper proceditur a notioribus secundum naturam, quia eadem sunt notiora quo ad nos. Et licet illa, quæ magis sunt nota quo ad nos, sint debiliter nota secundum naturam, tamen ex hujusmodi male notis secundum naturam, quæ tamen

sunt magis noscibilia ipsi discenti, tentandum est cognoscere illa quæ sunt « omnino, » idest universaliter et perfecte cognoscibilia, procedentes ad ea cognoscenda per hæc ipsa, quæ sunt debiliter nota secundum se, sicut jam dictum est.

LECTIO III.

Quodnam sit uniuscujusque quod quid erat esse, et quorum sit ostendit.

At primo dicemus quædam de eo lo-
gice, quod est quod quid erat esse
unumquodque, quod dicitur secundum
se. Non enim est tibi esse, musicum
esse. Non enim secundum teipsum es
musicus. Quod ergo dicitur secundum
teipsum.

Neque etiam hoc omne. Non enim
quod ita secundum se, ut superficiei
album, quia non est superficiei esse
album esse. At vero neque quod est
ex utrisque, ut superficiei albæ esse.
20 Quare? quia adest ei hoc. In qua igitur
non inest ratione ipsum dicente
ipsum, hæc ratio ejus quod quid erat
esse singulis. Quare si superficiei albæ
esse, est superficiei esse levi, semper
albo et levi esse, idem erit et unum.

Quoniam vero sunt et secundum a-
lias categorias composita (est enim
aliquid subjectum cuique, ut quanti-
tati, et qualitati, et quando, et ubi, et
motui). Perscrutandum ergo si est ra-
tio ejus quod quid erat esse cujusque
ipsorum, et inest his ipsum quod quid
erat esse, ut albo homini quod quid
erat albo homini. Sit namque nomen
80 ipsi vestis: quid est vesti esse?

At vero secundum se dictorum nec
hoc. Aut ipsum non secundum se di-
citur dupliciter. Et hujus est aliquod
quidem ex additione, illud vero non.
Hoc quidem enim ex eo dicitur, quod
definitur, quod ipsum alii additur. Ut

si albo esse definiens, dicat albi ho-
minis rationem. Hoc autem eo quod
aliud ipsi. Ut si significat vestis al-
bum hominem, definiat vestem, ut
album. Albus itaque homo est quid al-
bum, non tamen quod quid erat esse albo
esse, sed vesti esse. Ergo est quod quid
erat esse aliquid, aut totaliter, aut non.
Quod quidem est quod quid erat esse, est
id quod aliquid erat esse. Quando vero
aliquid de alio dicitur, non est quod
quidem aliquid hoc aliquid; ut albus
homo, non est quod vere hoc aliquid.
Si quidem esse hoc, substantiis solum
inest. Quare quod quid erat esse est
quorumcumque ratio est definitio.
Definitio vero est non si nomen ra-
tioni idem significet. Omnes enim es-
sent rationes termini. Erit enim nomen
quod cuilibet rationi idem. Quare et
10 has definitio erit. Sed si primi ali-
cujus fuerit. Talia vero sunt quæcum-
que dicuntur non eo quod aliud de alio
dicatur. Non erit igitur non generis
specierum existens quod quid erat
esse, sed his solum. Hæc namque vide-
tur non secundum participationem
dici, et passionem, nec ut accidens.
Sed ratio quidem erit cujuslibet et a-
liorum quid significat si est nomen,
quia hoc huic inest, aut pro sermone sim-
plici certior. Definitio vero non erit,
nec quod quid erat esse.

1080a

10

SYNOPSIS (Lect. III, IV, V.)

Prosequitur tractatum de substantia sensibili 1806-1767.

determinat de essentia substantiarum sensibilium *per rationes logicas et communes* | 1806-1680.

cujusmodi sit essentia substantiarum sensibilium 1806-1647.

determinat de essentia substantiarum sensibilium 1806-1585.

cujusmodi sit substantia rerum sensibilium 1807-1459.

cujusmodi sensibilium sit essentia substantiarum 1807-1880.

quid sit essentia rerum sensibilium 1807-1855.

quid sit quod quid erat esse 1807-1814.

removet a quod quid erat esse prædicata per accidens 1807-1810.

excludit a quod quid erat esse proprietates 1811-1814.

quorum sit quod quid erat esse 1815-1855.

movet quæstionem 1815-1817.

solvit 1818-1855.

prior solutio 1818-1830.

secunda solutio 1831-1855.

ponit eam 1831-1838.

quomodo quod quid est et definitio invenitur in substantia et acciden-

quomodo de utrisque prædicatur 1835-1838.

| *tibus* 1831-1834.

probat eam 1839-1841.

removet 2 dubitationes 1842-1855.

qualiter se habeat ad sensibilia 1856-1880.

movet quæstionem 1856.

solvit eam 1857-1876.

ponit solutionem 1857-1861.

probat solutionem 1862-1872.

quantum ad ea quæ dicuntur per se 1862-1871.

manifestat solutionem quantum ad ea quæ dicuntur per se 1862-1866.

in his quæ dicuntur per se non est aliud quod quid erat esse et id cuius | *est* 1862.

non est separatim quod quid erat esse et id cuius est 1863-1866.

conclusio intenta 1867-1871.

quantum ad ea quæ dicuntur per accidens 1872.

contrarium huic solutioni esse absurdum, duplici ratione ostendit 1873-1876.

solvit argumenta sophistica 1877-1880.

Inquiri causas generationis quidditatum [vide lect. VI et seq.].

1306. — Postquam determinavit Philosophus ordinem procedendi circa substantias, hic incipit determinare de substantiis sensibilibus, sicut prædixerat; et dividitur in duas partes. In prima determinat de essentia substantiarum sensibilium *per rationes logicas et communes*. In secunda per principia substantiarum sensibilium in octavo libro, ibi, « Ex his itaque dictis syllogizare oportet. » Prima pars dividitur in duas. In prima ostendit *cujusmodi sit essentia substantiarum sensibilium*. In secunda

ostendit, quod hujusmodi essentia habet rationem principii et causæ, ibi, « Quod autem oportet. » Prima autem pars dividitur in partes duas. In prima determinat *de essentia substantiarum sensibilium*. In secunda ostendit universalialia non esse substantias rerum sensibilium, ut quidam dicebant, ibi, « Quoniam vero de substantia perscrutatur ».

1307. — Prima autem pars dividitur in duas. In prima ostendit *cujusmodi sit substantia rerum sensibilium*. In secunda ex quibus constituatur, sicut ex par-

tibus, ibi, « Quoniam vero definitio ratio est. » Prima dividitur in duas. In prima *inquiret cujusmodi sensibilibus sit essentia substantiarum*. In secunda *inquiret causam generationis earum*, ibi, « Eorum autem quæ fiunt natura. » Prima dividitur in duas. In prima ostendit *quid sit essentia rerum sensibilibus*. In secunda qualiter se habeat ad ipsa sensibilia; utrum scilicet ut idem, vel ut diversum, ibi, « Utrum autem idem. » Prima dividitur in duas. In prima ostendit *quid est quod quid erat esse*. Secundo quorum est, ibi, « Quoniam vero sunt et secundum alias. » Circa primum duo facit. Primo *removet ab eo quod quid erat esse prædicata per accidens*. Secundo ea, quæ prædicantur per se, sicut propriæ passionēs de subjecto, ibi, « Neque etiam hoc etc. ».

1308. — Dicit ergo primo, quod de substantiis sensibilibus primo dicendum est, et ostendendum est in eis quod quid erat esse: ideo primum dicemus de eo quod est quod quid erat esse quædam logice. Sicut enim supra dictum est, hæc scientia habet quamdam affinitatem cum Logica propter utriusque communitatem. Et ideo modus logicus huic scientiæ proprius est, et ab eo convenienter incipit. Magis autem logice dicit se de eo quod quid est dicturum, inquantum investigat quid sit quod quid erat esse ex modo prædicandi. Hoc enim ad logicum proprie pertinet.

1309. — Hoc autem primo sciendum est de eo quod quid erat esse, quod oportet quod prædicetur secundum se. Illa enim quæ prædicantur de aliquo per accidens, non pertinent ad quod quid erat esse illius. Hoc enim intelligimus per quod quid erat esse alicujus, quod convenienter responderi potest ad questionem de eo factam per quid est. Cum autem de aliquo quærimus quid est, non possumus convenienter respondere ea quæ insunt ei per accidens; sicut cum quæritur quid est homo, non potest responderi, quod sit album vel sedens vel musicus. Et ideo nihil eorum, quæ prædicantur per accidens de aliquo, perti-

nent ad quod quid erat esse illius rei: non enim musicum esse, est tibi esse.

1310. — Sciendum autem est, quod in omnibus sequentibus per hoc quod dicit Hoc esse, vel Huic esse, intelligit quod quid erat esse illius rei; sicut homini esse vel hominem esse, intelligit id quod pertinet ad quod quid est homo. Quod est autem « musicum esse, » idest hoc ipsum quod quid est musicus, non pertinet ad hoc quod quid es tu. Si enim quæretur, tu quid sis, non potest responderi quod tu sis musicus. Et ideo sequitur quod musicum esse non est tibi esse; quia ea quæ pertinent ad quidditatem musici, sunt extra quidditatem tuam, licet musicus de te prædicetur. Et hoc ideo, quia « tu non secundum te ipsum es musicus, » idest quia musicum non prædicatur de te per se, sed per accidens. Illud ergo pertinet ad quod quid est tui, quod tu es « secundum te ipsum, » idest quia de te prædicatur per se et non per accidens; sicut de te prædicatur per se homo, animal, substantia, rationale, sensibile, et alia huiusmodi, quæ omnia pertinent ad quod quid est tui.

1311. — Deinde cum dicit « neque etiam »

Excludit ab eo quod est quod quid est, quod prædicatur secundum se, sicut passionēs de subjectis; dicens: neque etiam hoc omne quod prædicatur secundum se de aliquo, pertinet ad hoc quod quid erat esse ejus. Prædicatur enim per se passio de proprio subjecto, sicut color de superficie. Non tamen quod quid erat esse est, quod ita inest alicui secundum se, sicut superficiem inest album; quia non superficiem esse est « album esse, » idest hoc ipsum quod quid est superficies, non est quod quid est album. Alia enim est quidditas superficiem et albedinis.

1312. — Et non solum hoc quod est esse album non est quod quid est superficiem; sed nec ipsum compositum ex utrisque, scilicet superficiem et albedine, quod est esse superficiem albam vel esse

superficieï albæ. Quidditas enim vel essentia superficieï albæ, non est quidditas vel essentia superficieï. Et si quæretur quare? Responderi potest « quia « hoc adest ei, » idest, quia cum dico superficiem albam, dicitur aliquid quod adhæret superficieï tamquam extrinsecum, et non tamquam intrans essentiam ejus. Unde hoc totum quod est superficieï alba, non est de essentia superficieï.

1313. — Prædicantur autem passionēs de propriis subjectis ea ratione, quia propria subjecta in earum definitionibus ponuntur, sicut nasus ponitur in definitione simi, et numerus in definitione paris. Quædam vero ita prædicantur per se, quod subjecta in eorum definitionibus non ponuntur, sicut animal per se de homine; nec homo ponitur in definitione animalis. Cum ergo ea quæ prædicantur per accidens non pertineant ad quod quid est, nec illa quæ prædicantur per se in quorum definitionibus ponuntur subjecta, relinquitur quod illa pertineant ad quod quid est, in quorum definitionibus non ponuntur subjecta. Et ideo concludit dicens, quod hæc erit ratio in singulis, quod quid erat esse, in qua ratione « dicente ipsum, » idest describente prædicatum « non inerit ipsum, » idest subjectum; sicut in ratione animalis, non inest homo. Unde animal pertinet ad quod quid est homo.

1314. — Probat autem deducendo ad inconueniens, quod ea quæ prædicantur per se de aliquo sicut propria passio de subjecto; non pertineant ad quod quid est. Contingit enim de eodem subjecto plures passionēs diversas per se prædicari; sicut per se prædicatur propria passio, coloratum et asperum et leve, quæ sunt passionēs superficieï. Eiusdem autem rationis est omnia hujusmodi prædicata ad quod quid est subjecti pertinere. Ergo si albedo pertinet ad quod quid est superficieï, pari ratione et levitas. Quæ autem uni et eidem sunt eadem, sibiinvicem sunt eadem. « Quare « si superficieï album esse est superficieï esse semper, » idest si semper et

universaliter hoc verum est quod quidditas propriæ passionis sit idem cum quidditate proprii subjecti, sequitur quod albo esse et levi esse, sit « idem « et unum, » idest quod quidditas albedinis et levitas sit una et eadem. Hoc autem patet falsum esse. Relinquitur ergo quod quod quid erat esse propriæ passionis et subjecti non est idem et unum.

1315. — Deinde cum dicit « quoniam « vero »

Inquitur *quorum sit quod quid erat esse*. Et primo movet *quæstionem*. Secundo solvit eam, ibi, « At vero secundum se « dictorum. » Dicit ergo primo, quod sunt quædam composita in aliis prædicamentis, et non solum in substantia. Quod quidem dicit propter hoc, quod substantiarum sensibilium, quæ sunt compositæ, quidditatem inquit. Sicut enim in substantiis sensibilibus compositis est materia, quæ subicitur formæ substantiali, ita etiam alia prædicamenta habent suum subjectum. Est enim aliquid subjectum unicuique eorum, sicut qualitati et quantitati et quando et ubi et motui, sub quo comprehenditur agere et pati. Unde sicut quoddam compositum est ignis ex materia et forma substantiali, ita est quædam compositio ex substantiis et accidentibus.

1316. — Et ideo perscrutandum est, cum aliqua sit definitio substantiarum compositarum ex formis et materiis, si etiam cujuscumque istorum compositorum ex accidentibus et subjectis « est « ratio ejus quod quid erat esse, » idest si habent definitionem quæ est ratio significans quod quid erat esse. Et iterum si est in eis « hoc ipsum quod quid erat « esse » quod significat definitio, idest si habent aliquam quidditatem sive aliquid quod potest responderi ad quid. Sicut hoc ipsum quod est albus homo, est quoddam compositum ex subjecto et accidente; utrum scilicet albo homini sit quod quid erat esse ei inquantum hujusmodi.

1317. — Et quia forte aliquis posset dicere quod albus homo sunt duæ res et non una, ideo subjungit, quod hoc ipsum quod dico albus homo, habeat unum nomen, quod causa exempli sit vestis. Et tunc quæstio erit de isto uno, scilicet de veste, utrum habeat quod quid est, ut possimus dicere quid est vestem esse? Tunc enim, sicut hoc nomen homo significat aliquid compositum, scilicet animal rationale, ita et vestis significat aliquid compositum, scilicet hominem album. Et ita sicut homo habet definitionem, ita vestis poterit habere definitionem, sicut videtur.

1318. — Deinde cum dicit «at vero»

Solvit prædictam quæstionem; et dividitur hæc pars in duas partes secundum quod duas ponit solutiones. Secunda pars incipit ibi, «Aut et definitio «sicut et quod quid.» Dicit ergo *primo*, quod hoc ipsum, quod dico, albus homo, sive vestis quæ hoc ponitur significare, non est aliquod eorum quæ dicuntur secundum se, immo est aliquid eorum quæ dicuntur per accidens. Hoc enim, quod est, homo albus, est unum per accidens, et non per se, ut superius est habitum.

1319. — Quod autem aliquid dicitur alteri esse unum per accidens, est dupliciter (1), ut uno modo homo est albus, et alio modo album est homo. Horum enim aliud quidem est ex additione, aliud vero non. In definitione enim hominis non est necessarium quod addatur definitio albi, vel nomen ejus; in definitione vero albi necesse est quod ponatur homo, vel nomen hominis, vel ejus definitio, si homo proprium subjectum ejus est, vel aliquid aliud quod est ejus proprium subjectum.

1320. — Et ideo ad hoc exponendum subjungit, quod istorum duorum, quæ dicuntur non secundum se, unum adjungitur alteri, eo quod ipsum accidens

additur illi subjecto, quod in accidentis definitione ponitur cum definitur. Sicut si aliquis definiat album, oportet quod dicat rationem hominis albi; quia oportet quod in definitione accidentis ponatur subjectum. Et tunc definitio complectitur hominem album. Et sic erit quasi ratio hominis albi, et non albi tantum. Et hoc intelligendum est, ut dictum est, si homo sit proprium et per se subjectum albi. Hoc autem adjungitur alteri per accidens; non quia ipsum apponatur in definitione alterius, sed quia aliud apponitur ipsi in sua definitione; sicut album adjungitur homini per accidens, non quod ponatur in definitione hominis, sed quia homo ponitur in definitione ejus. Unde si hoc nomen vestis significat hominem album, sicut positum est, oportet quod ille, qui definit vestem, eodem modo definiat vestem sicut definitur album. Nam sicut in definitione vestis oportet quod ponatur et homo et album, ita in definitione albi oportet quod ponatur utrumque.

1321. — Itaque ex dictis patet quod album prædicatur de homine albo. Hæc enim est vera, albus homo est albus, et e contrario. Tamen hoc ipsum quod est album esse hominem, non est quod quid erat esse albo. Sed neque vestis, quæ significat compositum hoc quod est albus homo, ut dictum est. Sic igitur patet quod non potest esse idem quod quid erat esse ejus quod est album, et ejus quod est albus homo, sive vestis; per hoc quod album etiam si prædicetur de albo homine, non tamen est quod quid est esse ejus.

1322. — Item patet, quod si album habet quod quid erat esse et definitionem, non habet aliam quam illam quæ est albi hominis: quia cum in definitione accidentis ponatur subjectum, oportet quod hoc modo definiatur album, sicut albus homo, ut dictum est. Et hoc sic patet: quia hoc quod est album non habet quod quid erat esse, sed solum hoc de quo dicitur, scilicet homo vel homo albus. Et hoc est quod dicit: «Ergo est quod quid erat esse aliquid

(1) *Al.* unum per accidens et non secundum se dupliciter dicitur. Uno modo dicitur per accidens homo est albus etc.

« aut totaliter, aut non: » idest, ergo ex prædictis sequitur quod quid erat esse, non est nisi ejus quod est aliquid, sive illud « aliquid sit totaliter, » id est compositum, ut homo albus, sive non totaliter, ut homo. Album autem non significat aliquid, sed aliquale.

1323. — Et quod id quod quid erat esse, non sit nisi ejus quod est aliquid, ex hoc patet: quod quidem quid erat esse, est quod aliquid erat esse. Esse enim quid, significat esse aliquid. Unde illa quæ non significant aliquid, non habent quod quid erat esse. Sed quando aliquid de aliquo dicitur, ut accidens de subjecto, non est hoc aliquid: sicut cum dico, homo est albus, non significatur quod sit hoc aliquid, sed quod sit quale. Esse enim hoc aliquid convenit solis substantiis. Et ita patet, quod album et similia non possunt habere quod quid erat esse.

1324. — Sed, quia quis posset dicere, quod sicut inveniuntur aliquæ rationes nominum significantium substantiam, ita inveniuntur aliquæ rationes nominum significantium accidentia; ideo concludit, quod quod quid erat esse non est omnium quæ habent qualemcumque rationem notificantem nomen, sed eorum solum, quorum ratio est definitio.

1325. — Ratio autem alicujus definitiva non est solum, si sit talis ratio, quæ significat idem cum nomine; sicut hoc quod dico, arma gerens, significat idem cum armigero; quia sic sequetur, quod omnes rationes essent « termini, » idest definitiones. Potest enim poni cuilibet rationi nomen, sicut potest poni huic rationi, quod est homo ambulans, vel homo scribens: nec tamen propter hæc sequitur quod illa sint definitiones: quia secundum hoc sequeretur, quod « etiam Ilias, » idest poema factum de bello Trojano esset una definitio. Est enim totum illud poema una ratio exponens bellum Trojanum. Patet igitur, quod non quæcumque ratio significans idem cum nomine est ejus

definitio, sed solum est definitio si « fuerit alicujus primi, » idest si significet aliquid per se dictum. Hoc enim est primum in prædicationibus quod per se prædicatur.

1326. — Talia vero, scilicet prima, sunt quæcumque prædicantur per se, et non quia aliud de alio dicitur; sicut album prædicatur de homine non per se, quasi sit idem quod album et quod homo; sed prædicantur de seinvicem per accidens. Animal vero prædicatur de homine per se, et similiter rationale de animali. Et ideo hoc quod dico, animal rationale, definitio est hominis.

1327. — Sic ergo patet quod quid quid erat esse non erit alicujus, quod non sit de numero specierum alicujus generis, sed « solum his, » idest solum speciebus. Species enim sola definitur, cum omnis definitio sit ex genere et differentiis. Illud autem, quod sub genere continetur et differentiis constituitur est species; et ideo solius speciei est definitio. Solæ enim species videntur dici non secundum participationem et passionem, nec ut accidens.

1328. — In quo removet tria quæ videntur impedire quod aliquid non definiatur per aliquod genus. Primo namque ea de quibus genus prædicatur secundum participationem, non possunt definiri per illud genus, nisi sit de essentia illius definiti. Sicut ferrum ignitum, de quo ignis per participationem prædicatur, non definitur per ignem, sicut per genus; quia ferrum non est per essentiam suam ignis, sed participat aliquid ejus. Genus autem non prædicatur de speciebus per participationem, sed per essentiam. Homo enim est animal essentialiter, non solum aliquid animalis participans. Homo enim est quod verum est animal. — Item subjecta prædicantur de propriis passionibus, sicut nasus de simo; et tamen essentia nasi non est essentia simi. Species enim non se habent ad genus sicut propria generis passio; sed sicut id quod est per essentiam idem generi. Potest etiam album prædicari de homine per acci-

dens ; nec essentia hominis est essentia albi, sicut essentia generis est essentia speciei. Unde videtur, quod sola ratio speciei quæ ex genere et differentiis constituitur, sit definitio.

1329. — Sed in aliis quidem si est eis nomen positum, potest esse ratio declarans quid significat nomen. Quod quidem contingit dupliciter. Uno modo sicut quando nomen minus notum manifestatur per magis notum quod de eo prædicatur : ut si hoc nomen Philosophia notificetur per hoc nomen Sapientia. Et hoc est quod dicit « Quod au-

« tem huic inest, » scilicet quando ratio exponens nomen accipitur ab aliquo nomine notiori quod prædicatur de eo.

1330. — Alio modo quando accipitur ad expositionem nominis simplicis aliqua oratio notior ; sicut si ad exponendum hoc nomen Philosophus, accipitur hæc oratio, Amator sapientiæ. Et hoc est quod dicit, « Aut pro sermone simplici » quasi ad expositionem hujus simplicis dictionis, « certior » oratio accipitur. Tamen talis ratio non erit definitio ; nec id quod per eam significatur, erit quod quid erat esse.

LECTIO IV.

Substantiæ quomodo non solum definitiones sunt, sed et accidentium, at non eodem modo; et cuiusmodi definitiones sint substantiæ et accidentis, ex duarum dubitationum solutione manifestat.

20 Aut et definitio sicut et quod quid est multipliciter dicitur. Etenim quod quid est, uno modo significat substantiam et hoc aliquid. Alio vero modo quodcumque prædicamentorum, quantitatē et qualitatem, et alia quæcumque talia. Sicut enim ens existit in omnibus, sed non similiter, sed in hoc primum, in illis vero consequenter; ita et quod quid est, simpliciter quidem substantiæ, alio vero modo aliis. Etenim qualitatem dicemus utique quid est. Quare et qualitas eorum quæ quid est, sed non simpliciter. Sed sicut de non ente, logice dicunt quidam non ens esse quidem, non simpliciter, sed non ens, sic et qualitatem.

80 Oportet quidem igitur intendere, et quomodo oportet dicere circa unum-quodque; non tamen magis quam quomodo habet. Quapropter et nunc quoniam quod dicitur manifestum et quod quid erat esse similiter inerit, primum quidem et simpliciter substantiæ, deinde aliis, quemadmodum quid est non simpliciter quid erat esse, sed qualitati aut quantitati quid erat esse. Oportet enim aut æquivoce hoc dicere esse entia, aut addentes, aut auferentes, quemadmodum et quod non scibile, scibile. Quoniam hoc quidem rectum est, neque æquivoce dicere, neque eodem modo; sed quemadmodum medicinale eo quod ad idem quidem et unum, non idem autem et unum. Non tamen neque æquivoce. Nihil enim medicativum corpus et opus, et vas dicitur nec æquivoce, nec secundum unum, sed ad unum. Hoc quidem igitur quocumque modo quis velit dicere, differt nihil.

Illud autem palam, quia quæ primo et simpliciter definitio et quod quid

erat esse, substantiarum est. Et non solum, sed et aliorum similiter est, veruntamen non primo. Non enim est necesse, si hoc ponimus, huius definitionem esse quod utique rationi idem significet, sed cuidam rationi. Hoc autem si unius fuerit, non eo quod continuum sicut Ilias, aut quæcumque colligatione, sed si quoties dicitur unum. Unum vero dicitur sicut ens. 10 Ens autem hoc quidem hoc aliquid, aliud vero quantitatem, aliud qualitatem significat. Quapropter erit albi hominis ratio et definitio. Alio vero modo albi, et substantiæ.

Habet autem dubitationem, si quis C. V non dicat definitionem etiam ex additione rationem, cuiusnam erit definitio ipsorum non simplicium, sed copulatorum; ex additione enim necesse facere. Dico autem ut est nasus, et concavitas, et simitas ex duobus dictum, eo quod hoc in hoc est, et non secundum accidens, nec concavitas, nec simitas passio nasi, sed secundum se, nec ut album Calliæ aut homini, quia Callias albus cui accidit hominem esse, sed ut masculinum animal et quantitati æquale, et omnia quæcumque secundum se dicuntur existere. Hæc autem sunt in quibuscumque existit aut ratio aut nomen cuius est hæc passio, et non contingit ostendere separatim, sicut album sine homine contingit, sed non femininum sine animali. Quare horum quod quid erat esse et definitio, aut non est alicujus, aut si est, alicujus est quemadmodum diximus.

Est autem et alia dubitatio de eis. Si enim idem est simus nasus, et concavus nasus, idem erit simum et concavum. Si vero non, quia impossibile est di-

1031a

cere simum sine re, cujus est passio secundum se, et est simum concavitas in naso, nasum simum dicere, aut non est, aut bis idem dictum, nasus nasus concavus. Nasus autem simus nasus concavus erit. Propter quod, inconveniens est inesse talibus quod quid erat esse. Si autem non, in infinitum sunt. Naso namque nasi simum, adhuc aliud inerit. Palam itaque quia solius substantiæ est definitio. Nam et si aliarum categoriarum necesse est ex additione esse, ut æqualis et imparis non est sine numero, neque quæ est feminini sine animali. Ex additione vero dico, in quibus accidit

1331. — Hic ponit *secundam solutionem* propositæ quæstionis: et circa hoc tria facit. Primo *ponit solutionem*. Secundo probat eam, ibi, « Illud autem « palam, etc. ». Tertio removet quasdam dubitationes, quæ possent ex prædictis oriri, ibi, « Habet autem dubitationem. » Circa primum duo facit. Primo *ostendit quomodo definitio et quod quid est invenitur in substantia et accidentibus*. Secundo quomodo de utrisque prædicatur, ibi, « Oportet quidem igitur intendere. » Dicit ergo primo, quod dicendum est, sicut in prædicta solutione est dictum, quod quod quid est et definitio non sit accidentium, sed substantiarum: aut oportet secundum alium modum solvendi dicere, quod definitio dicitur multipliciter sicut et quod quid est. Ipsum enim quod quid est, uno modo significat substantiam et hoc aliquid. Alio modo significat singula aliorum prædicamentorum, sicut qualitatem et quantitatem et alia hujusmodi talia. Sicut autem *ens prædicatur de omnibus prædicamentis, non autem similiter, sed primum de substantia, et per posterius de aliis prædicamentis, ita et quod quid est, simpliciter convenit substantiæ, « aliis autem alio modo, »* idest secundum quid.

1332. — Quod enim « aliquo modo, » idest secundum quid aliis conveniat quid est, ex hoc patet, quod in singulis prædicamentis respondetur aliquid ad quæ-

idem bis dicere sicut in his. Si vero hoc verum, non copulatorum erit, ut numeri imparis.

Sed latet, quia non certe dicuntur rationes. Si vero sunt et horum terminum, aut alio modo sunt, aut quemadmodum dictum est, multipliciter oportet dicere esse definitionem et quod quid erat esse. Quare sic quidem nullius erit definitio, nec quod quid erat esse alicui inerit nisi substantiis: sic autem erit. Quod quidem igitur definitio, quæ quidem est ipsius quid erat esse ratio, et quod quid erat esse, aut solum substantiarum est, aut maxime et primum et simpliciter, palam.

10

sitionem factam per quid. Interrogamus enim de quali sive qualitate quid est, sicut quid est albedo, et respondemus quod est color. Unde patet, quod qualitas est de numero eorum, in quibus est quod quid est.

1333. — Non tamen simpliciter in qualitate est quid est, sed quid est qualitatis. Cum enim quero quid est homo, et respondetur, animal; ly animal, quia est in genere substantiæ, non solum dicit quid est homo, sed etiam absolute significat quid, id est substantiam. Sed cum quæritur quid est albedo, et respondetur, color, licet significet quid est albedo, non tamen absolute significat quid, sed quale. Et ideo qualitas non habet quid simpliciter, sed secundum quid. Invenitur enim in qualitate quid hujusmodi, ut cum dicimus quod color est quid albedinis. Et hoc quid, magis est substantiale quam substantia.

1334. — Propter hoc enim quod omnia alia prædicamenta habent rationem entis a substantia, ideo modus entitatis substantiæ, scilicet esse quid, participatur secundum quamdam similitudinem proportionis in omnibus aliis prædicamentis; ut dicamus, quod sicut animal est quid hominis, ita color albedinis, et numerus dualitatis; et ita dicimus qualitatem habere quid non simpliciter, sed hujus. Sicut aliqui dicunt logice de non ente loquentes, non ens est, non quia non ens sit simpliciter, sed

quia non ens est non ens. Et simpliciter (1) qualitas non habet quid simpliciter, sed quid qualitatis.

1335. — Deinde cum dicit « oportet igitur »

Ostendit *quomodo quod quid est et definitio prædicetur de eo* quod invenitur in substantiis et accidentibus; et dicit, quod ex quo definitio et quod quid est invenitur aliquo modo in accidentibus et in substantia, oportet igitur intendere ad considerandum *quomodo oportet « dicere, »* idest prædicare definitionem circa singula; non tamen magis quam quomodo se habent; ut videlicet, non ea dicamus univoce prædicari quorum non est una ratio in essendo.

1336. — Quapropter id quod dictum est de definitione et quod quid est in substantia et accidentibus, est manifestum: scilicet quod quod quid erat esse primo et simpliciter inest substantiæ, et consequenter aliis: non quidem ita quod in aliis sit simpliciter quod quid erat esse, sed « quod quid erat esse huic vel « illi, » scilicet quantitati vel qualitati. Manifestum est enim quod oportet definitionem et quod quid est vel æquivoce prædicari in substantia et accidentibus, vel addentes et auferentes secundum magis et minus, sive secundum prius et posterius, ut ens dicitur de substantia et accidente. Et sicut dicimus, quod « non scibile est scibile secundum quid, » idest per posterius, quia de non scibili hoc scire possumus quod non scitur; sic et de non ente hoc dicere possumus, quia non est.

1337. — Non enim est rectum quod quod quid est et definitio dicatur de substantia et de accidentibus, neque æquivoce, neque simpliciter et eodem modo, idest univoce. Sed sicut medicabile dicitur de diversis particularibus per respectum ad unum et idem, non tamen significat unum et idem de omnibus de quibus dicitur, nec etiam dicitur æquivoce. Dicitur enim corpus

medicabile, quia est subjectum medicinæ; et opus medicabile, quia exercetur a medicina, ut purgatio et vas medicinale, quia eo utitur medicina, ut clystere. Et sic patet quod non dicitur omnino æquivoce medicinale de his tribus, cum in æquivocis non habeatur respectus ad aliquod unum. Nec iterum univoce dicitur secundum unam rationem. Non enim est eadem ratio secundum quam dicitur medicinale id quo utitur medicina, et quod facit medicinam. Sed dicitur analogice per respectum ad unum, scilicet ad medicinam. Et similiter quod quid est et definitio, non dicitur nec æquivoce nec univoce, de substantia et accidente, sed per respectum ad unum. Dicitur enim de accidente in respectu ad substantiam, ut dictum est.

1338. — Et quia posuerat duas solutiones, subjungit quod nihil differt qualitercumque aliquis velit dicere de præmissa quæstione; sive dicatur quod accidentia non habent definitionem, sive quod habent, sed per posterius secundum quid. Quod tamen dicitur in prima solutione quod non habent definitionem accidentia, intelligitur per prius et simpliciter.

1339. — Deinde cum dicit « illud « autem »

Probat secundo positam solutionem, dicens, illud palam esse quod definitio et quod quid erat esse, primo et simpliciter est substantiarum, non tamen solum et substantiarum, cum etiam accidentia aliquo modo habeant definitionem et quod quid erat esse, non tamen primum. Et hoc sic patet. Non enim omnis ratio, qua nomen per rationem exponitur, idem est quod definitio; nec nomen expositum per quamcumque rationem, semper est definitum; sed alicui determinatæ rationi competit quod sit definitio; illi scilicet quæ significat unum. Si enim dicam quod Socrates est albus et musicus et crispus, ista ratio non significat unum; sed multa, nisi forte per accidens, et ideo talis ratio non est definitio.

(1) Forsan similiter.

1340. — Non tamen sufficit quod sit unum in continuitate illud quod per rationem significatur, ad hoc quod sit definitio. Sic enim « Ilias, » idest poema de bello Trojano esset definitio, quia illud bellum in quadam continuitate temporis est peractum. Aut etiam non sufficit quod sit unum per colligationem; sicut hæc ratio non esset definitio domus, si dicerem, quod domus est lapides et cementum et ligna. Sed tunc ratio significans unum erit definitio, si significet unum aliquid illorum modorum, quorum quoties unum per se dicitur. Unum enim dicitur multipliciter sicut et ens. Ens autem hoc quidem significat hoc aliquid, aliud quantitatem, aliud qualitatem, et sic de aliis; et tamen per prius substantiam et consequenter alia. Ergo simpliciter unum per prius erit in substantia, et per posterius in aliis.

1341. — Si igitur ad rationem definitionis pertinet quod significet unum, sequitur quod erit ratio albi hominis definitio, quia albus homo est quodammodo unum. Sed alio modo erit definitio ratio albi, et ratio substantiæ; quia ratio substantiæ erit definitio per prius, ratio albi per posterius, sicut unum per prius et posterius de utroque dicitur.

1342. — Deinde cum dicit « habet autem »

Removet quasdam dubitationes circa prædeterminata; et dividitur in duas, secundum duas dubitationes quas removet. Secunda, ibi, « Est autem et alia « dubitatio. » Prænotanda autem sunt duo ad evidentiam primæ particulæ. Quorum primum est, quod quidam dicebant nullam definitionem esse « ex « additione, » idest quod in nulla definitione ponitur aliquid, quod sit extra essentiam definiti. Et videbantur pro se habere hoc, quod definitio significat essentiam rei. Unde illud quod est extra essentiam rei, non debet poni in ejus definitione, ut videtur.

1343. — *Secundum est, quod quædam accidentia sunt simplicia, et quæ-*

dam copulata. Simplicia dicuntur, quæ non habent subjectum determinatum, quod in eorum definitione ponatur, sicut curvum et concavum et alia mathematica. Copulata autem dicuntur, quæ habent determinatum subjectum, sine quo definiri non possunt.

1344. — Est ergo dubitatio, si aliquis velit dicere quod ratio, quæ est ex additione, non est definitio illorum accidentium quæ sunt simplicia, sed copulatorum erit definitio. Videtur enim, quod nullius eorum possit esse definitio. Palam est ergo, quod si illa definiuntur, necesse est eorum definitionem ex additione facere, cum sine propriis subjectis definiri non possint. Sicut si accipiamus hæc tria, idest nasus, et concavitas, et simitas: concavitas est simpliciter accidens, præcipue in comparatione ad nasum, cum non sit nasus de intellectu concavi. Simitas autem est accidens compositum, cum sit nasus de intellectu ejus. Et ita simitas erit quoddam dictum ex duobus, inquantum significat « hoc in hoc, » idest determinatum accidens in determinato subjecto, et nec concavitas nec simitas est passio nasi secundum accidens, sicut album inest Calliæ et homini per accidens, inquantum Callias est albus, cui accidit hominem esse. Sed simum est passio nasi secundum se. Naso enim inquantum hujusmodi competit esse simum. Alia autem translatio loco ejus quod est concavum, habet aquilinum. Et est planior sensus; quia in definitione aquilini ponitur nasus, sicut in definitione simi. Sed sicut masculinum per se competit animali, et æquale quantitati, et omnia alia quæcumque secundum se dicuntur existere in aliquo, quia de omnibus est eadem ratio, et « hujusmodi sunt in quibus, » idest in quorum rationibus existit nomen ejus « cuius est passio, » idest substantia, aut etiam ratio ejus. Semper enim in definitionibus potest poni ratio loco nominis: sicut si dicimus quod homo est animal rationale mortale, potest poni loco nominis animalis definitio, ut dicatur quod homo est sub-

stantia animata sensibilis rationalis mortalis. Similiter si dicam quod masculus est animal potens generare in alio, possum etiam dicere quod masculus est substantia animata sensibilis potens generare in aliquo alio.

1345. — Et sic patet, quod non contingit separatim « ostendere, » idest notificare aliquod prædictorum accidentium quæ diximus copulata, sicut contingit notificare album sine hoc quod in ejus definitione sive ratione ponatur homo. Sed non contingit ita notificare femininum sine animali; quia oportet quod animal ponatur in definitione feminini sicut et in definitione masculini. Quare patet, quod non est alicujus prædictorum accidentium copulatorum quod quid erat esse et definitio vera, si nulla definitio est ex additione, sicut contingit in definitionibus substantiarum.

1346. — Aut si est aliqua definitio eorum, cum non possint nisi ex additione definiri, aliter erit definitio eorum quam substantiarum, quemadmodum diximus in solutione secunda. Et sic in hac conclusione innuit solutionem dubitationis præmissæ. Quod enim dicebatur, quod nulla definitio est ex additione, verum est de definitione prout invenitur in substantiis. Sic autem prædicta accidentia non habent definitionem, sed alio modo per posterius.

1347. — Deinde cum dicit « est autem »

Ponit secundam dubitationem: circa quam duo facit. Primo movet dubitationem. Secundo ponit solutionem, ibi, « Sed latet etc. ». Dicit ergo primo, quod est alia dubitatio de prædictis. Aut enim est idem dicere nasus simus et nasus concavus, aut non. Si idem, sequetur quod idem sit simum et concavum: quod patet esse falsum, cum alia sit definitio utriusque.

1348. — Si autem non est idem dicere nasum simum et nasum concavum, propter hoc, quod simum non potest intelligi « sine re cujus est per se passio, » idest sine naso, cum simum sit conca-

vitas in naso, concavum vero potest dici sine naso; sequetur, si hoc quod dico simum plus habet quam concavum, quod hoc, scilicet quod est nasus, vel non possit dici nasus simus, vel si dicatur, erit his idem dictum, ut dicamus, quod nasus simus est nasus nasus concavus. Semper enim loco nominis potest poni definitio illius nominis. Unde cum dicitur nasus simus, poterit removeri nomen simi, et addi naso definitio simi, quæ est nasus concavus. Sic ergo videtur dicere, quod nasum simum, nihil aliud est quam dicere, nasum nasum concavum, quod est inconveniens. Propter quod, inconveniens videtur dicere quod in talibus accidentibus sit quod quid erat esse.

1349. — Quod si hoc non est verum, quod in eis non sit quod quid erat esse, in infinitum fiet repetitio ejusdem nominis, semper posita nominis definitione pro nomine. Constat enim, quod cum dico, nasus concavus, loco concavi potest accipi simum, quia concavitas in naso non est nisi simitas, et loco simi iterum nasus concavus, et sic in infinitum.

1350. — Palam est itaque, ut videtur, quod solius substantiæ est definitio. Si enim esset aliorum prædicamentorum, oporteret quod esset ex additione subjecti, sicut definitio æqualitatis et definitio imparis oporteret quod sumeretur ex definitione suorum subjectorum. Non enim definitio imparis est sine numero; nec definitio feminini, quod significat quamdam qualitatem animalis, est sine animali. Si ergo definitio aliquorum est ex additione, sequetur quod his accidat idem dicere, sicut in præmissis est ostensum. Unde, si verum est quod hoc inconveniens sequatur, sequitur quod accidentia copulata non habent definitionem.

1351. — Deinde cum dicit « sed latet »

Solvit præmissam questionem; dicens, quod moventem prædictam questionem latet, quod rationes, non dicuntur « certe, » idest certitudinaliter,

quasi ea quæ dicuntur univoce, sed dicuntur secundum prius et posterius, ut supra dictum est. Si autem prædicta accidentia copulata habent terminos, id est rationes aliquas, oportet quod alio modo sint illi termini quam definitiones: aut quod definitio et quod quid erat esse, quod significatur per definitionem, dicatur multipliciter.

1352. — Quare « sic quidem, » id est simpliciter per prius, nullius erit definitio nisi substantiæ, nec etiam quod quid erat esse. « Sic autem, » id est secundum quid et posterius, erit etiam aliorum. Substantia enim quæ habet quidditatem absolutam, non dependet in sua quidditate ex alio. Accidens autem dependet a subjecto, licet subjectum non sit de essentia accidentis; sicut creatura dependet a creatore et tamen creator non est de essentia creaturæ, ita quod oporteat exteriorem essentiam in ejus definitione poni. Accidentia vero non habent esse nisi per hoc quod insunt subjecto: et ideo eorum quidditas est dependens a subjecto: et propter hoc oportet quod subjectum in accidentis definitione ponatur, quandoque quidem in recto, quandoque vero in obliquo.

1353. — In recto quidem, quando accidens significatur ut accidens in concretionem ad subjectum; ut cum dico, Simus est nasus concavus. Tunc enim

nasus ponitur in definitione simi quasi genus, ad designandum quod accidentia non habent subsistentiam, nisi ex subjecto. Quando vero accidens significatur per modum substantiæ in abstracto, tunc subjectum ponitur in definitione ejus in obliquo, ut differentia; sicut dicitur, simitas est concavitas nasi.

1354. — Patet igitur quod cum dico, nasum simum, non oportet loco simi accipere nasum concavum; quia nasus non ponitur in definitione simi, quasi sit de essentia ejus; sed quasi additum essentiæ. Unde simum et concavum per essentiam idem sunt. Sed simum addit supra concavum, habitudinem ad determinatum subjectum: et sic determinato subjecto quod est nasus, nihil differt simus a concavo; nec oportet aliquid loco simi ponere nisi concavum: et sic non erit dicere loco ejus, nasus concavus, sed solum concavus.

1355. — Ultimo concludit ex prædictis, quod palam est, quod definitio quæ est ratio ejus quod quid erat esse, et ipsum quod quid erat esse, solum est substantiarum, sicut prima solutio habebat. Vel est primo et simpliciter earum, et per posterius et secundum quid accidentium, ut in secunda solutione dicebatur.

LECTIO V.

*In his quae per se dicuntur quod quid est idem esse. et inseparabile ab eo
cujus est, in his vero quae secundum accidens aliquo modo idem esse
ostenditur, non autem absolute.*

C. VI. Utrum autem idem est aut alterum quod quid erat esse, et unumquodque, perscrutandum est. Est enim aliquod praepere ad de substantia perscrutationem.

Singulum enim non aliud videtur esse a suimet substantia, et quod quid erat esse dicitur singuli substantia.

20 In dictis quidem itaque secundum accidens videbitur utique diversum esse, ut albus homo alterum, et albo homini esse. Si enim idem homini esse et albo homini idem: idem enim homo et albus homo (ut dicunt): quare et albo homini et homini. Aut non necesse est quaecumque secundum accidens, esse eadem. Non enim simpliciter extremitates fiunt eadem. Sed forsitan illud videtur accidere, extremitates fieri easdem secundum accidens, ut albo esse et musico. Videtur autem non.

In dictis vero secundum se, semper necesse idem esse; ut si quae sunt substantiae, quibus alterae non sunt substantiae, nec alterae naturae priores, quales dicunt ideas esse quidam. Si enim erit alterum ipsum bonum, et quod bono esse; et animal, et quod animali esse; et ens, et quod enti, erunt aliqua substantiae et naturae et ideae praeter praedictas, et priores substantiae illis, si quod quid erat esse substantiae est.

Et siquidem absolutae abinvicem, harum quidem non erit scientia, haec autem non erunt entia. Dicitur autem absolvi, si nec bono ipsi existit esse boni, nec huic esse bonum. Scientia enim cujuslibet per hoc quod quid erat esse illi, et in bono et in aliis similiter se habet. Quare si nec bono esse bonum, nec quod enti ens, nec quod uni unum. Similiter autem omnia sunt, aut

nullum quod quid erat esse. Quare si nec quod enti ens, nec aliorum nullum. Amplius cui non inest bono esse, non bonum.

Necesse igitur est unum esse benignum, et benigno esse, et bono, et bonum esse, quaecumque non secundum aliud dicuntur, sed primo et secundum se. Etenim hoc sufficiens si extiterit, quamquam non sint species. Magis autem forsitan et si sint species. Simulque palam, quia si sunt ideae quales quidam dicunt, non erit substantia subjectum. Has enim species esse est necesse, non de subjecto. Erunt enim secundum participationem. Ex his itaque rationibus patet unum et idem, non secundum accidens esse ipsum unumquodque, et quod quid erat esse. Et quod scire unumquodque horum, est quod quid erat esse scire. Quare secundum expositionem necesse est, unum esse aliquod ambo.

Secundum accidens vero dictum, ut musicum aut album, propter dupliciter significare, non est verum dicere, quia idem quod quid erat esse et ipsum. Etenim cui accidit album, et accidens. Quare est quidem ut idem, est autem ut non idem quod quid erat esse et ipsum. Nam homini et albo homini non idem, passioni autem idem.

Absurdum vero apparebit, et si quis unicuique nomen imposuerit ipsorum quod quid erat esse. Erit enim et praeter illud aliud ei quod quid erat esse, ut equo ipsi, quod quid erat esse equo alterum. Et quid prohibet nunc esse statim quod quid erat esse, siquidem substantia est quod quid erat esse? At vero non solum unum, sed est ratio eadem ipsorum, sicut palam est ex dictis. Non enim secundum accidens unum, quod uni esse et unum.

20

30

1082a

Amplius si aliud erit, in infinitum sunt, hoc quidem quod quid erat esse uni, illud vero unum. Quare et in illis erit eadem ratio. Quod quidem igitur in primis et secundum se dictis, unicuique esse, et unumquodque, idem et unum, palam.

Sophistici autem elenchi ad opinio-

nem hanc palam quod eadem resolvuntur solutione, et si idem Socrates et Socrati esse. Nihil enim differt, neque ex quibus interrogabit utique aliquis, nec ex quibus solvens fuerit. Quomodo quidem igitur quod quid erat esse idem, et quomodo non idem unicuique, dictum est. 10

1356. — Postquam determinavit Philosophus quid est quod quid erat esse, et quorum, consequenter inquit *quomodo se habeat quod quid erat esse ad id cuius est*, utrum scilicet ut idem, vel ut diversum. Et circa hoc tria facit. Primo movet *questionem*. Secundo solvit eam, ibi, « Singulum enim non aliud. » Tertio ostendit quod ex solutione prædicta, possunt solvi sophisticæ rationes, quæ circa hæc fiunt, ibi, « Sophistici vero elenchi. » Dicit ergo primo, quod perscrutandum est utrum quod quid erat esse cujuscumque, et unumquodque cuius est quod quid erat esse, sit idem aut diversum; sicut utrum quod quid erat esse homini et homo sit idem aut diversum, et similiter de aliis. Hoc enim inquirere et manifestare, est aliquid « præopere, » idest prænecessarium ad perscrutationem de substantia, quam intendimus facere in sequentibus. Intendit enim inquirere inferius, utrum universalis sint substantiæ rerum, et utrum partes definitorum intrent in definitionem eorum; et ad hoc valet ista perscrutatio, quam nunc proponit.

1357. — Deinde cum dicit « singulum enim »

Solvit propositam questionem. Et circa hoc tria facit. Primo ponit *questionis solutionem*. Secundo probat eam, ibi, « In dictis vero secundum se. » Tertio ostendit contrarium solutionis prædictæ esse absurdum et impossibile, ibi, « Absurdum vero apparebit. » Circa primum duo facit. Primo enim ostendit quid prima facie circa questionem propositam verum esse videatur. Secundo ostendit in quo ejus contrarium accidat, ibi, « In dictis quidem itaque. » Dicit

ergo primo, quod statim, in primo aspectu, hoc videtur esse dicendum, quod in omnibus rebus singulum non sit aliud a sui substantia. Hoc autem quod est quod quid erat esse, est substantia ejus cuius est quod quid erat esse. Unde videtur per hanc rationem in primo aspectu quod quod quid erat esse sit idem, et non alterum ab unoquoque cuius est.

1358. — Deinde cum dicit « in dictis quidem »

Ostendit in quibus quod præmissum est non sit verum; dicens, quod quod quid erat esse pro tanto videtur esse non aliud ab eo cuius est, quia est ejus substantia: itaque in illis, quæ prædicantur secundum accidens, et non dicunt substantiam subjecti, videtur esse diversum quod quid erat esse prædicati a subjecto. Alterum enim est id « quod est esse albo homini, » idest quod quid erat esse albi hominis, ab eo quod est albus homo.

1359. — Quod sic videtur, quia cum dicitur, homo albus, supponitur homo; idem enim est homo, et homo albus, ut dicunt. Si enim albus haberet esse aliud a subjecto, aliquid prædicaretur de composito, ratione albi, vel posset prædicari, quia non esset contra rationem albi. Quod enim prædicatur de homine albo, non prædicatur de eo nisi quia prædicatur de homine. Accidens enim non est subiectum, nisi ratione substantiæ. Unde secundum quod in albo intelligitur homo, homo et homo albus sunt idem; et pro tanto id quod erit esse albo homini, erit etiam esse homini. Si ergo quod quid erat esse albi hominis, sit idem albo homini, erit etiam idem homini: sed non est idem homini, ergo quod quid erat esse albi ho-

minis non est idem albo homini. Et sic in his quæ sunt secundum accidens, quod quid erat esse alicujus non erit idem cum eo cuius est quod quid erat esse.

1360. — Quod autem quod quid erat esse albi hominis non sit idem homini, patet, quia non est necesse, quod quæcumque dicuntur secundum accidens de aliquo subjecto, quod sint eadem illi: subjectum enim est quodammodo medium inter duo accidentia, quæ prædicantur de ipso, inquantum illa duo accidentia non uniuntur nisi unitate subjecti, sicut album et musicum unitate hominis de quo prædicantur: est ergo homo ut medium, album autem et musicum sunt extremitates. Si autem album esset idem homini per essentiam, pari ratione et musicum; et ita ista duo extrema album et musicum essent per essentiam idem; quia quæcumque uni et eidem sunt eadem, etiam sibiinvicem sunt eadem. Hoc autem est falsum, quod istæ extremitates sint eadem per essentiam: sed forsitan hoc videtur esse verum, quod sint eadem per accidens. Hoc autem certum est quod album et musicum sunt idem per accidens.

1361. — Sed ex hoc posset aliquis opinari, quod sicut album et musicum sunt idem per accidens, ita etiam hoc, quod est esse albo, et « quod est esse musico, » idest quod quid est utriusque sit idem per accidens. Sed hoc non videtur esse verum. Album enim et musicum sunt idem per accidens ex hoc, quod utrumque est idem per accidens homini. Non autem quod quid est esse albi, nec hoc quod quid est musici, sunt idem cum eo quod est quod quid est esse hominis. Unde quod quid est esse albi, et quod quid est esse musici, non sunt idem per accidens, sed solum album et musicum.

1362. — Deinde cum dicit « in dictis » vero »

Manifestat solutionem propositam. Et circa hoc duo facit. Primo manifestat eam quantum ad ea quæ dicuntur per se. Secundo quantum ad ea quæ dicuntur per accidens, ibi, « Secundum ac-

« cidens vero dictum. » Circa primum duo facit. Primo manifestat propositam quæstionem quantum ad ea quæ dicuntur per se. Secundo concludit conclusionem intentam, ibi, « Necesse igitur est » unum esse. » Circa primum duo facit. Primo ostendit, quod in his, quæ dicuntur per se, non est aliud quod quid erat esse, et id cuius est. Secundo quod non est separatum, ibi, « Et siquidem » absolute. » Dicit ergo primo quod in illis, quæ dicuntur per se, semper necesse est idem esse quod quid erat esse et id cuius est. Quod patet si ponantur aliquæ substantiæ abstractæ ab istis sensibilibus, quibus non sunt aliquæ aliæ substantiæ abstractæ nec aliquæ naturæ priores eis. Hujusmodi enim substantias Platonici dicunt esse ideas abstractas. Si enim quod quid erat esse est aliud ab eo cuius est, oportebit hoc esse verum in omnibus in quibus est quod quid erat esse, cujuslibet autem substantiæ est quod quid erat esse, erit ergo aliquid aliud a qualibet substantia quod quid erat esse ejus. Et ita etiam quod quid erat esse substantiæ idealis erit aliud ab ea; et ita « si ipsum bonum, » idest si idea boni, et « quod est bono esse, » idest quod quid erat esse hujus ideæ, est alterum; et similiter ipsum animal, et quod est animali esse; et ipsum ens, et quod est enti esse, et ita in omnibus aliis ideis; sequetur quod sicut istæ substantiæ ideales ponuntur præter substantias sensibiles, ita erunt aliæ substantiæ, et aliæ naturæ et ideæ præter ideas dictas a Platoniciis, quæ erunt quod quid erat esse illarum idearum; et etiam illæ aliæ substantiæ sunt priores ideis. Et hoc dico sequetur « si quod » quid erat esse, substantiæ est, » idest si quælibet substantia habet quod quid erat esse, ut dictum est. Vel si hoc quod quid erat esse pertinet ad substantiam rei: illud enim, a quo substantia rei dependet, est prius ea.

1363. — Deinde cum dicit « et si » quidem »

Ostendit quod hoc, quod est quod quid

erat esse non est separatum ab eo cuius est, dicens, « Et si quidem sint « absolute abinvicem, » idest si quod quid erat esse et id cuius est, non solum sunt diversa, sed etiam sunt abinvicem separata, sequuntur duo inconvenientia: quorum primum est, quod harum rerum non sit scientia quarum quod quid est ab eis separatur. Secundum inconvenientis est, quod hæc eadem erunt non entia.

1364. — Et exponit quod dixerat « absolute, » ut videlicet « nec ipsi « bono, » idest ideæ boni, quæ ponitur secundum Platonicos « insit hoc quod « est esse bono, » idest quod quid est esse boni. Nec iterum, scilicet huic bono, inest « esse bonum, » idest quidditas boni: quasi dicat absolutionem prædictam esse intelligendam secundum separationem quidditatis boni ab idea boni, et a particulari bono, quod dicitur per participationem ideæ. Vel aliter. « Nec huic esse bonum, » idest nec hoc, scilicet quod quid erat esse, competit esse bonum, ut scilicet quod quid erat esse boni sit separatum a bono, et e converso.

1365. — Et quod prædicta inconvenientia sequantur hac positione facta, patet: quia scientia uniuscujusque in hoc consistit, quod sciatur quod quid erat esse illi: et hoc similiter se habet et in bono et in omnibus aliis. Quare sequitur, quod si huic quod est « esse « bono, » idest quidditati boni, non inest bonum, nec etiam ei « quod est « esse enti, » idest quidditati entis, inest ens, nec similiter ei quod est uni, inest unum; quia similiter aut omnia, aut nullum eorum sunt eadem cum suis quidditatibus. Si autem bonum propter separationem prædictam non inest ei, quod est esse bonum, ergo nec e contrario esse bonum inest bono. Quare etiam nec quod est esse enti erit idem cum ente, nec aliquid aliorum habebit in se suum quod quid est. Et ita si unumquodque scitur per quod quid est, nulla res poterit sciri: quod fuit primum inconvenientis.

1366. — Iterum patet quod « sequi- « tur secundum, » idest quod nihil erit ens, nec bonum, nec animal, nec aliquid huiusmodi; quia non poterit bonum esse illud, cui non inest hoc, quod « est bono « esse, » idest quod quid est boni. Si igitur quod quid est boni est separatum a bono, et quod quid erat entis ab ente, sequetur quod ista, quæ dicuntur bona et entia, non sunt bona, nec entia: quod fuit secundum inconvenientis.

1367. — Deinde cum dicit « necesse « igitur »

Concludit Philosophus conclusionem principaliter intentam; dicens, quod ex quo per diversitatem et separationem ejus quod quid erat esse a rebus, sequitur quod res nec sunt scitæ, nec entes, quod est inconvenientis, « necesse est « igitur esse unum benignum, et hoc « quod est benigno esse, » id est quod quid est benigni, « et bonum et bono « esse, » id est quod quid est boni. Et ponit hæc duo, ut benignum pertineat ad bona particularia, quæ Platonicis dicebant bona per participationem, bonum autem ad ipsam ideam boni. Et similiter est de omnibus aliis, quæ dicuntur per se et primo, et non per aliud sive per accidens, quia in illis est alia ratio, ut dictum est. Ad hoc enim quod res sint scitæ, et quod sint entes, hoc est sufficiens, scilicet quod quod quid erat rei sit idem cum re « si extiterit, » idest si fuerit verum, quamvis non sint species ideales, quas Platonicis ponebant.

1368. — Licet non propter aliud ponerent Platonicis species, nisi ut per eas possit haberi scientia de istis sensibilibus, ut per earum participationem essent. Sed forsitan magis est sufficiens ad prædictam positionem, quod quod quid est esse rei sit idem cum re quam ipsæ species, etiam si verum sit quod sint species, quia species sunt separatæ a rebus. Magis autem aliquid cognoscitur et habet esse per id quod est sibi conjunctum et idem, quam per id quod est ab eo separatum.

1369. — Ex hoc autem Philosophus

dat intelligere destructiones specierum. Si enim species non ponuntur nisi propter scientiam rerum, et esse earum, et ad hoc sufficit alia positio, etiam hoc non posito et eo posito magis quam hoc, sequitur quod vanum sit ponere species.

1370. — Similiter ad idem ostendendum, scilicet quod non sunt species, palam est, quia si sunt ideæ quales Platonici eas esse dicebant, sequetur quod id, quod est subjectum, scilicet quod hæc res sensibilis non sit substantia. Ponebant enim Platonici, quod necesse est ideæ esse substantias, et non esse de aliquo subjecto. Proprium enim est substantiæ in subjecto non esse. Sed si ista subjecta, idest, si ista sensibilia sint substantiæ, oportet quod sint secundum participationem illarum specierum; et ita illæ species erunt de subjecto.

1371. — Ex his itaque rationibus manifestum est, quod unum est et idem non secundum accidens, unumquodque et quod quid erat esse ejus. Et similiter in sciendo, idem est scire unumquodque, et scire quid est ejus. « Quare secundum expositionem » prout unum esse dicuntur quæ sunt unum in essendo et in sciendo, necesse est ambo, scilicet rem et quod quid erat esse ejus, esse unum aliquid.

1372. — Deinde cum dicit « secundum accidens »

Manifestat solutionem positam quantum ad ea, quæ dicuntur secundum accidens; dicens, quod in his quæ dicuntur secundum accidens non est verum dicere, quod sit idem quod quid erat esse, et ipsum cujus est quod quid erat esse. Et hoc propter duplex significare. Cum enim dicitur homo albus, ex parte subjecti potest aliquid attribui ei ratione subjecti, vel accidentis ratione. Si ergo diceremus, quod quod quid est albi hominis sit idem homini albo, duo possunt significari: scilicet quod sit idem homini, vel quod sit idem albo. Et hoc est quod dicit. Etenim potest significare subjectum « cui accedit album, et accidens. » Quare patet, quod quodammodo est

idem quod quid est albi hominis cum homine albo, et quodammodo non idem. Non enim est idem homini, nec etiam albo homini respectu subjecti, sed tamen est idem « ipsi passioni, » idest albo. Idem enim est quod quid erat albo et album. Licet non possit dici quod sit idem cum homine albo, ne intelligatur esse idem cum subjecto.

1373. — Deinde cum dicit « absurdum vero »

Ostendit quod *contrarium dictæ solutionis est absurdum*. Quod quidem necessarium fuit propter hoc, quod superius probavit solutionem positam esse veram suppositis speciebus, quas postmodum destruxerat. Unde necessarium fuit, ut reiteraret probationem, probans ex parte ejus quod quid erat esse, quod supra probaverat ex parte specierum. Et circa hoc ponit duas rationes.

1374. — Circa quarum *primam* dicit, quod dicere aliud esse quod quid erat esse rei, et rem ipsam, apparebit absurdum si quis unicuique eorum quod quid erat esse imposuerit nomen. Tunc enim eadem ratione, et ipsum, et quod quid erat esse erit aliud quod quid erat esse. Verbi gratia. Equus est quædam res habens quod quid erat esse equo. Quod quidem si sit alia res ab equo, habeat hæc res quoddam nomen, et vocetur A. A ergo, cum sit quædam res, habebit quod quid erat esse, alterum a se, sicut equus; et ita huic, quod est equo esse, erit aliud quod quid erat esse: quod patet esse absurdum. Procedit autem hæc ratio eodem modo circa quod quid est, sicut prima ratio processerat circa ideæ. Et si aliquis dicat quod quod quid est esse quidditatis equi, est ipsa substantia, quæ est quidditas equi, quid prohibet statim a principio dicere, quod quædam sunt suum quod quid erat esse? quasi dicat, nihil.

1375. — Sed sciendum, quod non solum res et quod quid erat esse ejus sunt unum quocumque modo, sed etiam sunt unum secundum rationem, ut ex dictis potest esse manifestum. Non enim

est unum secundum accidens unum et quod quid erat esse uni; sed est unum per se; et ita sunt secundum rationem unum.

1376. — *Secundam rationem* ponit ibi « amplius si »

Quæ talis est. Si aliud est quod quid erat esse rei et res, hoc procedet in infinitum. Oportet enim dicere quod sint duæ res, quarum altera sit unum, et altera quod quid erat esse uni. Et eadem ratione erit tertia res quæ est quod quid erat esse ei, quod est quod quid erat esse unius; et sic in infinitum. Cum ergo non sit procedere in infinitum, palam est quod unum et idem est in his, quæ dicuntur primo et per se, et non per accidens, unumquodque et id quod est unicuique esse, idem esse.

1377. — Deinde cum dicit « *sophistici autem* »

Dicit palam esse quod eadem solutione qua soluta est prima quæstio, *solvantur sophistici elenchi*, qui faciunt ad hanc positionem, ad ostendendum scilicet quod non idem sunt quod quid erat esse rei et res. Ut cum quærent sophistæ, si est idem Socrates et Socrati esse, et ostendunt, quod non, quia si idem est Socrates et Socrati esse, Socrates autem est albus, sequetur quod idem sit album et Socrati esse etc. Solutio patet ex præcedentibus. « Sic enim non differt, nec « ex quibus interrogabit aliquis, nec ex « quibus fuerit solvens, » idest non differt ex quibus procedat aliquis argumentando, nec quibus quæstionibus adaptet aliquis solutionem, dummodo sit eadem radix solutionis. Patet igitur ex dictis, quando quod quid erat esse uniuscujusque est idem cum unoquoque,

et quando non. Est enim idem in his quæ sunt per se, non in his quæ sunt per accidens.

1378. — Sciendum est etiam ad evidentiam eorum, quæ dicta sunt, quod quod quid est esse est id quod definitio significat. Unde, cum definitio prædicetur de definito, oportet quod quid est esse de definito prædicari. Non igitur est quod quid est esse hominis humanitas quæ de homine non prædicatur, sed animal rationale mortale. Humanitas enim non respondetur quærenti quid est homo, sed animal rationale et mortale. Sed tamen humanitas accipitur ut principium formale ejus, quod est quod quid erat esse; sicut animalitas sumitur ut principium generis, et non genus; rationalitas ut principium differentiæ, et non ut differentia.

1379. — Humanitas autem pro tanto non est omnino idem cum homine, quia importat tantum principia essentialia hominis, et exclusionem omnium accidentium. Est enim humanitas, qua homo est homo: nullum autem accidentium hominis est, quo homo sit homo: unde omnia accidentia hominis excluduntur a significatione humanitatis. Hoc autem ipsum quod est homo, est quod habet principia essentialia, et cui possunt accidentia inesse. Unde, licet in significatione hominis non includantur accidentia ejus, non tamen homo significat aliquid separatum ab accidentibus; et ideo homo significat ut totum, humanitas significat ut pars.

1380. — Si autem est aliqua res, in qua non sit aliquod accidens, ibi necesse est, quod nihil differat abstractum a concreto. Quod maxime patet in Deo.

LECTIO VI.

Ad destruendum ideas positas propter generationem, præmittitur eorum quæ fiunt, quædam a natura, quædam ab arte, non nulla a casu fieri, et omnia demum ab aliquo et aliquid fieri manifestatur.

C. VII. Eorum autem quæ fiunt, hæc quidem natura fiunt, hæc autem arte, alia autem automato.

Omnia vero, quæ fiunt, ab aliquo fiunt, et ex aliquo, et aliquid. Hoc autem aliquid dico secundum quamlibet categoriam. Aut enim hoc, aut quantum, aut quale, aut quando.

Et generationes naturales quidem hæ sunt, quarum generatio ex natura est.

Hoc autem ex quo fit, quam dicimus materiam. Hoc autem a quo, eorum quæ natura aliquid sunt. Hoc autem aliquid, ut homo, vel planta, aut aliud aliquid talium, quæ maxime dicimus substantias esse.

20 Omnia vero quæ fiunt aut natura aut arte, habent materiam. Possibile enim esse et non esse eorum quodlibet. Hæc autem est quæ in unoquoque materia.

Universaliter vero et ex quo natura, et secundum quod natura. Factum enim habet naturam, ut planta, aut animal. Et a quo, quæ secundum speciem dicta natura, quæ ejusdem speciei. Hæc autem in alio. Homo namque hominem generat. Sic quidem igitur fiunt, quæ fiunt propter naturam.

Generationes vero aliæ dicuntur factiones. Omnes autem factiones sunt aut ab arte, aut a potestate, aut a mente. Horum autem quædam fiunt et a casu et a fortuna similiter ut in factis a natura. Quædam et illi eadem, et ex spermate fiunt et sine spermate. De his quidem igitur posterius perscrutandum.

3 Ab arte vero fiunt, quorumcumque species est in anima. Speciem autem dico, quod quid erat esse cujuslibet, et substantiam primam. Etenim contrariorum modo quodam eadem species. Privationis enim substantia quæ sub-

stantia est oppositi, ut sanitas infirmitatis. Illius enim absentia ostenditur infirmitas. Sanitas autem quæ in anima, ratio est in scientia.

Fit itaque sanitas intelligente ita, quoniam hoc sanitas, necesse est, si sanitas erit, hoc existere, puta regularitatem. Sed si hoc, calorem. Et ita semper intelligit, donec utique adducat in hoc quod ipse valet ultimum facere. Deinde jam ab hoc motus factio vocatur ad sanandum. Quare accidit modo quodam ex sanitate sanitatem fieri, et domum ex domo sine materia materiam habentem. Medicinalis enim est et ædificatoria species sanitatis et domus. Dico autem substantiam sine materia quod quid erat esse.

Generationum vero et motuum hæc quidem intelligentia vocatur, illa vero factio. Nam ea quidem quæ a principio et specie, intelligentia; quæ vero ab ultimo intellectionis, factio dicitur. Similiter autem et in aliis intermediis unumquodque fit. Dico autem si convalescit, oportet æquari. Quid igitur est adæquari hoc? Hoc autem erit si calefactum fuerit. Hoc vero quid est hoc? Existit autem hoc potestate, hoc autem jam in ipso. Faciens itaque, et unde inchoat motus sanandi, si quidem ab arte, species est quæ in anima.

Si vero a casu, ab hoc quod quidem faciendi est principium facienti ab arte. Ut quod in mederi forsitan a calefactione principium, hoc autem facit fricatione. Calor itaque in corpore, aut pars est sanitatis, aut sequitur eum aliquid tale, quod est pars sanitatis, aut per plura. Hoc autem ultimum faciens, et quod est ita, pars est sanitatis, ut domus lapides et aliorum alia.

Quare sicut dicitur, impossibile factum esse si nihil præexistit. Quod

10

20

1083a quidem igitur pars ex necessitate existit, palam. Materia namque pars. Inest enim et fit hoc. Sic igitur et eorum quæ in ratione. Utroque autem modo dicimus æreos circulos quid sunt, et materiam dicentes, quia æs, et speciem, quia figura talis. Et hoc est genus in quod primum ponitur. Æreus itaque circulus habet in ratione materiam.

10 Ex quo vero, ut materia fit, quædam dicuntur quando fiunt non illud, sed illiusmodi, ut statua non lapis, sed lapidea. Homo autem convalescens, non dicitur illud ex quo. Causa vero quia fit ex privatione et subjecto quod dicimus materiam: ut et homo et laborans fit sanus. Magis tamen dicimus fieri ex privatione, ut ex laborante

sanus, quam ex homine. Propter quod laborans quidem qui sanus non dicitur, sed homo, et homo sanus. Quorum vero privatio non manifesta et innotabilis, ut in ære figuræ cujuslibet, aut in lateribus et lignis domus, ex his videtur fieri ut illic ex laborante. Propter quod, sicut nec ibi ex quo hoc, illud non dicitur: nec hic statua lignum, sed prædicatur lignea, non lignum; et ærea, non æs; lapidea, sed non lapis; et domus lateritia, sed non lateres. Quoniam neque quod ex ligno fit statua, aut ex lateribus domus, si quis valde inspexerit, non utique simpliciter dicet. Quia oportet permutationem fieri ex quo, sed non permanente. Propter hoc quidem igitur ita dicitur.

SYNOPSIS (Lect. VI, VII, VIII.)

Prosequitur tractatum de substantia sensibili 1767-1306.

determinat de essentia substantiarum sensibilibum per rationes logicas et communes
| 1306-1686.

cujusmodi sit essentia substantiarum sensibilibum 1306-1647.

determinat de essentia substantiarum sensibilibum 1306-1565.

cujusmodi sit substantia rerum sensibilibum 1307-1459.

(cujusmodi sensibilibum sit essentia substantiarum 1307-1380.)

inquirat causas generationis rerum 1381-1459.

præmittit quædam 1381-1416.

proponit quasdam divisiones circa generationem rerum 1381-1384.

manifestat has divisiones 1385-1416.

manifestat propositum 1385-1411.

ostendit hoc in generatione naturali 1385-1393.

quæ generationes sint naturales 1385.

exemplificat prædicta in generationibus naturalibus 1386-1387.

in omni generatione, esse materiam ex qua 1388.

quomodo materia, forma et agens se habent ad naturam 1389-1393.

ostendit hoc in generatione secundum artem 1394-1410.

distinguit generationem secundum artem a generat. naturali 1394-1408.

quomodo fiat generatio ab arte 1404-1410.

quid sit principium activum in hac generatione 1404-1405.

quomodo ab hoc principio procedit generatio 1406-1410.

ostendit hoc in generatione a casu 1411.

conclusio 1412-1416.

inducit eam 1412-1413.

removet dubitationem 1414-1416.

ostendit propositum, scil. quod causæ generationis rerum non sunt species

quid sit illud quod generatur 1417-1426. | separatæ 1417-1459.

formam non generari nisi per accidens 1417-1423.

compositum generari 1424-1426.

causam generationis non esse speciem separatam 1427-1435.

neque per modum generantis 1427-1431.

neque per modum exemplaris 1432-1435.

determinat dubia circa prædicta 1436-1459.

primum dubium 1436-1442.

secundum dubium 1443-1457.

tertium dubium 1458-1459.

incipit ostendere ex quibus constituatur sicut ex partibus quod quid erat esse [vide
| lect. IX et seq.].

1381. — Postquam Philosophus ostendit quid est quod erat esse, et quorum est, et quod non est aliud ab eo cuius est, hic intendit ostendere, quod *quidditates et formæ existentes in istis sensibilibus non generantur ab ali-quibus formis extra materiam existentibus*, sed a formis quæ sunt in materia. Et hic erit unus modorum, quo destruitur positio Platonis ponentis species separatas, quas ponebat esse necessarias

ad hoc, quod per eas scientia de istis rebus sensibilibus haberetur, et ad hoc, quod earum participatione res sensibiles existerent, et ad hoc, quod essent principia generationis rerum sensibilibum. Ostendit autem jam in præcedenti capitulo, quod species separatæ non sunt necessariæ ad scientiam rerum sensibilibum, nec ad esse earum; cum ad hoc sufficiat quod quid est rei sensibilis in re sensibili existens, et idem ei. Unde

restat ostendere, quod species separatæ non sunt necessarie ad generationem sensibilium, quod intendit in hoc capitulo. Dividitur ergo in partes duas. In prima *præmittit quædam*, quæ sunt necessaria ad propositum ostendendum. In secunda ostendit propositum, ibi, « Quoniam niam vero ab aliquo fit quod fit. » Circa primum duo facit. Primo *proponit quasdam divisiones circa rerum generationem*. Secundo manifestat eas, ibi, « Et generationes autem naturales. » Ponit autem duas divisiones: quarum prima accipitur penes ea quæ generantur, et modum generationis. Secunda penes ea quæ ad generationem requiruntur: et hanc ponit ibi, « Omnia vero quæ fiunt. » Dicit ergo primo, quod eorum quæ fiunt, quædam fiunt a natura, quædam ab arte, et quædam a casu sive « automato, » idest per se vano. Cujus divisionis ratio est, quia causa generationis, aut est causa per se, aut est causa per accidens. Si enim est causa per se: vel est principium motus in quo est, et sic est natura; vel est extra ipsum, et sic est ars. Natura enim est principium motus, in eo in quo est. Ars vero non est in artificiato quod fit per artem, sed in alio.

1382. — Si vero est causa per accidens, sic est casus et fortuna. Fortuna quidem in his quæ aguntur ab intellectu. Casus autem etiam in aliis. Utrumque vero sub « automato, » idest sub per se vano comprehenditur, quia vanum est quod est ordinatum ad finem, et non attingit ad illum. Et tam casus quam fortuna invenitur in his quæ fiunt propter aliquid, cum accidit aliquid præter id quod intendebatur ab aliqua causa per se determinata. Unde et per se dicitur, inquantum causam determinatam habet; et vanum, inquantum præter intentionem accidit.

1383. — Deinde cum dicit « omnia vero »

Ponit secundam divisionem, quæ sumitur penes ea, quæ ad generationem requiruntur. Omnia enim quæ fiunt,

fiunt ab aliquo agente, et ex aliquo, sicut ex materia, et iterum fiunt aliquid quod est terminus generationis. Et, quia supra dixerat quod hoc aliquid proprie est in substantiis, ideo hic docet generalius esse sumendum, ut per aliquid intelligatur quodlibet prædicamentum, in quo potest esse generatio simpliciter vel secundum quid, per se vel per accidens. Hoc enim quod dixit aliquid, vel significat « hoc, » idest substantiam, aut quantum, aut quale, aut quando, vel aliquid aliud prædicamentum.

1384. — Et hujus divisionis ratio est, quia in omni generatione fit aliquid actu, quod prius erat in potentia. Nihil autem potest dici de potentia in actum procedere, nisi per aliquid ens actu, quod est agens, a quo fit generatio; potentia vero pertinet ad materiam, ex qua aliquid generatur; actus vero ad id quod generatur.

1385. — Deinde cum dicit « et generationes »

Manifestat quod hæc tria inveniantur in tribus modis generationis. Et circa hoc duo facit. Primo *manifestat propositum*. Secundo inducit conclusionem principaliter intentam, ibi, « Quare sicut dicitur. » Circa primum tria facit. Primo ostendit hoc *in generatione naturali*. Secundo et in generatione quæ fit secundum artem, ibi, « Generationes vero alie. » Tertio in generationibus quæ fiunt a casu, ibi, « Si vero a casu. » Circa primum quatuor facit. Primo manifestat *quæ generationes sint naturales*; dicens, quod istæ generationes sunt naturales, quarum principium est natura, non autem ars, aut aliquis intellectus, sicut cum generatur ignis, aut planta, aut animal ex virtute naturali rebus indita.

1386. — Deinde cum dicit « hoc autem »

Exemplificat in generationibus naturalibus tria præmissa; dicens, quod in generatione naturali, hoc quidem est, ex quo fit quod generatur, quod dicitur materia. Hoc autem a quo generatur ali-

quid eorum quæ sunt secundum naturam, quod dicitur agens. Hoc vero est aliquid, scilicet quod generatur, ut homo aut planta, aut aliquid talium, quæ maxime « dicimus esse substantias, » idest substantias particulares compositas, de quibus magis est manifestum quod sint substantiæ, ut supra habitum est. Materia autem et forma, quæ est principium actionis in agente, non sunt substantiæ, nisi inquantum sunt principia substantiæ compositæ.

1387. — Inter autem hæc tria, duo se habent ut generationis principia, scilicet materia et agens; tertium autem se habet ut generationis terminus, idest compositum quod generatur. Et quia natura est generationis principium, tam materia, quam forma, quæ est principium generationis in agente, dicitur natura, ut patet secundo Physicorum. Compositum autem generatum, dicitur esse a natura vel secundum naturam.

1388. — Deinde cum dicit « omnia « vero »

Probat quod unum trium, scilicet principium ex quo, inveniat in omni generatione; non solum in naturali, sed etiam in artificiali (de aliis enim duobus est manifestum): dicens, quod omnia quæ fiunt vel secundum naturam vel secundum artem, habent materiam ex qua fiunt. Omne enim quod generatur vel per artem vel per naturam, est possibile esse et non esse. Cum enim generatio sit de non esse in esse mutatio, oportet id quod generatur quandoque quidem esse, quandoque non esse: quod non esset nisi esset possibile esse et non esse. Hoc autem quod est in unoquoque in potentia ad esse et non esse, est materia. Est enim in potentia ad formas per quas res habent esse, et ad privationes per quas habent non esse, ut ex supra habitis patet. Relinquitur ergo, quod in omni generatione oportet esse materiam.

1389. — Deinde cum dicit « universaliter vero »

Ostendit quomodo prædicta tria se ha-

bent ad naturam; dicens, quod universaliter quodlibet prædictorum trium quodammodo est natura. Nam principium ex quo est generatio naturalis, scilicet materia, dicitur natura. Et propter hoc generationes simplicium corporum dicuntur naturales, licet principium activum generationis eorum sit extrinsecum; quod videtur esse contra rationem naturæ, quia natura est principium intrinsecum, in qua est naturalis aptitudo ad talem formam; et ab hoc principio tales generationes dicuntur naturales.

1390. — Et iterum illud secundum quod fit generatio, scilicet forma, generati, dicitur esse natura, sicut planta, aut animal. Generatio enim naturalis est, quæ est ad naturam, sicut dealbatio quæ est ad albedinem.

1391. — Et iterum principium, a quo fit generatio, sicut ab agente, est natura dicta secundum speciem, quæ scilicet est ejusdem speciei cum natura generati, sed tamen est in alio secundum numerum. Homo enim generat hominem; nec tamen genitum et generans sunt idem numero, sed specie tantum.

1392. — Et propter hoc dicitur in secundo Physicorum quod forma et finis generationis incidunt in idem numero. Agens autem incidit cum eis in idem specie, sed non in idem numero. Materia vero neque in idem specie, neque in idem numero.

1393. — Alia littera habet quod principium a quo, est secundum speciem dicta natura, aut conformis, quia videlicet non semper generans et genitum sunt ejusdem speciei, sed semper habent aliquam conformitatem, sicut cum equus generat mulum. Et ultimo concludit, quod illa, quæ generantur per naturam, sic generantur sicut expositum est.

1394. — Deinde cum dicit « generationes vero »

Determinat de his quæ generantur per artem: et circa hoc duo facit. Primo distinguit generationem quæ est secun-

dum artem ab aliis generationibus, quæ sunt secundum naturam. Secundo ostendit quomodo fiat generatio ab arte, ibi, « Ab arte vero fiunt. » Dicit ergo primo, quod generationes, quæ sunt aliæ a naturalibus, dicuntur factiones. Quamvis enim nomine factionis, quæ in græco dicitur praxis, possumus uti in rebus naturalibus, sicut cum dicimus quod calidum et ens actu, facit actu esse tale: magis tamen proprie utimur in his quæ fiunt per intellectum, in quibus intellectus agentis habet dominium super illud quod facit, ut possit sic vel aliter facere: quod in rebus naturalibus non contingit; immo agunt ad aliquem effectum, determinato modo ab aliquo superiori præstito eis. Hujusmodi autem factiones vel fiunt ab arte, vel a potestate, vel a mente.

1395. — Potestas autem hic videtur pro violentia sumi. Quædam enim in his, quæ non natura fiunt, constituuntur ex sola virtute agentis, in quibus non multum requiritur ars aliqua, vel aliquis ordinatus processus intellectus; quod maxime contingit in corporibus trahendis, vel projiciendis, aut expellendis.

1396. — Cum autem ordo intellectus ad effectum requiritur, quandoque quidem hoc contingit per artem, quandoque vero per solum intellectum, habitu artis nondum perfecto. Sicut enim aliquis argumentatur per artem, aliquis vero sine arte, ut idiotæ; ita etiam aliquod opus artis aliquis per artem, aliquis sine arte facere potest in hujusmodi per artem factibilibus.

1397. — Harum autem generationum quæ fiunt vel arte vel potestate, vel mente, quædam fiunt a casu et a fortuna: quando scilicet aliquod agens per intellectum intendit finem aliquem per suam actionem, et provenit aliquis finis præter intentionem agentis. Sicut cum aliquis intendit se confricare, et ex hoc sequitur sanitas, ut postea dicitur.

1398. — Et hoc similiter contingit in artificialibus, sicut in factis a natura. Virtus enim, quæ est in spermate,

ut infra dicitur, assimilatur arti. Sicut enim ars per determinata media pervenit ad formam quam intendit, ita et virtus formativa, quæ est in spermate. Sicut autem contingit effectum qui fit per artem, etiam præter intentionem artis aut intellectus fieri, et tunc dicitur a casu accidere: ita etiam et in illis, scilicet in rebus naturalibus, eadem fiunt et ex spermate et sine spermate. Quæ quidem cum fiunt ex spermate, fiunt a natura; cum autem sine spermate, fiunt a casu. Et de his perscrutandum est posterius in hoc eodem capitulo.

1399. — Hæc autem verba hic posita, duplicem habent dubitationem. Prima, quia cum cujuslibet rei naturalis sit determinatus modus generationis, non videntur esse eadem quæ generantur ex spermate, et per putrefactionem. Quod Averroes in octavo Physicorum sentire videtur; dicens, quod non potest esse idem animal in specie quod generatur ex spermate, et quod generatur ex putrefactione. Avicenna autem e contrario sentit, quod omnia quæ generantur ex semine, eadem specie possunt generari sine semine per putrefactionem, vel per aliquem modum commixtionis terrenæ materiæ.

1400. — Sententia Aristotelis videtur esse media inter has duas opiniones, quod scilicet aliqua possunt et sine semine generari, et ex semine; non tamen omnia, ut infra dicit. Sicut nec in artificialibus omnia possunt fieri per artem et sine arte; sed quædam fiunt per artem tantum, ut domus. Animalia enim perfecta videntur non posse generari nisi ex semine; animalia vero imperfecta quæ sunt vicina plantis, videntur posse generari et ex semine et sine semine. Sicut plantæ producuntur aliquando sine semine per actionem solis in terra ad hoc bene disposita; et tamen plantæ sic productæ producunt semina, ex quibus plantæ similes in specie generantur.

1401. — Et hoc rationabiliter accidit. Quia quanto aliquid perfectius est, tanto plura ad ejus completionem

requiruntur. Et propter hoc ad plantas et ad animalia imperfecta, sufficit ad agendum sola virtus cælestis. In animalibus vero perfectis requiritur cum virtute cælesti etiam virtus seminis. Unde dicitur in secundo Physicorum quod homo generat hominem et sol.

1402. — Secunda dubitatio est, quia videntur animalia generata sine semine ex putrefactione, non fieri a casu, sed ex determinatio agente, scilicet ex virtute cælesti, quæ in generatione eorum supplet vicem virtutis generativæ, quæ est in semine: et hoc etiam vult Commentator in nono hujus.

1403. — Sed sciendum est quod nihil prohibet aliquam generationem esse per se, cum refertur ad unam causam, quæ tamen est per accidens et casualis, cum refertur in aliam causam. Sicut in ipso exemplo. Philosophi patet. Cum enim sanitas ex confricatione sequitur præter intentionem confricantis, ipsa quidem sanatio, si referatur ad naturam, quæ est corporis regitiva, non est per accidens, sed per se intenta. Si vero referatur ad intellectum confricantis, erit per accidens et casualis. Similiter etiam generatio animalis ex putrefactione generati, si referatur ad causas particulares, hic inferius agentes, invenitur esse per accidens et casualis. Non enim calor, qui causat putredinem, intendit naturali appetitu generationem hujus vel illius animalis, quæ ex putrefactione sequitur, sicut virtus, quæ est in semine, intendit productionem talis speciei. Sed si referatur ad virtutem cælestem, quæ est universalis regitiva virtus generationum et corruptionum in istis inferioribus, non est per accidens, sed per se intenta; quia de ejus intentione est ut educantur in actu omnes formæ quæ sunt in potentia materiæ. Et sic recte assimilavit hic Aristoteles ea quæ fiunt ab arte, his quæ fiunt a natura.

1404. — Deinde cum dicit « ab arte » vero »

Ostendit modum generationis, quæ est ab arte; et præcipue quantum ad prin-

cipium effectivum. De principio enim materiali jam supra dixerat cum locutus fuerat de generatione naturali. Circa hoc autem duo facit. Primo *ostendit quid sit principium activum in generatione quæ est per artem.* Secundo ostendit quomodo ab hoc principio generatio procedat, ibi, « Fit itaque sanitas. » Dicit ergo primo, quod illa fiunt ab arte, quorum species factiva est in anima. Per speciem autem exponit quod quid erat esse cujuslibet rei factæ per artem, ut quod quid erat esse domus, quando fit domus. « Et hoc etiam nominat primam » substantiam, » idest primam formam. Et hoc ideo, quia a forma quæ est in anima nostra, procedit forma quæ est in materia in artificialibus; in naturalibus autem e contrario.

1405. — Hæc autem forma quæ est in anima, differt a forma, quæ est in materia. Nam contrariorum formæ in materia sunt diversæ et contrariæ, in anima autem est quodammodo una species contrariorum. Et hoc ideo, quia formæ in materia sunt propter esse rerum formatarum: formæ autem in anima sunt secundum modum cognoscibilem et intelligibilem. Esse autem unius contrarii tollitur per esse alterius; sed cognitio unius oppositi non tollitur per cognitionem alterius, sed magis juvatur. Unde formæ oppositorum in anima non sunt oppositæ. Quinimmo « substantia, » idest quod quid erat esse privationis, est eadem cum substantia oppositi, sicut eadem est ratio in anima sanitatis et infirmitatis. Per absentiam enim sanitatis cognoscitur infirmitas. Sanitas autem, quæ est in anima, est quædam ratio, per quam cognoscitur sanitas et infirmitas; et consistit « in scientia, » idest in cognitione utriusque.

1406. — Deinde cum dicit « fit itaque »

Ostendit quomodo ab hoc principio procedatur ad sanitatem. Et circa hoc duo facit. Primo ostendit quomodo sanitas quæ est in anima, sit principium sanationis. Secundo quomodo diversi-

mode accipitur principium in actione artis, ibi, « Generationum vero et motuum. » Dicit ergo quod, cum sanitas quæ est in anima, sit principium sanitatis quæ fit per artem, ita fit sanitas in materia aliquo intelligente quod sanitas est « hoc, » scilicet vel regularitas vel adæquatio calidi, frigidi, humidi et sicci. Et ideo necesse est, si sanitas debet contingere, quod hoc existat, scilicet regularitas vel æqualitas humorum. Et si regularitas vel æqualitas debeat esse, oportet quod sit calor, per quem humores reducantur ad æqualitatem; et ita semper procedendo a posteriori ad prius, intelliget illud quod est factivum caloris, et quod est factivum illius, donec reducatur ad aliquod ultimum, quod ipse statim posset facere, sicut hoc quod est dare talem potionem; et deum motus incipiens ab illo quod statim potest facere, nominatur factio ordinata ad sanandum.

1407. — Patet ergo, quod sicut in naturalibus ex homine generatur homo, ita in artificialibus accidit quodammodo ex sanitate fieri sanitatem, et ex domo domum; scilicet ex ea quæ est sine materia in anima existens, illa quæ habet materiam. Ars enim medicinalis, quæ est principium sanationis, nihil est aliud quam species sanitatis, quæ est in anima; et ars ædificativa est species domus in anima. Et ista species sive substantia sine materia, est quam dixit supra quod quid erat esse rei artificiatæ.

1408. — Deinde cum dicit « generationum vero »

Ostendit *quomodo diversimode accipitur principium in actionibus artis*; et dicit quod in generationibus et motibus artificialibus est aliqua actio quæ vocatur intelligentia, et aliqua quæ vocatur factio. Ipsa enim excogitatio artificis vocatur intelligentia, quæ incipit ab hoc principio, quæ est species rei fiendæ per artem. Et hæc operatio protrahitur, ut supra dictum est, usque ad illud quod est ultimum in intentione, et

primum in opere. Et ideo illa actio quæ incipit ab ultimo, ad quod intelligentia terminatur, vocatur factio, quæ est motus jam in exteriorem materiam.

1409. — Et sicut diximus de actione artis respectu formæ, quæ est ultimus finis generationis artificialis, similiter est de omnibus aliis intermediis. Sicut ad hoc quod convalescat, oportet quod adæquantur humores. Hoc igitur ipsum quod est adæquare, est unum de intermediis, quod est propinquissimum sanitati. Et sicut medicus, ad hoc quod faceret sanitatem, incipiebat considerando quid est sanitas: ita, ad hoc quod faciat adæquationem, oportet quod sciat quid est adæquatio; videlicet quod adæquatio « est hoc, » scilicet debita proportio humorum in respectu ad naturam humanam. « Hoc autem erit si corpus « fuerit calefactum; » quando scilicet quis infirmatur propter defectum caloris. Et iterum oportet quod sciat quod quid est hoc, scilicet calefieri: sicut si dicatur quod calefieri est immutari a medicina calida. Et « hoc, » scilicet dare medicinam calidam, existit statim in potestate medici, et est « jam in « ipso, » idest in potestate ejus, ut talem medicinam det.

1410. — Sic igitur patet, quod principium faciens sanitatem, unde incipit motus ad sanandum, est species, quæ est in anima, vel ipsius sanitatis, vel aliorum intermediorum, per quæ acquiritur sanitas. Et hoc dico, si sanatio fiat ab arte. Si autem fiat alio modo, non erit principium sanitatis species quæ est in anima; hoc enim est proprium in operationibus artis.

1411. — Deinde cum dicit « si vero » Manifestat *quomodo fiunt generationes casuales*: et dicit, quod quando sanatio fit a casu, tunc principium sanitatis fit ab hoc, quod est principium faciendi sanitatem apud eum qui facit sanitatem secundum artem. Sed hoc est intelligendum de principio factionis, quod est ultimum in intelligendo, et primum in exequendo. Sicut in medi-

cando principium sanitatis aliquando forsitan fit a calefactione. Et hinc etiam incipit sanatio, quando aliquis a casu sanatur, quia calorem aliquis excitat confricatione præter intentionem confricantis. Calor itaque in corpore excitatus per fricationem vel medicationem, aut est pars sanitatis, quasi intrans substantiam sanitatis, sicut cum ipsa alteratio calefactionis ad sanitatem sufficit; aut sequitur ad calorem aliquid quod est pars sanitatis, sicut cum per calorem fit sanitas per hoc quod calor dissolvit aliquos humores compactos, quorum dissolutio est jam constituens sanitatem. Aut etiam hoc potest esse per plura media; sicut cum calor consumit humores superfluos impediens aliquos meatus in corpore; quibus consumptis fit debitus motus spirituum ad aliquas determinatas partes corporis: et hoc ultimum est jam faciens sanitatem. « Et « quod est ita, » scilicet quod est proximum sanitatis factivum « est aliqua « pars sanitatis, » idest intrans in constitutionem sanitatis. Et similiter est in aliis artificialibus. Nam partes domus sunt lapides, quorum compositio jam est aliquid domus.

1412. — Deinde cum dicit « quare « sicut »

Concludit conclusionem principaliter intentam: et circa hoc duo facit. Primo inducit conclusionem intentam. Secundo removet quamdam dubitationem, ibi, « Ex quo vero ut materia fit. » Dicit ergo primo, quod ex quo omne quod generatur, generatur ex materia, et iterum generatur a suo simili, impossibile est aliquid esse factum, nisi aliquid præexistat, sicut dicitur communiter. Communis enim philosophorum naturalium sententia erat, quod ex nihilo nihil fit. Palam est autem, quod id quod præexistit, oportet quod sit pars rei generatæ. Constat enim, quod materia quæ præexistit est pars generati. Quod ex hoc probari potest: quia materia est in generato, et ipsa fit generatum dum in actum educitur. Nec so-

lum pars quæ est materia præexistit; sed, sicut ex dictis patet, etiam præexistit pars quæ est in ratione, scilicet forma. Hæc enim duo, scilicet materia et forma, sunt partes generati.

1413. — Utroque enim modo possumus assignare quid sint circuli ærei vel circuli multi, secundum aliam litteram, idest particulares et distincti; et dicentes materiam quæ est æs, et « di- « centes speciem, » idest formam, quæ est talis figura. Et recte dicit multos circulos particulares. Nam circulus secundum speciem et formam est unus tantum. Multiplicatur autem et individuatur per materiam. Et hæc, scilicet figura, est genus, in quod primo collocatur circulus æreus. Et ita patet ex dictis, quod circulus æreus in sua definitione habet materiam. — Quod autem species geniti præexistat, supra ostensum est in naturalibus et in artificialibus generationibus.

1414. — Deinde cum dicit « ex quo « vero »

Removet quamdam dubitationem. Illud enim ex quo aliquid fit ut ex materia, quandoque prædicatur non in abstracto, sed denominative. Quædam enim dicuntur non esse « illud, » idest materia, « sed illiusmodi. » Sicut statua non dicitur lapis, sed lapidea. Sed homo convalescens « non dicitur illud « ex quo », idest non recipit prædicationem ejus ex quo fieri dicitur. Fit enim convalescens ex infirmo. Nec dicitur quod convalescens sit infirmus.

1415. — Hujusmodi autem causa est, quia dupliciter dicitur aliquid fieri ex aliquo: scilicet ex privatione, et ex subiecto quod dicitur materia: sicut dicitur quod homo fit sanus, et quod laborans fit sanus. Dicitur autem magis aliquid fieri ex privatione quam ex subiecto; sicut magis dicitur aliquis fieri sanus ex laborante, quam ex homine. Sed hoc fieri hoc, magis dicimus in subiecto quam in privatione. Magis enim dicimus proprie quod homo fit sanus, quam quod laborans. Et ideo ille qui est

sanus, non dicitur laborans, sed magis dicitur homo; et e converso homo dicitur sanus. Sic ergo id quod fit, prædicatur de subjecto, non autem de privatione.

1416. — Sed in quibusdam privatio est non manifesta et innominata; sicut privatio cujuscumque figuræ in ære, non habet nomen, nec etiam privatio domus in lateribus et in lignis. Et ideo utimur materia, pro materia et privatione simul. Et propter hoc, sicut illic dicimus, quod sanus fit ex laborante, ita hic dicimus quod statua fit ex ære, et domus ex lapidibus et lignis. Et propter hoc etiam, sicut ibi id ex quo fit aliquid, sicut ex privatione, non

prædicatur de subjecto, quia non dicimus quod sanus sit laborans, ita nec hic dicimus quod statua sit lignum; sed prædicatur abstractum in concreto, dicendo quod non est lignum, sed lignea, nec æs, sed ærea, nec lapis, sed lapidea. Et similiter domus non est lateres, sed lateritia. Quia si quis diligenter inspiciat, nec fit statua ex ligno, nec domus ex lateribus simpliciter loquendo, sed per aliquam permutationem. Fiunt enim ista ex istis sicut ex aliquo permutato, et non sicut ex permanente. Æs enim infiguratum non manet dum fit statua, nec lateres incompositi dum fit domus. Et propter hoc in prædictis « ita dicitur, » idest talis fit prædicatio.

LECTIO VII.

Ex his quæ præmissa sunt, ostendit formam non generari, sed compositum: hinc ideas non fore necessarias, velut generantia, seu ut exemplaria, arguit.

C. VIII. Quoniam vero ab aliquo fit quod fit, (hoc autem dico unde principium generationis est) et ex aliquo; fit autem non privatio hoc, sed materia (jam enim definitum est quando hoc dicimus). Et quod fit, hoc autem sphaera, aut circulus, aut quodcumque evenit aliorum: quemadmodum nec subjectum facit æs, sic nec sphaeram, nisi secundum accidens: quia ærea sphaera est, et illam facit. Nam hoc aliquid facere, ex totaliter subjecto hoc facere est. Dico autem, quia æs rotundum facere, est non rotundum, aut sphaeram facere, sed alterum aliquid, aut speciem hanc in alio. Nam si facit, ex aliquo facit alio. Hoc enim subiciebatur, ut facere æream sphaeram. Hoc autem ita, quia ex hoc quod est æs, hoc facit quod est sphaera. Si igitur et hoc facit ipsum. palam quia similiter faciet, et ibunt generationes in infinitum. Palam ergo quod nec species fiat, nec quodcumque oportet vocare in sensibili formam. Nec ejus est generatio, nec quod quid erat esse huic. Hoc enim est, quod in alio fit, aut ab arte, aut a natura, aut a potestate.

10 Æream vero sphaeram esse facit. Facit enim ex ære et sphaera. Nam in hoc hanc speciem facit, et est hoc sphaera ærea. Hoc autem sphaeræ esse. Ejus vero quod est sphaeræ esse, omnino si est generatio ex aliquo, aliquid erit. Oportebit enim divisibile esse semper quod fit, et esse hoc quidem hoc, et hoc hoc. Dico autem quod hoc quidem materiam, illud vero speciem. Si igitur est sphaera ex medio figura æqualis, hujus hoc quidem est in quo erit quod facit, hoc autem in illo: hoc autem omne quod factum est, ut ærea sphaera. Palam igitur ex dictis, quia quod quidem ut species, aut

ut substantia dicitur, non fit. Synodus autem secundum hanc dicta, fit. Et quod in omni generato materia inest, et est hoc quidem hoc, et hoc hoc.

Utrum igitur est ne quædam sphaera 20 præter has, aut domus præter lateres, aut nunquam facta est? Si sic, non erat hoc aliquid. Sed quia domus tale significat, hoc autem et terminatum non est, sed facit et generat ex hoc, tale hoc. Et quando generatum est, est hoc tale. Hoc autem est omne hoc. Callias autem et Socrates est, quemadmodum sphaera ærea hoc. Homo vero et animal quemadmodum sphaera ærea totaliter. Manifestum ergo, quia specierum causa, sicut consueti sunt dicere quidam species, si sunt præter singularia, ad generationes et substantias nihil utiles, neque erunt utique præter hoc substantiæ secundum se.

In quibusdam vero, palam quia generans tale quidem est, quale generatum. Nec tamen idem nec unum numero, sed unum specie: ut in physicis. Homo namque hominem generat, nisi quid præter naturam fiat, ut equus mulum. Et hoc quoque simile. Commune enim super equum et asinum non est nominatum proximum genus. 1084a Sunt autem ambo forsân velut mulus. Quare palam quia non oportet quasi exemplum, speciem probare. Maxime enim in his exquirentur. Nam substantiæ maxime hæ. Sed sufficiens est generans facere, et speciei causam esse in materia. Omnis vero talis species in his carnibus et ossibus, Callias et Socrates. Et diversa quidem propter materiam (diversa namque); idem vero specie; individua enim species.

1417. — Præmisit superius Philosophus quædam de generationibus rerum, quasi necessaria ad suum propositum ostendendum; scilicet ad ostendendum, quod causæ generationis rerum non sunt ponendæ species separatæ. Ex quibus duo sunt jam manifestata per præmissa: scilicet quod omnis generatio est ex aliqua materia, et quod unumquodque quod generatur, generatur a suo simili. Nunc autem *intendit ostendere propositum ex his quæ supra investigata sunt.* Et dividitur in partes tres. In prima ostendit *quid sit illud quod generatur.* In secunda ostendit, quod causa generationis non est species separata, ibi, « Utrum igitur est ne quædam. » In tertia determinat quædam quæ possent esse dubia circa prædeterminata, ibi, « Dubitabit autem aliquis. » Circa primum duo facit. Primo ostendit quod *forma non generatur nisi per accidens.* Secundo ostendit quod compositum generatur, ibi, « Æream vero sphaeram. » Dicit ergo primo, quod ea quæ sunt ostensa supra vera sunt. Quorum unum est, quod omne quod fit, fit ab aliquo, et hoc est agens vel generans, a quo est principium generationis. Et aliud est, quod omne quod generatur, generatur ex aliquo, ut intelligatur id ex quo est generatio, non privatio, sed materia. Dictum est enim superius, quod aliter fit aliquid ex materia, et aliter ex privatione. Et tertium est quod in omni generatione oportet esse aliquid quod fit. Et hoc est vel sphaera, vel circulus, vel quodcumque aliorum.

1418. — Ex istis suppositis debet esse manifestum, quod sicut agens generando non facit materiam, vel subiectum generationis, quæ est æs, ita etiam « non facit formam, » scilicet hoc ipsum quod est sphaera, nisi forte per accidens. Facit enim æream sphaeram quod est compositum. Et quia ærea sphaera, est sphaera, ideo per accidens facit sphaeram.

1419. — Quod autem agens non faciat materiam, per se est manifestum, eo quod materia præexistit factioni: unde

non oportuit eum probare quod materia non fieret. Sed de formis poterat esse dubium, eo quod forma non invenitur nisi in termino actionis. Et ideo oportuit eum probare quod forma non fieret nisi per accidens. Et hoc ideo est, quia formæ non propriæ habent esse, sed magis sunt quibus aliqua habent esse. Unde si fieri est via in esse, illa tantum per se fiunt, quæ per formas habent esse. Formæ autem incipiunt esse, eo modo quo sunt in illis factis, quæ per formas esse habent.

1420. — Et quod forma non fiat, sic probat. Facere enim hoc aliquid, est facere hoc ex aliquo subiecto, quod est « totaliter, » idest universaliter verum in omni generatione. Facere enim hoc quod est æs rotundum, non est facere hoc ipsum « quod est rotundum, » scilicet rotunditatem; aut hoc ipsum quod est facere « sphaeram, » scilicet formam sphaeræ; sed est facere « aliquid alterum, » scilicet speciem, non qualitercumque, « sed in alio, » scilicet in materia: quod est facere compositum. Quod sic patet. Si enim agens facit aliquid, oportet quod faciat ex aliquo alio sicut ex materia. Hoc « enim superius subji- » ciebatur, » scilicet quod omnis generatio ex materia fit, propter probationem superius inductam. Sicut agens dicitur facere sphaeram æream. Et hoc ideo, quia facit hoc quod est sphaera ærea, ex hoc quod est æs. Si igitur etiam ipsam formam faciat, palam erit quod faciet eam similiter, scilicet ex aliqua materia. Et ita sicut sphaera ærea erit composita ex materia et forma, sic et forma sphaeræ æræ erit composita ex materia et forma: et redibit eadem quæstio de forma formæ, et sic in infinitum: et ita generationes procedent in infinitum, quia omne generatum habet materiam et formam. Palam igitur est quod non fit species rei generatæ, nec aliquid aliud quodcumque fit, quod oporteat vocare formam in rebus sensibilibus, sicut ordo et compositio et figura quæ in aliquibus tenent locum formæ, maxime in artificialibus.

1421. — Et quia generatio est ejus quod fit, palam est quod nec generatio est formæ, sed compositi. Nec iterum quod quid erat esse rei generatæ generatur, nisi per accidens. Sed forma et quod quid erat esse, « est quod fit in alio, » idest in materia, non per se. Et dico quod fit, vel ab arte, vel a natura, « vel potestate, » idest a quocumque agente per violentiam.

1422. — Dicit autem quod quid erat esse non fieri, quamvis sit idem rei factæ. Supra enim ostensum est unamquamque rem esse idem cum suo quod quid erat esse. Sed tamen quod quid erat esse est quod per se pertinet ad speciem. Unde ab eo excluduntur conditiones individuales, quæ per accidens sunt speciei. Species autem et alia universalis non generantur nisi per accidens, singularibus generatis.

1423. — Sciendum tamen quod licet in litera dicatur, quod forma fit in materia, non tamen proprie dicitur. Forma enim proprie non fit, sed compositum. Sicut enim dicitur forma esse in materia, licet forma non sit, sed compositum per formam: ita etiam proprius modus loquendi est, ut dicamus compositum generari ex materia in talem formam. Formæ enim proprie non fiunt, sed educuntur de potentia materiæ, in quantum materia quæ est in potentia ad formam fit actu sub forma, quod est facere compositum.

1424. — Deinde cum dicit « æream » vero »

Ostendit, quod composita fiant, dicens, quod generans facit esse sphaeram æream. Facit enim eam ex ære quod est materia, sicut ex principio generationis, et ex sphaera, quæ est formæ et generationis terminus. Facit enim « hanc » speciem, » idest figuram sphaeræ « in » hoc, » idest in hac materia, in quantum scilicet transmutat hoc æs in sphaeram: et hoc est sphaera ærea, scilicet forma sphaeræ in ære.

1425. — « Sed hoc, » scilicet figura sphaeræ « est esse sphaeræ, » idest

quod quid est sphaeræ. « Ejus autem » quod est esse sphaeræ, » idest ipsius quod quid est formæ, non est omnino generatio; quia si esset ejus generatio, oporteret quod esset ex aliquo sicut ex materia. Omne enim quod fit oportet esse divisibile, ita scilicet quod ejus « hoc sit hoc, » idest una pars sit hoc, « et hoc sit hoc, » idest alia pars sit hoc. Et hoc exponit, scilicet quod una pars ejus sit materia, et alia pars ejus sit species. Si igitur quid est sphaeræ quantum ad ipsam formam est « quod » sit figura æqualis ex medio, » idest quod sit quædam figura solida a cujus medio ad extremitates omnes lineæ ductæ sint æquales, oportet « quod hujus, » scilicet sphaeræ æreæ « hoc quidem, » scilicet materia, sit in quo erat id quod « facit generans, » scilicet forma; et hoc sit in illo, scilicet forma, « quæ » scilicet est figura ex medio æqualis, « et hoc sit omne, » idest totum « quod factum est, » scilicet ærea sphaera.

1426. — Palam igitur est ex dictis, quod si omne quod fit oportet esse divisibile, quod id quod est ut species, aut quod est « ut substantia, » idest ut quod quid erat esse non fit. Sed « sy-nodus, » idest compositum quod dicitur et denominatur a tali forma, vel quidditate vel quod quid est, fit. Et iterum manifestum est quod omni generato inest materia, et quod cujuslibet generati hoc est hoc, « et hoc est hoc, » idest una pars est materia, et alia forma.

1427. — Deinde cum dicit « utrum » igitur »

Ostendit quod ex quo formæ non generantur sed composita, quod non oportet ponere species separatas esse causas generationis in istis inferioribus. Sciendum est autem, quod Platonici ponebant species esse causas generationis dupliciter. Uno modo per modum generantis, et alio modo per modum exemplaris. Primo ergo ostendit, quod species separatæ non sunt causæ generationis per modum generantis. Secundo,

quod non per modum exemplaris, ibi, « In quibusdam vero palam. » Dicit ergo primo, quod considerandum est utrum sit aliqua forma « universalis præter hujusmodi singularia, » scilicet quod sit quædam sphaera a materia separata præter has sphaeras quæ sunt in materia. Aut etiam sit aliqua domus universalis sine materia, præter lapides, ex quibus constituuntur istæ domus particulares. Movet autem quæstionem in artificialibus propter naturalia, quorum species Plato separatas posuit a materia; ut intelligatur esse quæsitum, utrum sit homo universalis præter carnes et ossa, ex quibus particulares homines constituuntur.

1428. — Ad solutionem autem hujus quæstionis, hic primo præmittit, quod si sit aliqua substantia hoc modo facta, nullo modo erit hoc aliquid, sed significabit tantum quale quid, quod non est determinatum. Socrates enim significat hoc aliquid et determinatum; homo vero significat quale quid, quia significat formam communem et indeterminatam, quia significat absque determinatione hujus vel illius. Unde si sit homo præter Socratem et Platonem et alios hujusmodi, non tamen erit hoc aliquid nec determinatum. Sed nos videmus quod in generationibus, semper illud quod facit et generat « ex hoc, » idest ex tali materia, est « tale hoc, » idest hoc determinatum, habens determinatam speciem. Oportet enim, sicut generatum est hoc aliquid, ita et generans esse hoc aliquid, cum generans sit simile genito, ut supra probatum est. Et quod genitum sit hoc aliquid, ex hoc patet: quia quod generatur est compositum. « Sed hoc esse, » scilicet compositum, quando « est hoc, » idest determinatum, est ut Callias, aut Socrates, sicut cum dicitur hæc sphaera ærea. Sed homo et animal non significant hanc materiam ex qua est generatio, sicut nec sphaera ærea universaliter dicta. Si ergo compositum generatur, et non generatur nisi ex hac materia, per quam est hoc aliquid, oportet

tet quod id quod generatur sit hoc aliquid. Et cum generatum sit simile generanti, oportet etiam, quod generans sit hoc aliquid. Et ita non sit species universalis, sine materia.

1429. — Manifestum est ergo ex dictis, quod si sunt aliquæ species præter singularia, nihil sunt utiles ad generationes et substantias rerum, sicut consueti sunt quidam dicere « specierum causa, » idest ad hoc quod ponant species. Hæc enim erat una causa, quare Platonicæ species ponebant, ut essent causa generationis in rebus. Si igitur species separatæ non possunt esse causa generationis, manifestum erit quod non erunt species quædam substantiæ secundum se existentes.

1430. — Sciendum est autem, quod omnes, qui non consideraverunt hoc, quod Philosophus supra ostendit, quod formæ non fiunt, passi sunt difficultatem circa factionem formarum. Propter hoc namque quidam coacti sunt dicere, omnes formas esse ex creatione. Nam ponebant formas fieri, et non poterant ponere quod fierent ex materia, cum materia non sit pars formæ: unde sequebatur quod fierent ex nihilo, et per consequens quod crearentur. E contrario autem quidam posuerunt propter hanc difficultatem, formas præexistere in materia actu, quod est ponere latitacionem formarum; sicut posuit Anaxagoras.

1431. — Sententia autem Aristotelis, qui ponit formas non fieri, sed compositum, utrumque excludit. Neque enim oportet dicere, quod formæ sint causatæ ab aliquo extrinseco agente, neque quod fuerint semper actu in materia, sed in potentia tantum. Et quod in generatione compositi sint eductæ de potentia in actum.

1432. — Deinde cum dicit « in quibusdam »

Ostendit, quod species separatæ non possunt esse causa generationis *per modum exemplaris*; dicens, quod licet in aliquibus sit dubium utrum generans

sit simile generato, tamen in quibusdam palam est quod generans sit quoddam tale, quale est generatum; non quidem idem numero, sed idem specie, ut patet in naturalibus. Homo enim generat hominem, similiter equus equum, et unaquæque res naturalis aliam similem in specie sibi: nisi accadat aliquid præter naturam, sicut est cum equus generat mulum. Et dicitur ista generatio præter naturam, quia est præter intentionem naturæ particularis.

1433. — Virtus enim formativa, quæ est in spermate maris, naturaliter est ordinata ut producat omnino simile ei, a quo sperma est decisum; sed de secundaria intentione est, quod quando perfecta similitudo induci non potest, inducatur qualiscumque potest similis. Et, quia in generatione muli sperma equi non potest inducere speciem equi in materia, propter hoc quod non est proportionata ad suscipiendum speciem equi, inducit speciem propinquam. Unde etiam in generatione muli est aliquo modo generans simile generato. Est enim aliquod proximum genus, quod non est nominatum, commune equo et asino. Et sub illo genere continetur etiam mulus. Unde secundum illud genus potest dici quod simile generat simile. Ut si verbi gratia dicamus quod illud proximum genus sit jumentum, poterimus dicere, quod licet equus non generet equum, sed mulum, jumentum tamen generat jumentum.

1434. — Patet igitur, quod omnia

generata consequuntur speciei similitudinem ex virtute generantis. Quare palam est, quod non oportet ponere aliquam speciem separatam, quasi exemplar rebus generatis, ex cujus imagine res generatæ speciei similitudinem consequantur, ut Platonici ponebant. Maxime enim hujusmodi exemplaria requirerentur in prædictis substantiis naturalibus, quæ sunt maxime substantiæ respectu artificialium. Sufficiens autem est in prædictis generans ad faciendum similitudinem speciei; et est sufficiens « ponere causam speciei in materia, » idest quod illud quod facit hoc generatum consequi talem speciem non sit species extra materiam, sed species in materia.

1435. — « Omnis autem species, quæ « est in materia, » scilicet in his carnis et in his ossibus, est aliquod singulare, ut Callias et Socrates. Et ista etiam species causans similitudinem speciei in generando est diversa a specie generati secundum numerum propter diversam materiam. Cujus diversitas est principium diversitatis individuorum in eadem specie. Diversa namque est materia, in qua est forma hominis generantis et hominis generati. Sed utraque forma est idem secundum speciem. Nam ipsa species est « individua, » idest non diversificatur in generante et generato. Relinquitur ergo, quod non oportet ponere aliquam speciem præter singularem, quæ sit causa speciei in generatis, ut Platonici ponebant.

LECTIO VIII.

Cur in his, quæ secundum artem contingunt, quædam ab arte et natura fiant, quædam vero ab arte tantum, exponitur. Formam deinde non solum substantialem non generari, sed neque accidentalem, sed compositum, manifestatur.

C. IX. Dubitabit autem aliquis quare alia
10 fiunt arte et a casu, ut sanitas, alia non, ut domus.

Causa vero est, quia horum quidem est materia incipiens generationis in facere et fieri aliquid eorum quæ ab arte, in qua existit aliqua rei pars. Hæc quidem talis est, qualis moveri ab ea, illa vero non. Et hujus hæc quidem sic potens, hæc autem impotens. Multa namque possunt ab ipsis moveri sed non sic, puta saltare. Quorum igitur talis est materia, ut lapides, impossibile sic moveri nisi ab alio. Sic tamen et utique ignis. Propter hoc hæc quidem non erunt sine habente artem; hæc autem erunt. Ab his enim
20 movebuntur non habentibus artem, aut ex parte.

Palam vero ex dictis, quia modo quodam omnia fiunt ex univoco, quemadmodum naturalia, aut ex parte univoca, ut domus ex domo, aut ab intellectu. Ars enim species. Aut ex parte, aut ex habente aliquam partem, nisi secundum accidens fiat.

Causa namque faciendi prima secundum se pars. Calor enim in motu calorem in corpore facit. Is vero est aut sanitas, aut pars, aut sequitur eum pars aliqua sanitatis, aut sanitas ipsa. Propter quod dicitur facere, quia illud facit sanitatem, cui consequitur et accidit calor. Quare quemadmodum in syllogismis, omnium
30 principium est substantia; nam ex

quod quid est, syllogismi sunt, et hic generationes.

Similiter itaque his, et quæ sunt natura constituta, se habent. Nam sperma facit sicut quæ ab arte. Habet enim potestate speciem, et a quo sperma est, aliquid univocum. Non enim omnia oportet quærere ut ex homine homo. Etenim femina ex viro. Unde mulus non ex mulo, sed si non orbatio fuerit. Quæcumque autem a casu, sicut ibi fit, quorumcumque materia potest a seipso moveri hoc motu, quo sperma movet. Quorumcumque vero non, ea impossibilia sunt fieri aliter quam ex ipsis.

Non solum autem de substantia ostendit ratio non fieri speciem, sed de omnibus similiter primis communis ratio, ut quantitate et qualitate, et aliis categoriis. Fit enim velut ærea sphaera, sed non sphaera, nec æs, sed in ære, si fit. Semper enim oportet præexistere materiam et speciem, et in quid, et in qualitate, et in quantitate, et aliis similiter categoriis. Non enim fit quale, sed quale lignum; nec quantum, sed quantum lignum, aut animal.

Sed proprium substantiæ ex his accipere est, quia necesse præexistere semper alteram substantiam actu existentem, quæ facit, ut animal, si fit animal. Quale vero et quantum, non necessarium, nisi potestate solum.

1436. — Postquam ostendit Philosophus, quod species separatæ non sunt causa generationis in istis inferioribus, hic manifestat quædam, quæ possent

esse dubia circa prædeterminata. Et dividitur in partes tres, secundum quod tria dubia sunt quæ manifestare intendit. Secunda pars incipit ibi, « Palam

« vero ex dictis. » Tertia ibi, « Non solum autem de substantia. » Circa primum duo facit. Primo *ponit dubitationem*. Secundo solvit eam, ibi, « Causa » vero etc. » Oritur autem prima dubitatio ex eo quod supra dixerat, quod, quando principium sanitatis est species, quæ est in anima, tunc sanitas fit ab arte. Quando vero sanitas non est ab hoc principio, sed a calefactione tantum, tunc fit sanitas a casu, sicut cum accidit sanitas ex confricatione. Hoc autem non potest accidere in domibus (*al.*: omnibus) quæ fiunt ab arte. Domus enim nunquam fit ab aliquo principio, nisi a specie domus in anima; et sic semper fit ab arte, et non a casu. Et ideo est dubitatio, quare quædam fiunt quandoque quidem ab arte, quandoque quidem a casu, ut sanitas; quædam vero non, sed fiunt tantum ab arte, et nunquam a casu, ut domus.

1437. — Deinde cum dicit « causa » vero »

Solvit questionem; et dicit causam prædictæ differentiæ in artificialibus hanc esse, quia materia, a qua incipit generatio, secundum quam contingit facere et fieri aliquid eorum, quæ sunt ab arte, talis est, in qua existit aliqua pars rei. Oportet namque in materia qualibet esse aptitudinem ad formam. Non enim quodlibet artificiatum potest fieri ex qualibet materia, sed ex determinata. Sicut serra non fit ex lana, sed ex ferro. Ipsa ergo aptitudo ad formam artificiatum, quæ est in materia, jam est aliqua pars artificiatum, quæ est in materia; quia sine aptitudine artificiatum esse non potest. Sicut serra non potest esse sine duritie, per quam ferrum est ordinatum ad formam serræ.

1438. — Sed hæc pars dupliciter invenitur in materia. Quandoque quidem ita, quod per eam materia potest moveri a seipsa per partem formæ in ea existentem. Quandoque vero non. Sicut in corpore humano, quod est materia sanationis, inest virtus activa, per quam corpus potest sanare seipsum. In la-

pidibus autem et lignis non est aliqua virtus activa, per quam possit moveri materia ad formam domus.

1439. — Et si quidem materia sic possit moveri per partem formæ, quam in se habet, ad formam, hoc contingit dupliciter. Quia quandoque potest sic moveri per principium intrinsecum, quod est pars prædicta, sicut moveretur per artem, ut accidit in sanatione; nam natura humani corporis eodem modo agit ad sanitatem sicut et ars. Quandoque vero non potest moveri materia per principium intrinsecum eodem modo sicut movetur ab arte, licet aliquo modo per ipsum moveri possit. Multa enim sunt, quæ possunt a seipsis moveri, sed non sic sicut moventur ab arte, ut patet in saltatione. Homines enim non habentes artem saltandi possunt quidem movere seipsos, sed non illo modo, sicut movent se qui habent artem prædictam.

1440. — Illa igitur artificialia, quæ habent talem naturam, sicut lapides sunt materia domus, non possunt a seipsis moveri: impossibile est enim moveri ea nisi ab alio. Et hoc non solum est in artificialibus, sed etiam in naturalibus. Sic enim et materia ignis non potest moveri ad formam ignis nisi ab alio. Et inde est, quod forma ignis non generatur nisi ab alio. Et propter hoc quædam artificialia non possunt fieri sine habente artem: quæ scilicet in sua materia vel non habent aliquod principium motivum ad formam, vel non sic motivum sicut ars movet.

1441. — Quæ vero ab aliquo extrinseco principio moveri possunt non habente artem, possunt esse et fieri etiam sine habente artem. Movebuntur enim eorum materiæ ab his quæ non habent artem. Quod quidem ostendit dupliciter. Uno modo inquantum possunt moveri ab aliquibus aliis extrinsecis principiis non habentibus artem; sicut arborem plantare potest etiam qui non habet artem plantandi. Alio modo quando « materia movetur ex parte, » idest ab aliquo principio intrinseco, quod est aliqua pars formæ. Sicut cum corpus

humanum sanatur ab aliquo principio intrinseco, quod est aliqua pars formæ.

1442α. — Sciendum est autem, quod occasione horum verborum, quæ hic dicuntur, quidam ponunt, quod in omni generatione naturali est aliquod principium activum in materia, quod quidem est forma in potentia præexistens in materia, quæ est quædam inchoatio formæ. Unde hæc formæ pars dicitur. Quod quidem adstruere nituntur: Primo ex hoc quod hic dicitur. Videtur enim hic Aristoteles dicere quod illa, in quorum materia non est principium activum, fiunt tantum ab arte. Oportet igitur, quod in materia illorum, quæ fiunt a natura, insit aliquod principium activum.

1442β. — Secundo ex hoc, quod omnis motus, cujus principium non est in eo quod movetur, sed extra, est motus violentus, et non naturalis. Si igitur in his, quæ generantur per naturam, non esset aliquod principium generationis activum in materia, tunc eorum generationes non essent naturales, sed violentæ; aut non esset aliqua differentia inter generationem artificialem et naturalem.

1442γ. — Et si obijciatur contra eos, quod tunc ea, quæ generantur naturaliter, non indigent extrinseco generante, si eorum generatio est a principio intrinseco: Respondent quod sicut principium intrinsecum non est forma completa, sed quædam inchoatio formæ; ita etiam non est perfectum principium activum, ut per se possit agere ad generationem; sed habet aliquid de virtute activa ut cooperetur exteriori agenti. Nisi enim aliquid conferret mobile exteriori agenti, esset motus violentus: violentum enim est, cujus principium est extra, nil conferente vim passo, ut in primo Ethicorum dicitur.

1442δ. — Hæc autem opinio videtur propinqua ponentibus latitationem formarum. Cum enim nihil agat nisi secundum quod est in actu: si partes vel inchoationes formarum quæ sunt in materia, habent aliquam virtutem activam, sequitur quod sint aliquo modo actu,

quod est ponere latitationem formarum. Et præterea, cum esse sit ante agere, non potest intelligi forma prius habere agere, quam sit in actu.

1442ε. — Et ideo dicendum est, quod sicut sola viventia inveniuntur se movere secundum locum, alia vero moventur a principio extrinseco, vel generante, vel removente prohibens, ut dicitur octavo Physicorum, ita secundum alios motus, sola viventia inveniuntur movere seipsa. Et hoc ideo quia inveniuntur habere diversas partes, quarum una potest esse movens et alia mota; quod oportet esse in omni movente seipsum, ut probatur in octavo Physicorum. Sic igitur invenimus in generatione viventium esse principium activum intrinsecum quod est virtus formativa in semine. Et sicut est potentia augmentativa movens in motu augmenti et decrementi; ita est et in motu alterationis, quæ est sanatio, principium movens intra. Nam cum cor non sit susceptivum infirmitatis, virtus naturalis, quæ est in corde sano, totum corpus ad sanitatem alterat.

1442ζ. — De tali igitur materia habente in se principium activum loquitur hic Philosophus, et non de rebus inanimatis. Quod ex hoc patet, quia materiam ignis comparat materiæ domus in hoc, quod utraque movetur ad formam a principio extrinseco. Non tamen sequitur quod generatio inanimatorum corporum non sit naturalis. Non enim oportet ad motum naturalem, quod semper principium motus, quod est in mobili, sit principium activum et formale; sed quandoque est passivum et materiale. Unde et natura in secundo Physicorum distinguitur per materiam et formam. Et ab hoc principio dicitur naturalis generatio simplicium corporum, ut dicit Commentator in secundo Physicorum. Differentia tamen est inter materiam naturalium et artificialium: quia in materia rerum naturalium est aptitudo naturalis ad formam, et potest reduci in actum per agens naturale; non autem hoc contingit in materia artificialium.

1443. — Deinde cum dicit « palam » vero »

Manifestat secundum quod poterat esse dubium ex prædictis. Dixerat enim superius quod omne quod generatur, generatur a simili secundum speciem. Hoc autem non eodem modo se habet in omnibus: et ideo hic manifestare intendit, quomodo hoc diversimode in diversis inveniatur. Et circa hoc duo facit. Primo *distinguit diversos modos quibus generatum est simile generanti*. Secundo manifestat eos, ibi, « Causa namque facienda. » Sciendum est autem circa primum, quod omne quod generatur ab aliquo, aut generatur per se, aut generatur ab eo per accidens. Quod autem generatur ab aliquo per accidens, non generatur ab eo secundum quod huiusmodi. Unde non oportet in generante esse similitudinem generati. Sicut inventio thesauri non habet similitudinem aliquam in eo, qui fodiens ad plantandum invenit thesaurum per accidens. Sed generans per se, generat tale secundum quod huiusmodi. Unde oportet quod in generante per se, sit aliquid similitudo generati.

1444. — Sed hoc contingit tripliciter. Uno modo quando forma generati præcedit in generante secundum eundem modum essendi, et simili materia. Sicut cum ignis generat ignem, vel homo generat hominem. Et hæc est generatio totaliter univoca.

1445. — Alio modo quando forma generati præcedit in generante, non quidem secundum eundem modum essendi, nec in substantia ejusdem rationis; sicut forma domus præcedit in artifice, non secundum esse materiale, sed secundum esse immateriale, quod habet in mente artificis, non in lapidibus et lignis. Et hæc generatio est partim ex univoco quantum ad formam, partim ex æquivoco quantum ad esse formæ in subjecto.

1446. — Tertio modo quando ipsa tota forma generati non præcedit in generante, sed aliqua pars ejus, aut aliqua pars partis; sicuti in medicina

calida præcedit calor qui est pars sanitatis, aut aliquid ducens ad partem sanitatis. Et hæc generatio nullo modo est univoca.

1447. — Et ideo dicit, « Palam ex dictis est quod aut fiunt omnia quodammodo ex totaliter univoco, sicut naturalia, » ut ignis ab igne, et homo ab homine. Aut ex eo quod est « ex parte » univocum, quantum ad formam, et ex parte æquivocum quantum ad esse formæ in subjecto; sicut domus fit ex domo quæ est ars in artifice, aut « ab intellectu » sive artis habitu. Ipsa enim ars ædificativa est species domus. Aut tertio modo fiunt aliqua ex parte formæ præexistentis in generante, sive ex ipso generante, habente partem prædictam. Potest enim dici quod generatio fit vel ex forma, sive parte formæ, vel ex habente formam, vel partem formæ. Sed ex habente quidem sicut ex generante; ex forma sive parte formæ, sicut ex eo quo generans generat. Nam forma non generat nec agit, sed habens formam per eam. Et hoc dico quod aliquid fit ex alio simili secundum aliquem prædictorum modorum, nisi fiat ex eo per accidens. Tunc enim non oportet huiusmodi similitudinem observari, sicut dictum est.

1448. — Deinde cum dicit « causa » namque »

Manifestat modos prædictos. Et primo in rebus artificialibus. Secundo in rebus naturalibus, ibi, « Similiter itaque his. » Dicit ergo primo, quod ideo oportet quod sit fieri ex aliqua parte, quia prima causa faciendi secundum se, est pars generati præexistentis in generante, quæ est vel ipsa forma generantis, vel pars formæ. Cum enim per motum calor generatur, in ipso motu est quodammodo calor sicut in virtute activa. Nam ipsa virtus causandi calorem quæ est in motu, est aliquid de genere caloris. Et iste calor in motu existens virtute, facit calorem in corpore, non quidem generatione univoca, sed æquivoca; quia calor in

motu, et in corpore calido, non est unius rationis. Is vero, scilicet calor, aut est ipsa sanitas, aut aliqua pars sanitatis, aut sequitur eum aliqua pars sanitatis, aut sanitas ipsa.

1449. — Per hæc quatuor quæ ponit, dat intelligere quatuor modos, quibus potest se habere forma generantis ad formam geniti. Quorum primus est quando forma generati totaliter est in generante, sicut forma domus est in mente artificis, et sicut forma ignis generati est in igne generante. Secundus modus est quando pars formæ generati est in generante, sicut cum medicina calida sanat calefaciendo. Nam calor factus est in sanato pars sanitatis. Tertius modus est quando pars formæ est in generante, non actu, sed virtute; sicut quando motus calefaciendo sanat: calor enim est in motu virtute, et non actu. Quartus modus est quando ipsa tota forma est in generante virtute, sed non actu, sicut forma stuporis est in pisce stupefaciente manum. Et similiter est in aliis quæ agunt a tota specie. Primum ergo modum designat in hoc quod dicit « Aut sanitas. » Secundum in hoc quod dicit « Aut pars. » Tertium in hoc quod dicit « Aut sequitur eum » aliqua pars sanitatis. » Quartum in hoc quod dicit, « Aut sanitas ipsa. » Et quia motus causat calorem ad quem sequitur sanitas, propter hoc etiam dicitur motus facere sanitatem, quia id facit sanitatem cui consequitur vel accedit sanitas. Vel melius, « Quod consequitur » et accedit ex motu, » scilicet calor, facit sanitatem.

1450. — Quare patet, quod sicut in syllogismis, omnium principium « est » substantia, » idest quod quid est rei (nam syllogismi demonstrativi sunt ex quid est, cum in demonstrationibus medium sit definitio), « et hic, » scilicet in operativis, generationes sunt ex quod quid est. In quo ostenditur similitudo intellectus speculativi et practici. Sicut enim intellectus speculativus procedit ad demonstrandum passiones de subjectis ex consideratione ejus quod quid est, ita

intellectus procedit ad operandum ex specie artificii, quæ est ejus quod quid est, ut supra dictum est.

1451. — Deinde cum dicit « simili-
« liter itaque »

Manifestat quod dixerat de artificialibus, *in rebus naturalibus*; dicens, quod similiter se habent ea quæ sunt constituta secundum naturam, his quæ fiunt per artem. Sperma enim operatur ad generationem, sicut contingit in his quæ fiunt per artem. Sicut enim artifex non est actu domus, nec habet formam quæ sit domus actu, sed potestate; ita sperma non est animal actu, nec habet animam quæ est species animalis actu, sed potestate tantum. Est enim in semine virtus formativa: quæ hoc modo comparatur ad materiam concepti, sicut comparatur forma domus in mente artificis ad lapides et ligna: nisi quod forma artis est omnino extrinseca a lapidibus et lignis; virtus autem spermatis est intrinseca.

1452. — Quamvis autem generatio animalis ex spermate, non sit a spermate sicut ab univoco, quia sperma non est animal; id tamen a quo est sperma, est aliquid univocum ei quod fit ex spermate. Nam sperma fit ab animali. Et in hoc est dissimilitudo inter generationem naturalem et generationem artificialem; quia non oportet quod forma domus in mente artificis sit a domo, licet quandoque hoc accadat, ut cum aliquis ad exemplar unius domus facit aliam. Sed semper oportet quod sperma sit ab animali.

1453. — Exponit autem quod dixerat « aliquid univocum, » quia non oportet in omni generatione naturali esse omnimodam univocationem, sicut cum dicitur quod homo fit ex homine. « Fit » enim femina ex viro » sicut ex agente; et mulus non fit ex mulo, sed ex equo vel asino, in quo tamen est aliqua similitudo, ut supra dixit. Et quod dixit quod a quo est sperma, oportet esse aliquid univocum, subjungit, intelligendum est « si non fuerit oratio, »

idest si non fuerit defectus naturalis virtutis in semine. Tunc enim generat aliquid quod non est simile generanti, sicut patet in monstruosis partibus.

1454. — Et « sicut in illis, » idest in rebus artificialibus, aliqua fiunt non solum per artem, sed a casu, quando materia potest moveri a seipsa eo motu quo movetur ab arte; quando vero non potest hoc modo moveri, tunc non potest id quod fit ab arte, ab alio fieri quam ab arte: ita et hic possunt aliqua fieri a casu et sine spermate, illa quorum materia hoc modo potest moveri a seipsa « eo motu quo movet sperma, » idest ad generationem animalis. Sicut patet in his quæ generantur ex putrefactione: quæ quomodo dicantur esse a casu, et quomodo non, superius expositum est. Illa autem quorum materia non potest moveri a se ipsa eo motu quo a spermate movetur, impossibilia sunt fieri aliter quam ex ipsis seminibus; sicut patet de homine et equo et aliis animalibus perfectis. Patet autem ex his quæ hic dicuntur, quod neque omnia animalia possunt generari et ex semine et sine semine, ut Avicenna ponit, neque nulla generantur utroque modo, ut ponit Averroes.

1455. — Est autem advertendum quod per ea quæ hic dicuntur, possunt solvi dubitationes illorum qui ponebant formas in istis generatis, non esse a generantibus naturalibus, sed a formis quæ sunt sine materia. Hoc enim maxime visi sunt ponere propter animalia generata ex putrefactione, quorum formæ non videntur procedere ex aliquibus similibus secundum speciem. Ulterius autem in animalibus etiam quæ generantur ex semine, virtus activa generationis, quæ est in semine, non est anima, ut ex hoc possit anima sequi in animali generato. Adhuc autem procedunt, quia in inferioribus istis non inveniuntur aliqua principia activa ad generationem, nisi calidum et frigidum, quæ sunt formæ accidentales. Et sic non videtur, quod per ea possint produci formæ substantiales. Nec videtur

quod ratio Philosophi quam supra posuit contra ponentes exemplaria, teneat in omnibus; ut scilicet ad similitudinem speciei in generatis, sufficiant formæ generantium.

1456. — Sed omnes hæ dubitationes solvuntur per literam Aristotelis, si diligenter inspicatur. Dicitur enim in littera quod virtus activa quæ est in spermate, etsi non sit anima in actu, est tamen anima in virtute; sicuti forma domus in anima, non est domus actu, sed virtute. Unde, sicut ex forma domus, quæ est in mente, potest fieri forma domus in materia, ita ex virtute seminis, potest fieri anima completa, præter intellectum qui est ab extrinseco, ut dicitur in sextodecimo de animalibus. Et adhuc amplius, inquantum virtus quæ est in semine, est ab anima perfecta, cujus virtute agit. Media enim principia, agunt in virtute primorum.

1457. — In his vero quæ generantur ex putrefactione, etiam est in materia aliquod principium simile virtuti activæ quæ est in spermate, ex quo causatur anima in talibus animalibus. Et sicuti virtus quæ est in spermate, est ab anima completa animalis, et a virtute cælestis corporis, ita virtus quæ est in materia putrefacta generativa animalis, est a solo corpore cælesti, in quo sunt virtute omnes formæ generatæ, sicut in principio activo. Qualitates etiam activæ, licet sint activæ, non tamen agunt solum in virtute propria, sed in virtute formarum substantialium ad quæ se habent sicut instrumenta; sicut dicitur in secundo de Anima, quod calor ignis est sicut instrumentum animæ nutritivæ.

1458. — Deinde cum dicit « non « solum »

Manifestat *tertium*, quod poterat ex dictis esse dubium. Probaverat enim quod formæ non generantur, sed composita. Posset autem aliquis dubitare, utrum hoc verum sit solum in formis substantialibus, aut etiam in accidentalibus. Cui dubitationi hic satisfac-

cere intendit. Unde duo facit. Primo ostendit, quod *hoc est verum in utrisque*; dicens quod ratio superius posita non solum ostendit « speciem, » idest formam non fieri « de substantia, » idest circa prædicamentum substantiæ, sed communis est similiter « de omnibus primis, » idest de prædicamentis, sicut de qualitate, et quantitate, et aliis prædicamentis, « Fit enim, ut ærea « sphaera, » idest quod est compositum, sicut ærea sphaera. « Sed non fit « sphaera, » idest quod se habet per modum formæ; « nec æs » idest quod se habet per modum materiæ. Et si fit spæra, aliquo modo loquendi, non fit per se, sed in ære; quia semper oportet præexistere ad generationem materiam et speciem, ut supra est ostensum. Illud quoque quod est « ut ærea « sphaera, » scilicet compositum, fit, « et « in quid », hoc est in prædicamento substantiæ, et in qualitate et quantitate, et similiter in aliis prædicamentis. Non enim fit « quale, » idest ipsa qualitas,

sed hoc totum quod est « quale lignum. Nec fit « quantum, » idest ipsa quantitas, sed lignum quantum, aut animal quantum.

1459. — « Sed proprium »

Ostendit quid differat inter substantiam et accidentia; dicens, quod hoc oportet accipere ut proprium substantiæ per comparisonem ad accidentia; quia quando substantia generatur, necesse est semper præexistere alteram substantiam, quæ facit generationem. Sicut si animal generatur, oportet quod præexistat animal generans in his quæ generantur ex semine. Sed in quali et quanto et in aliis accidentibus non oportet quod præexistat quale aut quantum actu, sed solum in potentia, quod est materiale principium et subjectum motus. Principium enim activum substantiæ non potest esse nisi substantia; sed principium activum accidentium potest esse non accidens, scilicet substantia.

LECTIO IX.

Ex quibusnam partibus quod quid est et definitio constet, et quomodo partes toto priores sunt, inquiritur.

C. X. 20 Quoniam vero definitio ratio est, et omnis ratio partes habet, ut autem ratio ad rem et pars rationis ad partem rei similiter se habeat: dubitatur jam, an oportet partium rationem esse in totius ratione, an non. In quibusdam enim videntur esse, in quibusdam non. Nam circuli ratio non habet eam quæ incisionum; et tamen dividitur circulus in incisiones, ut syllaba in elementa.

30 Amplius autem si priores sunt partes toto, et recti acutus est pars, et digitus hominis, prior erit acutus recto, et digitus homine. Videntur autem illa esse priora. Secundum rationem namque dicuntur ex illis, et inesse sine invicem priora.

Aut multipliciter dicitur pars: quorum unus quidem modus est, qui mensurat secundum quantitatem. Sed hic quidem prætermittatur. Ex quibus vero substantia est ut partibus, per-
1035a scrutandum est. Si igitur est hoc quidem materia, illud vero species, aliud ex his: et substantia est materia, et species, et quod ex his est. Est quidem ut materia dicitur pars alicujus, est autem ut non, sed ex quibus speciei ratio. Ut concavitatis non est pars caro. Hæc namque materia in qua fit, similitatis vero pars aliqua est. Et totius quidem statux pars est æs; ejus autem quod species dicitur statux, non. Dicendum enim speciem et in quantum habet species unumquodque; sed materiale nunquam secundum se est dicendum. Quapropter circuli ratio non habet eam, quæ est incisionum; sed quæ syllabæ eam quæ est elementorum. Nam elementa rationis

partes sunt sicut speciei, et non materia. Incisiones vero hujusmodi, sicut partes, ut materia in quibus fiunt, propinquiores tamen speciei, quam quando in ære fit rotunditas. Est autem ut neque elementa omnia syllabæ in ratione insunt, ut hæc cerea, aut quæ sunt in ære. Jam enim et hæc pars syllabæ quasi materia sensibilis. Etenim linea non si in dimidia corrumpitur, aut homo in ossa aut nervos et carnes, propter hoc et sunt ex his sicut entibus substantiæ partibus, sed ut ex materia. Etenim quidem quod simul totum partes; speciei vero et cujus ratio non adhuc. Quapropter nec in rationibus. Horum quidem igitur inerit talium partium ratio, horum vero non oportet inesse, si non fuerint simul sumpta. Nam propter hoc quidem quædam ex his ut principiis sunt in quæ corrumpuntur, quædam vero non sunt. Quæcumque quidem igitur sumpta species et materia sunt, ut simum, et æreus circulus, hæc quidem corrumpuntur in hoc, et pars ipsorum materia. Quæcumque vero non concipiuntur cum materia, sed sine materia, ut rationes speciei solum, hæc non corrumpuntur, aut omnino, aut taliter non. Quare illorum quidem principia et partes, quæ sunt sub ipsis; speciei vero nec partes nec principia hæc. Et ideo corrumpitur lutea statua in lutum, et sphaera in æs, et Callias in carnem et ossa. Amplius autem circulus in incisiones. Est enim aliquis qui concipitur cum materia. Equivoce namque dicitur circulus, et qui simpliciter dicitur, et singuli, quia non est proprium nomen singulorum.

20

30

b

SYNOPSIS (Lect. IX, X, XI, XII.)

Prosequitur tractatum de substantia sensibili 1306-1767.

determinat de essentia substantiarum sensibilibum per rationes logicas et communes | 1306-1680.

cujusmodi sit essentia substantiarum sensibilibum 1306-1647.

determinat de essentia substantiarum sensibilibum 1306-1565.

(cujusmodi sit substantia rerum sensibilibum 1307-1459.)

incipit ostendere ex quibus constituatur sicut ex partibus quod quid erat esse | 1460-1565.

ex quibus constituitur quod quid erat esse 1460-1536.

movet duplicem dubitationem 1460-1466.

solvit eam 1467-1536.

ponit solutionem 1467-1481.

exponit eam 1482-1500.

explanat hanc expositionem 1482-1497.

solvit quæstionem quantum ad prioritatem partium 1482-1491.

quæ partes debeant poni in definitione 1492-1497.

qualiter hæc responsio ad quæstionem sit applicanda 1498-1500.

determinat quamdam dubitationem 1501-1536.

quæ sint partes speciei et quæ non 1501-1524.

movet dubitationem 1501-1502.

solvit eam 1503-1522.

solutio Platoniorum 1503-1511.

quantum ad sensibilia 1503-1506.

quantum ad mathematica 1507-1511.

improbat solutionem Platoniorum triplici ratione 1512-1515.

ponit solutionem secundum propriam sententiam 1516-1522.

quantum ad naturalia 1516-1519.

quantum ad mathematica 1520-1522.

solutionem manifestando colligit 1523-1524.

determinat quid restat dicendum circa substantias 1525-1528.

recapitulat quæ dicta sunt 1529-1536.

quomodo definitio ex partibus existens possit esse una 1537-1565.

movet dubitationem 1537.

objicit ad utramque partem 1538-1541.

ad probandum quod ex his partibus non fit unum 1538-1540.

ex genere et differentia non fit unum 1538.

ex pluribus differentiis non fit unum 1539-1540.

in contrarium 1541.

Solvit eam 1542-1565.

quomodo ex genere et differentia fiat unum 1542-1550.

multitudo differentiarum non impedit unitatem definitionis 1551-1565.

quomodo debeant sumi differentia 1551-1554.

multitudo differentiarum non impedit unitatem definitionis 1555-1565.

propositum 1555-1560.

quomodo ex multis differentiis fit unum, si differentia per se sumantur

non autem, si differentia per accidens 1560.

conclusio 1561-1565.

ostendit universalialia non esse substantias rerum sensibilibum, contra quosdam [vide
| lect. XIII et seq.].

1460. — Postquam Philosophus ostendit quid est quod quid erat esse, et quorum est, et quomodo se habet ad ea quorum est, et quod non oportet ponere quidditates rerum separatas propter generationem, hic intendit ostendere *ex quibus constituitur quod quid erat esse*; et dividitur in duas partes. In prima ostendit *ex quibus quod quid erat esse constituitur*. In secunda ostendit quomodo ex illis fiat unum, ibi, « Nunc *autem* dicamus primum. » Prima autem pars dividitur in duas. In prima movet dubitationem. In secunda solvit eam, ibi, « Aut multipliciter dicitur *« pars. »* Prima pars dividitur in duas dubitationes, quas movet, ad idem pertinentes; secundam ibi, « Amplius autem si priores sunt partes. » Dicit ergo *primo*, quod omnis « definitio est *« quædam ratio, »* idest quædam compositio nominum per rationem ordinata. Unum enim nomen non potest esse definitio, quia definitio oportet quod distincte notificet principia rerum quæ concurrunt ad essentiam rei constituentem; alias autem definitio non sufficienter manifestaret essentiam rei. Et propter hoc dicitur in primo Physicorum, quod definitio dividit « definitum *« in singulare, »* idest exprimit distincte singula principia definiti. Hoc autem non potest fieri nisi per plures dictiones: unde una dictio non potest esse definitio, sed potest esse manifestativa eo modo, quo nomen minus notum manifestatur per magis notum. Omnis autem ratio partes habet, quia est quædam oratio composita, et non simplex nomen. Et ideo videtur quod sicut se habet ratio rei ad rem, ita se habent partes rationis ad partes rei. Et propter hoc dubitatur, utrum oporteat rationem partium ponere in ratione totius, aut non.

1461. — Et hæc dubitatio exinde confirmatur: quia in quibusdam rationibus totorum, videntur esse rationes partium, et in quibusdam non. In definitione enim circuli non ponitur definitio « incisionum circuli, » idest par-

tium ex circulo separatarum, sicut semicirculi et quartæ partis circuli. Sed definitio syllabæ continet in se definitionem « elementorum, » idest literarum. Si enim definitur syllaba, oportet quod dicatur esse aliqua vox composita ex literis. Et sic in definitione syllabæ ponitur litera, et per consequens definitio ejus, quia semper uti possumus definitione pro nomine. Et tamen circulus dividitur in incisiones ut in partes, sicut syllaba « in elementa, » idest in literas.

1462. — Quod autem hic dicitur, quod sicut se habet definitio ad rem, ita se habet pars definitionis ad partem rei, videtur habere dubitationem. Definitio enim est idem rei. Unde videtur sequi quod partes definitionis sint idem partibus rei; quod patet esse falsum. Nam partes definitionis prædicantur de definito, sicut de homine, animal et rationale; nulla autem pars integralis prædicatur de toto.

1463. — Sed dicendum est, quod partes definitionis significant partes rei, inquantum a partibus rei sumuntur partes definitionis; non ita quod partes definitionis sint partes rei. Non enim animal est pars hominis, neque rationale; sed animal sumitur ab una parte, et rationale ab alia. Animal enim est quod habet naturam sensitivam, rationale vero quod habet rationem. Natura autem sensitiva est ut materialis respectu rationis. Et inde est quod genus sumitur a materia, differentia a forma, species autem a forma et materia simul. Nam homo est, quod habet rationem in natura sensitiva.

1464. — Deinde cum dicit « amplius autem »

Ponit *secundam dubitationem*, quæ est de prioritatem partium. Omnes enim partes videntur esse priores toto, sicut simplex composito. Acutus enim angulus est pars recti anguli. Dividitur enim rectus angulus in duos vel plures angulos acutos. Et similiter digitus est pars hominis. Unde videtur, quod acu-

tus angulus sit naturaliter prior recto, et digitus prior homine.

1465. — Sed e contra videntur illa esse priora, scilicet rectus acuto, et homo digito. Et hoc dupliciter. Primo quidem secundum rationem. Per hunc enim modum illa dicuntur esse priora, quæ in eorum rationibus ponuntur, et non e contrario. « Acutus enim et digitus » dicuntur esse secundum rationem, » idest definiuntur ex illis, scilicet homine et recto, ut dictum est. Unde videtur, quod homo et rectus angulus sint priores digito et acuto angulo.

1466. — Secundo vero prout dicuntur esse aliqua priora ex eo, quod est esse sine invicem. Quæ enim possunt esse sine aliis, et non e contrario, dicuntur esse priora, ut in quinto est habitum, sicut unum duobus. Homo autem potest esse sine digito. Digitus autem non potest esse sine homine, quia digitus abscisus non est digitus, ut infra dicetur. Unde videtur, quod homo sit prior digito. Et eadem ratio est de recto et acuto.

1467. — Deinde cum dicit « aut » multipliciter »

Solvit propositas questiones; et dividitur in tres partes. In prima ponit *solutionem*. In secunda exponit eam, ibi, « Dictum est igitur nunc ipsum. » Tertio determinat quamdam dubitationem, quæ ex prædicta solutione oriri potest, ibi, « Dubitatur autem merito. » Ad evidentiam autem horum, quæ in hoc capitulo dicuntur, sciendum est, quod circa definitiones rerum, et earum essentias, duplex est opinio. Quidam enim dicunt, quod tota essentia speciei est ipsa forma, sicut quod tota essentia hominis est anima. Et propter hoc dicunt, quod eadem secundum rem est forma totius quæ significatur nomine humanitatis, et forma partis, quæ significatur nomine animæ, sed differunt solum secundum rationem: nam forma partis dicitur secundum quod perficit materiam, et facit eam esse in actu: forma autem totius, secundum quod totum compositum per

eam in specie collocatur. Et ex hoc volunt, quod nullæ partes materiæ ponantur in definitione indicante speciem, sed solum principia formalia speciei. Et hæc opinio videtur Averrois et quorundam sequentium eum.

1468. — Sed videtur esse contra intentionem Aristotelis. Dicit enim superius in sexto, quod res naturales habent in sui definitione materiam sensibilem, et in hoc differunt a mathematicis. Non autem potest dici, quod substantiæ naturales definiantur per id quod non sit de essentia earum. Substantiæ enim non habent definitionem ex additione, sed sola accidentia, ut supra est habitum. Unde relinquitur quod materia sensibilis sit pars essentiae substantiarum naturalium, non solum quantum ad individua, sed etiam quantum ad species ipsas. Definitiones enim non dantur de individuis, sed de speciebus.

1469. — Unde est alia opinio, quam sequitur Avicenna; et secundum hanc forma totius, quæ est ipsa quidditas speciei, differt a forma partis, sicut totum a parte: nam quidditas speciei, est composita ex materia et forma, non tamen ex hac forma et ex hac materia individua. Ex his enim componitur individuum, ut Socrates et Callias. Et hæc est sententia Aristotelis in hoc capitulo, quam introducit ad excludendum opinionem Platonis de ideis. Dicebat enim species rerum naturalium esse per se existentes sine materia sensibili, quasi materia sensibilis non esset aliquo modo pars speciei. Ostenso ergo, quod materia sensibilis sit pars speciei in rebus naturalibus, ostenditur quod impossibile est esse species rerum naturalium sine materia sensibili, sicut hominem sine carnibus et ossibus, et sic de aliis.

1470. — Et hic erit tertius modus destruendi ideas. Nam primo destruxit per hoc quod quid erat esse non est separatum ab eo cuius est. Secundo per hoc, quod species separatæ a materia non sunt causæ generationis, neque per modum generantis, neque per modum exemplaris. Nunc autem tertio improbat

eam per hoc, quod materia sensibilis in communi est ratio speciei.

1471. — Dicit ergo solvendo, quod multipliciter dicitur pars, sicut in quinto est habitum. Et uno modo dicitur pars quantitativa, hoc scilicet quod mensurat totum secundum quantitatem, sicut bicubitum est pars cubiti, et binarius senarii. Sed hic modus partium prætermittatur ad præsens; non enim intendimus hic inquirere partes quantitatis; sed intendimus inquirere de partibus definitionis, quæ significant substantiam rei. Unde perscrutandum est de illis partibus ex quibus substantia rei componitur.

1472. — Pars autem substantiæ est et materia, et forma, et ex quibus est aliquid compositum. Et quodlibet istorum trium, scilicet materia et forma et compositum ex his, est substantia, ut supra habitum est. Et ideo materia est quidem quodam modo pars alicujus, quodam modo non est, sed solum « illa, » ex quibus est ratio speciei, » idest forma. Intelligimus enim concavitatem quasi formam, et nasum materiam, et simum quasi compositum. Et secundum hoc caro, quæ est materia vel pars materiæ, non est pars concavitatis, quæ est forma vel species; nam caro est materia, in qua fit species. Sed tamen caro est aliqua pars simitatis, si tamen simitas intelligitur esse quoddam compositum, et non solum forma. Et similiter totius quidem statui, quæ est composita ex materia et forma, pars est æs; non autem est pars statui secundum quod statua accipitur solum pro specie, idest pro forma.

1473. — Et ut sciatur quid est species, et quid est materia, dicendum est illud ad speciem pertinere, quod convenit unicuique inquantum speciem habet. Sicuti inquantum habet speciem statui, convenit alicui quod sit figuratum, vel aliquid aliud hujusmodi. Sed id quod est materiale ad speciem, nunquam dicendum est secundum se de specie. Sciendum tamen est, quod nulla materia, nec communis, nec individuata

secundum se se habet ad speciem prout sumitur pro forma. Sed secundum quod species sumitur pro universali, sicut hominem dicimus esse speciem, sic materia communis per se pertinet ad speciem, non autem materia individualis, in qua natura speciei accipitur.

1474. — Et ideo dicendum est, quod definitio circuli non continet in se « definitionem incisionum, » idest partium ex circulo incisarum, vel semicirculi vel quartæ partis circuli. Sed definitio, quæ est syllabæ, comprehendit in se definitionem, quæ est « elementorum, » idest litterarum. Et hujus ratio est, quia « elementa, » idest literæ, sunt partes syllabæ quantum ad speciem suam, et non secundum materiam. Ipsa enim forma syllabæ in hoc consistit, quod ex literis componatur. Sed incisiones circuli sunt partes non circuli secundum speciem accepti, sed hujus circuli particularis, vel horum circulorum, sicut materia in qua fit species circuli.

1475. — Et hoc accipi potest ex regula superius posita. Hoc enim dixit ad speciem pertinere, quod secundum se inest unicuique speciem habenti; ad materiam vero quod accidit speciei. Per se autem inest syllabæ, quod ex literis componatur. Quod autem circulus sit actu divisus in semicirculos, hoc accidit circulo, non inquantum est circulus, sed inquantum est hic circulus, cujus hæc linea dividitur quæ est pars ejus ut materia. Unde patet, quod semicirculus est pars circuli secundum materiam individualement. Unde ista materia, quæ est hæc linea, est propinquior speciei quam æs, quod est materia sensibilis, quando rotunditas quæ est forma circuli, fit in ære. Quia species circuli nunquam est præter lineam, est autem præter æs. Et sicut partes circuli, quæ sunt secundum materiam individualement, non ponuntur in ejus definitione, ita etiam nec omnes literæ ponuntur in definitione syllabæ, quæ scilicet sunt partes cum materia, ut literæ descriptæ in cera, vel prolata

in aere. Hæ enim jam sunt partes syl-
labæ, sicut materia sensibilis.

1476. — Non enim oportet, quod omnes partes in quas res aliqua resoluta corrumpitur, sint partes substantiæ. Non enim si linea divisa in duo dimidia corrumpitur, aut si homo resolutus in ossa et nervos et carnes corrumpitur, propter hoc sequitur quod linea sit ex dimidiis, et homo ex car-
nibus et ossibus, ita quod ista sint partes substantiæ ejus: sed sunt ex istis partibus sicut ex materia. Unde sunt partes ejus quod est « simul totum, » idest compositum; « sed speciei, » idest formæ; « et cujus est ratio, » id est ejus quod definitur, non adhuc sunt partes. Quapropter nullæ tales partes ponuntur in rationibus convenienter.

1477. — Sciendum tamen, quod ratio talium partium in quorundam definitionibus ponitur; scilicet in definitionibus compositorum, quorum sunt partes. In quorundam vero definitionibus non oportet poni, scilicet in definitione formarum; nisi sint tales formæ, quæ sint simul sumptæ cum materia. Licet enim materia non sit pars formæ, tamen materia sine qua non potest concipi intellectus forma, oportet quod ponatur in definitione formæ; sicut corpus organicum ponitur in definitione animæ. Sicut enim accidentia non habent esse perfectum nisi secundum quod sunt in subjecto, ita nec formæ nisi secundum quod sunt in propriis materiis. Et propter hoc, sicuti accidentia definiuntur ex additione subjectorum, ita et forma ex additione propriæ materiæ. Cum igitur in definitione formæ ponitur materia, est definitio ex additione; non autem cum ponitur in definitione compositi.

1478. — Vel hoc quod dicit « si « non fuerint simul sumpta, » est exemplificatio ejus quod dixerat « horum « non oportet inesse. » In illis enim partes materiæ non oportet in definitionibus poni, quæ scilicet non sumuntur simul cum materia, vel quæ non significant aliquid compositum ex materia et forma.

Et hoc patet: quia propter hoc quod in quorundam rationibus non ponitur materia, in quorundam vero ponitur, contingit quod quædam sint « sicut ex « principiis ex his in quæ corrumpitur, » idest ex partibus, in quas aliquid per corruptionem resolvitur. Et hæc sunt illa, in quorum definitionibus ponuntur materia. Quædam vero non sunt ex prædictis partibus materialibus sicut ex principiis, sicut illa in quorum definitionibus non ponitur materia.

1479. — Et quia in istorum definitionibus ponitur materia, quæ sunt simul accepta cum materia, non autem in aliis, « ideo quæcumque sunt simul « sumpta species cum materia » idest quæcumque significant aliquid compositum ex materia et forma, ut simul aut æreus circulus, hujusmodi corrumpuntur in partes materiales, et pars istorum est materia. Illa vero, quæ non concipiuntur in intellectu cum materia, sed sunt omnino sine materia, sicut illa quæ pertinent solum ad rationem speciei et formæ, ista vel non corrumpuntur omnino, vel non corrumpuntur « taliter, » idest per resolutionem in aliquas partes materiales. Quædam enim formæ sunt, quæ nullo modo corrumpuntur, sicut substantiæ intellectuales per se existentes. Quædam vero formæ non per se existentes, corrumpuntur per accidens, corrupto subjecto.

1480. — Quare patet, quod hujusmodi partes materiales sunt principia et partes eorum « quæ sunt sub ipsis, » idest quæ ab eis dependent, sicut dependet totum ex partibus ex quibus componitur; non autem sunt partes nec principia speciei. Et propter hoc, compositum, ut statua lutea, corrumpitur « resoluta in materiam, » idest in lutum, et sphaera ærea, in æs, et Callias, qui est homo particularis, in carnem et ossa. Et similiter circulus particularis constans ex his lineis divisus, corrumpitur in incisiones. Sicut enim Callias est aliquis homo qui concipitur cum materia individuali, ita circulus, cujus sunt partes istæ incisiones, est

aliquis circulus particularis, qui concipitur cum individuali materia. Hoc tamen differt quia singulares homines habent nomen proprium. Unde nomen speciei non æquivocatur ad individua: sed nomen circuli æquivoce dicitur de circulo « qui simpliciter, » idest universaliter dicitur, et de singulis particularibus circulis. Et hoc ideo, quia singulis particularibus circulis non sunt nomina posita, sed nomina posita sunt singularium hominum.

1481. — Attendendum est autem, quod nomen speciei non æquivoce præ-

dicatur de individuo, secundum quod prædicat de eo communem naturam speciei: prædicaretur autem æquivoce de eo, si prædicaretur inquantum significaret hoc individuum prout hujusmodi. Si enim dicam, Socrates est homo, non æquivocatur nomen hominis. Sed si hoc nomen homo, imponatur alicui singulari homini ut proprium nomen, æquivoce significabit speciem, et hoc individuum. Et similiter de nomine circuli, quod æquivoce significat speciem et hunc circulum.

LECTIO X.

Quomodo partes sint toto priores, et qua ratione in definitione ponantur.

Dictum est igitur et nunc ipsum verum, et causam amplius manifestius dicemus repetentes. Nam quaecumque sunt rationis partes, et in quas dividitur ratio, hæ sunt priores, aut omnes, aut quædam. Recti vero ratio non dividitur in acuti rationem, sed quæ est acuti in quæ est recti: utitur autem definiens acutum recto; minor enim recto, acutus. Similiter autem et circulus et semicirculus se habent: semicirculus enim definitur circulo, et digitus toto, talis enim hominis pars digitus. Quare quaecumque sunt partes ut materia et in quæ dividitur ut in materiam, sunt posteriora. Quaecumque vero ut rationis et substantiæ secundum rationem, priora, aut omnia, aut quædam.

Quoniam vero animalium anima est forma ipsorum (hæc enim substantia est animati,) quæ secundum rationem substantia est et species et quod quid erat esse tali corpori: uniuscujusque pars enim si definiatur bene, non sine opere definietur, quod non existet sine sensu: quare hujusmodi partes, priores aut omnes aut quædam simul toto animali. Et secundum unumquodque ita similiter. Corpus vero et hujusmodi partes, posteriores sunt hac substantia. Et quod dividitur in hæc ut in materiam, non substantia, sed simul totum. Eo quidem igitur quod simul totum, priora hæc, est ut sic, est autem ut non. Neque enim possunt esse separata. Neque enim quocumque modo se habens digitus animalis; sed æquivocus qui mortuus. Quædam vero simul, quaecumque principalia, et in quo ratio et substantia. Puta si hoc cor, aut cerebrum. Nihil enim differt utrum tale. Homo autem et equus et quæ ita in singularibus, universaliter autem non sunt substantia, sed simul totum quoddam ex materia hac, et hac ratione, et universaliter. Singulare vero ex ultima materia, Socrates jam est. Et in aliis similiter. Pars

igitur quidem est et speciei (speciem autem dico quod quid erat esse) et simul totius ejus quod ex specie et materia ipsa.

Sed rationis partes, quæ speciei solum sunt. Ratio vero ipsius universalis. Circulo enim esse et circulus, et animæ esse et anima idem. Simul autem, puta circuli hujus et singularium alicujus, aut sensibilis, aut intellectualis, (intellectuales autem dico, ut mathematicos, et sensibiles, ut æreos et ligneos) horum autem non est definitio, sed cum intelligentia aut sensu cognoscuntur, hoc est cum actu videntur. Abeuntes vero ex actu non palam utrum quidem sunt aut non sunt, sed semper dicuntur et cognoscuntur universalis ratione. Materia quidem ignota secundum se; materia vero alia sensibilis, alia intellectualis. Sensibilis quidem ut æs et lignum, et quælibet mobilis materia. Intellectualis vero quæ in sensibilibus existit, non inquantum sensibilia, ut mathematica. Quomodo igitur habet de toto et parte et priore et posteriore dictum est.

Interrogationi vero obviare est necesse, quando quis interrogat, utrum rectus et circulus et animal priora aut in quas dividuntur et ex quibus sunt partes, quia non simpliciter. Si quidem enim est anima animal, aut animatum, aut unumquodque quæ unicuique, et circulus, quod circulo esse, et rectus, quod recto esse, et substantia recti, quid quidem, et quo dicendum est posterius, puta his quæ in ratione et quæ recto universali. Et enim hic quidem est materia, qui æreus rectus et qui in lineis singularibus. Hic autem sine materia, his quæ in ratione, posterior. Eis vero, quæ in singularibus partibus prior. Simpliciter autem non dicendum. Si vero altera, et non est anima animal, et si hoc quidem dicendum, hoc autem non dicendum, sicut dictum est.

1482. — Quia solutio superius posita non erat usquequaque manifesta, nondum enim ostenderat quomodo partes sunt priores et posteriores, nec iterum distinxerat compositum universale a particulari, nec etiam speciem a forma: ideo hic *solutionem superius positam explanat*. Dividitur autem in partes duas. In prima *explanat solutionem superius positam*. In secunda docet qualiter sit ad questionem applicanda, ibi, « Interrogationi vero obviare. » Prima dividitur in duas. Primo solvit questionem *quantum ad hoc, quod quæsitum fuit de prioritate partium*. Secundo quantum ad hoc, quod quæsitum fuit, utrum partes definiti intrent definitionem, ibi, « Sed rationis partes. » Prima dividitur in duas. Primo ostendit *quomodo partes sunt priores toto*. Secundo manifestat per exemplum, ibi, « Quoniam vero. » Dicit ergo primo, quod id quod superius est dictum in solutione proposita, verum quidem est in se, tamen repetendum est ut amplius fiat manifestum, quantum ad hoc quod dictum est. Oportet enim, quod omnes partes rationis, et in quas ratio dividitur, sint priores definito, vel omnes, vel quædam. Et hoc dicitur propter hoc, quod partes formæ quandoque non sunt de necessitate speciei, sed de perfectione; sicut visus et auditus, quæ sunt partes animæ sensibilis, non sunt de integritate vel necessitate animalis. Potest enim esse animal sine his sensibus. Sunt tamen de perfectione animalis, quia animal perfectum hos etiam sensus habet. Et sic universaliter est verum, quod illæ partes quæ ponuntur in definitione alicujus sunt universaliter priores eo.

1483. — Sed acutus angulus, quamvis sit pars recti, non tamen ponitur in definitione ejus, sed e converso; non enim ratio recti anguli resolvitur in definitionem acuti, sed e converso. Qui enim definit acutum, utitur recto definiendo. Angulus enim acutus est angulus minor recto. Et similiter est de circulo et semicirculo, qui definitur per

circulum. Est enim media pars circuli. Similiter est de digito et homine, qui ponitur in definitione digiti: definitur enim digitus, quod est talis pars hominis. Dictum est enim supra, quod partes formæ sunt partes rationis, non autem partes materiæ. Si igitur solæ partes rationis sunt priores, non autem materiæ, sequitur quod quæcumque sint partes definiti, sicut materia, in quam scilicet resolvitur definitum ut compositum in materialia principia, sunt posteriora. « Quæcumque vero sunt partes rationis et substantiæ quæ est secundum rationem, » idest partes formæ secundum quam sumitur ratio rei, sunt priora toto, aut omnia, aut quædam, ratione superius dicta.

1484. — Deinde cum dicit « quoniam »

Exponit quod dixerat per exempla; dicens, quod anima animalium cum sit substantia animati secundum rationem, idest forma animati, a qua animatum habet propriam rationem, « est substantia, » idest forma et species, et quod quid erat esse « tali corpori, » scilicet organico. Corpus enim organicum non potest definiri nisi per animam. Et secundum hoc anima dicitur quod quid erat esse tali corpori.

1485. — Et quod hoc sit verum, patet per hoc quod si aliquis bene definiat cujuscumque animalis partem, non potest eam bene definire nisi per propriam operationem. Sicut si dicatur quod oculus est pars animalis per quam videt. Ipsa autem operatio partium non existit sine sensu vel motu vel aliis operationibus partium animæ. Et sic oportet quod definiens aliquam partem corporis, utatur anima.

1486. — Et quia ita est, oportet quod partes ejus, scilicet animæ, sint priores — vel omnes, sicut in perfectis animalibus, vel quædam, sicut in imperfectis animalibus, « simul toto, » idest eo quod est compositum ex anima et corpore. Et similiter est secundum unumquodque aliud, quia semper oportet

tet quod partes formales sint priores quolibet composito.

1487. — Sed corpus et partes corporis sunt posteriores « hac substantia, » scilicet forma, quæ est anima, cum oporteat animam in ejus definitione poni, ut jam dictum est. Et id quod dividitur in partes corporis, ut in materiam, non est « ipsa substantia, » idest forma, sed « simul totum, » idest compositum. Patet igitur quod partes corporis sunt priores « simul toto, » idest composito quodammodo, et quodammodo non.

1488. — Sunt quidem priores sicut simplex composito, inquantum animal compositum ex eis constituitur. Sunt autem non priores secundum modum quo dicitur esse prius id quod potest esse sine alio; non enim partes corporis possunt esse separatæ ab animali; non enim digitus quocumque modo se habens est digitus. Ille enim qui est decusus, vel mortuus, non dicitur digitus nisi æquivoce, sicut digitus sculptus vel depictus. Sed secundum hanc considerationem hujusmodi partes sunt posteriores composito animali, quia animal sine digito esse potest.

1489. — Sed quædam partes sunt, quæ licet non sint priores toto animali hoc modo prioritatis, quia non possunt esse sine eo, sunt tamen secundum hanc considerationem simul; quia sicut ipsæ partes non possunt esse sine integro animali, ita nec integrum animal sine eis. Hujusmodi autem sunt partes principales corporis, in quibus primo consistit « forma, » scilicet anima; scilicet eor, vel cerebrum. Nec ad propositum differt quicquid tale sit.

1490. — Sciendum tamen, quod hoc compositum, quod est animal vel homo, potest dupliciter sumi: vel sicut universale, vel sicut singulare. Sicut universale quidem, sicut homo et animal. Sicut singulare, ut Socrates et Callias. Et ideo dicit, quod homo, et equus et quæ ita sunt in singularibus, sed universaliter dicta, sicut homo et equus « non sunt substantia, » idest non sunt solum forma, sed sunt simul totum

quoddam compositum ex determinata materia et determinata forma; non quidem ut singulariter, sed universaliter. Homo enim dicit aliquid compositum ex anima et corpore, non autem ex hac anima et hoc corpore. Sed singulare dicit aliquid compositum « ex ultima materia, » idest materia individuali. Est enim Socrates aliquid compositum ex hac anima et hoc corpore. Et similiter est in aliis singularibus.

1491. — Sic igitur patet quod materia est pars speciei. Speciem autem hic intelligimus non formam tantum, sed quod quid erat esse. Et patet etiam quod materia est pars ejus totius, quod « est « ex specie et materia, » idest singularis, quod significat naturam speciei in hac materia determinata. Est enim materia pars compositi. Compositum autem est tam universale quam singulare.

1492. — Deinde cum dicit « sed rationis »

Ostendit quæ partes debeant poni in definitione. Cum enim ostensum sit quæ partes sunt speciei et quæ partes individui, quia materia communiter sumpta est pars speciei, hæc autem materia determinata est pars individui: manifestum est, quod solum illæ partes sunt partes rationis, quæ sunt partes speciei; non autem quæ sunt partes individui. In definitione enim hominis ponitur caro et os, sed non hæc caro et hoc os. Et hoc ideo, quia ratio definitiva non assignatur nisi universaliter.

1493. — Cum enim quod quid erat esse sit idem cum eo cujus est, ut supra ostensum est, illius tantum erit definitio, quæ est ratio significans quod quid erat esse, quod est idem cum suo quod quid erat esse. Hujusmodi autem sunt universalis et non singularis. Circulus enim, et id quod est circulo esse, sunt idem; et similiter anima, et id quod est anima esse. Sed ipsorum, quæ sunt composita ex specie et materia individuali, sicut circuli hujus, aut alicujus aliorum singularium: horum non est definitio.

1494. — Nec differt utrum singularia sint sensibilia vel intelligibilia. Singularia quidem sensibilia sunt sicut circuli ærei et lignei. Intelligibilia singularia sunt sicut circuli mathematici. Quod autem in mathematicis considerentur aliqua singularia, ex hoc patet, quia considerantur ibi plura unius speciei, sicut plures lineæ æquales, et plures figuræ similes. Dicuntur autem intelligibilia, hujusmodi singularia, secundum quod absque sensu comprehenduntur per solam phantasiam, quæ quandoque intellectus vocatur secundum illud in tertio de Anima: « Intellectus passivus corruptibilis est. »

1495. — Ideo autem singularium circulorum non est definitio, quia illa, quorum est definitio, cognoscuntur per suam definitionem; sed singularia non cognoscuntur nisi dum sunt sub sensu vel imaginatione, quæ hic intelligentia dicitur, quia res considerat sine sensu, sicut intellectus. Sed hujusmodi singulares circuli « abeuntes ab actu, » id est recedentes ab actuali inspectione sensus, quantum ad sensibiles, aut imaginationis, quantum ad mathematicos, non est manifestum, utrum sint inquantum sunt singulares; sed tamen semper dicuntur et cognoscuntur per rationem universalis. Cognoscuntur enim hi circuli sensibiles, etiam quando non actu videntur, inquantum sunt circuli, non inquantum sunt hi circuli.

1496. — Ratio autem hujus est, quia materia, quæ principium est individuationis, est secundum se ignota, et non cognoscitur nisi per formam, a qua sumitur ratio universalis. Et ideo singularia non cognoscuntur in sua absentia nisi per universalia. Materia autem non solum est principium individuationis in singularibus sensibilibus, sed etiam in mathematicis. Materia enim alia est sensibilis, alia intelligibilis. Sensibilis quidem ut æs et lignum, vel etiam quælibet materia mobilis, ut ignis et aqua, et hujusmodi omnia; et a tali materia individuantur singularia sensibilia. Intelligibilis vero materia est, quæ est in

sensibilibus, non inquantum sunt sensibilia, sicut mathematica sunt. Sicut enim forma hominis est in tali materia, quæ est corpus organicum, ita forma circuli vel trianguli est in hac materia quæ est continuum vel superficies vel corpus.

1497. — Concludit igitur quod dictum est, quomodo se habet de toto et parte, et de priori et de posteriori, id est cujus pars sit pars, et quomodo sit prior et quomodo posterior. Partes enim materiæ individuae sunt partes compositi singularis, non autem speciei, nec formæ. Partes autem materiæ universalis, sunt partes speciei, sed non formæ. Et quia universale definitur et non singulare, ideo partes materiæ individualis non ponuntur in definitione, sed solum partes materiæ communis, simul cum forma vel partibus formæ.

1498. — Deinde cum dicit « interrogatiōi vero »

Adaptat solutionem propositam questionī prius motæ; dicens, quod necesse est obviare per prædictam solutionem interrogationi quando quis interrogat, utrum rectus angulus et circulus et animal sint priora partibus; aut e converso partes in quas hujusmodi dividuntur, et ex quibus componuntur, sunt priores. Dicendum quod non est simpliciter respondendum. Est enim duplex opinio. Quidam enim dicunt quod idem est tota species et forma, sicut anima quod homo. Quidam autem quod non, quia homo est compositum ex anima et corpore. Et secundum utramque opinionem est diversimode respondendum.

1499. — Si enim idem est anima quod animal vel animatum, aut similiter unumquodque est idem cum forma uniuscujusque, ut circulus idem cum forma circuli, et rectus angulus idem cum forma recti, dicendum est determinando quid sit posterius, et quo sit posterius; quia secundum hoc partes materiæ sunt posteriores his, quæ sunt in ratione, et sunt etiam posteriores « ali quo recto, » scilicet recto communi,

sed sunt priores recto singulari. Hic enim rectus qui est æreus, est cum materia sensibili. Et hic rectus qui est cum lineis singularibus, est cum materia intelligibili. Sed ille rectus qui est « sine materia, » idest communis, erit posterior partibus formæ quæ sunt in ratione, sed erit prior partibus materiæ quæ sunt partes singularium. Nec erit secundum hanc opinionem distinguere inter materiam communem et individua-lem: Sed tamen simpliciter non erit re-

spondendum, quia erit distinguendum inter partes materiæ et partes formæ.

1500. — Si autem alia opinio sit vera, scilicet quod anima sit aliud quam animal, sic erit dicendum et non dicendum partes esse priores toto, sicut determinatum est prius. Secundum enim hanc opinionem docuit superius distinguere non solum inter materiam et formam, sed inter materiam communem quæ est pars speciei, et inter materiam individua-lem quæ est pars individui.

LECTIO XI.

Quenam formæ sint partes speciei et rationis manifestat.

C. XI. Dubitatur autem merito quæ speciei sunt partes, et quæ non, sed simul sumpti. Hoc enim non manifesto existente, non est definire unumquodque. Universalis enim et speciei est definitio. Quæ igitur sunt partium ut materia, et quæ non, si non fuerint manifestæ, nec ratio erit manifesta quæ rei.

80

b

Quæcumque quidem igitur videntur facta in diversis specie, ut circulus in ære, et lapide, et ligno, hæc quidem manifesta esse videntur, quia nihil circuli substantiæ æs, neque lapis, propter separari ab ipsis. Quæ vero non videntur separari, nihil prohibet similiter his se habere, ut si circuli omnes videantur ærei. Nihil enim utique minus erat æs speciei. Hoc autem auferre mente difficile, ut hominis species semper in carnibus apparet, et ossibus et talibus partibus. Utrum igitur hæ sunt partes hujus speciei et rationis, aut non, sed materia? Sed quia non et in aliis fiunt, non possumus separare.

10

Quoniam autem hoc videtur contingere, immanifestum autem quando. Dubitant autem quidam in circulo et in trigono, quasi non sit competens, lineis definiri et continuo, sed omnia hæc similiter dici ac si sint carnes et ossa hominis, et æs et lapis circuli, et referunt omnes ad numeros, et lineæ rationem eam quæ duorum esse dicunt. Et ideas dicentium, hi quidem ipsammet lineam dualitatem. Hi autem speciem lineæ. Quidam speciem eandem et cujus species, ut dualitatem et speciem dualitatis; in linea vero non adhuc.

Accidit itaque unam multorum esse speciem, quorum species videtur esse altera. Quod et Pythagoricis accidit.

20

Et contingit omnium unam facere per se speciem, alia vero non species.

Quamvis sic unum omnia erunt. Quod quidem igitur habent ad dubitationem quamdam, quæ sunt circa definitiones, et propter quam causam, dictum est.

Quare omnia reducere ita, et auferre materiam superfluum est. Quædam enim forsitan hoc in hoc sunt, aut sicut hæc habentia. Et parabola de animali quam consuevit Socrates junior dicere, non bene se habet. Abducit enim a veritate, et facit suspicari quasi contingens sit hominem esse sine partibus, sicut sine ære circulum. Sed hoc non simile. Sensibile namque forsitan aliquid animal, et sine motu non est definire. Quare nec sine partibus se habentibus qualitercumque. Non enim omni modo hominis est pars manus, sed potens opus perficere. Quare animata existens pars, non animata vero non pars.

30

Circa mathematica autem quare non sunt partes rationes rationum, ut circuli hemicycla? Non enim sunt sensibilia. Horum autem nihil differt. Erit enim materia quorundam et non sensibile. Et omnis quod non est quod quid erat esse, et species eadem secundum se, sed hoc aliquid. Circuli quidem igitur non erit ejus qui universalis, singularium vero erunt partes, sicut dictum est prius. Est enim materia hæc quidem sensibilis, hæc autem intellectualis.

1037a

Palam autem quod et anima quidem substantia prima, corpus autem materia, homo autem vel animal quod est ex utrisque, ut universaliter; Socrates autem et Coriscus ut singulariter. Si quidem anima dupliciter dicitur, alii namque ut animam, alii vero ut totum. Si vero simpliciter anima hoc, et corpus hoc, ut quidem universale, et singulare.

10

Utrum autem etiam præter materiam talium aliquæ substantiarum aliarum,

et oporteat quærere substantiam ipsorum alteram quamdam, ut numeros, aut aliquid tale, perscrutandum est posterius. Hujus enim gratia et de substantiis sensibilibus tentamus definire. Quoniam modo quodam physicae et secundae philosophiae opus, circa sensibiles substantias speculatio. Non enim solum de materia oportet scire physicum, sed et de ea quæ secundum rationem, et magis. In definitionibus vero quomodo partes quæ in ratione; et quare una ratio definiti. Palam enim quia res una. Res vero quomodo una partes habens, speculandum est posterius.

20

Quid quidem igitur est quod quid erat esse, et quomodo ipsum secundum se de omni, dictum est. Et quare horum quidem ratio quæ ejus quod quid erat esse, habet partes definiti, horum autem non. Et quod in substantiæ quidem ratione quæ sic partes ut materia, non inerunt. Neque enim sunt illius par-

tes substantiæ. sed totius. Hujus autem est aliquammodo ratio et non est. Nam cum materia, non est. Indeterminatum enim est. Secundum autem primam substantiam est, ut hominis quæ animæ ratio. Substantia namque est species, quæ inest, ex qua et materia, tota dicitur substantia. Ut concavitas. Nam ex hac et naso, simus nasus, et simitas est. Bis enim et his inerit nasus. In tota vero substantia aut naso simo, aut Callia, inest et materia. Et quod quid erat esse et unumquodque, in quibusdam idem, ut in primis substantiis, ut curvitas et curvitati esse, si prima est. Dico autem primam, quæ non dicitur per aliud in alio esse, ut in subjecto vel materia. Quæcumque vero ut materia aut concepta cum materia, non idem. Neque secundum accidens unum, ut Socrates et musicum. Hæc enim eadem secundum accidens.

30

b

1501. — In ista parte determinat quamdam dubitationem, quæ poterat oriri ex solutione præmissæ quæstionis. Distinxerat enim, solvendo præmissam quæstionem, inter partes speciei, et partes individui, quod est compositum ex specie et ex materia. Et ideo hic quærit, quæ sint partes speciei, et quæ non. Dividitur ergo ista pars in partes tres. In prima determinat hanc dubitationem. In secunda ostendit quid restat dicendum, ibi, « Utrum autem præter materiam. » Tertio recapitulat ea quæ dicta sunt, ibi, « Quid quidem igitur est « quod quid erat. » Circa primum tria facit. Primo movet dubitationem. Secundo solvit, ibi, « Quæcumque quidem igitur etc. » Tertio solutionem manifestando colligit, ibi, « Palam autem « etc. » Dicit ergo primo, quod cum dictum sit quod partes speciei ponuntur in definitionibus, non autem partes compositi ex specie et materia, merito dubitatur quæ sunt partes speciei, et quæ non sunt partes speciei « sed simul sumpti, » idest individui, in quo simul sumitur natura speciei cum materia ipsa individuante.

1502. — Si enim hoc non sit manifestum, non poterimus aliquid recte definire, quia definitio nunquam est rei singularis, sed solum universalis, ut supra dictum est. Et inter universalia proprie est species, quæ constituitur ex genere et differentia, ex quibus omnis definitio constat. Genus enim non definitur, nisi etiam sit species. Unde patet, quod nisi sciatur quæ pars sit sicut materia, et quæ non est sicut materia sed sicut ad speciem ipsam pertinens, non erit manifestum qualis debeat esse definitio rei assignanda, cum non assignetur nisi speciei, et oporteat in definitione speciei partes speciei ponere, et non partes quæ sunt posteriores specie.

1503. — Deinde cum dicit « quæcumque quidem »

Solvit propositam dubitationem. Et circa hæc tria facit. Primo ponit solutionem secundum opinionem Platoniorum. Secundo improbat eam, ibi, « Accidit itaque unam. » Tertio solvit secundum suam sententiam, ibi, « Quare « omnia reducere. » Circa primum duo

facit. Primo solvit propositam dubitationem *quantum ad sensibilia*. Secundo quantum ad mathematica, ibi, « Quoniam autem. » Primo ergo dicit quod in quibusdam manifestum est, quod materia non sit pars speciei, sicut in omnibus illis quæ manifeste apparent fieri in materiis diversis secundum speciem, sicut circulus invenitur fieri in ære et in lapide et in ligno. Unde manifestum est quod neque æs neque lapis neque lignum, est aliquid de substantia circuli, quasi pars existat hujus speciei, quæ est circulus. Est autem hoc manifestum propter hoc quod circulus a quolibet istorum separatur: nihil autem potest separari ab eo quod est pars speciei.

1504. — Sed quædam sunt, quorum species non inveniuntur fieri in diversis materiis secundum speciem, sed semper in eisdem. Sicut species hominis, quantum ad hoc quod visibiliter apparet, non invenitur nisi in carnibus et ossibus. Nihil tamen prohibet, ut etiam ista, quæ non videntur a propria materia separata, similiter se habeant ad suas materias sicut illa quæ esse possunt in diversis materiis, et ab unaquaque earum separari.

1505. — Si enim poneremus quod non viderentur sensibiliter aliqui circuli nisi ex ære, nihilominus tamen sic esset pars speciei circuli æs. Et licet tunc non separaretur circulus actu ab ære, separaretur tamen mente, quia species circuli posset intelligi sine ære, ex quo æs non esset pars speciei circuli, licet difficile sit mente auferre et separare ab invicem quæ actu non separantur. Non enim est hoc nisi illorum qui per intellectum supra sensibilia elevari possunt.

1506. — Et similiter si hominis species semper apparet in carnibus et ossibus et talibus partibus, oportet quærere, utrum istæ partes sint speciei humanæ « et rationis, » idest definitionis hominis; aut non sunt partes speciei, sed solum materia speciei, sicut æs circuli. Sed quia talis species non fit in

aliis partibus materialibus quam in istis, ideo de facili non possumus separare hominem per intellectum a carnibus et ossibus. Videtur enim eadem ratio esse hic et in circulo, si omnes circuli essent ærei.

1507. — Deinde cum dicit « quoniam autem »

Procedit ulterius prosequendo opinionem præactam *quantum ad mathematica*; dicens, quod quia videtur hoc contingere in aliquibus, scilicet quod materia non sit pars speciei, quamvis species non inveniatur nisi in illa materia, sed non est manifestum quando et in quibus hoc contingat vel non contingat, ideo aliqui circa hoc dubitant non solum in naturalibus, sed etiam in mathematicis, ut in circulo et triangulo.

1508. — Videtur enim eis, quod sicut materia sensibilis non est pars speciei in naturalibus, ita etiam quod materia intelligibilis non sit pars speciei in mathematicis. Materia autem figurarum mathematicarum intelligibilis, est continuum, ut linea vel superficies. Et ideo vult, quod linea non sit pars speciei circuli vel trianguli; quasi non sit competens quod triangulus et circulus definiantur per lineas et continuum, cum non sint partes speciei; sed omnia ista similiter dicantur ad circulum et triangulum, sicut carnes et ossa ad hominem, et æs et lapides ad circulum.

1509. — Removendo autem a triangulo et circulo continuum, quod est linea, nihil remanet nisi unitas et numerus, quia triangulus est tres lineas habens, et circulus unam. Et ideo, quia lineas non dicunt esse partes speciei, referunt omnes species ad numeros, dicentes quod numeri sunt species mathematicorum omnium. Dicunt enim quod ratio duorum est ratio lineæ rectæ, propter hoc quod linea recta duobus punctis terminatur.

1510. — Sed circa hoc inter Platonicos ponentes ideas, est differentia quædam. Quidam enim non ponentes mathematica media inter species et sen-

sibilia, dicentes species esse numeros, dicunt ipsam lineam esse dualitatem, quia non ponunt lineam mediam differentem a specie lineæ.

1511. — Quidam vero dicunt quod dualitas est species lineæ, et non lineæ. Linea enim est quoddam mathematicum medium inter species et sensibilia; et dualitas est ipsa species. Et secundum eos, in quibusdam non differunt species et cuius est species, sicut in numeris, quia ipsas species dicebant esse numeros. Unde idem dicebant esse dualitatem et speciem dualitatis. Sed lineæ hoc non accidit, secundum eos, quia lineæ jam dicit aliquid participans speciem, cum multæ lineæ inveniantur esse in una specie; quod non esset si ipsamet lineæ esset ipsa species.

1512. — Deinde cum dicit « accidit » itaque »

Improbat prædictam solutionem; et ponit tres rationes: quarum prima est. Si soli numeri sint species, omnia ista quæ participant uno numero participant una specie. Multa autem sunt diversa specie quæ participant uno numero. Unus enim et idem numerus est in triangulo propter tres lineas, et in syllogismo propter tres terminos, et in corpore propter tres dimensiones. Accidit igitur multorum specie diversorum esse unam speciem. Quod non solum Platonicis sed etiam Pythagoricis accidit, qui etiam ponebant naturam omnium rerum esse numeros.

1513. — *Secundam* ponit ibi « et » contingit »

Quæ talis est. Si carnes et ossa non sunt partes speciei humanæ, nec lineæ speciei trianguli, pari ratione nulla materia est pars speciei. Sed secundum Platonicos, in numero dualitas attribuitur materiæ, unitas autem speciei: ergo sola unitas est species. Dualitas autem, et per consequens omnes alii numeri, tamquam materiam implicant, non erunt species. Et sic una tantum erit species omnium rerum.

1514. — *Tertiam* ponit ibi « quamvis » sic »

Quæ talis est. Illa sunt unum quorum species una est. Si igitur omnium species est una, sequetur quod omnia sint unum secundum speciem, et non solum quæ videntur esse diversa. Potest tamen dici quod hoc tertium non est alia ratio a secunda; sed est inconveniens, quod ex secunda conclusione sequitur secundæ rationis.

1515. — Posita ergo ratione cui præmissa solutio innitebatur, et positus rationibus contra præmissam solutionem, concludit: dictum esse quod illa quæ sunt circa definitiones habent dubitationem et qua de causa. Et sic patet quod per omnia præmissa ostendere voluit difficultatem præmissæ dubitationis.

1516. — Deinde cum dicit « quare » omnia »

Solvit præmissam quæstionem secundum propriam sententiam. Et primo quantum ad naturalia. Secundo quantum ad mathematica, ibi, « Circa mathematica. » Dicit ergo primo, quod ex quo prædicta inconvenientia sequuntur remotionibus a specie rei omnia quæ sunt materialia, sive sint sensibilia, sive non, patet ex dictis quod superfluum est omnes species rerum reducere ad numeros vel unitatem, et auferre totaliter materiam sensibilem et intelligibilem, sicut Platonicis faciebant.

1517. — Quia quædam species rerum non sunt formæ sine materia; sed sunt « hoc in hoc forsitan, » idest formæ in materia: ita quod id quod resultat ex forma in materia existente species est. Aut si non sunt sicut forma in materia, sunt se habentia sicut illa quæ habent formam in materia. Proprie enim formam in materia habent naturalia, quibus quodam modo assimilantur mathematica, etiam in quantum proportio figuræ circuli vel trianguli ad lineas, est sicut proportio formæ hominis ad carnes et ossa. Et ideo, sicut species hominis non est forma aliqua sine car-

nibus et ossibus, ita forma circuli vel trianguli non est aliqua forma sine lineis. Et ideo parabola quam consuevit dicere de animali Socrates junior, non se bene habet.

1518. — Videtur autem ipsum Platonem Socratem juniorem nominare, quia in omnibus libris suis introducit Socratem loquentem, propter hoc quod fuerat magister ejus. Opinionem autem Platonis, de materialitate naturalium specierum, vocat parabolam, quia fabulis assimilatur quæ componuntur ad aliquam sententiam metaphorice insinuandam. Propter quod in tertio superius dixit, quod hæc opinio assimilatur opinionibus fingentium deos esse, et quod formæ eorum sunt sicut formæ humanæ. Ideo autem prædicta opinio non bene se habet, quia ducit extra veritatem, in eo quod facit opinari quod hoc modo contingat esse hominem sine partibus materialibus, scilicet sine carnibus et ossibus, sicut contingit circulum esse sine ære quod manifeste non pertinet ad species circuli.

1519. — Sed hoc non est simile. Non enim similiter se habet homo ad carnes et ossa, sicut circulus ad æs; quia circulus non est aliquod sensibile secundum suam rationem. Potest enim intelligi sine materia sensibili. Unde æs, quod est materia sensibilis, non est pars speciei circuli. Sed animal videtur esse quoddam sensibile. Non enim potest definiri sine motu. Animal enim discernitur a non animali sensu et motu, ut patet in primo libro de Anima. Et ideo non potest definiri animal sine partibus corporalibus habentibus se aliquo modo debito ad motum. Non enim manus est pars hominis quocumque modo se habens, sed quando est sic disposita quod potest perficere opus manus; quod non potest facere sine anima, quæ est principium motus. Quare oportet quod manus cujuscumque sit pars hominis, secundum quod est animata. Secundum vero quod est inanimata, non est pars, sicut manus mortua vel depicta. Unde oportet quod partes tales quæ sunt necessariae ad perfi-

ciendum operationem speciei propriam, sint partes speciei; tam quæ sunt ex parte formæ, quam quæ sunt ex parte materiæ.

1520. — Deinde cum dicit «circa mathematica».

Solvit quæstionem *quantum ad mathematica*. Videtur enim post solutionem de naturalibus positam, adhuc relinqui sub dubio de mathematicis. Dixerat enim quod, cum animal sit sensibile, non potest definiri sine partibus sensibilibus, sicut circulus potest definiri sine ære, quod est sensibilis materia. Et ideo circa mathematica quæritur «quare rationes,» idest definitiones partium, non sunt partes rationum totorum, sicut quare «hemicycla,» idest semicirculi, non ponuntur in definitione circuli. Non enim potest dici, quod hæc, scilicet hemicycla, sint sensibilia, sicut æs est sensibilis materia.

1521. — Sed solvit quod hoc nihil differt quantum ad propositum, utrum scilicet partes materiæ sint sensibilia vel non sensibilia; quia etiam non sensibilibus est aliqua materia intelligibilis. Et talis materia, quæ scilicet non est pars speciei, est omnis ejus quod non est quod quid erat esse et species eadem secundum se, «sed est hoc ali-» quid, » idest particulare aliquod demonstratum: quasi dicat: In omni eo quod non est ipsa sua species, sed est aliquod individuum determinatum in specie, oportet esse aliquas partes materiæ quæ non sunt partes speciei. Socrates enim, quia non est ipsa sua humanitas, sed est habens humanitatem, ideo habet in se partes materiales quæ non sunt partes speciei, sed quæ sunt partes hujus materiæ individualis quæ est individuationis principium, ut has carnes et hæc ossa.

1522. — Et similiter in hoc circulo sunt hæc lineæ quæ non sunt partes speciei. Unde patet quod hujusmodi non sunt partes circuli qui est universalis, sed sunt partes singularium circulorum, sicut dictum est prius. Et pro-

pter hoc semicirculi non ponuntur in definitione circuli universalis, quia sunt partes singularium circularum, et non universalis. Et hoc est verum tam in materia sensibili, quam in materia intelligibili. Utroque enim modo invenitur materia, ut ex dictis patet. — Si autem esset aliquod individuum quod esset ipsa sua species, sicut si Socrates esset ipsa sua humanitas, non essent in Socrate aliquæ partes quæ non essent partes humanitatis.

1523. — Deinde cum dicit « palam « autem »

Recolligit prædictam solutionem, exemplificando eam in animali; dicens, palam esse quod anima « est substantia prima, » idest forma animalis, corpus autem materia, homo « autem « aut animal id quod est ex utrisque, » scilicet in universali, sed Socrates et Coriscus quod est ex utrisque in particulari. Quia « anima dicitur dupliciter, » scilicet in universali et particulari, ut anima et hæc anima. Ideo autem oportet quod significatur per modum totius, dici universaliter et singulariter, ea ratione quia anima dicitur dupliciter: quia hoc competit secundum utramque opinionem hominum de anima. Sicut enim supra dictum est, alii dicunt hominem et animal esse animam, alii vero dicunt hominem et animal non esse animam, « sed totum, » scilicet compositum ex anima et corpore.

1524. — Patet ergo quod secundum illam opinionem quæ dicit hominem esse animam, anima dicitur universaliter et singulariter, ut anima et hæc anima; et homo etiam dicitur universaliter et particulariter sive singulariter, scilicet homo et hic homo. Similiter etiam secundum hanc opinionem, quæ dicit hominem esse compositum ex anima et corpore, sequitur quod si simplicia dicuntur universaliter et singulariter, quod etiam compositum dicatur universaliter et singulariter. Sicut si anima est hoc, et corpus est hoc, quæ sunt simpliciter dicta tanquam partes compositi, quod

etiam dicatur universale et particulare sive singulare, non solum partes, sed etiam compositum.

1525. — Deinde cum dicit « utrum « autem »

Ostendit quid de cetero remaneat determinandum circa substantias. Et ponit quod duo remaneant determinanda. Quorum primum est quod, cum determinatum sit, quod substantia et quod quid est rerum sensibilibus et materialium sunt ipsæ partes speciei, restat determinare utrum « talium substantiarum, » scilicet materialium et sensibilibus, sit aliqua substantia præter materiam, ita quod oporteat quærere aliquam substantiam istorum sensibilibus alteram ab ea quæ determinata est, sicut quidam dicunt numeros præter materiam existentes, « aut aliquid tale, » idest species vel ideas, esse substantias horum sensibilibus. Et de hoc perscrutandum est posterius.

1526. — Hæc enim perscrutatio est propria huic scientiæ. In hac enim scientia tentamus determinare de substantiis sensibilibus « hujus gratia, » idest propter substantias immateriales, quia speculatio circa substantias sensibiles et materiales quodammodo pertinet ad physicam, quæ non est prima philosophia, sed secunda, sicut in quarto habitum est. Prima enim philosophia est de primis substantiis quæ sunt substantiæ immateriales, de quibus speculatur non solum inquantum sunt substantiæ, sed inquantum substantiæ tales, inquantum scilicet immateriales. De sensibilibus vero substantiis non speculatur inquantum sunt tales substantiæ, sed inquantum sunt substantiæ, aut etiam entia, vel inquantum per eas manuducimur in cognitionem substantiarum immaterialium. Physicus vero e converso determinat de substantiis materialibus, non inquantum sunt substantiæ, sed inquantum materiales et habentes in se principium motus.

1527. — Et quia posset aliquis credere quod scientia naturalis non spe-

cularetur circa totas substantias materiales et sensibiles, sed solum circa materias eorum, ideo hoc removet dicens, quod physicum non solum oportet considerare de materia, sed etiam de ea parte « quæ est secundum rationem, » scilicet de forma. Et magis etiam de forma quam de materia, quia forma est magis natura quam materia, ut probatum est in secundo physicorum.

1528. — *Secundum* vero quod restat determinandum, est quomodo « partes » quæ sunt in ratione, » idest in definitione se habent; utrum scilicet sint substantiæ existentes in actu, et quare etiam definitio, cum componatur ex multis partibus, est una ratio. Palam enim est quod oportet definitionem esse unam tantum rationem, quia res est una. Definitio vero significat quid est res. Sed per quid aliqua res habens partes efficiatur una, speculandum est posterius.

1529. — Deinde cum dicit « quid » quidem »

Recapitulat ea quæ sunt determinata; dicens, quod est dictum quid est quod quid erat esse, et quomodo id quod est quod quid erat esse, est quod prædicatur de omni, et quod prædicatur secundum se. Et iterum dictum est quare quorundam ratio significans quod quid erat esse, continet in se partes definiti, sicut definitio syllabæ continet literas, et « quorundam non, » sicut definitio circuli non continet semicirculos. Dictum est etiam quod « in ratione substantiæ, » idest formæ, non ponuntur partes quæ sunt partes substantiæ sicut materia, quia tales non sunt « partes substantiæ » illius, » idest formæ, sed partes totius compositi.

1530. — Cujus quidem compositi aliquo modo est definitio, aliquo modo non est. Quia si accipiat « cum materia, » scilicet individuali, non est ejus definitio, quia singularia non definiuntur, ut supra est habitum. Cujus ratio est, quia talis materia individualis est quid infinitum et indeterminatum.

Materia enim non finitur nisi per formam. Sed compositum acceptum « secundum primam substantiam, » idest secundum formam, habet definitionem. Definitor enim compositum acceptum in specie, non secundum individuum.

1531. — Sicut autem individuum per materiam individuatur, ita unumquodque ponitur in sua specie per formam. Non enim homo est homo quia habet carnes et ossa, sed ex eo quod habet animam rationalem in carnibus et ossibus. Unde oportet quod definitio speciei accipiat a forma, et quod illæ partes materiæ solum ponantur in definitione speciei, in quibus primo et principaliter est forma. Sicut ratio hominis est illa quæ est animæ. Ex hoc enim homo est homo, quod habet talem animam. Et propter hoc, si homo definitur, oportet quod definiatur per animam, et quod nihilominus in ejus definitione ponantur partes corporis, in quibus primo est anima, sicut cor aut cerebrum, ut supra dixit.

1532. — Ipsa namque substantia cujus pars non est materia « est species, » idest forma quæ inest materiæ, ex qua forma et materia « dicitur » tota substantia, » idest determinatur et definitur. Sicut concavitas est quædam forma. Ex ea enim et naso, dicitur nasus simus et simitas. Et similiter ex anima et corpore, dicitur homo et humanitas. Si enim nasus, qui est sicut materia, esset pars curvitatatis, tunc cum dicitur nasus curvus, bis diceretur nasus. Semel enim diceretur proprio nomine, et semel prout includeretur in definitione curvi. (Si tamen poneretur in ejus definitione sicut pars essentia curvitatatis, non quasi ex additione, ut supra dictum est.) Quamvis autem materia non sit in essentia formæ, est tamen in tota substantia composita. Sicut curvitas est in naso simo, et etiam materia individualis est in Callia.

1533. — Dictum est etiam superius quod quod quid erat esse uniuscujusque, est idem cum eo cujus est. Quod qui-

dem est simpliciter verum in quibusdam, sicut « in primis substantiis, » idest in immaterialibus. Sicut ipsa curvitas est idem cum eo quod quid erat curvatis, si tamen curvitas est de primis substantiis. Quod quidem dicit, quia etiam curvitas videtur esse forma in materia, licet non in materia sensibili, sed intelligibili, quæ est ipsum continuum. Vel secundum aliam litteram « quæ prima est. » Est enim quædam curvitas prima, sicut curvitas quæ est in speciebus secundum Platonicos, in quibus speciebus communiter est verum quod quælibet est idem cum suo quod quid est. Alia autem curvitas quæ est in rebus sensibilibus vel in mathematicis, non est prima. Unde non est idem quod suum quod quid erat esse.

1534. — Dicit autem exponendo, quod primam substantiam hic nominat non substantiam particularem, sicut in Prædicamentis, sed quæ non dicitur per hoc quod aliud sit in alio « sicut in « subjecto et materia, » idest illæ res quæ sunt formæ non in materia, sicut substantiæ separatæ. Quæcumque vero sunt sicut materia, vel etiam sunt concepta cum materia, sicut composita quæ habent in sui ratione materiam, in istis non est idem quod quid erat esse, et id cuius est. Nec etiam est unum in his quæ dicuntur secundum accidens, sicut Socrates et musicus sunt idem per accidens.

1535. — Attendendum est autem quod ab hac sententia quam posuerat, scilicet quod quod quid est idem est cum unoquoque cuius est, duo hic excipit, scilicet illa quæ dicuntur per accidens, et substantias materiales, cum superius non exceperit nisi illa quæ dicuntur per accidens. Oportet autem non solum ista excludi, sed etiam substantias materiales. Sicut enim supra dictum est, quod quid erat esse est id quod significat definitio. Definitio autem non as-

signatur individuïs, sed speciebus; et ideo materia individualis, quæ est individuationis principium est præter id quod est quod quid erat esse. Impossibile est autem in rerum natura esse speciem nisi in hoc individuo. Unde oportet quod quælibet res naturæ, si habeat materiam quæ est pars speciei, quæ est pertinens ad quod quid est, quod etiam habeat materiam individua-lem, quæ non pertinet ad quod quid est. Unde nulla res naturæ si materiam habeat, est ipsum quod quid est, sed est habens illud. Sicut Socrates non est humanitas, sed est humanitatem habens. Si autem esset possibile esse hominem compositum ex corpore et anima, qui non esset hic homo ex hoc corpore et ex hac anima compositus, nihilominus esset suum quod quid erat esse, quamvis haberet materiam.

1536. — Licet autem homo præter singularia non sit in rerum natura, est tamen in ratione quæ pertinet ad logicam considerationem. Et ideo superius ubi logice consideravit de quod quid erat esse, non exclusit substantias materiales, quin in illis etiam esset idem quod quid est, cum eo cuius est. Homo enim communis est idem cum suo quod quid est, logice loquendo. Nunc autem postquam jam descendit ad principia naturalia quæ sunt materia et forma, et ostendit quomodo diversimode comparantur ad universale et particulare quod subsistit in natura, excipit hic ab eo quod supra dixerat idem esse quod quid est cum unoquoque, substantias materiales in rerum natura existentes. Relinquitur autem quod illæ substantiæ quæ sunt formæ tantum subsistentes, non habent aliquid per quod individuentur, quod sit extra rationem rei vel speciei significantem quod quid est. Et ideo in illis simpliciter verum est, quod quælibet illarum est suum quod quid erat esse.

LECTIO XII.

*Quomodo definitio semper significet unum,
investigatur, et quomodo unum sit.*

C. XII. Nunc autem dicamus primum, in-
quantum in Analyticis de definitione
10 non dictum est. In illis enim dubitatio
dicta, præopere rationibus de substan-
tia est. Dico autem hanc dubitatio-
nem, propter quod quidem unum est,
cujus rationem definitionem esse di-
cimus, ut hominis, animal bipes. Sit
enim hæc ipsius ratio. Propter quid
itaque hoc unum est, sed non multa,
animal et bipes?

In hoc namque homo et alium multa
quidem sunt, cum alterum non insit
alteri; unum vero quando inest, et
patitur aliquid subjectum, homo :
tunc enim unum fit, et est albus homo.
Hic autem non participat alterum al-
tero. Genus autem non videtur par-
ticipare differentias. Simul enim con-
20 trariis idem participaret. Nam diffe-
rentiæ contrariæ sunt, quibus differt
genus.

Si vero et participat, eadem ratio
si sunt differentiæ plures, ut gressi-
vum, bipes, non alatum. Quare nam-
que hoc unum sed non multa? Non
enim quia insunt. Namque sic ex om-
nibus erit unum.

Oportet autem unum esse quæcum-
que in definitione. Definitio enim ra-
tio quædam est una, et substantia
una. Quare unius alicujus oportet ip-
sam esse rationem. Etenim substantia
unum quidem, et hoc aliquid signifi-
cat, ut diximus.

Oportet autem intendere primum de
his quæ secundum divisiones definitio-
nibus. Nihil enim aliud est in definitio-
ne quam primum dictum genus et
30 differentia. Alia vero genera, sunt
primum et cum hoc comprehensæ diffe-
rentiæ, ut primum animal, habitum
vero animal bipes, et iterum animal
1088a bipes non alatum. Similiter autem et
si per plura dicatur. Omnino vero ni-
hil differt per plura, aut per pauca
dici. Quare nec per pauca, aut per
duo. Duorum ergo, hoc quidem diffe-

rentia, illud vero genus. Ut ejus quod
animal bipes, animal quidem genus,
differentia autem, alterum. Si ergo ge-
nus simpliciter non est præter eas
quæ ut generis species, aut si est
quidem, ut materia est (vox enim ge-
nus est et materia, differentiæ autem
species et elementa ex hac faciunt);
palam quia definitio est ex differen-
tiis ratio.

At vero et oportet dividi differen-
tia differentiam, ut animalis differentia
est pedalitas. Item animalis habentis
pedes differentiam oportet scire, in-
quantum habens pedes. Quare non est
dicendum habentis pedes aliud alatum,
aliud non alatum, si quidem bene di-
cit. Sed propter non posse faciet hoc.
Sed si aliud habens scissos, aliud non
scissos pedes. Hæ namque sunt diffe-
rentiæ pedis. Nam scissio pedis, pe-
dalitas quædam est. Et sic semper
vult procedere, donec utique veniat
ad non differentia. Tunc autem erunt
tot species pedis, quot differentiæ; et
pedes habentia animalia æqualia diffe-
rentiis.

Si itaque hæc sic se habent, palam
quia finalis differentia rei substantia
erit et definitio, si non oportet mul-
toties eadem dicere in terminis. Su-
perfluum enim accidit hoc dicentibus.
Nam quando dicit animal habens pedes,
bipes, nihil aliud dixit quam animal
pedes habens et duos pedes habens.
Et si hoc dividat propria divisione,
multoties dicet et æqualiter differen-
tiis. Siquidem igitur differentiæ diffe-
rentia fiat, una erit quæ finalis spe-
cies et substantia.

Si vero secundum accidens, ut si
dividat, habentis pedes, aliud album,
aliud nigrum, tot quot utique sectiones
fuerint.

Quare palam quod definitio ratio est,
quæ est ex differentiis; et harum ex
30 finali secundum rectum.

Palam autem erit si quis transponat

tales definitiones, ut eam quæ est hominis, dicens, animal bipes, pedes habens: superfluum est habens pedes, dicto bipede. Sed ordo non est in substantia. Quomodo namque oportet in-

telligere, hoc quidem posterius, illud vero prius? De definitionibus quidem igitur secundum divisiones, tot dicantur primum, quales quædam sunt.

1537. — Postquam ostendit Philosophus quæ partes in definitione ponantur, hic *inquiret quomodo definitio ex partibus existens, possit esse una*: et circa hoc tria facit. Primo *movet dubitationem*. Secundo *objicit ad utramque partem, ibi, « In hoc namque « homo. »* Tertio *solvit quæstionem, ibi, « Oportet autem intendere etc. »* Dicit ergo, quod nunc primum debet dicere de definitione id quod non est de ea dictum « in analyticis, » idest in libro Posteriorum. Ibi enim mota est quædam dubitatio de definitione, et non soluta, quam oportet hic solvere, « quia est « præopere rationibus de substantia, » idest quia solutio hujus quæstionis est pernecessaria ad ea quæ sunt de substantia determinanda, de qua est principalis intentio hujus scientiæ. Est autem ista dubitatio, quare illud, cujus definitio est ratio, « est unum, » scilicet quod quid est. Definitio enim ratio est significans quod quid est, sicut definitio hominis est animal bipes. Ponatur enim quod hæc sit ejus definitio: quare igitur hoc, quod dicitur animal bipes, est unum, et non multa?

1538. — Deinde cum dicit « in hoc « namque »

Objicit pro utraque parte: et primo ad ostendendum quod ex eis non fiat unum. Secundo ad contrarium, ibi, « Oportet autem unum. » Circa primum duo facit. Primo ostendit, quod *ex genere et differentia non fit unum.* Secundo quod nec ex pluribus differentiis, ibi, « Si vero et participat. » Dicit ergo primo, quod in hoc quod est homo et album, ista duo sunt multa, quando alterum eorum non inest alteri. Si enim album non insit homini, tunc homo et album nullo modo sunt unum. Unum vero sunt, quando alterum eorum

inest alteri, et subjectum, quod est homo « patitur alterum, » idest suscipit hanc passionem, quæ est album. Tunc autem ex his duobus fit unum per accidens quod est albus homo. Ex his accipitur, quod ex duobus, quorum unum non inest alteri, non fit unum. Sed « hic, » scilicet cum dicitur animal bipes, « alterum eorum, » scilicet animal, non participat « altero, » scilicet bipede, sicut homo albus participat albo. Et hoc ideo, quia animal est genus, bipes vero differentia. Genus vero non videtur participare differentiis. Sequeretur enim quod idem participaret simul contrariis. Differentiæ enim sunt contrariæ « quibus genus differt, » idest per quas genus dividitur; et pari ratione per quam participaret unam, participaret aliam. Si autem est impossibile quod idem participet contraria, impossibile erit, quod ex genere et differentia fiat unum.

1539. — Deinde cum dicit « si vero »

Ostendit quod *ex pluribus differentiis non potest fieri unum*; dicens, quod si detur genus participare aliquo modo differentia, prout scilicet animal non accipitur in sua communitate, sed contrahitur per differentiam ad speciem, et sic per consequens ex genere et differentia fieri unum, tamen adhuc erit eadem ratio ad ostendendum quod definitio non significat unum, si sunt plures differentiæ in definitione positæ. Sicut si ponantur in definitione hominis istæ tres differentiæ, quarum prima sit gressibile vel habens pedes, secunda sit bipes, tertia vero non alatum. Non enim poterit dici quare ista sunt unum et non multa.

1540. — Non enim est sufficiens ad hoc ratio quia insunt uni, utputa animali, quod est homo; sic enim sequeretur, quod omnia essent unum. Sequeretur enim quod omnia accidentia; quæ

insunt alicui subjecto, essent unum per se. Sic enim loquimur de uno et adinvicem et ad subjectum. Et cum ea quæ accidunt uni subjecto accidunt etiam alteri, sequeretur, quod illa duo subjecta etiam essent unum, puta nix et cygnus quibus inest albedo. Et sic deducendo sequeretur, quod omnia essent unum. Non ergo potest dici quod ex pluribus differentiis fiat unum, etiam dato quod ex genere et differentia fiat unum. Et sic ex duabus partibus videtur quod definitio non significet unum.

1541. — Deinde cum dicit « oportet autem »

Obicit in contrarium; ostendens quod definitio significet unum; dicens, quod oportet quæcumque in definitione ponuntur esse unum. Et hoc ideo, quia definitio est una ratio; et id quod significatur per ipsam, est substantia rei. Unde oportet quod definitio sit ratio significativa unius alicujus; quia substantia rei, quam definitio significat, est unum quid. Et etiam supra dictum est, quod definitio significat hoc aliquid, ubi ostensum est quod definitio est proprie substantiarum.

1542. — Deinde cum dicit « oportet autem »

Solvit præmissam questionem; ostendens quod definitio significet unum: et circa hoc duo facit. Primo ostendit quomodo ex genere et differentia fit unum. Secundo quomodo ex pluribus differentiis fiat unum, ibi, « At vero oportet tet dividi. » Dicit ergo primo, quod ad investigandum unitatem definitionum oportet primum intendere de definitionibus quæ dantur secundum divisionem generis in differentias. Istæ enim sunt definitiones veræ, in quibus non est aliud quam primum genus et differentia. Dantur enim et quædam definitiones per aliqua accidentia, vel per aliquas proprietates, vel etiam per aliquas causas extrinsecas, quæ non significant substantiam rei. Et ideo hujusmodi definitiones non sunt ad proposi-

tum, cum hic agatur de definitionibus ad substantias rerum investigandas.

1543. — Ideo autem dico quod in definitione est primum genus cum differentiis, quia etsi aliquando in definitionibus ponantur aliqua genera intermedia inter genus primum quod est generalissimum, et species ultimas quæ definiuntur, tamen illa genera media nihil aliud sunt quam genus primum, et differentia comprehensæ in intellectu generis medii « cum hoc, » idest cum genere primo. Sicut si in definitione hominis ponatur animal, quod est genus intermedium, patet quod animal nihil aliud est quam substantia, quæ est genus primum, cum aliquibus differentiis. Est enim animal substantia animata sensibilis. Et similiter si intelligamus primum genus esse animal, « habitum » bipes; » et iterum tertium genus, « animal bipes non alatum. » Et similiter si aliquod genus per plures differentias determinatur. Semper enim posterius genus comprehendit prius cum aliqua differentia. Et sic patet quod omnis definitio resolvitur in primum genus et aliquas differentias.

1544. — Oportet autem non differt, utrum per plura aut per pauca definiatur aliquod definitum. Quare non differt, utrum per pauca, vel per duo, ita quod illorum duorum unum sit genus et aliud differentia. Sicut ejus quod est animal bipes, animal est genus; et alterum, scilicet bipes, est differentia. Ostendendum est ergo primo, quomodo ex istis duobus fiat unum. Quod sic patet.

1545. — Genus enim non est præter ea quæ sunt species generis. Non enim invenitur animal, quod non sit nec homo, nec bos, nec aliquid aliud hujusmodi. Aut si inveniat aliquid quod est genus præter species, sic acceptum ut est præter species, non accipitur ut genus, sed ut materia. Contingit enim aliquod et esse genus aliquorum, et materiam. Sicut vox est genus literarum, et est materia. Et quod sit genus, patet per hoc quod differentia addita voci faciunt species vocum literatarum. Et

quod etiam sit materia, patet; quia « ex hac, » scilicet ex voce « faciunt ele-
« menta, » idest literas, sicut aliquid fit ex materia.

1546. — Sciendum est autem quod, licet idem secundum nomen possit esse genus et materia, non tamen idem eodem modo acceptum. Materia enim est pars integralis rei, et ideo de re prædicari non potest. Non enim potest dici quod homo sit caro et os. Genus autem prædicatur de specie. Unde oportet quod significet aliquo modo totum. Sicut enim propter hoc quod est innominata privatio, aliquando simplici nomine materiæ significatur materia cum privatione, ut supra dictum est, quod æs accipitur pro ære infigurato, cum dicimus quod ex ære fit statua; ita etiam quando forma est innominata, simplici nomine materiæ intelligitur compositum ex materia et forma, non quidem determinata, sed communi; et sic accipitur ut genus. Sicut enim compositum ex materia et forma determinata est species, ita compositum ex materia et forma communi est genus.

1547. — Et hoc in pluribus patet. Corpus enim potest accipi, et ut materia animalis, et ut genus. Si enim in intellectu corporis intelligatur substantia completa ultima forma, habens in se tres dimensiones, sic corpus est genus, et species ejus erunt substantiæ perfectæ per has ultimas formas determinatas, sicut per formam auri, vel argenti, aut olivæ, aut hominis. Si vero in intellectu corporis non accipitur nisi hoc, quod est habens tres dimensiones cum aptitudine ad formam ultimam, sic corpus est materia.

1548. — Et similiter est de voce. Si enim in intellectu vocis includatur ipsa vocis formatio in communi secundum formam quæ distinguitur in diversas formas literarum et syllabarum, sic vox est genus. Si autem in intellectu vocis accipitur solum substantia soni, cui possibile est advenire prædictam formationem, sic vox erit materia literarum. Ex quo etiam patet quod vox,

secundum quod est genus, non potest esse sine speciebus. Non enim potest esse sonus formatus, quin aliquam determinatam formam habeat hujus vel illius literæ. Sed si omnino careret forma literali prout est materia, sic inveniretur sine literis, sicut æs invenitur absque his quæ fiunt ex ære.

1549. — Si ergo prædicta sunt vera, palam est quod definitio est quædam ratio ex differentiis unitatem habens; ita quod tota essentia definitionis, in differentia quodammodo comprehenditur. Ex hoc enim animal, quod est genus, non potest esse absque speciebus, quia formæ specierum quæ sunt differentiæ, non sunt aliæ formæ a forma generis, sed sunt formæ generis cum determinatione. Sicut patet quod animal est quod habet animam sensitivam. Homo autem est qui habet animam sensitivam « talem, » scilicet cum ratione. Leo vero qui « habet talem, » scilicet cum abundantia audaciæ. Et sic de aliis. Unde cum differentia additur generi, non additur quasi aliqua diversa essentia a genere, sed quasi in genere implicite contenta, sicut determinatum continetur in indeterminato, ut album in colorato.

1550. — Per quod etiam solvitur ratio superius inducta; quia nihil prohibet idem genus in se continere diversas differentias, sicut indeterminatum continet in se diversa determinata. Et etiam propter hoc solvitur, quia non hoc modo advenit differentia generi, ut diversa essentia ab eo existens, sicut advenit album homini.

1551. — Deinde cum dicit « at vero » ostendit quod nec etiam multitudo differentiarum impedit unitatem definitionis. Et circa hoc duo facit. Primo ostendit qualiter debeant sumi in definitione multæ differentiæ. Secundo ostendit quod si differentiæ debito modo sumantur, non impedit multitudo differentiarum unitatem definitionis, ibi, « Si itaque. » Dicit ergo primo, quod in definitionibus in quibus sunt multæ dif-

ferentiæ, oportet non solum dividi genus in differentiam, sed etiam dividi differentiam primam in differentiam secundam. Sicut animalis differentia est pedalitas, secundum quam animal dicitur habens pedes, vel gressibile. Sed quia etiam hæc differentia multipliciter invenitur, iterum oportet scire differentiam animalis habentis pedes, quæ sit differentia ejus, « inquantum est habens » pedes, » scilicet per se et non per accidens.

1552. — Et ideo, quia habenti pedes accidit habere alas, non est dicendum, dividendo differentiam, quod habentis pedes aliud est alatum, aliud non alatum, si homo bene velit dicere divisionem differentiarum. Sed tamen quandoque aliquis dividens differentias « facit hoc » ut scilicet dividat per ea quæ sunt secundum accidens, propter hoc quod non potest invenire proprias et per se differentias. Aliquando enim necessitas cogit, ut utamur, loco per se differentiarum, differentiis per accidens, inquantum sunt signa quædam differentiarum essentialium nobis ignotarum.

1553. — Sed hoc modo est hæc differentia dividenda « habens pedes: » scilicet: hujusmodi animalium, aliud est habens pedes scissos, et aliud non scissos. Istæ enim « sunt differentię pedis, » scilicet scissum et non scissum. Et ideo habens pedes scissos, per se dividet hanc differentiam quæ est habens pedes. Scissio enim pedis « est quædam pedalitas: » idest hæc differentia quæ est habere pedes scissos, est quoddam contentum sub hoc quod est habere pedes; et habent se adinvicem sicut determinatum et indeterminatum, sicut diximus de genere et differentia.

1554. — Et ita semper procedendum est in divisione differentiarum, donec dividens « veniat ad non differentia, » idest ad ultimas differentias, quæ non dividuntur ulterius in alias differentias; et tunc tot erunt species pedis quot differentię: et species animalium habentium pedes æquales differentiis. Quæ-

libet enim individualis differentia constituet unam speciem specialissimam.

1555. — Deinde cum dicit « si itaque »

Ostendit ex suppositis, quod multitudo differentiarum non impedit unitatem definitionis. Et circa hoc duo facit. Primo ostendit propositum. Secundo inducit conclusionem intentam, ibi, « Quare palam etc. » Circa primum duo facit. Primo ostendit quomodo ex multis differentiis fit unum, si differentię per se sumuntur. Secundo, quod hoc non potest esse si sumantur per accidens, ibi, « Si vero secundum accidens. » Dicit ergo primo, quod si sic se habent differentię acceptę in definitione « sicut dictum est, » scilicet quod semper sumantur per se differentię et non per accidens, palam est quod ultima differentia erit tota substantia rei, et tota definitio. Includit enim in se omnes præcedentes particulas.

1556. — Quod enim in differentia includatur genus, ostensum est, ex hoc quod genus non est sine differentiis. Sed quod ultima includat omnes præcedentes, palam est ex hoc quod nisi hoc dicatur, sequitur quod oporteat « in terminis, » idest definitionibus, multoties eadem dicere. Et hoc erit superfluum et nugatorium.

1557. — Hoc autem inconveniens ideo accidit, quia si aliquis dicat in definiendo animal « habens pedes bipedes, » quod oportebit eum dicere si bipes sit alia differentia ab habente pedes, non includens eam, nihil aliud dixit sic definiens, quam animal habens pedes, duos pedes habens. Bipes enim nihil aliud est quam duos pedes habens; in quo manifeste includitur, pedes habens. Unde patet quod, si utraque apponatur differentia, est nugatio.

1558. — Et iterum si hoc quod est bipes dividat aliquis « propria divisione, » idest per ea quæ sunt per se et non per accidens, sequetur ulterius multoties dici idem, et toties quot sumuntur differentię. Ut si dicam quod animalis bipedis, aliud est habens pedes

scissos in quinque digitos, aliud in quatuor: si quis vellet, definiens hominem, ponere omnes differentias intermedias, toties repeteret idem, quot differentias apponeret. Diceret enim quod homo est animal pedes habens, duos pedes habens, scissos in quinque digitos.

1559. — Et quia ista sunt inconvenientia, igitur manifestum est quod si in definitione accipiantur differentiae, una erit ultima, scilicet « quæ est species et substantia, » idest quæ substantiam et speciem definiti comprehendet, et ab ejus unitate definitio erit una.

1560. — Deinde cum dicit « si vero »

Ostendit, quod hoc non potest dici si differentiae per accidens sumantur; dicens, quod si aliquis in dividendo et definiendo accipiat differentiam secundum accidens, sicut si dividatur quod habentium pedes, aliud est album, aliud est nigrum, tot erunt ultimæ differentiae, quot factæ sunt divisiones; quia una earum alteram non includet. Et de differentia sic sumptis, procedebat ratio superius inducta contra unitatem definitionis. Hujusmodi enim differentiae sic per accidens acceptæ non essent unum nisi subjecto; quod non sufficit ad unitatem definitionis.

1561. — Deinde cum dicit « quare palam »

Concludit propositum. Et circa hoc duo facit. Primo ponit conclusionem; dicens, quod palam est ex prædictis quod quamvis in definitione ponatur genus et differentia, tamen definitio est ratio ex differentiis tantum, quia genus non est præter differentias, ut supra dictum est. Et quamvis ponantur multæ differentiae in definitione, tamen tota definitio dependet et constituitur ex ultima, quando fit divisio « secundum rectum, » idest a communiore ad minus commune descendendo secundum per se differentias, et non accipiendo quasi a latere differentias per accidens.

1562. — Secundo ibi « palam autem »

Manifestat conclusionem inductam per quoddam signum, dicens, « Palam autem erit, » scilicet quod tota definitio constituatur ex ultima differentia, ex hoc quod, si quis transponat partes talium definitionum, sequetur inconveniens. Sicut si aliquis dicat definitionem hominis esse animal bipes, habens pedes. Ex quo enim dictum est bipes, superfluum est apponere, pedes habens. Sed si diceretur primo pedes habens, adhuc restaret inquirendum, utrum esset bipes, dividendo pedes habens.

1563. — Ex hoc patet quod illæ differentiae, secundum quod sunt multæ, habent inter se ordinem determinatum. Non autem hoc potest intelligi quod in substantia rei sit aliquis ordo. Non enim potest dici, quod hoc substantiæ sit prius, et illud posterius; quia substantia est tota simul et non per successionem, nisi in quibusdam defectivis, sicut sunt motus et tempus.

1564. — Unde patet quod multæ partes definitionis non significant multas partes essentiae ex quibus essentia constituatur sicut ex diversis; sed omnes significant unum quod determinatur ultima differentia. Patet etiam ex hoc, quod cujuslibet speciei est una tantum forma substantialis; sicut leonis una est forma per quam est substantia, et corpus, et animatum corpus, et animal, et leo. Si enim essent plures formæ secundum omnia prædicta, non possent omnes una differentia comprehendere, nec ex eis unum constitueretur.

1565. — Concludit ergo finaliter recapitulando, quod nunc primo tot sint dicta de definitionibus quæ accipiuntur secundum divisiones generis in differentias, et differentiae in differentias « quales quædam sunt, » quia videlicet sunt ex his quæ prædicantur per se, et continentur in se partes speciei, et etiam unaquæque est unum. Hæc enim in præcedentibus de definitionibus sunt ostensa. Dicit autem « primum, » quia in sequentibus de definitione et quod quid est, aliqua determinantur.

LECTIO XIII.

Universalia non esse substantias, neque si de multis prædicabilia, vel in definitionibus assumpta, multis rationibus probatur.

C. XIII. Quoniam vero de substantia perscrutatio est, iterum redeamus. Dicitur autem sicut subjectum substantia esse, et quod quid erat esse, et quod ex his, et universale. De duobus quidem igitur dictum est. Etenim dictum quod quid erat esse, et de subjecto. Quia dupliciter subjicitur: aut hoc aliquid ens, ut animal passionibus; aut ut materia actui. Videtur autem universale causa quibusdam esse maxime, et esse principium universale. Unde de hoc tractemus.

10 Videtur enim impossibile esse, substantiam esse quodcumque universaliter dictorum. Primum enim substantia, quæ uniuscujusque, propria uniuscujusque, quæ non inest alii; universale vero commune. Hoc enim dicitur universale, quod pluribus inesse natum est. Cujus ergo substantia hoc erit? Aut enim omnium, aut nullius. Omnium enim non est possibile. Unius autem si erit, et omnia hæc erunt. Quorum enim una substantia est, et quod quid erat esse unum, et ipsa unum.

Amplius substantia dicitur quæ non de subjecto, et universale de subjecto aliquo dicitur semper.

20 Sed an sic quidem non contingit, ut quod quid erat esse, in ipso autem existit, ut animal in homine et in equo. Ergo palam quia est quædam ipsius ratio. Differt autem nihil, nec si non omnium ratio est eorum, quæ sunt in substantia. Nihil enim minus substantia erit hæc alicuius, ut homo hominis in quo existit. Quare idem accedit. Iterum enim erit substantia in illius substantia, ut animal in quo est species proprium existit.

Amplius autem et impossibile et inconvenienti hoc esse substantiam, si est ex aliquibus, non ex substantiis esse, nec ex eo quod hoc aliquid, sed

ex quali. Prius enim erit non substantia et quale, substantia, et ipso hoc; quod est impossibile. Nec enim ratione, nec tempore, nec generatione, passiones possibile est priores esse substantia. Erunt enim separabiles.

Amplius Socrati inerit substantiæ 30 substantia; quare duorum erit substantia. Totaliter vero accedit, si est substantia homo et quæcumque ita dicuntur, nihil eorum quæ in ratione, esse nullius substantiam, neque sine 1089a ipsis existere, nec in alio. Dico autem non esse quoddam animal præter aliqua, nec aliud eorum, quæ in rationibus nullius. Ex his itaque speculantibus, palam quia nihil universaliter existentium est substantia, et quia nullum prædicatorum significat hoc aliquid, sed tale,

Sin autem tale, et alia quoque multa accidunt, et tertius homo.

Amplius autem est et ita manifestum. Impossibile enim substantiam ex substantiis esse in existentibus sic ut actu. Duo namque sic actu, nunquam sunt unum actu; sed si potestate duo fuerint, erunt unum. Ut quæ dupla, ex duobus dimidiis potestate. Actus enim separat. Quare, si substantia unum, non erit ex substantiis in-existentibus. Et secundum hunc modum quidem dicit Democritus recte. Impossibile enim ait ex duobus unum, aut ex uno duo fieri. Magnitudines enim indivisibiles, substantias facit. Similiter igitur manifestum, quia et in numero sic se habebit, si est numerus compositio unitatum, sicut dicitur a quibusdam. Aut enim non unum dualitas, aut non inest unitas in ipso actu.

10 Habet autem quod accedit dubitationem. Si enim neque ex universalibus possibile est esse nec unam substantiam, propter tale aliquid, sed non hoc aliquid significare, nec ex substantiis

contingat actu esse neque unam substantiam, incomposita erit utique substantia omnis. Quare nec ratio utique erit, neque unius substantiæ. At vero videtur omnibus, et dictum est jam dudum, aut solum substantiæ esse terminum, aut maxime. Nunc autem neque hujusmodi. Nullius igitur erit definitio; aut modo quodam erit, modo autem quodam non. Manifestum autem erit quod dicitur, ex posterioribus magis.

SYNOPSIS

(Lect. XIII, XIV, XV, XVI.)

Prosequitur tractatum de substantia sensibili 1806-1787.

determinat de essentia substantiarum sensibilibum per rationes logicas et communes
| 1306-1680.

cujusmodi sit essentia substantiarum sensibilibum 1306-1647.

(determinat de essentia substantiarum sensibilibum 1306-1565.)

ostendit universalis non esse substantias rerum sensibilibum, contra quosdam 1566-1647.

continuat se ad præcedentia 1566-1568.

prosequitur intentum 1569-1647.

universalis non esse substantias 1569-1641.

hoc ostendit in communi 1569-1636.

universalis non esse substantias 1569-1591.

ex ea parte qua universalis prædicantur de multis 1569-1578.

universalis non esse substantias cum de pluribus prædicentur 1569-1576.

excludit cavillosam responsionem 1577-1578.

ex ea parte qua species ex universalibus componuntur sicut ex partibus

4 rationes ad propositum 1579-1589.

| definitionis 1579-1591.

excludit dubitationem 1590-1591.

universalis non esse separata 1592-1636.

universalis non esse substantias separatas 1592-1630.

universalis non esse substantias separatas 1592-1605.

inconvenientia positionis contrariæ, ex comparatione generis ad species
proponit quamdam divisionem 1592.

| 1592-1604.

primum membrum divisionis 1593-1599.

animal esse unum et idem in homine et equo 1593.

tria inconvenientia sequi ex hac positione 1594-1599.

secundum membrum divisionis 1600-1604.

id. ex comparatione generum ad singularia 1605.

universalis, si sint substantiæ separatae, non posse definiri 1606-1630.

hoc ostendit per triplicem rationem 1606-1629.

prima ratio 1606-1612.

secunda 1613-1626.

ponit rationem 1613-1618.

excludit cavillosam responsionem 1619-1626.

quantum ad ideas 1619-1623.

ostendendo definitionem non soli definito convenire 1619.

ostendendo triplici modo definitionem non primo definito
quantum ad ea quorum sunt ideas 1624-1626.

| venire 1620-1623.

tertia 1627-1629.

id. per signum 1630.

manifestat quoddam dubium scil. quod partes ex quibus substantiæ, non
| sunt actu existentes, sed potentia 1631-1636.

in speciali de uno et ente 1637-1641.

præmittit propositum 1637-1639.

probat dupliciter 1640-1641.

ostendit quid rectum et quid falsum in positione universalis esse substantias
| 1642-1647.

ostendit substantiam habere rationem principii et causæ [vide lect. XVII].

1566. — Postquam determinavit Philosophus de substantia secundum quod substantia dicitur quod quid est, hic *determinat de substantia secundum quod universale a quibusdam dicitur substantia*; et circa hoc duo facit. Primo *continuat se ad precedentia*. Secundo *prosequitur suam intentionem*, ibi, « Vi-
« detur autem impossibile. » Dicit ergo primo, quod quia in ista scientia est principalis perscrutatio de substantia, oportet iterum redire ad divisionem substantiæ, ut videatur quid est dictum; et quid restat dicendum. Dicitur autem substantia, ut ex prædictis patet, id quod est « tamquam subjectum, » scilicet materia, quæ se habet ad formam substantialem sicut subjectum, quod est substantia completa, ad formam accidentalem. Et alio modo dicitur substantia quod quid erat esse, quod pertinet ad formam. Tertio modo dicitur substantia « quod ex his, » idest compositum ex materia et forma. Et quarto modo dicitur substantia a quibusdam universale.

1567. — Hæc autem divisio substantiæ hic posita in idem redit cum divisione posita in principio hujus septimi, licet videatur esse diversa. Ibi enim posuit quatuor: scilicet subjectum, quod quid erat esse, et universale, et genus: et subjectum divisit in tria: scilicet in materiam et formam et compositum. Et, quia jam manifestum est quod quid erat esse se tenet ex parte formæ, ponit quod quid erat esse, loco formæ. Item, quia genus commune eadem ratione ponitur substantia qua et universale, ut ostendetur, concludit utrumque sub uno modo: et sic remanent tantum quatuor modi, qui hic ponuntur.

1568. — De duobus ergo istorum modorum dictum est. Dictum est enim de quod quid erat esse, et iterum de subjecto, quod dicitur dupliciter. Uno modo sicut id quod est aliquid, et ens actu, sicut animal subicitur suis passionibus, et quæcumque substantia particularis suis accidentibus. Alio modo sicut materia prima « subicitur actui, » idest

formæ substantiali. De his autem dictum est, ubi ostensum est quomodo partes materiæ pertineant ad speciem vel ad individuum. Sed quia non solum materia et quod quid est videntur esse causæ, sed etiam universale « quibusdam, » scilicet Platonicis, videtur maxime esse causa et principium, ideo « de hoc, » scilicet universali, tractabimus in hoc eodem septimo. De substantiis autem compositis et sensibilibus tractabitur in octavo; quarum ea, quæ in hoc septimo tractantur, sunt quasi principia.

1569. — Deinde cum dicit « videtur enim »

Incipit inquirere utrum universalis sint substantiæ: et dividitur in duas partes. In prima ostendit quod *universalis non sunt substantiæ*, sicut quidam posuerunt. Secundo ostendit quantum ad quid recte dixerunt hoc ponentes, et quantum ad quid erraverunt, ibi, « Sed species dicentes hic quidem dicunt recte. » Circa primum duo facit. Primo *ostendit in communi* quod universalis non sunt substantiæ. Secundo specialiter de uno et ente, quæ maxime ponebantur esse substantiæ rerum, ibi, « Quoniam vero unum dicitur. » Prima dividitur in duas. In prima ostendit, quod *universalis non sunt substantiæ*. In secunda, quod non sunt separata, ibi, « Manifestum autem ex his. » Circa primum duo facit. Primo ostendit universalis non esse substantias *ex ea parte qua universalis prædicantur de multis*. Secundo ex ea parte qua species ex universalibus componuntur, sicut ex partibus definitionis, ibi, « Amplius autem et impossibile et inconveniens. » Dixerat enim superius in quinto, quod genus quodam modo est totum, inquantum prædicatur de pluribus, et quodammodo est pars, inquantum ex genere et differentia constituitur species. Circa primum duo facit. Primo enim ostendit, quod *universale non est substantia, cum de pluribus prædicetur*. Secundo excludit quamdam cavillosam responsionem,

ibi, « Sed an sic quidem non continetur ».

1570. — Sciendum est autem, ad evidentiam hujus capituli, quod universale dupliciter potest accipi. Uno modo pro ipsa natura, cui intellectus attribuit intentionem universalitatis: et sic universalia, ut genera et species, substantias rerum significant, ut prædicantur in quid. Animal enim significat substantiam ejus, de quo prædicatur, et homo similiter. Alio modo potest accipi universale inquantum est universale, et secundum quod natura prædicta subest intentioni universalitatis: idest secundum quod consideratur animal vel homo, ut unum in multis. Et sic posuerunt Platonici animal et hominem in sua universalitate esse substantias.

1571. — Quod Aristoteles in hoc capitulo intendit reprobare, ostendens quod animal commune vel homo communis non est aliqua substantia in rerum natura. Sed hanc communitatem habet forma animalis vel hominis secundum quod est in intellectu, qui unam formam accipit ut multis communem, inquantum abstrahit eam ab omnibus individuantibus. Ponit ergo ad propositum duas rationes.

1572. — Circa quarum primam dicit, quod videtur ex sequentibus rationibus impossibile esse, quodcumque eorum, quæ universaliter prædicantur, esse substantiam, secundum scilicet quod in sua universalitate accipitur. Quod primo probatur ex hoc, quod substantia uniuscujusque, est propria ei, et non inest alii. Sed universale est commune multis, hoc enim dicitur universale, quod natum est multis inesse et de multis prædicari. Si ergo universale est substantia, oportet quod sit alicujus substantia. Cujus ergo substantia erit? Aut enim oportet quod sit substantia omnium, quibus inest, aut unius. Non est autem possibile quod sit substantia omnium: quia unum non potest esse substantia pluribus. Plura enim sunt quorum substantiæ sunt plures et diversæ.

1573. — Sed si dicatur, quod sit

substantia unius eorum quibus inest, sequetur quod omnia alia, quibus inest, sint illud unum, quibus ponitur esse substantia. Oportet enim quod pari ratione, eorum etiam sit substantia, cum et eis similiter insit. Quorum autem substantia est una, et quod quid erat esse unum, oportet et ipsa esse unum. Relinquitur ergo, quod ex quo universale non potest esse substantia omnium, de quibus dicitur, nec unius alicujus, quod nullius sit substantia.

1574. — Sciendum autem quod ideo dicit quod universale est quod natum est pluribus inesse, non autem quod pluribus inest; quia quædam universalia sunt quæ non continent sub se nisi unum singulare, sicut sol et luna. Sed hoc non est quin ipsa natura speciei quantum est de se sit nata esse in pluribus; sed est aliquid aliud prohibens, sicut quod tota materia speciei comprehendatur in uno individuo, et quod non est necessarium multiplicari secundum numerum speciem, quæ in uno individuo potest esse perpetua.

1575. — Secundam rationem ponit ibi « amplius substantia »

Dicit quod substantia dicitur, quæ non est de subjecto: et dicitur universale semper de aliquo subjecto: ergo universale non est substantia. — Videtur autem ratio hæc non valere. Dictum est enim in Prædicamentis, quod de ratione substantiæ est, quod non sit in subjecto. Prædicari vero de subjecto non est contra rationem substantiæ. Unde ponuntur ibi secundæ substantiæ quæ prædicantur de subjecto.

1576. — Sed dicendum quod secundum logicam considerationem loquitur Philosophus in Prædicamentis. Logicus autem considerat res secundum quod sunt in ratione; et ideo considerat substantias prout secundum acceptionem intellectus subsunt intentioni universalitatis. Et ideo quantum ad prædicationem, quæ est actus rationis, dicit quod prædicantur « de subjecto, » idest de substantia subsistente extra animam.

Sed Philosophus primus considerat de rebus secundum quod sunt entia; et ideo apud ejus considerationem non differt esse in subjecto et de subjecto. Hic enim accipit dici de subjecto, quod est in se aliqua res et inest alicui subjecto existenti in actu. Et hoc impossibile est esse substantiam. Sic enim haberet esse in subjecto. Quod est contra rationem substantiæ: quod etiam in Prædicamentis est habitum.

1577. — Deinde cum dicit « sed an sic quidem »

Excludit quamdam cavillosam responsionem, qua posset aliquis obviare primæ rationi, in qua dixerat, quod omnia sunt unum, quorum substantia et quod quid est sunt unum. Posset enim aliquis dicere, quod universale non est sicut substantia, ut quod quid erat esse, quod quidem sit proprium uni. Et ideo ad hoc excludendum Philosophus dicit « Sed an. » Potest dici obviando rationi primo inductæ, quod non contingit universale esse substantiam, sicut quod quid erat esse est substantia; sed tantum est substantia in ipsis particularibus existens, sicut animal in homine et equo. Non enim ita est natura animalis in homine, quod sit propria ei, cum sit etiam equi. Quasi dicat, non potest sic responderi.

1578. — Sequitur enim, si hoc quod est animal commune, sit substantia, quod hujus substantiæ sit aliqua ratio. Nec differt ad propositum si non est ratio definitiva omnium « quæ sunt in substantia, » idest quæ ponuntur in definitione, ne in infinitum procedatur in definitionibus, sed oportet omnes partes cujuslibet definitionis iterum definiri. Nihil enim minus illa substantia oportet quod sit alicujus, licet non habeat definitionem, quam si haberet. Sicut si dicamus, quod licet hoc ipsum, quod est homo communis, non habeat definitionem, tamen oportet quod sit hominis substantia in quo existit, ipsius scilicet hominis communis. Quare idem accidit quod et prius; quia oportebit

quod ista substantia communis, licet non ponatur propria alicui inferiorum, tamen erit propria illius substantiæ communis in qua prima existit. Sicut si animal commune sit quædam substantia, animal per prius prædicabitur de illa communi substantia, et significabit ejus substantiam propriam, sive sit definibile, sive non. Unde non poterit, ex quo hæc substantia est propria uni, de multis prædicari.

1579. — Deinde cum dicit « amplius autem »

Ostendit, quod universale non est substantia, accipiendo rationes *ex ea parte, qua universale est pars definitionis et essentiæ*. Et circa hoc duo facit. Primo ponit rationes ad propositum. Secundo excludit quamdam dubitationem, ibi, « Habet autem quod accidit dubitationem. » Circa primum ponit quatuor rationes. Quarum primam ponit dicens, quod impossibile et inconueniens est, id quod est hoc aliquid et substantia, non esse ex substantiis, nec ex his quæ sunt hoc aliquid, sed ex his quæ significant quale, si tamen est ex aliquibus. Quod dicit propter substantias simplices. Sequitur enim, quod cum ea, ex quibus est aliquid, sint priora, quod prius sit id quod est non substantia, sed quale, eo quod est substantia, et eo quod est hoc aliquid. Quod est impossibile: quia impossibile est passionem et qualitates et accidentia esse priores substantia ratione, aut tempore, aut generatione.

1580. — Quod enim non sint priores ratione, supra ostensum est, ex eo quod substantia ponitur in definitione accidentium et non e converso. Item quod non sint priores tempore, ex hoc supra probatum est, ex quo etiam hic probatur, quia sequeretur quod passionem essent separabiles a substantiis, quod est impossibile. Esse autem prius generatione continetur sub eo quod est prius tempore. Omne enim quod est prius generatione, est etiam prius tempore, licet non e converso. Ea enim, quæ non habent ordinem ad generationem alicujus,

licet sint priora tempore, non tamen sunt priora generatione; sicuti equus non est prior generatione leone, qui nunc est, licet sit prior tempore. Partes autem ex quibus aliquid constituitur, sunt prior generatione, et per consequens tempore, et quandoque etiam ratione, sicut supra ostensum est. Unde impossibile est quod ex non substantiis componatur substantia. Universalis autem significant non substantiam et hoc aliquid, sed significant quale quid, ut in Prædicamentis dicitur de secundis substantiis. Ergo patet quod ex universalibus, si sunt quædam res præter singularia, non possunt componi singularia, quæ sunt hoc aliquid.

1581. — Sed videtur quod hæc ratio inconvenienter procedat. Secundæ enim substantiæ, quæ sunt genera et species in genere substantiæ, etsi non significant hoc aliquid, sed quale, non tamen significant hoc modo quale, sicut passionem, quæ significant qualitatem accidentalem, sed significant qualitatem substantialem. Ipse autem procedit hic ac si significarent qualitatem accidentalem.

1582. — Sed dicendum est quod, si universalis sint res quædam, sicut Platonici ponebant, oportebit dicere, quod non solum qualitatem substantialem, sed accidentalem significant. Omnis enim qualitas quæ est alia res ab eo cuius est qualitas, est accidentalis. Sicut albedo est alia res a corpore cuius est qualitas, et est in eo cuius est qualitas sicut in subjecto; et ideo est accidens. Si ergo universalis, in quantum universalis sunt, sint res quædam, oportebit quod sint aliæ res a singularibus, quæ non sunt universalis. Et ideo, si significant qualitatem eorum, oportet quod insint eis sicut substantiis. Et per consequens quod significant qualitatem accidentalem.

1583. — Sed ponentibus quod genera et species non sunt, aliquæ res vel naturæ aliæ a singularibus, sed ipsamet singularia, sicut quod non est homo qui non sit hic homo, non sequitur quod

secundæ substantiæ significant accedens vel passionem.

1584. — *Secundam rationem ponit ibi « amplius Socrati »*

Dicit, quod si universalis sunt substantiæ, sequitur quod Socrati inerit substantiæ substantia. Si enim omnia universalis sunt substantiæ; sicut homo est substantia Socratis, ita animal erit substantia hominis. Et ita istæ duæ substantiæ, una quæ est homo, et alia quæ est animal, erunt in Socrate. Et hoc est quod concludit: « quare duorum « erit substantia, » id est: quare sequitur, quod hoc quod dico animal, sit substantia non solum hominis, sed etiam Socratis. Et ita una substantia erit in duobus; cum tamen supra ostensum sit, quod una substantia non est nisi unius.

1585. — Et non solum in Socrate hoc accidit quod dictum est, sed totaliter in omnibus accidit, si homo et alia quæ sic dicuntur sicut species, sint substantiæ, et quod nihil eorum quæ ponuntur in ratione specierum sit substantia, neque quod possit esse sine illis, in quorum definitione ponuntur, vel quod sint in aliquo alio, aut quod sit ipsummet aliud. Sicut quod non erit quoddam animal « præter aliqua « animalia, » id est præter species animalis. Et similiter est de omnibus aliis quæ ponuntur in definitionibus, sive sint genera, sive differentiæ. Et hoc ideo, quia, cum species sint substantiæ, si ea etiam quæ in definitionibus specierum ponuntur sint substantiæ, in singularibus erunt plures substantiæ, et una substantia erit plurium, ut de Socrate dictum est. Patet igitur ex dictis, quod nullum universale est substantia; et nullum eorum quæ communiter prædicantur, significat hoc aliquid, sed quale.

1586. — *Tertiam rationem ponit ibi « sin autem »*

Dicit, quod si prædicta conclusio non concedatur, accident multa inconvenientia: inter quæ erit unum, quod oportebit ponere tertium hominem. Quod quidem

potest exponi dupliciter. Uno modo ut præter duos homines singulares, qui sunt Socrates et Plato, sit tertius homo, qui est communis. Quod quidem non est inconueniens secundum ponentes ideas, licet secundum rectam rationem inconueniens videatur.

1587. — Alio modo, ut præter hominem singularem et communem, ponatur tertius, cum communicent in nomine et ratione, sicut et duo homines singulares, præter quos ponitur tertius homo communis, et ob hanc causam, scilicet quia communicant in nomine et definitione.

1588. — *Quartam* rationem ponit ibi « amplius autem »

Dicit, quod universalia non sunt substantiæ secundum hanc rationem. Impossibile est enim aliquam substantiam esse ex pluribus substantiis, quæ sunt in ea actu. Duo enim, quæ sunt in actu, nunquam sunt unum actu; sed duo, quæ sunt in potentia, sunt unum actu, sicut patet in partibus continui. Duo enim dimidia unius lineæ sunt in potentia in ipsa linea dupla, quæ est una in actu. Et hoc ideo, quia actus habet virtutem separandi et dividendi. Unumquodque enim dividitur ab altero per propriam formam. Unde ad hoc quod aliqua fiant unum actu, oportet quod omnia concludantur sub una forma, et quod non habeant singula singulas formas, per quas sint actu. Quare patet, quod si substantia particularis est una, non erit ex substantiis in ea existentibus actu; et sic, si est ex universalibus, universalia non erunt substantiæ.

1589. — Et secundum hunc modum Democritus recte dicit, quod impossibile est unum fieri ex duobus, et ex uno fieri duo. Est enim intelligendum, quod duo in actu existentia, nunquam faciunt unum. Sed ipse non distinguens inter potentiam et actum, posuit magnitudines indivisibiles esse substantias. Voluit enim, quod sicut in eo quod est unum, non sunt multa in actu, ita nec in potentia. Et sic quælibet magnitudo

est indivisibilis. Vel aliter. Recte, inquam, dixit Democritus, supposita sua positione, qua ponebat magnitudines indivisibiles esse etiam rerum substantias, et sic esse semper in actu, et ita ex eis non fieri unum. Et sicut est in magnitudinibus, ita est in numero, si numerus est compositio unitatum, sicut a quibusdam dicitur. Oportet enim quod vel dualitas non sit unum quid, sive quicumque alius numerus; sive quod unitas non sit actu in ea. Et sic dualitas non erunt duæ unitates, sed aliquid ex duabus unitatibus compositum. Aliter numerus non esset unum per se et vere, sed per accidens, sicut quæ coaceruantur.

1590. — Deinde cum dicit « habet autem »

Movet dubitationem circa prædicta; dicens, quod id, quod accidit ex prædictis, habet dubitationem. Dictum est enim, quod ex universalibus non potest esse aliqua substantia, propter hoc quod universale non significat hoc aliquid, sed quale. Secundo dictum est, quod ex substantiis in actu non potest esse aliqua substantia. Et sic videtur sequi, quod substantia non potest componi neque ex substantiis, neque ex non substantiis: ergo sequitur quod omnis substantia sit incomposita. Et ita, cum definitiones non dentur de substantiis incompositis, (quod patet per hoc quod definitio est ratio habens partes, ut supra dictum est), sequitur, quod nullius substantiæ sit definitio. Sed omnibus videtur, ut supra ostensum est, quod definitio, vel est solum substantiæ, vel ejus maxime. Nunc autem conclusum est, quod substantiæ non sit definitio; ergo sequitur quod nullius sit definitio.

1591. — Dicendum est autem ad prædictam dubitationem, quod quodam modo substantia est ex substantiis, quodam modo non. Hoc autem erit manifestum magis ex posterioribus in hoc capitulo, et in octavo. Est enim ex substantiis in potentia, sed non in actu.

LECTIO XIV.

Ex comparatione generis ad species et individua ostendit universalia non esse substantias separatas.

C. XIV. Manifestum autem ex his ipsis, quod evenit ideas dicentibus substantias separabiles esse, et simul speciem ex genere facientibus et differentiis. Si enim species sunt, et animal in homine et equo; aut unum et idem numero est, aut alterum.

30 Ratione namque palam quia unum. Eandem enim exhibebit rationem dicens in utroque. Ergo si est aliquis homo, ipsum secundum se hoc aliquid et separatum, necesse et ex quibus, ut animal bipes, hoc aliquid significare, et esse separabilia et substantias. Quare et animal.

b Si quidem igitur et in equo sicut tu in teipso, quomodo in separatim existentibus unum erit?

Et quare non et sine ipso erit animal hoc?

Deinde si quidem participatione bipedis et multipedis, impossibile aliquid accidit. Contraria namque simul inerunt ipsi uni, et huic enti. Si autem non, quis modus cum dixerit utique aliquis animal esse bipes, aut gresibile? Sed forsitan componitur, aut co-

pulatur, aut miscetur. Verum omnia inconvenientia.

Sed si alterum in unoquoque. Infinita ergo erunt, ut est consequens dicere, quorum substantia animal. Non enim est secundum accidens ex animali homo.

Amplius multa erunt ipsum animal. Substantia enim quod in unoquoque animal: non enim de alio dicitur. Si autem non, ex illo erit homo, et genus ipsius illud. 10

Et amplius idem omnia ex quibus homo. Igitur non alterius quidem erit idea, alterius vero substantia. Impossibile namque. Ipsum igitur animal erit unumquodque eorum, quæ in animalibus.

Amplius ex quo hoc. Et quomodo ex ipso animali? Aut quomodo possibile est esse animal, quod est substantia hoc ipsum, præter ipsum animal?

Amplius autem in sensibilibus hæc accidunt, et his absurdiora. Si itaque impossibile sic se habere, palam quia non est idea ipsorum, sicut quidam dicunt.

1592. — Postquam Philosophus ostendit universalia non esse substantias absolute, hic ostendit, quod non sunt substantiæ a sensibilibus separatæ: et dividitur in partes duas. In prima ostendit, quod universalia non sunt substantiæ separatæ. In secunda manifestat quoddam, quod in superioribus dubium reliquerat, ibi, « Manifestum autem est « quod substantiarum. » Circa primum duo facit. Primo ostendit universalia non esse substantias separatas. Secundo ostendit quod si sunt separatæ, non sunt definibiles, ibi, « Quoniam vero substantia altera. » Circa primum duo facit. Primo ostendit inconvenientia,

quæ sequuntur ponentibus universalia esse substantias separatas, comparando genus ad species. Secundo comparando genus ad individua, ibi, « Amplius autem in sensibilibus. » Circa primum tria facit. Primo proponit quamdam divisionem. Secundo prosequitur primum membrum divisionis, ibi, « Ratione « namque palam. » Tertio secundum, ibi, « Sed si alterum in unoquoque. » Dicit ergo primo, quod ex prædictis etiam manifestum esse potest quid accidat de inconvenientibus, dicentibus ideas esse substantias et separabiles, quæ dicuntur esse species universales, et simul cum hoc ponentibus speciem

esse ex genere et differentiis. Hæ enim duæ positiones simul conjunctæ, scilicet quod species componantur ex genere et differentia, et quod species universales sunt substantiæ separatæ, quæ dicuntur ideæ, ducunt ad inconvenientia. Si enim ponantur species esse separatæ, constat quod unum genus est in pluribus speciebus simul, sicut animal in homine et equo. Aut ergo hoc ipsum quod est animal in homine et equo existens, est unum et idem numero; aut alterum in homine, et alterum in equo. Inducit autem hanc divisionem, quia Plato ponebat ideas specierum, non autem generum, cum tamen poneret communiter universalia esse substantias.

1593. — Deinde cum dicit « ratione » namque »

Prosequitur primum membrum divisionis; et primo ostendit, quod sit unum et idem animal. Secundo ostendit inconvenientia, quæ sequuntur hoc posito, ibi, « Si quidem ergo. » Dicit ergo, quod manifestum est, quod animal est unum et idem in homine et equo secundum rationem. Si enim assignetur ratio animalis secundum quod dicitur de utrolibet, scilicet homine vel equo, eadem ratio assignabitur, quæ est substantia animata sensibilis: univoce enim prædicatur genus de speciebus, sicut et species de individuis. Si ergo propter hoc, quod species prædicatur secundum unam rationem de omnibus individuis, est aliquis homo communis, qui est ipsum quod est homo secundum se existens, « et est hoc aliquid, » idest quoddam demonstrabile subsistens et separatum a sensibilibus, sicut Platonici ponunt; necesse est pari ratione et ea, ex quibus species constat, scilicet genus et differentiam, ut animal et bipes, significare similiter hoc aliquid, et esse separabilia a suis inferioribus, et esse substantias per se existentes. Quare sequitur quod animal erit unum numero per se existens, quod prædicatur de homine et equo.

1594. — Deinde cum dicit « si » quidem »

Ostendit inconvenientia, quæ sequuntur ex hoc posito: quæ sunt tria. Primum est, quia cum genus sit in specie sicut substantiam rei significans, sic erit animal in equo, sicut tu es in teipso, qui es substantia tuiusmodi. Sic autem non est possibile aliquod unum esse in pluribus separatim existentibus. Non enim tu es nisi in teipso. Es enim in pluribus non separatim existentibus, sicut in carnibus et ossibus, quæ sunt tui partes. Animal igitur si sit unum et idem, non poterit esse in pluribus speciebus, ut in homine et equo; cum species separatæ secundum Platonicos sint quædam substantiæ adinvicem diversæ.

1595. — Secundum ponit ibi « et » quare »

Homo enim, quia est unum de multis prædicatum secundum Platonicos, non ponitur in particularibus, sed extra ea. Si ergo sit unum animal, quod prædicatur de omnibus speciebus; quare hoc ipsum quod est animal universale non est sine ipso, scilicet sine equo vel quacumque alia specie, ut per se separatum existens? Non potest ratio conveniens assignari ab eis.

1596. — Tertium ponit ibi « deinde si » dicens:

Constat, quod species constituitur ex genere et differentia. Aut igitur hoc est per hoc, quod genus participat differentiam sicut subjectum participat accidens, ut hoc modo intelligamus ex animali et bipede fieri hominem, sicut ex albo et homine fit homo albus; aut per aliquem alium modum.

1597. — Et si quidem species fiat per hoc, quod genus participat differentiam, sicut quod animal per participationem bipedis fit homo, et per participationem multipedis fit equus, vel polypus, accedit aliquid impossibile. Cum enim genus, quod prædicatur de diversis speciebus, ponatur esse una

substantia, sequitur quod contraria simul insunt ipsi animali, quod in se est unum et hoc ens, scilicet demonstrabile. Differentiæ enim, quibus dividitur genus, sunt contrariæ.

1598. — Si autem non sit ex animali et bipede homo per modum participationis, quis modus erit cum aliquis dixerit animal esse bipes vel gressibile, constituens ex his duobus unum? quasi dicat: de facili non potest assignari. Et ideo subjungit, « Sed forsam componitur, » quasi dicat: Numquid poterit dici, quod ex his duobus fiat unum per compositionem sicut domus fit ex lapidibus; aut per copulationem, sicut arca fit ex lignis conclavatis; aut per mixtionem, sicut electuarium fit ex speciebus alteratis? His enim modis invenitur ex duabus vel pluribus substantiis per se existentibus aliquid unum fieri.

1599. — Sed omnes isti modi sunt inconvenientes. Non enim possent genus et differentiæ prædicari de specie, sicut nec partes compositæ vel copulatæ vel mixtæ prædicantur de suis totis. Et præterea unum non venit in compositionem diversorum totaliter; sed partes divisim sunt, ita quod una pars ejus sit in compositione hujus et alia in compositione alterius, sicut una pars ligni venit in compositione domus, et alia in compositione arcæ. Unde, si ex animali et bipede fieret homo et avis, modis prædictis, sequeretur quod non tota natura animalis esset in homine nec in ave, sed alia et alia pars. Et sic iterum non esset idem animal in utroque.

1600. — Deinde cum dicit « sed si alterum »

Prosequitur secundum membrum divisionis; dicens, quod inconveniens sequitur si ponatur non unum animal esse in omnibus speciebus. Ducit autem ad quatuor inconvenientia: quorum *primum* ponit sic dicens. Ostensum est quid sequatur ponentibus universalia esse substantias, si ponatur unum animal esse in omnibus speciebus. Sed propter hoc

potest aliquis dicere, quod sit alterum animal in unaquaque specie: ergo erunt infinita quorum substantia est animal, ut est consequens dicere ad prædictam positionem. Est enim animal substantia cujuslibet speciei contentæ sub animali. Non enim potest dici quod homo fiat ex animali secundum accidens, sed per se: et ita animal ad substantiam equi pertinet, et bovis, et aliarum specierum, quæ sunt fere infinitæ. Quod autem aliquid unum cedat in substantia infinitorum, videtur esse inconveniens.

1601. — *Secundum* inconveniens ponit ibi « amplius multa »

Dicit, quod sequitur etiam quod « ipsum animal, » idest substantia animalis universalis, erit multa, quia animal, quod est in unaquaque specie, est substantia illius speciei, de qua prædicatur. Non enim prædicatur de specie sicut de quodam alio diverso a se in substantia. Si autem non prædicatur animal de homine sicut de diverso, poterit dici convenienter, quod homo erit ex illo, scilicet ex animali, sicut ex sua substantia; et quod illud, scilicet animal, sit etiam genus ejus, prædicatum de eo in eo quod quid est. Relinquitur ergo, quod sicut illa de quibus prædicatur animal, sunt multa, ita ipsum animal universale esse multa.

1602. — Deinde cum dicit « et amplius »

Ponit *tertium* inconveniens; dicens, quod ulterius ex prædictis sequitur, quod omnia illa, ex quibus est homo, scilicet superiora genera et differentiæ, sint idæ; quod est contra positionem Platoniorum, qui ponebant solas species esse ideæ particularium, genera vero et differentias non esse ideæ specierum. Et hoc ideo, quia idea est proprie exemplar ideati secundum suam formam. Forma autem generis non est propria formis specierum, sicut forma speciei est propria individuis, quæ conveniunt secundum formam, et differunt secundum materiam.

1603. — Sed, si sunt diversa animalia secundum diversas species, unicuique speciei respondebit aliquid in substantia sui generis, sicut propria idea; et ita etiam erunt genera ideæ, et similiter differentiæ. Non ergo alteri universalium erit quod sit idea, et alteri quod sit substantia, sicut Platonici ponebant, dicentes quidem genera esse substantias specierum, species vero ideas individuorum. Impossibile namque est ita esse, ut ostensum est. Sequitur igitur ex prædictis « quod ipsum animal, » idest substantia animalis universalis, sit unumquodque eorum « quæ sunt in animalibus, » idest quæ continentur inter species animalis.

1604. — *Quantum* ponit ibi « amplius ex »

Dicit quod iterum videtur esse dubium ex quo constituatur hoc quod est homo, et quomodo constituatur « ex ipso animalis » scilicet universali, « aut quomodo possibile est animal esse, quod substantia hoc ipsum præter ipsum

« animal, » idest quomodo potest esse ut homo sit aliquid præter animal quasi quædam substantia per se existens, et tamen animal sit hoc ipsum quod est homo? Hæc enim videntur esse opposita, quod homo sit præter animal, et tamen animal sit hoc ipsum quod est homo.

1605. — Deinde cum dicit « amplius autem »

Improbat prædictam positionem per comparationem generum ad singularia; dicens quod hæc eadem inconvenientia, quæ accidunt ponentibus genera et universalialia esse substantias in speciebus, accidunt et in sensibilibus singularibus, et etiam multa his absurdiora; inquantum natura generis magis remota est a singularibus sensibilibus et materialibus, quam a speciebus intelligibilibus et immaterialibus. Si itaque impossibile est sic esse, palam est quod idea non est ipsorum sensibile, sicut Platonici dicunt.

LECTIO XV.

Tribus rationibus ostendit ideas haud definiri posse.

C. XV. Quoniam vero substantia altera, et
 20 quod simul totum et ratio (dico autem
 quia hæc quidem sic est substantia
 cum materia concepta ratio, illa vero
 ratio totaliter): quæcumque quidem
 igitur ita dicuntur, horum quidem est
 corruptio. Etenim generatio. Rationis
 autem non est ita ut corrumpatur. Ne-
 que enim generatio: non enim fit do-
 muï esse, sed quod huic domui. Verum
 sine generatione et corruptione sunt
 et non sunt. Ostensum est enim quia
 nullus hæc generat nec facit. Propter
 hoc autem et substantiarum sensibili-
 um singularium nec definitio nec de-
 30 monstratio est, quia habent materiam,
 cujus natura talis est ut contingat
 et esse et non esse. Quapropter cor-
 ruptibilia omnia singularia ipsorum.
 Ergo, si demonstratio necessariorum,
 et definitio scientifica, et non con-
 tingit sicut nec scientiam, quandoque
 scientiam, cum aliquis definiat aliquid
 esse, sed opinio tale quid est, ita nec
 1040a demonstrationem nec definitionem, sed
 opinio est contingentis aliter se ha-
 bere: palam quia non utique erit ipso-
 rum nec definitio nec demonstratio.
 Non enim sunt manifesta corrupta
 scientiam habentibus; et cum a sensu
 abscesserint, salvatis rationibus in a-
 nima eisdem, non erit nec definitio
 amplius nec demonstratio. Propter
 quod oportet eorum ad terminum stu-
 dentem, cum aliquis definiat aliquid
 singularium, non ignorare, quia sem-
 per auferre est. Non enim contingit
 definire. Neque itaque idearum nul-
 lam est definire. Singularium enim
 10 idea (ut dicunt), et separabile.

Necessarium vero ex nominibus esse
 rationem. Nomen autem non faciet de-
 finiens. Ignotum enim erit. Posita au-
 tem, communia omnibus. Ergo necesse
 inesse et aliis hæc. Ut si quis te de-

finiat, animal dicet gressibile, aut al-
 bum, aut aliud aliquid quod in alio
 sit.

Si quis autem dicat nihil prohibere
 separatim quidem omnia multis, simul
 vero huic soli inesse: primum quidem
 quia et ambobus, ut animal bipes, a-
 nimali et bipedi. Et hoc in sempiternis
 quidem.

Et necesse esse priora existentia et
 partes compositi. Quinimmo et sepa-
 20 rabilia, si homo separabile. Aut enim
 nihil, aut ambo. Si quidem igitur ni-
 hil, non erit genus præter species.
 Si vero erit, et differentia.

Deinde quia priora ipso esse. Hoc
 vero non consequenter aufertur.

Deinde autem si ex ideis ideæ, minus
 composita ex quibus.

Amplius de multis oportebit et illa
 prædicari ex quibus idea, ut animal
 et bipes. Sin autem, quomodo cognosce-
 tur? Erit enim idea quædam, quam
 impossibile de pluribus prædicari quam
 de uno. Non videtur autem, sed omnis
 idea est participabilis.

Quemadmodum ergo dictum est, la-
 tet quod impossibile definire in sem-
 piternis. Maxime vero quæcumque u-
 nita, ut sol et luna. Non solum enim
 30 peccant additione talium, quibus abla-
 tis adhuc erit sol. Puta terram gyrans
 aut nocte absconditum. Si enim ste-
 terit aut apparuerit, non adhuc erit
 sol. Sed absurdum si non. Sol enim
 quamdam substantiam significat. Am-
 plius quæcumque in alio contingunt,
 ut si alter fiat talis, palam quia sol
 erit. Communis ergo ratio, sed erat
 singularium sol, ut Cleon aut Socra-
 tes. Quoniam propter quid nullus ip-
 sorum terminum profert ideæ. Fiet
 enim utique manifestum tentantibus,
 quia verum quod modo dictum est.

1606. — In hoc loco Philosophus ostendit, quod *ideæ quæ ponuntur separatæ a Platonicis, non possunt definiri.* Et hoc ideo, quia Platonici ad hoc præcipue ponebant ideas, ut eis adaptarentur et definitiones et demonstrationes, quæ sunt de necessariis, cum ista sensibilia videantur omnia in motu consistere. Et circa hoc duo facit. Primo ostendit per rationes, quod *ideæ non possunt definiri.* Secundo per signum, ibi, « Quoniam propter quid nullus. » Circa primum ponit tres rationes: quarum primam ponit sic dicens, quod substantiarum alia est « sicut ratio, » idest sicut quod quid erat esse et forma, et alia est sicut compositum ex materia et forma, quod est totum simul conjunctum ex materia et forma. Dico autem eas esse alteras « quia hoc quidem, » scilicet substantia, quæ est totum, sic est substantia sicut habens rationem conceptam cum materia; illa vero, quæ est sicut forma et ratio et quod quid erat esse, est totaliter ratio et forma non habens materiam individualement adjunctam.

1607. — Quæcumque igitur dicuntur substantiæ hoc modo sicut composita, eorum potest esse corruptio. Ostensum est enim supra, quod eorum solum est generatio, quæ ex materia et forma componuntur. Corruptio autem et generatio sunt circa idem.

1608. — Ipsius autem substantiæ, quæ est sicut ratio vel quod quid est, non est ita corruptio quod ipsa per se corrumpatur. Ostensum est enim supra quod non est ejus generatio, sed solum compositi; non enim fit quod quid erat esse domui, ut supra ostensum est, sed fit quod est proprium huic domui. Generatur enim hæc domus particularis, non autem ipsa species domus. Sed tamen hujusmodi formæ et quidditates aliquando sunt, et aliquando non sunt « sine generatione et corruptione, » idest sine hoc quod ipsa generentur vel corrumpantur per se, sed incipiunt esse et non esse aliis generatis et corruptis. Ostensum est enim supra quod nullus in naturalibus « generat

« hæc, » scilicet formas et quidditates, nec etiam in artificialibus; sed hoc agens singulare generat et facit hoc singulare.

1609. — Propter hoc autem, quod singularia generantur et corrumpuntur, substantiarum sensibilibus singularium non potest esse nec definitio nec demonstratio. Habent enim materiam individualement; cujus natura est talis, ut id quod ex ea constituitur, contingat esse et non esse; quia ipsa materia quantum est in se, est in potentia ad formam, per quam res materialis est, et ad privationem per quam res materialis non est. Et ideo omnia singularia de numero ipsorum sensibilibus, quorum materia est in potentia ad esse et non esse, sunt corruptibilia. Corpora tamen cælestia non habent materiam hujusmodi, quæ sit in potentia ad esse et non esse, sed solum ad ubi. Et ideo non sunt corruptibilia.

1610. — Si ergo demonstratio est necessariorum, ut probatum est in Posterioribus, et definitio etiam « est scientifica, » idest faciens scire, quæ est quasi medium demonstrationis, quæ est syllogismus faciens scire; sicut non contingit quandoque esse scientiam et quandoque ignorantiam, quia quod scitur semper oportet esse verum; « sed id « quod est tale, » idest quod quandoque potest esse verum, quandoque falsum, est opinio; ita etiam non contingit demonstrationem nec definitionem esse eorum quæ possunt se aliter habere; sed solum opinio est hujusmodi contingentium.

1611. — Si, inquam, ita est, palam est, quod non erit nec definitio nec demonstratio ipsorum singularium corruptibilium sensibilibus. Non enim hujusmodi corruptibilia possunt esse manifesta scientiam habentibus de eis, scilicet cum recesserunt a sensu, per quem cognoscuntur. Et ideo salvatis eisdem rationibus in anima « ipsorum singularium, » idest speciebus, per quas cognosci possunt, non erit de eis nec definitio nec demonstratio. Et propter hoc

oportet, cum aliquis eorum, qui student « ad assignandum terminum, » idest definitionem alicujus rei, definiat aliquid singulare, quod non ignoret, quia semper contingit auferre singulare, manente tali ratione, quam ipse fingit in anima. Et hoc ideo quia non contingit vere definire singulare. In his enim quæ vere definiuntur, manet cognitio definiti quamdiu manet cognitio definitionis in anima.

1612. — Si igitur singulare definire non potest, itaque nec ideam possibile est definire. Ideam enim oportet esse singularem, secundum ea quæ ponuntur de idea. Ponunt enim quod idea est quoddam per se existens ab omnibus aliis separatim. Hæc autem est ratio singularis.

1613. — Deinde cum dicit « necessarium vero »

Ponit *secundam* rationem: et circa hoc duo facit. Primo *ponit rationem*. Secundo excludit quamdam cavillosam responsionem, ibi, « Si quis autem dicat. » Fuit autem necessarium ut hanc rationem superadderet rationi suprapositæ, quia ratio jam posita probabat singulare non esse definibile, ex eo quod est corruptibile et materiale; quæ duo Platonici ideis non attribuebant. Unde ne per hoc sua probatio inefficax redderetur, subjungit aliam rationem, dicens:

1614. — Necessarium esse omnem definitivam rationem esse ex pluribus nominibus. Ille enim qui definit, non faciet notificationem rei ponendo unum nomen tantum; quia si poneret unum tantum nomen, adhuc definitum remanebit nobis ignotum. Contingit enim uno nomine notiori assignato, ipsum nomen definiti notificari; non autem rem definiti, nisi principia ejus exprimantur, per quæ res omnis cognoscitur.

1615. — Resolutio autem definiti in sua principia, quod definientes facere intendunt, non contingit nisi pluribus nominibus positis. Et ideo dicit, quod si unum nomen tantum ponatur, quod adhuc remanebit definitum ignotum;

sed si plura ponantur, oportet quod nomina posita sint communia omnibus.

1616. — Si enim in definitione alicujus singularis ponantur aliqua nomina quæ conveniunt ipsi soli, erunt synonyma nomina unius rei singularis; unde res non notificabitur hujusmodi nominibus positis, sed forte nomen minus notum. Sicut si diceremus quid est Tullius, et responderetur Marcus et Cicero non esset conveniens definitio.

1617. — Oportet igitur, si singulare definitur, in ejus definitione poni aliqua nomina, quæ multis conveniant. Ergo necesse erit, quod definitio non solum huic singulari conveniat, cujus definitio quaritur, sed etiam aliis. Quod est contra rationem veræ definitionis. Sicut si aliquis te definire intendat, et dicat quod tu es animal gressibile, aut animal album, vel quicquid aliud, non tibi soli convenit, sed etiam est in alio.

1618. — Unde patet, quod singulare, non solum ex hoc quod est corruptibile et materiale, caret definitione, sed etiam ex hoc quod est singulare; unde nec idea definitur. Cujus ratio est quam hic tangit Philosophus: quia si nomina ad definiendum assumpta expriment individuum quantum ad ea ex quibus individuatur, erunt nomina synonyma. Si autem expriment naturam et accidentia communia absque individuatione, non erit definitio propria definito: quia omnes formæ, sive accidentales, sive substantiales, quæ non sunt per se subsistentes, sunt, quantum est de se, communes multis. Et si aliqua inveniatur in uno solo, sicut forma solis, hoc non provenit ex parte formæ, quin quantum est de se sit nata esse in pluribus; sed ex parte materiæ. Nam tota materia speciei congregata est sub uno individuo. Vel magis ex parte finis; quia unus sol sufficit ad universi perfectionem.

1619. — Deinde cum dicit « si quis autem »

Excludit quamdam cavillosam responsionem. Posset enim aliquis dicere, quod

licet quodlibet eorum, quæ ponuntur in definitione singularis ideæ, conveniat separatim multis, non tamen simul accepta conveniunt nisi uni soli; huic scilicet cujus definitio quæritur. Hanc autem responsionem excludit duobus modis. Primo *quantum ad ipsas ideæ*. Secundo quantum ad ea, quorum sunt ideæ, ibi, « Amplius de multis. » Circa primum duo facit. Primo *excludit responsionem prædictam*; ostendens quod adhuc sequitur definitionem non definiti soli inesse. Secundo quod non primo, ibi, « Et necesse esse priora. » Dicit ergo, quod contra responsionem prædictam, primo est dicendum hic, quod definitio assignata alicui ideæ etiam aliis inerat; sicut si definitio ideæ hominis sit animal bipes, hæc duo inerunt « animali et bipedi, » idest ideæ animalis et ideæ bipedis; quia etiam illæ duæ ideæ simul conjunctæ erunt animal bipes. Et sic hæc definitio, animal bipes, non erit propria ideæ hominis. Et hoc inconueniens quidem accidit « in sempiternis, » idest considerando etiam definitionem ideæ, quæ est quoddam singulare sempiternum secundum Platonicos; et considerando quod definitio assignata uni ideæ convenit aliis.

1620. — Deinde cum dicit « et necesse »

Ostendit quod sequitur ulterius, quod *definitio assignata ideæ hominis non primo convenit ei*; quod est contra rationem definitionis. Nam definitio primo verificatur de definito. Hoc autem ostendit tribus modis. Primo sic; dicens, quod non solum necesse est quod animal et bipedi conveniat definitio assignata homini; sed etiam necesse est quod illa, scilicet animal et bipes, existant priora homine, et sint partes ejus, inquantum homo ex utroque constituitur.

1621. — Quinimmo secundum positionem eorum sequeretur, quod ambo sint separabilia ab homine, et ab aliis animalibus, scilicet animal et bipes, si homo ponitur separabilis ab individuis.

Sicut enim homo est superius ad individua, ita genus et differentia ad hominem. Aut enim oportet quod nullum commune sit separabile; aut oportet quod ambo prædicta, scilicet animal et bipes, sint separabilia ab homine. Si igitur nullum commune est separabile, tunc sequetur quod genus non erit præter species. Et sic genus non significabit substantiam. Si vero genus erit præter species, pari ratione et differentia, quæ etiam est communior specie. Si autem utraque, scilicet animal et bipes, sunt separabilia ab homine, sequetur quod sint priora, eo modo sicut homo separatus est prior individuis. Et ita sequetur ulterius, quod definitio assignata homini, conveniat quibusdam prioribus, scilicet animal et bipedi.

1622. — *Secundo ibi « deinde quia »*

Ostendit idem alia ratione; dicens, quod inde patet quod animal et bipes sunt priora homine secundum esse. Ista enim sunt priora in esse quæ non remouentur aliis ablatis; sed eis ablatis alia remouentur. Sicut unum est prior duobus, quia remoto uno, remouentur duo, sed non e converso. Remotis autem animal et bipede, remouetur homo; sed remoto homine, hoc, scilicet animal et bipes, non aufertur. Unde patet quod animal et bipes sunt priora homine.

1623. — *Tertio ibi « deinde autem »*

Ostendit idem tertia ratione; dicens, quod idem apparet si ponamus animal et bipes non solum esse separabilia ab homine, quasi quædam ideæ ejus, sicut supra dictum est in prima ratione, sed etiam quod ex ipsis fit homo, ut sic ex ideis separatis fiat idea separata. Patet enim, quod minus erunt composita animal et bipes, ex quibus componitur homo, quam homo qui componitur ex eis. Quod autem est minus compositum, est prius. Unde sequetur adhuc, quod animal et bipes sunt priora homine, non solum propter separationem, ut prima ratio procedebat, sed etiam propter compositionem, ut procedit hæc tertia ratio.

1624. — Deinde cum dicit « amplius
« de multis »

*Ponit aliam rationem ad excludendum
præmissam responsionem*; dicens, quod
non solum sequetur quod definitio as-
signata ideæ hominis conveniat aliis
ideis prioribus, scilicet animali et bi-
pedi, ex quibus ponitur constitui idea
hominis; sed etiam illa ipsa, ut animal
et bipes, oportebit prædicari de multis,
et non de homine tantum, non solum
seorsum accepta, ut præmissa respon-
sio istorum dicebat, sed etiam conjun-
ctim.

1625. — Si enim hæc ex quibus
componitur idea hominis, scilicet animal
et bipes, non prædicantur de multis,
quomodo cognoscetur quod sint ideæ
hominis, ut supra conclusum est? Se-
quetur enim quod sit aliqua idea, quæ
non potest prædicari de pluribus quam
de uno. Constat enim quod idea ani-
malis de pluribus numero prædicari po-
test. Si ergo hæc duo simul, animal
bipes, non possunt prædicari nisi de
uno, sequetur quod bipes restringat
animal ad unum, ita quod aliqua idea
quæ est bipes prædicetur de uno tan-
tum. Quod non videtur esse verum;
cum omnis idea sit participabilis a
multis. Ab uno enim exemplari, multa
exemplaria fieri contingit. Non igitur
prædicta responsio potuit esse vera.

1626. — Sciendum est autem quod
per hanc eandem rationem sufficienter
ostenditur etiam nullum singulare in his
inferioribus definiri posse per aliquas
proprietas vel formas adunatas, quæ-
cumque fuerint. Sicut enim quælibet
idea, ita et quælibet forma, quantum
est de se, nata est in pluribus esse.
Et ita, quantumcumque aggregentur, non
erit certa assignatio hujus singularis
nisi per accidens, in quantum contingit
omnia insimul collecta in uno solo in-
veniri. Unde patet quod collectio ac-
cidentium non est principium indivi-
duationis, ut quidam dicunt, sed materia
designata, ut Philosophus dixit.

1627. — Deinde cum dicit « quem-
« admodum ergo »

*Ponit tertiam rationem principalem
ad ostendendum quod ideæ non possunt
definiri*; dicens, quod quia supra dictum
est, quod individua non possunt defini-
niri propter hoc quod sunt corruptibilia, ut
prima ratio procedebat, et quia ea quæ
accipiuntur in definitionibus sunt com-
munia, ut procedebat ratio secunda,
latet verum esse hoc quod dictum est,
scilicet quod impossibile sit definire
singularia in sempiternis, et maxime in
illis quæ sunt unica in una specie,
sicut sol et luna. Quia enim sunt sem-
piterna, non videtur de eis concludere
ratio, quæ ex corruptione singularium
procedebat. Quia vero sunt unica in
una specie, non videtur de eis ratio con-
cludere quæ procedebat ex communi-
tate partium definitionis. Quæcumque
enim conveniunt soli speciei, conve-
niunt soli individuo.

1628. — Sed pro tanto decipiuntur,
qui putant hæc esse definibilia, quia
definientes talia peccant multipliciter.
Et uno modo peccant in quantum addunt
aliqua in definitionibus eorum, quibus
ablatis adhuc erunt ipsa, scilicet sol et
luna. Sicut cum definiendo solem, di-
cunt quod est perigyrion, idest terram
gyrans, aut nycticyrion, idest nocte
absconsum. Si enim sol steterit non gy-
rans terram, aut si apparuerit, ut non
sit nocte absconsum, non adhuc erit sol,
si bene fuerit definitum. Sed absurdum
est, si non sit sol istis remotis. Sol
enim significat quamdam substantiam;
illa vero, per quæ definitur, sunt quæ-
dam accidentia ejus.

1629. — Non solum autem sic pec-
cant, sed et amplius, definientes solem
per aliquid quod convenit in alio esse.
Si enim « fiat alter talis, » idest ali-
quod corpus habens talem vel eandem
formam et speciem, palam est quod erit
sol, secundum quod sol significat spe-
ciem, et hoc modo potest definiri. Ra-
tio autem « definitiva est communis, »
idest hujus speciei quod est sol. Sed sol
iste erat de numero singularium, sicut

Cleon aut Socrates. Et sic patet, quod licet etiam ideæ ponantur sempiternæ et unicæ in una specie, adhuc non poterunt definiri.

1630. — Quare nullus ponentium ideas protulit « aliquem terminum, » id-

est definitionem ideæ. Si enim aliqua definitio ab eis data esset de aliqua idea, puta hominis vel equi, fieret manifestum contra tentantes definire ideam, quia verum est quod modo dictum est, scilicet quod idea est indefinibilis.

LECTIO XVI.

Quonam modo possibile sit substantiam sensibilem componi ex partibus ; quomodo item unum et ens substantiæ non sint ; quid demum Plato recte vel non recte circa ideas senserit, ostenditur.

C. XVI. Manifestum est autem quod substantiarum esse existimatarum, plurimæ potestate sunt, ut ipsæ partes animalium. Nihil enim ipsorum separatum est. Quando autem separata fuerunt, tunc entia ut materia omnia, terra, ignis et aer. Nihil enim ipsorum unum est, nisi ut cumulus antequam digeratur et fiat aliquid ex ipsis unum. Maxime autem utique aliquis animatorum partes suspicabitur et eas quæ animæ propinquæ ambas fieri entes et actu fieri et potentia, eo quod principia motus habeant ab aliquo in juncturis. Propter quod quædam animalia divisa vivunt. Sed tamen potentia omnia erunt, quando unum fuerit et continuum natura, sed non vi, aut copulatione. Tale namque est oratio.

Quoniam vero unum dicitur sicut et ens, et substantia unius una; et quorum una numero, unum numero; palam quia nec unum nec ens contingit substantiam esse rerum, sicut neque elemento esse, aut principio. Sed quærimus quidem principium, ut ad notius reducamus. Magis igitur horum substantia est ens et unum, quam principium et elementum et causa.

Sed nec ista sunt, si nec aliud commune nihil substantia sit. Nulli namque inest substantia, sed huic et habenti ipsam cujus est substantia.

Amplius quod unum, apud multa non utique erit simul. Quod autem commune, simul apud multa existit. Quare palam quia nullum universalium existit præter singularia separatim.

Sed species dicentes, hic quidem dicunt recte separantes eas (1), substantiæ sunt; illic autem non recte, quia unam in multis speciem dicunt. Causa vero, quia non habent reddere quæ tales substantiæ incorruptibiles, præter singulares et sensibiles. Ergo faciunt easdem specie corruptibilibus (has enim scimus) autanthron, et aithippon, addentes sensibilibus verbum auto. Quamvis itaque si non videmus astra, non minus existimo forent substantiæ sempiternæ præter eas quas nos videmus. Quare, et nunc si non habemus quæ sunt, esse tamen quasdam forsan est necessarium. Quod quidem igitur, neque universaliter dictorum nihil substantia, nec est substantia, neque una ex substantiis, manifestum.

(1) *Supple si.*

1631. — Hic Philosophus manifestat quod superius sub dubitatione reliquit: scilicet *quomodo aliqua substantia componatur ex partibus*; cum supra ostenderit, quod substantia non potest componi neque ex passionibus, neque ex substantiis actu existentibus. Et ideo hic ostendit, quod partes, ex quibus componuntur substantiæ, non sunt substantiæ actu existentes, sed potentia; dicens, quod cum supra dictum sit, quod quædam sunt quæ ab omnibus

existimantur substantiæ esse, scilicet substantiæ sensibiles, et partes earum, manifestum est, quod plurimæ hujusmodi substantiarum sunt in potentia, et non in actu; ut patet de partibus animalium, et de omnibus aliis partibus.

1632. — Dicit autem partes esse plurimas harum substantiarum, quia, cum unumquodque totum ex pluribus componatur, oportet plures esse partes componentes quam tota composita. Et quod partes sint in potentia tantum, patet,

quia nihil de numero earum est separatum; immo omnes partes inquantum sunt partes, sunt unitæ in toto.

1633. — Omne enim quod est in actu, oportet esse ab aliis distinctum, quia res una dividitur ab alia per suum actum et per formam, sicut supra dictum est. Quando autem ea, quæ ponuntur partes, fuerint separata abinvicem dissoluto toto, tunc quidem sunt entia in actu, non quidem ut partes, sed ut materia existens sub privatione formæ totius. Sicut patet de terra et igne et aere, quæ quando sunt partes corporis mixti, non sunt actu existentia, sed potentia in mixto; cum vero separantur, tunc sunt in actu existentia, et non partes. Nullum enim elementorum « antequam digeratur, » idest antequam per alterationem debitam veniat ad mixtionem, et fiat unum mixtum ex eis, est unum cum alio, nisi sicut cumulus lapidum est unum secundum quid, et non simpliciter. Vel melius « nihil ipsorum, » idest nihil ex ipsis est unum etc.

1634. — Quamvis enim omnes partes sint in potentia, tamen maxime poterit aliquis opinari partes animatorum et partes animæ esse propinquas, ut fiant actu et potentia, idest ut sint in potentia, propinqua actui. Et hoc ideo, quia corpora animata sunt corpora organica habentia partes distinctas secundum formam; unde maxime sunt propinqua ad hoc quod sint actu. Et hoc ideo quia habent principium motus ab aliquo determinato, cum una pars moveat aliam. Sicut patet in juncturis, in quibus videtur esse principium motus alterius partium conjunctarum, cum contingat unam moveri, alia quiescente, ut dicitur in libro de motibus Animalium.

1635. — Et propter hoc etiam, quia non solum partes corporis sunt in potentia propinqua actui, sed etiam partes animæ, ideo quædam animalia post divisionem vivunt, sicut animalia anulosa. Quod ex hoc contingit, quia in toto animali erat una anima in actu, plures autem in potentia. Facta autem divi-

sione, fiunt plures animæ in actu. Quod contingit propter imperfectionem talium animalium, quæ requirunt modicam diversitatem in partibus, eo quod habent animam imperfectæ virtutis, non valentem diversa operari, ad quæ sit necessaria organorum multitudo.

1636. — Sed tamen quamvis istæ partes animæ et animatorum sint propinque actui, nihilominus sunt omnia in potentia, quando totum fuerit unum et continuum per naturam. Non autem si fiat unum per violentiam; sicut si ligentur partes unius animalis cum partibus alterius; aut per complantationem, sicut accidit in plantis. Ante enim quam surculus insertus uniatur plantæ, est in actu; postea vero est in potentia. « Tale namque » scilicet unum esse per violentiam aut per complantationem « est « oratio, » idest aliquid læsivum naturæ, et contra naturam existens.

1637. — Deinde cum dicit « quoniam »

Ostendit specialiter quod unum et ens non sunt substantiæ. Et circa hoc duo facit. Primo *præmittit propositum;* dicens, quod hoc modo prædicatur de rebus unum sicut et ens, cum sint convertibilia: et unum dicitur de aliqua re propter substantiam ejus. Unius enim est una substantia; et illa sunt unum numero, quorum est substantia una numero. Quod etiam aliquid dicatur ens per suam substantiam, hoc est manifestum.

1638. — Quoniam inquam ita est, palam est quod neque unum neque ens contingit esse substantiam rerum; immo prædicantur de substantia sicut de subjecto. Sicut etiam neque hoc quod est « elemento esse aut principio, » idest ipsa ratio principii et elementi, dicit substantiam rei quæ dicitur principium vel elementum. Sed quærimus quid sit principium vel elementum, ut ad aliquod notius referamus, scilicet ad substantiam subjectam.

1639. — Sed tamen ens et unum magis sunt substantia quam principium

et elementum et causa. Propinquius enim se habent ad rerum substantiam. Principium enim et causa et elementum, important solam habitudinem rei ad rem aliquam; sed ens et unum significat id quod convenit rei ratione suæ substantiæ. Et tamen nec ens nec unum sunt substantia ipsa rei.

1640. — Secundo ibi « sed nec »

Probat propositum duabus rationibus. Quarum *primam* ponit dicens, quod cum ista, scilicet ens et unum, sint communia, non possunt esse substantiæ, si nullum commune est substantia, ut probatum est. Quod autem nullum commune sit substantia, ex hoc patet, quia substantia nulli potest inesse nisi ipsi habenti eam cujus est substantia. Unde impossibile est substantiam esse communem multorum.

1641. — *Secundam* rationem ponit ibi « amplius quod »

Dicit quod hoc ipsum quod est unum, non potest apud multa simul inveniri. Hoc enim est contra rationem unius, si tamen ponatur aliquod unum per se existens ut substantia. Sed illud quod est commune, est simul apud multa. Hoc enim est ratio communis, ut de multis prædicetur, et in multis existat. Patet igitur quod unum quod est commune, non potest esse sic unum quasi una substantia. Et ulterius palam est ex omnibus prædictis in hoc capitulo, quod nullum universale, nec ens, nec unum, nec genera, nec species habent esse separatum præter singularia.

1642. — Deinde cum dicit « sed « species »

Ostendit quantum ad quid Plato recte dixerit, et quantum ad quid non recte; dicens, quod Platonici ponentes species ideales, in hoc recte dicunt, quod ponunt eas separatas, ex quo ponunt esse substantias singularium. De ratione enim substantiæ est quod sit per se existens. Non autem posset esse per se existens si in aliquo singularium esset; præsertim quia si uno singula-

rium existeret, in aliis esse non posset. Sicut enim jam dictum est, id quod est unum subsistens, non potest in multis esse. Unde in hoc recte facit Plato, ex quo posuit species esse substantias, quod posuit eas separatas.

1643. — In hoc autem non dixerunt recte, quia dicunt unam speciem esse in multis. Hæc enim duo videntur esse opposita: quod aliquid sit separatum per se existens, et tamen habeat esse in multis. Causa autem propter quam inducti sunt Platonici ad ponendum huiusmodi substantias separatas, et tamen esse in multis, hæc est: quia per rationem invenerunt quod oportet esse aliquas substantias incorruptibiles et incorporeas, cum ratio substantiæ corporalibus dimensionibus non sit obligata. Sed quæ sunt huiusmodi substantiæ, quæ quidem sunt incorruptibiles, et sunt præter has substantias singulares et sensibiles, « non habent « reddere, » idest non possunt assignare et manifestare, eo quod nostra cognitio a sensu incipit, et ideo ad incorporea quæ sensum transcendunt, non possumus ascendere, nisi quatenus per sensibilia manuducimur.

1644. — Et ideo, ut aliquam notitiam traderent de substantiis incorporeis incorruptilibus, « faciunt, » idest fingunt eas, easdem esse specie substantiis corruptilibus, sicut in istis substantiis corruptilibus invenitur homo singularis corruptibilis, et similiter equus. Posuerunt igitur quod etiam in illis substantiis separatis esset aliqua substantia quæ esset homo, et aliqua quæ esset equus, et sic de aliis: sed differenter: quia has substantias separatas scimus, ex doctrina Platonicorum, per hoc quod dicimus « autanthron, » idest per se hominem, « et authippon, » idest per se equum. Et ita in singulis substantiis sensibilibus ad designandas substantias separatas « addimus hoc « verbum, » idest hanc dictionem « auto, » idest per se.

1645. — Ex quo apparet quod Platonici volebant illas substantias separa-

tas esse ejusdem speciei cum istis sensibilibus ; et solum in hoc differre, quia separatis attribuebant nomen speciei per se, non autem sensibilibus. Cujus ratio est quia in singularibus sunt multa, quæ non sunt partes speciei. Sed in illis substantiis separatis dicebant tantum esse illa, quæ pertinent ad speciem et naturam speciei. Ergo homo separatus dicebatur per se homo, quia habet ea tantum quæ pertinent ad naturam speciei. Sed hic homo singularis habet, cum his quæ ad naturam speciei pertinent, multa alia : et propter hoc non dicitur per se homo.

1646. — Est autem similis defectus in hac positione, sicut si poneremus quod non videremus astra et alia corpora incorruptibilia, et tamen constaret per rationem quod essent aliqua corpora incorruptibilia, et poneremus quod incorruptibilia corpora essent ejusdem speciei cum corporibus corruptibilium. Sicut si diceremus quod corpora incorruptibilia essent bos et homo et equus et alia hujusmodi, ut poetæ finxerunt in stellis esse arietem et taurum et alia

hujusmodi. Sicut igitur si non videremus stellas, non minus « ut existimo » forent « substantiæ corporeæ semper » ternæ, » idest stellæ, præter eas quas nos tunc videremus, scilicet hujusmodi corpora corruptibilia et alterius speciei ab eis ; ita etiam et nunc, quamvis nesciamus dicere quæ sunt substantiæ separatæ et cujus naturæ, tamen forsitan necessarium est esse quasdam substantias separatas præter sensibiles, et alterius speciei ab eis. Ideo autem dicit « forsitan », quia nondum probaverat substantias aliquas esse a materia separatas. Probabit autem in sequentibus.

1647. — Concludit autem ultimo conclusionem intentam in toto capitulo ; dicens, quod manifesta sunt ex prædictis duo. Quorum unum est, quod nihil universaliter dictorum sit substantia. Secundum est quod nulla substantia fit ex substantiis actu existentibus. Vel secundum aliam literam, ex non substantiis. Ostendit enim supra, quod substantia quæ est hoc aliquid, non fit ex communibus, quæ significant quale quid.

LECTIO XVII.

De natura illa, et substantia, quæ est quod quid erat esse, quod videlicet sit principium et causa, et quodnam principium, exponitur.

C. Quid autem oportet dicere, et quale
XVII. quid substantiam, iterum, aliud velut principium facientes, dicamus. Forsan enim ex his erit palam et de illa substantia, quæ est separata a sensibilibus substantiis. Quoniam ergo substantia principium et causa quædam est, hinc est procedendum.

10 Quæritur autem ipsum propter quid semper sic: propter quid aliud aliquid alii alicui inest. Nam quærere propter quid musicus homo, musicus homo est, aut est quod dictum est quærere propter quid homo musicus est, aut aliud. Hoc quidem igitur propter quid ipsum est ipsum, nihil est quærere. Oportet enim ipsum quia, et ipsum esse, existere manifesta entia. Dico autem, ut quia luna patitur eclipsim. Ipsius autem quia ipsum, una est ratio, et una causa in omnibus, propter quid homo homo, aut musicus musicus. Nisi quis dicat, quia indivisibile ad ipsum unumquodque. Hoc autem erat unum esse.
20 Sed hoc commune, quia de omnibus, et quod breve. Quærit autem aliquis propter quid homo est animal tale? Hoc quidem igitur palam, quia non quærit, quare qui est homo, homo est. Aliquid ergo de aliquo quærit, propter quid existit. Quia vero existit, oportet manifestum esse. Nam si non ita, nihil quærit. Ut propter quid tonat? quia fit sonitus in nubibus. Aliud enim ita de aliquo est, quod quæritur. Et propter quid hæc, puta lateres, vel lapides, domus sunt? Palam igitur quod quærit causam. Hoc autem est quod quid erat esse, ut est dicere logice. Quod in quibusdam quidem est cuius causa, ut fors in domo, aut lecto.
30 In quibusdam vero, quod movit primum. Nam causa et hoc. Sed talis quidem causa in fieri quæritur et corrumpi, altera vero et in esse. Latet autem maxime quod quæritur,

in his quæ non de aliis dicuntur, ut homo quid est quæritur, propter simpliciter dici, sed non definite, quia hoc aut hoc.

Sed oportet corrigentes quærere. Si autem non, commune ejus quod nihil quærere, et ejus quod quærere, aliquid, fit. Quoniam vero oportet habere et existere ipsum esse, palam itaque quia quærit materiam propter quid est; ut domus hæc propter quid? quia hæc existunt, quod erat domui esse. Et homo hic? aut corpus tale habens? Quare causa quæritur materiæ. Hoc autem est species qua aliquid est. Hæc autem substantia.

Palam igitur quoniam in simplicibus non est quæstio, nec doctrina, sed alter modus quæstionis talium.

Quoniam vero ex aliquo compositum fit, ut unum sit omne, sed non ut cumulus, sed ut syllaba; syllaba autem non est elementa, nec idem a et b: nec caro ignis et terra. Dissolutis enim, hæc quidem non adhuc sunt, ut caro, et similia. Elementa vero sunt, et ignis et terra. Est igitur aliquid syllaba, non solum elementa vocalis et consonans, sed et alterum aliquid. Et caro non solum ignis et terra, aut calidum aut frigidum, sed et alterum aliquid.

Si igitur necesse et illud, aut elementum, aut ex elementis esse: Si quidem elementum, iterum eadem erit ratio. Ex hoc enim et igne et terra erit caro, et adhuc ex alio. Quare in infinitum ibit. Si vero ex elemento, palam quia non uno, sed pluribus. Aut illud ipsum erit. Quare rursus in hoc eandem dicimus rationem, et in carne vel syllaba.

Videbitur autem utique esse aliquid hoc, et elementum et causa essendi, hoc quidem carnem, hoc vero syllabam; similiter et in aliis. Substantia

autem uniuscujusque hoc elementum et causa prima essendi.

30 Quoniam vero quædam non substantiæ rerum, sed quæcumque substantiæ secundum naturam et naturā constitutæ sunt, manifestabitur utique qui-

busdam hæc natura substantia quæ est non elementum, sed principium. Elementum vero est in quod dividitur inexistens, ut materiam, puta syllabæ quæ a et b.

SYNOPSIS

(Lect. XVII.)

Prosequitur tractatum de substantia sensibili 1306-1767.

determinat de essentia substantiarum sensibilibum per rationes logicas et communes | 1306-1690.

(cujusmodi sit essentia substantiarum sensibilibum 1306-1647.)

ostendit substantiam habere rationem principii et causæ 1648-1690.

intentum ponit 1648.

prosequitur intentum 1649-1690.

substantiam esse principium et causam 1649-1671.

hoc ostendit 1649-1661.

excludit quoddam 1662-1671.

movet dubitationem 1662-1663.

solvit 1664-1668.

corollarium 1669-1671.

cujusmodi causa et principium sit substantia 1672-1690.

præmittit quoddam 1672-1674.

movet dubitationem 1675-1677.

solvit 1678-1690.

determinat de essentia substantiarum sensibilibum per propria principia (vide lib. VIII).

1648. — Philosophus in principio hujus septimi promiserat se tractaturum de substantia rerum sensibilibum quæ est quod quid erat esse, quam logice notificavit ostendens, quod ea quæ per se prædicantur, pertinent ad quod quid est, ex quo nondum erat manifestum quid sit substantia, quæ est quod quid erat esse. Hanc autem substantiam Platonici dicebant esse universalia, quæ sunt species separatæ: quod Aristoteles supra immediate reprobavit. Unde relinquebatur, quod ipse Philosophus ostenderet quid secundum rem sit substantia, quæ est quod quid erat esse. Et ad hoc etiam ostendendum præmittit, quod substantia, quæ est quod quid erat esse, se habet ut principium et causam, quæ est intentio hujus capituli. Dividitur ergo in partes duas. In prima dicit de quo est intentio. In secunda prosequitur suam intentionem, ibi, « Quæ-ritur autem ipsum propter quid. »

Dicit ergo primo, quod ex quo ostensum est, quod nihil universaliter dictorum est substantia, ut Platonici posuerant, dicamus quid secundum veritatem oportet dicere substantiam, scilicet quæ est quod quid erat esse, « et quale quid sit » hæc substantia: utrum scilicet sit forma, vel materia, vel aliquid hujusmodi: et hoc inquam dicamus interponentes vel dicentes quasi aliud principium ab eo principio logico, per quod ingressi sumus in principio septimi ad inquisitionem prædictæ substantiæ. Forsitan enim ex his, quæ dicuntur circa quidditates rerum sensibilibum, erit palam de illa substantia, quæ est separata a sensibilibus substantiis. Quamvis enim substantiæ separatæ non sint ejusdem speciei cum substantiis sensibilibus, ut Platonici posuerunt, tamen cognitio istarum substantiarum sensibilibum est via ad cognoscendum prædictas substantias separatas. Subjungit autem quid sit

illud principium aliud per quod ad propositam quæstionem ingrediendum est, dicens quod hinc procedendum est ad ostendendum quid sit prædicta substantia, quod sciamus quod in ipsa substantia est principium quoddam, et causa quædam.

1649. — Deinde cum dicit « quæritur autem »

Ostendit quod substantia, quæ est quod quid erat esse, sit principium et causa. Et circa hoc duo facit. Primo ostendit quod sit principium et causa. Secundo ejusmodi principium sit, ibi, « Quoniam vero ex aliquo compositum fit. » Circa primum duo facit. Primo ostendit propositum. Secundo excludit quoddam quod posset videri propositæ rationi repugnans, ibi, « Latet autem maxime quod quæritur. » Est autem vis suæ rationis talis. Illud, de quo non quæritur per quæstionem propter quid, sed in ipsum alia quæsitæ reducuntur, oportet esse principium et causam : quæstio enim propter quid, quærit de causa. Sed substantia quæ est quod quid erat esse, est hujusmodi. Non enim quæritur propter quid homo est homo, sed propter quid homo est aliquid aliud. Et similiter est in aliis. Ergo substantia rei, quæ est quod quid erat esse, est principium et causa.

1650. — Dicit ergo primo quod « ipsum propter quid semper sic quæritur, » idest ipsa quæstione propter quid utimur quærentes, propter quid aliquid aliud inest alicui alii, et non propter quid aliquid sit ipsum. « Quære enim propter quid homo musicus sit musicus homo, aut est quærere quod dictum est propter quid homo musicus est homo musicus, aut aliud ; » quasi dicat : cum quærimus propter quid homo musicus est homo musicus, dupliciter potest hæc quæstio intelligi. Uno modo ut id quod dictum est et positum quæratur, scilicet ut de hoc toto, quod est homo musicus, quæratur hoc totum, quod est homo musicus. Alio modo ut quæratur aliud de

alio ; ut scilicet de homine, qui est musicus, quæratur non propter quid sit homo, sed propter quid sit musicus.

1651. — Et statim reprobatur primum modum intelligendi ; dicens, quod quærere propter quid ipsum est ipsum, sicut propter quid homo sit homo, nihil est quærere. In omni enim quæstione, qua quæritur propter quid, oportet aliquid esse manifestum, et aliquid esse quæsitum, quod non est manifestum. Cum enim sint quatuor quæstiones, ut in secundo Posteriorum habetur, scilicet an est, quid est, quia est, et propter quid : duæ istarum, scilicet quid, et propter quid, in idem coincidunt, ut ibi probatur. Sicut autem quæstio quid est, se habet ad quæstionem an est, ita quæstio propter quid, ad quæstionem quia. Cum igitur quæritur propter quid, oportet illa duo esse manifesta. Secundum enim quod propter quid est idem ei quod est quid, oportet esse manifestum an est. Secundum autem quod propter quid distinguitur a quid est, oportet esse manifestum quia. Et ideo dicit, quod cum quæritur propter quid, oportet existere manifesta entia ista duo : scilicet ipsum quia et ipsum esse, quod pertinet ad quæstionem an est. Sicut cum quæritur propter quid luna eclipsatur ? oportet esse manifestum quod luna patitur eclipsim : si enim non sit manifestum hoc, frustra quæritur propter quid hoc sit. Et eadem ratione cum quæritur quid est homo ? oportet esse manifestum, hominem esse. Hoc autem non potest contingere si quæratur propter quid ipsum sit ipsum : ut propter quid homo est homo ? vel propter quid musicus est musicus ? Scito enim quod homo est homo, scitur propter quid.

1652. — Est enim una ratio et una causa in omnibus, quam impossibile est ignorari ; sicut nec alia communia, quæ dicuntur communes animi conceptiones, ignorari possibile est. Hujus autem ratio est, quia unumquodque est unum simpliciter. Unde unumquodque de se prædicatur.

1653. — Nisi forte aliquis velit as-

signare aliam causam, dicens, quod ideo homo est homo, et musicum est musicum, et sic de aliis, quia unumquodque est indivisibile ad seipsum. Et ita non potest de seipso negari, ut dicatur homo non est homo. Unde oportet ut de se affirmetur. Sed hæc ratio non differt a prima, quam diximus; scilicet quod unumquodque unum est sibiipsi. « Quia hoc erat unum esse; » idest supra posueramus, quod unum significet indivisibile. Et ideo idem est dicere, quod unumquodque sit unum sibi, et indivisibile ad seipsum.

1654. — Sed etiam dato quod hæc esset alia ratio a prædicta, tamen hoc etiam est commune omnibus, quia unumquodque est indivisibile ad seipsum. « Et est quod breve, » idest se habet ad modum principii, quod est parvum quantitate et maximum virtute. Unde non potest quæri quasi ignoratum, sicut nec alia principia communia. Alia translatio habet, « Et est similis » toni: » quasi dicat: et consonat verum in omnibus. Alia vero litera habet, « Et » est verum, » subaudiendum, per se manifestum. Sic igitur patet, quod non potest quæri propter quid ipsum sit ipsum.

1655. — Unde relinquitur, quod semper quæritur propter quid hoc sit aliud hoc. Et hoc subsequenter manifestat; dicens, quod si aliquis quæreret propter quid tale animal est homo? hoc quidem igitur palam quod non quæritur propter quid homo est homo. Et sic patet quod aliud de aliquo quæritur propter quid existit, non idem de seipso. Sed cum quæritur aliquid de aliquo propter quid existit, oportet manifestum esse, quia existit. Nam si non sit ita, ut scilicet si non sit manifestum quod existat, nihil quærit. Quærit enim fortasse de eo quod non est. Vel aliter ut referatur ad superiora. « Nam si non sit » ita, » idest si non quærit aliud de alio sed ipsum de seipso, nihil quærit, ut jam ostensum est.

1656. — In quærendo autem propter quid de aliquo, aliquando quæritur

causa, quæ est forma in materia. Unde cum quæritur, propter quid tonat? Respondetur, quia sonitus fit in nubibus: hic enim constat quod aliud de alio est quod quæritur. Est enim sonitus in nubibus, vel tonitruum in aere.

1657. — Aliquando autem quæritur causa ipsius formæ in materia quæ est efficiens vel finis; ut cum quærimus propter quid hæc, scilicet lapides et lateres, sunt domus? In ista enim quæstione est aliquid de aliquo quod quæritur, scilicet domus de lapidibus et lignis. Et ideo Philosophus non dixit simpliciter, quod quærat quid est domus, sed propter quid huiusmodi sunt domus. Palam igitur est, quod ista quæstio quærit de causa.

1658. — Quæ quidem causa quæsita, est quod quid erat esse, logice loquendo. Logicus enim considerat modum prædicandi, et non existentiam rei. Unde quicquid respondetur ad quid est, dicit pertinere ad quod quid est; sive illud sit intrinsecum, ut materia et forma; sive sit extrinsecum, ut agens vel finis. Sed philosophus qui existentiam quærit rerum, finem vel agentem, cum sint extrinseca, non comprehendit sub quod quid erat esse. Unde si dicamus, domus est aliquid prohibens a frigore et caumate, logice loquendo significatur quod quid erat esse, non autem secundum considerationem Philosophi. Et ideo dicit quod hoc quod quæritur ut causa formæ in materia, est quod quid erat esse, ut est dicere logice: quod tamen secundum rei veritatem et physicam considerationem in quibusdam « est cujus » causa, » idest finis, ut in domo, aut in lecto.

1659. — Exemplificat autem de artificialibus, quia in eis est maxime manifestum quod sunt propter finem. Quamvis enim naturalia sint propter finem, fuit tamen hoc a quibusdam negatum. Potest igitur, cum quæritur propter quid lapides et ligna sunt domus, responderi per causam finalem; scilicet ut defendamur a frigore et caumate. In quibusdam vero id quod quæritur, ut

causa formæ in materia, « est quod » movet primum, » idest agens. Nam hoc etiam est causa. Ut si quæritur propter quid lapides et ligna sunt domus? potest responderi: propter artem ædificativam.

1660. — In hoc tamen differt inter causam agentem et finalem: quia talis causa, scilicet agens, quæritur in fieri et corrumpi. Altera autem causa, scilicet finalis, non quæritur solum in fieri et corrumpi, sed etiam in esse. Et hoc ideo, quia agens est causa formæ in materia transmutando materiam ad formam, quod fit in generari et corrumpi. Finis autem, inquantum movet agentem per intentionem, est causa etiam in fieri et corrumpi. Inquantum vero res per suam formam ordinatur in finem, est etiam causa in essendo. Unde cum dicitur quod lapides et ligna sunt domus propter artem ædificativam, intelligitur quod ars ædificativa est causa fiendi domum. Cum vero dicitur quod lapides et ligna sunt domus, ut defendamur a frigore et caumate, potest intelligi quod propter hoc facta sit domus, et quod propter hoc esse domus sit utile.

1661. — Hic autem loquitur Philosophus in substantiis sensibilibus. Unde intelligendum est quod hic dicitur, solum de agente naturali, quod agit per motum. Nam agens divinum quod influit esse sine motu, est causa non solum in fieri, sed etiam in esse.

1662. — Deinde cum dicit « latet » autem »

Quia superius dixerat, quod cum quæritur propter quid, semper quæritur aliud de alio, et hoc videtur in aliquo modo quærendi habere instantiam; ideo movet hic circa hoc dubitationem, et solvit. Unde circa hoc tria facit. Primo movet dubitationem. Secundo solvit, ibi, « Sed oportet corrigere quærerem. » Tertio infert quoddam corollarium ex dictis, ibi, « Palam » igitur quod in simplicibus. » Dicit ergo primo, « quod id, quod quæritur, » scilicet in qualibet quæstione quæri aliud

de alio « maxime latet, » idest dubitationem habet « in his, quæ non de aliis » dicuntur, » idest in quæstionibus, in quibus non prædicatur aliquid de aliquo, sed fit quæstio de aliquo uno simplici, ut cum quæritur quid est homo? hoc inquam latet propter simplicitatem dici, « sed non definite quia hoc aut » hoc: » idest ista est causa dubitationis, quia in talibus simpliciter profertur aliquid unum, ut homo, et non profertur in quæstione illa quibus convenit esse hominem, sicut partes, vel etiam aliquid hominis suppositum.

1663. — Sed videtur hæc dubitatio non esse ad propositum. Locutus enim fuerat supra Philosophus de quæstione propter quid est, et non de quæstione quid est. Hæc autem dubitatio instat de quæstione quid est. Sed dicendum, quod quæstio quid et propter quid in idem quodammodo incidunt, ut est dictum. Et ideo quæstio quid est, potest transformari in quæstionem propter quid. Quæstio enim quid est, quærit de quidditate propter quam id, de quo quid est quæritur, prædicatur de quolibet suorum subjectorum, et convenit suis partibus. Propter hoc enim Socrates est homo, quia convenit ei illud, quod respondetur ad quæstionem quid est homo. Propter hoc etiam carnes et ossa sunt homo, quia quod quid est homo est in carnibus et in ossibus. Idem ergo est quærerem quid est homo, et quærerem propter quid hoc, scilicet Socrates, est homo? vel propter quid hoc, scilicet carnes et ossa sunt homo? Sicut et supra quærebatur propter quid lapides et ligna sunt domus? Et ideo etiam hic dicit quod hoc facit dubitationem, quod in quæstione non additur hoc aut hoc. Si enim adderetur, manifestum esset quod esset eadem ratio in quæstione qua quæritur quid est homo et in aliis quæstionibus de quibus supra dixit.

1664. — Deinde cum dicit « sed » oportet »

Solvit prædictam dubitationem; dicens, quod ad hoc quod prædicta dubi-

fatio circa præmissam quæstionem excludatur, « oportet corrigentes quærere, » idest oportet quæstionem præmissam corrigere, ut loco ejus quod quærebatur quid est homo, quæratur propter quid Socrates est homo? vel propter quid carnes et ossa sunt homo? Si autem non sic corrigatur ista quæstio, sequitur hoc inconueniens, quod aliquid sit commune ejus quod est nihil quærere, et ejus quod est quærere aliquid. Dictum est enim supra, quod quærere ipsum de seipso, est nihil. Quærere autem aliquid de alio, est aliquid quærere. Cum ergo quæstio propter quid, in qua quæritur aliquid de alio, et quæstio quid, in qua non videtur quæri aliquid de alio, nisi prædicto modo corrigantur, sibiinvicem communicent, sequetur quod aliquid sit commune quæstioni, in qua nihil quæritur, et in qua aliquid quæritur.

1665. — Vel aliter. Si non corrigatur quæstio ista, sequetur quod aliquid sit commune ejus quod est nihil quærere, et ejus quod est quærere aliquid. Tunc enim aliquid quæritur, quando fit quæstio de eo quod est: tunc vero nihil quæritur, quando fit quæstio de eo quod non est. Si ergo in quæstione qua quæritur quid est, non oportet aliquid supponere, et aliud quærere de illo, posset ista quæstio fieri et de ente et de non ente. Et ita quæstio quæ est quid est, esset communiter facta et de aliquo et de nihilo.

1666. — Quoniam vero in hac quæstione, qua quæritur quid est homo, oportet habere notum existere verum hoc ipsum quod est esse hominem (aliter nihil quæreretur): sicut cum quæritur propter quid sit eclipsis, oportet esse notum, quia est eclipsis: palam est, quod ille qui quærit quid est homo quærit propter quid est. Nam esse est præsuppositum ad hoc quod quæritur quid est, quia est præsuppositum ad propter quid; sicut cum quærimus quid est domus? idem est ac si quæreremus propter quid hæc, scilicet lapides et ligna, sunt domus? propter hæc sci-

licet « quia partes domus existunt id « quod erat domus esse, » idest propter hoc quod quidditas domus inest partibus domus.

1667. — Dictum est enim supra, quod in talibus propter quid quandoque quærit formam, quandoque agentem, quandoque finem. Et similiter cum quærimus quid est homo, idem est ac si quæreretur propter quid hoc, scilicet Socrates, est homo? quia scilicet inest ei quidditatis hominis. Aut etiam idem est, ac si quæreretur propter quid corpus sic se habens, ut puta organicum, est homo? Hæc enim est materia hominis, sicut lapides et lateres domus.

1668. — Quare manifestum est quod in talibus quæstionibus quæritur « causa « materiæ, » idest propter quid materia pertingat ad naturam ejus quod definitur. Hoc autem quæsitum quod est causa materiæ « est species, » scilicet forma qua aliquid est. Hoc autem « est substantia, » idest ipsa substantia quæ est quod quid erat esse. Et sic relinquatur quod propositum erat ostendere, scilicet quod substantia sit principium et causa.

1669. — Deinde cum dicit « palam « igitur »

Infert quoddam corollarium ex dictis; dicens, quod ex quo in omnibus quæstionibus quæritur aliquid de aliquo, sicut de materiæ causa, quæ est formalis vel causa formæ in materia, ut finis et agens: palam est, quod in substantiis simplicibus, quæ non sunt compositæ ex materia et forma, non est aliqua quæstio. In omni enim quæstione, ut habitum est, oportet aliquid esse notum, et aliquid quæri quod ignoramus. Tales autem substantiæ, vel totæ cognoscuntur, vel totæ ignorantur, ut in nono infra dicitur. Unde non est in eis quæstio.

1670. — Et propter hoc de eis etiam non potest esse doctrina, sicut est in scientiis speculativis. Nam doctrina est generatio scientiæ; scientia autem fit in nobis per hoc quod scimus propter

quid. Syllogismi enim demonstrativi facientis scire, medium est propter quid est.

1671. — Sed ne videatur consideratio talium substantiarum omnino aliena esse a physica doctrina, ideo subiungit, quod alter est modus questionis talium. In cognitione enim harum substantiarum non pervenimus nisi ex substantiis sensibilibus, quarum substantiæ simplices sunt quodammodo causæ. Et ideo utimur substantiis sensibilibus ut notis, et per eas quærimus substantias simplices. Sicut Philosophus infra, per motum investigat substantias immateriales moventes. Et ideo in doctrinis et quæstionibus de talibus, utimur effectibus, quasi medio ad investigandum substantias simplices, quarum quidditates ignoramus. Et etiam patet, quod illæ substantiæ comparantur ad istas in via doctrinæ, sicut formæ et aliæ causæ ad materiam. Sicut enim quærimus in substantiis materialibus formam, finem et agentem ut causas materiæ; ita quærimus substantias simplices ut causas substantiarum materialium.

1672. — Deinde cum dicit « quoniam niam vero »

Ostendit cujusmodi causa et principium sit substantia, quæ est quod quid erat esse; et circa hoc tria facit. Primo præmittit quoddam, quod est necessarium ad propositum ostendendum. Secundo movet dubitationem, ibi, « Si igitur necesse illud. » Tertio solvit, ibi, « Videbitur autem utique esse aliquid. » Circa primum innuit quamdam distinctionem compositionis alicujus ex multis. Quandoque enim ex multis fit compositio, ita quod totum compositum ex multis est unum quoddam, sicut domus composita ex suis partibus, et mixtum corpus ex elementis. Quandoque vero ex multis fit compositum, ita quod totum compositum non est unum simpliciter, sed solum secundum quid; sicut patet in cumulo vel acervo lapidum, cum partes sunt in actu, cum non sint continuæ.

Unde simpliciter quidem est multa, sed solum secundum quid unum, prout ista multa associantur sibi in loco.

1673. — Hujus autem diversitatis ratio est, quia compositum quandoque sortitur speciem ab aliquo uno, quod est vel forma, ut patet in corpore mixto; vel compositio, ut patet in domo; vel ordo, ut patet in syllaba et numero. Et tunc oportet quod totum compositum sit unum simpliciter. Quandoque vero compositum sortitur speciem ab ipsa multitudine partium collectarum, ut patet in acervo et populo, et aliis hujusmodi: et in talibus totum compositum non est unum simpliciter, sed solum secundum quid.

1674. — Dicit ergo Philosophus, quod quia aliquid est sic ex aliquo compositum « ut omne, » idest totum sit unum, et non hoc modo sicut cumulus lapidum, sed sicut syllaba, quæ est unum simpliciter; in omnibus talibus oportet, quod ipsum compositum non sit ea ex quibus componitur: sicut syllaba non est elementa. Sicut hæc syllaba, quæ est BA, non est idem quod hæ duæ literæ B et A; nec caro est idem quod ignis et terra. Et hoc sic probat: quia « dissolutis, » idest divisis ab invicem his, ex quibus fit compositio, « hæc, » scilicet totum non adhuc remanet post dissolutionem. Sicut jam divisus elementis non remanet caro, et divisus literis non remanet syllaba. « Elementa vero, » idest literæ, remanent post dissolutionem syllabæ. Et ignis et terra remanent post dissolutionem carnis. Igitur syllaba est aliquid præter elementa; et non solum est elementa, quæ sunt vocalis et consonans; sed alterum aliquid, per quod syllaba est syllaba. Et sic similiter et caro non solum est ignis et terra, aut calidum et frigidum, per quorum virtutem elementa commiscuntur, sed etiam est aliquid alterum per quod caro est caro.

1675. — Deinde cum dicit « si igitur necesse »

Movet dubitationem circa id quod

principaliter intendit. Ostensum est enim quod in carne et syllaba est aliquid præter elementa. Videtur autem, quod omne quod est, aut sit elementum, aut ex elementis. Si igitur necesse est id aliquid, quod est in carne et syllaba præter elementa, aut elementum esse, aut ex elementis, sequuntur hæc inconvenientia.

1676. — Si quidem enim sit elementum, iterum erit eadem ratio et de hoc et de aliis elementis. Connumerandum enim aliis erit. Erit enim caro composita, ex hoc, quod diximus præter elementa et nunc ponimus elementum esse, et ex igne, et terra. Et quia jam probatum est, quod in omni composito quod est unum, oportet esse aliquid aliud præter elementa, erit eadem quaestio adhuc de illo alio: quod si sit elementum, iterum caro erit ex primo alio elemento, et ex elementis, et adhuc ex aliquo alio. Quare sic ibit in infinitum; quod est inconveniens.

1677. — Si ergo istud aliud inventum, non sit elementum, sed sit ex elementis; palam est quia non est ex elemento uno tantum, sed ex pluribus elementis. Quia si non esset ex pluribus, sed ex uno tantum, sequeretur quod esset illud idem elementum totum. Quod enim est ex aqua tantum, est vere aqua. Quare si sit ex pluribus elementis, iterum eadem ratio erit de hoc quæ et de carne et syllaba, quia scilicet erit in eo aliquid præter elementa ex quibus est. Et de hoc iterum redibit quaestio eadem. Et sic iterum procedit in infinitum.

1678. — Deinde cum dicit « videtur autem »

Solvit propositam dubitationem: et circa hoc duo facit. Primo solvit eam quantum ad illud quod primo aspectu de ipsa apparet. Secundo solutionem corrigit, et ad veritatem reducit, ibi, « Quoniam vero quædam. » Dicit ergo

primo, quod illud quod est in compositis aliud ab elementis, videbitur utique in primo aspectu esse aliquid quod non sit ex elementis, sed sit elementum et causa essendi, vel carnem, vel syllabam, et similiter in aliis. Et iterum videbitur, quod hæc sit substantia uniuscujusque, quæ est quod quid erat esse. Substantia enim quæ est quod quid erat esse, est prima causa essendi.

1679. — Deinde cum dicit « quoniam niam vero »

Corrigit prædictam solutionem quantum ad duo. Primo quantum ad hoc quod dixerat, quod hoc quod est in compositis præter elementa, est substantia uniuscujusque. Hoc enim est verum in rebus quæ sunt substantiæ; non autem in rebus quæ non sunt substantiæ. Forma enim syllabæ non est substantia. Secundo quantum ad hoc quod dixerat, quod hoc ipsum est elementum et causa essendi. Non enim potest dici elementum, sed principium, quia elementum pertinet ad causam materiale.

1680. — Dicit ergo, quod quia quædam rerum non sunt substantiæ, sicut præcipue patet in artificialibus, sed quæcumque sunt « secundum naturam, » quantum ad esse, « et per naturam constitutæ, » quantum ad fieri, sunt veræ substantiæ; manifestabitur quod hæc natura quam quævivimus est substantia « in quibusdam, » scilicet in naturalibus, et non in omnibus. Quæ etiam natura non est elementum sed principium formale. Elementum vero dicitur id in quo aliquid dividitur « inexistens, » idest intrinsecum, sicut in materiam, puta elementa syllabæ BA sunt A, B. Unde cum prædictum principium non sit materiale, sed formale, non erit elementum. Et sic simul patet, et quale principium est substantia; et quod neque est elementum, neque ex elementis: in quo solvitur dubitatio præmissa.

LIBER OCTAVUS

SUMMA LIBRI. — DE SENSIBILIVM SUBSTANTIARVM PRINCIPIIS, NEMPE MATERIA ET FORMA, EARVMQVE UNIONE.

LECTIO I.

Ut continuentur dictis dicenda, quædam in septimo dicta rememorantur, hinc in omni sensibili substantia inesse materiam, non tamen in omnibus eodem modo, ostenditur.

C. I. Ex his itaque dictis syllogizare oportet, et colligentes capitulum, finem imponere.

Dictum est itaque quia substantiarum quærantur causæ, et principia, et elementa.

Substantiæ vero hæ quidem confessæ sunt ab omnibus. Sed de quibusdam singulariter quidam enuntiaverunt. Confessæ quidem physicae, ut ignis, terra, et aqua et alia simplicia corpora, deinde plantæ, et partes eorum, et animalia, et partes animalium, et tandem cælum, et partes cæli. Singulariter vero quidam substantias dicunt esse species et mathematica.

Alias vero accidit ex rationibus substantias esse, quod quid erat esse, et quod subicitur. Adhuc aliter genus magis speciebus et universale singularibus. Universali vero et generi, et ideæ copulantur. Nam secundum eandem rationem substantiæ videntur esse.

Quoniam autem et quod quid erat esse substantia, hujus autem ratio definitio, propter hoc de definitione, et de secundum se esse definitum. Quoniam autem definitio ratio est, ratio autem partes habet, necesse est de parte erat considerare, quæ substantiæ partes et quæ non, et si hæ definitioni opus sunt. Amplius etiam nec universale substantia, nec genus. De ideis vero et mathematicis posterius perscrutandum est. Nam præter sensibiles substantias quidam dicunt esse eas. Nunc

autem de confessis substantiis tractabimus. Hæ vero sensibiles.

Sensibiles autem substantiæ, omnes materiam habent. Est autem substantia quod subicitur, aliter quidem materia. Materiam vero dico quæ non hoc aliquid ens actu, potestate autem est hoc aliquid. Aliter vero ratio et forma, quia aliquid ens, ratione separabile est. Tertium vero quod est ex his, cuius solius generatio, et corruptio, et separabile simpliciter. Nam secundum substantiarum rationem, hæ quidem separabiles, illæ vero non.

Quia vero substantia est materia, palam. Nam in omnibus mutationibus oppositis est aliquid quod subicitur mutationibus, utputa secundum locum, quod nunc hic, iterum et alibi: et secundum augmentum, quod nunc quidem tantum, iterum minus aut majus: et secundum alterationem, quod nunc quidem est sanum, iterum laborat. Similiter autem secundum substantiam, quod nunc quidem est in generatione, iterum in corruptione: et nunc quidem quod subicitur, et hoc aliquid; iterum autem quod subicitur sic secundum privationem.

Et hanc sequuntur aliæ mutationes. Aliorum vero aut unam, aut duas hæc non sequitur. Non enim necesse, si aliquid materiam habet localem, hoc et generabilem et corruptibilem habere. Quæ enim differentia simpliciter fieri et non simpliciter, in Physicis dictum est.

SYNOPSIS

(Lect. I, II.)

Prosequitur tractatum de substantia sensibili 1306-1767.

(*determinat de essentia substantiarum sensibilibum per rationes logicas et communes*
determinat per propria principia 1681-1767. | 1306-1680.

continuat se ad præcedentia 1681-1685.

ponit intentum 1681.

resumit quædam 1682-1684.

ponit continuationem dictorum ad dicenda 1685.

prosequitur intentum 1686-1767.

determinat de materia et forma 1686-1754.

materiam et formam esse principia substantiarum sensibilibum 1686-1702.

materiam esse principium substantiarum sensibilibum 1686-1690.

quid sit materia 1686-1687.

in sensibilibus necesse est ponere materiam quasi substantiam et *subjectum*
 | 1688-1689.

materiam non eodem modo esse in omnibus substantiis sensibilibus 1690.

formam esse principium substantiarum sensibilibum 1691-1702.

continuat se ad præcedentia 1691.

prosequitur intentum 1692-1702.

investigat in sensibilibus *differentias quæ formale principium demonstrant*
differentias accidentales quasdam 1692-1695. | 1692-1698.

comparatio earum ad substantiales 1696-1698.

corollaria 1699-1702.

determinat ea quæ sunt considerata circa principium utrumque [vide lect. III
 et seq.].

1681. — Postquam determinavit Philosophus in septimo de substantia modo logico, considerando scilicet definitionem et partes definitionis, et alia hujusmodi quæ secundum rationem considerantur; in hoc libro octavo intendit *de sensibilibus substantiis determinare per propria principia*, applicando ea quæ superius inquisita sunt logice, ad substantias illas. Et dividitur in duas partes. In prima *continuat se ad præcedentia*. In secunda prosequitur suam intentionem, ibi, « Sensibiles autem substantiæ omnes materiam habent. » Circa primum tria facit. Primo *proponit in generali suam intentionem*. Secundo repetit quædam quæ dicta sunt, ibi, « Dictum est autem. » Tertio ponit continuationem dictorum ad dicenda, ibi, « Quoniam autem quod quid erat esse « substantia. » Dicit ergo primo quod, cum multa dicta sint in septimo logica consideratione circa substantiam, oportet syllogizare ex his quæ dicta sunt, ut

applicentur quæ secundum considerationem logicam dicta sunt, ad res naturales existentes. Et oportet « colligentes ea, » idest summarie et recapitulatim recolligentes quæ dicta sunt, imponere finem complendo tractatum de substantia; quod fiet tractando ea quæ superius tractatis desunt.

1682. — Deinde cum dicit « dictum est »

Resumit quædam eorum quæ dicta sunt; quia dictum est in septimo quod in hac scientia principaliter quærentur causæ et principia et elementa substantiarum. Cum enim hæc scientia consideret ens commune sicut proprium subjectum, quod quidem dividitur per substantiam et novem genera accidentium, accidentium vero cognitio ex substantia dependeat, ut in septimo probatum est, relinquitur quod principalis intentio hujusmodi scientiæ sit circa substantias. Et quia scire unumquodque non con-

tingit nisi cognitis principiis et causis ejus, sequitur quod ad hanc scientiam pertineat inquirere principia et causas et elementa substantiarum. Quæ tria qualiter differant, superius in quinto ostensum est.

1683. — Deinde cum dicit « sub-stantiæ vero »

Resumit aliquid superius dictorum; scilicet modos quibus accipitur substantia. Et primo ponit quæ dicuntur substantiæ in rerum natura existentes, quarum quasdam omnes confitentur esse, scilicet substantias sensibiles, ut terra et aqua et alia elementa; et ulterius secundum ordinem nobilitatis et perfectionis, plantæ et animalia et partes eorum, et ultimo cælum, et partes cæli, sicut sunt orbes, et sidera quæ transcendunt alias substantias sensibiles in nobilitate. Quasdam vero substantias non omnes confitentur in rerum natura subsistere. Sed quidam posuerunt singulariter eas esse, qui ponunt species et mathematica separata secundum esse, volentes quod cuilibet abstractioni intellectus, respondeat abstractio in esse rerum. Et quia intellectus abstrahit universale a particularibus ut hominem a Socrate et Platone, posuerunt species separatim per se subsistere. Quia vero intellectus abstrahit aliquas formas a materiis sensibilibus, utputa curvum, de cujus intellectu non est nasus sicut de ratione simi, et linea et alia hujusmodi, quæ mathematica dicuntur, posuerunt mathematica separata.

1684. — Deinde cum dicit « alius vero »

Ponit modos accipiendi substantias secundum rationis acceptionem. Et ponit duos modos: quorum unus est quod substantia dicitur quidditas alicujus substantiæ naturalis; quæ quidem nihil aliud est quam ipsum quid est rei naturalis. Alio modo dicitur substantia secundum aliam acceptionem, secundum quam genus dicitur magis substantia

quam species, et universale magis quam singularia, ut quidam posuerunt, prout in tertio libro in quæstionibus tractatum est. Et huic acceptioni substantiæ secundum quam universale et genus substantia dicuntur, conjuncta est ratio de ideis quas supra dixit species. Eadem enim ratione ponuntur ideæ esse substantiæ et universalia.

1685. — Deinde cum dicit « quoniam autem »

Continuat se ad præcedentia; dicens quid determinatum sit, et quid determinandum restat. Dicit ergo: Quia quod quid erat esse est substantia, et ratio significativa ejus est definitio; propter hoc in præcedenti libro determinatum est de definitione. Et quia definitio constat ex his quæ prædicantur per se, propter hoc etiam ibi determinatum est de eo quod est secundum se. Et quia definitio ratio est partes habens, necessarium fuit determinare de partibus definitionis, quæ scilicet sint partes rei definitæ, et quæ non; et utrum eadem sint definitionis partes et definiti. Et secundum aliam literam « Utrum partes definitionis oporteat definiri. » Et primum melius est. Item in septimo ostensum est quod neque universale nec genus est substantia. Et sic tota consideratio quæ accipitur de rationibus et de substantia, in septimo libro pertractata est. Inter has substantias vero quæ in rerum natura existunt, de ideis et mathematicis posterius est perscrutandum, quas quidam dicunt per se singulariter subsistere præter substantias sensibiles. De hoc enim agetur in ultimis libris hujus doctrinæ. Nunc autem immediate oportet tractare de illis substantiis quas omnes confitentur esse, scilicet de sensibilibus, ut ex manifestis ad immanifesta procedatur.

1686. — Deinde cum dicit « sensibiles autem »

Posita continuitate dictorum ad dicenda, hic incipit Philosophus tractare de substantiis sensibilibus inquirendo

principia earum. Et dividitur in partes duas. In prima *determinat de materia et forma*, quæ sunt principia substantiarum sensibilium. In secunda de unione earum adinvicem, ibi, « De dubitatione. » Circa primum duo facit. Primo ostendit, *quod materia et forma sunt principia substantiarum sensibilium.* Secundo determinat ea, quæ sunt consideranda circa utrumque, ibi, « Oportet autem non ignorare. » Circa primum duo facit. Primo manifestat, *quod materia sit principium substantiarum sensibilium.* Secundo manifestat hoc idem de forma, ibi, « Quoniam autem et quæ quidem. » Circa primum tria facit. Primo *ostendit quid sit materia*, dividens eam contra alias acceptiones substantiæ. Unde dicit, quod omnes substantiæ sensibiles habent materiam; quod ideo est quia omnes sunt in motu, et motus non est sine materia.

1687. — Sed sciendum est, quod materia aliter dicitur substantia, et aliter forma, et aliter compositum. Materia enim dicitur substantia non quasi ens aliquid actu existens in se considerata, sed quasi in potentia, ut sit aliquid actu, hæc dicitur esse hoc aliquid. Forma vero, quæ et ratio nominatur, quia ex ipsa sumitur ratio speciei, dicitur substantia quasi ens aliquid actu, et quasi ens separabile secundum rationem a materia, licet non secundum rem. Compositum vero ex his dicitur esse substantia quasi « separabile simpliciter, » idest separatim per se existere potens in rerum natura; et ejus solius est generatio et corruptio. Neque enim forma neque materia generatur aut corrumpitur nisi per accidens. Et licet compositum sit separabile simpliciter, tamen secundum rationem, aliorum quæ dicuntur substantiæ, quædam sunt separabilia, et quædam non. Forma enim est separabilis ratione, quia potest intelligi sine materia sensibili induante; materia vero non potest intelligi sine intellectu formæ, cum non apprehendatur nisi ut ens in potentia ad formam. Vel potest esse sensus quod

« substantiarum secundum rationem, » idest formarum, quædam sunt ratione separabiles, ut mathematicæ, quædam non, ut formæ naturales. Vel iterum quod quædam sunt formæ separatæ absque materia existentes, de quibus inferius determinabit.

1688. — Secundo ibi, « quia vero »

Dicit, *quod necesse est in substantiis sensibilibus ponere materiam* quasi substantiam et subjectum. In omni enim mutatione oportet esse subjectum commune terminis mutationis in contrariis mutationibus; sicut in mutatione secundum locum est aliquod commune subjectum, quod nunc est hic, et iterum alibi. Et in augmento est aliquod subjectum commune, quod nunc habet tantam quantitatem, et iterum minorem, quantum ad decrementum, et majorem quantum ad augmentum. Et in alteratione est aliquod subjectum, quod nunc est sanum, et nunc infirmum. Cum igitur sit quædam mutatio secundum substantiam, scilicet generatio et corruptio: oportet esse aliquod commune subjectum, quod subjiciatur contrariis mutationibus secundum generationem et corruptionem; et hoc positus terminis, qui sunt forma et privatio; ita scilicet quod quandoque sit actu per formam, et quandoque sit subjectum privationis illius formæ.

1689. — Ex hac autem Aristotelis ratione apparet, quod generatio et corruptio substantialis sunt principium veniendi in cognitionem materiæ primæ. Si enim materia prima de se haberet aliquam formam propriam, per eam esset aliquid actu. Et sic, cum superinduceretur alia forma, non simpliciter materia per eam esset, sed fieret hoc vel illud ens. Et sic esset generatio secundum quid et non simpliciter. Unde omnes ponentes primum subjectum esse aliquod corpus, ut aerem et aquam, posuerunt generationem idem esse quod alterationem. Patet autem ex hac ratione qualiter accipiendus sit intellectus materiæ primæ; quia ita se habet ad

omnes formas et privationes, sicut se habet subjectum alterabile ad qualitates contrarias

1690. — Deinde cum dicit « et hanc sequuntur »

Ostendit, quod materia non eodem modo est in omnibus substantiis sensibilibus; dicens, quod materiam existentem subjectum generationis et corruptionis sequuntur aliæ mutationes. Sequitur enim, si sit generabile et corruptibile, quod sit alterabile et secundum locum mutabile. Sed ipsa, scilicet materia subjecta generationi et corruptioni, non sequitur ad quascunque alias mutationes, et præcipue ad illam, quæ est loci mutatio. Non enim sequitur, si aliquid habeat « materiam localem, » idest per quam sit in potentia ad ubi, quod habeat materiam

« generabilem et corruptibilem, » idest subjectam generationi et corruptioni. Deficit enim hoc in corporibus cælestibus, in quibus etiam est alteratio aliquis secundum illuminationem et obscurationem, non tamen generatio et corruptio. Et ideo dixit « unam » propter loci mutationem, « vel duas » propter talem alterationem, quæ tamen non vere est motus alterationis, quia illuminatio non est motus, sed terminus motus. Sic autem secundum quamlibet mutationem oportet accipere materiam, sicut in qualibet mutatione est aliquis modus fiendi simpliciter vel secundum quid. Quæ autem est differentia ejus quod est fieri simpliciter, et secundum quid, dictum est in primo Physicorum: quia simpliciter fieri est secundum substantiam: fieri secundum quid, est secundum accidens.

LECTIO II.

Ex differentiis rerum accidentalibus in omni substantia sensibili formam esse deducit; hinc triplicem definitionem omnium esse ostendit.

C. II. Quoniam autem et quæ quidem ut
10 subjectum est et ut materia substantia confessa est; hæc autem quæ potestate; reliquum eam quæ ut actum substantiam sensibilibus dicere quæ est.

Democritus quidem igitur similis est existimanti tres differentias esse. Nam subjectum corpus secundum materiam unum et idem, differt autem, aut rhysmo, quod est figura, aut trope, quod est positio, aut diathige, quod est ordo.

Videntur autem multæ differentiæ esse, ut alia quidem compositione dicuntur materiæ, sicut quæcumque mixtura, quemadmodum mellicratum. Alia autem ligatione, ut capitis ligatione. Alia visco, ut liber. Alia clavo, ut arca. Alia in pluribus horum. Alia positione, ut liminare inferius et superius. Hæc enim in positione aliquantulum differunt. Alia tempore, ut cæna et prandium. Alia loco, ut spiritus. Alia sensibilibus passionibus, ut duritie et mollitie, spissitudine et raritate, siccitate et humiditate. Et hæc quidem horum quibusdam, alia omnibus his, et omnino. Alia superabundantia, alia defectu.

Quare palam, quia et esse toties dicitur. Limen enim inferior est, quia ita ponitur. Et esse, sic ipsum poni significat. Et crystallum esse, sic inspissari. Quorundam vero esse et omnibus his definietur. Hoc quidem permisceri, hæc autem contemperari, illa vero ligari, alia inspissari, alia autem aliis differentiis uti, sicut manus aut pes.

Sumenda autem sunt genera differentiarum. Hæc namque erunt principia essendi, ut quæ in magis et minus, aut spisso et raro, et aliis talibus: omnia namque superabundantia

et defectus sunt. Si quidem aut figura, aut lenitate, aut asperitate, aut recto, aut circulo. His autem esse erit misceri, oppositæ vero non 1043a esse.

Palam itaque ex his, quia si substantia causa essendi unumquodque quod ex his est, querendum quæ est causa essendi horum unumquodque. Substantia quidem igitur nihil horum, nec combinatum; attamen proportionale in quolibet. Et ut in substantiis id quod de materia prædicatur est actus ipse, et in aliis definitionibus maxime. Ut si limen inferius oporteat definiri, lignum aut lapidem ita positum dicemus. Et domum, lateres et ligna sic posita. (Aut adhuc et cuius causa in quibusdam est.) Si vero crystallum, aquam congelatam aut inspissatam ita. Symphonia, aut acuti et gravis commixtio talis. Eodem quoque modo et in aliis.

Palam itaque ex his, quia actus alius alterius materiæ et ratio. Aliorum enim compositio, aliorum mixtio, et aliorum aliud quid dictorum.

Propter quod definientium, hi quidem dicentes quod est domus, quia lapides, lateres, ligna, potestate domum dicunt. Materia namque hæc. Illi vero vas protectivum pecuniarum et corporum, aut aliud aliquid tale ad dentes, actum dicunt. Alii ambo ea componentes, tertiam et eam quæ ex his est, substantiam. Videtur enim quæ quidem per differentias ratio speciei et actus esse. Quæ verò est in-existentibus, materiæ magis. Similiter autem et quos Archytas approbavit terminos; simul enim utriusque sunt. Ut quid est serenitas? quies in aeris pluralitate: aer quidem materia, actus et substantia quies. Quid est tranquillitas? maris æqualitas. Subjectum

10

20

quidem ut materia, mare: actus autem et forma, æqualitas.

Palam itaque ex dictis, quæ sit sen-

sibilis substantia, et quomodo: et hæc quidem enim ut materia; illa vero ut forma, quia actus; tertia autem, quæ ex his.

1691. — Postquam Philosophus inquisivit in substantiis sensibilibus materiale principium, inquit *de principio formali*. Et primo *continuat se ad præcedentia*; dicens, quod, quia substantiam quæ est ut materia et subjectum, confitentur omnes, cum etiam antiquissimi materialium substantiam rerum ponerent esse materiam, hujusmodi vero substantia est in potentia; restat igitur de forma, quæ est sensibilem per modum actus, dicere quid sit.

1692. — Secundo ibi « Democritus quidem »

Prosequitur suam intentionem: et circa hoc duo facit. Primo *investigat differentias in rebus sensibilibus, quæ formale principium demonstrant*. Secundo quædam corollaria concludit, ibi, « Palam itaque ex his quia actus. » Circa primum duo facit. Primo *investigat quædam differentias accidentales rerum sensibilibus*. Secundo ostendit comparisonem earum ad substantiales differentias, ibi, « Palam igitur ex his quia si substantia. » Circa primum duo facit. Primo *investigat differentias accidentales rerum sensibilibus*. Secundo ostendit qualiter prædictæ differentie se habent ad ea quorum sunt, ibi, « Quare palam quia. » Circa primum duo facit. Primo ponit *opinionem Democriti* de differentiis rerum, dicens quod Democritus similis est existimanti « tres esse differentias rerum; » idest secundum ea quæ ponit, videtur existimare quod omnes differentie rerum ad tria genera rerum reducantur. Ponebat enim principia rerum materialia esse corpora indivisibilia, quæ, cum sint ejusdem nature, convenientia sunt adinvicem. Diversitatem autem rerum constituunt propter differentiam positionis, figuræ et ordinis. Et sic videtur ponere, quod corpus, quod est subjectum, quasi

materiale principium unum et idem existens secundum naturam, quamvis sit in infinita divisum secundum numerum, « differt, » idest diversificatur in diversas res propter differentiam figuræ, positionis, aut ordinis. Differentia enim figuræ est secundum rectum et circulare; positionis autem secundum sursum et deorsum, dextrorsum et sinistrorsum; ordinis autem secundum prius et posterius.

1693. — Secundo ibi « videntur autem »

Ostendit *positionem Democriti esse insufficientem*; quia multæ aliæ videntur esse rerum differentie quæ in prædictas non reducuntur. Quædam enim differunt secundum diversum modum compositionis partium materialium. In quibusdam enim partes materie componuntur per modum mixtionis, sicut mellicratum: in quibusdam vero, quia ligantur aliquo vinculo, sicut est ligatura capitis mulieris: in quibusdam etiam conjunguntur aliqua colla vel visco, sicut fit in libris: in quibusdam vero adunantur partes clavo, sicut fit in arca: in quibusdam vero fit adunatio partium pluribus prædictorum modorum. Alia vero differunt abinvicem sicut positione, sicut liminare superius et liminare inferius; quæ quidem differunt abinvicem, ex eo quod sic ponuntur, scilicet supra vel infra. Quædam vero differunt tempore, ut cœna, quæ est comestio serotina, et prandium quod est comestio matutina. Alia differunt loco, ut « spiritus, » idest venti, quorum Aquilo a septentrione fiat, Favonius ab occidente, Auster a meridie, Subsolanus ab oriente. Alia vero differunt « sensibilibus passionibus, » idest duritie et molitie et aliis hujusmodi; et quædam in aliquibus horum, et quædam his omnibus. Alia per superabundantiam et

defectum. Hoc autem addit, quia secundum antiquos philosophos omnes huiusmodi sensibilibus passiones ad superabundantiam et defectum reducuntur.

1694. — Deinde cum dicit « quare » palam »

Ostendit *qualiter prædictæ differentiae se habent ad ea quorum sunt*. Et circa hoc duo facit. Primo ostendit, quod *in his differentiis consistit esse eorum quorum sunt differentiae constitutivæ*. Secundo concludit, quod ad cognoscendum principia essendi, oportet reducere differentias in aliqua prima genera, ibi, « Sumenda igitur sunt. » Dicit ergo primo, quod quia prædictæ differentiae sunt constitutivæ rerum de quibus supra dictum est, manifestum quod ipsum esse prædictarum rerum toties dicitur quot sunt differentiae. Differentia enim complet definitionem significantem esse rei. Limen enim est huiusmodi, « quia ita ponitur. » Et ipsum sic poni est « esse » ipsius, idest propria ejus ratio. Et similiter esse crystalli, est ipsum taliter inspissari. Et ex omnibus prædictis differt esse quarundam rerum: hoc quidem in eo quod commiscuntur, alia quidem in eo quod complectuntur, et alia aliis differentiis utuntur, sicut manus et pes, et aliæ huiusmodi partes, quæ habent proprias differentias secundum quod ordinantur ad determinatas operationes.

1695. — Deinde cum dicit « sumenda » autem »

Concludit, quod ex quo in differentiis consistit esse rerum, et sic intendenda est earum cognitio, utile est sumere genera differentiarum, reducendo scilicet posteriores differentias generis in primas, quia differentiae huiusmodi communes et propriæ erunt principia esse totius generis, ut patet in differentiis quæ sunt secundum magis et minus, et secundum rarum et spissum, et alia huiusmodi: nam rarum et densum et similia reducuntur ad magnum et par-

vum: omnia enim hæc significant superabundantiam et defectum. Et similiter si quid pertinet ad figuram, aut asperitatem et lenitatem, omnia reducuntur ad rectum et curvum quæ sunt primæ differentiae ad figuram pertinentes. Et similiter oportet, quod aliqua reducuntur ad esse mixtum vel non esse mixtum; quia quædam sunt quorum esse est in eo quod miscetur, non esse vero eorum, in eo quod opposito modo se habent.

1696. — Deinde cum dicit « palam » itaque »

Ostendit *quomodo prædictæ differentiae se habeant ad substantias*: et dicit: ex prædictis jam manifestum est, quod in prædictis differentiis est querendum, quæ sit causa formalis essendi cuiuslibet prædictorum, quorum sunt differentiae, si ita est quod substantia formalis vel quod quid est, est causa cuiuslibet essendi, ut in septimo manifestum fuit. Prædictæ enim differentiae significant formam, et quod quid est prædictarum rerum. Nulla autem differentiarum prædictarum est substantia, neque aliquid substantiæ affine, quasi pertinens ad genus substantiæ. Sed eadem proportio invenitur in eis, quæ est in substantia.

1697. — Sicut enim in genere substantiæ, differentia, quæ prædicatur de genere, et advenit ei ad constitutionem speciei, comparatur ad ipsum ut actus et forma, ita etiam in aliis definitionibus. Non enim est intelligendum, quod differentia sit forma, aut genus sit materia, cum genus et differentia prædicentur de specie, materia autem et forma non prædicentur de composito: sed hoc dicitur, quia genus sumitur ab eo quod est materiale in re, differentia vero ab eo, quod est formale. Sicut genus hominis est animal, quia significat aliquid habens naturam sensitivam; quæ quidem materialiter se habet ad naturam intellectivam, a qua sumitur rationale, quæ est differentia hominis. Rationale vero significat aliquid habens

naturam intellectivam. Et inde est quod genus habet differentias potestate, et quod genus et differentia proportionantur materiæ et formæ, ut Porphyrius dicit. Et propter hoc etiam hic dicitur « quod actus », idest differentia, prædicatur « de materia, » idest de genere; et similiter est in aliis generibus.

1698. — Si quis enim velit limen definire, dicet, quod est lapis vel lignum taliter positum: in qua definitione lapis vel lignum est ut materia, positio vero ut forma. Et similiter in definitione domus, lapides et ligna sunt materia, et talis modus compositionis est ut forma. Et etiam ulterius in quibusdam additur finis, a quo necessitas formæ dependet. Et similiter in definitione crystalli, aqua est sicut materia, congelatio vero ut forma. Et in definitione symphonix acutum et grave ut materia, et modus commixtionis ut forma; et ita est in omnibus aliis.

1699. — Deinde cum dicit « palam » itaque »

Concludit ergo ex prædictis duo corollaria: quorum primum est quod diversarum materialium diversi sunt actus et formæ. In quibusdam enim est actus compositio, in quibusdam commixtio, aut aliquid dictorum.

1700. — Deinde cum dicit « propter » quod »

Secundum ponit. Et est, quod, cum in definitione unum comparetur ad aliud

ut actus ad materiam, quidam definiētes res per materiam tantum insufficienter definiunt. Sicut definiētes domum per cæmentum et lapides et ligna, quæ sunt materia domus; quia talis definitio non notificat domum in actu, sed in potentia. Qui vero dicunt, quod domus est coopertura pecuniarum et corporum, dicunt formam domus sed non materiam. Qui vero dicunt utrumque, definiunt compositam substantiam. Et ideo eorum definitio est perfecta ratio. Ratio vero, quæ sumitur ex differentiis, pertinet ad formam. Quæ vero ex partibus intrinsicis, pertinet ad materiam.

1701. — Et similes his definitionibus sunt illæ, quas Archytas approbat. Sicut Venemia, quod significat dispositiones aeris, quando est sine vento, est quies in multo aere: non enim si modicum de aere in aliquo vase incluso quiescat, dicitur serenitas. In hac autem definitione, aer est ut materia, et quies ut forma. Similiter cum dicitur, tranquillitas est planities maris, mare est materia, et planities ut forma. Materia autem in his definitionibus est substantia, forma vero est accidens. In definitione autem domus materia sunt partes, actus autem forma totius.

1702. — Deinde cum dicit « palam » itaque »

Epilogat quæ de forma dicta sunt. Et est planum in litera.

LECTIO III.

De formis quatuor dicuntur: quia forma non est tota quidditas ex nominis significatione; formam item aliquid esse præter partes materiæ, nec tamen secundum esse separatam, verum ingenerabilem et incorruptibilem; formas item demum esse similes numeris et in quo, exponitur.

C. III. Oportet autem non ignorare, quia a-

30 liquando latet, utrum significet nomen compositam substantiam, aut actum et formam. Ut domus, utrum significet communiter, quia tegumentum ex lateribus et lapidibus sic compositis; aut actus et speciei, quia tegumentum. Et linea, utrum dualitas in longitudine, aut quia dualitas. Et animal, utrum anima in corpore, aut anima. Hæc namque substantia, et actus corporis alicujus.

Erit autem utique et in utrisque animal, non ut una ratione dictum, sed sicut ad unum.

2 Verum, et hæc ad aliquid aliud quidem differunt, ad quæstionem vero substantiæ sensibilis nihil. Nam quod quid erat esse speciei et actui existit. Nam anima et animæ esse idem. Homini vero esse, et homo, non idem, nisi et anima homo dicatur. Sic autem alicui quidem, alicui vero non.

Non videtur itaque quærentibus, syllaba ex elementis esse et compositione; nec domus, lateres et compositio. Et hoc recte. Non enim compositio et mixtio ex his est, quorum est compositio et mixtio. Similiter autem 10 nec aliorum nihil, ut limen positione, non ex limine positio, sed magis hoc ex illa. Neque itaque est homo animal et bipes, sed aliquid oportet esse, quod præter hoc est, si hoc materia. Neque autem elementum, neque ex elementis, sed substantia, quod auferentes materiam dicunt. Si ergo hæc causa ipsius esse, et substantia hæc, ipsam utique substantiam non dicent.

Necessarium itaque hanc aut sempiternam esse, aut corruptibilem sine corrumpi, aut factam esse sine fieri.

Monstratum autem est et declaratum in aliis, quia speciem nullus facit, nec generatur; sed efficitur hoc, fit autem quod ex his.

Si autem sunt corruptibilium substantiæ separabiles, nondum palam.

Attamen quia quorundam non contingit, palam, quæcumque non possibile est præter ipsa alia esse, ut domum aut vas.

Forsan quidem nec substantiæ sunt, nec aliqua ipsa hæc, nec aliquid aliorum, quæcumque non natura constituta sunt. Naturam enim, solam utique quis ponet eorum, quæ in corruptibilibus, substantiam.

Quare dubitatio quam Antisthenici et sic indocti dubitaverunt, habet tempus quoddam, quod non est ipsum quid est definire. Terminum enim rationem esse longam. Sed quale quid est, contingit dicere. Sicut argentum quidem, quid est, non; quia autem quale stant. Quare substantiæ est quidem cuius contingit esse terminum et rationem, puta compositæ; sive sensibilis 30 fuerit, sive intellectualis. Primorum autem ex quibus hoc, non est: siquidem aliquid de aliquo significat ratio definitiva, et oportet hoc quidem ut materiam esse, illud vero ut formam.

Palam autem et quia si sint aliqualiter numeri substantiæ, sic sunt, et non ut quidam dicunt, unitatum. Nam definitio numerus quidam divisibilis; quia enim in indivisibilia. Non enim infinitæ rationes, et numerus autem tale.

Et quemadmodum nec a numero ablato aliquo, aut addito, ex quibus est numerus, non adhuc idem numerus est,

1044a sed alter, quamvis minimum auferatur aut addatur; sic nec definitio, nec quod quid erat esse, nec adhuc erit ablato aliquo aut addito.

Et numerum oportet esse aliquid quo unus, quod nunc non habent dicere quo unus, si quidem est unus. Aut enim non est, sed ut acervus; aut si quidem est, dicendum quod quid est faciens unum ex multis. Et definitio una est. Similiter autem neque hanc habent dicere, et merito accidit. Eiusdem enim rationis et substantia unum

ita; sed non ut dicunt quidam, ut unitas quædam existens, aut punctum; sed Endelechia et natura quædam.

Et quemadmodum nec numerus habet magis vel minus, nec quæ secundum speciem substantia. Sed siquidem cum materia. 10

De generatione quidem et corruptione dictarum substantiarum quomodo contingit et quomodo impossibile, et de analogia ad numerum, sit usque ad hoc determinatum.

SYNOPSIS

(Lect. III, IV.)

Prosequitur tractatum de substantia sensibili 1306-1767.

(determinat de essentia substantiarum sensibilibum per rationes logicas et communes determinat per propria principia 1681-1767. | 1306-1680.)

(continuat se ad præcedentia 1681-1685.)

prosequitur intentum 1686-1767.

determinat de materia et forma 1686-1754.

(materiam et formam esse principia substantiarum sensibilibum 1686-1702.)

determinat quæ sunt considerata circa utrumque principium, materiale scil. et circa principium formale 1703-1728. | formale 1703-1754.

de principio formali per comparisonem ad species 1704-1721.

utrum nomen species significet tantum formam, et non formam cum materia utrum forma sit aliquid præter partes materiæ 1712-1714. | 1704-1711.

utrum formæ sint sempiternæ et incorruptibiles 1715-1716.

utrum formæ sint separatæ a materia 1717-1721.

per comparisonem ad numeros, — quatuor assimilationes 1722-1727. epilogus 1728.

circa principium materiale 1729-1754.

per comparisonem ad ea quæ sunt ex materia 1729-1732.

utrum omnium sit una vel plures species materiæ 1729-1730.

quomodo unius sint plures materiæ 1731-1732.

per comparisonem ad alias causas 1733-1745.

ad agentem, — prout materia est principium fieri 1733-1736.

ad alias causas — prout materia est principium cognoscendi 1737-1745.

ostendit quod oportet reddere materiam cum aliis causis in generabilibus | et corruptibilibus 1737-1739.

ostendit quomodo materia se habeat in substantiis naturalibus et perpetuis ostendit quomodo in accidentibus 1743-1745. | 1740-1742.

per comparisonem ad transmutationem generationis et corruptionis 1746-1754.

quomodo diversimode fit transmutatio in diversis 1746-1747.

duas dubitationes 1748-1754.

determinat de unionem materiæ et formæ ad invicem [vide lect. V].

1703. — Postquam inquisivit Philosophus principia substantiæ sensibilis, ostendens quod substantia sensibilis componitur ex materia et forma ;

nunc de principio materiali et formali determinare intendit, inquirendo ea quæ sunt considerata circa utrumque. Et dividitur in duas partes. In prima in-

quirit ea quæ sunt considerata circa principium formale. In secunda, ea quæ sunt considerata circa principium materiale, ibi, « De materiali autem sub-stantia. »

1704. — Et, quia Plato præcipue principium formale tetigit, ideo determinat de principio formali secundum ea quæ Plato posuit. Ponit autem Plato, formas rerum esse species et numeros. Unde prima pars dividitur in duas partes. In prima determinat de principio formali per comparationem ad species. In secunda per comparationem ad numeros, ibi, « Palam autem. » Ponebat autem Plato quatuor de formis per comparationem ad species. Quorum primum est, quod nomina specierum significant tantum formam, non autem formam cum materia. Secundum, quod forma est aliquid præter partes materiæ. Tertium est, quod est ingenerabilis et incorruptibilis. Quartum est, quod formæ sunt separatæ a sensibilibus. Unde prima pars dividitur in quatuor, secundum quod Aristoteles de quatuor prædictis inquit. Secunda pars incipit, ibi, « Non videtur. » Tertia, ibi, « Necessarium itaque etc. » Quarta, ibi, « Si autem sunt corruptibilia. »

1705. — Circa primum tria facit. Primo movet quæstionem; dicens quod necessarium est scire quod apud aliquos dubium est: Utrum nomen speciei significet substantiam compositam, aut formam tantum, sive aliquid, quod est loco actus. Ut hoc nomen domus, utrum significet communiter materiam et formam, puta quod domus significet tegumentum constitutum ex cæmento et lapidibus ordinatum ut decet (nam tegumentum est sicut forma, cæmentum et lapides ut materia); aut prædictum nomen significet tantum actum et speciem, scilicet tegumentum.

1706. — Similiter, utrum hoc nomen linea significet dualitatem et longitudinem, aut dualitatem tantum. Hoc autem ideo dicit, quia Platonici posuerunt numeros esse formas magnitudinum. Dicebant enim quod punctus nihil aliud est

quam unitas positionem habens; ita quod positio sit quasi materiale unitas ut formale. Et similiter ponebant, quod dualitas erat forma lineæ, ita quod linea nihil aliud est quam dualitas in longitudine. Quærit ergo Philosophus, utrum hoc nomen linea significet dualitatem tantum, quasi formam; aut dualitatem in longitudine, sicut formam in materia. Et similiter, utrum hoc nomen animal significet animam in corpore, quasi formam in materia; aut animam tantum, quæ est forma corporis organici.

1707. — Deinde cum dicit « erit autem »

Ostendit quid sequatur, si quis dicit, quod nomina specierum utroque modo se habent in significando: ut scilicet quandoque significant formam tantum, quandoque autem formam in materia: et est quod de utroque in utraque significatione animal accipietur non univoce, quasi una ratione dictum; sed analogice, sicut est in illis, quæ habent nomen unum, propter hoc quod referuntur ad unum. Nomen enim speciei non dicetur de composito, nisi secundum ordinem ad hoc, quod dicitur secundum formam tantum, sicut Platonici posuerunt. Ponebant enim quod homo, qui est compositus ex materia et forma, dicitur per participationem hominis idealis, qui est forma tantum.

1708. — Deinde cum dicit « verum et hæc »

Ostendit Philosophus ad quid tendit prædicta quæstio; dicens quod si nomen speciei significet substantiam compositam, aut significet formam tantum, hoc facit differentiam quantum ad aliquid; sed ad quæstionem substantiæ sensibilis nullam differentiam facit. Manifestum enim est quod substantia sensibilis composita est ex materia et forma.

1709. — Ad quid autem differat, utrum sic vel sic se habent, consequenter manifestat. Manifestum est enim quod si aliqua res est, quæ sit forma tantum

et actus, quod quid erat esse « existit » ei, » idest quod quid erat esse ejus, idem erit cum ea : sicut idem est « anima » et animæ esse, » idest anima est quidditas animæ. Si vero aliquid est compositum ex materia et forma, non erit idem in ipso quod quid erat esse et res ipsa ; sicut non idem est homini esse, et homo. Nisi forte homo dicatur anima tantum, secundum illos, qui dicunt, quod nomina specierum significant formam tantum. Et sic patet, quod aliqua res est, cui idem est quod quid erat esse suum ; scilicet quæ non est composita ex materia et forma, sed forma tantum.

1710. — Et hujus ratio est, quia quod quid erat esse est id quod significat definitio. Definitio autem significat naturam speciei. Si autem aliqua res est, quæ sit composita ex materia et forma, oportet quod in illa re sit aliquid præter naturam speciei. Cum enim materia sit individuationis principium, oportet quod in quolibet composito ex materia et forma sint principia individuantia, quæ sunt præter naturam speciei. Unde hujusmodi res non tantum est quidditas sua, sed aliquid præter hoc. Si qua vero res est, quæ sit forma tantum, non habet aliqua principia individuantia præter naturam speciei, cum ipsa forma per se existens per seipsam individuetur. Et ideo ipsa res nihil aliud est quam quod quid est esse suum.

1711. — Sic igitur patet, quod si nomen speciei significet formam tantum, cujuslibet rei idem est quod quid erat esse et esse suum ; sicut homo erit quod quid est esse suum, et equus, et omnia hujusmodi. Si autem nomina speciei significant compositum ex materia et forma, tunc non idem erit rebus quod quid erat esse earum.

1712. — Deinde cum dicit « non videtur »

Prosequitur secundum prædictorum, scilicet quod forma sit aliquid præter partes materiæ ; dicens, quod Platonicis moventibus istam quæstionem, non videtur, quod syllaba sit ex ele-

mentis et ex compositione ; quasi compositio, quæ est forma syllabæ, sit pars materialis syllabæ, sicut elementa vel literæ. Neque videtur eis quod domus sit cæmentum et compositio, quasi domus constituatur ex his quasi ex partibus materiæ.

1713. — Et in hoc recte dicunt ; quia si forma esset una de partibus materiæ, dependeret ex materia. Et hoc videmus esse falsum ; quia compositio et mixtio, quæ sunt formalia principia, non constituuntur ex his quæ componuntur aut miscentur, sicut nec aliquod aliud formale constituitur ex sua materia, sed e converso. Subliminare enim constituitur ex compositione, quæ est forma ejus, et non e converso.

1714. — Ergo, si ponatur quod animal et bipes sint materia hominis, homo non erit animal et bipes, sed erit aliquid aliud præter hoc. Nec erit elementum neque ex elementis, sed erit tantum forma, ut dicunt Platonici, qui auferunt materiam a definitionibus. Sed contra hanc positionem videtur esse dicendum, quod si id quod est forma tantum præter materiam esset substantia et principium essendi, non poterunt dicere quod hoc particulare sit illa substantia separata, scilicet quod homo sensibilis sit compositus ex materia et forma, homo autem sit forma tantum.

1715. — Deinde cum dicit « necessarium itaque »

Prosequitur tertium prædictorum ; scilicet quod formæ secundum Platonicos sunt sempiternæ et incorruptibiles. Unde concludit ex dictis quod necessarium est formam aut esse sempiternam, ut Platonici posuerunt ponentes ideas, quas dicebant formas rerum esse sempiternas : aut necesse est formam esse corruptibilem per accidens, sine hoc quod corruptatur per se. Et similiter, facta per accidens, sine hoc quod fiat per se. Quod conceditur secundum sententiam Aristotelis, qui non posuit formas separatas, sed in materia existentes.

1716. — Quod autem formæ non possint corrumpi per se, nec generari, ex quo utrumque prædictorum dependet, monstrat consequenter per hoc quod superius probatum est, quod nullus facit formam, neque forma generatur, neque efficitur per se; sed per se efficitur et generatur hoc particulare. Et ratio est, quia omne quod fit, fit ex materia. Unde hoc particulare, cum sit compositum ex materia et forma, fit et generatur « ex his, » scilicet principiis materialibus et individuantibus. Supra autem dictum est quod forma non est elementum, neque ex elementis. Unde sequitur quod forma nec fit nec generatur per se.

1717. — Deinde cum dicit « si autem »

Prosequitur *quantum* prædictorum; scilicet quod Plato ponebat formas separatas a materia. Et circa hoc tria facit. Primo ostendit quid sit dubium circa hanc positionem; dicens quod non est manifestum si « substantiæ, » idest formæ rerum corruptibilium, sint separabiles, ut Platonici posuerunt.

1718. — Secundo « attamen quia »

Ostendit quid manifestum esse videtur circa hoc; et dicit manifestum esse, quod quorundam corruptibilium formas non contingit separari, « quæcumque » scilicet non possibile est esse præter materias suas, sicut domus aut vas, quia forma domus aut vasis non potest esse sine propria materia.

1719. — Tercio « forsitan quidem »

Excludit obviacionem; dicens, quod formæ artificialium forsitan non sunt substantiæ, nec ipsæ sunt aliquid per se, unde separari non possunt. Et similiter nullum aliorum artificialium, quæ non sunt secundum naturam; quia solum materia in rebus artificialibus ponitur esse substantia, formæ autem artificiales accidentia sunt. Formæ vero naturales sunt de genere substantiæ. Et propter hoc Plato non posuit formas artificiales

esse separatas a materia, sed solum formas substantiales.

1720. — Deinde cum dicit « quare » dubitatio »

Ostendit quid manifeste sit contra positionem Platonis; dicens, quod si quis ponat esse formas separatas, ut Platonici posuerunt, dubitatio, quam Antisthenici dubitaverunt, licet viderentur indocti, habebit locum contra Platonicos. Dicebant enim quod non est aliquid definire definitione significante quidditatem rei. Quia, cum quidditas rei sit simplex, non convenienter significatur per orationem compositam ex multis. Videmus enim quod « terminus, » id est definitio, quæ assignatur rei, est oratio longa ex multis composita; unde non significat quid est, sed « quale » quid, » id est cui simile est aliquid. Sicut si aliquis dicat, quod definitio argenti non significat argentum, sed significat tale quale est plumbum vel stannum.

1721. — Unde ad solvendum istam dubitationem oportet dicere, quod substantia, quæ definitur, sive sit intellectualis, sive sit sensibilis, oportet quod sit composita. Ea vero, ex quibus primo componitur, cum sint simplicia, non contingit definiri. Dictum est enim supra, quod ratio definitiva adjungit aliquid alteri, quorum unum est ut forma, aliud ut materia. Nam genus sumitur a materia, et differentia a forma, ut dictum est supra; unde, si species rerum essent tantum formæ, ut Platonici posuerunt, non contingeret eas definiri.

1722. — Deinde cum dicit « palam » autem »

Postquam determinavit de formis secundum quod comparantur ad ideas introductas a Platone, nunc determinat de formis per comparisonem ad numeros. Plato enim ponebat formas et substantias rerum, reducendo per modum cujusdam assimilationis formas ad numeros. Et dividitur in quatuor, secundum quod quatuor modis assimilatur

formas numeris. Dicit ergo *primo*, quod manifestum est, quod si numeri aliquo modo sint substantiæ rerum et formæ, sic sunt, sicut ex præmissis accipi potest; non autem sunt numeri unitatum sicut Platonici dicunt. Dicitur autem numerus unitatum, numerus simplex et absolutus. Numerus autem applicatus ad res, dicitur numerus rerum, sicut quatuor canes vel quatuor homines; quo quidem modo substantiæ rerum, quas significant definitiones, possunt dici numeri. Est enim definitio divisibilis in duo: quorum unum se habet ut forma, aliud ut materia, ut superius dictum est. Et iterum est in indivisibilia divisibilis. Divisio enim definitionis oportet quod per aliqua indivisibilia terminetur: non enim definitiones procedunt in infinitum. Puta, si definitio hominis dividatur in animal et rationale, definitio animalis in animatum et sensibile; non procedet hoc in infinitum, cum non sit procedere in infinitum in causis materialibus et formalibus, ut in secundo probatum est. Et sic definitionis divisio non assimilatur divisioni quantitatis continuæ, quæ est in infinitum; sed divisioni numeri, qui est divisibilis in indivisibilia.

1723. — « Et quemadmodum »

Ponit *secundam assimilationem* substantiæ, quam significat definitio, ad numeros. Et dicit, quod si aliquid addatur vel subtrahatur alicui numero, etiam si sit minimum, non erit id idem numerus secundum speciem. Minimum enim in numeris est unitas; quæ si addatur in ternario, surgit quaternarius, quæ est alia species numeri: si vero abstrahatur ab eodem, remanet binarius, qui est etiam alia species numeri. Et hoc ideo, quia illa ultima differentia dat speciem numero.

1724. — Et similiter est in definitionibus, et in quod quid erat esse, quod significat definitio; quia quocumque minimo addito vel ablato, est alia definitio, et alia natura speciei. Sicut enim substantia animata sensibilis tantum, est

definitio animalis: cui si addas et rationale, constituis speciem hominis: si autem subtrahas sensibile, constituis speciem plantæ, quia etiam ultima differentia dat speciem.

1725. — « Et numerum »

Ponit *tertiam assimilationem*; et dicit, quod numerus est id quod est unum. Est enim per se unum numerus, inquantum ultima unitas dat numero speciem et unitatem; sicut etiam in rebus compositis ex materia et forma, per formam est aliquid unum, et unitatem et speciem sortitur. Et propter hoc loquentes de unitate numeri, ac si numerus non esset unus per seipsum, non possunt dicere quo est unus, si est unus. Cum enim componatur ex multis unitatibus, aut non est unus simpliciter, sed unitates aggregantur in eo per modum coacervationis, quæ non facit simpliciter unum, et per consequens nec ens in aliqua specie constituunt: et sic numerus non est aliqua species entis; aut si numerus est unus simpliciter, et non per seipsum, dicendum est quid facit eum unum ex multis unitatibus: quod non est assignare.

1726. — Et similiter definitio est una per seipsam: et sic non habent aliquid assignare per quod fiat unum. Et hoc rationabiliter accidit: quia per eandem rationem substantia, quam significat definitio, est ita unum sicut et numerus, scilicet per se, ex hoc quod una pars ejus est ut forma alterius. Et non est una ut indivisibile, sicut unitas ac punctum, sicut quidam dixerunt; sed quia unaquæque earum est una forma et natura quædam.

1727. — « Et quemadmodum »

Ponit *quartam assimilationem*; et dicit quod sicut numerus non suscipit magis aut minus, ita nec substantia quæ dicitur secundum speciem, licet forte illa quæ dicitur secundum materiam. Sicut enim ratio numeri in aliquo determinato consistit, cui non est addere nec subtrahere, ut dictum est, ita et ratio

formæ. Sed magis et minus contingit ex hoc quod materia perfectius vel minus perfecte formam participat. Unde etiam albedo non suscipit magis et minus, sed album.

1728. — Deinde cum dicit « de generatione »

Epilogat quæ dicta sunt ; dicens, quod dictum est « de generatione et corruptione talium substantiarum, » scilicet formalium, quomodo contingit, quia per accidens ; et quomodo est impossibile, quia per se ; et de analogia, idest reductione earum ad numerum per viam assimilationis.

LECTIO IV.

*Quæ de materia sciri oporteat, manifestat; et quomodo
in omnibus materia reperitur.*

6 IV. De materiali autem substantia oportet non latere, quia etsi ex eodem
20 omnia primo, aut eisdem, aut primis, et eadem materia ut principium his quæ fiunt; est tamen aliqua propria cuiuslibet; ut phlegmatis prima materia, dulcia aut crassa; cholerae vero, amara, aut alia quædam. Forsan autem hæc ex eodem.

Fiunt autem plures materiae ejusdem quando alterius altera fiunt, ut phlegma ex crasso et dulci, si crassum ex dulci. Ex cholera vero per resolvere choleram in primam materiam. Dupliciter enim hoc ex hoc: aut quia primum erit, aut quia ex resolutio in principium.

Contingit autem, una materia existente, fieri diversa propter motum causam; utputa ex ligno, et arca et lectus. Quorundam vero altera materia ex necessitate alteris existentibus; ut serra non utique fiet ex ligno, nec in movente causa hæc. Non enim faciet serram ex lana aut ligno.
30 Si vero idem contingit ex alia materia facere, palam quia ars et principium, quod est ut movens, idem. Nam si et materia altera, et movens, et quod factum est.

Quando itaque aliquis quæsierit quid causa? quoniam pluribus modis dicuntur causas omnes dicere oportet causas contingentes. Ut hominis quæ causa ut materia? Equidem menstrua. Quid autem ut movens? Equidem sperma. Quid ut species? Quod quid erat esse. Quid ut cuius causa? Finis.
9 Forsan autem hæc ambo idem.

Oportet autem proximas causas dicere, quæ materia, non ignem, aut terram, sed propriam.

Circa naturales quidem substantias et generabiles necesse sic versari, si quis recte versatur; si profecto hæc causæ et tot, et oportet causas cognoscere.

In naturalibus quidem et sempiternis substantiis alia ratio. Forsan quædam non habent materiam, aut non talem, sed solum secundum locum mobilem.

Neque quæcumque ita natura quidem, non substantia vero, non est his materia, sed quod subicitur substantia. Puta eclipsis quæ materia? Non enim est, sed luna quod patitur. Quæ causa movens et corruptens lumen? terra. Quod autem cuius gratia, forsitan non. Quod vero ut species, ratio, sed non manifesta, si non cum causa fuerit ratio. Ut quid eclipsis? Privatio luminis. Si vero addatur, a terra in medio objecta, quæ cum causa ratio hæc. Somni vero non manifestum quid primum patiens, sed quod animal etiam primum. Verum hoc secundum quid. Et quid est primum, cor an aliud aliquid? Deinde a quo? Deinde quid passio quæ illius et non totius? quia immobilitas talis? utique, sed hoc per aliquid pati quod primum.
20

Quoniam vero quædam sine genere C. V ratione et corruptione sunt et non sunt, ut puncta, si quidem sunt, et totaliter species et formæ. (Non enim album fit, sed lignum album aut ex aliquo et aliquid omne quod fit.) Non omnia utique contraria fient ex invicem. Sed aliter albus homo ex nigro homine, et album ex nigro. Nec omnis materia est; sed quorum generatio et transmutatio adinvicem. Quæcumque autem sine transmutari sunt aut non, non est horum materia.

Habet autem dubitationem quomodo ad contraria, materia uniuscujusque se habet. Ut si corpus potentia sanum contrarium vero infirmitas sanitatis, tunc ambo potentia. Et aqua potentia vinum et acetum. Aut huius quidem secundum habitum et secundum speciem materia, illius vero secundum
30

privationem et corruptionem secundum naturam.

Dubitatio autem quædam est, et quare vinum non materia aceti, nec potentia acetum, quamvis fiat ex ipso acetum. Et vivens potentia mortuus.

Aut non, sed secundum accidens corruptiones. Animalis vero materia, hoc

secundum corruptionem mortui potentia et materia, et aqua aceti. Fit enim ex his, ut ex die nox. Et quæcumque itaque sic transmutantur ad invicem, ad materiam oportet redire. Ut si ex mortuo animal, in primam materiam, deinde fit animal. Et acetum in aquam, deinde fit vinum.

1729. — Postquam Aristoteles persecutus est ea, quæ consideranda erant circa formale principium substantiæ, *nunc determinat de principio materiali: et dividitur in partes tres.* Primo enim determinat de principio materiali *per comparisonem ad ea quæ sunt ex materia.* Secundo per comparisonem ad alias causas, ibi, « Contingit autem una « materia existente. » Tertio per comparisonem ad transmutationem generationis et corruptionis, cujus subjectum est materia, ibi, « Quoniam vero quædam sine generatione. » Circa primum duo facit. Primo *manifestat, utrum omnium sit una vel plures species materiæ.* Et dicit, quod oportet non latere circa materiale principium, quia licet omnia sint ex eodem primo materiali principio, quod est materia prima, de se nullam habens formam, aut ex eisdem materialibus principiis « aut primis » (quod dicitur propter quatuor elementa, quæ sunt principia materialia communiter omnibus generabilibus et corruptibilibus); et licet sit eadem materia, ut « principium his quæ fiunt, » (quod dicit propter hoc, quod materia non est tantum principium in esse, sed etiam in fieri); licet etiam prima materia et elementa communiter se habeant ad elementata: tamen cujuslibet rei est aliqua materia propria. Ut materia propria phlegmatis non simpliciter, sed in genere, sunt dulcia et pingua: hæc enim habent quamdam affinitatem cum phlegmate ratione suæ humiditatis. Cholera vero prima materia, sunt amara, aut alia quædam hujusmodi: in amaris enim videtur calor omnino habere dominium super humiditatem usque ad ejus consumptionem. Et sic ratione siccitatis

et caliditatis, affinitatem habet cum cholera. Sed hæc duæ materiæ, scilicet amara et dulcia, forsan sunt ex aliquo principio materiali priore. Addidit autem « forsan, » quia quorundam est sic diversa materia, quod eorum materiæ non reducuntur in aliquam priorem, sicut corpora corruptibilia et incorruptibilia.

1730. — Ex his igitur, quæ hic dicuntur, accipitur quod prima materia est una omnium generabilium et corruptibilium; sed propriæ materiæ sunt diversæ diversarum.

1731. — « Fiunt autem »

Secundo dicit *quomodo e contrario unius sunt plures materiæ;* dicens, quod ejusdem rei sunt plures materiæ, quando una earum est alterius materia. Sicut materia phlegmatis sunt pingue et dulce, si pingue est ex dulci. Pinguis enim sapor inter medios sapores computatur; medii autem sapores fiunt ex extremis, qui sunt dulce et amarum. Sed pingue est proximum dulci. — Considerandum vero est, quod in istis exemplis materiam alicujus posuit ex quo aliquid fit, licet non sit permanens, sed transiens.

1732. — Ne igitur aliquis existimaret, quod semper aliquid fieri diceretur ex materiali principio et non e converso, subjungit, quod etiam ex cholera dicitur aliquid fieri per resolutionem cholerae in primam materiam; et e contra cholera fit ex prima materia. Quia dupliciter dicitur aliquid fieri ex altero: aut quia illud ex quo fit, est ei principium naturaliter in via generationis: hujusmodi enim est materiale principium; aut quia factio est resolutio

in principium materiale, ita scilicet quod ex composito per resolutionem, materiale principium fieri dicatur. Fit enim corpus mixtum ex elementis per compositionem; elementa vero ex corpore mixto per resolutionem.

1733. — Deinde cum dicit « con-
« tingit autem »

Determinat de materia per comparisonem ad alias causas. Et primo per comparisonem ad agentem tantum, qui ex materia aliquid facit: quæ quidem comparatio pertinet ad materiam secundum quod est principium fiendi. Secundo per comparisonem ad omnes causas, prout materia est principium cognoscendi, ibi, « Quando itaque ali-
« quis quæsierit. » Quia vero superius dixerat, quod una erat prima materia omnium, posset aliquis dubitare quomodo ex materia una omnium, diversitas rerum procederet. Antiqui enim naturales attribuebant hoc casui, tol-
lentes causam agentem, et ponentes per raritatem et densitatem ex una materia rerum diversitatem produci.

1734. — Hoc ergo removens Philosophus dicit primo, quod contingit, una materia existente, fieri diversa propter moventem causam: aut quia est alia et alia causa movens; aut quia eadem causa movens habet se ad operandum diversa diversimode. Quod maxime in artificialibus patet. Videmus enim ex ligno fieri arcam et lectum ab uno artifice, secundum diversas formas artis, quas apud se habet.

1735. — Quia vero, licet materia prima sit communis omnibus, tamen materiæ propriæ sunt diversæ diversorum: ideo ne aliquis totam diversitatem rerum attribueret moventi, et nullo modo materiali principio, subjungit quod in quibusdam diversorum ex necessitate est diversa materia, propria scilicet. Non enim quodlibet natum est fieri ex qualibet materia; sicut serra non fit ex ligno. Neque est in potestate artificis ut hoc faciat, nunquam enim unam materiam attribuit cuilibet operi:

non enim potest facere serram ex ligno vel lana, quæ propter mollitiem suam non sunt apta ad opus serræ, quod est secare.

1736. — Patet igitur, quod diversitas rerum est ex movente et materia. Si ergo conveniat aliquid idem secundum speciem fieri ex alia materia, sicut phialam ex auro et argento, manifestum est, quod principium movens oportet esse idem, scilicet artem. Si enim materia esset diversa et movens diversum, necesse esset, quod et factum esset diversum.

1737. — Deinde cum dicit « quando
« itaque »

Determinat de materia per comparisonem ad alias causas, secundum quod materia est cognitionis principium. Et circa hoc duo facit. Primo ostendit quod oportet reddere materiam cum aliis causis in generabilibus et corruptibilibus. Secundo ostendit quomodo se habet materia in substantiis naturalibus perpetuis, ibi, « In naturalibus qui-
« dem. » Tertio quomodo se habet in accidentibus, ibi, « Neque quæcumque
« ita quidem natura. » Circa primum tria facit. Primo enim, quia antiqui naturales assignabant tantummodo causam materiale, dicit quod quando aliquis de aliquo quærit quid est causa ejus? cum pluribus modis dicantur causæ, oportet omnes causas assignare « contingentes », idest quæ contingant esse illius rei. Non enim habent omnes causas omnia. Naturalia tamen, et maxime generabilia et corruptibilia, omnes causas habent. Ut hominis causa quasi materia in generatione ipsius sunt menstrua. Causa movens « sperma, » in quo est virtus activa. Causa formalis « quod quid erat esse, » idest illud quod significatur per definitionem ejus. Sed finis est cujus causa. Hæ autem duæ causæ, scilicet finis et forma, forte sunt idem numero. Quod quidem dicit, quia in quibusdam sunt idem, in quibusdam non. Finis enim generationis hominis est anima. Finis vero operationis ejus est felicitas.

1738. — *Secundo* ibi « oportet autem »

Ostendit quod non solum oportet assignare omnes causas, sed oportet etiam dicere causas proximas, ut incipiendo a causis primis perveniamus ad causas proximas. Per causas enim primas habetur cognitio de re aliqua solum in universali et imperfecte. Per causas autem proximas habetur cognitio rei et perfecta. Sicut si quis quærat causam materiale[m] hominis, non debet assignari pro causa, ignis aut terra quæ sunt materia communis omnium generabilium et corruptibilium; sed debet assignari propria materia, ut et caro, et os, et huiusmodi.

1739. — *Tertio* ibi « circa naturalibus »

Epilogat quod dictum est; et dicit quod circa naturales substantias et generabiles necesse est sic versari, si quis recte consideret causas, ut scilicet omnes assignentur et proximæ. Et hoc est necesse, ex eo quod hæ causæ sunt tot, ut dictum est. Et oportet causas cognoscere ad hoc quod aliquid sciatur, quia scire est causam cognoscere.

1740. — Deinde cum dicit « in naturalibus »

Ostendit *quomodo sit materia in substantiis naturalibus et perpetuis*, scilicet in corporibus cælestibus; dicens, quod in naturalibus et perpetuis substantiis, scilicet corporibus cælestibus, non est simili[ter] materia sicut in corporalibus generabilibus et corruptibilibus. Forsan quidem enim tales substantiæ non habent materiam; aut si habent, non habent talem qualem habent generabilia et corruptibilia, sed solum secundum potentiam quæ est in motu locali.

1741. — Ut enim supra dictum est, in rebus generabilibus et corruptibilibus generatio et corruptio inducit in cognitionem materiæ, quia in generatione et corruptione oportet esse unum subjectum commune ad privationem et formam; unde, cum in corpore cælesti

non sit potentia ad privationem formæ, sed solum ad diversa loca, non habet materiam quæ sit in potentia ad formam et privationem, sed quæ est in potentia ad diversa loca.

1742. — Corpus autem comparatur ad locum non sicut materia ad formam, sed magis sicut subjectum ad accidens. Et licet comparatio subjecti ad accidens sit quodammodo ut materiæ ad formam, non tamen subjectum est omnino materia, sicut infra dicitur. Et sic corpus cæleste universaliter nullo modo habet materiam, si subjectum materiam non dicit; vel habet materiam ad ubi, si subjectum dicatur materia.

1743. — Deinde cum dicit « neque quæcumque »

Ostendit *quomodo materia attribuitur accidentibus*; et dicit, quod illa, quæ sunt secundum naturam, non tamen sunt substantiæ, sed accidentia, non habent materiam ex qua sint, sed substantia est eis subjectum. Subjectum autem habet aliquid simile materiæ, inquantum est receptibile accidentis. Differt autem a materia, inquantum materia non habet actu esse nisi per formam; subjectum autem non constituitur in esse per accidens.

1744. — Si ergo quæretur quæ sit causa eclipsis, non est assignare quæ sit materia; sed luna est subjectum patiens talem passionem. Causa autem movens, quæ corrumpit lumen, est terra interposita diametraliter inter solem et lunam. Causam vero finalem forsitan non est assignare. Ea enim, quæ ad defectum pertinent, non sunt propter finem, sed magis proveniunt ex necessitate naturæ, vel causæ agentis. Dicit autem « forsitan, » quia consideratio causarum circa singula quæ contingunt in motibus cælestibus est valde difficilis. Causa vero formalis eclipsis est definitio ejus. Sed hæc definitio non est manifesta, nisi in ea ponatur causa; ut ratio eclipsis lunæ est privatio luminis in luna. Sed, si addatur, quod ista privatio est a terra in medio objecta inter solem et lunam

diametraliter, hæc definitio erit cum causa.

1745. — Similiter hoc patet in hoc accidente quod est somnus. Sed in somno non est manifestum quid est primum subjectum patiens hanc passionem; sed hoc est manifestum quod animal est subjectum somni. Sed secundum quid primo somnus insit animali, utrum sit cor, vel aliquid aliud tale, non est manifestum; cum quidam ponant primum instrumentum sensus esse cerebrum, quidam vero cor. Somnus autem est quies operationis sensibilis. Deinde oportet considerare, habito subjecto somni, a quo sicut a causa agente sit somnus; utrum ab evaporatione alimenti, aut labore, aut aliquo huiusmodi. Deinde oportet considerare quæ passio sit somnus, illius scilicet secundum quod primo inest somnus animali, et non totius animalis; quia somnus est quædam immobilitas; sed ea competit animali per aliquod primum, quod est subjectum talis passionis. Et illud primum oportet poni in definitione somni, sicut et quodlibet accidens definitur per proprium suum primum subjectum. Color enim definitur per superficiem et non per corpus.

1746. — Deinde cum dicit « quoniam »

Determinat de materia per *comparationem ad transmutationem unius ad alterum*. Et ideo primo ostendit *quomodo diversimode fit transmutatio in diversis*. Secundo movet quasdam dubitationes, ibi, « Habet autem dubitationem. » Dicit ergo primo, quod quædam quandoque sunt et quandoque non sunt « sine generatione et corruptione, » idest sine hoc quod ipsa per se generentur et corrumpantur; sicut puncta, et universaliter omnes species et formæ, sive sint substantiales sive accidentales. Non enim album per se loquendo fit, sed lignum album: omne enim quod fit, fit « ex aliquo, » scilicet materia, et fit aliquid, ad quod terminatur generatio, quod est forma: et sic omne quod fit,

est compositum ex materia et forma. Unde ea quæ sunt formæ tantum, per se fieri non possunt. Cum ergo dicitur quod contraria fiunt ex invicem, diversimode intelligendum est in compositis et simplicibus. Aliter enim fit albus homo ex nigro homine, et aliter nigrum ex albo: quia albus homo significat aliquid compositum, et ideo per se potest fieri: sed album significat formam tantum, unde non fit nisi per accidens ex nigro.

1747. — Patet ergo ex prædictis, quod non cujuslibet rei est materia, sed illorum quæ per se generantur et transmutantur in invicem. Illa vero, quæ quandoque sunt et quandoque non sunt sine hoc quod transmutentur per se, ita se habent quod eorum materia non est ex qua sint; sed habent subjectum, in quo sunt, pro materia.

1748. — Deinde cum dicit « habet autem »

Movet duas quæstiones circa prædicta. Quarum *prima* est, quomodo materia se habeat ad contraria: utrum scilicet, ita sit, quod in omnibus quæ videntur contrarietatem aut oppositionem habere, materia æqualiter vel eodem ordine sit in potentia ad utrumque oppositorum. Sicuti sanitati opponitur infirmitas, et subjectum unum in potentia ad utrumque æqualiter est, et eodem ordine. Est enim sanitas æqualitas quædam humorum. Infirmitas vero inæqualitas. Inæqualitas vero et æqualitas eodem ordine se habent ad suum subjectum. Videtur ergo quod ad vinum et acetum sicut ad contraria, aqua, quæ est materia humorum, sit in potentia, et æqualiter se habeat ad utrumque.

1749. — Sed Philosophus dicit solvendo, quod hoc non est ita. Forma enim vini se habet ut habitus quidam et species, forma autem aceti est ut privatio quædam et corruptio vini. Sic igitur materia se habet per prius quidem ad vinum sicut ad habitum et ad speciem, ad acetum autem sicut ad

privationem et corruptionem vini. Et ita non comparatur ad acetum nisi mediante vino.

1750. — Deinde cum dicit « dubiatio autem »

Secundam dubitationem movet, quæ talis est. Illud, ex quo fit aliquid, videtur esse materia illius; sicut ex elementis fiunt corpora mixta, et sunt eorum materia. Cum igitur ex vino fiat acetum, et ex vivo fiat mortuum, dubitatur, quare vinum non sit materia aceti, et vivum materia mortui, cum ordinentur ad ea, sicut potentia ad actum.

1751. — Sed ad hoc respondetur, quod acetum est corruptio ipsius vini, mortuum vero corruptio vivi: non ergo acetum fit ex vino sicut ex materia, neque mortuum ex vivo: sed secundum accidens dicitur ex eo fieri, inquantum fit ex materia ejus. Unde scyphus non est materia phialæ, sed argentum. Similiter vivum non est materia mortui, sed sunt elementa.

1572. — Quod autem ex vivo dicitur fieri mortuum, vel ex vino acetum, si referantur ad ipsam formam vini vel animalis, hæc præpositio Ex, significabit ordinem; quia scilicet in eadem materia, post formam vini, est acetum, et post formam animalis est mortuum. Per quem modum dicimus quod ex die fit nox. Et ideo quæcumque sic transmutantur adinvicem, sicut ex vino fit acetum, et ex animali mortuum, non

fit conversio transmutationis nisi redeatur ad materiam. Sicut si ex mortuo debet fieri animal vivum, oportet quod redeatur ad materiam primam, inquantum corpus mortuum resolvitur in elementa, et ex elementis iterum ordine debito venit ad constitutionem animalis. Et similiter de aceto et vino.

1753. — Et hujus ratio est, quia quandocumque materia se habet ad diversa secundum ordinem, non potest ex posteriori rediri in id quod præcedit secundum ordinem. Sicut in generatione animalis ex cibo fit sanguis, et ex sanguine semen et menstruum, ex quibus generatur animal. Non potest autem mutari ordo, scilicet ut ex semine fiat sanguis, aut ex sanguine cibus, nisi per resolutionem ad primam materiam, ex eo quod cujuslibet rei est determinatus modus generationis. Et similiter, quia materia vini non comparatur ad acetum nisi per vinum, inquantum scilicet est corruptio vini. Similiter est de mortuo et vivo, et de cæco et vidente, et cæteris: et ideo a talibus privationibus non fit reditus ad habitus, nisi per resolutionem in primam materiam.

1754. — Si autem sit aliqua privatio ad quam materia immediate ordinatur, quæ scilicet nihil aliud significat nisi negationem formæ in materia sine ordine ad formam; a tali privatione poterit fieri reditus ad formam, sicut a tenebris ad lucem, quia nihil aliud sunt nisi absentia lucis in diaphano.

LECTIO V.

Quænam causa sit ut definitiones et materia unum sint in omnibus, et unionis materiæ ac formæ, ex dubitationis solutione manifestat.

C. VI. De dubitatione vero dicta circa definitiones et numeros, quæ causa essendi unum, deinceps dicendum esse videtur. Omnium enim quæcumque plures partes habent, et non est ut acervus quod totum, sed aliquid inest totum præter partes, est aliqua causa. Quoniam et in corporibus his quidem tactus causa est unum essendi, aliis vero viscositas, aut aliqua passio altera talis. Definitio vero ratio est una, non conjunctione, quemadmodum est Ilias, sed per unius esse. Quid igitur est quod facit unum hominem, et propter quid unum, sed non multa, puta animal et bipes?

Aliterque, et si est (ut ajunt quidam) ipsum aliquid animal, et ipsum bipes. Quare namque non illa ipsa homo est? Et erunt secundum participationem homines non hominis, et neque unius, sed duorum, scilicet animalis et bipedis; et totaliter utique non erit homo unum, sed plura, animal et bipes.

Palam itaque quia sic quidem acceptantibus, ut consueverunt definire et dicere, non contingit reddere et solve dubitationem. Si autem (ut diximus) hoc quidem ut materia, illud vero forma, et hoc quidem potentia, illud vero actu, non adhuc dubitatio utique videbitur esse quod quæritur.

Est enim hæc dubitatio eadem, et si terminus vestimenti sit, rotundum æs. Sit enim utique signum nomen hujus rationis. Quære cum quæritur, quid causa est unum essendi rotundum et æs, non adhuc itaque dubitatio videbitur, quia hoc quidem materia, illud vero forma. Quid igitur hujus causa est, scilicet quod est potentia ens, actu sit præter faciens in quibus generatio? Nulla namque est causa altera ejus quod potestate sphaera, actu esse sphaeram; sed hoc erat quod quid erat esse utrique.

Est autem materia alia intellectualis, alia sensibilis. Et semper rationis hoc quidem materia, illud vero actus est, ut circulus figura superficialis.

Quæcumque vero non habent materiam, nec intellectualem nec sensibilem, statim quidem unum aliquid est unumquodque eorum, quemadmodum et quod ens, aliquid hoc, quod quale, quod quantum. Quapropter et non inest definitionibus nec ens, nec unum. Et quod quid erat esse statim unum aliquid est, sicuti et ens aliquid. Quapropter non est aliqua alia causa unum essendi nulli horum, neque essendi ens aliquid. Statim enim unumquodque est ens aliquid, et unum aliquid, non ut in genere et ente et uno, nec ut separabilibus existentibus præter singularia.

Propter hanc vero dubitationem hi quidem participationem dicunt; et causam aliquam participationis, et quid participare dubitant; hi enim coexistentiam animæ, ut Lycophron ait esse scientiam ejus quod est scire et animæ; alii vero compositionem, aut conjunctionem animæ cum corpore, vivere.

Equidem eadem ratio in omnibus. Etenim sanum esse, erit aut coexistentia, aut colligatio, aut conjunctio animæ et sanitatis; et æs esse trigonum, compositio æris et trigoni; et album unum esse compositio superficialiei et albedinis.

Causa vero quia potentiæ et actus quærunt unum faciens et differentiam. Est autem (ut dictum est,) et ultima materia et forma idem, et hæc potentia, hæc actu. Quare simile est quærere unius quæ causa, et unum essendi. Unum epim aliquid unumquodque, et quod potentia, et quod actu unum aqualiter est. Quare causa nulla alia, nisi ut quasi movens ex potentia ad actum. Quæcumque vero non habent materiam, omnia simpliciter quod vere entia aliquid.

SYNOPSIS

(Lect. V.)

Prosequitur tractatum de substantia sensibili 1306-1767.

(determinat de essentia substantiarum sensibilibum per rationes logicas et communes
determinat per propria principia 1681-1767. | 1306-1680.)

(continuat se ad præcedentia 1681-1685.)

prosequitur intentum 1686-1767.

(determinat de materia et forma, 1686-1754.)

determinat de unione materiæ et formæ ad invicem 1755-1767.

movet dubitationem duplici ratione 1755-1757.

solvit 1758-1764.

via ad solutionem 1758.

solutio secundum hanc viam 1759-1764.

in naturalibus 1759.

in mathematicis 1760-1761.

in his quæ omnino sunt a materia separata 1762-1764.

excludit quorundam falsas opiniones 1765-1767.

ponit has opiniones 1765.

eas excludit 1766.

causa horum errorum 1767.

1755. — Postquam Philosophus determinavit de principio materiali et formali, nunc intendit determinare de unione eorum adinvicem; et circa hoc tria facit. Primo enim movet dubitationem. Secundo solvit, ibi, « Palam itaque, quia sic quidem acceptantibus. » Tertio excludit falsas opiniones circa prædictam quæstionem, ibi, « Propter hanc vero dubitationem. » Circa primum duas ponit rationes, ex quibus ostenditur quæstio esse dubitabilis; dicens, quod circa hanc quæstionem, quæ superius tacta est circa definitiones et numeros, quid faciat utrumque esse unum, hoc considerandum est, quod omnia, quæ habent plures partes, et totum in eis non est solum coacervatio partium, sed aliquid ex partibus constitutum, quod est præter ipsas partes, habent aliquid, quod facit in eis unitatem. In quibusdam enim corporibus sic unitatem habentibus, causa unitatis est contactus, in quibusdam viscositas, aut aliquid aliud hujusmodi.

1756. — Manifestum autem est quod definitiva ratio est una ex pluribus constans. Nec est una per solam coacervationem partium « sicut Ilias, » idest

poema factum de historia Trojana, quod per solam aggregationem est unum. Definitio autem est unum simpliciter. Est enim significativa unius. Unde merito dubitatur quid est quod faciat definitionem hominis esse unam, et hominem cujus ratio est definitio. Cum enim homo sit animal et bipes, quæ videntur esse duo, merito dubitatur quare homo est unum et non plura.

1757. — Secundo ibi « aliterque et »

Ponit secundam rationem, quæ quæstionem reddit dubitabilem; dicens, quod alia ratio dubitationis accidit prædictæ quæstioni. Si enim est verum, quod quidam dicunt, si hoc ipsum quod est animal sit aliquod per se existens et separatum, et similiter hoc ipsum quod est bipes, quod Platonicus posuerunt: si enim sic est, merito queritur quare homo non est illa duo aggregata, ita quod homines particulares non sunt homines nisi per participationem hominis, nec per participationem alicujus unius, sed per participationem duorum, quæ sunt animal et bipes. Et secundum hoc homo non erit unum, sed duo, scilicet animal et bipes.

1758. — Deinde cum dicit « palam itaque »

Solvit prædictam dubitationem: et circa hoc duo facit. Primo *proponit unde appareat via ad solutionem dubitationis*; dicens, manifestum esse quod si aliqui acceptent quod dictum est de positione Platonis, et transmutent sic naturas rerum, quod ponant universalia separata, sicut Platonici determinare et dicere consueverunt, non contingit reddere causam unitatis hominis, et solvere dubitationem prædictam. Sed, si ponatur, sicut dictum est supra, quod in definitionibus sit unum sicut materia, aliud sicut forma; unum sicut potentia, aliud sicut actus: quæstio tam facilis est ad solvendum, quod dubitationem non videtur habere.

1759. — « Est enim »

Secundo secundum viam præmissam *solvit propositam dubitationem*. Et primo solvit eam *in naturalibus*, quæ generantur et corrumpuntur; dicens quod prædicta dubitatio est eadem ac si quæretur quare æs est rotundum? Ponamus enim, quod definitio hujus nominis, Vestis, sit æs rotundum, et quod hoc nomen significet istam definitionem: cum quæritur quæ est causa quare ista definitio, æs rotundum, sit unum, non videtur esse dubitabilis, eo quod æs est sicut materia, et rotundum sicut forma. Nulla enim alia causa est quare ista sunt unum, nisi illa, quæ facit id quod est in potentia esse actu. Et hoc est agens in omnibus in quibus est generatio. Unde, cum hoc sit quod quid erat esse significatum per definitionem, scilicet id quod est in potentia fieri actu, manifestum est quod agens est causa in rebus generabilibus et corruptibilibus, quare quod quid erat esse, una est definitio.

1760. — Deinde cum dicit « est autem »

Solvit prædictam dubitationem in mathematicis: et dicit quod duplex est materia: scilicet sensibilis et intelli-

bilis. Sensibilis quidem est, quæ concernit qualitates sensibiles, calidum et frigidum, rarum et densum, et alia hujusmodi, cum qua quidem materia concreta sunt naturalia, sed ab ea abstrahunt mathematica. Intelligibilis autem materia dicitur, quæ accipitur sine sensibilibus qualitatibus vel differentiis, sicut ipsum continuum. Et ab hac materia non abstrahunt mathematica.

1761. — Unde, sive in sensibilibus, sive in mathematicis, semper oportet quod sit in definitionibus aliquid quasi materia et aliquid quasi forma. Sicut in hac definitione circuli mathematici, Circulus est figura superficialis, superficies est quasi materia, et figura quasi forma. Eadem enim est ratio quare definitio mathematica est una, et quare definitio naturalis, (licet in mathematicis non sit agens, sicut in naturalibus) quia utrobique alterum est sicut materia, et alterum sicut forma.

1762. — Deinde cum dicit « quæcumque vero »

Solvit prædictam dubitationem quantum ad ea quæ sunt omnino a materia separata; dicens, quod quæcumque non habent materiam intelligibilem, ut mathematica, nec sensibilem, ut naturalia, sicut sunt substantiæ separatæ, statim unumquodque eorum est unum aliquid. In his enim quæ habent materiam, non statim unumquodque est unum, sed unitas eorum est ex hoc quod unitas advenit materiæ. Sed si aliquid sit quod sit forma tantum, statim est unum; quia non est in eo ponere aliquid quocumque ordine, prius quam expectet unitatem a forma.

1763. — Et ponit exemplum: quia cum decem prædicamenta non hoc modo se habeant ex additione ad ens, sicut species se habent ex additione differentiarum ad genera, sed hoc ipsum quod est ens, manifestum est quod ens non expectat aliquid additum ad hoc quod fiat hoc, idest substantia, vel quantum, vel quale; sed statim a principio est vel substantia, vel quantitas,

vel qualitas. Et hæc est causa quare in definitionibus non ponuntur nec unum nec ens, ut genus; quia oporteret quod unum et ens se haberent ut materia ad differentias, per quarum additiones ens fieret vel substantia vel qualitas.

1764. — Et similiter id quod est separatum omnino a materia, quod est suum quod quid erat esse, ut supra dictum est, statim est unum, sicut et statim est ens: non enim est in eo materia expectans formam, a qua habeat unitatem et esse; et ideo in talibus non est aliqua causa movens ad hoc quod sint unum. Habent tamen quædam eorum causam substituentem substantias sine motu substantiarum earum, et non sicut in generabilibus quæ per motum fiunt. Statim enim unumquodque eorum est aliquod ens et aliquod unum, non ita quod ens et unum sint genera quædam, aut singillatim existentia præter singularia, quæ Platonici ponebant.

1765. — Deinde cum dicit « propter « hanc vero »

Excludit quorundam falsam opinionem circa prædictam quæstionem: et circa hoc tria facit. Primo *ponit eorum positiones*: et dicit: propter prædictam dubitationem quidam, scilicet Platonici, posuerunt participationem, qua scilicet inferiora participant superiora, ut hic homo, hominem; et homo, animal et bipes. Et inquirebant quid est causa participationis, et quid participare; ut eis innotesceret quare est unum, hoc quod dico animal bipes. — Alii vero ponunt causam unitatis hominis quamdam consubstantialitatem sive coexistentiam animæ cum corpore; sicut si significaretur in abstracto anima cum corpore; quasi diceremus animationem, sicut Lycophron dixit, quod scientia est medium inter animam et scire. — Alii autem dixerunt quod ipsum vivere est medium, per quod conjungitur anima corpori.

1766. — Deinde cum dicit « eadem »

Excludit dictas positiones; dicens, quod si hoc bene dicitur de anima et corpore, quod sit aliquod medium uniens, eadem ratio erit in omnibus, quæ se habent ut forma et materia; quia secundum hoc, convalescere erit medium quasi quædam consubstantialitas, aut quædam conjunctio sive vinculum inter animam, per quam subsistit animal, et sanitatem. Et esse trigonum erit quoddam medium componens figuram trigoni. Et esse album erit quoddam medium, quo componitur albedo superficiæ. Quod est manifeste falsum. Unde falsum est, quod vivere sit medium, quo componitur anima corpori; cum vivere nihil aliud sit quam esse animatum.

1767. — Deinde cum dicit « causa « vero »

Assignat causas erroris prædictorum; dicens, quod causa quare talia posuerunt, est, quia inquirebant quid faciens unum potentiam et actum, et inquirebant differentias eorum, quasi oporteret eas colligari per aliquod unum medium, sicut ea quæ sunt diversa secundum actum. Sed sicut dictum est, ultima materia, quæ scilicet est appropriata ad formam, et ipsa forma, sunt idem. Aliud enim eorum est sicut potentia, aliud sicut actus. Unde simile est quærere quæ est causa alicujus rei, et quæ est causa quod illa res sit una; quia unumquodque in quantum est, unum est, et potentia et actus quodammodo unum sunt. Quod enim est in potentia, fit in actu. Et sic non oportet ea uniri per aliquod vinculum, sicut ea quæ sunt penitus diversa. Unde nulla causa est faciens unum ea quæ sunt composita ex materia et forma, nisi quod movet potentiam in actum. Sed illa quæ non habent materiam simpliciter, per seipsa sunt aliquid unum, sicut aliquid existens. Et hæc de octavo libro dicta sufficiant.

LIBER NONUS

SUMMA LIBRI. — DE POTENTIA. — DE ACTU. — DE COMPARATIONE ACTUS
AD POTENTIAM.

LECTIO I.

*Dicenda proponit, potentiamque dividit in activam et passivam secundum
ejus modos, et impotentiam similiter ex privationis ratione manifestat.*

C. I. De primo quidem igitur ente, et ad
quod omnes aliæ categoriæ entis re-
feruntur, dictum est, videlicet de sub-
stantia. Nam secundum substantiæ rationem
dicuntur alia entia, quantitas et qualitas,
et alia sic dicta. Omnia namque rationem
habebunt substantiæ, ut diximus in primis
sermonibus. Quoniam vero dicitur ens hoc
quidem eo quod quid, aut qualitas, aut
quantitas, aliud secundum potentiam et
actum et secundum opus; determinabimus
et de potentia et de actu. Et primum
de potentia quæ dicitur quidem
maxime proprie, non tamen utilis est
ad quod volumus nunc. In plus enim
est potentia et actus eorum, quæ dicuntur
secundum motum solum. Sed cum dixerimus
de ea in determinationibus de actu, ostendemus
et de aliis.

Quod quidem igitur dicitur multipliciter
potentia et posse, determinatum est a nobis
in aliis. Harum autem quæcumque quidem
æquivoce dicuntur potentia, prætermittantur. Quædam
enim similitudine quadam dicuntur, quemadmodum
in geometria et posibilia et impossibilia dicimus,
eo quod aliquo modo sunt aut non sunt. Quæcumque
autem ad eandem speciem, omnes principia
quædam sunt, et ad primum unum dicuntur,
quod est principium transmutationis in alio
inquantum aliud est. Nam quædam patiendi
potentia est, quæ in ipso patiente principium
mutationis passivæ ab alio inquantum aliud
est. Hæc autem ha-

bitus impassibilitatis ejus, quæ in deterius,
et corruptionis ab alio inquantum aliud,
est a principio transmutationis. In his inest
omnibus terminis potentia primæ ratio. Iterum
autem hæc potentia dicuntur, aut solum
faciendi, aut patiendi, aut ipsius bene. Quare
in harum rationibus insunt aliquid prioribus
rationibus potentiarum.

Palam igitur quia est quidem una potentia
faciendi et patiendi. Nam possibile est per se,
et habere ipsam potentiam patiendi, et eo quod
aliud ab ipso. Est autem ut alia. Hoc quidem
enim in patiente. Propter habere enim quoddam
principium, et esse materiam principium quoddam,
patitur patiens, et aliud ab alio. Crassum enim
combustibile est, cedens autem sic impressibile,
et suppositum sic enuntiabile: similiter autem
et in aliis. Hoc autem in faciente; ut calor et
ædificativa, hoc quidem in calefactivo, hoc
autem in ædificativo. Quapropter inquantum
simul natum est, nihil patitur ipsum a seipso.
Unum enim est non aliud est.

Et impotentia et impossibile, et quæ tali
potentiæ contraria est, privatio est. Quare
ejusdem et secundum idem omnis potentia et
impotentia. Privatio autem dicitur multipliciter.
Etenim non habens, et aptum natum, si non
habet, aut omnino, aut quando aptum natum
est. Et aut sic, puta perfecte, aut saltem
quocumque modo. In quibusdam vero si apta
nata habere non habeant vi, privata hæc esse
dicimus.

SYNOPSIS (Lect. I.)

Posito proœmio, 1-68, incipit prosequi scientiam præfatam.

(ostendit quid priores philosophi de causis rerum tradiderunt 69-272.)

veritatem hujus scientiæ incipit prosequi 273-2663.

(determinat ea quæ pertinent ad considerationem universalis veritatis 274-337.)

incipit inquirere veritatem de omnibus quæ ad considerationem hujus scientiæ per-
(procedit modo disputativo 338-528.) | tinent 338-2663.

procedit demonstrative 529-2663.

(dicit de quibus est consideratio hujus scientiæ 529-743.)

incipit determinare de rebus quas scientia ista considerat 749-2663.

(distinguit intentiones nominum quæ in hujus scientiæ consideratione cadunt
| 749-1143.)

incipit determinare de rebus quæ sub consideratione hujus scientiæ cadunt
| 1144-2663.

(ostendit per quem modum hæc scientia debet determinare de ente 1144-1244.)

incipit determinare de ente 1245-2663.

determinat de ente inquantum ens 1245-2145.

de ente 1245-1919.

(de ente prout per decem prædicamenta dividitur 1245-1767.)

de ente prout per potentiam et actum dividitur 1768-1919.

continuat se ad præcedentia 1768-1772.

prosequitur intentum 1773-1919.

determinat de potentia 1773-1822.

de potentia secundum se 1773-1785.

de potentia 1773-1783.

quot modis dicitur potentia 1773-1780.

ex prædictis manifestat quoddam 1781-1783.

de impotentia 1784-1785.

de potentia per comparisonem ad ea quibus inest [vide lect. II
| et seq.].

1768. — Postquam determinavit Philosophus de ente secundum quod dividitur per decem prædicamenta, hic *intendit determinare de ente secundum quod dividitur per potentiam et actum*. Et dividitur in duas partes. In prima *continuat se ad præcedentia*; et manifestat suam intentionem in hoc libro. In secunda prosequitur quod intendit, ibi, « Quod quidem igitur. » Dicit ergo primo, quod in præmissis dictum est de ente primo, ad quod omnia alia prædicamenta entis referuntur, scilicet de substantia. Et quod ad substantiam omnia alia referantur sicut ad ens primum, manifestat, quia omnia alia entia, scilicet qualitas, quantitas et hujusmodi dicuntur secundum rationem substantiæ. Dicitur enim quantitas ex hoc quod est mensura substantiæ, et qualitas ex

hoc quod est quædam dispositio substantiæ; similiter in aliis. Et hoc patet ex hoc, quod omnia accidentia habent rationem substantiæ, quia in definitione cujuslibet accidentis oportet ponere proprium subjectum, sicut in definitione simi ponitur nasus. Et hoc declaratum est in præmissis, scilicet in principio septimi.

1769. — Sed quia ens dividitur uno modo secundum quod dicitur quid, scilicet substantia, aut quantitas, aut qualitas, quod est dividere ens per decem prædicamenta: alio modo secundum quod dividitur per potentiam et actum vel operationem, a qua derivatum est nomen actus, ut postea dicitur; oportet nunc determinare de potentia et actu.

1770. — Et primo de potentia quæ

maximè dicitur proprie, non tamen utile est ad præsentem intentionem. Potentia enim et actus, ut plurimum, dicuntur in his quæ sunt in motu, quia motus est actus entis in potentia. Sed principalis intentio hujus doctrinæ non est de potentia et actu secundum quod sunt in rebus mobilibus solum, sed secundum quod sequuntur ens commune. Unde et in rebus immobilibus invenitur potentia et actus, sicut in rebus intellectualibus.

1771. — Sed cum dixerimus de potentia, quæ est in rebus mobilibus, et de actu ei correspondente, ostendere poterimus et de potentia et actu secundum quod sunt in rebus intelligibilibus, quæ pertinent ad substantias separatas, de quibus postea agetur. Et hic est ordo conveniens, cum sensibilia quæ sunt in motu sint nobis magis manifesta. Et ideo per ea devenimus in cognitionem substantiarum rerum immobilium:

1772. — Ex quo etiam apparet sensus alterius literæ quæ sic habet, « Et quidem potentia quæ dicitur proprie, « non solum utilis est ad quod volumus « nunc: » quia licet potentia quæ est in rebus mobilibus maximè proprie dicatur, non tamen hoc solum dicitur potentia, ut dictum est. Et utilis est ad præsentem intentionem, non quasi de ea principaliter intendatur, sed quia per eam in alias potentias devenimus.

1773. — Deinde cum dicit « quod quidem »

Determinat de potentia et actu; et dividitur in partes tres. In prima determinat de potentia. In secunda de actu, ibi, « Quoniam autem de potentia secundum motum. » In tertia de comparisonem actus ad potentiam, ibi, « Quoniam autem ipsum prius determinatum est. » Prima dividitur in duas partes. In prima determinavit *de potentia secundum se*. Secundo per comparisonem ad ea in quibus est, ibi, « Quoniam autem hæc quidem in inanimatis, » Prima in duas. In prima *determinat de potentia*. In secunda de impotentia, ibi, « Et impotentia et impossibile. » Circa

primum duo facit. Primo ostendit *quot modis dicitur potentia*. Secundo manifestat quamdam veritatem ex præmissis circa potentiam, ibi, « Palam igitur quia « est quidem, ut una. » Dicit ergo primo, quod determinatum est in aliis, scilicet quinto hujus, quod multipliciter dicitur potentia et posse. Sed ista multiplicitas quantum ad quosdam modos est multiplicitas æquivocationis, sed quantum ad quosdam analogiæ. Quædam enim dicuntur possibilia vel impossibilia, eo quod habent aliquod principium in seipsis; et hoc secundum quosdam modos, secundum quos omnes dicuntur potentiæ non æquivoce, sed analogice. Aliqua vero dicuntur possibilia vel potentia, non propter aliquod principium quod in seipsis habeant; et in illis dicitur potentia æquivoce.

1774. — Dicit ergo quod de modis potentiæ illi prætermittendi sunt ad præsens, secundum quos potentia dicitur æquivoce. In quibusdam enim dicitur potentia non propter aliquod principium habitum, sed propter similitudinem quamdam, sicut in geometricis. Dicitur enim potentia alicujus lineæ esse quadratum ejus; et dicitur quod linea potest in suum quadratum. Et simili modo potest dici in numeris, quod ternarius potest in novenarium quod est quadratum ejus, eo quod ex ductu ejus in seipsum facit novenarium. Ter enim tria novem faciunt. Ex linea etiam, quæ est radix quadrati, ducta in seipsam fit quadratum. Et similiter est in numeris. Unde radix quadrati habet aliquam similitudinem cum materia, ex qua fit res. Et propter hoc per quamdam similitudinem dicitur potens in quadratum; sicut dicitur materia potens in rem.

1775. — Similiter in logicis dicimus aliqua esse possibilia et impossibilia, non propter aliquam potentiam, sed eo quod aliquo modo sunt aut non sunt. Possibilia enim dicuntur, quorum opposita contingit esse vera. Impossibilia vero, quorum opposita non contingit esse vera. Et hæc diversitas est propter

habitudinem prædicati ad subjectum, quod quandoque est repugnans subjecto, sicut in impossibilibus; quandoque vero non, sicut in possibilibus.

1776. — His ergo modis prætermis-
missis, considerandum est de potentiis, quæ reducuntur ad unam speciem, quia quælibet earum est principium quoddam, et omnes potentiæ sic dictæ reducuntur ad aliquod principium ex quo omnes aliæ dicuntur. Et hoc est principium activum, quod est principium transmutationis in alio inquantum est aliud. Et hoc dicit, quia possibile est quod principium activum simul sit in ipso mobili vel passo, sicut cum aliquid movet seipsum; non tamen secundum idem est movens et motum, agens et patiens. Et ideo dicitur quod principium quod dicitur potentia activa, est principium transmutationis in alio inquantum est aliud; quia etsi contingat principium activum esse in eodem cum passo, non tamen secundum quod est idem, sed secundum quod est aliud.

1777. — Et quod ad illud principium quod dicitur potentia activa, reducuntur aliæ potentiæ, manifestum est. Nam alio modo dicitur potentia passiva, quæ est principium quod aliquid moveatur ab alio, inquantum est aliud. Et hoc dicit, quia etsi idem patiatur a seipso, non tamen secundum idem, sed secundum aliud. Hæc autem potentia reducitur ad primam potentiam activam, quia passio ab agente causatur. Et propter hoc etiam potentia passiva reducitur ad activam.

1778. — Alio modo dicitur potentia quidam habitus impassibilitatis « ejus quæ est in deterius, » idest dispositio quædam ex qua aliquid habet quod non possit pati transmutationem in deterius, et hoc est quod non possit pati corruptionem ab alio « inquantum est aliud, » scilicet a principio transmutationis quod est principium activum.

1779. — Manifestum est autem quod uterque istorum modorum dicitur per comparationem alicujus existentis in nobis ad passionem. In quorum uno

dicitur potentia propter principium ex quo aliquis potest non pati; in alio autem propter principium ex quo quis potest pati. Unde, cum passio ab actione dependeat, oportet quod in definitione utriusque illorum modorum ponatur definitio « potentiæ primæ, » scilicet activæ. Et ita istæ duæ reducuntur ad primam, scilicet ad potentiam activam sicut ad priorem.

1780. — Iterum alio modo dicuntur potentiæ non solum per ordinem ad facere et pati, sed per ordinem ad hoc quod est bene in utroque; sicut dicimus aliquem potentem ambulare, non quod possit ambulare quoquo modo, sed eo quod possit bene ambulare. Et e converso dicimus esse de claudicante, quod non possit ambulare. Similiter dicimus ligna combustibilia eo quod comburi possint de facili. Ligna vero viridia, quæ non de facili comburuntur, dicimus incombustibilia. Unde manifestum est quod in definitione harum potentialium, quæ dicuntur respectu bene agere vel pati, includuntur rationes primarum potentialium, quæ dicebantur simpliciter agere et pati: sicut in bene agere includitur agere; et pati, in eo quod est bene pati. Unde manifestum est, quod omnes isti modi potentialium reducuntur ad unum primum, scilicet ad potentiam activam. Et inde patet quod hæc multiplicitas non est secundum æquivocationem, sed secundum analogiam.

1781. — Deinde cum dicit « palam igitur »

Ex prædictis quendam veritatem circa prædictas potentias manifestat; et dicit, quod potentia faciendi et patiendi est quodammodo una potentia, et quodammodo non. Una quidem est, si consideretur ordo unius ad aliam; una enim dicitur per respectum ad alteram. Potest enim dici aliquid habens potentiam patiendi, quia ipsum habet per se potentiam ut patiatur, vel eo quod habet potentiam ut aliud patiatur ab ipso. Et hoc secundo modo potentia activa est

idem cum passiva : ex eo enim quod aliquid habet potentiam. activam, habet potentiam ut patiatur aliud ab ipso.

1782. — Si autem considerentur hæ duæ potentiae, activa scilicet et passiva, secundum subjectum, in quibus sunt, sic est alia potentia activa et alia passiva. Potentia enim passiva est in patiente, quia patiens patitur propter aliquod principium in ipso existens, et huiusmodi est materia. Potentia autem passiva nihil aliud est quam principium patiendi ab alio. Sicut comburi quoddam pati est ; et principium materiale propter quod aliquid est aptum combustioni, est pingue vel crassum. Unde ipsa potentia est in combustibili quasi passiva. Et similiter illud quod sic cedit tangenti ut impressionem quamdam recipiat, sicut cera vel aliquid huiusmodi, inquantum tale est frangibile. « Vel suppositum, » idest masculinum, est subjectum proprium huius passionis, quæ est eunuchizari. Et similiter est in aliis, quæ patiuntur, secundum quod in eis est principium quoddam patiendi, quod dicitur potentia passiva. Potentia vero activa est in agente, ut calor in calefactivo, et ars ædificativa in ædificante.

1783. — Et quia potentia activa et passiva in diversis sunt, manifestum est quod nihil patitur a seipso, in quantum aliquid est aptum natum agere vel pati. Per accidens autem aliquid pati contingit a seipso ; sicut medicus sanat seipsum, non ut medicum, sed sicut infirmum. Ideo autem non patitur aliquid a seipso, quia per se loquendo, alicui uni et eidem inest unum dictorum principiorum et non aliud. Cui enim inest principium agendi, non inest principium patiendi, nisi secundum accidens, ut dictum est.

1784. — Deinde cum dicit « et impotentia »

Determinat de impotentia ; dicens, quod impotentia, quia est contraria dictæ potentiae, et impossibile, quod dicitur secundum huiusmodi impotentiam, est privatio prædictæ potentiae. Hoc autem dicit ad differentiam impossibilis, quod significat aliquem modum falsitatis, quod non dicitur secundum aliquam impotentiam sicut nec possibile secundum aliquam potentiam. Quia enim privatio et habitus sunt ejusdem et secundum idem, necesse est quod potentia et impotentia sint ejusdem et secundum idem. Et ideo quot modis dicitur potentia, tot modis dicitur impotentia sibi opposita.

1785. — Sed sciendum est quod privatio dicitur multipliciter. Uno enim modo quicquid non habet aliquid, potest dici esse privatum ; sicut si dicamus lapidem privatum visu, eo quod non habet visum. — Alio modo dicitur privatum solum quod est aptum natum habere, et non habet. Et hoc dupliciter. Uno modo universaliter quando non habet ; sicut si dicatur canis privatus visu, quando non habet visum. Alio modo si non habet, quando aptus natus est habere. Unde canis ante nonum diem non dicitur privatus visu. Et iterum hoc diversificatur. Nam uno modo dicitur privatum eo quod non habet aliquo modo determinato, scilicet perfecte et bene ; sicut cum vocamus cæcum eum qui non bene videt. Alio modo quando non habet omnino ; sicut dicimus privatum visu, qui omnino visum non habet. — Quandoque vero in ratione privationis includitur violentia. Unde quædam dicimus privari, quando per violentiam amiserunt ea quæ nata sunt habere.

LECTIO II.

Secundum ea, in quibus sunt, distinguuntur potentiae in rationales et in irracionales: quomodo item rationales in opposita, irracionales in unum tantum determinatae sint, manifestatur.

C. II. Quoniam autem haec quidem in animatis insunt principia talia, alia vero in animatis et in anima; et in anima rationem habente: palam quia et potentiarum aliae erunt irracionales, aliae cum ratione. Quapropter, omnes artes et factivae scientiae, potentiae sunt. Principia namque permutativa sunt in alio, inquantum aliud.

Et quae quidem cum ratione, omnes contrariorum sunt eadem; et quae irrationabiles una unius; ut calidum calefaciendi solum, medicativa autem infirmitatis et sanitatis.

Causa autem quia ratio est scientia. Ratio autem eadem ostendit rem et privationem, non tamen similiter. Et est ut amborum, est autem ut existentis magis. Quare necesse, et tales scientias esse quidem contrariorum; esse vero hujus quidem secundum se, illius vero non secundum se. Etenim ratio hujus quidem secundum se, illius vero quodammodo et secundum acci-

dens. Nam negatione et ablatione ostendit contrarium. Etenim privatio prima contrarium. Haec autem ablatio alterius.

Quoniam autem contraria non sunt in eodem, scientia autem est potentia in habendo rationem, et anima motus habet principium; salubre quidem, sanitatem solum facit, et calefactivum caliditatem, et frigiditativum frigiditatem. Sciens vero ambo. Est enim amborum quidem ratio. Non similiter autem et in anima, quae habet motus principium. Quare ambo, ab eodem principio movebit ad ipsum copulans. Propter quod secundum rationem potentia sine ratione potentibus faciunt contraria. Unum enim principium, continetur ratione.

Palam autem quia ipsius bene potentiam, sequitur solum faciendi aut patiendi potentia. Hanc vero illa non semper: necesse enim beneficientem facere; sed solum facientem, non necesse benefacere.

SYNOPSIS

(Lect. II, III, IV.)

De ente prout per potentiam et actum dividitur 1768-1919.

(continuat se ad præcedentia 1768-1772.)

prosequitur intentum 1773-1919.

determinat de potentia 1773-1822.

(de potentia secundum se 1773-1785.)

de potentia per comparisonem ad ea quibus inest 1786-1822.*differentiam potentiarum secundum diversitatem eorum in quibus sunt* 1786-1794.

ostendit differentiam secundum ea in quibus sunt 1786-1788.

assignat differentiam inter prædictas potentias 1789.

assignat causam hujus differentiae 1790-1794.

quomodo potentia et actus se habeant in eodem subjecto 1795-1822.*excludit falsas opiniones* 1795-1814.*dicentium nil esse possibile nisi quod est actu* 1795-1806.

excludit hanc opinionem 1795-1803.

ponit eam 1795.

destruit eam 4 rationibus 1796-1802.

concludit intentum 1803.

ostendit *quid sit esse in potentia et quid esse in actu* 1804-1806.

quid esse in potentia 1804.

quid esse in actu 1805-1806.

dicentium omnia esse possible 1807-1814.

destruit hanc positionem 1807-1809.

determinat quamdam veritatem circa consequentiam possibilium 1810-1814.

determinat veritatem 1815-1822.*quomodo actus præcedat potentiam in subjecto* 1815.*quomodo potentiae præcedentes reducuntur in actu* 1816-1822.

quomodo in hoc differant potentiae rationales et irrationales 1816-1819.

præmittit quædam 1816-1817.

ponit differentiam prædictarum potentiarum 1818.

assignat causam hujus differentiae 1819.

quid requiratur ad hoc quod potentiae rationales exeant in actu 1820-1822.

per quid potentia rationalis exit in actu 1820.

respondet objectioni tacitæ 1821.

docet evitare inconveniens 1822.

determinat de actu [vide lect. V et seq.].

1786. — Postquam Philosophus ostendit quot modis dicitur potentia, hic *determinat de potentia per comparisonem ad ea quibus inest*; et dividitur in duas partes. In prima ostendit *differentiam potentiarum adinvicem secundum diversitatem eorum in quibus sunt*. In secunda ostendit quomodo potentia et actus sint simul vel non sint in substantia, ibi, « Sunt autem quidam. » Circa primum tria facit. Primo *ostendit differentiam potentiarum secundum ea in quibus sunt*; dicens, quod cum potentiae sint principia quæ-

dam agendi et patiendi, horum principiorum quædam sunt in inanimatis, et quædam in animatis. Et, quia animata componuntur ex corpore et anima, principium autem agendi et patiendi, quæ sunt in corpore animatorum, non differunt ab his quæ sunt in animatis, ideo addit, « et in anima. » Quia videlicet principia agendi quæ sunt in anima, manifeste differunt ab his quæ sunt in rebus inanimatis.

1787. — Et iterum animæ plures sunt: quarum multæ non multum differunt in agendo et patiendo a rebus

inanimatis, quæ instinctu naturæ operantur. Nam partes animæ nutritivæ et sensitivæ, impulsu naturæ operantur. Sola autem pars animæ rationalis est domina sui actus: in quo differt a rebus inanimatis. Et ideo postquam dixit differentiam in anima, addit, « et in anima rationem habente. » Quia scilicet illa principia animatorum a principiis inanimatorum specialiter differunt, quæ sunt in parte animæ rationalis. Unde patet quod potentiarum animæ, aliæ sunt irrationales, aliæ vero cum ratione.

1788. — Et quæ sunt cum ratione exponit, cum subdit, quod « omnes artes factivæ, » ut fabrilis et ædificativa et ceteræ hujusmodi, quarum actiones in materiam exteriorem transeunt, et omnes scientiæ, quæ scilicet non habent operationem in exteriorem materiam transeuntem, sicut sunt scientiæ morales et logicæ, omnes inquam hujusmodi artes, potentiæ quædam sunt. Quod exinde concluditur, quia sunt principia permutationis in aliud inquantum aliud est; quod est definitio potentiæ activæ, ut ex prædictis patet.

1789. — Secundo ibi « et quæ quidem »

Assignat differentiam inter prædictas potentias; dicens, quod potentiæ rationales eadem se habent ad contraria; sicut ars medica quæ est quædam potentia, ut dictum est, se habet ad infirmitatem et sanitatem faciendam. Potentiæ autem irrationales non se habent ad opposita, sed una est ad unum effectum tantum, per se loquendo. Sicut calidum solis calefacit per se, etsi per accidens possit esse causa frigiditatis, inquantum aperiendo poros exhalare facit interius calidum; vel consumendo materiam humoris calidi, ipsum calidum destruit, et per consequens infrigidat.

1790. — Deinde cum dicit « causa autem »

Assignat Philosophus causam prædictæ differentię; quæ talis est. Nam scientia, quæ est potentia rationalis, est

quædam ratio rei scitæ in anima. Eadem autem ratio rem manifestat et ejus privationem, licet non similiter; quia primo manifestat eam rem existentem, per posterius autem ejus privationem. Sicut per rationem visus per se cognoscitur ipsa visiva potentia, ex consequenti vero cæcitas; quæ nihil aliud est, quam ipsa carentia visus in eo quod natum est habere visum. Unde necessarium est, si scientia est quædam ratio rei scitæ in anima, quod eadem sit scientia contrariorum. Unius quidem per prius et secundum se, alterius vero per posterius. Sicut medicina per prius est cognoscitiva et factiva sanitatis, per posterius autem infirmitatis; quia et hoc, ut jam dictum est, est de ratione rei scitæ in anima, quæ est unius oppositorum secundum se, et alterius secundum accidens.

1791. — Et, quia quod Philosophus supra de privatione dixerat, postmodum ad contrarium transtulit, ostendit quod eadem ratio est de contrario et privatione. Sicut enim per negationem et ablationem manifestatur privatio, ut puta ablatio visus manifestat cæcitatem; ita per negationem et ablationem manifestatur contrarium: quia privatio, quæ nihil aliud est quam ablatio alterius, est quoddam primum principium inter contraria. Omnium enim contrariorum unum est sicut perfectum, alterum vero sicut imperfectum, et privatio alterius. Nigrum enim est privatio albi, et frigidum est privatio calidi. Sic igitur patet, quod eadem scientia se habet ad contraria.

1792. — Hoc autem manifestat consequenter, cum dicit « quoniam autem »

Accedit ergo ad assignandum causam prædictæ differentię. Manifestum est enim quod res naturales operantur per formas sibi inherentes. Non autem possunt eidem inesse formæ contrariæ. Unde impossibile est quod eadem res naturalis faciat contraria. Sed scientia est quædam potentia actionis, et motus principium, ex eo quod aliquis habet

rationem rei faciendæ, et hoc principium motus est in anima. Et quia ita est, sequitur quod res naturales faciant unum tantum; sicut salubre facit solum sanitatem, et calefactivum facit solum caliditatem, et infrigidativum facit solum frigiditatem. Sed ille qui agit per scientiam operatur utrumque oppositorum, quia eadem ratio est utriusque in anima, quia habet principium talis motus, licet non similiter, sicut dictum est.

1793. — Et ideo, sicut actio naturalis procedit ad effectum, quasi copulata ad formam, quæ est principium actionis cujus similitudo relinquitur in effectu, ita anima movet per suam operationem ad ambo opposita « ab eodem principio, » idest a ratione quæ est una duorum oppositorum, copulans ad ipsum principium utrumque motum, et ad ipsum principium utrumque terminans, inquantum similitudo illius principii in utroque oppositorum in

esse productorum salvatur. Manifestum est igitur quod potentiæ rationales contrarium faciunt potentiis irrationalibus; quia potentia rationalis facit opposita, non autem potentia irrationalis, sed unum tantum. Et hoc ideo est, quia unum principium oppositorum continetur in ratione scientiali, ut dictum est.

1794. — Deinde cum dicit « palam autem »

Ponit comparisonem quorundam modorum potentiæ superius sub eis positorum. Dictum est supra quod aliquid dicitur habere potentiam activam vel passivam, quandoque quidem ex hoc solum quod potest agere vel pati, quandoque vero ex hoc quod potest bene agere vel pati. Dicit ergo quod ad potentiam bene faciendi vel patiendi sequitur potentia faciendi, sed non e converso. Sequitur enim, si aliquis benefacit, quod faciat, sed non e converso.

LECTIO III.

Duæ eliduntur opiniones: altera negantium potentiam cum res non est in actu, altera omnia possibilia ponentium.

C. III. Sunt autem quidam qui dicunt, ut Megarici, quando operatur solum
30 posse, et quando non operatur non posse; ut non ædificantem non posse ædificare, sed ædificantem quando ædificat. Similiter autem et in aliis.

Quibus accidentia inconvenientia non est difficile videre. Palam enim quia non est ædicator, si non ædificet. Nam ædificatorem esse, est esse potentem ædificare. Similiter autem et in aliis artibus. Si igitur impossibile est, tales habere artes non addiscentem aliquando et accipientem, et non
1047a habere non abicientem aliquando aut enim oblivione, aut passione aliqua, aut tempore. Non enim utique re corrupta, semper enim est. Quando cessaverit, non habebit artem. Item qui statim ædificabit aliquid accipiens.

Et inanimata utique similiter. Neque enim frigidum, neque calidum, neque dulce, neque amarum, neque omnino sensibile, nihil erit non sentientibus. Quare Protagoræ rationem eis dicere continget.

At vero neque sensum habebit nihil, si non sentiat nec operetur. Si ergo
10 cæcum non habens visum, aptum vero natum, et quando aptum natum est habere adhuc ens, iidem cæci erunt sæpe die uno, et surdi.

Amplius, si impossibile quod privatum est potentia, quod non fit, impossibile erit factum esse. Sed quod est impossibile factum esse, dicens aut esse aut futurum esse, mentietur. Nam impossibile hoc significavit. Quare hæ rationes auferunt motum et generationem. Semper enim stans stabit et sedens sedebit. Non enim surgit si sedet. Impossibile namque erit surgere, quod non potest surgere.

Si ergo non contingit hoc dicere, palam quia potentia et actus divisa
20 sunt. Illæ vero rationes potentiam et

actum idem faciunt. Propter quod non parvum aliquid quærunt destruere. Quare contingit possibile, quidem aliquid esse, non esse autem: et possibile non esse, esse autem. Similiter autem et in aliis categoriis; possibile vadere ens, non vadere: et non vadens, possibile esse vadere.

Est autem possibile hoc, cui si extiterit actus, cujus dicitur habere potentiam, nihil erit impossibile. Dico autem, puta, si possibile sedere et contingere sedere, huic si inest sedere, nihil erit impossibile: et aut moveri aut movere, aut statui aut statuere, aut esse aut fieri, aut non
30 esse aut non fieri similiter.

Venit autem actus secundum nomen qui ad endelechiam compositus et ad alia, ex motibus maxime. Videtur enim actus, maxime motus esse. Quapropter et non existentibus, non assignant moveri. Alias autem categorias, puta intellectualia et concupiscibilia esse non entia, mota vero non. Hoc autem, quia non entia actu, erunt actu. *b*
Non entium enim quædam potentia sunt. Non sunt autem quia non endelechia sunt.

Si autem est quod dictum est possibile, inquantum sequitur, palam quia non contingit verum esse aliquid dicere, quia possibile hoc: non erit autem, ut et impossibilia esse sic diffugiant. Dico autem, puta si quis dicat possibile diametrum commensurari, non tamen commensurabitur, non cogitans esse impossibile. Quia nihil prohibet aliquid ens esse aut fieri, non esse vero, aut non futurum esse. Sed illud necesse ex positis fit, et supponamus esse aut fieri, quod non est quidem: possibile autem quia nihil erit impossibile. Non enim est idem falsum et impossibile. Nam te stare nunc, falsum quidem est, et non impossibile.

Simul autem palam, quia si *A* ente,

necesse B esse, et possibili ente A, et B necesse est esse possibile. Si enim non necesse possibile esse, nihil prohibet non esse possibile esse. A igitur sit possibile esse. Si autem possibile, ergo quando A possibile erit esse, si ponatur, nihil impossibile esse accidit: B autem necesse est esse. Sed erat impossibile. Sit itaque impossibile. Et si impossibile, necesse esse B, et A necesse esse. Sed erat primum impossibile; ergo et secundum. Si igitur sit A

possibile, et B erit possibile: si quidem sic se habebant. Ergo A ente, necesse B est esse. Si itaque sic habentibus A B, non est possibile B, ita nec A B habebit, ut positum est. Et si A possibili ente, necesse B possibile esse: si est A, necesse est B. Nam possibile esse ex necessitate B esse, si A sit possibile, hoc significat, si sit A, et quando, et ut erat possibile esse, et illud tunc esse, et ita esse necesse.

1795. — Postquam Philosophus comparavit superius potentias adinvicem, hic incipit ostendere *quomodo potentia et actus se habent in eodem subjecto*: et dividitur in duas partes. In prima *excludit quorundam falsas opiniones*. In secunda determinat veritatem, ibi, « Omnibus autem potentiis. » Prima autem dividitur in duas. In prima excludit opinionem *dicentium nihil esse possibile, nisi quando est actu*. In secunda excludit opinionem *dicentium e converso omnia esse possiblea*, licet non sint actu, ibi, « Si autem est quod dictum est possibile. » Circa primum duo facit. Primo *excludit dictam positionem erroneam*. Secundo ostendit quid sit esse possibile, et quid sit esse actu, ibi, « Est autem possibile. » Circa primum tria facit. Primo *ponit opinionem*. Secundo destruit eam, ibi, « Quibus accidentia etc. » Tertio concludit suam intentionem, ibi, « Si ergo non contingit. » Dicit ergo primo, quod quidam dixerunt quod tunc solum est aliquid in potentia, quando est in actu; utputa quod ille qui non ædificat actu, non potest ædificare; sed tunc solum potest, quando actu ædificat. Et similiter dicunt de aliis. Et ratio hujus positionis esse videtur, quia opinabantur quod omnia ex necessitate contingerent secundum aliquam commixtionem causarum. Et sic, si omnia ex necessitate eveniunt, sequitur quod ea quæ non eveniunt, non possibile est esse.

1796. — Deinde cum dicit « quibus accidentia »

Ponit rationes contra prædictam positionem ducentes ad inconvenientia: quarum prima talis est. *Ædificantem esse*, est esse potentem ædificare. Si igitur nullus est potens facere nisi quando facit, non est aliquis ædicator nisi quando ædificat; et similiter est de aliis artibus. Nam omnes artes sunt potentia quædam, ut dictum est. Sequitur ergo quod nullus habeat artem aliquam, nisi quando secundum eam operatur.

1797. — Sed id ostenditur impossibile, suppositis duobus: quorum unum est, quod ille, qui prius non habuit aliquam artem, impossibile est quod eam habeat postmodum, nisi addiscat eam, vel eam aliquo modo accipiat, scilicet inveniendō.

1798. — Aliud est, quod si quis habuit aliquam artem, impossibile est eum postmodum non habere eandem, nisi eam aliquo modo abiciat, vel per oblivionem, aut per aliquam infirmitatem, aut per longitudinem temporis, quo aliquis scientia non utitur. Hæc enim est causa oblivionis. Non autem potest esse quod aliquis amittat artem corrupta re, sicut quandoque convenit quod vera cognitio amittitur mutata re; ut cum quis opinatur vere Socratem sedere, eo surgente perit ejus vera opinio: hoc autem non potest dici circa artem. Nam ars non est cognitio ejus quod est, sed ejus quod faciendum est. Et ita quamdiu durat materia, ex qua ars potest aliquid facere, semper res artis est. Unde non potest ars amitti corrupta re nisi modis præmissis.

1799. — Ex his autem duobus propositis Philosophus sic arguit. Si aliquis non habet artem nisi quando ea utitur, tunc quando incipit uti, de novo habet artem; ergo oportet vel quod discat eam, vel qualitercumque acquirat eam. Et similiter quando desinit uti arte, sequitur quod arte careat; et ita amittet artem quam prius habebat, vel oblivione, vel passione, vel tempore. Quorum utrumque patet esse falsum. Non igitur verum est quod solum tunc aliquis habeat potentiam quando operatur.

1800. — Deinde cum dicit « et inanimata »

Secundam rationem ponit, quæ quidem procedit in irrationabilibus, quæ sunt in rebus inanimatis, scilicet calidum et frigidum, dulce et amarum, et alia huiusmodi, quæ sunt principia activa immutantia sensus, et ita sunt quædam potentiae. Si igitur potentia non inest alicui nisi quando agit, sequitur quod nihil est calidum vel frigidum, dulce vel amarum, et huiusmodi, nisi quando sentitur immutans sensum. Hoc autem patet esse falsum. Nam si hoc esset verum, sequeretur quod opinio Protagoræ esset vera, quæ dicebat omnes proprietates et naturas rerum consistere solum in sentiri et opinari. Ex quo consequeretur contradictoria simul esse vera, cum diversi circa idem contradictorie opinentur. Contra quam opinionem Philosophus in quarto superius disputavit. Falsum est igitur quod potentia non sit sine actu.

1801. — Deinde cum dicit « at vero »

Tertiam rationem ponit, quæ talis est: Sensus est potentia quædam. Si igitur potentia non est absque actu, sequitur quod aliquis non habeat sensum nisi quando sentit, utputa visum aut auditum. Sed ille qui non habet visum, cum sit natus habere, est cæcus; et qui non habet auditum est surdus. Sic igitur eadem die frequenter erit surdus et

cæcus; quod manifeste est falsum. Nam cæcus non fit postea videns, neque surdus audiens.

1802. — Deinde cum dicit « amplius si »

Quartam rationem ponit, quæ talis est. Impossibile est agere quod caret potentia. Si igitur aliquis non habet potentiam nisi quando agit, sequetur quod quando aliquis non agit, impossibile sit ipsum agere. Sed quicumque dicit aliquid esse aut futurum esse quod impossibile est fieri, mentitur. Et hoc patet ex ipsa significatione huius nominis, impossibile. Nam impossibile dicitur falsum quod non potest contingere. Sequitur igitur quod id quod non est, nullo modo possit fieri. Et ita ista potentia tollet motum et generationem; quia stans semper stabit, et sedens semper sedebit. Si enim aliquis sedet, nunquam postea stabit; quia dum non stat, non habet potentiam standi. Et ita non possibile est eum stare, et per consequens impossibile eum surgere. Et similiter quod non est album, impossibile erit esse album. Et ita non poterit dealbari. Et similiter in omnibus aliis.

1803. — Deinde cum dicit « si ergo »

Concludit suam intentionem, dicens, quod si prædicta inconvenientia non possunt concedi, manifestum est quod potentia et actus diversa sunt. Sed illi, qui ponunt positionem prædictam, faciunt potentiam et actum esse idem, in eo quod dicunt tunc solum aliquid esse in potentia, quando est actu. Ex quo patet quod non parvum quid a natura destruere intendunt. Tollunt enim motum et generationem, ut dictum est. Unde, cum hoc non possit sustineri, manifestum est quod aliquid est possibile esse quod tamen non est, quod aliquid est possibile non esse, et tamen est. Et « si militer in aliis categoriis, » idest prædicamentis; quia possibile est aliquem vadere et non vadit, et e converso non vadere qui vadit.

1804. — Deinde cum dicit « est autem »

Ostendit quid sit esse in potentia, et quid esse in actu. Et primo *quid sit esse in potentia*, dicens, quod *id* dicitur *esse in potentia*, quod si ponatur esse actu, nihil impossibile sequitur. Ut si dicatur, aliquem possibile est sedere, si ponatur ipsum sedere non accidit aliquid impossibile. Et similiter de moveri et movere, et de aliis hujusmodi.

1805. — Secundo ibi « venit autem »

Ostendit quid sit esse in actu; et dicit, quod hoc nomen actus, quod ponitur ad significandum *entelechia* et perfectionem, scilicet formam, et alia hujusmodi, sicut sunt quaecumque operationes, veniunt maxime ex motibus quantum ad originem vocabuli. Cum enim nomina sint signa intelligibilium conceptionum, illis primo imponimus nomina, quæ primo intelligimus, licet sint posteriora secundum ordinem naturæ. Inter alios autem actus, maxime est nobis notus et apparens motus, qui sensibilibiter a nobis videtur. Et ideo ei primo impositum fuit nomen actus, et a motu ad alia derivatum est.

1806. — Et propter hoc moveri non attribuitur non existentibus; licet quædam alia prædicata non existentibus tribuantur. Dicimus enim non entia esse intelligibilia vel opinabilia, aut etiam concupiscibilia, sed non dicimus ea esse mota. Quia, cum moveri significet esse actu, sequeretur quod non entia actu essent actu; quod patet esse falsum. Etsi enim quædam non entia sint in potentia, tamen ideo non dicuntur esse, quia non sunt in actu.

1807. — Deinde cum dicit « si autem »

Postquam Philosophus destruxit opinionem dicentium nihil esse possibile nisi quando est actu, hic *destruit contrariam opinionem dicentium omnia possibilia*: et circa hoc duo facit. Primo *destruit* hanc positionem. Secundo determinat quamdam veritatem circa con-

sequentiam possibilem, ibi, « Simul autem palam. » Dicit ergo primo, quod si verum est quod *aliquid* dicatur esse possibile ex eo quod *aliquid* sequitur, secundum quod dictum est, quod possibile est, quod si ponatur esse, non sequitur impossibile; manifestum est quod non contingit verum esse hoc quod dicunt quidam, quod unumquodque possibile est, etiam si nunquam futurum sit. Ita quod per hanc positionem impossibilia tolluntur. Sicut si aliquis dicat diametrum quadrati commensurari lateri esse possibile, sed tamen non commensurabitur, et eodem modo dicatur de aliis impossibilibus, et non cogitet quod diametrum quadrati commensurari lateri est impossibile: dico quod ponentes hanc positionem, quantum ad aliquid dicunt verum, et quantum ad aliquid dicunt falsum.

1808. — Sunt enim aliqua de quibus nihil prohibebit dicere quod sunt possibilia esse aut fieri, cum tamen nunquam sint futura, nec unquam fiant; sed hoc non potest dici de omnibus. Sed secundum ea quæ superius dicta sunt, et quæ nunc oportet nos supponere, illa solum possibile est esse aut fieri, licet non sint, quibus positus non sequitur aliquid impossibile. Posito autem quod diametrum commensuraretur, sequitur aliquid impossibile. Et ideo non potest dici quod diametrum commensurari, sit possibile. Est enim non solum falsum, sed impossibile.

1809. — Quædam vero sunt falsa tantum, sed non impossibilia, sicut Socratem sedere et stare. Non enim idem est falsum esse et esse impossibile; sicut te stare nunc est falsum, sed non impossibile. Prædicta ergo positio quantum ad aliqua, vera est, quia quædam sunt possibilia, licet sint falsa. Non autem quantum ad omnia; quia quædam sunt falsa et impossibilia.

1810. — Deinde cum dicit « simul autem »

Quia dixerat quod possibile iudicatur

aliquid ex hoc, quod ex ipso non sequitur impossibile, ostendit *qualiter habeant se consequentia possible*; dicens, quod ex definitione possibili superius posita non solum destruitur præmissa positio, sed etiam simul est manifestum quod si alicujus conditionalis antecedens est possibile, et consequens possibile erit. Ut si hæc conditionalis sit vera, si est A est B, necesse est si A sit possibile, quod B sit possibile.

1811. — Sciendum tamen est ad hujus intellectum, quod possibile dupliciter dicitur. Uno modo secundum quod dividitur contra necesse; sicut dicimus illa possible quæ contingunt esse et non esse. Et sic accepto possibili, non habet locum quod hic dicitur. Nihil enim prohibet quod antecedens sit contingens esse et non esse, consequens tamen sit necessarium; sicut patet in hac conditionalis, si Socrates ridet, est homo.

1812. — Alio vero modo possibile dicitur secundum quod est commune ad ea quæ sunt necessaria, et ad ea quæ contingunt esse et non esse, prout possibile contra impossibile dividitur. Et sic loquitur hic Philosophus; dicens de possibili, quod necesse est consequens esse possibile, si antecedens fuit possibile.

1813. — Detur enim hæc conditionalis esse vera, si est A, est B, et detur antecedens, scilicet A, esse possibile. Aut igitur necesse est B esse possibile, aut non. Si est necesse, habetur propositum. Si non est necesse, nihil prohibet ponere oppositum, scilicet B non esse possibile. Sed hæc non potest stare. Nam A ponitur esse possibile; et quando ponitur esse possibile, simul ponitur quod nihil impossibile sequitur ex eo. Sic enim superius definitum est

possible, ad quod nihil sequitur impossibile. Sed B sequitur ad A, ut positum est; et B ponebatur esse impossibile. Nam idem est esse impossibile, quod non esse possibile. Igitur A non erit possibile, si sequitur ad ipsum B quod erat impossibile. Ponatur ergo B esse impossibile: et si est impossibile, et posito A, necesse est esse B, erit ergo impossibile et primum et secundum, scilicet A et B.

1814. — Ubi advertendum est quod bene sequitur, si consequens est impossibile, quod antecedens sit impossibile; non tamen e converso. Nihil enim prohibet ex impossibili sequi aliquid necessarium, ut in hac conditionalis: si homo est asinus, homo est animal. Unde non sic intelligendum est quod Philosophus dicit hic, si primum erat impossibile, idest antecedens, ergo et secundum erat impossibile, scilicet consequens. Sed ita debet intelligi: si consequens est impossibile, utrumque erit impossibile. Sic ergo manifestum est quod si sic se habent, scilicet A et B, quod A existente, necesse est B esse, et necessario sequitur quod si A est possibile, quod B erit possibile. Et si B non est possibile, A possibili existente, non ita se habebunt A et B ut positum est, scilicet quod ad A sequitur B. Sed oportet quod A possibili existente, necesse est B possibile esse, si existente A, necesse est esse B. Cum enim dico: si est A, est B, hoc significatur quod necesse sit B esse possibile si A possibile est; ita tamen quod quando et eodem modo sit possibile B esse, quando et quomodo est possibile A. Non enim possibile est ut sit quocumque tempore et quocumque modo.

LECTIO IV.

Quomodo potentiae præcedant actus, vel sequantur, manifestat; deinde quonam modo naturales potentiae reducuntur ad actum exponit.

C. V. Omnibus autem potentiis existentibus: his quidem connatis, ut sensibus: his autem consuetudine, ut quæ est fistulandi: aliis autem disciplinatu, ut quæ est artium: has quidem necesse eos qui præexercitati fuerunt habere quæcumque consuetudine et ratione. Non tales autem, et eas quæ sunt pati, non necesse.

1048a Quoniam autem possibile, et quando, et quomodo, et quæcumque alia necesse adesse in definitione: et hæc quidem secundum rationem possunt movere, et potentia ipsorum cum ratione. Hæc autem irrationabilia et potentia irrationales. Et illas quidem necesse in animato esse, has vero in ambobus.

Tales quidem potentia necesse, quando ut possunt passivum et activum appropinquant, hoc quidem facere, illud vero pati. Illas vero non necesse.

Hæc quidem enim emnes una unius factiva, illæ autem contrariorum. Quare simul facient contraria, scilicet si agerent approximata passivo sine aliquo determinante: hoc autem impossibile.

Necesse ergo alterum aliquid esse, 10 quod proprium est. Dico autem hoc appetitum, aut prohæresim. Quod enim desiderabit principaliter, hoc faciet, quando ut possit extiterit et appropinquaverit passivo. Quare potens secundum rationem omne necesse, quando desiderat cuius habet potentiam, et ut habet, hoc facere: habet autem præsentem passivo, et ita se habente facere. Si autem non, facere non poterit.

Nullo namque exteriorum prohibente, adungere nihil adhuc oportet. Potentiam enim habet, ut est potentia faciendi. Est autem non omnino, sed habentium aliquo modo, in quibus excludentur, quæ exterius prohibent. 20 Removent enim hæc eorum quæ in determinatione apponuntur quædam.

Propter quod nec si simul volunt, aut cupiunt facere duo, aut contraria, facient. Non enim ita simul habent ipsorum potentiam, nec est simul faciendi potentia; quoniam quorum est, sic facient.

1815. — Postquam Philosophus exchusit falsas opiniones circa potentiam et actum, hic *determinat veritatem*; et circa hoc duo facit. Primo ostendit *quomodo actus præcedat potentiam in subjecto*. Secundo quomodo potentia præcedens actum, ad actum reducatur, ibi, « Quoniam autem possibile. » Dicit ergo primo, quod cum potentialium quædam sint inditæ his quorum sunt, sicut sensus animalibus; quædam vero per consuetudinem acquirantur, sicut ars tibicinandi, et aliæ huiusmodi artes operativæ; quædam vero acquirantur per doctrinam sive disciplinam, sicut medi-

cina, et aliæ huiusmodi artes: dictarum potentialium quæcumque per consuetudinem et rationem nobis insunt, necesse est primum agere et præexercitari in eorum actibus antequam acquirantur; sicut tibicinando, aliquis fit tibicinator; et considerando medicinalia, aliquis fit medicus. Sed aliæ potentia, quæ non acquiruntur per consuetudinem, sed insunt a natura et sunt in patiendo, sicut patet de potentiis sensitivis, non procedant a suis actibus. Non enim aliquis videndo acquirit sensum visus; sed ex eo quod potentiam visivam habet, fit actu videns.

1816. — Deinde cum dicit « quoniam « autem »

Ostendit *quomodo potentiae praecedentes actum reducuntur ad actum*; et circa hoc duo facit. Primo enim ostendit *quomodo in hoc differunt diversae potentiae adinvicem*, scilicet rationales et irrationales. Secundo ostendit qualiter rationales potentiae ad actum reducuntur, ibi, « *Necesse ergo.* » Circa primum tria facit. Primo *præmittit quædam necessaria ad prædictam differentiam considerandam*: quorum unum est, quod in ratione possibilis oportet multa considerare. *Non enim dicitur possibile respectu cujusque, sed respectu alicujus determinati.* Unde oportet possibile, esse aliquid possibile, utputa ambulare vel sedere. Et similiter quod potest aliquid facere vel pati, non potest illud quocumque tempore facere aut pati; sicut arbor non potest fructificare nisi determinato tempore. Et ideo cum dicitur aliquid esse possibile, oportet determinare quando sit possibile. Et similiter oportet determinare quomodo sit possibile. Non enim possibile, quocumque modo potest agere aliquid vel pati; sicut aliquis sic potest ambulare, scilicet tarde, non autem velociter. Et simile est de aliis circumstantiis quæ consueverunt determinari in definitionibus rerum; sicut quod instrumento, quo loco, et alia hujusmodi.

1817. — Aliud quod præmittit est, quod quædam sunt possibilia secundum rationem, et potentiae horum possibilibus sunt rationales. Quædam vero possibilia sunt irrationabilia, et potentiae irrationales. Et quidem potentiae rationales non possunt esse nisi in rebus animatis; sed potentiae irrationales possunt esse in ambobus, scilicet in rebus animatis et inanimatis. Et non solum in plantis et brutis animalibus, quæ ratione carent, sed etiam in ipsis hominibus, in quibus inveniuntur quædam principia actionum et passionum quæ sunt sine ratione, ut potentia nutritiva et augmentativa, et gravitas, et alia hujusmodi.

1818. — Secundo ibi « tales qui-
« dem »

Ponit differentiam prædictarum potentiarum; dicens, quod in potentiis irrationabilibus necesse est, quando passivum appropinquat activo, in illa dispositione qua passivum potest pati et activum potest agere, necesse est quod unum patiat et alterum agat; ut patet quando combustibile applicatur igni. In potentiis vero rationalibus, non est necessarium: non enim necesse est ædificatorem ædificare quantumcumque sibi materia appropinquaret.

1819. — Tertio ibi « hæc quidem »

Assignat causam prædictæ differentiae; dicens, quod potentiae irrationales ita se habent, quod una est factiva tantum unius; et ideo præsentem passivo necesse est quod faciat illud unum cuius est factiva. Sed una et eadem potentia rationalis est factiva contrariorum, ut superius habitum est. Si igitur necessarium esset, quod præsentem passivo faceret illud cuius est factiva, sequeretur quod simul faceret contraria; quod est impossibile. Sicut si medicus induceret sanitatem et ægritudinem.

1820. — Deinde cum dicit « necesse « ergo »

Ostendit quid requiratur ad hoc quod potentiae rationales exeant in actum, ex quo non sufficit propinquitas passi. Et circa hoc tria facit. Primo *ostendit per quid potentia rationalis reducatur in actum*: concludens ex dictis, quod cum potentia rationalis se habeat communiter ad duo contraria, et ita cum a causa communi non procedat effectus determinatus, nisi sit aliquid proprium quod causam communem ad hunc effectum magis determinet quam ad illum, sequitur quod necesse est, præter potentiam rationalem, quæ est communis ad duo contraria, poni aliquid, quod appropriet eam ad alterum faciendum ad hoc quod exeat in actum. Hoc « autem est appetitus aut probæresis, » idest electio quorumcumque, idest electio quæ per-

tinet ad rationem. Quod enim aliquis considerat, hoc facit; ita tamen si existit in dispositione, qua est potens agere, et passivum adsit. Unde sicut potens potentia irrationali necessario agit, passivo appropinquante; ita omne potens secundum rationem, necesse est quod faciat quando desiderat illud cuius habet potentiam, et eo modo quo habet. Habet autem potentiam faciendi cum passivum præsens fuerit, et ita se habeat quod possit pati; aliter facere non posset.

1821. — Secundo ibi « nullo namque »

Respondet tacite questioni. Posset enim aliquis quærere, quare, cum dixerit quod omne potens secundum rationem quando desiderat, necessario agit passivo præsente, non addit, si nihil prohibeat exterius. Sed ipse respondet, quod illud, scilicet nullo exteriorum prohibente, non oportet addere. Dictum est enim quod necesse est agere si habeat potentiam, quæ est sufficiens ad

faciendum. Sed hoc non est quolibet modo; sed quando illud quod habet potentiam, aliquo modo se habet: et in hoc excluduntur ea quæ exterius prohibent. Nam ea quæ exterius prohibent, remonent aliqua eorum quæ posita sunt superius in determinatione communi possibilis; ut scilicet vel non sit possibile tunc, vel non possibile hoc modo, vel aliquid hujusmodi.

1822. — Tertio ibi « propter quod »

Docet evitare inconveniens, quod primo sequebatur, scilicet quod potentia rationalis simul faceret contraria. Non enim sequitur quod, si necesse est quod faciat potentia rationalis quod desiderat, et dato quod aliqui simul velint secundum rationem, aut cupiant secundum appetitum sensitivum, facere duo diversa aut contraria, quod propter hoc faciant. Non enim sic habent potentiam contrariorum, quod simul contraria faciant; sed sic faciunt, sicut habent potentiam, ut dictum est.

LECTIO V.

Quidnam sit actus, et quot modis dicatur.

C. VI. Quoniam autem de potentia, quæ secundum motum dicitur, dictum est, de actu determinemus, quid est actus, et quale quid. Etenim possibile simul manifestum erit dividendibus, quia non solum hoc dicimus possibile quod aptum natum est movere aliud aut moveri ab alio, aut simpliciter aut modo quodam, sed et aliter. Quapropter quærentes, et de his superveniamus.

Est autem actus existere rem non ita sicut dicimus potentia, ut in ligno Mercurium et in toto medietatem, quia aufertur utique, et scientem et non speculantem si potens potest speculari. Sed hoc actu.

Palam autem in singularibus inductione quod dicere volumus, et non oportet omnis rei terminum inquirere, sed proportionale conspiciere, quia ut ædificans ad ædificabile, et vigilans ad dormiens, et videns ad claudens quidem oculum, visum autem habens, et segregatum ex materia ad mate-

riam, et laboratum ad illaboratum, est aliud: et hujus differentia alteri parti sit actus determinatus, alteri autem possibile.

Dicuntur autem actu non omnia similiter; sed aut proportionaliter, ut hoc in hoc, aut ad hoc. Hoc quidem ut motus ad potentiam, illa vero ut substantia ad aliquam materiam.

Aliter autem, et infinitum, et vacuum, et quæcumque talia dicuntur potentia et actu multis entium: ut videnti, et vadenti et visibili. Hæc quidem enim contingunt, et simpliciter verificari: aliquando quidem hoc visibile, quia videtur; illud vero, quia videri possibile. Sed infinitum non ita potentia est tamquam actu futurum separabile, sed notitia. Eo enim quod non deficiat divisio, ostendit esse potentia hunc actum, in separari vero non. Quod quidem igitur actu, et quid est, et quale, ex his, et similibus manifestum erit nobis.

SYNOPSIS

(Lect. V, VI.)

De ente prout per potentiam et actum dividitur 1768-1919.

(continuat se ad præcedentia 1768-1772.)

prosequitur intentum 1773-1919.

(determinat de potentia 1773-1822.)

determinat de actu 1823-1843.

quid est actus 1823-1831.

continuat se ad præcedentia 1823-1824.

determinat de actu 1825-1831.

quid sit actus 1825-1827.

quid est actus 1825.

respondet tacitæ quæstioni 1826-1827.

quod diversimode dicatur actus — 2 modis — 1823-1831.

quando et quomodo aliquid dicatur in potentia ad actum 1832-1843.

de quo est intentio 1832.

solvit propositam quæstionem 1833-1843

in quali dispositione existens dicatur materia in potentia ad actum 1833-1838.

quod a materia in tali dispositione denominatur mixtum 1839-1843.

qualiter mixtum a materia denominatur 1839-1841.

similitudinem ponit denominativæ prædicationis 1842.

comparationem ponit utriusque denominationis 1843.

comparat actum et potentiam ad invicem [vide lect. VII et seq.].

1823. — Postquam determinavit de potentia, hic *determinat de actu*; et dividitur in duas partes. In prima determinat *quid est actus*. In secunda, quando aliquid est in potentia ad actum, ibi, « Quando autem potentia. » Et circa primum duo facit. Primo *continuat se ad precedentia*; dicens, quod quia dictum est de potentia quæ invenitur in rebus mobilibus, quæ scilicet est principium motus active vel passive, oportet determinare quid est actus, et qualiter se habeat ad potentiam: quia per hoc simul manifestum erit de potentia, cum dividerimus actum. Actus enim non tantum invenitur in rebus mobilibus, sed etiam in rebus immobilibus.

1824. — Ex quo manifestum est, cum potentia dicatur ad actum, quod active possibile vel potens, non solum dicatur quod est natum movere active, vel moveri ab alio passive, aut simpliciter, secundum quod dicitur potentia respectu actionis aut passionis communiter, aut modo quodam, secundum quod potentia dicitur respectu ejus quod est bene agere aut bene pati; sed etiam dicitur possibile vel potens aliter secundum ordinem ad actum qui est sine motu. Licet enim nomen actus a motu originem sumpserit, ut supra dictum est, non tamen solum motus dicitur actus; unde nec dicitur solum possibile in ordine ad motum. Et ideo oportet inquirendo de his tractare.

1825. — Secundo ibi « est autem » *Determinat de actu*. Et primo ostendit *quid sit actus*. Secundo quomodo diversimode dicatur in diversis, ibi, « Dicuntur autem actu. » Circa primum duo facit. Primo ostendit *quid est actus*; dicens, quod actus est, quando res est, nec tamen ita est sicut quando est in potentia. Dicimus enim in ligno esse imaginem Mercurii potentia, et non actu, antequam lignum sculpatur; sed si sculptum fuit, tunc dicitur esse in actu imago Mercurii in ligno. Et similiter in aliquo toto continuo pars ejus. Pars enim, puta medietas, est in potentia, in-

quantum possibile est ut pars illa auferatur a toto per divisionem totius; sed divisio toto, jam erit pars illa in actu. Et similiter sciens et non speculans, est potens considerare sine consideratione; sed hoc scilicet speculari sive considerare, est esse in actu.

1826. — Deinde cum dicit « palam « autem »

Respondet questioni tacite. Posset enim aliquis querere ab eo, ut ostenderet quid sit actus per definitionem. Sed ipse respondet dicens, quod inducendo in singularibus per exempla manifestari potest illud quod volumus dicere, scilicet quid est actus, « et non oportet « cujuslibet rei querere terminum, » id est definitionem. Nam prima simplicia definiri non possunt, cum non sit in definitionibus abire in infinitum. Actus autem est de primis simplicibus; unde definiri non potest.

1827. — Sed per proportionem aliorum duorum adinvicem, potest videri quid est actus. Ut si accipiamus proportionem ædificantis ad ædificabile, et vigilantis ad dormientem, et ejus qui videt ad eum qui habet clausos oculos cum habeat potentiam visivam, et ejus « quod segregatur a materia, » id est per operationem artis vel naturæ formatur, et ita a materia informi segregatur; (1) et similiter per separationem ejus quod est præparatum, ad illud quod non est præparatum, sive quod est elaboratum ad id quod non est elaboratum. Sed quorumlibet sic differentium altera pars erit actus, et altera potentia. Et ita proportionaliter ex particularibus exemplis possumus venire ad cognoscendum quid sit actus et potentia.

1828. — Deinde cum dicit « dicuntur « autem »

Ostendit, quod diversimode dicatur actus. Et ponit duas diversitates: quarum *prima* est, quod actus dicitur vel

(1) *Addé*: ad illud quod non est segregatum a materia informi.

actus, vel operatio. Ad hanc diversitatem actus insinuandam dicit primo, quod non omnia dicimus similiter esse actu, sed hoc diversimode. Et hæc diversitas considerari potest per diversas proportionēs. Potest enim sic accipi proportio, ut dicamus, quod sicut hoc est in hoc, ita hoc in hoc. Utpote visus sicut est in oculo, ita auditus in aure. Et per hunc modum proportionis accipitur comparatio substantiæ, idest formæ, ad materiam; nam forma in materia dicitur esse.

1829. — Alius modus proportionis est, ut dicamus quod sicut habet se hoc ad hoc, ita hoc ad hoc; puta sicut se habet visus ad videndum, ita auditus ad audiendum. Et per hunc modum proportionis accipitur comparatio motus ad potentiam motivam, vel cujuscumque operationis ad potentiam operativam.

1830. — Secundo ibi « aliter autem »

Ponit *aliam diversitatem* actus; dicens, quod infinitum, et inane sive vacuum, et quæcumque hujusmodi sunt, aliter dicuntur esse in potentia et actu, quam multa alia entia. Utpote videns, et vadens, et visibile. Hujusmodi enim

convenit aliquando simpliciter esse vel in potentia tantum, vel in actu tantum; sicut visibile in actu tantum, quando videtur, et in potentia tantum, quando potest videri et non videtur.

1831. — Sed infinitum non ita dicitur in potentia, ut quandoque sit separatum in actu tantum. Sed actus et potentia distinguuntur ratione et cognitione in infinito. Puta in infinito secundum divisionem dicitur esse actus cum potentia simul, eo quod nunquam deficit potentia dividendi: quando enim dividitur in actu, adhuc est ulterius divisibile in potentia. Nunquam autem separatur actus a potentia, ut scilicet quandoque sit totum divisum in actu, et non sit ulterius divisibile in potentia. Et similiter est considerandum in vacuo. Possibile enim est locum evacuari ab hoc corpore, non ut sit totum vacuum: remanet enim plenus alio corpore. Et sic semper in vacuo remanet potentia conjuncta actui. Et idem est in motu, et tempore, et hujusmodi aliis, quæ non habent esse perfectum. — Deinde in fine epilogat quod dixit. Et est planum in litera.

LECTIO VI.

Materia et subjectum cujuscumque transmutationis tunc in potentia esse dicit, cum in ultima est ad actum dispositione: et quomodo materia denominative dicatur de eo quod est ex materia.

C. VII. Quando autem potentia est unum-
1049a quodque, et quando non, determinan-
dum. Non enim quandocumque: ut ter-
ra generatione est potentia homo? Aut non, sed magis cum fiat sperma? Sed neque hoc simpliciter forsan.

Quemadmodum igitur nec a medica-
tiva omne utique sanabitur, nec a fortuna, sed est aliquid quod possibile est, et hoc est sanum potentia. Terminus autem ejus, quod ab intellectu actu fit ex potentia ente, quando volitum sit nullo exteriorum prohibente. Ibi autem in eo quod sanatur, quando nihil prohibet eorum quæ in ipso. Si-
10 milliter autem potentia et domus, si nihil prohibeat eorum in his materia fieri domum, nec est quod oporteat adjici, aut removeri, aut permutari, hæc domus potentia. Et in aliis similiter, quorumcumque extrinsecus principium est generationis et quorumcumque etiam in ipso habente quæcumque nullo exteriorum impediende erit per ipsum, quale sperma nondum. Oportet enim in alio et permutari. Quando vero jam per suum principium est tale, jam hoc est potentia. Illa vero altero egent principio, ut terra nondum est statua potentia, permutata enim erit ars.

Videtur autem quod dicimus esse,
de quo non hoc, sed ecinimum ut arca,
20 non lignum, sed lignea: nec lignum

terra, sed terreum. Iterum terra si sit, non aliud, sed ecinimum. Et semper illud potentia simpliciter quod posterius est, ut arca non terra nec terrea, sed lignea. Hoc enim potentia arca et materia arcæ hoc. Simpliciter quidem ipsius ipsum simpliciter, hujus vero hoc lignum. Si vero aliquid est primum quod non adhuc de alio dicitur ecinimum, hæc prima materia est: ut si terra aerea est, et aer non ignis, sed igneus, ignis est prima materia, hoc aliquid existens. In hoc enim differt universale et subjectum, per esse hoc aliquid.

Utpote passionibus quod subji-
tur, homo, et corpus, et animal; pas-
sio autem musicum et album. Dicitur autem musica adveniente illud non musica, sed musicum; et non albedo homo, sed album; nec ambulatio aut motus, sed ambulans aut motum, ut ecinimum. 80

Quæcumque quidem igitur sic, ultimum, substantia: quæcumque vero non sic, sed species quædam, et hoc aliquid, quod prædicatur, ultimum materia et substantia materialis. Et recte itaque accidit ecinimum dici secundum materiam et passiones. Ambobus namque indeterminata. Quando quidem igitur dicendum est potentia et quando non, dictum est.

1832. — Postquam manifestavit Philosophus quid est actus, hic intendit ostendere quando et in quali dispositione existens aliquid dicatur esse in potentia ad actum. Et circa hoc duo facit. Primo dicit de quo est intentio; dicens, quod determinandum est quando aliquid est in potentia, et quando non. Non enim quandocumque, et qualiter-

cumque dispositum, aliquid potest dici esse in potentia, etiam ad id quod fit ex eo. Nunquam enim poterit dici, quod terra sit in potentia homo. Manifestum est enim quod non; sed magis tunc dicitur esse in potentia homo, quando ex præcedenti materia jam factum est sperma. Et forte neque adhuc est in potentia homo, ut infra patebit.

1833. — Secundo ibi « quemadmo-
« dum igitur »

Solvit propositam quæstionem. Et circa hoc duo facit. Primo ostendit in *quali dispositione materia existens, dicatur esse in potentia ad actum.* Secundo quod a materia in tali dispositione denominatur solum id quod est in materia, ibi, « Videtur autem quod » dicimus. » Circa primum considerandum est, quod sicut septimo superius dixit, quarundam artium effectus contingunt etiam sine arte. Domus enim non fit sine arte, sed sanitas fit sine arte medicinæ ex sola operatione naturæ. Et licet id quod fit a natura, non sit fortuitum neque casuale, eo quod natura est causa agens per se, fortuna vero et casus est causa agens per accidens, tamen ex eo quod ille qui sanatur a natura, sanatur præter intentionem artis, dicitur sanari a fortuna. Nihil enim prohibet aliquid non esse fortuitum in se, quod tamen dicitur fortuitum per comparisonem ad aliquem, qui non considerat causam per se talis effectus.

1834. — Dicit ergo, quod non quicumque vel in qualibet dispositione existens, sanatur a medicina vel a fortuna; sed est aliquod possibile in determinata existens dispositione, quod sanetur vel a natura vel ab arte. Quibuslibet enim activis respondent determinata passiva. Illud autem possibile, quod unica actione natura vel ars potest in actum sanitatis reducere, est sanum in potentia.

1835. — Et ut plenius cognoscatur, subjungit definitionem hujus possibili, et quantum ad operationem artis, et quantum ad operationem naturæ. Dicit ergo quod est possibile, quod ex potentia ente, ens fit actu ab intellectu, sine arte. « Terminus enim, » idest definitio est quando statim cum vult artifex facit id esse actu, si nihil exterius prohibeat. Et tunc potentia dicitur esse sanum, quia per unam operationem artis fit sanum. In illis autem, quæ sanantur per naturam, dicitur esse aliquid

in potentia sanum, quando non est aliquid prohibens sanitatem, quod debeat moveri vel transmutari prius quam intrinseca virtus sanans effectum habeat in sanando.

1836. — Et sicut diximus de sanatione quæ fit ab arte, ita potest dici de aliis quæ per artem fiunt. Nam tunc materia est in potentia domus, quando nihil eorum quæ sunt in materia, prohibet domum fieri statim una actione, nec est aliquid quod oporteat addi, vel auferri, vel mutari, antequam materia formetur in domum. Sicut lutum¹ oportet transmutari, antequam ex eo fiant lateres²; ex arboribus autem oportet aliquid auferri per dolationem, et addi per compaginationem, ad hoc quod componatur domus. Unde lutum et arbores non sunt potentia domus, sed lateres et ligna jam præparata.

1837. — Et similiter est in aliis; sive habeant principium perfectionis extra, sicut sunt artificialia; sive intra, sicut naturalia. Et tunc semper sunt in potentia ad actum, quando nullo exteriori prohibente, per proprium principium activum possunt reduci in actum. Tale autem nondum est sperma³. Oportet enim quod mediantibus permutationibus multis ex eo fiat animal. Sed quando jam per proprium principium activum potest fieri tale, scilicet actu existens, tunc jam est in potentia.

1838. — Sed illa, quæ oportet transmutari antequam sint statim reducibilia in actum, indigent alio principio activo, scilicet præparante materiam, quod interdum est aliud a perficiente, quod inducit ultimam formam. Sicut patet quod terra nondum est in potentia statua; non enim una actione nec uno agente reducitur in actum; sed prius per naturam transmutatur, et fit æs, et postea per artem fit statua.

1839. — Deinde cum dicit « videtur » autem »

Ostendit, quod a tali materia, quæ est in potentia ad actum, denominatur mixtum. Et circa hoc tria facit. Primo

1 mund, 2 drag, 3 drick

ostendit *qualiter mixtum a materia denominatur*; dicens quod id quod fit ex materia, non dicitur hoc, sed ecininum, quod latine non dicitur, sed per consuetudinem græcum est denominativum ad significandum illud, quod est ex altero tamquam ex materia: ac si dicatur: *materia non prædicatur in abstracto de eo quod est ex materia, sed denominative*. Sicut arca non est lignum, sed lignea, et lignum non est terra, sed terreum. Et iterum, si terra habeat aliam materiam priorem, terra non erit illud, « sed ecininum, » idest non prædicatur de terra in abstracto, sed denominative.

1840. — Ita tamen fiat talis prædicatio, quod semper id quod est in potentia secundum modum determinatum, prædicatur de eo, quod est immediate posterius. Ut terra, quæ non potest dici potentia arca, non prædicatur de arca, nec in abstracto nec denominative. Arca enim neque est terra, neque terrea, sed lignea. Lignum enim est in potentia arca et materia arcæ. Universaliter est quidem lignum arcæ, particulariter vero hoc lignum hujus arcæ.

1841. — Si vero est aliquid primum, quod non dicitur de alio « ecininum, » idest quod non habet aliquid quod de eo quidem denominative prædicetur modo prædicto, hoc erit materia prima. Sicut si aer est materia terræ, ut quidam dixerunt, aer prædicabitur de terra denominative, ut dicatur terra est aerea. Et similiter dicetur aer igneus et non ignis, si ignis est materia ejus. Ignis autem, si non denominatur ab aliqua priori materia, erit materia prima, secundum positionem Heracliti. Sed hic oportet adungere: si sit aliquid existens, ad differentiam universalis; nam universale prædicatur etiam de aliis, et alia

non prædicantur de eo; nec tamen est materia, cum non sit aliquid subsistens. Universale enim et subjectum differunt per hoc, quod subjectum est hoc aliquid, non autem universale.

1842. — Secundo ibi « ut puta »

Ponit similitudinem prædicationis denominativæ: dicens, quod sicut id quod subicitur passionibus, ut homo, corpus et animal, recipit denominativam prædicationem passionum: sic, id quod est ex materia, recipit denominativam prædicationem materiæ. Nam « passio est « musicum et album. » Dicitur autem subjectum, cui advenit musica, non esse musica in abstracto, sed musicum denominatione: et homo non dicitur albedo, sed album. Neque etiam homo dicitur ambulatio aut motus abstractive, sed ambulans aut motum, « ut ecininum, » idest denominatum.

1843. — Tertio ibi « quæcumque quidem »

Ponit comparisonem utriusque denominationis: et dicit, quod *quæcumque* sic prædicantur denominative, sicut ista *accidentia*, ultimum, quod sustentat ea, est *substantia*: sed *quæcumque* non prædicantur sic denominative, sed id quod prædicatur denominative, est *quædam species*, et hoc aliquid, ut lignum aut terra, ultimum in talibus prædicationibus quod sustentat alia, est *materia et substantia materialis*. Et convenienter « accidit dici ecininum, » idest denominative « secundum materiam et « passiones, » idest accidentia, quæ ambo sunt indeterminata. Nam et accidens determinatur et definitur per subjectum, et materia per id ad quod est in potentia. — Ultimo epilogat quod dictum est, et est manifestum.

LECTIO VII.

Actus quomodo sit ratione prior potentia, tempore non: in uno eodem numero posterior est, secundum speciem autem et simpliciter prior est.

C. VIII. Quoniam autem ipsum prius, determinatum est quot modis dicitur, palam quia prior est actus potentia. Dico autem potentia non solum determinata, quæ dicitur principium permutativum in alio inquantum aliud; sed totaliter omni principio motivo, aut immobilitativo. Etenim natura in eodem fit. In eodem enim genere potentia. Principium enim motivum, sed non in alio, sed in aliquo inquantum idem. Omni itaque tali prior est actus ratione et substantia. Tempore vero, est quidem ut sic, est autem ut non.

Ratione quidem igitur quod prior, palam. Nam per contingere actu esse, possibile est quod primo possibile: puta dico ædificatorem potentem ædificare, et speculatorem speculari, et visibile potens videri. Eadem autem ratio et in aliis. Quare necesse rationem præexistere, et notitiam notitia.

2C Tempore vero prius, specie idem agens prius, sed numero non. Dico autem hoc, quia hoc quidem homine jam ente secundum actum, et frumento, et vidente, prius est tempore materia, et semen, et visivum, quæ potentia sunt homo, et frumentum,

et videns, nondum autem actu. Sed his tempore priora altera entia actu, ex quibus hæc facta sunt. Semper enim ex potestate ente, fit actu ens, ab actu ente; ut homo ex homine, musicus a musico, semper movente aliquo primo. Movens autem actu jam est. Dictum est autem in sermonibus de substantia, quia omne quod fit, fit ex aliquo, et ab aliquo, et hoc specie idem.

Quapropter, et videtur impossibile 30 esse ædificatorem esse, qui non ædificaverit aliquid, aut citharædum, qui non citharizavit. Similiter autem et alii. Nam addiscens citharizare, citharizans addiscit citharizare. Similiter autem et in aliis.

Unde sophisticus elenchus factus est, quia non habens quis scientiam faciet cujus scientia est. Addiscens enim non habet.

Sed quia ejus quod fit, factum est aliquid, et totaliter ejus quod movetur, motum est aliquid, palam autem in his quæ de motu hoc: et discentem necesse habere aliquid scientiæ forsitan. Sic igitur et hoc palam, quia et actus sit prior potentia secundum generationem et tempus. 1050a

SYNOPSIS

(Lect. VII, VIII, IX.)

De ente prout per potentiam et actum dividitur 1768-1919.

(continuat se ad præcedentia 1768-1772.)

prosequitur intentum 1773-1919.

(determinat de potentia 1773-1822.)

(determinat de actu 1823-1843.)

comparat actum et potentiam ad invicem 1844-1919.*comparat secundum prius et posterius* 1844-1882.

proponit intentum 1844-1845.

ostendit propositum 1846-1882.

actus prior potentia, ratione 1846.*quomodo actus prior potentia tempore, et quomodo non* 1847-1855.

hoc manifestat in potentiis passivis 1847-1849.

id. in quibusdam activis 1850-1855.

propositum 1850-1851.

sophistica objectio 1852.

solutio ejus 1853-1855.

quomodo actus prior potentia, secundum substantiam 1856-1882.hoc ostendit, rationibus sumptis *ex his quæ quandoque sunt in potentia et ratio ex parte formæ* 1856. | *quandoque in actu* 1856-1866.*ratio ex parte finis* 1857-1865.

rationem proponit 1857.

manifestat quoddam in ratione suppositum 1858-1861.

in potentiis activis naturalibus 1859.

in rationalibus 1859.

in passivis 1860.

idem manifestat deducendo ad inconvenientia 1861.

manifestat quoddam dubium circa prædicta 1862-1865.

redit ad concludendum principale intentum 1866.

id. per comparisonem sempiternorum ad corruptibilia 1867-1882.

propositum 1867-1881.

ostendit propositum 1867.

probat nullum sempiternum esse in potentia 1868-1881.

rationem ad hoc ostendendum 1868-1870.

conclusio 1871-1881.*quoad sempiterna* 1871-1872.*quoad necessaria* 1873.*quoad motum sempiternum* 1874-1881.

concludit propositum 1874-1875.

corollarium 1876-1879.

comparat corruptibilia incorruptilibus in agendo 1880-1881.

excludit quoddam Platonis dictum 1882.

comparat secundum bene et male [vide lect. X et seq.].

1844. — Postquam determinavit Philosophus de potentia et actu, hic *comparat ea adinvicem*: et dividitur in tres partes. In prima comparat ea adinvicem *secundum prius et posterius*. In secunda secundum bene et male, ibi, « Quod autem melior et honorabilior. »

In tertia secundum cognitionem veri et falsi, ibi, « Inveniuntur autem et dia-grammata. » Circa primum duo facit. Primo *proponit quod intendit*: dicens, quod cum supra determinatum sit in quinto, quot modis prius dicitur, manifestum est quod actus est prior po-

tentia diversis modis. Loquimur autem nunc de potentia non solum secundum quod est principium motus in alio, secundum quod est aliud, ut supra definita est potentia activa; sed universaliter de omni principio, sive sit principium motivum, sive immobilitatis et quietis, aut operationis absque motu existentis, cujusmodi est intelligere, quia et natura ad idem pertinere videtur quod potentia.

1845. — Est enim natura in eodem genere cum potentia ipsa, quia utrumque est principium motus, licet natura non sit principium motus in alio, sed in eo in quo est, inquantum huiusmodi, ut manifestatur in secundo Physicorum. Et tamen natura non solum est principium motus, sed etiam quietis. Et propter hoc potentia intelligenda est non solum principium motus, sed etiam principium immobilitatis. Omni ergo tali potentia, actus prior est, et ratione, et substantia, et etiam tempore quodammodo, alio vero modo non.

1846. — Deinde cum dicit « ratione » quidem »

Secundo ostendit propositum. Et primo, quod actus est prior potentia ratione. Secundo ostendit quomodo est prior tempore, et quomodo non, ibi, « Tempore vero prius. » Tertio ostendit quod est prior secundum substantiam, ibi, « At vero et substantia prius » quidem. » Primum sic probatur. Id per quod oportet alterum definiri, est prius eo ratione; sicut animal prius homine, et subjectum accidente. Sed potentia non potest definiri nisi per actum. Nam prima ratio possibilis in hoc consistit, quod convenit ipsum agere vel esse in actu; sicut aëdificator dicitur qui potest aëdificare, et speculator qui potest speculari, et visibile dicitur aliquid quod potest videri, et sic est in aliis. Ergo est necessarium, quod ratio actus præcedat rationem potentiae, et notitia actus notitiam potentiae. Et propter hoc superius Aristoteles manifestavit potentiam definiendo per actum;

actum autem non potuit per aliquod aliud definire, sed solum inductive manifestavit.

1847. — Deinde cum dicit « tem- » « pore vero »

Ostendit quomodo sit actus potentia prior tempore, et quomodo non: et circa hoc duo facit. Primo manifestat hoc in potentiis passivis. Secundo in potentiis activis quibusdam, ibi, « Quapropter » videtur impossibile. » Dicit ergo primo, quod actus est prior tempore potentia; ita tamen quod idem specie, est prius agens, vel ens actu quam ens in potentia; sed idem numero est prius tempore in potentia quam in actu.

1848. — Quod sic manifestatur. Si enim accipiamus hunc hominem qui est jam actu homo, fuit prius secundum tempus materia, quæ erat potentia homo. Et similiter prius tempore fuit semen quod potentia est frumentum, quam frumentum actu, « et visivum, » idest habens potentiam videndi, quam videns in actu. Sed tamen quædam existentia in actu fuerunt priora secundum tempus in his existentibus in potentia, scilicet agentia, a quibus reducta sunt in actum. Semper enim oportet quod id quod est in potentia ens, sit actu ens ab agente, quod est actu ens. Unde homo in potentia fit homo in actu ab homine generante, qui est in actu. Et similiter musicum in potentia respicit musicum in actu, discedendo a doctore qui est musicus actu. Et ita semper eo quod est in potentia, est aliquid prius quod movet, et movens est in actu. Unde relinquitur, quod licet idem numero prius tempore sit in potentia quam in actu, tamen aliquod ens in actu secundum idem specie, est etiam prius tempore, quam ens in potentia.

1849. — Et quia posset aliquis dubitare de quibusdam quæ dixerat, ideo subjungit ea esse manifesta superius. Dictum est enim in superioribus de substantia, scilicet in septimo libro, quod omne quod fit, fit ex aliquo, sicut ex materia, et ab aliquo, sicut ab

agente. Et hoc etiam agens est specie idem cum eo quod fit. Quod manifestum est in generationibus univocis. Sed in generationibus æquivocis oportet esse aliquam similitudinem generantis ad genitum, ut ibidem ostensum est.

1850. — Deinde cum dicit « quapropter et »

Ostendit ordinem actus et potentiae secundum tempus in quibusdam potentis activis: et circa hoc tria facit. Primo ostendit propositum. Dictum enim fuit supra, quod quædam potentiae operativæ sunt quas oportet accipere praeagentes sive praeexercitantes scilicet in eorum actionibus. Sicut quæ acquiruntur per consuetudinem vel disciplinam. Et de his dicit hic quod etiam in eisdem secundum numerum, actus præcedit potentiam. Impossibile enim videtur quod aliquis fiat ædificator, qui non prius ædificaverit; aut quod fiat citharædus, qui non prius citharizaverit.

1851. — Hoc autem inducit concludens ex præmissis. Dictum est enim supra, quod potentia musicum fit actu musicum a musico in actu, in quantum scilicet ab eo addiscit. Et similiter in aliis est actibus. Addiscere autem non poterit artem huiusmodi, nisi exercitando se in actu ejus. Nam aliquis citharizando, addiscit citharizare. Et similiter est in aliis artibus. Unde manifestum est quod impossibile est haberi huiusmodi potentias, nisi prius insint actiones earum etiam in eodem secundum numerum.

1852. — Secundo ibi « unde sophisticus »

Ponit quamdam sophisticam objectionem contra prædicta; dicens, quod quidam « sophisticus elenchus factus est, » idest syllogismus apparens contradicens veritati, qui talis est. Discens artem operatur actionem artis. Sed discens

artem non habet artem. Ergo qui non habet scientiam nec artem facit id cuius est scientia aut ars. Quod videtur contrarium veritati.

1853. — Tertio ibi « sed quia »

Solvit dictam objectionem, assignando quoddam quod dictum est, et probatum in sexto Physicorum. Ostensum est ibi quod omne moveri præcedit motum esse, propter divisionem motus. Oportet enim quod quacumque parte motus data, cum divisibilis sit, aliquam partem ejus accipi, quæ jam peracta est, dum pars motus data peragitur. Et ideo quicquid movetur, jam quantum ad aliquid motum est.

1854. — Et eadem ratione quicquid fit, jam quantum ad aliquid factum est. Licet enim factio in substantia quantum ad introductionem formæ substantialis sit indivisibilis, tamen si accipiatur alteratio præcedens cuius terminus est generatio, divisibilis est, et totum potest dici factio. Quia igitur quod fit quantum ad aliquid factum est, potest aliqualem operationem habere quod fit ejus ad quod terminatur factio; sicut quod calefit potest aliquo modo calefacere, licet non perfecte, sicut id quod jam factum est calidum. Et sic, cum discere sit fieri scientem, necesse est quod discens quasi aliquid jam scientiæ et artis habeat. Unde non est inconveniens si aliquo modo facit operationem artis. Non enim eam facit perfecte, sicut qui jam habet artem.

1855. — Sed et in ipsa ratione, naturaliter præinsunt quædam semina et principia scientiarum et virtutum, virtute quorum potest homo aliquo modo exire in scientiæ et virtutis actum, antequam habeat habitum scientiæ et virtutis; quo adeptus, operatur perfecte, prius autem imperfecte. — Ultimo epilogat quod supra dictum est, ut patet in littera.

LECTIO VIII.

Actum esse priorem potentia secundum substantiam, probat in his inferioribus.

At vero, et substantia prius quidem, quia quæ generatione posteriora, et specie et substantia sunt priora, ut vir puero, et homo spermate. Hoc quidem enim jam habet speciem, illud vero non.

Et quia omne ad principium vadit quod fit, et finem. Principium enim cuius causa, finis vero causa generatio. Finis autem actus, et hujus gratia potentia sumitur.

10 Non enim ut visum habeant, vident animalia, sed ut videant, visum habent.

Similiter autem et ædificandi scientiam ut ædificent, et theoricam habent ut speculentur. Sed non speculantur ut theoricam habeant, nisi meditantes. Hi autem non speculantur, sed inquantum sic. Aut, quia non egent speculari.

Amplius autem materia potentia est, donec veniat ad speciem. Quando vero actu est, tunc est in specie. Similiter autem et in aliis, et quorum motus est finis. Propter quod sicut docer-
20 tes, operantem ostendentes, putant finem reddidisse, et natura similiter.

Nam si non sit ita, Paxonas Mercurius erit. Non manifestius enim, et scientia si interius aut exterius, quemadmodum ille. Opus enim finis, actus

autem opus. Propter quod et nomen dicitur actus secundum opus, et tendit versus endelechiam.

Quoniam vero est horum quidem ultimum usus, ut visus visio, et præter hanc nullum fit alterum a visu opus, a quibusdam vero fit aliquid, ut ab ædificatoria, domus præter ædificationem. Tamen non minus quidem hic finis, hic autem magis finis potentia est. Nam ædificatio in ædificato, et simul fit et est cum domo. Quorumcumque igitur aliquid alterum est, quod fit præter usum, horum actus in facto est, ut ædificatio in ædificato, et contextio in contexto. Similiter autem et in aliis. Et totaliter motus in eo quod movetur. Quorum vero non est aliquod aliud opus præter actionem, in ipsis existit actio, ut visio in vidente, et speculatio in speculante, et vita in anima. Quare et felicitas. Vita namque qualis quædam est.

Quare manifestum, quod substantia et species, actus quidam est. Secundum hanc itaque rationem, palam quia prior substantia est actus potentia. Et ut diximus, tempore semper præaccipitur actus alius ante alium, usque ad eum qui est semper moventis principium.

1856. — Postquam Philosophus ostendit quod actus est prior potentia, ratione, et tempore quodammodo, hic ostendit, *quod sit prior secundum substantiam*: quod erat superius tertio propositum. Et dividitur in partes duas. In prima ostendit propositum rationibus sumptis ex his, quæ quandoque sunt in potentia quandoque in actu: in secunda vero per comparisonem sempiternorum quæ semper sunt actu ad mobilia quæ quandoque sunt in potentia, quandoque in actu, ibi, « At vero » magis proprie. » Et quia esse prius

secundum substantiam est esse prius perfectione, perfectio autem attribuitur duabus causis, scilicet formæ et fini; ideo duabus rationibus in parte prima utitur ad propositum ostendendum. Quarum prima sumitur *ex parte formæ*. Secunda ex parte finis, quæ ponitur ibi, « Et quia omne ad principium vadit. » Dicit ergo primo, quod non solum actus est prior potentia et ratione et tempore « sed substantia » id est perfectione. Nomine enim substantiæ consuevit forma significari per quam aliquid est perfectum. Et hoc quidem

primum apparet tali ratione: quia ea quæ sunt posteriora in generatione, sunt « priora secundum substantiam et speciem, » idest perfectione, quia generatio semper procedit ab imperfecto ad perfectum, sicut vir est posterior generatione quam puer, nam ex puero fit vir, et homo posterius generatione quam sperma. Et hoc ideo quia vir et homo jam habent speciem perfectam, puer autem et sperma nondum. Cum igitur in eodem secundum numerum actus generatione et tempore sit posterior potentia, ut ex superioribus patet, sequitur quod actus sit prior potentia substantia et ratione.

1857. — Deinde cum dicit « et quia »

Ostendit idem ratione sumpta a parte finis: et circa hoc tria facit. Primo proponit rationem. Secundo manifestat quoddam in ratione suppositum, ibi, « Non enim ut visum habeant. » Tertio determinat quoddam quod posset facere dubium circa prædicta, ibi, « Quoniam vero est horum. » Dicit ergo primo, quod omne quod fit vadens ad finem, vadit ad quoddam principium. Nam finis cujus causa fit aliquid, est quoddam principium. Est enim prius in intentione agentis, quia ejus causa fit generatio. Sed actus est finis potentiæ: ergo actus est prior potentia, et principium quoddam ejus.

1858. — Deinde cum dicit « non enim »

Ostendit quod supra posuerat, scilicet quod actus sit finis potentiæ. Quod quidem primo manifestat in potentiis activis naturalibus; dicens, quod animalia non vident ut habeant potentiam visivam; sed magis habent potentiam visivam ut videant. Et sic manifestum est quod potentia est prior actum, et non e converso.

1859. — Secundo ibi « similiter autem »

Manifestat idem in potentiis rationa-

libus; dicens, quod ad hoc homines potentiam habent ædificandi ut ædificent; ad hoc habent « theoricam, » scilicet scientiam speculativam, ut speculentur. Non autem speculantur ut habeant theoricam, nisi addiscentes, qui meditantur ea quæ sunt scientiæ speculativæ, ut acquirant eam. Et hi non perfecte speculantur, sed quodammodo et imperfecte, ut supra dictum est; quia speculari non est propter aliquam indigentiam, sed scientia jam habita uti. Discentium autem speculatio est, quia indigent acquirere scientiam.

1860. — Tertio ibi « amplius autem »

Manifestat idem in potentiis passivis; dicens, quod materia est in potentia donec veniat ad formam vel speciem; sed tunc primo est in actu, quando habet speciem. Et ita est in omnibus aliis, quæ moventur propter finem. Unde, sicut docentes putant ad finem pertingere, quando demonstrant discipulum, quem instruxerunt, operantem ea quæ sunt artis; ita et natura pertingit ad finem, quando consequitur actum. Et sic manifestum est quod actus est finis in motu naturali.

1861. — Quarto ibi « nam si non »

Manifestat propositum deducendo ad inconveniens: dicens, quod si perfectio et finis non consistent in actu, tunc non videretur differentia inter aliquem sapientem, sicut fuit Mercurius, et aliquem insipientem, sicut fuit Paxonas. Si enim perfectio scientiæ non esset in agendo, non esset Mercurius manifestatus in sua scientia, si haberet « scientiam interius, » scilicet quantum ad interiorem actum, « aut exterius, » quantum ad exteriorem actum, sicut nec Paxonas. Nam per actum scientiæ manifestatur aliquis esse sciens, et non per potentiam. Operatio enim est finis scientiæ. Operatio autem est actus quidam. Propter quod, nomen actus dicitur ab operatione, ut supra dictum est. Et inde derivatum est ad formam, quæ dicitur endelechia sive perfectio.

1862. — Deinde cum dicit « quoniam niam verò »

Manifestat quoddam quod poterat esse dubium circa prædicta. Quia enim dixerat, quod opus est finis, posset aliquis credere, quod hoc esset verum in omnibus. Sed ipse hoc removet, dicens, quod quarundam activarum potentiarum ultimus finis est solus usus potentiae, et non aliquid operatum per actionem potentiae; sicut ultimus finis potentiae visivæ est visio, et præter eam non fit a potentia visiva aliquid opus operatum. In quibusdam vero potentiis activis fit aliquid opus præter actionem, ut ab arte ædificativa fit domus præter ipsam ædificationem.

1863. — Tamen hæc differentia non facit quod in aliquibus harum potentiarum minus sit actus finis potentiae, et in aliquibus magis; quia ipsa actio est in facto, ut ædificatio in eo quod ædificatur. Et ædificatio simul fit et habet esse cum domo. Unde, si domus aut ædificatum sit finis, non excluditur quin actus sit finis potentiae.

1864. — Talis autem differentia inter prædictas potentias est consideranda, quod quando præter actum ipsum potentiae, qui est actio, sit aliquid operatum, actio talium potentiarum est in facto, et actus facti, ut ædificatio in ædificato, et contextio in contexto, et universaliter motus in moto. Et hoc ideo, quia quando per actionem potentiae constituitur aliquid operatum, illa actio perficit operatum, et non operantem. Unde est in operato sicut actio et perfectio ejus, non autem in operante.

1865. — Sed, quando non est aliquid opus operatum præter actionem potentiae, tunc actio existit in agente et ut perfectio ejus, et non transit in aliquid exterius perficiendum; sicut visio est in vidente ut perfectio ejus, et speculatio in speculante, et vita in anima, ut per vitam intelligamus opera vitae. Unde manifestum est, quod etiam felicitas in tali operatione consistit, quæ est in operante, non quæ transit in rem exteriorem, cum felicitas sit bonum felicis, et perfectio ejus. Est enim aliqua vita felicis, scilicet vita perfecta ejus. Unde sicut vita est in vivente, ita felicitas in felice. Et sic patet quod felicitas non consistit nec in ædificando, nec in aliqua hujusmodi actione, quæ in exterius transeat, sed in intelligendo et volendo.

1866. — Ultimo autem cum dicit « quare manifestum »

Redit ad concludendum principale propositum; dicens, quod manifestum est ex prædictis, quod substantia et forma et species est actus quidam. Et ex hoc manifestum est, quod actus est prior quam potentia secundum substantiam et formam. Et est prior tempore, ut supra dictum est, quia semper prius exigitur actus secundum quem generans aut movens aut faciens est actu, ante alterum actum quo generatum vel factum est in actu, postquam fuit in potentia; quousque veniatur ad primum movens, quod est in actu tantum. Id enim, quod exit de potentia in actum, requirit actum præcedentem in agente, a quo reducitur in actum.

LECTIO IX.

Actum substantia priorem esse, in incorruptilibus ostendit.

At vero magis proprie sempiterna, priora substantia sunt corruptibilibus. Est autem nihil potentia sempiternum.

10 Ratio vero hæc. Omnis potentia simul contradictionis est. Quod quidem enim est non possibile existere, non utique existet in aliquo. Possibile autem omne contingit non actu esse. Quod igitur possibile esse, contingit esse et non esse: idem igitur possibile esse et non esse. Possibile vero non esse, contingit non esse. Contingens autem non esse, corruptibile; aut simpliciter hoc ipsum quod dicitur contingere non esse, aut secundum locum, aut secundum quantum, aut secundum quale. Simpliciter autem quod secundum substantiam.

Nihil ergo incorruptibilem simpliciter, potentia est ens simpliciter. Aliud autem nihil prohibet, ut quale, aut ubi. Actum ergo omnia.

Nec eorum quæ ex necessitate sunt. Et quidem ipsa prima. Namque si hæc non essent, nihil utique esset.

20 Neque utique motus si quis est sempiternus, nec si quid motum sempiternum, non est secundum potentiam motum, nisi unde quo. Hujus autem materiam, nihil prohibet existere.

Propter quod agit semper sol, et astra, et totum cælum. Non est autem timendum ne quando stent, quod timent qui de natura. Neque laborant hæc agentia. Non enim inest potentia contradictionis ipsis, ut corruptibilibus motus, ut laboriosa sit continuatio motus. Nam substantia materia, et potentia non actu causa hujus.

Imitantur autem incorruptibilia, et quæ in transmutatione sunt entia, ut 80 terra, et ignis. Etenim hæc semper agunt. Nam secundum se, et in seipsis habent motum.

Potentia vero aliæ de quibus definitum est, omnes contradictionis sunt. Nam possibile sic movere potest, et non sic, quæcumque secundum rationem. Irrationabiles vero per aliud esse, et non, contradictionis erunt eadem.

Si ergo aliquæ sunt naturæ tales aut substantiæ, quales dicunt qui in rationibus ideas, multo magis sciens utique erit aliquid quam per se scientia, et motum quam motus. Hic enim 1051a actus magis, illæ autem potentiæ horum. Quod quidem igitur est prius actus potentia, et omni principio mutabili, palam.

1867. — Superius probavit Aristoteles quod actus erat prior potentia, substantia, definitione, et perfectione, per rationes ex ipsis corruptibilibus sumptas. Hic autem idem ostendit per *comparationem sempiternorum ad corruptibilia*. Et dividitur ista pars in duas. In prima ostendit propositum. In secunda ex proposito ostenso excludit quoddam a Platone dictum, ibi, « Si ergo aliquæ sunt naturæ. » Et circa primum duo facit. Primo ostendit propositum, et hoc tali ratione. Sempiterna comparantur ad corruptibilia sicut actus ad potentiam. Nam sempiterna, inquan-

tum hujusmodi, non sunt in potentia; corruptibilia vero, inquantum hujusmodi, in potentia sunt. Sed sempiterna sunt, priora corruptibilibus substantia et perfectione: hoc enim manifestum est. Ergo actus est potentia prior substantia et perfectione. Dicit autem, quod hac ratione magis proprie ostenditur propositum, quia non assumitur actus et potentia in eodem, sed in diversis: quod facit probationem magis evidentem.

1868. — Secundo ibi « ratio vero » Probat quod supposuerat; scilicet quod nullum sempiternum sit in poten-

tia. Et circa hoc duo facit. Primo *ponit rationem ad ostendendum hoc*; quæ talis est. Omnis potentia simul est contradictionis. Dicit autem hoc non de potentia activa: jam enim supra dictum est, quod potentiæ irrationales non sunt ad opposita; sed loquitur hic de potentia passiva, secundum quam aliquid dicitur possibile esse et non esse, vel simpliciter, vel secundum quid.

1869. — Hoc autem quod posuerat manifestat per oppositum; quia ubi non est talis potentia, non contingit utraque pars contradictionis. Nam quod non est possibile esse, nunquam in aliquo est. Si enim non est possibile esse, impossibile est esse, et necesse est non esse. Sed id quod possibile est esse, contingit non esse in actu. Manifestum est ergo, quod illud quod possibile est esse, contingit esse et non esse. Et sic potentia simul contradictionis est, quia idem est in potentia ad esse et non esse.

1870. — Sed id quod potest non esse, contingit non esse. Hæc enim duo æquipollent. Quod autem contingit non esse, est corruptibile, vel simpliciter, vel secundum quid, prout dicitur contingere non esse. Sicut si contingat aliquod corpus non esse in aliquo loco, illud est corruptibile secundum locum. Et similiter est de quanto et de quali. Sed simpliciter est corruptibile, quod potest non esse secundum substantiam. Relinquitur ergo, quod omne quod est in potentia, inquantum hujusmodi, corruptibile est.

1871. — Secundo ibi « nihil ergo » *Infert conclusionem ex positione præmissa intentam.* Et circa hoc tria facit. Primo *concludit propositum circa sempiterna*; inferens ex prædictis, quod si omne, quod est in potentia, est corruptibile, sequitur quod nullum incorruptibile simpliciter sit ens in potentia, ut accipiamus incorruptibile simpliciter et ens in potentia simpliciter secundum substantiam.

1872. — Sed nihil prohibet, id quod est incorruptibile simpliciter, esse in

potentia secundum quid, aut secundum quale, aut ubi. Ut luna est in potentia ut sit illustrata a sole, et sol est in potentia, cum est in oriente, quod sit in occidente. Patet ergo ex prædictis, quod omnia sempiterna, inquantum hujusmodi, sunt in actu.

1873. — Secundo ibi « nec eorum »

Concludit idem *de necessariis*, quod concluderat de sempiternis; quia etiam in ipsis rebus corruptibilibus sunt quædam necessaria, ut hominem esse animal, omne totum esse majus sua parte. Dicit ergo, quod neque aliquid eorum, quæ sunt ex necessitate, in potentia est. Quæ enim necessaria sunt, semper sunt in actu, et non possunt esse et non esse. Ea vero, quæ sunt necessaria, sunt prima inter omnia, quia eis ablatis nihil remanet aliorum; utpote si tollerentur essentialia prædicata, quæ necessario prædicantur, non possent inesse accidentalia prædicata, quæ contingit inesse et non inesse. Et sic relinquitur quod actus est prior potentia.

1874. — Tertio ibi « neque utique »

Concludit idem *de motu sempiterno*, quod concluderat de substantiis sempiternis; et circa hoc tria facit. Primo *ex prædictis concludit propositum*; dicens, quod si aliquis motus est sempiternus, ille motus non est in potentia, nec id quod movetur est in potentia ad motum, sed est in potentia « unde quo » idest ut ab hoc in id transeat. Cum enim motus sit actus existentis in potentia, oportet omne quod movetur esse in potentia ad terminum motus, non autem ad ipsum moveri, sed ad aliquod ubi, quo tendit per motum.

1875. — Et quia quod movetur oportet habere materiam, subjungit quod nihil prohibet id quod movetur motu sempiterno habere materiam; quia licet non sit in potentia ad moveri simpliciter, est tamen in potentia ad hoc vel ad illud ubi.

1876. — Secundo ibi « propter « quod »

Concludit quoddam corollarium ex dictis. Quia enim quod movetur motu sempiterno, non est in potentia ad ipsum moveri, motus autem cæli sempiternus est, secundum quod traditur in libro octavo Physicorum: sequitur quod sol et astra et totum cælum semper agant, quia semper moventur, et per motum suum agunt.

1877. — Nec est timendum, quod aliquando motus cæli stet, ut « timeunt quidam naturales, » scilicet Empedocles, et sequaces ejus, qui posuerunt, quod per litem et amicitiam mundus quandoque corrumpitur, et rursus reparatur. Et ideo dicit non esse timendum, quia non sunt in potentia ad non movere.

1878. — Et propter hoc etiam non corruptibilia, in eo quod moventur, non laborant. Non enim inest eis « potentia contradictionis, » scilicet ut moveantur et non moveantur, sicut est in corruptibilibus, quæ hæc habent per motum, et ita per hunc modum continuus motus fit eis motus cum labore. Quod enim corruptibilia laborent in eo quod moventur, causa est, quia sunt in potentia ad moveri et non moveri, et non habent hoc ex natura substantiali sua quod semper moveantur. Unde videmus quod tanto aliquis motus est laboriosior, quanto etiam natura rei est propinquior ad non moveri. Sicut patet quod moveri sursum in animalibus laboriosum est.

1879. — Quod autem hic dicitur de perpetuitate motus cæli, dicitur secundum convenientiam naturæ corporis cælestis, quam experti sumus. Sed hoc non præjudicat divinæ voluntati, a qua dependet motus cæli et esse ejus.

1880. — Tertio ibi « imitantur autem »

Comparat corpora corruptibilia corporibus incorruptibilibus in agendo. Et primo quantum ad similitudinem; di-

cens, quod corpora eorum, quorum esse est in transmutatione, imitantur corpora incorruptibilia in eo, quod semper agunt; sicut ignis, qui secundum se semper calefacit, et terra quæ secundum se semper facit operationes proprias et naturales. Et hoc ideo est, quia habent motum et operationem suam propriam secundum se, et in eis, inquantum scilicet formæ eorum sunt principia talium motuum et actionum.

1881. — Secundo ibi « potentiæ vero »

Ponit comparisonem *secundum dissimilitudinem*; dicens, quod aliæ potentiæ rerum mobilium, de quibus supra determinatum est, omnes sunt contradictionis, e contrario rebus sempiternis, quæ semper sunt in actu. Sed diversimode: nam potentiæ rationales sunt contradictionis, eo quod possunt movere sic vel non sic, sicut supra dictum est. Potentiæ vero irracionales operantur uno modo; sed et ipsæ sunt contradictionis per hoc, quod possunt adesse, et non esse, sicut animal potest amittere potentiam visivam.

1882. — Deinde cum dicit « si ergo »

Ex præmissis excludit quoddam a Platone positum. Ponebat enim Plato formas separatas, quas maxime esse dicebat: sicut si ponerem scientiam esse separatam, quam vocabat per se scientiam: et dicebat quod hoc erat principalissimum in genere scibilium et similiter per se motum in genere mobilium. Sed secundum præostensa, aliquid erit primo in genere scibilium, quam per se scientia. Ostensum est enim quod prior est actus perfectione quam potentia. Scientia enim ipsa est quædam potentia. Unde consideratio quæ est actus ejus erit ea potior, et sic de aliis hujusmodi. — Ultimo epilogat quod dictum est, scilicet quod actus est prior potentia, et omni principio motus.

LECTIO X.

Actum potentia honorabiliorem esse in bonis, in malis vero e converso se habere ostendit: hinc, actum omnis intelligibilitatis rationem esse concludit, ac propterea priorem potentia dicit in intelligibilibus.

C. IX. Quod autem et melior et nobilior, et honorabilior studiosa potentia actus, ex his est palam. Quaecumque enim secundum posse dicuntur, idem est potens contraria; ut quod dicitur posse convalescere, idem est, et languens, et simul. Eadem enim potentia convalescendi et laborandi, et quiescendi et movendi, et ædificandi et destruendi, et ædificandi et corruendi. Posse quidem igitur contraria, simul existit. Contraria vero impossibile simul existere, ut sanum esse, et laborare. Quare necesse horum alterum esse bonum. Posse vero, similiter utrumque, aut neutrum. Actus vero melior est.

10

Necesse autem, et in malis, finem et actum esse deteriore potentia. Quod enim potens idem contraria ambo.

Palam ergo quia non est malum aliquid præter res. Posterius enim ipsi naturæ malum quam potentia.

Non ergo nec in eis quæ a principio et sempiternis nihil est neque malum, neque peccatum, neque corruptum. Et enim corruptio malorum.

20

Inveniuntur autem et diagrammata actu. Nam dividentes inveniunt. Si ergo essent divisa, manifesta utique essent. Nunc autem insunt potentia. Propter quid duo recti trigonum? quia qui circa unum punctum anguli æquales duobus rectis. Si ergo educeretur qui juxta costam, videnti utique statim esset palam. Propter quid in semicirculo rectus universaliter? quia si æquales tres, quæ bases duæ, et quæ ex medio superstans recta videnti, palam ei qui illud scivit. Quare palam quia potentia entia ad actum reducta inveniuntur. Causa vero, quia intelligentia est actus. Quare ex actu potentia, et propter hoc facientes cognoscunt. Posterius enim generatione quæ secundum numerum actus.

30

SYNOPSIS

(Lect. X, XI.)

De ente prout per potentiam et actum dividitur 1768-1919.

(continuat se ad præcedentia 1768-1772.)

prosequitur intentum 1773-1919.

(determinat de potentia 1773-1822.)

(determinat de actu 1823-1843.)

comparat actum et potentiam ad invicem 1844-1919.

(comparat secundum prius et posterius 1844-1882.)

*comparat secundum bene et male 1883-1887.**in bonis actus melior est potentia 1883-1884,**in malis actus pejor est potentia 1885-1887.*

ostendit propositum ex ratione supra inducta 1885.

concludit *malum non esse quamdam naturam* 1886.

alia conclusio 1887.

comparat secundum intelligentiam veri et falsi 1888-1919.

comparat secundum intelligere 1888-1894.

comparat secundum veritatem et falsitatem 1895-1919.

verum et falsum præcipue dici secundum actum 1895.

manifestat propositum 1896-1916.

in substantiis compositis 1896-1900.

in simplicibus 1901-1913.

colligit dicta de vero et falso circa simplicia et composita 1914-1916.

corollarium 1917-1919.

1883. — Postquam comparavit Philosophus actum et potentiam secundum prius et posterius, hic comparat *ea secundum bonum et malum*; et circa hoc duo facit. Primo dicit quod *in bonis, actus est melior potentia*. Quod quidem manifestum est ex hoc, quod id quod est potentia, est idem in potentia existens ad contraria. Sicut quod potest convalescere, hoc potest infirmari, et simul est in potentia ad utrumque. Et hoc ideo quia eadem est potentia utriusque, convalescendi et laborandi, et quiescendi et movendi et aliorum hujusmodi oppositorum. Et ita patet quod aliquid simul potest contraria, licet contraria non possint simul esse actu. Contrariorum igitur utrumque seorsum, est hoc quidem bonum, ut sanum, aliud vero malum, ut infirmum. Nam semper in contrariis unum est ut deficiens, quod ad malum pertinet.

1884. — Sic igitur quod est bonum in actu, est tantum bonum. Sed potentia se habet similiter « ad utrumque, »

scilicet secundum quid; quod est esse in potentia. Habet autem neutrum simpliciter, quod est esse in actu. Relinquitur igitur quod actus est melior potentia; quia quod est simpliciter et pure bonum, est melius eo quod est secundum quid bonum, et conjunctum malo.

1885. — Secundo ibi « necesse autem »

Ostendit quod e contrario *in malis est actus pejor potentia*; et circa hoc tria facit. Primo ostendit propositum ex ratione supra inducta; quia id quod est simpliciter malum, et non secundum quid se habens ad malum, est pejor eo quod est secundum quid malum, et quod se habet ad malum et ad bonum. Unde, cum potentia ad malum nondum habeat malum nisi secundum quid (et eadem est ad bonum, nam idem est potentia quod est ad contraria), relinquitur quod actus malus est pejor potentia ad malum.

1886. — Secundo ibi « palam ergo »

Concludit ex dictis, quod ipsum malum non est quædam natura præter res alias, quæ secundum naturam sunt bonæ. Nam ipsum malum secundum naturam est posterius quam potentia, quia est pejus et magis elongatum a perfectione naturæ. Unde, cum potentia non possit esse alia præter res, multo minus ipsum malum.

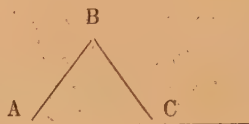
1887. — Tertio ibi « non ergo »

Inducit aliam conclusionem. Si enim malum est pejus potentia, potentia autem non invenitur in rebus sempiternis, ut supra ostensum est, non erit in eis aliquod malum, neque peccatum, neque alia corruptio. Nam corruptio quoddam malum est. — Est hoc autem intelligendum inquantum sunt sempiterna et incorruptibilia. Nam secundum quid, nihil prohibet in eis esse corruptionem, ut secundum ubi, aut secundum aliquid hujusmodi.

1888. — Deinde cum dicit « inveniuntur autem »

Postquam comparavit potentiam et actum secundum prius et posterius, et bonum et malum, hic *comparat eadem secundum intelligentiam veri et falsi.* Et circa hoc duo facit. Primo comparat ipsa *secundum intelligere*; secundo vero secundum veritatem et falsitatem, ibi, « Quoniam vero ens. » Dicit ergo primo « quod diagrammata, » idest descriptiones geometriæ « inveniuntur, » idest per inventionem cognoscuntur secundum dispositionem figurarum in actu. Geometra enim inveniunt verum quod quærunt, dividendo lineas et superficies. Divisio autem reducit in actum quod erat in potentia. Nam partes continui sunt potentia in toto ante divisionem. Si autem omnia essent divisa secundum quod requirit inventio veritatis, manifestæ essent conclusiones quæsitæ. Sed quia in prima protractione figurarum sunt in potentia hujusmodi divisiones, ideo non statim fit manifestum quod quæritur.

1889. — Hoc autem notificat per duo exempla: quorum primum est circa quæsitum: quare « trigonum est duo « recti, » idest quare triangulus habet tres angulos æquales duobus rectis? Quod quidem sic demonstratur:

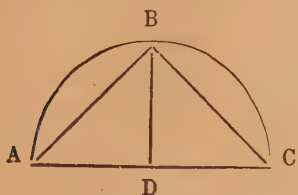

Sit triangulus ABC, et protrahatur basis, AC in continuum et directum. Hæc igitur basis protracta faciet cum latere trianguli BC, angulum in puncto C: qui quidem angulus extra existens æqualis est duobus angulis interioribus sibi oppositis, scilicet angulo ABC, et angulo BAC. Manifestum est autem quod duo anguli consistentes circa punctum C, quorum unus est extra triangulum, et alter intra, sunt æquales duobus rectis. Demonstratum est enim quod linea recta super aliam lineam cadens qualitercumque, faciet duos angulos rectos, aut æquales duobus rectis. Relinquitur ergo quod angulus interior in puncto C, constitutum cum aliis duobus qui sunt æquales angulo exteriori, omnes scilicet tres, sunt æquales duobus rectis.

1890. — Hoc est ergo quod Philosophus dicit, quod probatur triangulum habere duos rectos, quia duo anguli qui sunt circa unum punctum, puta circa punctum C, quorum unus est interior et alius exterior, sunt æquales duobus rectis. Et ideo quando producit angulus qui fit extra, producto uno latere trianguli, statim manifestum fit videnti dispositionem figuræ, quod triangulus habet tres angulos æquales duobus rectis.

1891. — Secundum exemplum est circa hoc quæsitum: quare omnis angulus quod est in semicirculo descri-

ptus est rectus. Quod quidem demonstratur sic:

Sit semicirculus ABC , et in puncto B , qualitercumque cadat constituatur angulus: cui subtenditur basis AC , quæ est diameter circuli. Dico ergo quod angulus B , est rectus. Cujus probatio est, quia cum linea AC , sit diameter circuli, oportet quod transeat per centrum. Dividatur ergo per medium in puncto D , et producaturs linea DB . Sic igitur linea DB , æqualis est lineæ DA , quia sunt protractæ a centro usque ad circumferentiam; ergo in triangulo DBA æqualis est angulus B , angulo A , quia omnis trianguli cujus duo latera sunt æqualia, anguli qui sunt supra bases, sunt æquales. Duo igitur anguli, A et B , sunt duplum solius anguli B . Sed angulus BDC cum sit exterior, est æqualis duobus angulis A et B partialibus: ergo angulus BDC est duplus anguli B partialis.

1892. — Et similiter probatur quod angulus C est æqualis angulo B trianguli BDC ; eo quod duo latera DB et DC

sunt æqualia cum sint protracta a centro ad circumferentiam, et angulus exterior, scilicet ADB , est æqualis utrique: ergo est duplus anguli B partialis. Sic ergo duo anguli ADB et BDC sunt duplum totius anguli ABC . Sed duo anguli ADB et BDC sunt aut recti aut æquales duobus rectis, quia linea DB cadit supra lineam AC : ergo angulus ABC qui est in semicirculo, est rectus.

1893. — Et hoc est quod Philosophus dicit, quod ideo demonstratur esse rectus ille qui est in semicirculo, quia tres lineæ sunt æquales: scilicet duæ in quas dividitur basis, scilicet DA et DC , et tertia quæ ex media istarum duarum protracta superstat utrique, scilicet BD . Et hanc dispositionem videnti, statim manifestum est scienti principia geometriæ, quod omnis angulus in semicirculo est rectus.

1894. — Sic igitur concludit Philosophus manifestum esse, quod quando aliqua reducuntur de potentia in actum, tunc invenitur earum veritas. Et hujus causa est, quia intellectus actus est. Et ideo ea quæ intelliguntur, oportet esse actu. Propter quod, ex actu cognoscitur potentia. Unde facientes aliquid actu cognoscunt, sicut patet in prædictis descriptionibus. Oportet enim quod in eodem secundum numerum, posterius secundum ordinem generationis et temporis sit actus quam potentia, ut supra expositum est.

LECTIO XI.

Cum verum et falsum tam in simplicibus quam in compositis secundum actum dicatur, actum honorabiliorem potentia esse ostendit: quod item deceptio et falsitas in simplicibus ac sempiternis non contingat, demonstrat.

C. X. Quoniam autem ens dicitur et non ens, hoc quidem secundum figuras categoriarum, illud vero secundum potentiam aut actum horum, aut contraria. Hoc autem maxime proprie aut verum aut falsum.

Hoc autem in rebus est componi aut dividi: unde verus est divisum putans dividi et compositum componi; mentitur autem, e contrario habens res. Quandocumque est aut non est quod verum dicitur aut falsum, hoc perscrutandum quod dicimus. Non enim propter nos existimare te vere album esse, tu albus es; sed propter te esse album, esse nos hoc dicentes, verum dicimus.

10 Si igitur hæc quidem semper componuntur, et impossibilia dividi, hæc vero semper divisa sunt, et impossibilia componi, hæc autem contingunt esse contraria; esse quidem componi et unum esse; et non esse, non componi, sed plura esse. Circa contingentia quidem igitur eadem fit falsa et vera opinio, et oratio eadem contingit quandoque esse veram, et contingit quandoque esse falsam. Circa impossibilia vero aliter se habere non fit aliquando verum, aliquando falsum; sed semper hæc vera, et hæc falsa.

20 Circa incompressa vero quid esse et non esse, et verum et falsum? Non enim est compositum ut sit quidem, quandocumque compositum; et non sit, quandocumque divisum fuerit; sicut album lignum, aut incommensurabile diametrum. Nec verum et falsum similiter adhuc existet, et in aliis. Aut sicut nec verum in his idem, sic nec esse.

Sed hoc est verum quidem aut fal-

sum, attingere quidem et repræsentare verum. Non enim idem affirmatio et repræsentatio. Ignorare autem non attingere. Decipi enim circa quod quid est non est, sed aut secundum accidens. Similiter autem et circa compositas substantias, non enim est decipi.

Et omnes sunt actu, non potentia. Generarentur enim utique et corrumpere- 30 rentur. Nunc autem ipsum ens non generatur, nec corrumpitur. Ex aliquo enim utique generaretur. Quæcumque igitur sunt quod vere est quid et actu, circa hoc non est decipi, sed aut intelligere, aut non. Sed quod quid est quaeritur de ipsis, si talia sint aut non.

Esse vero ut verum, et non esse ut falsum, unum quidem est si componitur, verum; hoc autem, si non componitur, falsum. Unum autem, si vere 1052a ens, sic est. Si vero non ita, non est. Verum autem intelligere ipsa. Falsum vero non est nec deceptio, sed ignorantia: non qualis cæcitas. Cæcitas enim est, ut utique si intellectivum omnino non habeat aliquis.

Palam etiam et quia de immobilibus non est deceptio secundum quando, si quis putet immobilia, ut trigonum si non permutari putat, non opinabitur quandoque duos rectos habere, et quandoque non: permutaretur enim utique. Sed aliquid quidem, aliquid vero non; ut parem numerum primum esse nullum; aut aliquos quidem, aliquos vero non. Numero vero circa 10 unum, nec hoc. Non enim esse aliquem quidem, aliquem vero non, putabit; sed verum dicit, aut mentietur, semper sic se habente.

1895. — Hic comparat Philosophus actum ad potentiam secundum veritatem et falsitatem. Et circa hoc tria facit. Primo ponit quod verum et falsum præ-

cipue dicitur secundum actum. Secundo manifestat propositum, ibi, « Hoc autem in rebus est componi aut dividi. » Tertio concludit quoddam corollarium,

ibi, « Palam etiam et quia de immo-
« bilibus. » Dicit ergo primo, quod cum
ens et non ens ei oppositum dividantur
dupliciter: uno modo secundum diversa
prædicamenta, quæ sunt substantia,
quantitas, qualitas et cetera; alio modo
secundum potentiam et actum, vel
unius, vel alterius contrariorum, quia
utrumque contrariorum contingit actu
esse et potentia: hoc quod est in actu,
maxime proprie dicitur aut verum aut
falsum.

1896. — Deinde cum dicit « hoc
« autem »

Probat quod proposuerat. Et circa hoc
tria facit. Primo manifestat in substan-
tiis continuis. Secundo in simplicibus,
ibi, « Circa incompressa. » Tertio col-
ligit utrumque, ibi, « Esse vero ut
« verum. » Circa primum duo facit.
Primo manifestat propositum; dicens,
quod « hoc, » scilicet esse verum vel
falsum in rebus, nihil est aliud quam
componi et dividi. Unde qui putat dividi
quod est divisum in rebus, verus est
in sua opinione; ut qui putat hominem
non esse asinum: et similiter qui
putat componi quod est compositum
in rebus, ut qui putat hominem esse a-
nimal. Ille autem mentitur in opinando,
qui e contrario habet res aliter in sua
opinione, quam res sint in sua natura:
ut qui putat hominem asinum, aut non
esse animal: quia quando aliquid est
aut non est, tunc dicitur verum vel fal-
sum.

1897. — Quod sic considerandum est.
Non enim ideo tu es albus, quia nos
vere existimamus te esse album; sed e
converso, ideo existimamus te album,
quia tu es albus. Unde manifestum est,
quod dispositio rei est causa veritatis in
opinione et oratione.

1898. — Hoc autem addit ad manife-
standum quod supra dixerat, quod verum
et falsum est in rebus componi et dividi.
Oportet enim veritatem et falsitatem,
quæ est in oratione vel opinione, reduci
ad dispositionem rei sicut ad causam.
Cum autem intellectus compositionem

format, accipit duo, quorum unum se
habet ut formale respectu alterius: unde
accipit id ut in alio existens, propter
quod prædicata tenentur formaliter. Et
ideo, si talis operatio intellectus ad rem
debeat reduci sicut ad causam, oportet
quod in compositis substantiis ipsa com-
positio formæ ad materiam, aut ejus
quod se habet per modum formæ et ma-
teriæ, vel etiam compositio accidentis ad
subjectum, respondeat quasi fundamentum
et causa veritatis, compositioni, quam in-
tellectus interius format et exprimit
voce. Sicut cum dico, Socrates est homo,
veritas hujus enunciationis causatur ex
compositione formæ humanæ ad mate-
riam individualement, per quam Socrates
est hic homo: et cum dico, homo est al-
bus, causa veritatis est compositio al-
bedinis ad subjectum: et similiter est
in aliis. Et idem patet in divisione.

1899. — Secundo ibi « si igitur »

Concludit ex dictis, quod si composi-
tio et divisio rei est causa veritatis et
falsitatis in opinione et oratione, ne-
cesse est quod secundum differentiam
compositionis et divisionis ejus quod
est in rebus, est differentia veritatis et
falsitatis in opinione et oratione. In re-
bus autem talis differentia invenitur
circa compositionem et divisionem:
quod quædam semper componuntur, et
impossibile est ea dividi; sicut animæ
rationali conjungitur natura sensitiva
semper, et impossibile est quod divida-
tur ab ea, ita scilicet quod anima ra-
tionalis sit sine virtute sentiendi, licet
e converso posset esse anima sensitiva
sine ratione. Quædam vero sunt divisa,
et impossibile est ea componi, sicut ni-
grum albo, et formam asini homini.
Quædam vero se habent ad contraria,
quia possunt componi et dividi, sicut
homo et albus, et etiam currens.

1900. — *Esse autem, in quo consi-*
stit compositio intellectus, ut affirmatio,
compositionem quamdam et unionem
indicat: non esse vero, quod significat
negatio, tollit compositionem, et desi-
gnat pluralitatem et diversitatem. Unde

manifestum est, quod in his, quæ contingit componi et dividi, una et eadem oratio sit quandoque vera, quandoque falsa; sicut hæc oratio, Socrates sedet, est vera eo sedente, eadem autem falsa eo surgente. Et similiter est de opinione. Sed in his quæ non possunt aliter se habere, scilicet quæ semper componuntur vel dividuntur, non est possibile quod eadem opinio vel oratio quandoque sit vera, quandoque falsa; sed quæ est vera, semper est vera; et quæ est falsa, semper est falsa. Sicut hæc est vera, homo est animal; hæc autem falsa, homo est asinus.

1901. — Deinde cum dicit « circa » incomposita ».

Ostendit quomodo in simplicibus possit esse verum et falsum. Et circa hoc tria facit. Primo ostendit non similiter esse verum in simplicibus et in compositis; dicens, quod circa incomposita et simplicia, cujusmodi sunt substantiæ immateriales, non est verum vel falsum per compositionem aut divisionem quæ fit in rebus, sed per hoc quod cognoscitur quod quid est, aut non cognoscitur. Cum enim attingamus ad cognoscendum quod quid est alicujus simplicis, tunc intellectus videtur verus esse. Cum autem non attingimus ad cognoscendum quod quid est, sed aliquid aliud ei attribuit, tunc falsus est.

1902. — Non enim in simplicibus est compositio, ut possit dici quod quando componitur res, tunc intellectus componens sit verus; vel quando divisum est in re, quod intellectus componit, tunc intellectus non sit verus. Vel aliter: non est in simplicibus compositio, ita quod cum dicitur de eo affirmative quod sit, significetur ejus compositio; et cum dicitur de eo quod non sit negative, significetur ejus divisio. Sicut in rebus compositis, cum dicitur, quod lignum sit album, significatur ejus compositio; aut cum dicitur, quod non sit lignum album, aut quod diametrum non sit commensurabile, significatur ejus divisio.

1903. — Et sic patet quod verum et falsum non est similiter in simplicibus, sicut in compositis. Neque hoc mirum est, quia etiam esse non est similiter in utrisque. Sed esse compositorum surgit ex componentibus, non autem esse simplicium. Verum autem consequitur ens; quia, sicut in secundo hujus est habitum, eadem est dispositio rerum in esse et in veritate. Unde quæ non sunt similia in esse, non sunt similia in veritate.

1904. — Secundo ibi « sed hoc »

Ostendit qualiter sit verum et falsum in simplicibus; dicens, quod hujusmodi est verum et falsum in simplicibus, ut dicitur. Attingere enim mente ad ipsum simplex, ut scilicet apprehendatur quid est, « et dicere, » idest significare voce ipsum simplex, hoc est verum, quod est in simplicibus. Et, quia dicere quandoque sumitur pro prædicatione affirmativa quæ cum compositione fit, hunc intellectum removet; dicens, quod non est idem affirmatio et dictio: quia affirmatio est per hoc, quod aliquid dicitur de aliquo, quod est cum compositione; dictio autem simplex prolatio alicujus.

1905. — Sic ergo attingere et dicere, est verum; sed non attingere mente ipsa simplicia, est ea penitus ignorare. Quicumque enim non attingit ad quod quid est rei simplicis, penitus ignorat ipsam: non enim potest aliquid ejus scire, et aliquid ignorare, ex quo non est compositum.

1906. — Videbatur autem, quod sicut dixerat, quod attingere simplicia est dicere verum in eis, ita non attingere est falsum, aut decipi. Hoc autem non dixit, sed dixit quod non attingere est ignorare; et ideo subdit causam, quare non attingere non est decipi; dicens, quod circa quod quid est non est decipi; nisi secundum accidens. Quod sic intelligendum est.

1907. — Dictum est enim superius in septimo et in octavo, quod in substantiis simplicibus idem est res, et

quod quid est ejus. Sic igitur cum substantia simplex sit ipsum quod quid est, idem judicium est de cognitione substantiæ simplicis, et de cognitione ejus quod quid est. Sed circa quod quid est non decipitur intellectus nisi per accidens: aut enim per intellectum attingit aliquis quod quid est rei, et tunc vere cognoscit quid est res; aut non attingit, et tunc non apprehendit rem illam. Unde circa eam non verificatur neque decipitur. Propter quod dicit Aristoteles in tertio de Anima, quod sicut sensus circa propria objecta semper est verus, ita intellectus circa quod quid est, quasi circa proprium objectum. Et quod intellectus circa quod quid est non decipitur, non solum est in simplicibus substantiis, sed etiam in compositis.

1908. — Quomodo autem per accidens decipitur aliquis circa quod quid est, considerandum est. Non enim decipitur quis circa quod quid est, nisi componendo, aut dividendo. Quod quidem in substantiis compositis contingit dupliciter. Uno modo per compositionem definitionis ad rem definitam, aut divisionem. Ut si aliquis diceret: asinum esse animal rationale mortale; aut: homo non est animal rationale mortale, utrobique falsum est. Alio modo secundum quod definitio constituitur ex partibus, quæ non sunt invicem componibiles: ut si quis assignaret hanc definitionem, homo est animal insensibile. Primo igitur modo definitio dicitur esse falsa, quia non est hujus. Secundo modo dicitur esse falsa per se, ut supra in quinto docuit Philosophus.

1909. — In simplicibus vero substantiis non potest esse deceptio circa quod quid est per accidens nisi primo modo: non enim eorum quod quid est, est compositum ex pluribus, circa quorum compositionem vel divisionem possit accidere falsum.

1910. — « Et omnes »

Adaptat quod dixerat de substantiis simplicibus ad principale propositum: scilicet ad ostendendum quod verum

magis est actu quam in potentia. Ostendat quidem hoc circa composita, pro eo quod verum est circa compositionem et divisionem, quæ actum designant: in substantiis vero simplicibus ex eo quod non est in eis falsum, sed tantum verum. Propter quod non sunt in potentia, sed in actu.

1911. — Dicit ergo quod omnes substantiæ simplices sunt actu entes, et nunquam entes in potentia: quia, si quandoque essent in actu, et quandoque in potentia, generarentur et corrumperebantur: sed hoc non potest esse, ut ostensum est: nam hujusmodi substantiæ sunt formæ tantum, unde etiam secundum se sunt entes; ens autem secundum seipsum non generatur neque corrumpitur. Omne enim quod generatur, ex aliquo generatur: ens autem simpliciter in quantum ens, non potest ex aliquo generari. Non enim est aliquid extra ens, sed extra tale ens; ut puta extra hominem est aliquid ens. Unde hoc ens potest generari secundum quid, sed ens simpliciter non. Id ergo, quod est ens secundum se, per hoc, quod ipsum est forma, ad quam sequitur ens, non est generabile. Unde non est quandoque in potentia, quandoque in actu.

1912. — Et ideo, quia circa actum maxime consistit verum, quæcumque sunt talia, quæ sunt solum in actu, et sunt id quod vere aliquid est, quia sunt quidditates et formæ, circa ea non convenit decipi, aut esse falsum. Sed oportet ut intelligantur si mente attingantur, vel penitus non intelligantur si mente non attingantur.

1913. — Sed quamvis in eis non contingat decipi secundum se, contingit tamen cum « quæritur de eis quod « quid est, » scilicet si talia sunt aut non. Et sic contingit decipi in eis per accidens: ut puta si quis quærat de aliqua substantia simplici utrum sit ignis, aut substantia corporea, vel non: quia, si attribuitur ei esse substantiam corpoream, erit falsitas per accidens propter compositionem.

1914. — Deinde cum dicit « esse » vero »

Colligit quod dixerat de vero et falso tam circa composita quam circa simplicia; dicens, quod hoc ipsum esse quod significat veritatem, et non esse quod significat falsitatem (quia qui dicit, homo est albus, significat hoc esse verum; qui dicit, non est albus, significat hoc esse falsum): hoc, inquam, esse et non esse, uno modo dicitur, scilicet in compositione, scilicet quod est verum si componitur in re quod intellectus componit: falsum autem si non componitur in re quod intellectus componit, intelligens aut denuncians.

1915. — Alio vero modo in rebus simplicibus verum est, si id « quod est » vere ens, » idest quod est ipsum quod quid est, idest substantia rei simplex, sic est sicut intelligitur: si vero non est ita sicut intelligitur, non est verum in intellectu. Et sic est verum intelligere ipsa, sed falsum non est ibi, neque deceptio, ut expositum est, sed ignorantia. Quia si non attingit ad quod quid est, penitus ignorat rem illam. In compositis autem potest unum scire, et circa alias proprietates ejus decipi.

1916. — Qualis autem ignorantia est, ostendit cum dicit, quod illa ignorantia non est « talis privatio sicut cæcitatis » quæ est privatio potentie visivæ. Unde illa ignorantia similis cæcitati esset, si aliquis non haberet vim intellectivam ad attingendum substantias simplices. Ex quo patet quod secundum sententiam Aristotelis humanus intellectus potest pertingere ad intelligendum substantias simplices. Quod videtur sub dubio reliquisse in tertio de Anima.

1917. — Deinde cum dicit « palam » etiam »

Inducit quoddam corollarium; dicens, quod ex dictis manifestum est, quod de immobilibus non est deceptio secundum quando. In contingentibus vero contingit decipi secundum quando, in his

scilicet quæ non semper sunt: ut puta, si Socrates est sessurus, et hoc aliquis putet, potest aliquis decipi in eo quod putet eum sessurum quando non est sessurus; et similiter si putet eclipsim futuram quando non est futura. Sed in rebus immobilibus et quæ semper sunt, non potest contingere nisi uno modo: scilicet si quis putet ea esse mobilia, et non semper esse: tunc enim decipitur in eis, sed non secundum quando. Et ideo dicit: si quis putet ea esse immobilia, non decipitur in eis secundum quando.

1918. — Et hoc ideo dicit, quia si quis putat ea esse immobilia, non putabit ea quandoque esse et quandoque non esse, et sic non decipitur in eis secundum quando. Ut si quis putet triangulum non permutari, non opinabitur quod quandoque habeat duos rectos, quantum ad æquivalentiam, et quandoque non. Sic enim permutaretur et non permutaretur.

1919. — Sed in rebus immobilibus convenit sub aliquo communi accipere aliquid, quod sic se habet, et aliquid quod non sic: puta sub triangulo aliquem æquilaterum, et aliquem non. Et convenit dubitari de numero pari, utrum nullus sit primus, vel aliqui sint primi, aliqui non. Numerus primus dicitur quem sola unitas mensurat. Unde inter numeros pares, solus binarius est primus, et nullus aliorum. Et circa unum numero in rebus immobilibus non convenit errare ac decipi, neque quantum ad hoc. Non enim in eodem numero potest aliquis putare aliquem sic se habere, et aliquem non sic. Unum enim numero non dividitur in multa. Unde oportebit, quod simpliciter dicat verum vel falsum, cum illud unum numero semper similiter se habeat, nec sit in eo accipere diversitatem, neque quantum ad tempus, neque quantum ad supposita. Ex quibus apparet, quod verum est magis circa actum. Immobilia enim, in quantum hujusmodi, semper sunt actu.

LIBER DECIMUS

SUMMA LIBRI. — DE UNO ET DE HIS QUÆ CONSEQUUNTUR AD UNUM.

LECTIO I.

Modis quatuor dici unum ostendit, qui ad unam reducantur indivisibilis rationem: et qua ratione de rebus prædicentur.

C. I. Unum quia multis modis dicitur, in
divis de quoties dictum est prius.
Multipliciter vero dicto, capitales mo-
di sunt quatuor primorum et secun-
dum se dictorum unum, sed non se-
cundum accidens. Continuum enim aut
20 simpliciter, aut maxime quod natura,
et non tactu, nec ligatione. Et horum
magis unum et prius, cujus indivisi-
bilior motus est, et magis simplex.

Amplius tale, et magis totum, et ha-
bens aliquam formam et speciem. Ma-
xime autem si quid natura est tale,
et non vi, ut quæcumque visco aut
clavo, aut conjunctione; sed habeat in
sequodest causa sibi quod sit continuum.

Tale vero, eo quod in motu unum
esse et indivisibile loco et tempore.
Quare palam, si quid per naturam,
motus habet principium primi primum,
utputa dico lationis circulationem,
30 quia hæc prima magnitudo una. Hoc
quidem itaque sic unum continuum
aut totum.

Hæc autem si ratio una fuerit. Talia
vero sunt quorum intellectio una.
Talia autem quorum indivisibilis. Indi-
visibilis vero ejus quod indivisibile
specie, aut numero. Numero vero sin-
gulare indivisibile. Specie vero quod
noscibili et scientia. Quare unum uti-
que erit primum quod substantiis
causa unius.

Dicitur quidem igitur unum tot mo-
dis, continuum natura, et totum, et
singulare, et universale. Omnia enim
hæc unum per indivisibile esse. Horum
quidem motum, illorum autem intelli-
gentiam, aut rationem.

Oportet enim intelligere, quia non
similiter sumendum qualia una dicun-
tur, et quidem uni esse, et quæ ipsius
ratio. Dicitur enim unum tot modis.
Et unumquodque erit unum horum,
cuicumque extiterit horum aliquis mo-
dorum. Uni autem esse, quandoque
quidem horum alicui inerit, quandoque
autem alii, quod et magis propinquum
nomini est, potentia vero illa. Sicut
de elemento et causa si oportet dicere
in rebus determinantem, et nominis ter-
minum reddentem. Est quidem enim ut
elementum ignis. Est autem forsan se-
cundum se et infinitum, aut aliud ali-
quid tale; est autem ut non. Non enim
idem igni, et elemento esse: sed ut
quidem re et natura, ignis elemen-
tum. Nomen vero significat eo quod
accidit ipsi, quia est aliquid ex hoc,
ut primo inexistente. Sic et in causa,
et in uno, et in talibus omnibus. Pro-
pter quod et uni esse, indivisibili est
esse. Quod quidem hoc enti et inse-
parabili, aut loco, aut specie, aut
mente, aut toto, et determi-
nato.

SYNOPSIS

(Lect. I, II, III.)

Posito procæmio, 1-68, incipit prosequi scientiam præfatam.

(ostendit quid priores philosophi de causis rerum tradiderunt 69-272.)

veritatem hujus scientiæ incipit prosequi 273-2663.

(determinat ea quæ pertinent ad considerationem universalis veritatis 274-337.)

incipit inquirere veritatem de omnibus quæ ad considerationem hujus scientiæ per-
(procedit modo disputativo 338-528.) | tinent 338-2663.**procedit** demonstrative 529-2663.

(dicit de quibus est consideratio hujus scientiæ 529-748.)

incipit determinare de rebus quas scientia ista considerat 749-2663.(distinguit intentiones nominum quæ in hujus scientiæ consideratione cadunt
| 749-1143.)**incipit** determinare de rebus quæ sub consideratione hujus scientiæ cadunt
| 1144-2663.

(ostendit per quem modum hæc scientia debet determinare de ente 1144-1244.)

incipit determinare de ente 1245-2663.**determinat** de ente inquantum ens 1245-2145.

(de ente 1245-1919).

de uno et de consequentibus ad unum 1920-2146.*de uno secundum se* 1920-1982.*quot modis dicitur unum* 1920-1986.*quot modis dicitur unum* 1920-1981.*duos modos ponit* 1920-1926.*rationem unitatis in his duobus modis* 1927-1928.*duos alios modos* 1929-1981.*hos modos reducit ad rationem unam* 1982.*quot modis unum prædicetur de his quæ dicuntur unum* 1983-1986.*determinat* quamdam proprietatem unius, scil. esse mensuram 1987-1982.*quomodo uni competit ratio mensuræ* 1987-1960.*in quo genere primo inveniatur unum habens rationem mensuræ*
| 1987-1955.*ubi primo sit unum habens rationem mensuræ* 1987-1949.*quomodo in quantitate* 1987-1983.*in qua specie quantitatis sit primo* 1989-1949.*quod primo sit in discreta quantitate* 1989.*quomodo ad alias species quantitatis derivatur* 1940-1949.*ad quas species derivatur* 1940-1943.*qualiter a numero derivatur ad alia ratio mensuræ* 1944-1949.*quædam consideranda circa mensuras* 1950-1955.*qualiter mensura transferatur ad quædam secundum similitudinem*
epilogat 1960. | 1956-1959.*quomodo unum quod habet rationem mensuræ se habet ad substan-*
| *tiam* 1961-1982.*movet* quæstionem; et ponit opiniones 1961-1962.*determinat* veritatem 1963-1973.*ratione* 1963-1966.*similitudine* 1967-1973.*comparat unum ad ens* 1974-1982.*de uno secundum comparisonem ad multitudinem* [vide lect. IV et seq.].

1920. — Superius in quarto hujus Philosophus ostendit quod ista scientia habet pro subjecto ens, et unum, quod

cum ente convertitur. Et ideo, postquam determinavit de ente per accidens, et de ente quod significat veritatem propo-

sitionis, in sexto; et de ente per se secundum quod dividitur per decem prædicamenta, in septimo et in octavo; et secundum quod dividitur per potentiam et actum, in nono: Nunc in hoc decimo intendit determinare de uno, et de his quæ consequuntur ad unum: et dividitur in duas partes. In prima determinat de uno secundum se. In secunda per comparationem ad multa, ibi, « Opponuntur autem unum et multa. » Prima dividitur in duas. In prima ostendit quot modis unum dicitur. In secunda determinat quamdam proprietatem ejus, ibi, « Maxime vero in eo quod est metrum esse. » Prima in tres. In prima determinat quot modis dicitur unum. In secunda reducit omnes illos ad rationem unam, ibi, « Dicitur quidem igitur unum. » In tertia ostendit quot modis unum prædicatur de his de quibus dicitur, ibi, « Oportet enim intelligere. » Circa primum tria facit. Primo ponit duos modos unius. Secundo ostendit rationem unitatis in his duobus modis, ibi, « Tale vero. » Tertio ponit alios duos modos unius, ibi, « Hæc autem. »

1921. — Circa primum primo ponit primum modum dicendi unum; dicens, quod in quinto libro ostensum est, quoties dicantur nomina quæ pertinent ad considerationem hujus scientiæ. Dictum est enim quod unum dicitur multis modis. Sed cum multipliciter dicatur unum, principales modi sunt quatuor: ita tamen quod dicamus modos unius, secundum quos unum dicitur primo et per se, et non per accidens. Nam unum per se accidens habet alios suos modos.

1922. — Et inter modos unius dicti per se, unus modus est secundum quod continuum dicitur unum. Quod quidem accipi potest dupliciter: aut universaliter, scilicet quocumque modo sit aliquid continuum dicatur unum: aut unum continuitate solum quod secundum naturam est continuum, quod maxime continuum est, et non est continuum per violentiam, aut per artem, neque per alium modum contactus, sicut patet in castraturis lignorum, neque per ali-

quam continuitatem, sicut in his quæ continuantur vel ligantur clavo vel quocumque vinculo.

1923. — Continuum autem secundum naturam dicitur dupliciter: scilicet, quod est totum uniforme, ut linea recta, aut etiam circularis: et quod non est totum uniforme, sicut duæ lineæ constituentes angulum in quo continuantur. Maxime autem horum est unum et per prius unum, quod dicitur linea recta vel circularis, quam lineæ angulum constituentes. Nam linea recta oportet quod habeat unum motum. Non enim potest esse quod una pars ejus moveatur et alia quiescat, nec una sic moveatur, alia vero aliter; sed tota simul et uno motu movetur. Et similiter etiam in circulari est.

1924. — Sed in duobus continuis constituentibus angulum, hoc non convenit. Possumus enim imaginari quod una linea quiescat, et altera moveatur ei appropinquans, et minorem angulum constituat; aut ab ea elongata, et constituens angulum majorem. Vel etiam quod utraque moveatur in diversas partes. Et ideo dicit quod illud continuum est magis unum, cujus motus est indivisibilior, et magis simplex.

1925. — Secundo cum dicit « amplius tale »

Ponit secundum modum: in quo quidem consideratur non solum quod id quod dicitur unum, « sit tale, » id est continuum; sed et quod plus habeat, scilicet quod sit quoddam totum habens aliquam formam aut speciem; sicut animal est unum, et superficies triangularis est una. Hoc igitur unum supra unitatem continuitatis addit unitatem quæ est ex forma, secundum quam aliquid est totum, et speciem habens.

1926. — Et quia aliquid est totum per naturam, aliquid vero per artem, addidit, quod « maxime est unum, » siquidem est unum per naturam, et non per violentiam. Sicut per violentiam ad aliquid totum constituendum conjunguntur quæcumque uniuntur aut visco-

aut aliqua tali conjunctione. Sed id quod est conjunctum per naturam est magis unum, quia scilicet est sibiipsi causa quod sit continuum, quia per suam naturam est tale.

1927. — Deinde cum dicit « tale vero »

Ostendit rationem unitatis in istis duobus modis; dicens, quod aliquid est tale et continuum et unum, eo quod motus ejus est et unus et indivisibilis, loco et tempore. Loco quidem, quia versus quamcumque partem loci movetur una pars continui et alia. Tempore vero, quia quando movetur una, et alia.

1928. — Unde si aliquid continuum et totum per naturam dicitur unum quia motus ejus est unus, manifestum est quod si aliquid continuum et totum habet in se principium primi motus, hoc erit primum unum in magnitudine. Sicut inter motus, primus motus est localis; et inter motus locales, primus est circularis, ut probatur in octavo Physicorum. Et inter corpora, quæ moventur motu circulari, aliquid est quod habet principium talis motus, scilicet corpus quod revolvitur et revolvit alia corpora motu diurno. Unde manifestum est, quod hæc est prima magnitudo una, quia habet primum principium motus primi. Sic igitur apparent duo modi unitatis: aut sicut continuum dicitur unum, aut sicut totum dicitur unum.

1929. — Deinde cum dicit « hæc autem »

Ponit alios modos unius; dicens, quod quedam alia dicuntur unum non propter motum unum, sed propter rationem unam. Hujusmodi autem sunt quorum intelligentia est una, quæ una apprehensione apprehenduntur ab anima. Et dicuntur una apprehensione apprehendi talia, quorum est una apprehensio indivisibilis.

1930. — Quod quidem contingit dupliciter. Aut quia apprehensio indivisibilis est ejus quod est unum specie, aut ejus quod est unum numero. Numero quidem indivisibile est ipsum singulare,

quod non potest prædicari de multis. Specie autem unum, est indivisibile, quod est unum secundum scientiam et notitiam. Non enim in diversis singularibus est aliqua natura una numero, quæ possit dici species. Sed intellectus apprehendit ut unum id in quo omnia inferiora conveniunt. Et sic in apprehensione intellectus, species fit indivisibilis, quæ realiter est diversa in diversis individuis.

1931. — Et quia substantia prior est ratione omnibus aliis generibus, cum unum dicatur his modis propter rationem unam, sequitur quod primum unum secundum hos modos, sit unum substantia; quod scilicet est substantiis causa unius; sicut secundum primos duos modos, primum unum erat magnitudo circulariter mota.

1932. — Deinde cum dicit « dicitur quidem »

Reducit modos unius supra positos ad unam rationem, colligendo quæ supra dixerat. Dicit ergo quod unum dicitur quatuor modis. Primo quidem continuum secundum naturam. Secundo totum. Tertio singulare. Quarto, universale ut species. Et omnia hæc dicuntur unum per rationem unam, scilicet per hoc quod est esse indivisibile. Nam proprie unum est ens indivisibile. Sed in primis duobus dicitur unum, quia est motus indivisibilis; in aliis autem duobus, quia est intelligentia, aut ratio indivisibilis; ut sub hoc etiam comprehendatur apprehensio rei particularis.

1933. — Deinde cum dicit « oportet enim »

Ostendit quo modo unum prædicetur de his quæ dicuntur unum; dicens, quod oportet intelligere quod non similiter sumendum est unum, cum aliqua res dicitur una, et cum dicitur quod quid est unum, quod est ratio unitatis. Sicut etiam non hoc modo dicitur lignum esse album, quia lignum sit hoc ipsum quod est album; sed quia album accedit ei.

1934. — Hoc autem quod dixerat

sic manifestat. Quia unum dicitur multis modis, ut dictum est, quælibet res dicitur esse una ex eo, quod inest ei aliquis istorum modorum; puta vel continuum, vel totum, vel species, vel singulare. Sed hoc ipsum quod est unum, quandoque quidem accipitur secundum quod inest alicui dictorum modorum, puta ut dicam quod unum secundum quod est continuum, unum est. Et similiter de aliis. Quandoque autem hoc ipsum quod est unum, attribuitur ei quod est magis propinquum naturæ unius, sicut indivisibili, quod tamen secundum se potestate continet prædictos modos: quia indivisibile secundum motum, est continuum et totum. Indivisibile autem secundum rationem, est singulare et universale.

1935. — Et ad hoc subdit exemplum de elemento et causa, quæ quidem accipiuntur secundum determinationes ad res, prout dicimus rem talem esse elementum vel causam, assignando definitionem nominis, prout dicimus causam hoc ipsum quod est esse causam. Quo modo dicimus quod ignis est elementum, aut « etiam infinitum secundum se, »

idest hoc ipsum quod est infinitum, quod Pythagorici ponebant separatum, et elementum omnium, vel aliquid aliud tale, propter quod potest dici elementum esse. Sed quodammodo ignis non est elementum neque infinitum. Non enim ignis est hoc ipsum quod est elementum, quia non est eadem ratio ignis et elementi; sed quantum in re est et in natura, ignis est elementum. Sed nomen elementi cum de igne prædicatur, significat aliquid « accidisse igni, » scilicet quod ignis sit ex quo aliquid est, ut ex primo interiori existente, quod est ratio elementi. Dicit autem « inexistente, » ad removendum privationes.

1936. — Sicut autem dictum est de elemento, sic est in causa, et uno et omnibus talibus; quia res de quibus dicuntur non sunt hoc ipsum quod significant nomina: sicut homo albus, non est hoc ipsum quod significat hoc nomen album. Album enim significat qualitatem. Propter quod et hoc unum esse est indivisibile esse. Quod quidem competit enti, quod est inseparabile loco et specie, vel quocumque alio modo.

LECTIO II.

Unius ratio quod in mensura consistat quæ item mensuræ conditiones sint ostendit, et quibus attribuantur.

20 Maxime vero in eo quod est metrum esse primum uniuscujusque generis, et maxime proprie quantitatis. Hinc enim ad alia venit. Metrum etenim est, quo primo quantitas cognoscitur. Cognoscitur vero aut uno aut numero quantitas inquantum quantitas. Numerus autem omnis, uno. Quare omnis quantitas cognoscitur, inquantum quantitas, uno.

Et quo primo cognoscitur, hoc ipsum unum. Quapropter unum, numeri principium secundum quod numerus.

Hinc autem et in aliis dicitur metrum, quo primo unumquodque cognoscitur. Et metrum uniuscujusque unum, in longitudine, in latitudine, in profunditate, in gravitate et velocitate. Gravitas enim et velocitas commune, est in contrariis. Duplex enim eorum utrumque. Ut grave, et quod est ut quantumcumque habens inclinationem, et quod est habens excessum inclinationis. Et velocitas, et quantumcumque motus habens, et excessum motus. Est enim 30 velocitas quædam et tardi, et gravitas levioris.

In omnibus autem his, metrum, et principium unum aliquid et indivisibile. Quoniam et in lineis utimur quasi indivisibili pedali ubique. Namque metrum unum aliquid quærunt et indivisibile. Hoc autem aut simpliciter, aut quali, aut quanto. Ubicumque quidem igitur videtur non esse auferre aut addere, hoc est certum metrum.

1053a Quapropter numerus certissimum. Unitatem enim ponunt omnino indivisibilem. In aliis vero imitantur tale. A stadio enim et talento, et semper majore, latebit utique et additum aliquid et ablatum, magis quam a minore. Quare a quo primo secundum sensum non contingit, hoc omnes metrum faciunt, et humidorum, et siccorum, et

gravitatis, et magnitudinis; et tunc putant cognoscere quantum, quando cognoscunt per hoc metrum.

Et motum simplici motu et velocissimo. Parvissimum enim hoc habet tempus. Quapropter in astrologia, tale unum principium et metrum. Motum enim regularem supponunt et velocissimum eum qui cæli, ad quem alios judicant. Et in musica diesis, quia minimum. Et in voce elementum. Et hæc omnia unum aliquid, non ita ut commune aliquid quod unum, sed sicut dictum est.

Non semper autem numero unum metrum, verum aliquando plura; ut diesis duæ, quæ non secundum auditum, sed in rationibus. Et voces plures quibus mensuramus. Et diameter duobus mensuratur, et latus, et magnitudines omnes. Sic itaque metrum omnium quod unum, quia cognoscimus ex quibus est substantia, dividentes aut secundum quantitatem, aut secundum speciem. Et ideo quod unum, indivisibile; quia quod primum singulorum indivisibile. Non similiter autem omne indivisibile, ut pes, et unitas. Sed hoc quidem omnino, illud vero indivisibile ad sensum voluit, sicut dictum est jam. Nam forsitan omne continuum est divisibile.

Semper autem cognatum est metrum. Magnitudinum quidem enim magnitudo, et secundum unumquodque, longitudinis longitudo, et latitudinis latitudo, vocis vox, gravitatis gravitas, unitatum unitas. Sic enim oportet accipere. Sed non quod numerorum, numerus. Et quidem oportebat si similiter. Sed non similiter significant, sed ac si unitatum unitates significant metrum, sed non unitatem. Numerus autem pluralitas unitatum est.

Et scientiam autem rerum metrum dicimus, et sensum propter idem,

quia cognoscimus aliquid ipsis; sed mensurantur magis quam mensurant. Sed accidit nobis, veluti si alio nos mensurante, cognoscamus quanti sumus, per cubitum ad tantum nostri adicere. Protagoras vero hominem ait
 6 omnium esse metrum, ac utique si scientem diceret aut sentientem. Hos autem, quia habent hic quidem sensum, ille vero scientiam, quæ dicimus esse metra eorum, quæ subjiiciuntur.

Nihil itaque dicentes superabundans, videntur aliquid dicere.

Quod quidem igitur uni esse maxime est secundum nomen quod determinat metrum quoddam, et maxime quantitatis, deinde qualitatis, palam. Erit autem tale, hoc quidem, si est indivisibile secundum quantitatem, illud autem si secundum qualitatem. Propter quod indivisibile est quod unum, aut simpliciter, aut inquantum unum.

1937. — Postquam ostendit Philosophus quot modis unum dicitur, et quæ sit ratio unius, ad quam omnes modi reducuntur, scilicet esse indivisibile; hic ex hac ratione unius ostendit quamdam ejus proprietatem, scilicet esse mensuram: et dividitur in partes duas. In prima ostendit, quomodo uni competit ratio mensuræ, et aliis generibus accidentium. In secunda vero ostendit quomodo unum habens rationem mensuræ invenitur in substantia, ibi, « Secundum substantiam vero et naturam ram. » Circa primum duo facit. Primo ostendit in quo genere primo invenitur unum habens rationem mensuræ; et quomodo exinde ad alia derivetur secundum propriam rationem mensuræ. Secundo ponit quomodo derivetur ad alia secundum quamdam similitudinem, ibi, « Et scientiam autem rerum metrum. » Circa primum duo facit. Primo ostendit ubi primo sit unum rationem mensuræ habens, et quomodo exinde ad alia fiat derivatio. Secundo ponit quædam considerata circa mensuras, ibi, « Non semper autem numero unum. » Circa primum tria facit. Primo ostendit quomodo unum quod est mensura invenitur in quantitate, et exinde ad alia genera derivetur. Secundo in qua specie quantitatis est primo, ibi, « Et quo primo cognoscitur. » Tertio quomodo derivetur in alias species quantitatis, ibi, « Hinc autem et in aliis. »

1938. — Dicit ergo primo, quod cum ratio unius sit indivisibile esse; id autem quod est aliquo modo indivisibile

in quolibet genere sit mensura; maxime dicitur in hoc quod est esse primam mensuram cujuslibet generis. Et hoc maxime proprie dicitur in quantitate, et inde derivatur ad alia genera ratio mensuræ. Mensura autem nihil aliud est quam id quo quantitas rei cognoscitur. Quantitas vero rei cognoscitur per unum aut numerum. Per unum quidem, sicut cum dicimus, unum stadium, vel unum pedem. Per numerum autem, sicut dicimus tria stadia, vel tres pedes. Ulterius autem omnis numerus cognoscitur per unum, eo quod unitas aliquoties sumpta quemlibet numerum reddit. Unde relinquitur quod omnis quantitas cognoscatur per unum. Addit autem « inquantum quantitas, » ut hoc referatur ad mensuram quantitatis. Nam proprietates et alia accidentia quantitatis alio modo cognoscuntur.

1939. — Deinde cum dicit « et quo primo »

Dicit in qua specie quantitatis primo sit unum et mensura. Et circa hoc duo facit. Primo ostendit quod ratio mensuræ primo invenitur in discreta quantitate, quæ est numerus; dicens, quod id quo primo cognoscitur quantitas « est ipsum unum, » idest unitas, quæ est principium numeri. Nam unum in aliis speciebus quantitatis non est ipsum unum, sed aliquid cui accidit unum; sicut dicimus unam manum, aut unam magnitudinem. Unde sequitur, quod ipsum unum, quod est prima mensura, sit principium numeri secundum quod est numerus.

1940. — Secundo cum dicit « hinc autem »

Ostendit *quomodo derivetur in alias species quantitatis*. Et circa hoc duo facit. Primo ostendit *ad quas species quantitatis derivetur*; dicens, quod hinc, scilicet ex numero et uno quod est principium numeri, dicitur mensura in aliis quantitativibus, id scilicet quo primo cognoscitur unumquodque eorum. Et id quod est mensura cujuslibet generis quantitatis, dicitur unum in illo genere.

1941. — Et hoc exemplificat in tribus generibus; scilicet in dimensionibus quæ sunt scilicet longitudo, et latitudo, et profunditas, Et in ponderibus, in hoc quod dicit, in gravitate. Et in motibus, in hoc, quod dicit, in velocitate, quod referatur ad mensuram temporis. Et de dimensionibus quidem nulli dubium erat, quin quantitates essent, et quod proprie eis primo competeret mensurari. Sed de gravitate et velocitate poterat esse dubium, eo quod magis videntur esse qualitates quam quantitates.

1942. — Et ideo dicit, quomodo pertinent ad genus quantitatis, et quomodo competit eis mensurari; dicens, quod gravitas et velocitas habent aliquid commune in contrariis, quia scilicet in uno contrariorum invenitur alterum: nam grave est aliquo modo leve, et e converso; et velox est aliquo modo tardum. Utrumque enim eorum est duplex. Sicut grave, uno modo dicitur absolute, scilicet quod habet inclinationem ut feratur ad medium, sine hoc quod consideretur quantum habeat de tali inclinatione: et sic non pertinet ad genus quantitatis, nec competit ei mensurari. Alio modo dicitur grave per comparationem ad aliud, scilicet quod excedit alterum in inclinatione prædicta; ut scilicet dicamus, quod terra est gravis in comparatione ad aquam, et plumbum in comparatione ad lignum. Sic igitur ratione hujus excessus, invenitur aliqua ratio quantitatis et mensuræ. Et similiter, velox dicitur dupliciter. Uno modo absolute, scilicet quod habet motum

quemcumque. Et alio modo, quod habet excessum motus. Et uno modo competit sibi ratio quantitatis et mensuræ. Alio modo non.

1943. — Et ut exponat quod dixerat de conditione gravitatis et velocitatis in contrariis, subdit quod in ipso tardo invenitur velocitas, inquantum id quod est simpliciter et absolute tardum, per excessum se habet ad tardiora. Et similiter gravitas invenitur in levi, sicut aer est levis ad terram, et gravis ad ignem comparatus.

1944. — Deinde cum dicit « in omnibus »

Ostendit *qualiter a numero derivetur ratio mensuræ ad alia*. Et primo hoc manifestat simul *in dimensionibus et ponderibus*. Secundo in velocitate motuum, ibi, « Et motum simplici motu. » Dicit ergo primo, quod hoc modo derivatur ratio mensuræ a numero ad alias quantitates, quod sicut unum quod est mensura numeri est indivisibile, ita in omnibus aliis generibus quantitatis aliquod unum indivisibile est mensura et principium. Sicut in mensuratione linearum utuntur homines quasi indivisibili, « mensura pedali, » idest unius pedis: ubique enim quæritur pro mensura aliquid indivisibile, quod est aliquod simplex, vel secundum qualitatem, vel secundum quantitatem. Secundum qualitatem quidem, ut album in coloribus, quod quodammodo est mensura colorum, ut dicetur infra. Secundum quantitatem vero, ut unitas in numero, et mensura pedalis in lineis.

1945. — Assignat autem rationem, quare mensuram oportet esse aliquid indivisibile; quia scilicet hoc est certa mensura, a qua non potest aliquid auferri vel addi. Et ideo unum est mensura certissima; quia unum quod est principium numeri, est omnino indivisibile, nullamque additionem aut subtractionem suscipiens manet unum. Sed mensuræ aliorum generum quantitatis imitantur hoc unum, quod est indivisibile, accipiens aliquid minimum pro men-

sura secundum quod possibile est. Quia si acciperetur aliquid magnum, utpote stadium in longitudinibus, et talentum in ponderibus, lateret, si aliquid modicum subtraheretur vel adderetur; et semper in majori mensura hoc magis lateret quam in minori.

1946. — Et ideo omnes accipiunt hoc pro mensura tam in humidis, ut est oleum et vinum, quam in siccis, ut est granum et hordeum, quam in ponderibus et dimensionibus, quæ significantur per grave et magnitudinem; quod primo invenitur tale, ut ab eo non possit aliquid auferri sensibile vel addi quod lateat. Et tunc putant se cognoscere quantitatem rei certitudinaliter, quando cognoscunt per huiusmodi mensuram minimam.

1947. — Deinde cum dicit « et motum »

Manifestat idem in *velocitate motuum*; dicens, quod etiam motum mensurant homines « motu simplici, » id est uniformi et velocissimo quod habet minimum de tempore. Et ideo in astrologia accipiunt tale principium ad mensurandum. Accipiunt enim motum « primi cæli, » scilicet motum diurnum, qui est regularis et velocissimus, ad quem judicant et mensurant omnes alios motus.

1948. — Et quia ex velocitate et tarditate motuum contingit gravitas et acuitas in sonis, ut determinatur in musica, subdit exemplum de mensuratione sonorum; dicens, quod in musica prima mensura « diesis est, » id est differentia duorum semitonorum. Tonus enim dividitur in duo semitona inæqualia, ut in musica probatur. Et similiter in voce, mensura est elementum, quia etiam brevitās et longitudo vocis velocitatem et tarditatem motus consequitur.

1949. — Omnes autem istæ mensuræ sunt aliquid unum: non ita quod aliqua mensura sit communis omnibus; sed quia quælibet mensura in se est aliquid unum, ut dictum est.

1950. — Deinde cum dicit « non semper »

Postquam ostendit Philosophus ubi sit primo unum habens rationem mensuræ, hic determinat quædam circa mensuras consideranda. Et est primum, quod licet id quod est mensura habeat rationem unius, inquantum accedit ad indivisibilitatem, non tamen necessarium est unum numero esse quod mensurat. Sed aliquando plura sunt mensurantia, sicut in melodiis « sunt duæ dieses, » id est duo semitona. Sed propter parvitatem non discernitur secundum auditum. Nam sensus non percipit differentiam valde parvorum, sed eorum differentia percipitur « in rationibus, » id est secundum diversas rationes proportionum, quia ex diversis proportionibus numeralibus causantur.

1951. — Similiter etiam voces quibus etiam mensuramus, plures sunt. Quantitas enim unius metri vel unius pedis, mensuratur ex diversis syllabis, quarum aliæ sunt breves, et aliæ longæ. Similiter etiam est diameter circuli vel quadrati, et etiam latus quadrati: et quælibet magnitudo mensuratur duobus; non enim invenitur quantitas ignota nisi per duas quantitates notas.

1952. — Hoc autem dicto, concludit epilogando quæ supra dicta sunt, scilicet quod unum est mensura omnium. Cujus ratio est, quia unum est ad quod terminatur divisio. Ea vero, ex quibus est substantia uniuscujusque, cognoscuntur per divisionem sive resolutionem totius in componentia; sive sint partes secundum quantitatem, sive sint partes secundum speciem, ut materia et forma, et elementa corporum mixtorum. Et ideo oportet id quod est per se unum, esse indivisibile, cum sit mensura qua cognoscitur res; quia quod in singulis est primum in compositione et ultimum in resolutione, est indivisibile, et per hoc cognoscitur res, ut dictum est.

1953. — Sed tamen non similiter in omnibus invenitur indivisibile; sed quædam sunt omnino indivisibilia, sicut unitas quæ est principium numeri. Quæ-

dam vero non sunt omnino indivisibilia, sed indivisibilia secundum sensum, secundum quod voluit auctoritas instituentium tale aliquid pro mensura; sicut mensura pedalis, quæ quidem indivisibilis est proportionem, sed non natura. Nam omne continuum forsan divisibile est. Dicit autem « forsan » propter dubitationem quorundam ponentium magnitudinem componi ex indivisibilibus; vel quia magnitudines naturales non dividuntur in infinitum, sed solæ mathematicæ. Est enim invenire minimam carnem, ut tangitur primo Physicorum.

1954. — Deinde cum dicit « semper autem »

Ponit *secundum* quod considerandum est circa mensuram; dicens, « quod metrum, » idest mensura, semper debet esse cognatum, scilicet ejusdem naturæ vel mensuræ cum mensurato: sicut mensura magnitudinum debet esse magnitudo: et non sufficit quod conveniat in natura communi, sicut omnes magnitudines conveniunt: sed oportet esse convenientiam mensuræ ad mensuratum in natura speciali secundum unumquodque, sic quod longitudinis sit longitudo mensura, latitudinis latitudo, vox vocis, et gravitas gravitatis, et unitatum unitas.

1955. — Sic enim oportet accipere ut absque calumnia loquamur; sed non quod numerorum mensura sit numerus. Numerus autem non habet rationem mensuræ primæ, sed unitas. Et si unitas mensura est, ad significandum convenientiam inter mensuram et mensuratum, oportet dicere, quod unitas sit mensura unitatum, et non numerorum. Et tamen si rei veritas attendatur, oportebit hoc etiam concedere, quod numerus esset mensura numerorum, aut etiam unitas numerorum similiter acciperetur. Sed non similiter dignum videtur dicere unitatem esse mensuram unitatum, et numerum numeri, vel unitatem numeri; propter differentiam, quæ videtur esse inter unitatem et numerum. Sed istam differentiam obser-

vare, idem est, ac si quis dignum diceret quod unitates essent mensuræ unitatum, sed non unitas; quia unitas differt ab unitatibus ut singulariter prolatum ab his quæ pluraliter proferuntur. Et similis ratio est de numero ad unitatem; quia numerus nihil aliud est quam pluralitas unitatum. Unde nihil aliud est dicere unitatem esse mensuram numeri, quam unitatem esse mensuram unitatum.

1956. — Deinde cum dicit « et scientiam »

Ostendit *qualiter mensura transfertur ad quædam secundum similitudinem*; dicens, quod cum dictum sit quod mensura est, qua quantitas rei cognoscitur, dicemus scientiam esse mensuram rerum scibilium et sensum rerum sensibilium, quia ipsis aliquid cognoscimus, sensu scilicet sensibilia et scientia scibilia. Non tamen eodem modo sicut mensura. Nam per mensuram cognoscitur aliquid sicut per principium cognoscendi: per sensum autem et scientiam sicut per potentiam cognoscitivam, aut habitum cognoscitivum.

1957. — Sic igitur per hanc similitudinem dicuntur mensuræ, quia secundum rei veritatem magis mensurantur quam mensurent. Non enim quia nos aliquid sentimus aut scimus, ideo sic est in rerum natura. Sed quia sic est in rerum natura, ideo vere aliquid scimus, aut sentimus, ut dicitur nono Metaphysicorum. Et sic accidit nobis, quod in sentiendo et sciendo mensuramur per res quæ extra nos sunt.

1958. — Nobis autem cognoscentibus et mensurantibus, sicut aliquo alio nos mensurante, cognoscimus quanti sumus in quantitate corporali per mensuram cubitalem applicatam nobis. Et sic sicut cubitus exterius appositus est mensura quantitatis corporalis nostræ, ita res scitæ vel per sensum apprehensæ, sunt mensuræ per quas potest sciri utrum vere cognoscamus aliquid per sensum vel per intellectum.

1959. — Si qua vero scientia est

quæ est causa rei scitæ, oportebit quod sit ejus mensura. Ut scientia artificis est mensura artificiatorum; quia unumquodque artificiatum secundum hoc perfectum est, quod attingit ad similitudinem artis. Et hoc modo se habet scientia Dei respectu omnium. Sed Protagoras dixit hominem esse mensuram omnium rerum inquantum est sciens aut sentiens, quia scientia et sensus sunt mensura substantiarum, scilicet sensibilibus et scibilibus. Dicebant enim Protagorici, ut in quarto habitum est, quod res sunt tales, quia sic sentimus eas, vel sic opinamur in eis. — Cum igitur nihil superabundans vel magnum dicant, videntur tamen aliquid dicere,

quia occulte insinuant quæ dicere volunt.

1960. — Deinde cum dicit « quod quidem ».

Epilogat quæ dicta sunt; scilicet quod de ratione unius est, quod sit mensura. Et hoc maxime proprium est, prout est in quantitate; deinde in qualitate, et in aliis generibus; quia id quod est mensura, debet esse indivisibile, aut secundum quantitatem, aut secundum qualitatem. Et ita sequitur, quod unum sit indivisibile, aut simpliciter, sicut unitas, quæ est principium numeri, aut « secundum quid, » idest inquantum est unum, ut dictum est in aliis mensuris.

LECTIO III.

*Unum non esse substantiam subsistentem:
et quomodo idem quod ens significet, ostendit.*

C. II. Secundum substantiam vero et na-

10 turam quærendum est quo modo se habeat, quemadmodum in dubitationibus tractavimus quid quod unum est; et quo modo oportet de eo suscipere: utrum velut substantia aliqua existente ipso uno, sicut Pythagorici dicunt prius, et Plato posterius; aut magis supponitur aliqua natura. Et quo modo oportet notius dici et magis, sicut qui de natura. Illorum enim alius dixit amicitiam esse quidem unum, alius aerem, alius infinitum.

Si itaque nullum universalium esse substantiam est possibile, sicut in sermonibus de substantia et de ente dictum est, nec ipsum hoc substantia, nisi unum aliquid præter multa possibile est esse, (commune namque) sed si ut prædicatum solum, palam quod neque ipsum unum. Nam ens et unum universaliter prædicantur de omnibus maxime. Quare nec genera naturæ quædam et substantiæ separabiles ab aliis sunt. Nec unum genus contingit esse propter easdem causas, propter quas quidem nec ens nec substantia.

Adhuc autem similiter in omnibus necesse est se habere. Dicuntur autem æqualiter ens et unum. Ergo, quoniam in qualitatibus est aliquid quod unum et aliqua natura, et similiter in quantis, palam quia et totaliter quærendum quid quod unum, quemadmodum et quid ens, tamquam non sufficiens quod hoc ipsum, ipsius natura. At vero et in coloribus est aliquid quod color unus, puta albus. Deinde alii ex hoc et nigro videntur geniti. Nigrum vero privatio albi est, ut lucis tenebra.

Hæc enim est privatio lucis. Quare, si entia essent colores, essent utique numerus quidam entia. Sed quorum? palam utique quia colorum. Et ipsum unum, esset utique aliquid unum, puta album. Similiter autem et si melodiæ essent, numerus utique essent, diesum equidem. Sed non numerus substantia ipsorum. Et ipsum unum esset utique aliquid, cujus substantia non ipsum unum, sed diesis. Similiter autem et in sonis, elementorum esset utique entia numerus, et ipsum unum elementum vocale. Et figuræ rectilinæ, figurarum utique esset numerus, et ipsum unum trigonum. Eadem autem ratio et in aliis generibus. Quare, siquidem in passionibus, et in qualitatibus, et in quantitatibus, et in motu numeris existentibus, et uno aliquo in omnibus, numerus est quorundam, et ipsum unum aliquid unum, sed non hoc ipsius substantia, et in substantiis necesse est similiter se habere. Similiter enim se habet in omnibus. Quod quidem igitur unum in omni genere est quædam natura, et nullius natura hoc ipsum quod unum, palam. Sed sicut in coloribus colorem unum quærendum ipsum quod unum, sic etiam in substantia, substantiam unam ipsum unum.

Quia vero idem significant aliquantulum unum et ens, palam per assequi æqualiter categorias, et quia non sunt in nulla una, ut neque in quid est, neque in quale, sed similiter se habet sicut ens. Et per hoc quod unus homo non prædicat alterum aliquid ab homine, quemadmodum nec esse, præter quid, aut quale, aut quantum. Et uni esse, id quod unicuique esse.

1961. — Postquam ostendit Philosophus, quomodo unum sit in quantitate primum secundum quamlibet rationem mensuræ, et exinde ad alia genera derivetur, nunc determinat de uno

qualiter se habeat ad substantiam; utrum scilicet unum sit ipsa substantia rei; et dividitur in tres partes. In prima movet questionem et ponit opiniones diversas. In secunda autem determinat

veritatem, ostendendo quod unum et ens non sunt substantia eorum de quibus dicuntur, ibi, « Si itaque nullum. » In tertia comparat unum ad ens, ibi, « Quia vero idem significant. » Dicit ergo primo, quod quia jam manifestum est qualiter unum secundum quod habet rationem mensuræ se habet in quantitate et in aliis generibus, quærendum est de uno quomodo se habeat quantum pertinet ad substantias et naturas rerum. Quæ quidem dubitatio est mota superius in tertio libro in quo motæ sunt quæstiones diversæ.

1962. — Est autem dubitatio, utrum hoc ipsum quod dicitur unum, sit substantia aliqua et per se subsistens, ut dixerunt Pythagorici, et postea Platonici eos sequentes; aut magis ei quod est unum supponatur quædam natura subsistens, secundum quam notius et magis debet dici quid est quod dicitur unum. Et hoc supposuerunt naturales: quorum unus dixit amorem esse aliquid quod est unum; sicut Empedocles qui ponebat quatuor principia materialia, scilicet quatuor elementa, quibus priora dicunt esse principia agentia, quæ ipse ponebat, scilicet amorem et odium. Inter quæ præcellit amor, in quantum perfectum et bonorum principium. Unde, si id quod est primum principium dicitur unum, consequitur secundum opinionem ejus, quod amor sit illud quod est unum. Quod est conveniens, in quantum amor unionem quamdam indicat amantis et amati. Alius vero, scilicet Diogenes, ponens aerem principium omnium rerum, dixit aerem esse id quod est unum. Alius vero dixit infinitum esse id quod est unum, sicut Melissus, qui posuit esse unum ens infinitum et immobile, ut patet in primo Physicorum.

1963. — Deinde cum dicit « si itaque »

Determinat propositam quæstionem; dicens, quod unum non est substantia subsistens, de qua dicitur quod sit unum. Probat autem hoc dupliciter.

Primo ratione. Secundo similitudine, ibi, « Adhuc autem similiter. » Dicit ergo quod probatum est superius, in septimo scilicet in quo agebat de ente et præcipue de substantia, quod nullum universalium esse potest substantia, quæ scilicet per se sit subsistens; quia omne universale commune est multis. Nec possibile est universale esse substantiam subsistentem; quia sic oporteret quod esset unum præter multa, et ita non esset commune, sed esset quoddam singulare in se.

1964. — Nisi forte diceretur commune per modum causæ. Sed alia est communitas universalis et causæ. Nam causa non prædicatur de suis effectibus, quia non est idem causa suiipsius. Sed universale est commune, quasi aliquid prædicatum de multis; et sic oportet quod aliquo modo sit unum in multis, et non seorsum subsistens ab eis.

1965. — Sed oportet ens et unum magis universaliter et communiter de omnibus prædicari. Non ergo sunt ipsa substantia subsistens, quæ dicitur ens vel unum, sicut Plato posuit.

1966. — Per hanc rationem concluditur, quod nulla genera sunt aliquæ naturæ et substantiæ per se subsistentes, quasi separabiles ab aliis, de quibus dicuntur. Quod etiam superius inter quæstiones fuit dubitatum. Nec tamen hoc pro tanto dicitur, quod unum sit genus. Eadem enim ratione unum non potest esse genus, quia nec ens, quia nec univoce prædicatur, et propter alia quæ superius in tertio tacta sunt. Et ex eadem ratione unum et ens non potest esse substantia subsistens.

1967. — Deinde cum dicit « adhuc autem »

Ostendit idem ex similitudine; dicens, quod oportet quod unum similiter se habeat in omnibus generibus, quia ens et unum æqualiter de omnibus generibus prædicantur. In omnibus autem generibus quæritur aliquid quod est unum, quasi ipsa unitas non sit ipsa natura quæ dicitur una; sicut patet in qua-

litatibus et quantitativibus. Unde manifestum est, quod in omnibus generibus non est sufficiens dicere, quod hoc ipsum quod est unum, sit natura ipsius quod unum dicitur; sed oportet quærere quid est quod est unum, et ens.

1968. — Et quod in qualitativibus et in quantitativibus oporteat quærere quid est quod dicitur unum, manifestat per exempla. Et primo in coloribus. Quærimus enim aliquid quod est unum, sicut album quod est primum inter colores. Unde si in quolibet genere est unum id quod est primum, oportet quod album sit unum in genere colorum, et quasi mensura aliorum colorum; quia unusquisque color tanto perfectior est, quanto magis accedit ad album. Et quod album sit primum in coloribus, ostendit, quia colores medii generantur ex albo et nigro, et ita sunt posteriores. Nigrum etiam est posterius albo, quia est privatio albi, sicut tenebræ privatio lucis. Non autem sic est intelligendum, quod nigrum sit pura privatio, sicut tenebræ; cum nigrum sit species coloris, et per consequens natura coloris in eo servetur; sed quia in nigro est minimum de luce, quæ facit colores. Et sic comparatur ad album, sicut defectus lucis ad lucem.

1969. — Et quia in coloribus quæritur aliquid quod possit dici primum et unum, scilicet album; manifestum est, quod si omnia entia colores essent, haberent quidem aliquem numerum. Non tamen ita quod numerus esset ipsæ res subsistentes; sed esset numerus aliquarum rerum subsistentium, scilicet colorum. Et per consequens esset aliquid quod subiceret ipsi uni, scilicet album.

1970. — Et similiter esset si omnia essent melodia; quia entia haberent aliquem numerum, qui quidem esset numerus diesum sive tonorum. Sed tamen numerus non est ipsa substantia entium. Et per consequens oporteret quærere aliquid quod esset unum, scilicet quod est diesis. Non tamen ita quod ipsum unum esset substantia.

1971. — Et similiter si omnia entia essent toni, esset quidem numerus entium, quia aliquorum subjectorum ipsi numero, scilicet « elemento rum, » idest literarum. Et per consequens litera vocalis quæ est prima inter literas, cum sine ea consonantes sonum reddere non possint, essent unum: similiter si omnia essent figuræ rectilinæ, numerus esset aliquorum subjectorum, scilicet figurarum, et unum esset triangulus, quæ est prima rectilinea figura. Omnes enim figuræ rectilinæ in triangulum resolvuntur. Et eadem ratio est in omnibus generibus.

1972. — Si igitur ita est quod in omnibus aliis generibus, scilicet passionibus et qualitativibus et quantitativibus, et in motu, inveniatur numerus et unum, et numerus et unum non sunt substantia eorum de quibus dicuntur, sed numerus dicitur de quibusdam substantiis; et similiter unum requirat aliquod subjectum quod dicatur unum; necesse est quod similiter se habeat in substantiis, quia ens et unum similiter prædicantur de omnibus. Manifestum est igitur quod in quolibet genere est aliqua natura, de qua dicitur unum; non tamen ita quod ipsum unum sit ipsa natura; sed quia dicitur de ea.

1973. — Et sicut in coloribus cum dicimus unum, quærimus aliquem colorem qui dicatur unum; sic in substantia cum dicimus unum, necesse est quærere aliquam substantiam, de qua dicatur ipsum unum. Et hoc primo et principaliter dicitur de eo, quod est primum in substantiis (quod inquireret inferius); et per consequens de aliis generibus etc.

1974. — Deinde cum dicit « quia « vero »

Quia eandem rationem dixerat de ente et de uno, ostendit quod ens et unum aliquidem idem significant. Et dicit aliquidem; quia ens et unum sunt idem subjecto, differunt tantum sola ratione. Unum enim addit indivi-

sionem supra ens. Dicitur enim unum ens indivisibile vel indivisum. Ostendit autem quod significant idem, tribus rationibus.

1975. — Quarum prima est, quod unum consequitur omnia alia prædicamenta, et non est in aliquo uno prædicamento tantum: neque in substantia, neque in quantitate, neque in aliquo alio: sicut se habet et de ente.

1976. — Secundo, quia cum dicitur unus homo, non aliquam naturam aliam ab homine prædicat, sicut nec ipsum quod est ens prædicat aliam naturam a decem prædicamentis; quia si prædicaret aliam naturam, oporteret abire in infinitum, quia etiam illa natura diceretur unum et ens. Et sic unum unicuique idem est. Et si ens de eis prædicaret aliam naturam, procederetur in infinitum. Si autem non, pari ratione standum fuit in primo.

1977. — Tertia ratio est, quia unumquodque dicitur unum in quantum est ens. Unde per dissolutionem, res ad non esse rediguntur.

1978. — Videtur autem in hac determinatione Philosophus sibi contrarius esse. Nam primo dixit, quod unum et ens non sunt substantia eorum de quibus dicuntur. Hic autem dicit, quod unum et ens non prædicant aliquam aliam naturam ab his de quibus dicuntur.

1979. — Sciendum est igitur quod substantia dicitur dupliciter. Uno modo suppositum in genere substantiæ, quod dicitur substantia prima et hypostasis, cujus proprie est subsistere. Alio modo quod quid est, quod etiam dicitur natura rei. Secundum ergo Platonis opinionem, cum universalis essent res subsistentes, significabant substantiam non solum secundo modo, sed primo. Aristoteles vero probat in septimo, quod universalis non subsistunt. Unde sequitur quod universalis non sunt substantiæ

primo modo, sed secundo modo tantum. Propter quod dicitur in prædicamentis, quod secundæ substantiæ, quæ sunt genera et species, non significant hoc aliquid quod est substantia subsistens, sed « significant quale quid, » idest naturam quamdam in genere substantiæ.

1980. — Sic igitur Philosophus supra probavit, quod unum et ens non significant substantiam quæ est hoc aliquid, sed oportet quærere aliquid quod sit unum et ens. Sicut quæritur aliquid quod sit homo vel animal, ut Socrates vel Plato. Postmodum vero ostendit quod significant naturam eorum de quibus dicuntur, et non aliquid additum sicut accidentia. In hoc enim differunt communia ab accidentibus, quamvis utrisque sit commune non esse hoc aliquid: quia communia significant ipsam naturam suppositorum, non autem accidentia, sed aliquam naturam additam.

1981. — Hoc autem non considerans Avicenna posuit quod unum et ens sunt prædicata accidentaliter, et quod significant naturam additam supra ea de quibus dicuntur. Deceptus enim fuit ex æquivocatione unius. Quod quidem secundum quod est principium numeri habens rationem mensuræ in genere quantitatis, significat quamdam naturam additam his de quibus dicitur, cum sit in genere accidentis. Sed unum quod convertitur cum ente circuit omnia entia. Unde non significat aliquam naturam determinatam ad aliquod genus.

1982. — Similiter etiam deceptus est ex æquivocatione entis. Nam ens quod significat compositionem propositionis est prædicatum accidentale, quia compositio fit per intellectum secundum determinatum tempus. Esse autem in hoc tempore vel in illo, est accidentale prædicatum. Sed ens quod dividitur per decem prædicamenta, significat ipsas naturas decem generum secundum quod sunt actu vel potentia.

LECTIO IV.

Unum et multa qua oppositionis specie opponantur; de his item, quæ ad unum et multa consequuntur, videlicet de eodem, et simili, et æquali, (quæ ad unum), de diverso, dissimili et inæquali (quæ ad multa) modos exponit.

C. III. Opponuntur autem unum et multa
20 secundum plures modos. Quorum uno unum et multitudo, ut indivisibile, et divisibile. Quod quidem enim divisum aut divisibile, multitudo quædam dicitur: indivisibile vero, aut non divisum, unum.

Quoniam ergo quatuor modis oppositiones dicuntur, et horum secundum privationem dicitur alterum, contraria utique erunt, et neque ut contradi-
ctio, neque ut ad aliquid dicta.

Dicitur autem ex contrario, et ostenditur ipsum unum ex divisibili indivisibile; propter magis sensibilem multitudinem esse, et divisibile, quam indivisibile. Quare ratione prior multi-
tudo indivisibili propter sensum.

30 Est autem unius quidem, sicut et in divisione contrariorum descripsimus, idem, et simile, et æquale. Pluralitatis vero, diversum, et dissimile, et inæquale.

Dicto vero eodem multipliciter, uno quidem modo secundum numerum, quod dicimus aliquando ipsum; hoc autem si ratione et numero unum fiunt, ut tu tibiipsi et specie et materia unum.

6 Amplius autem si ratio primæ substantiæ una fuerit, ut æquales lineæ rectæ eadem et æqualia, et isagonia, et tetragonum, et etiam plura. Sed in his æqualitas unitas.

Similia vero, si non eadem simpliciter entia, nec secundum substantiam indifferentia subjectam, sed si secundum speciem eadem sint. Ut majus tetragonum, minori simile, et inæquales rectæ. Hæ namque similes quidem, eadem vero simpliciter non. Alia, si eandem speciem habentia in quibus majus et minus sit, nec majus sit, nec minus. Alia, si sit eadem passio et una
10 specie, ut album valde, et minus, similia dicuntur esse, quia una species ipsorum. Alia, si plura habent eadem qua altera, aut simpliciter, aut quæ in promptu, ut

stannum argento, vel auro ignis, aut rubicundum et rufum.

Quare palam quod diversum et dissimile multipliciter dicitur. Et hoc quidem aliud oppositæ, et idem. Propter quod omne, ad omne, aut idem aut aliud. Hoc autem si non et materia et ratio est una. Quapropter, et tu et propinquus diversus. Tertium autem ut quæ in mathematicis. Diversum quidem igitur aut idem propter hoc omne ad omne dicitur, quæcumque dicunt et unum et ens. Non enim contradictio est ipsius ejusdem. Quapropter non dicitur in non entibus
(non idem autem dicitur), in entibus
20 vero omnibus dicitur. Aut enim unum, aut non unum, aptum natum et ens et unum. Diversum igitur et idem ita opponuntur.

Differentia vero et diversitas aliud. Diversum enim a quo est diversum non necesse aliquo esse diversum. Omne namque aut diversum aut idem quodcumque est ens. Differens vero ab aliquo, aliquo differens. Quare necesse ipsum idem aliquid esse, quo differunt. Hoc autem ipsum idem genus aut species. Omne namque differens, differt aut genere, aut specie. Genere quidem, quorum non est communis materia, nec generatio adinvicem, ut quorumcumque alia
30 figura categoriæ. Specie vero, quorum idem est genus. Dicitur autem genus, secundum quod ambo idem dicuntur, secundum substantiam indifferentia. Contraria vero differentia sunt, et contrarietas differentia quædam.

Quod autem hoc bene supponimus, palam ex inductione. Omnia enim differentia, videntur eadem, et non solum diversa entia. Sed hæc quidem genere diversa, hæc autem in eadem coelementatione categoriæ; quare in eodem genere, et in eadem specie. Determinatum autem est in aliis, quæ sunt genere eadem, et quæ diversa.
1055

SYNOPSIS

(Lect. IV.)

De uno et consequentibus ad unum 1920-2146.

(de uno secundum se 1920-1982).

de uno secundum comparisonem ad multitudinem 1983-2145.

de uno et multitudine et de his quæ ea consequuntur 1983-2022.

quomodo unum opponitur multitudini 1983-1998.

secundum quid sit accipienda oppositio inter unum et multa 1983-1985.

ad quod genus oppositionis sit reducenda 1986-1988.

respondet tacitæ quæstioni 1989-1998.

de his quæ ex uno et nullo causantur 1999-2022.

consequentia unum et multa 1999-2000.

quot modis dicantur prædicta 2001-2022.

modos eorum quæ unum consequuntur 2001-2012.

quot modis dicatur idem (8 modis) 2001-2005.

quot modis simile (4) 2006-2012.

modos consequentium pluralitatem 2013-2022.

de dissimili et diverso 2013-2016.

de differenti 2017-2022.

de contrarietate quæ est oppositio inter unum et multa [vide lect. V et seq.].

1983. — Postquam Philosophus determinavit de uno secundum se, hic determinat de uno per comparisonem ad multitudinem; et dividitur in partes duas. In prima determinat de uno et multitudine, et de his quæ ad ea consequuntur. In secunda determinat de contrarietate quæ inter unum et multa invenitur, eo quod specialem difficultatem habeat consideratio ejus, ibi, « Quoniam autem differre contingit abinvicem. » Prima dividitur in duas. In prima ostendit quomodo unum opponitur multitudini. In secunda determinat de his quæ consequuntur ad unum et multitudinem, ibi, « Est autem unius. » Circa primum tria facit. Primo ostendit secundum quid accipienda sit oppositio quæ est inter unum et multa; dicens, quod licet unum et multa multis modis opponantur, ut patet infra; eorum tamen unus et principalior est secundum quod unum et multitudo opponuntur ut divisibile et indivisibile; quia hic oppositionis modus attenditur secundum propriam rationem utriusque.

1984. — Ratio enim multitudinis consistit in hoc quod est esse divisa abinvicem, aut divisibilia. Dicit autem

divisa, propter ea quæ actu a se invicem separata sunt, et propter hoc multa dicuntur. Divisibilia autem, propter ea quæ non sunt actu separata, sed appropinquant separationi, sicut humida, ut aer et aqua, et alia his similia, in quibus propter facilitatem divisionis, multitudinem dicimus. Dicitur enim multa aqua et multus aer.

1985. — Ratio vero unius consistit in hoc, quod est esse indivisibile, aut non esse divisum. Dicitur enim et continuum unum, quia non est actu divisum, licet sit divisibile.

1986. — Secundo ibi « quoniam ergo »

Ostendit ad quod genus oppositionis prædictus modus oppositionis reducatur; dicens, quod cum quatuor sint oppositionis genera, quorum unum est oppositio, quæ dicitur secundum privationem; manifestum est quod unum et multa non opponuntur ut contradictio, neque ad aliquid, quæ sunt duo genera oppositionis, sed opponuntur ut contraria.

1987. — Et quidem quod non opponantur secundum contradictionem,

manifestum est, quia neutrum eorum verificatur de non ente. Non ens enim neque unum neque multa est. Oporteret autem alteram partem contradictionis verificari tam de ente quam de non ente. — Similiter etiam manifestum est, quod non opponuntur ut ad aliquid dicta. Nam unum et multitudo dicuntur absolute.

1988. — Sed cum dixerit quod unum et multitudo opponuntur ut indivisibile et divisibile, quæ videntur opponi secundum privationem et habitum, concludit tamen quod unum et multitudo opponuntur ut contraria. Oppositio enim quæ est secundum privationem et habitum, est principium oppositionis quæ est secundum contrarietatem, ut infra patebit. Alterum enim contrarium semper est privatio, sed non privatio pura. Sic enim non participaret naturam generis, cum contraria sint in eodem genere. Oportet igitur quod utrumque contrariorum sit natura quædam, licet alterum eorum participet naturam generis cum quodam defectu, sicut nigrum se habet ad album, ut supra dictum est. Quia igitur unum non significat privationem puram, non enim significat ipsam indivisionem, sed ipsum ens indivisum, manifestum est quod unum et multitudo non opponuntur secundum privationem puram et habitum, sed sicut contraria.

1989. — Tertio ibi « dicitur autem »

Respondet tacite quæstioni. Quia enim dixerat quod unum se habet ad multitudinem ut divisibile ad indivisibile, indivisibile autem videtur privatio esse divisibilis, cum privatio sit posterior habitu et forma, videtur sequi, quod unum sit posterius multitudinem: cum tamen supra dixerit, quod unum est principium multitudinis, ex quo cognoscitur.

1990. — Ad hujus igitur objectionis solutionem videndam, considerandum est, quod ea quæ sunt priora secundum naturam et magis nota, sunt posteriora

et minus nota quo ad nos, eo quod rerum notitiam per sensum accipimus. Composita autem et confusa prius cadunt in sensu, ut dicitur in primo Physicorum. Et inde est, quod composita prius cadunt in nostram cognitionem. Simpliciora autem quæ sunt priora et notiora secundum naturam, cadunt in cognitionem nostram per posterius. Inde est quod prima rerum principia non definimus nisi per negationes posteriorum; sicut dicimus quod punctum est, cujus pars non est; et Deum cognoscimus per negationes, inquantum dicimus Deum incorporeum esse, immobilem, infinitum.

1991. — Sic igitur licet unum prius secundum naturam sit multitudine, tamen secundum cognitionem nostram definitur et nominatur ex privatione divisionis. Et propter hoc Philosophus dicit quod « ipsum unum dicitur, » idest nominatur « et ostenditur, » idest cognoscitur ex suo contrario, sicut indivisibile ex divisibili: propter hoc quod multitudo est magis sensibilis quam unum, et divisibile magis quam indivisibile. Unde multitudo ratione prius est quam indivisibile, non quidem secundum ordinem naturæ, sed propter sensum qui est principium nostræ cognitionis.

1992. — Sed contra ea quæ hic Philosophus determinat, duplex dubitatio consurgit. Prima quidem circa hoc quod dicit, quod unum et multa opponuntur ut contraria. Hoc enim videtur impossibile, quia unum constituit multitudinem. Unum autem contrariorum non constituit aliud, sed magis destruit.

1993. — Sciendum igitur est, quod cum contraria differant secundum formam, ut infra dicetur, cum dicimus aliqua esse contraria, accipiendum est utrumque eorum secundum quod habet formam, non autem secundum quod est pars habentis formam. Corpus enim secundum quod absque anima accipitur ut formam habens, opponitur animali ut inanimatum animato. Secundum vero quod accipitur non quasi aliquod perfectum et formatum, non opponitur

animali, sed est pars materialis ipsius. Et sic etiam videmus in numeris. Nam binarius secundum quod est quoddam totum, speciem et formam determinatam habens, est diversum specie a ternario; si vero consideretur absque hoc quod sit perfectum per formam, est pars ternarii.

1994. — Sic igitur et ipsum unum secundum quod consideratur ut in se perfectum et speciem quamdam habens, opponitur multitudini; quia quod est unum, non est multa neque e contra. Prout vero consideratur ut non completum secundum speciem et formam, sic non opponitur multitudini, sed est pars ejus.

1995. — Secunda autem dubitatio oritur circa hoc quod dicit, quod multitudo est prior ratione quam unum. Cum enim unum sit de ratione multitudinis, eo quod multitudo non est aliud quam aggregatio unitatum, si ipsum unum est posterius ratione quam multitudo, sequitur quod in ratione unius et multitudinis, est quidam circulus; ita quod necesse sit per multitudinem intelligi unitatem, et e converso. Circulus autem in rationibus rerum non suscipitur, quia esset idem eodem notius et minus notum, quod est impossibile.

1996. — Dicendum igitur quod nihil prohibet aliquid esse prius et posterius eodem secundum rationem, secundum diversa in eo considerata. In multitudine enim considerari potest, et quod multitudo est, et ipsa divisio. Ratione igitur divisionis prior est quam unum secundum rationem. Nam unum est quod non dividitur. Secundum autem quod est multitudo, posterius est uno secundum rationem, cum multitudo dicatur aggregatio unitatum.

1997. — Divisio autem quæ præsupponitur ad rationem unius, secundum quod convertitur cum ente, non est divisio quantitatis continuæ, quæ præintelligitur uni quod est principium numeri. Sed est divisio quam causat contradictio, prout hoc ens et illud, di-

cuntur divisa, ex eo quod hoc non est illud.

1998. — Sic ergo primo in intellectu nostro cadit ens, et deinde divisio; et post hoc unum quod divisionem privat, et ultimo multitudo quæ ex unitatibus constituitur. Nam licet ea quæ sunt divisa, multa sint, non habent tamen rationem multorum, nisi postquam huic et illi attribuitur quod sit unum. Quamvis etiam nihil prohiberet dici rationem multitudinis dependere ex uno, secundum quod est mensurata per unum, quod jam ad rationem numeri pertinet.

1999. — Deinde cum dicit « est autem »

Determinat de his quæ causantur ex uno et multo; et circa hoc duo facit. Primo ponit ea quæ consequuntur unum et multa; dicens, quod sicut superius in quinto dictum est, ubi divisit sive distinxit quot modis dicantur contraria, ad unum consequitur idem et simile et æquale. Nam idem est unum in substantia, simile unum in qualitate, æquale vero unum in quantitate.

2000. — Ad pluralitatem vero pertinent contraria horum, scilicet diversum et dissimile et inæquale. Nam diversa sunt quorum non est substantia una, et dissimilia quæ non habent qualitatem unam, et inæqualia quæ non habent unam quantitatem.

2001. — Deinde cum dicit « dicto vero »

Ostendit quot modis dicantur prædicta; et circa hoc duo facit. Primo distinguit modos eorum, quæ consequuntur ad unum. Secundo distinguit modos eorum quæ consequuntur pluralitatem, ibi, « Quare palam quod diversum et dissimile. » Circa primum duo facit. Primo ostendit quot modis dicitur idem. Secundo quot modis dicitur simile ibi, « Similia vero, si non sunt etc. » Æquale vero non distinguit, quia non dicitur multipliciter, nisi forte secundum diversas species quantitatis.

2002. — Ponit ergo tres modos quibus dicitur idem. Cum enim idem sit unum in substantia, substantia autem dupliciter dicatur, scilicet ipsum suppositum, et natura sive species, tripliciter dicitur idem. Vel secundum suppositum solum, ut hoc album, hoc musicum, si Socrates sit albus vel musicus; vel solum per naturam suppositi sive rationem vel speciem ejus, sicut Socrates et Plato sunt idem humanitate; vel secundum utrumque, sicut Socrates est idem Socrati.

2003. — Hos igitur tres modos Philosophus assignans dicit, quod cum idem multipliciter dicatur, *uno modo* dicitur idem secundum numerum, quod aliquando dicimus ipsum, sicut si dicamus, Socrates est homo, et ipsum est album. Cum enim hoc pronomen, ipsum, sit relativum, relativum autem idem suppositum referat, ubicumque ponitur hoc quod dico ipsum, designat quod sit idem suppositum numero.

2004. — *Alio modo* dicitur idem si fuerit unum, non solum unitate suppositi, ut hoc lignum et hoc album, sed simul ratione et numero, ut tu tibiipsi es idem et specie et materia; ut materia referatur ad suppositum quæ est individuationis principium, et species pro natura suppositi accipiat.

2005. — *Tertio modo* dicitur idem quando « ratio primæ substantiæ, » idest suppositi est una, licet suppositum non sit unum. Et hoc est idem specie vel genere, sed non numero. Ponit autem exemplum in quantitatibus, secundum opinionem eorum, qui ponebant quantitates esse substantias rerum: secundum quam quidem opinionem plures lineæ rectæ, sunt sicut plura supposita in genere substantiæ: mensura autem lineæ est sicut species ejus. Unde multæ lineæ rectæ æquales, sunt unum secundum hanc positionem, sicut diversa supposita sunt unum quæ communicant in una ratione speciei. Et quia mathematici utuntur lineis in abstractione, apud eos plures lineæ æquales rectæ accipiuntur ut una. Et simi-

liter plura « tetragona, » scilicet figuræ quatuor angulorum quæ sunt æqualia quantitate, et sunt « isagona, » idest æqualium angulorum, accipiuntur ut idem. Et æqualitas in eis est quasi unitas secundum rationem speciei.

2006. — Deinde cum dicit « similia « vero »

Ostendit *quot modis dicitur simile*; et ponit quatuor modos; quorum *primus* respondet tertio modo ejus, quod dicitur idem. Quia enim idem est unum in substantia, simile vero unum in qualitate, oportet illud, secundum quod dicitur simile, se habere ad id, secundum quod dicitur idem, sicut se habet qualitas ad substantiam. Et quia usus est æqualitate quasi unitate in substantia, utitur figura et proportionem quasi qualitate.

2007. — Attendendum etiam est, quod cum qualitas et quantitas fundentur in substantia: ubi est unitas substantiæ, sequitur quod sit unitas quantitatis et qualitatis, non tamen unitas nominatur a quantitate et qualitate, sed a principaliori, scilicet substantia. Et ideo ubi est unitas substantiæ, non dicitur similitudo vel æqualitas, sed identitas tantum.

2008. — Ad similitudinem ergo vel æqualitatem requiritur diversitas substantiæ. Et propter hoc dicit quod similia dicuntur aliqua, licet non sint simpliciter eadem secundum speciem substantiæ, et si non sint etiam indifferentia secundum substantiam subiectam quæ dicitur suppositum, sed sunt eadem secundum speciem aliquo modo, sicut majus tetragonum dicitur esse simile minori tetragono, quando scilicet anguli unius sunt æquales angulis alterius, et latera æquales angulos continentia sunt proportionalia. Sic igitur patet quod hæc similitudo attenditur secundum unitatem figuræ et proportionis. Et similiter multæ rectæ lineæ inæquales non sunt eadem simpliciter, licet sint similes.

2009. — Potest autem et hic considerari quod quando est unitas secun-

dum rationem perfectam speciei, dicitur identitas; quando autem est unitas non secundum totam rationem speciei, dicitur similitudo. Ut si quis dicat quod ea quæ sunt unum genere, sunt similia; ea vero quæ sunt unum specie, sunt eadem; ut videntur innuere exempla posita. Nam lineas rectas æquales et tetragona æqualia dixit habere identitatem adinvicem; tetragona autem inæqualia et rectas lineas inæquales habere similitudinem.

2010. — *Secundus* modus est si aliqua conveniunt in una forma quæ nata sit suscipere magis et minus, et tamen participant illam formam sine magis et minus: sicut albedo recipit intensionem et remissionem; unde si aliqua sunt alba æqualiter sine magis et minus, dicuntur similia.

2011. — *Tertius* modus est quando aliqua conveniunt in una forma aut passione, etiam secundum magis et minus; sicut magis album et minus album dicuntur similia, quia est « una species, » idest qualitas ipsorum.

2012. — *Quartus* modus est secundum quod aliqua dicuntur similia, non propter unam qualitatem tantum, sed consideratione multorum: ut dicantur illa esse similia quæ in pluribus conveniunt quam differant, vel simpliciter, vel quantum ad ea quæ in promptu apparent. Sicut stannum argento dicitur simile, quia in multis convenit. Et similiter ignis auro, et crocus rubeo.

2013. — Deinde cum dicit « quare » palam »

Prosequitur de illis quæ consequuntur ad pluralitatem. Et primo de dissimili et de diverso. Secundo de differenti, ibi, « Differentia vero et diversitas etc. » Dicit ergo primo, quod quia idem et diversum opponuntur, et simile et dissimile: idem autem et simile multipliciter dicuntur; manifestum est quod diversum et dissimile multipliciter dicuntur, quia scilicet quando unum oppositorum dicitur multipliciter, et reliquum, ut dicitur in primo Topicorum.

2014. — Omissa autem multiplicitate dissimilis quia facile apparet qualiter modi ejus accipiantur per oppositum ad modos similis, ponit tres modos ejus quod est diversum. Quorum *primus* est quod diversum dicitur omne quod est aliud per oppositum ad idem. Sicut enim idem dicebatur omne quod est ipsum, quod est relativum identitatis, ita diversum dicitur esse quod est aliud, quod est relativum diversitatis. Et propter hoc, unumquodque ad aliud comparatum, aut est idem aut diversum. *Alius* modus est quando non est una materia et una ratio; sicut tu et propinquus tibi, diversi estis. *Tertius* autem modus est, sicut in mathematicis: ut si dicantur lineæ inæquales diversæ.

2015. — Et quia dixerat quod omne ad omne est idem aut diversum, ne quis crederet hoc esse verum, tam in entibus quam in non entibus, removet hoc dicens: Diversum aut idem dicitur omne ad omne in his quæ dicuntur unum et ens, non autem in non entibus. Idem enim et diversum non opponuntur ut contradictoria, quorum alterum necesse est verum esse de quolibet ente aut non ente; sed opponuntur ut contraria, quæ non verificantur nisi de ente. Et ideo diversum non dicitur de non entibus. Sed non idem, quod contradictorie opponitur eidem, dicitur etiam de non entibus. Sed in omnibus entibus dicitur idem aut diversum. Omne enim quod est ens et unum in se, comparatum alteri, aut est unum ei, et sic est idem; aut non unum, aptum natum esse unum, et sic est diversum. Sic igitur diversum et idem opponuntur.

2016. — Si quis autem objiciat quod diversum et idem non sunt in omnibus entibus, cum idem sequatur unitatem substantiæ, diversitas autem substantiæ pluralitatem; dicendum est, quod quia substantia radix est aliorum generum, illud quod est substantiæ, transfertur ad omnia alia genera, sicut de eo quod quod est Philosophus dixit supra in septimo.

2017. — Deinde cum dicit « differentia vero »

Ostendit in quo differat differentia et diversitas; dicens, quod aliud est differentia, aliud diversitas. Duo enim quorum unum est diversum ab altero, non est necesse per aliquid esse diversa. Possunt enim esse diversa seipsis. Et hoc ex prædictis patet; quia quodcumque ens alteri comparatum, aut est diversum, aut est idem.

2018. — Sed quod est differens ab aliquo, oportet quod per aliquid sit differens. Unde necesse est, ut id quo differentia differunt, sit aliquid idem in illis quæ non sic differunt. Hoc autem quod est idem in pluribus, vel est genus, vel est species. Unde omne differens, differt aut genere, aut specie.

2019. — Genere quidem differunt, quorum non est communis materia. Dictum est enim supra in octavo, quod licet materia non sit genus, tamen ab eo quod est materiale in re, sumitur ratio generis. Sicut natura sensibilis est materialis in homine respectu rationis. Et ideo illud quod non communicat in natura sensibili cum homine, est alterius generis.

2020. — Et quæ ea quæ non com-

municant in materia, non generantur adinvicem, sequitur ea genere esse diversa, quorum non est generatio adinvicem. Quod etiam necesse fuit addere propter ea quæ non habent materiam, sicut accidentia sunt. Ut sint genere diversa quæcumque sunt in diversis prædicamentis, ut linea et albedo, quorum unum non fit ex alio.

2021. — Specie vero differentia dicuntur, quorum est idem genus, et secundum formam differunt. Dicitur autem genus quod prædicatur de duobus specie differentibus, sicut de homine et de equo. Contraria autem differunt, et contrarietas est differentia quædam.

2022. — Deinde cum dicit « quod autem »

Probat per inductionem quod dixerat de ratione differentia; quia omnia differentia videntur esse talia, scilicet quod non solum sint diversa, sed aliquo modo diversa: sicut hæc quidem diversa sunt genere; hæc autem sunt in eodem prædicamento, et in eodem genere, sed differunt specie; et quædam sunt eadem specie. Quæ aut sunt genere eadem aut diversa, determinatum est in aliis, idest in quinto hujus.

LECTIO V.

Quidnam sit contrarietas, quod videlicet est maxima et perfecta differentia; quot item contraria, ostendit.

C. IV. Quoniam autem differre contingit abinvicem differentia plus et minus, est aliqua maxima differentia.

Et hanc dico contrarietatem. Quia vero maxima est differentia, palam ex inductione. Genere namque differentia, non habent viam in invicem, sed distant magis, et incomparabiliter. Differentibus vero specie, generationes ex contrariis sunt, ut ultimis. Ultimorum vero distantia, maxima est. Quare et quæ contrariorum.

At vero maximum in unoquoque genere perfectum. Maximum enim cuius non est excessus. Et perfectum cuius non est adhuc extra sumere aliquid possibile. Finem enim habet perfecta differentia. Sicut et alia eo quod finem habeant dicuntur perfecta. Nihil autem extra finem. Ultimum autem in omni, et continet. Propter quod nihil extra finem, nec eget aliquo quod perfectum. Quod quidem igitur contrarietas est differentia perfecta, ex his palam. Multipliciter autem dictis contrariis, sequetur quod perfecte,

ita sicut utique quod est contrariis esse, extiterit ipsis.

His enim entibus, palam quod non contingit uni plura contraria esse. Nec enim ultimo ulterius. Et erit utique aliquid. Nec distantia unius, plura sunt quam duo ultima.

Totaliter autem si est contrarietas differentia. Differentia vero duorum. Quare, et perfecta.

Necesse autem, et alios terminos esse veros contrariorum. Etenim plurimum differt perfecta differentia. Genere autem differentibus non est magis extra accipere, his quæ specie. Ostensum enim, quia ad ea quæ sunt extra genus non est differentia. Horum autem hæc maxima. Et in eodem genere plurimum differentia contraria. Maxima namque differentia horum quæ perfecta. Et quæ in eodem susceptivo plurimum differentia contraria. Eadem enim est materia contrariis. Et quæ sub eadem potentia plurimum differentia. Etenim scientia circa unum genus, quæ una, in quibus perfecta differentia maxima.

20

80

SYNOPSIS

(Lect. V, VI.)

De uno et consequentibus ad unum 1920-2146.

(de uno secundum se 1920-1982).

de uno secundum comparisonem ad multitudinem 1983-2145.

(de uno et multitudine et de his quæ ea consequuntur 1983-2022).

de contrarietate quæ est oppositio inter unum et multa 2023-2145.**contrarietatem esse differentiam maximam 2023-2111.****determinat de contrariis 2023-2096.****naturam contrarietatis 2023-2058.****quid sit contrarietas 2023-2055.****definitio contrarietatis 2023-2031.****ponit definitionem 2023-2026.****ostendit esse aliquam differentiam maximam 2023.****ostendit contrarietatem esse differentiam maximam 2024-2026.****duo corollaria 2027-2031.****ad hanc definitionem reducit omnes alias definitiones 2032-2035.****de contrarietate per comparisonem ad alias species oppositionis 2036-2053.****proponit intentum 2036-2039.****principium contrarietatis esse privationem et habitum 2036-2038.****qualiter ab ista prima contrarietate, alia contraria deriventur 2039.****manifestat quod supposuerat 2040-2058.****per syllogismum 2040-2053.****contrarietatem non esse contradictionem 2040-2042.****qualiter se habeat privatio ad contradictionem 2043-2048.****contrarietatem esse privationem 2049-2053.****per inductionem 2054-2058.****in singulis contrariis 2054-2057.****contrarietatem esse privationem 2054.****unum contrariorum esse diversimode privationem alterius 2055-2057.****reducendo ad prima contraria 2058.****quasdam dubitationes determinat circa prædicta [vide lect. VII et seq.].**

2023. — Postquam Philosophus determinavit de uno et multo, et de his quæ ad ea consequuntur, quorum unum est contrarietas, quæ est differentia quædam, ut dictum est, hic determinat de contrarietate, quia ejus consideratio specialem habet difficultatem. Et dividitur in partes duas. In prima ostendit quod *contrarietas est differentia maxima*. In secunda inquit, utrum contraria differant genere, aut specie, ibi, « Diversum autem specie ab aliquo etc. » Prima dividitur in duas. In prima determinat de contrariis. In secunda de mediis, ibi, « Quoniam vero contrariorum contingit etc. » Prima dividitur in duas. In prima ostendit naturam contrarietatis. In secunda mo-

vet quasdam dubitationes circa prædeterminata, ibi, « Quoniam autem unum uni contrarium est. » Prima dividitur in duas partes. In prima ostendit quid sit contrarietas. In secunda determinat de contrarietate per comparisonem ad alias species oppositionis, ibi, « Prima vero contrarietas etc. » Circa primum duo facit. Primo ostendit definitionem contrarietatis. Secundo ad definitionem assignatam reducit omnes alias definitiones, quæ de contrariis assignantur, ibi, « Necesse est alios terminos, etc. » Circa primum duo facit. Primo ponit definitionem contrarietatis. Secundo ex definitione assignata quasdam corollaria concludit, ibi, « At vero maximum in unoquoque genere etc. »

Circa primum duo facit. Primo ostendit aliquam esse differentiam maximam, hoc modo. In quibuscumque est invenire magis et minus, est invenire maximum, cum non sit procedere in infinitum: sed contingit differre aliquid ab altero magis et minus: ergo et contingit aliqua duo maxime differre. Et ita est aliqua differentia maxima.

2024. — Secundo ibi « et hanc »

Ostendit, quod contrarietas sit maxima differentia, per inductionem. Quæcumque enim differunt, aut differunt genere, aut differunt specie. Illa autem, quæ differunt genere, non sunt comparabilia adinvicem, sed magis distant quam possit in eis accipi magis et minus differre. Hoc enim accipitur in illis quorum est transmutatio invicem. Intelligitur enim processus quidam et via transmutationis de uno in aliud per hoc, primo quod magis differunt, et postea minus, et sic quousque unum transmutatur in alterum. In illis autem quæ differunt genere, non est accipere huiusmodi viam transmutationis unius in alterum. Unde in eis non est accipere magis et minus differre, et per consequens nec maxime differre: et sic in differentibus genere non est maxima differentia.

2025. — In illis vero quæ differunt specie, oportet maximam differentiam esse inter contraria, quia generationes mutuæ sunt ex contrariis sicut ex ultimis. Generatur quidem medium ex extremo aut e converso, aut etiam medium ex medio, ut pallidum ex nigro vel ex rubeo: non tamen huiusmodi generationes sunt ex duobus quasi ultimis. Cum enim in generatione, ex nigro procedit ad pallidum, adhuc ulterius potest procedere ad aliquid magis differens. Sed cum jam pervenerit ad album, non potest ulterius procedere ad aliquid magis differens a nigro. Et sic ibi est status sicut in ultimo. Et propter hoc dicit quod generationes fiunt ex contrariis sicut ex ultimis. — Sed manifestum est, quod distantia ultimorum

semper est maxima. Relinquitur ergo, quod inter ea quæ differunt specie, maxime differunt contraria.

2026. — Cum autem ostenderimus quod ea quæ differunt genere non dicuntur maxime differre, et tamen est aliqua maxima differentia, sequitur quod contrarietas non sit aliud quam maxima differentia.

2027. — Deinde cum dicit « at vero »

Inducit duo corollaria ex præmissis: quorum primum est quod contrarietas sit perfecta differentia. Quod sic probatur. Maximum in unoquoque genere est idem quod perfectum est. Quod patet ex hoc, quod maximum est quod non exceditur; et perfectum est, extra quod non potest aliquid sumi. Et sic eadem videtur esse differentia maximi et perfecti.

2028. — Et quod perfectum sit extra quod non potest aliquid sumi, patet; quia omnia dicuntur perfecta, eo quod deveniunt ad finem. Extra finem autem nihil est: quia finis est id quod est ultimum in omni re, et quod continet rem. Unde nihil est extra finem. Nec id quod perfectum est, indiget aliquo exteriori; sed totum continetur sub sua perfectione. Et sic patet quod perfecta differentia est quæ pervenit ad finem.

2029. — Et sic, cum contrarietas sit maxima differentia, ut probatum est, sequitur quod sit differentia perfecta. Sed quia contraria dicuntur multipliciter, ut postmodum dicetur, non omnia contraria dicuntur perfecte differentia. Sed ita consequitur quælibet contraria perfecte differre, sicut competit eis esse contraria; quibusdam scilicet primo, et quibusdam secundo.

2030. — « His enim »

Secundum corollarium ponit dicens, quod cum prædicta sint vera, manifestum est quod non convenit plura esse contraria uni. Quod quidem probat dupliciter. Primo, quia contrarietas est maxima et perfecta differentia quasi

ultimorum. Unius autem distantiae non possunt esse plura ultima quam duo. Sicut videmus quod unius rectae lineae sunt duo puncta extrema. Nec iterum ultimo est aliquid ulterius. Unde impossibile est, si contrarietas est una distantia, quod uni contrariorum contrariantur aliqua duo ex æquo quasi ultima. Nec quod unum contrarietur magis, et alter minus: quia id quod contrariaretur minus, non esset ultimum, sed aliquid haberet ulterius.

2031. — Deinde cum dicit « totaliter autem »

Probat idem *alio modo*; dicens, quod contrarietas est differentia quædam. Omnis autem differentia est aliquorum duorum. Unde et perfecta differentia est duorum. Et sic unum uni tantum est contrarium.

2032. — Deinde cum dicit « necesse autem »

Ostendit, quod *omnes definitiones de contrariis datæ, secundum prædictam definitionem contrarietatis verificantur*. Et ponit « quatuor terminos, » idest definitiones contrariorum ab aliis assignatas; quarum prima est, quod contraria sunt quæ plurimum differunt. Hoc enim verificatur secundum prædicta, cum contrarietas sit perfecta differentia, quæ facit plurimum differre. Manifestum est enim ex prædictis, quod in his quæ differunt genere non est accipere quid magis differens his quæ

differunt specie: quia ad ea quæ sunt extra genus, non est differentia, ut dictum est. Eorum vero, quæ differunt specie, maxima differentia est contrariorum. Et sic sequitur quod contraria sunt quæ plurimum differunt.

2033. — Secunda definitio est, quod contraria sunt quæ plurimum differunt in eodem genere. Quæ etiam verificatur secundum prædicta: quia contrarietas est perfecta differentia. Maxima autem differentia eorum quæ sunt in eodem genere est perfecta differentia. Unde relinquitur quod contraria sunt quæ plurimum differunt in eodem genere.

2034. — Tertia definitio est quod contraria sunt quæ plurimum differunt in eodem susceptibili. Quod etiam verificatur ex prædictis; quia eadem est materia contrariorum, cum ex invicem generentur.

2035. — Quarta definitio est, quod contraria sunt, quæ plurimum differunt « sub eadem potentia, » idest arte vel scientia. Nam scientia est potentia rationalis, ut in nono dictum est. Et hæc etiam definitio ex prædictis verificatur; quia una scientia est circa unum genus. Cum igitur contraria sint in eodem genere, oportet quod sint sub eadem potentia sive scientia. Et quia contrarietas est perfecta differentia in eodem genere, oportet quod contraria plurimum differant eorum quæ sunt sub eadem scientia.

LECTIO VI.

*Habitum et privationem, communem esse omnium contrariorum rationem
et quomodocumque oppositorum radicem.*

Prima vero contrarietas, habitus et privatio est. Sed non omnis privatio (multipliciter enim privatio), sed quæcumque perfecta fuerit.

Alia autem contraria secundum hoc dicuntur. Hæc quidem per habere. Alia vero per facere aut facta esse. Alia autem per acceptiones esse, et abiectiones horum, aut aliorum contrariorum.

Si ergo opponuntur contradictio, et privatio, et contrarietas, et ad aliquid: horum autem primum contradictio, contradictionis autem nihil est medium, contrariorum autem contingit: quod quidem non idem contradictio et contraria, palam.

Privatio vero contradictio quædam est. Aut enim quod impossibile est totaliter habere, aut si quod aptum natum habere non habeat, privatum est aut totaliter aut aqualiter determinatum. Multipliciter enim jam hoc dicimus, sicut divisum est a nobis in aliis. Ergo privatio quædam est contradictio, aut in potentia determinata, aut concepta cum susceptivo. Quapropter contradictionis quidem non est medium. Sed privationis alicujus est. Aequale namque aut non æquale omne. Aequale vero aut inæquale non omne, nisi solum in susceptivo æqualitatis.

Si itaque generationes ipsi materiæ ex contrariis, fiunt vero aut ex specie et ex speciei habitu, aut privatione aliqua speciei et formæ; palam quia contrarietas privatio quædam utique erit omnis.

Privatio vero non omnis forsitan contrarietas. Causa vero quia multipliciter contingit privari privatum. Ex quibus enim permutationes extremis contraria.

Palam autem et per inductionem. Omnis enim contrarietas habet privationem alterius contrariorum. Sed non similiter omnia. Nam inæqualitas æqualitatis, et dissimilitudo similitudinis, et malitia virtutis.

Differt autem ut dictum est. Hoc quidem enim si solum sit privatum, hoc autem si est, aut quando, aut in quo, ut si certa ætate aliqua, aut principali, aut omnino. Quapropter horum quidem medium est, sed neque bonus homo neque malus. Aliorum vero non est; sed necesse esse aut parem, aut imparem. Amplius alia quidem habent subjectum determinatum, alia autem non. Quare palam quia semper alterum contrariorum dicitur secundum privationem.

Sufficit autem, et si prima, et genera contrariorum, puta unum, et multa. Alia namque ad hæc reducuntur.

2036. — Postquam Philosophus definivit contrarietatem, *hic comparat ipsam ad alias species oppositionis*; et circa hoc duo facit. Primo proponit quod intendit; scilicet quod contrarietatis principium est oppositio privationis et habitus. Secundo manifestat quod supposuerat, ibi, « Si ergo opponuntur etc. » Circa primum duo facit. Primo enim proponit quod principium contrarietatis est privatio et habitus; dicens, quod prima contrarietas est pri-

vatio et habitus, quia scilicet in omni contrarietate privatio et habitus includitur.

2037. — Sed ne aliquis crederet quod idem esset opponi secundum privationem et habitum, et secundum contrarietatem, subjungitur quod non omnis privatio sit contrarium; quia privatio, sicut in superioribus habitum est, multipliciter dicitur. Aliquando enim quocumque modo, si non habeat quod natum est haberi, dicitur esse privatio.

Sed talis privatio non est contrarium, quia talis privatio non ponit aliquam naturam oppositam habitui, licet supponat subjectum determinatum. Sed privatio dicitur esse contrarium, quæcumque fuerit perfecta privatio.

2038. — Cum autem privatio secundum id quod est, non recipiat magis et minus, non potest dici perfecta privatio nisi ratione alicujus naturæ, quæ perfectam distantiam habeat ad habitum. Sicut non omnis privatio albi est contraria albo; sed privatio magis distans ab albo, quam oportet fundari in aliqua natura ejusdem generis, maxime distante ab albo. Et secundum hoc dicimus quod nigrum est contrarium albo.

2039. — Deinde cum dicit « alia autem »

Secundo ostendit qualiter ab ista prima contrarietate, alia contraria derivantur; dicens, quod alia contraria « dicuntur secundum hoc, » scilicet secundum privationem et habitum diversimode. Quædam enim dicuntur contraria in eo quod habent in se inclusam privationem et habitum; sicut album et nigrum, et calidum et frigidum. Alia per hoc quod actu faciunt privationem et habitum, sicut sunt calefaciens et infrigidans. Aut per hoc quod sunt virtute activa privationis et habitus, sicut calefactivum et infrigidativum. Alia vero per hoc quod sunt acceptiones dictorum, sicut calefieri et infrigidari. Aut per hoc quod sunt abiectiones eorum, sicut corruptio caliditatis et frigiditatis. Et non solum aliqua dicuntur contraria per hoc, quod dicunt dictas habitudines ad prima contraria; sed etiam per hoc, quod habent habitudines easdem ad contraria sequentia. Sicut si dicamus quod ignis et aqua sunt contraria, quia habent calidum et frigidum, quæ etiam dicebantur contraria per hoc quod includunt privationem et habitum.

2040. — Deinde cum dicit « si ergo » Manifestat quod supposuerat, scilicet quod prima contrarietas est privatio et

habitus; et hoc dupliciter. Primo per syllogismum. Secundo per inductionem, ibi, « Palam autem et per inductionem » nem etc. » Circa primum duo facit. Primo ostendit quod contrarietas non est contradictio; dicens, quod cum quatuor modis aliqua alicui opponantur: uno modo ut contradictio, sicut sedens non sedenti: alio modo ut privatio, sicut cæcus videnti: tertio modo ut contrarietas, sicut nigrum albo: quarto modo ad aliquid, sicut filius patri; — inter ista quatuor genera oppositionis primum est contradictio.

2041. — Cujus ratio est, quia contradictio includitur in omnibus aliis tamquam prius et simplicius. Opposita enim secundum quodcumque oppositionis genus impossibile est simul existere. Quod quidem contingit ex hoc, quod alterum oppositorum de sui ratione habet negationem alterius. Sicut de ratione cæci est quod sit non videns. Et de ratione nigri, quod non sit album. Et similiter de ratione filii est quod non sit pater ejus cujus est filius.

2042. — Manifestum est autem quod in contradictione non est aliquod medium. Necesse est enim aut affirmare aut negare, ut supra in quarto manifestum fuit. Contrariorum autem convenit esse medium. Et sic manifestum est quod contrarietas et contradictio non sunt idem.

2043. — Deinde cum dicit « privatio vero »

Ostendit qualiter se habeat privatio ad contradictionem, manifestans qualiter conveniant et qualiter differant. Dicit ergo, quod privatio est quædam contradictio. Dicitur enim privatio uno modo, quando aliquid non habet quod nullo modo natum est habere; ut si diceremus quod lapis non habet visum. Alio modo dicitur aliquid privari, si non habeat quod natum est habere; sicut animal si non habeat visum. Et hoc dupliciter: uno modo qualitercumque non habeat. Alio modo si non habeat cum aliqua determinatione, puta

in tempore determinato, aut aliquo modo determinato; quia privatio multipliciter dicitur, sicut supra habitum est in quinto et nono.

2044. — Ex his ergo patet quod privatio est quedam contradictio. Et quidem, quod sit contradictio patet ex hoc, quod aliquid dicitur privatum ex hoc quod non habet.

2045. — Sed quod non sit contradictio absoluta, sed contradictio quedam, patet ex hoc quod contradictio de sui ratione non requirit neque aptitudinem, neque etiam existentiam alicujus subjecti. Verificatur enim de ente et de non ente quocumque. Dicimus enim quod animal non videt, et lignum non videt, et quod non ens non videt. Sed privatio de necessitate requirit aliquod subjectum, et quandoque etiam requirit aptitudinem in subjecto: quod enim est omnino non ens non dicitur privatum.

2046. — Et ideo dicit quod privatio aut est in determinata potentia, scilicet cum aptitudine ad habitum, aut saltem « concepta cum susceptivo, » idest cum subjecto, licet non habente aptitudinem ad habitum. Sicut si dicamus vocem invisibilem, aut lapidem rem mortuam.

2047. — Et ideo contradictio non potest habere medium: sed privatio aliquo modo medium habet. Necesse est enim omne aut æquale aut non æquale esse, sive sit ens sive non ens. Sed non necesse est dici de omni, quod sit æquale aut inæquale; sed solum hoc necesse est in susceptivo æqualitatis.

2048. — Sic igitur oppositio contradictionis omnino est immediata: oppositio vero privationis est immediata in determinato susceptivo; non autem est immediata simpliciter. Ex quo patet quod contrarietas, quæ nata est habere medium, propinquior est privationi quam contradictioni. Nondum tamen habetur, quod privatio sit contrarietas.

2049. — « Si itaque »

Restat tertio ostendendum, quod *contrarietas sit privatio*; et circa hoc duo

facit. Primo ostendit per syllogismum quod *contrarietas sit privatio*, hoc modo. Omne illud ex quo fit generatio, aut est species sive quicumque habitus speciei; aut est privatio speciei, sive quicumque formæ. Omne quidem dicit, quia est duplex generatio. Generatur enim aliquid simpliciter in genere substantiæ, et secundum quid in genere accidentium. Generationes enim sunt ex contrariis in materia. Manifestum est ergo, quod omnis contrarietas est aliqua privatio. Si enim alterum extremorum in qualibet generatione est privatio, et utrumque contrariorum est extremum generationis, quia contraria generantur ex invicem, sicut album ex nigro, et nigrum ex albo; necesse est quod semper alterum contrariorum sit privatio.

2050. — Deinde cum dicit « privatio » vero »

Ostendit quod *non omnis privatio est contrarietas*, quod etiam supra dixerat, dicens: Non omnis privatio est contrarietas. Et causa hujus est, quia privatum contingit multipliciter privari. Quocumque enim modo id quod natum est habere aliquam formam, non habeat illam, dici potest esse privatum; sive sit in dispositione propinqua ad formam illam, sive remota. Sed contrarium est semper in dispositione remota: quia contraria sunt ex quibus fiunt permutationes sicut ex extremis. Unde supra dictum est, quod sunt maxime distantia. Aliquid enim privari dicitur albedine si non sit album, sive sit pallidum, sive quocumque alio colore coloratum. Sed non ideo dicitur esse contrarium nisi quando est maxime distans ab albo, scilicet quando est nigrum. Unde manifestum est quod non omnis privatio est contrarietas.

2051. — Ex hoc etiam apparet quod, cum privatio nihil aliud requirat nisi absentiam formæ, supposita tantum habitudine in subjecto, sine hoc quod determinet aliquam dispositionem in subjecto, per quam subjectum sit propinquum formæ vel distans ab ea: quod

privatio non significat aliquam naturam in subjecto, sed præsupponit subjectum cum aptitudine. Contrarium vero requirit determinatam dispositionem subiecti, secundum quam maxime distet a forma. Unde de necessitate aliquam naturam significat in subjecto, quæ est ejusdem generis cum forma absente; sicut nigrum est in genere albi.

2052. — Considerandum est etiam quod est duplex privatio. Quædam quæ habet immediatum ordinem ad subjectum formæ, sicut tenebra habet immediatum ordinem ad diaphanum. Et inter hujusmodi privationem et formam oppositam est mutua transmutatio. Aer enim de lucido fit tenebrosus, et de tenebroso fit lucidus. Quædam autem privatio est quæ non comparatur ad subjectum formæ nisi mediante forma, cum sit ut quædam corruptio ejus; sicut cæcitas est corruptio visus, mors est corruptio vitæ. Et in talibus non est mutua conversio, sicut supra in nono habitum est.

2053. — Cum igitur hic ostenditur contrarietatem esse privationem ex mutua transmutatione, quæ est in contrariis et privatione et forma, manifestum est quod non dicitur ista esse contrarietas quæ est corruptio formæ, sed quæ habet immediatum ordinem ad subjectum formæ. Et sic cessat illa objectio quæ ponitur in Prædicamentis, quod a privatione ad habitum non fit reversio. Contraria autem transmutantur invicem.

2054. — Deinde cum dicit « palam » autem »

Ostendit *per inductionem* quod contrarietas sit privatio; et hoc dupliciter. Primo *inducendo in singulis contrariis*. Secundo reducendo ad prima contraria, ibi, « Sufficit autem et si prima etc. » Circa primum duo facit. Primo *ostendit per inductionem quod contrarietas sit privatio*; dicens, quod hoc quod supra ratione syllogistica ostensum est palam est etiam per inductionem. Quia omnis contrarietas invenitur habere privationem alterius contrariorum. Semper enim

duorum contrariorum unum est defectivum respectu alterius. Sed tamen non in omnibus contrariis similiter invenitur unum privatio alterius, ut infra dicitur. Et quod unum contrariorum sit privatio alterius, ex hoc apparet, quia inæqualitas est privatio æqualitatis, et dissimilitudo similitudinis, et malitia virtutis.

2055. — Deinde cum dicit « differt » autem »

Ostendit quod *diversimode unum contrariorum est privatio alterius*. Hoc enim contingit secundum diversam rationem privationis. Quæ quidem diversitas attenditur dupliciter. Uno modo ex hoc quod privatio potest dici, vel quia solum aliquod privatum est modo quocumque. Vel quia est privatum in aliquo tempore determinato, vel in aliqua parte determinata. In tempore quidem determinato, sicut si sit privatum in aliqua ætate. In parte autem determinata, sicut si sit privatum in aliqua parte principali. Aut « etiam in omni, » idest in toto. Dicitur enim aliquis insensatus, si in ætate perfecta discretionem careat, non autem in puerili ætate. Et similiter aliquis nudus, non si aliqua pars ejus non sit tecta, sed si plures aut principales partes intactæ remaneant.

2056. — Et propter istam diversitatem privationis, quæ in contrarietate includitur, contingit quod quorundam contrariorum est medium, et quorundam non. Inter bonum enim et malum, medium est. Est enim aliquis homo neque bonus neque malus. Dicitur enim bonus homo secundum virtutem. Nam virtus est quæ bonum facit habentem. Non autem omnis qui caret virtute malus est. Nam puer caret virtute, et tamen non dicitur malus. Sed si in ætate, in qua debet habere virtutem, non habeat, malus dicitur. Vel etiam si aliquis virtute careat quantum ad aliquos actus minimos et quasi indifferentes ad vitam, non dicitur malus; sed solum si careat virtute quantum ad actus principales et necessarios ad vitam. Sed par et impar in numeris non

habent medium: quia numerus dicitur impar ex hoc quod quocumque modo caret paritate.

2057. — Alia vero diversitas privationis est, quod privatio quædam determinat sibi subjectum, quædam vero non. Dictum est enim supra, quod id quod caret aliquo, etiam si non natum sit habere, quandoque dicitur privatum. Ex hac autem diversitate privationis potest contingere in aliquibus contrariis, quod habeant medium vel non habeant: sicut si dicamus, quod cum homo dicatur bonus secundum virtutes politicas, si malum quod includit privationem boni requirat determinatum subjectum, rusticus qui non participat conversatione civili, nec bonus nec malus est bonitate vel malitia civili. Sic igitur patet ex prædictis, quod alterum contrariorum dicitur secundum privationem.

2058. — Deinde cum dicit « sufficit « autem »

Ostendit idem reducendo ad prima contraria; dicens quod sufficit ad ostendendum quod alterum contrariorum sit privatio, si hoc invenitur in primis contrariis, quæ sunt genera aliorum contrariorum, sicut sunt unum et multa. Et quod ista sint prima contraria, patet ex hoc, quod omnia alia contraria reducuntur ad illa. Nam ad unum et multa reducuntur æquale et inæquale, simile et dissimile, idem et diversum. Differentia autem, diversitas quædam est, et contrarietas differentia quædam, ut supra habitum. Et sic patet quod omnis contrarietas reducitur ad unum et multa. Unum autem et multa opponuntur ut divisibile et indivisibile, ut supra habitum est. Et ita relinquitur, quod omnia contraria privationem includant.

LECTIO VII.

Quarundam dubitationum circa determinata, solutio: videlicet circa oppositionem æqualis ad magnum.

C. V. Quoniam autem unum uni contra-
30 rium est, dubitabit aliquis quomodo
opponuntur una et multa, et æquale
magno et parvo.

Utrum enim semper in oppositione
dicimus, ut utrum album aut nigrum,
et utrum album aut non album. Utrum
vero album aut homo non dicimus nisi
ex suppositione quærentes: ut utrum
venit Cleon aut Socrates? Sed non
necesse in uno aliquo genere hoc.
Sed hoc inde venit: nam opposita
sola non contingit simul existere, quo
et hic utitur in eo quod, uter venit?
1056a Si enim simul contingeret, ridiculosa
erit interrogatio. Si vero et ita, simili-
ter incident in oppositionem in id
quod unum aut multa, ut utrum ambo
venerunt aut alter.

Si itaque in oppositis semper est
ipsius utrum interrogatio, dicitur au-
tem utrum majus, aut minus, aut æ-
quale, aliqua oppositio adhuc æqualis.
Non enim alteri soli contrariorum, nec
ambobus. Quid enim magis vel majori
aut minori?

Amplius inæquali contrarium est
æquale. Quare in pluribus erit, aut in
uno. Si vero inæquale significat idem
10 simul amborum, utique erit quidem op-
positum ambobus.

Et dubitatio juvat, dicentes inæquale
dualitatem esse.

Sed accidit unum duobus contra-
rium, quod est impossibile.

Amplius æquale quidem medium vi-
detur esse magni et parvi. Contra-
rietas autem inter media, neque vi-
detur neque est definitione possibile.
Non enim utique esset perfecta, me-
diatio alicujus existens; sed magis
habet semper suimet aliquod medium.

Restat igitur aut ut negationem op-
poni, aut ut privationem. Alterius
quidem utique itaque non contingit.
Quod enim magis magni, aut parvi?
amborum igitur negatio privativa.
Quapropter ad ambo utrum dicitur;
ad alterum vero non. Ut utrum ma-
jus, aut æquale, aut utrum æquale
aut minus? Sed semper tria.

Non autem privatio ex necessitate.
Non enim omne æquale aut majus aut
minus; sed in quibus aptum natum
est esse. Est itaque æquale quod ne-
que magnum neque parvum, aptum
natum magnum et parvum esse, et
opponitur ambobus ut negatio priva-
tiva.

Quapropter, et medium est. Et quod
neque malum neque bonum opponitur
ambobus, sed innominatum. Multipli-
citer enim dicitur utrumque, et non
est unum susceptivum, sed magis
quod neque album neque nigrum. U-
num vero non hoc dicitur, sed deter-
minati coloris, in quibus dicitur pri-
vative negatio hæc. Nam necesse aut
pallidum, aut rubeum esse, aut tale
aliquid aliud.

Quare non recte increpant opinantes
similiter dici omnia, ut si calcei et
manus medium, quod neque calceus
neque manus, quoniam quidem et
quod neque bonum neque malum, boni
et mali, tamquam omnium futuro a-
liquo medio. Non necesse autem ac-
cidere hoc. Hæc quidem oppositorum
connegatio est, quorum est medium
aliquod, et distantia aliqua nata est
esse. Horum autem non est differen-
tia. Nam in alio genere, quorum con-
negationes. Quare non unum quod sub-
jicitur.

SYNOPSIS

(Lect. VII, VIII.)

De uno et consequentibus ad unum 1920-2146.

(de uno secundum se 1920-1982.)

de uno secundum comparisonem ad multitudinem 1983-2145.

(de uno et multitudine et de his quæ ea consequuntur 1983-2022.)

de contrarietate quæ est oppositio inter unum et multa 2023-2145.

contrarietatem esse differentiam maximam 2023-2111.

determinat de contrariis 2023-2096.

(naturam contrarietatis 2023-2058.)

quasdam dubitationes determinat circa prædicta 2059-2096.

moveret dubitationes 2059.

prosequitur ipsas 2060-2096.

dubitatio æqualis ad magnum et parvum 2060-2074.

disputat quæstionem 2060-2065.

objicit in unam partem triplici ratione 2060-2063.

objicit in alteram, duplici ratione 2064-2065.

veritatem determinat 2066-2074.

æquale opponi magno et parvo, - aliter quam contrarie 2066-2068.

quo genere oppositionis opponitur 2069-2070.

æquale medium esse inter magnum et parvum 2071-2074.

concludit propositum 2071-2072.

excludit irrisionem quorundam 2073-2074.

dubitatio de oppositione unius ad multa 2075-2096.

objicit ad quæstionem 2075-2079.

ratio dubitationis 2075.

probat suum dictum 2076-2077.

unum esse paucum. — esse impossibile 2078-2079.

veritatem determinat 2080-2096.

multitudo non eodem modo opponi uni et paucis 2080-2083.

solvit quæstionem 2080-2083.

excludit errorem quemdam 2084-2086.

quomodo sese opponunt 2087-2096.

multitudo absoluta non opponitur paucis 2087-2095.

unum opponi multis relative 2087-2088.

qualiter unum opponitur multis ut mensurabili 2089-2094.

similitudo relationis scibilis ad scientiam et unius ad multa 2095.

pluralitas vel multitudo absoluta non opponitur paucis 2096.

determinat de mediis [vide lect. IX.].

2059. — Postquam Philosophus ostendit quid est contrarietas, hic determinat quasdam dubitationes circa prædeterminata; et circa hoc duo facit. Primo movet dubitationes. Secundo prosequitur eas, ibi, « Utrum enim semper in oppositione dicimus etc. » Oriuntur autem dubitationes ex hoc quod supra dictum est, quod unum uni contrarium est. Quod quidem in du-

plici oppositione fallere videtur. Nam unum et multa opponuntur, cum tamen et multis opponantur pauca. Similiter autem et æquale videtur opponi duobus, scilicet magno et parvo. Unde relinquatur dubitatio quomodo prædicta opponuntur. Si enim opponantur secundum contrarietatem, videtur falsum esse quod dictum est, quod unum uni contrarium est.

2060. — Deinde cum dicit « utrum
« enim »

Prosequitur prædictas dubitationes ; et primo dubitationem æqualis ad magnum et parvum. Secundo prosequitur dubitationem de oppositione unius ad multa, ibi, « Similiter autem et de uno » et de multis etc. » Circa primum duo facit. Primo *disputat quæstionem.* Secundo veritatem determinat quæstionis, ibi, « Restat igitur aut ut negationem » opponi. » Et circa primum duo facit. Primo *objicit ad ostendendum æquale esse contrarium magno et parvo.* Secundo objicit ad oppositum, ibi, « Sed » accedit unum etc. » Circa primum *tres ponit rationes.* In prima quarum duo facit. Primo *manifestat quoddam ex quo ratio procedit*; dicens, quod hac dictione, utrum, semper utimur in oppositis. Ut cum quærimus utrum aliquid sit album aut nigrum, quæ sunt opposita secundum contrarietatem; et utrum sit album aut non album, quæ sunt opposita secundum contradictionem. Sed utrum aliquid sit homo aut album non dicimus, nisi ex hac suppositione, quod non possit aliquid esse album et homo. Et sic quærimus, utrum sit album vel homo, sicut quærimus utrum veniat Cleon aut Socrates, supponentes quod non ambo simul veniant. Sed hic modus quærendi in his quæ non sunt opposita, in nullo genere est secundum necessitatem, sed solum secundum suppositionem. Et hoc ideo, quia hac dictione, utrum, utimur solum in oppositis ex necessitate; in aliis autem ex suppositione tantum, quia sola opposita ex natura non contingit simul existere. Et hoc, scilicet si non simul sit verum utrumque quo utitur qui quærit, utrum veniat Socrates aut Cleon; quia si contingeret eos simul venire, derisorio esset interrogatio. Et si ita est quod simul non contingat eos venire, incidet prædicta quæstio in oppositione quæ est inter unum et multa. Oportet enim quærere de Socrate et Cleone, utrum ambo veniant, vel alter tantum. Quæ quidem quæstio est secundum opposi-

tionem unius ad multa. Et supposito quod alter veniat, tunc demum habet locum quæstio, utrum veniat Socrates aut Cleon.

2061. — Deinde cum dicit « si
« itaque »

Ex propositione jam manifesta *argumentatur* hoc modo. Hac particula, utrum, interrogantes, in oppositis semper utimur, ut supra dictum est. Sed utimur hac particula in æquali, magno et parvo. Quærimus enim utrum hoc illo sit majus, aut minus, aut æquale. Est ergo aliqua oppositio æqualis ad magnum et parvum. Sed non potest dici, quod alterum horum sit contrarium magno vel parvo; quia nulla ratio est quare magis sit contrarium magno quam parvo. Nec iterum secundum prædicta videtur quod ambobus sit contrarium, quia unum uni est contrarium.

2062. — *Secundam rationem* ponit ibi « amplius »

Quæ talis est. *Æquale est contrarium inæquali.* Sed inæquale significat aliquid inesse ambobus, scilicet magno et parvo; ergo æquale est contrarium ambobus.

2063. — *Tertiam rationem* ponit ibi « et dubitatio »

Quæ procedit ex opinione Pythagoræ, qui attribuebat inæqualitatem et alteritatem dualitatibus et numero pari, identitatem vero numero impari. Et est ratio talis. *Æquale* opponitur inæquali. Sed inæquale competit dualitatibus. Ergo æquale est contrarium duobus.

2064. — Deinde cum dicit « sed
« accidit »

Objicit in oppositum duabus rationibus: quarum *prima* talis est. Magnum et parvum sunt duo. Si igitur æquale est contrarium magno et parvo unum est contrarium duobus. Quod quidem est impossibile, ut supra ostensum est.

2065. — *Secundam rationem* ponit ibi « amplius æquale »

Quæ talis est. Non est contrarietas mediæ ad extrema. Quod quidem et secundum sensum apparet, et ex definitione contrarietatis manifestatur, quia contrarietas perfecta est distantia. Quod autem est medium duorum aliquorum, non est perfecte distans ab altero eorum, quia extrema magis differunt ab invicem quam a medio. Et sic relinquitur quod contrarietas non est mediorum ad extrema; sed magis contrarietas est eorum quæ habent inter se aliquod medium. Æquale autem videtur esse medium magni et parvi. Non igitur æquale est contrarium magno et parvo.

2066. — Deinde cum dicit « restat igitur »

Determinat veritatem questionis. Et circa hoc tria facit. Primo ostendit æquale opponi magno et parvo, alio modo quam secundum contrarietatem, concludens hoc ex rationibus supra positis ad utramque partem. Nam primæ rationes ostenderunt quod æquale opponitur magno et parvo. Secundæ autem quod non est contrarium eis. Restat igitur quod opponatur eis alio modo oppositionis. Et remota ratione oppositionis secundum quam æquale dicitur ad inæquale, non ad magnum et parvum, restat quod æquale opponatur magno et parvo, aut sicut negatio eorum aut sicut privatio.

2067. — Et quod altero istorum modorum opponatur utrique eorum, et non alteri tantum, ostendit dupliciter. Primo quidem, quia non est ratio quare æquale sit magis negatio aut privatio magni quam parvi, aut e converso. Unde oportet quod sit negatio aut privatio amborum.

2068. — Item ostendit hoc per signum. Quia enim æquale opponitur utrique, propter hoc utimur hac particula utrum, interrogantes de æquali per comparisonem ad ambo, et non ad alterum tantum. Non enim quærimus utrum hoc illo sit majus vel æquale, aut æquale vel minus. Sed semper ponimus

tria; scilicet utrum sit majus aut minus aut æquale.

2069. — Secundo ibi « non autem »

Ostendit determinatè, quo genere opponatur æquale magno et parvo; dicens, quod hæc particula non, quæ includitur in ratione æqualis, cum dicimus æquale esse quod nec est majus neque minus, non est negatio simpliciter, sed ex necessitate est privatio. Negatio enim absolute, de quolibet dicitur cui non inest sua opposita affirmatio. Quod non accidit in proposito. Non enim esse dicimus æquale omne id quod non est majus, aut minus; sed solum hoc dicimus in illis, in quibus aptum natum est esse majus aut minus.

2070. — Hæc est igitur ratio æqualis, quod æquale est quod nec magnum nec parvum est, aptum tamen natum est esse aut magnum aut parvum, sicut aliæ privationes definiuntur. Et ita manifestum est quod æquale opponitur ambobus, scilicet magno et parvo, ut negatio privativa.

2071. — Tertio concludendo ibi « quapropter et »

Ostendit, quod æquale est medium magni et parvi. Et circa hoc duo facit. Primo concludit ex dictis propositum. Cum enim dictum sit, quod æquale est quod nec magnum nec parvum est, aptum tamen natum est esse aut hoc aut illud; — quod autem hoc modo se habet ad contraria, medium est inter ea: sicut quod nec malum nec bonum est, opponitur ambobus, et est medium inter bonum et malum. Unde sequitur, quod æquale sit medium inter magnum et parvum. — Sed hæc est differentia inter utrumque: quia quod nec magnum nec parvum est, est nominatum. Dicitur enim æquale. Sed quod nec bonum nec malum est, innominatum est.

2072. — Et ratio hujus est, quia quandoque ambæ privationes duorum contrariorum cadunt super aliquid unum determinatum, et tunc est unum tantum medium, et potest de facili nominari

sicut æquale. Ex eo enim est aliquid nec majus nec minus, quod habet unam et eandem quantitatem. — Sed quandoque illud super quod cadunt duæ privationes contrariorum dicitur multipliciter, et non est unum tantum susceptivum utriusque privationis conjunctæ; et tunc non habet unum nomen, sed vel omnino remanet innominatum, sicut quod nec bonum nec malum est, quod multipliciter contingit: vel habet diversa nomina. Sicut hoc quod dicimus quod neque album neque nigrum est. Hoc enim non est aliquid unum. Sed sunt quidam colores indeterminati, in quibus prædicta negatio privativa dicitur. Necessesse est enim quod id quod neque est album nec nigrum, aut esse pallidum, aut croceum, aut aliquid tale.

2073. — Deinde cum dicit « quare non »

Excludit secundum prædicta quorundam irrisiōem de hoc, quod id, quod nec bonum nec malum est, ponitur medium inter bonum et malum. Dicebant enim, quod pari ratione posset assignari medium inter quæcumque. Dicit ergo quod, cum dictum sit, quod opor-

tet esse aliquid susceptivum, quod natum est esse utrumlibet extremorum in his, in quibus medium prædicto modo assignatur per abnegationem utriusque, manifestum est quod non recte increpant in assignatione hujusmodi medii, illi, qui opinantur sequi quod similiter posset dici in omnibus, puta: quod calcei et manus sit medium, quod nec calceus nec manus est, quia, quod nec bonum nec malum est, medium est boni et mali: quod propter hunc modum quorumlibet sit futurum aliquid medium.

2074. — Sed hoc non est necesse accidere: quia ista conjunctio negationum, quæ perficit medium, est oppositorum quæ habent aliquid medium, et quæ sunt in una distantia, quasi unius generis extrema etc. Sed aliorum de quibus ipsi inducunt, sicut calcei et manus, non est talis differentia quod sint in una distantia, quia sunt in alio genere, quorum negationes simul accipiuntur. Unde non est aliquid unum quod subjiatur hujusmodi negationibus; et sic inter talia non est accipere medium.

Quomodo et qua ratione unum et multa opponantur.

¶ VI. Similiter autem, et de uno et de multis dubitabit utique aliquis. Nam si multa simpliciter uni opponuntur, accidunt quædam impossibilia.

Nam unum paucum, aut pauca erit. Nam multa paucis opponuntur. Amplius ipsa duo sunt multa si duplex multiplex, dicitur autem duplex secundum duo. Quare unum paucum. Ad quid enim sunt multa ipsa duo, nisi ad unum et paucum? Nihil enim est minus.

Amplius si ut in longitudine productum et breve, sic in multitudine multum et paucum, et quodcumque fuerit multum, et multa; et multa, et multum. Si non aliquid differat forte in continuo bene terminabili, paucum multitudo quædam erit. Quare unum multitudo quædam est, siquidem est et paucum. Hoc autem necesse est si duo sunt multa.

Sed forsân multa dicuntur quidem ut et multum, sed ut differens; velut aqua est multum, multa autem non; sed quæcumque divisa in his dicuntur.

Uno quidem modo si fuerit multitudo habens excedentiam, aut simpliciter, aut ad aliquid; et paucum similiter multitudo defectum habens. Hoc autem ut numerus, quod et opponitur uni solum. Ita enim dicimus unum aut multa, ut si quis dicat unum et pluraliter una, ut album et alba, et mensurata ad metrum, idest mensura et mensurabile. Sic, et multiplicia dicuntur. Multa enim unusquisque numerus, quia unum, et quia mensurabile uno unusquisque, et ut quod opponitur uni, non paucio. Sic igitur sunt multa et ipsa duo. Ut autem multitudo habens excedentiam, aut ad aliquid, aut simpliciter, non sunt. Sed primum pauca simpliciter ipsa duo. Multitudo enim est quod defectum habens prima.

Quapropter non recte dixit Anaxagoras, cum dixisset, quia simul omnes res erant infinitæ et multitudine et parvitate, oportebat autem dicere et paucitate pro et parvitate. Non enim infinitæ. Quoniam paucum, non propter unum (ut quidam dicunt) sed propter duo.

Opponitur itaque unum multis, ut metrum mensurabili. Hoc autem ut quæ ad aliquid, quæcumque non secundum se eorum quæ ad aliquid. Divisum est autem a nobis in aliis quia dupliciter dicuntur quæ ad aliquid. Alia namque ut contraria, alia ut scientia ad scibile, quia dicitur aliquid aliud ad ipsum.

Unum vero, esse minus aliquo, puta duobus, nihil prohibet. Non enim si minus, et paucum. Multitudo autem quasi genus est numeri. Est enim numerus multitudo uno mensurabilis. Et opponuntur aqualiter unum et numerus; non ut contrarium, sed sicut dictum est, eorum quæ ad aliquid quædam. Inquantum enim metrum, hoc autem mensurabile, sic opponuntur. Quapropter non omne quodcumque fuerit unum, numerus est; puta si quid indivisibile est.

Similiter autem dicta scientia ad scibile, non similiter assignatur. Videbitur enim utique scientia ad metrum esse, scibile vero quod mensuratur. Accidit autem scientiam quidem omnem scibile esse, scibile vero non esse scientiam, quia modo quodam scientia mensuratur scibili.

Pluralitas autem nec paucio est contraria; sed huic quidem multum, sicut excedens multitudo excessæ multitudini. Neque ipsi uni omnino; sed hoc quidem, ut dictum est, quia divisibile, illud autem quia indivisibile. Hoc autem ut ad aliquid, ut scientia scibili, si fuerit numerus: unum vero metrum.

2075. — Postquam prosecutus est Philosophus quæstionem, quæ mota fuerat de oppositione æqualis ad magnum et parvum, hic *prosequitur quæstionem motam de oppositione unius ad multa.* Et circa hoc duo facit. Primo *objicit ad quæstionem.* Secundo determinat veritatem, ibi, « Sed forsán multa dicuntur etc. » Circa primum tria facit. Primo *assignat rationem dubitationis;* dicens, quod sicut dubitabile est de oppositione æqualis ad magnum et parvum, similiter quidem potest dubitari de uno et multis, utrum opponantur adinvicem. Et ratio dubitationis est, quia si multa absque distinctione opponantur uni, sequuntur quædam impossibilia, nisi distinguatur de multo, sicut ipse post distinguit.

2076. — Deinde cum dicit « nam unum »

Probat quod dixerat. Probat enim, quod si unum opponitur multis, quod unum sit paucum vel pauca. Et hoc duabus rationibus: quarum *prima* talis est. Multa opponuntur paucis. Si igitur multa opponuntur uni simpliciter sine distinctione; cum unum uni sit contrarium, sequitur quod unum sit paucum vel pauca.

2077. — *Secunda* ratio talis est. Duo sunt multa. Quod probatur ex hoc quod duplex est multiplex. Sed multa opponuntur paucis. Ergo duo opponuntur aliquibus paucis. Sed duo non possunt esse multa ad aliquid paucum, nisi ad unum. Nihil enim minus est duobus nisi unum. Sequitur igitur quod unum sit paucum.

2078. — Deinde cum dicit « amplius si »

Ostendit hoc esse impossibile, scilicet quod unum sit paucum. Ita enim se habent unum et paucum ad pluralitatem, sicut productum et breve ad longitudinem. Utraque enim utriusque, proprie passiones sunt. Sed omne breve est longitudo quædam. Ergo omne paucum est pluralitas quædam. Si ergo unum est

paucum, quod necesse videtur dicere si duo sunt multa, sequitur quod unum sit quædam pluralitas.

2079. — Et ita unum erit non solum multum, sed etiam multa. Nam omne multum est etiam multa; nisi forte hoc differat in humidis facile divisibilibus, ut sunt aqua, oleum, aer et hujusmodi, quæ nominat hic continua bene terminabilia. Nam humidum est, quod bene terminatur termino alieno. In talibus enim etiam aliquid continuum dicitur multum, sicut multa aqua vel multus aer, quia propter facilitatem divisionis sunt propinqua multitudini. Sed cum horum aliquid est continuum, ita dicitur esse multum singulariter, quod non dicitur esse multa pluraliter. Sed in aliis non dicimus multum, nisi quando sunt divisa actu. Non enim si lignum sit continuum, dicimus quod sit multum, sed magnum. Divisione autem actu adveniente, non solum dicimus quod sit multum, sed quod etiam sit multa. In aliis igitur non differt dicere multum et multa, sed solum in continuo bene terminabili. Si igitur unum sit multum, sequitur quod sit multa; quod est impossibile.

2080. — Deinde cum dicit « sed forsán »

Solvit propositam dubitationem. Et circa hoc duo facit. Primo ostendit quod *multum non eodem modo opponitur uni et paucis.* Secundo ostendit qualiter multum opponitur uni, ibi, « Opponitur ita » que unum multis etc. » Circa primum duo facit. Primo *solvit propositam dubitationem.* Secundo ex dictis excludit quemdam errorem, ibi, « Quapropter nec recte etc. » Duo autem superius in obijciendo tetigerat, ex quibus impossibile hoc sequi videbatur: scilicet quod multum sit multa, et quod multa opponantur paucis. Primo ergo *manifestat primum;* dicens, quod forsán in quibusdam multa dicuntur indifferenter sicut multum. Sed in quibusdam multum et multa accipiuntur ut aliquid differens; scilicet in continuo bene terminabili; sicut de una

aqua continua dicimus quod est aqua multa, et non quod sunt aquæ multæ. Sed in his quæ sunt divisa actu, quæcumque sint illa, in his indifferenter dicitur et multum et multa.

2081. — Deinde cum dicit « uno quidem »

Manifestat secundum, scilicet qualiter multa opponantur paucis; dicens, quod multa dicuntur dupliciter. Uno enim modo significant pluralitatem excedentem, vel simpliciter, vel per respectum ad aliquid. Simpliciter quidem, sicut dicimus aliqua esse multa, eo quod excedunt pluralitatem, quæ solet communiter in rebus sui generis reperiri, ut si dicamus multam pluviam, quando ultra communem cursum pluit. — Per respectum autem ad aliquid, ut si dicamus decem homines multos in comparatione ad tres. Et similiter paucum dicitur « pluralitas habens defectum », idest deficiens a pluralitate excedente.

2082. — Alio modo dicitur multum absolute, sicut numerus dicitur quædam multitudo. Et sic multum opponitur tantum uni, non autem paucio. Nam multa secundum hanc significationem sunt quasi plurale ejus quod dicitur unum; ut ita dicamus unum et multa, ac si diceremus unum et una pluraliter, sicut dicimus album et alba, et sicut mensurata dicuntur ad mensurabile. Nam multa mensurantur per unum, ut infra dicitur. Et secundum hanc significationem, a multis dicuntur multiplicia. Manifestum est enim quod secundum quemlibet numerum dicitur aliquid multipliciter; sicut a binario, duplum, et a ternario triplum, et sic de aliis. Unusquisque enim numerus est multa hoc modo, quia refertur ad unum, et quia quodlibet mensurabile est uno. Et hoc, secundum quod multa opponuntur uni, non autem secundum quod opponuntur paucio.

2083. — Unde et ipsa duo quæ sunt numerus quidam, sunt multa secundum quod multa opponuntur uni. Sed se-

cundum quod multa significant pluralitatem excedentem, duo non sunt multa, sed sunt pauca. Nihil enim est paucius duobus, quia unum non est paucum, ut supra probatum est. Paucitas enim est pluralitas habens defectum. Prima vero pluralitas habens defectum est dualitas. Unde dualitas est prima paucitas.

2084. — Deinde cum dicit « quapropter non »

Excludit, secundum prædicta, quendam errorem. Sciendum est enim, quod Anaxagoras posuit generationem rerum fieri per extractionem. Unde posuit a principio omnia existere simul in quodam mixto, sed intellectus incepit segregare ab illo mixto singulas res, et hæc est rerum generatio. Et quia generatio, secundum eum, est in infinitum, ideo posuit quod res in illo mixto existentes infinitatem habeant. Dixit igitur quod ante distinctionem rerum omnes res essent simul, infinitæ quidem et pluralitate et parvitate.

2085. — Et quod quidem infinitum in parvitate et pluralitate posuit, recte dictum est; quia in quantitativis continuis invenitur infinitum per divisionem; quam quidem infinitatem significavit per parvitatem. In quantitativis autem discretis invenitur infinitum per additionem, quam quidem significavit per pluralitatem.

2086. — Cum igitur hic recte dixisset, destitit ab hoc suo dicto non recte. Visum enim fuit ei postmodum quod loco ejus quod dixit parvitatem, debuit dicere et paucitatem. Quæ quidem correctio, ideo non recta fuit, quia res non sunt infinitæ paucitate. Est enim invenire paucum primum, scilicet duo, non autem unum, ut quidam dicunt. Ubi enim est invenire aliquid primum, non proceditur in infinitum. Si autem unum esset paucum, oporteret in infinitum procedere. Sequeretur enim, quod unum esset multa, quia omne paucum est multum, vel multa, ut supra dictum est. Si autem unum esset multa, oporteret esse aliquid minus eo, quod esset pau-

cum, et illud iterum oporteret esse multum, et sic in infinitum abiretur.

2087. — Deinde cum dicit « oppo-
nitur itaque »

Ostendit *quomodo unum et multa opponantur*. Et circa hoc duo facit. Primo ostendit quod *unum opponitur multis relative*. Secundo ostendit, quod multitudo absoluta non opponitur paucis, ibi, « Pluralitas autem. » Circa primum tria facit. Primo ostendit quod *unum opponitur multis relative*; dicens quod unum opponitur multis, sicut mensura mensurabili; quæ quidem opponuntur ut ad aliquid. — Non tamen ita quod sit de numero eorum quæ sunt ad aliquid secundum seipsa. Supra enim in quinto dictum est, quod dupliciter dicuntur aliqua esse ad aliquid. Quædam namque referuntur adinvicem ex æquo, sicut dominus et servus, pater et filius, magnum et parvum; et hæc dicit esse ad aliquid ut contraria; et sunt ad aliquid secundum seipsa; quia utrumque eorum hoc ipsum quid est, ad alterum dicitur.

2088. — Alia vero sunt ad aliquid non ex æquo; sed unum eorum dicitur ad aliquid, non quod ipsum referatur, sed quia aliquid refertur ad ipsum, sicut in scientia et scibili contingit. Scibile enim dicitur relative, non quia ipsum refertur ad scientiam, sed quia scientia refertur ad ipsum. Et sic patet quod huiusmodi non sunt relativa secundum se, quia scibile non hoc ipsum quod est, ad alterum dicitur, sed magis aliud dicitur ad ipsum.

2089. — Deinde cum dicit « unum
vero »

Manifestat *qualiter unum opponitur multis ut mensurabili*. Et quia de ratione mensuræ est quod sit minimum aliquo modo, ideo primo dicitur, quod unum est minus multis, et etiam duobus, licet non sit paucum. Non enim sequitur, si aliquid sit minus, quod sit paucum; licet de ratione pauci sit quod sit minus, quia omnis paucitas pluralitas quædam est.

2090. — Sciendum vero est, quod pluralitas sive multitudo absoluta, quæ opponitur uni quod convertitur cum ente, est quasi genus numeri; quia numerus nihil aliud est quam pluralitas et multitudo mensurabilis uno. Sic igitur unum, secundum quod simpliciter dicitur ens indivisibile, convertitur cum ente. Secundum autem quod accipit rationem mensuræ, sic determinatur ad aliquod genus quantitatis, in quo proprie invenitur ratio mensuræ.

2091. — Et similiter pluralitas vel multitudo, secundum quod significat entia divisa, non determinatur ad aliquod genus. Secundum autem quod significat aliquid mensuratum, determinatur ad genus quantitatis, cuius species est numerus. Et ideo dicit quod numerus est pluralitas mensurata uno, et quod pluralitas est quasi genus numeri.

2092. — Et non dicit quod sit simpliciter genus; quia sicut ens genus non est, proprie loquendo, ita nec unum quod convertitur cum ente, nec pluralitas ei opposita. Sed est quasi genus, quia habet aliquid de ratione generis, inquantum est communis.

2093. — Sic igitur accipiendo unum quod est principium numeri et habet rationem mensuræ, et numerum qui est species quantitatis et est multitudo mensurata uno, opponuntur unum et multa, non ut contraria, ut supra dictum est de uno quod convertitur cum ente, et de pluralitate sibi opposita; sed opponuntur sicut aliqua eorum quæ sunt ad aliquid, quorum scilicet unum dicitur relative, quia alterum refertur ad ipsum. Sic igitur opponitur unum et numerus, inquantum unum est mensura et numerus est mensurabilis.

2094. — Et quia talis est natura horum relativorum quod unum potest esse sine altero, sed non e converso, ideo hoc invenitur in uno et numero, quia si est numerus, oportet quod sit unum. Sed non oportet quod ubicumque est unum, quod sit numerus. Quia si est aliquid indivisibile ut punctus, ibi est unum, et non numerus. — In aliis vero relativis

quorum utrumque secundum se dicitur ad aliquid, neutrum est sine reliquo. Non enim est sine servo dominus, nec servus sine domino.

2095. — Deinde cum dicit « similiter autem »

Manifestat similitudinem relationis scibilis ad scientiam et unius ad multa; dicens, quod cum scientia similiter secundum rei veritatem dicatur ad scibile sicut numerus ad unum, non similiter assignatur a quibusdam; quia videtur quibusdam, sicut Pythagoricis, sicut supra dictum est, quod scientia sit mensura et scibile mensuratum. Sed contrarium apparet. Dictum est enim quod, si est unum quod est mensura, non est necesse numerum esse qui est mensuratum, sed e converso. Videmus enim quod si est scientia, oportet scibile esse. Non autem oportet, si est aliquid scibile, quod sit ejus scientia. Unde apparet quod magis scibile est sicut mensura et scientia sicut mensuratum. Quodam enim modo mensuratur scibili scientia,

sicut numerus uno. Ex hoc enim vera scientia rei habetur, quod intellectus apprehendit rem sicuti est.

2096. — Deinde cum dicit « pluralitas autem »

Ostendit quod pluralitas vel multitudo absoluta non opponitur paucis, dicens: Dictum est quod pluralitas secundum quod est mensurata, opponitur uni ut mensuræ, sed non est contraria paucis. Sed paucis, quod significat pluralitatem excessam, opponitur multum, quod significat pluralitatem excedentem. — Similiter etiam pluralitas non uno modo opponitur uni, sed dupliciter. Uno modo, sicut supra dictum est, opponitur ei ut divisibile indivisibili. Et hoc si accipiatur communiter unum quod convertitur cum ente, et pluralitas ei correspondens. — Alio modo opponitur pluralitas uni ut ad aliquid, sicut scientia ad scibile. Et hoc dico si accipiatur pluralitas quæ est numerus, et unum quod habet rationem mensuræ, et est principium numeri.

LECTIO IX.

Aliquod esse medium inter contraria docet, quod ejusdem generis cum illis existens, componitur ex ipsis.

C. VII. Quoniam autem contrariorum contingit medium esse aliquod, et quorundam est, necesse ex contrariis esse.

Omnia namque media in eodem sunt genere, et quorum sunt media. Media enim hæc dicimus, in quæcumque permutari prius est necesse quod permutatur, ut ab hypate in netem, si transit per mediam rationem, veniet prius ad medios sonos. Et in coloribus, si veniet ex albo in nigrum, prius veniet ad puniceum et ad plumbeum quam ad nigrum. Similiter autem et in aliis. Permutari vero ex alio genere in aliud genus non est, nisi secundum accidens, ut ex colore in figuram. Necesse est ergo media et quorum sunt media, in eodem genere esse.

At vero omnia media sunt oppositorum quorundam. Ex his enim solis secundum se est permutari. Quapropter impossibile est esse media non oppositorum: esset enim permutatio et non ex oppositis.

Oppositorum enim contradictionis quidem medium non est. Hæc enim est contradictio, oppositio ejus cuiusque adest altera pars non habentis medium ullum. Cæterorum vero, alia ad aliquid, alia ut privativa, alia contraria. Eorum vero quæ ad aliquid, quæcumque non contraria, non habent media. Causa vero, quia non in eodem genere sunt. Quid enim scientiæ et scibilis medium? Sed magni et parvi.

Si vero sunt in eodem genere media (ut ostensum est) et media contrariorum, necesse ipsa componi ex his contrariis.

Nam erit aut aliquid genus ipsorum, aut nullum. Et si quidem genus erit, ita ut sit prius aliquid contrariis, differentiæ priores contrariæ erunt facientes contrarias species, ut generis. Ex genere enim et differentiis, species. Ut si album et nigrum con-

traria: est autem hic quidem disgregativus color, ille vero congregativus color: hæ differentiæ congregativum et disgregativum priores. Quare hæc contraria invicem priora. At vero contrariæ differentiæ, magis sunt contraria.

Et reliqua et media ex genere erunt et differentiis. Ut quicumque colores albi et nigri sunt medii, oportet hos ex genere dici (est autem genus color), et ex differentiis quibusdam. Hæc vero non erunt prima contraria. Si autem non, erit unusquisque aut albus aut niger. Altera igitur media. Ergo primorum contrariorum hæc erunt.

Primæ autem differentiæ congregativum et disgregativum, quia hæc prima sunt. Quærendum autem quæcumque contraria non in genere, ex quo media ipsorum. Necesse enim quæ sunt in eodem genere, ex incompositis genere componi, aut incomposita esse. Contraria namque incomposita sunt ex invicem, quare principia: quæ autem sunt intermedia, aut omnia, aut nullum. Ex contrariis vero fit aliquid. Quare erit transmutatio in hoc prius quam in ipsa; utriusque enim et minus erit et magis. Medium igitur erit et hoc contrariorum. Et alia igitur omnia composita, quæ sunt media. Nam hujus quidem magis, istius vero minus compositum est aliquoties ex illis quorum dicitur esse; hujus quidem magis, illius vero minus. Quoniam autem non sunt alia priora ejusdem generis contrariis, omnia utique ex contrariis media erunt. Quare et inferiora omnia et contraria et media, ex primis contrariis erunt.

Quod quidem igitur media et in eodem genere omnia, et intermedia contrariorum, et componuntur ex contrariis omnia palam.

SYNOPSIS

(Lect. IX.)

De uno et consequentibus ad unum 1920-2146.

(de uno secundum se 1920-1982.)

de uno secundum comparationem ad multitudinem 1988-2145.

(de uno et multitudine et de his quæ ea consequuntur 1988-2022.)

de contrarietate quæ est oppositio inter unum et multa 2023-2145.

contrarietatem esse differentiam maximam 2023-2111.

(determinat de contrariis, 2023-2096.)

determinat de mediis, 2097-2111.

intentio, 2097.

prosequitur intentum 2098-2111.

media esse in eodem genere cum contrariis 2098-2100.

media esse inter contraria 2101-2103.

media esse inter opposita 2101.

inter quæ opposita 2102-2103.

media esse composita ex contrariis 2104-2111.

proponit intentum 2104.

probat propositum 2105-2111.

contrarias species habere priora contraria 2105-2107.

medias species habere priora media 2108.

medias differentias ex differentiis contrariis componi 2109-2111.

determinat utrum contraria differant genere et specie [vide lect. X et XI.].

2097. — Postquam Philosophus determinavit de contrariis, hic determinat *de mediis contrariorum*; et circa hoc duo facit. Primo proponit *de quo est intentio*; dicens: quia contrariorum contingit aliquid esse medium, ut supra dictum est, et quædam contrariorum medium habent, ostendendum est quod necesse est media esse ex contrariis. Non autem hoc solum ostendit, sed etiam quædam alia quæ ad hujus probationem sunt necessaria.

2098. — Deinde cum dicit « omnia « namque: »

Prosequitur suam intentionem; et circa hoc tria facit. Primo ostendit, quod *media sunt in eodem genere cum contrariis*. Secundo ostendit, quod media sunt inter contraria tantum, ibi, « At vero media etc. » Tertio vero ostendit, quod media componuntur ex contrariis, quod est principaliter intentum, ibi, « Si vero sunt in eodem genere. » Dicit ergo primo, quod omnia media sunt in eodem genere cum his quorum sunt media. Quod sic probat.

Quia hæc est diffinitio mediorum, quod media sunt inter quæ prius venit illud quod mutatur de uno extremorum, quam in alterum extremum.

2099. — Et hoc manifestat per duo exempla. *Primo* quidem in sonis. Sunt enim quidam soni graves, et quidam acuti, et quidam medii. Et secundum hanc distinctionem sonorum, distinguuntur chordæ in musicis instrumentis. Illæ enim chordæ, quæ reddunt graves sonos, dicuntur hypatæ, quia principales. Illæ vero quæ reddunt acutos sonos, dicuntur netæ. Si igitur musicus paulatim a gravibus ad acutos descendere velit, quod est transire per mediam rationem, necesse est quod prius veniat ad sonos medios. *Secundo* autem manifestat in coloribus. Si enim aliquid mutatur ex albo in nigrum, oportet quod primum veniat ad medios colores quam ad nigrum. Et similiter est in aliis mediis.

2100. — Sic igitur patet quod de mediis fit transmutatio ad extrema, et e converso. Sed in his quæ sunt in diversis generibus, non fit transmutatio in invicem nisi per accidens, sicut patet

in colore et figura. Non enim mutatur aliquid de colore in figuram aut e converso; sed de colore in colorem, et de figura in figuram. Unde necesse est quod media et extrema sint in eodem genere.

2101. — Deinde cum dicit «at vero»

Ostendit quod *media sunt inter contraria*; et circa hoc duo facit. Primo ostendit quod *media necesse est esse inter opposita*. Secundo inter quæ opposita, quia inter contraria, ibi, «Op-
«positorum vero.» Dicit ergo primo, quod omnia media necesse est esse inter opposita. Quod sic probat. Quia solum ex oppositis, per se loquendo, fiunt mutationes, ut probatur in primo Physicorum. Ex nigro enim aliquid fit album per se loquendo. Dulce autem non fit ex nigro nisi per accidens, inquantum dulce convenit esse album. Sed media sunt inter illa ex quibus est mutua transmutatio, sicut per definitionem mediorum suprapositam patet. Impossibile est ergo quod media sint non oppositorum; quia sequeretur quod esset permutatio non ex oppositis.

2102. — Deinde cum dicit «oppositorum enim»

Manifestat inter quæ opposita possint esse media; dicens, quod inter opposita in contradictione nullo modo potest esse medium. Contradictio enim est oppositio, cujus altera pars ex necessitate adest cuicumque subjecto, sive sit ens, sive non ens. De quolibet enim ente vel non ente necesse est dicere quod sedet, vel non sedet. Et sic patet, quod contradictio nullum habet medium.

2103. — Sed aliorum oppositorum alia sunt ad aliquid, alia privatio et forma, alia ut contraria. Eorum autem, quæ sunt ad aliquid, quædam se habent ut contraria, quæ ex æquo adinvicem referuntur; et ista habent medium. Quædam vero non se habent ut contraria, quæ non ex æquo adinvicem referuntur, sicut scientia et scibile; et ista non habent medium. Cujus causa est, quia media et extrema sunt in eo-

dem genere. Hæc autem non sunt in eodem genere, cum unum secundum se referatur, ut scientia, non autem aliud, ut scibile. Quomodo ergo scientiæ et scibilis potest aliquid esse medium? Sed magni et parvi potest esse «ali-
«quid medium,» idest æquale, ut supra dictum est. — Et similiter eorum quæ referuntur adinvicem, ut contraria. Quomodo autem ea quæ opponuntur privative habeant media vel non habeant, et quomodo hæc oppositio aliquo modo pertinet ad contrarietatem, hic tacet, quia supra exposuit.

2104. — Deinde cum dicit «si vero»

Ostendit tertium quod principaliter intendit, scilicet quod *media sunt composita ex contrariis*. Et circa hoc duo facit. Primo proponit quod intendit; dicens, quod si media in eodem genere sint cum extremis, sicut ostensum est, et si iterum media sint solum contrariorum, ut etiam ostensum est; necesse est media componi ex his contrariis inter quæ sunt.

2105. — Deinde cum dicit «nam erit»

Probat propositum. Et circa hoc tria facit. Primo ostendit quod *contrariæ species habent priora contraria ex quibus constituuntur*. Quod sic probat. Oportet enim quod contrariorum, aut sit aliquod genus, aut nullum. Si autem nullum genus esset contrariorum, non haberent medium; quia medium non est nisi eorum quæ sunt unius generis, ut ex dictis patet. Sed si contrariorum, quorum ponitur medium, sit aliquod genus prius ipsis contrariis, necesse est etiam quod sint differentiæ contrariæ priores speciebus contrariis, quæ faciant et constituent species contrarias ex ipso genere uno. Species enim ex genere et differentiis constituuntur.

2106. — Et hoc manifestat per exemplum. Sicut si album et nigrum sint contrariæ species, et habeant unum genus quod est color, necesse est quod

habeant aliquas differentias constitutivas; ita quod album sit color disgregativus visus, nigrum vero color congregativus. Et sic hæ differentie congregativum et disgregativum sunt priores albo et nigro. Unde, cum utrobique sit contrarietas, manifestum est quod contraria sunt seinvicem priora. Contrarie enim differentie sunt priores contrariis speciebus. Et sunt etiam magis contrarie, quia sunt causæ contrarietatis ipsis speciebus.

2107. — Considerandum tamen quod disgregativum et congregativum visus, non sunt veræ differentie constitutive albi et nigri, sed magis effectus eorum. Ponuntur tamen loco differentiarum, signa earum. Sicut interdum per accidentia, designantur differentie et formæ substantiales. Disgregatio enim visus provenit ex vehementia lucis, cujus plenitudo albedinem constituit. Et congregatio visus provenit ex causa contraria.

2108. — Deinde cum dicit « et reliqua »

Ostendit quod etiam *media species habent priora media*, ex quibus constituuntur; dicens, quod cum media sint species ejusdem generis, et omnes species ex genere et differentia constituuntur, necesse est quod media constituantur ex genere et differentiis. Sicut quicumque colores sunt medii inter album et nigrum, oportet hos definiri ex genere, quod est color, et ex quibusdam differentiis. Et hæ differentie, ex quibus constituuntur medii colores, non possunt esse « immediate prima contraria, » scilicet differentie contrarie quæ constituebant contrarias species albi et nigri. Aliter oportet quod quilibet color medius esset albus aut niger. Nam color congregativus est niger, et disgregativus est albus. Oportet igitur quod differentie constitutive mediorum colorum sint alteræ a differentiis contrariis, quæ sunt constitutive contrariarum specierum. Et quia, sicut se habent species ad species, ita se habent

differentie ad differentias: oportet quod sicut medii colores sunt species mediae inter species contrarias, ita differentie constitutive earum sint mediae inter differentias contrarias quæ dicuntur prima contraria.

2109. — Deinde cum dicit « primæ autem »

Ostendit, quod *media differentie ex differentiis contrariis componuntur*; dicens, quod differentie primæ contrarie sunt disgregativum visus et congregativum. Unde istæ differentie sunt illud primum, ex quo componimus omnes species generis. Sed, si aliqua contraria non essent in eodem genere, querendum restaret ex quo eorum media constituerentur. Sed in his quæ sunt in eodem genere, non est difficile hoc accipere; quia necesse est omnia quæ sunt in eodem genere « aut esse incomposita, » idest simplicia, aut componi « ex incompositis, » idest simplicibus, quæ sunt in genere illo. Contraria enim sunt incomposita ex invicem; quia nec album componitur ex nigro, neque nigrum ex albo, neque congregativum ex disgregativo, neque e converso. Quare oportet quod contraria sint principia, quia simplicia in quolibet genere sunt principia.

2110. — Sed de mediis oportet dicere, quod aut omnia componantur « ex simplicibus, » idest ex contrariis, aut nullum; quia eadem ratio videtur de omnibus. Sed non potest dici, quod nullum: quia aliquod est medium quod componitur ex contrariis: ex quo contingit quod transmutatio primo pervenit ad media quam ad extrema. Hoc autem sic apparet: quia illud in quod primo pervenit transmutatio, est magis et minus respectu utriusque extremorum. Prius enim aliquid fit minus album et minus nigrum, quam totaliter album et totaliter nigrum: et hoc ipsum quod est minus album, quam album simpliciter, et minus nigrum quam nigrum simpliciter. Est etiam magis accedens ad album quam nigrum simpliciter; et magis

accedens ad nigrum quam album simpliciter. Et sic patet, quod illud in quod primo venit transmutatio, est magis et minus respectu utriusque extremorum. Et propter hoc oportet quod sit medium contrariorum. Et sic sequitur quod omnia media sint composita ex contrariis. Nam idem medium quod est magis et minus respectu utriusque extremorum, oportet esse compositum ex extremis simplicibus, respectu quorum dicitur magis et minus. Et quia non sunt aliqua extrema priora contrariis in eodem ge-

nere, relinquitur quod duæ differentię contrarię constitutivę mediorum sint compositę ex contrariis differentiis. Et ita media erunt ex contrariis. Quod patet, quia « omnia inferiora, » idest omnes species generis, tam contraria quam media, sunt ex primis contrariis, scilicet differentiis.

2111. — Deinde cum dicit « quod quidem »

Concludit epilogando quod supra de mediis dictum est. Et est litera plana.

LECTIO X.

Quomodo contraria distinguī semper oporteat secundum speciem ostendit.

C.VIII. Diversum autem specie, ab aliquo diversum est, et oportet hoc ambobus inesse. Ut si animal diversum est specie, ambo animalia: necesse ergo in eodem genere esse diversa specie. Tale enim genus voco, quo ambo unum et idem dicuntur, non secundum acci-
 1058a dens habens differentiam, sive ut materia ens, sive aliter. Non solum enim oportet commune existere, puta animalia ambo, sed et alterum in talibus hoc ipsum animal. Ut hoc quidem equum, illud vero hominem. Propter quod hoc commune diversum abinvicem est specie. Erit itaque secundum se hoc tale quidem animal, illud vero tale; ut hoc quidem equus, illud vero homo. Necesse ergo differentiam hanc, diversitatem esse generis. Dico enim generis differentiam, diversitatem, quæ diversum facit hoc ipsum.

10 Contrarietas igitur hæc erit. Palam autem et ex inductione. Omnia enim dividuntur oppositis.

Et quod contraria in eodem genere sunt ostensum est. Nam contrarietas erat differentia perfecta. Differentia vero quæ specie, omnis alicujus ali-

quid. Quare hoc idem et genus in ambobus. Quare et in eadem coelementatione omnia contraria categoriæ, quæcumque specie differentia et non genere, diversaque abinvicem maxime. Perfecta enim ipsorum differentia, et simul invicem non fiunt. Ergo differentia contrarietas, est. Hæc enim est diversa esse specie in eodem genere entia, contrarietatem habere entia individua. Eadem vero specie quæcumque contrarietatem non habent, individua entia. In divisione enim et mediis fiunt contrarietates prius, quam ad individua perveniatur.

Quare palam quia ad id quod vocatur genus, nec idem, neque diversum specie, nihil est eorum quæ conveniunt, ut generis specierum. Nam materia negatione ostenditur. Genus autem materia. Quod dicitur genus, non ut Heraclidarum, sed ut in natura: neque ad ea quæ non in eodem genere, sed differunt genere ab illis; specie vero ab eis quæ in eodem genere. Contrarietatem enim necesse est differentiam esse, non differre specie. Hoc autem inest in eodem genere existentibus solum.

SYNOPSIS (Lect. X, XI, XII.)

De uno et consequentibus ad unum 1920-2146.

(de uno secundum se 1920-1962.)

de uno secundum comparisonem ad multitudinem 1963-2145.

(de uno et multitudine et de his quæ ea consequuntur 1983-2022.)

de contrarietate quæ est oppositio inter unum et multa 2023-2145.

(contrarietatem esse differentiam maximam, 2023-2111.)

determinat utrum contraria differant genere et specie 2112-2145.

differentiam secundum speciem pertinere ad contrarietatem 2112-2126.

differentia quæ facit differre specie est secundum se ipsius generis 2112-2119.

differentia diversificans secundum se genus est contrarietas 2120-2123.

hoc ostendit per inductionem 2120-2121.

per rationem 2122-2123.

corollarium 2124-2126.

quomodo est aliter de quibusdam contrariis 2127-2145.

sunt contraria in eadem specie 2127-2135.

dubitatio 2127-2130.

solutio 2131-2135.

in generali 2131-2133.

in speciali 2134-2135.

quæ sunt contraria quæ genere etiam differre faciunt 2136-2145.

determinat veritatem 2136-2137.

excludit falsam opinionem 2138-2141.

eam proponit 2138.

improbat 2139-2141.

corollarium 2142-2145.

2112. — Quia Philosophus superius ostendit contrarietatem esse differentiam quamdam, differentia autem vel est secundum genus, vel secundum speciem; intendit hic Aristoteles ostendere *quomodo contraria se habeant ad hoc, ut differant genere et specie*. Et dividitur in partes duas. In prima ostendit quod *differentia secundum speciem pertinet ad contrarietatem*. In secunda ostendit quomodo de quibusdam contrariis aliter est, ibi, « Dubitabit autem aliquis quare « femina etc. » Circa primum tria facit. Primo ostendit quod *differentia quæ facit differre specie, est secundum se ipsius generis*, quasi ipsam naturam generis in diversas species dividens. Secundo ostendit quod hoc convenit contrarietati, ibi, « Contrarietas igitur « hæc etc. » Tertio concludit quoddam corollarium ex dictis, ibi, « Quare palam, « quia ad id quod vocatur genus etc. »

Dicit ergo primo, quod in omni diversitate secundum speciem oportet duo accipere: scilicet ut hoc sit diversum ab aliquo, et ut sit aliquid diversificatum per hæc duo. Et hoc quod est diversificatum per hæc duo, oportet inesse ambobus. Sicut animal est quod est diversificatum in diversas species, scilicet in hominem et equum: et oportet quod ambo, scilicet homo et equus, sint animalia. Unde patet quod necesse est ea quæ sunt diversa specie adinvicem, in eodem genere esse.

2113. — Id enim vocatur genus, quod est unum et idem ambobus, non secundum accidens de utroque prædicatum, neque secundum accidens diversificatum in utroque. Unde oportet, quod habeat differentiam non secundum accidens: sive genus ponatur ens quasi materia, sive qualitercumque aliter.

2114. — Hoc autem ideo dicit, quia

aliter diversificatur materia per formas et aliter genus per differentias. Forma enim non est hoc ipsum quod est materia, sed facit compositionem cum ea. Unde materia non est ipsum compositum, sed aliquid ejus. Differentia vero additur generi non quasi pars parti, sed quasi totum toti. Unde genus est hoc ipsum quod est species, et non solum aliquid ejus. Si autem esset pars, non prædicaretur de ea.

2115. — Sed tamen, quia totum potest denominari ab una sola parte sua, puta si homo denominetur habens caput, vel habens manus, contingit ipsum compositum ex materia et forma denominari. Et quidem nomen, quo aliquid totum denominatur ab eo quod est materiale in ipso, est nomen generis. Nomen autem, quo denominatur a principio formali, est nomen differentiae. Sicut homo nominatur animal a natura sensibili, rationale vero a natura intellectiva. Sicut igitur habens manum competit toti, licet manus sit pars, ita genus et differentia conveniunt toti, licet sumantur a partibus.

2116. — Si ergo consideretur in genere et differentia id a quo utrumque sumitur, hoc modo genus se habet ad differentias, sicut materia ad formas. Si autem consideretur secundum quod nominant totum, sic aliter se habent. Hoc tamen commune est utrobique, quod sicut ipsa essentia materiae dividitur per formas, ita ipsa natura generis diversificatur per differentias. Sed hoc utrobique distat, quia materia est in utroque divisorum, non tamen est utrumque eorum; genus autem utrumque eorum est: quia materia nominat partem, genus autem totum.

2117. — Et ideo exponens quod dixerat, genus esse quo ambo specie differentia dicuntur unum et idem, subiungit quod non solum oportet genus esse commune duobus differentibus secundum speciem, sicut quod utrumque sit animal, sicut aliquid indivisum est commune diversis, ut eadem domus aut possessio; sed oportet hoc ipsum

quod est animal esse alterum utrumque; ita quod hoc animal sit equus et hoc animal sit homo.

2118. — Et hoc dicit contra Platonicos, qui ponebant communia separata, quasi ipsamet natura communis non diversificaretur, si natura speciei esset aliquid aliud præter naturam generis. Unde contra hoc concludit ex dictis, quod hoc ipsum quod est commune, diversificatur secundum speciem. Unde oportet quod commune, ut animal, ipsum secundum se sit hoc tale secundum unam differentiam, et illud tale secundum aliam differentiam, sicut quod hoc sit equus, et illud homo. Et ita sequitur, quod si animal sit secundum se hoc tale et hoc tale, quod differentia faciens differre specie, sit quædam diversitas generis. Et exponit diversitatem generis, quæ ipsam naturam generis diversificat.

2119. — Per hoc autem quod hic Philosophus dicit, non solum excluditur opinio Platonis ponentis commune unum et idem per se existere: sed etiam excluditur opinio eorum qui dicunt, quod illud quod pertinet ad naturam generis, non differt specie in speciebus diversis; sicut quod anima sensibilis non differt specie in homine et equo.

2120. — Deinde cum dicit « contra-
« rietas igitur »

Ostendit quod differentia diversificans secundum se genus modo prædicto, est contrarietas; dicens: cum differentia secundum speciem sit secundum se diversificans genus, manifestum est quod hæc differentia est contrarietas. Et hoc primo manifestat ex inductione. Videmus enim quod omnia genera dividuntur per opposita. Quod quidem necesse est. Nam ea quæ non sunt opposita, possunt simul existere in eodem. Quæ autem hujusmodi sunt, non possunt esse diversa, cum non ex necessitate sint in diversis. Unde oportet quod solum oppositis aliquid commune dividatur.

2121. — Non autem divisio generis

in diversas species potest fieri per alia opposita. Nam contradictorie opposita non sunt in eodem genere, cum negatio nihil ponat. Et simile est de privative oppositis, cum privatio non sit nisi negatio in subjecto aliquo. Relativa etiam, ut supra habitum est, non sunt ejusdem generis, nisi quæ secundum se adinvicem referuntur, quæ quodammodo sunt contraria, ut supra dictum est. Et sic relinquitur quod sola contraria faciunt differre specie, ea quæ sunt unius generis.

2122. — Deinde cum dicit «et quod»

Manifestat idem per rationem; dicens, quod contraria sunt in eodem genere, sicut ostensum est. Dictum est enim quod contrarietas est differentia perfecta. Et iterum dictum est quod differentia secundum speciem est «aliquid alicujus,» idest ab aliquo. Et quod præter hoc, idem genus oportet esse in ambobus differentibus specie. Et ex his duobus sequitur, quod omnia contraria sint in eadem «coelementatione categoriæ,» idest in eadem ordinatione prædicamentali. Ut hoc tamen intelligatur de contrariis, quæcumque sunt differentia specie, et non genere. Quod quidem dicit præservando se a corruptibili et incorruptibili, de quibus post dicitur quod sunt diversa genere.

2123. — Et non solum contraria sunt in uno genere, sed sunt etiam diversa abinvicem. Quod patet: quia ea quæ perfecte differunt, sicut contraria, non sunt invicem simul. Unde, cum ad differentiam secundum speciem requiratur identitas generis, et diversificatio generis per diversas species, et cum utrumque in contrarietate reperiatur, sequitur quod differentia secundum speciem sit contrarietas. Quod manifestum est; quia hoc est aliqua esse diversa secundum speciem existentia in eodem genere, habere contrarietatem differentiarum, «cum sint individua,» idest non ulterius divisa in species, sicut sunt species specialissimæ. Quæ quidem dicuntur individua, inquantum ulterius

non dividuntur formaliter. Particularia vero dicuntur individua, inquantum nec materialiter nec formaliter ulterius dividuntur. Et sicut diversa specie sunt quæ contrarietatem habent, ita eadem specie sunt, quæ non habent contrarietatem, cum sint individua secundum formalem differentiam. Contrarietates enim fiunt in divisione, non solum in supremis generibus, sed etiam in mediis, «prius quam veniatur ad individua,» idest ad ultimas species. Sic (1) igitur manifestum est, quod licet non in omni genere sit contrarietas specierum, in omni tamen genere est contrarietas differentiarum.

2124. — Deinde cum dicit «quare»
«palam»

Concludit quoddam corollarium ex dictis; scilicet quod nihil eorum quæ conveniunt in genere, sicut sunt species generis, dicitur idem specie, nec diversum specie ad genus; quia id ad quod aliquid dicitur specie idem, habet unam et eandem differentiam; illud autem ad quod aliquid dicitur diversum specie, habet oppositam differentiam. Si igitur aliqua specierum diceretur idem specie vel diversum ad genus, sequeretur quod genus haberet in sui ratione aliquam differentiam. Sed hoc falsum est.

2125. — Quod sic patet. Materia enim «ostenditur negatione,» idest natura materiæ intelligitur per negationem omnium formarum. Genus autem est quodammodo materia, sicut expositum est. Et loquimur nunc de genere quod invenitur in naturis rerum, non de genere quod in hominibus dicitur, sicut genus Romanorum vel Heraclidarum. Unde patet quod etiam genus in sua ratione non habet differentiam aliquam.

2126. — Et sic patet, quod nulla species a suo genere differt specie, nec est cum eo idem specie: et similiter non differunt aliqua specie ab illis quæ

(1) *Al.* sicut.

non sunt in eodem genere, proprie loquendo, sed differunt genere ab eis. Specie vero differunt ab his quæ sunt in eodem genere: quia contrarietas est differentia qua aliqua differunt specie, ut ostensum est: non quia ipsa contra-

rietas differentiarum differat specie, licet contraria differant specie; sed contrarietas est solum in his quæ sunt ejusdem generis. Unde relinquitur quod differre specie non sit proprie in his quæ sunt alterius generis.

LECTIO XI.

Cur quædam contraria non differant specie, quædam autem differant, manifestat.

C. IX. Dubitabit autem utique aliquis, quare femina a viro non specie differt, contrario masculino et feminino existente, differentia autem contrarietate. Neque animal masculinum et femininum diversum est specie, quamvis secundum se animalis hæc sit differentia, et non ut albedo aut nigredo, sed inquantum animal masculinum et femininum est. Est autem dubitatio hæc fere eadem, et quare hæc quidem contrarietas facit specie diversa, hæc vero non: ut ambulativum et volativum: sed albedo et nigredo non.

Aut quia hæc quidem sunt proprie passiones generis, illa vero minus. Quoniam hæc est quidem ratio, hæc autem materia: quæcumque quidem in ratione sunt contrarietates, specie faciunt differentiam. Quæ vero in conceptu cum materia, non faciunt. Quapropter hominis albedo non facit nec nigredo, nec albi hominis est differentia secundum speciem ad nigrum hominem, nec si unum nomen imponatur, ut materia enim homo: non facit autem differentiam materia. Non enim hominis species sunt homines propter hoc, quamvis diversæ carnes et ossa ex quibus hic et hic: sed simul totum

diversum quidem, specie vero non diversum, quia in ratione non est contrarietas. Hoc autem ultimum et individuum. Callias vero est ratio cum materia. Et albus itaque homo, quia Callias albus. Secundum vero accidens homo albus. Nec æreus itaque circulus, nec ligneus. Nam triangulus æreus et circulus ligneus, non propter materiam specie differunt, sed quia in ratione inest contrarietas. Utrum autem materia non facit diversa specie ens aliquid, aut est ut facit? Propter quid enim equus hic ab hoc homine diversus est specie? Equidem rationes ipsorum cum materia. Aut quia est in ratione contrarietas. Et enim albi hominis et nigri equi, diversitas est specie; sed non inquantum hic albus, ille niger; quoniam si ambo albi essent, tamen essent specie diversa.

Masculus vero et femina, animalis propriæ sunt passiones. Sed non secundum substantiam, verum in materia et corpore. Propter quod idem sperma femina aut masculus fit, patiens passionem aliquam.

Quid quidem igitur est esse diversum specie, et quare alia differunt specie, alia non, dictum est.

2127. — Quia Philosophus jam ostendit quod differentia secundum speciem est contrarietas, hic ostendit in quibus contrarietas non sit differentia secundum speciem; et dividitur in partes duas. In prima ostendit quod sunt contraria, quæ non faciunt differre secundum speciem, sed sunt in eadem specie. In secunda ostendit quæ sunt contraria quæ faciunt genere differre, non solum specie, ibi, « Quoniam vero contraria diversa etc. » Circa primum duo facit. Primo movet dubitationem. Secundo solvit, ibi, « Aut quia hoc qui-

« dem dicit etc. » Dicit ergo primo, quod dubitatio est quare femina non differt specie a viro, cum femininum et masculinum sint contraria, et differentia secundum speciem causetur ex contrarietate, ut supra ostensum est.

2128. — Et iterum cum ostensum sit, quod ipsa natura generis diversificetur in diversas species per differentias, quæ sunt per se differentię generis, quare animal masculinum et animal femininum non sunt diversa secundum speciem, cum masculinum et femininum sint per se differentię ani-

malis, et non se habeant per accidens ad animal, sicut albedo et nigredo, sed masculinum et femininum prædicentur de animali inquantum est animal, sicut par et impar de numero, in quorum definitione ponitur numerus, sicut in definitione masculini et femini animal.

2129. — Ex duplici ergo ratione questio dubitabilis redditur: tum quia contrarietas facit differre specie: tum quia differentie dividendes genus in diversas species sunt per se differentie generis: quorum utrumque supra ostensum est.

2130. — Et quia hanc dubitationem in specialibus terminis moverat, reducit eam ad generaliore formam; et dicit quod hæc dubitatio fere est eadem, sicut si quæretur, quare quædam contrarietas facit differre specie, et quædam non: sicut ambulativum et volativum, sive gressibile et volatile, faciunt differre specie animalia, sed albedo et nigredo non.

2131. — Deinde cum dicit « aut quia »

Solvit propositam questionem. Et circa hoc duo facit. Primo solvit eam in generali, ad quod questionem reduxerat. Secundo adaptat generalem solutionem ad speciales terminos, in quibus primo moverat questionem, ibi, « Masculus vero et femina. » Dicit ergo, quod ideo contingit quod quædam contrarietas facit differre specie et quædam non, quia quædam contraria sunt propriæ passionis generis, et quædam sunt minus propriæ. Quia enim genus a materia sumitur, materia autem per se habet ordinem ad formam; illæ propriæ sunt differentie generis, quæ sumuntur a diversis formis perficientibus materiam. Sed quia forma speciei iterum multiplicatur in diversa secundum materiam signatam, quæ est subjecta individualibus proprietatibus, contrarietas accidentium individualium minus proprie se habet ad genus, quam contrarietas differentiarum formalium. Et ideo subjungit, quod quia in composito est materia et forma, hæc « quidem est » ratio, » idest forma quæ constituit

speciem, hæc autem est materia quæ est individuationis principium: quæcumque « contrarietates sunt in ratione, » idest ex parte formæ, faciunt differre secundum speciem. Illæ vero quæ sunt ex parte materiæ, quæ sunt propriæ individui, quod est acceptum cum materia, non faciunt differre secundum speciem.

2132. — Et propter hoc albedo et nigredo non faciunt homines differre secundum speciem. Non enim homo albus et homo niger differunt specie, etiam si utrique imponatur aliquod nomen; ut si homo albus dicatur A et homo niger B. — Hoc autem addit, quia homo albus non videtur esse aliquid unum. Sed si imponeretur nomen, videtur esse aliquid unum. Et similiter est de homine nigro. — Et ideo dicit, quod homo albus et homo niger non differunt specie, quia homo, scilicet particularis, cui conveniunt album et nigrum, est quasi materia. Non enim dicitur quod homo sit albus, nisi quia hic homo est albus. Et sic, cum homo particularis conceptus sit cum materia, et materia non facit differentiam secundum speciem, sequitur quod hic homo et ille homo non differant specie: quia plures homines non propter hoc sunt plures species hominis, quia sunt plures; quia non sunt plures nisi propter diversitatem materiæ, quia scilicet sunt diversæ carnes et ossa ex quibus est hic et ille. Sed « simul totum, » idest individuum congregatum ex materia et forma, est diversum: sed non est diversum specie, quia non est contrarietas ex parte formæ. Sed hoc, scilicet homo, est ultimum individuum secundum speciem, quia non dividitur ulterius divisione formalis. Vel hoc, scilicet particulare, est ultimum individuum, quia non dividitur ulterius, nec materiali nec formali differentia. Sed quamvis in diversis individuis non sit contrarietas ex parte formæ, est tamen diversitas individuum particularium; quia particulare aliquod, ut Callias, non solum est forma, sed est forma cum materia individuata. Et ita, sicut diversitas formæ facit dif-

ferentiam specierum, ita diversitas materiæ individualis facit differentiam individuorum. Album autem non prædicatur de homine nisi ratione individui. Non enim dicitur homo albus, nisi quia aliquis homo dicitur albus, ut Callias. Et sic patet, quod homo per accidens dicitur albus; quia non inquantum homo, sed inquantum hic homo, albus dicitur. Hic autem homo dicitur propter materiam. Unde patet quod album et nigrum non pertinent ad differentiam formalem hominis, sed solum ad materialem. Et propter hoc non differunt specie homo albus et niger, sicut nec circulus æreus et ligneus differunt specie. Et in his etiam quæ differunt specie, non est differentia speciei propter materiam, sed propter formam; sicut triangulus æreus et circulus ligneus non differunt specie propter materiam, sed propter diversitatem formæ.

2133. — Unde si quærat, utrum materia faciat diversa specie aliquo modo, videtur quod faciat; quia hic equus ab hoc homine est diversus specie, et tamen manifestum est quod ratio utriusque est cum materia individuali. Et sic videtur quod materia aqualiter faciat differre specie. — Sed tamen manifestum est, quod hoc non contingit propter diversitatem materiæ, sed quia contrarietas est ex parte formæ, quia homo albus et equus niger differunt specie. Sed hoc non est propter album et nigrum, quia si ambo essent albi, adhuc specie differrent. Sic igitur

apparet quod contrarietas quæ est ex parte ipsius formæ, facit differre specie; non autem illa quæ est ex parte materiæ.

2134. — Deinde cum dicit « masculus vero »

Solutionem generalem positam adaptat ad terminos speciales, in quibus primo quæstionem moverat, scilicet ad masculum et feminam; dicens, quod masculus et femina sunt proprie passionis animalis, quia animal ponitur in definitione utriusque. Sed non conveniunt animali secundum substantiam et formam, sed ex parte materiæ et corporis. Quod patet ex hoc, quod idem sperma potest fieri masculus et femina, secundum quod diversimode patitur aliquam passionem; quia cum fuerit calor operans fortis, fiet masculus; cum autem erit debilis, fiet femina. Hoc autem non posset esse vel contingere, si masculus et femina differrent specie. Non enim ex uno semine diversa secundum speciem producantur. Quia in semine vis est activa, et omne agens naturale agit ad determinatam speciem, quia agit sibi simile. Unde relinquitur quod masculus et femina non differant secundum formam, nec sunt diversa secundum speciem.

2135. — Deinde cum dicit « quod quidem »

Epilogat quod dixerat: quod planum est in litera.

LECTIO XII.

Corruptibile et incorruptibile genere differre, et species separatas nequaquam esse ostendit.

C. X. Quoniam vero contraria diversa specie, corruptibile autem et incorruptibile contraria: (privatio enim est impotentia determinata) necesse diversum esse genere corruptibile et incorruptibile.

30 Nunc autem diximus de his universalibus nominibus. Ut autem videbitur, non necesse est quodcumque incorruptibile et corruptibile diversa specie esse, quemadmodum neque album et nigrum. Idem enim contingit esse et simul, si fuerit universalium, quemadmodum homo erit utique et albus et niger. Et non simul singularium: erit enim non simul albus idem et niger. Equidem album contrarium nigro.

Sed contrariorum hæc quidem secundum accidens insunt quibusdam, ut quæ nunc dicta sunt, et alia multa.

1059a Hæc autem impossibile, quorum est et corruptibile et incorruptibile: nihil enim est corruptibile secundum acci-

dens. Nam accidens contingit non existere; et corruptibile ex necessitate existentium est quibus inest. Aut erit idem et unum corruptibile et incorruptibile, si contingit non existere ipsum corruptibile. Aut substantiam igitur, aut in substantia necesse est inesse corruptibile unicuique corruptibilium. Eadem vero ratio et de incorruptibili: ex necessitate enim existentium ambo sunt. Inquantum igitur et secundum quod primum, hoc quidem corruptibile, hoc autem incorruptibile, 10 habet oppositionem: unde necesse genere esse diversa.

Palam igitur quod non contingit esse species tales, quales dicunt quidam. Erit enim homo, hic quidem corruptibilis, hic autem incorruptibilis. Equidem specie eadem dicuntur esse species, et non æquivoce. Diversa vero genere, plus distant quam quæ specie.

2136. — Postquam Philosophus ostendit quæ sunt contraria quæ non faciunt differre specie, hic ostendit *quæ sunt contraria quæ etiam genere differre faciunt*. Et circa hoc tria facit. Primo *determinat veritatem*. Secundo excludit quorundam falsam opinionem, ibi, « Nunc ergo diximus etc. » Tertio infert quoddam corollarium ex dictis, ibi, « Palam igitur quod non continet etc. » Primo ergo præmittit duo ad ostendendum propositum: quorum primum est, quod contraria sunt diversa specie, ut supra ostensum est.

2137. — Secundum est, quod corruptibile et incorruptibile sunt contraria. Quod probat ex hoc, quod impotentia opposita determinatæ potentiae est quædam privatio, ut in nono habitum est. Privatio autem est principium con-

trarietatis. Unde sequitur, quod impotentia sit contrarium potentiae. Corruptibile autem et incorruptibile opponuntur secundum potentiam et impotentiam. — Sed diversimode. Nam si accipiatur potentia communiter, secundum quod se habet ad posse agere vel pati quodcumque, sic corruptibile secundum potentiam dicetur, incorruptibile secundum impotentiam. — Si autem dicatur potentia secundum quod non est posse aliquid deterius, sic e converso, incorruptibile dicetur secundum potentiam, corruptibile vero secundum impotentiam.

2137². — Cum autem ex his videre tur concludendum quod corruptibile et incorruptibile differunt specie, concludit quod sunt diversa genere. — Et hoc ideo, quia sicut forma et actus pertinent

ad speciem, ita materia et potentia pertinent ad genus. Unde sicut contrarietas quæ est secundum formas et actus, facit differentiam secundum speciem, ita contrarietas quæ est secundum potentiam, facit generis diversitatem.

2138. — Deinde cum dicit « nunc » autem »

Excludit quorundam falsam opinionem. Et circa hoc duo facit. Primo proponit eam. Secundo improbat, ibi, « Sed contrariorum etc. » Dicit ergo primo, quod probatio præmissa de corruptibili et incorruptibili est accepta ex ratione horum universalium nominum, secundum scilicet quod unum significat potentiam, et aliud impotentiam. — Sed sicut quibusdam videtur, non necesse est quod corruptibile et incorruptibile differant specie, sicut non est hoc necesse in albo et nigro. Convenit enim idem esse album et nigrum. Sed diversimode. Quia si illud quod dicitur album et nigrum sit aliquod universale, simul est album et nigrum quantum ad diversos. Sicut simul verum est dicere, quod homo est albus propter Socratem et niger propter Platonem. Si vero fuerit aliquid singularium, non erit simul album et nigrum. Sed tamen potest nunc esse album, postea nigrum, cum tamen album et nigrum sint contraria. Et hoc modo dicunt quidam, quod simul in eadem specie possunt esse quædam corruptibilia et quædam incorruptibilia. Et idem singulariter quandoque corruptibile, et quandoque incorruptibile.

2139. — Deinde cum dicit « sed » contrariorum »

Excludit prædictam opinionem; dicens, quod contrariorum quædam sunt in his de quibus dicuntur secundum accidens, sicut album et nigrum homini, de quibus nunc dictum est: et alia multa sunt huiusmodi contraria, in quibus locum habet quod dictum est, scilicet quod possunt simul esse in eadem specie, et successive in eodem singu-

lari. Sed quædam contraria sunt, de quibus hoc est impossibile; de quorum numero sunt corruptibile et incorruptibile.

2140. — Non enim corruptibile inest secundum accidens alicui eorum de quibus prædicatur; quia quod est secundum accidens, contingit non inesse. Corruptibile autem ex necessitate inest his quibus inest. At si hoc non sit verum, sequeretur, quod unum et idem sit quandoque corruptibile et quandoque incorruptibile: quod est impossibile secundum naturam. (Licet per hoc non excludatur, quin virtus divina possit aliqua corruptibilia secundum suam naturam, incorruptibiliter conservare.)

2141. — Sic igitur necesse est, cum corruptibile non prædicetur secundum accidens, quod aut significet substantiam ejus de quo prædicatur, aut aliquid quod est in substantia. Est enim unumquodque corruptibile per materiam, quæ est de substantia rei. Et similis ratio est de incorruptibili; quia utrumque ex necessitate inest. Sic igitur patet, quod corruptibile et incorruptibile opponuntur sicut secundum se prædicata; quæ scilicet prædicantur de aliquo inquantum huiusmodi, secundum quod tale, et primo.

2142. — Et ex hoc sequitur ex necessitate, quod corruptibile et incorruptibile sint genere diversa. Manifestum est enim quod contraria quæ sunt in uno genere, non sunt de substantia illius generis. Non enim rationale et irrationale sunt de substantia animalis. Sed animal est potentia utrumque. Quodcumque autem genus accipiatur, oportet quod corruptibile et incorruptibile sint de intellectu ejus. Unde impossibile est quod communicent in aliquo genere. Et hoc rationabiliter accidit. Nam corruptibile et incorruptibile non potest esse materia una. Genus autem, physice loquendo, a materia sumitur. Unde supra dictum est, quod ea quæ non communicant in materia, sunt genere diversa. Logice autem loquendo, nihil prohibet quod conveniant in genere, inquantum conveniunt in una communi

ratione, vel substantiæ, vel qualitatibus, vel alicujus hujusmodi.

2143. — Deinde cum dicit « palam » igitur »

Inferi quoddam corollarium ex dictis ; scilicet quod non possunt esse species separatae, sicut Platonici posuerunt. Ponunt enim duos homines, unum sensibilem qui est corruptibilis, et unum separatum qui est incorruptibilis, quem dicunt speciem vel ideam hominis. Species autem sive ideæ dicuntur esse eadem specie, secundum Platonicos, cum singularibus. Et nomen speciei non æquivoce prædicatur de specie et de singulari, cum tamen incorruptibile et corruptibile etiam genere differant. Et ea quæ sunt diversa genere plus distant, quam quæ differunt specie.

2144. — Attendendum est autem, quod licet Philosophus ostenderit, quod quædam contraria non faciunt differre specie, et quædam faciunt differre etiam genere; tamen omnia contraria aliquo

modo faciunt differre specie, si fiat comparatio contrariorum ad aliquod determinatum genus. Nam album et nigrum, licet non faciant differre specie in genere animalis, faciunt tamen differre specie in genere coloris. Et masculinum et femininum faciunt differre specie in genere sexus. Et animatum et inanimatum, licet faciant differre genere quantum ad infimas species, tamen quantum ad genus quod per se dividitur in animatum et inanimatum, faciunt differre specie tantum. Nam omnes differentia generis sunt constitutivæ specierum quarundam, licet illæ species possint genere esse diversa.

2145. — Corruptibile autem et incorruptibile dividunt per se ens: quia corruptibile est quod potest non esse, incorruptibile autem quod non potest non esse. Unde, cum ens non sit genus, non mirum si corruptibile et incorruptibile non conveniant in aliquo uno genere. Et hæc de decimo libro.

LIBER UNDECIMUS

SUMMA LIBRI. — VIAM PARAT AD COGNITIONEM SUBSTANTIARUM SEPARATARUM, RECOLLIGENDO QUÆDAM QUÆ TUM IN SUPERIORIBUS LIBRIS, TUM IN PHYSICIS TACTA SUNT, AD HUIJUSMODI COGNITIONEM UTILIA.

LECTIO I.

Hanc scientiam circa principia versari determinat, et circa quæ. Num item et quomodo mathematica sint separata, et quæ universalia omnium principia sint, ostendit.

C. I. Quod quidem igitur sapientia circa principia scientia est, palam ex primis, in quibus dubitatum est ad dicta ab aliis de principiis.

20

Dubitabit autem utique aliquis, utrum unam existimare esse oportet sapientiam, scientiam, aut multas. Si quidem enim unam, una autem est semper contrariorum, principia autem non contraria. Si autem non una, quales oportet ponere has?

Adhuc speculati demonstrativa principia, unius aut plurium? Siquidem enim unius, quare magis hujus quam cujusque? Si autem plurium, quales oportet eas ponere?

Adhuc utrum omnium substantiarum, aut non? Si quidem enim non omnium, quale difficile assignare. Si autem omnium una, immanifestum quomodo contingit plurium eandem scientiam esse.

20

Adhuc utrum circa substantias solum, aut circa accidentia demonstratio est? Si enim circa accidentia demonstratio est, circa substantias non est. Si autem altera, quæ utraque, et utraque sapientia? Demonstrativa quidem sapientia quæ circa accidentia. Hæc autem circa prima, quæ substantiarum.

Sed non circa dictas in physicis causas quæsitam scientiam ponendum. Neque enim circa quod cujus gratia. Tale enim bonum. Hoc autem in opera-

bilibus existit, et existentibus in motu; et hoc primum movet. Tale enim finis. Primum autem movens non est in immobilibus.

Totaliter autem dubitationem habet, utrum quidem circa sensibiles substantias est quæsitum nunc scientia, aut non, sed circa quasdam alias. Si enim circa alias, aut circa species, aut sicut circa mathematica. Species quidem enim quod non sunt, palam.

b

Attamen dubitationem habet, et si esse quis ipsas ponat, propter quid quidem non quemadmodum in mathematicis, sic habet et in aliis, quorum sunt species? Dico autem, quia mathematica quidem intermedia specierum ponunt et sensibilibus, velut tertia quædam præter species et quæ hic. Tertius autem homo non est, neque equus, præter autem et singulares.

Si autem iterum non est ut dicunt, circa qualia ponendum negociari mathematicum? Non est enim utique circa ea quæ hic. Horum enim nullum est, quale mathematicæ quærunt scientiæ. Neque enim circa mathematica quæsitum est nunc scientia. Separabile enim ipsorum nullum. Sed neque sensibilibus substantiarum. Corruptibiles enim.

10

Totaliter autem dubitabit utique aliquis, cujus scientiæ dubitare de mathematicarum materia: neque enim

20 physicae, propter circa habentia in ipsis principium motus et quietis naturalis omne esse negocium. Neque etiam intenditis de demonstratione et scientia. Circa hoc ipsum genus enim inquisitionem facit. Relinquitur igitur propositam philosophiam de ipsis considerationem facere.

Dubitabit autem utique aliquis, si oportet querere, quæsitam scientiam circa principia vocata ab aliquibus elementa. Hæc autem omnes inexistencia compositis ponunt; magis autem utique videbitur universalium oportere esse quæsitam scientiam. Omnis enim ratio et omnis scientia universalium et non extremorum. Quare erunt utique sic primorum generum.

Hæc autem fient utique ens et unum. Hæc enim maxime utique existimabuntur continere entia omnia, et

maxime principia videri, quia prima natura sunt. Corruptis enim ipsis, cointerimuntur reliqua. Omnia enim ens et unum. Secundum quod autem differentias ipsis necesse participare, si ponat quis ipsa genera, differentia autem nulla genere participat, sic non utique videbitur oportere ipsa poni genera, neque principia.

Adhuc autem, si magis principium quod simplicius, eo quod minus tale, ultima autem eorum, quæ ex genere, simpliciora generibus, (indivisibilia enim, genera autem in plura et differentia dividuntur,) magis utique principium videbitur esse species generibus. Quia autem cointerimuntur generibus species, genera principiis assimulantur magis. Principium enim quod interimit. Quæ quidem igitur dubitationem habent, hæc et talia sunt altera.

3C

1060a

SYNOPSIS

(Lect. I, II.)

Posito præmio, 1-68, incipit prosequi scientiam præfatam.

(ostendit quid priores philosophi de causis rerum tradiderunt 69-272.)

veritatem hujus scientiæ incipit prosequi 278-2668.

(determinat ea quæ pertinent ad considerationem universalis veritatis 274-337.)

incipit inquirere veritatem de omnibus quæ ad considerationem hujus scientiæ per-
(procedit modo disputativo 338-528.) | tinent 338-2668.

procedit demonstrative 529-2668.

(dicit de quibus est consideratio hujus scientiæ 529-748.)

incipit determinare de rebus quas scientia ista considerat 749-2668.

(distinguit intentiones nominum quæ in hujus scientiæ consideratione cadunt
| 749-1143.)incipit determinare de rebus quæ sub consideratione hujus scientiæ cadunt
| 1144-2668.

(ostendit per quem modum hæc scientia debet determinare de ente 1144-1244.)

incipit determinare de ente 1245-2668.

(determinat de ente inquantum ens 1245-2145.)

accedit ad tractandum de substantiis separatis specialiter 2146-2668.

recolligit ea quæ præcedunt considerationem substantiæ 2146-2415.

recolligit dubitationes in III motas 2146-2193.

dubitationes circa considerationem hujus scientiæ 2146-2172.

quomodo sit consideratio hujus scientiæ circa principia et substantias

dubitatur de consideratione circa principia 2146-2151. | 2146-2155.

supponit considerationem hujus scientiæ esse circa principia 2146.

dubitatur de consideratione circa principia rerum 2147-2149.

dubitatur de consideratione circa principia demonstrationis 2150-2151.

dubitatur de consideratione circa substantias 2152-2155.

utrum consideret de omnibus 2152-2153.

utrum demonstratio sit solum circa substantias 2154-2155.

quæstiones magis speciales 2156-2172.

circa quas substantias sit consideratio, — 4 quæstiones 2156-2165.

circa qualia principia, — 3 quæstiones 2166-2172.

dubitatur de his quæ in hac scientia considerantur 2173-2193.

de substantiis — 2 quæstiones 2173-2179.

de principiis 2180-2193.

qualia sint 2180-2181.

quæ sint (3 quæst.) 2182-2191.

quomodo se habeant ad invicem 2192-2193.

recolligit ea quæ pertinent ad considerationem hujus scientiæ in IV
[vide lect. III, et seq.]

2146. — Quia particulares scientiæ quædam eorum quæ perscrutatione indigent prætermittunt, necesse fuit quamdam scientiam esse universalem et primam, quæ perscrutetur ea, de quibus particulares scientiæ non considerant. Hujusmodi autem videntur esse tam communia quæ sequuntur ens commune, (de quibus nulla scientia particularis considerat, cum non magis ad unam pertineant quam ad aliam, sed ad omnes communiter,) quam etiam substantiæ

separatæ, quæ excedunt considerationem omnium particularium scientiarum. Et ideo Aristoteles hujusmodi scientiam nobis tradens, postquam perscrutatus est de communibus, *accedit ad tractandum specialiter de substantiis separatis*, ad quarum cognitionem ordinantur non solum ea quæ in hac scientia tractata sunt, sed etiam quæ in aliis scientiis tractantur. Et ideo ad manifestiorem considerationem de substantiis separatis habendam, primo *sub quodam com-*

pendio recolligit ea quæ dicta sunt tam in hoc libro, quam in libro Physicorum, utilia ad cognitionem substantiarum separatarum. Secundo de ipsis substantiis separatis inquit, circa medietatem sequentis libri, ibi, « Sed quoniam tres « sunt substantiæ. » Prima pars dividitur in duas. In prima recolligit ea quæ præcedunt considerationem substantiæ. In secunda recolligit ea quæ ad considerationem substantiæ pertinent, ibi, (in principio sequentis libri,) « De « substantia quidem theórica. » Tria autem præmiserat ante considerationem substantiæ. Primo moverat dubitationes in tertio libro, quas in hoc primo recolligit. Secundo determinaverat ea quæ ad considerationem hujus scientiæ pertinent, in quarto libro, quæ et hic secundo loco recolligit, ibi, « Quoniam autem philosophi scientia. » Tertio determinat de ente imperfecto, scilicet de ente per accidens, et de motu, et infinito, et de quibus partim determinaverat in secundo et sexto hujus, partim in tertio Physicorum. Et de his in tertio loco hic recolligit, ibi, « Quoniam autem simpliciter ens etc. » Prima pars dividitur in duas. Primo movet dubitationem circa considerationem hujus scientiæ. In secunda circa res, de quibus in hac scientia determinatur, ibi, « Adhuc unum oportet poni. » Circa primum duo facit. Primo inquit quomodo sit consideratio hujus scientiæ circa principia et substantias. Secundo circa quæ principia, et circa quas substantias, ibi, « Sed nec circa dicta a « physicis. » Circa primum duo facit. Primo dubitationes movet de consideratione hujus scientiæ circa principia. Secundo de consideratione hujus scientiæ circa substantias, ibi, « Adhuc utrum « omnium substantiarum. » Circa primum tria facit. Primo supponit considerationem hujus scientiæ esse circa principia, dicens, quod manifestum est ex primo libro, in quo disputavit contra ea quæ alii philosophi dixerunt de primis rerum principiis, quod sapientia est scientia quædam circa principia.

Ostensum est enim in procemio istius libri, quod sapientia considerat causas altissimas et maxime universales, et est nobilissima scientiarum.

2147. — Secundo ibi « dubitabit autem »

Movet questionem de consideratione hujus scientiæ quæ sapientia dicitur, circa principia rerum; dicens quod aliquis potest dubitare, utrum oporteat sapientiam quæ considerat principia, esse unam scientiam aut multas.

2148. — Et si dicatur quod est una, videtur hoc esse in contrarium, quia plura, de quibus consideratur in una scientia, sunt contraria, eo quod unum contrariorum est ratio ad cognoscendum alterum, propter hoc videntur sub una arte cadere. Sed principia rerum, cum sint plura, non sunt contraria, alioquin non possent convenire in uno principiato. Sapientia ergo quæ est de principiis, non videtur esse una scientia. — Si vero dicatur quod non est una, sed plures, non est eas assignare.

2149. — Est autem veritas quod sapientia est una scientia, quæ tamen considerat plura principia, inquantum reducuntur ad unum genus, quia et hac ratione contraria sub una scientia cadunt, inquantum sunt unius generis.

2150. — Tertio ibi « adhuc speculari »

Movet dubitationem de consideratione hujus scientiæ circa principia demonstrationis; dicens, quod adhuc dubitabile est, utrum speculari principia demonstrativa, ut, omne totum est majus sua parte, et similia, sit unius scientiæ, aut plurium. — Et si dicatur quod unius, videtur difficile assignare, quare magis sit istius scientiæ quam alicujus alterius, cum omnes scientiæ communiter eis utantur. Si autem detur quod sit plurium scientiarum, videbitur difficile assignare plures scientias tales.

2151. — Est autem veritas, quod una scientia principaliter considerat ista principia, ad quam consideratio pertinet communium, qui sunt termini illorum principiorum, sicut ens et non

ens, totum et pars, et alia hujusmodi; et ab ea aliæ scientiæ hujusmodi principia accipiunt.

2152. — Deinde cum dicit « adhuc utrum »

Movet dubitationes de consideratione hujus scientiæ circa substantias. Et quærit duo. Primo *utrum hæc scientia consideret de omnibus substantiis*, aut non. Et si detur quod non, difficile est assignare de quibus substantiis consideret, et de quibus non. Et si detur quod de omnibus consideret, cum sit una, remanet dubium, quomodo eadem scientia possit esse de pluribus, cum una scientia sit unius.

2153. — Et veritas est, quod hæc scientia est de omnibus substantiis, licet de quibusdam principalibus, scilicet de substantiis separatis, inquantum omnes conveniunt in uno genere, quod est ens per se.

2154. — Secundo ibi « adhuc utrum »

Quærit *utrum demonstratio sit solum circa substantias*, aut etiam circa accidentia. Si enim demonstratio proprie esset circa accidentia, quia ad demonstrationem pertinet concludere per se accidentia de substantiis, non erit demonstratio circa substantias. Sed si dicatur, quod alia demonstrativa scientia est substantiarum, et alia accidentium per se, quærendum restat quæ sit utraque earum, et si utraque earum sit digna nomine sapientiæ. Quia ex una parte videtur quod illa quæ circa accidentia sit sapientia, quia demonstratio proprie est accidentium, et demonstrativa scientia certissima est. Et sic videtur quod sapientia sit demonstrativa quæ est circa accidentia. — Ex alia parte videtur quod sit circa substantias; quia cum substantia sit prima in entibus, scientia quæ est circa substantias videtur esse prima.

2155. — Est autem veritas quod sapientia substantias et accidentia considerat, inquantum conveniunt in ente, quod est ejus subjectum; sed substantias principaliter, sicut per se prima entia, et de his accidentia demonstrat.

2156. — Deinde cum dicit « sed » non »

Movet quæstiones magis speciales de consideratione hujus scientiæ. Et primo *circa quas substantias sit consideratio hujus scientiæ.* Secundo *circa quæ principia*, ibi, « Dubitabit autem utique. » Circa primum movet quatuor quæstiones. Et *prima quæstio pertinet ad causas substantiarum sensibilium*; dicens, quod non videtur ponendum hanc scientiam quam quærimus, circa quatuor genera causarum, de quibus dictum est in libro Physicorum; quia maxime videtur esse circa causam finalem, quæ est potissima inter alias. — Sed non videtur esse hæc scientia « circa id cujus » gratia, » idest circa causam finalem: quia finis habet rationem boni. Bonum autem consistit in operationibus, et in his quæ sunt in motu. Unde in immobilibus, sicut in mathematicis, nihil demonstratur per causam finalem. Et manifestum est quod finis est quod primum movet. Movet enim efficientem. Primum autem movens non videtur esse in rebus immobilibus.

2157. — Est autem veritas, quod hæc scientia considerat dicta genera causarum, et præcipue causam formalem et finalem. Et ulterius finis qui est primum movens, est omnino immobile, ut infra ostendetur.

2158. — Secundo ibi « totaliter autem »

Movet quæstionem de consideratione substantiarum sensibilium; et quærit, utrum hæc scientia sit circa substantias sensibiles, aut non. Si enim sit circa substantias sensibiles, non videtur differre a scientia naturali: si autem circa alias substantias, difficile est assignare circa quas alias. Aut enim est « circa species, » idest circa ideas, quas Platonici posuerunt; aut est circa mathematica, quæ etiam quidam posuerunt esse media inter ideas et substantias sensibiles, sicut sunt superficies, et lineæ, et figuræ, et alia hujusmodi. Sed manifestum est per superiores libros,

quod « species non sunt, » idest ideæ separatae, et de mathematicis statim quaeretur.

2159. — Est autem veritas hujus quæstionis, quod ista scientia determinat de substantiis sensibilibus, inquantum sunt substantiæ, non inquantum sunt sensibiles et mobiles. Hoc enim proprie pertinet ad naturalem. Sed propria consideratio hujus scientiæ est de substantiis, quæ non sunt ideæ, nec mathematica separata, sed primi motores, ut infra patebit.

2160. — *Tertio* ibi « attamen dubitationem »

Movet *tertiam dubitationem ex incidenti*. Quia enim dixerat manifestum esse quod non sunt species separatae; movet dubitationem de mathematicis, utrum sint separatae (1). Et ostendit *primo* quod non: quia si aliquis ponat species separatas, et mathematica separata præter substantias sensibiles, quare non est ita in omnibus quæ habent species, sicut in mathematicis? ut sicut mathematica ponitur (2) media inter species et sensibilia, quasi quædam tertia entia præter species et particularia: quæ sunt hic, ut linea mathematica præter speciem lineæ et lineam sensibilem, ita poneretur tertius homo, et tertius « equus præter autem, » idest per se hominem, et per se equum, quæ appellabant Platonicæ ideas, et equum et hominem singulares. Sed in his Platonicæ media non ponebant, sed solum in mathematicis.

2161. — *Postea* vero cum dicit « si autem »

Obicit in contrarium: quia si non sunt mathematica separata, difficile est assignare circa quæ mathematicæ scientiæ negociantur. Non enim negociari videntur circa sensibilia inquantum hujusmodi; quia in istis sensibilibus non sunt tales lineæ et tales circuli, quales scientiæ mathematicæ quaerunt. Unde

videtur necesse ponere quasdam lineas et quosdam circulos separatos.

2162. — Est autem veritas, quod mathematica non sunt separata a sensibilibus secundum se, sed solum secundum rationem, ut supra ostensum est in sexto, et infra declarabitur.

2163. — Et quia hanc dubitationem ex incidenti interposuerat de separatione mathematicorum ea occasione, quia dixerat manifestum esse, quod species non sunt separatae: consequenter cum dicit, « Neque etiam circa mathematica, » redit ad quæstionem principalem, quæ quærebatur circa quas substantias sit ista scientia. Et cum ostenderit quod non sit circa species, quia species non sunt separatae, nunc ostendit eadem ratione, quod non est circa mathematica, quia nec ipsa sunt separata, scilicet secundum esse. Sed non (1) videtur esse circa sensibiles substantias, cum sint corruptibiles et in motu existentes.

2164. — Est autem veritas hujus quæstionis, quæ supra posita est.

2165. — *Quartam dubitationem* ponit ibi « totaliter autem »

Et quærit *cujus scientiæ sit* « *dubitare de materia mathematicarum scientiarum,* » idest inquirere de quibus mathematicæ considerent. Non enim hoc est scientiæ naturalis, propter hoc quod totum negotium naturalis philosophiæ est circa ea, quæ habent in seipsis principium motus et quietis, quæ naturalia dicuntur. Unde de hac dubitatione se non intromittit. — Similiter etiam consideratio hujus dubitationis non videtur pertinere ad illam scientiam, quæ intendit de demonstratione et scientia mathematicorum, quæ dicitur mathematica scientia; quia hujusmodi scientia præsupponit hujusmodi materiam, sive hujusmodi subjectum; et circa ipsum aliqua inquit. Unde relinquitur quod ad hanc philosophiam pertineat considerare, de quo tractant scientiæ mathematicæ.

(1) *Lege* separata. (2) *Lege* ponuntur.

(1) *Lege* sed neque, ut in textu.

2166. — Deinde cum dicit «dubi-
«tabit autem»

Inquirit circa qualia principia sit consideratio hujus scientiæ. Et circa hoc movet tres quæstiones. Primo enim quærit, *utrum hæc scientia sit circa principia, quæ a quibusdam elementa dicuntur.* Quod videtur ex hoc, quod omnes ponunt hujusmodi principia esse inexistencia, idest intrinseca composito. Et ita oportet ad cognitionem compositorum, quod ipsa cognoscantur. — Sed ex alia ratione videtur, quod ista scientia sit magis universalium, quia omnis ratio et omnis scientia videtur esse «universalium et non extremorum,» idest particularium, ad quæ divisio communium terminatur: et sic videtur, quod ista scientia maxime sit priorum generum.

2167. — Et veritas est, quod hæc scientia præcipue considerat communia; non tamen quod communia sint principia, sicut Platonici posuerunt. Considerat autem et principia intrinseca rerum, sicut materiam et formam.

2168. — *Secundo ibi «hæc autem»*
Movet secundam dubitationem. Videtur enim ex una parte, quod unum et ens sint principia et genera, quia hæc maxime videntur continere omnia suo ambitu communitatis. Et maxime videntur esse principia, quia sunt prima naturaliter, quia eis interemptis interimuntur alia. Omnia enim sunt ens et unum: unde si auferatur unum et ens, omnia alia auferuntur; sed non convertitur. Et sic videntur esse prima naturaliter, cum prius naturaliter dicatur a quo non convertitur consequentia essendi.

2169. — Ex alia parte videtur, quod unum et ens non sint genera, et per consequens nec principia, si genera sunt principia. Nulla enim differentia participat actu genus; quia differentia sumitur a forma, genus autem a materia. Sicut rationale a natura intellectiva, animal a natura sensitiva. Forma autem

non includitur in essentia materia actu, sed materia est in potentia ad ipsam. Et similiter differentia non pertinet ad naturam generis, sed genus habet differentiam potestate. Et propter hoc differentia non participat genus; quia cum dico rationale, significo aliquid habens rationem. Nec est de intellectu rationalis quod sit animal. Illud autem participatur, quod est de intellectu participantis. Et propter hoc dicitur, quod differentia non participat genus. Nulla autem posset differentia sumi, de cujus intellectu non esset unum et ens. Unde unum et ens non possunt habere aliquas differentias. Et ita non possunt esse genera, cum omne genus habeat differentias.

2170. — Est autem veritas, quod unum et ens non sunt genera, sed sunt omnibus communia analogice.

2171. — *Tertiam quæstionem ponit ibi «adhuc autem»*

Et est dubitatio, *utrum principia sint magis genera quam species.* Et primo ostendit quod species magis sint principia quam genera; quia quod est simplicius, est magis principium. Sed species videntur esse simpliciores. Sunt enim indivisibilia, ad quæ terminatur divisio generis formalis. Sed genera in plura et differentia specie dividuntur: ergo magis videntur principia esse species quam genera. — Sed ex ea parte qua genera constituunt species, et non e converso, videntur genera esse magis principia. Hoc enim est de ratione principii, quod eo remoto alia remonentur.

2172. — Est autem veritas quod universalia sunt principia, scilicet in cognoscendo; et sic genera magis sunt principia, quia simpliciora. Et quod dividantur in plura quam species, hoc est, quia continent plura in potentia. Sed species continent plura in actu. Unde sunt magis divisibiles per modum resolutionis compositi in simplicia.

LECTIO II.

Num præter substantias sensibiles et sensibilia principia sint aliquæ aliæ substantiæ præter eas, et alia principia.

C. II. Adhuc utrum oportet poni aliquid præter singularia, aut non, sed horum quæsitæ scientia. Sed hæc infinita. Quæ vero præter singularia, genera aut species sunt. Sed neutrius horum quæsitæ nunc scientia. Propter quod enim impossibile hoc, dictum est.

Etenim totaliter dubitationem habet utrum oportet aliquam existimari substantiam separabilem præter sensibiles substantias, et eas quæ hic, aut nunc; sed hæc esse entia, et circa hæc sapientiam existere. Quærere quidem enim videtur aliam quamdam, et propositum est hoc nobis. Dico autem scire siquidem separabile secundum se et nulli sensibilibus existens.

Adhuc autem si præter sensibiles substantias est aliqua alia substantia, præter quales sensibiles oportet ponere hanc esse? Quid enim magis præter homines, aut equos, quam aliorum animalium ponet quis ipsam, aut totaliter inanimatorum? Equales quidem sensibilibus et corruptibilibus substantiis perpetuas alteras constituere, extra rationabilia videbitur utique cadere.

Si autem non separabile a corporibus quæsitum nunc principium est, quod utique aliud quis ponet magis materia? hæc tamen actu quidem non est, potentia autem est. Magis utique principium principalius hæc, videbitur esse species et forma, hoc autem corruptibile: quare totaliter non est perpetua substantia separabilis et secundum se. Sed inconveniens. Videtur enim et quæritur fere a gratiosissimis tamquam existens quoddam principium et substantia talis. Quomodo enim erit ordo non existente aliquo principio perpetuo, et separabili et manente?

Adhuc autem siquidem est aliqua substantia et principium tale secundum naturam, quale nunc quærimus, et hoc unum omnium et idem perpe-

tuorum et corruptibilium, dubitationem habet, propter quid quidem eodem principio existente, hæc quidem sunt perpetua eorum, quæ sub principio, hæc autem non perpetua? hoc enim inconveniens. Si autem aliud quidem principium est corruptibilium, aliud autem perpetuorum, siquidem perpetuum et quod corruptibilium, similiter dubitabimus. Propter quod enim non perpetuo principio existente, et quæ sub principio perpetua? Corruptibili autem existente, aliud aliquid principium sit hujus, et illius alterum, et hoc in infinitum procedit.

Si autem rursus aliquis putat maxime principia immobilia, esse ens et unum ponat; primo quidem, si non hoc aliquid et substantiam utrumque ipsorum significat, quomodo erunt separabilia et per se? Talia autem quærimus perpetua, quæ et prima principia. Si vero hoc aliquid et substantiam utrumque ipsorum significat, omnia erunt substantia entia. De omnibus enim ens prædicatur, de quibusdam autem et unum. Substantiam autem esse omnia entia falsum.

Adhuc autem primum principium, quod unum, dicentibus, et hoc substantiam, ex uno autem et materia numerum generant primo, et hanc substantiam dicunt esse, quomodo contingit quod dicitur verum esse? Dualitatem enim et reliquorum unumquemque numerorum compositorum, quomodo unum oportet intelligere? De hoc enim neque dicunt nihil, neque facile est dicere.

Si vero lineas aut his habita, dico autem superficies, prima ponat quis principia, hæc autem non sunt substantiæ separabiles. Decisiones autem et divisiones, hæc quidem superficierum, hæc autem corporum, puncta autem linearum. Adhuc autem termini eorumdem horum. Omnia autem existunt in aliis, et separabile nullum est.

20

Adhuc quomodo substantiam existimare oportet unius et puncti? Substantiæ quidem enim omnis generatio est, puncti autem non est. Divisio enim punctum exhibet.

Exhibet autem dubitationem et oportet quidem scientiam esse universalem et talis: substantiam autem non universalem esse, magis autem hoc aliquid separabile. Quare si circa principia est scientia, quomodo oportet principium existimare substantiam esse?

2173. — Postquam movit dubitationem de consideratione hujus scientiæ, hic movet *dubitationem de his quæ in hac scientia considerantur*. Et primo de *substantiis*. Secundo de principiis, ibi, « Adhuc autem siquidem est. » Circa hoc movet duas dubitationes: quarum prima est, *utrum oporteat aliquid poni in rerum natura existere præter singularia*, aut non. Et si dicatur quod non, videtur sequi, quod hæc scientia, quæ nunc quaeritur, sit singularium, et quaerit alia. Sed hoc videtur impossibile; quia singularia sunt infinita, et infinitorum non est scientia. — Si autem dicatur, quod aliquid existit præter singularia, oportet quod sint vel genera, vel species; et sic hæc scientia esset de generibus vel speciebus. Sed quare hoc sit impossibile, dictum est prius; quia nec genera nec species videntur esse principia, cum tamen hæc sit scientia de principiis.

2174. — Et veritas hæc est, quia nihil est in rerum natura præter singularia existens, sed tantum in consideratione intellectus abstrahentis communia a propriis.

2175. — Secundam *dubitationem* ponit ibi « etenim »

Et est *utrum sit aliqua substantia separabilis* præter sensibiles substantias, quæ sunt hic et nunc. Et hæc quæstio necessaria est hic ad quaerendum; quia si nihil est præter sensibilia, tunc sola sensibilia sunt entia. Et, cum sapientia sit scientia entium, sequitur

Adhuc utrum est aliquid præter synolon aut non? Dico autem materiam et quod cum hac. Si quidem enim non, quæ quidem in materia corruptibilia omnia. Si autem est aliquid, species utique erit et forma. Hoc igitur in quibus est, et in quibus non, difficile est determinare. In quibusdam enim palam non existens separabilis species, puta domus.

Adhuc utrum principia species, aut numero eadem? Si enim numero, omnia erunt eadem. 30

quod sapientia sit circa sola sensibilia, cum tamen in hac scientia videamur quaerere quamdam aliam naturam separatam. Et sic ad propositum hujus scientiæ pertinet quaerere, si est aliquid separatam a sensibilibus, vel non. Et quicquid horum detur, sequitur alia quæstio.

2176. — Et ideo consequenter dicit « adhuc autem »

Movet quæstionem quæ videtur sequi, si ponatur aliquid separabile a sensibilibus; quæ quidem quæstio est, *utrum præter omnes substantias sensibiles sit aliquid separabile*, aut præter quasdam tantum. Si præter quasdam tantum, difficile est assignare rationem præter quales substantiarum sensibilibus oportet ponere substantiam separatam, et præter quales non. Non enim videtur esse ratio aliqua, quare præter homines et equos sensibiles sit homo et equus separatus, et non similiter de aliis animalibus, et etiam de aliis inanimatis. — Si autem præter omnia sensibilia sit aliqua substantia separata, sequitur quod oporteat ponere aliquas substantias separatas, perpetuas, æquales numero substantiis sensibilibus et corruptibilibus; ut scilicet, sicut est homo corruptibilis, ita sit homo incorruptibilis, et equus, et bos, et etiam in rebus naturalibus aliis. Et hoc videtur cadere in irrationabilia.

2177. — Deinde cum dicit « si autem » *Movet aliam quæstionem, quæ videtur sequi*, si non sit aliqua substantia

separata a sensibilibus. Et est quæstio *quid sit primum principium*, utrum scilicet materia vel forma: ex his enim duobus componuntur substantiæ sensibiles. Videtur enim primo aspectu quod nihil magis possit poni principium quam materia, quæ est primum subjectum, et semper manet, sicut primi naturales posuerunt. Sed hoc, ut videtur, non potest esse principium, quia materia non est in actu, sed in potentia. Et ita, cum actus naturaliter sit prior potentia, ut in nono habitum est, videtur quod sit principium species et forma quæ est actus.

2178. — Sed nec forma potest esse principium, ut videtur, quia forma sensibilis videtur esse corruptibilis. Et ita, si forma sensibilis sit primum principium, videtur sequi quod nulla substantia sit perpetua, quæ sit separabilis, et secundum se existens. Quod videtur inconueniens: quia a famosis philosophis quæritur aliquod principium perpetuum et separatum, et aliqua talis substantia: et hoc rationabiliter. Non enim esset ordo perpetuitatis in rebus, nisi esset aliquod principium separabile et perpetuum, quod daret rebus perpetuitatem.

2179. — Et veritas harum quæstionum est, quod est aliqua substantia separata a sensibilibus; non quidem species rerum sensibilibus, ut Platonici posuerunt, sed primi motores, ut infra ostendetur.

2180. — Deinde cum dicit « adhuc autem »

Mouet quæstionem de principis. Et primo qualia sunt. Secundo quæ sunt, ibi: « Si autem rursus aliquid. » Tercio quomodo se habeant adinvicem, ibi, « Adhuc autem utrum principium. » Quærit ergo si sit aliqua substantia separata et principium ut nunc quærimus, utrum sit aliquod principium omnium, scilicet corruptibile et incorruptibile, vel non. Si sit principium aliquod omnium, dubitatio remanet, quare ex eodem principio, quædam sunt perpetua, quædam non perpetua. Si autem

aliud est principium corruptibile, et aliud incorruptibile, adhuc remanet dubitatio, quare, cum principium sit perpetuum, ea quæ sunt ex primo non sunt perpetua. Si autem principium sit corruptibile, omne autem corruptibile est generabile, omne autem generabile habet principium, sequitur quod principium corruptibile habeat aliquod principium, et illud, aliud, et sic in infinitum. Quod est impossibile, ut ostensum est supra in Secundo.

2181. — Et veritas est, quod primum principium omnium est incorruptibile. Sed quædam propter longe distare ab eo sunt corruptibilia, in quibus generatio et corruptio causatur per causam mediam quæ est incorruptibilis secundum substantiam, variabilis secundum ubi.

2182. — Deinde cum dicit « si autem »

Quærit quæ sunt principia. Et primo quærit de opinione illorum, qui posuerunt principia unum et ens, quia sunt maxime immobilia. Qualitercumque enim varietur aliquid, semper remanet unum et ens.

2183. — Sed ex eorum opinione surgit duplex dubitatio. Quarum una est, utrum unum et ens significat hoc aliquid et substantiam. Si enim non, non potuerunt esse separabilia et per se existentia. Sed talia principia quærimus, quæ sint perpetua et separata existentia. Si autem significat hoc aliquid et substantiam, sequitur quod omnia sint substantiæ et nihil sit accidens: quia ens prædicatur de omnibus entibus, unum autem prædicatur de quibusdam. Quædam vero sunt, quæ in multitudine consistunt; de quibus vere manifestum est qualiter prædicetur unum. Hoc autem est falsum, quod omnia sint substantiæ. Unde videtur quod unum et ens non significant substantiam.

2184. — « Adhuc autem » *Secunda dubitatio quam ponit talis est. Ponentes enim unum principium et*

substantiam, dicunt, quod ex uno et ex materia generatur numerus, tamquam primus effectus. Et hunc, scilicet numerum, dicunt esse substantiam. Sed hoc non videtur esse verum. Quia, si numerus componitur ex uno et materia, oportet quod sit aliquid unum, sicut quod componitur ex anima et materia, oportet quod sit animatum. Sed quomodo dualitas et quilibet aliorum numerorum qui sunt compositi ex multis unitatibus, sunt unum, ut dicunt Platonici? nec facile est assignare, ut possit dici esse derelictum ab eis, quasi de facili intelligibile.

2185. — Secundo ibi « si vero »

Prosequitur aliam opinionem de principis. Quidam enim posuerunt « lineas » et habita, » idest consequenter se habentia ad eas, scilicet superficies, esse principia, quia ponebant corpora componi ex superficiebus et superficies ex lineis. Sed manifestum est, quod huiusmodi non sunt substantiæ separabiles et per se existentes, quia sunt quædam decisiones et divisiones, lineæ quidem superficierum, superficies corporum, puncta vero linearum. Et sunt etiam termini eorumdem: puncta, scilicet linearum, et sic de aliis. Punctum enim quod est in extremitate lineæ, est terminus lineæ. Quod autem significatur actu infra lineam, est decisio lineæ. Et similiter est de linea ad superficiem, et de superficie ad corpus. Manifestum est autem, quod termini et decisiones sunt existentia in aliis sicut in subjectis. Unde non possunt esse separabilia. Et sic lineæ et superficies non sunt principia.

2186. — Deinde cum dicit « adhuc » quomodo »

Inducit aliam rationem; dicens quod non potest opinari quod sit aliqua substantia unitatis et puncti, quia substantia non incipit esse nisi per generationem. Cum autem linea dividitur in actu, ipsa divisio est punctum.

2187. — Est autem harum quæstio-

num veritas, quod nec unum nec lineæ et superficies sunt principia.

2188. — Tertio ibi « exhibet autem »

Post quæstionem de uno et ente; et de dimensionibus, movet quæstionem de substantiis. Et primo quærit *utrum substantiæ sint principia.* Et videtur quod non: quia omnis scientia est universalium, et quælibet scientia est « talis » universalis, » idest alicujus subjecti universalis determinati. Sed substantia non est de numero universalium, sed magis est hoc aliquid separabile, idest per se existens. Et ita videtur quod de substantiis non sit scientia. Sed scientia est circa principia: ergo substantia non est principium.

2189. — Et veritas est quod, licet universalialia non per se existant, tamen naturas eorum quæ per se subsistunt est considerare universaliter. Et secundum hoc accipiuntur genera et species in prædicamento substantiæ, quæ dicuntur secundæ substantiæ, de quibus est scientia. Quædam etiam per se existentes sunt principia, quæ, quia immateriales, pertinent ad intelligibilem cognitionem, licet excedant intellectus nostri comprehensionem.

2190. — « Adhuc utrum »

Secundo quærit, utrum sit aliquod « principium præter synolon, » idest præter simul totum quod est compositum, aut non. Et exponit synolon quod est materia, et quod cum materia componitur. Si enim non sit aliquid præter compositum ex materia et forma, quæ autem sunt in materia dicuntur corruptibilia, sequitur quod nihil sit perpetuum. Et si est aliquid præter compositum, hoc erit species et forma; et remanebit dubitatio in quibus forma separatur, et in quibus non. Manifestum est enim quod in quibusdam forma non separatur. Forma enim domus non separatur a materia. Unde et Platonici non posuerunt ideas rerum artificialium, quia formæ rerum artificialium sunt actus, quæ non possunt per se existere.

2191. — Et veritas est quod est aliquid præter materiam, non tamen formarum sensibilium.

2192. — Deinde cum dicit « adhuc »
« utrum »

Quærit *qualiter principia se habeant adinvicem*; utrum scilicet omnium principia sint eadem numero, aut specie tantum. Si enim sint eadem numero, sequitur quod omnia sint eadem nu-

mero. Si autem non sunt eadem numero, oportebit quærere causam diversitatis.

2193. — Et veritas est quod, loquendo de principiis extrinsecis, unum numero sunt; cum id quod est primum principium omnium, sit agens et finis. Principia vero intrinseca, scilicet materia et forma, non sunt unum numero omnium, sed secundum analogiam, ut infra ostendetur.

LECTIO III.

Docet omnia entia reducti ad unum sive ens, circa quod versari oportere hanc facultatem ostendit.

C. III. Quoniam autem philosophi est scientia entis inquantum ens, universaliter et non secundum partem; ens autem multipliciter, et non secundum unum dicitur modum. Si quidem igitur æquivoco, secundum commune autem nihil, non est sub una scientia. Non enim est unum genus talium. Si autem secundum aliquid commune, erit utique sub una scientia.

1061a Videtur itaque dicto modo dici, quemadmodum medicativum et salubre. Etenim horum unumquodque multipliciter. Dicitur autem secundum unumquemque modorum, eo quod hoc quidem ad medicativam scientiam reducitur aliquammodo, hoc autem ad sanitatem, hoc autem aliter, ad idem autem unumquodque (1). Medicativus enim sermo dicitur et cultellus, eo quod hic quidem a medicativa scientia fit, hic autem huic utilis sit. Similiter autem et salubre. Hoc quidem enim quia significativum sanitatis, hoc autem quia factivum. Idem autem modus et in reliquis. Eodem itaque modo et ens omne dicitur. Eo enim quod entis inquantum ens passio, aut habitus, aut dispositio, aut motus, aut aliorum aliquid talium sit, dicitur unumquodque eorum ens.

10 Quoniam autem omnis entis ad unum aliquid et commune reductio fit, et contrarietatum unamque ad primas differentias et contrarietates reducitur entis, sive pluralitas et unum, sive similitudo et dissimilitudo, primæ entis sint differentię, sive aliæ quæ. Sunt enim hæc speculativæ.

Differt autem nihil entis reductionem ad ens, aut ad unum fieri. Etenim si non idem, sed est aliud, convertitur quidem. Unum enim ens aliquammodo, et ens unum.

Quoniam autem contraria omnia u-

nus et ejusdem scientiæ speculari, dicitur autem unumquodque ipsorum 20 secundum privationem, et utique quædam dubitabit aliquis quomodo dicuntur secundum privationem, quorum est intermedium aliquid, quemadmodum iniusti et iusti. Circa omnia itaque talia, privationem oportet poni, non totius rationis, sed ultimæ speciei. Puta si est justus secundum habitum quemdam obediens legibus, non semper erit injustus tota privatus ratione. Circa persuaderi autem legibus deficiens in aliquo: et secundum hoc privatio inest ipsi. Eodem autem modo et in aliis.

Quemadmodum autem in aliis mathematicis circa ea quæ ex ablatione, theoricam facit, circumtollens enim omnia sensibilia speculatur, puta gravitatem, et levitatem, et duritiam, et contrarium: adhuc autem caliditatem et frigiditatem, et alias sensibiles contrarietates, solum autem derelinquit quantum et continuum, et horum quidem ad unum, horum autem ad duo, horum vero ad tria, et passiones horum inquantum quanta sunt et continua, et non secundum aliud aliquid speculatur; et horum quidem eas quæ adinvicem positiones considerat, et in his existentia, horum autem commensurationes et incommensurationes, horum vero rationes: sed tantum omnium unam et eandem ponimus scientiam geometricam: eodem modo se habet et circa ens. 30

6 Huic enim accidentia, inquantum est ens, et contrarietates ipsius inquantum ens, non alterius scientiæ quam philosophiæ speculari. Naturali quidem enim non inquantum entia, magis autem inquantum motum participant, theoriam utique quis distribuet. Dialectica enim entia et sophistica sunt accidentium quidem entibus, non autem inquantum entia, neque circa ens

(1) Al. ad idem ut unumquodque.

10 inquantum ens est: quare relinquitur philosophum inquantum entia sunt, esse circa dicta speculativum.

Quoniam autem ens omne secundum unum et commune aliquid dicitur multipliciter dictum, et contraria eodem modo: ad primas enim contrarietates

et differentias entis, (talía enim possunt sub una scientia esse) dissolvitur utique quæ secundum principia dubitatio dicta. Dico autem in qua dubitatum est, quomodo erit multorum et differentium genere una aliqua scientia.

SYNOPSIS

(Lect. III.)

Accedit ad tractandum de substantiis separatis specialiter 2146-2663.

recolligit ea quæ præcedunt considerationem substantiæ 2146-2415.

(recolligit dubitationes in III motas 2146-2193.)

recolligit ea quæ pertinent ad considerationem hujus scientiæ in IV 2194-2207.

de quibus hæc scientia considerat 2194-2246.

ad hanc scientiam pertinet considerare de omnibus entibus 2194-2205.

omnium est reductio aequaliter ad unum 2194-2201.

necessitas quæstionis 2194.

omnia reducuntur ad unum 2195-2201.

propositum 2195-2199.

omnium est reductio ad unum 2195-2198.

omnia entia reducuntur ad unum commune ens 2195-2197.

reductio omnium contrarietatum fit ad unam primam 2198.

ad quid omnia reducuntur 2199.

removet dubitationem 2200-2201.

de omnibus entibus ad unum reductis est consideratio hujus scientiæ 2202-2205.

ad unam scientiam pertinet considerare de omnibus reductis ad ens 2202-2203.

ad quam scientiam 2204.

conclusio 2205.

ad hanc scientiam pertinet considerare de primis principiis demonstrationis [vide lect. IV, et seq.].

2194. — Postquam movit quæstiones, hic incipit colligere ea quæ pertinent ad considerationem hujus scientiæ; et dividitur in duas partes. In prima ostendit de quibus hæc scientia considerat. In secunda comparat hanc scientiam ad alias, ibi, « Omnis autem » scientia. » Prima dividitur in duas partes. In prima ostendit quod ad hanc scientiam pertinet considerare de omnibus entibus. In secunda, quod ad hanc pertinet considerare de principiis demonstrativis, ibi, « Quoniam autem. » Circa primum duo facit. Primo ostendit quod omnium est reductio aequaliter ad unum. Secundo ostendit quod de omnibus reductis ad unum est consideratio hujus scientiæ, ibi, « Quemadmodum autem. » Circa primum duo facit. Primo ostendit, quod necessarium est

ad præsentem considerationem inquirere, utrum omnia reducuntur aequaliter ad unum; dicens, quod quia scientia philosophiæ est de ente inquantum est ens, ita quod considerat de ente secundum universalem rationem entis, et non secundum rationem entis alicujus particularis; cum ens multipliciter et non uno modo dicatur, si ista multiplicitas esset pura æquivocatio, quæ non diceretur secundum aliquid commune, non caderent omnia entia sub una scientia, quia non reducerentur aliquo modo ad unum genus. Oportet autem unam scientiam esse unius generis. Sed si ista multiplicitas habeat aliquod commune, omnia entia possunt esse sub una scientia. Unde ad quæstionem qua quærebatur, utrum ista scientia sit una, cum sit de pluribus et diversis, necessarium

est considerare, utrum omnia entia reducuntur ad aliquid unum, vel non.

2195. — « Videtur itaque »

Ostendit quod *omnia reducuntur ad aliquid unum*. Et circa hoc duo facit. Primo ostendit *propositum*. Secundo manifestat quoddam quod poterat esse dubium, ibi, « Quoniam autem fiunt. » Prima dividitur in duas. In prima ostendit quod *omnium reductio est ad unum*. In secunda ostendit ad quod omnia reducuntur, ibi, « Differt autem « nihil. » Circa primum duo facit. Primo ostendit quod *omnia entia reducuntur ad aliquod unum commune ens*. Secundo, quod omnes contrarietates reducuntur ad unam contrarietatem, ibi, « Quoniam autem contraria omnia etc. » Dicit ergo primo, quod ens videtur dici modo prædicto, scilicet quod dicatur multipliciter secundum aliquid commune. Quod manifestat per duo exempla, scilicet medicativum et salubre.

2196. — Utrumque enim eorum dicitur secundum diversos modos, tamen per reductionem ad aliquod unum. Medicativum enim aliquid dicitur multipliciter, secundum quod hoc refertur sic ad medicamentum, et id aliter. Et similiter salubre dicitur multipliciter secundum quod hoc refertur sic ad sanitatem, et id aliter. Utrobique tamen idem est ad quod fit reductio, licet diversis modis. Sicut sermo dicitur medicans, eo quod est a scientia medica-tiva. Cultellus autem dicitur medicativus, eo quod est utilis eidem scientiæ sicut instrumentum. Et similiter hoc dicitur salubre, quia est significativum sanitatis, sicut urina. Hoc autem, quia est factivum sanitatis, sicut potio medicinalis. Et similiter est in aliis quæ hoc eodem modo dicuntur.

2197. — Manifestum est enim quod quæ sic dicuntur, media sunt inter univoca et æquivoca. In univocis enim nomen unum prædicatur de diversis secundum rationem totaliter eandem; sicut animal de equo et de bove dictum, significat substantiam animatam sensi-

bilem. In æquivocis vero idem nomen prædicatur de diversis secundum rationem totaliter diversam. Sicut patet de hoc nomine, canis, prout dicitur de stella, et quadam specie animalis. In his vero quæ prædicto modo dicuntur, idem nomen de diversis prædicatur secundum rationem partim eandem, partim diversam. Diversam quidem quantum ad diversos modos relationis. Eandem vero quantum ad id ad quod fit reductio. Esse enim significativum, et esse effectivum, diversum est. Sed sanitas una est. Et propter hoc huiusmodi dicuntur analogæ, quia proportionantur ad unum. Et similiter est de multiplicitate entis. Nam ens simpliciter, dicitur id quod in se habet esse, scilicet substantia. Alia vero dicuntur entia, quia sunt huius quod per se est, vel passio, vel habitus, vel aliquid huiusmodi. Non enim qualitas dicitur ens, quia ipsa habeat esse, sed per eam substantia dicitur esse disposita. Et similiter est de aliis accidentibus. Et propter hoc dicit quod sunt entis. Et sic patet quod multiplicitas entis habet aliquid commune, ad quod fit reductio.

2198. — Deinde cum dicit « quoniam autem ».

Ostendit quod *reductio omnium contrarietatum fit ad unam primam*. Quia enim omnium entium fit reductio ad aliquid unum commune, contrarietates autem entium, quæ sunt oppositæ differentiæ, per se consequuntur entia, necesse est quod contrarietates reducuntur ad aliquam primam contrarietatem quæcumque sit illa; sive pluralitas et unum, sive similitudo et dissimilitudo, sive quæcumque aliæ sint primæ differentiæ entis. Et huiusmodi contrarietates debent considerari in scientia quæ determinat de entibus.

2199. — Deinde cum dicit « differt autem »

Ostendit *quid sit illud commune ad quod fit reductio omnium entium*; et dicit quod nihil differt utrum fiat reductio ad ens vel unum. Si enim dicatur

quod ens et unum non sunt idem, sed differunt ratione secundum quod unum addit indivisibilitatem supra ens; tamen manifestum est quod adinvicem convertuntur; quia omne unum est aliquid ens, et omne ens est aliquid unum. Et sicut substantia est proprie et per se ens, ita proprie et per se unum. — Quomodo autem unum ad ens se habeat, supra dictum est in quarto et decimo.

2200. — Deinde cum dicit « quoniam autem »

Removet quamdam dubitationem; dicens, quod omnia contraria pertinent ad considerationem unius scientiæ. Et hujus ratio potissima videtur esse, quia in omnibus contrariis unum dicitur secundum privationem, quod cognoscitur ex suo opposito. Remanet dubitatio quomodo contraria dicuntur secundum privationem inter quæ est medium, cum in oppositis privative non sit medium.

2201. — Et ad hoc respondendum est quod in talibus contrariis, alterum contrariorum non ponitur privatio quasi tollens totam rationem alterius oppositi; sed quia est privatio ultimæ speciei; inquantum scilicet tollit completam rationem totius speciei. Sicut si aliquis dicitur justus, eo quod est obediens legibus secundum habitum aliquem, non semper dicitur injustus eo quod sit privatus tota ratione justitiæ, quod in nullo obediatur legibus; sed quia persuasus est, ut in aliis deficiat ab obedientia legis. Et sic inest ei privatio justitiæ, inquantum deficit a perfecta ratione justitiæ. Et propter hoc potest habere medium; quia non omnis qui caret justitia, totaliter justitia privatur, sed aliqua parte. Et hoc est medium quod diversificatur secundum magis et minus. Et similiter est in aliis contrariis. Sed privatio visus dicitur in hoc, quod totaliter aliquis caret visu. Et ideo inter cæcitatem et visionem non est medium.

2202. — Deinde cum dicit « quemadmodum autem »

Ostendit quod de omnibus entibus re-

ductis ad unum, sit consideratio hujus scientiæ. Et circa hoc tria facit. Primo exemplo geometriæ ostendit, quod ad unam scientiam pertinet considerare omnia quæ reducuntur ad ens; dicens quod sicut mathematica habet considerationem « circa ea quæ sunt ex abstractione, » idest circa abstracta, quæ quidem abstractio fit non ex hoc quod ponat ea de quibus considerat in rerum natura esse separata a sensibilibus, sed quia considerat ea absque consideratione sensibilibus. Speculatur enim mathematica auferens a sua consideratione omnia sensibilia, sicut levitatem, gravitatem, duritiem, molliem, caliditatem et frigiditatem, et omnes alias sensibiles contrarietates, et derelinquit in sua consideratione solummodo quantum et continuum, sive sit continuum ad unam tantum dimensionem, ut linea, sive ad duas, ut superficies, sive ad tres, ut corpus; et considerat primo passiones horum inquantum sunt continua, et non secundum aliquid aliud. Non enim considerat passiones superficiei secundum quod est superficies lineæ vel lapideæ. Et similiter rationes eorum adinvicem. Considerando figuras etiam considerat accidentia quæ existunt in figuris, et considerat mensurationes et incommensurationes quantitatum, ut patet in decimo Euclidis, « et rationes, » idest proportionem earum, ut patet in quinto. Sed tamen de omnibus his est una scientia quæ est geometria.

2203. — Et sicut est de mathematico, ita est de philosopho qui considerat ens, et prætermittit considerare omnia particularia entia, et considerat ea tantum quæ pertinent ad ens commune; quæ licet sint multa, tamen de omnibus est una scientia, inquantum scilicet reducuntur omnia in unum, ut dictum est.

2204. — Secundo ibi « huic enim » Ostendit cujus scientiæ sit prædicta considerare: dicens, quod considerare accidentia entis inquantum est ens, non est alterius scientiæ, quam hujus phi-

osophiæ. Si enim esset alterius, maxime videretur esse naturalis scientiæ et dialecticæ, quæ videntur maxime inter scientias esse communes. Naturalis quidem secundum opinionem antiquorum, qui non ponebant alias substantias, nisi sensibiles: sic enim sequeretur, quod ad naturalem pertineret considerare de omnibus substantiis, et per consequens de omnibus entibus, quæ reducuntur ad substantiam. — Dialectica autem videtur esse communis, et similiter sophistica, quia considerant quædam accidentia entibus, scilicet intentiones, et rationes generis et speciei,

et alia hujusmodi. Unde relinquitur quod philosophus consideret prædicta in quantum sunt accidentia entis.

2205. — Tertio ibi « quoniam autem »

Ex dictis *infert conclusionem principaliter intentam*; dicens quod quia ens dicitur multipliciter secundum aliquid unum, et omnia contraria reducuntur ad primam contrarietatem entis, et talia sic reducta in unum possunt cadere sub una scientia, ut dictum est; per hoc solvitur dubitatio prius mota, utrum scilicet multorum differentium genere sit una scientia.

LECTIO IV.

*Hanc scientiam versari circa prima et universalissima
demonstrationis principia ostendit.*

C. IV. Quoniam autem mathematicus utitur
communibus proprie, et horum prin-
cipia erit utique speculari philosophiæ
20 primæ. Quod enim ab æqualibus, æ-
qualibus ablatis, quæ relinquuntur
æqualia, commune quidem est omnibus
quantis: mathematica autem assu-
mens circa aliquam partem conve-
nientis materiæ facit theoriam. Puta
circa lineas, aut angulos, aut nu-
meros, aut reliquorum aliquod quan-
torum, non inquantum autem entia,
sed inquantum continuum ipsorum
unumquodque, aut unum, aut duo,
aut tria. Philosophia autem de his

quæ in parte quidem inquantum
horum unicuique aliquid accidit, non
intendit; circa ens autem inquan-
tum ens unumquodque talium specu-
latur.

Eodem autem habet modo et circa
naturalem scientiam quo mathematicæ.
Naturalis enim accidentia et principia
speculatur entium inquantum mota et
non inquantum entia. Primam autem
scientiam diximus horum esse secun-
dum quod entia subjecta sunt, sed
non alterum aliquid. Propter quod et
hanc et mathematicam scientiam par-
tes sapientiæ esse ponendum.

SYNOPSIS

(Lect. IV, V, VI.)

- Accedit ad tractandum de substantiis separatis specialiter 2146-2168.
 recolligit ea quæ præcedunt considerationem substantiæ 2146-2415.
 (recolligit dubitationes in III motas 2146-2193.)
 recolligit ea quæ pertinent ad considerationem hujus scientiæ in IV 2194-2267.
 de quibus hæc scientia considerat 2194-2246.
 (ad hanc scientiam pertinet considerare de omnibus entibus 2194-2205.)
 ad hanc scientiam pertinet considerare de primis principiis demonstrationis 2206-2246.
 ad hanc scientiam pertinet de his considerare 2206-2210.
 hoc ostendit ex consideratione scientiæ mathematicæ 2206-2208.
 ex consideratione scientiæ naturalis 2209-2210.
 determinat specialiter de primo principio 2211-2246.
 determinat veritatem 2212-2213.
 de hoc principio non contingit mentiri 2212.
 de hoc principio nulla demonstratio possibilis 2213.
 excludit errorem 2214-2246.
 disputat contra negantes hoc principium 2214-2224.
 simpliciter 2214-2220.
 modus disputandi 2214.
 disputat 3 rationibus 2215-2220.
 in speciali 2221-2224.
 Heraclitus 2221-2223.
 Protagoras 2224.
 ostendit quomodo hæc ratio posset ab eorum mentibus removeri 2225-2246.
 ostendit propositum 2225-2242.
 quomodo in aliquibus hæc ratio solvi possit 2225-2240.
 modum quo solvi possit 2225.
 duplex principium prædictæ positionis 2226.
 quomodo oriatur opinio et quomodo solvatur 2227-2240.
 quomodo oriatur ex opinione naturalium 2227-2228.
 quomodo ex opinione omne quod apparet esse verum 2229-2240.
 tale principium removet 2229-2231.
 excludit causam ejus, 5 rationibus 2232-2240.
 in quibus possit solvi, et in quibus non 2241-2242.
 corollaria tria 2243-2246.
 comparat hanc scientiam ad alias [vide lect. VII].

2206. — Postquam Philosophus ostendit quomodo consideratio hujus scientiæ est circa entia, et ea quæ consequuntur ens in quantum hujusmodi; hic ostendit quomodo consideratio hujus scientiæ est de primis principiis demonstrationis: et dividitur in duas partes. In prima ostendit quod ad hanc scientiam pertinet considerare de his. In secunda determinat de quodam principio demonstrationis quod est inter alia primum, ibi, « Est autem quoddam etc. » Circa primum duo facit.

Primo ostendit propositum ex consideratione scientiæ mathematicæ. Secundo ex consideratione scientiæ naturalis, ibi, « Eodem autem. » Utitur autem in prima parte tali ratione. Quæcumque communia a scientiis particularibus accipiuntur particulariter, et non secundum quod sunt in sua communitate, pertinent ad considerationem hujus scientiæ. Sed prima principia demonstrationis accipiuntur a mathematica et ab aliis particularibus scientiis particulariter tantum: ergo eorum consideratio

secundum quod sunt communia, pertinet ad hanc scientiam, quæ considerat de ente inquantum est ens.

2207. — Dicit ergo quod mathematicus utitur « principiis communibus » proprie, id est secundum quod appropriantur suæ materiæ. Oportet autem quod ad primam philosophiam pertineat considerare principia hujusmodi secundum suam communitatem. Sic enim accepta sunt principia suis ipsorum secundum quod sunt alicui materiæ particulari appropriata. Et hoc quod dixerat manifestat per exemplum.

2208. — Nam hoc principium, Si ab æqualibus æqualia demas, quæ relinquuntur æqualia sunt, est commune in omnibus quantis, in quibus inveniuntur æquale et inæquale. Sed mathematica assumunt hujusmodi principia ad propriam considerationem circa aliquam partem quanti, quæ est materia sibi conveniens. Non est enim aliqua mathematica scientia, quæ consideret ea quæ sunt quantitatis communia, inquantum est quantitas. Hoc enim est primæ philosophiæ. Sed considerant mathematicæ scientiæ ea quæ sunt hujus vel illius quantitatis, sicut arithmetica ea quæ sunt numeri, et geometria ea quæ sunt magnitudinis. Unde arithmeticus accipit prædictum principium, secundum quod pertinet ad numeros tantum; geometra autem secundum quod pertinet ad lineas vel ad angulos. Non autem considerat geometra hoc principium circa entia inquantum sunt entia; sed circa ens inquantum est continuum, vel secundum unam dimensionem ut linea, vel secundum

dum duas ut superficies, vel secundum tres ut corpus. Sed philosophia prima non intendit de partibus entis inquantum aliquid accidit unicuique eorum; sed cum speculatur unumquodque commune talium, speculatur circa ens inquantum est ens.

2209. — Deinde cum dicit « eodem » autem »

Ostendit idem *ex consideratione naturalis scientiæ*; dicens, quod eodem modo se habet naturalis scientia quantum ad hoc sicut et mathematica; quia naturalis scientia speculatur accidentia entium, et principia, non inquantum sunt entia, sed inquantum sunt mota. Sed prima scientia est de his secundum quod sunt entia, et non secundum aliquid aliud. Et ideo naturalem scientiam et mathematicam oportet partes esse primæ philosophiæ, sicut particularis scientia pars dicitur esse universalis.

2210. — Quod autem hujusmodi principia communia pertineant ad considerationem primæ philosophiæ, hujus ratio est: quia cum omnes primæ propositiones per se sint, quorum prædicata sunt de ratione subjectorum; ad hoc quod sint per se notæ quantum ad omnes, oportet quod subjecta et prædicata sint nota omnibus. Hujusmodi autem sunt communia, quæ in omnium conceptione cadunt; ut ens et non ens, et totum et pars, æquale et inæquale, idem et diversum, et similia quæ sunt de consideratione philosophi primi. Unde oportet, quod propositiones communes, quæ ex hujusmodi terminis constituuntur, sint principaliter de consideratione philosophi primi.

LECTIO V.

Quod hoc principium, impossibile est idem simul esse et non esse, vel affirmationem et negationem non simul verificari, ad hanc spectet scientiam, ostendit.

C. V. Est autem quoddam in entibus principium, circa quod non est mentiri, contrarium autem necessarium semper facere: dico autem verum dicere. Puta quod non contingit, idem secundum unum et idem tempus esse et non esse, et alia ipsis opposita hoc modo.

1062a Et de talibus simpliciter quidem non est demonstratio, ad hunc autem est: non enim est ex credibiliori principio hoc ipso facere syllogismum. Oportet autem, siquidem erit simpliciter demonstrare.

Ad dicentem autem oppositas dictiones ei, qui falsum id esse ostendit, sumendum aliquid tale, quod idem quidem erit ei, quod est, non contingere idem esse et non esse secundum unum et idem tempus, non videbitur autem esse idem. Sic enim solum utique demonstrabitur, ad dicentem, contingere oppositas dictiones verificari de eodem.

10 Futuros itaque invicem ratione communicare, oportet aliquid ipsorum intelligere. Non facto autem hoc, quomodo est communicatio his adinvicem sermonis? Oportet igitur nominum unumquodque esse notum, et significare aliquid, et non multa, solum autem unum. Si autem plura significet, manifestum facere ad quod fert nomen eorum. Dicens itaque esse hoc, et non esse hoc, quod totaliter esse dicit non dicit; quare quidem quod significat nomen, hoc non inquit significare: hoc autem impossibile. Quare siquidem significat aliquid esse hoc, contradictionem verificari impossibile de eodem.

20 Adhuc autem si quid significat nomen et hoc verificatur, oportet et hoc ex necessitate esse: quod autem ex necessitate est, non contingit tunc non esse. Oppositas igitur non con-

tingit dictiones et negationes verificari de eodem.

Adhuc autem si nihil magis dictio quam negatio verificatur, dicens hominem, aut non hominem, nihil magis verum dicit. Videbitur autem utique non equum esse dicens hominem, et magis aut non minus verum dicere, quam non hominem. Quare et equum dicens esse eundem, verum dicit. Oppositas enim similiter erat verum dicere. Accidet igitur eundem hominem esse, et equum, aut aliorum aliquod animalium. Demonstratio quidem igitur nulla horum est simpliciter. Ad ponentem tamen hæc demonstratio.

Cito autem et utique quis et ipsum Heraclitum hoc interrogans modo, cogeret confiteri nunquam oppositas dictiones possibile esse de eisdem verificari. Nunc autem non intelligens seipsum quod quidem dicit, hanc accipit opinionem. Totaliter autem si quod dicitur ab ipso est verum, neque utique ipsum hoc verum erit. Dico autem idem contingere secundum unum et idem tempus et esse et non esse. Quemadmodum enim et divisis ipsis, nihil magis affirmatio quam negatio verificatur, eodem modo et simul utrisque et simul complexis, velut una quadam affirmatione existente, nihil magis negatio quam totum ut in affirmatione positum, verum erit.

Adhuc autem si nihil est vere affirmare, hoc ipsum utique falsum erit dicere, nullam veram affirmationem existere. Si autem est aliquid, solvetur utique quod dicitur ab his, qui talia instant, et penitus auferentibus disputare.

Simile autem dictis est, et quod C. VI. dicitur a Protagora. Etenim ille dixit omnium rerum esse mensuram hominem, nihil aliud dicens, quam quod

videtur unicuique hoc et esse firmiter. Hoc autem factum, idem accidit et esse et non esse, et bonum et malum esse, et alia secundum oppositas

dictiones dicta, propter multoties his quidem videri esse hoc bonum, his autem contrarium. Mensuram autem esse, quod videtur unicuique.

2211. — Postquam ostendit Philosophus quod principia communia demonstrationis sunt principaliter de consideratione hujus philosophiæ, hic *determinat de primo principio inter ea*. Necesse est enim quod sicut omnia entia reducuntur ad aliquod primum, ita oportet quod principia demonstrationis reducantur ad aliquod principium, quod principalius cadit in consideratione hujus philosophiæ. Hoc autem est, quod non contingit idem simul esse et non esse. Quod quidem ea ratione primum est, quia termini ejus sunt ens et non ens, qui primo in consideratione intellectus cadunt.

2212. — Dividitur autem hæc pars in duas. In prima *determinat veritatem circa illud principium*. In secunda *excludit errorem*, ibi, « Ad dicentem autem. » Circa primum duo facit de isto principio. Primo dicit quod est quoddam principium demonstrativum in entibus « circa quod non contingit mentiri, » scilicet secundum interiorem rationem. Sed necessarium « est » semper facere contrarium, » scilicet dicere verum circa ipsum. Et hoc principium est, quod non contingit idem esse et non esse secundum unum et idem tempus, et aliis conditionibus servatis quæ consueverunt in contradictione apponi, scilicet secundum idem, simpliciter, et alia hujusmodi. Impossibile enim est quod aliquis opinetur hoc principium esse falsum: opinaretur enim contradictoria esse simul vera, et sic idem haberet simul contrarias opiniones: nam contrariæ opiniones sunt quæ sunt de contrariis. Sicut opinio, qua quis opinatur Socratem sedere, est contraria opinioni, qua quis opinatur eum non sedere.

2213. — « Et de talibus »

Secundo dicit, quod de prædicto principio et similibus non potest esse sim-

pliciter demonstratio, sed potest esse demonstratio ad hominem. Quod autem non possit simpliciter demonstrari, probat ex hoc, quod non contingit facere syllogismum ad hoc principium demonstrandum ex aliquo principio magis noto; quod oporteret si contingeret illud principium simpliciter demonstrare. — Sed ad hominem contingit hoc principium demonstrare, qui concedit aliquid aliud, licet minus notum, et hoc negat.

2214. — Deinde cum dicit « ad dicentem »

Excludit opinionem negantium illud principium; et dividitur in partes duas. Primo disputat contra negantes hoc principium. Secundo ostendit quomodo ad hanc opinionem possit responderi, ibi, « Solvetur autem. » Circa primum duo facit. Primo disputat contra negantes hoc principium simpliciter. Secundo descendit ad speciales opiniones, ibi, « Cito autem. » Circa primum duo facit. Primo ponit modum disputandi contra hunc errorem; dicens, quod ille, qui contra ponentem contradictorias propositiones esse veras, vult ostendere quod sit falsum, debet sumere aliquid tale quod idem sit huic principio, — scilicet non contingere idem esse et non esse, secundum idem tempus, — sed non videatur idem. Si enim videretur idem, non concederetur ab adversario. Si autem non esset idem, non posset concludere propositum, quia hujusmodi principium non potest ex notioribus ostendi. Et ideo hoc solum modo potest sumi demonstratio contra dicentem, quod contradictoria verificantur de eodem; ut scilicet illud quod sumitur sit idem conclusioni, sed non videatur idem.

2215. — « Futuros itaque »

Secundo procedit ad disputandum contra prædictum errorem. Et circa hoc facit tres rationes. Quarum prima est,

quod si duo homines debeant adinvicem communicare rationem, ut scilicet unus alteri rationem suam communicet disputando, oportet unum ipsorum intelligere aliquid, quod ab alio dicitur: quia si hoc non esset, non communicarent adinvicem in sermone secundum rationem. Et ita frustra acciperetur disputatio contra eum, qui hoc negaret.

2216. — Si autem unus ex eis intellexeret quod alius dicit, oportet quod unumquodque nominum quæ proferuntur, sit notum in sua significatione; et per consequens, quod significet aliquid, et non multa, sed solum unum. — Et si significet multa, quod manifestetur ad quod illorum multorum significandum utatur nomine; alias nesciret unus, quid alius vellet dicere.

2217. — Hoc igitur supposito, quod nomen significet unum, manifestum est, quod ille, qui dicit esse hoc, et non est hoc, puta quod Socrates est homo, et non homo, illud unum quod attribuit Socrati, quod scilicet est homo, negat cum adjungit quod non est homo: et sic negat jam quod primo significavit. Unde relinquitur quod nomen non significet id quod significat, quod est impossibile. Sequitur ergo quod si nomen aliquid determinate significat, quod impossibile est contradictionem verificari de eodem.

2218. *Secundam rationem* ponit ibi « adhuc autem »

Quæ talis est. Si nomen significet aliquid, et hoc quod significatur per nomen verificatur de eodem de quo primo prædicatur nomen, necesse est hoc inesse ei, de quo prædicatur nomen, dum propositio vera fuit. Manifestum est enim quod hæc conditionalis est vera — si Socrates est homo, Socrates est homo. — Omnis autem conditionalis vera est necessaria. Unde necesse est, quod si consequens sit verum, quod antecedens sit verum; quoniam concluditur quod necesse est quamlibet propositionem esse veram dum vera est. Sed quod est aliquando non contingit tunc non esse, quia necesse esse et non

contingens non esse æquipollent. Ergo dum hæc est vera — Socrates est homo — non contingit hanc esse veram — Socrates non est homo. — Et sic patet quod non contingit oppositas affirmationes et negationes simul verificari de eodem.

2219. — *Tertiam rationem* ponit ibi « adhuc autem »

Quæ talis est. Si affirmatio non est vera magis quam negatio ei opposita, ille qui dicit Socratem esse hominem, non magis verum dicit quam ille qui dicit Socratem non esse hominem. Sed manifestum est, quod ille qui dicit hominem non esse equum, aut magis verum dicit, aut non minus, quam ille, qui dicit hominem non esse hominem. Ita ergo per locum a simili vel a minori, verum dicet, qui hominem dicit non esse equum. Sed, si opposita contradictorie sunt simul vera: si hæc est vera — homo non est equus, — et hæc erit vera — homo est equus. — Et ita sequitur, quod homo sit equus et quodcumque aliud animalium.

2220. — Sed, quia posset aliquis calumniari prædictas rationes, ex hoc quod ea quæ assumuntur in eis sunt minus nota quam conclusio quæ intenditur; ideo respondet dicens quod nulla prædictarum rationum est demonstrativa simpliciter, sed tamen potest esse demonstratio ad hominem qui ponit hanc rationem, quem oportebit concedere ea quæ assumuntur, licet sint minus nota simpliciter quam id quod negat.

2221. — Deinde cum dicit « cito autem »

Excludit prædictum errorem descendendo ad speciales opinantes. Et primo ad *Heraclitum*. Secundo ad *Protagoram*, ibi, « Simile autem. » Ponebat autem *Heraclitus* duo, scilicet quod affirmatio et negatio sit simul vera. Ex quo sequebatur quod omnis propositio tam affirmativa quam negativa sit vera. — Item ponebat quod inter affirmationem et negationem sit aliquod medium. Et sic sequebatur quod contingeret ne-

que affirmationem neque negationem esse veram. Et per consequens omnem propositionem esse falsam.

2222. — Primo ergo inducit rationem contra primum. Secundo contra secundum, ibi, « Adhuc autem. » Dicit ergo, quod de facili aliquis hoc modo disputando ad hominem coget ipsum Heraclitum, qui fuit auctor hujus propositionis, confiteri quod oppositæ propositiones non verificantur de eodem. Videtur enim hanc opinionem accepisse quod verificentur de eodem, ex hoc quod non intellexit seipsum quid diceret. Hoc autem modo cogere negare quod dicit: quia si illud quod dictum est ab eo, verum est, scilicet quod contingat idem secundum unum et idem tempus esse et non esse, sequitur quod hoc ipsum non erit verum. Sicuti enim si divisim accipiantur affirmatio et negatio, non magis vera est affirmatio quam negatio, ita et si accipiantur affirmatio et negatio simul tamquam ex eis una affirmatio fiat, non erit minus negatio vera hujus totius compositi ex affirmatione et negatione, quam ipsa tota affirmatio opposita. Manifestum est enim quod contingit aliquam propositionem copulativam esse veram, sicut aliquam simplicem propositionem, et contingit accipere ejus negationem. Sive autem illa copulativa componatur ex duabus affirmativis, sicut cum dicitur — Socrates sedet et disputat, — sive ex duabus negativis, sicut cum dicitur — verum esse Socratem non esse lapidem neque asinum, — sive ex affirmatione et negatione, ut cum dicitur, — verum est Socratem sedere et non disputare, — semper tamen copulativa verificata sumitur in virtute unius affirmativæ. Et ille qui dicit eam esse falsam, assumit negationem quasi totius copulativæ. Qui ergo dicit simul esse verum, hominem esse et non esse, assumit hoc ut quamdam affirmationem; et hoc non esse verum, est ejus negatio. Si ergo affirmatio et negatio est simul vera, sequitur quod hæc etiam negatio sit vera, qua dicitur non esse

verum, scilicet quod affirmatio et negatio sint simul vera. Oportet enim, si aliqua negatio est simul vera cum affirmatione sibi opposita, quod omnis negatio sit simul vera cum affirmatione sibi opposita. Eadem enim est ratio in omnibus.

2223. — Deinde cum dicit « adhuc autem »

Inducit rationem contra hoc, quod ponebatur quod nulla affirmatio sit vera. Si enim nihil contingat verum affirmare, qui autem dicit nullam affirmationem veram esse, aliquid affirmat, hoc scilicet quod verum sit nullam affirmationem esse veram; ergo hoc ipsum falsum erit. Et si aliquid affirmative dictum verum sit, removebitur opinio talium qui contra omnia instant. Et qui ista positione utuntur, auferunt totaliter disputationem; quia si nihil est verum, non potest aliquid concedi ex quo disputatio possit procedere. Et si affirmatio et negatio sint simul vera, non erit significare aliquid per sermonem, ut supra dictum est. Et sic cessabit disputatio.

2224. — Deinde cum dicit « simile autem »

Descendit ad opinionem *Protagoræ*: et dicit quod id quod dictum est a Protagora, simile est dictis ab Heraclito, et ab aliis qui ponunt affirmationem et negationem simul esse veram. Dicit enim Protagoras quod homo est mensura omnium rerum, scilicet secundum sensum et intellectum, ut in nono dictum est: quasi esse rei sequatur apprehensionem intellectus et sensus. Et sic qui dicit hominem esse mensuram omnium, nihil aliud dicit quam hoc esse verum quod videtur unicuique. Quo posito, sequitur quod idem sit et non sit, et quod idem simul sit bonum et malum. Et simile est in aliis oppositis, eo quod multoties videtur hominibus aliquibus aliquid esse bonum, et aliis videtur contrarium, et ipsum videri est mensura rerum secundum opinionem *Protagoræ*; ut scilicet intantum sit verum rem esse, inquantum videtur.

LECTIO VI.

*Duo destruit principia, quibus aliqui apparenter suadebant
contradictoria simul verificari.*

Solvetur autem utique hujusmodi dubitatio, considerantibus unde venit principium existimationis hujus.

Videtur enim quibusdam quidem ex physiologorum opinione: aliis autem ex non eadem de eisdem omnes cognoscere; sed his quidem delectabile hoc videri, his autem contrarium.

Nihil enim ex non ente fieri, omne autem ex ente, fere omnium est commune dogma eorum, qui de Natura. Quoniam igitur non album fit ex albo perfecte existente, et nequaquam ex non albo, nunc autem factum non album, fiet utique ex non ente non albo, quod fit non album. Quare ex non ente fiet utique secundum illos, si non existit non album idem et album. Non difficile autem dissolvere dubitationem hanc. Dicitur est enim in Physicis, quomodo ex non ente fiunt quæ fiunt, et quomodo ex ente.

Sed et similiter attendere utrisque opinionibus et phantasii ad ipsos dubitantium, stultum. Palam enim, quod alterum ipsorum necesse est mentiri. Palam autem hoc ex his, quæ fiunt secundum sensum. Nunquam enim videtur idem his quidem dulce, his autem contrarium, non corruptis et privatis alteris secundum organum sensus, et judicatoriis dictorum saporum. Hoc autem existente: tali, alteros quidem existimandum mensuram esse, alteros autem non putandum. Similiter autem hoc dico, et in bono et in malo, et pulchro et turpi, et in aliis talibus: nihil enim differt hoc dignificare, quam quæ apparent, submittentibus sub visu digitum et facientibus ex uno videri duo, oportere esse, propter apparere tanta, et iterum unum. Non moventibus enim visum, unum apparet quid unum.

Totaliter autem inconveniens ex videri præsentia permutantia et nunquam permanentia in eisdem, ex hoc de veritate iudicium facere. Oportet

enim ex semper secundum eadem se habentibus, et neque unam permutationem facientibus verum venari: talia autem sunt quæ secundum mundum: hæc enim non quandoque quidem talia, iterum ætem alia videntur; eadem autem semper, et permutatione nulla participant.

Adhuc autem si motus est, et motum aliquid; movetur autem omne ex aliquo ad aliquid; oportet igitur quod moveatur, esse et adhuc in illo, ex quo movebit, et non esse in ipso: et ad hoc moveri et fieri in hoc, secundum contradictionem autem non verificari secundum ipsos.

Et si secundum quantum continue præsentia fluunt et moventur, et quis hoc ponat equidem non verum existens, propter quid secundum quale non manet? Videtur enim non minime quæ secundum contradictiones ejusdem prædicari, et existimare quantum non manere in corporibus, propter et esse quadricubitum idem et non esse. Substantia autem secundum quale: hoc quidem determinatæ naturæ, quantum autem indeterminatæ.

Adhuc propter quid jubente medico hunc cibum offerre, offerunt? Quid enim magis panis est, aut non est? Quare nihil utique aliquid habebit comedere, aut non comedere. Nunc autem ut verum dicente circa ipsum et existente jussu cibo hoc, offerunt hunc. Quamvis non oportebat, non permanente ulla natura firmiter in sensibilibus, sed semper omnibus motis, et fluentibus.

Adhuc, si semper alteramur et nunquam permanemus idem, quid mirabile, si nunquam eadem nobis videntur, quemadmodum laborantibus? Etenim his propter non similiter disponi secundum habitum et quando sani erant, non similia videntur quæ secundum sensus, ipsa tamen nulla propter hoc permutatione participantia sensibilia.

impressiones autem alias facientia laborantibus, et non eadem. Eodem itaque modo habere et dicta permutatione facta, forte necessarium est. Si autem non permutamur, sed si idem permanemus entes, erit utique aliquid manens.

Ad habentes quidem igitur dubitationes dictas, ex ratione non facile dissolvere, non ponentibus aliquid et
10 horum non ad hanc rationem exquirentibus; sic enim omnis ratio, et omnis demonstratio fit. Nihil enim ponentes, interimunt totaliter disputare et totaliter rationem. Quare ad tales quidem non est sermo. Ad dubitantes autem, ex datis defectibus facile obviare et dissolvere facientia dubitationem in ipsis. Palam autem ex dictis.

Quare manifestum ex his, quod non contingit oppositas dictiones de eodem secundum unum tempus verificari, neque contraria, propter dici secundum privationem omnem contrarietatem.
20 Palam autem hanc ad principium resolventibus rationes contrariorum. Si-

militer autem neque intermediorum nullum possibile est prædicari de uno et eodem. Albo enim existente subiecto, dicentes ipsum esse neque album neque nigrum, mentientur. Accidit enim album esse ipsum, et non esse; alterum enim complexorum verificabitur de ipso. Hæc autem est contradictio albi.

Neque enim itaque secundum Heraclitum contingit verum dicere, neque secundum Anaxagoram. Si autem non, accidet contraria de eodem prædicari. Cum enim in omni dicat omnis esse partem, nihil magis dicit esse dulce, quam amarum, aut reliquarum quarumcumque contrarietatum. Siquidem in omni existit non potentia solum, sed
30 actu et segregatum.

Similiter autem neque omnes falsas, neque veras dictiones possibile esse, et propter alia multa collectarum utique difficultatum propter hanc positionem; et quia falsis quidem existentibus omnibus, neque hoc ipsum quis dicens verum dicet. Veras autem falsas dicens esse omnes, non mentietur.

2225. — Postquam Philosophus disputavit contra ponentes contradictoria simul verificari de eodem, hic ostendit quomodo hæc ratio possit ab eorum mentibus removeri. Et dividitur in partes duas. In prima ostendit propositum. In secunda inducit quædam corollaria ex dictis, ibi « Quare manifestum. » Prima pars dividitur in partes duas. In prima ostendit quomodo prædicta ratio in aliquibus solvi possit. In secunda ostendit in quibus possit solvi, et in quibus non, ibi, « Ad habentes quidem igitur. » Circa primum, tria facit. Primo proponit modum quo prædicta ratio in aliquibus solvi possit; dicens quod dubitatio prædicta ex qua aliqui moventur ad ponendum contradictoria simul verificari de eodem, poterit solvi, si quis consideret unde principium sumpsit hæc positio.

2226. — Secundo ibi « videtur enim » Assignat duplex principium prædictæ positionis: dicens quod quibusdam vi-

detur quod principium dictæ opinionis sit ex opinione naturalium philosophorum, qui posuerunt aliquid non fieri ex non ente. — Aliis autem videtur quod principium sumpserit ex hoc quod non omnes eadem judicant de eisdem. Sed quibusdam videtur hoc esse delectabile, et aliis contrarium. Ex hoc enim sequitur quod opposita sint simul vera, si quis credat quod omne quod videtur alicui sit verum.

2227. — Tertio ibi « nihil enim » Manifestat quomodo ex præmissis duobus principiis dicta opinio sequatur, et quomodo solvatur. Et primo quomodo sequatur ex opinione naturalium physicorum. Secundo quomodo sequatur dicta opinio ex eo quod creditur, quodcumque videtur esse verum, ibi, « Sed et » similiter. » Dicit ergo primo, quod fere omnium eorum, qui de natura tractaverunt, commune dogma est, quod nihil fit ex non ente; sed omne quod fit, fit ex ente. Manifestum est etiam, quod

aliquid fit non album ex eo quod est perfecte album: non autem fit album ex non albo. Ulterius etiam manifestum est, quod non album, fit ex eo, quod non est non album. Quod exinde patet, quod id quod non est non album, fit non album, sicut quod non est nigrum fit nigrum. Sic igitur illud, ex quo fit non album, est album, et non est non album. Quod non potest intelligi tamquam penitus sit non ens non album; quia sic videretur sequi quod aliquid fieret simpliciter ex non ente. Sicut, si diceremus quod ignis fit ex non igne, quomodo intelligebant, quod illud, quo fit ignis, sit penitus non ignis. Sic enim videbatur eis, quod sequeretur, quod fieret aliquid ex non ente. Et propter hoc ponebant quod in eo ex quo fit ignis, erat ignis latens; ut patet ex opinione Anaxagoræ, quæ ponitur in primo Physicorum. Similiter credebant, quod si aliquid fit non album ex eo quod non est non album, quod nihilominus non album præexisteret in eo ex quo fit non album, ut dictum est. Sequebatur etiam secundum eos, quod illud ex quo fit non album, esset album et non album simul: nisi ponatur quod aliquid fiat ex non ente.

2228. — Sed hanc dubitationem, ut ait Philosophus, non difficile est solvere. Expositum enim est in primo Physicorum, quomodo aliquid fiat ex ente, et quomodo ex non ente. Dictum est enim quod aliquid fit ex non ente in actu, et ente in actu per accidens. Sed ex materia quæ in potentia est, fit aliquid per se. Accidit enim factioni quod materia ex qua fit aliquid, fuerit subiecta formæ et privationi. Et sic non oportet, quod id ex quo aliquid fit, simul sit ens et non ens in actu; sed quod de se sit potentia ad ens et non ens, idest ad formam et privationem.

2229. — Deinde cum dicit « sed et « similiter »

Removet prædictam opinionem secundum quod causatur ex alio principio. quod est, opinari omne, quod videtur,

esse verum. Et primo, *removet hoc principium.* Et secundo causam ejus, ibi, « Totaliter autem. » Dicit ergo primo, quod sicut stultum est propter prædicta opinari quod contradictoria simul verificantur de eodem, similiter « etiam « est stultum attendere, » idest assentire prædictis utrisque opinionibus philosophorum dubitantium contra seipsos. Manifestum est enim quod necesse est alterum eorum mentiri.

2230. — Et hoc palam est ex his, quæ apparent secundum sensum. Nunquam enim idem videtur his quidem dulce, aliis amarum, nisi in alteris eorum sit aliqua corruptio, aut privatio secundum organum sensus, et secundum virtutem, quæ judicat de saporibus. Hujusmodi autem corruptione in alteris eorum existente, existimandum est « al- « teros eorum esse mensuram, » idest accipiendum est eorum iudicium quasi regulam et mensuram veritatis, illorum scilicet in quibus non est corruptio: non autem hoc putandum est et de alteris, in quibus est corruptio.

2231. — Et sicut hoc manifestum est in cognitione sensus, similiter dicendum est in bono et malo, in pulchro et turpi, et hujusmodi omnibus quæ per intellectum cognoscuntur. Si enim quibusdam videatur secundum intellectum hoc esse bonum, aliis autem malum, standum est eorum iudicio in quibus non est aliqua corruptio secundum intellectum, nec ex prava consuetudine, neque ex prava affectione, neque ex aliqua hujusmodi causa. Nam si quis dicat quod nihil minus dignum est credere his quam illis, nihil hoc differt quam si diceret, quod ea quæ apparent « hominibus ponentibus sub visu digi- « tum, » idest moventibus oculum digito, et ex hoc facientibus quod id quod est unum videantur duo, quod propter hoc oporteat esse duo, quia apparent tot; et iterum oporteat esse unum, quia quando aliquis non movet oculum, apparet unum id quod est unum. Manifestum est enim, quod iudicandum est de unitate rerum, secundum id quod

visus judicat, nulla extranea passione existente in eo; non autem secundum quod judicat ex prædicta passione. Sic autem judicat unum esse duo, quia species unius visibilis duobus modis redditur organo visus quando movetur, et secundum utriusque dispositionem pervenit ad organum sensus communis, quasi essent duo visa.

2232. — Deinde cum dicit «totaliter autem»

Excludit causam, propter quam ponebant omne quod videtur esse verum. Hoc enim ponebant aliqui, quia existimabant res omnes esse in continuo fluxu, et quod nulla natura esset in rebus fixa et determinata. Et sic sequebatur, quod rem esse talem non erat nisi videri.

2233. — Contra hoc ergo ponit quinque rationes. Quarum *prima* talis est, quod totaliter inconveniens est sumere iudicium de tota veritate ex hoc, quod ista sensibilia quæ sunt prope, scilicet vicina nobis, permutantur et nunquam permanent. Oportet autem magis venari verum ex his, quæ semper se habent eodem modo, et non patiuntur aliquam permutationem quantum ad substantiam suam, licet appareat in eis motus secundum locum. Talia enim sunt «quæ continent mundum,» scilicet corpora cælestia; ad quæ comparata hæc corpora corruptibilia, quasi nullius sunt quantitatis, ut mathematici probant. Corpora autem cælestia sunt semper eadem, et non videntur quandoque talia, et alia vice alia; sed nulla permutatione participant, quæ scilicet sit in eorum substantia.

2234. — *Secundam* rationem ponit ibi «adhuc autem»

Quæ talis est. Si motus est in istis inferioribus, oportet quod id quod movetur sit aliquid; et etiam oportet, quod id quod movetur, moveatur ex aliquo, et etiam ad aliquid. Unde oportet id, quod movetur, adhuc esse in eo ex quo movetur, et nondum esse in eo ad quod

movetur, sed moveri ad ipsum et continue fieri in ipso. Et sic aliqua affirmatio determinate est vera, et aliqua negatio; et non oportebit quod contradictionis verificetur de eodem, quia secundum hoc nihil moveretur. Si enim idem foret esse in termino ad quem, et non esse, nulla ratio esset quare moveretur ad terminum ad quem aliquid quod nondum est in illo, quia jam esset ibi.

2235. — *Tertiam* rationem ponit ibi «et si secundum»

Ad cuius evidentiam sciendum est, quod Heraclitus videns aliquid augeri longo tempore, puta per unum annum secundum aliquam determinatam quantitatem, et modicam, existimavit quod qualibet parte illius temporis aliquid augmentum fieret, sed insensibile propter parvitatem quantitatis, quæ augetur. Et ex hoc inductus fuit ad credendum, quod omnes res, etiam quæ videntur quiescentes, etiam insensibiliter moverentur continue, sed post longum tempus sensibiliter eorum motus appareret. — Est autem hoc falsum quod de augmento opinabatur. Non enim continue fit augmentum, ita quod in qualibet temporis parte aliquid crescat; sed disponitur ad augmentum corpus per aliquod tempus, et tunc crescit, ut Aristoteles expressius manifestat in octavo Physicorum.

2236. — Dicit ergo, quod si corpora præsentia hic apud nos continue fluunt et moventur secundum quantitatem, et si hoc aliquis vellet concedere, licet non verum sit, non est ratio quare non possit aliquid moveri secundum quantitatem. Videtur enim quod non parum hæc opinio, quæ ponit contradictiones simul esse ejusdem, procedat ex eo quod existimat quod quantum non remanet in corporibus; et sic opinantur quod id sit et non sit simul quadricubitum. Sed substantia rei determinatur secundum quale, idest secundum aliquam formam. Quale autem est determinatæ naturæ in rebus, etsi quantum sit indeterminatum propter motum, ut dictum est.

2237. — *Quartam* rationem ponit ibi « adhuc propter »

Quæ talis est. Si in rebus nihil est fixum, neque quantum ad esse, neque quantum ad non esse, propter quid deferunt hunc cibum, quem medicus jubet, et non alium? Secundum enim dictam opinionem, quid magis est panis, vel non panis? quasi diceret: non magis prædicatur de eo affirmatio quam negatio. Et sic nihil differt quod comedat vel non comedat. — Sed nos videmus quod ipsi offerunt hunc cibum, quem medicus jubet, quasi habentes verum iudicium de ipso cibo, et quasi hic cibus vere sit ille cibus, de quo medicus jubet. Hoc autem non oporteret, si nulla natura sic per certitudinem maneret in sensibilibus, sed omnia semper moverentur et fluerebant.

2238. — *Quintam* rationem ponit ibi « adhuc si »

Quæ talis est. Cum secundum opinionem prædictam ponatur, quod propter continuam mutationem quæ est in rebus, non sit aliqua veritas in rebus fixa; si sit verum esse quod est videri, necesse est dicere quod nos homines qui de rebus aliis iudicamus, aut sumus in motu, aut non.

2239. — Si enim semper alteramur, et nunquam permanemus eodem modo nos habentes, non est mirabile si res non eodem modo videntur se habere nobis, sicut accidit infirmis. Quia enim transmutati sunt, et non in eadem dispositione se habent sicut quando sani erant, non videntur eis sensibilia quæ percipiunt per sensum qualia videbantur eis ante infirmitatem. Nam eis, qui habent gustum infectum, etiam quæ sunt dulcia videntur amara vel insipida. Et simile est in aliis sensibilibus. — Non tamen propter hæc sensibilia sunt permutata; sed faciunt alias impressiones infirmis, propter hoc quod sensus eorum alio modo se habent. Si ergo nos homines in continua transmutatione existentes, de rebus aliis diversimode ju-

dicamus, non est hoc imputandum rebus, sed nobis ipsis.

2240. — Si autem nos non permuatamur, sed semper permanemus eodem modo nos habentes: ergo in rebus erit aliquid permanens, et per consequens aliqua veritas determinata, de qua possumus præcise iudicare. Non enim solum iudicamus de rebus aliis, sed etiam de natura humana.

2241. — Deinde cum dicit « ad « habentes »

Ostendit a quibus prædicta opinio removetur, et a quibus non; et dicit, quod si qui incidunt in prædictas opiniones non propter aliquam rationem, ita quod ex pertinacia non concedant aliquid neque inquirent rationem eorum quæ dicuntur, sed pertinaciter inhærent his, quæ opinabantur, non facile est eis solvere huiusmodi opinionem. Omnis enim ratio et demonstratio fit hoc modo; scilicet concedendo et exquirendo rationem alicujus dicti. Sed illi qui nihil concedunt, interimunt disputationem et omnem argumentativam rationem. Unde ad eos non potest haberi sententia ratiocinationis, per quam a suo errore tollantur.

2242. — Sed si aliqui sunt, qui dubitant propter aliquos defectus, puta, quia non bene aliqua intelligunt, facile est obviare tali errori, solvendo ea quæ faciunt in eis dubitationem. Et hoc palam ex prædictis, in quibus solvit dubitationes, quæ poterant ad prædictam positionem inducere.

2243. — Deinde cum dicit « quare « manifestum »

Inducit tria corollaria ex dictis. Quorum primum est, quod manifestum est ex prædictis, quod oppositæ propositiones non verificantur de eodem secundum unum et idem tempus. Et per consequens ex hoc patet, quod neque etiam contraria possunt simul verificari de eodem. Et hoc ideo, quia omnis contrarietas dicitur secundum privationem; semper enim alterum contrariorum est privatio. Et hoc palam est, si quis velit

rationes contrariorum reducere ad primum principium. De ratione enim nigri est privatio albi. Cum igitur privatio sit quædam negatio habens subjectum determinatum, manifestum est, quod si contraria de eodem verificarentur, oporteret quod affirmatio et negatio simul verificarentur de eodem.

2244. — Non solum autem duo contraria non possunt simul verificari de eodem; sed etiam nullum medium possibile est prædicari de uno et eodem, de quo prædicatur alterum extremorum. Ex his enim quæ dicta sunt in decimo, manifestum est quod medium inter contraria est habens privationem utriusque extremorum; sive sit nominatum uno nomine, sive pluribus, sive innominatum. Unde medium inter album et nigrum, ut puta rubeum vel citrinum, habet in sui ratione quod neque sit album neque nigrum. Si quis igitur, aliquo subiecto existente albo, dicat ipsum esse rubeum, simul dicit ipsum esse neque album neque nigrum. Et ita mentitur. Sequitur enim quod id subiectum, simul album sit et non sit. Quod si verum est de illo subiecto, quod sit neque album neque nigrum, oportet quod verificetur de eodem altera pars copulativæ, quæ contradictoria est ejus quod est album esse. Et ita sequitur quod si medium et extremum verificatur de eodem, quod contradictoria de eodem verificentur.

2245. — *Secundum corollarium ponit* ibi « neque enim »

Concludit enim quod si affirmatio et negatio non sit simul vera, quod neque opinio Heracliti est vera, neque opinio Anaxagoræ. Et quidem de opinione Heracliti patet ex dictis. Unde hoc manifestat de opinione Anaxagoræ; dicens, quod si non sit falsa opinio

Anaxagoræ, sequitur contraria prædicari de eodem. Et per consequens contradictoria. Quod sic patet. Ponebat enim Anaxagoras quodlibet fieri ex quolibet, et omne quod fit, ex aliquo fit. Unde non cogeatur ponere aliquid fieri ex nihilo, et sic ponebat quodlibet esse in quolibet. Cum igitur poneret partem cujuslibet esse in quolibet, puta partem carnis esse in osse, et partem albi in nigro, et e converso; sequitur quod totum non magis erit dulce quam amarum. Et simile est de aliis contrarietatibus. Et hoc, si pars cujuslibet est in quolibet toto non solum in potentia, sed in actu et separatim. — Hoc autem addidit, quia id quod fit ex aliquo oportet præexistere in eo potentia, non actu. Et sic contraria præexistunt in eodem in potentia, non in actu. Et hoc non est esse separatim contraria in aliquo, quia eadem est potentia contrariorum. Sed Anaxagoras nesciebat distinguere inter potentiam et actum.

2246. — *Tertium corollarium ponit* ibi « similiter autem »

Concludit enim ex prædictis falsam esse utramque opinionem: et illorum qui dixerunt omnes propositiones esse veras; et illorum qui dixerunt omnes falsas. Et hoc manifestum est propter multa difficilia et gravia consequentia ad has opiniones quæ collectæ sunt, et hic, et superius in quarto. Et specialiter propter hoc, « quia si omnes propositiones « sunt falsæ: » qui autem dicit — Omnis propositio est falsa, — quamdam propositionem dicit. Unde non dicet verum. Et similiter, si omnes propositiones sint veræ, ille qui dicit omnes esse falsas, non mentietur, sed dicet verum. Propter quod destruitur positio ponentis omnia esse vera.

LECTIO VII.

Ex propriis aliarum scientiarum particularium ostendit hanc scientiam ab omnibus tam practicis quam speculativis distingui, et illis omnibus longe nobiliorem esse.

C. VII. Omnis autem scientia quærit aliqua principia et causas circa unumquodque eorum quæ sub ipsa scibilibus; puta medicativa, et exercitativa, et reliquarum utraqueque factivarum et doctrinalium. Unaquæque enim harum circumscribens aliquod genus si-
1064a biipsum, circa hoc negociatur, tamquam existens et ens, non inquantum autem ens. Sed altera quædam hæc præter has scientias est scientia.

Dictarum autem scientiarum unaquæque sumens aequaliter quod quid est in unoquoque genere, tentat ostendere reliqua, debilius, aut certius. Sumunt autem quod quid est, hæc quidem per sensum, hæc autem supponentes. Propter quod et palam ex tali inductione, quod
10 substantiæ et ejus quod quid est non est demonstratio.

Quoniam autem est quædam scientia de natura, palam quia et a practica altera et factiva erit. Factivæ quidem enim in faciente, et non in facto, motus principium. Et hoc est, sive ars aliqua, sive aliqua potentia. Similiter autem et practica non in agibili, magis autem in agentibus motus. Quæ autem physici, circa habentia in se motus principium est. Quod quidem igitur neque activam neque factivam, sed speculativam necessarium esse naturalem scientiam, palam ex his. In unum enim aliquod horum generum necesse cadere ipsa.

20 Quoniam autem quod quid est necessarium unicuique aequaliter scientiarum scire, et hoc uti principio, oportet non latere qualiter definiendum naturali et qualiter substantiæ ratio sumenda; utrum ut simum, aut magis ut concavum. Horum enim simi ratio quidem cum materia dicitur ea quæ est rei; quæ autem concavi, sine materia. Similitas enim in naso fit, propter quod et ratio ipsius cum hoc

dicta est; simus enim est nasus concavus. Manifestum igitur, quod et carnis et oculi et reliquarum partium, cum materia semper rationem reddendum.

Quoniam autem est quædam scientia entis inquantum ens et separabile, considerandum, utrum quidem naturali eandem ponendum esse hanc, aut magis alteram. Naturalis quidem igitur circa habentia motus principium in ipsis est. Mathematica autem speculativa quidem et circa manentia quædam hæc, sed non separabilia. Circa separabile igitur ens et immobile, altera ab his scientiis ambabus est aliqua, siquidem existit aequalis substantia talis, dico autem separabilis, et immobilis, quod quidem tentabimus ostendere. Et siquidem est aliqua talis natura in entibus, hoc utique erit alicubi et quod divinum, et hoc utique erit primum et principalissimum principium. Palam igitur, quod tria genera speculativarum scientiarum sunt, Naturalis, Mathematica, Theologia. 6

Optimum quidem igitur speculativarum genus, harum autem ipsarum ultima dicta. Circa honorabilissimum enim est entium. Melior autem et deterior unaquæque dicitur secundum proprium scibile.

Dubitabit autem quis, utrum entis inquantum ens scientiam universalem oportet poni, aut non. Mathematicarum quidem enim unaquæque circa unum aliquod genus determinatum est. Quæ autem universali conveniunt de omnibus. Si quidem igitur naturales substantiæ primæ entium sunt, et naturalis utique prima scientiarum erit. Si autem est altera natura et substantia separabilis et immobilis, alteram necesse et scientiam ipsius esse et priorem naturali: et universalem, eo quod priorem 10

SYNOPSIS

(Lect. VII.)

Accedit ad tractandum de substantiis separatis specialiter 2146-2663.

recolligit ea quæ præcedunt considerationem substantiæ 2146-2415.

(recolligit dubitationes in III motas 2146-2193.)

recolligit ea quæ pertinent ad considerationem hujus scientiæ in IV 2194-2267.

(de quibus hæc scientia considerat 2194-2246.)

comparat hanc scientiam ad alias 2247-2267.

quid sit proprium particularium scientiarum 2247-2251.

differentiam particularium scientiarum ad invicem 2252-2258.

differentia scientiæ naturalis et scientiarum operativarum 2252-2255.

differentia mathematicæ ad scientiam naturalem 2256-2258.

comparat hanc scientiam ad alias particulares 2259-2267.

quantum ad modum separationis 2259-2264.

quantum ad nobilitatem 2265.

quantum ad universalitatem 2266-2267.

recolligit dicta in VI de ente imperfecto [vide lect. VIII, et seq.].

2247. — Postquam Philosophus ostendit de quibus sit consideratio hujus scientiæ, hic *comparat istam scientiam ad alias*. Et circa hoc tria facit. Primo ostendit *quid sit proprium particularium scientiarum*. Secundo ostendit differentiam particularium scientiarum ad invicem, ibi, « Quoniam autem est quædam. » Tertio comparat istam ad alias, ibi, « Quoniam autem est quædam entis « scientia. » Circa primum *duo facit, secundum duo, quæ dicit pertinere ad particulares scientias*. Dicit ergo primo, quod omnis scientia particularis quærit aliqua principia et causas, circa proprium scibile quod sub ipsa continetur. Dicit autem — aliqua principia et causas, — quia non omnis scientia considerat omne genus causæ.

2248. — Et ponit exemplum de medicativa quæ est circa sanitatem, et de exercitativa quæ est circa exercitia ordinata ad bonam valetudinem corporis; et similiter de qualibet scientia alia; « sive sit factiva » idest practica, « sive doctrinalis » idest theorica; quia unaquæque harum scientiarum particularium circumscribit et accipit sibi aliquod determinatum genus entis, circumscribens illud et dividens ab aliis entibus, et de illo solo determinans.

Negotiatur enim circa hoc genus entis quasi circa aliquod ens, sed non inquantum est ens. Sed hoc, scilicet considerare de ente inquantum est ens, pertinet ad quamdam scientiam quæ est alia præter omnes scientias particulares.

2249. — *Secundo* ibi « dictarum « autem »

Ponit aliud pertinens ad particulares scientias; dicens quod unaquæque prædictarum scientiarum particularium supponit aliquam quæ quid est, in quocumque genere consideretur. Unde et in primo Posteriorum dictum est, quod de subjecto oportet supponere, et quia est, et quid est. Et hoc supposito, scilicet quod quid est, quo quælibet scientia utitur tamquam medio ad demonstrandum aliqua sicut passiones et hujusmodi, tentat demonstrare aut debilius aut certius, quia in quibusdam scientiis est certior modus demonstrandi sicut in mathematicis, in quibusdam autem debilius sicut in naturalibus.

2250. — Et quia dixerat quod aliæ scientiæ aliquam quæ quid est, ideo subjungit quod quædam scientiæ sumunt quod quid est per sensum, inquantum ex accidentibus sensibilibus deveniunt in cognitionem essen-

tiae rei. Quædam vero sumunt quod quid est, supponentes ab aliis scientiis, sicut particulares ab universalibus.

2251. — Et sic manifestum est quod in scientiis particularibus non est demonstratio de substantia rei, nec de eo quod quid est. Utrumque igitur horum de quibus particulares scientiæ non se intromittunt, pertinet ad universalem scientiam, idest considerare de substantia et ente et quidditate rei.

2252. — Deinde cum dicit « quoniam autem »

Ostendit *differentiam particularium scientiarum abinvicem*. Et primo *scientiæ naturalis ad scientias operativas*. Secundo scientiæ mathematicæ ad naturalem, ibi, « Quoniam autem quod quid est. » Dicit ergo primo, quod cum sit quædam particularis scientia de natura, oportet quod sit altera « a practica, » idest activa et factiva. Omnis enim scientia operativa, vel est activa, vel factiva.

2253. — Ad quam differentiam cognoscendam sumendum est, quod supra in nono habitum est, scilicet quod agere et facere differunt. Nam agere proprie dicitur secundum operationem quæ permanet in agente, et non transit in materiam exteriori; sicut intelligere et sentire et huiusmodi. Facere autem est secundum operationem transeuntem in materiam exteriori, quæ permutatur; sicut calefacere, secare et alia. Est ergo scientia activa, ex qua instruimur ad recte exercendum operationes, quæ actiones dicuntur; sicut est scientia moralis. Factiva autem scientia est, per quam recte aliquid facimus; sicut ars fabrilis, et alia huiusmodi.

2254. — Ab utraque autem harum operativarum scientiarum scientia naturalis altera est; quia factivæ scientiæ non habent principium motus in facto, sed in faciente. Et hoc principium est sicut ars, quæ est principium sicut dirigens, sive potentia aliqua quæ est principium sicut exequens. Et similiter « scientiæ practicæ, » idest activæ, non

habent principium motus in eo in quod agitur, sed magis in agentibus.

2255. — Sed illa quæ pertinent ad considerationem scientiæ naturalis, sunt habentia principium motus in ipsis, cum natura sit principium motus in eo in quo est. Manifestum est igitur quod scientia naturalis non est activa neque factiva, sed speculativa. Necesse est enim quod scientia naturalis cadat in unum aliquod horum generum, scilicet activa vel factiva vel speculativa. Unde, si non sit activa vel factiva, sequitur quod sit speculativa.

2256. — Deinde cum dicit « quoniam autem »

Ostendit *differentiam mathematicæ ad naturalem*; et dicit, quod cum ita sit quod necessarium sit unicuique scientiarum cognoscere aqualiter quod quid est, et uti eo quasi principio ad demonstrandum, oportet quod secundum diversum modum definitionis diversificentur scientiæ. Et ita ad cognoscendum qualiter scientia naturalis differat ab aliis, oportet non latere quem modum servet naturalis in definiendo, et qualiter sit sumenda definitio in scientia naturali; utrum scilicet sicut definitur simum, aut sicut definitur concavum.

2257. — Definitio autem simi est cum materia sensibili. Sed definitio concavi est sine materia sensibili. Quia enim simitas non est nisi circa determinatam materiam sensibilem, quia non est nisi in naso: propter hoc ratio simi oportet quod accipiatur cum materia sensibili. Hæc est enim definitio simi — Simus est nasus concavus. — Sed in definitione concavi sive curvi non ponitur aliqua materia sensibilis. Sicut igitur in definitione simi ponitur materia sensibilis, ita oportet quod in definitione carnis et oculi, et aliarum partium, reddatur materia sensibilis. Et similiter est de aliis rebus naturalibus.

2258. — Et ex hoc accipitur differentia inter mathematicam et scientiam naturalem; quia naturalis scientia est de his in quorum definitionibus ponitur

materia sensibilis. Mathematica vero est de aliis, in quorum definitionibus non ponitur materia sensibilis, licet habeant esse in materia sensibilis.

2259. — Deinde cum dicit « quoniam autem »

Comparat istam scientiam ad alias scientias particulares. Et circa hoc tria facit. Primo *comparat istam scientiam ad alias scientias particulares, quantum ad modum separationis.* Secundo quantum ad nobilitatem, ibi, « Optimum quidem genus etc. » Tertio quantum ad universalitatem, ibi, « Dubitabit autem. » Dicit ergo primo, quod est quædam scientia de ente inquantum est separabile; non enim solum pertinet ad hanc scientiam determinare de ente in communi, quod est determinare de ente inquantum est ens; sed etiam pertinet determinare de entibus separatis a materia secundum esse. Unde considerandum est, utrum ista scientia ad quam pertinent hæc duo, sit eadem cum scientia naturali, aut altera ab ea.

2260. — Et quod sit altera, manifestat: quia scientia naturalis est circa ea quæ habent in seipsis principium motus; et sic oportet quod naturalia habeant determinatam materiam, quia nihil movetur nisi quod habet materiam. Sed mathematica speculatur circa immobilia; quia ea quorum ratio accipitur sine materia sensibili, oportet quod eodem modo eorum ratio sit sine motu, cum motus non sit nisi in sensibilibus.

2261. — Sed hæc de quibus considerat mathematica, non sunt separabilia a materia et motu secundum esse, sed solum secundum rationem. Oportet igitur quod circa illud ens, quod est separatum a materia et motu secundum esse et omnino immobile, sit quædam scientia alia, et a mathematica, et a naturali.

2262. — Et hoc dico si tamen sit aliqua talis substantia præter sensibilia, quæ sit omnino immobilis. Et hoc dicit, quia nondum est probatum aliquam ta-

lem substantiam esse. Sed hoc ostendere intendit.

2263. — Si autem est aliqua talis natura in entibus, scilicet quæ sit separabilis et immobilis, oportet quod « talis » natura sit alicubi, » idest quod attribuat alicui substantiæ. Et id quod habet istam naturam erit quoddam divinum, et quoddam principalissimum omnium; quia quanto aliquid est simplicius et formalius in entibus, tanto est nobilius et prius et magis causa aliorum. Et sic patet quod hæc scientia quæ considerat hujusmodi entia separabilia, debet vocari scientia divina, et scientia de primis principiis.

2264. — Et ex hoc ulterius concludit, quod tria sunt genera speculativarum scientiarum: scilicet naturalis quæ considerat ea mobilia, quæ in sui definitione materiam sensibilem recipiunt; et mathematica quæ considerat immobilia, quæ non recipiunt materiam sensibilem in sui definitione, licet habeant esse in materia sensibili; et theologia quæ est circa entia penitus separata.

2265. — Deinde cum dicit « optimum quidem »

Comparat istam ad alias secundum nobilitatem; et dicit, quod scientiæ speculative sunt nobilissimæ inter omnes alias scientias, quia in eis quæritur scire propter seipsum, in scientiis autem operativis quæritur scire propter opus. Et in scientiis speculativis ultima, scilicet theologia, cum sit circa nobiliora entia, est nobilior. Tanto enim unaquæque scientia nobilior est, quanto ejus scibile nobilius fuerit.

2266. — Deinde cum dicit « dubitabit autem »

Comparat istam scientiam ad alias quantum ad universalitatem; et dicit: Dubitabile est, utrum istam scientiam, quæ est circa entia separabilia, oporteat poni universalem scientiam entis, inquantum est ens, aut non: et ostendit, quod sic, quasi per divisionem.

2267. — Manifestum est enim, quod prædictæ scientiæ operativæ non sunt universales. Et ideo eas prætermittit. — Sed inter speculativas scientias, manifestum est, quod quælibet mathematicarum scientiarum est circa unum ali-quod genus determinatum: universalis autem scientia communiter de omnibus est: unde nulla mathematicarum scientiarum est communis omnium entium. — Sed de naturali manifestum est; quia si naturales substantiæ, quæ sunt substantiæ sensibiles et mobiles, sunt primæ

inter entia, oportet quod naturalis scientia sit prima inter scientias; quia secundum ordinem subsectorum, est ordo scientiarum, ut jam dictum est. — Si autem est alia natura et substantia præter substantias naturales, quæ sit separabilis et immobilis, necesse est alteram scientiam ipsius esse, quæ sit prior naturali. Et ex eo quod est prima, oportet quod sit universalis. Eadem enim est scientia quæ est de primis entibus, et quæ est universalis. Nam prima entia sunt principia aliorum.

LECTIO VIII.

Multis rationibus ostendit entia per accidens, et quæ entia secundum veritatem dicuntur, separari non modo ab ista sed omnibus aliis scientiis; et quæ talia sint, exponit.

C. VIII. Quoniam autem simpliciter ens secundum plures dicitur modos, quorum unus est qui secundum accidens dicitur, considerandum primo de sic ente.

Quod quidem igitur nulla traditarum scientiarum negociatur circa accidens, palam. Neque enim ædificativa considerat quid accidet utentibus domo, 20 puta si triste aut contrarie habitabunt; neque textiva; neque coriativa; neque coquinaria. Quod autem secundum ipsam proprium, unaquæque harum considerat scientiarum solum. Hoc autem est proprius finis.

Neque inquantum musicum et grammaticum; neque existentem musicum, quia factus grammaticus, simul erunt ambo, prius non ens. Quod autem non semper ens, factum est hoc: quare simul musicus factus est et grammaticus. Hoc autem nulla quærit concessisse existentium scientiarum, nisi 30 sophisticata. Circa accidens enim hæc sola negociatur. Propter quod Plato non male dixit, dicens circa non ens sophisticam versari.

Quod autem neque contingens est esse accidentis scientiam, manifestum est tentantibus scire quid est accidens. Omne itaque dicimus esse, hoc quidem semper et ex necessitate (Necessitate autem non secundum violentiam dicta, sed secundum quod utimur in his, quæ secundum demonstrationes); hoc autem ut in plus; hoc autem neque ut in plus, neque semper et ex necessitate, sed ut contingit: puta sub cane utique fiet frigus, sed hoc neque ut semper et ex necessitate, neque ut 1065a in plus fit; accidet tamen aliquando utique. Est itaque accidens quod fit quidem, non autem semper neque ex necessitate, neque ut in plus. Quid quidem igitur est accidens, dictum est. Quia autem non est scientia talis, palam. Scientia quidem enim omnis,

semper entis, aut in plus: accidens autem, in neutro horum est.

Quod autem secundum accidens entis non sunt causæ et principia talia, qualia quidem secundum se entis, palam: erunt enim omnia ex necessitate. Si enim hoc quidem est hujus entis, hoc autem hujus: hoc autem non ut 10 contingit, sed ex necessitate erit, cujus hæc erat causa usque ad ultimum dictum causatum: hoc autem erat secundum accidens. Quare ex necessitate omnia erunt, et quod utrumque contingit et accidere et fieri et non omnino, ex generatis auferetur. Et si non existens, sed quæ fit causa supponatur, eadem accident: omne enim ex necessitate fiet. Si enim cras eclipsis fiet, si hoc fuerit, hoc autem si alterum aliquid, et hoc si aliud; et hoc itaque modo a finito tempore, eo, quod a nunc usque cras, ablato tempore, veniet et quandoque ad existens. Quare siquidem hoc est, omnia ex ne- 20 cessitate, quæ post hoc, fient, ut omnia ex necessitate fiant.

Quod autem ut vere ens, et secundum accidens, hoc quidem est in complexione mentis et passio in hac: propter quod circa sic quidem ens, non quæruntur principia. Circa autem quod extra ens et separabile. Hoc autem non necessarium, sed infinitum; dico autem quod secundum accidens. Talis autem inordinatæ, et infinitæ causæ.

Quod autem gratia hujus, in his, quæ a natura fiunt et a mente est. Fortuna autem est, quando aliquid horum fiat secundum accidens. Sicut enim, et ens est, hoc quidem secundum se, hoc autem secundum accidens, sic et causa. Fortuna autem causa secundum accidens in factis, secundum electionem eorum, quæ gratia hujus.

Propter quod circa eadem fortuna et mens. Electio enim non sine mente.

Causæ autem infinitæ, a quibus utique fiet quod a fortuna. Propter quod incerta humanæ cognitioni et causa secundum accidens: simpliciter autem nullius.

Bona autem fortuna et mala, cum bonum aut malum evenierit. Prospe-

ritas autem et infortunium circa magnitudinem horum.

Quoniam autem secundum accidens nullum prius his, quæ secundum se, neque igitur causa. Si igitur fortuna aut casus causa cæli est, prius intellectus causa et natura.

SYNOPSIS

(Lect. VIII.)

Accedit ad tractandum de substantiis separatis specialiter 2146-2663.

recolligit ea quæ præcedunt considerationem substantiæ 2146-2415.

(recolligit dubitationes in III motas 2146-2193.)

(recolligit ea quæ pertinent ad considerationem hujus scientiæ in IV 2194-2267.)

recolligit dicta in VI de ente imperfecto 2268-2415.

de ente per accidens 2268-2288.

ponit quæ dicta sunt de ente per accidens 2268-2288.

de quo est intentio 2268.

prosequitur intentum 2269-2283.

ad nullam scientiam pertinet considerare de ente per accidens 2269-2282.

nulla scientia considerat de ente per accidens 2269-2275.

manifestat hoc inductione 2269-2271.

causam assignat 2272-2275.

nec considerare potest 2276-2282.

ex definitione entis per accidens 2276-2279.

ex hoc quod ens per acc. non habet causam nec principium qualia habet

| ens per se 2280-2282.

removet ens per accidens et ens significans veritatem propositionis a conside-

| ratione hujus scientiæ 2283

quæ dicta sunt de causa per accidens, scil. de fortuna 2284-2285.

quid sit 2284.

in quibus 2285.

quod incerta sit 2286.

qualiter bona aut mala 2287.

quod non sit prima causa rerum 2288.

de motu [vide lect. IX, et seq.]

2268. — Postquam Philosophus recollegit ea quæ prædicta erant de consideratione hujus scientiæ, hic incipit recolligere ea quæ dicta sunt tam in sexto hujus, quam in libro Physicorum de ente imperfecto. Et primo de ente per accidens. Secundo de motu, ibi, « Est autem. » Circa primum duo facit. Primo ponit ea quæ dicta sunt de ente per accidens. Secundo ea quæ dicta sunt de causa per accidens, ibi. « Quod autem gratia hujus. » Circa primum duo facit. Primo dicit de quo est intentio; dicens quod quia « ens simpliciter, » idest communiter acce-

ptum multis modis dicitur, inter quos unus modus est secundum quod dicitur ens per accidens, ut puta cum dicimus musicum esse album, quæ quidem in quinto superius manifesta sunt: prius quam dicatur de ente per se, considerandum est de ente per accidens; ut hujusmodi ente remoto, absolutior fiat sermo de ente per se.

2269. — Deinde cum dicit « quod quidem »

Secundo prosequitur quod proposuit. Et circa hoc duo facit. Primo ostendit quod ad nullam scientiam pertinet considerare de ente per accidens. Secundo

removet hujusmodi ens, et ens quod significat veritatem propositionis, a consideratione hujus scientiæ, ibi, « Quod autem ut vere. » Circa primum duo facit. Primo ostendit quod *nulla scientia considerat de ente per accidens*. Secundo, quod nec considerare potest, ibi, « Quod autem neque contingens. » Circa primum duo facit. Primo *inducendo manifestat quod nulla scientia considerat de ente per accidens*; dicens manifestum esse quod nulla scientia tradita a nobis negociatur circa accidens.

2270. — Non autem accipitur hic accidens pro eo quod est in aliquo genere accidentis, sicut albedo est quoddam accidens. Sunt enim multæ scientiæ quæ circa hujusmodi accidentia sunt; quia hujusmodi accidentia, et secundum se habent speciem quamdam et causas determinatas in subjecto; et accidentia dicuntur, quia non per se, sed in alio habent esse. — Accipitur autem hic accidens pro ente per accidens; sicut album esse musicum est per accidens. Hujusmodi enim neque aliquam speciem habent in se, neque aliquam causam determinatam. Et circa hujusmodi ens non negociatur aliqua scientia. Et hoc manifestat inducendo.

2271. — Ars enim ædificativa non considerat quid per accidens eveniat habitantibus in domo quam facit, utrum accadat eis aliquod triste, aut habitabunt « ibi contrarie, » idest prospere. Hoc enim accedit domui. Similiter ars textiva non considerat quid accadat utentibus panno textis; neque coriaria quid accadat utentibus calceis; neque coquinaria de his quæ per accidens se habent ad cibum, puta quis eo utatur ad superfluitatem vel ad necessitatem tantum. Sed unaquæque harum scientiarum considerat id quod solum est proprium sibi, et subjectum, et per se accidentia ejus. Et in hoc est finis considerationis cujuslibet scientiæ.

2272. — Secundo ibi « neque inquantum »

Assignat causam quare nulla scientia

considerat ea quæ per accidens sunt. Ratio enim est, quia quod per accidens est, non est proprie ens, sed magis non ens, sicut non est per se et proprie unum. Nam unum et ens convertuntur. Omnis autem scientia est de ente. Unde relinquitur quod nulla scientia sit de eo quod est per accidens.

2273. — Dicit ergo, quod musicus est etiam grammaticus, non inquantum est musicus. Et si contingat de aliquo qui sit musicus, quod fiat grammaticus, non simul factus est ambo, grammaticus scilicet et musicus, cum prius non fuerit utrumque. Sed si aliquod ens est modo, et non fuit semper ens, oportet quod sit factum. Si igitur hoc quod dico — musicus est grammaticus — est quoddam ens, cum non semper fuerit, sequitur quod simul sit utrumque factum, scilicet musicum et album; quia cujuslibet entis est aliqua generatio. Unde, cum non simul facta sint, manifestum est quod hoc totum quod est musicum grammaticum, non est aliquod unum et ens.

2274. — Nec est instantia de hoc quod in generatione substantiarum præexistit materia, quæ est ingenita; quia forma non fit proprie, sed compositum, ut in septimo probatum est. Materia autem præexistit non quasi ens actu, sed potentia tantum. Hic autem musicus præexistit in actu. Cum igitur ille qui erat musicus fit grammaticus, est generatio grammatici tantum, non autem totius, quod est musicum grammaticum. Unde hoc totum non est aliquod unum et ens.

2275. — Et propter hoc, nulla scientia, quæ est vere scientia, et certitudinem habet, considerat de ente per accidens. Sed sola sophistica circa ipsum negociatur, et ad decipiendum utitur eo quod est per accidens, ac si per se esset. Unde fit fallacia accidentis, quæ est efficacissima ad decipiendum etiam sapientem, ut dicitur in primo Elenchorum. Unde Plato non male dixit, dicens quod versatur circa non ens, quia versatur circa ens per accidens.

2276. — Deinde cum dicit « quod autem »

Ostendit, quod etiam *non possit esse consideratio alicujus scientiæ de ente per accidens*; et hoc dupliciter facit. Primo *ex definitione de ente per accidens*; dicens quod manifestum erit, quod non contingit esse scientiam de ente per accidens, si consideremus quid sit ens per accidens. Ad quod considerandum utitur quadam divisione trimembri: dicens quod eorum quæ dicuntur esse, quædam sunt semper et ex necessitate: non quidem secundum quod necessitas pro violentia sumitur, sed secundum quod utimur necessitate in demonstrationibus, puta dicentes necessarium esse quod triangulus habet tres angulos æquales duobus; sic enim necessarium dicimus quod impossibile est non esse. — Quædam vero sunt ut in pluribus, sicut quod homo nascatur cum quinque digitis in manibus: hoc enim non semper est ex necessitate, cum contingat aliquem nasci cum sexto digito; sed est ut in pluribus. — Quædam vero nec sunt ut in pluribus, neque semper ex necessitate, sed contingenter eveniunt; sicut si « frigus fiat « sub cane, » idest in diebus canicularibus. Sed non semper et ex necessitate neque in pluribus, sed tamen quandoque accidit etiam hujusmodi ens. Quia autem raro accidit, et non semper et ex necessitate, neque ut in pluribus, vocatur ens per accidens.

2277. — Quæ enim semper vel in pluribus contingunt, vel ita se habent quod unum est causa alterius; vel ambo reducuntur in unam causam quæ per se est causa utriusque. Et utroque modo contingunt. Si quidem causa indeficienter producit effectum suum, erit quod dicitur ex necessitate. Si autem possunt deficere propter aliquod impedimentum, erit ut in pluribus.

2278. — Si autem ita sit quod duorum unum non sit causa alterius, neque habeant unam causam per se communem, quæ conjungat ea simul, eorum conjunctio erit raro. Sicut in

hoc quod dico musicum ædificare. Nam ædificationis causa non est a musica, sed ab arte ædificativa, quæ est omnino alia a musica. Similiter est in præmisso exemplo. Nam quod sit fervor caloris sub cane, est a sole appropinquante nobis. Quod autem sit frigus, est ex aliqua alia causa, puta ex Saturno, aliquo modo conjuncto soli. Unde hoc est per accidens, quod sole dies caniculares faciente, frigus sit.

2279. — Sic igitur manifestum est quod est ens per accidens; quia neque quod est in majori parte, neque quod est semper. Omnis autem scientia est de eo quod semper, aut in plus, ut probatum est in primo Posteriorum. Unde manifestum est, quod scientia non potest esse de eo quod est per accidens.

2280. — Secundo ibi « quod autem »

Inducit, ad idem manifestandum, quod ens per accidens non habet causas et principia talia, qualia habet ens per se; et sic de eo non potest esse scientia, cum omnis scientia sit ex principiis et causis. Quod quidem sic probat. Quia si ens per accidens haberet per se causas, omnia essent ex necessitate. Entia enim per se talem causam habent, qua posita, de necessitate sequitur effectus. Et si aliqua causa sit ad quam non de necessitate sequitur effectus, sed ut in pluribus, hoc est propter impedimentum, quod per accidens contingit. Et sic, si ens per accidens tollatur a rebus, omnis causa per se, de necessitate inducet suum effectum. Sic ergo si ens per accidens de necessitate habet causam per se, qua posita ex necessitate sequitur effectus, licet forte eam poni non sit necessarium, nihilominus tamen sequitur quod omnia ex necessitate eveniant. Quod sic patet.

2281. — Sit enim aliquid præteritum vel præsens quod sit causa futuri effectus. Hoc quidem jam positum est. Sed posita causa, ut tu dicis, ex necessitate sequitur effectus. Si igitur hoc præsens vel præteritum, quod jam po-

situm est, est causa hujus entis futuri, et illud alterius, non quocumque modo, sed ita quod ex necessitate sequatur effectus. Posita enim causa, ex necessitate erit illud cujus causa jam posita est, et hoc usque ad ultimum causatum. — Sed hoc ponebatur esse per accidens. Et sic quod ponebatur per accidens, erit ex necessitate. Unde sequitur quod omnia sint ex necessitate, et quod a rebus auferatur, « quod ad « utrumque contingit, » idest quod est casuale fortuitum, « et accidere, » idest ens per accidens. Et « fieri et non « fieri, » idest possibile esse et non esse, vel fieri et non fieri.

2282. — Sed quia posset aliquis obviare huic rationi, dicendo, quod causa futurorum contingentium non est jam posita ut præsens et præterita, sed adhuc est contingens ut futura, et propter hoc effectus sunt adhuc contingentes, consequenter hanc obviationem removet, ibi, « Et si non existens, » dicens quod eadem inconvenientia accidit, si ponatur quod causa futurorum contingentium non sit jam ens quasi præsens vel præterita, sed quæ in fieri et quasi futura. Sequitur enim quod omnia ex necessitate accident sicut et prius. Si enim causa illa futura sit, oportet quod sit futura in aliquo tempore determinato, et determinate distincto a præsenti nunc; puta cras. Si ergo eclipsis, quæ est per se causa quorundam futurorum accidentium, sit futura cras, et omne quod fit, fit ex aliqua causa, oportet quod ipsa eclipsis, quæ est futura cras, fiat « si hoc « fuerit, » idest propter aliquid præexistens, et hoc iterum propter aliud; et sic semper propter anticipationem, vel ablationem causarum, auferetur aliquid a tempore, quod est inter præsens nunc et eclipsim futuram. Unde, cum illud tempus sit finitum, et omne finitum consumatur ablato quodam, quandoque erit devenire ad aliquam causam nunc existentem. Quare, si illa jam ponitur, omnes futuri effectus consequuntur ex necessitate. Et ita

omnia ex necessitate evenient. Ergo, cum hoc sit impossibile, manifestum est quod ea quæ sunt per accidens, non habent causam determinatam, qua posita, ex necessitate consequantur. Ea autem omnia quæ circa hoc dici possunt, supra in sexto posita sunt.

2283. — Deinde cum dicit « quod « autem »

Ostendit, quod *ens per accidens, et ens quod significat veritatem propositionis, prætermittendum est in ista scientia*; dicens, quod est quoddam ens « quod est ut vere ens, » idest quod significat veritatem propositionis, quæ in compositione consistit, et est per accidens. Sed primum consistit in compositione intellectus, et est quadam passio circa operationem animæ. Unde hujusmodi entis non quærentur principia in scientia, quæ considerat de ente quod est extra animam, et est separabile, ut supra dictum est. Aliud autem, scilicet ens per accidens, non est necessarium, sed indeterminatum; et ideo non habet causam ordinatam; sed ejus sunt infinitæ causæ et non habentes ordinem adinvicem. Et ideo de tali ente non considerat ista scientia.

2284. — Deinde cum dicit « quod « autem »

Colligit hoc quod dictum est de causa per accidens, scilicet de fortuna, in secundo Physicorum. Et dicit hic quatuor circa fortunam. Primo quid sit. Et ad hoc investigantur præmittit, quod « id quod est gratia hujus, » idest aliquid esse propter finem, invenitur et in his quæ sunt secundum naturam, et in his quæ sunt ab intellectu. Et hoc manifestum est in secundo Physicorum. Et adjungit quod fortuna est in his quæ fiunt propter aliquid, sed secundum accidens. Sicut enim invenitur ens per se et ens per accidens, ita et causa per se et causa per accidens. Sic igitur fortuna est causa per accidens « in his « quæ fiunt gratia hujus, » idest propter finem, non quidem a natura, sed

secundum electionem. Sicut si aliquis eligat fodere in agro ut plantet arborem, et invenit thesaurum, hoc dicimus esse per accidens, quia est præter intentionem. Et hoc est a fortuna.

2285. — Secundo ibi «propter quod»

Ostendit *in quibus sit fortuna*; et dicit, quod cum electio non sit nisi a mente vel intellectu, oportet, quod circa eadem sit fortuna et intellectus. Unde in rebus carentibus ratione non est fortuna, sicut plantæ, lapides et bruta animalia. Neque etiam est in pueris qui carent usu rationis.

2286. — Tertio ibi «causæ autem»

Ostendit, *quod fortuna est incerta*; dicens, quod infinitæ sunt causæ, a quibus aliquid potest fieri a fortuna, sicut patet in exemplo posito. Potest enim aliquis invenire thesaurum fodiens in terra, vel ad plantandum, vel ad faciendum sepulchrum, et propter infinita alia. Et quia omne infinitum

est ignotum, ideo fortuna est incerta humanæ cognitioni. Et dicitur esse causa secundum accidens. Nullius autem est causa simpliciter et per se.

2287. — Quarto ibi «bona autem»

Ostendit *qualiter fortuna dicitur bona vel mala*; et dicit quod dicitur bona vel mala ex eo quod bonum et malum fortuito evenit. Sed si sit magnum bonum quod fortuito evenit, dicitur eufortunium. Si sit magnum malum, dicitur infortunium.

2288. — Quinto ibi «quoniam autem»

Ostendit *quod fortuna non est prima causa rerum*. Nullum enim per accidens est prius his quæ sunt secundum se. Unde neque causa per accidens est prior ea quæ est per se. Et sic, si fortuna et casus quæ sunt causæ per accidens, sint causa cæli, oportet quod per prius sint causæ intellectus et natura, quæ sunt causæ per se.

LECTIO IX.

Ex quibusdam suppositis, motus definitionem, in Physicis assignatam repetens, eam clarius exponit, falsas illius definitiones elidens; quod sit motus subjectum determinat.

C. IX. Est autem hoc quidem actu solum, hoc autem potentia, hoc autem potentia et actu, hoc quidem ens, hoc autem quantum, hoc autem reliquorum. Non est autem aliquid motus præter res, permutatur enim semper secundum entis categorias. Commune autem in his nullum est, quod neque in una categoria. Unumquodque autem dupliciter existit in omnibus, ut puta, 10 quod hoc, istud forma quidem ipsius, hoc autem privatio. Et secundum quale, hoc quidem album, hoc autem nigrum. Et secundum quantum, hoc quidem perfectum, hoc autem imperfectum. Et secundum lationem, hoc quidem sursum, hoc autem deorsum, hoc est autem leve, hoc autem grave. Quare motus et permutationis tot species, quot entis.

Diviso autem secundum unumquodque genus, hoc quidem potentia, hoc autem actu, ejus quod potentia, inquantum tale, actum dico motum.

Quod autem verum dicimus, hinc palam. Cum enim ædificabile inquantum tale, ipsum dicimus esse actu inquantum ædificatur et est hæc ædificatio. 20 Similiter doctrinatio, ambulatio, curatio, saltatio, orbatio. Accidit autem moveri, cum fuerit actu eodem, et neque prius, neque posterius. Jam potentia entis cum actu ens operatur, non inquantum ipsum, sed inquantum mobile, motus est.

Dico autem inquantum sic. Est enim æs potentia statua, sed tamen non æris actus, inquantum æs est, motus est: non enim idem esse æri et potentia alicui. Quod si idem erat simpliciter et secundum rationem, erit utique æris actus motus quidam: non est autem idem. Palam autem in contrariis. Posse quidem enim sanari et posse laborare non idem: etenim sic 30 sanari et laborare idem essent. Subiectum autem et sanum et languens,

sive humiditas siue sanguis, idem et unum. Quoniam autem non est idem, quemadmodum neque color idem et visibile, possibilis inquantum possibile, actus motus est.

Quod quidem enim est hic, et quod accidit tunc moveri quando fuerit actu sic, et nec prius nec posterius, 1066a palam. Contingit enim unumquodque aliquando quidem actu esse, aliquando autem non: puta ædificabile, inquantum ædificabile, et ædificabilis actus, inquantum ædificabile, ædificatio est. Aut enim hæc domus est, aut ædificatio actus; sed cum domus fuerit, non adhuc ædificabile erit. Ædificatur autem ædificabile. Necesse igitur, ædificationem actum esse: ædificatio autem motus quidam. Eadem autem ratio et in aliis motibus.

Quod autem bene dictum est, palam est, quibus alii dicunt de ipso, et ex eo quod non facile est aliter ipsum definire. Neque enim in alio poterit 10 aliquis genere ponere ipsum.

Palam autem ex quibus dicunt. Hi quidem alteritatem et inæqualitatem et non ens.

Quorum nullum necesse moveri. Sed nec permutatio, neque in hoc, neque ex his magis quam oppositis.

Causa autem in hoc ponendi, quia infinitum aliquid videtur esse motus. Alterius coelementationis autem principia, quia privativa, sunt indeterminata. Neque enim hoc, neque tale nullum ipsorum, neque reliquorum prædicamentorum.

Cur autem videatur indeterminatus, causa, quia nec in potentia entium, neque in actum est ponere ipsum. Neque enim possibile quantum esse, movetur ex necessitate, neque quod actu quantum; motusque actus quidem videtur aliquis, imperfectus autem. 20 Causa autem, quia imperfectum quod possibile, cujus est actus. Et propter

hoc difficile ipsum sumere quid est. Aut enim in privationem necesse est poni, aut in potentiam, aut in actum simplicem. Horum autem nullum videtur contingens. Quare relinquitur, quod dictum est esse et actum, et non actum dictum, videre quidem difficile, contingentem autem esse.

Et quod est motus in mobili palam. Actus est enim hujus a motivo.

Et moti actus non alius est. Opor-

tet quidem enim esse actum amborum.

Et motivum quidem enim est in pos- 30
se, movens autem in operari.

Sed est activum mobilis. Quare similiter unus amborum actus.

Quemadmodum eadem distantia unius ad duo, et duorum ad unum, et ascendentis et descendantis; sed esse non unum. Similiter autem et in movente et in moto.

SYNOPSIS (Lect. IX.)

Accedit ad tractandum de substantiis separatis specialiter 2146-2663.

recolligit ea quæ præcedunt considerationem substantiæ 2146-2415.

(recolligit dubitationes in III motas 2146-2193.)

(recolligit ea quæ pertinent ad considerationem hujus scientiæ in IV 2194-2267.)

recolligit dicta in VI de ente imperfecto 2268-2415.

(de ente per accidens 2268-2288.)

de motu 2289-2415.

de motu secundum se 2289-2313.

quid sit 2289-2307.

præmittit quædam 2289-2293.

definit motum 2294-2307.

ponit definitionem 2294.

exponit eam 2295-2298.

exponit id quod ponitur ex parte subjecti motus 2295-2296.

exponit « quod est in potentia » 2295.

exponit « in quantum hujusmodi » 2296.

id quod ponitur tamquam genus 2297-2298.

probat definitionem bene assignatam esse 2299-2307.

probatio generalis 2299.

exponit quæ alii dixerunt de motu 2300.

has definitiones non esse bene assignatas 2301.

quare sic definierunt 2302-2303.

quare motus ponatur inter indeterminata 2304-2307.

in quo sit 2308-2313.

in mobili 2308.

qualiter se habeant movens et mobile 2309-2313.

motus est actus motivi 2309-2310.

idem est actus motivi et motus mobilis 2310-2313.

de infinito [vide lect. X].

2289. — Postquam determinavit Philosophus de ente per accidens, hic determinat de motu; et dividitur in partes tres. In prima determinat de motu secundum se. In secunda de infinito quod est quædam passio motus et aliorum continuorum, ibi, « Infinitum autem. » In tertia determinat de divisione motus in suas species, ibi,

« Prætermittatur autem. » Prima dividitur in partes duas. In prima ostendit quid sit motus. In secunda ostendit in quo sit, ibi, « Et quod est in mobili. » Circa primum tria facit. Primo præmittit quædam quasi necessaria ad definiendum motum. Secundo distinguit ipsum, ibi, « Diviso autem etc. » Tertio probat definitionem bene esse

assignatam, ibi, « Quod autem bene. » Circa primum ponit quatuor, ex quibus concludit quintum. Quorum *primum* est, quod ens dividitur per actum et potentiam. Et hoc est quod dicit, quod entium quoddam est actu, sicut primum movens, quod Deus est; quoddam potentia tantum, ut materia prima, quoddam potentia et actu, sicut omnia intermedia. Vel esse actu tantum dicit id quod jam perfecte habet formam, puta quod perfecte jam est album. Est autem potentia tantum, quod nondum habet formam; puta, quod nullo modo est album. Actum autem et potentia est, quod etsi nondum perfecte habet formam, est tamen in moveri ad formam.

2290. — *Secundum* est quod ens dividitur per decem prædicamenta: et hoc est quod dicit, quod entium quoddam est per se, idest substantia; quoddam est quantum, quoddam quale, et sic de aliis generibus.

2291. — *Tertium* est quod motus non habet aliquam aliam naturam separatam a rebus aliis; sed unaquæque forma secundum quod est in fieri, est actus imperfectus qui dicitur motus. Hoc enim ipsum est moveri ad albedinem, quod est albedinem incipere actu fieri in subjecto. Sed non debet esse in actu perfecto. — Et hoc est quod dicit quod motus non est aliquid præter res; omne enim quod mutatur, mutatur secundum prædicamenta entis. Et sicut non est aliquid commune decem prædicamentis quod sit genus eorum, ita non est aliquid genus commune omnium motuum. Et propter hoc motus non est aliquod unum prædicamentum distinctum ab aliis prædicamentis; sed sequitur alia prædicamenta.

2292. — *Quartum* est quod in unoquoque genere invenitur aliquid dupliciter, scilicet secundum perfectionem et imperfectionem; sicut in genere substantiæ unum est ut forma, et aliud ut privatio. Et in genere qualitatis hoc est, quod est perfectum, ut album quod habet perfectum colorem, et hoc est ut nigrum, quod est imperfectum in ge-

nere coloris. Et in quantitate unum est perfectum quod dicitur magnum, et aliud imperfectum quod dicitur parvum. Et in ubi in quo « est locatio, » idest motus localis, est sursum et deorsum, et grave et leve, secundum quod grave dicitur quod actu subsidet, et leve quod actu supereminet. Et horum unum est ut perfectum, et aliud ut imperfectum. Et ratio hujus est, quia omnia genera dividuntur per contrarias differentias; contrariorum autem semper alterum est ut perfectum, alterum ut imperfectum.

2293. — Ex his quatuor concludit *quintum*; scilicet quod tot sunt species motus et permutationis quot sunt species entis. Quod quidem non dicit eo quod in quolibet genere entis sit motus; sed quia sicut ens dividitur per actum et potentiam, per substantiam et quantitatem, et hujusmodi, et secundum perfectum et imperfectum, ita et motus. Et hoc sequitur ex eo quod dictum est, quod motus non est præter res. Quomodo autem differant permutatio et motus, infra dicetur.

2294. — Deinde cum dicit « diviso « autem »

Definit motum. Et primo ponit *definitionem ipsam*, dicens, quod cum ens secundum unumquodque genus entis dividatur per potentiam et actum, motus dicitur esse actus ejus, quod est in potentia inquantum hujusmodi.

2295. — Secundo ibi « quod autem » *Exponit positam definitionem.* Et circa hoc duo facit. Primo exponit *id quod ponitur in definitione ex parte subjecti motus.* Secundo id quod ponitur in definitione quasi genus motus, ibi, « Quod quidem enim est. » Circa primum duo facit. Primo *exponit hanc particulam ejus, quod est in potentia.* Secundo hanc, inquantum hujusmodi, ibi, « Dico autem inquantum. » Dicit ergo primo, quod ex hoc manifestum est verum esse, motum esse hoc quod dictum est. Manifestum est enim quod ædificabile significat aliquid existens

in potentia. Et ista potentia significatur esse reducta in actum per hoc quod dicitur ædificari. Et iste actus vocatur ædificatio. Et similiter in omnibus aliis motibus, ut in ambulatione et alteratione et huiusmodi. Dicitur autem aliquid moveri, cum huiusmodi fiat in actu, et huiusmodi fuerit in potentia, et non prius nec posterius. Cum ergo ita sit, sequetur, quod motus est aliquis existentis in potentia, cum sit reductum ad actum. Et hoc dico, scilicet quod sit reductum ad actum, inquantum est mobile; nam mobile dicitur aliquid per hoc, quod est in potentia ad moveri; et sic reducitur huiusmodi potentia in actum quando movetur actu: non autem habet reduci in actum per motum id quod in potentia est « inquantum ipsum, » idest secundum id quod actu est, et secundum seipsum. Nam hoc etiam est in actu antequam incipiat moveri. Neque etiam reducitur ad actum per motum, secundum quod est in potentia ad terminum motus, qui dum movetur adhuc remanet in potentia ad terminum motus. Sed solum per motum reducitur aliquid de potentia in actum, de illa potentia quæ significatur cum dicitur aliquid esse mobile, idest potens moveri.

2296. — Deinde cum dicit « dico autem »

Exponit hanc particulam positam in definitione motus; scilicet inquantum huiusmodi, vel inquantum tale. Ad cuius expositionem dicit quod æs est in potentia ad statuam. Et sic idem est subjectum æs, et æs in potentia ad statuam. Tamen non est idem ratione. Sed alia est ratio æris inquantum æs, et alia est ratio æris inquantum habet aliquam potentiam. Et hoc est quod dicit quod non est idem æri esse, et alicui potentia. Si enim esset idem simpliciter secundum rationem, tunc, sicut motus est actus æris inquantum est æs in potentia, ita esset actus æris inquantum est æs. Sed non est idem secundum rationem æs et potentia æris.

Et hoc manifestum est in potentia contrariorum; quia posse « sanari et » posse laborare, » idest infirmari, non est idem secundum rationem: ratio enim potentia sumitur ex actu. Unde, si posse sanari et posse infirmari esset idem secundum rationem; sequeretur, quod idem esset infirmari et sanari, quod est impossibile. Sic igitur non est eadem potentia ad utrumque contrariorum secundum rationem potentia, sed est eadem eadem subjecto; idem enim est subjectum quod potest esse sanum et languens; sive illud subjectum sit quicumque humorum in corpore animalis, sive sanguis, qui est naturalior et magis proprius vitæ et animalium nutrimento, possit esse causa sanitatis et ægritudinis. Quia ergo posse sanari et posse infirmari non est idem secundum rationem, manifestum est quod neutrum horum est idem secundum rationem cum suo subjecto; quia quæ uni et eidem per se sunt eadem, sibiinvicem sunt eadem per se. Quia ergo non est idem secundum rationem æs, et æs in potentia ad statuam, sicut neque color et visibile, quod est potens videri, ideo necessarium fuit quod in definitione motus, dicto quod est actus existentis in potentia, adderetur, inquantum huiusmodi.

2297. — Deinde cum dicit « quod quidem »

Exponit id quod ponitur in definitione motus tamquam genus; dicens manifestum esse quod hoc sit motus, quia dico motus tunc est, quia tunc accidit moveri « quando hic, » idest actus existentis in potentia fuerit actu, et neque prius neque posterius. Manifestum est enim quod unumquodque mobilium contingit aliquando esse actu, aliquando non. Sicut ædificabile inquantum ædificabile, quandoque est in potentia, et quandoque est in actu. Dicit autem quod ædificabile inquantum ædificabile, quia materia domus est ad duo in potentia; scilicet ad formam domus et ad hoc quod ædificetur. Et

quod ad utrumque contingit esse quandoque in potentia quandoque in actu. Sed potentia quæ est in materia domus ad hoc quod ædificetur, significatur in hoc quod dicitur ædificabile. Tunc ergo ædificabile inquantum ædificabile fit actu, quando ædificatur. Et sic ædificatio est actus ædificabilis, inquantum ædificabile.

2298. — Quod sic probat: quia materia domus non est in potentia nisi ad duos actus; scilicet ad ædificationem domus et ad formam. Ædificabile autem significat quamdam potentiam in materia domus existentem. Oportet igitur, cum omni potentiæ respondeat aliquis actus, quod potentiæ significatæ per hoc quod dico ædificabile, respondeat alter duorum actuum; scilicet vel forma domus, vel ædificatio. Sed non est actus ædificabilis inquantum ædificabile forma domus; quia adveniente forma domus non est adhuc ædificabile, sed est jam ædificatum. Sed ædificabile est actu, quando ædificatur actu. Necesse est igitur quod ædificare sit actus ædificabilis. Ædificare autem est quidam motus; et sic motus est actus ædificabilis. Et eadem ratio est de omnibus aliis motibus. Unde manifestum est quod motus est actus existentis in potentia.

2299. — Deinde cum dicit « quod autem »

Probat definitionem positam esse bene assignatam. Et primo ponit *probationem in generali*; dicens quod manifestum est motum esse bene definitum, ex his quæ alii dixerunt de motu definientes ipsum. Et iterum ex eo quod non potest de facili aliter definiri. Non enim potest poni in alio genere nisi in genere actus.

2300. — Secundo ibi « palam autem »

Ponit ea quæ alii dixerunt de motu, dicens quod quidam dixerunt motum esse alteritatem, et quidam inæqualitatem, et quidam non ens. Forte ideo

quia illud quod movetur recedit ab eo quod prius erat, et dum movetur semper alio et alio modo se habet, et magis appropinquat ad terminum.

2301. — Tertio ibi « quorum nullum »

Ostendit prædictas definitiones non esse convenientes. Neque enim conveniunt motui ex parte subjecti, quod movetur. Si enim motus esset non ens, vel inæqualitas, vel alteritas, sequeretur quod omne non ens, vel alterum, vel inæquale moveretur: sed nullum horum necesse est moveri: non est igitur motus quod dictum est. — Idem etiam apparet ex parte terminorum motus, qui sunt terminus a quo, et terminus ad quem. Non enim magis est motus ad non ens vel inæqualitatem, vel alteritatem, quam ad opposita horum; neque magis est motus ex his, quam ex oppositis. Contingit enim moveri ex non ente ad ens, et e converso; et de alteritate ad similitudinem, et de inæqualitate ad æqualitatem et e converso.

2302. — Quarto ibi « causa autem »

Ostendit quare prædicto modo definiunt motum; dicens quod ista est causa quare posuerunt motum in prædicta quasi genera, quia motus videtur esse aliquid indeterminatum, et illa sunt indeterminata quæ sunt privativa. Et ideo motum posuerunt quasi privationem quamdam.

2303. — Et sciendum quod, sicut in primo hujus dictum est, Pythagorici posuerunt duos ordines: in quorum uno quem dicebant ordinem bonorum, posuerunt illa quæ videbantur perfectionem habere, sicut lucem, dextrum, masculum, quietem et hujusmodi. In alio autem ordine quem sub malo constituebant, posuerunt tenebras, sinistrum, feminam, motum et hujusmodi. Et omnia hujusmodi dicebant esse indeterminata et privativa, quia nullum istorum videbatur significare « neque hoc, » idest substantiam, « neque tale, » idest qualitatem, neque aliud quod aliud prædicamentorum.

2304. — Quinto ibi « cur autem »

Dicit *causam, quare motus inter indeterminata ponatur*: et dicit, quod causa hujus est, quia motus neque poterat poni in genere potentiae, neque in genere actus. Si enim esset in genere potentiae, sequeretur quod quicquid est in potentia ad aliquid, puta ad esse quantum, moveretur ad illam quantitatem: sed hoc non est necessarium, quia etiam antequam incipiat aliquid moveri ad quantitatem, est in potentia ad quantitatem illam. Neque etiam movetur quando jam actu est quantum secundum illam quantitatem, ad quam erat in potentia; sed tunc jam terminatus est motus.

2305. — Sed oportet, quod motus sit actus quidam, ut supra probatum est: sed est actus imperfectus. Et hujus causa est, quia illud cujus est actus, est imperfectum, et hoc est ens possibile sive ens potentia. Si enim esset actus perfectus, tolleretur totam potentiam, quæ est in materia ad aliquid determinatum. Unde actus perfecti non sunt actus existentis in potentia, sed existentis in actu. — Motus autem ita est existentis in potentia, quod non tollit ab eo potentiam. Quamdiu enim est motus, remanet potentia in mobili ad id quod intendit per motum. Sed solum potentia quæ erat ad moveri tollitur per motum; et tamen non totaliter; quia id quod movetur, adhuc in potentia est ad moveri, quia omne quod movetur, movebitur, propter divisionem motus continui, ut probatur in sexto Physicorum. Unde relinquitur, quod motus est actus existentis in potentia: et sic est actus imperfectus et imperfecti.

2306. — Et propter hoc difficile est accipere quid sit motus. Videtur enim quod aut necesse sit ponere motum in genere privationis, sicut patet ex præmissis definitionibus, aut in genere potentiae, aut in genere actus simplicis et perfecti; quorum nullum contingit esse motum. Unde relinquitur quod motus sit id quod dictum est; scilicet actus;

et quod non dicatur actus perfectus. Quod quidem difficile est videre, sed tamen contingens est esse, quia hoc posito nullum sequitur inconveniens.

2307. — Quidam autem definierunt dicentes, quod motus est exitus de potentia in actum, non subito. Sed erraverunt; quia necesse est quod in definitione exitus ponatur motus, cum sit species motus. Et similiter in definitione ejus quod est subito, ponitur tempus; et in definitione temporis motus.

2308. — Deinde cum dicit « et quod » est »

Ostendit *in quo sit motus*; et primo ostendit quod *in mobili*: quia omnis actus est in eo cujus est actus. Sed motus est actus mobilis a movente causatus. Unde relinquitur quod sit in mobili. Et quod sit actus mobilis, ex superioribus patet.

2309. — Secundo ibi « et motivi » actus »

Ostendit *qualiter se habeat motus ad movens*: et proponit duo: scilicet quod motus est actus motivi: et quod non est alius motus qui est actus motivi, et qui est mobilis: oportet enim motum esse actum amborum.

2310. — Tertio ibi « et motivum »

Primum eorum duorum probat: scilicet quod motus sit motivi actus. Illud enim actus est alicujus, quo fit actu. Sed motivum dicitur ex eo quod est potens movere; movens autem in operari, idest in eo quod est esse actu; et ita, cum movens dicatur propter motum, motus erit actus motivi.

2311. — Quarto ibi « sed est activum »

Probat secundum propositorum: scilicet quod unus motus sit actus motivi et mobilis, hoc modo. Dictum est enim quod motus est actus motivi inquantum facit motum. Est autem mobilis inquantum fit in eo motus: sed *motivum* facit illum motum qui est in mobili et

non alium. Et hoc quod est dicit quod movens est activum mobilis. Unde relinquatur quod unus motus sit actus et moventis et mobilis.

2312. — Quinto ibi « quemadmodum » eadem »

Manifestat hoc per exempla: et dicit quod una est distantia duorum ad unum et unius ad duo. Sed differt ratione. Propter quod diversimode significatur: scilicet per duplum et dimidium. Similiter una est via ad ascendendum et descendendum, sed differt ratione. Et propter hoc dicuntur hi ascendentes et illi descendentes. Et ita est de movente et moto. Nam unus motus secundum substantiam est actus utriusque, sed differt ratione. Est enim actus moventis ut a quo, mobilis autem ut in quo; et non actus mobilis

ut a quo, neque moventis ut in quo. Et ideo actus moventis dicitur actio, mobilis vero passio.

2313. — Sed si actio et passio sunt idem secundum substantiam, videtur quod non sint diversa prædicamenta. — Sed sciendum quod prædicamenta diversificantur secundum diversos modos prædicandi. Unde idem, secundum quod diversimode de diversis prædicatur, ad diversa prædicamenta pertinet. Locus enim, secundum quod prædicatur de locante, pertinet ad genus quantitatis. Secundum autem quod prædicatur denominative de locato, constituit prædicamentum ubi. Similiter motus, secundum quod prædicatur de subjecto in quo est, constituit prædicamentum passionis. Secundum autem quod prædicatur de eo a quo est, constituit prædicamentum actionis.

LECTIO X.

Definit infinitum in modos, deinde variis rationibus non posse esse actu infinitum neque separatum, neque in sensibilibus probat; sed sicubi illud sit, in potentia intelligitur esse.

C. X. Infinitum autem aut quod impossibile pertransire, eo quod non sit natum pertransiri, quemadmodum vox invisibilis; aut pertransitionem habens imperfectam; aut quod vix; aut quod
b natum est habere, et non habet, pertransitionem aut terminum.
Adhuc appositione, aut ablatione, aut utroque.

Separabile quidem itaque ipsum aliquid ens, sensibile autem non possibile esse. Si enim nec magnitudo est nec multitudo, substantia autem ipsum infinitum et non accidens, indivisibile erit. Quod enim divisibile, aut magnitudo, aut multitudo: si autem indivisibile, non infinitum, nisi sicut vox invisibilis. Sed non sic dicunt, neque nos quærimus, sed tamquam impertransibile.

Adhuc quomodo contingit per se esse infinitum, si non et numerus et magnitudo, quorum passio infinitum?

Adhuc si secundum accidens, non utique elementum entium, inquantum
10 infinitum, quemadmodum neque invisibile loquelæ, quamvis vox invisibilis. Et quod non est actu esse infinitum, palam: erit enim quæcumque ipsius infinita pars accepta: infinito enim esse et infinitum idem, si quidem substantia infinitum et non de subjecto. Quare aut indivisibile, aut in infinita divisibile si partibile. Multa autem esse idem impossibile infinita. Quemadmodum enim pars aer aeris, sic infinitum infiniti si est substantia et principium: impartibile igitur et indivisibile. Sed impossibile actu esse infinitum. Quantum enim necesse esse. Secundum accidens igitur existit. Sed sic dictum est quod non contingit ipsum esse principium, sed illud cui accidit, aerem aut parem. Hæc quidem igitur inquisitio universalis.

Quod autem in sensibilibus non est,

hinc palam. Si enim corporis ratio superficiebus determinatur, non erit utique infinitum corpus, neque sensibile, neque intellectuale.

Neque numerus ut separatus et infinitus. Numerabile enim numerus, aut habens numerum.

Naturaliter autem, ex his palam: nec enim compositum possibile esse, nec simplex. Compositum quidem enim non erit corpus, si finita sunt elementa multitudinis: oportet enim æquari contraria, et etiam non esse unum ipsorum infinitum. Si enim cuicumque deficit alterius corporis virtus, corrumpetur ab infinito finitum. Unumquodque autem impossibile infinitum esse: corpus enim est quod omnino habet distensionem, infinitum autem infinite distat. Quare infinitum corpus omnino erit infinitum.

Neque unum aut simplex contingit infinitum esse corpus. Neque, ut dicunt quidam, præter elementa ex quo generantur hoc: non enim est tale corpus præter elementa. Omne enim ex quo est, dissolvitur in hoc. Non videtur autem hoc circa simplicia corpora, nec ignis, nec aliquid aliud elementorum ullum. Sine enim eo quod est infinitum esse aliquid ipsorum, impossibile omne, etsi sit finitum, aut esse, aut fieri unum aliquid ipsorum. Quemadmodum Heraclitus ait, fieri aliquando ignem. Eadem autem ratio et in uno, quod faciunt præter elementa physici. Omne enim permutatur ex contrario, puta ex calido in frigidum.

Adhuc sensibile corpus alicubi, et idem locum totius et partis, puta terræ.

Quare siquidem ejusdem speciei, immobilis erit, aut semper feretur. Hoc autem impossibile. Quid enim magis deorsum quam sursum, aut ubicumque? Puta si gleba fuerit, ubi hæc movebitur, aut manebit? Locus enim

80

1067a

10

ipsius connaturalis corporis infinitus. Obtinebit igitur totum locum, quomodo? Et quæ igitur mansio et motus? si ubique manet, non movebitur. Si autem ubique movebitur, non igitur stabit.

Si autem dissimile totum, dissimilia et loca. Et primum quidem non unum corpus omnis, nisi tactu. Deinde autem finita hæc erunt, aut infinita specie. Finita quidem igitur non possibile. Erunt enim hæc quidem infinita, hæc autem non, si omne infinitum, puta ignis aut aqua. Corruptio autem quod tale contrariis. Si autem infinita et simplicia, et loca infinita, et erunt infinita elementa. Si autem hoc impossibile, et loca finita et omne necesse est finitum esse.

Totaliter autem impossibile infinitum esse corpus, et locum corporibus, si omne corpus sensibile aut gravitatem aut levitatem habet. Aut enim ad medium, aut ad sursum feretur. Im-

possibile autem infinitum, aut omne aut dimidium quodcumque istorum passum esse. Quomodo enim divides? Aut quomodo infiniti erit hoc quidem deorsum, hoc autem sursum, aut extremum, aut medium?

Adhuc omne sensibile corpus in loco. Loci autem species sex. Impossibile autem in infinito corpore hoc esse.

Totaliter autem si impossibile locum infinitum esse, et corpus impossibile. Quod enim in loco, alicubi est. Hoc autem significat aut deorsum, aut sursum, aut reliquorum aliquod. Horum autem unumquodque terminus aliquis.

Infinitum autem non idem in magnitudine et motu et tempore, ut una quædam natura. Sed quod posterius, dicitur secundum prius, puta motus secundum magnitudinem in qua movetur, aut alteratur, aut augetur. Tempus autem propter motum.

SYNOPSIS

(Lect. X.)

Accedit ad tractandum de substantiis separatim specialiter 2146-2363.

recolligit ea quæ præcedunt considerationem substantiæ 2146-2415.

(recolligit dubitationes in III motas 2146-2198.)

(recolligit ea quæ pertinent ad considerationem hujus scientiæ in IV 2194-2267.)

recolligit dicta in VI de ente imperfecto 2268-2415.

(de ente per accidens 2268-2288.)

de motu 2289-2415.

(de motu secundum se 2289-2313.

de infinito 2314-2354.

quot modis dicitur infinitum 2314-2321.

quot modis infinitum in actu — 4 modos — 2314-2318.

quot modis infinitum in potentia — 3 modos — 2319-2321.

non esse infinitum in actu 2322-2353.

non esse infinitum separatum — 3 rationes — 2322-2326.

non esse infinitum in actu in sensibilibus 2327-2353.

hoc probat per rationes probabiles 2327-2329.

per rationes naturales 2330-2353.

ex parte activi et passivi 2330-2338.

corpus compositum non potest esse infinitum 2330-2334.

neque corpus simplex 2335-2338.

ex parte ipsius loci et locati 2339-2353.

duo præmittit 2339-2340.

rationem proponit 2341-2349.

prima pars disjunctivæ 2341-2345.

altera pars 2345-2349.

aliam rationem 2350-2351.

tertiam 2352.

quartam 2353.

quomodo in diversis invenitur 2354.

de partibus motus [vide lect. XI, et seq.].

2314. — Postquam Philosophus determinavit de motu, hic determinat de infinito, quod est passio motus et cujuslibet quanti universalis; et circa hoc tria facit. Primo distinguit *quot modis dicitur infinitum*. Secundo ostendit quod non est infinitum actu, ibi, « Separabile quidem. » Tertio quomodo infinitum invenitur in diversis, ibi, « Infinitum autem. » Circa primum duo facit. Primo ostendit *quot modis dicitur infinitum in actu*. Secundo quot modis dicitur infinitum in potentia, ibi, « Adhuc autem appositione. » Circa primum considerandum est, quod omne finitum dividendo pertransitur. Unde infinitum proprie est, quod mensurando pertransiri non potest. Tot ergo modis dicitur infinitum, quot modis dicitur intransibile.

2315. — Utrumque autem dicitur quatuor modis: quorum *primus* est secundum quod infinitum sive intransibile dicitur quod non potest transiri mensurando, eo quod non est natum secundum suum genus pertransiri, sicut dicimus punctum, aut unitatem, aut aliquid quod non est quantum et mensurabile, esse infinitum seu intransibile; per quem modum vox dicitur invisibilis, quia non est de genere visibilium.

2316. — *Secundo modo* dicitur infinitum vel intransibile quod nondum est pertransitum, licet inceptum sit pertransiri: hoc enim est quod dicit « habens transitionem imperfectam. »

2317. — *Tertius modus* est secundum quod dicitur infinitum vel intransibile quod vix transitur. Ut si dicamus profunditatem maris infinitam, vel altitudinem cæli, vel aliquam viam longam immensurabilem seu intransibilem seu infinitam: quia excedit vires mesurantis, licet in se sit transibilis.

2318. — *Quartus modus* est secundum quod dicitur infinitum illud quod natum est habere transitionem aut terminum secundum suum genus, sed non habet. Puta si sit linea aliqua interminata. Et hoc est vere et proprie infinitum.

2319. — Secundo ibi « adhuc appositione »

Ostendit *quot modis dicitur infinitum in potentia*; et dicit quod dicitur infinitum uno modo appositione sicut numerus. Semper enim cuilibet numero dato est apponere unitatem, et sic numerus est augmentabilis in infinitum.

2320. — Alius modus secundum quod infinitum dicitur ablatione et divisione, secundum quod magnitudo dicitur divisibilis in infinitum.

2321. — Tertius modus contingit utrinque; sicut tempus dicitur infinitum et divisione, quia continuum est, et appositione, quia numerus est. Et similiter etiam in motu infinitum est.

2322. — Deinde cum dicit « separabile quidem »

Ostendit, quod non sit infinitum in actu. Circa quod sciendum est, quod Platonici posuerunt infinitum separatum a sensibilibus, et posuerunt ipsum esse principium. Naturales autem Philosophi posuerunt infinitum in rebus sensibilibus; non ita quod ipsum infinitum esset substantia, sed quod esset accidens alicui corpori sensibili. Primo ergo ostendit *quod non est infinitum separatum*. Secundo, quod non est infinitum actu in sensibilibus, ibi, « Quod autem in sensibilibus. » Circa primum ponit tres rationes. Quarum *prima* est: quod si ipsum infinitum est quædam substantia per se existens, et non accidens alicui subjecto, oportet quod ipsum infinitum sit absque magnitudine et multitudine, quia magnitudo et numerus sunt subjectum infiniti. Si autem est sine magnitudine et multitudine, oportet quod sit indivisibile; quia omne divisibile, aut est magnitudo, aut multitudine. Si autem est indivisibile, non est infinitum nisi primo modo, sicut vox dicitur invisibilis: quo modo non inquirimus nos nunc, nec ipsi; sed de infinito intransibili secundum quartum modum. Ergo, de primo ad ultimum, si infinitum sit substantia separata per

se existens, non erit vere infinitum. Et sic ista positio destruit seipsam.

2323. — *Secundam* rationem ponit ibi « adhuc quomodo »

Quæ talis est. Infinitum est passio numeri et magnitudinis. Sed numerus et magnitudo non sunt per se existentia separata, ut in primo ostensum est, et infra ostendetur: ergo multo minus infinitum separatum est.

2324. — *Tertiam* rationem ponit ibi « adhuc si »

Quæ talis est. Si infinitum ponitur separatum a sensibilibus, aut ponitur ut substantia per se existens, aut ut accidens inherens alicui subjecto separato, puta magnitudini, aut numero, quæ sunt separata secundum Platonicos. Si autem ponatur esse accidens, tunc ipsum infinitum non erit principium entium inquantum hoc est infinitum, sed magis subjectum infiniti. Sicut principium locutionis non dicitur invisibile, sed vox, quamvis vox sit sic invisibilis.

2325. — Si autem infinitum sit substantia, et non prædicetur de aliquo subjecto, etiam manifestum est quod non potest esse actu infinitum. Aut enim est divisibile, aut indivisibile. Si autem est divisibile, et infinitum hoc ipsum quod est infinitum est substantia, oportet quod quælibet pars ejus accepta sit infinita, quia idem est infinito esse et infinitum, si « infinitum » est substantia, » id est si infinitum prædicat propriam rationem ejus quod est infinitum. Unde, sicut quælibet pars aquæ est aqua, et quælibet pars aeris est aer, ita quælibet pars infiniti est infinita, si infinitum est substantia divisibilis. Quare oportet dicere, quod aut sit indivisibile infinitum, aut sit divisibile in multa infinita. Sed hoc est impossibile, quod multa infinita constituent unum infinitum: quia infinitum non est majus infinito: omne autem totum majus est sua parte.

2326. — Relinquitur igitur, quod infinitum sit indivisibile. Sed impossi-

bile est quod id quod est indivisibile sit actu infinitum, quia infinitum oportet esse quantum. — Relinquitur igitur quod non sit substantia, sed accidens. Sed si est accidens, non est principium ipsum infinitum, sed illud cui accidit, ut dictum est, sive sit aer, ut quidam naturales posuerunt, sive sit par, ut posuerunt Pythagorici. — Relinquitur igitur quod infinitum non possit esse substantia simul et principium entium. Et ultimo concludit quod hæc inquisitio est universalis excedens naturalium considerationem.

2327. — Deinde cum dicit « quod » autem »

Probat quod *infinitum actu non sit in sensibilibus*. Et primo probat hoc per rationes probabiles. Secundo per rationes naturales, ibi, « Naturaliter autem » tem. » Dicit ergo primo, quod manifestum est quod infinitum actu non est in sensibilibus. Et ostendit duo. Dicit ergo primo, quod *in sensibilibus non est corpus infinitum*. De ratione enim corporis est, quod sit superficie determinatum. Sed nullum corpus determinatum superficie est infinitum: ergo nullum corpus est infinitum, « neque » sensibile, » idest naturale, « neque » intellectuale, » idest mathematicum.

2328. — Secundo ibi « neque numerus »

Dicit quod *in sensibilibus non est numerus infinitus* hoc modo. Omnis numerus et omne habens numerum est numerale. Sed nullum numerale est infinitum, quia numerale est pertransibile numerando: ergo nullus numerus est infinitus.

2329. — Hæ autem rationes non sunt naturales, quia non sumuntur ex principiis corporis naturalis, sed ex quibusdam principiis communibus et probabilibus, non ex necessariis: quia qui poneret corpus infinitum, non poneret ipsum terminari superficie. Hoc enim est de ratione corporis finiti. Et qui poneret multitudinem infinitorum, non poneret eam numerum, quia nume-

rus est multitudo mensurata per unum, ut in decimo habitum est. Nullum autem mensuratum infinitum est.

2330. — Deinde cum dicit « naturaliter autem »

Ostendit quod non sit infinitum in actu in sensibilibus, *per rationes naturales*. Et primo *ex parte activi et passivi*. Secundo *ex parte loci et locati*, ibi, « Adhuc sensibile. » Activum autem et passivum, locus et locatum sunt proprietates corporis naturalis, in quantum huiusmodi. Et ideo dicit, quod istæ rationes sunt naturales. Dicit ergo primo, quod si corpus aliquid sensibile est infinitum, aut erit corpus simplex, aut erit corpus compositum, sive mixtum.

2331. — Et primo ostendit, quod *corpus compositum non possit esse infinitum, supposito quod corpora simplicia, quæ sunt elementa corporum compositorum, sunt finita multitudine*. Quod ita probat: quia oportebit quod vel omnia sint infinita in quantitate, aut quod unum sit infinitum, alia finita. Aliter enim non posset componi corpus infinitum ex elementis multitudine finitis.

2332. — Non autem potest esse quod unum eorum sit infinitum et alia finita; quia in corpore mixto oportebit aequaliter adæquari contraria, ad hoc, quod corpus mixtum conservetur. Aliter enim unum eorum quod esset excedens, corrumpere alia. Si autem unum sit infinitum, et alia finita, non est æqualitas, cum non sit proportio infiniti ad finitum. Unde corpus mixtum non poterit consistere, sed infinitum corrumpet alia.

2333. — Sed quia posset aliquis dicere, quod corpus quod est finitum quantitate est potentius virtute, et ita fit æqualitas; puta si quis dicat quod in corpore mixto sit aer infinitus et ignis finitus: ideo subjungit, quod quamvis virtus unius corporis quod ponitur infinitum, deficiat a virtute alterius cujuscumque, quod ponitur finitum, nihilominus finitum corrumpetur

ab infinito. Corporis enim finiti necesse est esse virtutem finitam; et ita ignis finitus habebit virtutem finitam. Si ergo abscindatur ab aere infinito, aer æqualis igni habebit minorem virtutem, quam habeat totus aer infinitus, proportionatam tamen virtuti ignis. Sit ergo virtus ignis centupla virtuti aeris. Si ergo accipiamus centuplum de aere ab aere infinito, habebit æqualem virtutem cum igne; et ita totus aer infinitus habebit majorem virtutem infinitam quam ignis, et corrumpet ipsum. Non est ergo possibile quod in corpore mixto sit unum elementum infinitum, et alia finita.

2334. — Similiter non est possibile quod omnia sint infinita; quia corpus est quod distenditur in omnem dimensionem. Infinitum autem est quod habet dimensionem infinitam. Unde oportet quod corpus infinitum habeat ex omni parte dimensionem infinitam. Duo autem corpora non possunt esse simul. Sic ergo duo infinita non possunt conjungi in unum.

2335. — Secundo ibi « neque unum »

Ostendit, *quod non potest esse aliquod corpus simplex infinitum*. Non enim est possibile, quod sit corpus simplex præter elementa, ex quo omnia generantur, sicut quidam posuerunt vaporem: quia unumquodque resolvitur in ea ex quibus componitur: in nullis autem videmus resolvi corpora mixta nisi in quatuor elementa: non est ergo aliquod corpus simplex præter quatuor elementa.

2336. — Sed neque ignis, neque aliquod aliud elementorum potest esse infinitum: quia impossibile esset aliquod elementorum esse, præter id quod esset infinitum, quia illud repleret totum undique. — Et etiam si esset aliquod finitum, oporteret quod converteretur in illud infinitum, propter excessum ipsius virtutis; sicut Heraclitus manifeste posuit quod aliquando omnia sint convertenda in elementum

ignis, propter nimium excessum virtutis ejus.

2337. — Et eadem ergo ratio est de uno corpore simplici, quod quidem faciunt naturales præter ipsa elementa. Oportet enim quod habeat quamdam contrariam repugnantiam in ordine ad alia elementa, cum permutatio fiat ex illo uno solo corpore ad alia. Omnis autem rerum permutatio fit ex contrario in contrarium. Cum igitur unum contrariorum corrumpat alterum, sequitur quod si illud corpus quod ponitur præter elementa sit infinitum, quod corrumpat alia.

2338. — Prætermittit autem hic Philosophus de corpore cælesti, quod est præter ipsa quatuor elementa, non tamen habet aliquam contrarietatem sive repugnantiam ad ea, nec constituuntur ex eo naturaliter corpora. Non enim naturales philosophi ponentes corpus infinitum actu, pervenerunt in notitiam hujus quintæ essentiæ vel naturæ. Sed tamen in libro de cælo Aristoteles probat etiam de corpore cæli quod circulariter movetur, quod non sit infinitum actu.

2339. — Deinde cum dicit « adhuc « sensibile »

Ostendit quod non est corpus sensibile infinitum, rationibus acceptis *ex parte ipsius loci et locati*: et ponit tres. Circa quarum primam præmittit duo necessaria. Quorum primum est, quod omne corpus sensibile est in loco. Et dicit notanter, sensibile, ad differentiam corporis mathematici, cui non attribuitur locus et tactus nisi per similitudinem.

2340. — Aliud est quod idem est locus naturalis totius et partis, scilicet in quo naturaliter quiescit, et ad quod, scilicet naturaliter movetur. Sicut patet de terra et parte terræ. Utriusque enim locus naturalis est deorsum.

2341. — His autem duobus positis proponit rationem, ibi, « quare siquidem » Et est ratio talis. Si ponatur corpus

sensibile infinitum, aut est totum unius speciei, sicut corpora similium partium, sicut aer et terra et sanguis et hujusmodi. Aut erit diversarum specierum in partibus.

2342. — Si autem est ejusdem speciei quantum ad omnes partes, sequetur, quod aut totum erit immobile et semper quiescens, aut totum semper movebitur. Quorum utrumque est impossibile et repugnans sensui.

2343. — Sed quod oporteat alterum sequi, ostendit cum dicit, « Quid enim « magis deorsum. » Jam enim suppositum est quod idem est locus naturalis totius et partis. Manifestum est etiam quod unumquodque corpus, cum est in loco suo naturali, quiescit. Cum autem est extra naturalem locum suum, naturaliter movetur ad ipsum. Si igitur totus locus in quo est corpus similium partium infinitum, est ei naturalis, oportet quod sit naturalis cuilibet parti; et ita ipsum totum et quælibet pars quiescit. Si vero non est ei naturalis, ergo et totum et pars erunt extra proprium locum. Et ita totum et quælibet pars ejus movebitur semper.

2344. — Non enim potest dici quod aliqua pars loci sit naturalis toti et partibus ejus, et aliqua pars innaturalis: quia si corpus esset infinitum, et omne corpus esset in loco, oportet quod locus etiam sit infinitus. In loco autem infinito non potest inveniri ratio divisionis, quare aliquid ejus sit naturalis locus corporis, et aliud non naturalis locus: quia oportet esse aliquam determinatam proportionem et distantiam loci naturalis ad non naturalem: quod in loco infinito non potest inveniri. Hoc est ergo quod dicit, quod non magis movebitur corpus infinitum aut pars ejus, deorsum quam sursum, vel versus quancumque aliam partem; quia in loco infinito non potest sumi aliqua determinata proportio harum partium.

2345. — Et ponit exemplum: ut si ponamus terram esse infinitam, non erit assignare rationem, quare magis moveatur vel quiescat hic quam ibi: quia

totus locus infinitus est connaturalis similiter ipsius corporis infiniti, quod est in loco. Unde si aliqua pars loci est connaturalis glebæ, et similiter alia pars; et si una non est connaturalis, nec alia. Si igitur corpus infinitum sit in loco, obtinebit totum locum infinitum. Et quomodo poterit simul esse quies et motus? Quia si ubique quiescit, non movebitur; aut si movebitur ubique, sequitur quod nihil quiescat.

2346. — Deinde cum dicit « si autem »

Prosequitur Philosophus alteram partem disjunctivæ, scilicet si totum non est similium partium: dicens, quod primo sequitur, quod « corpus omnis, » idest totius, si sit partium dissimilium specie, non sit unum nisi in tangendo, sicut acervus lapidum est unus. Quæ autem sunt diversarum specierum, non possunt esse continua, sicut ignis et aer et aqua. Et hoc non est esse unum simpliciter.

2347. — Item si istud totum constat ex dissimilibus partibus specie, aut essent infinita specie, ita scilicet quod sint infinitæ species diversæ partes totius: aut essent finita specie, ita scilicet quod diversitas specierum quæ est in partibus, aliquo certo numero concludatur.

2348. — Sed quod impossibile sit esse finita elementa secundum speciem, patet ex eo quod in præcedenti ratione est positum. Non enim esset possibile ex partibus numero finitis constitui totum infinitum, nisi vel omnes partes essent infinitæ quantitate, quod est impossibile, cum corpus infinitum oporteat ad quamlibet partem infinitum esse, vel saltem quod aliqua pars vel aliquæ partes infinitatem habeant. Sequitur igitur quod, si totum est infinitum et partes specie diversæ infinitæ numero, quod quædam earum sint infinitæ in quantitate, et quædam finitæ: puta si poneretur quod aqua esset infinita, et ignis finitus. Sed hoc ponere inducit corruptionem in contrariis: quia id

quod est infinitum, corrumpet alia, ut supra ostensum est. Non est igitur possibile, quod sint finita numero.

2349. — Sed si sunt infinitæ secundum speciem primæ partes universi, quas oportet ponere partes simplices, sequitur quod loca erunt infinita, et quod elementa erunt infinita. Quorum utrumque est impossibile. Cum enim unumquodque corpus simplex habeat locum sibi connaturalem diversum a loco corporis alterius secundum speciem, si sint infinita corpora simplicia secundum speciem diversa, sequitur quod etiam sint infinita loca diversa specie. Quod patet esse falsum. Nam species locorum sunt sub aliquo numero determinato, quæ sunt sursum et deorsum et hujusmodi. — Elementa etiam esse infinita impossibile est; quia sic sequeretur quod essent ignota, et eis ignotis omnia ignorarentur. Si ergo impossibile est elementa esse infinita, necesse est quod loca sint finita, et per consequens quod totum sit finitum.

2350. — Deinde cum dicit « totaliter autem »

Secundam rationem ponit; dicens, quod cum omne corpus sensibile habeat locum, impossibile est quod aliquod corpus sensibile sit infinitum: hac positione facta, quod omne corpus sensibile habeat gravitatem aut levitatem. — Quod quidem verum erat secundum opinionem antiquorum naturalium ponentium corpus infinitum actu: sed ipse opinatur quod sit aliquod corpus sensibile, non habens gravitatem neque levitatem, scilicet corpus cæleste, ut probavit in libro de Cælo et Mundo. Et ideo hoc induxit sub conditione, quasi ab adversariis concessum, sed non simpliciter verum. — Si ergo omne corpus sensibile est grave vel leve, et est aliquod corpus sensibile infinitum, oportet quod sit grave vel leve, et per consequens quod feratur sursum vel ad medium. Definitur enim leve quod fertur sursum, et grave quod fertur ad medium. Sed hoc est impossibile invenire in infinito,

neque in toto neque in parte. Non enim invenitur medium in aliquo corpore nisi proportionē habita ad extrema in dividendo totum. Infinitum vero non potest dividi secundum aliquam proportionem. Unde non potest ibi inveniri sursum et deorsum, nec extremum et medium.

2351. — Considerandum autem quod hæc ratio valet etiam si ponatur corpus tertium, quod neque est grave neque leve. Tale enim corpus naturaliter movetur circa medium, quod non potest in corpore infinito inveniri.

2352. — Deinde cum dicit « adhuc a omne »

Hic Philosophus ponit *tertiā rationem*, quæ talis est. Omne corpus sensibile est in loco. Sed loci species sunt sex; scilicet sursum, deorsum, dextrum, sinistrum, ante et retro. Quæ quidem impossibile est attribui corpori infinito, cum sint quædam extrema distantiarum; et sic corpori infinito impossibile est attribuerē locum. Non est igitur aliquod corpus sensibile infinitum. — Non autem dicit quod sint sex species loci, asserere intendens quod ista loca distinguantur in elementis; quia motus eorum non distinguunt nisi sursum et deorsum; sed quia, sicut ab infinito corpore removentur sursum et deorsum, ita omnes aliæ differentiæ loci.

2353. — *Quartā rationem* ponit ibi « totaliter autem »

Quæ talis est. Omne corpus sensibile est in loco. Sed impossibile est esse locum infinitum; ergo impossibile est esse corpus infinitum. — Quomodo autem impossibile sit locum esse infinitum, ex hoc probatur. De quocumque enim prædicatur commune aliquod, oportet prædicari aliquod eorum quæ sunt sub illo communi; sicut quod est animal, oportebit quod sit in aliqua specie animalis. Et quod est homo, oportet quod sit aliquis homo. Et similiter quod est in infinito loco oportet quod

« sit alicubi, » idest in aliquo loco. Esse autem in aliquo loco, est esse vel sursum vel deorsum, vel secundum aliquam aliam speciem: quarum nullam possibile est esse infinitam, quia unumquodque horum est terminus alicujus distantiae; ergo impossibile est esse locum infinitum et similiter corpus.

2354. — Deinde cum dicit « infinitum autem »

Ostendit quomodo infinitum in potentia in diversis invenitur; et dicit quod invenitur in magnitudine et motu et tempore; et non univoce prædicatur de eis, sed per prius et posterius. Et semper quod est in eis posterius, dicitur infinitum, secundum quod id quod est prius est infinitum, sicut motus secundum magnitudinem, in quam aliquid movetur localiter, aut augetur, aut alteratur. Et tempus dicitur infinitum secundum motum: quod sic intelligendum est. Infinitum enim divisione, attribuitur continuo, quod primo attribuitur magnitudini, ex qua motus habet continuitatem. Quod manifestum est in motu locali; quia partes in motu locali accipiuntur secundum partes magnitudinis. Et similiter manifestum est in motu augmenti; quia secundum additionem magnitudinis, augmentum attenditur. Sed in alteratione non est ita manifestum. Sed tamen etiam ibi aliqualiter verum est; quia qualitas secundum quam fit alteratio, per accidens dividitur ad divisionem magnitudinis. Et iterum intensio et remissio qualitatis attenditur secundum quod subjectum in magnitudine existens, aliquo modo vel perfectiori vel minus perfecto participat qualitatem. Ad continuitatem autem motus, est et tempus continuum. Nam tempus secundum se, cum sit numerus, non habet continuitatem, sed solum in subjecto. Sicut decem mensuræ panni continuæ sunt, eo quod pannus quoddam continuum est. Eodem igitur ordine oportet quod infinitum de istis tribus dicatur sicut et continuum.

LECTIO XI.

Ex parte tam moventis quam mobilis distinguit motum in per se et per accidens; motum item per se in eum qui est inter contraria, et eum qui est inter terminos contradictionis, generationem videlicet, et corruptionem: quos a vera motus ratione prorsus excludit.

C. XI. Permutatur autem quod permutatur,

hoc quidem secundum accidens, ut musicum ambulare: hoc autem, eo quod huius aliquid permutatur, simpliciter dicitur permutari, puta quæ secundum partes: sanatur enim corpus, quia oculus. Est autem aliquid et quod ipsum primum movetur, et hoc est per se mobile.

Est autem aliquid et in movente eodem modo. Movet enim secundum accidens; hoc quidem secundum partem, hoc autem per se.

Est autem aliquid movens primum; est autem aliquid, quod movetur. Adhuc in quo tempore, et ex quo, et in quod. Species autem, et passiones, et locus, in quo moventur mota quæ mobilia sunt: puta scientia, et caliditas. Est autem non caliditas motus, sed calefactio.

Quæ autem non secundum accidens permutatio non in omnibus existit, sed in contrariis, et in intermediis, et in contradictione. Huius autem fides ex inductione. Permutatur autem quod permutatur, aut ex subjecto in subjectum, aut ex non subjecto in non subjectum, aut ex subjecto in non subjectum, aut ex non subjecto in subjectum. Dico autem subjectum, quod affirmatione monstratur. Quare necesse est tres esse permutationes. Quæ enim ex non subjecto in non subjectum, non est permutatio. Neque enim contraria, neque contradictio est, quia non oppositio est.

Quæ quidem igitur ex non subjecto in subjectum secundum contradictio-

nem, generatio. Quæ quidem simpliciter, simplex; quæ autem alicujus, quædam. Quæ autem ex subjecto in non subjectum, corruptio.

Si itaque non ens dicitur multipliciter, et nec quod secundum compositionem aut divisionem contingit moveri, nec quod secundum potentiam, quod simpliciter enti oppositum: (quod enim non album, aut non bonum tantum, contingit moveri secundum accidens: erit enim utique homo, quod non album). Quod autem simpliciter non hoc, nequaquam: impossibile enim non ens moveri. Si autem hoc, et generationem motum esse: generatur enim non ens. Si enim et quam maxime secundum accidens generatur, sed tamen verum dicere, quod existit non ens, de generato simpliciter. Similiter autem et quiescere. Hæc itaque accidunt difficilia. Et si omne quod movetur, in loco, non ens autem non est in loco: erit enim utique alicubi. Neque itaque corruptio motus. Contrarium enim motui motus aut quies: corruptio autem generationi.

Quoniam autem omnis motus permutatio quædam, permutationes autem tres dictæ, harum autem quæ secundum generationem et corruptionem non motus, hæc autem quæ secundum contradictionem; necesse est eam quæ ex subjecto in subjectum mutationem esse solam. Subjecta autem contraria aut intermedia: etenim privatio ponitur contrarium. Monstratur autem affirmatione, puta nudum et edentulum et nigrum.

SYNOPSIS

(Lect. XI, XII, et XIII.)

Accedit ad tractandum de substantiis separatim specialiter 2146-2668.

recolligit ea quæ præcedunt considerationem substantiæ 2146-2415.

(recolligit dubitationes in III motas 2146-2198.)

(recolligit ea quæ pertinent ad considerationem hujus scientiæ in IV 2194-2267.)

recolligit dicta in VI de ente imperfecto 2268-2415.

(de ente per accidens 2268-2288.)

de motu 2289-2415.

(de motu secundum se 2289-2313.)

(de infinito 2314-2354.)

de partibus motus 2355-2415.

dividit motum in suas partes 2355-2403.

prima divisio 2355-2360.

ex parte mobilis — in 3 — 2355-2357.

ex parte moventis — in 3 — 2358-2360.

secunda 2361-2375.

præmittit quædam 2361-2362.

dividit mutationem 2363-2365.

manifestat divisionem mutationis 2366-2375.

2 earum sunt generatio et corruptio 2366-2367.

neutra earum est motus 2368-2374.

hoc ostendit de generatione 2368-2373.

id. de corruptione 2374.

quæ mutatio sit motus 2375.

tertia 2376-2403.

in quibus generibus possit esse motus 2376-2400.

proponit quod intendit 2376-2377.

probat 2378-2398.

non est motus in substantia 2378-2384.

neque per se in ad aliquid 2385.

neque in agere et pati — 4 rationibus — 2386-2398.

concludit 2399-2400.

quot modis dicitur immobile 2401-2403.

manifestat concomitantia motum 2404-2415.

notificat ea 2404-2412.

3 corollaria 2413-2415.

2355. — Postquam Philosophus ostendit quid est motus, et determinavit de infinito quod est passio quædam motus, hic determinat de partibus motus; et dividitur in duas partes. In prima dividit motum in suas partes. In secunda manifestat concomitantia motum et partes ejus, ibi, « Simul secundum locum. » Prima dividitur in partes tres, secundum tres divisiones motus, quarum tamen una sub altera accipitur, utpote dividendis aliquod membrum præcedentis divisionis. Circa primum duo facit. Primo dividit motum

ex parte mobilis. Secundo ex parte moventis, ibi, « Est autem aliquid. » Dicit ergo primo, quod tribus modis aliquid permutatur. Uno modo permutatur aliquid per accidens tantum, quando scilicet aliquid dicitur permutari ex quo illud in quo est, permutatur: sive sit in eo ut accidens in subjecto, sicut musicum dicimus ambulare, sive sit forma substantialis in materia ut anima in moto corpore, sive quæcumque pars moto toto, sive etiam contentum moto continente, ut nauta mota navi.

2356. — Secundo modo dicitur ali-

quid permutari simpliciter eo quod aliquid ejus permutatur, sicut ea quæ moventur secundum partem. Sicut corpus hominis dicitur sanari, quia sanatur oculus. Et hoc quidem est per se moveri, sed non primo modo.

2357. — *Tertio modo* dicitur aliquid moveri primo et per se, sicut si aliquid totum moveatur secundum totum, ut si lapis deorsum feratur.

2358. — Deinde cum dicit « est autem »

Ponit eandem divisionem *ex parte moventis*. Dicitur enim movens tripliciter. *Uno modo* movens secundum accidens, sicut musicus ædificat.

2359. — *Alio modo* secundum partem, sicut homo manu vulnerat et percutit.

2360. — *Tertio modo* per se, sicut ignis calefacit, et medicus sanat.

2361. — Deinde cum dicit « est autem »

Ponit *secundam divisionem motus*, seu mutationis; et circa hoc tria facit. Primo *præmittit quædam* quæ sunt necessaria ad divisionem motus accipiendam. Secundo dividit motionem, ibi, « Quæ autem non secundum acci- dens. » Tertio manifestat divisionem mutationis, ibi, « Quæ quidem igitur non ex subjecto. » Dicit ergo primo, quod in qualibet mutatione inveniuntur quinque. Est enim in omni mutatione aliquid quod est primum movens. Secundo est aliquid quod movetur. Tertio est tempus in quo fit mutatio: quia omnis motus est in tempore. Quarto est terminus ex quo incipit motus. Quinto est terminus in quem motus tendit. — Non autem dividitur motus sive mutatio in suas species, secundum movens, neque secundum id quod movetur, neque secundum tempus: quia ista sunt communia omni mutationi. Sed dividitur secundum terminos, ex quo, et in quem est motus.

2362. — Et ideo duo ultimo posita manifestat, dicens, quod « species, » idest

formæ « et passionem, » idest qualitates « et locus, » sunt termini motuum, quia in ea moventur ea quæ mobilia sunt. Et dicit species, propter generationem et corruptionem. Passiones, propter alterationes. Et locum, propter loci mutationem. — Et exemplificat de passionibus per scientiam et caliditatem. Sed quia quibusdam videbatur quod caliditas esset idem quod alteratio, et sic sequeretur quod caliditas esset motus et non terminus motus, ideo dicit quod caliditas non est motus, sed calefactio.

2363. — Deinde cum dicit « quæ autem »

Prætermisiss duabus partibus primæ divisionis, *accipit tertiam; et eam subdividit* secundum terminos, scilicet mutationem, quæ non est per accidens, neque secundum partem: dicens, quod permutatio quæ non est secundum accidens, non existit inter quoscunque terminos; sed oportet, quod termini ejus sint vel contraria, sicut est mutatio de albo in nigrum; vel intermedia, sicut mutatio de nigro in rubeum et de rubeo in pallidum; aut est mutatio inter contradictoria, sicut de albo in non album, aut e converso. — Tacet autem de privative oppositis, quia media sunt inter contradictoria et contraria, et sub eis intelliguntur.

2364. — Et quod solum inter prædictos terminos fiat permutatio, ostendit per inductionem. Quatuor enim modis possunt variari termini mutationis. Aut ita, quod uterque sit affirmativus, ut si aliquid dicatur mutari ex albo in nigrum; et hoc est quod dicit, ex subjecto in subjectum. — Aut ita, quod uterque sit negativus, ut si aliquid dicatur mutari de non albo in non nigrum; et hoc est quod dicitur, ex non subjecto in non subjectum. — Aut ita quod terminus a quo sit affirmativus, et terminus ad quem sit negativus, ut si dicatur mutari de albo in non album; et hoc est quod dicit, ex subjecto in non subjectum. — Aut ita, quod terminus a quo sit negativus et terminus

ad quem affirmativus, ut si dicatur aliquid mutari de non albo in album: et hoc est quod dicit, ex non subjecto in subjectum. Exponit autem quod dixerat subjectum, scilicet id quod affirmative significatur.

2365. — Harum autem quatuor combinationum, una est inutilis. Non enim est aliqua permutatio de non subjecto in non subjectum. Duæ enim negationes, sicut non album, et non nigrum, neque sunt contraria, neque contradictoria, quia non sunt opposita. Possunt enim verificari de eodem. Multa enim sunt, quæ neque alba neque nigra sunt. Unde, cum mutatio sit inter opposita, ut in primo Physicorum probatum est, relinquitur quod de non subjecto in non subjectum, non sit permutatio. Et sic est necesse solum tres esse permutationes; scilicet duas secundum contradictionem, et unam secundum contrarietatem.

2366. — Deinde cum dicit « quæ quidem »

Manifestat quid sint prædictæ tres mutationes; et circa hoc tria facit. Primo ostendit quod duæ earum sunt generatio et corruptio. Secundo ostendit quod neutra earum est motus, ibi, « Si itaque non ens. » Tertio concludit quæ mutatio dicatur motus, ibi, « Quoniam autem omnis motus etc. » Dicit ergo primo, quod trium prædictarum mutationum illa quæ est de non subjecto in subjectum, existens inter contradictorios terminos, vocatur generatio. Sed hoc contingit dupliciter. Quia aut est mutatio de non ente simpliciter in ens simpliciter, et tunc est generatio simpliciter. Et hoc quando mutabile subjectum mutatur secundum substantiam. Aut est de non ente in ens non simpliciter, sed secundum quid, sicut de eo quod non est album, in albo: et hæc est generatio quædam et secundum quid.

2367. — Illa vero mutatio, quæ est de subjecto in non subjectum, dicitur corruptio. Et similiter in hac distin-

guitur simpliciter et secundum quid sicut in generatione.

2368. — Deinde cum dicit « si itaque »

Ostendit Philosophus quod *neutra harum mutationum est motus*. Et primo ostendit hoc de generatione. Secundo de corruptione, ibi, « Neque itaque corruptio motus. » Dicit ergo primo, quod non ens dicitur multipliciter sicut et ens. Uno enim modo dicitur quod est secundum compositionem et divisionem propositionis. Et hoc, cum non sit in rebus, sed in mente, non potest moveri.

2369. — Alio modo dicitur ens et non ens secundum potentiam et actum. Et id quod est actu, est simpliciter ens. Quod autem est secundum potentiam tantum, est non ens. Dicit ergo, quod neque contingit moveri hoc non ens, quod quidem est secundum potentiam ens, sed non ens actu, quod est quasi oppositum enti in actu simpliciter.

2370. — Sed quare dixerit quod est oppositum enti simpliciter, manifestat, cum subdit: « Quod enim non album. » Ens enim in potentia, quod opponitur enti in actu, quod non est ens simpliciter, contingit moveri; quia quod non est non album in actu, aut non bonum in actu, contingit moveri, sed tamen secundum accidens. Non enim ipsum non album movetur, sed subjectum in quo est hæc privatio, quod est ens actu. Quod enim est non album, potest esse homo. Sed quod est non ens in actu simpliciter, id est secundum substantiam, nequaquam contingit moveri. Si, inquam, hæc omnia vera sunt, impossibile est non ens moveri. Et si hoc verum est, impossibile est generationem esse motum, quia non ens generatur. Est enim generatio, ut dictum est, de non ente in ens. Unde, si generatio simpliciter esset motus, sequeretur quod non ens simpliciter moveretur.

2371. — Sed huic processui posset aliquis obviare, dicens, quod non ens non generatur nisi per accidens: per se enim generatur id quod est « subjectum

« generationis, » idest ens in potentia. Non ens autem significat privationem in materia. Unde non generatur nisi per accidens.

2372. — Sed hanc obviationem excludit, ibi, « Si enim et quam maxime. » Dicens, quod licet ens non generetur nisi secundum accidens, tamen de eo quod generatur simpliciter, verum est dicere, quod est non ens. Et de quocumque est hoc verum dicere, impossibile est id moveri. Ergo subjectum mutationis impossibile est moveri. Et similiter impossibile est ipsum quiescere, quia non ens simpliciter non movetur neque quiescit. Hæc enim inconvenientia accidunt, si quis ponit generationem esse motum.

2373. — Ad ostendendum autem quod non ens non movetur, subjungit quod omne quod movetur, est in loco, quia motus localis est prior motuum. Non ens autem simpliciter, non est in loco, quia alicubi esset non ens. Igitur non potest moveri: et sic generatio non est motus.

2374. — Et ex hoc ulterius ostendit quod neque *corruptio* est motus, ibi,

« Neque itaque corruptio. » Quia motui non contrariatur nisi motus vel quies. Sed corruptioni contrariatur generatio. Si ergo corruptio sit motus, oportet quod generatio sit vel motus vel quies. Quod non potest esse, ut ostensum est.

2375. — Deinde cum dicit « quoniam autem »

Ostendit *quæ mutatio dicatur motus*; dicens quod omnis motus est aliqua permutatio. Permutationes autem sunt solum tres: quarum duæ, quæ sunt secundum contradictionem, scilicet generatio et corruptio, non sunt motus. Relinquitur ergo quod sola mutatio, scilicet de subjecto in subjectum, sit motus. Et cum subjecta ista inter quæ est motus oporteat esse opposita, necesse est quod sint contraria vel intermedia; quia privatio, licet affirmativa monstretur, sicut nudum, edentulum et nigrum, tamen ad contrarium reducitur, quia privatio est prima contrarietas, ut in decimo ostensum est. Dicit autem nigrum esse privationem non simpliciter, sed inquantum defective participat generis naturam.

LECTIO XII.

Motum in tribus tantum generibus inveniri concludit: videlicet in quanto, augmentum et diminutio; in quali, alteratio; in ubi, loci mutatio; — quot denique modis dicatur immobile, exponit.

C. XII. Si igitur prædicamenta divisa sunt
 10 aut pati, ad aliquid, et quanto: necesse tres esse motus, qualis, quanti et loci.

Secundum substantiam autem non, propter nullum esse substantiæ contrarium.

Neque ad aliquid: est enim altero nihil permutato, verificari alterum nihil permutatum. Quare secundum accidens motus ipsorum.

Neque facientis et patientis, ut moventis et moti, quia non est motus motus, neque generationis generatio. Dupliciter enim contingit motus esse motum: aut ut subjecti, velut homo movetur, quia ex albo in nigrum permutatur. Quare sic et motus, aut calefit, aut infrigidatur, aut locum permutat, aut augetur. Hoc autem impos-

20 sibile: non enim subjectorum aliquid permutatio. Aut eo quod alterum aliquid subjectum ex permutatione permutatur in aliam speciem, velut homo ex languore in sanitatem. Sed nec hoc possibile nisi secundum accidens. Omnis enim motus ex alio in aliud est permutatio, et generatio et corruptio eodem modo. Verumtamen quæ quidem ex oppositis, sic aut non sic, non motus. Simul igitur permutatur ex sanitate in ægritudinem, et ex hac ipsa permutatione in aliam. Palam autem quia si languerit, permutatus erit in qualicumque. Contingit enim quiescere. Et adhuc in non contingentem
 30 semper, et illa ex aliquo in aliquid aliud erit. Quare opposita erit sanatio, sed per accidens; velut ex reminiscencia in oblivionem permutatur, quia cui existit permutatur, quandoque quidem in scientiam, quandoque autem in sanitatem.

Et adhuc in infinitum ibit, si erit permutationis permutatio, et genera-

tionis generatio. Necesse igitur, et prior est, si posterior: puta, si simplex generatio fiebat aliquando, et quod fit fiebat. Quare nondum erat quod fiebat simpliciter, sed aliquid fiens simpliciter, aut factum. Si itaque et hoc fiebat aliquando, quare nondum erat tunc genitum. Quoniam autem infinitorum non est primum, non erit primum, quare neque habitum. Neque fieri igitur, neque moveri possibile est, neque permutari nullum.

Adhuc ejusdem motus contrarii, et quies, et generatio et corruptio. Quare quod fit, cum fiat fiens, tunc corrumpetur. Neque enim confestim factum, neque posterius. Esse enim oportet quod corrumpitur.

Adhuc oportet materiam subesse ei, quod fit et permutatur. Quæ igitur erit quemadmodum alterabile corpus aut anima, aut aliquid, sic aliquid quod fit motus et generatio, et aliquid in quod movetur: oportet enim esse aliquid eum, qui hujus ex hoc in hoc, motum, non motum. Qualiter igitur? Neque enim erit disciplina disciplinationis. Quare neque generatio genera-

tionis. Quoniam autem neque substantiæ, neque ejus, quod ad aliquid, neque ejus quod est facere et pati: relinquitur secundum quale et quantum et ubi motum esse. Horum enim unicuique contrarietas est. Dico autem quale non quod in substantia. Etenim differentia quale: sed quod passivum, secundum quod dicitur pati aut impassibile esse.

Immobile autem quod totaliter impossibile moveri. Et quod vix in tempore multo tarde incipiens. Et quod natum quidem est moveri, non potens autem, quando natum est, et ut: quod voco quiescere immobilium solum: contrarium enim quies motui. Quare privatio utique erit susceptivi.

2376. — Postquam divisit transmutationes in generationem et corruptionem et motum, *hic subdividit alterum membrum divisionis*, scilicet motum, secundum genera in quibus potest esse motus; et circa hoc duo facit. Primo ostendit *in quibus generibus possit esse motus*. Secundo ostendit quot modis dicitur immobile, ibi, « Immobile autem quod. » Circa primum tria facit. Primo *proponit quod intendit*. Secundo probat propositum, ibi, « Secundum substantiam autem. » Tertio concludit principalem intentionem, ibi, « Quoniam autem neque. » Dicit ergo primo, quod cum prædicamenta dividantur per substantiam, qualitatem, et huiusmodi; et in aliis generibus non possit esse motus; erunt igitur tria genera entis in quibus potest esse motus: quæ sunt qualitas, quantitas et ubi: loco cuius ponit locum, quia nihil aliud significat esse ubi, nisi esse in loco; et moveri secundum locum, nihil est aliud quam moveri secundum ubi. Non enim motus secundum locum attribuitur subjecto loco, in quo est locus, sed ei quod est in loco.

2377. — Attendendum est autem quod prætermittere videtur tria genera, scilicet quando, situm et habere. Cum enim Quando significet esse « in tempore, » tempus autem sit numerus motus, ejusdem rationis est non esse motum in genere quando, et non esse motum in genere actionis et passionis, quæ significant aliququaliter ipsum motum. Positio vero non addit supra Ubi, nisi ordinem partium determinatum, qui nihil aliud est quam determinata relatio partium adinvicem. Habitus etiam importat habitudinem indumenti ad indutum. Et sic ejusdem rationis videtur esse quod non sit motus in situ et habere, et quod non sit in ad aliquid.

2378. — Deinde cum dicit « secundum substantiam »

Probat propositum. Et circa hoc tria facit. Primo ostendit *quod non sit*

motus in substantia. Secundo quod non sit motus in ad aliquid, ibi, « Neque ad aliquid. » Tertio quod non est motus in agere et pati, ibi, « Neque facientis et patientis. » Ostendit ergo primo, quod secundum substantiam non potest esse motus, quia motus est mutatio de subjecto in subjectum. Duo ergo subjecta inter quæ est motus, sunt contraria aut media. Cum igitur substantiæ nihil sit contrarium, relinquitur quod secundum substantiam non possit esse motus, sed generatio et corruptio tantum, quorum termini sunt oppositi secundum contradictionem, et non secundum contrarietatem, ut supra dictum est.

2379. — Videtur autem hoc quod dictum est « substantiæ nihil est contrarium, » falsum esse, cum ignis manifeste appareat contrarius aquæ: et cum Aristoteles in primo de Cælo probaverit quod cælum non est corruptibile, quia non habet contrarium; alia vero corpora quæ sunt corruptibilia, contrarium habent.

2380. — Dixerunt igitur quidam, quod toti substantiæ compositæ, non est aliquid contrarium, quia oportet contrariorum esse unum subjectum; sed formæ substantiali nihil prohibet esse contrarium. Dicebant enim quod calor est forma substantialis ignis. — Hoc autem non potest esse verum, quia formæ substantiales non sunt sensibiles per se. Et iterum manifestum est quod calor et frigus in aliis corporibus sunt accidentia. Quod autem est in genere substantiæ, nulli potest accidens esse.

2381. — Unde alii dixerunt, quod calor et frigus non sunt formæ substantiales ignis et aquæ, sed tamen eorum formæ substantiales sunt contrariæ, et recipiunt magis et minus, et sunt quasi mediæ inter substantiam et accidens. — Sed hoc omnino irrationabiliter dicitur. Nam, cum forma sit principium speciei, si formæ ignis et aquæ non sunt vere substantiales, neque ignis et aqua sunt veræ species

in genere substantiæ. Non est igitur possibile quod inter substantiam et accidens sit aliquod medium: tum quia sunt diversorum generum, inter hujusmodi autem non cadit medium, ut supra in decimo ostensum est: tum quia etiam definitiones substantiæ et accidentis immediatæ sunt. Est enim substantia ens per se; accidens vero ens per se non est, sed in alio.

2382. — Dicendum est ergo quod nec formæ substantiales possunt esse contrariæ, quia contraria sunt extrema quædam cujusdam determinatæ distantia, et quodammodo continuæ, cum sit motus de uno contrario in aliud contrarium. Unde in illis generibus in quibus talis distantia continua et determinata non invenitur, non potest contrarium inveniri. Sicut patet in numeris. Distantia enim numerorum adinvicem non intelligitur secundum aliquam continuitatem, sed secundum additionem unitatum. Unde numerus numero non est contrarius. Et similiter nec figura figuræ.

2383. — Eodem autem modo est in substantiis; quia ratio cujuslibet speciei constituitur in quodam determinato indivisibili. Sed cum forma sit differentiæ principium; si formæ substantiales non sunt adinvicem contrariæ, sequitur quod non sit contrarietas in differentiis; cum tamen supra ostensum sit, quod genus dividitur in contrarias differentias.

2384. — Dicendum est igitur quod forma substantialis secundum quod in se consideratur, constituit speciem in genere substantiæ: secundum autem quod una forma habet sibi intellectam privationem alterius formæ, sic diversæ formæ sunt contrariarum differentiarum principia. Nam privatio quodammodo contrarium est. Et per hunc modum opponuntur animatum et inanimatum, rationale et irrationale et hujusmodi.

2385. — Deinde cum dicit « neque ad »

Ostendit non per se esse motum in

genere ad aliquid, sed solum per accidens. Sicuti enim aliquid movetur per accidens, quando non fit motus in eo, nisi quodam altero moto; ita et in aliquo dicitur esse motus per accidens, quando non fit motus in eo, nisi quodam altero moto. Hoc autem invenimus in genere ad aliquid; quod nisi aliquid alterum permutetur, non verum est dicere quod in eo fiat permutatio, sicut non fit de æquali inæquale, non facta permutatione secundum quantitatem. Et similiter non fit de dissimili simile, nisi facta permutatione secundum qualitatem. Videmus etiam quod unum relativorum dicitur permutari facta permutatione circa alterum; sicut alterum per se manens de sinistro fit dextrum, altero secundum locum permutato. Relinquitur igitur quod in ad aliquid non est motus nisi per accidens.

2386. — Deinde cum dicit « neque facientis »

Ostendit, quod *neque in agere et pati sit motus*: et hoc quatuor rationibus: quarum prima talis est. Agere et pati sunt motus, et significant motum. Si igitur in agere et pati esset motus, sequeretur, quod motus sit alicujus motus, et generatio generationis, et permutatio permutationis. Sed hoc est impossibile; ergo, et hoc quod in agere et pati sit motus. Quod autem impossibile sit motum esse motus, sic ostendit. Motum enim esse motus contingit dupliciter: aut ut ejus quod movetur, aut ut termini. Ejus quidem quod movetur: sicut dicimus motum esse hominis, quia homo movetur, quia ex albo in nigrum permutatur. Unde et similiter motus movebitur, et aut calefiet, aut infrigidabitur, aut mutabitur secundum locum, aut augebitur. Hoc autem est impossibile; quia motus non potest esse subjectum caloris aut frigoris, aut alicujus hujusmodi. Relinquitur igitur quod non contingat motum esse motus sicut subjecti.

2387. — Sed neque etiam sicut termini; ita scilicet quod aliquod subje-

ctum alterum permutetur de una specie permutationis in aliam, sicut homo permutatur de languore in sanitatem. Hoc enim est impossibile nisi per accidens.

2388. — Unde consequenter ostendit quod est impossibile per se, quia omnis motus est permutatio de uno in aliud. Et similiter generatio et corruptio est mutatio de uno in aliud, licet termini permutationis non sic opponantur in generatione et corruptione sicut in motu, ut supra dictum est. Si igitur sit aliqua permutatio de una permutatione in aliam, puta de sanatione in quamdam aliam permutationem, sequetur quod simul dum aliquid permutatur de sanitate in ægritudinem, permutetur de illa permutatione in aliam permutationem; quia adhuc uno extremorum permutationis existente, fit transmutatio de illo extremo in aliud. Et sic, si duæ transmutationes sunt extrema unius permutationis, sequetur, quod durante prima transmutatione, fiat transmutatio in aliam. Et sic simul, dum aliquid movetur de sanitate in ægritudinem, transmutabitur de sanatione in aliam transmutationem.

2389. — Sed hoc non videtur, nisi inquantum una mutatio succedit alteri. Contingit autem quod ad hanc mutationem qua aliquid movetur de sanitate in ægritudinem, succedat quævis alia mutatio; puta dealbatio, vel denigratio, mutatio secundum locum, vel quæcumque alia. Unde manifestum est, quod si aliquis languet per hoc quod movetur de sanitate in ægritudinem, quod ex hac mutatione permutari poterit in quamcumque aliam mutationem. Neque est mirum, quia poterit ex hac mutatione mutari ut in quiete. Contingit enim post hanc mutationem aliquem quiescere.

2390. — Sed cum omnis mutatio sit « in non contingens, » idest in oppositum, quod non contingit simul verum esse cum suo opposito, sequitur quod si permutatio sit de mutatione in mutationem, quod semper sit in oppo-

sitam mutationem quam appellat non contingentem. Et illa transmutatio in quam fit transitus, oportet quod sit de aliquo in aliquid. Quare non fiet transitus de permutatione languoris, nisi in oppositam mutationem quæ dicitur sanatio.

2391. — Et sic videntur duo contraria sequi: scilicet quod opposita permutatio fiat de una permutatione in quamcumque aliam, et quod non nisi in oppositam. Ex quo sequitur ulterius, quod simul dum mutatur aliquid ad unum oppositorum, mutetur in mutationem tamquam in aliud oppositum. Quod videtur impossibile: sequitur enim, quod simul intentio naturæ tendat in opposita. Non igitur est possibile, quod per se mutetur aliquid de una permutatione in aliam.

2392. — Sed per accidens hoc contingit; sicut aliquis permutatur ex reminiscencia in oblivionem, quia subiectum permutatur, quandoque ad unum terminum, quandoque ad alium: non quod sit intentio moventis ad hoc, quod simul dum permutatur in unum, intendat tendere in aliud.

2393. — Deinde cum dicit « et adhuc »

Secundam rationem ponit, quæ talis est. Si permutatio sit permutationis, sicut terminus termini, vel generatio generationis, necesse erit quod ad permutationem non perveniatur nisi per aliam permutationem, sicut ad qualitatem non pervenitur nisi per alterationem præcedentem: et sic ad illam mutationem præcedentem non pervenitur, nisi per aliquam priorem mutationem: et ita procedetur in infinitum.

2394. — Quod esse non potest: quia si ponantur infinitæ permutationes hoc modo ordinatæ, quod una inducat ad aliam, necesse est priorem esse si posterior sit. Ponamus enim quod generationis simpliciter, quæ est generatio substantiæ, sit quædam generatio. Si ergo generatio simpliciter fiat quandoque et iterum ipsum fieri generationis

simpliciter aliquando fiebat, sequetur, quod nondum erat quod fit simpliciter: sed erat generatio secundum aliquid, secundum quod fit ipsa generatio generationis. Si itaque et hæc generatio aliquando fiebat, cum non sit abire in infinitum, et in infinitis non sit accipere primum, non erit devenire ad primum fieri. Si autem prius non est, neque posterius, ut supra dictum est: quare sequetur quod « non sit hæc bitum, » idest, id quod consequenter est. Et inde sequitur, quod nihil possit fieri neque moveri neque mutari: quod est impossibile. Non igitur possibile est quod mutationis sit mutatio.

2395. — Deinde cum dicit « adhuc ejusdem »

Tertiam rationem ponit, quæ talis est. Motus contrarii sunt ejusdem subjecti, etiam quies et motus, et etiam generatio et corruptio; quia opposita nata sunt fieri circa idem. Si igitur aliquid subjectum transmutetur de generatione in corruptionem, simul dum generatur, transmutabitur ad corruptionem; quod est transmutari ad non esse; nam corruptionis terminus est non esse. Quod autem transmutatur ad non esse, corrumpitur. Sequitur igitur, quod aliquid simul dum fit corrumpatur.

2396. — Sed hoc non potest esse. Neque enim dum aliquid fit corrumpitur, neque statim postea corrumpitur. Cum enim corruptio sit de esse in non esse, oportebit id quod corrumpitur esse. Et sic oportet inter generationem quæ est mutatio ad esse, et corruptionem quæ est mutatio ad non esse, invenire quietem mediam. Et sic non est mutatio de generatione in corruptionem.

2397. — Deinde cum dicit « adhuc oportet »

Quartam rationem ponit; quæ talis est. In omni, quod generatur, oportet duo inveniri, quorum unum est materia ejus quod fit, et aliud ad quod terminatur generatio. Si ergo generetur generatio, oportet quod generatio et

motus habeant materiam talem, quale est alterabile corpus, aut anima, aut aliquid hujusmodi: sed hujus materiam non est assignare generationi et motui.

2398. — Similiter etiam oportet in generatione esse aliquid ad quod terminatur mutatio; quia oportet aliquam partem, scilicet materiam ejus quod generatur, esse motam ex hoc in hoc: et hoc in quod terminatur motus, non contingit esse motum, sed terminum motus. Non enim hujusmodi permutationis quæ est disciplinatio, est aliqua alia disciplinatio quæ ad eam terminetur, quæ sit disciplina disciplinationis. Quare relinquitur quod non sit generatio generationis.

2399. — Deinde cum dicit « quoniam autem »

Concludit principale intentum; dicens, quod quia motus non potest esse neque in genere substantiæ, neque in ad aliquid, neque in agere et pati, relinquitur quod motus sit secundum quale et quantum et ubi. In his enim generibus contingit esse contrarietatem quæ est inter terminos motus, ut ostensum est.

2400. — Sed quia qualitas quodque dicitur de forma substantiali, subjungitur quod cum motus dicitur esse in quali, non intelligitur significare substantiam secundum quod differentia substantialis prædicatur in eo quod quale; sed de quali secundum quod dicitur aliquid pati, vel impassibile esse. Non enim est proprie alteratio nisi secundum passibiles qualitates, ut in septimo Physicorum probatur.

2401. — Deinde cum dicit « immobile autem »

Ostendit *quot modis dicitur immobile.* Et ponit tres modos: quorum *primus* est, quod immobile dicitur id quod omnino est impossibile moveri, sicut Deus est immobilis.

2402. — *Secundus* modus est secundum quod dicitur immobile, id quod

vix non potest moveri, sicut saxum magnum.

2403. — *Tertius* modus est secundum quod dicitur immobile id quod natum est moveri, sed tunc non possit moveri. quando natum est, et ubi na-

tum est moveri, et sicut natum est moveri. Et hoc solum immobile dicitur proprie quiescere, quia quies est contraria motui. Unde oportet quod quies sit privatio motus in susceptivo motus.

LECTIO XIII.

Nonnullos circa motum, et præcipue localem, terminos exponit; videlicet simul, seorsum, tangi, medium, contrarium, consequenter, habitum et continuum.

C. XIII. Simul autem secundum locum quæcumque in uno loco primo. Et seorsum quæcumque in alio. Tangi autem quorum ultima sunt simul. Intermedium autem in quod natum est prius pervenire quod permutatur quam in quod ultimum permutatur secundum naturam continue permutans. Contrarium, secundum locum et secundum rectum plurimum distans. Consequenter autem est, quo post principium ente positione, aut specie, aut aliter qualiter determinato, nihil intermedium est eorum, quæ in eodem genere, et cujus consequenter est, ut inæ lineæ, aut unitates unitatis, aut domus domus: aliud autem nihil prohibet intermedium esse: quod enim consequenter alicujus, consequenter et posterius aliquid. Non enim unum consequenter duorum, neque nova luna secundæ. Habitum autem quodcumque cum consequenter ens tangit. Quoniam omnis

permutatio in oppositis, hæc autem contraria et contradictio, contradictio- nis autem nullum intermedium, palam, quod in contrariis intermedium. Continuum autem, quod quidem habitum aliquid. Dico autem continuum, cum idem fuerit et unum utriusque terminus quibus tangunt et continent.

Quare palam quod continuum in his fit, ex quibus unum aliquid natum est fieri secundum contactum. Et quia primum quod consequenter, palam: quod enim consequenter, non tangit. Hoc autem consequenter: et si continuum, tangit. Si autem tangit, nondum continuum. In quibus autem non est tactus, non est connascentia in his: quare non est punctum huic unitati. His quidem enim inest tangi, his autem non, sed ad consequenter: et horum quidem intermedium aliquid, horum autem non.

2404. — *Notificat quæ circumstant motum, et præcipue motum localem. Et primo notificat ea.* Secundo inducit quædam corollaria ex dictis, ibi, «Quare «palam.» Dicit ergo primo, quod simul secundum locum dicuntur quæcumque sunt in «uno loco primo,» idest proprio. Si enim aliqua sunt in uno loco communi, non propter hoc dicuntur esse simul: sic enim omnia, quæ continentur cæli ambitu, dicerentur esse simul.

2405. — Seorsum autem dicuntur quæcumque sunt in alio et alio loco.

2406. — Tangi autem adinvicem dicuntur, quorum ultima sunt simul; puta duo corpora quorum superficies conjunguntur.

2407. — Medium autem inter duo est, in quod id quod continuo permutatur, natum est prius pervenire quam in ultimum. Sicut si motus continuus de A in C, prius veniet in B, id quod mutatur, quam in C.

2408. — Contrarium vero secundum locum est, quod est plurimum distans secundum rectam lineam. Non enim distantia plurima potest mensurari secundum lineam curvam, eo quod inter duo puncta possunt designari infinitæ decisiones circulorum dissimiles. Sed inter duo puncta non potest esse nisi una linea recta. Mensuram autem oportet esse certam et determinatam. Plurimum autem distans in locis invenitur secundum naturam sursum et deorsum, quæ sunt medium et extremum mundi.

2409. — Consequenter autem dicitur quod est post aliquod primum principium; sive attendatur ordo se-

cundum positionem, sive secundum speciem, sicut binarius est post unitatem, sive qualitercumque aliter. Adhuc autem oportet quod nihil ejusdem generis sit medium inter id quod est consequenter et id cui consequenter est. Sicut lineæ sunt consequenter alicui lineæ, et unitates alicui unitati, et domus alicui domui consequenter. Sed nihil prohibet inter duo, quorum unum se habet consequenter ad alterum, esse aliquid medium alterius generis; puta si inter duas domos sit unus equus medius. — Et ad manifestandum præmissam divisionem subjungit, quod illud quod dicitur consequenter, oportet quod sit consequenter respectu alicujus, et quod sit aliquod posterius. Unum enim non se habet consequenter ad duo, cum sit prius, neque nova luna ad secundam, sed e converso.

2410. — Deinde dicit quod habitum dicitur illud quod est consequenter et tangit; puta si duo corpora sint ordinata, quorum unum alterum tangat.

2411. — Deinde dicit quod, cum omnis permutatio sit inter opposita, et opposita inter quæ est permutatio sint contraria et contradictoria, ut ostensum est; et cum contradictionis nullum sit medium: manifestum est quod inter sola contraria oportet esse medium, cum medium sit inter extrema motus, ut ex definitione superius posita patet. Hoc autem bene inducit. Quia enim dixerat quod consequenter sunt, inter quæ non est medium, conveniens fuit ut ostenderetur inter quæ potest esse medium.

2412. — Deinde ostendit quid sit continuum: et dicit, quod continuum addit aliquid supra habitum. Et dicit quod continuum est cum utriusque eorum, quæ se tangunt, et quæ simul sunt, sit unus et idem terminus, sicut partes lineæ continuantur ad punctum.

2413. — Deinde cum dicit « quare » palam »

Inducit tria corollaria ex præmissis. Quorum primum est, quod continuum est in illis ex quibus natum est fieri unum secundum contactum. Et hoc ideo est, quia continuum requirit identitatem termini.

2414. — *Secundum* corollarium est, quod inter ista tria, consequenter, contactum et continuum, prius et communius est quod est consequenter. Non enim omne quod est consequenter tangit, sed omne quod tangit est consequenter. Oportet enim contacta secundum positionem esse ordinata, et nihil eorum esse medium. Et similiter tangens est prius et communius ens quod continuum; quia si est continuum, est necesse quod tangat. Quod enim est unum, necesse est esse simul; nisi forte intelligatur in hoc, quod est esse simul, pluralitas. Sic enim continuum non esset contactum. Sed eo modo quo id quod est unum est simul, necesse est continuum esse tangens. Sed non sequitur, si tangit, quod sit continuum; sicut non sequitur quod si aliqua sunt simul, quod sint unum. Sed in quibus non est contactus « non est nascentia, » idest naturalis conjunctio, quæ est proprie continuorum.

2415. — *Tertium* corollarium est, quod punctus et unitas non sunt idem, ut Platonici posuerunt, dicentes quod punctum est unitas habens positionem. Et quod non sint idem, patet ex duobus. Primo quidem, quia secundum puncta est contactus, non autem secundum unitates, sed consequenter se habent adinvicem. — Secundo, quia inter duo puncta semper est aliquid medium, ut probatur in sexto Physicorum. Sed inter duas unitates necesse non est aliquid esse medium.

LIBER DUODECIMUS

SUMMA LIBRI. DE SUBSTANTIA SENSIBILI. DE SUBSTANTIA IMMOBILI. DE
UNIVERSI BONITATE.

LECTIO I.

*In hac scientia speculationem esse de substantia, ex antiquorum
etiam opinionibus ostenditur.*

C. I. De substantia quidem theoria est.
Nam substantiarum principia et causæ
quæruntur.

20 Quod si totum quoddam omne, sub-
stantia est prima pars. Et si eo
quod consequenter, et ita primum sub-
stantia, deinde qualitas, aut quantitas.

Similiter autem nec entia nihil est
simpliciter dicere hæc, sed qualitates
et motus. Aut non album et non re-
ctum, dicimus enim esse et hoc, puta
est non album.

Amplius nihil aliorum separabile.

Testantur autem et antiqui opere.
Nam substantiæ quærebant principia
et elementa et causas. Qui quidem
nunc, substantias universalialia magis
ponunt. Nam genera universalialia, quæ
dicunt principia et substantias esse
magis, propter logice inquirere. Qui
vero antiquitus, particularia, ut i-
gnem et terram, sed non commune
corpus.

SYNOPSIS

(Lect. I, II, III.)

Posito procemio, 1-68, incipit prosequi scientiam præfatam.

(ostendit quid priores philosophi de causis rerum tradiderunt 69-272.)

veritatem hujus scientiæ incipit prosequi 273-2663.

(determinat ea quæ pertinent ad considerationem universalis veritatis 274-337.)

incipit inquirere veritatem de omnibus quæ ad considerationem hujus scientiæ per-
(procedit modo disputativo 338-528.) | tinent 338-2663.

procedit demonstrative 529-2663.

(dicit de quibus est consideratio hujus scientiæ 529-748.)

incipit determinare de rebus quas scientia ista considerat 749-2663.

(distinguit intentiones nominum quæ in hujus scientiæ consideratione cadunt
| 749-1143.)

incipit determinare de rebus quæ sub consideratione hujus scientiæ cadunt
| 1144-2663.

(ostendit per quem modum hæc scientia debet determinare de ente 1144-1244.)

incipit determinare de ente 1245-2663.

(determinat de ente inquantum ens 1245-2145.)

accedit ad tractandum de substantiis separatis specialiter 2146-2663.

(recolligit ea quæ præcedunt considerationem substantiæ 2146-2415.)

recolligit ea quæ ad considerationem substantiæ pertinent 2416-2663.

ad hanc scientiam pertinet considerare de substantia 2416-2423.

intentum 2416.

probat 4 modis 2417-2423.

incipit de substantiis determinare 2424-2663.

dividit substantiam 2424-2427.

determinat de præmissis substantiis 2428-2663.

de substantia sensibili 2428-2487.

inquirat principia substantiæ sensibilis 2428-2454.

inquirat de materia 2428-2440.

determinat veritatem 2428-2436.

materiam esse in sensibilibus 2428-2435.

materiam esse in sensibilibus 2428-2431.

materiam esse in sensibilibus 2428-2430.

cujusmodi ens sit materia 2431.

determinat de materia secundum veritatem 2432-2435.

solvit dubitationem 2432-2434.

quomodo antiqui quid simile dixerunt 2435.

quomodo diversimode in diversis invenitur 2436.

solvit dubitationem 2437-2440.

de forma 2441-2454.

de forma secundum se 2441-2445.

formam esse principium 2441.

non generari 2442-2443.

formam acquirunt res ex agentibus similibus 2444-2445.

de forma per comparisonem ad substantiam compositam 2446-2454.

dividit substantiam in materiam — formam — compositum 2446.

quasdam formas non esse præter substantiam compositam
| 2447-2449.

formas universales non esse præter substantiam compositam
propositum 2450-2453. | 2450-2454.

excludit rationem propter quam Plato ponebat ideas sepa-
| ratas 2454.

utrum sint eadem principia substantiarum et aliorum generum
| [vide lect. IV].

2416. — Postquam Philosophus in præcedenti libro recollegerat quæ ante dicta erant tam in hoc libro quam in libro Physicorum de entibus imperfectis, in hoc libro *intendit recolligere quæ dicta sunt de ente simpliciter, id est de substantia*, tam in septimo et in octavo hujus, quam etiam in primo Physicorum, et addere id quod deest ad complendam considerationem de substantiis. Et dividit in partes duas. In prima ostendit *quod ad istam scientiam pertinet considerare præcipue de substantia*. In secunda de substantia determinat, ibi, « Substantiæ verò tres. » Circa primum duo facit. Primo *proponit quod intendit*; dicens quod in hac scientia « est theoria, » idest consideratio principalis de substantia. Nam cum ista scientia, utpote prima, et quæ sapientia dicitur, principia prima entium inquirat, necesse est quod in hac scientia inquirantur principaliter principia et causæ substantiarum. Nam ista sunt principia entium prima. Quomodo autem differant principium et causa, in quinto habitum est.

2417. — « Etenim et si »

Probat propositum quatuor modis. Primo per hoc quod substantia est prior aliis entibus. Unde scientia prima, de primo ente debet principaliter determinare. — Quod autem substantia sit prima inter omnia entia, manifestat per simile in rebus sensibilibus, in quibus invenitur ordo inter aliqua dupliciter. Uno modo secundum quod partes alicujus totius habent ordinem adinvicem, sicut in animali pars prima est cor, et in domo fundamentum. Alio modo secundum quod aliqua sunt consequenter se habentia, ex quibus non fit unum vel continuitate vel contactu. Sicut in exercitu dicitur prima acies, et secunda acies. Sicut igitur in aliquo toto est aliqua prima pars, et sicut iterum in his quæ consequenter se habent, est aliquod primum, ita substantia est primum inter omnia alia entia. Et hoc est quod dicit, « Quod si omne, » idest

universitas entium sit quoddam totum, substantia est prima pars, sicut fundamentum in domo. Et si entia se habent sicut ea quæ sunt consequenter, ita etiam substantia erit primum, et deinde quantitas, et qualitas, et alia genera.

2418. — Averrois autem non attendens hoc secundum similitudinem dici, quia consideravit non posse cadere in alicujus mentem, quod omnia alia genera entium essent sicut partes unius totius continui, divertit a plano sensu literæ in aliam expositionem, dicens per hæc duo Aristotelem intendisse duplicem habitudinem quam contingit opinari in entibus; scilicet vel quod habeant se sicut ea quæ sunt unius naturæ et unius generis, quod esset si ens esset commune genus eorum vel qualitercumque communitatem habens ad ea. Et hoc intelligit cum dicit « Si ut totum quoddam. » Vel quod habeant se adinvicem sicut quæ in nullo communi conveniunt. Et hoc intellexit cum dixit, « Et si in eo quod consequenter etc. » Utrolibet enim modo sequitur quod substantia sit prior aliis entibus.

2419. — Deinde cum dicit « simili liter autem »

Secundo modo probat idem; dicens, quod quantitas et qualitas et hujusmodi non sunt simpliciter entia, ut infra dicetur. Nam ens dicitur quasi esse habens, hoc autem solum est substantia, quæ subsistit. Accidentia autem dicuntur entia, non quia sunt, sed quia magis ipsis aliquid est; sicut albedo dicitur esse, quia ejus subjectum est album. Ideo dicit, quod non dicuntur simpliciter entia, sed entis entia, sicut qualitas et motus.

2420. — Nec est mirum, si accidentia dicuntur entia, cum non sint simpliciter entia, quia etiam privationes et negationes dicuntur quodammodo entia, sicut non album et non rectum. Dicimus enim quod non album est; non quia non album esse habeat, sed quia subjectum aliquod est albedine privatum. — Hoc igitur commune est inter

accidentia et privationes, quia de utrisque dicitur ens ratione subjecti. Sed in hoc differunt, quia subjectum secundum accidentia habet esse aliquale, secundum vero privationes non habet esse aliquale, sed est deficiens ab esse.

2421. — Sic igitur, cum accidentia non sint simpliciter entia, sed solum substantiæ, hæc scientia, quæ considerat ens inquantum est ens, non considerat principaliter accidentia, sed substantias.

2422. — Deinde cum dicit « amplius » nihil »

Tertio modo probat, quia scilicet alia entia non possunt separari a substantia. Accidentia enim non possunt esse nisi in subjecto. Et ideo in consideratione substantiæ includitur consideratio accidentium.

2423. — Deinde cum dicit « testantur autem »

Quarto probat idem, dicens, quod

etiam philosophi antiqui testantur ipso facto, quod philosophi consideratio est de substantiis; quia quærentes causas entis, quærent causas substantiæ solum. Et hoc fecerunt et quidam moderni, sed tamen differenter. Non enim quærebant principia et elementa et causas eodem modo, sed diversimode. Nam moderni, scilicet Platonici, dicunt universalialia magis esse substantias quam particularia. Dicunt enim, genera, quæ sunt universalialia, magis esse principia et causas substantiarum quam particularia. Et hoc ideo, quia logice inquirebant de rebus. Universalialia enim, quæ secundum rationem sunt abstracta a sensibilibus, credebant etiam in rerum natura abstracta fore, et principia particularium. Sed antiqui philosophi ut Democritus et Empedocles, posuerunt substantias et principia rerum esse particularia, ut ignem et terram; non autem hoc commune, quod est corpus.

LECTIO II.

Dividitur substantia in sensibilem et immobilem, eaque in corruptibilem ac sempiternam; et quænam sit utriusque sensibilis substantiæ materia ostenditur.

30 Substantiæ vero tres sunt. Una quidem sensibilis, cujus alia quidem sempiterna, alia corruptibilis, quam omnes confitentur, ut plantæ et animalia. Sempiterna autem cujus elementa necesse est accipere, sive unum sive multa. Alia vero immobilis. Hanc dicunt quidam separabilem esse. Hi quidem in duo dividendes, alii in unam naturam species ponentes et mathematica, alii horum mathematica solum. Illæ quidem naturales, cum motu enim sunt. Et hæc alterius, si nullum illis principium commune est.

C. II. Sensibilis vero substantia est mutabilis. Si autem mutatio est ex oppositis aut mediis, sed oppositis non omnibus (non album enim vox) sed ex contrario, necesse subesse quid mutabile in contrarietatem. Non enim contraria transmutantur. Amplius hoc quidem manet, aliud vero contrarium non manet. Est igitur aliquid tertium præter contraria, materia.

10 Si itaque transmutationes sunt quatuor, aut secundum quid, aut secundum qualitatem, aut secundum quantitatem, aut ubi: generatio quidem simpliciter aut corruptio secundum hoc, et augmentum et decrementum quæ secundum quantitatem, alteratio autem quæ secundum passionem, latio autem quæ secundum locum: in contrarietates utique sicut erunt eas, quæ secundum unumquodque transmutationes, ne-

cesse itaque transmutari materiam potentem ambo.

Quoniam autem duplex est ens, transmutatur omne ex potentia ente in actu ens: ut puta ex potentia albo, in actu album. Similiter autem in augmento et decremento. Quare non solum secundum accidens contingit fieri ex non ente, sed ex ente fiunt omnia. Potentia quidem ente, ex non ente vero actu.

Et hoc est Anaxagoræ unum. Dignius est enim quam simul omnia. Et 20 Empedoclis mixtura et Anaximandri, vel ut Democritus ait, simul erant omnia potentia, actu vero minime. Quare materiam utique erant tangent.

Omnia vero materiam habent quæcumque transmutantur, sed aliam: et sempiternorum, quæcumque non generabilia, mobilia autem latatione. Verum non generabilem habent, sed unde et quo.

Dubitabit autem utique aliquis, ex quali non ente est generatio. Triplaciter enim non ens. Si itaque est aliquid potentia, attamen non ex quocumque, sed alterum ex altero. Neque sufficiens, quia simul res omnes. Differunt enim materia. Quoniam quare infinita facta sunt, sed non unum? 30 Intellectus enim unus. Quare si materia una, illud factum esset actu, cujus materia erat potentia.

2424. — Postquam ostendit quod consideratio philosophi principaliter de substantiis est, hic incipit de substantiis determinare: et dividit in partes duas. In prima dividit substantiam. In secunda de partibus divisionis determinat, ibi, «Sensibilis vero substantia.» Dicit ergo primo, quod tres sunt substantiæ. Una quidem est sensibilis, quæ

in duo genera dividitur. Nam substantiarum sensibilium quædam sunt sempiternæ, scilicet corpora cælestia, quædam vero sunt corruptibiles. Substantia vero sensibilis et corruptibilis nota est omnibus, sicut sunt plantæ et animalia.

2425. — Sed «alia substantia sensibilibis,» scilicet sempiterna, est cujus principia quærere intendimus in hoc

libro; scilicet si unum sit eorum principium vel multa. Hoc enim inquitur considerando de substantiis separatis, quæ sunt principia moventia et fines corporum cælestium, ut infra patebit. Ponit autem hic large elementa loco principiorum. Nam elementum proprie non est nisi causa intrinseca.

2426. — *Tertium vero genus* est substantiæ immobilis, quæ non est sensibilis. Et hæc non est omnibus manifesta, sed quidam ponunt eam esse separabilem a sensibilibus. Quorum opinio diversificatur. Quidam enim dividunt substantiam separabilem in duo genera: scilicet in species, quas vocant ideas, et mathematica. Sicut enim invenitur secundum rationem duplex modus separationis: unus quo separantur mathematica a materia sensibili, alius quo separantur universalia a particularibus: ita et secundum rem ponebant et universalia esse separata, quæ dicebant species, et etiam mathematica. — Sed quidam hæc duo, scilicet species et mathematica, in unam naturam reducebant. Utrique igitur hi erant Platonici. Sed alii, scilicet Pythagorici, non ponebant species, sed solum mathematica.

2427. — Inter hæc autem tria genera substantiarum hoc differt: quia substantiæ sensibiles, sive sint corruptibiles sive perpetuæ, pertinent ad considerationem naturalis philosophiæ, quæ determinat de ente mobili. Hujusmodi enim substantiæ sensibiles sunt in motu. Substantia autem separabilis et immobilis pertinet ad considerationem alterius scientiæ, et non ad eandem, si tamen nullum principium sit commune utrisque substantiis: quia si in aliquo convenient, pertinebit utrumque substantiarum consideratio ad illam scientiam, quæ illud commune considerat. Et ideo naturalis scientia considerat solum de substantiis sensibilibus, in quantum sunt in actu et in motu. Et ideo tam de his etiam quam de substantiis immobilibus considerat hæc scientia, in quantum communicant in hoc quod sunt entia et substantiæ.

2428. — Deinde cum dicit « sensibilis vero »

Determinat de præmissis substantiis. Et primo de substantia sensibili. Secundo de substantiis immobilibus, ibi, « Sed quoniam tres sunt. » Prima dividitur in duas. In prima inquitur principia substantiæ sensibilis. In secunda inquitur utrum sint eadem principia substantiæ et aliorum generum, ibi, « Causæ vero et principia. » Circa primum duo facit. Primo inquitur de materia. Secundo de forma, ibi, « Tres vero causæ et tria principia. » Circa primum duo facit. Primo determinat veritatem de materia. Secundo solvit dubitationem, ibi, « Dubitabit autem aliquis ex quo. » Circa primum duo facit. Primo enim manifestat materiam esse in sensibilibus, et quale ens sit. Secundo, quomodo diversimode invenitur in diversis substantiis sensibilibus, ibi, « Omnia vero materiam habent. » Circa primum duo facit. Primo quod dictum est. Secundo solvit argumentum ex quo aliqui antiqui negaverunt generationem, ibi, « Quoniam autem duplex. » Circa primum duo facit. Primo ostendit materiam esse in sensibilibus. Secundo vero ostendit quale ens sit materia, ibi, « Si itaque transmutationes. » Dicit ergo primo, quod substantia sensibilis est mutabilis, ut dictum est. Omnis autem mutatio est ex oppositis, aut ex mediis, ut supra ostensum est. Non autem est mutatio ex quibuscumque oppositis: fit enim album ex non albo, non tamen ex quolibet non albo: nam vox est non album; sed corpus non fit album ex voce, sed ex non albo, quod est nigrum vel medium. Et ideo dicit quod mutatio fit ex opposito, quod est contrarium. — Nec est instantia de substantia in qua fit mutatio, cum tamen substantiæ nihil sit contrarium; quia in substantia est privatio, quæ quodammodo computatur inter contraria, ut in decimo ostensum est.

2429. — Quia igitur omnis mutatio est de contrario in contrarium, necesse

est subesse aliquid subjectum, quod possit mutari de contrario in contrarium. Et hoc Philosophus probat dupliciter. Primo quidem, quia unum contrariorum non transmutatur in alterum; non enim ipsa nigredo fit albedo. Unde, si debeat fieri transmutatio de nigro in album, oportet aliquid esse præter nigredinem quod fiat album.

2430. — Alio modo probat idem ex hoc, quod in qualibet transmutatione invenitur aliquid manens; sicut in transmutatione, quæ est de nigro in album, corpus manet; aliud vero, scilicet contrarium, ut puta nigrum, non manet. Unde manifestum est, quod materia est aliquid tertium præter contraria.

2431. — Deinde cum dicit « si itaque »

Ostendit *cujusmodi ens sit materia*; et dicit, quod transmutationes sunt quatuor: generatio quidem et corruptio simplex secundum substantiam; et augmentum et diminutio secundum quantitatem; alteratio secundum passionem, quæ est tertia species qualitatis; « latio, » idest loci mutatio, secundum ubi. Et manifestum est, quod omnes istæ transmutationes erunt secundum contrarietates, quæ sunt secundum unumquodque horum generum: ut puta, alteratio in contrarietatem qualitatis; augmentum in contrarietatem quantitatis, et sic de aliis. Et ita, cum in qualibet transmutatione sit quoddam tertium præter contrarium, quod dicitur materia, necesse est, quod id quod transmutatur, sive subjectum transmutationis, quantum est de se, sit in potentia ad utrumque contrarium. Aliter enim non esset susceptivum utriusque, nec posset de uno in aliud transmutari. Sicut igitur corpus, quod transmutatur de albedine in nigredinem, inquantum est corpus, est in potentia ad utrumque, ita materia in generatione substantiæ, quæ est subjectum generationis et corruptionis, quantum est de se, est in potentia ad formam et privationem, nec

formam nec privationem, quantum est de se, actu habens.

2432. — Deinde cum dicit « quoniam autem »

Hic Philosophus *secundum veritatem determinat de ipsa materia*. Circa quod duo facit. Primo *solvit dubitationem*. Secundo ostendit quomodo aliqui antiqui dixerunt simile prædictæ solutioni, ibi, « Et hoc est Anaxagoræ. » Solvit autem hanc dubitationem antiquorum naturalium philosophorum, qui removebant generationem propter hoc, quod non credebant quod posset aliquid fieri ex non ente, quia ex nihilo fit nihil; nec etiam ex ente, quia sic esset antequam fieret.

2433. — Hanc ergo dubitationem Philosophus solvit, ostendendo qualiter aliquid fit ex ente et ex non ente; dicens, quod duplex est ens, scilicet ens actu, et ens potentia. Omne igitur, quod transmutatur, transmutatur ex ente in potentia in actu ens; sicut cum aliquid alteratur ex albo in potentia in actu album. Et similiter est in motu ipsius augmenti et decrementi; quia transmutatur aliquid de potentia magno vel parvo, in actu magnum vel parvum. Unde et in genere substantiæ fiunt omnia ex non ente et ente. Ex non ente quidem secundum accidens, inquantum fit aliquid ex materia subjecta privationi, secundum quam dicitur non ens. Sed per se fit aliquid ex ente, non autem in actu, sed in potentia, scilicet ex materia, quæ est ens in potentia, ut supra ostensum est.

2434. — Sciendum est autem, quod prædictæ positioni antiquorum naturalium negantium generationem et dicentium, quod generatio non est aliud quam alteratio, voluerunt obviare quidam posteriores, dicentes generationem esse per segregationem ab aliquo mixto et confuso.

2435. — Philosophus ergo tertio cum dicit « et hoc est »

Ostendit quod etiam omnes sic dicentes, aliquid simile prædictæ positioni

dicere voluerunt, sed non attingunt. Dicit ergo quod hoc, scilicet materia quæ est ens in potentia ad omnia, esse illud unum quod Anaxagoras posuit. Dicebat enim quod omne quod generatur ex aliquo, est in eo ex quo generatur. Et sic a principio omnia erant mixta in quodam uno, nesciens distinguere inter potentiam et actum. Sed dignius est ponere materiam, in qua omnia sunt in potentia, quam ponere omnia simul in actu, ut videtur ex verbis Anaxagoræ. Et hoc est quod Empedocles dixit, quod a principio omnia erant mixta et confusa per amicitiam, et postea lis segregavit. Et similiter Anaximander dixit, quod in uno confuso præexistebant omnia contraria. Et Democritus etiam dixit, quod omnia, quæ fiunt, prius erant in potentia, sed non in actu. Unde manifestum est, quod omnes isti philosophi tetigerunt quodammodo materiam, sed non perfecte ad eam pervenerunt.

2436. — Deinde cum dicit « omnia vero »

Ostendit, quod *non eodem modo materia est in omnibus substantiis sensibilibus*; dicens, quod quæcumque transmutantur, oportet quod habeant materiam, sed aliam et aliam. Ea enim quæ « transmutantur secundum substantiam, » idest quæ generantur et corrumpuntur, habent materiam, quæ est subjectum generationis et corruptionis; quæ scilicet de se est in potentia ad formas et ad privationes. Sed corpora cælestia, quæ sunt sempiterna et ingenerabilia, sed mobilia secundum locum, habent quidem materiam, sed non quæ est subjectum generationis, aut quæ sit in potentia ad formam et privationem, sed quæ est in potentia ad terminos motus localis qui sunt, unde incipit motus, et quo motus intendit.

2437. — Deinde cum dicit « dubium tabit autem »

Solvit quamdam dubitationem circa prædeterminata; dicens, quod aliquis

potest dubitare, cum generatio sit transmutatio de non ente in ens, ex quo non ente in ens fit generatio. Dicitur enim non ens tripliciter. Uno modo quod nullo modo est; et ex tali non ente non fit generatio, quia ex nihilo nihil fit secundum naturam. Alio modo dicitur non ens ipsa privatio, quæ consideratur in aliquo subjecto: et ex tali non ente fit quidem generatio, sed per accidens, inquantum scilicet generatio fit ex subjecto, cui accidit privatio. Tertio modo dicitur non ens ipsa materia, quæ, quantum est de se, non est ens actu, sed ens potentia. Et ex tali non ente fit generatio per se. Et hoc est quod dicit, quod si aliquod non ens est ens in potentia, ex tali, scilicet non ente, fit generatio per se.

2438. — Quamvis autem generatio fiat ex non ente quod est in potentia, non tamen fit quodlibet ex quocumque; sed diversa fiunt ex diversis materiis. Unumquodque enim generabilium habet materiam determinatam ex qua fit, quia formam oportet esse proportionatam materiæ. Licet enim materia prima sit in potentia ad omnes formas, tamen quodam ordine suscipit eas. Per prius enim est in potentia ad formas elementares, et eis mediantibus secundum diversas proportionales commixtionum est in potentia ad diversas formas: unde non potest ex quolibet immediate fieri quodlibet, nisi forte per resolutionem in primam materiam.

2439. — Et hoc est contra Anaxagoram qui posuit quod quodlibet fit ex quolibet. Nec ad hoc asserendum sufficit quod posuit omnia esse simul a principio. Oportet enim quod res differant in materia secundum quod diversis diversæ sunt materiæ. Quomodo enim essent facta infinita, et non unum tantum, si una esset materia omnium secundum positionem Anaxagoræ? Posuit enim Anaxagoras esse unum agens, scilicet intellectum. Unde et si materia est una, necesse est etiam quod factum sit unum, scilicet id ad quod materia erat in potentia. Ubi

enim est unum agens et una materia, necesse est esse unum factum, ut in decimo habitum est.

2440. — Hæc autem ratio procedit contra Anaxagoram inquantum ponebat intellectum indigere materia ad faciendum res. Si autem ponat primum

rerum principium intellectum, qui ipsam materiam producat, primum principium diversitatis rerum erit ex ordine apprehenso ab intellectu prædicto, qui secundum quod res diversas producere intendit, instituit materias diversas aptas diversitati rerum.

LECTIO III.

Formam minime generari, sed quodque compositum ab univoco fieri probat: hinc quomodo et quæ formæ separari ab his quorum sunt formæ, dicantur demonstrat.

Tres vero sunt causæ, et tria principia. Duo quidem contrarietates, cuius hoc quidem ratio et species, illud vero privatio: tertium vero materia.

C. III. Postea, quia nec fit materia nec species. Dico autem ultima. Omne 1070a namque transmutat aliquid et ex aliquo, et in quid. Et a quo quidem, primo movente; cuius vero, materia; in quod vero, species. In infinitum ergo sunt, si non solum æs sit rotundum, sed et ipsum rotundum, aut æs. Necesse est itaque stare.

Postea quia quæque ex univoco fit substantia. Nam et quæ natura sunt, substantia, et alia. Aut enim arte, aut natura sunt, aut fortuna, aut automato. Ars igitur principium est in alio. Natura autem principium in ipso. Homo 10 namque hominem generat. Reliquæ vero causæ horum privationes.

Substantiæ autem tres sunt. Materia quidem hoc aliquid substantia in apparere. Nam quæcumque sunt tactu et non connascentia, materia et subjectum. Natura vero hoc aliquid inquantum habitus quidam. Amplius, tertia quæ est ex his singularis, ut Socrates et Callias.

In quibusdam igitur hoc non est præter compositam substantiam, ut domus, si non est ars. Nec est generatio, nec corruptio horum, sed alio modo sunt et non sunt, ut domus quæ sine materia, et sanitas, et omne quod secundum artem. Sed siquidem, in eis quæ sunt natura. Quapropter non male Plato ait, quia species sunt quæcumque natura. Siquidem sunt species 20 aliæ horum, ut ignis, caro, caput. Omnia enim materia sunt, et ejus quæ maxime substantiæ ultima.

Moventes quidem igitur causæ, velut prius factæ existentes. Quæ autem ut ratio, simul. Quando enim sanatur homo, tunc etiam sanitas est, et figura æreæ sphaeræ simul et ærea sphaera. Si autem posterius aliquid manet, perscrutandum est. In quibusdam enim nihil prohibet, ut si est anima talis, non omnis, sed intellectus. Omnem namque, impossibile forsitan.

Palam itaque quod non oportet propter hoc esse ideas. Homo enim hominem generat, qui singularis aliquem. Similiter autem et in artibus. Medicinalis enim ars, ratio sanitatis 30 est.

2441. — Postquam Philosophus determinavit de materia, hic *determinat de forma*. Et circa hoc duo facit. Primo *determinat de ea secundum se*. Secundo per comparisonem ad substantiam compositam, ibi, « substantiæ autem tres » sunt etc. » Circa primum tria facit. Primo *proponit formam esse principium*; dicens, quod tres sunt causæ et tria principia substantiæ mutabilis. Duo enim sunt contraria: quorum unum « est » species, » idest forma, et aliud est privatio, quæ quodammodo est contra-

rium; tertium autem est materia. Jam enim ostensum est, quod in omni transmutatione oportet esse subjectum, et duo contraria. Unde necesse est quod in generatione substantiæ hæc requirantur.

2442. — Secundo ibi « postea quia » *Ostendit, quod forma non generatur*, sicut nec materia; dicens quod materia nec « species fit, » idest generatur. — Sed hoc intelligi oportet de ultima materia et de ultima forma. Nam ma-

teria aliqua generatur ; scilicet quæ est subjectum alterationis ; est enim substantia composita.

2443. — Quod autem nec forma ultima nec materia ultima generentur, sic probat. In omni transmutatione oportet esse aliquid subjectum transmutationis, quod est materia, et aliquid a quo transmutatur, quod est principium movens, et aliquid in quod transmutatur, quod est species et forma. Si ergo ipsa forma et materia generentur, puta si non solum generetur hoc totum, quod est æs rotundum, sed etiam ipsa rotunditas, et ipsum æs, sequetur quod tam forma quam materia habeant materiam et formam, et sic ibitur in infinitum in materiis et formis ; quod est impossibile. Necesse est itaque stare in generatione, ut scilicet ultima forma et ultima materia non generetur.

2444. — « Postea quia »

Tertio dicit, quod *res acquirunt formam ex agentibus similibus* ; dicens, quod quæcumque substantia fit « ex agente univoco, » idest simili secundum formam. Omnes enim substantiæ, quæ generantur, generantur aut a natura, aut ab arte, aut a fortuna, aut « automato, » idest casu, idest per se vano. Differt autem ars a natura, quia ars est principium agendi in alio, natura autem est principium actionis et motus in eo in quo est. Manifestum est autem, quod ea quæ generantur ab arte, fiunt ex sibi simili. Ædificator enim, per formam domus quam habet in mente, facit domum quæ est in materia. — Et idem etiam apparet in natura ; quia homo generat hominem. In quibusdam autem hoc non videtur. Non enim generantur ex sibi similibus in specie ; sicut calidum in corporibus inferioribus generatur a sole non calido. Sed licet non sit similitudo secundum speciem, oportet tamen esse aliquam similitudinem, sed tamen imperfectam ; quia materia inferiorum non potest pertingere ad perfectam similitudinem superioris agentis. Et cum

ita sit in his quæ fiunt ab arte et natura, manifestum est quod unumquodque generatur a suo simili.

2445. — Nam « reliquæ causæ, » scilicet fortuna et casus, sunt quasi defectus et privationes naturæ et artis. Nam fortuna est intellectus agens præter intentionem, et casus natura agens præter intentionem. Unde ea quæ fiunt a fortuna et casu, non assimilantur suis agentibus, cum fortuna et casus non sint causæ per se, sed per accidens : et ideo quodammodo animalia, quæ generantur ex putrefactione, videntur fieri casu, inquantum non fiunt ex sibi similibus secundum speciem. Neque etiam habent causam determinatam agentem in istis inferioribus, sed solum causam agentem superiorem.

2446. — Deinde cum dicit « substantiæ autem »

Determinat de forma per comparationem ad substantiam compositam ; et circa hoc tria facit. Primo dividit substantiam in materiam et formam et compositum, dicens quod substantiæ sunt tres. Materia, quantum ad id quod apparet, videtur esse substantia et hoc aliquid. Unde primi naturales solam materiam posuerunt esse substantiam. Et hoc ideo quia viderunt quod in artificialibus quæ fiunt per contactum, et non per naturalem unionem, sola materia et subjectum videtur esse substantia : nam formæ artificiales sunt accidentia. Item natura rei videtur esse substantia et hoc aliquid ; natura autem rei est in quam terminatur naturalis generatio, idest forma, quæ es quasi habitus quidam. Item tertia substantia est illa, quæ componitur ex materia et forma, sicut sunt singularia, ut Callias et Socrates.

2447. — Secundo ibi « in quibusdam »

Dicit, quod in aliquibus formis manifestum est, quod non sunt præter substantiam compositam ; sicut forma domus non est præter materiam. Forma

enim domus est accidens, et materia domus est substantia: accidens autem non est nisi in substantia.

2448. — Sed hoc dico, nisi accipiatur forma domus, « ut ars, » idest prout est in mente artificis. Sic enim est præter materiam. Sed harum formarum artificialium prout sunt in mente artificis, nec est generatio nec corruptio. Domus enim, quæ est sine materia in anima, et sanitas, et omnia hujusmodi, alio modo incipiunt esse et desinunt quam per corruptionem et generationem; scilicet per disciplinam, aut per inventionem.

2449. — Sed, si aliquæ formæ sunt præter substantiam compositam, hoc erit verum in formis naturalibus, quæ substantiæ sunt. Unde Plato non male dixit, « quod species, » idest formæ separatæ, sunt formæ quæ sunt per naturam. Dico autem quod non simpliciter bene dixit, sed si sunt species aliæ aliquæ ab istis sensibilibus, quæ sunt caro, caput et hujusmodi, quæ sunt materia ultima substantiæ particularis compositæ, quæ est maxime substantia.

2450. — Tertio ibi « moventes » quidem »

Ostendit, quod *formæ universales non sunt præter substantiam compositam*; et circa hoc duo facit. Primo *manifestat propositum*, assignans differentiam inter causas formales et causas moventes. Et dicit, quod causæ moventes præexistunt rebus factis. Et hoc necessarium est; quia causæ moventes sunt principia motus, qui terminatur ad rem factam. Sed causa formalis, quæ est causa quasi ratio rei, simul incipit esse cum re cujus est forma. Tunc enim incipit esse sanitas, quando homo sanatur; et tunc incipit esse figura sphaeræ æræ, quando fit sphaera ærea. Unde manifestum est, quod formæ non sunt separatæ a substantiis compositis; quia si essent separatæ, oporteret quod essent sempiternæ, cum non sint talium per se neque generatio, neque corruptio, ut ostensum est: et

sic præessent substantiis his, quarum sunt formæ.

2451. — Sed quamvis formæ non præexistant substantiis compositis, perscrutandum tamen est, si aliqua forma remaneat posterius, corrupta substantia composita. In quibusdam enim formis nihil prohibet quod remaneant post substantiam compositam. Puta, si dicamus animam esse talem. Non tamen omnis anima, sed solus intellectus. Forsitan enim impossibile est omnem animam esse talem, ut remaneat corrupto corpore; quia aliæ partes animæ non habent operationem sine organis corporeis, intellectus autem non operatur per organum. — Dicit autem, forsan, quia non erat præsentis intentionis hoc demonstrare, sed hoc pertinet ad scientiam de anima. Et sicut aliæ partes animæ ab intellectu non remanent post substantiam compositam, ita etiam nec aliæ formæ rerum corruptibilem.

2452. — Considerandum autem hanc sententiam esse Aristotelis de anima intellectiva quod non fuerit ante corpus, ut Plato posuit, neque etiam destruitur destructo corpore, ut antiqui naturales posuerunt, non distinguentes inter intellectum et sensum. Non enim excipit animam intellectivam a generalitate aliarum formarum, quantum ad hoc quod formæ non præexistunt substantiis compositis; sed solum quantum ad hoc quod non remanent post substantias compositas.

2453. — Ex quo etiam patet quod non potest hoc depravari, sicut quidam depravare conantur dicentes intellectum possibilem tantum, vel agentem tantummodo esse incorruptibilem. Tum quia ponunt intellectum, quem dicunt esse incorruptibilem, sive sit intellectus possibilis sive agens, esse quamdam substantiam separatam, et sic non est forma. Tum etiam quia si sit forma, sicut remanet corrupto corpore, ita etiam præexistit corpori. Et quantum ad hoc non esset differentia inter ponentes intellectum separatam esse for-

mam hominis, et ponentes species separatas esse formas rerum sensibilium. Quod Aristoteles hic excludere intendit.

2454. — « Palam itaque »

Secundo *excludit rationem propter quam ponebant ideas separatas*. Ad hoc enim dicebant Platonici esse necessarium ponere ideas, ut substantiæ particulares sensibiles ad earum similitudines formarentur. Sed hoc non est necessarium; quia in istis inferioribus invenitur causa sufficiens formationis

omnium eorum quæ fiunt. Nam agens naturale agit sibi simile. Homo enim generat hominem; non quidem universalis singularem, sed singularis singularem. Unde non est necessarium ponere hominem universalem esse separatum, a quo hic homo singularis formam speciei accipiat vel participet. Et similiter manifestum est in his quæ fiunt secundum artem; quia ars medicinalis est quædam ratio sanitatis et similitudo in anima, ut etiam supra ostensum est.

LECTIO IV.

Quænam et quot sint principia substantiarum generabilium et corruptibilium: quo pacto item eadem omnium vel diversa esse dicantur indicat.

C. IV. Causæ autem et principia alia aliorum sunt, ut est, aut ut non, si quis dicat universaliter et secundum proportionem, eadem omnium.

Dubitabit autem utique aliquis, utrum altera aut eadem sunt principia et elementa substantiarum, et eorum quæ sunt ad aliquid, et cuiuslibet categoriarum similiter.

Sed inconueniens, si eadem omnium:
b ex eisdem enim erunt quæ ad aliquid et substantia. Quomodo igitur hoc erit? Nam extra substantiam et alia prædicamenta, nihil est commune: prius autem est elementum, quam quorum est elementum. At vero neque substantia elementum est eorum quæ ad aliquid, neque horum aliquid substantiæ.

Amplius, quomodo contingit esse omnium elementa eadem? Nullum enim possibile esse elementorum cum ex elementis composito idem ut ei quod est BA, B, aut A. Nec etiam intellectualium elementorum, ut unum aut ens. Insunt enim ea singulis compositorum. Nihil igitur erit eorum nec substantia nec ad aliquid. Sed necessarium. Non sunt igitur omnium eadem elementa.

10 At, ut dicimus, est quidem ut est, est autem ut non: puta forsansensibilium corporum. Ut quidem species calidum, et alio modo frigidum privatio: materia vero quod potentia hæc primum secundum se: substantia vero, et hæc, et quæ ex his quorum sunt principia. Hoc autem siquidem ex calido et frigido fit unum, ut caro aut os. Alterum enim necesse est ab illis esse quod factum est. Horum igitur eadem elementa et principia, aliorum vero alia. Omnium autem ita quidem dicere non est, sed proportionaliter. Quem-
20 admodum si quis dicat quod principia sunt tria, species, et privatio, et materia. Sed horum unumquodque alte-

rum circa genus unumquodque est. Ut in colore album, nigrum, superficies, tenebræ, lumen, aer. Ex his autem dies et nox.

Quoniam autem non solum, quæ insunt causæ, sed et eorum, quæ extra, ut puta movens, palam quia alterum principium et elementum. Causæ vero ambo, et in hæc dividitur principium. Quod vero aut movens aut sistens, principium est quoddam. Quare elementa secundum analogiam tria. Causæ autem et principia quatuor, aliud vero in alio, et prima causa. Quare movens aliud, alii sanitas, infirmitas, corpus, movens medicativa, species, inordinatio talis, lateres, movens, ædificatoria, et in ea dividitur principium. 30

Quoniam autem movens in physicis quidem homo, in his autem quæ a mente, species aut contrarium, modo quodam tres utique erunt causæ. Sic autem quatuor. Nam sanitas aliquantulum medicinalis, et domus species ædificatoria, et homo hominem generat.

Amplius autem præter hæc, ut primum omnium, movens omnia.

Quoniam autem sunt hæc quidem C. V. separabilia, illa autem inseparabilia, substantiæ illæ. Et propter hoc om- 1071a nium causæ hæc, quia sine substantiis non sunt passiones et motus.

Deinde erunt hæc omnia anima forsans, et corpus; aut intellectus et appetitus et corpus.

Amplius autem alio modo proportionaliter principia eadem, ut actus et potentia. Sed et hæc alia, quæ aliis, et aliter. In quibusdam quidem enim idem quandoque est actu, quandoque potentia, ut vinum aut caro aut homo. Cadunt autem et hæc in dictas causas. Actus quidem enim species, si sit separabilis, et quod ex ambobus. Privatio quoque, ut tenebræ, aut labo-

10 rans. *Potentia autem materia.* Hoc enim est quod potest fieri ambo. Aliter autem actu et potestate differunt, quorum non est eadem materia, et quorum non est eadem species, sed altera. Quemadmodum hominis causa elementa, ignis et terra, ut materia: et species propria, et si quid aliud extra, ut pater, et præter hæc sol, et obliquus circulus: neque materia entia, neque species, neque privatio, neque forma, sed moventia.

Adhuc autem videre oportet quod hæc quidem universaliter est dicere, hæc autem non. Omnium enim prima
20 principia, quod actu primum hoc, et aliud quod potentia. Illa quidem igitur universalis non sunt. Principium enim singulare singulare, homo quidem est hominis universaliter sed non est universalis: verum Peleus, Achilles: tui vero, pater. Et hujus syllabæ BA, B et A sive totaliter sive particulariter. Deinde jam quæ substantiarum aliæ aut aliorum causæ et elementa, sicut dictum est. Eorum quæ non in eodem

genere, colorum et sonorum et substantiarum et quantitatis præterquam proportionaliter. Et eorum quæ sunt in eadem specie, diversa non specie; sed quia singularium, aliud tua materia et species et movens, et mea; universali autem ratione, eadem.

30 Quærere vero quæ principia aut elementa substantiarum, et ad aliquid, et qualitatum; utrum eadem aut diversa; palam quia multipliciter dictorum sunt uniuscujusque. Diversorum vero, non eadem, sed altera, præterquam sic. Et omnium sic quidem eadem, aut eo quod proportionaliter, quia materia, species, privatio, movens. Et sic substantiarum causæ ut causæ omnium, quia destruuntur destructis. Amplius quod primum endelechia. Sic autem altera prima, quæcumque contraria quæ nec ut genera dicantur, nec ut multipliciter dicuntur, et adhuc materia. Quæ quidem igitur principia sensibilium et quot, et quomodo eadem, et quomodo altera, dictum est.

SYNOPSIS (Lect. IV.)

Accedit ad tractandum de substantiis separatis specialiter 2146-2663.

(recolligit ea quæ præcedunt considerationem substantiæ 2146-2415.)

recolligit ea quæ ad considerationem substantiæ pertinent 2416-2663.

(ad hanc scientiam pertinet considerare de substantia 2416-2423.)

incipit de substantiis determinare 2424-2663.

(dividit substantiam 2424-2427.)

determinat de præmissis substantiis 2428-2663.

de substantia sensibili 2428-2487.

(inquirat principia substantiæ sensibilis 2428-2454.)

utrum sint eadem principia substantiarum et aliorum generum 2455-2487.

proponit veritatem 2455.

subjungit inquisitionem veritatis 2456-2483.

dubitatio 2456-2457.

objicit ad questionem, — 2 rationibus 2458-2463.

solutio 2464-2483.

eadem sunt principia omnium proportionaliter 2464-2481.

primus modus 2464-2476.

quomodo proportionaliter eadem 2464-2473.

quantum ad causas intrinsecas 2464-2467.

quantum ad extrinsecas et intrinsecas simul 2468-2473.

sunt 4 proportionaliter omnium 2468-2472.

hæc 4 ad 3 reducit 2473.

prima principia simpliciter eadem — 3 rationes 2474-2476.

secundus modus 2477-2481.

eadem sunt universaliter omnium 2482-2483.

recapitulat 2484-2487.

de substantia immobili a materia separata [vide lect. V et seq.].

2455. — Postquam Philosophus determinavit de principiis substantiæ sensibilis, nunc intendit inquirere *utrum sint eadem principia substantiarum et aliorum generum*, aut alia et alia. Manifestum enim est, quod si sunt eadem, assignatis principiis substantiæ, assignata sunt principia omnium aliorum generum. Et circa hoc tria facit. Primo *proponit veritatem*. Secundo subjungit inquisitionem de veritate proposita, ibi, « Dubitabit autem quis. » Tertio recapitulando recolligit veritatem, ibi, « Quærere. » Dicit ergo primo, quod quodammodo sunt alia aliorum et principia et causæ, et quodammodo sunt eadem omnium, secundum universalitatem, et secundum proportionem.

2456. — Deinde cum dicit « dubitabit autem »

Inquirendo discutit veritatem præmissam; et circa hoc tria facit. Primo *movet dubitationem*. Secundo obijcit ad quæstionem, ibi, « Sed si eadem, inconveniens. » Tertio determinat veritatem, ibi, « At ut dicimus. » Dicit ergo primo, quod dubitatio est, utrum substantiarum, et eorum quæ sunt ad aliquid, et similiter aliorum prædicamentorum, sint eadem principia, aut alia et alia.

2457. — Et ponit specialiter de ad aliquid, quia ea quæ sunt ad aliquid, remotiora videntur esse a substantia quam alia genera, ex eo quod sunt debilioris esse. Unde et substantiæ inhærent mediantibus aliis generibus, sicut æquale et inæquale, duplum et dimidium, mediante quantitate. Movens autem et motum, pater et filius, dominus et servus, mediante actione et passione. Et hoc ideo, quia substantia est per se existens; quantitas autem et qualitas sunt entia in alio; sed relativa non solum sunt in alio, sed ad aliud.

2458. — Deinde cum dicit « sed inconveniens »

Obijcit ad propositam quæstionem;

et ponit duas rationes ad ostendendum, quod non sunt eadem principia substantiæ et aliorum generum. Quarum *prima* talis est. Si eadem sint principia substantiæ et aliorum generum, aut oportet quod illa principia eadem sint præter substantiam et alia genera, aut oportet quod sint in genere substantiæ, vel in aliquo alio genere.

2459. — Sed non potest dici, quod sint extra substantiam et alia prædicamenta; quia oportet quod essent priora tam substantia quam aliis prædicamentis. Prius enim est principium his quæ sunt a principio. Cum ergo id quod est prius, inveniatur esse communius, sicut animal est prius homine, sequitur, si aliquid est prius substantia et aliis generibus, quod aliquid sit commune substantiæ et aliis generibus, et præcipue secundum opinionem Platoniorum, qui posuerunt universalialia esse principia, et unum et ens quasi communissima esse principia omnium.

2460. — Neque etiam potest dici, quod principia communissima omnium generum sint in genere substantiæ, aut in genere ad aliquid, vel in aliquo alio genere. Cum enim principia sint homogenea his quæ sunt ab eis, non videtur possibile quod substantia sit principium eorum quæ sunt ad aliquid, aut e converso. Non igitur eadem sunt principia substantiæ et aliorum generum.

2461. — *Secundam rationem* ponit ibi « amplius quomodo »

Quæ talis est. Nullum elementum est idem cum eo quod ex elementis est compositum: quia nihil est causa aut elementum suiipsius; sicut hujus syllabæ BA, elementum est hæc litera B aut A.

2462. — Et quia videbatur hoc habere instantiam in principiis a Platone positis, quæ sunt unum et ens, eo quod unumquodque principiatorum est unum et ens; ideo consequenter hoc excludit, dicens, quod neque etiam intellectualium elementorum, quæ sunt unum et ens,

possibile est aliquid esse idem cum his quæ sunt ex elementis. — Vocat autem ea intellectualia, quia universalia intellectu percipiuntur, et quia Plato ea ponebat separata a sensibilibus.

2463. — Et quod huiusmodi elementa sint alia ab eis quorum sunt elementa, probat, quia « huiusmodi elementa, » idest unum et ens, insunt singulis compositorum ex eis, nullum autem compositorum ex eis inest aliis. Unde patet, quod et ista elementa differunt ab his quæ sunt composita ex eis. Si igitur verum est quod elementa non sunt idem cum his quæ sunt ex elementis, si eadem sunt elementa substantiarum et aliorum generum, consequitur, quod nihil eorum sit in genere substantiæ, neque in aliis generibus. Sed hoc est impossibile; quia necesse est omne quod est, esse in aliquo genere: non igitur possibile est, quod sint eadem principia omnium.

2464. — Deinde cum dicit « at ut » dicimus »

Solvit propositam dubitationem. Et circa hoc duo facit. Primo ostendit, quod eadem sunt principia omnium proportionaliter. Secundo, quod eadem sunt universaliter, ibi, « Adhuc autem vi- » dere etc. » Hæc enim duo supra ponerat, dicens quod principia sunt eadem omnium universaliter et secundum proportionem. Prima pars dividitur in duas partes, secundum quod *duos modos* assignat, quibus proportionaliter sunt eadem principia omnium. Secunda incipit, ibi, « Amplius autem alio modo, » Circa primum duo facit. Primo ostendit quomodo proportionaliter sunt eadem. Secundo quomodo et simpliciter sint eadem principia omnium prima, ibi, « Amplius autem præter hæc. » Circa primum duo facit. Primo ostendit, quod proportionaliter sunt eadem principia omnium quantum ad causas intrinsecas. Secundo quantum ad causas extrinsecas et extrinsecas simul, ibi, « Quoniam autem » tem non solum. » Dicit ergo primo, quod quodammodo est verum dicere

omnium eadem principia, et quodammodo non.

2465. — Et hoc ostendit dicens: Sicut si ponamus quod sensibilibus corporum sit principium, tamquam species et forma calidum, et tamquam privatio frigidum, et materia sensibilibus corporum sit id quod est secundum se in potentia ad hæc duo. Nam materia secundum se sumpta est principium susceptivum formæ et privationis. Dicit autem, forsan, quia calidum non est forma substantialis corporum sensibilibus, neque frigidum est privatio, sed ambo sunt qualitates. Utitur tamen eis tamquam forma et privatione in genere substantiæ ad maiorem manifestationem. Unde subiungit, quod et huiusmodi principia sunt substantiæ, non sicut species in genere, sed sicut principia.

2466. — Et iterum illa quæ sunt ex his, quorum hæc sunt principia, scilicet ignis et aqua: ac si intelligamus quod ignis componatur ex calido, sicut forma et propria materia, et aqua ex frigido, sicut ex privatione et materia. Aut etiam si aliquid unum fit ex calido et frigido commixtis, eorum sunt prædicta principia, scilicet calidum et frigidum et materia eorum; quia necesse est id quod fit ex calido et frigido, esse aliquid diversum ab illis, scilicet calido et frigido, et a primis corporibus, quorum imaginamur hæc esse formas.

2467. — Sic igitur horum, scilicet simplicium corporum, et compositorum ex eis, sunt eadem principia et elementa. Sed aliorum sunt alia proxima principia. Non autem omnium sunt eadem nisi proportionaliter. Sicut si aliquis dicat quod sicut prædicta tria, scilicet calidum et frigidum et subiectum eorum, se habent in generatione corporum simplicium ut forma et privatio et materia, ita in quolibet alio genere illa tria sunt, quæ se habent ut forma, privatio et materia; sed ista diversa sunt in diversis generibus. Sicut in genere colorum, album est sicut

species, nigrum sicut privatio, et superficies sicut materia et subjectum. Et in genere distinctionis temporum, lumen est sicut species, tenebræ sicut privatio, aer sicut materia et subjectum. Ex quibus tribus principiis constituuntur dies et nox.

2468. — Deinde cum dicit « quoniam autem »

Ostendit idem in causis intrinsecis et extrinsecis. Et circa hoc duo facit. Primo enim ostendit quod computando tam causas intrinsecas quam extrinsecas, sunt quatuor proportionaliter omnium. Secundo, quomodo reducuntur ad tres, ibi, « Quoniam vero movens, » Dicit ergo primo, quod quia non solum sunt causæ ea quæ dicta sunt intrinseca rei, sed etiam ea quæ sunt extra rem, sicut movens, manifestum est quod principium et elementum differunt. Nam principium proprie dicitur quod est extra sicut movens. Nam ab eo est principium motus. Elementum autem proprie dicitur causa intrinseca ex qua constituitur res.

2469. — Sed ambo dicuntur causæ, scilicet tam principia extrinseca quam intrinseca. Et principium quodammodo dividitur in ea, scilicet intrinsecas causas et extrinsecas. Sunt enim quædam principia intrinseca, ut in quinto ostensum est, Sicut fundamentum est principium domus secundum materiam, et animal hominis secundum formam. Sed id quod est movens, aut sistens, id est quiescere faciens, est principium quoddam, sed non est elementum; quia elementum est ex quo fit aliquid, et est in eo, ut habitum est in quinto.

2470. — Sic igitur manifestum est quod secundum analogiam, idest proportionem, tria sunt elementa omnium; idest materia, forma et privatio. Dicuntur enim privationes esse elementum non per se, sed per accidens, quia scilicet materia cui accedit, est elementum. Materia enim sub una forma existens, habet in se privationem alterius formæ.

Sed causæ et principia sunt quatuor, ut addamus tribus elementis causam moventem. Non facit autem mentionem de causa finali, quia finis non est principium nisi secundum quod est in intentione moventis.

2471. — Sic igitur causæ et principia omnium secundum analogiam sunt quatuor; scilicet materia, et forma, et privatio, et principium movens. Non tamen hæc sunt eadem in omnibus, sed alia in aliis. Sicut enim supra dictum est, quod species et materia et privatio sunt alia in aliis, ita etiam prima causarum, quæ est quasi movens, est alia in aliis.

2472. — Et hoc manifestat per exemplum. Sicut in sanatis sanitas est sicut forma, infirmitas sicut privatio, corpus sicut materia; sicut movens autem ars medicinalis. In ædificativis autem est species domus sicut forma, « inordinatio talis, » idest opposita ordini quem requirit domus, est privatio, lateres autem sicut materia, movens autem est ars ædificatoria. Et sic in ista quatuor dividitur principium.

2473. — Deinde cum dicit « quoniam autem »

Reducit prædicta quatuor ad tria, eo quod movens et forma reducuntur in idem specie tam in artificialibus quam in naturalibus. Dicit ergo quod quia movens in naturalibus est homo, in quantum habet formam, et in his quæ fiunt a mente sive intellectu movens est species concepta ab intellectu, aut etiam contrarium speciei per cuius remotionem species inducit; manifestum est, quod quodammodo tres erunt causæ, in quantum movens et forma sunt idem specie, quodam vero modo erunt quatuor, in quantum scilicet differunt numero. Sanitas enim aliquantulum est ipsa ars medicinalis. Et forma domus quodammodo est ipsa ars ædificatoria, in quantum scilicet ipsa ars est similitudo quædam et ratio formæ quæ est in materia. Et similiter in rebus quæ generantur, in generante inve-

nitur similitudo formæ generati. Homo enim generat hominem.

2474. — Deinde cum dicit « amplius autem »

Ostendit quod, licet prima principia non sint eadem in omnibus secundum rem, sed solum secundum proportionem, *prima tamen principia sunt simpliciter eadem omnium*. Et hoc ostendit quantum ad tria. Primo quidem quantum ad hoc quod inter causas quatuor assignatas, movens est causa prima, quia movens est quod facit esse formam vel privationem in materia. In genere autem movementum, est devenire ad aliquod unum movens, ut ostensum est in libro octavo Physicorum. Id igitur primum movens unum et idem, est primum principium omnium.

2475. — Secundo ibi « quoniam autem »

Ostendit idem secundum aliud. Entium enim quædam sunt separabilia, scilicet substantiæ; alia sunt inseparabilia, scilicet accidentia, quia passionem et motus et hujusmodi accidentia non possunt esse sine substantiis. Unde manifestum est quod principia prima in genere substantiæ sunt etiam causæ omnium aliorum generum, non solum quantum ad primam causam movementem, sed etiam quantum ad causas intrinsecas. Nam materia et forma substantiæ, sunt causæ accidentium.

2476. — Tertio ibi « deinde erunt »

Ostendit ulterius, quod etiam in genere substantiæ est devenire in aliqua prima. Nam prima principia in genere substantiarum sunt substantiæ viventes animatæ, secundum opinionem Aristotelis ponentis cælestia corpora animata. Et sic prima principia in genere substantiæ ut materia et forma, erunt anima et corpus, vel etiam corpus et intellectus vel desiderium, nam anima corporis cælestis, si sit animatum, non habet alias partes animæ nisi intellectum et appetitum. Aliæ enim

partes ordinantur ad conservationem corporum generabilium et corruptibilium. Intellectus etiam et desiderium habet rationem causæ moventis.

2477. — Deinde cum dicit « amplius autem »

Ponit alium modum, secundum quem sunt eadem principia omnium proportionaliter: et dicit, quod alio modo sunt eadem principia omnium proportionaliter, ita quod dicamus quod actus et potentia sunt principia omnium.

2478. — Sed in hoc est differentia quantum ad duo. Uno quidem modo, quia alia potentia et alius actus sunt principia in diversis rebus. Alio modo, quia aliter invenitur potentia et actus in quibusdam, et aliter in aliis.

2479. — Et hoc secundum primo manifestat; dicens, quod in quibusdam idem quandoque est in actu et quandoque in potentia; ut patet in omnibus generabilibus et corruptibilibus et mobilibus et contingentibus: sicut vinum et caro et homo, quandoque sunt in actu, quandoque etiam in potentia. Quædam vero semper sunt in actu, sicut substantiæ sempiternæ.

2480. — Et quia dixerat hunc modum, quo proportionaliter sunt principia eadem omnium, esse alium modum a præassignato, consequenter ostendit quomodo reducantur in idem. Et hoc est quod dicit, quod hæc, scilicet actus et potentia, cadunt in prædictas causas, quæ sunt forma, privatio, et materia, et movens: quia forma est actus, sive sit separabilis a composito, ut Platonicus posuerunt, sive etiam sit aliquid compositum ex ambobus, scilicet materia et forma. Et similiter privatio est quodammodo actus, ut tenebræ, aut « laborans, » idest infirmum: materia vero est in potentia, quia ipsa secundum se potest fieri sub ambobus, scilicet sub forma et privatione. Sic igitur manifestum est, quod actus et potentia in idem redeunt cum materia et forma et privatione; et quod actus et potentia in diversis uno modo diffe-

runt: quia non similiter est in omnibus, sed aliter et aliter.

2481. — Et quia dixerat quod non solum aliter est potentia et actus in diversis, sed etiam sunt alia in aliis, hoc consequenter exponit, dicens, quod alio modo potentia et actus differunt in diversis, quorum non est eadem materia, quæ est potentia, et quorum non est eadem species, quæ est actus, sed diversa. Sicut hominis causa ut materia, elementa, scilicet ignis etc.; et causa ut forma, « species propria, » scilicet anima; et causa movens est aliquod extrinsecum; sicut pater est causa movens propinqua, et causa remota sol, et « obliquus circulus, » idest zodiacus in quo movetur sol, et alii planetæ, qui suo motu causant generationem in istis inferioribus. Hujusmodi autem causæ extrinsecæ neque sunt materiæ neque formæ neque privatio, neque aliquid conforme eis, aut ejusdem speciei, ut possit dici quod reducuntur ad has causas sicut actus et potentia; sed sunt in alio genere causæ, quia sunt moventia, et ipsa etiam reducuntur in actum. Alia vero ab homine habent materiam aliam propriam, et aliam formam propriam, et aliquod agens proprium.

2482. — Deinde cum dicit « adhuc » autem »

Quia jam ostensum est, quod sunt eadem principia omnium proportionaliter, vult ostendere *quomodo sunt omnium eadem universaliter*. Utrumque enim supra dictum fuit. Dicit ergo, quod oportet videre quomodo principia aliqua dicuntur universaliter, et aliqua non universaliter. Et prima principia maxime universaliter significata sunt actus et potentia; nam hæc dividunt ens inquantum hujusmodi. Hæc autem dicuntur principia universalia, quia universaliter significantur et intelliguntur; non ita quod ipsa universalia subsistentia principia sint, ut Platonici posuerunt, quia singularium non potest esse aliquod principium nisi singulare; universale enim principium

est effectus universaliter accepti, ut homo hominis. Sed, cum non sit aliquis homo universaliter subsistens, non erit aliquod principium universale hominis universalis, sed solum hoc particulare hujus particularis, sicut si Peleus Achillis est pater, tui vero, pater tuus. Et hæc litera B hujus syllabæ BA: sed B universaliter acceptum, est principium ejus quod est BA, universaliter accepti. Sic igitur principia universaliter significata sunt eadem omnium.

2483. — Deinde inducit alium modum, secundum quem principia substantiarum sunt universaliter omnium, inquantum accidentia ex substantiis causantur. Sicut autem actus et potentia sunt universaliter principia omnium, quia consequuntur ens commune, ita oportet quod secundum quod descendit communitas principiatorum, descendat communitas principiorum. Eorum enim quæ non sunt in eodem genere, puta colorum, sonorum, substantiarum et quantitatis, sunt aliæ causæ et elementa, ut dictum est, præterquam quod proportionaliter sint eadem omnium. Eorum autem, quæ sunt in eadem specie, sed diversa secundum numerum, sunt diversa principia, non specie, sed numero. Sicut aliud est materia tua, et forma et movens, et aliud mea. Sed secundum universalem rationem sunt eadem. Nam anima et corpus sunt materia et forma hominis. Hujus autem hominis, hæc anima et hoc corpus.

2484. — Deinde cum dicit « querere » vero »

Recapitulat ea quæ dicta sunt in hoc capitulo. Dicit ergo, quod querere utrum sint eadem principia et elementa generum et ad aliquid et qualitatum et aliorum generum, aut diversa, est querere de multipliciter dictis; quia diversorum non sunt eadem principia, sed diversa, nisi quodammodo.

2485. — Omnium enim quodammodo sunt eadem principia, aut secundum proportionem; sicut si dicamus, quod

in quolibet genere inveniuntur aliqua quæ se habent ut materia et forma et privatio et movens; aut eo quod causæ substantiarum sunt causæ omnium, quia destructis eis, alia destruuntur. Aut quia principia « sunt endelechia, » id est actus et potentia. Istis autem tribus modis sunt eadem principia omnium.

2486. — Alio autem modo sunt diversa principia; quia contraria, quæ

sunt principia rerum, et ipsa materia, non univoce dicuntur, quia non sunt genera; nec etiam dicuntur multipliciter quasi æquivoca; et ideo non possumus dicere quod sunt eadem simpliciter, sed secundum analogiam.

2487. — Ultimo autem concludit quod dictum est, quot sunt principia sensibilium, et quomodo sunt eadem aut diversa.

LECTIO V.

Præter substantias naturales unam aliquam substantiam esse, quæ sempiterna, et actu semper movens, et omnino immobilis est, ostendit.

C. VI. Quoniam autem tres erant substantiæ: duæ quidem quæ physicæ; et una, quæ immobilis: de hac dicendum est, quia necesse est esse sempiternam aliquam substantiam immobilem. Nam substantiæ, primæ entium: et si omnes corruptibiles, omnia corruptibilia. Sed impossibile motum aut fieri aut corrumpi; semper enim erat. Nec tempus. Nec enim possibile prius et posterius esse, cum non sit tempus.

10 Et motus ergo sic est continuus ut tempus: aut enim idem, aut motus est aliqua passio. Motus autem non est continuus, nisi qui secundum locum. Et huius qui circulo.

At vero si fuerit motivum aut effectivum, non operans autem aliquid,

non erit motus. Contingit enim potentiam habens, non agere. Nihil ergo prodest, nec si substantias faciamus sempiternas, quemadmodum qui species, si non aliquod potens inherit principium transmutari. Non ergo neque ipsa sufficiens neque alia substantia præter species. Nam si non egerit, non erit motus æternus.

Adhuc neque si aget, substantia autem ipsius potentia, non erit motus æternus. Contingit enim quod potentia est, non esse. Oportet igitur esse principium tale cuius substantia est actus.

Amplius igitur tales oportet esse substantias sine materia. Sempiternas enim esse oportet; et si aliquid aliud sempiternum, actu.

SYNOPSIS

(Lect. V, VI.)

Accedit ad tractandum de substantiis separatim specialiter 2146-2663.

(recolligit ea quæ præcedunt considerationem substantiæ 2146-2415.)

recolligit ea quæ ad considerationem substantiæ pertinent 2416-2663.

(ad hanc scientiam pertinet considerare de substantia 2416-2423.)

incipit de substantiis determinare 2424-2663.

(dividit substantiam 2424-2427.)

determinat de præmissis substantiis 2428-2663.

(de substantia sensibili, 2428-2487.)

de substantia immobili a materia separata 2488-2663 (incompl.).

determinat de ea secundum propriam opinionem 2488-2663.

substantiam esse sempiternam 2488-2518.

hoc ostendit 2488-2499.

necesse est ponere substantiam sempiternam 2488-2491.

qualem oportet esse illam 2492-2499.

sempiterna 2492-2493.

quæ sit actus tantum 2494.

immaterialis 2495-2499.

dubitatio 2500-2507.

rationem in falsum 2500.

rationem in contrarium 2501-2505.

solutio 2506-2507.

procedit ad veritatem manifestandam 2508-2518.

perpetuitas generationis 2508-2509.

ex hac perpetuitas motus 2510-2516.

ex hac perpetuitas motoris 2517-2518.

conditionem inquit huius substantiæ [vide lect. VII et VIII].

2488. — Postquam Philosophus ostendit quæ sunt principia substantiæ sensibilis, hic *incipit determinare de substantiis immobilibus a materia separatis*. Et dividitur in partes duas. In prima determinat de huiusmodi substantiis *secundum propriam opinionem*. In secunda secundum opinionem aliorum, sequenti libro, ibi, « De sensi-
« bili quidem igitur substantia. » Prima in duas. In prima *ostendit esse aliquam substantiam sempiternam*, immobilem, a materia separatam. In secunda inquiri conditionem huius substantiæ, ibi, « Movet autem. » Circa primum tria facit. Primo *ostendit esse aliquam substantiam sempiternam*. In secunda pertractat quamdam quæstionem ex dictis occasionatam, ibi, « Quamvis dubitatio. » Tertio ex solutione quæstionis motæ procedit ad manifestationem veritatis prius inventæ, ibi, « Quare non fuit infinito tempore. » Circa primum duo facit. Primo ostendit, *quod necesse est ponere aliquam substantiam sempiternam*. Secundo ostendit qualem oportet esse illam substantiam, ibi, « Sed si fuerit motivum. » Dicit ergo primo, quod supra dictum est, quod tres sunt substantiæ: quarum duæ sunt substantiæ naturales, quia sunt cum motu: una sempiterna, ut cælum; alia corruptibilis, ut plantæ et animalia; et præter has, est tertia, quæ est immobilis, quæ non est naturalis: de hac dicendum est nunc. Ad cuius considerationem oportet prius ostendere, quod necesse est esse aliquam substantiam, sempiternam, immobilem. Quod sic probat.

2489. — Substantiæ sunt primæ inter entia, ut supra ostensum est. Destructis autem primis nihil remanet aliorum. Si igitur nulla substantia est sempiterna, sed omnes sunt corruptibiles, sequetur quod nihil sit sempiternum, sed « omnia sint corruptibilia, » idest non semper existentia. Sed hoc est impossibile, ergo necesse est esse aliquam substantiam sempiternam.

2490. — Quod autem impossibile

sit nihil esse sempiternum, probat ex hoc, quod impossibile est motum fieri « aut corrumpi, » idest de novo incepisse, aut quandoque totaliter desitutum esse. Ostensum est enim in octavo Physicorum, quod motus est sempiternus simpliciter. Et videtur impossibile quod tempus non sit sempiternum. Quia, si tempus aliquando incepit, aut aliquando desinet, sequetur quod prius fuerit non esse temporis quam tempus; et iterum, quod posterius erit non esse temporis quam tempus. Sed hoc non potest esse, ut videtur; quia non est possibile esse prius et posterius nisi sit tempus, cum nihil aliud sit tempus, nisi numerus prioris et posterioris in motu: et sic sequeretur, quod tempus fuerit antequam inciperet esse, et quod sit postquam esse desierit. Videtur igitur necesse esse quod tempus sit sempiternum.

2491. — Et si tempus est continuum et sempiternum, necesse est quod motus sit continuus et sempiternus: quia motus et tempus, aut sunt idem, ut quidam posuerunt, aut tempus est aliqua passio motus, ut rei veritas habet. Est enim tempus numerus motus, ut patet in quarto Physicorum. Sed tamen non est accipiendum de omni motu, quod possit esse sempiternus et continuus. Non enim hoc potest esse verum nisi de motu locali. Et inter motus locales, solum de motu circulari, ut probatur in octavo Physicorum.

2492. — Deinde cum dicit « at vero « si »

Ostendit *cujusmodi substantiam necesse est esse sempiternam*; et circa hoc tria facit. Primo, quod *ad sempiternitatem motus sustinendam, necesse est ponere substantiam sempiternam* semper moventem vel agentem; dicens, quod cum necesse sit, si motus est sempiternus, quod sit substantia motiva et effectiva sempiterna, ulterius oportet quod sit movens et agens in actu semper; quia si esset « motiva aut « effectiva, » idest potens movere et efficere motum, et non agens in actu,

sequeretur quod non esset motus in actu. Non enim est necessarium, si habeat potentiam movendi, quod moveat in actu: contingit enim id quod habet potentiam agendi non agere; et ita motus non erit sempiternus. Ad hoc igitur, quod motus sit sempiternus, necesse est ponere aliquam substantiam sempiternam moventem et agentem in actu.

2493. — Ex quo consequenter concludit, quod nihil prodest opinio Platonis ponentis substantias sempiternas, quæ est insufficiens ad sustinendum sempiternitatem motus. Non enim ad hoc sustinendum prodest, si fingamus aliquas substantias separatas sempiternas, nisi in eis sit aliquod principium habens potentiam ad transmutandum, quod non videtur convenire speciebus. Species enim nihil aliud ponebant quam universalia separata: universalia autem, inquantum huiusmodi, non movent. Nam omne principium activum vel motivum est aliquod singulare, ut supra dictum est. Sic igitur nec species sunt sufficientes ad sempiternitatem motus servandam, nec alia substantia separata præter species, sicut quidam posuerunt mathematica separata: quia nec etiam mathematica, inquantum huiusmodi, sunt principia motus. Et si non sit aliqua substantia sempiterna agens, non est motus sempiternus; quia motus principium est aliqua substantia sempiterna movens et agens.

2494. — Secundo ibi « adhuc neque »

Ostendit ulterius, quod oportet ad sempiternitatem motus, quod non solum sit aliqua substantia sempiterna movens et agens, sed etiam *quod ejus substantia sit actus*. Dicit ergo, quod neque est sufficiens ad sempiternitatem motus, si substantia sempiterna agat, sed tamen secundum suam substantiam sit in potentia; sicut si ponamus prima principia esse ignem aut aquam secundum positionem antiquorum naturalium: non enim poterit esse motus sem-

piternus. Si enim sit tale movens, in cuius substantia admiscetur potentia, contingit id non esse. Quia quod est in potentia contingit non esse. Et per consequens continget quod motus non sit, et sic motus non erit ex necessitate, et sempiternus. Relinquitur ergo, quod oportet esse aliquod primum principium motus tale cuius substantia non sit in potentia, sed sit actus tantum.

2495. — Tertio ibi « amplius igitur »

Concludit ulterius, quod oportet huiusmodi substantiam *esse immaterialem*. Dicit ergo, quod amplius ex prædictis sequitur, quod huiusmodi substantias, quæ sunt principia motus sempiterni, oportet esse sine materia. Nam materia est in potentia. Oportet igitur eas esse sempiternas, si aliquid aliud est sempiternum, utpote motus et tempus. Et sic sequitur quod sint in actu.

2496. — Hoc autem ultimo concludit propter dubitationem quam consequenter inducet. — Ex hoc igitur processu manifestum est quod Aristoteles hic firmiter opinatus est et credidit necessarium fore, quod motus sit sempiternus et similiter tempus. Aliter enim non fundasset super hoc intentionem suam de inquisitione substantiarum immaterialium.

2497. — Sed tamen sciendum quod rationes ab eo inductæ in octavo Physicorum, ex quarum suppositione hic procedit, non sunt demonstrationes simpliciter, sed probabiles rationes. Nisi forte sint demonstrationes contra positiones antiquorum naturalium de inceptione motus, quas destruere intendit.

2498. — Et prætermisissis aliis rationibus quas hic non tangit, manifestum est quod ratio quam hic posuit ad probandum sempiternitatem temporis, non est demonstrativa. Non enim, si ponimus tempus quandoque incepisse, oportet ponere prius nisi quid imaginatum. Sicut cum dicimus quod extra cælum non est corpus, quod dicimus

extra, non est nisi quid imaginatum. Sicut igitur extra cælum non oportet ponere locum, quamvis extra videatur locum significare, ita non est necessarium quod tempus sit prius quam incipiat vel postquam desinet, licet prius et posterius videantur tempus significare.

2499. — Sed quamvis rationes probantes sempiternitatem motus et temporis non sint demonstrativæ et ex necessitate concludentes, tamen ea quæ hic probantur de sempiternitate et im-

materialitate primæ substantiæ, ex necessitate sequuntur. Quia si non fuerit mundus æternus, necesse est quod fuerit productus in esse ab aliquo præexistente. Et si hoc non sit æternum, oportet iterum quod sit productum ab aliquo. Et cum hoc non possit procedere in infinitum, ut supra in secundo probatum est, necesse est ponere aliquam substantiam sempiternam, in cuius substantia non sit potentia, et per consequens immaterialem.

LECTIO VI.

Ex eo quod actum priorem potentia esse ratiocinatus est, ostendit generationem et actum perpetua esse; hinc primum movens esse perpetuum et immobile concludit.

Quamvis dubitatio. Videtur enim agens quidem omne posse, potens vero non omne agere. Quare prius esse potentiam.

At vero si hoc, nihil erit entium. Contingit enim quidem posse esse, nondum vero esse; et etiam sicut dicunt theologi, qui ex nocte generant, aut ut physici, quibus erant simul res omnes, dicunt idem impossibile. Quomodo enim movebuntur, si non fuerit actu aliqua causa? Non enim materia ipsa seipsam movebit, sed tectonica. Nec menstrua nec terra, sed semina et genitura.

Propter quod faciunt quidam semper actum, ut Leucippus et Plato. Semper enim dicunt esse motum. Sed quare, et quem, non dicunt, nec sic, nec causam. Nihil enim ut contingit movetur, sed oportet semper aliquid existere. Quemadmodum nunc, natura quidem sic, vi vero, aut ab intellectu, aut ab alio sic. Deinde qualis prior? Differt enim valde quodcumque est. At vero nec Platonem possibile dicere, quod existimat aliquando principium esse quod ipsum seipsam movet. Posterius enim, et simul cælo, anima, ut ait.

Potentiam quidem igitur existimare priorem actu, est quidem ut bene, est autem ut non bene. Dictum est autem quomodo.

Quod autem actus prius, testatur Anaxagoras: intellectus enim actus. Et Empedocles amicitiam et litem. Et

semper dicentes motum esse, ut Plato et Leucippus.

Quare non fuit infinito tempore chaos, aut nox, sed eadem semper, aut periodo, aut aliter, si prior est actus potentia.

Si itaque idem semper periodo, oportet aliquid semper manere similiter agens. Si autem debeat fore generatio et corruptio, aliud oportet agens esse aliter et aliter. Necesse est igitur, sic quidem secundum se agere, sic vero secundum aliud. Aut ergo secundum alterum, aut secundum primum. Necesse est igitur secundum hoc: etenim illud ipsum causa et illi. Dignius ergo primum: etenim causa erat illud ipsius semper similiter, et ipsius aliter, alterum: ejus autem quod est semper aliter, palam quod ambo. Ergo si sic se habet motus, quid ergo alia oportet quaerere principia? Quoniam autem ita contingit, et si non sit, ex nocte erunt, et simul omnia, et ex non ente, solventur utique hæc. Et est aliquid semper motum motu incessabili. Hæc autem quæ circulo. Et hoc non ratione solum, sed opere palam, quare sempiternum erit utique primum cælum.

Est igitur aliquid et quod movet. Quoniam autem quod movetur, et movens et medium. Igitur est aliquid quod non motum movet sempiternum, et substantia, et actus ens.

2500. — *Movet quamdam dubitationem circa prædeterminata. Et est dubitatio, utrum actus sit simpliciter prior potentia, ut possit poni primum principium rerum esse tale, cujus substantia sit actus. Et circa hoc tria facit. Primo ponit rationem ad ostendendum falsum, scilicet quod potentia*

sit prior actu. Secundo ponit rationem in contrarium, ibi, « At vero si hoc, nihil erit. » Tertio solvit dubitationem, ibi, « Potentiam quidem igitur. » Dicit ergo primo, quod dictum est, quod substantia sempiterna est actus, quamvis de hoc sit dubitatio. Videtur enim potentia simpliciter esse prior actu: nam prius

est a quo non convertitur consequentia essendi. Hoc autem modo videtur potentia se habere ad actum: quia omne agens videtur posse agere, sed non omne quod potest agere agit; quare videtur quod potentia sit prior actu.

2501. — Deinde cum dicit «at vero « si »

Ponit rationem in contrarium. Et circa hoc duo facit. Primo ponit rationem *ducentem ad impossibile*: dicens, quod si potentia sit simpliciter prior actu, sequitur quod aliquando nihil sit: contingens est enim id quod potest fieri, sed nondum fit. Et ita, si prima entia sunt in potentia, sequitur quod non sunt actu: et sic nihil aliorum erit.

2502. — Et hoc quidem contingit dupliciter. Uno modo secundum opinionem quorundam antiquorum, qui vocabantur poetæ theologi, sicut fuit Orpheus, et quidam alii, qui ponebant mundum esse « generatum ex nocte, » idest simplici privatione præexistente. Alio modo secundum posteriores naturales, sicut physici naturales, et eos sequentes, qui cum viderent quod secundum naturam nihil fit ex nihilo, posuerunt omnia esse simul in quadam confusione, quam vocabant chaos, sicut posuit Anaxagoras: et sic ponebant omnia esse in potentia, non autem in actu.

2503. — Sed, sive hoc modo, sive illo dicatur, sequitur idem impossibile, si potentia simpliciter sit prior actu. Illa enim quæ sunt in potentia tantum, sive sint omnino sub privatione, sive sint in quadam confusione, non poterunt moveri, ut reducantur in actum, nisi sit aliqua causa movens in actu existens; quia materia in artificialibus non movet seipsam, sed ipsam movet agens, scilicet « tectonica, » idest ars. Nec menstrua, quæ sunt materia in generatione animalis, movent seipsa, sed movet ea « genitura, » idest semen animalis. Nec terra, quæ est materia in generatione plantarum, movet seipsam, sed movent eam « spermata, » idest semina plantarum.

2504. — Secundo ibi « propter « quod »

Ostendit *quomodo huic rationi quidam physici consenserunt*. Dicit ergo, quod propter hanc rationem quidam philosophi posuerunt semper actum existentem, scilicet Leucippus socius Democriti, et Plato. Dixerunt enim motum semper fuisse etiam ante mundum. Secundum quidem Leucippum in atomis per se mobilibus, ex quibus ponebat mundum constitui. Secundum Platonem vero in elementis, quæ dicebat ante constitutionem mundi mota fuisse motibus inordinatis, sed postea a Deo fuisse ea reducta ad ordinem.

2505. — Sic igitur quantum ad hoc videntur bene dixisse, quod posuerunt semper fuisse motum. — Sed in hoc defecerunt, quia non dixerunt quis motus semper fuerit, nec causam motus assignaverunt, nec simpliter narrando, cum tamen « nihil moveatur ut con- » tingit, » idest sine aliqua causa certa. Sed semper oportet aliquid existere, quod est causa motus. Sicut nunc videmus, quod quædam moventur hoc modo a natura, aut a violentia, aut ab intellectu, aut aliqua alia causa. Deinde debuerunt etiam assignare, qualis sit prima causa motus, utrum natura, sive violentia, sive intellectus; multum enim differt quodcumque horum ponatur causa motus. — Sed nec Plato potest excusari, propter hoc, quod posuit principium motus esse aliquid movens seipsum, quod dicebat esse animam: sed anima secundum ipsum non fuit ante constitutionem mundi, sed fuit post illam inordinationem motus. Fuit enim facta simul cum cælo, quod ponebat animatum. Et sic anima non poterit esse principium illius motus inordinati.

2506. — Deinde cum dicit « poten- » tiam quidem »

Solvit propositam questionem. Et circa hoc duo facit. Primo remittit ad hoc quod determinatum est in nono de ordine potentie ad actum; dicens, quod

opinari potentiam esse priorem actu, quodam modo bene dicitur, et quodam modo non. Et quomodo hoc sit, dictum est in nono. Ibi enim dictum est, quod actus simpliciter est prior potentia; sed in uno eodem quod movetur de potentia in actum, potentia præcedit actum tempore, quamvis actus sit prior natura et perfectione.

2507. — Secundo ibi «quod autem»

Confirmat solutionem per positiones quorundam philosophorum; dicens, quod hoc quod actus sit simpliciter prior, testatur Anaxagoras, quia posuit primum principium movens esse intellectum. Intellectus enim actus quidam est. Et etiam Empedocles, qui posuit causas moventes litem et amicitiam. Et Leucippus et Plato, qui posuerunt semper motum fuisse.

2508. — Deinde cum dicit «quare non»

Ex determinatione questionis præmissæ manifestat quod prius ostensum est. Et circa hoc tria facit. Primo concludit ex præmissis perpetuitatem generationis. Secundo ex perpetuitate generationis concludit perpetuitatem motus cæli, ibi, «Si itaque quidem semper.» Tertio ex perpetuitate motus cæli concludit perpetuitatem primi moventis immobilis, ibi, «Est igitur aliquid et quod movet.» Dicit ergo primo, quod si actus simpliciter est prior potentia, sequitur, quod falsa sit opinio antiquorum naturalium, qui existimantes potentiam simpliciter esse actu priorem, posuerunt omnia in infinito tempore prius fuisse in potentia, in quadam confusione, quam appellabant chaos. — Falsa etiam erit opinio poetarum theologorum, qui propter eandem existimationem posuerunt infinito tempore prius fuisse simplicem rerum privationem quam res actu esse inciperent. Quam quidem rerum privationem noclem appellabant, propterea forte, quia inter qualitates et formas sensibiles, lux communior et prior in-

venitur, cum ipsi nihil præter sensibilia esse arbitrentur. Privatio autem lucis nox est. — Utraque igitur opinio falsa est, si actus est prior potentia.

2509. — Sed cum videamus ea quæ generantur, de potentia ad actum procedere, necesse erit dicere, quod eadem quæ actu esse incipiunt post potentiam, semper fuerunt aliquo modo, — vel secundum circularem generationem, prout ponuntur ea quæ generantur, prius fuisse eadem non secundum numerum, sed secundum speciem, quod quidem fit secundum circularem generationem. Nam ex terra humectata resolvuntur vapores, ex quibus generatur pluvia, per quam iterum humectatur terra. Similiter ab homine procedit sperma, et generatur iterum homo; et sic ea quæ fiunt reiterantur eadem specie propter circularem generationem. — Aut etiam ea quæ post potentiam fiunt in actu, eadem fuerunt semper aliter, sicut posuit Anaxagoras quod præextiterunt actu in his ex quibus generantur.

2510. — Deinde cum dicit «si itaque»

Ex perpetuitate generationis concludit perpetuitatem motus cælestis. Supposito igitur, quod non sit aliquis alius motus, quo ea quæ procedunt de potentia ad actum, semper eadem fuerint, nisi secundum circuitum generationis, ex his quæ in scientia naturali ostensa sunt, et præcipue in secundo de Generatione, concludit, quod si aliquid permanet idem per circuitum generationis, oportet et aliquid semper manere idem numero, quod similiter agat ad hoc, quod causet perpetuitatem: non enim potest esse causa perpetuitatis quæ invenitur in generatione et corruptione, aliquid unum eorum quæ generantur et corrumpuntur, quia nullum eorum semper est, neque etiam omnia, cum non simul sint, ut ostensum est in octavo Physicorum. Relinquitur igitur, quod oportet aliquid esse perpetuum agens, quod semper uniformiter agat

ad perpetuitatem causandam. Et hoc est primum cælum, quod movetur et resolvit omnia motu diurno.

2511. — Sed quia illud, quod semper eodem modo operatur, non causat nisi aliquod semper eodem modo se habens; in his autem quæ generantur et corrumpuntur, apparet quod non semper se habent eodem modo, quia quandoque generantur, et quandoque corrumpuntur; si ergo debet esse generatio et corruptio in istis inferioribus, necesse est ponere aliquod agens, quod aliter se habeat in agendo: et hoc quidem agens dicit esse corpus quod movetur secundum circulum obliquum, qui dicitur zodiacus. Quia, cum hic circulus declinat ad utramque partem ab æquinoctiali, illud, quod movetur secundum circulum per zodiacum, oportet quod sit quandoque magis propinquum et quandoque magis remotum: et secundum hoc sua propinquitate et remotione causat contraria. Videmus enim quod ea, quæ appropinquante sole ad nos, generantur, recedente sole, corrumpuntur. Sicut herbæ, quæ in vere nascuntur, et in autumnno siccantur. Moventur enim in circulo zodiaco et sol et alii planetæ. Sed et stellæ fixæ dicuntur moveri super polos zodiaci, et non super polos æquinoctiales, ut Ptolomæus probat. Ex harum autem motu causatur generatio et corruptio omnium quæ generantur et corrumpuntur, sed magis evidenter ex motu solis.

2512. — Hoc ergo movens quod aliter agit, necesse « est quod quodam modo agat secundum se, » idest ex propria virtute, inquantum causat diversitatem generationis et corruptionis; quodam « vero modo secundum aliud » idest ex virtute alterius, inquantum causat perpetuam generationem et corruptionem. Aut ergo oportet quod « agat « secundum aliquid alterum, » idest virtute alicujus alterius, « aut secundum « primum, » idest virtute primi, quod semper similiter agit. Et cum non sit aliquod alterum assignare, ex cujus virtute causet perpetuitatem, necesse est quod secundum hoc « quod similiter

« agit, » idest virtute ejus, perpetuitatem generationis et corruptionis causet. Id enim, scilicet primum quod semper similiter agit, est causa ipsi, quod aliter et aliter agit: quia id quod aliter et aliter agit, perpetuo agit: id vero quod semper similiter agit, est causa perpetuitatis cujuslibet motus: sic igitur est causa perpetuitatis ejus, quod agit aliter et aliter, ut scilicet perpetuo sic agat; et illi etiam, quod ex eo causatur, scilicet generationi et corruptioni perpetuæ. Ex quo patet, quod secundum agens, scilicet quod aliter et aliter agit, agit in virtute « primi agentis, » idest primi cæli sive primi orbis, quod semper similiter agit.

2513. — Sic ergo patet, quod primum agens, quod semper similiter agit, est potius et dignius, quia ipsum est causa ejus « quod est semper esse si- « militer, » idest perpetuitatis. Sed ejus, quod est esse aliter et aliter, causa est alterum agens, quod aliter et aliter agit. Ejus vero, quod est aliter et aliter se habere, quod est generationem et corruptionem esse perpetuam: manifestum est, quod sunt causa ambo conjunctim, scilicet et primum quod semper similiter agit, et secundum quod aliter et aliter agit.

2514. — Ex hoc autem concludit quod si sic se habent motus cæli, quod ex eis potest causari perpetuitas generationis et corruptionis in istis inferioribus, non oportet querere aliqua alia principia, scilicet ideas, sicut Platonici posuerunt, vel amicitiam et litem, sicut posuit Empedocles: quia per hunc modum convenit assignare causam perpetuitatis generationis et corruptionis.

2515. — Et si iste modus non ponatur, sequentur inconvenientia, ad quæ deducti sunt primi philosophantes, scilicet quod omnia « fiant ex nocte, » idest ex simplici privatione, aut quod omnia simul fuerint, vel quod aliquid fiat ex non ente.

2516. — Manifestum est ergo, quod prædicta positione servata, scilicet quod sit perpetua generatio et corruptio cau-

sata a motu cæli perpetuo, solventur prædicta inconvenientia ; et sequetur, quod aliquid semper moveatur motu qui non cessat, qui est motus circularis. Et hoc non solum apparet ratione, sed ex ipso effectum et per sensum : unde necesse est, quod primum cælum, eo quod semper hoc motu movet, sit sempiternum.

2517. — Deinde cum dicit « est igitur »

Concludit ex prædictis *perpetuitatem motoris immobilis*. Cum enim omne quod movetur, ab alio moveatur, ut in physicis probatum est ; si cælum est perpetuum, et motus est perpetuus, necesse est aliquid esse movens perpetuum. Sed quia in ordine mobilium et moventium inveniuntur tria, quorum ultimum est quod movetur tantum, supremum autem est movens quod non movetur, medium autem est quod movetur et movet ; ne-

cesse est, quod ponatur aliquid sempiternum movens quod non movetur. Probatur enim in octavo Physicorum, quod cum non sit abire in infinitum in moventibus et motis, oportet devenire in aliquid primum movens immobile : quia et si deveniatur in aliquid movens seipsum, iterum ex hoc oportet devenire in aliquid movens immobile, ut ibi probatum est.

2518. — Si autem primum movens est sempiternum et non motum, oportet quod non sit ens in potentia ; quia quod est ens in potentia natum est moveri ; — sed quod sit substantia per se existens, et quod ejus substantia sit actus. — Et hoc est quod supra concluderat. Sed necesse fuit movere dubitationem quæ erat apud antiquos, ut ea soluta ostenderetur expressius, quo ordine necesse est pervenire ad primum ens, cujus substantia est actus.

LECTIO VII.

Quomodo, cum primum principium moveat sicut intelligibile bonum et amatum, immobile moveat ac necessarium.

Movet autem sicut appetibile et intelligibile. Hæc enim sola movent non mota. Horum autem prima eadem. Concupiscibile quidem enim ipsum apparens, voluntabile autem primum ipsum existens bonum. Appetimus autem quia videtur magis quam videtur, quia appetimus; quia appetitus principium est intelligentia. Intellectus autem ab intelligibili movetur.

Intelligibilis autem altera coelementatio, secundum se, et hujus causa substantia prima, et hujus quæ simplex et secundum actum. Est autem unum et simplex non idem. Unum enim metrum significat, simplex autem qualiter habens ipsum.

At vero et quod bonum, et quod propter ipsum eligibile in eadem coelementatione, et optimum semper, aut proportionabile, quod primum. Quod autem est quod cuius gratia in immobilibus, divisio ostendit. Est enim ali-

cui quod cuius gratia, quorum hoc quidem est, hoc vero non est.

Movet autem ut amatum; moto vero, alia moventur. Si quidem igitur aliquid movetur, contingit et aliter habere. Quare latio, quæ prima, et actus est secundum quod movetur. Ex hac autem contingit aliter habere secundum locum, et si non secundum substantiam. Quoniam autem est quidem movens ipsum immobile ens, actu ens, hoc non contingit aliter se habere nullatenus. Latio enim prima mutationum; hujus autem, quæ circulo : 10
nanc autem movet hoc. Ex necessitate igitur est ens: et necessitas bene, et sic principium. Nam necessarium toties: hoc quidem videtur quod propter impetum: illud vero sine quo non bene: hoc autem non contingens aliter, sed simpliciter. Ex tali igitur principio dependet cælum et natura.

SYNOPSIS

(Lect. VII, VIII.)

De substantia immobili a materia separata 2488-2663 (incompl.).

determinat de ea secundum propriam opinionem 2488-2663.

(substantiam esse sempiternam, 2488-2518.)

conditionem inquit hujus substantiæ 2519-2663.

inquit de perfectione 2519-2552.

ostendit perfectionem 2519-2547.

ostendit perfectionem 2519-2544.

secundum quem modum movens immobile moveat 2519-2522.

ostendit ex hoc ea quæ ad perfectionem ejus pertinent 2523-2544.

ex ratione intelligibilis et appetibilis perfectionem ipsius secundum se 2523-2528.

ex eo quod est intelligibile 2523-2525.

ex eo quod est appetibile 2526-2528.

per comparisonem ad primum mobile 2529-2535.

per comparisonem ad id quod appetit et intelligit ipsum 2536-2544.

delectationem sequi ex primo movente intellecto et appetito 2536-2538.

primo intelligibili adhuc perfectior intelligentia et delectatio 2539-2543.

quomodo in Deo consideratio se habeat ad ipsum 2544.

excludit opinionem attribuentem Deo imperfectionem 2545-2547.

prosequitur quædam adhuc manifestanda 2548-2552.

nanc substantiam esse incorpoream 2548-2550.

quod nullo motu moveatur 2551-2552.

de unitate et pluralitate [vide lect. IX et X].

2519. — Postquam Philosophus ostendit aliquam substantiam esse sempiternam, immaterialem et immobilem, cujus substantia est actus, procedit *ad inquirendum conditionem ipsius substantiæ*. Et circa hoc tria facit. Primo inquit *de perfectione* hujus substantiæ. Secundo de unitate et pluralitate ipsius, ibi, « Utrum vero una ponenda. » Tertio de operatione ejus, ibi, « Quæ vero circa » intellectum. » Circa primum duo facit. Primo *ostendit perfectionem* prædictæ substantiæ. Secundo ostendit eam esse incorpoream, ibi, « Ostensum autem » est. » Circa primum duo facit. Primo *ostendit perfectionem* dictæ substantiæ. Secundo excludit opinionem contrariam, ibi, « Quicumque autem putant. » Circa primum duo facit. Primo *ostendit secundum quem modum movens immobile moveat*. Secundo ex hoc ostendit ea quæ ad perfectionem ejus pertinent, ibi, « In » telligibilis autem altera. » Dicit ergo primo, quod cum ostensum sit, quod sit primum movens non motum, necesse est quod sic moveat sicut desiderabile et intelligibile. Hæc enim sola, scilicet desiderabile et intelligibile, inveniuntur movere non mota.

2520. — Quod sic patet. Est enim duplex motus: naturalis et voluntarius, sive secundum appetitum. Movens autem motu naturali, de necessitate movetur, cum movens naturaliter sit generans et alterans. Nam etiam gravia et levia secundum locum moventur per se a generante. Generans autem et alterans immediate, oportet quod aliter et aliter se habeant. Unde etiam supra dictum est, quod id quod causat generationem et corruptionem agit aliter et aliter. In motu autem qui est secundum voluntatem et appetitum, voluntas, et appetitus se habent sicut movens motum, ut patet in tertio de Anima. Unde relinquitur quod solum id quod movet sicut appetibile, sit movens non motum.

2521. — Dicitur autem primum movens movere sicut appetibile, quia motus cæli est propter ipsum, sicut propter finem, causatus ab aliquo proximo movente quod movet propter primum mo-

vens immobile, ut assimilet se ei in causando, et explicet in actum id quod est virtute in primo movente. Non enim est motus cæli propter generationem et corruptionem inferiorum sicut propter finem, cum finis sit nobilior eo quod est ad finem. Sic igitur primum movens movet sicut appetibile.

2522. — Sed apud nos aliud est quod movet sicut desiderabile, et aliud quod movet sicut intelligibile bonum; cum tamen utrumque moveat sicut movens non motum. Et hoc præcipue apparet in eo qui est incontinens. Nam secundum rationem movetur ab intelligibili bono. Secundum autem vim concupiscibilem movetur ab aliquo delectabili secundum sensum, quod videtur bonum, cum non sit bonum simpliciter, sed solum secundum quid. — Sed non potest esse hujusmodi diversitas in primo intelligibili et primo desiderabili. Sed oportet quod primum intelligibile et primum desiderabile sint eadem. Et hoc ideo, quia concupiscibile quod non est intelligibile bonum, est apparens bonum. Primum autem bonum « oportet quod sit voluntabile, » id est appetibile appetitu intellectuali. Nam voluntas in intellectu est, et non in appetitu concupiscentiæ tantum. Et hoc ideo, quia quod appetitur secundum concupiscentiam videtur bonum, eo quod desideratur. Nam concupiscentia pervertit iudicium rationis, ut ei videatur bonum quod est delectabile. Sed illud quod appetitur appetitu intellectuali, desideratur, quia videtur bonum secundum se. Hujusmodi enim « appetitus principium est intelligentia, » id est actus intellectus qui movetur quodammodo ab intelligibili. Sic igitur patet quod concupiscibile non est bonum nisi quod desideratur secundum rationis dictamen. Non ergo potest esse primum bonum; sed solum illud quod, quia bonum est, movet desiderium, quod est appetibile et intelligibile simul.

2523. — Deinde cum dicit « intelligibilis autem »

Quia ostenderat primum movens esse

intelligibile et appetibile, restat modo ostendere ex hoc, *quomodo in primo movente perfectio invenitur*. Et circa hoc tria facit. Primo enim ostendit *ex ratione intelligibilis et appetibilis perfectionem ipsius secundum se*. Secundo per comparisonem ad primum mobile, ibi, « Movet autem ut amatum. » Tertio per comparisonem ad id quod appetit et intelligit ipsum, ibi, « Deductio autem etc. » Circa primum duo facit. Primo *ostendit perfectionem primi moventis ex eo quod est intelligibile*. Secundo ex eo quod est appetibile, ibi, « At vero quod bonum etc. » Dicit primo, quod sicut moventia et mota habent suam coordinationem, ita intelligibilia habent suam coordinationem: quam quidem coelementationem intelligibilem vocat, eo quod unum intelligibile est primum principium intelligendi alterum, sicut etiam unum movens, alteri est causa movendi.

2524. — Sicut igitur ex ordinatione moventis et moti, ostensum est, quod primum movens est substantia simplex et actus, ita etiam invenitur idem ex ordinatione intelligibilium. Manifestum est enim quod inter intelligibilia substantia est prima, eo quod accidentia non intelligimus nisi per substantiam, per quam definiuntur: et inter substantias prius est intelligibile simplex quam compositum: nam simplicia clauduntur in intellectu compositorum. Et inter simplicia, quæ sunt in genere substantiæ, actus est prius intelligibile quam potentia: nam potentia definitur per actum. Relinquitur igitur, quod primum intelligibile sit substantia simplex, quæ est actus.

2525. — Et ne videatur incidere in opinionem Platonis, qui posuit primum principium rerum ipsum unum intelligibile, ostendit consequenter differentiam inter unum et simplex: et dicit, quod unum et simplex non idem significant, sed unum significat mensuram, ut in decimo ostensum est; simplex autem significat dispositionem, secundum quam aliquid aliquid se habet, quia

videlicet non est ex pluribus constitutum.

2526. — Deinde cum dicit « at vero »

Ostendit idem *ex ratione appetibilis*: dicens, quod hoc, quod est bonum per se elegibile, secundum eandem ordinationem se habet. Nam illud quod est prius in genere intelligibilium, est etiam melius in genere appetibilium, aut aliquid ei proportionaliter respondens. — Quod quidem dicit, quia intelligibilia actu sunt secundum quod sunt in intellectu, appetibilia autem secundum quod sunt in rebus. Bonum enim et malum in rebus sunt, ut in sexto dictum est.

2527. — Sic igitur, sicut ratio intelligibilis substantiæ est prior quam ratio intelligibilis accidentis, sic se habent bona, quæ proportionaliter respondent his rationibus. Sic igitur optimum erit substantia simplex, quæ est actus, quod est primum inter intelligibilia. Et sic manifestum est, quod primum movens idem est quod primum intelligibile et primum appetibile, quod est optimum.

2528. — Sed quia appetibile et bonum habent rationem finis, finis autem non videtur esse in rebus immobilibus, ut in objectionibus tertii libri actum est, ideo hanc dubitationem removet; et dicit, quod hæc divisio, qua distinguitur quot modis dicitur finis, ostendit, quod cuius causa, idest finis, aliquo modo potest esse in immobilibus. Dupliciter autem potest esse aliquid finis alterius. Uno modo sicut præexistens; sicut medium dicitur finis præexistens motus gravium, et huiusmodi finem nihil prohibet esse in immobilibus: potest enim aliquid tendere per suum motum ad participandum aliquo modo immobili: et sic primum movens immobile potest esse finis. Alio modo dicitur aliquid esse finis alicujus, sicut quod non est in actu, sed solum in intentione agentis, per cuius actionem generatur, sicut sanitas est finis operationis medicinæ; et hu-

jusmodi finis non est in rebus immobilibus.

2529. — Deinde cum dicit « movet » autem »

Comparat *primum movens immobile ad primum mobile*; dicens, quod cum primum movens immobile moveat quasi amatum, necesse est, quod aliquid sit primo motum ab ipso, per quod movet alia; et hoc est primum cælum. Quia igitur supponimus, quod motus sit sempiternus, oportet, quod illud, quod primo movetur, sempiternè moveatur, et per ipsum moveantur alia. Dicitur autem melius quasi amatum quam quasi desideratum, cum desiderium sit ejus quod nondum habetur, sed amor etiam habiti est.

2530. — Et si oportet quod sempiternè moveatur, necesse est quod non contingat aliter et aliter ipsum se habere; sed ut sit semper in eadem dispositione secundum substantiam. Unde necesse est, quod primus motus, quo movetur primum « mobile, sit latio, » id est motus localis; quia quod movetur « secundum alios motus, » id est generationem et corruptionem, augmentum et diminutionem, et alterationem, necesse est quod aliter et aliter se habeat, secundum aliquid quod in ipso est, scilicet secundum substantiam, quantitatem et qualitatem: sed quod movetur secundum loci mutationem habet quidem se aliter et aliter secundum locum, qui est extrinsecus locato, sed non secundum substantiam, vel secundum aliquam intrinsecam dispositionem substantiæ.

2531. — Cum igitur primum mobile habeat se aliter et aliter secundum locum, et non secundum substantiam, oportet quod primum movens, quod est immobile et semper actu ens, nullo modo possit aliter et aliter se habere, quia non potest moveri. Moveretur enim maxime secundum primum motum. Primus autem motuum est loci mutatio. In hoc autem genere, primus motus est motus circularis: hoc autem motu non move-

tur, cum hoc motu moveat. Primum enim movens non movetur illo motu, quo movet, sicut primum alterans non alteratur: non igitur movetur circulariter: et per consequens nullo modo potest moveri: et sic non potest aliter et aliter se habere: unde sequitur, quod primus motus sit existens in mobili ex necessitate: hoc enim est necessarium, quod non potest non esse. Sed ex necessitate est, non sicut ea quæ sunt per violentiam, sed necessitas ejus est ipsum bene se habere, et ejus movens est principium motus, scilicet ut desideratum et finis.

2532. — Et quod talis sit ejus necessitas, manifestum est ex divisione necessarij: necessarium enim tribus modis dicitur. Uno modo quod est per violentiam, quia scilicet non potest non accidere propter impetum inferentis violentiam. Alio modo dicitur, sine quo non est aliquid bene: seu quia sine eo nullo modo potest esse finis: sicut cibus necessarius est ad vitam animalis, sive quia sine eo non est aliquid perfecte se habens; sicut equus est necessarius ad iter, quia sine eo non faciliter itur. Tertio modo dicitur necessarium quod convenit aliter et aliter se habere sed simpliciter et secundum se necessarium est.

2533. — Cum ergo dicitur quod cælum ex necessitate movetur, non potest dici, quod hujusmodi sit necessitas violentiæ, quia in rebus incorruptibilibus non est aliquid extra naturam; quæ autem sunt violenta sunt extra naturam. Similiter non potest esse necessitas absoluta, quia primum mobile est movens seipsum, ut probatur in octavo Physicorum; quod autem seipsum movet in seipso habet moveri et non moveri. Relinquitur ergo, quod necessitas primi motus sit necessitas ex fine, inquantum sine perpetuitate talis motus non convenit esse convenientem ordinem ad finem.

2534. — Ex hoc igitur principio, quod est primum movens sicut finis, dependet cælum, et quantum ad perpetuitatem substantiæ suæ, et quantum ad perpetuitatem sui motus; et per con-

sequens dependet a tali principio tota natura, eo quod omnia naturalia dependent a cælo, et a tali motu ejus.

2535. — Attendendum est autem, quod cum Aristoteles hic dicat, quod necessitas primi motus non est necessitas absoluta, sed necessitas, quæ est ex fine, finis autem principium est, quod postea nominat Deum, inquantum atten-

ditur per motum assimilatio ad ipsum: assimilatio autem ad id quod est volens, et intelligens, cujusmodi ostendit esse Deum, attenditur secundum voluntatem et intelligentiam, sicut artificiata assimilantur artificii, inquantum in eis voluntas artificis adimpletur: sequitur quod tota necessitas primi motus subja-
ceat voluntati Dei.

LECTIO VIII.

Quantæ perfectionis sit prima substantia.

Deductio autem qualis optima parvo tempore nobis. Sic enim semper illud est, nobis quidem impossibile.

Quoniam est delectatio actus ejus. Et propter hoc vigilatio, sensus, et intelligentia, et delectabilissimum. Species vero et memoriæ propter hoc. Intelligentia autem quæ secundum se, 20 ejus quod secundum se optimum, et quæ maxime, ejus quod maxime.

Seipsum autem intelligit intellectus secundum transumptionem intelligibilis. Intelligibilis enim fit attingens et intelligens: quare idem intellectus et intelligibile. Susceptivum enim intelligibilis et substantiæ, actuatur autem habens. Quare illud magis isto quod videtur intellectus, divinum habere et speculatio, delectabilissimum et optimum. Si igitur sic bene habet, ut nos quandoque, Deus semper, mirabile. Si autem magis, adhuc mirabilius, habet autem sic.

Et vita autem utique existit. Et enim intellectus actus, vita. Illud autem ipse actus est. Actus autem quod secundum se illius vita optima et sempiterna. Dicimus autem Deum esse animal sempiternum optimum. Quare vita, et duratio continua et æterna 80 existit Deo. Hoc enim Deus.

Quicumque autem putant, ut Pythagorici et Leucippus, optimum et nobilissimum non in principio esse, quare plantarum, et animalium principia sunt causæ, bonum vero et perfectum in his quæ ex his, non recte existimant. Nam sperma ex alteris est prioribus perfectis; et primum non est sperma, sed perfectum, ut priorem hominem dicat aliquis esse spermate. Non enim qui ex hoc fit, sed alterum ex quo sperma. Quod quidem igitur est substantia alia sempiterna et immobilis separata a sensibilibus, manifestum ex his. 1078a

Ostensum est autem, et quia non contingit habere hanc substantiam magnitudinem nullam, verum sine parte et indivisibilis est: movet enim per infinitum tempus, et non habet potentiam infinitam finitum. Quoniam autem omnis magnitudo finita est aut infinita, finitam quidem propter hoc utique non habebit magnitudinem. Infinitam vero non, quia totaliter nulla est infinita magnitudo. 10

At vero et quia impassibilis et inalterabilis. Omnes enim alii motus posteriores sunt eo, qui est secundum locum. Hæc quidem ergo manifesta quia hunc modum habent.

2536. — Hic Philosophus comparat primum quod movet sicut intelligibile et desiderabile, ad id quod intelligit et desiderat ipsum: necesse est enim, si primum movens movet sicut primum intellectum et desideratum, quod primum mobile desideret et intelligat ipsum. Et hoc quidem verum est secundum opinionem Aristotelis, inquantum cælum ponitur animatum anima intelligente et desiderante. Circa hoc igitur tria facit. Primo ostendit delectationem sequi animam cæli desiderantem et intelligentem ex primo movente desiderato et intellecto; dicens, « quod quædam deductio

« est, » idest delectabilis dispositio ipsius desiderantis et intelligentis primum intelligibile, qualis optima potest esse nobis aliquo parvo tempore. Est enim intelligens et desiderans semper in tali dispositione delectabili, quod nobis est impossibile, scilicet quod semper simus in illa delectabili et optima dispositione.

2537. — Hoc autem quod dictum est, consequenter ostendit cum dicit « quoniam niam est »

Quia scilicet in actu hujus desiderantis et intelligentis primum princi-

pium est delectatio. Delectatio enim consequitur operationem connaturalem alicujus intelligentis et desiderantis, ut patet in decimo Ethicorum. Et signum hujus est, quia delectatio maxime est in vigilia et sensu actuali, et intelligentia. Habent enim se intellectus et sensus in actu ad sensum et intellectum in potentia, sicut vigilia ad somnum. — Et quod ista sint maxime delectabilia, patet ex hoc, quod alia non sunt delectabilia, nisi propter hoc. Species enim in memoria sunt delectabiles, inquantum præteritas vel futuras operationes delectabiles ingerunt animis ut præsentem.

2538. — Quia igitur in actu sensus et intellectus delectatio consistit, manifestum est, « quod intelligentia, » idest actus intellectus inquantum hujusmodi, est ejus quod est secundum se optimum. Bonum enim intelligibile excedit bonum sensibile, sicut bonum immobile et universale bonum mutabile et particulare. — Etiam sequitur quod delectatio, quæ est in actu intellectus, sit eminentior delectatione quæ est in actu sensus. Et per consequens oportet quod maxima et perfectissima intelligentia sit maxime optima; et ita sequitur maxima delectatio. Sic igitur manifestum est, quod in illa intelligentia, qua intelligitur primum movens, quod etiam est primum intelligibile, est maxima delectatio.

2539. — Deinde cum dicit « seipsum » autem »

Ostendit, quod *in primo intelligibili est adhuc perfectior intelligentia et delectatio quam in intelligente et desiderante ipsum*. Et dicit, quod hoc est de ratione intellectus, quod intelligat seipsum inquantum transumit vel concipit in se aliquid intelligibile; fit enim intellectus intelligibilis per hoc quod attingit aliquid intelligibile. Et ideo, cum ipse intellectus fiat intelligibilis concipiendo aliquod intelligibile, sequetur quod idem sit intellectus et intelligibile.

2540. — Quomodo autem intellectus attingat intelligibile exponit. Intellectus enim comparatur ad intelligibile sicut

potentia ad actum, et perfectibile ad perfectionem: et sicut perfectibile est susceptivum perfectionis, ita intellectus est susceptivus sui intelligibilis. Intelligibile autem proprie est substantia; nam objectum intellectus est quod quid est; et propter hoc dicit, quod intellectus est susceptivus intelligibilis et substantiæ. — Et quia unumquodque fit actu inquantum consequitur suam perfectionem, sequitur quod intellectus fiat in actu inquantum recipit intelligibile: hoc autem est esse actu in genere intelligibilium, quod est esse intelligibile. Et, quia unumquodque inquantum est actu, est agens, sequitur quod intellectus inquantum attingit intelligibile, fiat « a gens et operans, » idest intelligens.

2541. — Sed sciendum est quod substantiæ materiales non sunt intelligibiles actu, sed potentia; fiunt autem intelligibiles actu per hoc quod medianibus virtutibus sensitivis earum similitudines immateriales redduntur per intellectum agentem. Illæ autem similitudines non sunt substantiæ, sed quædam species intelligibiles in intellectu possibili receptæ. Sed secundum Platonem, species intelligibiles rerum materialium erant per se subsistentes. Unde ponebat, quod intellectus noster fit intelligens actu per hoc quod attingit ad hujusmodi species separatas per se subsistentes. Sed secundum opinionem Aristotelis, intelligibiles species rerum materialium non sunt substantiæ per se subsistentes.

2542. — Est tamen aliqua substantia intelligibilis per se subsistens, de qua nunc agit. Oportet enim esse primum movens substantiam intelligentem et intelligibilem. Relinquitur igitur, quod talis est comparatio intellectus primi mobilis ad illam primam intelligibilem substantiam moventem, qualis est secundum Platonicos comparatio intellectus nostri ad species intelligibiles separatas, secundum quarum contactum et participationem fit intellectus actu, ut ipse dicit. Unde intellectus primi mobilis fit intelligens in actu per conta-

ctum aliqualem primæ substantiæ intelligibilis.

2543. — Propter quod autem unumquodque tale, et illud magis. Et ideo sequitur quod quicquid divinum et nobile, sicut est intelligere et delectari, invenitur in intellectu attingente, multo magis invenitur in intelligibili primo quod attingitur. Et ideo consideratio ejusdem, et delectabilissima est et optima. Hujusmodi autem primum intelligibile dicitur Deus. Cum igitur delectatio, quam nos habemus intelligendo, sit optima, quamvis eam non possimus habere nisi modico tempore, si Deus semper eam habet, sicut nos quandoque, mirabilis est ejus felicitas. Sed adhuc mirabilior, si eam habet potiore semper, quam nos modico tempore.

2544. — Deinde cum dicit « et vita autem »

Tertio, quia dixerat quod Deo competit consideratio, ostendit *quomodo se habeat ad eam*. Et dicit quod Deus est ipsa vita. Quod sic probat: « Actus intellectus, » idest intelligere, vita quædam est, et est perfectissimum quod est in vita. Nam actus, secundum quod ostensum est, perfectior est potentia. Unde intellectus in actu perfectius vivit quam intellectus in potentia, sicut vigilans quam dormiens. Sed illud primum, scilicet Deus, est ipse actus. Intellectus enim ejus est ipsum suum intelligere. Alioquin compareretur ad ipsum ut potentia ad actum. Ostensum autem est supra, quod ejus substantia est actus. Unde relinquitur quod ipsa Dei substantia sit vita, et actus ejus sit vita ipsius optima et sempiterna, quæ est secundum se subsistens. Et inde est quod in fama hominum dicitur quod Deus est animal sempiternum et optimum. Vita enim apud nos in solis animalibus apparet manifeste. Inde est ergo quod dicitur animal, quia vita competit ei. Quare manifestum est ex præmissis, quod vita et duratio continua et sempiterna inest Deo, quia Deus hoc ipsum est quod est sua vita sem-

piterna; non quod aliud sit ipse, et vita ejus.

2545. — Deinde cum dicit « quicumque autem »

Excludit opinionem attribuentium imperfectionem primo principio; dicens, quod non recte existimant quicumque non ponunt optimum et nobilissimum inveniri in primo principio, ut Pythagorici et Leucippus: qui ex hoc movebantur, quod principia animalium et plantarum sunt quædam causæ boni et perfectionis: sed bonum et perfectum non invenitur in principiis, sed in his quæ producuntur ex eis: sicut semina, quæ sunt principia animalium et plantarum imperfecta, sunt ex aliquibus aliis prioribus perfectis.

2546. — Hoc igitur solvit interimendo motivum eorum. Sperma enim non est primum simpliciter, sed aliquid perfectum; ut si quis dicat hominem esse priorem spermate, non quidem eum qui dicitur nasci ex spermate, sed alterum ex quo sperma resolvitur. Probatur est enim supra, quod actus simpliciter est prior potentia, licet in uno et eodem, ordine generationis et temporis, potentia præcedat actum.

2547. — His autem habitis, epilogando concludit manifestum esse ex dictis, quod est aliqua substantia sempiterna et immobilis, separata a sensibilibus.

2548. — Deinde cum dicit « ostensum est »

Prosequitur quædam, quæ adhuc consideranda restant de prædicta substantia. Et primo ostendit, quod est *incorporea*; dicens, quod ostensum est in octavo Physicorum, quod hujusmodi substantia nullam magnitudinem potest habere, sed est impartibilis et indivisibilis.

2549. — Cujus breviter resumit probationem, dicens, quod hujusmodi substantia movet in infinito tempore, cum primus motus sit sempiternus, ut supra dixit. Ex hoc autem sequitur quod ejus

virtus sit infinita. Videmus enim in moventibus inferioribus, quod quanto aliquid est majoris virtutis, tanto virtus se extendit ad diuturniorem operationem. Nullum autem finitum potest habere potentiam infinitam. Unde sequitur, quod propter hoc prædicta substantia non habebit magnitudinem finitam. Magnitudinem autem infinitam habere non potest, quia nulla magnitudo est infinita, ut supra probatum est. Quia igitur omnis magnitudo vel est finita vel infinita, relinquitur quod prædicta substantia sit omnino absque magnitudine.

2550. — Non autem virtus hujus substantiæ dicitur infinita privative, secundum quod infinitum congruit quantitati; sed dicitur negative, prout scilicet non limitatur ad aliquem determinatum effectum. Non autem potest dici virtus cælestis corporis infinita, etiam si infinito tempore moveat inferiora corpora; quia non movet nisi motum. Et ita influentia est ex primo movente. Sed nec etiam potest dici quod in corpore cælesti sit virtus infinita, etsi infinito

tempore esse habeat; quia in eo non est virtus activa sui esse, sed solum susceptiva. Unde infinita ejus duratio ostendit virtutem infinitam exterioris principii. Sed ad hoc quod ipsum suscipiat incorruptibile esse ab infinita virtute, requiritur quod in ipso non sit principium corruptionis, neque potentia ad non esse.

2551. — « At vero »

Secundo, quia supra ostenderat quod primum movens non movetur motu locali, ostendit *consequenter quod nec etiam aliis motibus*; dicens, quod etiam impossibile est esse alterabile primum movens. Ostensum enim est supra, quod non movetur motu locali. Omnes autem alii motus sunt posteriores isto motu, qui est secundum locum. Remoto igitur primo necesse est removeri posteriora. Unde quicquid invenitur moveri aliis motibus, movetur motu locali.

2552. — Ultimo autem concludit, quod manifestum est quod prædicta se habeant, sicut determinatum est.

LECTIO IX.

Unam simpliciter esse primam substantiam, sub qua plures aliæ substantiæ sunt, ex ipsis orbium motibus ostendit.

C. VIII. Utrum autem unam ponendum talem substantiam, aut plures, et quot, oportet non latere, sed reminisci et aliorum negationes, quia de pluralitate nihil dixerunt quod sit planum dicere. Quæ enim circa ideas existimatio, nullam perscrutationem habet propriam. Numeros enim dicunt ideas. Sed de
20 numeris quandoque quidem sicut de infinitis dicunt, quandoque autem usque ad decem determinatis. Propter quam vero causam tanta pluralitas numerorum, nihil dicitur studio demonstrato.

Nobis autem ex suppositis et determinatis dicendum. Principium quidem enim et primum entium, est immobile, et secundum se, et secundum acci-
dens; movens vero primum sempiternum et unum motum. Quoniam autem quod movetur necesse est ab aliquo moveri, et primum movens immobile esse secundum se, et sempiternum motum a sempiterno moveri,
et unum ab uno.

80 Videmus autem præter universi simplicem lationem, quam movere dicimus primam existentem substantiam, et immobilem alias lationes planetarum sempiternas (sempiternum enim et instabile circulare corpus, ostensum est autem in physicis de his:) necesse et harum lationum unamquamque, ab immobili moveri secundum se et sempiterna substantia. Astrorum

enim natura sempiterna substantia quædam ens, et movens sempiternum, et prius eo quod movetur. Et quod prius substantia, substantiam esse necesse est. Palam itaque quod tot substantias esse necesse est, natura sempiternas, et immobiles secundum se, et sine magnitudine, propter prædictam causam. Quot quidem igitur sint substantiæ, et harum quæ prima et secunda secundum ordinem eundem lationibus astrorum, palam.

Pluralitatem vero lationum, jam ex maxime propria philosophia mathematicarum scientiarum, intendere oportet ex astrologia. Hæc enim de substantia sensibili quidem, sempiterna autem facit theoriam. Aliæ vero de nulla substantia, puta quæ circa numeros, et geometriam. Quod quidem igitur plures sint eorum quæ feruntur lationes, manifestum est et parum attingentibus. Pluribus enim quam una, astrorum errantium unumquodque fertur. Sed quot sunt hæc, nunc quidem et nos, quæ dicunt mathematicorum quidam, attentionis gratia dicimus, ut mente, aliqua pluralitas determinata suscipiatur. Reliquum vero, hoc quidem quærentes ipsos oportet, illa vero persuaderi a quærentibus, si quid videatur præter modo dicta ab eo tractantibus. Amare quidem utrosque, persuaderi vero a certioribus.

6

10

SYNOPSIS (Lect. IX., X.)

De substantia immobili a materia separata 2488-2663 (incompl.)
 determinat de ea secundum propriam opinionem 2488-2663.
 (substantiam esse sempiternam 2488-2518.)
 conditionem inquit hujus substantiæ 2519-2663.
 (inquit de perfectione 2519-2552.)
de unitate et pluralitate substantiarum immaterialium 2553-2599
 necessitas hujus quæstionis 2553-2554.
ostendit quod sunt plures 2555-2562.
ostendit quot sint 2563-2599.
inquit numerum motuum cælestium 2563-2565.
 unde sit accipiendus iste numerus 2563.
 opiniones diversas 2564-2585.
 Eudoxus 2564-2577.
 Calippus 2578-2585.
concludit numerum substantiarum immaterialium 2586-2599.
 conclusio 2586.
 excludit tria 2587-2593.
 comparat dicta ad opiniones antiquorum 2597-2599.
 de ejus actione [vide lect. XI et seq.].

2553. — Postquam Philosophus ostendit perfectionem substantiæ immaterialis, hic inquit *de unitate vel multitudine ejus*. Et circa hoc tria facit. Primo ostendit *necessitatem pertractandi hanc quæstionem*, quia ab aliis nihil de hoc determinate dictum est. Secundo ostendit quod sunt plures, ibi, « Nobis autem ex suppositis. » Tertio ostendit quot sunt, ibi, « Pluralitatem vero lationum. » Dicit ergo primo, quod non oportet latere utrum sit ponendum unam solam substantiam talem, scilicet sempiternam, immaterialem, aut plures; et si plures, quot sunt: sed etiam oportet « commemorare negationes aliorum, » idest quod alii nihil dixerunt, quod sit manifestum et planum, de pluralitate harum substantiarum.

2554. — Quod sic patet. Ponentes enim substantias immateriales maxime fuerunt qui posuerunt ideas. Opinio autem de ideis secundum id quod sunt, non habet rationem alicujus certæ pluralitatis, quia ideæ ponuntur omnium rerum quæ communicant in aliquo comuni. Sed quia ponentes ideas dixerunt

eas esse numeros, ex parte numerorum aliqua ratio haberi poterat pluralitatis. Sed tamen de pluralitate numerorum non semper eodem modo disserebant: sed quandoque dicebant species numerorum esse infinitas. Quod quidem verum est, quantum ad ipsam propriam numerorum rationem, quia semper unitas addita, aliam speciem numeri facit. Unde, cum in infinito additio fieri possit in numeris, in infinitum species numerorum multiplicantur. Quandoque autem dicuntur species numerorum determinari usque ad decem; et hoc quantum ad numerorum nominationem. Namque omnes numeri supra decem, videntur esse secundum nomen alicujus primi numeri aliquammodo iterati. Sed non possunt ostendere per determinatam rationem, quare sit tanta pluralitas numerorum, scilicet usque ad decem, et non plus neque minus. Nec est mirum, cum ista determinatio specierum non sit secundum rem, sed secundum nomen. Assignant autem alii hanc rationem, quia numerus denarius generatur ex progressionem numerorum usque ad quaternarium, qui est primus numerus quadra-

tus. Unum enim et duo sunt tria; quibus si tria addantur fiunt sex, quatuor autem additis consurgunt decem.

2555. — Deinde cum dicit « nobis » autem »

Ostendit, quod *necesse est esse plures huiusmodi substantias*. Et circa hoc duo facit. Primo *resumit quod ostensum est de primo principio* dicens, quod, cum alii nihil dixerint demonstrative de pluralitate substantiarum separatarum, nobis dicendum est de hoc per ea quæ sunt supposita et determinata prius. Dictum est enim supra, quod primum principium entium est quoddam quod non movetur, neque secundum se, neque secundum accidens, sed movet unum motum, qui est primus et sempiternus. Quia enim omne quod movetur, necesse est ab aliquo moveri, ut probatum est in octavo Physicorum, necesse est, quod primum movens sit omnino immobile, et sempiternus motus sit a sempiterno motore, et unum motum ab uno motore.

2556. — Deinde cum dicit « videmus » autem »

Secundo *ostendit, quod post primum principium necesse est ponere plures substantias immateriales sempiternas*; dicens, quod præter simplicem motum localem universi, qui est motus diurnus, quo totum cælum revolvitur, et est uniformis, et est simplicissimus, quem motum causat prima substantia immobilis, videmus aliquos motus locales planetarum, qui etiam sunt sempiterni, quia corpus circulari, scilicet cælum, est sempiternum: unde sempiternitas motus non tollitur per corruptionem mobilis. Et « est instabile, » idest non potens quiescere: unde motus iste non intercipitur quiete. Et ista probata sunt in scientia naturali, tam in libro Physicorum quam in libro de Cælo. Unde necesse est quod quilibet horum motuum moveatur a motore per se immobili et a substantia sempiterna.

2557. — Quod quidem ideo necesse

est, quia astra sempiterna sunt, et substantiæ quædam sunt: unde oportet quod movens ea, etiam sempiternum sit et substantia: movens enim est prius moto; et quod est prius substantia, necesse est esse substantiam. Unde manifestum est quod necesse est, quot sunt lationes astrorum, tot esse substantias, quæ sunt naturaliter sempiternæ, et secundum se immobiles et sine magnitudine, propter causam supra assignatam, quia scilicet movent tempore infinito, et sic per consequens virtute infinita. Manifestum est igitur, quod sunt aliquæ substantiæ immateriales secundum numerum motuum astrorum, et quod earum etiam ordo est secundum ordinem eorundem motuum.

2558. — Considerandum est autem quod post primam lationem Aristoteles non computat nisi lationes planetarum, quia ejus, tempore nondum erat deprehensus motus stellarum fixarum. Unde existimavit, quod octava sphaera, in qua sunt stellæ fixæ, esset primum mobile, et motor ejus esset primum principium. Sed postea deprehensus est ab astrologis motus stellarum fixarum in contrarium primi motus: unde necesse est quod supra sphaeram stellarum fixarum sit alia circumdans totum, quæ revolvit totum cælum motu diurno; et hoc est primum mobile, quod movetur a primo motore secundum Aristotelem.

2559. — Sed Avicenna posuit quod primum mobile movetur immediate non a primo principio, sed ab intelligentia a primo principio causata. Cum enim primum principium sit unum simpliciter, existimavit quod ab eo non potest causari nisi unum, quod est intelligentia prima, in qua quidem incidit aliqua pluralitas potentiæ et actus, secundum quod acquirit esse ab eo. Comparatur enim ad id, a quo dependet secundum suum esse, sicut potentia ad actum. Sic igitur prima intelligentia potest immediate causare plura. Nam secundum quod intelligit se prout habet aliquid de potentia, causat substantiam orbis, quem movet. Secundum autem quod se intel-

ligit prout habet in actu esse ab alio, causat animam sui orbis. Secundum autem quod intelligit suum principium, causat intelligentiam sequentem, quæ movet inferiorem orbem, et deinceps usque ad sphaeram lunæ.

2560. — Sed hoc non habet necessitatem. Nam causa agens non est in illis substantiis superioribus sicut in rebus materialibus, ut necesse sit ex uno tantum unum causari, quia causa et causatum in eis sunt secundum esse intelligibile. Unde secundum plura quæ possunt intelligi ab uno, possunt ab uno plura causari. Et satis conveniens videtur, ut primus motus rerum corporaliū, a quo omnes alii dependent, habeat pro causa principium immaterialium substantiarum, ut sit quædam connexio et ordo sensibilibus et intelligibilibus. De hoc autem quod Philosophus dicit, quod ordo substantiarum separatarum est secundum ordinem motuum et mobilitatem, potest esse dubitatio. Nam sol major est quantitate inter omnes planetas, et ejus effectus magis apparet in rebus inferioribus; et etiam motus aliorum planetarum ordinantur per motum solis, et quodammodo consequuntur ipsum. Unde videtur quod substantia quæ movet solem, sit nobilior substantiis quæ movent alios planetas, cum tamen sol non sit super omnes alios planetas. Sed cum in corporibus id quod est continens sit formalius et per hoc dignius et perfectius, et comparetur ad corpus contentum, sicut ad partem totum, sicut dicitur in quarto Physicorum, necessarium est quod, cum sphaera superioris planetæ contineat sphaeram inferioris, quod planeta superior, ad quem ordinatur tota sua sphaera, sit altioris et universalioris virtutis quam planeta inferior, et diuturniores operetur effectus, utpote propinquior existens primæ sphaeræ, quæ per suum motum causat sempiternitatem, ut supra dictum est. Et inde est quod, sicut dicit Ptolæmeus in quadripartito, effectus Saturni coaptantur ad universalia loca et tempora, Jovis ad annos, Martis, Solis, Veneris

et Mercurii ad menses, Lunæ autem ad dies.

2561. — Et inde est quod effectus planetarum apparent in istis inferioribus secundum ordinem eorumdem. Nam primi tres superiores videntur ordinari ad ea quæ pertinent ad existentiam rei secundum seipsam: nam ipsa stabilitas esse rei attribuitur Saturno, perfectio autem rei et bona habitudo correspondet Jovi. Virtus autem rei, secundum quod se contra nociva tuetur et ea propellit, correspondet Marti. Tres vero planetæ alii videntur proprium effectum habere ad motum ipsius rei existentis, ita quod Sol sit ut universale principium motus: et propter hoc ejus operatio in motionibus inferioribus maxime apparet. Venus autem videtur quasi proprium effectum habere magis determinatum, id est generationem, per quam aliquid consequitur speciem, et ad quam scilicet omnes motus alii ordinantur in istis inferioribus. Mercurius autem videtur proprium effectum habere in multiplicatione, id est distinctione individuorum in una specie; et propter hoc varios habet motus. Et ipse etiam cum naturis omnium planetarum miscetur, ut astrologi dicunt. Lunæ autem proprie competit immutatio materiæ, et dispositio ipsius ad recipiendum omnes impressiones cælestes: et propter hoc videtur quasi esse deferens impressiones cælestes, et applicans inferiori materiæ.

2562. — Sic igitur quanto corpus cæleste est superius, tanto habet universaliorē, diuturniorem et potentiorē effectum. Et cum corpora cælestia sint quasi instrumenta substantiarum separatarum moventium, sequitur quod substantia quæ movet superiorem orbem sit universalioris conceptionis et virtutis; et per consequens oportet quod sit nobilior.

2563. — Deinde cum dicit « pluralitatem vero »

Inquirit quod *prædictæ substantiæ sint*; et dividitur in duas partes. In prima inquiri primo numerum motuum

cælestium. In secunda ex hoc concludit numerum substantiarum moventium, ibi, « Quare et substantia et principium. » Circa primum duo facit. Primo ostendit unde accipiendus sit numerus motuum cælestium. Secundo ponit circa hoc opiniones diversas, ibi, « Eudoxus quidem. » Dicit ergo primo quod pluralitatem lationum, sive motuum cælestium, oportet considerare ex astrologia, quæ maxime propria est ad hoc inter scientias mathematicas. Ipsa namque sola inter eas speculatur de substantia sensibili et æterna, scilicet de corpore cælesti. Aliæ vero scientiæ mathematicæ de nulla substantia considerant, sicut de arithmetica patet, quæ est circa numeros, et de geometria quæ circa magnitudines est: numerus autem et magnitudo, sunt accidentia.

2564. — Quod autem sunt plures motus corporum quæ feruntur in cælo, scilicet planetarum, manifestum est his, qui parum attingunt de scientia astrologiæ, quia « unumquodque astrorum » errantium, idest planetarum, movetur pluribus lationibus et non una tantum. — Dicuntur autem planetæ astra errantia, non quia irregulariter moveantur, sed quia non semper servant eandem figuram et positionem ad alias stellas, sicut illæ adinvicem, quæ propter hoc fixæ dicuntur.

2565. — Quod autem sint plures motus hujusmodi astrorum, tribus modis deprehenditur. Est enim aliquis motus apprehensus a vulgo visu. Est et alius motus qui non deprehenditur nisi in-

strumentis et considerationibus. Et horum motuum quidam comprehenduntur longissimis temporibus, et quidam parvis. Est etiam tertius motus, qui declaratur ratione; quia motus stellarum errantium, invenitur quandoque velocior, quandoque tardior; et quandoque videtur esse planeta directus, quandoque retrogradus. Et, quia non potest esse secundum naturam corporis cælestis, cujus motus debet esse omnino regularis, necessarium fuit ponere diversos motus, ex quibus hæc irregularitas ad debitum ordinem reducatur.

2566. — Quot autem sint motus planetarum, nos nunc dicemus ea quæ circa hæc mathematici dicunt, ut circa hæc reddamur attentius, ut aliqua pluralitas determinata mente concipiatur a nobis. Reliquum vero quod non dicitur oportet quod per nos ipsos quæramus; vel quod in hoc suadeamur ab his qui hoc quærent, et si aliquid appareat postmodum per ea quæ modo dicuntur ab his qui de hujusmodi tractant. — Sed, quia in eligendis opinionibus vel repudiandis, non debet duci homo amore vel odio introducentis opinionem, sed magis ex certitudine veritatis, ideo dicit quod oportet amare utrosque, scilicet eos quorum opinionem sequimur, et eos quorum opinionem repudiamus. Utrique enim studuerunt ad inquirendam veritatem, et nos in hoc adjuverunt. Sed tamen oportet nos « persuaderi a certioribus, » idest sequi opinionem eorum, qui certius ad veritatem pervenerunt.

LECTIO X.

*Quot nam sint substantiæ moventes, ex sphærarum numero et motuum
ab Eudoxo et Calippo assignato, concludit.*

20 Eudoxus quidem igitur Solem et Lunam, utriusque lationem in tribus posuit esse sphæris. Quarum primam aplanorum astrorum esse. Secundam autem secundum eum qui zodiaci per medium. Tertiam autem secundum obliquatum in latitudine animalium. In majori autem latitudine obliquati, tam eam secundum quam luna fertur, quam secundum quam sol. Errantium vero astrorum in quatuor cujusque sphæris. Quarum primam quidem et secundam illis eandem esse. Etenim eam quæ est aplanorum, quæ omnes est ferens: et eam quæ sub ea est ordinata, et secundum eum qui per medium zodiaci lationem habentem, communem omnium esse. Tertiæ vero omnium eo in circulo polos esse qui per media signa transit. At quartæ lationem per obliquum ad medium circulum hujus esse. Tertiæ vero esse sphæræ polos, aliorum quidem proprios, Veneris vero et Mercurii eosdem.

30 Calippus autem positionem quidem sphærarum eandem posuit cum Eudoxo, hoc autem distantiarum ordinem. Pluralitatem vero ei quidem quæ Jovis, et ei quæ Saturni eandem cum illo dedit. Soli vero et lunæ duas existimabat adhuc apponendas esse sphæras, si quis apparentia sit redditurus. Reliquis vero planetis singulis unam.

1074a Necesse autem simul positæ omnes apparentia sunt reddituræ secundum quodlibet errantium, alteras sphæras una minores esse revolventes, et ad idem restituentes primam sphæram semper inferius ordinati astri. Sic enim solum contingit planetarum lationem omnia facere. Quoniam ergo in quibus quidem ipsæ feruntur sphæris, hæ quidem octo, hæ autem quinque et viginti sunt, harum autem solas non oportet revolvi, in quibus infimæ ordinatum fertur. Quæ quidem revolvunt eas quæ sunt duorum primorum, sex erunt. Quæ autem eas quæ sunt po-

steriorum quatuor, sexdecim. Omnium itaque numerus et ferentium et revolventium eas, quinquaginta quinque. Si autem lunæ et soli non addiderit quis, quos diximus motus, omnes sphæræ erunt septem et quadraginta. Pluralitas igitur sphærarum tanta sit.

Quare et substantias, et principia immobilia, et sensibilia tot rationale existimare. Necessarium igitur dimitatur fortioribus dicere.

Si autem nullam possibile esse lationem non ordinatam ad astri lationem, amplius autem omnem naturam et omnem substantiam impassibilem, et secundum se optimum esse sortitam finem oportet existimare, nulla erit præter has altera natura, sed hunc substantiarum numerum esse est necesse. Si enim essent aliæ, moverent utique fines existentes lationis.

Sed alias quidem esse lationes impossibile est præter dictas. Hoc autem existimare ex latis rationabile. Nam si quidem ferens, lati gratia natum est, et latio omnis lati est alicujus, nulla latio sui gratia erit, nec alia alicujus lationis, sed astrorum gratia. Nam si fuerit latio lationis gratia, et illam alterius gratia oportebit esse. Quare quoniam non est possibile ire in infinitum, finis erit omnis lationis latorum aliquid divinorum corporum secundum cælum.

30 Quod autem unum cælum, manifestum. Si enim plures essent cæli, ut homines, foret principium, quod circa unumquodque, specie unum, numero vero multa. Sed quaecumque sunt numero multa, materiam habent. Una enim et eadem ratio multorum, ut hominis. Socrates vero unus. Quod autem quod quid erat esse, non habet materiam primam: indelechia enim. Unum igitur, et ratione et numero, movens primum immobile existens; et motum ergo semper et continue unum solum. Unum ergo solum cælum.

b. Tradita sunt autem a senioribus et antiquis, in fabulæ figura dimissa posterioribus, quia dii sunt hi, et continet divinam naturam universalem. Reliqua vero fabulose jam adducta sunt ad persuasionem multorum, et ad opportunitatem multorum, ad leges etiam conferens. Conformes enim hominibus hos, et aliorum animalium quibusdam similes dicunt, et his altera consequentia, et dictis similia: a qui-

bus, si quis separans id accipiat solum, quod primum Deos existimaverunt primas substantias esse, et divine utique dictum esse putabit, et secundum quamdam verisimilitudinem. Et sæpe inventa ad possibile unaquaque, et arte, et philosophia, et iterum corruptis, et has opiniones eorum quasi reliquias usque nunc salvatas esse. Paterna quidem igitur opinio, et quæ a primis, intantum nobis manifesta solum. 10

2567. — *Ponit opiniones astrologorum sui temporis de numero motuum planetarum.* Et primo opinionem Eudoxi. Secundo opinionem Calippi, ibi, « Calippus autem. » Sciendum est igitur circa primum, quod Plato cælestibus motibus attribuens indefectibiliter circularitatem et ordinationem, mathematicas suppositiones fecit, per quas suppositiones possent salvari quæ circa erraticas apparent, sustinendo, quod motus planetarum sunt circulares et regulares ordinati. Et Pythagorici quidem ad reducendum in debitum ordinem irregularitatem, quæ apparet in motibus planetarum ex statione et retrogradatione, velocitate, et tarditate, et diversa apparentia quantitatis, posuerunt motus planetarum esse in sphaeris eccentricis, et in circulis parvis qui dicuntur epicycli; quam etiam opinionem Ptolæmeus prosequitur.

2568. — Videtur autem ex hujus suppositione sequi aliquid contrarium his quæ demonstrantur in scientia naturali: non enim omnis motus erit vel ad medium vel a medio, vel circa medium mundi. Iterum sequitur, quod sphaera continens sphaeram eccentricam, vel non sit æqualis spissitudinis, vel quod sit aliquid vacuum inter unam sphaeram et aliam, vel quod sit aliquod corpus præter substantiam sphaerarum intercedens, quod non erit corpus circulare, nec habebit aliquem motum proprium.

2569. — Ex positione autem epicyclorum ulterius sequitur, vel quod sphaera, per quam movetur epicyclus, non sit integra et continua, vel quod sit divisibilis et rarefactibilis et condensabilis ad

modum quo aer dividitur et inspissatur et rescit aliquo corpore moto. Sequitur etiam, quod ipsum corpus stellæ movetur per seipsum, et non solum ad motum orbis; et quod ex motu corporum cælestium perveniat sonus, quod Pythagorici consenserunt.

2570. — Sed tamen omnia hujusmodi sunt contra ea quæ determinata sunt in scientia naturali. Unde ad hæc evitanda Eudoxus hoc videns, posuit cuique planetæ sphaeras plures concentricas mundo, quarum unaquæque habet motum proprium, et ex omnibus illis motibus causatur id quod apparet de motu planetarum. Posuit igitur Eudoxus motum tam Solis quam Lunæ esse in tribus sphaeris.

2571. — Primus enim tam Solis quam Lunæ, qui est motus diurnus, quo revolvuntur ab oriente ad occidentem, et hunc motum dicit « esse astrorum aplanorum, » idest stellarum sine errore, scilicet fixarum; quia sicut supra dictum est, cum nondum esset deprehensus motus stellarum fixarum, qui est ab occidente in orientem, esse contrarium motui primo, putabatur, quod motus diurnus esset proprius octavæ sphaeræ, quæ est sphaera stellarum fixarum. Non autem putabatur, quod sola prima sphaera sufficeret ad deferendas omnes sphaeras planetarum motu diurno, sicut Ptolæmeus ponit: sed ponebat quod quilibet planeta habeat propriam sphaeram, quæ revolveret ipsum motu diurno. Ad hunc ergo motum causandum ponebat primam sphaeram Solis et Lunæ.

2572. — Secundam autem sphaeram ponebat ad causandum motum Solis et

Lunæ, qui est per medium zodiaci, qui vocatur motus longitudinis, secundum quem movetur tam Sol quam Luna de occidente in orientem contra motum firmamenti.

2573. — Tertiam autem sphaeram ponebat ad causandum illum motum, qui obliquatur secundum latitudinem animalium, quæ figurantur in zodiaco, prout quandoque est australior, quandoque borealior videtur planeta a media linea zodiaci. Sed hic motus latitudinis magis apparet, et secundum majorem diversitatem, in Luna quam in Sole. Et ideo subjungit, quod in majori latitudine tam obliquatur motus secundum quem fertur Luna, quam motus secundum quem fertur Sol. Et quidem Lunæ Ptolæmeus ponit motum latitudinis, non autem Solis. Posuit igitur Eudoxus tertium motum, ut Simplicius dicit, quia opinabatur quod etiam Sol declinaret a media linea zodiaci versus duos polos; et hoc suspicabatur eo quia non semper in eodem loco Sol oritur in tropicis æstivis et hiemalibus. Si autem in uno et eodem tempore fieret restitutio longitudinis et latitudinis sufficeret ad hoc una sphaera per obliquitatem maximi circuli, secundum quam Sol movetur. Sed, quia non sic se habet, sed in alio tempore pertransit circulum per longitudinem, in alio vero tempore restitutio fit latitudinis, necesse fuit ad hoc ponere tertiam sphaeram. Hanc autem tertiam sphaeram ponebat in Sole revolvī versus eandem partem cum secunda, sed circa axem alterum, et super alios polos. In Luna autem ad eandem cum prima sphaera. Sed in utroque ponebat motum hujus tertiæ sphaeræ esse tardiolem, quam secundæ.

2574. — Sed aliorum quinque planetarum motum cujuslibet posuit in quatuor sphaeras; ita quod prima sphaera et secunda est ejusdem rationis cum prima et secunda Solis et Lunæ; quia motus primus, quem ponebat esse stellarum fixarum, et motus secundus, qui est per medium zodiaci secundum longitudinem, apparet communiter in omnibus planetis.

2575. — Deinde unicuique planetarum ponebat tertiam sphaeram ad causandum motum latitudinis, cujus polos, circa quos revolvitur, ponebat esse in media linea zodiaci. Sed quia ponebat omnes sphaeras esse concentricas, ex quo zodiacus transibat per polos circuli maximi tertiæ sphaeræ, sequebatur e converso, quod circulus maximus tertiæ sphaeræ transiret per polos zodiaci. Unde sequebatur quod motus tertiæ sphaeræ deferret planetam usque ad polos zodiaci, quod nunquam videtur.

2576. — Et ideo necesse fuit quod poneret quartam sphaeram, quæ ipsum planetam ferret, quæ revolvitur in contrarium tertiæ, ab oriente scilicet ad occidentem æquali tempore, unde impedit ne plus divertatur secundum latitudinem a zodiaco. Et hoc est quod dicit, quod quartum motum stellæ dicebat esse secundum quemdam circulum obliquatum ad medium tertiæ sphaeræ, hoc est ad maximum circulum ejus.

2577. — Si igitur cum quolibet quinque planetarum posuerit quatuor sphaeras, sequitur quod quinque planetarum sunt viginti sphaeræ. Quibus si addantur tres Solis et tres Lunæ, erunt omnes viginti sex, ita quod intelligatur corpus cujuslibet planetæ esse defixum in ultima sphaerarum suarum.

2578. — « Calippus autem »

Ponit *opinionem Calippi* de pluralitate sphaerarum. Fuit autem Calippus ut Simplicius dicit, cum Aristotele Athenis conversatus, cum eo ea quæ ab Eudoxo inventa fuerant, corrigens et supplens. Posuit ergo Calippus eandem rationem sphaerarum sicut Eudoxus, et exposuit positiones sphaerarum per ordinem distantiarum, tum quia ordinabat planetas sicut Eudoxus, tum quia ordinabat motus et sphaeras sicut et ille.

2579. — Conveniebat etiam cum Eudoxo in pluralitate sphaerarum Jovis et Saturni, quia utrisque eorum dabat quatuor sphaeras; sed ipse existimabat esse apponendas sphaeras duas tam Soli

quam etiam Lunæ, si quis velit reddere rationem eorum quæ apparent de motibus eorum. Videtur autem has duas addidisse ad causandum velocitatem et tarditatem, quæ apparet in motibus eorum; ita quod Sol habeat quinque sphaeras, et Luna similiter quinque. Et reliquis planetis Marti, Veneri et Mercurio, addebat singulis unam sphaeram, ita etiam quod quilibet eorum haberet quinque sphaeras. Forte autem addebant hanc sphaeram ad causandum retrogradationem et stationem, quæ apparet in his stellis. Istæ igitur sphaeræ vocabantur ferentes, quia secundum eas ferebatur corpus planetæ.

2580. — Sed præter has ponebant alias, quas vocabant revolventes. Ad ponendum autem eas hac necessitate videbantur induci, quia ultima sphaera superioris planetæ, puta Saturni, participabat motum omnium superiorum, ita quod in aliquo deficiebat a motu primæ sphaeræ. Unde et prima sphaera Jovis, cujus poli infiguntur aliquo modo in ultima sphaera Saturni, participabat aliquid de motu sphaerarum Saturni, et sic non uniformiter movebatur motu diurno, sicut prima sphaera Saturni. Necessarium igitur videbatur ponere aliam sphaeram revolventem ipsam, ut restitueret id quod auferebatur ei de velocitate ex superioribus sphaeris. — Et eadem ratione oportebat ponere aliam sphaeram revolventem secundam sphaeram Jovis, et tertiam sphaeram revolventem tertiam sphaeram Jovis. Non autem oportebat ponere aliquam revolventem quartam sphaeram, quia motus quartæ sphaeræ, in qua erat astrum infixum, debebat esse compositus ex omnibus superioribus motibus. Sic igitur Jupiter habet quatuor sphaeras deferentes et tres revolventes. Et similiter alii planetæ habent tot sphaeras revolventes, quot deferentes, una minus.

2581. — Hoc est ergo quod dicit, quod necesse est, si omnes sphaeræ simul ordinatæ debeant reddere et causare illud quod apparet de motu planetarum secundum quemlibet planetarum, ponere

præter supra dictas deferentes alias sphaeras revolventes, et ad idem restituentes primam sphaeram inferius ordinati astri, una pauciores. Et sic solum convenit quod motus planetarum compleant omnia quæ apparent de eis.

2582. — Quare igitur sphaeræ deferentes, quæ quidem sunt Saturni et Jovis, sunt octo, cum uterque eorum ponatur habere quatuor sphaeras: quæ sunt aliorum quinque planetarum, viginti quinque, quia quilibet eorum habet quinque sphaeras: harum autem sphaerarum illæ solæ non revolvuntur, quæ sunt in fine, in quibus ordinatur astrum, sequitur quod revolventes priorum duorum planetarum, scilicet Saturni et Jovis, sunt sex. Revolventes autem posteriorum quatuor sunt sexdecim. — Sed cum post Saturnum et Jovem sint alii quinque, manifestum est quod unum eorum prætermittit, scilicet vel Martem, vel Mercurium: ut quod dicit posteriorum quatuor referatur ad quatuor infimos: vel prætermittit Lunam, ut referatur ad quatuor immediate sequentes. Prætermittit autem, vel ex errore, qui interdum accidit in numeris; vel propter aliam rationem, quæ nos latet: quia scripta Calippi non inveniuntur, ut Simplicius dicit. Sic igitur numerus omnium sphaerarum deferentium et revolventium sunt quinquaginta quinque.

2583. — Sed quia de hoc poterat esse dubium, utrum Lunæ et Soli sint addendæ duæ sphaeræ, quas Calippus addit: vel quod utrique sint dandæ duæ sphaeræ solum, ut posuit Eudoxus, ideo dicit quod si aliquis non addit Soli vel Lunæ illos duos motus quos addit Calippus, sequitur, quod omnes sphaeræ erunt quadraginta septem; subtraherentur enim a prædicto numero quatuor deferentes, duæ Solis, duæ Lunæ, et totidem revolventes. Remotis autem octo de quinquaginta quinque, remanent quadraginta septem.

2584. — Sed attendendum quod si supra, cum dixit revolventes posteriores quatuor, esse sexdecim, prætermisit Lunam, remotis duabus deferentibus Lunæ

et duabus Solis, non removebuntur quatuor revolventes, sed solum duæ, si sphaeræ Lunæ non habent revolventes: et sic a prima pluralitate sphaerarum subtrahuntur sex sphaeræ, quatuor deferentes et duæ revolventes: unde sequitur quod sphaeræ omnes sint quadraginta novem. Et sic non videtur quod Aristoteles voluerit prætermittere Lunam sed magis Martem: nisi aliquis dicat Aristotelem oblitum fuisse quod Lunæ posuerit sphaeras revolventes, idcirco errorem in numero accidisse, quod non videtur probabile.

2585. — Ultimo ergo concludit tantam esse pluralitatem sphaerarum quantum dicta est.

2586. — Deinde cum dicit « quare » et substantias »

Concludit ex numero motuum celestium, numerum substantiarum immaterialium; et circa hoc tria facit. Primo *concludit propositum.* Secundo excludit quædam, quæ possent debilitare illationem præmissam, ibi, « Si autem nullam » possibile. » Tertio comparat id quod ostensum est de substantiis separatis, ad opiniones antiquas, et ad opiniones vulgares, quæ de his suo tempore habebantur, ibi, « Tradita autem sunt. » Dicit ergo primo, quod cum tanta sit pluralitas sphaerarum et motuum celestium, quanta dicta est, rationabile est opinari tot esse substantias immateriales et principia immobilia, et etiam tot « esse principia sensibilia, » idest corpora celestia. Dicit autem rationabile, ut insinuet hoc probabiliter concludi, non autem ex necessitate. Unde subiungit quod ipse relinquit id quod est necessarium circa hoc, illis qui sunt fortiores et potentiores ad hoc inveniendum quam ipse esset.

2587. — Deinde cum dicit « si autem »

Hic Philosophus *excludit ea ex quibus prædicta conclusio debilitari posset;* et sunt tria. Quorum *primum* est. Quia posset aliquis dicere quod sunt quædam

substantiæ separatæ, quibus non respondent aliqui motus in cælo.

2588. — Ad quod excludendum dicit, quod si non est possibile quod sint aliqui motus in cælo, qui non ordinentur ad motum alicujus astri, et iterum si oportet omnem impassibilem substantiam quæ est sortita « optimum secundum se, » idest quæ habet suam perfectionem sine motu, opinari esse finem alicujus motus, non erit aliqua natura impassibilis et immaterialis, præter eas, quæ sunt fines celestium motuum; sed necesse erit hunc esse numerum substantiarum separatarum, qui est numerus celestium motuum.

2589. — Sed tamen primum non est necessarium, scilicet quod omnis substantia immaterialis et impassibilis sit finis alicujus motus celestis. Potest enim dici quod sunt aliquæ substantiæ separatæ altiores, quam ut sint proportionatæ quasi fines celestibus motibus; quod ponere non est inconveniens. Non enim substantiæ immateriales sunt propter corporalia, sed magis e converso.

2590. — Deinde cum dicit « sed alias »

Removet secundum quod posset debilitare prædictam illationem. Posset enim aliquis dicere, quod sunt multo plures lationes in cælo, quam quæ numeratæ sunt, quæ tamen non possunt deprehendi, eo quod ex eis non accidit aliqua diversitas in motu alicujus corporum celestium quæ visu percipiuntur et dicuntur astra.

2591. — Et ad hoc excludendum similiter etiam dixerat, quod nulla latio potest esse in cælo, quæ non ordinetur ad lationem alicujus astri. Hoc est etiam quod nunc dicit, quod impossibile est esse alias lationes in cælo, præter illas ex quibus accidit diversitas in motu astrorum; sive sint illæ quæ dictæ sunt, sive aliæ aut totidem aut plures aut pauciores.

2592. — Et hoc probabiliter accipi potest ex corporibus quæ feruntur: si enim omne ferens est propter id quod deferitur, et omnis latio est alicujus quod

fertur, non potest esse aliqua latitudo quæ sit propter seipsam, vel propter aliam latitudinem tantum; sed oportet quod omnes latitudines sint causa astrorum. Alioquin si latitudo propter aliquam latitudinem est, eadem ratione et illam oportebit esse propter aliam. Et cum non sit procedere in infinitum, sequitur quod finis omnis latitudinis sit aliquod cælestium corporum, quæ deferuntur sicut astra: unde impossibile est esse aliquem motum in cælo, ex quo non possit percipi aliqua diversitas in aliquo astro.

2593. — « Quod autem »

Hic excludit tertium, per quod posset dicta conclusio infirmari. Posset enim aliquis dicere, quod sint plures mundi, et in quolibet sint tot sphæræ et motus, quot in isto, vel plures: et sic necesse est ponere plures substantias immateriales.

2594. — Sed hoc excludit dicens manifestum esse quod sit unum cælum tantum. Quia si essent plures secundum numerum, et in eadem specie, sicut sunt plures homines, oporteret etiam quod simile iudicium esset de primo principio uniuscuiusque cæli, quod est movens immobile, sicut dictum est. Oporteret enim quod plura prima principia essent specie unum et numero multa.

2595. — Sed hoc est impossibile; quia quæcumque sunt unum specie et plura numero, habent materiam. Non enim distinguitur secundum rationem et formam, quia omnium individuorum est communis ratio utpote quæ est hominis. Unde relinquitur quod distinguantur per materiam. Et sic Socrates est unus non solum secundum rationem, ut homo, sed etiam secundum numerum.

2596. — Sed primum principium « cum sit quod quid erat esse, » idest sua essentia et ratio, non habet materiam, quia ejus substantia « est endelechia, » idest actus, materia autem est in potentia. Relinquitur igitur quod primum movens immobile sit unum, non solum ratione speciei, sed etiam numero. Oportet igitur quod primus motus sem-

piternus, qui ab eo causatur, sit unus tantum, et per consequens sequitur quod cælum sit unum tantum.

2597. — Deinde cum dicit « tradita » sunt »

Comparat ea quæ inventa sunt de substantiis immaterialibus ad opiniones antiquas et ad vulgares. Et dicit, quod ab antiquis philosophis quædam sunt tradita de substantiis separatis, et dimissa posterioribus per modum fabulæ, scilicet quod dii sunt, et quod id quod est divinum, continet totam naturam. Et hoc quidem habetur ex superioribus, si omnes substantiæ immateriales vocentur dii. Si autem solum primum principium vocetur Deus, est unus tantum Deus, ut ex prædictis patet. Reliqua vero introducta sunt fabulose ad persuasionem multitudinis, quæ non potest capere intelligibilia, et secundum quod fuit optimum ad leges ferendas, et ad utilitatem conversationis humanæ, ut ex hujusmodi adinventis persuaderetur multitudini, ut intenderent virtuosius actibus et a vitiis declinarent. Et quid sit fabulose introductum exponit subdens, quod dixerunt Deos esse conformes hominibus et quibusdam aliorum animalium. Posuerunt enim fabulose homines quosdam deificatos, et quædam animalia, et quædam consequentia istis, et alia similia dixerunt. Ex quibus, si aliquis hoc solum velit accipere quod primo ostensum est in præhabitis, scilicet quod dii sunt quædam substantiæ immateriales, putabitur esse dictum divine et secundum verisimilitudinem. Et hoc ideo est, quia quælibet ars et etiam philosophia, sæpe fuit inventa secundum possibilitatem humanam, et iterum fuit corrupta, vel propter bella impediencia studium, vel propter inundationes, vel alia hujusmodi excidia.

2598. — Et hoc necessarium fuit ponere Aristoteli ut possit salvare æternitatem mundi. Manifestum enim erat quod a quodam certo tempore inceperant homines philosophari et artes adinvenire. Inconveniens autem videbatur,

quod infinito tempore fuisset absque his humanum genus. Et ideo dicit quod philosophiæ et aliæ artes fuerunt multoties inventæ et corruptæ, et quod opiniones illorum antiquorum quasi reliquiæ salvantur usque nunc.

2599. — Et ultimo concludit quod « prædicta opinio, » idest quæ a philosophantibus habita est, post quos destructa fuit philosophia, solum sic manifesta est, scilicet per modum fabulæ, ut supra dictum est.

LECTIO XI.

*Quænam de primi intellectus intellectione digne dicenda sint
per dubitationes tres determinat.*

C. IX. Quæ autem circa intellectum, habent quasdam dubitationes. Videtur quidem enim apparentium divinissimum. Quomodo vero habens talis erit, utique habet quasdam difficultates.

Nam si non intelligat, sed habet se quemadmodum ut si dormiens quid utique erit insigne? Sive intelligat, hujus vero aliud principale, non enim est hoc quod est sua substantia intelligentia, sed potentia, non utique erit optima substantia; per intelligere enim honorabile ei inest.

Amplius autem sive intellectus sit sua substantia, sive intelligentia, quid intelligit? Aut enim seipsum, aut alterum aliquid. Aut idem semper, aut aliud.

Ergo utrum differt aliquid aut nihil, intelligere bonum, aut contingens? Aut inconveniens meditari de quibusdam.

Palam ergo quod divinissimum et honorabilissimum intelligit. Et non transmutatur. In indignius enim transmutatio. Et motus quiddam jam tale.

Primum quidem igitur, si non est intelligentia, sed potentia, rationabile est laboriosam esse ei continuationem intelligentiæ.

80 Deinde palam quia aliud aliquid erit dignius quam intellectus, scilicet intellectum. Etenim intelligere et intel-

ligentia inerit indignissimum intelligenti: quare fugiendum hoc. Etenim non videre quidem quædam, dignius quam videre. Non si sit optimum intelligentia. Seipsum ergo intelligit, si quidem est potentissimum.

Et est intelligentia intelligentiæ intelligentia. Videtur autem semper alius scientia, et sensus, et opinio, et meditatio. Ipsius autem in accessorio.

Amplius si aliud est intelligere et intelligi, secundum quid ei quidem ipsum bene inest? Non enim idem esse intelligentiæ et intellecto.

At in quibusdam scientia res? In factivis quidem, sine materia. Substantia enim et quod quid erat esse. In theoreticis vero, ratio, res et intelligentia. Non altero igitur existente eo quod intelligitur et intellectu, quæcumque non materiam habent, idem erunt. Et intellectio ejus quod intelligitur, ura.

Adhuc autem restat dubitatio, si compositum est quod intelligitur. Transmutabitur enim partibus totius.

Aut indivisibile omne quod non habet materiam? ut humanus intellectus.

Aut quod quidem compositorum habet in aliquo tempore? Non enim habet ipsum bene in hoc aut in hoc, sed in toto quodam quod optimum, et ens aliquid aliud. Sic autem habet ipsa suiipsius intelligentia toto æterno.

1075a

10

SYNOPSIS

(Lect. XI.)

De substantia immobili a materia separata 2488-2663 (incompl.).
determinat de ea secundum propriam opinionem 2488-2663.

(substantiam esse sempiternam 2488-2518.)

conditionem inquit hujus substantiæ 2519-2663.

(inquit de perfectione 2519-2552.)

(de unitate et pluralitate 2553-2599.)

de ejus actione 2600-2663.

dubia quantum ad hoc quod est bonum intelligibile et intellectus 2600-2626.

rationem dubietatis 2600.

manifestat dubia 2600-2626.

mouet ea 2601-2605.

duas quæstiones principaliter intentas 2601-2603.

quæstionem incidentem 2604-2605.

præmittit duo ad solutionem 2606-2607.

solutio 2608-2626.

1æ quæstionis 2608-2610.

2æ quæstionis 2611-2620.

determinat veritatem 2611-2616.

objicit 2617-2618.

solutio 2619-2620.

mouet 3 quæstiones et tripliciter respondet 2621-2626.

dubia quantum ad hoc quod est bonum et appetibile [vide lect. XII].

2600. — Postquam Philosophus determinavit de substantia immateriali quantum ad ejus perfectionem et quantum ad ejus unitatem, nunc determinat quasdam dubitationes pertinentes ad actionem ejus. Ostensum est enim supra, quod prima immaterialis substantia movet sicut intelligibile, et sicut bonum desiderabile. Et ideo dividitur hæc pars in duas. In prima determinat quædam dubia circa primam immaterialem substantiam, quantum ad hoc quod est bonum intelligibile et intellectus. In secunda quantum ad hoc quod est bonum appetibile, ibi, « Perscrutandum est autem qualiter habet etc. » Circa primum duo facit. Primo assignat rationem dubitationis circa intellectum primæ substantiæ. Secundo dubitationem movet et determinat, ibi, « Nam si non intelligat. » Dicit ergo primo, quod ea quæ pertinent ad intellectum primæ substantiæ immaterialis, habent quasdam dubitationes, et videntur oriri ex hoc. Ostenderat enim Philosophus quod intellectus intelligens et appetens pri-

mum movens, quod movet sicut intelligibile et desiderabile, habet aliquid se dignius, scilicet illud quod intelligitur ab eo, et desideratur. Ostenderat etiam quod ipsum primum intelligibile, est etiam intellectus. Unde posset videri quod pari ratione, haberet aliquid dignius et superius, et quod non esset supremum et optimum: quod est contra ea quæ apparent de primo principio. Et ideo dicit hic, quod videtur omnibus apparens, quod principium sit dignissimum. Sed difficultates quædam emergunt, si quis velit assignare quomodo se habeat ita « quod sit dignissimum, » idest optimum et perfectissimum.

2601. — Deinde cum dicit « nam si »

Manifestat hujusmodi difficultates. Et circa hoc tria facit. Primo movet dubitationes. Secundo præmittit quædam, quæ sunt prænecessaria ad determinationem omnium quæstionum motorum, ibi, « Palam ergo quod divinissimum etc. » Tertio solvit dubitationes, ibi, « Primum quidem. » Circa primum duo

facit. Primo *movel quæstiones principaliter intentas*. Secundo movet quamdam quæstionem incidentem, cujus solutio necessaria est ad præmissas quæstiones, ibi, « Ergo utrum differt? » Movet autem primo *duas* quæstiones. *Prima est, quomodo intellectus primi moventis se habeat ad suum intelligere*. Secunda, quomodo se habeat ad suum intelligibile, ibi, « Amplius autem sive intellectus. » — Sciendum est ergo, quod intellectus ad suum intelligere potest se habere tripliciter. Uno modo quod non conveniat ei intelligere in actu, sed in potentia tantum, vel in habitu. Alio modo quod conveniat ei in actu. Alio modo quod sit ipsum suum intelligere, sive sua intelligentia, quod idem est.

2602. — Dicit ergo, quod si intellectus primi moventis non intelligat in actu, sed solum in potentia, vel in habitu, non erit aliquid nobile: bonum enim et nobilitas intellectus est in hoc quod actu intelligit; intellectus autem intelligens tantum in potentia vel in habitu, se habet sicut dormiens: nam dormiens habet quidem potentias operum vitæ, sed opera vitæ non operatur: unde somnus dicitur esse dimidium vitæ, et secundum somnum non differt felix ab infelice, virtuosus a vitioso. Si autem intellectus primi intellectus intelligat quidem actu, sed principale ejus bonum, quod est operatio ejus, sit aliquid aliud ab ipso, « quia ejus intelligentia, » idest operatio intellectualis ipsius non est hoc quod sua substantia, comparatur ad ipsum sicut potentia ad actum, et perfectibile ad perfectionem. Et sic sequitur quod primum intelligens non sit optima substantia: honorabilitas enim et nobilitas inest ei per suum intelligere: nihil autem quod est nobile secundum aliud, est nobilissimum. Sic igitur videtur sequi quod substantia primi intelligentis non sit optima, sive intelligat in potentia tantum, sive in actu; nisi ponatur cum hoc quod sua substantia sit suum intelligere, ut post determinabit.

2603. — Deinde cum dicit « amplius autem »

Antequam solvat positam quæstionem, movet *aliam de intelligibili*. Unde dicit, quod sive substantia primi moventis sit intellectus, quasi quædam potentia intellectiva, sive « sit intelligentia, » idest actus intellectus, idest intelligere, quod prima quæstio quærebat, quærendum restat quid intelligit? aut enim intelligit seipsum, aut aliquid aliud. Si intelligit aliquid aliud, aut intelligit semper idem, aut oportet quod intelligat aliud et aliud; quandoque, scilicet, hoc, quandoque illud.

2604. — Deinde cum dicit « ergo utrum »

Antequam solvat præmissas quæstiones, *interponit quamdam quæstionem*, cujus solutio valet ad determinationem præmissarum. Et est quæstio utrum ad nobilitatem vel perfectionem intellectus aliquid differat, vel nihil, quod intelligatur aliquid bonum et nobile, aut quodcumque contingit.

2605. — Et quod differat, quodam signo ostendit: quia inconveniens videretur et absurdum, quod aliquis meditetur, et operationem sui intellectus occupet circa quædam vilia. Quod non esset, si non pertineret ad nobilitatem intellectus nobilitas intelligibilis, sed indifferens esset intelligere nobilia et vilia. Hoc enim omnino est impossibile. Manifestum est enim, quod operationes secundum propria objecta specificantur. Unde oportet, quod quanto nobilius est objectum, tanto nobilior sit operatio.

2606. — Deinde cum dicit « palam ergo »

Præmittit quædam necessaria ad solutionem principalium quæstionum. Et primo ponit duo: quorum primum concludit ex solutione interpositæ quæstionis. Si enim differt ad nobilitatem intellectus intelligere bonum, aut quodcumque contingens, ut dictum est; manifestum est, quod cum primus intellectus sit nobilissimus, quod intelligit

aliquid divinissimum et honoratissimum.

2607. — Secundum, quod determinata est solutio ultimæ partis secundæ quæstionis principalis. Quærebatur enim utrum intellectus primi mutaretur de uno in aliud. Et patet quod non mutatur de uno intellecto in aliud; quia cum intelligat divinissimum, si mutaretur in aliud intelligibile, esset ejus mutatio in aliquid indignius, quod non competit alicui, nisi tendenti in defectionem et corruptionem. Iterum hoc ipsum quod est transire de uno intellecto in aliud, est quidam motus: unde non potest competere primo moventi, cum sit omnino immobile.

2608. — Deinde cum dicit « primum » quidem »

Solvit prius positas quæstiones. Et primo ponit veritatem primæ. Secundo veritatem secundæ, ibi, « Deinde palam » etc. » Veritatem autem primæ quæstionis manifestat dicens, quod si substantia « primi non est intelligentia, » idest ipsum suum intelligere, sed est potentia quædam intellectiva, « rationalis » bile est, » idest probabiliter videtur sequi, quod « continuatio intelligentiæ, » idest operationis intellectualis, sit ei laboriosa. Quod enim est in potentia ad aliquid, se habet ad hoc et ad ejus oppositum; quia quod potest esse, potest non esse; unde si substantia primi comparatur ad intelligere sicut potentia ad actum, quantum est de ratione suæ substantiæ, poterit intelligere et non intelligere: non ergo inerit ei ex sua substantia quod continue intelligat.

2609. — Ut autem non se habeat aliquando sicut dormiens, necesse est quod continuationem intelligentiæ adipiscatur ex aliquo alio. Quod autem aliquis adipiscitur, et non habet hoc ex sui natura, probabile est quod sit ei cum labore, eo quod sic invenitur in nobis: nam in continue operando laboramus. Non autem est necessarium; quia quod aliquid acquirit ab alio non est laboriosum, nisi vel ipsum, vel aliquid aliud

continuans ipsum, sit contra naturam. Unde licet continuas motus cæli dependeat ab extrinseco, non tamen cælum movetur cum labore.

2610. — Fuit igitur Aristoteles hic contentus inducere ad inconveniens quod probabiliter sequitur; quia inconveniens quod ex necessitate sequitur est manifestum, scilicet quod bonum et perfectio primi moventis dependeat ab aliquo superiori; non enim esset primum et optimum.

2611. — Deinde cum dicit « deinde » palam »

Solvit secundam quæstionem. Et circa hoc tria facit. Primo *determinat veritatem* secundæ quæstionis. Secundo obijcit in contrarium, ibi, « Et est intelligentia, etc. » Tertio solvit, ibi, « Aut » in quibusdam. » Dicit ergo primo, quod postquam ostensum est, quod substantia primi non est potentia intellectiva, sed est ipsa intelligentia, ex hoc palam est, quod si primum non intelligit seipsum, sed aliquid aliud, sequitur quod aliquid aliud erit dignius quam primum, idest intellectum ab ipso.

2612. — Quod sic probat. Ipsum intelligere in actu, quod est intelligentia, convenit alicui etiam intelligenti quodcumque indignissimum. Unde patet quod intelligere aliquod in actu, est fugiendum; quia dignius est quod quædam non videantur in actu, quam quod videantur. Non autem hoc esset, si intelligentia esset optimum; quia tunc nullum intelligere esset vitandum. Cum ergo aliquod intelligere sit vitandum propter indignitatem intelligibilis, relinquitur quod nobilitas ejus, quod est intelligere, dependeat ex nobilitate intelligibilis. Dignius est igitur ipsum intellectum quam ipsum intelligere.

2613. — Cum igitur ostensum sit quod primum sit suum intelligere, sequitur, si intelligat aliud a se, quod illud aliud erit eo nobilius. Cum igitur ipsum sit nobilissimum et potentissimum, necesse est quod intelligat seipsum, et quod in eo sit idem intellectus et intellectum.

2614. — Considerandum est autem quod Philosophus intendit ostendere, quod Deus non intelligit aliud, sed seipsum, inquantum intellectum est perfectio intelligentis, et ejus, quod est intelligere. Manifestum est autem quod nihil aliud sic potest intelligi a Deo, quod sit perfectio intellectus ejus. Nec tamen sequitur quod omnia alia a se sint ei ignota; nam intelligendo se, intelligit omnia alia.

2615. — Quod sic patet. Cum enim ipse sit ipsum suum intelligere, ipsum autem esse dignissimum et potentissimum, necesse est quod suum intelligere sit perfectissimum: perfectissime ergo intelligit seipsum. Quanto autem aliquod principium perfectius intelligitur, tanto magis intelligitur in eo effectus ejus: nam principia continentur in virtute principii. Cum igitur a primo principio, quod est Deus, dependeat cælum et tota natura, ut dictum est, patet, quod Deus cognoscendo seipsum, omnia cognoscit.

2616. — Nec vilitas alicujus rei intellectæ derogat dignitati. Non enim intelligere actu aliquod indignissimum est fugiendum, nisi inquantum intellectus in eo sistit, et dum illud actu intelligit, retrahitur a dignioribus intelligendis. Si enim intelligendo aliquod dignissimum etiam vilia intelligantur, vilitas intellectorum intelligentiæ nobilitatem non tollit.

2617. — Deinde cum dicit « et est intelligentia »

Obicit contra veritatem determinatam dupliciter. Primo quidem sic. Primum intelligit seipsum, ut ostensum est, et iterum supra ostensum est, quod primum est sua intelligentia: ergo intelligentia primi non est aliud quam intelligentia intelligentiæ. Sed hoc est contra id quod videtur; quia actus sensus, et scientia, et opinio, et meditatio semper videntur esse alterius. Et si aliquando sint suiipsius, sicut cum aliquis sentit se sentire, vel scit se scire, vel opinatur se opinari, vel meditatatur se

meditari, hoc est quidem præter opus vel præter actum principalem: nam hic videtur principalis actio, ut aliquis intelligat intelligibile. — Quod autem aliquis intelligat se intelligere intelligibile, hoc videtur esse præter principalem actum, quasi accessorium quoddam. Unde si intelligere primi non sit nisi intelligentia intelligentiæ, videtur sequi quod suum intelligere non sit principalissimum.

2618. — Deinde cum dicit « amplius si aliud »

Secundo obicit alio modo. Manifestum est, quod aliud est intelligere et intelligi. Et si contingat quod idem subiecto sit intellectus, et ipsum intellectum, non tamen sunt idem ratione. Si ergo primum est suum intelligere, et est ipsum quod intelligitur, quod est optimum, videbitur dubium remanere secundum quid insit ei hoc quod est bene esse ejus; utrum scilicet secundum hoc quod est intelligentia, vel secundum quod est intellectum.

2619. — Deinde cum dicit « an in quibusdam »

Solvit positas objectiones, dicens, quod in quibusdam res scita idem est quod scientia. Et hoc manifestat dividendo scientiam: nam scientia alia est factiva, et alia speculativa. In factivis autem scientiis, res scita sine materia accepta, est ipsa scientia. Sicut patet, quod domus sine materia, prout est in mente ædificatoris, est ipsa ars ædificativa; et similiter sanitas in mente medici est ars medicativa. Et sic patet, quod ars factiva nihil aliud est quam substantia rei factæ, et quod quid erat esse ejus. Omnis enim artifex procedit in opus ex eo quod considerat quid est quod operari intendit.

2620. — In speculativis vero scientiis manifestum est, quod ipsa ratio definitiva rei est res scita, et est ipsa scientia sive intelligentia. Per hoc enim est sciens intellectus, per quod habet rationem rei. Cum igitur intellectus in

actu et intellectum non sit alterum, in his quæcumque materiam non habent, manifestum est quod in substantia prima, quæ maxime remota est a materia, maxime idem est intelligere et intellectum. Et sic una est intelligentia intellecti tantum, et non est aliud intelligentia intellecti, et aliud intelligentia intelligentiæ.

2621. — Deinde cum dicit « adhuc autem »

Movet tertiam dubitationem præter duas prius determinatas. Cum enim ostensum sit, quod primum intelligit seipsum, aliquid autem intelligitur dupliciter: uno modo per modum simplicis intellectus, sicut intelligimus quod quid est; alio modo per modum compositi, sicut intelligimus enunciationem: restat igitur quærendum, utrum primum intelligat seipsum, per modum intellectus simplicis aut compositi. Et hoc est quod dicit, quod restat dubitatio si quod intelligitur a Deo est compositum.

2622. — Ostendit autem quod non sit compositum, cum dicit « transmutabitur enim: » et hoc tripliciter. *Primo* quidem sic. In omni intellectu composito sunt plures partes, quæ seorsum intelligi possunt. Licet enim hoc intellectum compositum, quod est, — homo currit, — prout est unum intellectum compositum, simul intelligatur, tamen partes ejus seorsum intelligi possunt. Potest enim intelligi hoc quod est — homo — per se, et hoc quod est — currit. — Sic igitur quicumque intelligit aliquod intellectum compositum, potest transmutari intelligendo de una parte in aliam. Si igitur intellectum primum sit compositum, sequitur quod potest transmutari intelligendo de parte in partem. Cujus contrarium supra ostensum est.

2623. — Deinde cum dicit « aut in-divisibile »

Secundam rationem ponit, quæ talis est. Omne quod non habet materiam, est simplex et indivisibile: sed intellectum primum est immateriale: ergo est simplex et indivisibile.

2624. — Ponit autem exemplum de humano intellectu. Quod quidem exemplum potest dupliciter intelligi. Uno modo secundum similitudinem, ut intelligatur quod humanus intellectus sit secundum suam essentiam indivisibilis, quia est forma omnino immaterialis.

2625. — Alio modo, et melius, potest intelligi secundum dissimilitudinem, ut sit sensus quod humanus intellectus intelligit compositum, quia accipit sua intelligibilia a rebus materialibus, quod non est de intellectu primi.

2626. — Deinde cum dicit « aut quod »

Tertiam rationem ponit, quæ talis est. Intellectus qui est intelligibilium compositorum, habet suam perfectionem non semper, sed in aliquo tempore. Quod sic patet, quia non habet suum bonum in hac parte vel in illa: sed illud quod est optimum ejus, est quoddam aliud, quod est in quodam toto. Unde etiam verum (quod est bonum intellectus) non est in incomplexis, sed in complexo. Simplicia autem priora sunt generatione et tempore quam composita: unde illud quod non habet suum bonum in partibus, quæ seorsum accipi possunt, sed in toto, quod ex eis constituitur, habet suum bonum per aliquod tempus, et non semper. — Sed intelligentia primi, quæ est suiipsius, æternaliter et eodem modo se habet: intellectum ergo primi non est compositum.

LECTIO XII.

De ordine universi ostendit quomodo omnia ordinantur in Deum tamquam in ultimum finale principium omnium, et optimum simpliciter.

C. X. Perscrutandum autem est qualiter habet totius natura bonum et optimum, utrum separatim quid et ipsum secundum se, aut secundum ordinem.

Aut utroque modo, sicut exercitus: etenim in ordine ipsum bene, et dux exercitus, et magis iste: non enim iste propter ordinem, sed ille propter hunc est.

Omnia vero coordinata sunt aliquammodo, sed non similiter et natalitia, et volatilia, et plantæ; et non sic se habent ut non sit alteri ad alterum nihil, sed est aliquid; ad unum quidem enim omnia coordinata sunt. Sed quemadmodum in domo, liberis non licet quod contingit facere, sed omnia aut plurima ordinata sunt, servis vero et bestiis parum quod ad commune, multum vero quod contingit. Tale namque cuiusque principium ipsorum natura est, dico autem puta ad discerni necesse quoque omnibus venire. Et alia sic sunt quibus communicant omnia ad totum.

Quæcumque vero enim impossibilia accidunt aut absurda aliter dicentibus, et qualia gratiosius dicentes et in quibus minime dubitationes, oportet non latere.

Omnes enim ex contrariis faciunt omnia. Neque autem, quod omnia, neque ex contrariis recte, nec in quibuscumque contraria sunt, quomodo ex contrariis erunt, non dicunt.

Impassibilia namque sunt contraria adinvicem. A nobis autem solvitur hoc rationabiliter, eo quod tertium aliquid sit. Alii vero alterum contrariorum materiam faciunt, quemadmodum quidem est inæquale æquali, aut uni multa. Solvitur autem et hoc eodem modo. Materia enim quæ una, nulli est contraria.

Amplius autem omnia pravi participatione sunt extra unum. Nam primum ipsum alterum elementorum.

Alii autem nec principia bonum aut

malum, quamvis in omnibus maximum quod bonum principium.

Alii vero hoc quidem recte, quia principium; sed quomodo quod bonum principium, non dicunt, utrum scilicet ut finis, aut ut movens, aut ut species.

Inconvenienter autem et Empedocles. Amicitiam enim facit bonum. Hoc autem principium et ut movens, congregat enim. Et ut materia, pars enim mixtura. Si itaque et eidem accidit ut materiam et principium esse, et ut movens. Sed esse, non idem. Utrum igitur amicitia? Inconveniens autem et incorruptibilem esse litem. Sed ipsum autem est mali natura.

Anaxagoras autem ut movens quod bonum principium. Intellectus enim movet. Sed gratia alicujus movet. Quare alterum. Excepto ut nos dicimus. Nam medicativa est quodammodo sanitas. Inconveniens autem et contrarium non facere bono et intellectui.

Omnes autem contraria dicentes non utuntur contrariis, nisi figuret aliquis. Et quare hæc quidem corruptibilia, hæc vero incorruptibilia, nullus dicit: omnia namque entia faciunt ex eisdem principiis. Amplius autem alii quidem ex non ente faciunt entia. Alii autem ne ad hoc cogantur, unum omnia faciunt.

Amplius propter quid semper generatio, et quæ est causa generationis, nullus dicit.

Et duo principia facientibus, aliquid necesse primum esse principalius. Et his qui species, quia aliud principalius. Propter quid enim participavit aut participat?

Et aliis quidem necesse sapientiæ et honoratissimæ scientiæ aliquid esse contrarium. Nobis autem non: non enim est contrarium primo quippiam. Nam omnia contraria habent materiam, et hæc potentia est. Contraria autem ignorantia ad contrarium. Primo vero contrarium nihil.

Amplius si non erunt præter sensibilia alia, non erit principium, et ordo, et generatio, et cælestia, sed semper principii principium, ut theologis, et physicis omnibus.

Si autem erunt species aut numeri, nullius causæ. Si autem, non quidem motus.

Adhuc quomodo erit ex non magnitudinibus magnitudo, et continuum? Non enim numerus facit continuum nec ut movens, nec ut species.

At vero nullum erit contrariorum et factivum quod et motivum, quod continget utique non esse. At vero posterius quidem ipsum facere potentia. Non ergo sempiterna sunt entia.

Sed sunt. Interimendum igitur est horum aliquid. Et hoc dictum est.

Adhuc quomodo numeri unum, et anima et corpus, et species totaliter et res, nihil dicit nullus, nec contingit dicere, si non ut nos dicat, quod movens facit.

Dicentes autem numerum primum mathematicum, et semper aliam habitam substantiam, et principia cujuslibet, alii inconnexam ipsius universalis substantiam faciunt. Nihil enim alia alii confert, aut ens aut non ens. Et principia multa. Entia vero nolunt disponi male, nec bonum pluralitas principiatuum. Unus ergo princeps

SYNOPSIS (Lect. XII.)

De substantia immobili a materia separata 2488-2663 (incompl.).

determinat de ea secundum propriam opinionem 2488-2663.

(substantiam esse sempiternam 2488-2518.)

conditionem inquit hujus substantiæ 2519-2663.

(inquit de perfectione 2519-2552.)

(de unitate et pluralitate 2553-2599.)

de ejus actione 2600-2663.

(dubia quantum ad hoc quod est bonum intelligibile et intellectus 2600-2626.)

dubia quantum ad hoc quod est bonum et appetibile 2627-2663.

qualiter se habeat bonum in universo secundum opinionem propriam 2627-2637.

movet questionem 2627-2628.

solvit 2629-2637.

universum habet bonum separatum et bonum ordinis 2629-2631.

qualiter partes universi se habent ad ordinem 2632-2637.

secundum opinionem aliorum 2638-2663.

de quo est intentio 2638.

prosequitur intentum 2639-2663.

opinio ponentium principia esse contraria 2639-2655.

in quo deficit — in tria 2639.

quomodo in his deficit 2640-2655.

in ponendo res esse ex contrariis 2640-2642.

in ponendo omnia ex contrariis 2643-2649.

ostendit inconveniens ex hac positione 2643.

hanc positionem quibusdam non convenire 2644.

alii defecerunt in ponendo bonum esse principium 2645-2649.

hoc ostendit in communi 2645.

in speciali 2646-2649.

Empedocles 2646-2647.

Anaxagoras 2648-2649.

in non ponendo quomodo res sunt ex contrariis — 4 inconvenientia
opinio ponentium substantias separatas 2656-2663. | 2650-2655.

quod inconveniens sequatur non ponentes eas 2656.

quod inconveniens sequatur ponentes eas 2657-2663.

ponentes eas connexas — 4 inconvenientia 2657-2660.

ponentes eas inconnexas 2661-2663.

[determinat de ea secundum opinionem aliorum: hanc partem non absolvit S. Doctor.]

2627. — Postquam Philosophus ostendit qualiter primum movens est intelligens et intelligibile, hic intendit *inquirere qualiter primum movens sit bonum et appetibile*. Et circa hoc duo facit. Primo ostendit qualiter se habeat bonum in universo *secundum opinionem propriam*. Secundo secundum opinionem aliorum, ibi, « Quaecumque vero impos-
« sabilia. » Circa primum duo facit. Primo *movet questionem*. Secundo solvit eam, ibi, « Aut utroque modo etc. » Oritur autem ista quæstio ex hoc, quod supra dictum est, quod primum movens movet sicut bonum et appetibile. Bonum enim, secundum quod est finis alicujus, est duplex. Est enim finis extrinsecus ab eo quod est ad finem, sicut si dicimus locum esse finem ejus quod movetur ad locum. Est etiam finis intra, sicut forma finis generationis et alterationis, et forma jam adepta, est quoddam bonum intrinsecum ejus, cujus est forma. Forma autem alicujus totius, quod est unum per ordinationem quamdam partium, est ordo ipsius: unde relinquatur quod sit bonum ejus.

2628. — Quærit ergo Philosophus utrum natura totius universi habeat bonum et optimum, idest finem proprium, quasi aliquid separatum a se, vel habeat bonum et optimum in ordine suarum partium, per modum, quo bonum alicujus rei naturalis est sua forma.

2629. — Deinde cum dicit « aut « utroque »

Solvit propositam questionem. Et circa hoc duo facit. Primo enim ostendit, *quod universum habet bonum separatum, et bonum ordinis*. Secundo ostendit qualiter partes universi se habent ad ordinem, ibi, « Omnia vero coordinata. » Dicit ergo primo, quod universum habet utroque modo bonum et finem. Est enim aliquod bonum separatum, quod est primum movens, ex quo dependet cælum et tota natura, sicut ex fine et bono appetibili, ut ostensum est. Et, quia omnia, quorum unum est finis, oportet quod in ordine ad finem conve-

niant, necesse est, quod in partibus universi ordo aliquis inveniatur; et sic universum habet et bonum separatum, et bonum ordinis.

2630. — Sicut videmus in exercitu: nam bonum exercitus est et in ipso ordine exercitus, et in duce, qui exercitui præsidet: sed magis est bonum exercitus in duce, quam in ordine: quia finis potior est in bonitate his quæ sunt ad finem: ordo autem exercitus est propter bonum ducis adimplendum, scilicet ducis voluntatem in victoriae consecutionem; non autem e converso, bonum ducis est propter bonum ordinis.

2631. — Et, quia ratio eorum quæ sunt ad finem, sumitur ex fine, ideo necesse est quod non solum ordo exercitus sit propter ducem, sed etiam quod a duce sit ordo exercitus, cum ordo exercitus sit propter ducem. Ita etiam bonum separatum, quod est primum movens, est melius bonum bono ordinis, quod est in universo. Totus enim ordo universi est propter primum moventem, ut scilicet explicatur in universo ordinato id quod est in intellectu et voluntate primi moventis. Et sic oportet, quod a primo movente sit tota ordinatio universi.

2632. — Deinde cum dicit « omnia « vero »

Ostendit *qualiter partes universi se habent ad ordinem*; dicens, quod omnia quæ sunt in universo, sunt aliquo modo ordinata, sed non similiter omnia habent ordinem, scilicet animalia marina, et volatilia, et plantæ. Et tamen licet non sint eodem modo ordinata, non ita se habent, quod unum eorum non pertineat ad alterum; sed est aliqua affinitas et ordo unius ad alterum. Plantæ enim sunt propter animalia, et animalia sunt propter homines. Et quod omnia sint ordinata adinvicem, patet ex hoc, quod omnia simul ordinantur ad unum finem.

2633. -- Sed quod omnia non sic sint similiter ordinata, manifestatur per quoddam exemplum. In aliqua enim

domo vel familia ordinata inveniuntur diversi gradus, sicut sub patrefamilias est primus gradus filiorum, alius autem gradus est servorum, tertius vero gradus est bestiarum, quæ serviunt in domo, ut canes, et hujusmodi animalia. Hujusmodi enim gradus diversimode se habent ad ordinem domus, qui imponitur a patrefamilias gubernatore domus. Filiis enim non competit ut faciant aliquid casualiter et sine ordine; sed omnia, aut plura eorum quæ faciunt, ordinata sunt. Non autem ita est de servis aut bestiis, quia parum participant de ordine, qui est ad commune. Sed multum inveniuntur in eis de eo quod contingit, et casualiter accidit. Et hoc ideo quia parvam affinitatem habent cum rectore domus, qui intendit bonum domus commune.

2634. — Sicut autem imponitur in familia ordo per legem et præceptum patrisfamilias, qui est principium unicuique ordinatorum in domo, exequendi ea quæ pertinent ad ordinem domus, ita natura in rebus naturalibus est principium exequendi unicuique id quod competit sibi de ordine universi. Sicut enim qui est in domo per præceptum patrisfamilias ad aliquid inclinatur, ita aliqua res naturalis per naturam propriam. Et ipsa natura uniuscujusque est quædam inclinatio indita ei a primo movente, ordinans ipsam in debitum finem. Et ex hoc patet, quod res naturales agunt propter finem, licet finem non cognoscant, quia a primo intelligente assequuntur inclinationem in finem.

2635. — Sed tamen non similiter omnia ista se habent ad istum finem. Est enim aliquid commune omnibus; quia necesse est quod omnia ad hoc perveniant quod discernantur, idest quod habeant discretas et proprias operationes, et quod etiam secundum substantiam adinvicem discernantur; et quantum ad hoc in nullo deficit ordo. Sed quædam sunt quæ non solum hoc habent, sed ulterius talia sunt, quod omnia, quæ sunt in eis « communicant ad totum, » idest sunt ordinata ad bonum commune

totius. Hoc autem invenitur in illis, in quibus nihil est præter naturam neque casualiter; sed omnia secundum debitum ordinem procedunt.

2636. — Manifestum est enim, quod unaquæque res naturalis, ut dictum est, ordinatur ad bonum commune, secundum suam actionem debitam naturalem. Unde illa quæ nunquam deficiunt a sua actione debita et naturali habent omnia sua communicantia ad totum. Illa vero quæ aliquando deficiunt ab actione debita et naturali, non habent omnia sua communicantia ad totum, sicut hujusmodi corpora inferiora.

2637. — Est ergo summa solutionis, quod ordo duo requirit, scilicet ordinatorum distinctionem et communicantiam distinctorum ad totum. Quantum autem ad primum indeficienter est ordo in omnibus; quantum autem ad secundum est quidam ordo indeficienter in aliquibus, quæ sunt suprema et proxima primo principio, sicut substantiæ separatæ et corpora cælestia, in quibus nihil casualiter accidit et præter naturam: in aliquibus autem deficit, scilicet corporibus, in quibus interdum aliquid accidit casualiter præter naturam. Et hoc propter remotionem a primo principio semper eodem modo se habente.

2638. — Deinde cum dicit « quæcumque vero. »

Determinat de bono et ordine universi *secundum opinionem aliorum*; et circa hoc duo facit. Primo manifestat *de quo est intentio*; dicens, quod oportet dicere quæcumque impossibilia aut absurda accidunt illis qui aliter dicunt de bono et ordine universi, scilicet quam nos. Et oportet dicere etiam qualia dicunt illi qui melius loquuntur, et in quorum dictis pauciores dubitationes apparent.

2639. — Deinde cum dicit « omnes enim »

Prosequitur suam intentionem; et circa hoc duo facit. Primo ponit *opinionem illorum, qui posuerunt principia*

esse contraria. Secundo eorum qui posuerunt principia esse naturas quasdam separatas, ibi, « Amplius si non erunt etc. » Circa primum duo facit. Primo proponit *in quo deficiant* illi, qui dicunt principia esse contraria; dicens quod omnes antiqui philosophi posuerunt omnia esse ex principiis contrariis. Et quantum ad tria non recte dixerunt. Neque enim recte dixerunt in hoc, quod posuerunt res esse ex contrariis; neque etiam in hoc quod dixerunt omnia ex contrariis; et tertio defecerunt in hoc quod non dixerunt quomodo ex contrariis res producantur.

2640. — Secundo ibi « impassibilia » namque »

Manifestat *quomodo in predictis tribus defecerunt*; et primo quomodo defecerunt *in hoc, quod posuerunt esse res ex contrariis*. Secundo in hoc quod posuerunt omnia esse ex contrariis, ibi, « Amplius autem omnia pravi participatione. » Tertio quomodo defecerunt in hoc quod non dixerunt quomodo ex contrariis res sint, ibi, « Omnes autem contraria dicentes etc. » Dicit ergo primo, quod non recte dicunt res esse ex contrariis, quia contraria secundum se accepta sunt impassibilia adinvicem: non enim albedo patitur a nigredine, neque e converso. Non autem ex eis posset aliquid unum constitui, nisi adinvicem paterentur, ut sic reducantur ad aliquod medium.

2641. — Sed hæc dubitatio secundum sententiam Aristotelis de facili solvitur. Quia Aristoteles posuit, præter duo contraria esse tertium principium, quod est materia. Sic ergo unum contrariorum potest pati a reliquo, inquantum materia subjecta uni contrario, ab alio patitur.

2642. — Sed alii posuerunt materiam esse alterum contrariorum, et non aliquid præter contraria. Sicut patet de illis, qui posuerunt ista contraria esse principia, inæquale et æquale, unum et multa. Attribuebant enim inæqualitatem et multitudinem materiæ,

æqualitatem et unitatem formæ, sicut patet de opinione Platonis, licet philosophi naturales posuerint contrarium. Sed hoc eorum dictum solvitur eodem modo; quia materia, quæ una est, quasi commune subiectum contrariorum, nulli est contraria.

2643. — Deinde cum dicit « amplius » autem »

Manifestat Philosophus, quomodo defecerunt *dicendo omnia esse ex contrariis*; et circa hoc duo facit. Primo ostendit *inconveniens*, quod ex hac positione sequitur. Manifestum est enim quod prima contrariorum genera sunt bonum et malum, quia semper alterum contrariorum est ut privatio, et ita habet rationem mali. Si ergo omnia sunt ex contrariis, sequitur quod omnia participant malo præter unum, scilicet bonum, quod est principium: nam alterum elementorum ponitur esse bonum, omnia vero alia ponuntur esse ex his duobus principiis. Hoc autem non est verum; quia in corporibus cælestibus et natura substantiarum separatarum non inveniuntur corruptio et malum.

2644. — Secundo ibi « alii autem »

Ostendit quod positio ponentium omnia ex contrariis, *non convenit positioni quorundam philosophorum*. Si enim omnia sunt ex contrariis, sequitur, ut dictum est, quod prima principia sint bonum et malum. Sed quidam non posuerunt bonum et malum esse principia; sed id quod est bonum, esse principium omnibus.

2645. — Tertio ibi « alii vero »

Ostendit quomodo in ponendo bonum esse principium, defecerunt etiam illi. Et hoc ostendit *primo in communi*; dicens, quod quidam, licet recte dicerent ponentes bonum esse principium omnium, tamen in hoc defecerunt, quia non determinaverunt quomodo bonum esset principium, utrum scilicet ut finis, aut ut forma, aut ut movens. Hæc enim tria habent rationem perfecti et boni; non autem materia, quæ non perficitur

nisi per formam, unde de ea mentionem non facit.

2646. — Secundo ibi «inconveniēter autem»

Descendit ad speciales opiniones; et primo ad opinionem *Empedoclis*; dicens, quod inconveniēter Empedocles ponit bonum esse principium. Ponit enim amorem principium, quasi bonum. Sed amorem dicit esse principium dupliciter. Dicit enim quod est ut movens, inquantum habet unire et congregare: et iterum ponit, quod est principium sicut materia. Probat enim amorem esse partem mixtorum. Corpora enim ponebat esse mixta ex quatuor elementis et amicitia et lite. — Licet autem contingat esse principium idem sicut materia et sicut movens, non tamen secundum eandem rationem. Potest enim ignis esse movens secundum formam et materiale principium secundum materiam: non autem secundum idem: quia movens, inquantum hujusmodi, est in actu, materia autem, inquantum hujusmodi, est in potentia. — Restat igitur assignandum secundum quid amor sit materia, et secundum quid est movens, quod ipse non assignat.

2647. — Aliud autem inconveniens, quod sequitur opinionem Empedoclis, est quod posuit litem esse primum principium incorruptibile. Quæ quidem secundum ipsum videtur esse ipsa natura mali: malum autem secundum recte opinantes non ponitur principium esse, sed solum bonum, ut dictum est.

2648. — Tertio ibi «Anaxagoras autem»

Descendit ad opinionem Anaxagoræ; dicens, quod Anaxagoras posuit bonum esse principium primum quasi movens. Dixit enim quod intellectus movet omnia. Sed manifestum est quod semper «intellectus movet gratia alicujus,» idest propter finem. Quare oportet quod ponat alterum aliquod principium, propter quod intellectus moveat. Nisi forte dicat sicut nos diximus, scilicet quod

idem potest esse intellectus et intellectum, et quod intellectus moveat propter seipsum, quod aliquo modo invenitur in his quæ agunt per intellectum secundum nos. Ars enim medicinæ agit propter sanitatem, et sanitas est quodam modo ipsa ars medicinæ, ut supra dictum est.

2649. — Aliud autem inconveniens sequi videtur contra opinionem Anaxagoræ, si sustineatur communis opinio, scilicet quod contraria sunt principia omnium. Secundum hoc enim videbitur inconveniens, quod non facit aliquod principium contrarium bono et intellectui.

2650. — Deinde cum dicit «omnes autem»

Ostendit tertium quod supra posuit, scilicet quod ponentes principia contraria esse, *non dicunt quomodo principitata sunt ex contrariis.* Et hoc est quod dicit, quod omnes dicentes principia esse contraria non utuntur ad causandum ea quæ sunt apparentia in entibus. Nisi «aliquis figuret,» idest nisi aliquis velit fingere vel figurabiliter dicere.

2651. — Et primo cum dicit «Et quare hæc quidem etc.» ostendit quod non possunt causare differentiam corruptibilem vel incorruptibilem. Dicit ergo, quod nullus antiquorum philosophorum assignat causam, quare entia quædam sunt corruptibilia, et quædam incorruptibilia. Ponunt enim quidam eorum entia omnia esse ex eisdem principiis, scilicet contrariis. Et hæc est opinio antiquorum naturalium. Alii vero, scilicet poetæ theologi, posuerunt omnia ex non ente. Unde supra dixit, quod generant mundum ex non ente. Et sic, cum eandem originem utrique assignent omnibus entibus, non possunt causare distinctionem rerum secundum corruptibile et incorruptibile. Et ideo alii, ut ad hoc non cogantur, quod scilicet ponant omnia esse ex non ente, vel quod assignent causam distinctionis rerum, posuerunt omnia esse unum, totaliter a

rebus distinctionem tollentes : et hæc est opinio Parmenidis et Melissi.

2652. — *Secundo* ibi « amplius propter »

Ostendit quod etiam in alio deficiunt, quia scilicet non possunt assignare causam, quare generatio sit sempiterna, nec possunt assignare quæ sit universalis causa generationis ; neutrum enim contrariorum est universalis generationis causa.

2653. — *Tertio* ibi « et duo principia »

Tertium ponit, in quo deficiunt ponentes principia esse contraria. Necesse est enim eis assignare quod alterum contrariorum sit principalius principium, cum semper alterum sit ut privatio. Vel intendit, quod necesse est ponere aliquod principium principalius utroque contrariorum, ex quo ratio assignari possit quare quædam attribuuntur uni contrariorum sicut principio, et quædam alteri, utpote quare quodam tempore moveat lis elementa ad separationem, et quodam tempore amicitia ad congregationem.

2654. — Et hoc etiam accidit ponentibus esse species. Necesse enim est eis ponere aliquod principium principalius speciebus. Manifestum est enim, quod ea quæ generantur et corrumpuntur, non semper eodem modo participant speciem. Unde oportet ponere aliquod principium, ex quo assignetur ratio, quare hoc individuum prius participavit, aut modo participat speciem.

2655. — Deinde cum dicit « et aliis »

Ponit quartum inconveniens, quod eis sequitur ; dicens, quod necesse est philosophis ponentibus principia esse contraria, quod sapientiæ primæ (1) et honoratissimæ scientiæ, sit aliquid contrarium, quia sapientiæ est de primo prin-

(1) *Al.* « dicens, quod si necesse est philosophis ponentibus principia esse contraria ; oportet quod sapientiæ primæ..... Unde primo principio non est..... etc. »

cipio, ut in primo ostensum est. Unde si primo principio non est aliquid contrarium, quia omnia contraria habent naturam quæ est in potentia ad utrumque contrariorum, primum autem principium, secundum nos, est immateriale, ut ex dictis patet : unde relinquitur quod primo principio non sit contrarium aliquid, et quod primæ scientiæ non sit contraria aliqua scientia, sed solum ignorantia.

2656. — Deinde cum dicit « amplius si »

Descendit ad opinionem ponentium substantias separatas. Et primo ostendit quod inconveniens sequitur non ponentibus eas : et dicit, quod si non sint alia entia præter sensibilia, non erit primum principium, sicut ostensum est, nec ordo rerum qualis assignatus est, nec generatio perpetua, nec principia qualia supra posuimus ; sed semper erit principii principium in infinitum, utpote quod Socrates generetur a Platone et ille ab illo, et sic in infinitum, ut visum est omnibus antiquis philosophis naturalibus. Non enim ponebant aliquod principium universale primum, præter ista principia particularia et sensibilia.

2657. — « Si autem »

Ostendit quod inconveniens sequitur ponentibus naturas quasdam separatas. Et primo quantum ad eos qui ponebant in huiusmodi naturis connexionem quamdam originis. Secundo quantum ad eos qui hoc non ponebant, ibi, « Di-centes autem numerum. » Circa primum ducit ad quatuor inconvenientia : quorum primum est quod species et numeri, quæ ponebant quidam præter sensibilia, nullius causæ videntur esse. Sed si sint alicujus causæ, non videbitur aliquid esse causa motus, quia huiusmodi non videntur habere rationem principiorum moventium.

2658. — *Secundo* ibi « adhuc quomodo »

Ducit ad aliud inconveniens. Numerus enim non est magnitudo. Magni-

tudo autem non est nisi ex magnitudinibus, unde impossibile videtur assignare quomodo magnitudo et continuum sunt ex numeris qui non sunt continui. Non enim potest dici quod numerus causet continuum sicut principium motivum et formale.

2659. — *Tertium* ponit ibi « at « vero »

Dicens quod si species et numeri sunt prima principia, cum in speciebus et numeris non inveniatur contrarietas, sequitur quod non erunt contraria principia prima, quia non ponuntur factiva et motiva. Et sic continget non esse generationem et motum. Quia, si prima principia non sunt moventia, sed posterius causentur ex primis principiis, sequetur quod sunt in potentia priorum principiorum. Quod autem potest esse, potest et non esse. Unde sequitur quod generatio et motus non sunt sempiterna. Sed sunt sempiterna, ut supra positum est. Interimendum est igitur aliud præmissorum, scilicet quod ponebantur prima principia non esse moventia. Et hoc dictum est, scilicet in primo libro, quomodo prima principia sunt moventia.

2660. — *Quantum* ponit ibi « adhuc « quomodo »

Dicens quod nullus istorum dicere potest, quid faciat unum esse numerum, aut animam et corpus, aut universaliter formam et id cuius est forma, nisi dicat, quod movens hoc facit, sicut nos supra diximus in octavo. Species autem et numeri non habent rationem causæ moventis.

2661. — Deinde cum dicit « dicentes « autem »

Ostendit quod inconveniens sequatur secundum illos, qui ponunt huiusmodi naturas esse inconnexas; dicens, quod ponentes primum in rebus esse numerum mathematicum, ut Pythagorici posuerunt, et sic consequenter semper « aliam naturam habitam, » idest consequentem, videlicet quod post numerum, magnitudinem, et post magnitudinem, sensibilia, et dicentes cujuslibet naturæ esse alia et alia principia, sicut quod alia sunt principia numerorum, et alia magnitudinum et alia sensibilibium, isti inquam sic dicentes, faciunt substantiam « universi esse inconnexam, » idest sine ordine, ita quod una pars nihil conferat ad aliam vel ad alteram, sive sit sive non sit. Et similiter faciunt multa principia inconnexa.

2662. — Et hoc non potest esse, quia entia non volunt male disponi. Dispositio enim entium naturalium est qualis optima potest esse. Et hoc videmus in singulis, quod unumquodque est optimæ dispositionis in sua natura. Unde multo magis oportet hoc existimare in toto universo.

2663. — Sed pluralitas principatum non est bonum. Sicut non esset bonum quod essent diversæ familiæ in una domo, quæ invicem non communicarent. Unde relinquitur quod totum universum est sicut unus principatus et unum regnum. Et ita oportet quod ordinetur ab uno gubernatore. Et hoc est quod concludit, quod est unus princeps totius universi, scilicet primum movens, et primum intelligibile, et primum bonum, quod supra dixit Deum, qui est benedictus in sæcula sæculorum. Amen.

INDEX RERUM ALPHABETICUS

COMMENTARII S. THOMÆ

IN METAPHYSICAM ARISTOTELIS

Textus referuntur ad paragraphos, non ad paginas.

*Textus qui indicantur per *, quemdam sensum affinem habent.*

A

A. præpositione Græci utuntur in compositionibus, ad privationes et negationes designandas: Lib. 5, lect. 20, 1074.

1. Abstractio: secundum aliquos duplex existit: Lib. 3, lect. 2, 351.

2. Abstractio triplex: scilicet a materia, et ab inferiori, et a sensu: Lib. 1, lect. 10, 158; Lib. 3, lect. 7, 404-405; Lib. 8, lect. 1, 1683; Lib. 12, lect. 2, 2426.

3. Abstractio fit a materia quadruplici: scilicet sensibili, intelligibili, communi et individuali: Prol. me. *; Lib. 6, lect. 1; Lib. 11, lect. 7, 2259-2264.

1. Abstractum et concretum in divinis sunt idem realiter et differunt ratione: Lib. 7, lect. 5, 1380.

2. Abstractum et concretum differunt in omni creatura: Lib. 7, lect. 5, 1379.

1. Accidens non est ens sed entis: Lib. 7, lect. 1, 1257-8; Lib. 12, lect. 1, 2419-2421.

2. Omne accidens dependet a subjecto et per illud definitur: Lib. 9, lect. 1, 1768; Lib. 7, lect. 4, 1335-1338 *.

3. Accidens in concreto definitur per subjectum, loco generis, sed in abstracto, loco differentiarum: Lib. 7, lect. 4, 1353.

4. Accidens esse est inesse: idest dependere et compositionem facere cum subjecto: Lib. 5, lect. 9, 894; Lib. 5, lect. 22, 1139.

5. Accidens dicitur dupliciter: scilicet natura accidentis dividisse substantiam et quod nominat aliquid per se: Lib. 5, lect. 22, 1139-1143.

6. Accidens duplex: scilicet simplex et copulatum subjecto: Lib. 7, lect. 4, 1343.

7. Omne accidens est per se, respectu aliqujus subjecti, cum omne per accidens reducitur ad per se: Lib. 7, lect. 1, 1257-1258.

8. Accidentia per se naturæ inferioris sunt per accidens respectu naturæ superioris: Lib. 4, lect. 1, 531.

9. Accidens per se consideratur ab arte non autem accidens omnino per accidens: Lib. 4, lect. 1, 529-531.

10. Unum accidens est primum et proprium et per se subjectum alterius accidentis, sicut superficies respectu coloris: Lib. 5, lect. 19, 1055.

11. Immo unum accidens non potest esse subjectum alterius accidentis: Lib. 4, lect. 7, 632.

12. Accidens potest esse subjectum accidentis, sed per substantiam: Lib. 4, lect. 7, 629-635 *.

13. Quia omnia accidentia sunt formæ quædam substantiæ superadditæ, et a principiis substantiæ causatæ, oportet quod eorum esse sit superadditum supra esse substantiæ, et ab ipso dependens, non per modum accidentis proprie sed quasi constitutum per principia essentialia: Lib. 4, lect. 2, 558.

14. Esse substantiæ non est in genere accidentis: Lib. 4, lect. 2, 558.

15. Accidentia definiuntur sed non eodem modo ac substantiæ: Lib. 7, lect. 4, 1331-1335.

1. Actio proprie est operatio voluntatis imperata manens in operante: sed facere est operatio transiens: Lib. 6, lect. 1, 1152; Lib. 9, lect. 2, 1788 *; Lib. 11, lect. 7, 2253.

2. Actiones sunt circa singularia, et singularium sunt omnes generationes: Lib. 1, lect. 1, 21.

3. Actio et passio conveniunt in una substantia motus, et sunt unus motus numero: differunt tamen propriis rationibus, et differunt tantum secundum diversas habitudines: Lib. 11, lect. 9, 2312, 2313.

4. Immo actio est tantum in patiente subiective: Lib. 11, lect. 9, 2318.

Activa virtus quæ est in spermate, etsi non sit anima in actu, est tamen anima in virtute: Lib. 7, lect. 8, 1456.

1. Actus. Quid sit? Lib. 9, lect. 3, 1805; Lib. 9, lect. 5, 1823, 1824; Lib. 9, lect. 5, 1825-1827.

2. Actus diversimode dicitur: Lib. 9, lect. 5, 1828-1831.

3. Actus proprie est quando res existit: Lib. 9, lect. 8, 1805.

4. Actus et potentie ordo:

Actus est prior potentia: Lib. 9, lect. 7, 1845, 1846, 1847, 1848; Lib. 9, lect. 8, 1856-1857; Lib. 12, lect. 6, 2500-2503; Lib. 9, lect. 9, 1873.

Actus in diversis est prior potentia, sed in eodem est posterior secundum tempus: Lib. 7, lect. 2, 1273; Lib. 9, lect. 7, 1847-1848; Lib. 9, lect. 8, 1856; Lib. 12, lect. 4, 2480-2481; Lib. 12, lect. 6, 2506.

5. Actus melior potentia est in bonis, secus in malis: Lib. 9, lect. 10, 1883-1885.

6. Actus simpliciter prior potentia est, et ex consequenti sempiterna substantia actu existit: Lib. 12, lect. 5, 2499; lect. 6, 2500.

7. Actus intellectus, idest ipsum intelligere vita quædam est: et perfectissimum quod est in vita existit, cum actus ipsa potentia sit perfectior: Lib. 12, lect. 8, 2544.

1. Ad aliquid eorum, quæ dicuntur, triplex modus reperitur: Lib. 5, lect. 17, 1001-1005.

2. Ad aliquid aliqua dicuntur non secundum se, sed secundum aliud: et hoc tripliciter: Lib. 5, lect. 17, 1030-1032.

Æquale est unum in quantitate: Lib. 4, lect. 2, 561.

1. Agens. Omne agens in quantum huiusmodi est in actu: Lib. 7, lect. 8, 1440-1442.

2. Agens generando non facit materiam vel subjectum generationis: Lib. 7, lect. 7, 1418-1419.

3. Agens quintuplex: scilicet adjuvans, consulens, disponens, perficiens principale et perficiens instrumentale: Lib. 5, lect. 2, 766-771.

4. Agens duplex, scilicet in esse et in fieri. Primum conservat effectum in esse et in fieri, secundum tantum in fieri: Lib. 5, lect. 3, 794*.

5. Agens naturale agit per motum, ideo requirit materiam: Lib. 7, lect. 15, 1608-9*.

6. Agentia naturalia agunt ad aliquem effectum determinatum, modo eis præstite ab alio superiori: Lib. 7, lect. 6, 1381-1416.

7. Agens et finis proportionantur, ut materia et forma: Lib. 5, lect. 2, 775.

8. Agens primum quo modo agit: Lib. 12, lect. 7, 2520-2522.

1. Agere. Omne agens agit propter finem: Lib. 5, lect. 2, 771, 775.

2. Omne agens agit propter bonum: Lib. 5, lect. 3, 781.

3. Agere propter finem dicitur dupliciter: scilicet a se, vel ab alio directum. Primum convenit solis rationalibus, secundum vero carentibus ratione et bratis: Lib. 5, lect. 16, 1000.

4. Agere et facere in quo differant, et quæ scientiæ activæ et factivæ dicantur: Lib. 6, lect. 1, 1152.

Alchmæon Crotoniates, sic dictus a civitate unde oriundus fuit: Lib. 1, lect. 8, 131

1. Analogum quid sit? Lib. 4, lect. 1, 535-536.

2. Analogum est medium inter univocum et æquivocum: Lib. 4, lect. 1, 535-6; Lib. 11, lect. 3, 2197.

3. Analogia duplex: scilicet duorum ad unum et duorum ad duo: Lib. 5, lect. 8, 579.

1. Anaxagoras quis fuerit, et cuius discipulus: Lib. 1, lect. 4, 90; lect. 10, 152.

2. Anaxagoræ opinio quæ posuit duo principia, scilicet materiam et causam agentem: Lib. 1, lect. 12, 194.

3. Anaxagoræ opinio quæ dicebat omnes res simul esse, et quod quodlibet est in quolibet: Lib. 4, lect. 8, 638.

4. Anaxagoræ opinio quæ ponebat omne quod fit ex aliquo fieri: Lib. 11, lect. 6, 2245.

5. Anaxagoræ opinio quæ ponebat unam esse materiam omnium: Lib. 12, lect. 2, 2439.

6. Anaxagoræ opinio quæ conclusive dixit, primum principium movens esse intellectum: Lib. 12, lect. 6, 2507.

7. Anaxagoræ opinio quæ posuit bonum esse primum principium quasi movens: Lib. 12, lect. 12, 2643.

Anaximander dixit quod in uno confuso præextiterant omnia contraria: Lib. 12, lect. 2, 2435.

1. Anaximenes philosophus a Thalete tertius, cuius discipulus fuerit: Lib. 1, lect. 4, 86.

2. Anaximenis opinio quæ aerem simpliciter posuit principium rerum: Lib. 1, lect. 4, 86.

1. Angulus acutus non est naturaliter prior recto: Lib. 7, lect. 9, 1464-1466.

2. Angulus rectus est quodammodo prior partibus, quodammodo non: Lib. 7, lect. 10, 1493-1499.

1. Anima rationalis non fuit producta ante corpus: Lib. 12, lect. 3, 2452.

2. Anima est infima in genere intellectuum: Lib. 2, lect. 1, 285.

3. Anima hic non cognoscit substantias separatas, quid sunt secundum speciem, sed quia sunt: Lib. 2, lect. 1, 285; Lib. 3, lect. 4, 384*; Lib. 7, lect. 16, 1646.

4. Anima animalium cum animati forma sit, corpus organicum non potest definiri nisi per animam: Lib. 7, lect. 10, 1484.

5. Anima corporis celestis, si sit animatum, non habet alias partes animæ nisi intellectum et appetitum: Lib. 12, lect. 4, 2476.

1. Animal est quod habet naturam sensitivam: Lib. 1, lect. 1, 9.

2. Animal est animal per sensum tactus: Lib. 1, lect. 1, 9.

3. Animal vel homo, ut compositum dupliciter sumi potest, vel sicut universale, vel sicut singulare: Lib. 7, lect. 10, 1490.

4. Animalia quælibet, præter perfecta, possunt generari ex semine, et sine semine per putrefactionem: Lib. 7, lect. 6, 1400.

5. Animalia omnia in quo inter se communicant: Lib. 1, lect. 1, 9.

6. Animalia omnia ex semine, et sine semine, ut Avicenna ponit, non possunt generari: Lib. 7, lect. 8, 1455.

7. Animalia quæ ex putrefactione generantur, videntur fieri casu: Lib. 12, lect. 3, 2445.

Animata generant et conservantur a principio intrinseco, sed inanimata tantum ab extrinseco: Lib. 7, lect. 8, 1441²-1442².

Antisthenis opinio contra Platonem: L. 8, lect. 3, 1720.

Apes carent auditu: Lib. 1, lect. 1, 12.

Apparens omne non est verum: Lib. 4, lect. 12, 683.

1. Appetunt omnia bonum, esse, perfectionem, et conjungi cum principio: Lib. 1, lect. 1, 2, 4.

2. Appetitus naturalis nil aliud est quam inclinatio et ordo rei ad rem sibi convenientem: Lib. 5, lect. 6, 829.

Appositio augmentum faciens dupliciter intelligi potest: Lib. 5, lect. 5, 813.

Aqua, secundum Thaletem, est omnium principium: Lib. 1, lect. 4, 82.

Architector quis fuerit et unde dicatur: Lib. 1, lect. 1, 26.

Aristippus, qui fuit de secta Epicureorum omnino neglexit demonstrationes, quæ sunt per causas finales: Lib. 3, lect. 4, 376.

1. Aristoteles fuit discipulus Platonis qui Socratis, qui Archelai, qui Anaxagoræ discipuli fuerunt: Lib. 1, lect. 10, 151-152; lect. 12, 199; lect. 14, 209.

2. Aristoteles incepit et processit a facilibus et sensibilibus ad separata: sed Plato, Pythagoras et Pythagorici e contra: Lib. 3, lect. 1, 344.

3. Aristoteles non plene retulit opiniones aliorum, præcipue Socratis et Platonis: Lib. 3, lect. 11, 471.

4. Aristotelis opinio de anima intellectiva: Lib. 12, lect. 3, 2452.

Arithmetica est scientia cujus subjectum est numerus qui est species quantitatis: Lib. 1, lect. 16, 249; Lib. 4, lect. 2, 560.

1. Ars a natura in hoc solo differre videtur quod natura est principium intrinsecum, ars vero extrinsecum: Lib. 12, lect. 3, 2444.

2. Illa fiunt ab arte, quorum species factiva est in anima: Lib. 7, lect. 6, 1404.

3. Artis in actionibus principium diversimode accipitur: Lib. 7, lect. 6, 1408-1410.

4. Artes quæ ordinantur ad opus rationis, dicuntur liberales: quæ vero ordinantur ad opus corporis, dicuntur serviles: Lib. 1, lect. 3, 58.

5. Ars et scientia tribus præeminentiis ab experimento differunt: Lib. 1, lect. 1, 20-30.

6. Ars medicinalis, quæ est principium sanationis, nil aliud est quam species sanitatis quæ est in anima: Lib. 7, lect. 6, 1407.

Artificialium formæ sunt accidentia: naturalium vero genera substantiæ sunt: Lib. 5, lect. 5, 818; Lib. 7, lect. 2, 1277; Lib. 8, lect. 8, 1719.

Astra errantia dicuntur planetæ, non quia irregulariter moveantur, sed quia non semper servant eandem figuram et positionem: Lib. 12, lect. 9, 2564.

Astrologia sola inter mathematicas speculatur de substantia sensibili et æterna: Lib. 12, lect. 9, 2563.

Auditus est sensus disciplinæ, et quæ animalia indisciplinabilia dicuntur: Lib. 1, lect. 1, 12.

Averrois opinio quod Philosophus non

demonstrat hic, res abstractas intelligere, esse nobis impossibile: Lib. 2, lect. 1, 286.

1. **Augmentum** quomodo differt a specie motus quæ augmentum dicitur, qua moventur jam nata: Lib. 5, lect. 5, 812.

2. **Augmentum** continuæ non fit, ita quod in qualibet temporis parte aliquid crescat: Lib. 11, lect. 6, 2235.

Automata quasi per se accidentia dicuntur: Lib. 1, lect. 3, 66.

1. **Avicennæ** opinio circa causam efficientem: Lib. 5, lect. 2, 766-770.

2. **Avicennæ** opinio quod omnia quæ generantur ex semine, eadem specie possunt generari sine semine per putrefactionem vel per aliquem modum commixtionis terrenæ materiæ: Lib. 7, lect. 6, 1399.

B

1. **Beatitudo** non consistit in operatione artis, nec in operatione transeunte in exteriori materiam: Lib. 9, lect. 8, 1865.

2. **Beatitudinem** omnes homines naturaliter appetunt: Lib. 1, lect. 1, 2, 3, 4.

Bene agere et male operari animatorum tantum differentiæ sunt, et præcipue rationabilium: Lib. 5, lect. 16, 1000.

Benignum ad bona particularia pertinet, quæ Platonici dicebant bona per participationem, bonum autem ad ipsam ideam boni. Lib. 7, lect. 5, 1367.

1. **Bonum** tamquam causam finalem, quomodo antiqui philosophi posuerunt: Lib. 1, lect. 11, 177-179.

2. **Bonum** est quod omnia appetunt: Lib. 1, lect. 11, 179; lect. 4, 71.

3. **Bonum** dupliciter intelligi potest, uno modo sicut causa finalis: alio modo sicut causa efficiens: Lib. 1, lect. 11, 177.

4. **Bonum** secundum quod est alicujus finis est duplex scilicet extrinsecus et intrinsecus: Lib. 12, lect. 12, 2627.

5. **Bonum** intelligibile excedit bonum sensibile, sicut bonum immobile universale bonum mutabile et particulare: Lib. 12, lect. 8, 2538.

6. **Bonum** appetitum est sive verum bonum, sive saltem apparens: Lib. 5, lect. 3, 731.

7. **Quod** non est bonum, neque malum, an medium inter bonum et malum poni debeat: Lib. 10, lect. 7, 2073-2074.

8. **Quod** nec bonum nec malum est, innominatum est: Lib. 10, lect. 7, 2071-2072.

9. **Bonum** non est in Mathematicis, sub ratione boni et finis: Lib. 3, lect. 4, 385.

C

1. **Cælum** habet materiam alterius rationis a materia quatuor elementorum: Lib. 2, lect. 5, 336; Lib. 8, lect. 1, 1690; Lib. 8, lect. 4, 1740; Lib. 12, lect. 2, 2436.

2. **Cælum** non est in potentia incompleta ad esse sed tantum ad ubi: Lib. 3, lect. 4, 1741; Lib. 12, lect. 2, 2436.

3. **Cælum** est virtutis finitæ, ideo indiget agente infinitæ virtutis ad perfectionem sui motus et esse: Lib. 12, lect. 8, 2550; lect. 7, 2534*.

4. **Cæli** sunt decem: scilicet septem planetæ, firmamentum, cælum aqueum et primum mobile: Lib. 1, lect. 7, 123.

5. **Cæli** motus est necessarius tantum ex fine: Lib. 12, lect. 7, 2533.

6. **Cæli** motus est naturalis ratione materiæ tantum: Lib. 5, lect. 6, 835.

7. In **cæli** motu nil est violentum vel contra naturam: Lib. 12, lect. 7, 2533.

8. **Cæli** motus cessabit in fine mundi per solam Dei voluntatem: Lib. 12, lect. 7, 2535*.

9. **Cæli** virtus, loco spermatis, cum elementis sufficit ad generationem animalium imperfectorum, non autem perfectorum: Lib. 7, lect. 6, 1401.

Calippus, contemporaneus Aristotelis et ejus familiaris, inventa Endoxi astrologi correxit et supplevit: Lib. 12, lect. 10, 2578.

1. **Calor** non est forma substantialis ignis: Lib. 11, lect. 12, 2380.

2. **Calor** quomodo per motum generatur: Lib. 7, lect. 8, 1448.

3. **Omnia** quæ liquefiunt calido, et induuntur frigido, sunt magis aquea: Lib. 5, lect. 5, 821.

1. **Causas** qualiter antiqui non perfecti invenerunt: Lib. 1, lect. 10, 167-168, 169-170.

2. **Causæ** quæ ab antiquis inventæ fuerunt: Lib. 1, lect. 11, 171-180.

3. **Causam** materialem antiqui philosophi ponebant: Lib. 1, lect. 4, 74-92.

4. **Causam** materialem et efficientem quoniam modo prisce philosophi commenti sunt: Lib. 1, lect. 5, 93-103.

5. **Causas** materiales quoniam modo antiqui posuerunt: Lib. 1, lect. 9, 145-150.

6. **Causarum** duobus generibus usus est

Plato, materiali scilicet et formali: Lib. 1, lect. 10, 169-170.

7. Causam formalem nullus antiquorum (præter ponentes species, et aliquo modo Empedoclem) rebus manifeste attribuit: Lib. 1, lect. 11, 175-176.

8. Causam efficientem præter materialem ponentes amorem, odium et intellectum causas rerum, vel ignem sicut causam agentem confixerunt: Lib. 1, lect. 5, 97-103.

9. Causam finalem tamquam causam boni, quomodo antiqui philosophi imaginati fuerint: Lib. 1, lect. 11, 177-179.

10. Causam finalem, formalem et aliquo modo moventem primus philosophus considerat et habet: Lib. 1, lect. 11, 180.

11. Causam mundi et totius ordinis universi primus Hermetismus Clazomenius posuit: Lib. 1, lect. 5, 100.

12. Causam primam seu principium primum amorem deorum in rebus Parmenides excogitavit: Lib. 1, lect. 5, 101.

13. Causam malorum malum, et bonorum causam bonum Empedocles finxit in rebus contrarietatem ponens: Lib. 1, lect. 9, 147.

14. Causa est ad quam de necessitate sequitur aliud: Lib. 5, lect. 1, 749; lect. 6, 827.

15. Causa importat influxum quemdam ad esse causati: Lib. 5, lect. 1, 751.

16. Causæ quadrupliciter dicuntur, formalis, materialis, efficiens, finalis: Lib. 1, lect. 4, 71.

17. Causarum genera existentium non sunt infinita: Lib. 2, lect. 2, 299.

18. Causæ omnes ad quatuor tantum causas reducuntur: Lib. 5, lect. 3, 777-782.

19. Causæ multis modis dicuntur non solum quantum ad diversas species, sed etiam quantum ad causas conspicias: Lib. 5, lect. 5, 784.

20. Causa quadruplex est: Lib. 5, lect. 2, 763-772.

21. Causæ et principia omnium secundum analogiam sunt quatuor, scilicet materia, forma, privatio et causa movens: Lib. 12, lect. 4, 2470-2472.

22. Causarum distinctio per species et modos: Lib. 5, lect. 3, 783.

23. Causa duplex scilicet per se et per accidens: Lib. 5, lect. 3, 784, 787.

24. Causa duplex, simplex scilicet et composita: Lib. 5, lect. 2, 775.

25. Causa per se duplex: scilicet universalis et particularis: Lib. 5, lect. 3, 787.

26. Causa per accidens duplex: scilicet quod accidit causæ per se, vel quod accidit effectui

per se. Et hoc tripliciter: scilicet et habens ordinem per se ad effectum, vel habens ordinem ad effectum, non tamen necessarium nec ut in pluribus, sed ut in paucioribus, vel non habens ordinem nisi secundum existimationem: Lib. 5, lect. 3, 789.

27. Causa duplex, scilicet prima ac remota, et secunda ac propinqua: Lib. 5, lect. 3, 785.

28. Causæ quatuor quodammodo sibi invicem respondent: Lib. 5, lect. 2, 775.

29. Causæ ad invicem quo pacto aliqua duo sibi existant: Lib. 5, lect. 2, 775.

30. Causæ habent inter se ordinem, quia finis est ratio agentis, agens forma, et forma materiæ: Lib. 5, lect. 3, 782; lect. 2, 775.

31. Causarum quatuor secundum quatuor genera consideratio, utrum ad unam scientiam pertineat: Lib. 3, lect. 2, 346.

32. Causæ diversæ si a pluribus scientiis considerantur quæ illarum scientiarum dici debeat prima: Lib. 3, lect. 4, 376.

33. Causæ multæ quodammodo uni rei sunt, non secundum accidens, sed secundum se: Lib. 5, lect. 2, 773.

34. Per causas primas habetur cognitio de re aliqua solum in universali et imperfecte: per causas autem proximas habetur cognitio rei et perfecta: Lib. 3, lect. 4, 1738.

35. Quanto causa est altior, tanto communior, efficacior et profundior est, et tanto ejus causalitas ad plura se extendit: Lib. 6, lect. 3, 1205.

36. Non omne quod fit habet causam per se, sed tantum ens per se, non autem ens per accidens, quia non est propria ens, sed magis ordinatur cum non ente: Lib. 6, lect. 2, 1172-1179*; 1182-1185*; lect. 3, 1201-1205; Lib. 11, lect. 5, 2272.

37. Ejusdem et similiter non potest esse duplex causa proxima vel remota, sed diversimode: Lib. 5, lect. 2, 774.

38. Idem respectu ejusdem, potest esse causa et effectus diversimode: Lib. 5, lect. 2, 773.

39. Non omnis causa per se propria et sufficiens causat necessario suum effectum, quia potest impediri: Lib. 6, lect. 3, 1191.

40. Causa formalis ad rem dupliciter comparatur: Lib. 5, lect. 2, 764.

41. Causa formalis dat materiæ esse actu: Lib. 5, lect. 2, 775.

42. In causis formalibus non est infinitum: Lib. 2, lect. 4, 320-330.

43. In causis materialibus non est possibile procedere in infinitum: Lib. 2, lect. 3, 305-315.

44. In causis finalibus non proceditur in infinitum: Lib. 2, lect. 4, 316-319.

45. Causa finalis est id cuius causa aliquid sit: Lib. 1, lect. 4, 70.

46. Causa finalis habet rationem boni: Lib. 3, lect. 4, 374.

47. Causa finalis opponitur causæ efficienti: Lib. 1, lect. 4, 70.

48. Causa finalis et causa efficiens sibi invicem correspondent: Lib. 5, lect. 2, 775.

49. Causa finalis est causa efficientis quantum ad rationem causalitatis: Lib. 5, lect. 2, 775.

50. Causa efficiens est causa finis quantum ad esse, quia movendo perducit efficiens ad hoc quod sit finis: Lib. 5, lect. 2, 775.

Circularis linea perfecta: Lib. 5, lect. 8, 871.

Cogitativa potentia est ratio particularis collativa intentionum individualium: Lib. 1, lect. 1, 15.

1. Cognoscendi aliquid, duplex difficultas: altera ex rebus, altera ex nobis: Lib. 2, lect. 1, 279-286.

2. In cognitione veritatis duplex via, una per modum resolutionis, alia per modum compositionis: Lib. 2, lect. 1, 278.

3. Cognitio duplex, scilicet definitiva et demonstrativa: Lib. 3, lect. 5, 389.

4. Cognitio quælibet quomodo perficiatur: Lib. 1, lect. 8, 66-68.

5. Unumquodque cognoscibile est inquantum actus: Lib. 2, lect. 1, 280.

6. In cognitione alicuius sensibilis, sensus impeditur dupliciter: uno modo propter corruptionem organi ab excellenti cognoscibili; alio modo ex defectu proportionis ipsius virtutis sensitivæ ad objectum: Lib. 2, lect. 1, 284.

7. Cognitio intellectus nostri non est finis substantiarum separatarum, sed magis e converso: Lib. 2, lect. 1, 286.

8. Cognitio est in animalibus brutis, propter necessitatem actionis tantum: Lib. 1, lect. 1, 10-12.

9. Triplex gradus cognitionis in brutis: Lib. 1, lect. 1, 13.

1. Colobon sive diminutum sive truncatum est oppositum toti: Lib. 5, lect. 21, 1109.

2. Colobon septem modis dicitur: Lib. 5, lect. 21, 1110-1116.

3. Colobi quot conditiones sint: Lib. 5, lect. 21, 1117-1182.

Communia quæ in omnium conceptione

cadunt, sunt ens et non ens, totum et pars, æquale et inæquale, idem et diversum et similia quæ in consideratione primi philosophi veniunt: Lib. 11, lect. 4, 2210.

Comparabilia non sunt, quæ sunt diversorum generum: Lib. 10, lect. 5, 2024.

Comparatio multorum ad unum quomodo fiat: Lib. 4, lect. 1, 534-539.

Composita et confusa prius in sensum cadunt, simplicia autem quæ sunt priora et notiora secundum naturam posterius: Lib. 10, lect. 4, 1990.

Concupiscibile non est bonum nisi quod desideratur secundum rationis dictamen: Lib. 12, lect. 7, 2522.

Conditionalis quælibet vera est necessaria: Lib. 6, lect. 3, 1193.

Consequens si sit impossibile, antecedens est impossibile: non tamen e contra: Lib. 9, lect. 3, 1314.

1. Consuetudo habet vim naturæ: Lib. 2, lect. 5, 332.

2. Consuetudo circa veritatis inquisitionem, quantam vim et efficaciam habet: Lib. 2, lect. 5, 331-334.

3. Consuetudo Aristotelis in modo procedendi qualis fuerit, et quamobrem in Metaphysica, alio modo quam in aliis suis libris processerit: Lib. 3, lect. 1, 343.

Contingens triplex: scilicet ut in pluribus, ut in paucioribus, et ad utrumlibet: Lib. 6, lect. 2, 1182-1183.

1. Continuum dicitur id, cuius est secundum se unus motus tantum, et non est possibile aliter: Lib. 5, lect. 7, 852.

2. Continuum hic definit Philosophus per motum et non per unitatem termini: Lib. 5, lect. 7, 854.

3. Continua dicuntur aliqua dupliciter, quædam per aliud, quædam secundum se: Lib. 5, lect. 7, 849.

4. Continua per aliud duplex: Lib. 5, lect. 7, 850.

5. Continuum secundum naturam dicitur dupliciter, scilicet, quod est totum uniforme, aut quod non est totum uniforme: Lib. 10, lect. 1, 1923-1924.

6. Quæ sunt diversarum specierum, non possunt esse continua: Lib. 11, lect. 10, 2346.

7. Continuum est in illis ex quibus natum est fieri unum secundum contactum: Lib. 11 lect. 13, 2413.

1. **Contradictoria** non sunt simul vera: Lib. 4, lect. 15, 718.
2. **Contradictoria** non habent medium: Lib. 10, lect. 6, 2042.
1. **Contrariorum** quatuor definitiones: Lib. 10, lect. 5, 2032-2035.
2. **Contrarium** privationem includit, et privatio quædam negatio est: Lib. 4, lect. 15, 719.
3. **Contraria** quomodo aliqua dicuntur, modi principales: Lib. 5, lect. 12, 925-927.
4. **Contraria** conveniunt in tribus, scilicet in eodem subjecto, in eodem genere, et in eadem potestate: Lib. 5, lect. 12, 926.
5. Qualiter aliqua secundario modo dicuntur contraria: Lib. 5, lect. 12, 928-929.
6. **Contrarium** unum quomodo in alterius contrarii compositionem cadere possit: Lib. 10, lect. 4, 1993.
7. Unum contrariorum non constituit aliud, sed magis destruit: Lib. 10, lect. 4, 1992.
8. Unum contrariorum quo pacto alterius privatio sit: Lib. 10, lect. 6, 2037.
9. **Contrarium** contingit aliquid esse medium: Lib. 10, lect. 9, 2097-2111.
10. **Contraria** quomodo se habeant ad hoc quod genere et specie differant: Lib. 10, lect. 10, 2112.
11. Sola contraria faciunt differre specie, ea quæ sunt unius generis: Lib. 10, lect. 10, 2120-2121.
12. **Contraria** sunt in eodem genere: Lib. 10, lect. 10, 2122.
13. **Contraria** sunt diversa ad invicem: Lib. 10, lect. 10, 2123.
14. Omnia contraria sunt in eadem ordinatione prædicamentali: Lib. 10, lect. 10, 2122.
15. **Contraria** omnia per quam scientiam considerentur: Lib. 11, lect. 3, 2198.
16. **Contraria** non fiunt ex invicem: Lib. 1, lect. 12, 193.
17. **Contraria** simul esse non possunt in eodem: Lib. 4, lect. 15, 719; Lib. 11, lect. 6, 2243.
18. Unum enim contrariorum est privatio alterius: Lib. 4, lect. 15, 719.
19. **Contraria** simul de eodem verificari non possunt, quia omnis contrarietas secundum privationem dicitur: Lib. 11, lect. 6, 2243.
20. **Contraria** in se non sunt contraria in mente: Lib. 7, lect. 6, 1405*.
21. Non convenit plura uni esse contraria: Lib. 10, lect. 5, 2030.
1. **Contrarietas** est differentia quædam: Lib. 10, lect. 5, 2023.

2. **Contrarietas** est differentia maxima: ibid. et Lib. 10, lect. 5, 2024.
3. **Contrarietas** est perfecta differentia: Lib. 10, lect. 5, 2027.
4. **Contrarietatis principium** est privatio et habitus: Lib. 10, lect. 6, 2036-2038.
5. **Contrarietatis species**: Lib. 10, lect. 6, 2039.
6. **Contrarietas** non est contradictio: Lib. 10, lect. 6, 2040-2042.
7. **Contrarietas** duplex, scilicet ex parte formæ et ex parte materiæ: Lib. 10, lect. 11, 2131-2133.
8. **Contrarietas** duplex: prima quæ non facit differre secundum speciem, altera quæ facit genere differre: Lib. 10, lect. 11, 2127.
9. **Contrarietas** quæ est ex parte formæ facit differre specie: Lib. 10, lect. 11, 2131-2133.
10. **Contrarietas** non potest esse, ubi non est continua et determinata distantia: Lib. 11, lect. 12, 2382.
11. In quolibet genere est contrarietas differentiarum, non autem specierum: Lib. 5, lect. 12, 917.
1. **Cor**, secundum quosdam in animale est primo, secundum alios cerebrum, aut aliud tale membrum: Lib. 5, lect. 1, 755.
2. **Cor** est primum principium membrorum et virium vitalium, quantum ad esse, sed caput est principium sensus et motus: Lib. 5, lect. 1, 755.
3. **Cor** non est susceptivum infirmitatis: Lib. 7, lect. 8, 1441.
1. **Corpus** secundum quod absque anima accipitur ut formam habens opponitur animali ut inanimatum animato: secundum vero quod accipitur ut imperfectum non formatum, sic non opponitur animali, sed est pars materialis ipsius: Lib. 10, lect. 4, 1993.
2. **Corpus** tripliciter sumitur: scilicet pro genere animalis, pro parte ejus, et ut species quantitatis: Lib. 7, lect. 12, 1547*; Lib. 3, lect. 13, 514.
3. **Corpus** comparatur ad locum, non sicut materia ad formam, sed magis sicut subjectum ad accidens: Lib. 8, lect. 4, 1742.
4. **Corpus** organicum non potest definiri nisi per animam: Lib. 7, lect. 10, 1484.
5. **Corpora** cælestia, ut solem vel lunam, antiqui animata corpora esse dicebant: Lib. 5, lect. 21, 1100.
6. **Corpora** cælestia in quibus est alteratio secundum illuminationem et obscurationem non sunt in potentia ad corruptionem: Lib. 8 lect. 1, 1690.

1. **Corruptibilium et incorruptibilium non sunt eadem principia:** Lib. 3, lect. 11, 467.
2. **Corruptibilia omnia præter elementa quoniam modo Empedocles probare potuerit:** Lib. 3, lect. 11, 473.
3. **Corruptibile et incorruptibile sunt diversa genere:** Lib. 10, lect. 12, 2137².
4. **Corruptibilium et incorruptibilium non potest esse materia una:** Lib. 10, lect. 12, 2142.
5. **Corruptibile et incorruptibile dividunt per se ens, quia corruptibile est quod potest non esse, incorruptibile quod non potest non esse:** Lib. 10, lect. 12, 2145.
6. **Corruptibile per naturam potest fieri incorruptibile divina virtute:** Lib. 8, lect. 7, 409; Lib. 10, lect. 12, 2140.
7. **Corruptibilia imitantur incorruptibilia corpora in eo quod semper agunt, sicut ignis semper calefacit:** Lib. 9, lect. 9, 1880.
8. **Corruptibilia plus distant a Deo quam incorruptibilia:** Lib. 11, lect. 2, 2151.
9. **Nunquam aliquid corrumpitur, nisi propter victoriam corrumpentis supra ipsum: quod contingit ex debilitate propriæ virtutis:** Lib. 5, lect. 14, 960.

D

1. **Definitio dicitur terminus, quia rem totaliter includit, nil rei est extra, et omnia quæ sunt ejus terminum, continentur intra ipsum:** Lib. 5, lect. 19, 1044.
2. **Omnis definitio est quædam ratio idest quædam nominum compositio:** Lib. 7, lect. 9, 1460.
3. **Definitio ex partibus existens, quomodo potest esse una:** Lib. 7, lect. 12, 1537.
4. **Definitio est ratio significans quod quid est:** Lib. 7, lect. 12, 1537; Lib. 7, lect. 11, 1528.
5. **Definitio naturalium significat formam et materiam:** Lib. 8, lect. 3, 1705-1711.
6. **Unumquodque definiri potest, logice loquendo, per causas intrinsecas et extrinsecas rei: sed metaphysice loquendo, per intrinsecas tantum:** Lib. 7, lect. 17, 1653.
7. **Principale in definitione oportet esse ex parte formæ, licet ibi sint aliquæ partes materiales in obliquo:** Lib. 5, lect. 2, 764.
8. **Definitio aliqua ex additione quo pacto formari possit, et quibus fiat:** Lib. 7, lect. 4, 1342-1346.
9. **In definitionibus potest poni ratio loco nominis:** Lib. 7, lect. 4, 1344.
10. **Partes materiales sunt priores definito, quia materia est pars essentiae rei:** Lib. 7, lect. 9, 1468-1469, 1472-1475-1477-1481*.
11. **Definitio perfecta dicitur quæ per materiam et formam sit:** Lib. 8, lect. 2, 1700.
12. **Ea quæ ponuntur in definitione in recto, non sunt partes definitionis, idest rei per definitionem significatæ, sicut nec definiti:** Lib. 7, lect. 9, 1463.
13. **Omnia animalia definiuntur cum materia, et motu, et qualitatibus sensibilibus:** Lib. 6, lect. 1, 1157-1159.
14. **Definitio triplex: scilicet cum materia tantum, cum materia et forma, et cum forma tantum. Prima est naturalis, sed plus secunda, non autem tertia, sed est logicalis:** Lib. 6, lect. 1, 1157-1164*; Lib. 8, lect. 2, 1700-1701.
15. **Definitio triplex: scilicet physica, mathematica et metaphysica:** Lib. 6, lect. 1, 1156-1165.
16. **Definiendi modus proprius naturalis philosophiæ:** Lib. 6, lect. 1, 1157-1159.
17. **Definiendi modus proprius mathematicæ:** Lib. 6, lect. 1, 1160-1161.
18. **Definiendi modus scientiæ metaphysicæ proprius:** Lib. 6, lect. 1, 1162-1165.
19. **Definitiones mathematicæ an per materiam sensibilem vel intelligibilem fieri debeant:** Lib. 7, lect. 11, 1520-1522.
20. **Non potest bene definire aliquis animalis partem nisi per propriam operationem:** Lib. 7, lect. 10, 1485.
21. **Non potest definiri singulare:** Lib. 7, lect. 15, 1606-1612.
22. **Definitio et definitum unum sunt, non re tantum, sed etiam ratione:** Lib. 7, lect. 5, 1373-1375.
23. **Sicut se habet definitio ad rem, ita se habet pars definitionis ad partem rei:** Lib. 7, lect. 9, 1460-1463.
24. **Partes definitionis non sunt priores toto:** Lib. 7, lect. 9, 1464-1466.
25. **Circa definitiones rerum ex earum essentis duplex opinio:** Lib. 7, lect. 9, 1467-1481.
26. **In quorundam definitionibus ratio partium ponitur, in aliis non:** Lib. 7, lect. 9, 1477-1481.
27. **Definitiones rerum sunt sicut numeri:** Lib. 8, lect. 3, 1723-1726.
28. **Definitio non potest esse falsa, nisi per accidens, scilicet ratione duplicis compositionis:** Lib. 6, lect. 4, 1237.
1. **Delectatio sequitur operationem connaturalem alicujus intelligentis:** Lib. 12, lect. 8, 2537.
2. **Delectatio intellectiva est eminentior sensitiva:** Lib. 12, lect. 8, 2538.

1. **Democriti opinio circa rerum principia:** Lib. 1, lect. 7, 112-113.

2. Democritus et Leucippus in quibus cum antiquis philosophis conveniebant, quia unam tantum materiam ponebant: Lib. 1, lect. 7, 112-113.

3. Democriti opinio quæ posuit magnitudines indivisibiles esse rerum substantias: Lib. 7, lect. 13, 1589.

4. Democriti opinio de differentiis rerum, et ipsius impugnatio: Lib. 8, lect. 2, 1692-1693.

5. Democriti opinio quæ dixit quod omnia quæ fiunt, prius erant in potentia, sed non in actu: Lib. 12, lect. 2, 2435.

1. **Dæmonia** sunt quædam animalia rationalia, secundum Platonicos: Lib. 5, lect. 10, 898.

2. **Dæmonia** sunt animalia corpore aerea, mente rationalia, animo passiva, tempore æterna: Lib. 5, lect. 10, 898.

1. **Demonstrationes** quæ per causam finalem fiunt, Aristippus, sophista, qui de secta Epicureorum fuit, omnino neglexit: Lib. 3, lect. 4, 375.

2. **Demonstrationis principia** sunt communis conceptiones omnium: Lib. 3, lect. 5, 387.

3. **Demonstratio** potissima sumitur ex fine, in his in quibus agitur propter finem: Lib. 5, lect. 1, 762.

4. **Demonstratio** dicitur esse necessariorum, et ex necessariis: Lib. 5, lect. 6, 838.

5. **Demonstratio duplex:** simpliciter et ad hominem: Lib. 4, lect. 5, 595; Lib. 5, lect. 6, 838; Lib. 11, lect. 5, 2213.

6. **Impossibile est de omnibus esse demonstrationem:** Lib. 3, lect. 5, 390.

7. **Quia causæ conclusionis in demonstrationibus sunt præmissæ, necessaria oportet esse principia:** Lib. 5, lect. 6, 838.

8. **De principio demonstrationis non potest esse demonstratio:** Lib. 4, lect. 15, 710.

9. **Rationes demonstrativas quomodo Sophistæ accipere volunt:** Lib. 4, lect. 15, 708-710.

Denominativa prædicatio quænam sit, et quomodo triplex: Lib. 9, lect. 6, 1839-1842.

Desiderium est ejus quod nondum habetur, amor autem est etiam habiti: Lib. 12, lect. 7, 2529.

1. **Dei gloriosi** quare multa figmenta ab antiquis ficta fuerunt ad multitudinis in officio continendæ persuasionem: Lib. 10, lect. 10, 2597.

2. **Deum cognoscimus per negationem**, in quantum dicimus Deum incorporeum esse, immobile et infinitum: Lib. 10, lect. 4, 1990.

3. **Dei substantia cum vita sit**, et actus Ipsius sit vita Ipsius optima et sempiterna, est ergo Deus vivens optimum et sempiternum: Lib. 12, lect. 8, 2544.

4. **Deus est ipse Actus**, intellectus enim ejus est ipsum suum intelligere, alioquin compararetur ad ipsum ut potentia ad actum: Lib. 12, lect. 8, 2544.

5. **In Deo non est materia, nec potentia**, sed est Actus purus: Lib. 12, lect. 5, 2494, 2495, 2499; lect. 6, 2517-2518; lect. 7, 2524.

6. **Deus solus est omnino simplex:** Lib. 1, lect. 12, 197-198; Lib. 5, lect. 6, 840.

7. **Deum esse intelligentem probatur multipliciter:** Lib. 12, lect. 8, 2539-2544.

8. **Deus solus est suus intellectus et suum intelligere:** Lib. 12, lect. 8, 2542-2544; lect. 11, 2602-2603.

9. **Deus est infinitus negative non autem privative:** Lib. 12, lect. 8, 2550.

10. **Deus est causa productiva cujuslibet rei:** Lib. 6, lect. 3, 1205-1207, 1209, 1215.

11. **Deus intelligit se:** Lib. 12, lect. 11, 2611-2616.

12. **Deus intelligit omnia:** Lib. 12, lect. 11, 2614.

13. **Deus intelligit tantum in actu, nil autem in potentia:** Lib. 12, lect. 8, 2542-2543; lect. 11, 2602.

14. **Deus nil intelligit per speciem aliam ab essentia sua:** Lib. 12, lect. 11, 2606-2607, 2611-2616.

15. **Deus intelligendo non componit nec dividit:** Lib. 12, lect. 11, 2621-2622.

16. **Deus intelligens vilia, non vilescit:** Lib. 12, lect. 11, 2616.

17. **Potentia Dei est infinita:** Lib. 12, lect. 8, 2549-2550.

18. **Deum non esse causam substantiæ cæli, sed solum motus ejus, falsum est:** Lib. 6, lect. 1, 1164.

19. **In Deo est perfectissima bonitas, cui nil deest in omnibus perfectionibus:** Lib. 5, lect. 18, 1040.

20. **Invidia nullo modo potest esse in Deo:** Lib. 1, lect. 3, 61-63.

21. **Deus est felicissimus, et per consequens maxime cognoscens:** Lib. 3, lect. 11, 476.

Dextrum et sinistrum sunt in inanimatis quoad nos tantum, in animatis vero secundum se: Lib. 5, lect. 17, 1027.

1. *Dialecticæ principia destruentes, ex eorum positionibus quomodo a Philosopho refellantur*: Lib. 4, lect. 17, 736-743.

2. *Dialecticæ et Sophista in quo cum Philosopho similitudinem habeant, et in quo ab eo differant*: Lib. 4, lect. 4, 572-577.

3. *Dialectica duplex, quædam docens, et quædam utens*: Lib. 4, lect. 4, 576.

4. *Dialectica est tentativa, quia tentare proprium est ex principiis extraneis procedere*: Lib. 4, lect. 4, 574.

5. *Dialectica est scientia communis, quia considerat quædam accidentia entibus, scilicet intentiones, et rationes generis et speciei*: Lib. 11, lect. 3, 2204.

1. *Dictione Utrum semper in oppositis utimur*: Lib. 10, lect. 7, 2060.

2. *Dictio distributiva non adiungitur singularibus*: Lib. 5, lect. 11, 906-910.

1. *Differens dupliciter dicitur*: Lib. 5, lect. 12, 916.

2. *Differens esse quibus convenit*: Lib. 5, lect. 12, 917.

3. *Ea quæ proprie dicuntur differentia, in uno aliquo conveniunt*: Lib. 5, lect. 12, 917.

4. *Ille proprie dicuntur differentia, quæ sunt eadem genere et diversa secundum speciem*: Lib. 5, lect. 12, 917.

1. *Differentiæ rerum quæ sunt, secundum Democriti opinionem*: Lib. 8, lect. 2, 1692.

2. *Differentia significat totum compositum, sicut et species, licet sumatur a parte formali et genus a parte materiali*: Lib. 5, lect. 7, 862; Lib. 8, lect. 2, 1697; Lib. 8, lect. 3, 1721; Lib. 10, lect. 11, 2131.

3. *Differentiæ essentialis sæpe nominantur ex accidentibus*: Lib. 7, lect. 12, 1552.

4. *Differentiæ substantiales sunt rerum constitutivæ*: Lib. 8, lect. 2, 1694.

5. *Differentia complet definitionem significantem esse rei*: Lib. 8, lect. 2, 1694.

6. *Differentiæ quo pacto in definitionibus dividantur*: Lib. 7, lect. 12, 1551-1554.

7. *Ex pluribus differentiis non potest fieri unum*: Lib. 7, lect. 12, 1539-1540.

8. *Differentia est in genere tantum in potentia. Ideo non participat genus, nec est de intellectu ejus, nec e converso*: Lib. 3, lect. 8, 433; Lib. 11, lect. 1, 2169.

9. *Differentiæ quales sunt*: Lib. 8, lect. 2, 1693.

10. *Differentiarum rerum proprietas*: Lib. 8, lect. 2, 1694-1695.

11. *Differentia prædicatur de genere*: Lib. 8, lect. 2, 1694-1695.

12. *Id a quo sumitur differentia se habet ad illud a quo sumitur genus, ut actus ad materiam*: Lib. 8, lect. 2, 1697, 1700, 1701.

13. *Differentiæ essentialis sunt nobis frequenter ignotæ*: Lib. 7, lect. 12, 1552.

Differre proprie est semper per aliud et est relativum; differentia conveniunt in aliquo uno; et diversa quæ in nullo conveniunt non possunt dici differentia: Lib. 5, lect. 12, 913-917.

1. *Diogenes discipulus Anaximenis fuisse dicitur*: Lib. 1, lect. 4, 86.

2. *Diogenis opinio quæ dixit aerem esse non posse rerum principium nisi quia compos erat rationis divinæ*: Lib. 1, lect. 4, 86.

3. *Diogenis opinio quæ ponit aerem principium omnium rerum, sed dicebat aerem esse id quod est unum*: Lib. 10, lect. 3, 1962.

Disregativum et congregativum visus, non sunt veræ differentiæ constitutivæ albi et nigri, sed magis effectus eorum: Lib. 10, lect. 9, 2107.

1. *Dispositio nil aliud est quam ordo partium in habente partes*: Lib. 5, lect. 20, 1058.

2. *Dispositio dicitur tripliciter: vel secundum ordinem partium in loco; vel prout ordo partium attenditur secundum potentiam; vel prout ordo partium attenditur secundum speciem et figuram totius*: Lib. 5, lect. 20, 1059-1060.

1. *Disputandum quomodo contra negantes*: Lib. 4, lect. 17, 740.

2. *Habens artem potest disputando obviare his quæ contra artem dicuntur*: L. 1, lect. 1, 23.

Distinctio prima rerum a principio fuit solum a Deo, ad perfectionem universi: Lib. 12, lect. 2, 2440.

1. *Diversitas generis includitur in diversitate speciei*: Lib. 5, lect. 12, 915.

2. *Diversitas continuitatis includitur in diversitate speciei*: Lib. 5, lect. 12, 915.

3. *Diversum dicitur totaliter oppositum ad idem*: Lib. 5, lect. 12, 914.

4. *Diversa dicuntur tripliciter: scilicet diversa specie, diversa numero, et diversa secundum rationem substantiæ*: Lib. 5, lect. 12, 913.

5. *Diversitas et differentia in quo differunt*: Lib. 10, lect. 4, 2017-2021.

1. **Divisio duplex**, scilicet secundum quantitatem et secundum formam: prima est posterior uno, secunda vero prior: Lib. 4, lect. 3, 566; Lib. 10, lect. 4, 1996-1997.

2. **Divisio formalis** non solum est secundum quod genus dividitur per differentias, sed etiam secundum quod definitum dividitur in partes definitionis: Lib. 2, lect. 4, 324.

1. **Dualitatem** esse numerum, quia est alia natura a speciebus, posuerunt Platonici: Lib. 1, lect. 10, 165.

2. **Dualitatem** ponere ex parte formæ rationabilis videtur: Lib. 1, lect. 10, 166.

1. **Dubitatio** est mentis vinculum: Lib. 3, lect. 1, 339.

2. **Dubitationem** qui vult solvere, oportet quod prius speculetur omnes difficultates et earum causas: Lib. 3, lect. 1, 339.

Duo, quæ sunt in actu, nunquam sunt unum actu; sed duo, quæ sunt in potentia, sunt unum actu: Lib. 7, lect. 13, 1588.

E

1. **Eadem** per accidens dicuntur tribus modis: Lib. 5, lect. 11, 908.

2. **Eadem** dicuntur secundum se eisdem modis quibus dicitur unum per se: Lib. 5, lect. 11, 911.

1. **Effectus** habet plures causas quadrupliciter: scilicet vel per accidens, vel in diverso genere, vel mediate, vel incomplete: Lib. 5, lect. 2, 773*.

2. **Effectus** est in causa univoca secundum similitudinem formæ ejusdem speciei: in causa vero æquivoca, secundum similitudinem formæ excellentioris: Lib. 2, lect. 2, 293.

3. **Effectus** assimilantur causæ principali, non autem instrumentali: Lib. 12, lect. 3, 2444.

4. **Effectus** non trahit necessitatem vel contingentiam a causa prima, sed a causa proxima: Lib. 6, lect. 3, 1220-1221.

5. **Effectus** per accidens habet causam per accidens, sicut effectus per se causam per se: Lib. 6, lect. 2, 1185.

6. **Effectus** corporales in inferioribus non sequuntur ex necessitate e motibus cælorum: Lib. 6, lect. 3, 1212-1213, 1217.

7. **Effectus proprius Causæ Primæ** est esse: Lib. 6, lect. 3, 1209.

8. **Effectus** et ea omnia, quæ sunt per se accidentia illius effectus, dependent ex eadem causa: Lib. 6, lect. 3, 1219.

Electio non convenit animalibus brutis: Lib. 5, lect. 16, 1000.

1. **Elementum** est id ex quo aliquid componitur: Lib. 5, lect. 4, 798.

2. **Ad elementi descriptionem** quatuor requiruntur: quorum primum est, ut sit causa, sicut ex quo; secundum, quod sit principium ex quo aliquid fiat primo; tertium, quod sit inexistens sive intrinsecum; quartum, quod habeat aliquam speciem: Lib. 5, lect. 4, 795-798.

3. **Elementum** non dividitur in diversa secundum speciem: Lib. 5, lect. 4, 800.

4. **Elementum** transumptive quomodo sumatur: Lib. 5, lect. 4, 802-807.

5. **Genus** est magis elementum quam species, et differentia: Lib. 5, lect. 4, 805-806.

6. **Elementum** pertinet ad causam materialem: Lib. 7, lect. 17, 1679.

7. **Non omne** quod est aut elementum est aut ex elementis: Lib. 7, lect. 17, 1675-1680.

8. **Secundum analogiam**, idest proportionem, tria sunt elementa omnia, idest materia, forma et privatio: Lib. 12, lect. 4, 2470.

Elenchus est syllogismus ad contradicendum idest ad redarguendum falsam positionem: Lib. 4, lect. 6, 610.

1. **Empedoclis** opinio quæ aquam, aerem, ignem et terram rerum esse principia confessa est: Lib. 1, lect. 4, 88.

2. **Empedoclis** opinio quæ dixit elementa semper manere, et non generari nec corrumpi: Lib. 1, lect. 4, 89.

3. **Empedoclis** opinio quæ posuit causam materialem, et cum ea addidit causam unde principium motus: Lib. 1, lect. 9, 145.

4. **Empedoclis** opinio quæ affirmavit quædam principia communia corruptibilium et incorruptibilium, sed addidit quoddam principium esse causam specialem corruptionis, scilicet odium elementorum: Lib. 3, lect. 11, 473.

5. **Empedoclis** opinio quæ asseruit odium esse causam distinctionis in rebus: Lib. 3, lect. 11, 475.

6. **Empedoclis** opinio poetica de toto mundo, quem unus animalis instar confluxit, et ipsius impugnatio: Lib. 3, lect. 11, 479-487.

7. **Empedoclis** opinio quæ posuit substantias et principia rerum esse particularia, ut ignem et terram; non autem hoc commune, quod est corpus: Lib. 12, lect. 1, 2423.

8. **Empedoclis** opinio quæ dixit quod a principio omnia erant mixta et confusa per ami-

citiam, et postea lis segregavit: Lib. 12, lect. 2, 2435.

9. Empedoclis opinio quæ ponit amorem principium quasi bonum: Lib. 12, lect. 12, 2646.

1. Ens tantum qui posuerunt, invenire non poterunt causarum genera: secus tamen illi, qui ex uno multa generarunt: Lib. 1, lect. 9, 137-144.

2. Ens est subjectum Metaphysicæ: Lib. 4, lect. 1, 529-531.

3. Ens non est genus, quia non habet differentias: Lib. 1, lect. 9, 139; Lib. 3, lect. 8, 433; Lib. 5, lect. 9, 889; Lib. 10, lect. 3, 1966; Lib. 11, lect. 1, 2169.

4. Ens dicitur quasi habens esse: Lib. 12, lect. 1, 2419.

5. Ens sumitur ab actu essendi: Lib. 4, lect. 2, 556-558.

6. Ens et unum utrum significant ipsam rerum substantiam: Lib. 3, lect. 12, 488-493.

7. Ens simpliciter et universaliter dictum dicitur multipliciter: uno modo dicitur aliquid ens secundum accidens; alio modo dicitur ens idem quod verum propositionis, et non ens idem quod falsum; tertio modo dicitur ens quod continet sub se figuras prædicamentorum; quarto modo, quod dividitur per potentiam et actum: Lib. 6, lect. 2, 1171; Lib. 5, lect. 9, 895*; Lib. 6, lect. 4, 1223.

8. Ens multipliciter dicitur, sed omnes modi reduci possunt ad quatuor: prima sunt tantum in ratione, scilicet negatio et privatio; alia dicuntur entia inquantum tendunt ad substantiam; alia sunt accidentia; alia substantiæ: Lib. 4, lect. 1, 839-843.

9. Ens dividitur dupliciter: scilicet quod significat essentiam rerum, et dividitur in decem prædicamenta; et quod significat veritatem propositionis quam facit anima: Lib. 5, lect. 9, 889-895.

10. Entis divisio quadruplex: scilicet per se et per accidens, rei et rationis, in decem prædicamenta, et per actum et potentiam: Lib. 5, lect. 9, 885, 889-890, 897; Lib. 6, lect. 2, 1171.

11. Entis divisio secundum se et secundum accidens attenditur secundum quod aliquid prædicatur de aliquo per se vel per accidens: entis divisio in substantiam et accidens attenditur secundum hoc quod aliquid in natura sua est vel substantia vel accidens: Lib. 5, lect. 2, 885.

12. Ens per se dupliciter dividitur: uno modo per decem prædicamenta, alio modo per potentiam et actum: Lib. 7, lect. 1, 1245; Lib. 9, lect. 1, 1763; Lib. 11, lect. 9, 2290.

13. Ens per accidens datur: Lib. 6, lect. 3, 1191-1200.

14. Ens per accidens tripliciter dicitur: primo, quando accidens prædicatur de accidente; secundo, cum accidens prædicatur de subjecto; tertio, cum subjectum prædicatur de accidente: Lib. 5, lect. 9, 886.

15. Ens per accidens quadrupliciter: Lib. 6, lect. 2, 1185.

16. Ens per accidens, non est proprie ens, sed magis non ens: Lib. 11, lect. 8, 2272; Lib. 6, lect. 2, 1178.

17. Ens per accidens dupliciter dicitur: primo pro eo quod est in aliquo genere accidentis, secundo pro ente per accidens: Lib. 11, lect. 8, 2270.

18. Ens per accidens vocatur, quia raro accidit, et non semper et ex necessitate, neque ut in pluribus: Lib. 11, lect. 8, 2276; Lib. 6, lect. 2, 1186.

19. Ens per accidens solo nomine dicitur: Lib. 6, lect. 2, 1177-1179.

20. De ente per accidens nulla est scientia: Lib. 6, lect. 2, 1172-1176, 1189-1190; Lib. 11, lect. 8, 2270-2279, 2283.

21. Entis per accidens scientia esse non potest, cum omnis scientia ex principiis et causis sit: Lib. 11, lect. 8, 2280-2282.

22. Ens per accidens quod propositionis veritatem significat, a metaphysico prætermittitur: Lib. 11, lect. 8, 2283.

23. Ens per accidens ad quale principium reducat: Lib. 6, lect. 3, 1201-1222.

24. Ens rationis est proprie subjectum Logicæ: dicitur proprie de illis intentionibus, quas ratio adinvenit in rebus consideratis: Lib. 4, lect. 4, 574.

25. Privationes, negationes et non entia sunt entia rationis tantum: Lib. 4, lect. 1, 540-541, lect. 2, 560; Lib. 5, lect. 9, 897; Lib. 12, lect. 1, 2420.

26. Ens negative multipliciter dicitur sicut et ens: Lib. 11, lect. 11, 2368-2374.

27. De omnibus entibus reductis ad unum est consideratio scientiæ Metaphysicæ: Lib. 11, lect. 3, 2202, 2205.

28. Entis multiplicitas quo pacto aliquid commune habeat, ad quod reductio fiat: Lib. 11, lect. 4, 2206-2210.

29. Entium reductio fiat sive ad unum sive ad ens: Lib. 11, lect. 3, 2199.

30. Entis omnia contraria ad primam entis considerationem reducuntur: Lib. 11, lect. 3, 2198.

31. Ens prædicatur analogice de substantia

et accidente: Lib. 4, lect. 1, 534-535; Lib. 11, lect. 3, 2197.

32. Ens prædicatur per se de substantia alioquin rei, nil addens ei, sed idem significans cum nomine, quod imponitur ab essentia, contra Avicennam: Lib. 4, lect. 1, 554-558; Lib. 10, lect. 3, 1980-1982.

33. Ens in potentia est ens secundum quid tantum et imperfectum: Lib. 5, lect. 9, 889.

34. Ens est primum cadens in intellectu: Lib. 1, lect. 2, 46; Lib. 4, lect. 6, 605; Lib. 10, lect. 4, 1998; Lib. 11, lect. 5, 2211.

35. Ens est de ratione omnis entis: Lib. 4, lect. 1, 530; Lib. 4, lect. 4, 578-579*.

36. Ens et unum non differunt re, sed ratione: Lib. 4, lect. 2, 550-553.

37. Ens et unum non significant rei substantiam, sed aliquid additum, secundum Avicennam: Lib. 4, lect. 2, 556-557.

38. Ens et unum æqualiter prædicantur de omnibus: Lib. 10, lect. 3, 1965, 1967.

39. Ens et unum non sunt substantiæ: Lib. 7, lect. 16, 1637-1639.

40. Ens verum et ens per accidens, quomodo a principali Metaphysici consideratione excludantur: Lib. 6, lect. 4, 1241-1244.

Epicharmi opinio, quæ tenuit omnia mobilia necessaria esse, et per certitudinem fieri: Lib. 4, lect. 12, 682.

Ex epicyclis et excentricis probatis in Astrologia videntur sequi multa contraria demonstratis in Philosophia naturali: Lib. 12, lect. 10, 2567-2568.

1. Esse et est quomodo intellectu mediante compositionem significant: Lib. 5, lect. 9, 891-894.

2. Esse hominem vel esse homini sive hominis quomodo capiatur: Lib. 4, lect. 7, 616-618.

3. Esse secundum se illa dicuntur, quæcumque significant figuras prædicationis: Lib. 5, lect. 9, 889.

4. Esse rei quamvis sit aliud ab ejus essentia non tamen est intelligendum quod sit aliquid ei superadditum ad modum accidentis, contra Avicennam, sed quasi constitutum per principia essentiae: Lib. 4, lect. 2, 556-558.

5. Esse quod in sui natura unaquæque res habet est esse substantiale, et prædicatum substantiale: sed esse quod significat veritatem propositionis prædicatur per accidens: Lib. 5, lect. 9, 896.

6. Esse simpliciter est superius ad esse hominem: Lib. 5, lect. 9, 896.

7. Esse cfr. infra: Quæstio an est.

1. **Essentia** est illud quod significatur per definitionem: Lib. 7, lect. 5, 1378.

2. **Essentia** in abstracto non est genus, nec species, nec differentia, sed est principium eorum: Lib. 7, lect. 5, 1378-1379.

3. In compositis **essentia** significat compositum ex materia et forma in communi: Lib. 7, lect. 9, 1469.

4. **Essentia** cfr. infra: Quodquideratesse, Species et Substantia.

1. **Experimentum** causatur in hominibus ex memoria: Lib. 1, lect. 1, 17.

2. **Experimentum** est ex collatione plurium singularium in memoria receptorum: Lib. 1, lect. 1, 15.

3. **Experimentum** est proprium hominis et pertinet ad cognitivam; sed participatur parum a brutis: Lib. 1, lect. 1, 15.

4. **Experimentum** et ars non differunt in modo operandi, differunt tamen in efficacia operandi: Lib. 1, lect. 1, 20.

5. **Experientia** est singularium, ars vero universalium: Lib. 1, lect. 1, 22.

6. **Quantum ad cognitionem**, ars præeminet experimento: Lib. 1, lect. 1, 23.

Expertus efficacius operatur non experto: Lib. 1, lect. 1, 20.

F

Facilitas animi in considerando veritatem tripliciter ostenditur: Lib. 2, lect. 1, 275-277.

1. **Factionis** nomine intelligitur illa actio, quæ incipit ab ultimo, ad quod intelligentia terminatur, et est motus in exteriorem materiam: Lib. 7, lect. 6, 1408.

2. **Factionis** principium ultimum est in intelligendo, primum vero in exequendo: Lib. 7, lect. 6, 1408.

Factum aliquid esse est impossibile, nisi aliquod præexistat, quia omne quod generatur, generatur ex materia: Lib. 7, lect. 6, 1412.

Fallacia accidentis efficacissima est ad decipiendum etiam sapientem: Lib. 11, lect. 8, 2275.

1. **Falsitas** non est in intellectu respectu primorum principiorum, nec respectu quidditatis, nisi per accidens, ratione duplicis compositionis: Lib. 6, lect. 4, 1230-1240*.

2. **Falsitas** et veritas ut in cognoscente sunt tantum in intellectu componente et dividente, sed ut in re vera sunt etiam in sensu,

et in intellectu cognoscente quidditatem: Lib. 6, lect. 4, 1227, 1230-1233, 1234-1236, 1240.

3. Falsitas est in sensu respectu sensibilibus communium et respectu sensibilibus per accidens, non autem respectu sensibilibus priorum, nisi forte ex indispositione organi: Lib. 4, lect. 12, 673.

1. Falsum dicitur dupliciter: primo, per hoc quod oratio significans rem non congrue componitur - et hoc dupliciter: uno modo per hoc, quod aliquid componitur, quod non debet componi; alio modo per hoc, quod est impossibile componi. Secundo, dicitur falsum ex eo, quod aliqua sunt entia in se, sed tamen sunt apta nata videri aut qualia non sunt, aut quæ non sunt: Lib. 5, lect. 22, 1128-1129.

2. Falsum est in definitionibus dupliciter: Lib. 5, lect. 22, 1130-1134.

3. Falsus homo dupliciter dicitur: Lib. 5, lect. 22, 1135-1136.

1. Fatum et Providentia an de mente philosophi ponantur: Lib. 6, lect. 3, 1203-1204.

2. Fatum non removet contingentiam a rebus: Lib. 6, lect. 3, 1214.

3. Fatum et Providentia simul non tollunt contingentiam a rebus: Lib. 6, lect. 3, 1217-1222.

1. Felicitas in felice est sicut vita in vivente, cum in rem exteriorem non transeat, nisi in intelligendo et volendo: Lib. 9, lect. 8, 1865.

2. Felicitas est finis operationis animæ: Lib. 8, lect. 4, 1737.

1. Finis est id quod non est propter alia, sed alia propter ipsum sunt: Lib. 2, lect. 4, 316.

2. Finis alterius aliquid dupliciter esse potest: Lib. 12, lect. 7, 2528.

3. Finis est id quod est ultimum in omni re, et quod continet rem: Lib. 10, lect. 5, 2028.

4. Finis duplex, extrinsecus et intrinsecus: Lib. 12, lect. 12, 2627.

5. In finibus non itur in infinitum: Lib. 2, lect. 4, 316-319.

6. Finis non potest esse in rebus immobilibus: Lib. 3, lect. 4, 375.

7. Finis cognitio duplex: scilicet perfecta, idest sub ratione finis, et imperfecta, idest ejus quod est finis materialiter tantum. Prima convenit tantum naturæ rationali, secunda vero etiam brutis: Lib. 5, lect. 6, 1000.

8. Finis causalitas est prima omnium: Lib. 5 lect. 2, 771, 775*.

9. Finis et efficiens quomodo se invicem causant: Lib. 5, lect. 2, 775.

10. Finis et forma forte sunt idem numero: Lib. 8, lect. 4, 1737; Lib. 7, lect. 6, 1392.

1. Fit aliquid ex non ente in actu, et ente in actu per accidens; ex materia autem quæ in potentia est, fit aliquid per se: Lib. 11, lect. 6, 2228.

2. Fit aliquid ex aliquo proprie et per se duobus modis: Lib. 2, lect. 3, 308.

3. Fit aliquid ex aliquo dupliciter, scilicet ex privatione, et ex subjecto: Lib. 7, lect. 6, 1415.

4. Fit aliquid ex altero dupliciter, scilicet vel per compositionem, vel per resolutionem: Lib. 8, lect. 4, 1732.

1. Formæ omnes, secundum aliquos, ex creatione fiunt: Lib. 7, lect. 7, 1430.

2. Formæ sunt sempiternæ et incorruptibiles, secundum Platonicos: Lib. 8, lect. 3, 1715.

3. Formas quasdam separatas esse posuit Plato: Lib. 3, lect. 3, 360.

4. Formas separatas posuit Plato, quas maxime esse scientias dicebat, sicut ponere scientiam esse separatam, quam per se scientiam vocabat: Lib. 9, lect. 9, 1882.

5. Formas rerum esse species et numeros Plato imaginatus est, ponendo tantum principium formale: Lib. 8, lect. 3, 1704.

6. Formas separatas esse formas quæ sunt per naturam, asseruit Plato: Lib. 12, lect. 3, 2449.

7. Formæ universales Platonis non sunt præter substantiam compositam: Lib. 12, lect. 3, 2450.

8. Forma est actus a composito separabilis, secundum Platonicos: Lib. 12, lect. 4, 2480.

9. De formis secundum comparisonem ad species quatuor ponuntur, secundum Platonem: Lib. 8, lect. 3, 1704.

10. Ad ponendum formam esse naturam qua ratione philosophantes ducebantur: Lib. 5, lect. 5, 820.

11. Forma est id quod unumquodque in specie constituit: Lib. 2, lect. 4, 320.

12. Forma prior materia est, actus autem potentia: Lib. 7, lect. 2, 1278.

13. Forma quare species et exemplar dicitur: Lib. 5, lect. 2, 764.

14. Non est una forma omnium in una specie existentium: Lib. 3, lect. 10, 457.

15. Forma non generatur nisi per accidens:

Lib. 7, lect. 7, 1417-1423; Lib. 8, lect. 1, 1687, lect. 3, 1716.

16. Formarum inchoatio improbat: Lib. 7, lect. 8, 1442-1442².

17. Forma et materia sunt partes generati: Lib. 7, lect. 6, 1412.

18. Formæ proprie non fiunt, sed educuntur de potentia materiæ: Lib. 7, lect. 7, 1423.

19. A forma quæ est in anima procedit forma quæ est in materia in artificialibus, in naturalibus autem secus: Lib. 7, lect. 6, 1404.

20. Forma quæ est in anima differt a forma quæ est in materia: Lib. 7, lect. 6, 1405.

21. Forma licet in materia fieri dicatur, non tamen proprie fit: Lib. 7, lect. 7, 1423, 1430, 1431.

22. Formæ non proprie habent esse, sed magis sunt quibus aliqua habent esse: Lib. 7, lect. 7, 1419.

23. Forma universalis præter singularia non existit in rerum natura: Lib. 7, lect. 7, 1427-1429.

24. Forma non latitat, contra Anaxagoram, nec est totaliter ab ideis, contra Platonem, nec ab intelligentia, contra Avicennam; sed educitur de potentia materiæ ab agente naturali, secundum Aristotelem: Lib. 7, lect. 7, 1430-1431; lect. 8, 1438-1442.

25. Forma duplex, scilicet forma totius, et forma partis: Lib. 7, lect. 9, 1467.

26. Forma totius, quæ est ipsa quidditas speciei, differt a forma partis, sicut totum a parte, secundum Avicennam: Lib. 7, lect. 9, 1469.

27. Forma separabilis est ratione, quia potest intelligi sine materia sensibili individuante: Lib. 8, lect. 3, 1709-1711; Lib. 8, lect. 1, 1687.

28. Formam res acquirunt ex agentibus similibus: Lib. 12, lect. 3, 2444.

29. Forma generantis ad formam geniti tribus modis assimilari potest: Lib. 7, lect. 8, 1444-1447.

30. Formæ non generantur neque substantiales neque accidentales, sed tantum compositum: Lib. 7, lect. 8, 1458.

31. Formæ substantiales et accidentales non existunt separatæ a materia: Lib. 8, lect. 3, 1717-1721.

32. Formæ substantiales et accidentales, sicut puncta et album, per se fieri non possunt, sed composita; unde ea quæ sunt formæ tantum per se fieri non possunt: Lib. 8, lect. 4, 1746.

33. Non est possibile plures formas substantiales simul esse in eodem corpore: Lib. 2, lect. 4, 821^{*}; Lib. 7, lect. 12, 1564.

34. Nulla forma substantialis recipit magis et minus: Lib. 11, lect. 12, 2381.

1. **Fortuna** est intellectus agens præter intentionem: sed casus est natura agens præter intentionem: Lib. 11, lect. 8, 2285^{*}, 2288^{*} Lib. 12, lect. 3, 2445.

2. Fortuna est in his quæ ab intellectu aguntur, casus autem in aliis: Lib. 7, lect. 6, 1382.

3. Fortuna est causa per accidens, ut in paucioribus in his, quæ fiunt propter finem, præter intentionem: Lib. 11, lect. 8, 2284, 2286, 2288.

4. Fortuna non est in rebus carentibus ratione: Lib. 11, lect. 8, 2285.

5. Fortuna est incerta, quia est ab infinitis, idest indeterminatis causis: Lib. 11, lect. 8, 2286.

Frustra est quod non sequitur finem ad quem est: Lib. 2, lect. 1, 286.

G

1. **Generans** tripliciter generato assimilari contingat: Lib. 7, lect. 8, 1444-1446.

2. Generationis et corruptionis causa secundum Empedoclem: Lib. 8, lect. 11, 473.

3. Generatur vel corrumpitur nil in entibus, secundum opinionem antiquorum: Lib. 1, lect. 4, 75.

4. Generatio est transmutatio ad esse, et corruptio ad non esse: Lib. 4, lect. 16, 727.

5. Generatio est medium inter esse et non esse: Lib. 2, lect. 3, 312.

6. Generatio unius est corruptio alterius: Lib. 2, lect. 3, 313.

7. Generatio omnis est ex aliqua materia: Lib. 7, lect. 7, 1417.

8. Unumquodque quod generatur, generatur a suo simili: Lib. 7, lect. 7, 1417.

9. Omne quod generatur est compositum ex materia et forma: Lib. 7, lect. 7, 1417-1431 Lib. 8, lect. 1, 1687; Lib. 8, lect. 3, 1716.

10. Generationis finis est forma ipsa: Lib. 1, lect. 4, 71.

11. Generatio duplex, scilicet simpliciter, et secundum quid: Lib. 1, lect. 4, 75.

12. Generati forma est in generante quadupliciter: Lib. 7, lect. 8, 1449.

13. Generationis causa aut est per se aut per accidens: Lib. 7, lect. 6, 1381.

14. Generationes naturales sunt quarum principium est natura: Lib. 7, lect. 6, 1386.

15. In omni generatione naturali tria concurrunt: Lib. 7, lect. 6, 1386-1387.

16. In omni generatione omnia tria quæ concurrunt, sunt quodammodo ipsa natura: Lib. 7, lect. 6, 1389-1391.

17. Generationes quæ sunt aliæ a naturalibus dicuntur factiones: Lib. 7, lect. 6, 1394.

18. Generationi in omni re tam naturali quam artificiali quod principium requiratur: Lib. 7, lect. 6, 1394-1398.

19. Generationis modus cujuslibet rei naturalis est determinatus: Lib. 7, lect. 6, 1394.

20. Generationes casuales fiunt, quando aliquid agens per intellectum intendit finem aliquem per suam actionem, et provenit aliquis finis præter intentionem agentis: Lib. 7, lect. 6, 1397.

21. An in omni generatione naturali aliquid principium activum existat in materia: Lib. 7, lect. 8, 1442-1442².

22. Generatio animatorum est ab intra, sed inanimatorum est tantum ab extra: Lib. 5, lect. 8, 811-816; Lib. 7, lect. 8, 1442-1442².

23. Generationis virtus activa, quæ est in semine, etsi non sit anima in actu, est tamen anima in virtute: Lib. 7, lect. 8, 1455-1456.

24. In omni generante per se requiritur similitudo secundum eundem modum essendi, ut in univocis totaliter, vel secundum formam tantum, ut in univocis ratione formæ et in æquivocis secundum esse, vel secundum partem formæ, vel secundum partem partis, ut in æquivocis totaliter, non autem in generante per accidens: Lib. 7, lect. 8, 1444-1447.

25. Generat homo sibi simile in specie, non inducendo nec educendo animam rationalem de potentia materiæ, sed disponendo materiam: Lib. 5, lect. 2, 767.

26. Generatio et corruptio substantialis sunt principium veniendi in cognitionem materiæ primæ: Lib. 8, lect. 1, 1689.

27. Generationem circularem quo pacto Aristoteles in speciebus imaginetur per vaporum resolutionem: Lib. 12, lect. 6, 2509.

1. Genus et materia licet idem secundum nomen esse possit, non tamen idem eodem modo acceptum: Lib. 7, lect. 12, 1548.

2. Generis ratio sumitur ab eo quod est materiale in re: Lib. 5, lect. 7, 862.

3. Genus dicitur quatuor modis: Lib. 5, lect. 22, 1119-1123.

4. Genere diversa duobus modis aliqua dicuntur: Lib. 5, lect. 22, 1124-1127.

5. Omne genus dividitur in contrarias differentias, non in contrarias species: Lib. 5, lect. 12, 917.

6. Genus non prædicatur de speciebus per participationem, sed per essentiam: Lib. 7, lect. 3, 1328.

7. Genus per se sumptum non potest prædicari de differentia prædicatione per se: Lib. 3, lect. 8, 438.

8. Genera sunt principia et elementa rerum, ut Plato posuit: Lib. 3, lect. 3, 355.

9. Genera sunt principia rerum quæ definiuntur: Lib. 8, lect. 8, 427.

10. Genera sunt principia specierum, quia species constituuntur ex genere et differentia: Lib. 8, lect. 8, 428.

11. Ens et unum non possunt esse genera: Lib. 8, lect. 8, 433.

12. Genus se habet ad differentias, sicut materia ad formas, si consideretur in genere et differentia id a quo utrumque sumitur: Lib. 10, lect. 10, 2116.

13. Genere diversa sunt, physice loquendo, quæ non communicant in materia: Lib. 10, lect. 12, 2142.

14. In eodem genere sunt, quæ sunt diversa specie ad invicem: Lib. 10, lect. 10, 2112.

Gradus cognitionis in brutis triplex: primus est eorum quæ nec auditum nec memoriam habent; secundus est eorum quæ habent memoriam, sed non auditum; tertius est eorum quæ utrumque habent: Lib. 1, lect. 1, 13.

Grave vel leve non habent in se principium activum sui motus, sed tantum passivum: Lib. 5, lect. 14, 955.

H

1. **Habere**, licet non sit actio, significatur tamen per modum actionis: Lib. 5, lect. 20, 1062.

2. **Habere dicitur quadrupliciter:** Lib. 5, lect. 20, 1060-1063.

1. **Habitus dupliciter dicitur:** primo, prout significat aliquod medium inter habentem et habitum; secundo, prout significat dispositionem secundum quam aliquid disponitur bene et male: Lib. 5, lect. 20, 1062-1064.

2. **Habitus, dispositio et passio non significant genus prædicamenti, nisi secundum**

unum modum significationis: Lib. 5, lect. 20, 1069.

3. *Habitus*, secundum quod est prædicamentum importat habitudinem indumenti ad indutum: Lib. 11, lect. 12, 2377.

4. *Habitui* opponitur passio et privatio: Lib. 5, lect. 20, 1065.

Harmoniarum passiones et earum proportionem ex numerorum ordine: Lib. 1, lect. 7, 121-123.

1. *Heracliti* et *Cratylī* opinio quæ posuit omnia sensibilia semper esse in fluxu, et quod de eis non potest esse scientia, nec est aliquid determinate verum: Lib. 1, lect. 10, 152; Lib. 4, lect. 12, 684.

2. *Heracliti* opinio quæ ponebat duo, scilicet quod affirmatio et negatio sint simul veræ: Lib. 11, lect. 5, 2221.

3. *Heraclitus* videns aliquid augeri longo tempore, existimavit quod qualibet parte illius temporis aliquid augmentum fieret, sed insensibile, propter parvitatem quantitatis quæ augetur: Lib. 11, lect. 6, 2235.

4. *Heracliti* opinio quæ affirmabat ignem esse materiam et principium omnium rerum: Lib. 1, lect. 4, 87.

1. *Hesiodus* ante philosophorum tempora fuit in numero poetarum: Lib. 1, lect. 5, 102.

2. *Hesiodus* chaos primum omnium excogitavit, amorem ipsum subjungens: Lib. 1, lect. 5, 102.

3. *Hesiodus*, *Orpheus*, *Plato* et alii occultaverunt veritatem divinorum sub quodam tegmine fabularum: Lib. 3, lect. 11, 468.

4. *Hesiodistæ* prima rerum principia deos nominaverunt: et dixerunt quod illi de numero deorum, qui non gustaverunt de quodam dulci cibo qui vocatur nectar vel manna, facti sunt mortales. Illi vero qui gustaverunt, facti sunt immortales: Lib. 3, lect. 11, 468.

5. *Hesiodi* sectatores curaverunt persuadere solis sibi, et alios spreverunt: Lib. 3, lect. 11, 468.

Hipponis opinio quæ posuit aquam esse animam et principium rerum: Lib. 1, lect. 4, 85.

1. *Hominem* et animal in sua universalitate *Platonici* substantias esse posuerunt: Lib. 7, lect. 13, 1570.

2. *Hominem* esse mensuram omnium rerum in quantum est sciens aut sentiens, *Protagoras* dixit: Lib. 10, lect. 2, 1599.

3. *Homo* est quod habet rationem in natura sensitiva: Lib. 7, lect. 9, 1463.

4. *Homo*, licet præter singularia non sit in rerum natura, est tamen in ratione quæ pertinet ad logicam considerationem: Lib. 7, lect. 11, 1536.

5. *Homo* universalis præter carnes et ossa, ex quibus homines particulares constituuntur non est: Lib. 7, lect. 7, 1427-1428.

6. De hominis ratione sunt anima, caro, et os, sed hæc ossa sunt de ratione huius hominis: Lib. 7, lect. 9, 1469; lect. 10, 1490-1492.

7. In homine non est alia forma a qua est homo, et alia a qua est animal: Lib. 2, lect. 4, 321.

8. *Homo* turpia volens non est melior eo qui nolens facit: Lib. 5, lect. 22, 1138.

9. *Homines* liberi sunt suiipsorum, utpote sibi acquirentes et operantes: L. 1, lect. 3, 58.

Humiditatis radix est aqua vel aer: Lib. 5, lect. 7, 860.

I

1. *Ideæ* sunt entia universalis quæ sunt a rebus sensibilibus separata: Lib. 1, lect. 10, 153.

2. *Ideas* posuit *Plato* immutabiles ad hoc quod de eis possent esse scientiæ, et definitiones: Lib. 1, lect. 10, 156.

3. *Idearum* *Platonis* positio, ex quibus confundatur: Lib. 1, lect. 14, 210-224; lect. 15, 225-238.

4. *Ideæ* *Platonis* nil sensibilibus conferunt, neque scientiis, neque etiam ut exemplaria prosunt: Lib. 1, lect. 15, 226-231.

5. *Ideæ* *Platonis* seu exemplaria separata, ab *Aristotelis* rationibus destruuntur, non tamen ex hoc secundum *D. Thomam* removetur divinam scientiam esse rerum omnium exemplarem: Lib. 1, lect. 15, 233.

6. *Ideæ* *Platonis* non possunt esse principia scientiæ in nobis: Lib. 1, lect. 17, 268-271.

7. *Idea*, secundum *Platonem*, non est in ordinatis, idest consequenter se habentibus, ut in numeris et figuris: Lib. 3, lect. 8, 437.

8. *Ideas* abstractas quonam modo *Platonici* substantias appellabant: Lib. 7, lect. 5, 1362.

9. *Ideas* sive species non propter aliud *Platonici* ponebant, nisi ut per eas de istis sensibilibus scientia haberetur: Lib. 7, lect. 5, 1368.

10. *Ideas* *Platonici* dicebant esse substantias, et non esse de subjecto aliquo: Lib. 7, lect. 5, 1370.

11. Ideas sive species separatas propter tria posuit Plato: primo ad hoc quod per eas scientia de rebus sensibilibus haberetur; secundo ad hoc quod eorum participatione res sensibiles existerent; et tertio ad hoc quod essent principia generationis rerum sensibilibus: Lib. 7, lect. 6, 1381.

12. Ideas, secundum Platonem, sunt causae generationis dupliciter, scilicet per modum generantis et per modum exemplaris: Lib. 7, lect. 7, 1427.

13. Ideas sive species rerum naturalium esse per se existentes sine materia sensibili dicebat Plato: Lib. 7, lect. 9, 1469.

14. Ideas Platonis triplici via ab Aristotele refelluntur: Lib. 7, lect. 9, 1470.

15. Ideas tantum specierum et non generum posuit Plato: Lib. 7, lect. 14, 1592.

16. Ideas non possunt esse substantiae separabiles, quae species universales esse dicantur: Lib. 7, lect. 14, 1593.

17. Ideas particularium esse solas species Platonici posuerunt, genera vero et differentias non esse species idearum: Lib. 7, lect. 14, 1602.

18. Ideas, quae ponuntur separatae a Platoniciis non possunt definiri: Lib. 7, lect. 15, 1606-1630.

19. Idea est quoddam singulare sempiternum, secundum Platonicos: Lib. 7, lect. 15, 1619.

20. Idearum Platonis positio, in quo recta et in quo non recta fuerit: Lib. 7, lect. 16, 1642-1643.

21. Ideas, secundum Platonem, non sunt formarum artificialium, sed tantum formarum substantialium: Lib. 8, lect. 3, 1719; Lib. 11, lect. 2, 2190.

22. Ideas separatas Platonici ponebant esse necessarias: Lib. 12, lect. 3, 2454.

1. Idem esse potest causa contrariorum: Lib. 5, lect. 2, 776.

2. Idem respectu ejusdem, potest esse causa et effectus diversimode: Lib. 5, lect. 2, 776.

Identitas est unitas vel unio dupliciter: aut ex eo quod illa quae dicuntur idem sunt plura secundum esse, et tamen dicuntur idem inquantum in aliquo uno conveniunt, aut quia sunt unum secundum esse, sed intellectus utitur eo ut pluribus ad hoc quod relationem intelligat: Lib. 5, lect. 11, 912.

1. Ignem ut omnium rerum materiam et principium Hyppasus et Heraclitus posuerunt: Lib. 1, lect. 4, 87.

2. Ignem Pythagorici ponebant elementum separatum et elementum omnium: Lib. 10, lect. 1, 1935.

Illuminatio non est motus, sed terminus motus: Lib. 8, lect. 1, 1690.

Imaginatio vocatur intelligentia quia res considerat sine sensu, sicut intellectus: Lib. 7, lect. 10, 1494-1495.

1. De immobilibus non est deceptio secundum quando: Lib. 9, lect. 11, 1917.

2. Immobile dicitur tripliciter: Lib. 11, lect. 12, 2401-2403.

Impeditur tripliciter homo a studio cognitionis, scilicet propter ineptitudinem, occupationem et pigritiam: Lib. 1, lect. 1, 4.

1. Impossibile dicitur cujus contrarium est verum de necessitate: Lib. 5, lect. 14, 971.

2. Impossibile duplex: Lib. 5, lect. 14, 970-971.

1. Impotentia est privatio potentiae: Lib. 5, lect. 14, 967.

2. Impotentiae modi quomodo dicuntur intelligi: Lib. 5, lect. 14, 969.

3. Impotentia et impossibile potentiae et possibili opposita sunt: Lib. 9, lect. 1, 1784.

Incontinens secundum rationem movetur ab intelligibili bono: Lib. 12, lect. 7, 2522.

1. Individuationis principium est materia, non solum in sensibilibus singularibus, sed etiam in mathematicis: Lib. 7, lect. 10, 1496.

2. Individua dicuntur ultima secundum speciem per carentiam divisionis formalis, quia non ulterius dividuntur divisione formali sive per differentias formaliter expositas. Particularia vero dicuntur individua inquantum neque formaliter neque materialiter dividuntur: Lib. 10, lect. 10, 2123, lect. 11, 2132.

3. Individuationis principium non est collectio accidentium: Lib. 7, lect. 15, 1626.

1. Indivisible in genere accidentis, etsi ipsum in se non sit compositum, est tamen alteri compositum: indivisibilis substantia, neque secundum se neque alteri componitur: Lib. 5, lect. 7, 865.

2. Indivisibilia quae non dividuntur secundum substantiam, maxime dicuntur unum: Lib. 5, lect. 7, 865.

1. Infinitum, secundum philosophos naturales, est in rebus sensibilibus: Lib. 11, lect. 10, 2322.

2. Infinitum separatum a sensibilibus, ip-

sum esse principium, posuerunt Platonici: Lib. 11, lect. 10, 2322.

3. Infinitum est passio motus et cuiuslibet quanti universalis: Lib. 11, lect. 10, 2314.

4. Infinitum proprie est quod mensurando pertransiri non potest: Lib. 11, lect. 10, 2314.

5. Infinitum in actu dicitur quadrupliciter: Lib. 11, lect. 10, 2315-2318.

6. Infinitum in potentia tripliciter dicitur: Lib. 11, lect. 10, 2319.

7. Infinitum in actu non existit in sensibilibus: Lib. 11, lect. 10, 2327-2334.

8. Infinitum simpliciter corpus esse non potest: Lib. 11, lect. 10, 2335-2338.

9. Infinitum in potentia diversimode invenitur in tempore, motu et magnitudine: Lib. 11, lect. 10, 2354.

10. Cuiuslibet infiniti omnes partes sunt mediae: Lib. 2, lect. 3, 303.

11. Infinita possunt eidem accidere saltem secundum relationes ad infinita antecedentia et consequentia: Lib. 4, lect. 7, 623.

12. Infinitum non habet rationem totius sed partis: Lib. 5, lect. 21, 101.

13. Infinita virtus non potest esse in magnitudine: Lib. 12, lect. 10, 2549.

1. Intellectus et sensus, secundum antiquos, idem est, neque iudicium sensus de sensibilibus falli potest: Lib. 4, lect. 12, 672-673.

2. Intellectus et sensus realiter differunt, per particulare et universale: Lib. 1, lect. 2, 45.

3. Intellectus est similis sensui in hoc quod requirit proportionem objecti, dissimilis autem, quia non corrumpitur ab objecto excedente, sicut sensus: Lib. 2, lect. 1, 282-286.

4. Intellectus et sensus in actu ad sensum et intellectum in potentia se habent sicut vigilia ad somnum: Lib. 12, lect. 8, 2537.

5. Intellectus obiectum est verum: Lib. 6, lect. 4, 1230-1240.

6. Intellectus habet duas operationes, scilicet indivisibilium intelligentiam, et compositionem vel divisionem: Lib. 6, lect. 4, 1232.

7. Intellectus ad suum intelligere tripliciter se habere potest: Lib. 12, lect. 11, 2601.

8. Intellectus circa quodquidest non decipitur nisi per accidens: Lib. 9, lect. 11, 1907.

9. Intellectus circa quodquidest quasi circa proprium obiectum semper est verus, sicut sensus circa propria objecta: Lib. 9, lect. 11, 1907.

10. Intellectus circa quodquidest, tam in substantiis simplicibus quam in compositis non decipitur: Lib. 9, lect. 11, 1907.

11. Intellectus comparatur ad intelligibile sicut potentia ad actum: Lib. 12, lect. 8, 2540.

12. Intellectus humanus secundum suam essentiam est indivisibilis, quia est forma omnino immaterialis: Lib. 12, lect. 11, 2624.

13. Intellectus humanus potest pertingere ad intelligendum substantias simplices: Lib. 9, lect. 11, 1916.

14. Intellectus fit in actu inquantum recipit intelligibile: Lib. 12, lect. 8, 2540.

15. Intellectus cum intelligibilis fiat concipiendo aliquid intelligibile, postquam ipsum concepit, intellectus et intelligibile idem sunt: Lib. 12, lect. 8, 2539.

16. Intellectus primi mobilis est intelligens in actu per contactum aliqualem primae substantiae intelligibilis: Lib. 12, lect. 8, 2542.

17. Intellectus primi moventis est suum intelligere: Lib. 12, lect. 11, 2601-2602, 2608-2609.

18. Intellectus divinus seipsum intelligit, et se intelligendo, omnia intelligit: Lib. 12, lect. 11, 2611-2616.

19. Ad intellectus nobilitatem pertinet nobilitas intelligibilis: Lib. 12, lect. 11, 2604-2605.

20. Intellectui divino unica tantum intelligentia est: Lib. 12, lect. 11, 2620.

21. Intelligere et intellectum in substantia prima maxime est idem: Lib. 12, lect. 11, 2620.

22. Intellectus divinus seipsum intelligit per modum simplicis intellectus: Lib. 12, lect. 11, 2621-2626.

Intellectuarum ordo an secundum orbium ordinem existit: Lib. 12, lect. 9, 2560.

1. Intelligitur aliquid dupliciter: aut per modum simplicis intellectus aut per modum compositi: Lib. 12, lect. 11, 2621.

2. Intelligitur primo ens, secundo non ens, tertio divisio, quarto unum, quinto multitudo: Lib. 4, lect. 3, 566; Lib. 10, lect. 4, 1998.

1. Intelligibile simplex prius est quam compositum: nam simplicia clauduntur in intellectu compositorum: Lib. 12, lect. 7, 2524.

2. Intelligibilia singularia sunt sicut circuli mathematici: Lib. 7, lect. 10, 1494.

3. Intelligibilia actu sunt secundum quod sunt in intellectu: Lib. 12, lect. 7, 2526.

4. Intelligibile primum est substantia simplex, quae est actus, et quae dicitur Deus: Lib. 12, lect. 7, 2524, lect. 8, 2543.

5. Intelligibile primum idem est ac primum desiderabile: Lib. 12, lect. 7, 2522.

6. Intelligibili primo est perfectior intelligentia et delectatio quam in intelligente et desiderante ipsum: Lib. 12, lect. 8, 2539.

L

Latro dicitur quandoque bonus, non quidem proprie et simpliciter, sed metaphorice et quasi transumptive: Lib. 5, lect. 18, 1036.

1. **Leucippus** fuit Platonis nepos ex sorore: Lib. 7, lect. 1, 1236.

2. **Leucippi** opinio quæ dicebat motum semper fuisse ante mundum, in atomis per se mobilibus, ex quibus mundus constituitur: Lib. 12, lect. 6, 2504.

1. **Linea** est quod est divisibile secundum unam dimensionem tantum: L. 5, lect. 8, 874.

2. **Linea recta** non potest habere nisi unum motum in omnibus partibus suis: Lib. 5, lect. 7, 857.

3. **Lineæ curvæ** partes angulum non continentes oportet quod simul moveantur et simul quiescant: Lib. 5, lect. 7, 858.

4. **Linea circularis** est maxime una, quia non solum habet continuitatem, sed etiam totalitatem et perfectionem: Lib. 5, lect. 8, 871.

5. **Lineæ passio** per se rectitudo est, lævitas autem superficiei, linea vero naturaliter est prior superficiei: Lib. 5, lect. 13, 949.

1. **Locus** et tempus ponuntur species quantitatis in libro Prædicamentorum, non autem in quinto Metaphysicæ, quia locus habet aliam rationem mensuræ quam superficiei, non autem aliud esse quantitatis: Lib. 5, lect. 15, 936.

2. **Locus** et tactus mathematicis corporibus non attribuuntur, nisi per quamdam similitudinem: Lib. 11, lect. 10, 2339.

3. **Locus** secundum quod prædicatur de locante pertinet ad genus quantitatis; sed secundum quod prædicatur denominative de locato constituit prædicamentum ubi: Lib. 11, lect. 9, 2313.

1. **Logica duplex**, communis et propria, quæ in singularum scientiarum principiis traditur: Lib. 2, lect. 5, 335.

2. **Logicales scientiæ** non quærantur propter se sed ut introductorie ad alias scientias: Lib. 1, lect. 1, 32, lect. 3, 57.

3. In logicis aliqua dicuntur esse possibilia et impossibilia, non propter aliquam potentiam, sed eo quod aliquo modo sunt aut non sunt: Lib. 9, lect. 1, 1775.

4. **Logicus** considerat modum prædicandi et non existentiam rei: Lib. 7, lect. 17, 1658.

Lycophronis opinio quæ ponebat scientiam esse medium inter animam et scire.

M

1. **Magnitudo** est quod est divisibile in partes continuas: Lib. 5, lect. 15, 978.

2. **Magnitudo** dicitur tripliciter: Lib. 5, lect. 15, 978.

Malum non est de intentione alicujus agentis: Lib. 5, lect. 3, 781.

Masculus et femina sunt propriæ passionis animalis, quia animal ponitur in definitione utriusque: Lib. 10, lect. 11, 2134.

1. **Materia** secundum antiquorum opinionem est elementum et principium omnium eorum quæ sunt: Lib. 1, lect. 4, 73-74.

2. **Materiam** esse rerum substantiam antiqui credentes propter eorum intellectus debilitatem, decepti fuerunt: Lib. 7, lect. 2, 1284.

3. **Materia** et privatio distinguuntur secundum Aristotelem, non autem secundum Platonem: Lib. 2, lect. 4, 329; Lib. 7, lect. 2, 1290.

4. **Materia prima** existit ut subjectum transmutationis substantialis: Lib. 12, lect. 2, 2429-2430.

5. In omni quod proprie movetur oportet esse materiam: Lib. 2, lect. 4, 328; Lib. 8, lect. 1, 1686; Lib. 12, lect. 2, 2436.

6. **Materia** dicitur substantia non quasi ens aliquid actu existens in se considerata, sed quasi in potentia, ut sit aliquid actu: Lib. 8, lect. 1, 1687; Lib. 7, lect. 6, 1388.

7. **Materia** secundum se considerata neque quid idest neque substantia, neque qualitas est, neque aliquid eorum generum quibus ens dividitur vel determinatur: Lib. 7, lect. 2, 1285.

8. **Materia** cum sit primum subjectum substantians non solum motibus sed etiam mutationibus, oportet quod materia sit alia secundum sui essentiam, ab omnibus formis substantiis et earum privationibus: Lib. 7, lect. 2, 1286.

9. **Materia** et genus nunquam idem sunt nisi secundum nomen: Lib. 7, lect. 12, 1546.

10. **Materiam** solam esse substantiam vel maxime substantiam est impossibile: Lib. 7, lect. 2, 1291-1293.

11. **Materia duplex**, alia sensibilis, alia intelligibilis: Lib. 7, lect. 10, 1496, lect. 11, 1507-1508; Lib. 8, lect. 5, 1760.

12. Quæcumque non habent materiam intelligibilem nec sensibilem, statim unumquodque eorum est unum aliquid: Lib. 8, lect. 5, 1762.

13. Materia in omnibus substantiis sensibilibus non eodem modo reperitur: Lib. 8, lect. 1, 1690; Lib. 12, lect. 2, 2436.

14. An materia prima omnium sit una? Lib. 8, lect. 4, 1729.

15. Materia aliquo modo est substantia: Lib. 7, lect. 2, 1281.

16. Materia prima licet sit in potentia ad omnes formas, tamen quodam ordine suscipit eas; nam per prius est in potentia ad formas elementares, et eis mediantibus secundum diversas proportionales commixtionum est in potentia ad diversas formas: Lib. 12, lect. 2, 2436; Lib. 1, lect. 12, 196.

17. Principium veniendi in cognitionem materiæ primæ sunt generatio et corruptio substantialis: Lib. 8, lect. 1, 1688.

18. Materia eadem est omnium generabilium et corruptibilium: Lib. 8, lect. 4, 1729-1730.

19. Materia nulla, nec communis nec individuata secundum se, pertinet ad speciem prout sumitur pro forma: Lib. 7, lect. 9, 1473.

20. Materia communiter sumpta est pars speciei, hæc autem materia determinate est pars individui: Lib. 7, lect. 10, 1492.

21. Materia individualis est quid infinitum et indeterminatum; materia enim non finitur nisi per formam: Lib. 7, lect. 11, 1530.

22. Materia non solum est principium individuationis in singularibus sensibilibus sed etiam in mathematicis: Lib. 7, lect. 10, 1496.

23. Materia, quæ est principium individuationis, est secundum se ignota, et non cognoscitur nisi per formam: Lib. 7, lect. 10, 1496.

24. Utrum materialium substantiarum sit aliqua substantia præter materiam: Lib. 7, lect. 11, 1525-1528.

25. Materia non potest intelligi sine intellectu formæ: Lib. 8, lect. 1, 1687.

26. Materia ultima non generatur: Lib. 12, lect. 3, 2442-2443.

27. In materia artificialium nulla est potentia activa: Lib. 7, lect. 8, 1442-1443.

28. Materia in substantiis naturalibus et perpetuis non est similiter materia sicut in corporalibus, generabilibus et corruptibilibus: Lib. 8, lect. 4, 1740-1742.

1. Mathematica separata confixerunt Plato et alii: Lib. 8, lect. 1, 1689.

2. Mathematicæ artes, quæ sunt maxime speculativæ, circa Ægyptum a sacerdotibus inventæ fuerunt: Lib. 1, lect. 1, 33.

3. Mathematicæ substantiæ secundum Platonem quæ sint, et quo pacto eas supra sen-

sibilia et infra species collocaverit: Lib. 1, lect. 10, 157.

4. Mathematica non sunt separata a sensibilibus secundum se, sed solum secundum rationem: Lib. 11, lect. 1, 2162.

5. Mathematica abstrahit a materia sensibili, sicut frigidum, calidum etc., non autem ab intelligibili: Lib. 8, lect. 5, 1760.

6. Mathematica abstrahunt a motu: Lib. 5, lect. 16, 989.

7. Mathematica non possunt esse media inter species et sensibilia: Lib. 3, lect. 7, 410-422.

8. Supra Mathematica an alia principia sint: Lib. 3, lect. 14, 515-518.

9. Mathematica multiplicantur secundum esse quod habent in materia: Lib. 7, lect. 10, 1494-1496.

10. Mathematica scientia non demonstrat per causam finalem: Lib. 3, lect. 4, 375.

1. Media sunt inter quæ prius venit illud quod mutatur de uno extremorum, quam in alterum extremum: Lib. 10, lect. 9, 2098.

2. In his quæ sunt media inter duo extrema quorum unum est ultimum et aliud primum, necesse est quod illud quod est primum, sit causa posteriorum: Lib. 2, lect. 3, 801.

3. Media sunt in eodem genere cum his quorum sunt media: Lib. 10, lect. 9, 2098.

4. Media necesse est esse inter opposita: Lib. 10, lect. 9, 2101.

5. Medium nullo modo potest esse inter opposita in contradictione: Lib. 10, lect. 9, 2102; Lib. 4, lect. 16, 720.

6. Media sunt composita ex contrariis: Lib. 10, lect. 9, 2104.

7. Media constituuntur ex genere et differentis: Lib. 10, lect. 9, 2108.

8. Media contrariorum componuntur ex extremis: Lib. 10, lect. 9, 2109-2110.

9. Medium duplex vel participatione utriusque extremi, vel negatione: Lib. 4, lect. 16, 722.

10. Medium inter contraria est habens privationem utriusque extremorum, sive sit nominatum uno nomine sive pluribus, sive innominatum: Lib. 11, lect. 6, 2244.

11. Non datur medium inter substantiam et accidens: Lib. 11, lect. 12, 2381.

Melissi opinio quæ ponebat unum ens infinitum et immobile: Lib. 10, lect. 3, 1962.

1. Mensura nil aliud est quam id quo quantitas rei cognoscitur: Lib. 5, lect. 8, 872-875; Lib. 10, lect. 2, 1937-1939, 1956.

2. Mensura habet rationem principii, quia per mensuram res mensurata cognoscuntur: Lib. 5, lect. 8, 872; Lib. 10, lect. 2, 1956.

3. Mensuram oportet esse aliquid indivisibile: Lib. 10, lect. 2, 1944-1945.

4. Mensura est quid minimum in unoquoque genere: Lib. 10, lect. 2, 1945-1946.

5. Mensuram esse est proprietas unius: Lib. 10, lect. 2, 1937.

6. Mensura ratio primo invenitur in discreta quantitate: in alias species quantitatis derivatur, scilicet in dimensionibus, in ponderibus, in motibus: Lib. 10, lect. 2, 1939-1943.

7. Mensura secundum quamdam similitudinem quomodo transferatur: Lib. 10, lect. 2, 1956-1959.

8. Circa mensurae rationes quaedam consideranda: primo, non omnis mensura est quid unum numero, et secundo, mensura est homogenea mensurato: Lib. 10, lect. 2, 1950-1955.

9. Mensuratio omnis, quae est in quantitativis continuis, aliquo modo derivatur a numero: Lib. 5, lect. 17, 1007.

1. Metaphysica tripliciter nominatur: scilicet Metaphysica ut est de ente, scientia divina ut est de Deo, et philosophia prima ut est de primis causis: Prol. fin.; Lib. 1, lect. 2, 52-63; Lib. 2, lect. 2, 291; Lib. 6, lect. 1, 1163-1170; Lib. 11, lect. 7, 2263-2267.

2. Metaphysica est scientia quae est reatrix omnium aliarum scientiarum: Prol.

3. Metaphysicae subjectum est ens commune: Prol.; Lib. 4, lect. 5, 593; Lib. 11, lect. 7, 2263-2267; Lib. 11, lect. 3, 2202-2203.

4. Metaphysicae subjectum duplex: scilicet ut communiter consideratur in tota scientia, scilicet ens et unum, et ut principaliter intentum quia est principaliter ens, scilicet substantia: Lib. 5, lect. 7, 842; Lib. 7, lect. 1, 1245-1269, lect. 2, 1270-1275, lect. 13, 1566; Lib. 8, lect. 1, 1682; Lib. 11, lect. 1, 2154-2155.

5. Metaphysica circa ens in communi et dignitates versatur: Lib. 3, lect. 5, 391-392.

6. Metaphysica considerat rationem entis absolute, aliae autem scientiae secundum determinationem aliquam, sive secundum determinatum genus entis: Lib. 4, lect. 1, 529-530.

7. Metaphysicus considerat ens simpliciter et ea quae sunt entis, procedens ex certis et indemonstrabilibus, Logicus autem ex probabilibus: Prol.; Lib. 1, lect. 2, 47; Lib. 3, lect. 4, 384; Lib. 4, lect. 1, 529, lect. 4, 574; Lib. 6, lect. 1, 1144, 1147-1148, 1151, 1164-1165, 1170; Lib. 7, lect. 1, 1245.

8. Eadem scientia scilicet Metaphysica, est

de primo ente, et de ente in quantum ens: Lib. 3, lect. 4, 384, lect. 6, 393; Lib. 4, lect. 5, 593; Lib. 6, lect. 1, 1170; Lib. 11, lect. 7, 2263, 2267.

9. Metaphysica considerat de substantia in quantum substantia, et de omni substantia secundum communem rationem substantiae, et omnia accidentia substantiae; particulares autem scientiae considerant particularia accidentia particularium substantiarum: Lib. 3, lect. 6, 393; Lib. 6, lect. 1, 529-532; Lib. 4, lect. 1, 545-547; Lib. 11, lect. 1, 2152-2155.

10. Metaphysica est de substantiis immaterialibus in quantum tales substantiae; de sensibilibus autem ut substantiae, vel ut entia tantum: Lib. 3, lect. 4, 384, lect. 6, 393; Lib. 6, lect. 1, 1170; Lib. 11, lect. 1, 2158-2159; Lib. 12, lect. 2, 2427; Lib. 7, lect. 11, 1526.

11. Metaphysica considerat accidentia, sed principaliter substantias, quia sunt prima et principaliter entia: Lib. 4, lect. 1, 534, 539, 545; Lib. 7, lect. 1, 1246; Lib. 7, lect. 12, 1537; Lib. 8, lect. 1, 1682; Lib. 11, lect. 1, 2154-2155; Lib. 12, lect. 1, 2416-2422.

12. Metaphysica est principaliter de primis rerum principiis: Lib. 1, lect. 2, 36; Lib. 6, lect. 1, 1144-1145; Lib. 8, lect. 1, 1682; Lib. 11, lect. 1, 2146, 2150-2151.

13. Metaphysica est maxime de separatis a materia, quia habent magis rationem entis, licet sit de omni ente: Prol.; Lib. 6, lect. 1, 1162-1165; Lib. 7, lect. 11, 1526; Lib. 11, lect. 1, 2153, 2158-2159, lect. 7, 2259-2264; Lib. 12, lect. 2, 2427.

14. Metaphysica est de separatis a materia: tamen non tractat de Deo et de Angelis, ut de subjecto, sed ut de principiis sui subjecti tantum: Prol.

15. Metaphysica tractat de materia, et de motu, et de singulis entibus, sub communi ratione entis tantum: Lib. 3, lect. 4, 384; Lib. 6, lect. 1, 1165.

16. Metaphysica est maxime considerata veritatis et considerat eam simpliciter, aliae vero scientiae sunt tantum circa aliquod genus seu partem entis: Lib. 2, lect. 1, 273, lect. 2, 289-291; Lib. 2, lect. 5, 331.

17. Metaphysicus considerat existentiam rerum, non autem Logicus, sed considerat modum praedicandi; ideo finis, agens et omne quod respondet ad quid, pertinet ad quidditatem secundum Logicum, non autem secundum Metaphysicum: Lib. 7, lect. 13, 1576; Lib. 7, lect. 17, 1658.

18. Metaphysica maxime considerat causam formalem et finalem, et aliquo modo causam moventem: Lib. 3, lect. 4, 384.

19. Metaphysica considerat entium communia, scilicet unum et multa, idem et diversum: Lib. 4, lect. 2, 548-568.

20. Metaphysica tractat de oppositis unius: Lib. 4, lect. 8, 564-569, lect. 4.

21. Ad Metaphysicam pertinet tractare de primis principiis demonstrationis: Lib. 4, lect. 5; Lib. 11, lect. 4, 2206-2210 - et specialiter de primo demonstrationis principio: Lib. 4, lect. 6; Lib. 11, lect. 5, 2211-2213.

22. Metaphysica scientia circa principiorum considerationem differt ab aliis scientiis particularibus: Lib. 6, lect. 1, 1147-1151.

23. Nulla scientia tractat de aliquo particulari ente inquantum est ens, nec de quidditate vel definitione alicujus, quia utrumque est proprium Metaphysicæ: Lib. 6, lect. 1, 1147-1148; Lib. 11, lect. 7, 2248.

24. Metaphysica est scientia universalis quasi considerans ens universaliter: Lib. 6, lect. 1, 1169; Lib. 1, lect. 13, 201.

25. Metaphysica est nobilissima omnium scientiarum: Prol.; Lib. 1, lect. 3, 64; Lib. 6, lect. 1, 1168; Lib. 11, lect. 1, 2146, lect. 7, 2265.

26. Metaphysica est naturaliter prior aliis scientiis, sed quoad nos est e converso: Lib. 1, lect. 2, 46.

27. Omnes aliæ scientiæ dependent a Metaphysica, a qua capiunt sua principia: Lib. 11, lect. 1, 2151.

28. Omnes aliæ scientiæ ordinantur ad Metaphysicam sicut in finem: Lib. 1, lect. 3, 59.

29. Metaphysica est maxime speculativa et propter seipsam, et libera, et divina: Lib. 1, lect. 3, 52-68; Lib. 2, lect. 2, 289-290.

30. Metaphysicus disputat contra negantes principia singularium scientiarum, quia omnia alia principia fundantur super principia prima, quæ propriissima sunt Metaphysicæ: Lib. 4, lect. 17, 736.

Methodus cfr. Processus, Definiendi modus, Quæstio, Veritatis inquisitio, Scientia.

Mixtum denominatur a tali materia quæ est in potentia ad actum: Lib. 9, lect. 6, 1839.

1. **Mobilium** ordine tria inveniuntur, ultimum quod movetur tantum, supremum movens quod non movetur, medium quod movetur et movet: Lib. 12, lect. 6, 2517.

2. Si primum movens movet sicut primum intellectum et desideratum, necesse est quod primum mobile desideret et intelligat ipsum: Lib. 12, lect. 8, 2536.

1. **Modi essendi ad quatuor reduci possunt:** Lib. 4, lect. 1, 540-543.

2. **Modi quibus aliqua unum per se dicuntur reducuntur ad duo:** Lib. 5, lect. 11, 911.

3. **Modi quatuor ejus quod dicitur secundum quod:** Lib. 5, lect. 19, 1050-1053.

4. **Modi dicendi per se quatuor reperiuntur:** Lib. 5, lect. 19, 1054-1057.

5. **Modi quatuor secundum quod dicitur aliquid ex aliquo fieri:** Lib. 5, lect. 21, 1085-1088.

6. **Modi duo in quibus accipitur accidens cum subjecto compositum:** Lib. 5, lect. 11, 909.

7. **Modi tres quibus aliqua dicuntur eadem per accidens:** Lib. 5, lect. 11, 908.

8. **Modi quatuor quibus aliquid dicitur esse pars:** Lib. 5, lect. 21, 1093-1097.

1. **Motus definitio secundum antiquos:** Lib. 11, lect. 9, 2300.

2. **Motum semper fuisse posuerunt quidam philosophi:** Lib. 12, lect. 6, 2504.

3. **Motibus cælestibus Plato attribuebat indefectibiliter circularitatem et ordinationem:** Lib. 12, lect. 10, 2567.

4. **Motus planetarum de mente Eudoxi quomodo fiant:** Lib. 12, lect. 10, 2570-2577.

5. **Motus planetarum de mente Calippi quomodo causantur et quot sunt motus:** Lib. 12, lect. 10, 2578-2585.

6. **Motus nil aliud est quam actus mobilis a movente:** Lib. 3, lect. 4, 382; Lib. 11, lect. 9, 2308.

7. **Motus est actus existentis in potentia et sic est actus imperfectus et imperfecti:** Lib. 11, lect. 9, 2305.

8. **Motus in tribus prædicamentis esse potest: quæ sunt qualitas, quantitas et ubi:** Lib. 11, lect. 12, 2376.

9. **In omni motu seu mutatione quinque inveniuntur:** Lib. 11, lect. 11, 2361.

10. **Motus duplex scilicet naturalis et voluntarius, seu secundum appetitum:** Lib. 12, lect. 7, 2520.

11. **Motus dicitur naturalis dupliciter: scilicet a principio activo, vel a principio passivo et materiali:** Lib. 7, lect. 3, 1442*.

12. **Nullus motus præter localem est simpliciter continuus:** Lib. 12, lect. 5, 2491.

13. **Sine motu locali, nullus alius motus esse potest:** Lib. 12, lect. 8, 2551.

14. **Motum localem quæ circumstant: Lib. 11, lect. 13, 2404-2412.**

15. **Motus continui est indivisibilis secundum tempus:** Lib. 5, lect. 7, 853-855.

16. **Motus unus secundum substantiam est actus moventis et mobilis:** Lib. 11, lect. 9, 2312.

17. Motus sempiternus non est in potentia ad moveri: Lib. 9, lect. 9, 1874-1875.

18. Motus est sempiternus et etiam tempus: Lib. 12, lect. 5, 2490-2491.

19. Motus primi cæli, qui est regularis et velocissimus, est mensura omnium aliorum motuum: Lib. 10, lect. 2, 1947.

20. Motus perpetuitas ex agentis perpetuitate causatur: Lib. 12, lect. 6, 2510.

21. Motus primi necessitas subjacet divinæ voluntati: Lib. 12, lect. 7, 2535.

22. Motus secundus scilicet Zodiaci, quodammodo secundum se, idest virtute propria agit: Lib. 12, lect. 6, 2511.

23. In moventibus et motis non proceditur in infinitum: Lib. 2, lect. 2, 800.

24. Omne quod movetur, ab alio movetur: Lib. 2, lect. 8, 303-304; Lib. 5, lect. 14, 955; Lib. 12, lect. 6, 2517.

1. Movens aliquod omnino immobile necesse est esse: Lib. 12, lect. 6.

2. Primum movens in aliquo genere est non motum in illo genere motus: Lib. 12, lect. 7, 2581.

3. Omne movens se, habet partes, secundum quarum unam est in potentia, et secundum alteram est in actu: Lib. 5, lect. 14, 955.

4. Movens primum quod est immobile et semper actu ens, nullo modo potest aliter et aliter se habere: Lib. 12, lect. 7, 2531.

5. Necessitas primi motus est necessitas ex fine: Lib. 12, lect. 7, 2531.

6. Movens primum movet sicut desiderabile et intelligibile: Lib. 12, lect. 7, 2519-2522.

7. Movens primum movere dicitur sicut appetibile, quia motus cæli est propter ipsum, sicut propter finem: Lib. 12, lect. 7, 2521.

8. A primo movente dependet cælum, et quantum ad perpetuitatem sui motus, et quantum ad perpetuitatem substantiæ suæ: Lib. 12, lect. 7, 2534.

9. Movens primum est substantia intelligens et intelligibilis: Lib. 12, lect. 8, 2542.

1. Multa tot modis dicuntur quot dicitur unum, quia quotiens dicitur unum oppositorum totiens dicitur et reliquum: Lib. 5, lect. 8, 881.

2. Multa dicuntur dupliciter, uno modo ut significat pluralitatem excedentem, vel simpliciter vel respectu ad aliquid, alio modo absolute: Lib. 10, lect. 8, 2081-2083.

1. Multitudo est quod est divisibile secundum potentiam in partes non continuas: Lib. 5, lect. 15, 978.

2. Multitudo absoluta sive pluralitas, quæ opponitur uni quod convertitur cum ente, est quasi genus numeri: Lib. 10, lect. 8, 2090.

3. Multitudo secundum quod significat entia divisa, non determinatur ad aliquod genus: Lib. 10, lect. 8, 2091.

4. Multitudo absoluta seu pluralitas non opponitur paucis: Lib. 10, lect. 8, 2096.

1. Ad mundi generationem Anaxagoras intellectu utebatur: Lib. 1, lect. 6, 106.

2. Mundi æternitatem quo medio Philosophus salvare nitatur: Lib. 12, lect. 10, 2597-2599.

3. Mundi æternitatem non intendit demonstrare Aristoteles, sed disputative tantum procedere: Lib. 12, lect. 5, 2497-2499.

4. Ante mundum fuit tempus, intelligitur secundum imaginationem tantum: Lib. 12, lect. 5, 2496.

1. Mutationis termini quatuor modis variari possunt: Lib. 11, lect. 11, 2364.

2. Mutatio quæ non est secundum accidens, in quibus existit: Lib. 11, lect. 11, 2363.

3. Mutationis tres species, duæ secundum contradictionem, una secundum contrarietatem: Lib. 11, lect. 11, 2365.

4. Mutatio quæ motus dicatur: Lib. 11, lect. 11, 2375.

5. Mutationes sunt quatuor: Lib. 12, lect. 2, 2431.

6. Mutatio omnis est vel in contraria vel media: Lib. 4, lect. 16, 723-724; Lib. 12, lect. 2, 2428.

N

Nativitas est exitus a generante conjuncto, a quo habet principia sufficientia: Lib. 5, lect. 5, 811, 815.

1. Naturam rerum quonam modo Pythagorici, Platonici et alii naturales commenti sunt: Lib. 3, lect. 12, 489.

2. Naturæ principia destruentes, scilicet motum et quietem, quomodo a Philosopho refellantur: Lib. 4, lect. 17, 744-748.

3. Natura secundum quamdam sui acceptionem de omni substantia dicitur: Lib. 5, lect. 5, 808.

4. Natura significat quintupliciter: primo generationem viventium, secundo generationis principium, tertio principium intrinse-

cum ejuscumque motus, quarto materiam, quinto substantiam seu essentiam seu formam: Lib. 5, lect. 5, 808-820.

5. Duo modi adjuncti quibus dicitur materia et forma dicuntur natura: ibid. 821.

6. Natura est unumquodque informans specifica differentia, secundum Boetium: Lib. 5, lect. 5, 822.

7. Natura est principium motus in eo in quo est: ars autem non est in artificio quod fit per artem, sed in alio: Lib. 7, lect. 6, 1381.

8. Natura uniuscujusque est quædam inclinatio indita ei a primo movente, ordinans ipsam in debitum finem: Lib. 12, lect. 12, 2634.

9. Natura quidquid sit, non est fortuitum neque casuale, licet aliquando præter ordinem naturæ aliquid eveniat: Lib. 12, lect. 12, 2632-2637.

10. Natura totius universi habet bonum separatum et bonum ordinis: Lib. 12, lect. 12, 2623-2637.

Naturale desiderium ad sciendum inesse omnibus tripliciter probatur: Lib. 1, lect. 1, 1-4.

1. **Necessarium** quatuor modis dicitur: Lib. 5, lect. 6, 827-832.

2. **Necessarium absolutum** est id quod competit rei secundum id quod est intimum et proximum ei: Lib. 5, lect. 6, 833.

3. **Necessarium secundum quid** est cujus necessitas dependet ex causa extrinseca: Lib. 5, lect. 6, 834.

4. **Necessarii omnes modi** quo pacto ad unum reducuntur: Lib. 5, lect. 6, 836-837.

5. **Necessarium in demonstrativis** quomodo accipitur: Lib. 5, lect. 6, 838.

6. **Necessaria quoniam duplicia sunt**, fallitur Democritus qui dixit quod necessariorum non sunt querendæ causæ: Lib. 5, lect. 6, 839.

7. **Necessarium tribus modis dicitur**: pro violentia, pro eo sine quo nullo modo potest esse finis, pro eo cui non convenit aliter et aliter se habere: Lib. 12, lect. 7, 2532.

8. **Primum necessarium oportet esse simplex**: Lib. 5, lect. 6, 840.

9. **Necessaria semper sunt in actu**: Lib. 9, lect. 9, 1873.

10. **Necessarium et contingens consequuntur** in quantum hujusmodi: Lib. 6, lect. 3, 1222.

1. **Necessitas quædam violentia est**, secundum Sophoclem: Lib. 5, lect. 6, 830.

2. **Ex necessitate per aliquam commixtionem** causarum omnia contingebant, secundum opinionem antiquorum: Lib. 9, lect. 3, 1795.

3. **Necessitas in rebus quoniam modo concedatur** ab Avicenna: Lib. 6, lect. 3, 1192.

4. **Necessitas duplex**: scilicet absoluta et conditionata: et hæc dupliciter, vel simpliciter vel quoad bene esse: Lib. 5, lect. 6, 832-835.

5. **Necessaria aliqua habent causam**: Lib. 2, lect. 2, 295; Lib. 5, lect. 6, 839.

6. **Necessitas coactionis causat involuntarium**: Lib. 5, lect. 6, 829-831.

7. **Necessitas recte dicitur quod est inculpabilis et irreprehensibilis**: Lib. 5, lect. 6, 831.

8. **Necessitatem excludentem contingentiam Deus rebus non imponit**: Lib. 6, lect. 3, 1222.

Negatio duplex, scilicet absoluta, et determinati generis: Lib. 4, lect. 3, 565.

1. **Negativa conclusio nulla infertur nisi in præmissis sit aliqua affirmativa**: Lib. 4, lect. 3, 644.

2. **Negativa particula non aliquando non est negatio simpliciter**, sed ex necessitate est privatio: Lib. 10, lect. 7, 2069.

Nigrum dicitur privatio non simpliciter, sed in quantum defective participat naturam generis: Lib. 11, lect. 11, 2375.

1. **Nihil quo pacto de infiniti ratione existit**: Lib. 2, lect. 4, 323-329.

2. **Nihil fit ex non ente, sed omne quod fit, fit ex ente**, secundum commune dogma Philosophorum: Lib. 11, lect. 6, 2327.

1. **Nomina septem sapientum Græciæ quæ fuerunt, et quo tempore sapientes fuerunt**: Lib. 1, lect. 4, 77.

2. **Ratio quam nomen significat est definitio rei**: Lib. 4, lect. 16, 733.

3. **Nomina imponuntur a nobis secundum quod nos intelligimus, quia nomina sunt intellectuum signa**: Lib. 5, lect. 5, 824.

4. **Nomen homo imponitur a quidditate tantum, ens vero ab actu essendi, unum ab ordine vel indivisione**: Lib. 4, lect. 2, 553.

5. **Nomen speciei non æquivoce prædicatur de individuo, secundum quod prædicat de eo communem naturam speciei**: Lib. 7, lect. 9, 1431.

Non ens est triplex: scilicet nihil, privatio, materia: Lib. 12, lect. 2, 2437.

1. **Notum** per se est cujus prædicatum est de ratione subjecti: et hoc dupliciter, scilicet simpliciter, et quoad nos: Lib. 4, lect. 5, 595.

2. **Notius** est universale minus universali quoad simplicem apprehensionem; sed est e converso quoad investigationem proprietatum et causarum: Lib. 1, lect. 2, 46.

3. **Notius** est quoad nos singulare quam universale: Lib. 1, lect. 2, 46.

4. In Mathematicis eadem sunt notiora et quoad naturam et secundum nos: Lib. 7, lect. 2, 1305.

1. **Numeros** et mathematica principia Pythagorici rerum principia asserebant: Lib. 1, lect. 8, 124-130.

2. **Numeros** et magnitudines rerum esse substantias quomodo antiqui philosophi senserunt: Lib. 8, lect. 12, 500-501.

3. **Numerus** nil aliud est quam pluralitas et multitudo mensurabilis uno: Lib. 10, lect. 8, 2090.

4. **Numerus** non est unitates, sed est aliquid compositum ex eis, quæ non sunt in numero actu sed potentia: Lib. 7, lect. 13, 1588-1589.

5. **Numerus** est unus specie per seipsum, inquantum ultima unitas ejus dat numero speciem et unitatem: Lib. 8, lect. 3, 1725.

6. **Numeri** compositi dicuntur qui eodem numero mensurantur. Primi vero vel simplices vel incompositi dicuntur qui sola unitate mensurantur: Lib. 5, lect. 16, 989.

7. **Quorumlibet** numerorum est una mensura communis, scilicet unitas; quæ aliquoties sumpta reddit quemlibet numerum: non autem omnium quantitatum continuarum est una mensura communis: Lib. 5, lect. 17, 1020.

8. **Numerus** denarius videtur esse perfectus, eo quod est primus limes, et comprehendit in se omnium numerorum naturam: Lib. 1, lect. 7, 123.

O

1. **Operatio** est actus quidam: propter quod et nomen actus dicitur ab operatione: Lib. 9, lect. 8, 1861.

2. **Operatio** seu opus est finis operantis: Lib. 9, lect. 8, 1862-1865.

3. **Ad suam operationem** quælibet res habet naturalem inclinationem: Lib. 1, lect. 1, 3.

4. **Operationes** artificum quomodo distinguantur: Lib. 1, lect. 1, 26.

1. **Opiniones** contradictoriorum non sunt contradictoriae, sed sunt contrariæ: Lib. 11, lect. 5, 2212.

2. **Non** est necessarium quod quidquid aliquis dicit, hoc mente suscipiat vel opinetur: Lib. 4, lect. 6, 601.

1. **Opposita** dicuntur quatuor modis: scilicet contradictoria, contraria, privatio et habitus, et ad aliquid: Lib. 5, lect. 12, 922.

2. **Quod** aliqua sunt opposita, dupliciter cognosci potest: Lib. 5, lect. 12, 923-924.

3. **Opposita** secundum quodcumque oppositionis genus impossibile est simul existere: Lib. 10, lect. 6, 2041.

4. **Unius** oppositi cognitio non tollit per cognitionem alterius, sed magis juvatur: Lib. 7, lect. 6, 1405.

1. **Ordo** in motu sequitur ordinem in quantitate: Lib. 5, lect. 13, 937.

2. **Ordo** duo requirit, scilicet ordinatorum distinctionem, et communicantiam distinctorum ad totum: Lib. 12, lect. 12, 2637.

1. **Orpheus**, **Museus** et **Linus** qui fuerunt et quo tempore: Lib. 1, lect. 4, 83; Lib. 12, lect. 6, 2502.

2. **Orphei opinio** et aliorum antiquorum theologorum quæ tenuit mundum ex nocte esse generatum: Lib. 12, lect. 6, 2502.

3. **Orphei opinio**, **Musei** et **Lini**, quæ aquam generationis principium dixit: Lib. 1, lect. 4, 83.

P

1. **Parmenidis opinio** de principiis, quæ dixit omnia esse unum secundum rationem: Lib. 1, lect. 9, 138.

2. **Parmenidis** et **Melissi opinio** quæ affirmavit omnia esse unum: Lib. 12, lect. 12, 2651.

1. **Partes speciei** et **partes materiæ** quomodo dicuntur: Lib. 5, lect. 21, 1089.

2. **Pars** dicitur quatuor modis: Lib. 5, lect. 21, 1093-1097.

3. **Pars** nulla integralis prædicatur de suo toto: Lib. 7, lect. 12, 1546.

4. **Partes corporis** sunt priores composito quodammodo, quodammodo vero non: Lib. 7, lect. 10, 1437.

5. **Partes** ex quibus componuntur substantiæ, non sunt substantiæ actu existentes sed potentia: Lib. 7, lect. 16, 1631-1633.

1. **Participare** proprie dicitur, quod non

to aliter est aliquid, habens aliquid aliud ad-
iunctum: Lib. 1, lect. 10, 154.

2. Quod participatur non prædicatur perse
de participante: Lib. 7, lect. 3, 1328.

1. Passio dicitur quadrupliciter: Lib. 5,
lect. 20, 1063-1068.

2. Pati dicitur dupliciter: improprie, quando
aliquid recipit aliquam perfectionem; proprie,
quando aliquid recipit aliquid cum sui trans-
mutatione ab eo quod est ei naturale: Lib. 5,
lect. 14, 958.

Per accidens: ea quæ sunt per accidens
non cadunt sub consideratione scientiæ:
Lib. 4, lect. 1, 531; Lib. 6, lect. 2, 1172-1176.

1. Perfectum est terminatum et absolutum,
non dependens ab alio, et non privatum, sed
habens ea quæ sibi secundum suum genus
competunt: Lib. 5, lect. 19, 1044.

2. Perfectum est extra quod non potest a-
liiquid sumi et cui nil deest: Lib. 10, lect. 5,
2028.

3. Perfectum tribus modis dicitur: Lib. 5,
lect. 18, 1034-1039.

4. Perfecta secundum se quædam duplici-
ter: scilicet universaliter perfecta, et in ali-
quo genere: Lib. 5, lect. 18, 1040-1041.

Phantasia non sensus est proprie causa
falsitatis: Lib. 4, lect. 14, 692.

Philosophantes antiqui quonam modo in-
star puerorum balbutientes, causas quærere
conati sunt: Lib. 1, lect. 17, 272.

1. **Philosophia** prima seu scientia univer-
salis quonam modo veritatem considerat, et
quonam modo scientia particularis: Lib. 2,
lect. 2, 289-291.

2. **Philosophia** secundum humanam possi-
bilitatem quare sæpe inventa et corrupta:
Lib. 12, lect. 10, 2598-2599.

1. **Philosophi** quam ob rem poetis compa-
rantur: Lib. 1, lect. 3, 66.

2. **Philosophorum** duo genera: scilicet Io-
nici in Græcia et Italici in Magna Græcia
idest in Apulia et Calabria: quorum prin-
ceps fuit Pythagoras, de Samno Calabriæ:
Lib. 1, lect. 7, 119.

3. **Philosophorum** opinio corporea principia
tantum ponentium: Lib. 1, lect. 12, 181.

4. **Philosophorum** opinio elementum esse
quodlibet simplicium corporum præter ter-
ram, quomodo confutatur: Lib. 1, lect. 12,
184-189.

5. **Philosophorum** opinionis plures causas

materiales ponentium refutatio: Lib. 1,
lect. 12, 190-193.

6. **Philosophorum antiquorum naturalium**
opinio generationem dixit nil aliud esse nisi
alterationem quamdam: Lib. 12, lect. 2, 2434.

7. **Philosophorum** opinio quæ habet quod
tempus et motus sunt ideæ: Lib. 12, lect. 5,
2491.

8. **Philosophorum** opinio quæ principia esse
contraria asserebat: Lib. 12, lect. 12, 2639-2645.

1. **Physica** est de his tantum quæ sunt in
motu et materia: Lib. 6, lect. 1, 1158.

2. **Physicæ** subjectum est ens mobile: Lib. 1,
lect. 2, 47; Lib. 4, lect. 5, 593; Lib. 6, lect. 1,
1155; Lib. 11, lect. 4, 2209; Lib. 12, lect. 2,
2427.

3. Ad **Physicam** non pertinet tractare de
anima separata, sed tantum ad **Metaphysi-
cam**: Lib. 6, lect. 1, 1159.

4. **Physica** non est activa, neque factiva,
sed speculativa: Lib. 11, lect. 7, 2255.

5. **Physica** esset prima philosophia, si non
essent nisi sensibilia: Lib. 3, lect. 6, 398;
Lib. 6, lect. 1, 1170; Lib. 11, lect. 7, 2267.

6. In **Physica** iudicandum est secundum
sensus, in **Mathematica** secundum imagina-
tionem, et in **Metaphysica** secundum intel-
lectum: Lib. 6, lect. 1, 1145-1146*.

1. **Planetarum** effectus quonam modo ad
universalia loca et tempora coaptantur:
Lib. 12, lect. 9, 2560-2561.

2. In planetis retrogradatio, statio et di-
rectio causatur ex diversis motibus diverso-
rum mobilium, si dentur excentrici et epi-
cycli, secundum Ptolomæum, secundum di-
versitatem polorum: Lib. 12, lect. 9, 2564-2565;
lect. 10, 2567.

1. **Plato** qui fuerit, quorum discipulus, et
ubi locorum philosophatus est: Lib. 1, lect. 10,
151.

2. **Plato** Socrates junior ab Aristotele ap-
pellatur: Lib. 7, lect. 11, 1518.

3. **Plato** scientias diversas circa diversa
subjecta non male ordinavit: Lib. 6, lect. 2,
1177.

4. **Platonis** opinio cum opinione Pythagoræ
quantum ad rerum principia in quo conve-
niebat: Lib. 1, lect. 13, 206.

5. **Platonis** opinio de ideis ex sex validis-
simis rationibus confunditur: Lib. 1, lect. 14,
208-224.

6. **Platonis** ideæ nil sensibilibus conferunt,
neque scientiis, neque ut exemplaria pro-
sunt: Lib. 1, lect. 15, 225-238.

7. Platonis opinio de rerum essendi principiis quomodo confundatur: Lib. 1, lect. 17, 259-267.

8. Platonis opinio quæ ponebat ideas esse principia scientiæ in nobis refutatur: Lib. 1, lect. 17, 268-271.

9. Platonis opinio de materialitate specierum naturalium est parabola: Lib. 7, lect. 11, 1518.

10. Platonis opinio quæ posuit formas naturales separatas a materia, non autem formas accidentales: Lib. 8, lect. 3, 1719; Lib. 11, lect. 2, 2190.

11. Platonis opinio dicentis commune unum et idem per se existere: Lib. 10, lect. 10, 2119.

12. Platonis opinio quomodo salvetur, quando dixit species seu formas separatas esse formas quæ secundum naturam sunt: Lib. 12, lect. 3, 2449.

13. Platonis opinio circa mundi generationem affirmabat principium motus esse aliquid movens seipsum: Lib. 12, lect. 6, 2505.

14. Platonis opinio quæ tenet species intelligibiles rerum materialium per se subsistentes: Lib. 12, lect. 8, 2541.

15. Platonis opinio quæ posuit principia contraria et attribuebat inæqualitatem et multitudinem materiæ, æqualitatem et unitatem formæ: Lib. 12, lect. 12, 2642.

16. Platonis opinio quæ posuit substantias sempiternas ad sempiternitatem motus sustinendam, est insufficiens: Lib. 12, lect. 5, 2493.

17. Platonis opinio quæ ponebat mathematica esse media inter res sensibiles et species: Lib. 1, lect. 10, 157.

18. Platonis opinio in quo conveniebat cum opinione Pythagoræ: Lib. 1, lect. 10, 160-161.

1. Platoniorum opinio volentium rerum substantias ad mathematicas magnitudines reducere: Lib. 1, lect. 16, 254.

2. Platoniorum opinio circa unionem materiæ cum forma: Lib. 8, lect. 5, 1765.

3. Platoniorum opinio quæ asserebat species separatas esse: Lib. 10, lect. 12, 2143.

4. Platoniorum opinio quæ tenebat quod dualitas et quilibet aliorum numerorum, qui ex multis unitatibus sunt compositi, unum sunt: Lib. 11, lect. 2, 2184.

5. Platoniorum opinio quæ ponit infinitum a sensibilibus separatum: Lib. 11, lect. 10, 2322.

6. Platoniorum opinio quæ posuit quod punctus est unitas positionem habens: Lib. 11, lect. 13, 2415.

7. Platoniorum opinio quæ dicit universalis magis esse substantias, quam particularia: et hoc quia logice inquirebant de rebus: Lib. 12, lect. 1, 2423.

8. Platoniorum opinio quæ dividebat substantiam separabilem a sensibilibus in duo genera: Lib. 12, lect. 2, 2426.

9. Platoniorum opinio quæ ponebat media solum in mathematicis: Lib. 11, lect. 1, 2160; Lib. 7, lect. 11, 1510-1511.

Poetæ theologizantes anteseptem sapientes fuerunt: Lib. 1, lect. 3, 55; Lib. 12, lect. 6, 2502.

1. Possibile quatuor modis dicitur: Lib. 5, lect. 14, 961.

2. Possibile sumitur dupliciter: ut dividitur contra necesse, et ut commune ad necesse et contingens: Lib. 9, lect. 3, 1811-1812.

3. Possibile duplex, scilicet secundum rationem et sine: Lib. 9, lect. 4, 1817.

4. Possibile logicum tripliciter dicitur: Lib. 5, lect. 14, 973.

5. Possibilia in logicis dicuntur quorum opposita contingit esse vera: Lib. 9, lect. 1, 1775.

6. Possibilia quæ dicuntur secundum potentiam omnia dicuntur per respectum ad unam primam potentiam: Lib. 5, lect. 14, 975.

7. An omnia sint possibilia? Lib. 9, lect. 3, 1807-1809.

8. Possibile aliquid iudicatur ex hoc, quod ex ipso non sequitur impossibile: Lib. 9, lect. 3, 1807, 1810.

Possidere est rem habere ad nutum, et libere ea uti: ideo scientia divina non est possessio humana: Lib. 1, lect. 3, 60.

1. Potentia quatuor modis dicitur: Lib. 1, lect. 14, 955-960.

2. Potentia multiplex, scilicet æquivoca, analogica, activa et passiva: Lib. 9, lect. 1, 1773-1780.

3. Potentiarum multiplicitas non est secundum æquivocationem, sed secundum analogiam: Lib. 9, lect. 1, 1780.

4. Potentia animæ duplex: rationalis et irrationalis: Lib. 9, lect. 2, 1787.

5. Potentia agendi et patiendi quodam modo una et eadem potentia est: Lib. 9, lect. 1, 1781-1783.

6. Potentia passiva est in patiente: Lib. 9, lect. 1, 1782.

7. Potentia activa est in agente: Lib. 9, lect. 1, 1783.

8. *Potentia activa motus est in alio ab eo quod movetur*: Lib. 5, lect. 14, 955.

9. *Potentia quomodo sumatur metaphorice*: Lib. 5, lect. 14, 974.

10. *Potentia faciendi sequitur potentiam benefaciendi, sed non e converso*: Lib. 9, lect. 2, 1794.

11. *Potentia omnis passiva simul contradictionis est; nam secundum eam aliquid dicitur possibile esse et non esse, vel simpliciter vel secundum quid*: Lib. 9, lect. 9, 1868.

12. *Potentia rationalis per quid in actum reducat*: Lib. 9, lect. 4, 1820.

13. *Potentia irrationales ad opposita non sunt*: Lib. 9, lect. 4, 1819.

14. *Potentia irrationales sunt contradictionis per hoc quod possunt adesse et non esse*: Lib. 9, lect. 9, 1881.

15. *Potentia et actus in eodem subjecto quomodo se habent*: Lib. 9, lect. 3, lect. 4.

16. *Potentiarum quomodo quædam actu præcedant, quædam autem non*: L. 9, lect. 4, 1815.

17. *In potentia ad actum quando et in quali dispositione existens aliquid dicatur esse*: Lib. 9, lect. 6, 1832-1838.

Potestate activa aliquid dicitur potens agere dupliciter: Lib. 5, lect. 14, 961.

1. *Prædicamenta dicuntur ea in quæ dividitur ens primo*: Lib. 5, lect. 9, 890.

2. *Prædicamentorum decem distinctio*: Lib. 5, lect. 9, 889-894.

1. *Prædicatum universale dicitur secundum quod prædicatur de aliquo per se et secundum quod ipsum est*: Lib. 4, lect. 7, 629.

2. *Prædicatum accidentale complectitur duos modos*: Lib. 4, lect. 7, 630.

3. *Prædicatum ad subjectum tripliciter potest se habere*: Lib. 5, lect. 9, 891-892.

4. *Prædicata per accidens per prius prædicantur de singularibus*: Lib. 5, lect. 7, 845; lect. 11, 910.

1. *Prædicatur aliquid de diversis multipliciter*: Lib. 4, lect. 1, 535.

2. *Prædicatur prima substantia per se de seipsa, et per accidens de superiori*: Lib. 7, lect. 2, 1273.

3. *In prædicatione per accidens non contingit processus in infinitum*: Lib. 4, lect. 7, 629-634.

4. *Prædicatio per accidens triplex: scilicet accidentis de subjecto, subjecti de accidente, et accidentis de accidente*: Lib. 5, lect. 9, 886, lect. 11, 908.

5. *De quocumque prædicatur genus univoce vel denominative, necesse est aliquam ejus speciem prædicari*: Lib. 1, lect. 12, 196.

Præpositio Ex significat ordinem, si refertur ad formam vini etc.: Lib. 8, lect. 4, 1752.

1. *Principia materialia infinita, præter quatuor elementa, scilicet corpora consimilium partium, posuit Anaxagoras: in quibus cum ipso Empedocles convenit*: Lib. 1, lect. 4, 90-91.

2. *Principia omnium rerum, plenum et innane, Democritus et Leucippus posuerunt*: Lib. 1, lect. 7, 112.

3. *Principia entium et eorum passiones sicut numerorum Pythagorici asserebant*: Lib. 1, lect. 8, 124.

4. *Principia contraria decem secundum coelementationem nonnulli Pythagorici posuerunt, et quæ talia principia fuerint*: Lib. 1, lect. 8, 127-130.

5. *Principia plurima contraria Alemaeon Crotoniates Pythagoricus posuit, et in quo ab aliis Pythagoricis differt*: Lib. 1, lect. 8, 131-133.

6. *Principia duo contraria Pythagorici sicut Empedocles ponebant. Empedocles in specie causæ moventis, Pythagorici in specie causæ materialis*: Lib. 1, lect. 9, 143.

7. *Principium est communius causa*: Lib. 5, lect. 1, 750.

8. *Principium et causa sunt idem subjecto sed differunt ratione*: Lib. 5, lect. 1, 751.

9. *Nomen principium secundum propriam sui inquisitionem significat id quod est primum in magnitudine, super quam transit motus*: Lib. 5, lect. 1, 751.

10. *Principium sumitur diversis modis*: Lib. 5, lect. 1, 751-760.

11. *Principii modi ad aliquid commune reduci possunt*: Lib. 5, lect. 1, 761-762.

12. *Principia an secundum numerum determinata sint aut secundum speciem*: Lib. 3, lect. 3, 361, lect. 10, lect. 12.

13. *Principia rerum utrum sicut quædam universalis sint*: Lib. 3, lect. 3, 364; Lib. 3, lect. 15, 523-528; Lib. 7, lect. 13, lect. 14.

14. *Principia omnium sunt eadem universaliter*: Lib. 12, lect. 4, 2452-2457.

15. *Principia omnium eadem esse contingit tripliciter*: Lib. 12, lect. 4, 2455.

16. *Principia omnium an ex contrariis sint*: Lib. 12, lect. 12, 2639-2645.

17. *Principia extrinseca eadem sunt omnium rerum corruptibilium et incorruptibilium*

non autem intrinseca nisi analogice: Lib. 3, lect. 10, 456, lect. 11, 466-487; Lib. 11, lect. 2, 2180-2181; Lib. 12, lect. 4, 2455-2487.

18. Principium primum omnium est incorruptibile: Lib. 11, lect. 2, 2180-2181.

19. Principium primum demonstrari non potest, sed de ipso ad hominem potest fieri demonstratio: Lib. 11, lect. 5, 2211-2220; Lib. 4, lect. 6, 608-610.

20. Primum principium omnium est circa quod non contingit errare, nec supponitur, nec demonstratur, sed naturaliter cognoscitur: Lib. 4, lect. 6, 597-599; Lib. 11, lect. 5, 2211-2213.

21. Primum principium in speculativis est: non contingit idem simul esse et non esse: Lib. 4, lect. 6, 603, 605; Lib. 11, lect. 5, 2211-2212.

22. Principii primi firmissimi et certissimi conditiones: Lib. 4, lect. 6, 597-599.

23. Principia prima rerum non definiuntur nisi per negationes posteriorum, sicut dicimus quod punctum est cuius pars non est: Lib. 10, lect. 4, 1990.

24. Principia prima in genere substantiarum, secundum Aristotelem, sunt substantiæ viventes animatæ: Lib. 12, lect. 4, 2476.

25. Principia prima appropriantur scientiis mathematicis, quia certiores demonstrationes habent et manifestius istis principiis per se notis utuntur, omnes suas demonstrationes ad hæc solventes: Lib. 4, lect. 5, 588.

26. Principium primum negantes quomodo confundantur: Lib. 4, lect. 7 - lect. 17.

27. Principia utrum secundum potentiam sint an secundum actum: Lib. 3, lect. 3, 365; lect. 15, 519-522.

28. Principia eorum quæ sunt semper, scilicet corporum cælestium, necesse est esse verissima: Lib. 2, lect. 2, 395.

1. Prioris significatio a significatione principii dependet: Lib. 5, lect. 13, 936.

2. Prioris et posterioris modi diversi quot sunt: Lib. 5, lect. 13, 937-953.

3. Priora et posteriora in rebus discretis quomodo dicantur: Lib. 5, lect. 13, 944-945.

4. Priora secundum ordinem in essendo modus triplex: Lib. 5, lect. 13, 950-952.

5. Priorum et posteriorum reductio quomodo fiat: Lib. 5, lect. 13, 953.

6. Priora secundum naturam et magis nota, sunt posteriora et minus nota quoad nos, eo quod rerum notitiam per sensum accipiamus: Lib. 10, lect. 4, 1990.

1. Prius est quod est propinquius alicui determinato principio: Lib. 5, lect. 13, 936.

2. Prius altero in cognitione quomodo aliquid dicatur: Lib. 5, lect. 13, 946-947.

3. Prius est accidens quam totum secundum rationem: Lib. 5, lect. 13, 948.

4. Imperfectum est prius tempore perfecto in eodem; perfectum vero est prius simpliciter imperfecto: Lib. 1, lect. 12, 188.

5. Omne prius generatione est prius tempore, licet non e converso: Lib. 7, lect. 13, 1580.

6. Prius quo pacto aliquid altero dicatur ratione et e contra: Lib. 10, lect. 4, 1996.

1. Privationis ad rationem duo requiruntur: Lib. 5, lect. 14, 967.

2. Privatio quomodo potest significari ut habitus: Lib. 5, lect. 14, 964.

3. Privatio multipliciter dicitur: Lib. 9, lect. 1, 1785.

4. Privationis modi quatuor ex parte aptitudinis: Lib. 5, lect. 20, 1070-1073.

5. Privatio duplex, scilicet ordinata immediate ad subjectum, et mediante forma: Lib. 10, lect. 6, 2052.

6. Privatio ad contradictionem qualiter se habet, et qualiter convenient et differant: Lib. 10, lect. 6, 2043-2048.

7. Non omnis privatio est contrarietas: Lib. 10, lect. 6, 2050-2053.

8. A privatione ad habitum quando et cur est vel non est regressus: Lib. 8, lect. 4, 1753-1754.

9. Privatio secundum se non recipit magis et minus: Lib. 10, lect. 6, 2038.

10. Privatio non significat aliquam naturam in subjecto, sed præsupponit subjectum cum aptitudine: Lib. 10, lect. 6, 2051.

Processus rationis duplex: scilicet via compositionis, et via resolutionis: Lib. 2, lect. 1, 278.

1. Proportionum fere omnium divisio: Lib. 5, lect. 17, 1006-1021.

2. Omnium quantitatum finitarum est aliqua proportio, non tamen proportio numeralis: Lib. 5, lect. 17, 1020.

1. Propositiones quo pacto conclusionis materia esse dicantur: Lib. 5, lect. 8, 777-778.

2. Propositiones oppositæ de eodem non verificantur secundum unum et idem tempus: Lib. 11, lect. 6, 2243.

3. Propositiones quædam per se notæ sunt sapientibus quæ per se omnibus notæ non sunt: Lib. 4, lect. 5, 595.

1. Protagoræ opinio quæ dicebat quod quidquid alteri videtur, hoc totum verum est: Lib. 4, lect. 8, 637.

2. Protagoræ opinio quomodo confutatur: Lib. 4, lect. 9, 661-662.

3. Protagoræ opinio quæ dicebat quod homo est mensura omnium rerum secundum sensum: Lib. 10, lect. 2, 1969; Lib. 11, lect. 5, 2224.

4. Protagoræ opinio quæ dicebat omnes proprietates et naturas rerum consistere solum in sentire et opinari: Lib. 9, lect. 3, 1800.

1. Providentiæ divinæ omnia subjacent, sed diversimode: Lib. 6, lect. 3, 1216-1222.

2. Providentia non excludit a rebus contingentiam nec casum, nec fortunam, nec liberum arbitrium: Lib. 6, lect. 3, 1217-1222.

1. Prudentia sive sapientia sive scientia non est nisi sensus, secundum antiquos: Lib. 4, lect. 12, 672.

2. Prudentiæ tres partes: Lib. 1, lect. 1, 11-13.

3. Prudentia quo pacto in hominibus dicitur, et quonam pacto in animalibus brutis: Lib. 1, lect. 1, 11.

1. Punctus est id quod est omnino indivisibile secundum quantitatem, et tamen habet positionem: Lib. 5, lect. 8, 874.

2. Punctus et unitas nullo modo faciunt majus vel minus: Lib. 3, lect. 12, 497.

3. Punctus addit supra unitatem situm: Lib. 1, lect. 2, 47.

1. Putrefactio: quæ sine semine per putrefactionem generantur an ejusdem speciei cum generatis ex semine sint: Lib. 7, lect. 6, 1399-1401.

2. Quæ per putrefactionem generantur an casu eveniant: Lib. 7, lect. 6, 1402-1403.

1. Pythagoras primus se nominat philosophum: Lib. 1, lect. 8, 56.

2. Pythagoras natione Samius, princeps fuit philosophorum Italicorum: Lib. 1, lect. 7, 119.

3. Pythagoræ opinio circa sphaeras cælestes: Lib. 1, lect. 7, 123.

4. Pythagoræ opinionis refutatio ex tribus rationibus: Lib. 1, lect. 13, 204-207.

5. Pythagoræ opinio quæ attribuebat inæqualitatem et alteritatem dualitatibus et numero pari: Lib. 10, lect. 7, 2063.

6. Pythagorici primi produxerunt mathematica ut ea rerum sensibilibus substantias et principia esse dicerent: Lib. 1, lect. 7, 119-123.

7. Pythagoricorum opinio quæ ponebat numerum esse principium entium sicut nume-

rum, et passiones numeri esse sicut passiones entium et sicut habitus: Lib. 1, lect. 8, 124-126.

8. Pythagoricorum aliquorum opinio quæ posuit decem principia, secundum coelestationem dicta, idest accipiendo unumquodque illorum cum suo contrario: Lib. 1, lect. 8, 127-130.

9. Pythagorici, in quibus conveniebant et differebant ab aliis philosophis: Lib. 1, lect. 9, 147-150.

10. Pythagoricorum et Platoniorum opinio quæ tennit hoc ipsum quod unum dicitur esse substantiam aliquam, et per se subsistentem: Lib. 10, lect. 3, 1962.

11. Pythagoricorum opinio in quo conveniebat cum Naturalibus, et in quo ab eis differt: Lib. 1, lect. 13, 202-203.

12. Pythagoricorum opinio quæ posuit duos ordines, in quorum uno quem dicebant ordinem bonorum, posuerunt illa quæ videbantur perfectionem habere, sicut lucem, dextrum, masculum, quietem et hujusmodi; in altero quem sub malo constituebant, posuerunt tenebras, sinistrum, feminam, motum et hujusmodi: Lib. 11, lect. 9, 2303.

13. Pythagoricorum opinio non ponebat species sed solum mathematica: Lib. 12, lect. 2, 2426.

14. Pythagoricorum et Leucippi opinio quæ tenebat optimum et nobilissimum in primo principio inveniri: Lib. 12, lect. 8, 2545.

15. Pythagoricorum opinio quæ primum in rebus mathematicis numerum esse posuit: Lib. 12, lect. 12, 2661.

Q

Quadratum dicitur figura constans ex quatuor lateribus æqualibus, cujus quatuor anguli sunt recti: Lib. 1, lect. 8, 180.

1. Qualitatis modi quatuor sunt: Lib. 5, lect. 16, 987-995.

2. Qualitatis modorum reductio ad duos: Lib. 5, lect. 16, 996-1000.

3. Qualitates activæ, licet sint activæ, non tamen agunt solum in virtute propria, sed in virtute formarum substantialium ad quæ se habent sicut instrumenta: Lib. 7, lect. 8, 1457.

4. Qualitas et quantitas cum fundentur in substantia, ubi est unitas substantiæ, sequitur quod sit unitas quantitatis et qualitatis: non tamen unitas nominatur a quantitate et

qualitate, sed a principaliori, scilicet substantia: Lib. 10, lect. 4, 2007.

Quando consistit in aliquali relatione ad tempus: Lib. 5, lect. 9, 892; Lib. 5, lect. 17, 1005; Lib. 11, lect. 12, 2377.

1. Quantitas dicitur quod est divisibile in ea quæ insunt: Lib. 5, lect. 15, 977.

2. Quantitas est mensura substantiæ, qualitas autem dispositio substantiæ: Lib. 9, lect. 1, 1768.

3. Sola quantitas habet divisionem in partes proprias post substantiam: Lib. 5, lect. 15, 983.

4. Quantitatis species duæ primariæ sunt, scilicet multitudo sive pluralitas, et multitudo sive mensura: Lib. 5, lect. 15, 978.

5. Quantitatis modi duo, scilicet quantum per se, et quantum per accidens: Lib. 5, lect. 15, 979.

6. Quantum per se duplex: Lib. 5, lect. 15, 980-982.

7. Quantum per accidens duplex: Lib. 5, lect. 15, 984-985.

8. Quantitas inter alia accidentia propinquo est substantiæ: Lib. 5, lect. 15, 983.

9. Quantitas sequitur substantiam ex parte materiæ et qualitas ex parte formæ: Lib. 5, lect. 9, 892.

10. In solo genere quantitatis aliqua significantur ut subjecta, alia ut passionem: Lib. 5, lect. 15, 983.

11. Quantitas rei cognoscitur per unum aut numerum: Lib. 10, lect. 2, 1938.

Quærere illud quod est prius in uno et eodem et illud quod est prius simpliciter, quomodo differat: Lib. 1, lect. 12, 183.

1. Quæstiones quatuor sunt, scilicet an est, quid est, quia est, et propter quid: Lib. 7, lect. 17, 1651.

2. Quæstio quid et propter quid in idem coincidunt: Lib. 7, lect. 17, 1651.

3. Quæstio propter quid quomodo quærit aliud de alio: Lib. 7, lect. 17, 1655-1657.

1. Quidditas est forma totius, et forma in quantum est principium subsistendi: Lib. 1, lect. 12, 183.

2. Quidditas vel essentia superficiei albæ, non est quidditas superficiei: Lib. 7, lect. 3, 1312.

1. Quodquideratesse, quid significat: Lib. 7, lect. 3, 1309-1310.

2. Quodquidestesse est id quod definitio significat: Lib. 7, lect. 5, 1378.

3. Quodquiderat rei et ipsa res sunt unum quocumque modo, etiam secundum rationem: Lib. 7, lect. 5, 1375.

4. Quodquiderat cuiuscumque et unum, quodque ejus est quodquiderat esse, an sit idem vel diversum: Lib. 7, lect. 5, 1356.

5. Quodquiderat esse primo aspectu videtur idem esse ac unumquodque ejus est: Lib. 7, lect. 5, 1357.

6. Quodquideratesse et id ejus est in illis quæ per se dicuntur, semper necesse est idem esse: Lib. 7, lect. 5, 1362.

7. Quodquidest idem est eum unoquoque ejus est; sunt tamen duæ exceptiones: Lib. 7, lect. 11, 1535-1536.

8. Quodquidest non est idem ac id ejus est in illis quæ per accidens dicuntur: Lib. 7, lect. 5, 1358-1361, 1372-1376.

9. Quodquidest sicut et definitio, multipliciter dicitur: Lib. 7, lect. 4, 1331-1334.

10. Quodquidest an secundum se prædicatur sicut passionem de subjecto: Lib. 7, lect. 3, 1311-1314.

11. Quodquideratesse in quibus reperiatur et quomodo: Lib. 7, lect. 3, 1315-1317.

12. Quodquideratesse non est omnium quæ habent qualemcumque rationem notificantem nomen, sed eorum solum quorum ratio est definitio: Lib. 7, lect. 3, 1324.

13. Quodquidest et definitio an substantiarum vel accidentium sunt, et quomodo: Lib. 7, lect. 4, 1331-1334.

14. Quodquidest et definitio prædicatur de eo quod in substantiis et accidentibus invenitur: Lib. 7, lect. 4, 1335-1338.

15. Quodquideratesse primo et simpliciter est substantiarum, et postea accidentium: Lib. 7, lect. 4, 1339-1341.

R

1. Ratio universalium est, sensus singularium: Lib. 5, lect. 13, 947.

2. Rationis partes omnes et in quas ratio dividitur, vel omnes vel quædam priores ipso definito sunt: Lib. 7, lect. 10, 1482-1491.

3. Ratio causandi est secundum quod aliæ dicuntur causæ per modum finis et boni: Lib. 5, lect. 3, 781.

Recapitulatio eorum quæ a philosophis dicta fuerunt de principiis etc.: Lib. 1, lect. 17, 272.

1. Reductio omnium modorum substantiæ ad duos: Lib. 5, lect. 10, 903-905.

2. Reductio modorum possibilium et impossibilium ad unum primum: Lib. 5, lect. 14, 975-976.

Rei intellectus motus in suo esse est sicut modus intelligendi rem ipsam, fuit error Platonis: Lib. 1, lect. 10, 158.

1. Relationis fundamentum triplex: scilicet quantitas, actio vel passio, et mensura: Lib. 5, lect. 17, 1001-1005.

2. Relatio identitatis est rationis tantum; secus autem, quando aliqua duo dicuntur esse idem vel genere vel specie: Lib. 5, lect. 11, 912.

3. Relatio scientiæ ad scibile est realis, e converso autem est relatio rationis tantum: Lib. 5, lect. 17, 1003; Lib. 10, lect. 8, 2088, 2095.

1. Relativa dupliciter dicuntur, quædam ex æquo, quædam vero quia aliqua ad ipsa referantur: Lib. 10, lect. 8, 2087-2088.

2. Relativorum modi tres quæ secundum se ad aliquid dicuntur, et eorum sufficientia: Lib. 5, lect. 17, 1001-1005.

3. Relativorum primus modus quomodo distinguatur: Lib. 5, lect. 17, 1006-1022.

4. Relativa quæ sumuntur secundum unitatem, et non secundum comparisonem: Lib. 5, lect. 17, 1022.

5. Relativa secundi modi dupliciter sunt: Lib. 5, lect. 17, 1023-1025.

6. Relativorum tertius modus quomodo ab aliis differt: Lib. 5, lect. 17, 1026-1029.

7. Relativum per accidens triplex: scilicet ratione generis, vel concreti, vel accidentis: Lib. 5, lect. 17, 1030-1032.

1. Res omnes esse in continuo fluxu ponant aliqui: Lib. 11, lect. 6, 2232.

2. Res una quandoque simpliciter est aliquis materia, sicut argentum phialæ, quandoque plures ad invicem adunatæ sunt materiae aliquis rei: Lib. 5, lect. 3, 779.

3. Res ad hoc quod sint scitæ et entes quid requiratur: Lib. 7, lect. 5, 1367-1371.

4. In rerum natura nil est præter singularia existens: Lib. 11, lect. 2, 2173-2174.

5. Res naturales operantur per formas sibi inhærentes, neque formas contrarias eis inesse possunt: Lib. 9, lect. 2, 1792-1793.

6. Rerum naturalium motus magis causatur ex forma quam ex materia: Lib. 5, lect. 5, 819.

7. Res naturales agunt propter finem, licet finem non cognoscant, quia a primo intelligente assequuntur inclinationem in finem: Lib. 12, lect. 12, 2634.

1. Respirare est necessarium animali respiranti, quia sine respiratione vivere non potest: Lib. 5, lect. 6, 827.

2. Respiratio ipsa, licet non sit causa vitæ, est tamen concausa, inquantum cooperatur ad temperamentum caloris, sine quo non est vita: Lib. 5, lect. 6, 827.

S

Sanitas quæ est in anima quomodo sanitatis principium sit, quæ per artem fit: Lib. 7 lect. 6, 1411.

1. Sapientia, scientia, et intellectus circa partem animæ speculativam versantur; prudentia vero et ars circa partem animæ practicam: Lib. 1, lect. 1, 34.

2. Sapientia est scientia illa quæ est circa causas primas et principia prima: Lib. 1, lect. 1, 34-35, lect. 2; Lib. 11, lect. 1, 2146.

3. Sapientiæ nomen quam ob rem in nomine Philosophiæ mutatum est: Lib. 1, lect. 3, 56.

4. Sapientiæ conditiones sex: Lib. 1, lect. 2, 36-42.

5. Sapientiæ descriptio ex his conditionibus formari potest, ut ille sapiens dicatur qui scit omnia etiam difficillima per certitudinem et causam, ipsum scire propter se querens, alios ordinans et persuadens: Lib. 1, lect. 2, 43.

6. Sapientia cum sit causarum speculatrix, a causis rerum incipere debet: Lib. 1, lect. 3, 63.

7. Sapientia quæ prima philosophia vocatur, an sit illa quæ considerat causam formalem, vel quæ considerat causam finalem, vel aliquam aliarum: Lib. 3, lect. 4, 376-386.

8. Sapientia est una scientia quæ principaliter principia demonstrativa considerat: Lib. 11, lect. 1, 2150-2151.

9. Sapientia est de omnibus substantiis, licet de quibusdam principalibus: Lib. 11, lect. 1, 2152-2153.

10. Sapientia substantias et accidentia considerat, inquantum conveniunt in ente, quod est ejus subjectum, sed substantias principaliter sicut per se prima entia: Lib. 11, lect. 1, 2154-2155.

11. Sapientia considerat quatuor genera causarum, et præcipue causam formalem et finalem: Lib. 11, lect. 1, 2156-2157.

12. Sapientia de substantiis sensibilibus determinat, inquantum sunt substantiæ: Lib. 11, lect. 1, 2158-2159.

13. Sapientia ea considerat, de quibus scien-

tiae mathematicae tractant: Lib. 11, lect. 1, 2165.

14. Sapientia intrinseca rerum principia considerat, sicut materiam et formam: Lib. 11, lect. 1, 2166-2167. - Cf. verbum Metaphysica.

1. Scibile dicitur relative, non quia ipsum refertur ad scientiam, sed quia scientia refertur ad ipsum: Lib. 10, lect. 8, 2088.

2. Scibilia genera distinguuntur secundum diversum modum cognoscendi, qui est secundum diversum modum definiendi: Lib. 6, lect. 1, 1156-1165.

1. Scientiae subjectum est illud cujus passionem et causas quaerimus: Prol.

2. Scientiae quanto priores naturaliter sunt, tanto sunt certiores: Lib. 1, lect. 2, 47.

3. Scientia illa est magis doctrinalis, quae magis considerat causas: Lib. 1, lect. 2, 48.

4. Scientia prima omnium aliarum architectonica dicitur: Lib. 1, lect. 2, 50.

5. Scientia maxime libera non competit homini ut possessio: Lib. 1, lect. 3, 60.

6. Scientia prima, quando jam cognoscit primas causas, non admiratur de earum effectibus: Lib. 1, lect. 3, 67-68.

7. Scientia una an sit omnium substantiarum, aut plures scientiae quae diversas substantias considerent: Lib. 3, lect. 6, 393-398.

8. Scientia non solum subjectum speculari debet, sed etiam subjecto per se accidentia: Lib. 4, lect. 1, 529, 531.

9. Scientia omnis vel est circa intelligibilia tantum, ut Metaphysica; vel circa imaginabilia in particulari et intelligibilia in universali, ut Mathematica; vel circa sensibilia et intelligibilia, ut Physica: Lib. 6, lect. 1, 1145.

10. Scientia est tantum de universalibus, quia de individuis et singularibus non est scientia: Lib. 2, lect. 4, 323.

11. Scientia non est de iis quae sunt per accidens: Lib. 6, lect. 2, 1172-1176.

12. Scientia naturalis circa quae versatur, et in quo a Mathematica et a Metaphysica differt: Lib. 6, lect. 1, 1152-1165.

13. Scientia speculativa triplex, scilicet naturalis, mathematica et metaphysica: Lib. 6, lect. 1, 1166; Lib. 11, lect. 7, 2264.

14. Scientiae speculativae sunt nobiliores practicae: Lib. 1, lect. 1, 35; Lib. 11, lect. 7, 2265.

15. Scientiae operativae sunt incertissimae, quia oportet quod considerent multas singu-

larium operabilium circumstantias: Lib. 1, lect. 2, 47.

16. Scientiae ejusdem est considerare aliquod genus et proprias ejus causas: Prol.; Lib. 4, lect. 1, 533; Lib. 6, lect. 1, 1145; Lib. 11, lect. 7, 2247.

17. Scientia omnis est ex principibus certioribus quoad nos, sicut Physica, vel secundum naturam, sicut Mathematica, vel ex superficialiter exquisitis, ut in pluribus, ut scientia moralis: Lib. 6, lect. 1, 1146.

18. Scientia illa est aliarum rectorix et gubernatrix, sub cujus fine aliarum fines continentur: Prol. princ.

19. Scientia illa est maxime intellectualis, quae est de maxime intelligibili: et hoc tripliciter, scilicet ratione causalitatis, universalitatis et immaterialitatis; quae omnia maxime conveniunt Metaphysicae.

20. Nulla scientia probat sua principia, sed ea supponit: nec disputat contra negantes ea, praeter primam philosophiam: Lib. 3, lect. 5, 389-392.

21. Scientia quomodo ad scientem et scibile referatur: Lib. 5, lect. 17, 1026-1028.

22. Scientiam simul et modum sciendi quaerere est absurdum: Lib. 2, lect. 5, 335.

23. Scientia nulla particularis utitur primis principiis in sua communitate acceptis, sed quantum se extendit subjectum ejus: Lib. 11, lect. 4, 2206-2210.

24. Scientia omnis particularis quaerit aliqua principia et causas, circa proprium scibile quod sub ipsa continetur: Lib. 11, lect. 7, 2247.

25. Scientia unaquaeque particularis supponit aliquam quodquidest, in quocumque genere consideretur: Lib. 11, lect. 7, 2249.

26. Scientiae particulares quomodo differant adinvicem: Lib. 11, lect. 7, 2252-2258.

1. Scientis signum est posse alios docere: Lib. 1, lect. 1, 29.

2. Scientes per causam seu a priori scientiores sunt scientibus ab effectu seu a posteriori: Lib. 1, lect. 1, 35.

Scire cupiens aliquid, bene prius sciat dubitare et investigare quod quaerit: Lib. 3, lect. 1, 339.

1. Sempiterna comparantur ad corruptibilia sicut actus ad potentiam, quoniam corruptibilibus priora sunt substantia et perfectione: Lib. 9, lect. 9, 1867.

2. Sempiterna ut sic non sunt in potentia: Lib. 9, lect. 9, 1868-1870.

8. Sempiterna secundum quid sunt corruptibilia, puta secundum quale aut ubi: Lib. 9, lect. 9, 1872.

1. Sensibilibus aliqua immutant sensum spiritualiter, ut color; quædam materialiter, ut gustus et tactus: Lib. 1, lect. 1, 6.

2. De sensibilibus quomodo error accidit: Lib. 4, lect. 14, 692-693.

3. Circa sensibilia communia magis sensus decipitur quam circa sensibilia propria: Lib. 4, lect. 14, 702.

1. Sensus est singularium, intellectus universalium: Lib. 1, lect. 1, 30.

2. Sensus, cum ad duo nobis deserviant scilicet ad cognitionem rerum et ad utilitatem vitæ, diliguntur a nobis propter seipsos, et etiam propter hoc quod utilitatem ad vitam conferunt: Lib. 1, lect. 1, 5.

3. Sensibus remota sunt difficilia ad cognoscendum: Lib. 1, lect. 2, 45.

4. Sensus impeditur a cognitione alicujus sensibilibus dupliciter: Lib. 2, lect. 1, 234.

5. Sensus non cognoscit universalia nisi per accidens: Lib. 5, lect. 13, 947.

6. Nullus sensus discurrit a causis ad effectus, nec e converso, sed tantum intellectus: Lib. 6, lect. 1, 1146.

7. Sicut sensus circa propria objecta semper est verus, ita intellectus circa quod quid est quasi circa proprium objectum: Lib. 9, lect. 11, 1907.

1. Separata a materia dupliciter dicuntur: scilicet secundum esse, et secundum rationem: Prol.

2. Separata a materia secundum esse dicuntur, quæ nunquam possunt esse in materia, ut Deus et substantiæ intelligibiles: Prol. med.

1. Simile dicitur quatuor modis: Lib. 10, lect. 4, 2006-2012.

2. Simile dicitur tripliciter: Lib. 5, lect. 12, 918-919.

Simonidis poetæ error ponentis Deum invidere: Lib. 1, lect. 3, 61-63.

1. Singulare non definitur: Lib. 7, lect. 10, 1492-1497, lect. 11, 1502, lect. 15, 1618.

2. Singularia sunt priora secundum sensum, universalia secundum intellectum: Lib. 5, lect. 13, 947.

3. Singularia sensibilia sunt sicut circuli ærei vel lignei: singularia vero intelligibilia sunt sicut circuli mathematici: Lib. 7, lect. 10, 1494.

Situs vel positio addit supra ubi tantum ordinem determinatum partium, qui nil aliud est nisi relatio determinata partium ad invicem: Lib. 5, lect. 9, 892, lect. 17, 1005; Lib. 11, lect. 12, 2377.

1. Socrates fuit magister Platonis et discipulus Archelai, auditoris Anaxagoræ: Lib. 1, lect. 10, 152.

2. Socrates quam ob rem de rerum naturis noluit perscrutare: Lib. 1, lect. 10, 152.

Sol et astra et totum cælum semper agunt quia semper moventur, et per motum suum agunt: Lib. 9, lect. 9, 1876.

Solutiones fundamenti antiquorum, quo inducebantur ad dicendum contradictoria esse simul vera: Lib. 4, lect. 10, 665-668.

1. Somnus est quies operationis sensibilis: quomodo autem causatur videtur dubium: Lib. 8, lect. 4, 1745.

2. Somnus dicitur dimidium vitæ, et secundum somnum non differt felix ab infelice: Lib. 12, lect. 11, 2602.

1. Species separatas omnibus aliis entibus esse causas Plato imaginatus est, et quo pacto eas ex magno et parvo constituebat: Lib. 1, lect. 10, 161-163.

2. Species separatæ quantum ad eorum fieri nihilensibilibus conferunt, licet Plato in Phædone contrarium tenuerit: Lib. 1, lect. 15, 237.

3. Species separatæ minime numeri esse possunt, licet Plato et Pythagorici contrarium tenuerint: Lib. 1, lect. 16, 239-253.

4. Species rerum vel unitatem reducere et totaliter auferre materiam sensibilem et intelligibilem, ut Platonici faciebant, parabola est: Lib. 7, lect. 11, 1516.

5. Speciei nomen a significet substantiam compositam, aut formam tantum, sive aliquid quod est loco actus: Lib. 8, lect. 3, 1705-1711.

6. Speciei nomen non æquivoce prædicatur de individuo: Lib. 7, lect. 9, 1451.

7. Specie diversa quinque modis aliqua dicuntur: Lib. 5, lect. 12, 931-935.

8. Speciei partes et individui in naturalibus et mathematicis: Lib. 7, lect. 11, 1501-1524.

9. Specie differre non sit proprie in his quæ sunt alterius generis: Lib. 10, lect. 10, 2126.

Sperma ad generationem operatur, sicut contingit in his quæ fiunt per artem: Lib. 7, lect. 8, 1451.

Stellarum fixarum motus in contrarium primi motus post Aristotelem ab astrologis est deprehensus: Lib. 12, lect. 9, 2558.

Stultum est opinari quod contradictoria simul verificantur de eodem: Lib. 11, lect. 7, 2229.

1. **Subjectum** est illud de quo alia dicuntur, ipsum vero de nullo: Lib. 7, lect. 2, 1273.

2. **Subjectum** indifferens quod dicatur: Lib. 5, lect. 7, 859-860.

3. **Subjectum** commune in omni alteratione necesse est esse: Lib. 1, lect. 12, 193.

4. De **subjecto** dici et esse in **subjecto** sunt idem metaphysice, non autem logice: Lib. 7, lect. 13, 1575-1576.

1. **Substantiæ**: utrum sint solum s. sensibiles, ut antiqui naturales posuerunt, an ultra sensibiles aliæ immateriales et intelligibiles existant, ut Plato posuit: Lib. 3, lect. 2, 350.

2. **Substantiæ** separatæ a sensibilibus, si quæ sint, utrum sint unius generis tantum, an talium substantiarum plura genera sint: Lib. 3, lect. 2, 351.

3. **Substantiæ** sensibiles solæ utrum in universitate rerum inveniantur, sicut antiqui naturales dixerunt, an quædam alia præter sensibilia, sicut Platonici posuerunt: Lib. 3, lect. 7, 403.

4. **Substantiæ** si sint præter sensibiles, utrum unius generis sint, an magis harum substantiarum plura genera sint: Lib. 3, lect. 7, 404.

5. **Substantia** secundum Platonem et Pythagoram et eorum sequaces quid sit: Lib. 5, lect. 10, 900.

6. De sola **substantia**, secundum Parmenidem, Melissum, Empedoclem, Anaxagoram, Democritum et antiquos omnes, a Metaphysico agendum est: Lib. 7, lect. 1, 1260-1262.

7. **Substantiæ** manifestæ quæ sint et quæ immanifestæ, secundum opinionem Pythagoræ, Platonis, Lenciippi et aliorum antiquorum: Lib. 7, lect. 1, 1265-1267.

8. **Substantia** quatuor modis dicitur: Lib. 5, lect. 10, 898-902.

9. **Substantia** ut est de metaphysici consideratione quatuor modis dicitur: Lib. 7, lect. 2, 1270-1273; lect. 13, 1566-1568.

10. **Substantiæ** duplex modus: scilicet secundum quod existant in rerum natura, et secundum rationis acceptionem: et hæc duplex: Lib. 3, lect. 1, 1683-1684.

11. **Substantia** dupliciter dicitur: uno modo suppositum in genere substantiæ, alio modo quodquidest seu natura rei: Lib. 10, lect. 3, 1979.

12. **Substantia** triplex: scilicet sensibilis

sempiterna, sensibilis corruptibilis, et immobilis quæ non est sensibilis: Lib. 12, lect. 2, 2424-2426, lect. 5, 2488.

13. **Substantia** quæ posita est **subjectum** Metaphysicæ est unum solum prædicamentum non divisum in multa prædicamenta: Lib. 5, lect. 11, 906.

14. **Substantia** quare et quomodo de **subjecto** minime dicatur: Lib. 7, lect. 13, 1575-1576.

15. **Substantia** quo pacto ex substantiis et non substantiis componatur: Lib. 7, lect. 13, 1590-1591.

16. **Substantiæ** an aliquid contrarium sit: Lib. 11, lect. 12, 2378-2384.

17. **Substantia** est prior aliis entibus: Lib. 12, lect. 1, 2417-2423.

18. **Substantiarum** et eorum quæ sunt ad aliquid et similiter aliorum prædicamentorum, utrum sint eadem principia an alia et alia: Lib. 12, lect. 4, 2456-2457.

19. **Substantia** quæ est quodquideratesse, quid secundum veritatem sit, et utrum sit forma an materia an aliquid huiusmodi: Lib. 7, lect. 17, 1648.

20. **Substantia** quæ est quodquideratesse, quomodo principium et causa sit: Lib. 7, lect. 17, 1649.

21. **Substantia** ab accidentibus in quo differt: Lib. 7, lect. 8, 1459.

22. **Substantia** est prior accidente tempore, natura et secundum rationem: Lib. 7, lect. 1, 1257-1259, lect. 13, 1579-1580*.

23. **Substantiæ** nil est contrarium ratione formæ vel compositi, sed tantum ratione dispositionis subjecti: Lib. 11, lect. 12, 2378-2384.

24. **Substantia** prima particularis, quod est **subjectum**, in tria dividitur, scilicet in materiam, formam et compositum: Lib. 7, lect. 2, 1276.

25. De **substantia** prima aliquid prædicatur per se, scilicet ipsamet; aliquid per accidens de superiori substantia: Lib. 7, lect. 2, 1273.

26. **Substantia** universalis in tribus differt a particulari: Lib. 5, lect. 10, 903.

27. **Substantias** separatas esse spirituales, incorporeas et immateriales probatur: Lib. 3, lect. 9, 455; Lib. 11, lect. 2, 2175-2176; Lib. 12, lect. 5, 2483-2489, 2495-2499.

28. **Substantia** rerum sensibilibum quid sit, an materia et forma: Lib. 8, lect. 1, 1636-1690.

29. **Substantiæ** separatæ, quamvis non sint ejusdem speciei cum substantiis sensibilibus

tamen cognitio istarum substantiarum sensibilibus est via ad cognoscendas substantias separatas: Lib. 7, lect. 17, 1648.

30. Substantia aliqua separata a sensibilibus existit, non quidem species rerum sensibilibus, ut Platonici posuerunt, sed primi motores: Lib. 11, lect. 2, 2175-2179.

31. Substantiæ materiales non sunt intelligibiles actu, sed potentia: Lib. 12, lect. 8, 2541.

32. Substantia prima incorporea et impartibilis est, neque habet magnitudinem finitam nec infinitam: Lib. 12, lect. 3, 2543-2549.

33. Substantiæ primæ virtus non dicitur infinita privative, sed negative: Lib. 12, lect. 8, 2550.

34. Substantia una sola sempiterna et immaterialis utrum ponenda sit, an plures: Lib. 12, lect. 9, 2553-2562.

35. Substantiæ immateriales secundum numerum motuum astrorum sunt, et earum ordo est secundum ordinem eorumdem motuum: Lib. 12, lect. 9, 2557.

36. Substantiarum immaterialium numerus ex numero motuum caelestium comprehenditur: Lib. 12, lect. 10, 2586.

37. Substantiæ immateriales, non omnes sunt finis alicujus motus, sed sunt propter finem altiores: Lib. 12, lect. 10, 2588-2589.

38. Substantiæ immateriales utrum propter corpora caelestia sint, an e converso: Lib. 12, lect. 10, 2589.

Superficies est terminus corporis: Lib. 5, lect. 10, 900.

Suppositiones antiquorum philosophorum quod sit aliquod primum principium materiale: Lib. 2, lect. 3, 314.

1. **Syllogismus** dialecticus est ex probabilibus, unde non facit scientiam sed opinionem: Lib. 4, lect. 4, 574.

2. Syllogismus elenchus inducitur ad redarguendum aliquam falsam opinionem: Lib. 4, lect. 6, 608.

T

Tactus animalibus necessarius est ad cognoscendum ea ex quibus ipsum animal est: Lib. 1, lect. 1, 9.

Tempori accedit continuïtas ratione motus: Lib. 11, lect. 10, 2354.

1. **Terminus** dicitur quod est cuiuslibet rei ultimum: Lib. 5, lect. 19, 1044.

2. **Terminus** quadrupliciter dicitur: Lib. 5, lect. 19, 1045-1048.

3. **Terminus** toties dicitur quoties principium: Lib. 5, lect. 19, 1049.

Terra maxime elementum, ex antiquorum suppositis ostenditur: Lib. 1, lect. 12, 186.

1. **Thales** fuit primus inter septem sapientes quorum nomina et tempora ponuntur, et solus tractavit de naturalibus: Lib. 1, lect. 4, 77.

2. **Thaletis opinio**, aquam esse rerum omnium principium, inter omnes naturales prima est imaginata, et quare: Lib. 1, lect. 4, 77-85.

1. **Theologorum antiquorum opinio** quæ posuit infinito tempore prius fuisse simplicem rerum privationem quam res actu esse inciperent: Lib. 12, lect. 6, 2508.

2. **Theologorum antiquorum opinio** quæ omnia ex non ente confinxit: Lib. 12, lect. 12, 2652.

1. **Theorica** differt a practica secundum finem, et quis finis utriusque: Lib. 2, lect. 2, 290.

2. Inter theoreticas metaphysica maxime considerat veritatem: Lib. 2, lect. 2, 291-298.

3. **Theoricarum scientiarum** tres, scilicet mathematica, physica et theologica: Lib. 6, lect. 1, 1166.

1. **Totius ratio communis in duobus** consistit: Lib. 5, lect. 21, 1098.

2. **Totum** dicitur dupliciter: Lib. 5, lect. 21, 1099.

3. **Totius partes in toto dupliciter** esse possunt: Lib. 5, lect. 21, 1102-1103.

4. **Totius secundo modo dicti diversitates**: Lib. 5, lect. 21, 1104-1108.

5. **Totum** se habet tripliciter ad positionem partium: Lib. 5, lect. 21, 1105-1108.

Tranquillitas est quies maris et serenitas aeris: Lib. 5, lect. 8, 679.

1. **Triangulus** quomodo plures differentias sub se continet: Lib. 5, lect. 7, 863.

2. **Trianguli** non differunt per differentias quibus dividitur figura: Lib. 5, lect. 7, 863.

3. **Triangulus** primo habet tres angulos æquales duobus rectis: Lib. 9, lect. 10, 1889-1890.

Tritostata quis dicatur, et quis parastata, et paranetæ: Lib. 5, lect. 13, 944.

U

Ubi consistit in relatione rei ad locum vel est proportio locati ad locum: Lib. 5, lect. 9, 892.

1. **Unitatem** ex parte formæ quomodo Parmenides tangere videbatur, licet diversitatem rebus auferret: Lib. 1, lect. 9, 138-139.

2. **Unitatis ratio** constituitur per ens indivisibile: Lib. 1, lect. 2, 47. - Cf. infra: Unum.

1. **Universalia** si res quædam sint, sicut Platonici ponebant, oportebit dicere, quod non solum qualitatem substantialem, sed accidentalem significant: Lib. 7, lect. 13, 1582.

2. **Universalia** secundum Platonis opinionem, cum res subsistentes sint, significant substantiam, non solum secundo modo, sed primo: Lib. 10, lect. 3, 1979.

3. **Universalia principia** per se non subsistunt, ut Platonici posuerunt, quoniam singularium non potest esse aliquod principium nisi singulare: Lib. 12, lect. 4, 2482.

4. **Universale est** quod natum est multis inesse et de pluribus prædicari: Lib. 7, lect. 13, 1572.

5. **Universale recte** dicitur quod natum est pluribus inesse, non autem quod pluribus inest: Lib. 7, lect. 13, 1574.

6. **Universale dupliciter** accipi potest: Lib. 7, lect. 13, 1570.

7. **Universalia** non generantur nec moventur nisi per accidens, inquantum hoc singularibus competit: Lib. 1, lect. 1, 21.

8. **Universalia sciens** etiam universalibus subjecta aliquo modo scire potest: Lib. 1, lect. 2, 44.

9. **Universalia sunt** primo cognita quoad confusam cognitionem non quoad distinctam: Lib. 1, lect. 2, 46.

10. **Universale comprehendit** pauciora in actu, sed plura in potentia: Lib. 1, lect. 2, 47; Lib. 11, lect. 1, 2172.

11. **Universale naturaliter** est prius, particulare autem posterius: Lib. 5, lect. 3, 785.

12. **Universalia an a singularibus** separata sint: Lib. 3, lect. 9, 445-446.

13. **Ex universalibus**, si sint quædam res præter singularia, non possunt componi singularia: Lib. 7, lect. 13, 1580.

14. **Universale quonam modo** substantiam esse contingat: Lib. 7, lect. 13, 1570-1574.

15. **Universale nullum est** substantia, et nullum eorum, quæ communiter prædicantur,

significat hoc aliquid sed quale: Lib. 7, lect. 13, 1584-1585.

16. **Universalium nullum esse** potest substantia, quæ scilicet per se sit subsistens, quia omne universale commune est multis: Lib. 10, lect. 3, 1963.

17. **Universalia sunt principia**, scilicet in cognoscendo, et sic genera magis sunt principia quam species: Lib. 11, lect. 1, 2172.

18. **Licet universalia** non per se existant, tamen naturas eorum quæ per se subsistunt est considerare universaliter: Lib. 11, lect. 2, 2189.

19. **Universalia quædam** per se existentia sunt principia: Lib. 11, lect. 2, 2189.

1. **Universon** totum qui unam naturam, vel unum ens enuntiarunt, quomodo sunt diversificati, non naturaliter loquendo: Lib. 1, lect. 9, 134-136.

2. **Universi partes** qualiter in ordine se habeant: Lib. 12, lect. 12, 2632-2637.

1. **Univocum** quonam pacto de aliis prædicatur: Lib. 2, lect. 2, 292-294.

2. **Univoca, æquivoca et analogica** quomodo prædicantur: Lib. 11, lect. 3, 2197.

1. **Unumquodque**, secundum opinionem Platonis, recipitur in aliquo secundum mensuram recipientis; propter quod unitatem ex parte speciei, dualitatem ex parte materiæ Plato commentatus est: Lib. 1, lect. 10, 167-168.

2. **Unum significat naturam** superadditam supra id de quo dicitur, secundum Avicennam: Lib. 10, lect. 3, 1981.

3. **Unum dicitur dupliciter**, scilicet unum quod est principium numeri, et unam quod convertitur cum ente: Lib. 3, lect. 12, 501; Lib. 5, lect. 8, 875, lect. 10, 901; Lib. 10, lect. 3, 1981.

4. **Unum dicitur dupliciter**: per se, et per accidens: Lib. 5, lect. 7, 842-843.

5. **Unius per se** quinque modi: Lib. 5, lect. 7, 848-865.

6. **Unius per accidens** modi quatuor: Lib. 5, lect. 7, 843-847.

7. **Unum ratione generis** dicitur dupliciter: Lib. 5, lect. 7, 863.

8. **Unum per se cum multipliciter** dicatur, principales ejus modi sunt quatuor: Lib. 10, lect. 1, 1921-1931.

9. **Unum transcendens** addit supra ens in divisionem tantum: Lib. 3, lect. 12, 501; Lib. 4, lect. 2, 560; Lib. 5, lect. 8, 866; Lib. 10, lect. 3, 1974, lect. 4, 1985, lect. 8, 2090.

10. **Unum quod cum ente** convertitur im-

portat privationem divisionis formalis quæ fit per opposita: Lib. 4, lect. 3, 566.

11. Unum quod convertitur cum ente omnia entia circuit, neque naturam determinatam ad aliquod genus significat: Lib. 10, lect. 3, 1981.

12. Unum non potest esse genus, quia nec ens, nec univoce prædicatur: Lib. 10, lect. 3, 1966.

13. Unaquæque res est una per essentiam suam: Lib. 3, lect. 12, 501; Lib. 4, lect. 2, 549-555.

14. Unum et ens aliquo modo significare idem probatur triplici ratione: Lib. 10, lect. 3, 1974-1978.

15. Nec unum nec ens esse substantiam per se existentem probatur: Lib. 10, lect. 3, 1963-1973.

16. Unum quomodo de his quæ unum dicuntur, prædicetur: Lib. 10, lect. 1, 1938-1936.

17. Unum et ens non sunt genera, sed analogice sunt omnibus communia: Lib. 11, lect. 1, 2168-2170.

18. Unum quod est numeri principium non est idem ac unum quod cum ente convertitur: Lib. 4, lect. 2, 556-560.

19. Unius propria ratio secundum quod est numeri principium est esse mensura: convenit ei primo, tamen per quamdam similitudinem derivatur in aliis generibus: Lib. 5, lect. 8, 875; Lib. 10, lect. 2, 1937-1938.

20. Unum numero dicuntur quædam genere, quædam specie, quædam analogia: Lib. 5, lect. 8, 876-880.

21. Nec unum, nec lineæ et superficies sunt principia: Lib. 11, lect. 2, 2185-2187.

22. Unum ponitur in definitione multitudinis, non autem e converso: Lib. 4, lect. 3, 566.

23. Unum non importat privationem multitudinis, sed divisionis: Lib. 4, lect. 3, 566.

24. Unum est natura prius multitudine, secus vero quoad nos: Lib. 10, lect. 4, 1991.

25. Unum et multa an ut contraria opponantur: Lib. 10, lect. 4, 1992-1994.

26. Unum et multa quomodo causentur et quot modis esse dicantur: Lib. 10, lect. 4, 1999-2016.

27. Unum et multa quo pacto inter se opponantur: Lib. 10, lect. 8, 2075-2096.

Usus est ultimum quarundam potentiarum, ut visus visio: Lib. 9, lect. 8, 1482.

50 — *Comment. in Metaph.*

V

1. Veritatis ad cognitionem duplex procedendi via, una per modum resolutionis, altera per modum compositionis: Lib. 2, lect. 1, 278.

2. Veritatis cognoscendæ difficultas duplex existit, scilicet ex parte rerum, et ex parte nostra: Lib. 2, lect. 1, 279-286.

3. Veritatis ad cognitionem quonam pacto homines dupliciter adjuvantur, directe scilicet et indirecte: Lib. 2, lect. 1, 287-288.

4. Veritatis circa considerationem quo pacto, tum consuetudine, tum aliis de causis, multiplex hominum genus habile inhabile sit: Lib. 2, lect. 5, 334.

5. Veritatis circa inquisitionem quis modus sit conveniens: Lib. 2, lect. 5, 335.

6. Veritatis circa inquisitionem modus qui est simpliciter optimus, in omnibus inquiri non debet: Lib. 2, lect. 5, 336.

7. Veritas de primis principiis antequam determinetur, quid agendum sit, et quam ob rem multa dubitabilia contingant: Lib. 3, lect. 1, 338.

8. Verum et falsum in rebus nil aliud est quam componi et dividi: Lib. 9, lect. 11, 1896-1898.

9. Verum et falsum quo pacto in simplicibus et compositis esse possit: Lib. 9, lect. 11, 1901-1909; Lib. 6, lect. 4, 1230-1240.

10. Verum quomodo est magis actu quam in potentia, et quo pacto se habeat ad composita et simplicia: Lib. 9, lect. 11, 1910-1913.

Verum venari debet ex his quæ semper se habeant eodem modo, et non patiuntur aliquam permutationem quantum ad substantiam suam, licet appareat in eis motus secundum locum: Lib. 11, lect. 6, 2233.

Violentiam quam ob rem sempiterna pati non possunt: Lib. 5, lect. 6, 841.

Violentum est cuius principium est extra, nil conferente vim passo: Lib. 7, lect. 8, 1483-1489.

Virtutes intellectuales sunt tantum tres speculativæ, scilicet sapientia, intellectus et scientia; et duæ practicæ, scilicet prudentia et ars: Lib. 1, lect. 1, 34.

1. Visus quapropter nobis immaterialior existit, et plura nobis demonstrat: Lib. 1, lect. 1, 6.

2. Utimur pertinentibus ad visum in intellectualibus, quia visus spiritualior et subtilior

tes ceteris sensibus ratione objecti et immutationis: Lib. 1, lect. 1, 5-7.

3. Sensibilia communia percipiuntur præcipue per visum et tactum et adhuc plus per visum: Lib. 1, lect. 1, 8.

1. **Vita** seu vivere dupliciter accipi potest: scilicet pro esse viventium, et pro operatione vitali: Lib. 1, lect. 1, 14.

2. **Vita** animalium quibus potentiis regitur, et quomodo homines ratione universali a brutis differant: Lib. 1, lect. 1, 14-16.

3. **Vita** est maxime et perfectissime in Deo: Lib. 12, lect. 8, 2544.

Voluntas in intellectu est, et non in appetitu concupiscentiæ tantum: Lib. 12, lect. 7, 2522.

Vox secundum quod est genus, sine speciebus esse non potest: Lib. 7, lect. 12, 1548.

X

Xenophanes primus commentatus est omnia esse unum, cujus discipulus fuit Parmenides; et ideo ad totum cælum respiciens dixit ipsum esse unum Deum, quoniam antiqui mundum esse Deum dicebant: Lib. 1, lect. 9, 141.

Z

Zenonis suppositum quod illud quod additum non facit majus, et ablatum non facit minus, non est aliquid existentium, et ipsius impugnatio: Lib. 3, lect. 12, 496-498.

INDEX

	<i>Pag.</i>
EPISTOLA E. E. D. D. CARDINALIS BENEDICTI LORENZELLI ad Equitem PETRUM MARIETTI, Pontificium Typographum Editorem, Augustæ Taurinorum	v
EDITORIS PRÆFATIO AC PROSPECTUS SYNOPTICUS TOTIUS OPERIS	vii
PROCEMIUM S. THOMÆ in quo hanc scientiam omnium scientiarum communissimam circa maxime universalia intelligibilia versari ostendit: ex quo tribus nominibus eam jure appellari concludit, theologiam scilicet, metaphysicam, ac primam philosophiam	1

LIBER PRIMUS

Summa libri. — DE NATURA ET PERFECTIONE HUIUS DIVINÆ SCIENTIÆ
QUÆ SAPIENTIA DICITUR. ANTIQUORUM OPINIONES DE RERUM CAUSIS
ET PRINCIPIIS NARRANTUR ET CONFUTANTUR.

<i>Lectiones</i>	<i>Pag.</i>
I . . . Ex nonnullis suppositis principiis, videlicet hujus scientiæ dignitate, cum ab omnibus desideratur, et humanæ cognitionis gradibus, ad illius generationem conferentibus, scientiam hanc circa causas versari concludit	3
II . . . Ex sex sapientis conditionibus, sapientiam ipsam circa causas maxime universales et primas, et prima principia esse, ratio- cinatur	14
III . . . Metaphysicam esse scientiam speculativam, liberam, et non humanam possessionem, ac omnium honorabilissimam ostendit: quis item finis ejus et terminus sit declarat	18
IV . . . Eorum opiniones exponit, qui de materiali principio loquuti fuerunt	24
V . . . Eorum sententias exponit, qui præter materiale principium, mentem et amorem, vel efficiens aliquod existimaverunt	31
VI . . . Eorum placita exponit, qui materiæ addebant duo effectiva principia, unum bonorum alterum malorum, amorem et odium; et illos insufficientiæ arguit	35
VII . . . Democriti et Leucippi opiniones affert, qui ex indivisibilibus corporibus ut ex materia generasse visi sunt: hinc Pythagoricorum dicta declarat, quibus rerum substantias numeros esse existimaverunt	38

*Lectiones**Pag.*

VIII .	Tres Pythagoricorum de rerum principiis sententias exponit, ex quibus deducit principia esse contraria, et ea ad causæ materialis speciem reduci	43
IX . .	Parmenidis et Melissi de causis sententias exponit; quæ item tum a Pythagoricis, tum ab aliis naturalibus de causa materiali et efficiente dicta sunt, colligit	47
X . . .	Platoniorum opiniones de ideis ab antiquis processisse ostendit: quid item de rerum principiis, causis rerum fuerint opinati exponit et ipsos refellit	52
XI . .	Quomodo antiqui quatuor genera causarum tantum posuere sicut ipse Aristoteles, et quid reliquum circa ipsa considerare necessarium sit	59
XII . .	Eorum improbatio ponitur, qui unum vel plura materialia principia, existimaverunt; quo item modo bene vel male de materia Anaxagoras dixerit, ostendit	62
XIII .	Tribus rationibus Pythagoricorum sententia improbat	69
XIV .	Multis rationibus adversus Platoniorum ideas arguitur	73
XV .	Rationes illæ solvuntur, quibus Platonici ideas ponere coacti sunt	79
XVI .	Ideas et species sensibilibum numeros esse, variis rationibus elidit: magnum item et parvum magnitudinum principia esse improbat	83
XVII.	Per multas rationes ostendit ideas non esse principia essendi et cognoscendi	89

LIBER SECUNDUS

Summa libri. — QUALITER SE HABEAT HOMO AD CONSIDERATIONEM VERITATIS. VERITATIS COGNITIONEM MAXIME AD PHILOSOPHIAM PRIMAM PERTINERE. NON DARI PROCESSUM IN INFINITUM IN CAUSIS. DE MODO CONSIDERANDÆ VERITATIS.

I . . .	Contemplationem veritatis cum facilem, tum difficilem esse ostendit: difficultatem etiam quandoque a rebus, nonnunquam ab intellectu oriri asserit: quomodo item homines se ad invicem juvent in consideratione veritatis exponit	95
II . .	Metaphysicam præcipue et maxime veritatis scientiam esse probat: hinc in omni causarum genere non esse aliquo modo processum in infinitum proponit probandum	101
III . .	In causis efficientibus materialibus esse unam primam causam probat hic, quomodo ex prima materia aliquid fiat ostendens	104

<i>Lectiones</i>	<i>Pag.</i>
IV . . Statum aliquem esse et terminum tam in causis finalibus quam formalibus; quodque non infinitæ sint secundum speciem causæ, ostendit	108
V . . . Consuetudo ac natura quantum valeat in inquirenda veritate, ex variis hominum generibus, qui diversimode his affecti veritatem suscipiunt, exponit: hinc quis modus conveniens sit inquirendæ veritatis deducit	112

LIBER TERTIUS

Summa libri. — DE MODO INQUIRENDÆ VERITATIS, DEQUE DUBITANDIS IN HAC SCIENTIA. DE GENERIBUS CAUSARUM, DE SUBSTANTIIS, DE RERUM PRINCIPIIS, ET AD QUAM SCIENTIAM SPECTET DE ISTIS DETERMINARE.

I . . . Conveniens esse in inquisitione veritatis universalis de singulis dubitare, quatuor rationibus ostendit	115
II . . Quæstiones movet, quæ ad modum hujus scientiæ spectant	118
III . . Movet quæstiones pertinentes ad res de quibus scientia ista considerat	121
IV . . An ad unam seu diversas scientias genera causarum spectent	124
V . . Duplicita principia hic memorantur demonstrationis et substantiæ: de quibus quæritur num ad unam, vel diversas scientias spectent	130
VI . . Num omnium substantiarum una sit scientia, vel diversæ; et an ista scientia contempletur substantiam, et ejus per se accidentia	133
VII . . Num præter sensibiles substantias reperiantur aliquæ aliæ a sensibilibus separatæ: arguit item illos qui inter species et sensibilia sive in ipsis sensibilibus mathematica existimaverunt	136
VIII . . Num genera sint principia, et horum magis universalialia, vel individuis proxima, arguit	142
IX . . Num aliqua universalialia sint a sensibilibus singularibus, etiam ex materia et forma compositis, separata, inquirat	149
X . . Num omnium sit una substantia, et eadem sint omnium rerum principia, vel diversa, inquirat	153
XI . . Num eadem vel diversa principia sint corruptibilium et incorruptibilium ad partes arguit	156
XII . . Numquid unum et ens sint omnium rerum substantia, et principium, inquirat	163
XIII . . Numquid numeri et magnitudines substantiæ rerum sint, et principia	168
XIV . . Num præter mathematica et sensibilia sint aliquæ rerum species separatæ	173
XV . . Num prima rerum principia in actu vel in potentia, universalialia, an singularialia sint	175

LIBER QUARTUS

Summa libri. — DE IIS QUORUM CONSIDERATIO PERTINET AD HANC SCIENTIAM: NEMPE DE ENTE, DE UNO ET MULTIS, DE EODEM ET DIVERSO, DE PRIMIS PRINCIPIIS DEMONSTRATIONIS.

*Lectiones**Pag.*

- I . . . Hanc scientiam versari circa ens inquantum ens et circa substantiam et accidens, tamquam ejus adæquatum subjectum probat 179
- II . . Quod ad hanc scientiam spectet consideratio entis et unius, juxta quorum divisiones sumuntur etiam philosophiæ partes 185
- III . . Unum et multa, et quæcumque opposita ad eandem scientiam attinere, et quomodo, docetur 189
- IV . . Quod prima philosophia consideret omnia contraria, cum consideret ens et unum et contraria, quorum speculatio ad nullam scientiam particularem attinet, probat 192
- V . . . Eam hic dissolvit quætionem, qua de primorum principiorum demonstrationis tractatione agebatur in tertio 197
- VI . . De primo demonstrationis principio oportere primum philosophum disserere; et cujusmodi sit tale principium exponit: quomodo item antiqui circa tale principium erraverint, ostendit 200
- VII . . Quo principio procedendum sit contra negantes primum principium præmittit, hinc duabus rationibus astruit contradictoria non posse simul verificari 204
- VIII . . Duas ad idem rationes affert: unam qua deducit omnia unum fore, si contradictoria simul verificentur: alteram vero a certitudine et cognitione accipit 212
- IX . . Tribus adhuc rationibus arguit primum principium negantes . 216
- X . . Illorum rationem solvit, qui contradictoria simul verificari dicunt, et qua ratione disserendum cum negantibus prima principia 220
- XI . . Quanam ratione aliqui existimaverunt, quæcumque apparent ita esse 223
- XII . . Causas duas exponit, quibus antiquorum nonnulli rerum veritatem in apparentia consistere crediderunt 225
- XIII . . Sensibilium mutationem in nullo prorsus eorum veritati obstare, sex rationibus ostendit 229
- XIV . . Septem rationibus probat rerum veritatem in apparentia non consistere 232
- XV . . Eos evincit, qui mentis pertinacia contradictoria simul ex apparenti verificari putaverunt: contraria item simul in eodem esse non posse asserit 236

*Lectiones**Pag.*

XVI . Inter contradictoria nullum dari medium probat, et quomodo ad Heracliti et Anaxagoræ positionem hoc secutum est	240
XVII. Duas destruit opiniones: unam qua omnia vera et falsa esse, alteram vero, qua omnia moveri et quiescere quidam falso existimaverunt	245

LIBER QUINTUS

Summa libri. — NOMINUM, QUIBUS OMNES SCIENTIÆ UTUNTUR, ANNUMERANTUR INTENTIONES, AC SIGNIFICATA.

I . . . Ipsius principii quinque modi exponuntur, et in unum aliquod commune reducuntur	249
II . . Enumerantur quatuor species causarum; hinc ejusdem effectus esse plures causas, et causas sibiinvicem causas esse, et eandem contrariorum causam esse, infertur	254
III . . Omnes modos causarum ad quatuor species reducit; hinc juxta modos quosdam causarum divisiones quatuor ponit, quas ad actum et potentiam reducit	258
IV . . Quidnam elementum proprie sit, et quomodo in vocibus, et naturalibus ac demonstrationibus elementa sumuntur. Quot nam item et quæ ex translatione elementa dicantur, et quid commune sit omnibus quæ elementa dicuntur	262
V . . . Quinque modos naturæ exponit; eosque in unum reducit, quo ipsa forma et substantia totius, natura est appellata	265
VI . . Quatuor necessarii modis expositis, ex quibus quantum proprie et primum necessarium dicit esse, hinc et necessariorum, alia causam habere, alia non, exponit: primum item et proprie necessarium simplex esse, immobilia quoque necessario violentia carere concludit	269
VII . . Modos tres exponit, quibus unum per accidens aliqua dicuntur: modos item quinque exponit unitatis per se	273
VIII . Omnes unitatis modos in unum reducit: quibus addit unitatis modum quo unitas a perfectione sumitur: unum item numeratorum principium esse infert; divisionem item aliam unitatis ponit, quod aliqua numero, specie, genere, vel proportionem unum esse dicuntur: quot modis demum multa dicantur exponit	280
IX . . Dividit ens in per se et per accidens; entis deinde per accidens tres modos exponit: hinc ponit tres entis per se divisiones: unam entis in decem prædicamenta, alteram entis in anima et entis extra animam; reliquam entis in actu et potentia	284
X . . Substantiæ quatuor modos exponit, eosque in duos reducit	288

<i>Lectiones</i>	<i>Pag.</i>
XI . . Modos exponit, quibus aliqua idem esse dicuntur tam per se quam per accidens	290
XII . De diverso, differenti, simili et oppositis, et diverso specie modi exponuntur	293
XIII . Modi quidam prioris et posterioris distinguuntur tripliciter: quo ad fieri, quo ad cognosci, et quo ad esse: iique ad unum reducuntur, quo aliqua secundum consequentiam priora aliis dicuntur .	298
XIV . Potentiæ et possibilis, et impotentiae et impossibilis, proprie et improprie, ratio ac modi exponuntur, iique ad unum reducuntur .	303
XV . . Quodnam sit ipsum quantum, quænam sint species ejus, et quæ sint per se et per accidens quanta exponit	310
XVI . Qualitatis quatuor modi exponuntur, et ad duos reducuntur .	313
XVII Distinguit relativa per se et per accidens, seu secundum aliud omnes modos, et de proportionibus multa dicuntur	316
XVIII Perfectum secundum se tribus dici modis exponitur, qui in duos reducuntur: quomodo item perfecta, ratione alterius dicantur perfecta declarat	322
XIX . Quot modis terminus, secundum quod, et ipsum per se, ac dispositio ipsa dicatur, exponit	326
XX . . Dispositionis definitione proposita, ipsius modos tres ponit, habitus autem duos, item passionis: privationis denique octo, habere autem quatuor exponit modos	329
XXI . Modos, quibus aliqua ex aliquo, partis item, et totius ac mutili, exponit	335
XXII. Genus quatuor dici modis, diversa vero genere duobus, exponit. Quando item falsum in rebus, definitionibus et hominibus dicatur declarans, duas circa ipsum falsas opiniones elidit: ac demum accidentis modos ostendit	343

LIBER SEXTUS

Summa libri. — DE MODO TRACTANDI DE ENTE, QUI COMPETIT PRIMÆ PHILOSOPHIÆ. DE MODIS AD HANC SCIENTIAM NON PERTINENTIBUS, QUIBUS ENS DICI SOLET.

I . . . Quisnam sit modus tractandi ens inquantum est ens, et differentiam hujus scientiæ ab aliis exponit	349
II . . De quo ente sit ista scientia	356
III . . Eorum diluitur sententia, qui a rerum universitate ens per accidens removere nisi sunt	362
IV . . Quomodo ens verum dicatur et in quo sit verum et falsum, exponitur: quod item tale ens verum et ens per accidens merito excluduntur ab ista scientia, concludit	369

LIBER SEPTIMUS

Summa libri. — DE ESSENTIA SUBSTANTIARUM SENSIBILIVM PER RATIONES LOGICAS ET COMMUNES DISSERITUR.

*Lectiones**Pag.*

- I . . . Ratione ac signo, et antiquorum consuetudine, de sola substantia in scientia de ente tractandum esse probat, quæ tempore, ratione, cognitione, natura prius esse accidente ostenditur; quæ demum cum ex antiquorum opinionibus, tum ex ipsius Aristotelis sententia tractanda sint de substantia proponuntur 373
- II . . . Divisa substantia in materiam, formam et corpora, quænam prior et magis substantia sit, ostendit; hinc quænam substantia tractanda, et quo ordine, docet 380
- III . . . Quodnam sit uniuscujusque quod quid erat esse, et quorum sit ostendit 388
- IV . . . Substantiæ quomodo non solum definitiones sunt, sed et accidentium, at non eodem modo; et cujusmodi definitiones sint substantiæ et accidentis, ex duarum dubitationum solutione manifestat 395
- V . . . In his quæ per se dicuntur quod quid est idem esse, et inseparabile ab eo cujus est, in his vero quæ secundum accidens aliquo modo idem esse ostenditur, non autem absolute . . . 401
- VI . . . Ad destruendum ideas positas propter generationem, præmittitur eorum quæ fiunt, quædam a natura, quædam ab arte, non nulla a casu fieri, et omnia demum ab aliquo et aliquid fieri manifestatur 407
- VII . . . Ex his quæ præmissa sunt, ostendit formam non generari, sed compositum: hinc ideas non fore necessarias, velut generantia, seu ut exemplaria, arguit 417
- VIII . . . Cur in his, quæ secundum artem contingunt, quædam ab arte et natura fiant, quædam vero ab arte tantum, exponitur. Formam deinde non solum substantialem non generari, sed neque accidentalem, sed compositum, manifestatur 422
- IX . . . Ex quibusnam partibus quod quid est et definitio constet, et quomodo partes toto priores sunt, inquiritur 429
- X . . . Quomodo partes sint toto priores, et qua ratione in definitione ponantur 436
- XI . . . Quænam formæ sint partes speciei et rationis manifestat . . . 441
- XII . . . Quomodo definitio semper significet unum, investigatur, et quomodo unum sit 449
- XIII . . . Universalialia non esse substantias, neque si de multis prædicationibus, vel in definitionibus assumpta, multis rationibus probatur 455

<i>Lectiones</i>	<i>Pag.</i>
XIV . Ex comparatione generis ad species et individua ostendit universalia non esse substantias separatas	462
XV . Tribus rationibus ostendit ideas haud definiri posse	466
XVI . Quonam modo possibile sit substantiam sensibilem componi ex partibus: quomodo item unum et ens substantiæ non sint; quid demum Plato recte vel non recte circa ideas senserit, ostenditur	472
XVII. De natura illa, et substantia, quæ est quod quid erat esse, quod videlicet sit principium et causa, et quodnam principium, exponitur	476

LIBER OCTAVUS

Summa libri. — DE SENSIBILIVM SUBSTANTIARVM PRINCIPIIS, NEMPE MATERIA ET FORMA, EARVMQVE UNIONE.

I . . . Ut continuentur dictis dicenda, quædam in septimo dicta rememorantur, hinc in omni sensibili substantia inesse materiam, non tamen in omnibus eodem modo, ostenditur	485
II . . Ex differentiis rerum accidentalibus in omni substantia sensibili formam esse deducit; hinc triplicem definitionem omnium esse ostendit	490
III . . De formis quatuor dicuntur: quia forma non est tota quidditas ex nominis significatione; formam item aliquid esse præter partes materiæ, nec tamen secundum esse separatam, verum ingenerabilem et incorruptibilem; formas item demum esse similes numeris et in quo, exponitur	494
IV . . Quæ de materia sciri oporteat, manifestat; et quomodo in omnibus materia reperiatur	501
V . . Quænam causa sit ut definitiones et materia unum sint in omnibus, et unionis materiæ ac formæ, ex dubitationis solutione manifestat	507

LIBER NONUS

Summa libri. — DE POTENTIA. — DE ACTU. — DE COMPARATIONE ACTUS AD POTENTIAM.

I . . . Dicenda proponit, potentiamque dividit in activam et passivam secundum ejus modos, et impotentiam similiter ex privationis ratione manifestat	511
II . . . Secundum ea, in quibus sunt, distinguuntur potentiæ in rationales et in irracionales: quomodo item rationales in opposita, irracionales in unum tantum determinatæ sint, manifestatur .	516

*Lectiones**Pag.*

III . . .	Duæ eliduntur opiniones: altera negantium potentiam cum res non est in actu, altera omnia possibilia ponentium . . .	520
IV . . .	Quomodo potentiæ præcedant actus, vel sequantur, manifestat; deinde quonam modo naturales potentiæ reducuntur ad actum exponit . . .	525
V . . .	Quidnam sit actus, et quot modis dicatur . . .	528
VI . . .	Materia et subjectum cujuscumque transmutationis tunc in potentia esse dicit, cum in ultima est ad actum dispositione: et quomodo materia denominative dicatur de eo quod est ex materia . . .	531
VII . . .	Actus quomodo sit ratione prior potentia, tempore non: in uno eodem numero posterior est, secundum speciem autem et simpliciter prior est . . .	534
VIII . . .	Actum esse priorem potentia secundum substantiam, probat in his inferioribus . . .	538
IX . . .	Actum potentia priorem esse, in incorruptilibus ostendit . . .	541
X . . .	Actum potentia honorabiliorem esse in bonis, in malis vero e converso se habere ostendit: hinc, actum omnis intelligibilitatis rationem esse concludit, ac propterea priorem potentia dicit in intelligibilibus . . .	544
XI . . .	Cum verum et falsum tam in simplicibus quam in compositis secundum actum dicatur, actum honorabiliorem potentia esse ostendit: quod item deceptio et falsitas in simplicibus ac simpliciter non contingat, demonstrat . . .	548

LIBER DECIMUS

Summa libri. — DE UNO ET DE HIS QUÆ CONSEQUUNTUR AD UNUM.

I . . .	Modis quatuor dici unum ostendit, qui ad unam reducuntur indivisibilis rationem: et qua ratione de rebus prædicentur . . .	553
II . . .	Unius ratio quod in mensura consistat quæ item mensuræ conditiones sint ostendit, et quibus attribuantur . . .	558
III . . .	Unum non esse substantiam subsistentem: et quomodo idem quod ens significet, ostendit . . .	564
IV . . .	Unum et multa qua oppositionis specie opponantur; de his item, quæ ad unum et multa consequuntur, videlicet de eodem, et simili, et æquali, (quæ ad unum), de diverso, dissimili et inæquali (quæ ad multa) modos exponit . . .	568
V . . .	Quidnam sit contrarietas, quod videlicet est maxima et perfecta differentia; quot item contraria, ostendit . . .	575
VI . . .	Habitu et privationem, communem esse omnium contrariorum rationem et quomodocumque oppositorum radicem . . .	579

<i>Lectiones</i>	<i>Pag.</i>
VII. . . Quarumdam dubitationum circa determinata, solutio: videlicet circa oppositionem æqualis ad magnum	584
VIII. . . Quomodo et qua ratione unum et multa opponantur	589
IX. . . Aliquod esse medium inter contraria docet, quod ejusdem generis cum illis existens, componitur ex ipsis	594
X. . . Quomodo contraria distingui semper oporteat secundum speciem ostendit	599
XI. . . Cur quædam contraria non differant specie, quædam autem differant, manifestat	604
XII. . . Corruptibile et incorruptibile genere differre, et species separatas nequaquam esse ostendit	607

LIBER UNDECIMUS

Summa libri. — VIAM PARAT AD COGNITIONEM SUBSTANTIARUM SEPARATARUM, RECOLLIGENDO QUÆDAM QUÆ TUM IN SUPERIORIBUS LIBRIS, TUM IN PHYSICIS TACTA SUNT, AD HUIJUSMODI COGNITIONEM UTILIA.

I . . . Hanc scientiam circa principia versari determinat, et circa quæ. Num item et quomodo mathematica sint separata, et quæ universalialia omnium principia sint, ostendit	611
II. . . Num præter substantias sensibiles et sensibilia principia sint aliquæ aliæ substantiæ præter eas, et alia principia	618
III. . . Docet omnia entia reduci ad unum sive ens, circa quod versari oportere hanc facultatem ostendit	623
IV. . . Hanc scientiam versari circa prima et universalissima demonstrationis principia ostendit	628
V. . . Quod hoc principium, impossibile est idem simul esse et non esse, vel affirmationem et negationem non simul verificari, ad hanc spectet scientiam, ostendit	631
VI. . . Duo destruit principia, quibus aliqui apparenter suadebant contradictoria simul verificari	635
VII. . . Ex propriis aliarum scientiarum particularium ostendit hanc scientiam ab omnibus tam practicis quam speculativis distingui, et illis omnibus longe nobiliorem esse	641
VIII. . . Multis rationibus ostendit entia per accidens, et quæ entia secundum veritatem dicuntur, separari non modo ab ista sed omnibus aliis scientiis; et quæ talia sint, exponit	646
IX. . . Ex quibusdam suppositis, motus definitionem, in Physicis assignatam repetens, eam clarius exponit, falsas illius definitiones elidens; quod sit motus subjectum determinat	652

*Lectiones**Pag.*

- X. . . Distinguit infiniti modos, deinde variis rationibus non posse esse actu infinitum neque separatum, neque in sensibilibus probat; sed sicubi illud sit, in potentia intelligitur esse . 659
- XI . . Ex parte tam moventis quam mobilis distinguit motum in per se et per accidens; motum item per se in eum qui est inter contraria, et eum qui est inter terminos contradictionis, generationem videlicet, et corruptionem: quos a vera motus ratione prorsus excludit . 667
- XII . . Motum in tribus tantum generibus inveniri concludit: videlicet in quanto, augmentum et diminutio; in quali, alteratio; in ubi, loci mutatio; — quot denique modis dicatur immobile, exponit . 672
- XIII . . Nonnullos circa motum, et præcipue localem, terminos exponit; videlicet simul, seorsum, tangi, medium, contrarium, consequenter, habitum et continuum . 678

LIBER DUODECIMUS

Summa Libri. — DE SUBSTANTIA SENSIBILI. DE SUBSTANTIA IMMOBILI.
DE UNIVERSI BONITATE.

- I . . . In hac scientia speculationem esse de substantia, ex antiquorum etiam opinionibus ostenditur . 681
- II . . Dividitur substantia in sensibilem et immobilem, eaque in corruptibilem ac sempiternam; et quænam sit utriusque sensibilis substantiæ materia ostenditur . 685
- III . . Formam minime generari, sed quodque compositum ab univoco fieri probat: hinc quomodo et quæ formæ separari ab his quorum sunt formæ, dicantur, demonstrat . 690
- IV . . Quænam et quot sint principia substantiarum generabilium et corruptibilium: quo pacto item eadem omnium vel diversa esse dicantur indicat . 694
- V . . Præter substantias naturales unam aliquam substantiam esse, quæ sempiterna, et actu semper movens, et omnino immobilis est, ostendit . 702
- VI . . Ex eo quod actum priorem potentia esse ratiocinatus est, ostendit generationem et actum perpetua esse; hinc primum movens esse perpetuum et immobile concludit . 706
- VII . . Quomodo, cum primum principium moveat sicut intelligibile bonum et amatum, immobile moveat ac necessarium . 711
- VIII . . Quantæ perfectionis sit prima substantia . 716
- IX . . Unam simpliciter esse primam substantiam, sub qua plures aliæ substantiæ sunt, ex ipsis orbium motibus ostendit . 720

Lectiones

	<i>Pag.</i>
X. . . Quot nam sint substantiæ moventes, ex sphærarum numero et motuum ab Eudoxo et Calippo assignato, concludit . . .	725
XI . . Quænam de primi intellectus intellectione digne dicenda sint per dubitationes tres determinat . . .	732
XII. . De ordine universi ostendit quomodo omnia ordinantur in Deum tamquam in ultimum finale principium omnium, et optimum simpliciter . . .	738
INDEX RERUM ALPHABETICUS . . .	747

ALIA OPERA S. THOMÆ AQUINATIS

- Summa Theologica** diligenter emendata, De Rubeis, Billuart et aliorum notis selectis ornata, cui accedunt septem locupletissimi indices, quorum unus est auctoritatum Sacræ Scripturæ, alter quæstionum, tertius rerum omnium præcipuarum, quartus dogmatum ad hodiernas hæreses confutandas, quintus locorum seu doctrinarum ad explicandas Epistolas et Evangelia Dominicarum et Festorum totius anni, sextus auctorum quibus usus est D. Thomas, septimus locorum ad usum catechistarum. Accedit lexicon Scholasticorum verborum Iosephi Zamæ Mellinii, quo explicantur verba maxime inusitata et locutiones præcipuæ D. Thomæ et aliorum Scholasticorum. *Editio Taurinensis, emendatissima*, 1932, 6 vol. in-8 max., p. 4400 circiter.
Lib. it. 50 —
- Summa contra Gentiles**, seu de veritate Catholicæ Fidei. *Editio XIX Taurin.*, 1932. In-8 max., pag. 584
Lib. it. 10 —
- Catena Aurea in Quatuor Evangelia.** *Editio VIII Taurinensis*, 1925, 2 vol. in-8 max., pag. 1300 circiter.
Lib. it. 50 —
- In Evangelia S. Matthæi et S. Ioannis** Commentaria. *Editio IV Taurinensis, emendatissima*, 1925. 2 vol. in-8 max., pag. 1000.
Lib. it. 38 —
- In omnes S. Pauli Apostoli Epistolas** Commentaria, cum indice rerum memorabilium. *Editio VII Taurinensis*, 1929, 2 vol. in-8 max., pag. 1100 circiter.
Lib. it. 40 —
- Quæstiones Disputatæ et Quæstiones duodecim Quodlibetales** ad fidem optimarum editionum diligenter recusæ. *Editio VI Taurinensis, emendatissima*, 1931, 5 vol. in-8 max., pag. 2000 circ.
Lib. it. 60 —
- In Aristotelis Libros De Sensu et Sensato, De Memoria et Reminiscencia** Commentarium. Nova editio, cura ac studio P. F. Angeli M. Pirota, O. P., S. Th. Lect., Phil. Doct. ac Prof. Provinciae Melitensis. In-8 max., 1928, pag. 172
Lib. It. 12 —
- In X Libros Ethicorum Aristotelis ad Nichomachum** expositio. In-8 max., 1934, pag. XXIV-748
Lib. It. 30 —
- De Regimine Principum ad Regem Cypri et De Regimine Iudæorum ad Ducissam Brabantiae**: ad fidem optimarum editionum diligenter recusa, Ioseph Mathis curante, 1924, in-8 max., pag. xvi-124.
Lib. it. 10 —
- Opusculum de Ente et Essentia.** Diligentissime recognitum. In-8 max., *Reimpressio stereotypa*, 1932, pag. 34.
Lib. it. 2 —
- Theologicæ Summæ Compendium**, Auctore P. P. Alagona, S. J. *Editio IV Taurinensis emendatissima*, 1931, in-16, pag. 564.
Lib. it. 10 —

Prezzo
Lire 1700
netto